LIETUVIŲ

ENCIKLOPEDIJA

TREČIAS TOMAS

Birulė — Chromotipija

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

Lietuvių Enciklopedijos redakcija:

Vaclovas Biržiška — vyriausias redaktorius
Antanas Bendorius — redaktorius, Pranas Čepėnas — redaktorius,
Juozas Girnius — redaktorius, Jonas Puzinas — redaktorius

Kalbos taisytojas Petras Būtėnas

LE redakcinė komisija:

Prel. Jonas Balkūnas, Prof. Mykolas Biržiška, Prof. J. Kaminskas,
Prof. Vincas Kanauka, Prof. Steponas Kolupaila, † Prof. Vincas
Krėvė-Mickevičius, Prof. Kazys Pakštas, Vytautas Širvydas,
Mykolas Tolišius, Prof. Jonas Vengris, Dr. Adalbertas Želvys

LE teisės patarėjas — C. J. Kalinauskas

Copyright 1954 by Lietuvių Enciklopedijos leidykla

Printed in USA 1954

LE leidėjas — Juozas Kapočius
Spausdinta nuosavoje spaustuvėje
LE foto darbus atliko Daumantas Čibas
LE nugarėlę ir emblemą darė dail. J. Steponavičius
Technikinė priežiūra ir laužymas — K. Simanavičius
LE tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Leidyklos ir redakcijos adresas:
366 West Broadway, South Boston 27, Mass., USA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS III TOMO SKYRIŲ REDAKTORIAI IR BENDRADARBIAI

Aistis, Jonas, dr.
Ališauskas, K., ats. pulk. (karo skyriaus redaktorius)
Alseika, Vytautas (filmas)
Alseikaitė-Gimbutienė, Marija, dr.
Andriukaitis, Jonas
Andrius, Juozas, ats. plk. (kartografijos ir geodezijos skyriaus redaktorius)
Armalis, Adolfas
Augustinas, Vytautas
Avižonis, Konstantinas, dr. prof. (Rusijos ir Lenkijos istorijos skyr. redaktorius)
Bagdonas, Apolinaras Petras
Balys, Jonas dr. prof. (tautosakos ir tautotyros skyriaus redaktorius)
Bankauskas, Mečys
Barauskas, Kazimieras
Bieliajus, Vytautas
Bendorius, Antanas (geografijos skyriaus redaktorius)
Bylaitis, Gediminas Jonas, dr.
Blekaitis, Jurgis
Biržiška, Mykolas, prof.
Biržiška, Vaclovas, prof. (vyr. redaktorius)
Biržiška, Viktoras, prof. (matematikos skyriaus redaktorius)
Blazas, Henrikas
Brazdžionis, Bernardas (visuotinės literatūros skyriaus redaktorius)
Būtėnas, Petras
Butkys, Česlovas, prof.
Cicėnas, Jeronimas
Čibas, D.
Čibiras, Kazimieras
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos skyriaus redaktorius)
Černius, Jonas, ats. gen.
Dačinskas J.
Dagys, P., kun.
Damušis, Adolfas, dr. prof. (cheminės technologijos skyriaus redaktorius)
Dargis, Leonas
Gečas, Stasys
Gidžiūnas, Viktoras, O. F. M., kun. dr.
Gimbutas, Jurgis, dr. inž. (statybos skyriaus redaktorius)
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos skyriaus redaktorius)
Gudelis, Martynas
Ivinskis, Zenonas, dr. prof.
Jakštas, Juozas, dr. prof. (viduriniųjų amžių istorijos skyriaus redaktorius)
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos skyriaus redaktorius)
Jasaitis, Viktoras, dr.
Jonikas, Petras, dr. prof.
Jucaitis, Pranas, dr. prof. (chemijos skyriaus redaktorius)
Juchnevičius, Antanas, adv.
Juodikis, Jonas, dr.
Juškaitis, P. J., kun.
Kačinskas, Leonas
Kairys, Steponas (farmacinės chemijos skyriaus redaktorius)
Kavolis, Vytautas
Keblinskienė, K.
Keturakis, Andrius, adv. (sporto skyriaus redaktorius)
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos skyriaus redaktorius)
Končius, Ignas, prof. (fizikos skyriaus redaktorius)
Kriščiukaitis, Kazys, doc. (architektūros skyriaus redaktorius)
Kulbokienė, Veronika
Kviklys, Bronius
Lašas, L.
Lekys, J.
Leonas, J.
Literskis, Vladas (minerologijos ir paleontologijos skyriaus redaktorius)
Liuima, A. S. J.
Maciūnas, Vincas, dr. prof.
Manelis, Vytas, dr. prof.
Masaitis, Česlovas, prof.
Matjoška, Antanas
Mažeika, Povilas, dr. (okeanografijos ir jūrininkystės skyriaus redaktorius)
Mažiulis, Antanas (etnografijos skyriaus redaktorius)
Merkis, K.
Michelsonas, St.

Mikelėnas, J., dr.
Mockus, Kazys
Mockus, S.
Motiejūnas, Juozas, dr. prof. (veterinarijos skyriaus redaktorius)
Motūzas, A.
Musteikis, A., dr.
Nauburas, Martins
Noreika, Vaclovas
Novickienė, Birutė
Pajaujis, Juozas, dr. (ekonomikos skyriaus redaktorius)
Paršeliūnas, J., doc.
Paplauskas-Ramūnas, A., dr. prof.
Pauperas, J., kun. (protestantų teologijos skyriaus redaktorius)
Pažemeckas, Juozas
Petrauskaitė, E.
Pilka, Stasys
Povilaitis, B., dr. prof.
Prunskis, Juozas, kun. dr. (žurnalistikos skyriaus redaktorius)
Puzinas, Jonas, dr. prof. (archeologijos skyriaus redaktorius)
Rannit, Alexis
Rauktys, Juozas, prof. (miškininkystės skyriaus redaktorius)
Regelis, K., prof. (botanikos skyriaus redaktorius)
Rimašauskas, Jonas (lietuvių tautos martirologija okupacijų metais)
Rukuiža, A., prof.
Rukša, A., dr. prof.
Ružancovas, Aleksandras
Saldukas, Ignas, dr. (geofizika)
Saldukienė, Birutė
Salys, Antanas, dr. prof.
Santvaras, Stasys (teatro skyriaus redaktorius)
Siskinas, V.
Skardžius, Pranas, dr. prof.
Sruogienė, Vanda, dr. (Lietuvos istorijos skyriaus redaktorė)
Stanka, Vladas, prof.
Šapoka, Adolfas, dr. prof.
Ščesnulevičius, K. (žuvininkystės skyriaus redaktorius)
Šidlauskaitė, A., dr.
Tamulaitis, St.
Vaičiulaitis, Antanas
Vaidelys, Jonas
Vaišnora, Juozas, M. I. C., kun. dr. (katalikų teologijos skyriaus redaktorius)
Vasiliauskas, Antanas, dr. prof. (padedamųjų istorijos mokslų skyriaus redaktorius)
Vėbra, Juozas, dr. prof.
Vengris, Jonas, dr. prof.
Viščinis, Petras
Zeliauskas, Juozas, kun. dr.
Žemaitis, V.
Žilevičius, Juozas, L. M. prof. (muzikos skyriaus redaktorius)

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS III TOMO SVARBESNIEJI STRAIPSNIAI IR JŲ AUTORIAI

Birutė (J. Jakštas)
Birža (J. Pajaujis)
Biržai
Biržų apskritis (A. Bendorius)
Bismutas (Pr. Jucaitis)
Bismuto junginiai (Pr. Jucaitis)
Bitė etnologijoje (A. Mažiulis)
Bitis Adomas (Vc. Biržiška)
Biudžetas
Bizantija (J. Jakštas)
Bizantijos kanonų teisė (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Bizantijos liturgija (kun. Vaišnora, M.I.C.)
Bizauskas Pranciškus (T. V. Gidžiūnas, O.F. M.)
Blodustas (J. Rauktys)
Blogis (J. Girnius)
Blombergo lietuviai (St. Tamulaitis, A. P. Bagdonas)
Blondel Maurice (J. Girnius)
Bogotos lietuviai (E. Petrauskaitė)
Boja (A. Mažeika)
Boksas (K. Merkis)
Boliviečių literatūra (P. Gaučys)
Bombonešis (A. Motūzas)
Bonnos lietuviai (V. Sruogienė)
Boraginaceae (J. Rauktys)
Boraksas (Pr. Jucaitis)
Boro junginiai (Pr. Jucaitis)
Bosco (A.Paplauskas-Ramūnas)
Bostono lietuviai
Botanika (K. Regelis)
Botanikos istorija (K. Regelis)
Botaninė analizė (J. Vengris)
Bože caria chrani (M. Biržiška)
Bradfordo lietuviai (K. Barauskas)
Braižyba (J. Andrius)
Bramanizmas (V. Stanka)
Bramaputra (St. Kolupaila)
Branduolys (B. Povilaitis)
Brangieji akmens
Brangumo indeksai (A. Armalis)
Braškės (J. Paršeliūnas)
Braunschweigo lietuviai (Č. Butkys)
Brazdžionis Bernardas (J. Aistis)
Brazilija (V. Siskinas, Pr. Čepėnas, K. Čibiras)
Brazilų literatūra (P. Gaučys)
Brazys Teodoras (Vc. Biržiška)
Brendimas (A. Šidlauskaitė)
Brendimo amžius (V. Kavolis)
Brenšteinas (Vc. Biržiška)
Brėslaujos apskritis (St. Kolupaila ir J. Puzinas)
Bretkūnas Jonas (Vc. Biržiška)
Bretonų literatūra (B. Brazdžionis)
Breviorius (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Bridgeporto lietuviai (H. Blazas)
Briedžiai
Briežuolė (St. Kolupaila)
Brisbane lietuviai
Britų imperija (A. Bendorius)
Brocktono lietuviai (P. Viščinis ir K. Keblinskienė)
Brolava (A. Mažiulis)
Brooklyn (A. Bendorius)
Bruckner Aleksander (Pr. Skardžius)
Brugmann Friedrich Karl (Pr. Skardžius)
Bruno šventieji (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Būdas senovės lietuvių (M. Biržiška)
Budizmas (V. Stanka)
Būga Kazimieras (Pr. Skardžius)
Bugas (St. Kolupaila)
Bukas (J. Rauktys)
Budriūnas Antanas, Bronius, Motiejus (J. Žilevičius)
Buhalterija (M. Bankauskas ir J. Juodikis)
Bulgarija (geografija) V. Siskinas
Bulgarų kalba (Pr. Skardžius)
Bulla in coena Domini (Vc. Biržiška)
Bulvės (B. Povilaitis)
Buna (J. Vėbra)
Bunkeris (J. Černius)
Burba Aleksandras (Vc. Biržiška)
Burbiškių piliakalnis (J. Puzinas)
Burė (A. Mažeika)
Buriavimas (A. Mažeika)
Buriavimo sportas (B. Stundžia)
Burma (V. Siskinas)

Burtai (J. Balys)
Burtininkas (J. Balys)
Butadenas (J. Vėbra)
Butkevičius Bonoventūra (Vc. Biržiška)
Butkus Juzė (M. Gudelis)
C. žvaigždės (Č. Masaitis)
Cambridge lietuviai (kun. J. P. Juškaitis ir J. Andriukaitis)
Camping (Stp. Kolupaila)
Carya (J. Rauktys)
Catechismus romanus (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Cebulka (A. Vasiliauskas)
Ceilonas (A. Bendorius)
Ceklis (A. Salys)
Celestinas (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Celibatas (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Celulozė (J. Vėbra)
Celulozės kiltiniai (J. Vėbra)
Cementas (A. Damušis)
Cenzūra (Vc. Biržiška)
Cezaropapizmas (kun. J. Vaišnora, M. I. C.)
Charisma sociologijoje (V. Kavolis)
Chazarai (J. Jakštas)
Chemija (be Ch. istorijos) Pr. Jucaitis
Cheminis karas (V. Jasaitis)
Cheminis valymas (Pr. Jucaitis)
Chemurgija (J. Vėbra)
Chester lietuviai (St. Gečys)
Chicaga (A. Bendorius)
Chicagos lietuviai (J. Vaidelys)
Chilinskis Samuelis (Vc. Biržiška)
Chininas (St. Kairys))
Chirurgija
Chloras (Vikt. Jasaitis)
Cholera

a. = amperas
a. = amžius
a = aras (100 m²)
admin. = administracija, -inis
adv. = advokatas
agr. = agronomija, agronomas
ags. = anglo saksų
a. j. = arklio jėgų
akad. = akademija, -iškas, -inis
ALT = Amerikos Lietuvių Taryba
am. = amerikiečių, -tiškai, amerikonizmas
anat. = anatomija
angl. = anglų, -iškai
apyg. = apygarda
aps. = apskritis
aram. = aramėjų, -iškai
aritm. = aritmetika
arkiv. = arkivyskupas
asist. = asistentas
astr. = astronomija, astronomas
at. sv. = atominis svoris
augšt. = augštaičiai, -ių, -tiškai
b = baras, meteorologinis vienetas
BALF = Bendrasis Amerikos Lietuvių Fondas
bat. = baterija (artilerijoje ir elektrotechnikoje)
batl. = batalionas
baud. = baudžiamasis
bendr. = bendradarbis,-iavo
biblt. = biblioteka, -inis
biogr. = biografija, -inis
bot. = botanika, -as
brb. = barbarizmas
brig. = brigada
BRT = brutto registrinių tonų
BS = (Lietuvos) Baudžiamasis Statutas
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
C⁰ = Celsijaus laipsnis
cb = centibaras
cg = centigramas
ch. = chemija, -inis
CJC = Codex Juris Canonici
cm = centimetras
cm² = kvadratinis centimetras
cm³ = kubinis centimetras
Co = Company-kompanija
ct. = centas
ctr. = centneris
D. = Didysis, -oji
d. = diena, dienos
db = decibaras
dek. = dekanas
dept. = departamentas, -to
deš. = dešinysis
dg = decigramas
dienr. = dienraštis
dipl. = diplomas, -inis, -uotas
dir. = direktorius
div. = divizija, -os
D. L. K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
D. L. K-ja = Didžioji Lietuvos Kunigaikštija
dm = decimetras
dm² = kvadratinis decimetras
dm³ = kubinis decimetras
DM = Deutsche Mark, Vokietjos markė
doc. = docentas
dol. = doleris
Dr., dr. = daktaras
dr-ja = draugija
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
dz. = dzūkų, -iškai
egip. = egiptiečių, -iškai
egz. = egzempliorius, -iai
elekt. = elektrotechnika
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
F⁰ = Farenheito laipsnis
fak. = fakultetas
filos. = filosofija
filol. = filologija
fiz. = fizika
fnk. = finikiečių,- iškai
fot. = fotografija
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
gen. ltn. = generolas leitenantas
geod. = geodezija
geogr. = geografija, geografas
geol. = geologija, geologas
geom. = geometrija
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
glžk. = geležinkelis
gr. = graikų, -iškai
gram. = gramatika, -inis
gst. = geležinkelio stotis
gub. = gubernija
gubern. = gubernatorius
h = valanda (astronomijoje; lot. hora „valanda")
ha = hektaras
hebr. = hebrajų, -iškai
hl = hektolitras
hm = hektometras

ide. = indoeuropiečiai, -čių, -iškai
įgal. = įgaliojimas, įgaliotinis
įk. = įkurtas
ilg. = ilgumas, ilguma
iliustr. = iliustruoti, -avo, -acijos
imp. = imperija
imper. = imperatorius
inst. = institutas
int. = intakas (įtakas)
inž. = inžinerija, inžinierius
ir kt. = ir kita, -i, -os
IRO = International Refugee Organisation
ir t. t. = ir taip toliau
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas
išl. = išleido, išleista
išsp. = išspausdino, išspausdinta
išv. = išvertė, išversta
įšv. = įšventintas
it. = italų, -iškai
įv. = įvairus, -ūs
ižd. = iždininkas
JAV = Jungtinės Amerikos Valstybės
j. l. = jūros lygis
jotv. = jotvingių, -iškai
JT = Jungtinės Tautos
jur. = jurisprudencija (teisės mokslas), juristas
jūrm. = jūros mylia, jūrmylė
k. = kaimas; kalba
k. a. = kaip antai
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kard. = kardinolas
karin. = karininkas
kat. = katalikas,
kav. = kavalerija, -os
kg = kilogramas
k-ja = kunigaikštija, kunigaikštystė
kl. = klasė
kleb. = klebonas
km = kilometras
km² = kvadratinis kilometras
km³ = kubinis kilometras
kn. = knyga, -ų
kom. = komisija
komp. = kompozicija, -itorius
kpt. = kapitonas
Kr. g. = Kristui gimus, arba po Kr.
kt. = kiti, -ų, kitaip
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kunig. = kunigaikštis, -tė
kv = kvadratas, -inis
kW = kilovatas
kWh = kilovatvalanda
l = litras
laikr. = laikraštis
lat. = latvių,- iškai
leid. = leidinys, leidimas
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
lit. = literatūra, -iškai
liut. = liuteronas, -ų
lot. = lotynų, -iškai
LRK = Lietuvos Raudonasis Kryžius
Lt. = Lietuvos litas
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
m = metras
m² = kvadratinis metras
m³ = kubinis metras
m³/sek. = kubinis metras per sekundę
m = mirė; metai, -ais
M = Mažasis, -oji
m. amž. = metų amžiaus
mag. = magistras
maks. = maksimumas, maksimalus
marš. = maršalas
mat. = matematika
mb = milibaras
med. = medicina, -os, medikas
mėn. = mėnuo
mėnr. = mėnraštis
metr. = metraštis
meteor. = meteorologija, -os, -inis
mg = miligramas
mil. = milionas
min. = minutė; ministeris
minim. = minimumas, minimalus
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mm = milimetras
m. m. = mokslo metai
mok. = mokytojas
msgr. = monsinjoras, it. monsignore
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, muzikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -josios
N; nr. = N – numeris prieš skaičių, n r. – numeris po skaičiaus
Neprikl. = Nepriklausomas, -oji
n. st. = naujasis kalendorinis stilius
NT = Naujasis Testamentas
nuo j. l. = nuo jūros lygio
observ. = observatorija, -os
okup. = okupuotas, okupacinis
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -acinis
orig. = originalus
p. = pietų, -inis
paliv. = palivarkas
pan. = panašus, -iai
par. = parapija
parl. = parlamentas
pav. = pavardė
pavad. = pavadintas
ped. = pedagogija, -ika, -inis, -ogas
period. = periodinis
pėst. = pėstininkas, -ų
pf. = pfenigas
pietr. = pietryčių, pietų rytų
pietv. = pietvakarių, pietų vakarų

pirm. = pirmininkas
pl. = platumas, platuma
PLB = Pasaulio Lietuvių Bendruomenė
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
plk. ltn. = pulkininkas leitenantas
po Kr. = po Kristaus, Kristui gimus
p. p. = pėstininkų pulkas, -o
Pr. = Prūsų
pr. = prancūzų, -iškai
prad. = pradinis, -ė
prel. = prelatas
prez. = prezidentas
prieb. = priebalsis
priel. = prielinksnis
priem. = priemiestis
priev. = prieveiksmis
pris. adv. = prisiekęs advokatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
priv. = privatus
priv. doc. = privatdocentas
prof. = profesorius
progimn. = progimnazija
prot. = protestantas, -ų
prov. = provizorius
provinc. = provincija, -os
psl. = puslapis
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
q = kvintalas (100 kg)
R⁰ = Réaumur'o laipsnis
r. = rytų, -inis
r. augšt. = rytų augštaičiai, -ių
rankr. = rankraštis
raš. = rašomasis, -oji
red. = redaktorius
ref. = reformatas, -ų
reik. = reikalai, -ų (ministerija)
RM = Reichsmark
rom. = romanų, -iškai
rotm. = rotmistras
rub. = rublis
S = Senasis, -oji, -ieji, -osios
s = sieksnis
sąj. = sąjunga
sąs. = sąsiuvinis
sąsk. = sąskaita, -os
savaitr. = savaitraštis
sd. = socialdemokratas, -ų
sek. = sekundė
sekr. = sekretorius
sem. = seminarija
sen. = senovės, -inis
sk. = skaityk; skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
slapyv. = slapyvardis
sLE = senoji Lietuviškoji Enciklopedija
spaud. = spaudinys
s. st. = senasis kalendorinis stilius
ST = Senasis Testamentas
st. = stotis
stp. = santrumpa
str. = straipsnis
stud. = studentas
sūd. = sūduviai-sūdai-sūdynai
suom. = suomių, -iškai
sv = svaras
svb. = svarbiausias, -ieji
sv. st. = svaras sterlingų
š. = šiaurės (žiemių), šiaurinis
šalt. = šaltinis
šv. = šventas, -asis
t = tona
t. = tomas
tarpt. = tarptautinis
techn. = technika
temp. = temperatūra, -os
teol. = teologija, -os
t. y. = tai yra
tp. = tolimesniuose puslapiuose
t. p. = tas pats
trm. = tarmybė, tarmiškai
tt. = tomai, tolimesnieji tomai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
UNO = United Nation Organisation
UNRRA = United Nations Relief and Rehabilitation Administration
urėd. = urėdija
USA = United States of America
V = voltas
W = vatas
v. = vakarų, -inis
v. augšt. = vakarų augštaičiai, -ių
vad. = vadinamas, -a
val. = valanda
vald. = valdyba, valdiškas
valst. = valstybė
VDU = Vytauto Didžiojo Universitetas
ved. = vedėjas
vert. = vertimas, vertėjas
vicepirm. = vicepirmininkas
vid. = vidutinis
vidur. = vidurinis
vyr. = vyriausias
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vl. = valsčius
VLIK = Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
vok. = vokiečių, -iškai
vs. = viensėdis
vsk. = vienaskaita
vt. = vietovė
Ž. = Žemasis, -oji
ž., žr. = žiūrėk
ž. = žodis
žem. = žemaičiai, -iškai
žeml. = žemėlapis

žiemr. = žiemryčiai
žiemv. = žiemvakariai
žurn. = žurnalas
ž. ū. = žemės ūkis, -io
žuv. = žuvininkystė
° = geografinis laipsnis
′ = geografinė minutė
″ = geografinė sekundė
% = procentas, nuošimtis
$ = doleris
¢ = JAV centas
§ = paragrafas
& = kompanija
= yra lygu
( ) = santrumpos ar antriniai paaiškinimai
- = brūkšnelis atstoja antraštinio žodžio dalį
— = sintaksinis brūkšnys
' = kablelis-vąšelis dešinėje raidės pusėje rodo, kad priešakinis priebalsis yra minkštas; apostrofas
< = yra kilęs iš
> = yra pavirtęs į
* = tikrai galėjęs būti, bet dabar jau nebeišlikęs žodis ar jo lytis
ā,ē,ī,ō,ū = ilgieji balsiai
³1953 = tretysis 1953 metų leidinys
1918 II 16 = 1918 metų vasario šešioliktoji diena
X 1 = spalių mėnesio pirma, -ą diena, -ą
I pas. karas = pirmasis pasaulinis karas
II pas. karas = antrasis pasaulinis karas

B

Birulė (Papaver Rhaeas L.). Aguoniečių (Papaveraceae) šeimos vienametė piktžolė. Iš džiovintų vainiklapių gaminami vaistai. Vaistinėse B. žiedai vad.: Flores Rhoeados, Flores Papaveris erratici.

Biruni Abul Raihan Mohammed ibn Achmed (973—1048) persų kilmės arabų mokslininkas. Jis korespondavo su Avicenna, ir šio atsakymai yra išlikę British Museum. Nuvykęs į Indiją, ten mokė graikų filosofijos, o pats studijavo rytiečių išmintį. Nuo 1017 ligi mirties gyveno Afganistane. Jo raštų yra likę iš matematikos ir astronomijos, bet daugiausia iš istorijos. Jis buvo mokslingiausias ankstyvųjų viduramžių vyras islame. Anglų vertimu 1879 išl. jo Chronology of Ancient Nations, 1888 History of India.

Biruta 1) Kada po 1831 sukilimo lenkų periodinė spauda Vilniuje buvo visai užgniaužta, tada jos vietoje leista įv. metraščių, ir vieną tokį metraštį leido J. Krzečkovskis 1837—1838, vardu Biruta, kuri pakeitė to paties Krzečkovskio 1834—1835 išleistą Znica.

2) 1899 Raseinių aps. dvarininkų įsteigta pieninių sąjunga (statutas patvirtintas 1902 IV 1) veikusi beveik ligi I pas. karo, 1903 turėjusi 43 narius.

3) 1910 vasarą Londone įkurta „Lietuvių Kooperatyviška Draugystė B.", kuri nuo 1911 III 13 vertėsi lietuviškos duonos ir ragaišio kepimu. Bet gi 1917 ji buvo priversta užsidaryti.

Birutė D. L. kunigaikščio Kęstučio žmona, Vytauto motina. Apie ją žinoma daugiausia iš vėlesnių padavimų, negu iš tikrų istorinių šaltinių. Net ir jos vardas pirmą kartą teminimas XVI a. istorikų. Daugiausia apie ją kalbama vad. Bychovco kronikoje, esą, surašytoje XVI a., bet iš tikro jos leidėjo T. Narbuto savarankiškai sukomponuotoje XIX a.

Galimas daiktas, kad tradicija apie jos kilmę iš Palangos yra tikra. Šaltiniai mini jos tėvo brolį Vydimantą, arba Vydmantą, ir jos seserėną Butrimą, kuriuos Jogaila, keršydamas už savo sesers vyro, Vaidilos, nužudymą, liepęs ratu sudraskyti. Tradicija, kad ji buvusi Palangoje vaidilutė, greičiausia, bus atsiradusi XVI a. pabaigoje, kada buvo sukurta ir visa paini, iš

Kęstutis susitinka Birutę

katalikų bažnyčios organizacijos nukopijuota, tariamoji senosios lietuvių religijos organizacija, dar ir pavyzdžiais iš senovės romėnų mitologijos papildyta. Tada, mat, sąmoningai buvo kuriama legenda apie lietuvių atsikėlimą iš Italijos.

B. buvo antroji Kęstučio žmona, ištekėjusi apie 1349, nes jos vyriausias sūnus Vytautas buvo gimęs apie 1350. Be Vytauto, iš Kęstučio B. dar turėjo sūnus, Tautvilą ir Žygmantą, ir tris dukteris, Miklausą (1375 ištekėjusią už Tverės kunig. Jono), Danutę (1380 ištekėjusią už Mazovijos kunig. Jonušo) ir Ringalę.

Tikrų žinių apie B. gyvenimą nėra. Taigi ji politiniame gyvenime nebus dalyvavusi. Manoma, kad ji, kaip ir Kęstutis, liko ištikima savo senajai religijai, nes, jei ji būtų pasikrikštijusi, apie tai, be abejo, būtų parašę anų laikų kronikininkai.

Apie B. gyvenimo paskutiniąsias dienas ir jos mirtį ligi šiol istorikai, neturėdami absoliučiai tikros medžiagos, nesutaria.

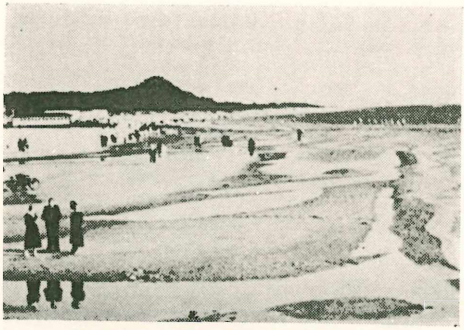

Baltijos pajūris ties Birutės kalnu

Kada prasidėjo kovos tarp Jogailos ir Kęstučio, tai vyras ją iš Gardino buvo išsiuntęs į Lietuvos Brastą, kur tikėtasi ją rasiant savo dukters ir žento, Mazovijos kunig. Jonušo, globą. Tačiau Jonušas pats buvo L. Brastą puolęs ir tik dėl gyventojų pasipriešinimo jos nepaėmęs.

Po Kęstučio mirties B. likimas nėra tikrai žinomas. Vytautas savo apie 1390 vokiečių ordinui įteiktame skunde prieš Jogailą rašo savo motinos pražudymą „und mine mutir auch alzo vorterbten". Tuo skundu pasirėmęs, Vygandas iš Marburgo kalba apie jos paskandinimą. Lenkų istorikas Dlugošas, neapkentęs Jogailos ir jį aiškiai kaltinęs Kęstučio nužudymu, B. žudymo visai nemini. Įvairiai aiškinamas ir 1414—1418 Konstancos bažnytiniame susirinkime vokiečių ordino atstovų iškeltas, tarp kitų kaltinimų Jogailai, ir kaltinimas jį Kęstutį kalėjime pasmaugus, o jo žmoną B. prigirdžius. Bet Jogailos ir Vytauto įgaliotiniai tame susirinkime tokį kaltinimą griežtai paneigė, pabrėždami, kad Birutė ilgai garbingai gyvenusi, o jos kapas laikomas pagarboje. Tačiau kiti istorikai šitokiu jogailinio liudijimo tikrumu abejoja, remdamiesi tuo, kad tie įgaliotiniai buvo visi lenkai, Jogailos žmonės, taigi ir stengęsis Jogailą išteisinti. Lenkų ir lietuvių istorikų ginčai, dėl to, ar Jogaila Kęstutį pasmaugė, ar ne, neturi tikros dokumentinės atramos ir eina vien iš pažiūrų į Jogailą: vieni norėtų Jogailą viskuo rehabilituoti, kiti, atvirkščiai, jį apjuodinti.

Kadangi nuo Kęstučio mirties metų B. jau daugiau nebeminima, tai, matyt, ji tuomet jau buvo mirusi. Greičiausiai, ji nepakėlė sunkių pergyvenimų dėl savo vyro, Kęstučio, mirties ir paskiau dėl Vytauto ir Jogailos kovos rūpesčių ir mirė natūralia mirtimi. Taip pat nėra tikrų žinių, kur ji buvo palaidota. Liaudyje šimtmečiais išlikę padavimai jos kapo vietą sieja su Birutės kalnu Palangoje. Tokie padavimai gali būti ir tikri. Galimas daiktas, kad ji arba savo paskutines gyvenimo dienas praleido Palangoje, arba, mirusi kitur, čia buvo atlydėta ir savo vaikų palaidota. Jau iš senovės jos kapas buvo laikomas pagarboje. Toks to kapo kultas yra paliudytas ir Stryjkovskio 1582 Kronikoje.

A. Prochaska Codex epistolaris Vitoldi 1882; (") Dzieje Witolda 1914; *J. Wolff* Ród Giedymina 1886; *S. Smolka* Kiejstut i Jagiello 1889; *F. Koneczny* Jagiello i Witold 1893; *A. Janulaitis* Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancoje 1933; *I. Jonynas* Vytauto šeima 1933; *P. Šležas* Kęstučio šeima 1933; *A. Kučinskas* Kęstutis 1938.

Byrutė „Laikraštis leidžiamas Lietuvių Naudai". 1909 IX 15—1913 IX J. Vanagaičio leistas Tilžėje laikraštis, skiriamas M. Lietuvos, D. Lietuvos ir Amerikos lietuviams ir leidžiamas daugiausia JAV lietuvių tarpe surinktais pinigais. Kartą per 6 savaites ėjo. 1909 buvo leidžiamas gotų raidėmis, o nuo 1910 kartais atskiras numeris pasirodydavo pusiau gotų, pusiau lotynų raidėmis. Vėliau, kadangi daugumas prenumeratorių tebuvo iš JAV, tai ir ištisi numeriai buvo spausdinami vien lotynų raidėmis. Žymiausią laikraščio dalį prirašydavo pats Vanagaitis. Bet bendradarbių turėjo ir iš JAV, ir iš D. Lietuvos.

Birutė VDU studenčių ateitininkių draugovė, susikūrusi 1928 II 29 šūkiu Fides, Spes, Caritas. Visos narės buvo abstinentės. Aktyviai dalyvavo katalikių moterų veikloje, Pavasario sąjungoje, Angelo Sargo vaikų sąjungoje ir kt. 1929 surengė XX amžiaus šeimos teismą, 1930 Birutės ir šv. Monikos minėjimus.

Birutės choras amerikiečių lietuvių Chicagoje choras. Jam davė pradžią 1907 Dr. V. Kudirkos draugijos chorelis, susiorganizavęs į Lietuvių Giedorių Draugystę, kuri, 1908 V 31 suvaidinusi M. Petrausko melodramą Birutę, pasivadino šiuo B. vardu. Pirmasis organizatorius ir dirigentas buvo M. Petrauskas (kelis kartus pasitraukęs ir vėl grįžęs). Kiti dirigentai: Ks. Strumskis, P. Sarpalius, A. Pocius, St. Šimkus (2 kartus), A. Olis, A. Vanagaitis, K. Steponavičius, M. Jozavitas ir ilgiausiai J. Byanskas. Šalia verstinių, B. choras yra statęs liet. M. Petrausko ir St. Šimkaus operetes; taip pat buvo rengta ir simfoninių koncertų (1929—1930, K. Steponavičiui diriguojant). B. Ch. veikla nėra sumažėjusi nė dabar. Sutraukęs geriausias Chicagos liet. vokalines jėgas, B. Ch. išaugino eilę rimtų dainininkių: M. Rakauskaitę, O. Pocienę, N. Gugienę, S. Čerienę, V. Bručienę, Biežienę, Krasauskienę. 20 metų jubilėjui paminėti 1928 buvo išleistas specialus leidinys.

Birutės daina Silvestro Valiūno sukurta „Birutos daina" ir D. Poškos perdirbta žemaičių istorinė giesmė. Nors 1835 L. A. Jucevičius, siųsdamas jos lenkišką vertimą lenkų poetui K. Brodzinskiui, aiškiai nurodė, kad ji Valiūno parašyta, lygiai kaip ir S. Daukantas tai pažymėjo savo 1846 išsp.

Dajnose žiamaitiu, bet, apie 1894 atsiradus D. Poškos rankraščių tarpe ir jos skirtingam variantui, kurį laiką buvo linkstama ją D. Poškai priskirti. O jau nepriklausomybės laikais atsiradus vienam B. D. nuorašui su data iš XVIII a. pabaigos, irgi buvo linkstama ją Poškai priskirti, kadangi savaime jos nebūtų galėjęs parašyti 8—9 metų amžiaus Valiūnas. Tačiau vėliau paaiškėjo, kad toji XVIII a. pabaigos data nurašinėtojo buvo klaidingai pažymėta XIX a. pabaigos vietoje. Šiaipjau daug kam ilgai vis kildavo abejonių dėl jos autoriaus. Net 1847 gavęs iš Palangos jos nuorašą, E. Gisevius buvo ją paskelbęs Karaliaučiaus žurnale Neue Preussische Provinzial Blätter kaip liaudies baladę, kartu pateikdamas ir savo vokišką vertimą.

Dainos autorius, ją rašydamas, buvo nuteiktas 1582 Strijkovskio kronikos pažymėto Birutės kulto Palangoje.

Seniausiu B. D. tekstu, greičiausiai, paties Valiūno originalu, galima laikyti Volterio paskelbtą 1896 Mit. der Lit. Lit. Gesl. tekstą, jo priskiriamą Poškai, bet žymiai besiskirianti nuo kitų, jau žymiai Poškos perredaguotų B. D. tekstų. Volterio paskelbtas tekstas beveik visiškai atitinka tą tekstą, kurį Poška buvo užrašęs savo rankraštyje ..Pszczółka w Baublu".

Prieš 1830—1831 iš spaudos žinoma B. D. (jau buvo minima žurnale Kolumb 1828 N. 4) vėliau dar labiau paplito, siekdama net lenkiškai kalbančius ir darydama įtaką ir lenkų literatūrai.

Savo B. D. lenkišką vertimą L. Jucevičius 1838 išsp. almanache Biruta. Jo įtakoje ir J. I. Kraševskis parašė savo eilėraštį Biruta. Ta tema tuomet rašė eilėraščius ir kiti lenkų rašytojai.

1856 buvo žinomos dvi B. D. melodijos: vieną parašė J. Koreivienė, o kitą kun. A. Beresnevičius (tik iš L. Ivinskio informacijos, siųstos tą melodiją spaustuvininkui Zavadskiui, nėra aišku, ar tas A. Beresnevičius buvo būsimas vyskupas Aleksandras, ar kunigas Antanas Beresnevičius). Viena iš tų gaidų aiškiai lenkų himno Boże coś Polskę sekimas. Ir pati B. D. žemaičiams ilgai buvo savotišku himnu, kurį tik vėliau nustelbė visos šalies Lietuvos himnas.

B. vardas aušriškai atbundančioje lietuvių visuomenėje buvo ypač pamėgtas. Mūsų pavyzdžiu buvo nuėję ir latviai.

M. Biržiška Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos 1920.

Birutės Draugija Argentinos lietuvių moterų organizacija, 1931 V 25 įsikūrusi Lietuvių mergaičių globos draugijos vardu ir 1939 pasivadinusi liet. kat. moterų ir mergaičių B. D. Pirmas jos tikslas buvo globoti mergaites emigrantes. Vėliau, pirmajam tikslui atkritus, drauge su vardu buvo pakeistas ir pats organizacijos pobūdis,—būtent, rūpintis jaunosios kartos išsaugojimu nuo nutautėjimo. Anksčiau buvo narių ligi 200, 1953 — apie 60.

Birutės draugijos JAV, daugiausia dar prieš I pas. karą įkurtos, gyvavo ir, greičiausiai tebeveikia, Chicagoje, Ill., Gardnere, Mass., Lawrence, Mass., New Britain, Conn., Philadelphia, Pa., Providence, R. I., Worcester, Mass.

Birutės draugystė 1885 II Tilžėje Martyno Jankaus, Jurgio Mikšo, Kristupo Voskos ir Ernesto Vejerio įkurta. Pirmasis pirmininkas buvo J. Mikšas. Greit prisidėjo dr. Bruažis, 1885 VI 24 išrinktas pirmininku. Nustojus eiti Aušrai, Birutė šelpė Garsą (po 15 markių kas mėnuo; išėjo 10 nr., paskutinis 1887 IX 20). 1887 II 13 Bruažis pasitraukė iš pirmininko vietos; 1887 III 13 išrinktas dr. Sauerveinas (pasitr. 1887 VIII 21). Po to viršininkai: nuo 1887 VIII 21 D. Zaunius, 1889 XII 15 M. Jankus, 1892 vasarą vėl D. Zaunius, 1893 VI 15 J. Lapinas, 1900 pradžioje D. Zaunius, 1900 III 4 K. Voska, 1902 III 9 D. Zaunius, 1903 XII 19 J. Vanagaitis. 1895 draugovė nusipirko Rambyną, kurį 1903 atpirko dr. Gaigalaitis. 1908 III 9 savo biblioteką ir archeologinius rinkinius B. atidavė Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje. 1885—1888 turėta 30 susirinkimų su pranešimais apie lietuvių reikalus, kalbą ir tėvynę. Kalbėjo Mikšas, Jankus, Bruažis, Strekys ir Sauerveinas. Vėliau ypač Jankaus metu, B. apsilpo. Reikšmingos buvo B. šventės 1895, 1900 su vaidinimais ir dainomis. Ją mėgino prikelti Vanagaitis, 1911—1913 dar rėmęs ją savo laikraštyje Byrutė. Vokietininkų buvo puolama. Nuo 1895 jai teko rungtis su nauja Giedotojų draugija, kuriai vadovavo V. Storosta-Vydūnas (ginčų atbalsis — J. Pavydūno Bangos, pavestos Byrutės naudai, 1908, Vydūno 1904 komedija Birutininkai, išsp. 1910. ir kt.). Todėl turėjo užleisti vietą jaunųjų draugijoms Vainikui. Jaunimui, Žiedui, Dobilui, Liepai, Beržui, Aušrai. B. dainų rinkiniai: B. dainos 1886 (1906, 1919). Byrutininkų dainos 1908. Byrutės garsai 1910. Byrutės dainų vainikėlis 1910.

A. B. Klaipėdiškis ..Byrutė", dvidešimtmetinių sukaktuvių atminimui. Tilžėje 1905.

Birutės kalnas Kauno aps. Garliavos vl., greta botanikos sodo, „Maisto" fabriko ir Augštosios Fredos, atsiradęs 1925 kaip augančio Kauno priemiestis. B. K. gyveno kompozitorius St. Šimkus.

Birutės kalnas pietinėje Palangos mstl. dalyje, parke, Baltijos jūros pakraštyje. 150 m nuo jūros kranto, 20,7 m nuo j. l. Kalno sudėtis — jūros smėlys ir molis. Viršūnė galėjo būti pripilta. B. K. praeitis yra apipinta legendomis, supintomis su D. L. K. Kęstučio žmona Birute. Ji buvusi čia palaidota, ir jos kapą žemaičiai nuo XV a. gausiai lankė, ją kone šventąja laikydami.

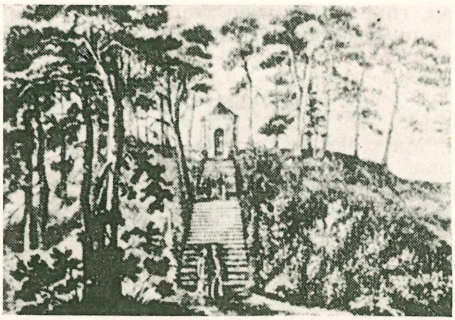

Birutės kalnas 1878

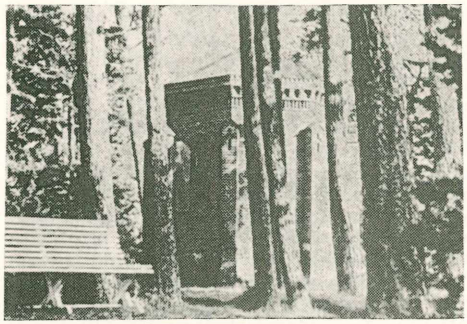

Birutės kalnas

Onos Jogailaitės patvarkymu 1506 B. K. viršūnėje buvo pastatyta katalikų koplyčia. Tuo būdu vietos gyventojai norėta atpratinti nuo prisiminimų, susytų su Birutės vardu iš pagoniškųjų laikų. Medinei koplyčiai supuvus, 1753 čia buvo perkelta kita iš Šventosios uosto. Ji XVIII a. pabaigoje buvo Vilniaus vyskupo Masalskio įsakymu nugriauta. 1869 X architekto K. Majerio projektu Palangos klebonas kun. K. Steponavičius pastatė čia naują, mūro koplyčią. Vėliau kun. J. Šarkauskis kalną sutvarkė ir apsodino. 1898 šiauriniame B. K. šone buvo įtaisyta vad. Liurdo ola su Dievo Motinos statula.

I. Končius-V. Ruokis Palangos kraštas 1926.

Birutės sala Utenos aps. Molėtų vl. Siesarčių ežere, ligi 30 ha ploto. Senasis vardas nežinomas. Naują vardą jai suteikė jos savininkė nepriklausomybės laikais.

Birutės versmė Birštono parke, Druskupio slėnio deš. šone. Surasta dr. Grodeckio 1906 ir jo pavadinta Lidija, o 1922 kun. J. Tumo pavadinta Birute. Vanduo turi malonų skonį ir savo chemine sudėtimi skiriasi nuo kitų gretimų versmių. Versmės vanduo vartojamas gerti kaip stalo vanduo: seniau tik vietoje, Birštone, o nuo 1924 jis pradėtas angliarūgštinti ir kaip stalo vanduo ir kitur pardavinėti. Vanduo buvo perkošiamas per drobę. Jo buvo pardavinėjama ligi 200—300 tūkstančių butelių per metus.

B. V. vandens debitas svyruoja labiausiai dėl to, kad versmės daugiausia maitinasi įžemio vandeniu. Kintant debitui, svyruoja ir vandens cheminė sudėtis.

Ligi 1927 versmės buvo užstatytos medine palapine, o vanduo buvo semiamas tiesiog iš medinio rentinėlio. Paskiau buvo įtaisytas betoninis šulinys, dengtas stiegių stogu. B. V. temperatūra metuose vis kiek svyruoja.

J. Venckūnas Birštonas 1925.

Birvyta, Birvėta Švenčionių aps. Tverečiaus ir Kazėnų valsčių upė, Dysnos (Dauguvos) deš. intakas, bendro ilgio 65,2 km; augštupyje turi vardą Kanaržinė, o tarp Aržvieto (Eržvėto) ež. ir santakos — Aržvieta (Erzvėta); B. vad. ilk 22,5 km žemupys. B. teka į rytus, lygiagrečiai su Dysna ir ties Birvytos k. įteka į Dysną 113,2 km nuo jos žiočių. B. dešinieji intakai: Kamaja, Juodupis, Medila. B. baseino bendras plotas 1605 km^2.

Birzgėlė seniau buvo vartojama arkliams pabaidyti, vėliau — vaikų žaislas. Tai paprastas įrantytas pagaliukas, apie kurį aplenktas karklo lankelis. Į lankelį įtaisyta skalelė, kurios vienas galas siekia velenėlio rantelius. Už pagaliuko (velenėlio) suėmus, ranką judinant, lankelis sukasi ir skalelė brazda, per rantelius bešokinėdama. Paskutiniu metu B. velenėlį sujungia su sparneliu ir iškelia stoge, kad vėjas, besukdamas B., peles baidytų. Jas įtaisydavo ir soduose kiškiams baidyti.

Birznieks Upītis Ernests (g. 1871) latvių rašytojas. 1887—1889 lankė Tukumo aps. mokyklą. Išlaikęs namų mokytojo egzaminus, buvo mokytojas Dzirciemo dvare, kur pradėjo literatūros darbą: apysaką Zaldata līgava 1892, pasakų rinkinys ir kt. 1895 išvyko į Kaukazą. Nuo 1908 išleido apie 60 knygų. Nuo 1921 B. gyveno Rygoje ir dirbo kaip bibliotekininkas. B. vaizduoja gyvenimo tragiką ir vaiko sielos išgyvenimus. Knygos: Upīša stāsti 1900, No rīta 1912, geriausias kūrinys Pelēkā akmena stāsti 1914, Pastarina dienas grāmata 1923, Pastarinš skolā 1923, Ninas pasacinias 1923, Kaukaza kalnos 1923.

Birža (pr. bourse, angl. Stock Exchange, vok. Börse) prekyvietė, kurioje perka ir parduoda: 1) vertybės popierius: akcijas (shares), obligacijas (bonds); 2) užsienio valiutą (devizus) bei gyvus pinigus; 3) standartais išreiškiamas prekes. B. operacijos vyksta tam tikra nustatyta tvarka, specialių organų priežiūroje. Sutartomis kainomis žymimas B. kursas tai dienai. B. palengvina mainus, įgalindama į vieną vietą sutraukti paklausas ir pasiūlas iš didelių plotų. Vertybių B. svarbiausia reikšmė yra

ta, kad ji leidžia sutraukti į vieną vietą kapitalą iš daugybės smulkesnių jo turėtojų ir tuo būdu įgalina didelių bendrovių finansavimą. Be B. tarpininkavimo nebūtų galėjusios susikurti didelės akcinės bendrovės. Be to, B. padaro kapitalą likvidų; kiekvienas investavęs į kurią nors įmonę, gali tą savo dalį įmonėje kiekvienu metu parduoti ir savo kapitalą vėl padaryti likvidų. Be B. pagalbos, kapitalas būtų „įšaldytas", nes nebūtų kaip savo intensyvumą padaryti likvidų.

B. i s t o r i j a. Jau senovėje yra buvę prekyviečių, kur suėję pirkliai varydavo mainus vertybėmis, dažniausiai užsienio vekseliais. Paprastai jos atsirasdavo tuo būdu, kad keletas verteivų susirinkdavo kurioje kavinėje ar valgykloje, už tam tikrą komisą apsiėmusioje tarpininkauti tarp pirkėjų ir pardavėjų. Apyvartai didėjant, dalyviai sudarydavo tam tikrą draugiją ir sutardavo tam tikras taisykles operacijoms. Naujaisiais amžiais juo daugiau priaugo turto bei turčių, juo didesnės reikšmės gavo B. Pats vardas b o u r s e (iš to Börse, birža) esąs kilęs iš vienos Briuges miesto šeimos, van der Burse, turėjusios savo herbe tris pinigų kapšius (bursa); jos kieme XIII—XIV a. verteivos sueidavo operacijų. Panašias vietas ilgainiui ir kitur imta vadinti „bursa". Vėliau toji Olandijos B. perkelta į Antverpeną, virtusį svarbiausiu prekybos centru. Prancūzijoje pirmosios B. buvo suorganizuotos Lyone ir Tulūzoje 1546. Anglijoje buvo įkurta 1566—1570 Royal Exchange, bet šiandienine prasme susikūrė tik 1801. Vokietijoje, Hamburge, nuo 1558 veikė prekių ir vekselių B. XVIII a. vidury išgarsėjo Frankfurto a. M. B. Berlyno B. vardas pirmą kartą minimas 1716. Rusijoje pirmoji B. atsirado Peterburge 1723. New Yorko B. suorganizuota 1817. Lietuvoje B. pradėjo veikti, tik atkūrus nepriklausomą valstybę; B. statutas buvo finansų ministerio patvirtintas 1923. Operacijos Kauno B. buvo daromos tik kaikuriais vertybės popieriais, bet daugiausia užsienio valiuta.

B. r ū š y s i r o p e r a c i j o s. Pagal apyvartos objektus skiriama: 1) kapitalų ir pinigų B., kitaip dar vadinama fondų B.; 2) prekių B. Fondų B. apyvartos objektu daugiausia eina vertybės popieriai — akcijos ir obligacijos; pinigų B. prekiaujama užsienių devizomis — čekiais, perlaidomis, taip pat ir gyvais pinigais. Prekiauti B. gali tik nariai, priimtieji tam tikromis sąlygomis. Jie renka vadovaujamąjį organą, turintį gana plačių teisių. Kiti asmenys gali dalyvauti B. operacijose, tarpininkaujant B. makleriams, kurie yra tos srities specialistai. Betkuriam vertybės popieriui B. kotiruoti reikalingas leidimas, ir tatai gana sudėtinga procedūra, nes reikia apsaugoti, kad į B. nepatektų apgaulingų vertybės popierių. Didžiosios B., pvz. New Yorko Stock Exchange, besisteigiančių bendrovių akcijas kotiruoti visai nepriima. Čia klijentais tegali būti tik iš seno žinomos solidžios bendrovės. Kai reikalas liečia užsienių vertybės popierių kotiravimą, čia dažniausiai sveria ir politiniai sumetimai.

Kapitalų B. yra centrinė fonduotųjų vertybių (akcijų ir obligacijų) prekyvietė. Jos kurso didesniuose svyravimuose atsispindi ir krašto ūkio konjunktūra. Kylančioji konjunktūra leidžia pasireikšti B. vad. „bull market" (t. y. stiprios paklausos ir kyląs kursas), tuo tarpu kai smunkančios konjunktūros metu B. turime atvirkščią reiškinį, vad. „bear market".

P r e k i ų B. prekyba eina, čia pačių prekių neatgabenant: jas perkant ir parduodant pagal standartą arba tipą. Todėl prekybos objektu gali čia eiti tik tos prekės, kurių kokybę gali nusakyti tam tikro standarto pažymiai (pvz. kviečiai Manitoba I). Galėjimas prekiauti, ir neturint čia pat prekės, paprastai išplečia B. apyvartą erdvėje ir laike. Pvz. Hamburgo B. perka ir parduoda Argentinos kviečius, kurie tebėra želmenyje. Tokia apyvarta būsimomis prekėmis, kurių pristatymas turi būti atliktas sutartu vėlesniu laiku, vadinama terminėmis operacijomis. Jos remiasi kainų skirtumais toms pačioms vertybėms įvairiu laiku. Tie skirtumai tenka spėti, numatyti. Tad čia galima spekuliacija kainų pakilimu (à la hausse), arba jų kritimu (à la baisse). Iš terminių operacijų išplaukia vad. premijų operacijos, t. y. kada viena iš susitariančiųjų pusių, atėjus sutarties terminui, pasilieka teisę atsisakyti nuo pačios operacijos, sumokėdama tam tikrą premiją. Be to, spekuliacija gali būti ir kainų skirtumais įvairiose vietose: tuo atveju vertybės perkamos ten, kur jų kursas žemesnis, ir parduodamos ten, kur jų jis augštesnis. Tai vadinama arbitražo operacijomis. Priešingai terminėms operacijoms, gali būti kasos ar loko operacijos, kai atsiskaitymas atliekamas čia pat betarpiškai, per 1—3 dienas.

E. J. Merker The work of the Stock Exchange 1930; *M. Fürst* Die Börse 1923; *J. I.Bogen* Financial Handbook 3 leid. 1948; *F. L. Eames* The New York Stock Exchange 1944; *F. W. Harrison* Federal regulations of Stock Exchange 1944; *W. F. Spaulding* The Lonodon Money Market 1922; *N. C. Stabler* Reading the financial page 1949; *G. L. Leffler* The Stock Market 1951.

Biržai š. Lietuvos mst., B. apskrities centras. Tarp Apaščios ir Agluonos upių, įtekančių į Širvenos ežerą. Ligi 10.000 gyv. turis. Nepriklausomybės laikais B. kaip miestas smarkiai išaugo, nutiesta daug naujų gatvių ir pristatyta per 700 naujų namų.

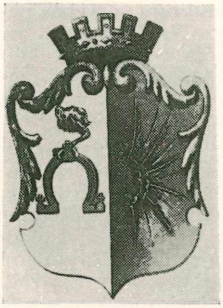

Biržų herbas

Biržuose paminklas žuvusiems už Nepriklausomybę

Rusų okupacijos laikais teveikė skurdi pradž. mokykla, kuri nepriklausomybės laikais buvo jau 5 komplektų pradžios mokykla dideliuose mūro namuose. 1908 kun. P. Jakubėno, kun. K. Rimkevičiaus, S. Dagilio rūpesčiu buvo įst. 4 klasių vidurinė mokykla. 1917 atidaryta Saulės dr-jos gimnazija, 1919 pradžioje perimta vietos savivaldybės, 1924 tapusi valstybine gimnazija, kuriai 1932 pastatyti nauji rūmai.

1912 M. Yčo iniciatyva buvo įst. akcinė spaustuvė, kun. P. Jakubėno globojama, veikusi ligi I pas. karo. Po karo daug jos akcijų buvo įsigijęs dr. J. Šliūpas. Vėliau ji perėjo į privačias rankas. B. buvo leidžiami laikraščiai ir žurnalai: Biržų Žinios 1922—1944, Mūsų Žodis 1922—1940, Artojas 1924—1926, Biržiečių Balsas 1925—1926, Krikščionybės Sargas 1926—1927, Sėjėjas 1926—1936 ir dar moksleivių laikraštėlių.

1927 aps. savivaldybės pirmininko dr. J. Mikelėno iniciatyva buvo įst. Biržų muzėjus, kuriame pavyko sukoncentruoti daug archeologinių, istorinių senienų ir kitų B. ir apskrities kultūrinių paminklų. Kultūriniame B. gyvenime didelį vaidmenį vaidino 1919 P. Kregždės ir P. Variakojo iniciatyva įst. dailės draugija Mūza, veikusi ligi bolševikų okupacijos ir ruošusi dramos spektaklius, kurį laiką juos režisuojant B. Dauguviečiui, paskiau J. Kutrai, M. Plepiui ir K. Kregždei. Nuo 1920 veikė vargonininko P. Lukoševičiaus organizuotas šaulių choras, su dideliu pasisekimu dalyvavęs ir latvių dainų šventėse.

Ūkinę pažangą skatino 1908—1914 veikęs kun. P. Jakubėno iniciatyva įst. valstiečių ž. ū. ratelis, ruošęs paskaitas ir aprūpinęs ūkininkus trąšomis ir pagerintos veislės gyvuliais, taip pat prieš I pas. karą įsisteigęs ir karo metu nusmukęs kooperatyvas Aitvaras, nepriklausomos Lietuvos laikais susikūrusi akc. b-vė Agaras (vėliau virtusi privatine įmone). Astravo dvare prie B. veikė linų apdirbimo fabrikas Siūlas. Įvairių kultūrinių organizacijų B. veikė ligi 50. Ką tik spaudą leidus, čia įsikūrė Januševičiūtės vedamas knygynas, o kun. Jakubėnas klebonijoje įkūrė bibliotekėlę. Apie 1920

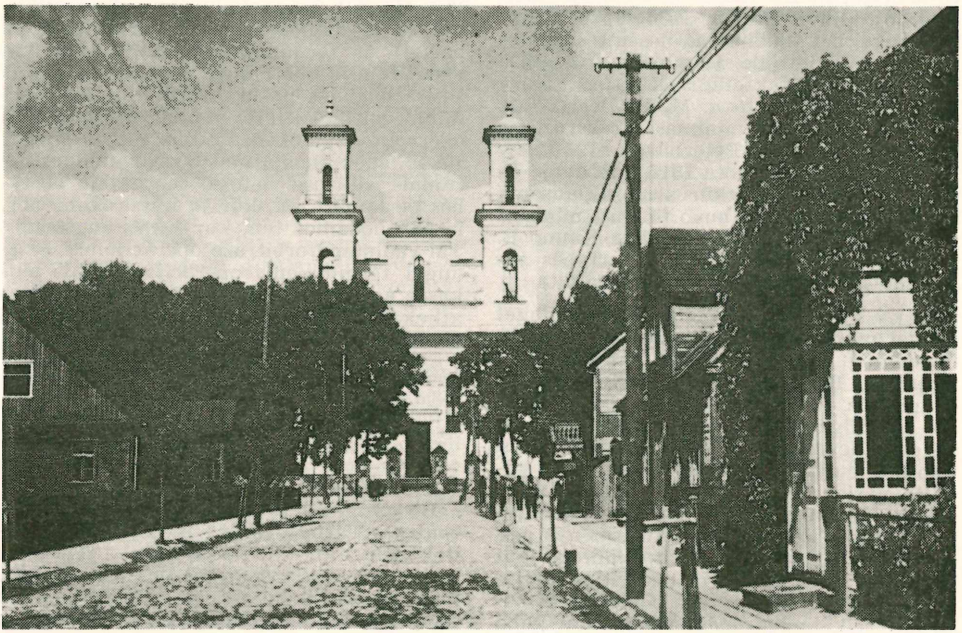

Biržų Romos katalikų bažnyčia

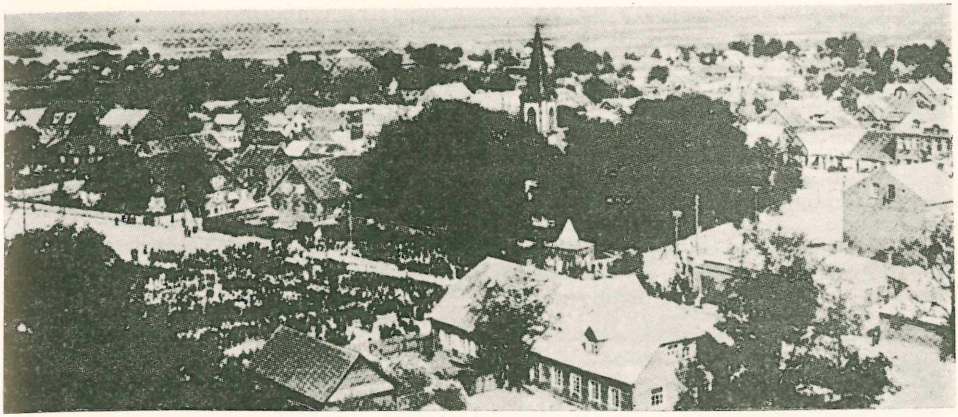

Biržų senamiesčio vaizdas. (Viduryje evangelikų liuteronų bažnyčia)

čia vietos savivaldybės iniciatyva buvo įst. Valstybės Centrinės Bibliotekos skyrius, vėliau pasidaręs savarankiška B. biblioteka.

XIX a. pabaigoje dr. Kudakausko iniciatyva buvo įst. B. gaisrininkų savanorių draugija.

Nepriklausomybės laikais B. virto ir Lietuvos evangelikų reformatų religinio gyvenimo centru, kuriame gyveno vyr. superintendentas (kun. prof. P. Jakubėnas) ir būdavo evangelikų refomtaų sinodai.

B. i s t o r i j a. B. buvo toliausiai į šiaurę nusikišusi D. L. Kunigaikštijos tvirtovė, kurią ligi XIX a. pusės supo didžiulė apie 50 km ilgio ir ligi 10 km pločio B. giria. XV a. pabaigoje B. priklausė D. L. K. Kazimiero Jogailaičio sekretoriui Grigui Fetkoniui. Šiam bevaikiui 1492 mirus, B. per jo žmoną Oną Radvilaitę atiteko jos broliui Jurgiui Radvilai, ir Radvilų šeimos rankose B. išliko ligi XIX a. pradžios. XVI a. pabaigoje B. liko Radvilų kunigaikštijos centru. Kristupas Radvila XVI a. pabaigoje čia pastatė pilį, ir B. pavertė karo tvirtove. 1589 III 9 D. L. K. Žygimantas III (IV) davė B. Magdeburgo miesto teises. 1662 miestas buvo išplanuotas. Tuomet čia jau buvo reformatų ir liuteronų bažnyčios. B. naudojosi miesto teisėmis ligi 1795 rusų okupacijos.

Karo su švedais 1625 metais B. buvo du kartus švedų apsupti, o IX 7 buvo priversti pasiduoti. Švedai B. apiplėšė, bet Radvilos vedamos Lietuvos kariuomenės buvo priversti pasitraukti į Latviją. 1655 karo metu B. švedams pasidavė ir tik vėliau švedai buvo hetmono Gonsievskio išstumti. B. pilis buvo atstatyta 1669. 1701 rusų caras Petras I, atvykęs į B., sudarė sutartį prieš švedus. 1704 VIII švedų apgultieji B. buvo priversti jiems pasiduoti, ir buvo sudeginti, o tvirtovės pylimai sugriauti. Nuo to laiko B. nustojo savo strateginės reikšmės.

1731 B. pateko į Nesvyžiaus Radvilų rankas, ir nuo to laiko, greta reformatų, čia iškilo ir katalikai. Kurį laiką reformatai buvo persekiojami, kol tikybiniai santykiai ilgainiui nusistojo. 1804 B. buvo užstatyti Juozui Tiškevičiui, o 1811 jam atiteko. Bet 1816 buvo prasidėjusi byla dėl B. tarp Radvilų ir Tiškevičių, kuri baigėsi 1844 sprendimu, B. pripažinus Tiškevičiams.

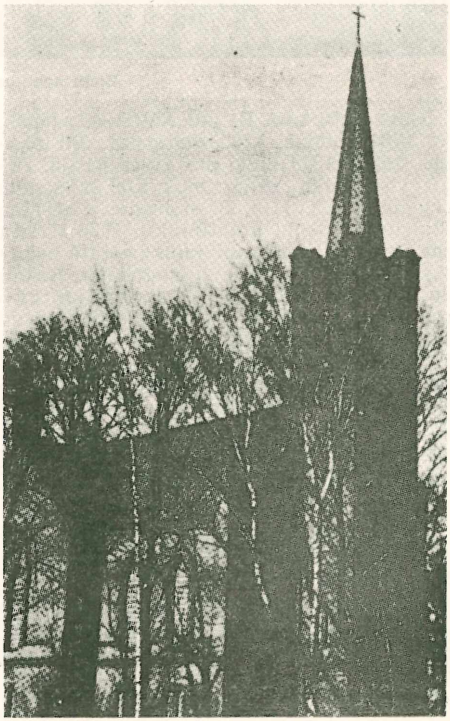

Biržų evangelikų reformatų bažnyčia

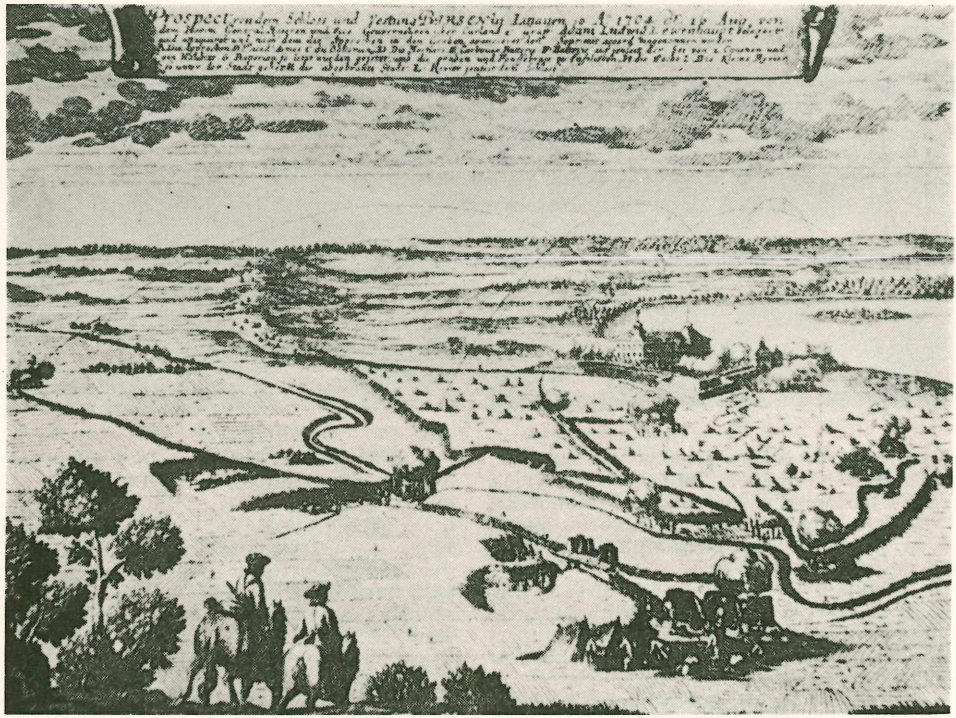

Biržų apgulimas 1704 VIII 16

Reformatų bžn. B. jau XVIII a. pradžioje, 1704 sudegė, 1705 atstatyta. Jai pasenus, 1850—1874 buvo pastatyta nauja. Prie jos visą laiką veikė mokykla ir senelių prieglauda. XVII a. B. atsiradus didesniam skaičiui vokiečių amatininkų, 1636 Kristupas Radvila tiems ateiviams pastatė bažnyčią. 1741 ji buvo kareivių sugriauta. Katalikų vyskupui uždraudus ją atnaujinti, buvo atnaujinta tik 1803, o 1845—1846 pastatyta nauja mūro. Nuo 1687 prie šios bažnyčios dirbo ir mokykla. Katalikų parapija įst. 1553. Vilniaus vysk. A. Radvila čia pastatė bažnyčią, kurią vėliau Kristupas Radvila sugriovė. 1736 buvo pastatyta nauja medinė, o 1860 baigta nauja mūrinė. 1865 Tiškevičiai pastatė ir pravoslavų cerkvę, nors iš pravoslavų čia tebuvo vos keli valdininkai.

1831 ir 1863 sukilimų metais B. apylinkėse pasitaikė kautynių su maskoliais.

Prie B. priskirtinas ir kitapus ežero esąs Astravo dvaras, nuo 1811 tapęs Tiškevičių rezidencija. 1914—1918 kare rūmai nukentėjo. B. buvusios tvirtovės vieta paversta parku, kuriame buvo Jonušo Radvilos ir S. Dagilio paminklai.

B. yra sujungti plentais su Latvijos pa-

Buv. senoji Biržų pilis

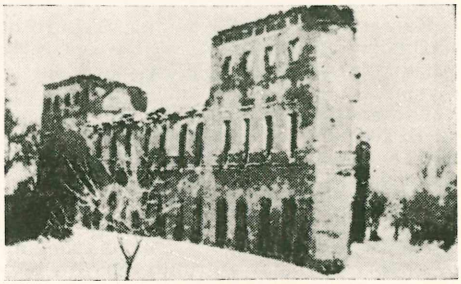

Biržų pilies griuvėsiai

sieniu, Pasvaliu ir Vabalninku, o su šiauliais geležinkeliu. B. yra derlingų dirvų ir pasiturinčių ūkininkų pažangaus krašto kultūrinis ir ūkinis centras.

E. Tyszkiewicz Birže 1869; *P. Rūškys* Biržų pilis — Mūsų Senovė 1921 N. 1; *J. Yčas* Biržai 1931; *P. Biržys* Lietuvos miestai II 1932.

Biržė 1) Abiejų rankų siautimu užsėjajamas plotis. Kaikur dar skiriama plačioji ir siauroji B. Plačioji B. užsiaučiama abiejų rankų siautimais arba dešinės rankos dviem siautimais (į vieną ir į kitą pusę), o siauroji, kuri vietomis dar pusbirže vadinama, — dešiniuoju siautimu. Ūkiniame gyvenime B. plotis dar derinamas ir su akėčiomis. Plačioji B. atitiko dvejų vartinių arba 4 paprastųjų akėčių plotį, siauroji — vienerių vartinių arba dviejų siaurų.

2) Rėžio pavidalo miško plotas, atrėžtas atskirtas sprindžiais, jei nėra natūralių sienų (kelio, upės, pievos), pažymėtos stulpeliais ir paskirtas kirsti.

3) Iškirstas miško plotas. B. rėžiama, prisilaikant magnetinio meridiano, šiaurės — pietų, krypties, kad mūsų krašte pučią stipriausi vakarų vėjai eitų skersai B. Mat, tuo būdu apsaugomi gretimame plote augą medžiai, kad neišsivartytų. B. plotis išvaromas spygliuočių miške 50 m, lapuočių 100 m. Toks plotis iš dalies reikalingas medžiams nuo vėjo apsisaugoti (daugumas lapuočių paprastai sunkiau vėjams pasiduoda), iš dalies pravartus prisitaikinti ir sularyti tinkamesnes sąlygas savaime apsisėti nuo gretimam plote augančių medžių.

4) Ž. Sketės.

Birželis dabar yra šeštojo mėnesio vardas. Seniau tuo vardu dar buvo vadinami balandžio ir gegužės mėnesiai, lygiai taip pat, kaip šeštajam mėnesiui vadinti, be jo, dar buvo vartojami ir kiti pavadinimai, pvz.: biržis, berželis, kirmėlių, pūdymo mėnuo, sėmenija ir kt. Tai rodo, kad b i r ž e l i o vardu pradžioje buvo vad. tam tikras metų laikas, kuriuo beržai sprogsta, javai žėjami ir tt. Tam tikras, t. y. šeštasis, mėnuo B. buvo pradėtas galutinai vadinti, tik kalendorinei sistemai įsigalėjus. Etimologiškai B. yra jungtinas su biržys „beržynas", biržliai „ilgos nusvirusios beržo šakos", beržas ir kt.

Pasak Lietuvos zoologų, B. mėnesio vardas kilęs iš žodžio biržė (kitaip sketė, avižė, velnio kumelys) Libellula ir kitos gentys šeimos Libellulidae. Biržės raida įvyksta vandenyje: birželio mėnesį daugumas biržių vikšrų iššliaužia iš vandens ir iš jų išsirita sparnuotos biržės. Tuo laiku jų pasirodymas dažnai turi masinio pobūdžio. Kaikurie mūsų krašto ežerai (pvz. Žuvinto) gausūs biržių, ir vasaros pradžioje sudaro lyg šaltinius, iš kurių skriste skrenda tiršti biržių pulkai. Tai daugiausia liečia biržių rūšis: Libellula quadrimaculata ir Cordulia aenea.

Biržų vaizdas nuo Agluonos upės tilto

Birželių miškas, kitaip dar vadinamas Antanavičienės mišku, Panevėžio aps. Pampėnų vl., 51 ha. Auga mišrūs lapuočiai su spygliuočiais.

Biržėnų Klubas Chicagoje įst. 1950 IV 15 K. Mačiuko-Macke, P. Variakojo ir P. Bružo iniciatyva. Nuo pat pradžios pirmininkauja J. Jokūbonis. Narių 95. Tikslas — remti Lietuvos laisvinimą ir kultūrinę veiklą. Suaukoti pinigai išleisti K. Binkio poezijos Lyrika knygai, surengtas šio poeto 1952 minėjimas, užsakytas Lietuvių Enciklopedijos 1 komplektas Biržų gimnazijai.

Biržiečių Balsas Biržuose 1925—1926 leistas krikščionių demokratų savaitraštis. Buvo išleista apie 10 numerių. Redagavo Jonas Mulokas.

Biržies kalnas, Šiaulių aps. Šaukėnų vl. Spakainasčio dvarelio lauke, Ventos kair. krante, piliakalnis. Tą vietą valdė dvarininkas Gružauskas, ir todėl Romuvos (Ramovės) vardą sulenkino. Apie B. K. kalba, kad senovėje ant jo buvusi šventoji vieta. Jis buvo apaugęs krūmais, bet dabar daug iškirsta. Žmonės pasakoja: „Ruskiai norėję nupirkti kalną ir jį nukasti, bet jo savininkui Gružauskui naktį prisisapnavę, kad, jei parduosiąs, žemėn įsmegsiąs su visu dvaru". Tuo būdu piliakalnis ir liko nepaliestas.

Biržys Petras (g. 1896 VIII 22 Utenos aps. Anykščių vl. Liūdiškių k.) 1917 baigė komercinę mokyklą Maskvoje. Grįžęs Lietuvon, stojo kariuomenėn ir 1919 baigė Karo Mokyklos II laidą. Mokytojavo pradžios ir vidurinėse mokyklose. 1924—1927 studijavo Lietuvos universitete literatūrą ir teologiją. Akiro ir kt. slapyvardžiais 1917 ėmė dalyvauti literatūroje. Išsp. eilėraščių rinkinį Sielos sparnai 1919, Karo metu 1923. Toliau daugiausia dirbo, rinkdamas medžiagą Lietuvos vietovių istorijai ir išsp.: Vyžuonos 1927, Anykščiai 1928, Taujėnai 1928, Alytaus aps. 1931, Biržų aps. 1932, Kėdainių aps. 1934, Marijampolės aps. 1937, Mažeikių aps. 1937 ir dar — karininkas Antanas Juozapavičius (biografija) 1923, Karo muzėjus 1930, Kaimo vestuvės 1930. Pupų Dėdės slapyvardžiu išsp. Radio bangos iš Pupų Dėdės pastogės 1938 (²1940).

Biržiška (vietinių šilališkių žmonių tariama Biržiškis) žemaičių bajorų šeima nuo XVI a. Karšuvos vl., paskiau Šilalės vl., Tauragės apskrityje. Anksčiau turėjo Sudimantų pavardę, bet 1642 Jurgis Baltramiejaus sūnus Sudimantas, rašydamas testamentą, nuo savo valdomų Biržulaukių pasirašė B. (su -o galūne), ir nuo to laiko B. tos „Biržiško" pavardės laikėsi, tiktai tiek, kad XX a. ją sulietuvino: vieni — B i r ž i š k a, o kiti — B i r ž i š k i s. Neiškildami iš masės tokių pat bajorėlių, jie XVIII a. aktyviai dalyvavo politiniame žemaitijos gyvenime. Vienas iš jų 1706—1709 palaikė Leščinskį, o šiam pabėgus, buvo paskelbtas banitu, ir turėjo emigruoti. Apie 1774 Jonas B. buvo vienas vadovų vakarinėje Žemaitijoje kovoje su įtakingais, stambiais dvarininkais Pilsudskiais iš Pilsūdžių (Upynos) Kaltinėnų vl. Motiejus B. (miręs apie 1818) kartu su Dionizu Poška ir kitais 1792 III 16 pasirašė (kaip neraštingas trimis kryžiukais) Raseiniuose gegužės 3-ios konstituciją.

1) L e o n a r d a s (1809—1902 Pailgotyje, Šilalės vl.) Bonaventūros sūnus. Mokėsi su L. Ivinskiu Kolainių gimnazijoje, iš kurios 1831 išėjo į sukilėlius, bet, sukilimui remti atvykusiai lenkų kariuomenei nieko nenuveikus ir į Prūsus pasitraukus, drauge su kitais sukilėliais žemaičiais liko savo krašte ir keletą metų slėpėsi savo dvarelio miške, kol jo sukilime dalyvavimo pėdsakai išnyko. Po to kurį laiką vertėsi nuomomis, o apie 1860, išsimokėjęs skolas, grįžo į Šilalės vl. Pailgotį. Istorijos mėgėjas, žemaitis patriotas, tą patriotizmą įkvėpė savo vaikams ir vaikaičiams. Iš jo ir žmonos Anatolijos Skinderaitės (1823—1897) 4 sūnų du buvo gydytojai. Vyriausias J o n a s (1851—apie 1920 Tobolske Sibire), aukso medaliu baigęs Šiaulių gimnaziją ir studijavęs mediciną Petrapilyje bei Maskvoje, tarnaudamas gydytoju Sibire, atitrūko nuo savo krašto. Iš jo 6 sūnų vyriausias, Konradas, būdamas Petrapilio universiteto studentu, buvo įtrauktas į lenkų socialistų PPS kovos organizaciją, dalyvavo J. Pilsudskio organizuojamuose traukinių puolimuose ir panašiuose žygiuose, suimtas Varšuvos karo teismo buvo nuteistas sunkiųjų darbų kalėjimu ir ištremtas į Sibirą, iš kur apie 1920 grįždamas mirė Rusijoje. Antras L. B. sūnus vaistininkas J u o z a s (1853—1923) ilgai dirbo vaistinėse Petrapilyje ir, tik tėvui visai pasenus, grįžo į Pailgotį ūkininkauti. Šio sūnus S t a n i s l o v a s, baigęs Voronežo gimnaziją ir Karaliaučiaus universitete agronomiją, buvo Tauragės aps. agronomu, paskiau ūkininkavo Pailgotyje, 1944 su visa šeima išvežtas Sibiran.

2) A n t a n a s (1855 I 17/29 Tauragės aps. Vainuto vl. Lapkasių dv. — 1922 X 11 Viekšniuose) gydytojas. 1875 baigė Šiaulių gimnaziją, nuo V klasės pats iš pamokų išsilaikydamas. 1875—1880 išėjo Maskvos universitete medicinos fakultetą. Studijuodamas, susieidavo su V. Pietariu ir J. Basanavičiumi. Pastarajam rinko žemaitiškąsias dainas. Baigęs universitetą, siūlytas atsisakė likti universiteto profesūrai ruoštis ir apsigyveno Viekšniuose, iš kur tik I pas. karo metu apsirgęs 1915—1918 buvo Rusijon pasitraukęs. Jis pasižymėjo kaip akušerius, vidaus ir vaikų gydytojas, įgijęs „didžiojo daktaro" garsą, nuo Viekšnių prak-

tikuodamas spinduliu ligi 100 km į visas puses. Savo gydytojo visuomeninę tarnybą laikydamas darbu tautai, kitam viešajam darbui ir laiko neturėdamas, bet spaudos draudimo metu gaudamas pasiskaityti Tilžės leidinių, juos ir kitiems paleisdavo. Vėliau per sūnus suėjęs su jaunais lietuvių veikėjais ir nuo 1905 iš lietuvių spaudos sekdamas lietuvių visuomeninį gyvenimą, ir pats į jį labiau įsitraukė. 1910 rusų policija padarė kratą, jieškodama slaptųjų atsišaukimų spaustuvės. Savo didelę medicinos knygų biblioteką paskyrė Kauno medicinos draugijai ir Lietuvos universiteto medicinos fakultetui. Lietuvos gamtos žinovas ir A. Mickevičiaus bei L. Kondratavičiaus poezijos gerbėjas darė didelę įtaką savo sūnums iš žmonos Elzbietos (g. Rodzevičiūtės 1858 Panevėžio aps. Vadaktuose — 1938 Viekšniuose) muzikės, studijavusios Maskvos konservatorijoje, ir mokytojos. Viekšnių apylinkės šviesuomenei A. ir E. B. butas daug metų buvo draugijinis ir intelektualinis centras. Gi 1895–1901 E. B. su gimnaziją einančiais sūnumis Šiauliuose gyvenant, jos butas tokį pat vaidmenį vaidino Šiaulių jaunimui. Nuo 1923 Viekšniuose viena gyvendama, E. B. gyvai dalyvavo vietos lietuvių visuomeniniame ir organizaciniame darbe.

3) Mykolas (g. 1882 VIII 12/24 Viekšniuose) Antano ir Elzbietos sūnus, visuomenininkas liet. literatūros istorikas, lietuvių tautosakos tyrinėtojas. 1895 stojo į III Šiaulių gimnazijos klasę. Užaugęs žemaitiškai lenkiškoje bajoriškoje kultūroje, ypač savo draugo Povilo Urbšio (miręs 1908) įtakoje 1900 apsisprendė kaip lietuvis, ir 1900 sudarė lietuvių kalbos kuopelę. 1897 VIII 20 dalyvavo Šiaulių gimnazistų mokinių katalikų „maište" prieš priverstinį pravoslavų pamaldų lankymą. Drauge su kitais buvo nubaustas, bet paskiau, kaip ir kiti, bausmę dovanotas, išskyrus vadovus. 1900 rudenį organizavo lietuviškai žydišką politinio lavinimosi kuopelę. Už slapto vakaro organizavimą išvarytiems iš universiteto studentams sušelpti 1901 iš gimnazijos buvo pašalintas, bet ir atgal priimtas. Jau gimnazijoje studijavo lenkų ir rusų literatūros istoriją. 1901—1907 išėjo Maskvos univ. teisių fakultetą, taip pat lankydamas istorijos filologijos fakultete istorijos, literatūros ir kalbotyros paskaitas. 1901 stojo

Mykolas Biržiška

į lietuvių studentų draugiją, kurios vėliau buvo vicepirmininku. Dalyvaudamas studentų sueigoje, 1902 II 9/22 buvo kariuomenės suimtas, pradžioje nuteistas 2 metams ištremti į Vakarų Sibirą, bet ligi VII 22 išlaikytas Maskvos Butirkų kalėjime, paskiau 6 mėnesius Vilniaus ir Kauno kalėjimuose. Kalėjimuose nustatė savo revoliucines ir socialistines pažiūras. Iš universiteto pašalintas, bet ir atgal priimtas, iš lietuvių studentų draugijos bibliotekos ir iš universiteto ir kitų bibliotekų knygų susipažino su lietuvių literatūra ir pradėjo studijuoti jos istoriją, 1904 lenkiškuose žurnaluose Ogniwo ir Kraj spausdindamas pirmus savo straipsnius iš lietuvių literatūros ir kultūros srities, o rusų užsieniniame žurnale Osvoboždenie korespondenciją apie Šiaulių gimnazijos mokytojus, 1903—1904 universiteto prof. Trubeckojo vestos filologiškos draugijos vakarų slavų sekcijos sekretorius. Ten skaitė referatą apie lietuvių literatūrą Vilniaus universiteto metu. 1904—1905 sudarė lietuvių studentų kuopelę lietuvių literatūros istorijai tirti. 1904 vasarą dalyvavo pirmojoje lietuvių socialistinės jaunuomenės konferencijoje Kairiškiuose ties Tryškiais. 1904 XII dalyvavo Maskvos studentų ir darbininkų demonstracijoje. 1905 rudenį visose Rusijos augštosiose mokyklose mokslui nutrūkus, nusikėlė Vilniun ir čia dirbo Vilniaus LDSP komiteto darbuose. 1903—1905 dalyvavo visose slaptose Šiaulių gegužinėse. 1905 pabaigoje dalyvavo Didžiajame Vilniaus seime. Tuo pačiu metu bendr. LSDP nelagalinėje spaudoje: Darbininkų Balse, Echo życia robotniczego na Litwie, taip pat ir Vilniaus Žiniose. 1906 vedė lietuvių gyvenimo apžvalgą M. Romerio leistame lenkų dienraštyje Gazeta Wileńska, o atsiradus legalinei LSDP spaudai — Naujoje Gadynėje. 1906 grįžo Maskvon mokslo baigti. 1906 XI Petrapilyje pateko į policijos spąstus, o per kratą nustojo dalies savo bibliotekos.

1907 V 19 baigęs universitetą, rudenį Vilniuje stojo į advokatūrą, dirbdamas daugiausia su adv. T. Vróblevskiu, bet, advokatūra mažai tesiversdamas, labiausiai atsidėjo literatūros istorijai ir visuomenės darbui. 1907—1908 drauge su A. Janulaičiu redagavo Žariją, 1907—1908 vedė lietuvių ir lenkų gyvenimo apžvalgą rusų dienraštyje Severo Zapadnyj Golos, 1908—1909 Vilniaus Žinių redakcijos sekretorius, 1910—1911 redagavo Visuomenę (su 1911 vienadieniu Žvilgsnys), 1913—1914 Rygos Giedros kalendorių. Nuo 1907 rudens dirbo LSDP centre, 1913 vadovavo Vilniaus krikščionių darbininkų kovai dėl ligonių kasų ir spausdino atitinkamą literatūrą. Nuo 1908 Lietuvių mokslo draugijos valdybos narys, sutvarkęs draugijos lietuviškas knygas ir skaitęs re-

feratus visuotiniuose susirinkimuose. 1909 Vilniaus Rūtos klube, Kauno Dainoje, Šiaulių Varpe ir kt. skaitė paskaitas iš lietuvių literatūros istorijos. 1909 lenkų Wielka Encyklopedya Pow. Ill. parašė plačią lietuvių literatūros istorijos apžvalgą, 1909 skyrium išsp., J. Jablonskio lietuviškai išverstą ir 1920 išsp. Mūsų raštų istorija. Jos išplėstoji I dalis išsp. 1925. 1910 atskirai išsp. monografiją Antanas Klementas (S. Jablonskienės lenkišku vertimu atskirai 1921). 1910—1911 Visuomenėje išsp. Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu (skyrium 1921), 1914 Lietuvių Tautoje — Iš Poškos raštų. 1914 parašė (išsp. 1915) Granato enciklopedijai Kovenskaja gubernija ir Litovskaja literatura (1919 skyrium lietuviškai Lietuvių literatūros istorijos santrauka). 1914 visuomenės atstovų suvažiavimui Rusijos ir Vokietijos prekybos sutarčiai peržiūrėti parašė Ekonomičeskoe položenie Litvy i Bielorusi (1918 A. Moravskio Maskvoje savo vardu atskirai išsp.). Tame suvažiavime B. sekretoriavo ir redagavo jo Biuletenį rusų kalba.

Nelinkęs į advokatūrą, 1909 mėgino stoti teisman, bet nebuvo priimtas; 6 savaites dirbo miesto valdyboje referentu, bet, gubernatoriui nepatvirtinus, atleistas. Tuomet stojo dirbti Vilniaus žemės banke (su A. Smetona, J. Šiauliu) ir čia dirbo ligi 1915 to banko evakuacijos į Rusiją.

Karui prasidėjus, dirbo 1915 V 21 organizuotoje Lietuvių draugijoje dėl karo nukentėjusiems agronomijos ir teisių pagalbos teikti, o 1915 IX 5 vokiečiams okupavus Vilnių, buvo kooptuotas Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto nariu.

Nuo 1915 IX 16/29 steigiamos lietuvių gimnazijos Vilniuje direktorius (ligi 1922 IX 1). Drauge mokytojavo A. Stulginskio vedamuose lietuvių pedagogijos kursuose, mokė lietuvių kalbos, literatūros, Lietuvos istorijos lenkų gimnazijose, lenkų mokslo kursuose, lenkų liaudies universitete. Nuo 1917 drauge su kitais dirbo Lietuvių mokslo draugijos vadovėliams rengti komisijose, jau ir prieš tai pats paruošęs vadovėlių: Lietuvių dainos 1916 (³1925), Lietuvos geografija 1917 (⁴1921), Duonelaičio gyvenimas ir raštai 1918 (³1927). Be to, tuo pačiu laiku išspausdino daug straipsnių iš lietuvių literatūros ir kultūros istorijos to meto lietuvių spaudoje (Lietuvos Aide, Mokykloje, Liuosojoje Valandoje).

Nuo 1915 pabaigos dalyvavo Vilniaus lietuvių darbe, pasiryžusiame atstatyti Lietuvos nepriklausomybę; dalyvavo komitete, sušaukusiame 1917 IX 18—22 lietuvių konferenciją Vilniuje. Išrinktas Lietuvos tarybos nariu ir LSDP vadovybei spiriant iš tarybos pasitraukti, 1917 XII iš partijos išstojo. Skelbiant 1917 XII 11 nepriklausomosios Lietuvos valstybės atstatymą, okupantams vokiečiams tarybą verčiant pasisakyti ir už amžiną ryšį su Vokietija ir vėliau tiems patiems vokiečiams nesutinkant, kad XII 11 dokumentas būtų papildytas Steigiamojo Seimo paminėjimu, — 1918 I 26 B. su S. Kairiu, J. Vileišiu ir S. Narutavičiumi iš tarybos pasitraukė, drauge su anais tesugrįždamas su visa taryba II 16 Lietuvos visiškos nepriklausomybės akto skelbti. Su tais pačiais nariais antrą kartą B. iš tarybos pasitraukė VII 13, tarybai pasisakius už monarchiją su Urachu-Mindaugu. XI 2 tarybai pripažinus savo ankstesnį nutarimą nevykdomą, nuo lapkričio 26 d. B. dalyvavo tarybos darbuose kaip nepolitinis socialdemokratų srovės veikėjas. XI 13 paskirtas švietimo ministerio patarėju ir mokyklų vizitatoriumi.

1918 XII 27 M. Sleževičiaus kabineto švietimo ministeris. Valstybės tarybai ir laikinajai vyriausybei iš Vilniaus Kaunan pasitraukus, B. liko jos generaliniu įgaliotiniu Vilniuje. 1919 I 1 vokiečiams Vilnių užleidus ginkluotiems lenkams, I 2 įteikė lenkų vadui gen. Veitkai protestą dėl Vilniaus užėmimo ir ji gatvėse išlipdė. I 5 rusų kariuomenei užėmus Vilnių, V. Kapsuko ir Z. Angariečio valdžiai įsakius, I 9 su A. Janulaičiu ir dr. Vygodskiu suimtas, bet I 11 paleistas, ir grįžo prie gimnazijos darbo. 1919 IV 19—21 lenkų kariuomenei užėmus Vilnių, IV 22 visuotiniame Vilniaus lietuvių susirinkime išrinktas laikinojo lietuvių komiteto pirmininku, ligi 1922 vadovavo Vilniaus lietuvių tautiniam ir politiniam veikimui. 1919—1921 redagavo įvairiais vardais ėjusius ir dažnai lenkų valdžios persekiojamus lietuvių dienraščius lenkų kalba, protarpiais ir rusų kalba. Lenkų administracijai leidimo neduodant dienraščių lenkų kalba leisti, B. pradėjo spausdinti lenkiškus straipsnius savo redaguojamame lietuviškame laikraštyje Vilnius. Už tai buvo nubaustas lenkų valdžiai 50.000 lenkiškų markių sumokėti. 1921 VI 14 buvo lenkų apygardos teismo teisiamas už išspausdintą Straż Litwy straipsnį (parašytą lietuvio kunigo) Wywiad p. J. O. ze Ś. Kazimierzem, bet, T. Vróblevskio ginamas, buvo išteisintas. Savo lenkiškus straipsnius išsp. 4 knygose Na posterunku Wileńskim 1920—1922. 1919—1922 perėmęs Lietuvių Mokslo Draugijos vadovėlių leidimo komisiją, išspausdino įvairių autorių jų keliasdešimt. Tuo laiku parašė ir išspausdino: Lietuvių dainų literatūros istorija 1919, Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos 1920, Dainos keliais 1921, Lietuvos istorijos pradžiamokslis 1919 (²1923), van der Meuleno vertimą Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose 1919, Iš Adomo Mickevičiaus raštų 1919 (²1927). Tuo pačiu metu faktiškai

(oficialiai dr. J. Basanavičius) vadovavo 1919, 1920 ir 1921 Liet. Mokslo Draugijos augštiesiems lietuvių mokslo kursams ir pats dėstė lietuviškai ir lenkiškai. 1920 V 15 drauge su dr. J. Basanavičiumi ir kt. Vilniaus lietuvių delegatas įteikė Kaune Steigiamajam seimui vilniečių sveikinimus.

1921 X 1 Želigovskio valdžios įsakymu Vilniaus lietuvių gimnaziją prievarta išmetus į gatvę iš gimnazijos rūmų, pradžioje organizavo gimnazijos pamokas miške už Vilniaus, bet ir tas pamokas policija sutrukdė.

1920 bolševikų ir lenkų karo metu, Lietuvos valdžios paskirtas, kartu su Balučiu, Čarneckiu ir kt. dalyvavo Suvalkų derybose su lenkais ir X 7 pasirašė sutartį. Atskirtas nuo Vilniaus, nuo X 23 Kaune redagavo lietuvių dienraštį lenkų kalba Litwa. Grįžo į Vilnių Tautų Sąjungos komisijos traukiniu. Per spaudą ir gyvu žodžiu čia organizavo ne tik lietuvių, bet ir žydų bei gudų želigovskinio seimo rinkimų boikotą. Kartu su kitais lietuvių ir gudų veikėjais 1922 I 20 už tai lenkų buvo suimtas ir kaltinamas krašto išdavimu. Grėsė mirties bausmė. Bet Tautų Sąjungai įsikišus, 1922 II 5 kartu su kitais 32 suimtaisiais veikėjais (20 lietuvių ir 13 gudų) iš Lukiškių kalėjimo buvo pristatytas ligi neutraliosios zonos ir perduotas Lietuvos kariuomenei.

Kaune 1922 III 10 — XI 1 redagavo Lietuvą ir nuo II 16 dirbo Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakultete ord. profesoriumi, 1922 VI — 1925 ir 1937—1939 to fakulteto dekanas, 1925 IX 1—1926 IX 1 universiteto prorektorius, 1926—1927 rektorius. 1922 IX 1 — 1930 XII 1 Aušros berniukų gimnazijos direktorius. 1924 sudarė komitetą, kuris 1930 Papilėje pastatydino S. Daukanto paminklą. Universiteto pavestas, 1925—1934 dalyvavo įvairiuose mokslo suvažiavimuose ir augštųjų mokyklų sukakčių minėjimuose Petrapilyje, Maskvoje, Minske, Rygoje, Tartu, Helsinkyje, Prahoje, Brno, Bratislavoje. Tuo metu išsp. Barono gyvenimas ir raštai 1924, Rinktiniai mūsų senovės raštai 1927, Vilniaus Golgota 1930, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I—II 1931, 1938.

Nuo 1925 IV įkurtosios Vilniaus vadavimo sąjungos centro komiteto pirmininkas, skaitė daugybę viešųjų paskaitų provincijoje. 1931 Vilniaus reikalu tris mėnesius keliavo JAV, ir tai aprašė knygoje Vilniaus Reikalu Amerikos Lietuvoje 1940 (pirmutinė knyga, bolševikų konfiskuota dar spaustuvėje ir visa sunaikinta). 1932 VDU garbės daktaras, 1934 Latvijos universiteto garbės daktaras. Nuo 1932 Lietuviškosios Enciklopedijos viceredaktorius.

1939 dalį VDU universiteto iškėlus į Vilnių, nuo 1940 pradžios ligi 1944 VI Vilniaus universiteto rektorius. 1944 VI pasitraukė į Vakarus. 1946—1949 Pabaltijo universiteto Hamburge-Pinneberge profesorius. Nuo 1947 Lietuvių rašytojų draugijos garbės narys. 1949 pabaigoje atvyko į JAV. Čia bendradarbiauja spaudoje. Lietuvių Enciklopedijos redakcinės komisijos narys.

Be kitų raštų, išsp.: Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (atsiminimai) 1938, Senasis Vilniaus universitetas 1940, Vilniaus Universitetas 1940—1941 (1948), Lietuvių tautos kelias, 1952 — 1953. Publicistiniuose straipsniuose pasirašydavo daugybe įvairių slapyvardžių. Su Vac. B. 1929 paruošė spaudai S. Daukanto Darbus senųjų lietuvių, su prof. Geruliu 1926 fotografuotinę Daukšos Postilę. Be anų stambesniųjų Vilniaus klausimu išsp. ir daugybę populiarių knygučių, dažnai atspaudų iš Mūsų Vilniaus.

I. Kisinas M. B. bibliografija 1931 ir 1938.

4) Vaclovas (g. 1884 XII 2 Viekšniuose), motinos paruoštas, 1895 stojo į I Šiaulių gimnazijos klasę. 1897 III klasės mokinys dalyvavo mokinių „maište" prieš pravoslavų molebną, iš visos savo klasės iš to molebno vienintelis išėjęs. 1901 klasės išrinktas gimnazijoje vadovėlių bibliotekos bibliotekininku, tuo būdu pradėjo savo bibliotekininko karjerą. Tais pačiais metais dalyvavo slaptame lietuvių ir lenkuojančiųjų gimnazistų ratelyje, priklausydamas jos lietuviškai grupei, besimokančiai lietuvių kalbos. 1903 stojo į Petrapilio universiteto gamtos matematikos fakulteto gamtos skyrių, norėdamas save išbandyti, ar tiktų būti gydytojas. Tačiau, pajutęs nesąs linkęs gamtos mokslų studijuoti, 1904 perėjo į teisių fakultetą, kurį baigė 1909, kartu ketverius metus klausydamas istorijos-filologijos fakultete istorijos ir etnografijos. Universitete priklausė slaptai lietuvių studentų draugijai, pradžioje buvo jos slaptosios bibliotekos bibliotekininku, 1907—1908 ir pirmininku. 1905 rudenį, universitetą dėl streikų uždarius, atvyko į Vilnių, kur gruodžio mėn. pradėjo dirbti slaptoje LSDP spaustuvėje, o 1906 I—IV buvo ir jos vedėjas, gyvendamas nelegaliu pasu ir svetima pavarde. Žandarmerijai spaustuvę susekus, bet su ja pasprukti laiku pavykus, gyveno Vilniuje savo pasu, dalyvaudamas Vilniaus Kanklių chore ir 1906 V vaidindamas pirmajame viešajame lietuvių spektaklyje Vilniuje — Pilėnų Kunigaikštyje. Grįžęs Petrapilin, kurį laiką dalyvavo

Vaclovas Biržiška

LSDP darbe tarp lietuvių darbininkų. Universitete ne tiek paskaitas lankė, kiek ištisomis dienomis dirbo viešojoje bibliotekoje, S. Baltramaičio įragintas į bibliografijos darbą. Universitetą baigęs, 1910—1911 dirbo Vilniuje prisiekusiojo advokato padėjėju, kartu dirbdamas „Rūtos" draugijos bibliotekininku ir kiek tiek tvarkydamas ir Lietuvių Mokslo Draugijos biblioteką. 1911—1912 atlikęs privalomąją karo tarnybą ir išėjęs iš jos atsargos praporščiku, nuo 1911 pabaigos ligi I pas. karo dirbo advokato darbą Šiauliuose. Kartu čia tvarkė Šiaulių visuomeninę biblioteką ir Šiaulių ekonomijos archyvą. Organizavo slaptą mokinių visuomenininkų (socialdemokratų) ratelį (jame dalyvavo J. Janonis, S. Brašiškis ir kt.) ir Frenkelio odų fabriko darbininkus dėl ligonių kasos kovoti.

1914 rusų kariuomenėn mobilizuotas dar prieš karo paskelbimą, karo metu ligi 1915 pabaigos tarnavo etapų bataliono adjutantu, nuo 1916 pradžios ligi 1917 pabaigos 101 pulke jaun. karininku, paskiau 20 Turkestano šaulių pulke adjutantu. Su savo dalimis buvo frontuose, pradedant Ryga ir baigiant Dunojumi. Po 1917 II rusų revoliucijos buvo išrinktas IX, paskiau IV, armijos komiteto nariu, kultūros švietimo sekcijos vedėjo ir armijų laikraščių redaktoriaus pareigas eiti. Po bolševikų perversmo buvo Rumunijoje areštuotas, bet 1917 XII iš arešto pabėgo į Maskvą. Ten J. Smolskio buvo įtrauktas vad. tremtinių komisariato (kuris jokio darbo nedirbo) sekretoriumi, paskiau gavo darbą vad. Lietuvos reikalų komisariate, kur tyrinėjo buv. Vilniaus generalinės gubernatorijos žandarmerijos archyvus. Sudarė caro valdžios laikų Lietuvoje dirbusių įvairių šnipų apypilnį sąrašą ir spaudai paruošė „Judošių maišą", betgi kuris, kaip ir kitų tuomet darytieji panašūs provokatorių sąrašai, nebuvo išspausdintas. Mat, visi tie buvę caro žandarai ir provokatoriai tarnavo jau bolševikinėje Čekoje. Kaip buvęs karininkas 1918 rudenį, su 30.000 kitų buvusių karininkų Maskvoje buvo areštuotas, o sušaudymo teišvengė, sutikęs Kapsuko siūlymu būti Lietuvoje švietimo komisaru, kada maskolių kariuomenė įsiveržė į Vilnių. 1919 I per Daugpilį pasiekė Vilnių, kur du mėnesius tokiu švietimo komisaru ir buvo. Fiktyviomis tarnybomis komisariate priglaudė visą tuo laiku gyvenusią Vilniuje lietuvių šviesuomenę, pradedant dr. J. Basanavičiumi, J. Tumu, A. Kriščiukaičiu, P. Mašiotu ir baigiant visais kitais, tuo būdu juos apsaugodamas nuo Z. Angariečio žvalgybos. Tuo pat metu palaikydamas artimą kontaktą su visomis slaptai veikiančiomis lietuvių organizacijomis ir tiesiogiai su vysk. Matulevičiumi, su kuriuo slaptame pasimatyme (J. Tumui tarpininkaujant) nustatė taktiką, kaip apsaugoti mokyklas nuo tikybos mokymo pašalinimo. Tuo tarpu per nuolat bėgančius į vakarų Lietuvą komisariato tarnautojus siuntė pinigus ne tik mokykloms ten kurti, bet ir ginklams iš vokiečių pirkti, kad lietuviai turėtų kuo su bolševikais kovoti. Švietimo komisariato lėšomis per karą su bolševikais Kaune buvo leidžiami priešbolševikiniai rusiški laikraštėliai, kaip Okopnaja Pravda, Krasnoarmejskaja Pravda ir kiti, kurie buvo gaudomi ir skaitomi bolševikų kariuomenėje. Po dviejų mėnesių B. buvo iš komisarų pašalintas ir tepaliktas naujo komisaro, žydo Leščinskio, pavaduotoju, kam per tariamąjį darbininkų ir valstiečių suvažiavimą (tokį kaip 1940 „liaudies seimas") vienintelis balsavo prieš Lietuvos sujungimą su Maskolija. 1919 IV 15 Vilnių užėmusių lenkų buvo suimtas, išlaikytas vieną mėnesį Lukiškių kalėjime ir paleistas, nes daug naujos lenkų karinės administracijos žmonių anksčiau yra buvę to paties švietimo komisariato tarnautojai.

Nuo 1919 rudens ligi 1920 X 9 buvo I Vilniaus lietuvių gimnazijos, Vilniaus lietuvių mergaičių gimnazijos (O. Mašiotienės) ir Ryto draugijos mokytojų seminarijos (J. Kairiūkščio vedamos) mokytojas ir Lietuvių Mokslo Draugijos augštųjų kursų dėstytojas. Lietuvos švietimo ministerijos 1920 vasarą buvo paskirtas Vilniaus universiteto bibliotekos globėju. Lenkams Vilnių užėmus, pėsčias atėjo Kaunan. Dalyvavo komisijoje sienos su Latvija nustatyti. 1920 XI — 1923 XII (pulkininku leitenantu) tarnavo kariuomenėje, atsargos bataliono vado padėjėju, paskiau literatūros (karo mokslo skyriaus) karių mokymo dalies vedėju ir ligi 1925 Augštųjų karininkų kursų ir karo mokyklos dėstytoju. Tebetarnaudamas kariuomenėje 1921 buvo prikomandiruotas prie ministerių kabineto Lietuvos Rytų komisijos vedėju, nuo 1921 I 15 valstybinio centrinio knygyno vedėjo (E. Volterio) padėjėjas, paskiau ir valstybinės archeologijos komisijos narys, nuo 1921 Mokytojų Profesinės Sąjungos suaugusiųjų gimnazijos organizatorius ir pirmasis direktorius. Organizavo ir ligi 1926 vadovavo Vinco Kudirkos liaudies universitetui. 1920 pabaigoje iš trijų trupių — Glinskio, Vaičkaus ir Vitkausko — sutiko mėginti sudaryti pastovų Meno Kūrėjų Draugijos teatrą, o 1921 II vargais negalais suorganizavęs Kęstučio statymą, iš teatro pabėgo. 1922—1925 mokė Aušros gimnazijoje, 1920—1922 buvo Augštųjų Kursų valstybinės teisės lektorius, 1922 IX — 1929 VDU teisių fakulteto administracinės teisės docentas, nuo 1930 ordinarinis profesorius dėstydamas ir humanitarinių mokslų fakultete bibliogra-

fiją, lietuvių knygos istoriją ir kt. 1922—1933 fakulteto sekretorius, 1933—1935 dekanas. 1923—1944 VDU bibliotekos direktorius (ją sukūrė tik iš 40 knygų). 1940—1941 Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius ir teisių fakulteto dekanas. 1941 iš Vilniaus pašalintas, Kaune dėstė filosofijos fakultete, kuriame sukūrė bibliotekininkystės skyrių. 1939 VI hum. mokslų fakultetas jam suteikė filologijos dr. h. c. laipsnį. Lietuvos kraštotyros draugijos, Lietuvos kultūros tarybos, Lietuvos bibliotekininkų draugijos (1931—1944 jos pirmininkas), 1938 Kun. J. Tumo-Vaižganto draugijos įkurtos Vaižganto muzėjaus tvarkyti ir lietuvių studenčių ir studentų bendrabučio vienas iš steigėjų. Taip pat buvo vienas iš pirmininkų Pabaltijo bibliotekininkų kongresuose Rygoje, Taline ir Kaune.

1944 VII pasitraukė į Vokietiją. 1946—1949 Pabaltijo universiteto Hamburge ir Pinneberge profesorius, 1951 XI — 1953 III kongreso bibliotekos Washingtone garbės konsultantas. Nuo 1946 Lietuvių Rašytojų Draugijos garbės narys.

Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1906 pradžios Lietuvos Ūkininke, Naujoje Gadynėje, Skarde 1907, Žarijoje 1907—1908, Vilniaus Žiniose 1907—1908, Lietuvos Žiniose 1909—1914, Visuomenėje 1910—1911 (redakcijos narys), Rygoje leistoje Vilnyje 1914 ir kt., rašydamas ir menkus eilėraščius, vaizdelius, o vėliau daugiausia pasirodydamas kultūrinėmis temomis. Nuo 1919 rudens bendradarbiavo Vilniaus lietuvių spaudoje lenkų kalba, 1920 vasarą buvo lietuvių laikraščių (lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis) Vilniuje redakcijos narys. 1921 Kaune redagavo lietuvių dienraštį lenkų kalba Litwa. Bendradarbiavo 1921—1926 Lietuvoje, Švietimo Darbe, Mūsų Žinyne, Karyje, Trimite, Sekmojoje Dienoje, Sietyne (Šiauliuose), Kultūroje, Atspindžiuose, Iliustruotojoje Lietuvoje, Mokykloje ir Gyvenime, Mūsų Senovėje, Tautoje ir Žodyje, Mūsų Tautosakoje, Teisėje, Praeityje, XXVII Knygų Mėgėjų Draugijos Metraštyje (jis vienas iš tos draugijos steigėjų), tremtyje — Mintyje, Pėdsakuose, Lietuvių Žodyje, Žingsniuose, Naujienose, Keleivyje, Aiduose, Drauge, Teisininkų Žiniose ir kt. 1922—1924 redagavo „Knygas", 1928—1944 Bibliografijos Žinias (formaliai), 1934 pradėjo leisti tuojau sustojusį laikraštį Universitetas ir Visuomenė, 1937—1940 suredagavo atnaujintos Mūsų Senovės 5 knygas. 1932—1944 suredagavo 9½ tomo Lietuviškosios Enciklopedijos.

Daugiausia energijos atidavė lietuvių bibliografijai ir lietuvių knygų istorijai, kuriai medžiagą rinko nuo 1904. Šios srities išsp.: Lietuvių bibliografija 1547—1910 (1924—1939, 4 dalys 5 tomuose), Lietuviškų knygų istorijos bruožai 1930, Senųjų lietuviškų knygų istorija 1953—1954, Lietuvių bibliografijos istorija 1944 (nebaigta spausdinti), Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės 1942—1943, Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda 1929, Nežinomi senieji lietuviški tekstai 1931, Lietuvių knygų augimo etapai 1930. Su Myk. Biržiška 1929 išleido S. Daukanto Darbus senuju lietuviu ir žemajcziu. Šiaipjau iš bendrosios ir Lietuvos kultūros istorijos atskirai išsp. Iš mūsų laikraščių praeities 1932, Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV a. 1930, L'instruzione publica in Lituania 1928 (su A. Kasakaičiu italų kalba), Abraham Kulvietis (anglų kalba 1947), Lietuvių rašytojų kalendorius 1946, Martin Mažvydas und seine Mitarbeiter 1948, Vyskupo M. Valančiaus biografijos bruožai 1952.

I. Kisinas Vac. Biržiškos bibliografija 1940.

5) Viktoras (g. 1886 II 23 Viekšniuose). Motinos gimnazijon paruoštas, 1895 stojo Šiaulių gimnazijos parengiamojon klasėn. Gimn. baigė 1904 aukso medaliu. 1903 dalyvavo Šiauliuose slaptame lietuvių mokinių būrelyje, kurį lietuvių kalbos mokė į Šiaulius išsiųstas prof. J. Jablonskis. 1904 stojo į Petrapilio universiteto matematikos-gamtos fakulteto matematikos skyrių, bet, išlaikęs konkursinius egzaminus, pasilikdamas universiteto laisvuoju klausytoju, studijavo Petrapilio technologijos institute, kurį baigė inžinieriaus technologo laipsniu 1914. Petrapilyje studijuodamas, dalyvavo slaptoje lietuvių studentų draugijoje (kurį laiką jos iždininku), taip pat Mykolo Petrausko operetėje Kaminkrėtys ir Malūnininkas choristu ir šokėju. 1906 XI po kratos buvo sulaikytas, bet, nepavykus kaltės įrodyti, buvo paleistas. 1905—1906 studentų streikų metu dirbo Šiauliuose, vadovaudamas vietinei LSDP organizacijai, savo bute laikydamas ginklų ir slaptą spaustuvę, kurioje jis spausdindavo vietinius atsišaukimus. Studentaudamas vertėsi matematikos pamokomis, o kurį laiką buvo mokytoju vienoje Petrapilio gimnazijų, tuo pačiu laiku dirbdamas elektros stotyje ir vadovaudamas tramvajaus tilto statymo darbams. Dar studentas meistru stojo į A. Baranovskio patrankų tūtelių ir vamzdelių gaminimo įmonę. Karui prasidėjus, buvo mobilizuotas, bet paliktas to fabriko direktoriumi. 1917—1918 tam pačiam fabrikui vadovaudamas, ligi 50 kartų buvo kra-

Viktoras Biržiška

tytas ir kelis kartus bolševikų čekos areštuotas. Tik fabriko darbininkams reikalaujant, vis būdavo paleidžiamas. 1920 IX 30 grįžo Lietuvon kaip įkaitas, įkeistas į vieną bolševiką iš Panevėžio kalėjimo.

Vilniuje likęs, buvo Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijos ir mokytojų seminarijos mokytoju ir Lietuvių Mokslo Draugijos Augštųjų kursų dėstytoju, bendradarbiaudamas ir redaguodamas vietos lietuvių laikraščius lenkų ir rusų kalbomis. Nuo 1920 buvo Vilniaus lietuvių komiteto nariu. Belaisviams lietuviams kareiviams 1920 XI 23 iš Vilniaus pabėgus, lenkų buvo suimtas ir lenkų karo lauko teisman patrauktas. Taip pat ir dėl vieno 1920 laikraštyje Głos Litwy įdėto straipsnio 1921 buvo teisman atiduotas, bet 1921 VIII 23 jam pritaikė amnestijos įstatymą. 1922 I 20 kartu su broliu Mykolu ir kitais buvo suimtas, uždarytas Lukiškių kalėjime, kaltintas krašto išdavimu, bet, Tautų Sąjungai įsimaišius, 1922 II 6 drauge su kitais 32 lietuviais ir gudais buvo išvežtas į Nepriklausomąją Lietuvą.

Kaune nuo 1922 buvo krašto apsaugos ministerijos artilerijos tiekimo skyriaus viršininko padėjėju, o 1922 VI — 1926 V to skyriaus viršininku. 1922—1924 buvo Aušros gimnazijos, 1923 suaugusiųjų gimnazijos, 1923—1925 Augštųjų karininkų kursų mokytojas. 1922—1939 VDU matematikos gamtos fakulteto docentas, e. o. profesorius, jame dėstęs 15 įvairių augštosios matematikos disciplinų, iš jų tarpo matematinės statistikos pagrindus bei politinę aritmetiką studentams teisininkams ir ekonomistams. 1940—1944 Vilniaus universiteto ord. profesorius. 1933 buvo Klaipėdos kultūrinio bendradarbiavimo sąjungos vienas iš steigėjų, nuo 1934 buvo gamtininkų draugijos matematikos sekcijos pirmininkas, Lietuvių ir Ukrainiečių draugijos paskutinis pirmininkas. 1944 VII pasitraukęs į Vakarus, 1946—1949 buvo Pabaltijo universiteto Hamburge ir Pinneberge ord. profesorius, matematikos gamtos fakulteto prodekanas, matematinės grupės vedėjas. Nuo 1950 JAV.

Spaudoje bendradarbiavo nuo 1906 Vilniaus lietuvių žurnale Echo. Vilniuje gyvendamas, plačiai dalyvavo Vilniaus lietuvių spaudoje kaip publicistas, Kaune Mūsų Vilniuje ir Trimite. Iš čia atskira knyga išsp. Neužgijusios žaizdos 1936. Augštosios matematikos temomis bendradarbiavo Kosmose, Mūsų Žinyne ir plačiausiai Lietuviškojoje Enciklopedijoje, kurioje jis redagavo matematikos skyrių. Didesnių darbų paraše: Įvadas analizėn 1928, Integrinis skaičiavimas ir apibrėžtinių integralų teorija 1930, Matematiškos tikimybių teorijos pagrindai, Matematinė funkcija 1938. Didžiausias jo darbas — Sveikųjų, racionaliųjų, kompleksinių, hiperkompleksinių ir algebrinių skaičių mokslas, — kad ir buvo nutartas spausdinti, betgi dėl karo aplinkybių nebuvo išspausdintas.

Biržiškaitė-Žakevičienė Marija (g. 1908 Vilniuje) Mykolo ir Bronislovos B. duktė, S. Žakevičiaus žmona. Menininkė keramikė. Mokėsi Vilniaus Vytauto Didžiojo ir Kauno Aušros gimnazijose. 1933 baigė Lietuvos universiteto teisių fakultetą. Studijavo meną M. Dobužinskio studijoje Kaune, užsienio kelionėse Paryžiuje ir kt. ir tremtyje 1946—1948 Freiburge V. Jonyno vedamame institute.

Lietuvoje buvo nuolatinė Lietuviškosios Enciklopedijos bendradarbė, po Galaunės paėmusi jos meno skyriaus redagavimą. Kaip menininkė daugiausia nudirbo keramikoje (Aušros Vartų šv. Marijos bareljefas ir kt.).

Biržiškienė-Šemytė Bronislova (g. 1879 X 1 Vilniuje) Mykolo B. žmona. 1898 baigė Vilniuje gimnaziją. 1906—1907 studijavo gamtos mokslus augštuosiuose Leshafto kursuose Petrapilyje. 1905—1907 dirbo Vilniaus ir Petrapilio LSDP organizacijose. Kaip atsakinga 1907 Vilniuje ėjusio Skardo redaktorė, traukiama atsakomybėn už II valstybės dūmos lietuvių socialdemokratų atsišaukimo išspausdinimą, bausmės teišvengė, ištekėdama ir tuo būdu pakeisdama savo pavardę. Tuomet bendradarbiavo Echo, Litwoje, Skarde, Žarijoje, Visuomenėje, Vilniaus Žiniose. Be kitko, lenkų kalba išvertė J. Biliūno Liūdną pasaką. Ligi I pas. karo keletą metų buvo nuolatinė Vilniaus Rūtos klubo dramos artistė. 1915—1922 Vilniaus lietuvių gimnazijos ir mokytojų kursų mokytoja. 1919—1922 Vilniaus Lietuvių Komiteto narė ir 1921—1922 jo vicepirmininkė. Lenkų policijos keletą kartų buvo suimta ir kratyta. Šiek tiek metų Vilniuje buvo Žiburėlio prieglaudos globėja. Lenkų administracijos spiriama, 1922 IX išsikėlė į Kauną. Čia apie 4 metus buvo Kūdikių gelbėjimo draugijos pirmininkė. Nuo 1932 Vilniaus Vadavimo Sąjungos centro moterų sekcijos pirmininkė, Lietuvos Moterų Tarybos vicepirmininkė.

B. Biržiškienė-Šemytė

1921 išsp. Gramatika russkago jazyka dlia litovcev. Bendradarbiavo Naujojoje Romuvoje, Mūsų Vilniuje. Nuo 1949 JAV.

Biržtvyno Ragas Kuršių užmario kyšulys į marias, 1 km į š. nuo Pervalkos k., 15 km

Biržų gimnazija

nuo Nidos, 36 km nuo Kuršių marių žiočių ties Klaipėda. Užmaris čia turi 3,4 km pl., o kietas ir seklus Kuršių marių dugnas pavojingas laivams. Laivybos tikslams 200 m nuo kyšulio mariose pastatytas švyturys (55°25',3 geografinio pločio, 21°07',1 geografinio ilgio).

Biržtvos miškas, 15 km nuo Tauragės, 309 ha eglynas su drebule ir beržu.

Biržų apskritis apima (1940) 2.710 km² su 111.311 gyv. (1939). Buvo sudaryta iš 11 valsčių: B., Daujėnų, Joniškėlio, Krinčino, Nemunėlio Radviliškio, Pabiržės, Papilio, Pasvalio, Saločių, Vabalninko ir Vaškų. Vakarinė dalis yra lygi žemuma su mažu nuotakumu į Mūšą, o rytinėje daugiausia kalvoti žemėvaizdžiai ligi 8,6 m augščio (Kupreliškio apylinkėje). Į vakarinę dalį įsikiša nuo Linkuvos besitraukiąs galinių morenų pylimas, kuris vidutiniškai yra apie 30 m augštesnis už tų vietų bendrą paviršiaus lygį. Daug kur į paviršių išeina devono sistemos uolienos, o tarp Biržų ir Pasvalio paviršiuje pasirodo šios sistemos gipso klodai. Jie apkloti nestoru moreniniu antpilu. Gipso klodams pamažu ištirpus, pasitaiko įgriuvimų, atsiranda duobių, kurios yra būdingas tų vietų žemėvaizdžio elementas. Ryškiausiai jos matomos Kaunių, Kirdonių, Juodžionių ir kt. kaimų laukuose. Kaikurios duobės tiek didelės, kad jos, prisisėmusios vandens, daro mažus ežerėlius (Duobužis). Likėnų kaimo laukuose ir Pasvalyje yra mineralinio vandens versmių. Žymesnės upės: Mūša, Apaščia, Pyvesa, Rovėja, Tatula, Lėvuo ir Nemunėlis. Dėl mažo nuotakumo upių kloniai pelkėti, o pavasarį kyla potvynių. 1919—1940 buvo atlikti dideli nusausinimo darbai: upių vagos pagilintos, ištiesintos ir iškasta ligi 2000 km atvirų griovių laukų ir pievų vandeniui į upes nuleisti. Daugumas upių upelių teka šiaurės linkme. Jos visos priklauso Mūšos (Latvijoje vad. Lielupės) nuotakui. Gyvenamosios vietovės yra susikūrusios prie upių, o šlapiose lygumose jos spiečiasi pakilesnėse vietose. Dažniausiai kaimo kryptį nulemia upės linkmė. Todėl daugumas kaimų nusistatę pietų šiaurės linkme.

Dirvos daugiausia sunkios, derlingo priemolio. Vakarinėje dalyje daugiausia sunkus dirbti priemolis, rytinėje lengvi priemoliai ir sunkūs priesmėliai.

Miškais užaugę 15,6% viso ploto. Didesni jų masyvai yra prie Nemunėlio ir pietų dalyje — žaliosios tęsinys. Gipsingose vietose miškų nėra.

Visuotinio žemės ūkių surašymo (1930) duomenimis B. A. buvo 14.810 ūkiai nuo 1 ligi 200 ha didumo ir nuo 18 ligi per 200 ha. Iš viso 225.607 ha, kurių 193.176 ha privati nuosavybė, o 27.636 ha nuomuojama. Ūkių

žemės pasiskirstymas iš naudojimo: ariamosios žemės (3 vieta Lietuvoje) 144.923 ha, 64,24%; pievų (12 vieta) 36.427 ha, 16%; ganyklų (10 vieta) 24.016 ha, 10,64%; privačių miškų 5921 ha, 2,62% ; durpynų-pelkių 4439 ha, 1,97%; kitų plotų 8363 ha, 3,7%. Iš viso naudojamos žemės yra 91%. Nors žemės derlingumas didesnis, nekaip visos Lietuvos vidutinis derlingumas, bet javų derlius nuo ha nepralenkia viso krašto vidurkio.

1919—1934 išskirstyta viensėdžiais 366 kaimai (103.434 ha) ir sukurti 9578 viensėdžiai. Dvarų žemės išparceliuota 34.851 ha, liko neišdalinta 2.134 ha. Kaimų skirstymu vienkiemiais B. 1939 turėjo 6 vietą Lietuvoje.

Pasiskirstymas tikybomis (1923): katalikų 82,8%, evangelikų reformatų 8,4%, evangelikų liuteronių 3,3%, pravoslavų ir sentikių 1,2%, izraelitų 4,3%.

Mokyklų drauge su B. miestu 1934 buvo: pradinių: lietuvių 117 su 8416 mokinių, žydų 3 su 379, lenkų 1 su 20, latvių 1 su 33; augštesniųjų 2 su ligi 650, žemės ūkio 5 su 185 mokiniais. Kultūriškai B. A. yra iš pirmaujančių apskričių Lietuvoje.

Apie $^2/_3$ visų Lietuvos evangelikų reformatų gyveno B. A. Biržų, Papilio ir Nemunėlio Radviliškio valsčiuose.

1939 duomenimis B. A. kontroliuojamų karvių skaičiumi turėjo 4 vietą visoje Lietuvoje, pieninių — 4 vietą, priimto pieno kg — 3, pagaminto sviesto kg — 4, karvių — 3, sviesto nugriebimo punktų — 4, senelių prieglaudų 5 vietą, kūdikių ligi 1 metų amžiaus mirtingumu 17 vietą, neteisėtai gimusių kūdikių %: 1938 visoje Lietuvoje vidurkis 6,4%, B. A. 2,9%.

B. A. priešistoriniais laikais buvo gana tirštai apgyventa, ypač rytų ir pietų dalys. Seniausieji B. A. archeologiniai paminklai siekia naująjį akmens amžių, kurio paminklų — akmens kaltų, kirvių, kaplių, buožių ir kt. — gana daug rasta.

Iš žalvario amžiaus B. A. surasta labai maža radinių. Daugumas to amžiaus radinių yra vietinės kilmės. Geležies kultūros paminklų B. A. randama iš pirmųjų amžių po Kr., taip pat gražių radinių čia rasta iš vidurinio ir vėlyvojo geležies amžiaus pradžios. B. A. užtikta pėdsakų ir papuošalų dirbtuvių. Buvo suregistruoti 22 piliakalniai ir keli pylimai.

Biržų giria yra Biržų aps. N. Radviliškio, Biržų ir Papilio valsčiuose. Ji tęsiasi palei Nemunėlio upę nuo N. Radviliškio pietryčių link ir baigiasi 8 km nuo Papilio miestelio. B. G. yra didžiausias Biržų urėdijos miškų masyvas, paskirstytas į 5 girininkijas: Radviliškio, Nemunėlio, Ageniškio, Biržų ir Gegužių. Biržų girios plotas 16.243 ha. Vyraujanti veislė eglė. Be jos, dar auga pušis, juodalksnis, beržas, drebulė ir baltalksnis. Vidutinis miško augštumas III. Dirvos paviršius lygus su nedideliais įdubimais. Vyrauja priemolio dirvožemis. B. G. yra daug vietų, kur 1—5 m gylyje esama ištisų sluogsnių kalkių ir dolomitinių klinčių. Todėl dirvožemis yra blogo drenažo. Vandens prasisunkimas į gilesnius sluogsnius vyksta labai sunkiai, ir todėl net vasarą po kiek didesnio lietaus giria darosi šlapia.

Biržų girininkija Biržų aps., Biržų ir Papilio vl. ribose. B. G. įeina į Biržų urėdijos miškų sudėtį. Miškai daro du ūkius: Vinkšnių 1248 ha ir Liepalotų 1392 ha. Vinkšnių ūkyje vyrauja eglė, Liepalotų — pušis. Vyraująs dirvožemis Vinkšnių ūkyje priemolis, Liepalotų priesmėlis.

Biržų Kalendorius ėjo su pertraukomis I pas. karo metu 1910—1928. Pirmasis, 1911-s metams, buvo išsp. Jagomasto spaustuvėje Tilžėje, paskiau, įsisteigus Biržų spaustuvei, jau Biržuose spausdinta. Redagavo kunigas J. Jakubėnas, pradžioje padedamas tuokart dar studento M. Yčo.

Biržulaukiai Tauragės aps. Šilalės vl. du kaimai, 5—6 km nuo Šilalės. XIV a. kryžiuočių žvalgų pranešimuose minimi kaip Birzenveld. Ties Akmenės upe yra piliakalnis. Vietovė stovėjo netoli senojo Karšuvos valsčiaus centro.

Biržulis Telšių aps. Varnių vl. ežeras, 728,6 ha. 1547 XI 2 Žygimanto Augusto aktu ežeras buvo padalintas tarp Žemaičių vyskupijos ir Trakų seniūnijos, ir todėl jis buvo drauge valdomas bažnytinių ir valstybinių įstaigų. Paskutiniaisiais laikais 528,9 ha priklausė Kauno metropolijai, 109,4 ha buvo valstybės žinioje, o 9,3 ha buvo privatinė nuosavybė. Ežero perimetras 18,1 km, ilgis 6,4 km, plotis ligi 2,2 km (siauriausioji vieta 170 m). Didžiausias gylis 4,5 m, vidutinis 1,24 m. Paviršiaus altituda 149,8 m nuo j. l. Į B. ežerą įteka: iš pietų Nekačia ir Varnelė, Virvytės augštupys, kuri teka iš Luksto ežero Debesnų pelkėmis; iš vakarų Govija (Stervo ežero ištakas); iš šiaurės Gušra, iš rytų Baltupis, Blakė, Kalių Skalbykla, Gudupis ir vienas upelis be vardo. B. baseino plotas 290 km². Virvytė (Ventos intakas) išteka žiemvakariuose, Eriškės pelkėje. B. ežero krantai labai žemi, pelkėti; vakaruose vidutinis durpyno gilumas 9 m; yra vietų ligi 16 m; toliau nuo jo, ypač rytuose, yra augštesnių kalvų.

Žuvingumu B. nepasižymi, bet jo švendrynuose peri daug ančių ir žuvėdrų. B. ežero melioracijos darbai pradėti 1930, pašalinant primityvų vandens malūną Janapolio bažnytkaimyje ir iškasant Virvytės ištaką; ežero paviršius nukrito ligi 25 cm. Pavasarį ežeras plačiai išsilieja ir trukdo Debesnų, Degesių, Sytuvos ir kitų pelkių nusausinimą; B. ežerui paženminti 1934 pravalyta

Virvytės 6 m platumo vaga ir liūnai ežere prie jos ištako. Ežero paviršius nukrito 85 cm, vandens plotas pasiliko tik prie rytų kranto, apie 200 ha; likusi dalis virto neperžengiamais liūnais. Dumblo gylis siekia 5—8 m.

P. Gaidamavičius Virvyčios aukštupio baseino hidrografija — Kosmos 1930; (") Biržulio ežeras — Žemėtvarka ir melioracija 1937.

Biržų miškų urėdija apima Joniškėlio vl. ir visą Biržų aps. Paskirstyta į 11 girininkijų. Valstybinių miškų 1934 buvo 33.147 ha, svetimšalių globojamų 727 ha ir privačiųjų 1430 ha. Valstybinius miškus saugojo 87 eiguliai. Kasmet buvo kertama apie 80.000 ktm.

Biržų sutartis. 1701 tarp II 27 ir III 10 Biržuose sutarta sutartis tarp Lenkijos karaliumi ir Lietuvos D. K. išrinktojo Saksonijos kunigaikščio Fridricho Augusto ir rusų caro Petro I. Šia sutartimi jie abu pasižadėjo visomis išgalėmis kariauti karą su švedų karaliumi Karoliu XII. Karą laimėjus, Latvija ir Estija turėjo tekti Lietuvai su Lenkija, o Ingrija, Karelija ir Narva Rusijai. Be to, Petras žadėjo duoti Augustui talkon ligi 20.000 kariuomenės ir per trejus metus po 100.000 rublių ir dar tam tikrą sumą lenkų senatoriams papirkinėti. Tačiau Augustui 1701 VII 19 netoli Rygos kautynes su švedais pralaimėjus, o Karoliui XII įsiveržus į Lietuvą ir paskiau į Lenkiją, politiniai santykiai tarp Augusto ir Petro nutrūko, ir B. S. nebuvo įgyvendinta.

Biržuvėnai Telšių aps. Luokės vl. dvaras su piliakalniu Virvytės dešiniajame krante. Čia buvo įtaisytas kartono fabrikas, kuriam buvo vartojama Virvytės vandens energija.

Biržų žinios nepartinis savaitraštis, ėjęs Biržuose nuo 1922 VIII 24 ligi 1944 su pertraukomis. Įsteigė dr. J. Mikelėnas ir jį redagavo ligi 1924 pabaigos. Paskiau redagavo P. Variakojis, M. Mažuika, agr. A. Binkis, M. Plepys, vokiečių okupacijos metu J. Lipniūnas.

Bis (lot.) — du kartus, dar kartą, pakartoti. Iš Italijos ir Prancūzijos plitęs šūkis, taikomas dainininkams, kartais ir muzikoje vartojamas.

Bisceglie žemutinės Italijos uostas prie Adrijos jūros, 40.300 gyventojų (1951). Šv. Margaritos bažnyčia, statyta 1197.

Bischoff Friedrich (g. 1896) vokiečių rašytojas, 1926—1933 Breslau, nuo 1946 Baden-Badeno radijo stoties direktorius. Lyrikos rinkiniai: Gottwanderer 1921, Gezeiten 1924, Schlesischer Psalter 1936, Das Füllhorn 1940; romanai: Die goldenen Schlösser 1935, Der Wassermann 1937; pasakojimai: Himmel u. Hölle 1938, Rübezahls Grab 1939.

Bischofsburg vakarinių Rytprūsių Allensteino apygardos miestelis, lenkų vad. Biskupies. Ligi XVI a. kartu su keliais netolimais miesteliais buvo vyskupų valdoma sritis.

Bischofshofen vakarų Austrijos kurortas ir žiemos sporto vieta, 50 km nuo Salzburgo, prie Salzacho upės, apie 8000 gyventojų (1950). 50 m augščio krioklys, vario kasyklos (nuo priešistorinių laikų).

Bischop-Auckland Anglijos miestas Durhamo graf. 36.400 gyv. (1951). Sena B. vyskupų rezidencijos pilis. Medvilnės verpyklos ir audyklos, metalo — mašinų, žemės ūkio padargų, elektrotechnikos reikmenų pramonė.

Biscoe salynas Antarktyje, Bellingshauzeno jūroje, į pietus nuo Šetlandijos salyno; B. S. yra iš 11 didesnių ir 23 mažesnių salų. Negyvenamos, didesnę metų dalį išstovi apledėjusios. B. S. daugybė pingvinų; pakraščiuose laikosi banginių. 1599 rastas olandų, 1831 iš naujo anglo J. B., ir jo vardu pramintas.

Bis dat, qui cito dat (lot.) patarlė — dvigubai duoda, kas greitai duoda.

Bisegmentacija (lot.) padalinimas dviem lygiomis dalimis.

Biseksualizmas dvilytiškumas (ypač augalų).

Bisektrisė pusiaukampė (lot. bis — dusyk ir secare — kirsti) tiesė, išvesta per kampo viršūnę ir dalinanti jį pusiau.

Bisellium (lot.) senovės romėnų dvivietė kėdė kam pagerbti; honor bisellii — teisė sėdėti B.

Bisena (Bissena, Byssena, Beyssena) Nemuno deš. kranto pilis tarp Mituvos ir Dubysos ir tarp Skirsnemunės ir Veliuonos. Prieš B. 1313 ordino įkurta Christmemel pilis, kuri buvusi nuo Ragainės 50 km į rytus. Christmemelio vietoje dabar yra Narkūnų piliakalnis Gelgaudiškio vl., Šakių aps. Christmemel buvęs Nemuno kairiajame krante, o jo dešiniajame krante priešais buvo B. Jos vietoje dabar esąs piliakalnis, Vytenio kalnu vadinamas, nes, kaip vokiečių 1384 (Wegeberichte) buvo rašoma, B. seniau vadinęsis Vytenio kiemu (Wythes Hoff), kuris Vytenio laikais buvęs svarbiausioji atrama vokiečių ekspansijai ir puolimui Nemuno ir Neries baseinan. B. buvo pastatyta XIII a. pusėje ir kartu su Junigeda bei Welun pilimis buvo apsigynimo baze nuo ordino. Pirmą kartą B. ordino pulta 1283: kryžiuočiai nusiaubė priemiesčius ir apylinkę, bet B. paimti neįveikė. Jie apsupo ją 1286, 1293, 1297, 1298, 1307, 1313. Negalėdami įveikti, 1313 jie prieš B. pastatė savo pilį Christmemel, puolė 1315, bet tik 1316 ordino magistras Theodoricus de Aldenburgk užklupo B. tuščią ir neginamą, išgriovė ir sudegino. B. buvo atstatyta, ir kryžiuočiai ją vėl puolė 1318, 1322, 1329, 1343, 1345, 1348, 1357. 1361 ordino magistras Winricus B. vėl išgriovęs. 1368 magist-

ras Wynric statė prieš Veliuoną ir B. kryžiuočių pilis Marienborg ir Jurgenburg. Atseit, B. ir Veliuona buvo dar sveikos. 1408 B. kryžiuočiai derėjosi su Vytauto atstovais. Po to dar kelis kartus buvo ją puolę ir sudeginę, išgriovę. 1634 Mykolas Sapiega, Naugardėlio vaivada, pastatydinęs B. bžn.

Bisėnai (besenyö, picenati) vengrų vad. pecenagai (rus. pečenegai), kurie IX a. nustūmė vengrus į jų dabartinę gyvenamąją teritoriją, bet ir patys XI a. polovcų (kumanų) buvo išstumti Semigradijon ir Bulgarijon.

Bisi (Bisio) Steponas Laurynas (1720—apie1790) Vilniaus anatomas. Italų gydytojas, 1763—1768 Jablonovskienės gydytojas Semiatyčiuose, 1768—1772 Kar. Radvilos gydytojas Nesvyžiuje, 1772—1780 jėzuitų akademijos gydytojas Vilniuje, 1781—1787 anatomijos profesorius Vilniaus akademijoje. Pirmas 1770 padarė Vilniuje viešą lavono skrodimą, dalyvaujantiems ir kitiems gydytojams. Tai aprašė Epistola medico-anatomica de marbo quatuordecim annorum ad rationales medicinae professores 1770. Kiti raštai: Responsum St. B. ad amicum philosophum de melancholia, mania et plica polonica sciscitantem 1772; Epistola medico-anatomica de methodo adhibita in curatione febris malignae 1773; Tentamen publicum ex universa myologia 1785.

Bisinieks Janis (1864—1923) latvių visuomenininkas. Rygos politechnikos mokykloje išėjo agronomijos mokslus ir dirbo politechnikos bandymų stotyje. 1893 Mintaujoje ėmė organizuoti žemės ūkio parodas, perėmė laikraščio Zemkopis leidimą (1894), leido ūkiškus raštus ir kalendorių. Nepriklausomojoje Latvijoje aktyviai dalyvavo ekonominiame gyvenime, nuo 1922 buvo Latvijos banko tarybos narys, 1911 įsteigė etnografinę draugiją, steigė ir finansavo Latvijos senovės tyrimo draugiją ir Latvijos meno ugdymo draugiją, kuri ruošė pirmąsias latvių dailės parodas. B. 1912 įsteigė Latvių operą, iš kurios išaugo vėlesnioji tautinė opera.

Biskaja, isp. Viscaya, Atlanto vandenyno įlanka tarp šiaurės Ispanijos ir vakarų Prancūzijos. Dėl smarkių vėjų, dažnų didelių bangų ir rūkų jūreiviams pavojinga. Pakraščiuose ypač išplitusi sardelių žvejyba. Didžiausias gylis ligi 5000 m. Ispanijos krantai yra kalnuoti ir turi daug įlankų, Prancūzijos žemi ir lygūs.

Biskra Alžiro oazė ir žiemos kurortas Tugurto teritorijoje, šiaurinės Saharos pakraštyje, su 6 arabų gyvenamomis vietovėmis ir europiniu naujovišku centru. Apie 20.000 gyventojų. B. turi prancūzų St. Germaino karo tvirtovę su įgula, geležinkeliu sujungtas su Constantine miestu pajūryje. Senovės romėnų Vescera, XI a. klestėjo kaip prekybos ir šiaurės Afrikos kultūros centras. 1844 užėmė prancūzai ir padarė žiemos kurortu („Saharos Paryžius"). Žiemą oras sausas ir vėsus. Datulių palmių plantacija apie 1500 ha.

Biskvitai (it. biscotto, pr. biscuit, angl. cakes) 1) Sausainiai, gaminami iš miltų, įmaišant pieno su sviestu ir kiaušinių, be druskos ir mielių.

2) Dukart apdeginami skulptūriniai porcelano dirbiniai, neemaliuoti ir neglazūruoti. B. dirbiniai pradėta daryti Prancūzijoje 1751.

Bisleti Kajetonas (1856—1937) kardinolas (nuo 1911), nuo 1915 XII 1 naujai įst. seminarijų ir universitetų kongregacijos prefektas, dėl to per jo rankas ėjo ir Lietuvos universiteto teologijos filosofijos fakulteto kanoniško pripažinimo (erectio canonica) byla, suteikiant tam fakultetui atitinkamų teisių (1928 VI 15). Popiežiui Pijui XI pertvarkius katalikų universitetus ir jų programas, B. buvo Gregorianumo universiteto ir Popiežiškojo Archeologijos Instituto kancleris.

Bismarck Otto Eduard Leopold (1815 IV 1 — 1898 VII 30) priklausė senajai Brandenburgo bajorų giminei, o savo pažiūromis ir ideologija — Hohenzollernams ištikimų Prūsijos dvarininkų, vadinamųjų „junkerių", sluogsniui. Berlyne pabaigęs gimnaziją, B. stojo į Göttingeno universitetą (1832–1835) ir 1835 išlaikė egzaminus Berlyno universitetan. 1847 tapo provincijos seimelio nariu, po to ir Prūsijos seimo (Vereinigter Landtag) atstovu. Gynė absoliučią karaliaus valdžią, vieninteli visų teisių ir vadinamųjų tautos laisvių šaltinį. 1848 revoliucijai laimėjus, tebegynė senąją tvarką. Naujame 1849 landtage reikalavo, kad būtų atgaivinta visa karaliaus valdžia. Prūsijos vyriausybė paskyrė B. savo įgaliotiniu atgaivintoje vokiečių sąjungos taryboje (Bundestag 1851) Frankfurte. Čia dirbdamas B. virto Austrijos priešu ir Prūsijos karaliaus vadovaujamosios Vokietijos idėjos rėmėju, nors anksčiau su ja buvo kovojęs. Norint tą idėją įkūnyti, reikėjo kariauti su Austrija, o tas karas reikėjo iš anksto diplomatiškai paruošti. B. patarinėjo pasinaudoti tuo, kad Krymo karo metu Austrija sugadinusi savo santykius su Rusija. Antra vertus, stengėsi patraukti Prūsijos pusėn Napoleoną III. Bet regentui Vilhelmui B. planai atrodė perdrąsūs. Vyriau-

O. Bismarck

sybė net atšaukė B. iš Frankfurto ir paskyrė jį pasiuntiniu Petrapilin (1859). Čia B. Rusijos vyriausybei pasisekė įkalbėti nesikišti į būsimąjį Prūsijos karą su Austrija. B. prisispyręs vertė ministerius ir Vilhelmą, nuo 1861 karalių, sutikti su jo programa. Vilhelmas norėjo sustiprinti ir padidinti kariuomenę. Tačiau Prūsijos seimas (Landtag) atkakliai tam karaliaus planui priešinosi. Tuomet B. buvo paskirtas ministeriu pirmininku ir užsienių reikalų ministeriu. Paleidęs seimą, atidavė daug atstovų teisman už jų kalbas seime. Austrijai sušaukus Frankfurto kongresą (1863), turėjusį pertvarkyti Vokiečių sąjungos konstituciją, B. patartas, Vilhelmas atsisakė jame dalyvauti, ir tuo niekais pavertė visą Austrijos sumanymą. Prūsija 1863 konvencija su Rusija (abi valstybės sąjungininko kariuomenei leido persekioti lenkus sukilėlius savo teritorijoje) sutvirtino politinę savo būklę. Šlesvigo-Holsteino klausimu pasinaudojęs, B. drauge su Austrija pasiryžo hercogijas (1864) užimti. Bet B. stengėsi prijungti abi hercogijas prie Prūsijos, o kondominiumu norėjo pasinaudoti karui su Austrija. Tą karą ruošdamas, B. įtikino Napoleoną III į karą nesikišti ir pasirašė sąjungos sutartį su Italija (1866 IV 8). Pagaliau, IV 7, pareikalavo iš Frankfurto bundestago, kad būtų reformuota vokiečių sąjunga ir sušauktas visuotiniu balsavimu išrinktas reichstagas. Gi kai Austrijos kurstomas bundestagas paskelbė mobilizaciją Schleswigo–Holsteino reikalui sutvarkyti, viešai pripažino sąjungą nustojus veikti (VI 14). B. pasiūlė vokiečių valstybėms pasirašyti naują sąjungą su Prūsija. 1866 karą su Austrija laimėjo ne tik Prūsijos kariuomenė, bet ir lanksti B. diplomatija. B. buvo ir žymiausias šiaurės Vokietijos sąjungos organizatorius, be to, slaptomis sutartimis pietų Vokietijos sąjungą padaręs visai nerealią. Iš esmės Vokietija buvo Prūsijos sujungta, tik formalaus akto tetrūko. Tuo pačiu metu B. ruošė karą su Prancūzija. B. iš anksto susitarė su Rusija, kad ji Austrijai neduotų įsikišti į Prūsijos karą su Prancūzija. Leopoldo Hohenzollerno kandidatūra į Ispanijos sostą ir neatsargi paties Napoleono III politika davė B. progą susiremti su Prancūzija. Prūsija įveikė Prancūziją. B. diktavo Prancūzijai taikos sąlygas. Paryžiaus apsiausties metu B. pavyko įkalbėti Vokietijos valdovus paversti sąjungą imperija ir paskelbti Vilhelmą I Vokietijos imperatoriumi. Vilhelmas paskyrė B. imperijos kancleriu. B. nesutiko, kad kancleris ir ministeriai būtų atsakingi parlamentui, nepripažino jo teisės kariuomenės reikalus svarstyti ir atstovų neliečiamybės. Ne tiek jis vykdė savo programą, kiek kovojo su liberalais, katalikų centru ir socialdemokratais. Pačią kovą su katalikais motyvavo tuo, kad katalikai sudarė stiprią, gerai organizuotą ir gabaus politiko Windthorsto vadovaujamą partiją. Aistringai pradėjo B. „kovą dėl kultūros", bet turėjo tartis su katalikais. Dar Prūsijos ministeriu būdamas, B. mėgino patraukti darbininkus valdžios pusėn ir atitraukti nuo politikos. Susidraugavo net su Lassaliu ir pripažino visuotinio balsavimo principą. Bet Lassalio įsteigtoji socialdemokratų partija, jam mirus, greit surevoliucionėjo, ir B. ėmė smarkiai su ja kovoti. Pasinaudojęs dviem pasikėsinimais (1878) nužudyti imperatorių, privertė reichstagą priimti įstatymą prieš socialistus. Tačiau socialdemokratų partija greit augo, ir po 12 metų, 1890, B. buvo priverstas panaikinti įstatymą prieš juos.

Vilhelmui I mirus (1888), imperatorius Fridrichas III (1888) paliko valdžią B., bet Vilhelmas II susidūrė su „geležiniu kancleriu", ir 1890 III 20 B. buvo priverstas atsistatydinti. Po jo mirties išėjo jo atsiminimai Gedanken und Erinnerungen 1898. Visi jo raštai 19 tomų išleisti 1924—1925.

E. Marcks B. 1909 (paskutinė laida 1951); *E. Eyck* B. 1941—1943; *J. Feldman* B. a Polska 2 leid. 1947; *A. O. Meyer* B. 1949; *R. Saitschick* B. u. d. Schicksal d. dt. Volkes 1949; *W. Bussmann* Gedanken zum B. — Bild der Gegenwart 1951.

Bismarck JAV 1873 įsteigtas miestas, North Dacota valstybės sostinė, prie Missouri upės; 18.600 gyventojų (1950). Rudosios anglies pramonės centras. 1932 pastatyti parlamento rūmai — kapitolis.

Bismarko kalnai Naujosios Gvinėjos rytų pakraštyje, į pietus nuo Ramos žemumos. Augščiausios viršūnės ligi 4300 m.

Bismarko salynas Didžiajame vandenyne į žiemryčius nuo Naujosios Gvinėjos. Jis iš 2 didelių ir ligi 200 mažų salų, — iš viso 47.000 km² su maždaug 150.000 gyventojų papuasų. Administracinis centras Rabaul. 1616 aptiktas Le Maire ir Schouten ekspedicijos, 1874 pirmieji vokiečių koloniniai postoviai, 1884 Vokietijos protektorate, 1899 jos kolonija, 1914 užimta Australijos, 1941 XII dalį užėmė japonai, kuriuos 1944 išvijo sąjungininkai.

Bismija pylimo ir sienų griuvėsiai Mesopotamijoje, Jezirecho apylinkėje, arti Tigro upės. Šiuos griuvėsius kasinėjęs amerikietis Banks rado, kad B. esanti senoviškojo miesto Adab (Ud-Nun), minimo Hammurabio kodekse. B. apylinkėje rasti paskui Naram-Sino ir Sargono miestų griuvėsiai. Rasta labai daug įrašų bronzos plokštelėse, labai senų Babelio kultūros paminklų. Rastoje B. marmorinėje statuloje įrašas: E-Mach, Ud-Nuno karalius, liudija B. buvus senoviškojo Ud-Nuno vietoje. Adabo miestas buvęs perskirtas perkasu dviem dalimis, kurių vienoje pusėje buvusi karaliaus E-Macho vietovė ir šventykla, su dideliu

zikurato laiptų bokštu. B. rastieji dokumentai yra 3000 pr. Kr. senumo ir seniausieji sumerų ir akadų kultūros duomenys Mesopotamijoje.

Bismitas (Bismuto ochra) mineralas iš oksidų grupės Bi_2O_3. Spalva — nuo geltonos ligi šviesiai pilkos ir žalios. Randamas dažniausiai drauge su adatų rūda (patrinitu), arba su bismutinu ir emplektitu (kaip jų dūlėjimo produktas) Saksonijos ir Čekoslovakijos Rūdos kalnuose, JAV Utah valstybėje, Bolivijoje, Argentinoje.

Bismutas cheminis elementas, žymimas ženklu Bi, eilės N 83, atominis svoris 209, valentingumas 3 ir 5. Pirmas jį aptiko Hillot 1737, galutinai jo individualumą nustatė Geoffrey Younger 1753. Pilksvai baltas, labai žibąs, kietas ir trapus metalas (turįs truputį rausvo atspalvio). Lyginamasis svoris 9,78, lydosi 271° C temperatūroje. Tirpsta praskiestoje azoto rūgštyje HNO_3, karštoje sieros rūgštyje ir koncentruotoje druskos rūgštyje HCl. Bi druskų tirpiniai, skiedžiami vandeniu, duoda baltų bazinių druskų nuosėdų (pavyzdžiui, Bi subnitratą $Bi.O.NO_3$), o dar labiau skiedžiami, pagaliau, duoda baltą, vandenyje netirpstantį Bi hidroksidą $Bi(OH)_3$. Bi vartojamas gaminti Bi druskoms bei Bi farmaceutiniams preparatams, žemoje temperatūroje tirpstantiems metalų lydiniams, taip pat litavimui, elektros saugikliams, stereotipų metalui gaminti, dantų technikoje, veidrodžiams „sidabrinti" ir t. t. Bi nuodingumas priklauso nuo Bi junginio rūšies. Injekcijomis leidžiamas į raumenis, o ne venas. Šiaipjau Bi nuodingumas nėra didelis. Odos paraudonavimas, stomatitas ir inkstų suerzinimas pasitaiko labai retai.

Bismutas grynuolis mineralinis bismuto junginys su maža arseno, sieros ir kt. elementų priemaiša. Sidabrinės spalvos su rausvu atspalviu. Randamas rūdos gyslose drauge su nikeliu, kobaltu, sidabru Australijoje, Tasmanijoje, Norvegijoje, Švedijoje. Vartojamas dažams, medicinos preparatams gaminti, taip pat ir metaliniam bismutui gauti.

Bismutitas ar bismutinas, hidrokarbonatų grupės mineralas, $Bi_2CO_5+H_2O$. Pasižymi termoelektrinėmis savybėmis, lengvai lydosi. Vartojamas Bi preparatams gaminti.

Bismuto junginiai ir preparatai. Bi amonio citratas, $Bi(NH_3)_2.C_6H_7O_7.H_2O$, yra balti, vandenyje tirpstą milteliai, vartojami nuo skilvio suerzinimo ir diarėjos.

Bi arsfenamino sulfonatas (kitaip Bismarsen, sulfarsphenamine bismuth) yra gelsvai rudi milteliai, antisifilinis vaistas.

Bi beta-naftolatas (beta-naphtolbismuth, ar orphol), $Bi_2O_2(OH).C_{10}H_7O$, yra rusvi ar pilki milteliai, neturį skonio ir netirpstą vandenyje. Vartojami nuo enterito.

Bi chloridas, $BiCl_3$, yra vartojamas kitoms Bi druskoms bei preparatams gaminti.

Bi glikolio arsanilatas, $C_8H_9AsBiNO_6$, gelsvi ar rožiniai milteliai, vartojami nuo žarnų amebiasis.

Bi jodo subgalatas (airol, airoform), $C_6H_2(OH)_3COO.Bi(OH)I$, tamsiai pilki bekvapiai milteliai, vartojami kaip išviršinis antiseptikas.

Bi nitratas, $Bi(NO_3)_3$, vartojami gaminti kitiems Bi preparatams bei naktį šviečiantiems dažams.

Bi oksichloridas, Bi subchloridas, Bi bazinis chloridas (kitaip dar pearl white, blanc d'Espagne), $Bi.O.Cl$, yra balti milteliai, vartojami pudrai ir dažams gaminti; jis vartojamas ir dirbtinių perlų gamyboje.

Bi subgalatas (dermatol), $C_6H_2(OH)_3COO.Bi(OH)_2$, yra geltoni bekvapiai milteliai, vartojami odos ligoms gydyti.

Bi subkarbonatas, $(BiO)_2CO_3.\frac{1}{2}H_2O$, bekvapiai, vandenyje netirpstą milteliai, vartojami nuo žarnų kataro, diarėjos, skilvio žaizdų.

Bi subsalicilatas $C_6H_4(OH).COO.BiO$, yra antisifilinis vaistas. Tam pačiam reikalui vartojamas ir Bi etilo kamforatas.

Bi substratas, $4BiNO_3(OH)_2.BiO(OH)$, vartojamas kosmetikoje, emalėms gaminti, medicinoje — virškinamojo latako katarui bei žaizdoms gydyti.

Bi tribromofenolatas (kitu vardu žinomas kaip kseroformas), $BiOH.(C_6H_2Br_3O)_2.Bi_2O_3$, yra geltoni milteliai, beveik be kvapo. Antiseptinis vaistas žaizdoms ir egzemai gydyti, taip pat žarnų dezinfekcijai.

Bismuto špatas hidrokarbonatų grupės mineralas, randamas gamtoje arba gaunamas kaip bismuto grynuolio oksidacijos produktas. Vartojamas Bi preparatams gaminti.

Bis repetita placet (lot.) patinka, kas pakartota; esame linkę kartoti, kas mums patinka.

Bissen Hermann Wilhelm (1798—1868) danų skulptorius, Thorwaldseno mokinys, 1840 Kopenhagos meno akademijos profesorius, 1850 jos rektorius. Thorwaldseno pavedamas, baigė kaikuriuos jo pradėtus darbus ir prižiūrėjo jo įsteigtą muzėjų Kopenhagoje. 1884 kaikurie jo kūriniai žuvo Kopenhagos rūmų gaisre.

Bissextus Cezario pertvarkytas romėnų kalendoriuje pavadinimas dienos, kuri kas ketvirti metai buvo įterpiama prieš vasario 24 d. Vasario mėnuo su šia diena buvo vadinamas bissextilis — kilnieji metai.

Bissing 1) Friedrich Wilhelm (g. 1873) vokiečių egiptologas. 1897—1903 dirbo Kairo muzėjuje. Nuo 1906 profesorius Münchene, paskiau Utrechte. Išsp. Geschichte Ägyptens 1904, Die Kultur der alten Ägypt ²1919, Das Griechentum der alten Ägypter 1921, Ägyptische Kunstgeschichte 1934—1939.

2) Moritz Ferdinand (1844–1917) vokiečių generolas, 1914—1917 karo metu buvo vokiečių okupuotos Belgijos gubernatoriumi. Palaikydamas flamus prieš valonus, norėjo padalinti Belgiją dviem atskiromis provincijomis vokiečių protektorate — Flamija ir Valonija.

Byssus (lot., gr., byssos) 1) Plokštėtažiaunių (Lamellibranchiata) moliuskų organas, kuriuo jie prisikabina prie povandeninių daiktų. Moliuskų kojoje yra sudėtinė B. liauka, sekretuojanti limpantį skystimą, kuris vandenyje kietėja, kaip šilkaverpio ar vorantinklio siūlas. Prisikabindamas B. siūlais ir stumdamas raumenų susitraukimais kūną, moliuskas juda, palikdamas senus siūlus ir sekretuodamas naujus. Vieni moliuskai būva prisikabinę visą gyvenimą, kiti laikinai, kad vandens srovė nenuneštų. Kaikuriuose jūriniuose moliuskuose, pvz. Pinna nobilis B. tiek gausūs, kad senovėje iš jų siūlų gamindavo audeklus. Mūsų gėlųjų vandenų moliuskai bedantė (Anodanta) ir perluotė (Unio) B. liauką turi tiktai larvos (Glochidium) stadijoje, kada jie, kaip laikini parazitai, prisikabina prie žuvų.

2) Negyvos upėtakių išnaršos, aptrauktos pelėsiais. Šie pelėsiai greit persimėta ant sveikųjų. Todėl peryklose reikalinga nuolatinė išnaršų priežiūra.

3) Audeklai, žinomi Egipte, Indijoje, Graikijoje, iš Rytų armėnų platinti Ukrainoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Rusijoje ir kt. Tai buvo geros kokybės medžiaga (iš šilko, B. ar lino), labai persišviečianti.

Biston šeimos Geometridae (Sprindžiai) drugių gentis. Šios genties drugių kūnas labai storas, galva smarkiai įtraukta, šnipukas trumpas. Vikšrai turi dešimt kojų, pliki, lėliukėmis virsta žemėje (be kokono). B. genties kaikurių rūšių vikšrai gyvena ant lapuotų medžių, iš dalies ant vaisinių, kuriems gali kenkti. Lietuvoje jie ypač kenksmingi vaisinių medžių medelynams. Lietuvoje pastebėta keturios B. rūšys: B. hispidaria F., B. pomonaria Hb., B. hirtaria Cl. ir B. strataria Hfn.

Bystra (y tariama čia kietai), Bistra, Bystraja, Bystrica (Bystrzyca), daugelio upių vardas slavų kraštuose arba juos nukariavusiuose kaimynuose (rumunuose, vengruose, graikuose), dažniausiai kalnuotose apylinkėse (B. sl. reiškia „srauni", vad. upė).

Bistra(m)polis Panevėžio aps. ir vl. dvaras, 15 km nuo Panevėžio. 1863 VII 31 B. miškuose susitiko kun. Mackevičiaus vedama sukilėlių grupė su rusų kazokais ir pėstininkais. Sukilėliai sutiko rusus smarkia ir naikinančia ugnimi. Rusų tarpe kilo suirutė: kazokai netekę arklių pasileido bėgti, o pėstininkai pasislėpė netoliese esančioje smuklėje. Padegus smuklę, buvo galima rusus paimti nelaisvėn, bet kun. Mackevičius uždraudė smuklę deginti ir sukilėliams lojalaus žydo turtą naikinti. Iš čia sukilėliai nužygiavo į Baisogalos vl. ir prie Būdos susirėmė su rusais.

Bistras Leonas (g. 1890 X 20 Liepojoje) politinis veikėjas. 1911 baigė Liepojos gimnaziją. 1911 stojo į medicinos fakultetą Genevos universitete. 1912—1914 studijavo mediciną Tartu univ. 1914 pavasarį be egzaminų buvo priimtas į Kauno kunigų seminariją, bet I pas. karui kilus, kaip medikas buvo mobilizuotas ir 1914—1918 tarnavo rusų kariuomenėje medicinos felčeriu. 1917 pabaigoje su kun. M. Krupavičium Voroneže išleidęs politinį atsišaukimą, buvo persekiojamas, o 1918 X grįžo Lietuvon. Vokiečiams besitraukiant, padėjo steigti Kauno savivaldybę. 1919 pradžioje Lietuvos vyriausybei išsikėlus iš Vilniaus į Kauną, buvo spaudos biuro vedėjas ir oficiozo Lietuva vyr. redaktorius. 1920 išvyko studijų į Friburgą Šveicarijoje, o 1921 ten baigė universitetą filosofijos daktaro laipsniu (disertacija: Die Rechtfertigung des Guten oder die Moralphilosophie W. Solovjoff's). Nuo 1922 IX 1 Lietuvos Universiteto teolog. fil. fak. filosofijos sistemos katedros docentas. Skaitė gamtos filosofiją, teodicėją, etiką, teisės filosofiją, logiką.

L. Bistras

Nuo 1910 įsijungęs į krikščionių demokratų partiją. B. iškilo vienu pagrindinių jos veikėjų. 1922 — 1926 protarpiais buvo švietimo ministeriu ir seimo pirmininku. 1925 — 1926 sudarė ministerių kabinetą, jame eidamas ministerio pirmininko, krašto apsaugos ministerio ir užsienio reikalų ministerio pareigas. Po 1926 XII 17 kurį laiką vėl buvo švietimo ministeris, paskiau dienraščio Ryto redaktorius. 1939 III 27 J. Černiaus vadovaujamame kabinete buvo švietimo ministeriu.

B. aktyviai dalyvavo ir katalikiškosios jaunuomenės organizacijose. 1922 pirmininkavo pavasarininkų sąjungoje, vėliau buvo studentų ateitininkų draugovių garbės narių.

Spaudoje bendradarbiavo nuo 1910 Ateityje, 1913—1914 dirbo Vilties redakcijoje, 1921—1923 redagavo Ateitį, po 1926 Ryto redaktorius. Daug rašė politiniais ir kultūriniais klausimais. Išvertė enciklikas — popiežiaus Leono XIII Rerum Novarum 1921 (²1931), Graves de communi 1928, popiežiaus Pijaus XI Quadragesimo anno 1931. 1940 VII buvo bolševikų suimtas ir vėliau išvežtas į Sovietų Rusiją.

Bystrica upė 1) Bystrica, Zolota B. (aukso B.), rum. Bistrita, Sereto intakas Rumunijoje rytų Karpatuose, 268 km ilgio. 2) Bystrica, gr. Haliakmon, trk. Indže Karasu, Graikijoje (Makedonijoje), įteka Solunės įlankon. 285 km ilgio.

Bistryčia, Bistrica Vilniaus aps. miestelis, 40 km nuo Vilniaus, Neries kairiajame krante, 1865 XII 5 katalikų bažnyčia rusų administracijos buvo paversta cerkve, o 638 katalikai prievarta užrašyti pravoslavais.

Bistrytės girininkija Kiemeliškių miškų urėdijos sudėtyje.

Byström Johan Nicolas (1793—1848) švedų skulptorius, nuo 1810 daugiausia Italijoje gyvenęs. Sukūrė Girtąją bachantę, Pandorą, Gustavo Adolfo ir Linnė statulas. Buvo Thorwaldseno paveiktas, ir kūrė klasikiniu stiliumi.

Bystroń 1) Jonas (1860—1902) lenkų kalbininkas. 1881—1886 Krokuvos universitete studijavo vokiečių filologiją ir slavistiką. 1886—1887 papildė savo studijas Leipcigo universitete. 1888—1891 mokytojavo gimnazijose, 1891—1902 profesoriavo Krokuvos universitete, dėstydamas vokiečių kalbą. Kaip mokslininkas daugiausia tyrinėjo ypač lenkų kalbos istoriją ir gramatikos dalykus: Rozbiór parównawczy modlitwy Pańskiej 1885, Przyczynek do historyi języka polskiego z początku XV w. 1891, O użyciu genetivu w języku polskim 1895. 1891 išleido jau anksčiau M. Stankevičiaus Krokuvos akademijos bibliotekoje surastą ir spaudai pradėtą ruošti lietuvių rytiečių augštaičių 1605 Ledesmos katekizmo vert. 2) Jonas Stanislovas (g. 1892) lenkų etnografas ir sociologas, Krokuvos universiteto profesorius. Išsp. Zwyczaje żniwiarskie w Polsce 1916, Wstęp do ludoznawstwa polskiego 1926, Socjologja wychowania 1931, Dzieje obyczajów w dawnej Polsce 1932, Kultura Ludowa 1936, Publicznósc Literacka 1938.

Bišarim, Bišarin, Bešarin klajoklių tautelė šiaurės Afrikoje. Viduramžiais jie kultūroje lenktyniavo su kitomis arabų tautomis ir davė kelis savo rašytojus. Kalbos ir kultūros jie yra tarp semitų ir egiptiečių.

Bišpiliai, kitaip Pipirkalniai — du piliakalniai Raseinių aps. prie Nemuno į vakarus nuo Jurbarko. Ant didesnio B. piliakalnio, vadinamo šv. Jurgio kalnu, 1259 Livonijos magistras von Hornhusen pastatė Georgenburgo pilį, kurios liekanų randama B. prie Nemuno srovės. Kryžiuočiams pastačius tą pilį, žemaičiai tuojau pastatė greta savo pilį toje vietoje, kuri dabar vadinama Bišpiliu. Po kautynių prie Durbės ežero 1260 VII 12 vokiečiai iš Georgenburgo turėjo pasitraukti į Klaipėdos pilį. 1343 kryžiuočiai senoje vietoje pastatė naują pilį, jų vadintą Bajernburgu, Jurgenburgu. 1348 tą pilį paėmė Vytauto nusiųstas jo svainis Sudmantas (Sudimantas). 1387 kryžiuočiai vėl pastatė naują pilį, bet ir ją 1388 žemaičiai paėmė. Po to kryžiuočiai dar kartą atstatė, bet ją 1403 IV 15 Vytautas paėmė. Po Tannenbergo-Grunvaldo mūšio vokiečius iš Žemaitijos išstūmus, pilis nustojo savo reikšmės.

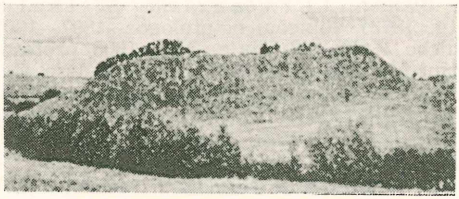

Bišpilio piliakalnis

Bišpilis arba Jurbarko piliakalnis Raseinių aps. Imsrės upės vingyje, ligi 120 m ilgio. Buvo kasinėtas prieš I pas. karą.

Bištevinš Olgerts (g. 1907) latvių kompozitorius ir dirigentas. Baigęs Rygoje konservatoriją ir studijas gilinęs užsienyje, nuo 1936 buvo Rygos radiofono dirigentas. Klasinės ir romantinės muzikos atstovas. Simfoniniam orkestrui sukūrė Padavimą ir Orkestro dainą. 1944 tremtyje Švedijoje, nuo 1946 dirigentas Argentinoje.

Bištytis (vok. Bischoffsstein) Rytprūsių miestelis Allensteino apylinkėje, senovės bartų gyvenamoje srityje, ligi 3000 gyventojų. Įsteigtas 1385 prie senojo Strovangen. 1455 kryžiuočių paimtas.

Bitaičių miškas Šiaulių aps. Lygumų vl., 178 ha. Vidutinio amžiaus miškas, kur auga eglė, beržas, juodalksnis.

Bitaitis Ignas (1876 Šiaulių aps. Linkuvos vl. Lumbelių k. — 1900 IX 22 Tiflise, Kaukaze). Su tėvais išsikėlęs Rygon, mokėsi gimnazijoje. Baigęs 6 klases ir nepanorėjęs eiti į kunigus, grįžo tėviškėn ir tarnavo raštininku prie žemiečių viršininko. Jurgio Bielinio paragintas, metė tarnybą ir vertėsi knygų gabenimu iš Prūsų ir jų platinimu savo apylinkėje. 1894 Varpo N 7 savo pavarde išsp. eilėraštį Lietuva dar nepražuvo. 1898 Ūkininkas išsp. Kaltūnio slapyvardžiu straipsnį apie Jurgį Bielinį. Tuo pat Kaltūnio slapyvardžiu 1898 savo lėšomis B. išleido eilėraščių rinkinį Laukinis kvietkelis. Jo apysaka Viensėdis (iš XVIII a.) ir drama Dėl pačios dingo. Kaimyno

įskųstas, B. buvo suimtas. Išsėdėjęs 10 mėnesių Panevėžio kalėjime, susirgo džiova ir ištremtas Kaukazan, greit pasimirė.

Bytautas 1) Jurgis (1800 ar 1802 — 1868 V 5) Žemaičių vyskupijos prelatas scholastikas. 1815 — 1821 mokėsi Kolainių gimnazijoje ir Šiaulių apskrities mokykloje; 1822—1824 Varnių seminarijoje, 1824—1828 Vilniaus vyr. seminarijoje, kurią baigė teologijos magistru. 1827 išventintas kunigu, 1827—1828 Vilniaus šv. Jono bažnyčios kamendorius, 1828—1831 viceklebonas, 1831—1836 Vilniaus dekanas; 1835 Žemaičių vyskupijos kanauninkas; nuo 1838—1840 Varnių seminarijos provizorius, 1838—1845 konsistorijos asesorius, nuo 1852 VII 21 prelatas scholastikas.

2) Petras (g. 1885 IV 21 Kaune) artilerijos pulkininkas. Mokėsi Pskovo kadetų korpe ir artilerijos mokykloje Petrapilyje. Tarnavo rusų kariuomenės 12 ir 29 artilerijos brigadose. 1914 dalyvavo Prūsų Žemėje žygiuose. 1920 IV 23 grįžo į Lietuvą. Dalyvavo kautynėse su lenkais 1921—1922, 1929 Vytauto Didžiojo karininkų kursų artilerijos skyriaus inspektorius. Parašė: Šaudymo taisykles 1923, Artilerijos vadovėlį 1925—1927, Artilerijos šaudymo vadovėlį 1930. Bendradarbiavo Mūsų Žinyne.

3) Ramunas (1886 VIII 22 Varnių vl. Drabukščiuose — 1915 VI 22 Šveicarijoje, Leysine) filosofas ir visuomenininkas. Pradžios mokyklą baigė Kražiuose. 1896 stojo Permės gimnazijon, 1897 persikėlė Vilniaus I gimnazijon, kurią baigė 1905. Rašė rusiškai daug eilėraščių, poemų, kuriuos pats sudegino. 1905 stojo Maskvos universiteto fizikos-matematikos fakultetan, bet po 2 mėnesių perėjo teisių (1906 lietuvių studentų dr-jon, dar menkai temokėdamas lietuviškai), 1907 — istorijos-filosofijos fakultetan, kurį baigė 1912 aukso medaliu, gautu už 1911 parašytą darbą: Kritika učenija Vundta o substancii duši. B. būdamas teisių fakulteto studentas atsidėjęs studijavo politinę ekonomiją ir stojo rusų socialdemokratų partijon. Perėjęs istorijos-filologijos fakultetan, B. atsidėjo filosofijai ir filologijai ir parašė pirmąjį savo straipsnį apie mūsų kalbos filosofiją: Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos, spausdino Draugijoje 1908 (tais metais išl. ir skyrium), mūsų kalbos rašybos klausimu: Lietuvių raštkalbės reikalais (Draugija 1908) ir recenziją: Aplink dailės parodą (Draugija 1908 V). 1907 B. du mėnesius buvo Berlyne. 1910 susirgo pleuritu, iš kurio atsinaujino jo vėlesnioji kaulų tuberkulozė. Nuo 1911 moksleivijos organe Aušrinė spausdino straipsnius: Argi? 1911, Kaip tarti ir rašyti svetimžodžius 1912, kur svetimiems žodžiams patarė vartoti lietuvių kalbos rašybą, fonetiką, galūnes; Tauta ir tautiška sąmonė 1912, 1913, kurio antroji pusė 1912 buvo referatu skaityta Lietuvių Mokslo Draugijos posėdyje Vilniuje. Dėl Amerikos lietuvių sumanymo leisti lietuvišką enciklopediją B. rašė Enciklopedijos reikalu (Lietuvos Žinios 1912 N 104, 105). Baigęs universitetą, B. buvo fakulteto paliktas prie filosofijos katedros daktaro laipsniui ruošti. 1912—1913 mokytojavo Maskvos gimnazijoje ir taisėsi rašyti naujus logikos ir psichologijos vadovėlius. Sveikatai pablogėjus, 1913 gydėsi Druskininkuose, 1914 Nervi Italijoje, paskiau Leysine Šveicarijoje, kur ir mirė.

St. Šilingas — Pirmasai Baras 1915.

R. Bytautas

4) Stanislovas (apie 1877 Žemaitijoje — 1951 II 16 Dünkelsbühlyje Vokietijoje) teisininkas. Baigė Šiaulių gimnaziją ir Petrapilio universitetą. Lietuvoje apsigyvenęs, dalyvavo Lietuvos visuomeniniame gyvenime ir vertėsi teisininko darbu. Nuo 1907 bendradarbiavo lietuvių spaudoje: pradžioje Žarijoje, nuo 1905 Vilniaus Žiniose, nuo 1914 Lietuvos Ūkininke.

Bytautonių miškas Trakų aps. Onuškio vl., 423 ha. Dirvožemis priemolio, vietomis jaurinis. Pušynas su egle. III augštumo. Laikosi šernai, vilkai.

Bitė Gabr. Petkevičaitės slapyvardis ir literatūrinis vardas.

Bitė bitininkystės ir sodininkystės draugija, įsteigta Tėvo Jer. Pečkaičio iniciatyva Vilniuje 1915 II 19.

Bitė satyros mėnesinis laikraštis, ėjęs 1924 Bostone, Mass. Leido Jonas Kerdiejus, kuris pats daugiausia ir prirašydavo.

Bitė Pagėgių aps. upelis, Nemuno dešinysis intakas, 3,5 km ilgio. Teka nuo Jogaudžių kaimo pro Bitėnų kaimą, kur įteka į Nemuną 67,6 km nuo jo žiočių.

Bitelė mėnesinis laikraštis. Leistas Montello, Mass, JAV. Pradėjo eiti 1914. Leido ir redagavo Jonas Romanas, bendradarbiavo Aug. Petraitis, Al. Račkus, Pr. Virmauskas.

Bitelės vaikų žaidimas, daugiau pažįstamas vidurinėje Lietuvoje ir įvairuojąs pagal atskiras vietoves.

A. Viliūnas Gimtasis Kraštas 1939.

Byteń, Biteń, miestelis Naugardėlio vaivadijoje (caro laikais Gardino gubernijoje) Slanimo aps. Apie 1640—1779 buvo valdomas bazilionų unitų vienuolyno, bet vėliau, susekus, kad B. savininkai Triznos tebuvo jų bazilionams užstatę, Triznų įpėdinių Tizenhauzų iš vienuolių atimtas. XIX a. unitų

bažnyčia rusų valdžios pavesta pravoslavams.

Bitėnai Pagėgių aps. Nemuno krante, šalimais Rambyno kalno, Lumpėnų vl. kaimas. Gavo vardą nuo Bitės upelio. Ligi 1818 gyventojai buvo Šereiklaukio dvaro baudžiauninkai. Padavimu, Šereikio dvarvietė, su piliakalniu, anais laikais buvusi valdoma kunigaikščio Šereikio, kuris gynęs kraštą nuo atplūstančių iš Ragainės pilies plėšikų, grobusių kartais ištisas ūkininkų šeimas. Kunigaikštį Šereikį vokiečiai pakorę, o visą dvarą atėmusi vokiečių valdžia ir užkrovusi ūkininkams sunkią baudžiavą. B. yra labai sena lietuvių gyvenama vieta, kur ligšiol tebeiškasama įvairių senovės paminklų, o Nemunui griaunant B. kapines, kartais buvo randama ir senoviškų romėnų ir egiptiečių monetų. Lietuvių tautiniame atgijime B. suvaidino žymų vaidmenį, M. Jankui čia sukūrus knygnešiams ir politiniams tremtiniams sustojimo centrą ir nuo 1892 pabaigos perkėlus čia iš Tilžės spaustuvę, kuri ne tik spaudos uždraudimo metu, bet ir vėliau spausdino daug lietuviškų spaudinių.

Bitėnų ežeras Nemuno žiogys jo dešiniajame krante, ties Ragaine ir Tusainiais, 1,8 km ilgio; nuo Bitėnų kaimo apie 5 km atstumo.

Biterolf XIII a. vokiečių poema (13.500 eilučių) apie karaliaus B. ir jo sūnaus Dietleibo žygius, išlikusi Vienos rankraštyje ir O. Jänickes 1866 išsp. Deutsches Heldenbuch I.

Bitės (Apidae) plėvėsparnių (Hymenoptera) būrio vabzdžiai. Iš gyvenimo būdo visas B. galima skirstyti į 3 grupes: 1) visuomeninės B., gyvenančios bendruomenėmis; tokios B. pasižymi polimorfizmu: be patinų (tranų) ir patelės (motinėlės) jų lizduose dar yra daug lytiškai nesubrendusių patelių — darbininkių; 2) nevisuomeninės B., kur darbininkių nėra, o kiekviena patelė daro sau lizdą savarankiškai; 3) parazitinės B. (taip pat be darbininkių), kurios pačios lizdų nedaro, bet savo kiaušinėlius deda kitų B. (dažniausiai nevisuomeninių) lizduose. B. yra svarbus faktorius, apdulkinant daug laukinių ir kultūrinių augalų (vaismedžius, dobilus ir kt.), o naminės B. dar ir žmogui duoda medaus, vaško.

Bitės kamanės (lot. Bombus sp.) visuomeninės laukinės bitės, daro lizdus žemėje, namuose, tarp akmenų. Žemės ūkyje jos yra tuo naudingos, kad, turėdamos ilgesnį liežuvėlį už kitas bites, pasiekia nektarą raudonųjų dobilų žieduose, ir todėl, juos gausiai lankydamos, raudonuosius dobilus kryžmiškai apvaisina.

Bitės naminės (Apis) priklauso tai pačiai šeimynai, kaip ir laukinės bitės (Bombus): Europoje ir kituose pasaulio kraštuose žmonės laiko B. N. (Apis mellifica L.), o

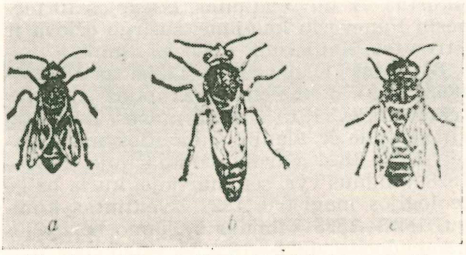

Naminės bitės: a) B. darbininkė, b) motinėlė, c) tranas

Indijoje dar laikomos vadinamosios Indijos bitės (Apis indica Fabr.), kurios mažesnės ir geltonesnės už B. N. Įvairiuose kraštuose vietinės B. N. nevienodos. Vienos didesnės, kitos mažesnės. Vienų liežuvėliai yra ilgesni, kitų trumpesni. Vienos juodos ar pilkos, kitos geltonos. Be to, skiriasi dar savo būdu: vienos labai piktos, gelia, o kitos ramios ir mažai gelia; vienos linkusios spiesti, kitos mažai spiečia, ir t. t.

B i č i ų v e i s l i ų yra juodųjų ir geltonųjų. 1) Juodųjų grupei priskiriamos šios B. veislės: 1) vidurinės Europos juodosios B. gyvenančios visoje vidurinėje Europoje (Lietuva, Prancūzija, Vokietija, Šveicarija, Lenkija, vidurinė ir šiaurės Rusija ir kiti šiaurės Europos kraštai) ir Sibire. Kiekviename krašte jas vadina vietinėmis (lietuviškomis, vokiškomis, rusiškomis) bitėmis. 2) Krainines B. yra šviesesnės, nes ant kūno yra daugiau pilkų plaukelių, ypač ant pilvelio. Jos mažai gelia, bet linkusios daug spiesti. 3) Liuneburgo, arba viržių, B. Jos gyvena Vokietijoje, Liuneburgo šiluose. Savo išvaizda beveik nesiskiria nuo vietinių Vokietijos B., bet skiriasi biologinėmis savybėmis ir ypač linkusios spiesti, nes ir spiečiai dar leidžia spiečius. 4) Kaukazo pilkosios kalnų B. Jų liežuvėlis ilgas, ir jos visai nepiktos. 5) Afrikos juodosios. Jos mažesnės už Europos juodąsias, gyvena ir Madagaskare.

II) Geltonosios veislės: 1) Italijos geltonosios B. labiausiai paplitusios visur, ypač Amerikoje. Darbščios, mažai gelia, neblogai pakenčia ir šaltą klimatą. 2) Egipto yra geltoniausios B., daug mažesnės už Europos B., labai piktos ir nepakenčia šalto klimato. Kipro B. laikomos Egipto ir Europos B. mišiniu. Jos labai piktos ir mažai spiečia. Joms labai artimos Sirijos arba Palestinos B. 4) Persų geltonosios labai gelia ir labai linkusios spiesti (pasiuva ligi 150 motinų akelių). Šalto klimato nepakenčia. 5) Afrikos geltonosios B., randamos įvairiuose Afrikos kraštuose, priskiriamos prie atskirų veislių ar net atskirų rūšių.

J. Kriščiūnas Bitininkystė 1934; *M. Maeterlink* La vie des abeilles 1901; *K. v. Fritsch* Aus dem Leben der Bienen 1948; *E. Zander* Handbuch der Bienenkunde 1951.

Bitė etnologijoje. B. ir medų žmogus bus labai seniai, jau nebeatsekamais laikais, pažinęs. Pats seniausias plėšiamajai bitininkystei duomuo yra Araña (prie Bicorp, Valencia apylinkėje, Ispanijoje) urvo piešinys, priskiriamas senojo akmens amžiaus vėlyvesniajam laikotarpiui (12.000—10.000 pr. Kr.). Taip pat ir kalbos duomenys liudija, jog B. ir medus buvo jau pažįstami indoeuropiečiams, neišskliduosiems iš protėvynės (plg. bitė, sen. vok. augštaičių bini ir bia, airių bech< *briko-,...; medus, sen. sl. med, sen. indų mádhu-, sen. vok. augštaičių metu), nors pastoviai arba tausojamai bitininkystei duomenys jau gana vėlyvi (Hesiodas, VIII a. pr. Kr., Pythias iš Massilijos, IV a. pr. Kr.; M. Terentius Varra, apie 36 pr. Kr.).

Pirmykščiam žmogui B. kėlė nuostabą savo bendruomeniniu gyvenimo būdu ir veisimosi bei mirties paslaptimi. Todėl sen. Egipte ji tapo karališkosios giminės ženklu ir buvo ten dažnai vartojama drauge su gyvate; taip pat ji rasta Amenhotepo kape ir kaip karalienės papuošalas. Galbūt su ta pačia reikšme buvo susijusi auksinė B., rasta frankų karaliaus Childericho kape (viduramžių pradžioje). Daugeliui Europos tautų B. yra „šventas gyvulys" arba „šv. paukštelis"; nesakoma, kad ji „dvesia, stimpa", „ėda"..., bet tik „miršta", „valgo" ir t. t., taigi jos gyvenimas nusakomas tais pačiais žodžiais, kaip žmogaus, nes kitaip, nepagarbiai išsireiškus, pasakiusįjį ištiktų kokia nors nelaimė. Taip pat prie B. draudžiama artintis kaikuriomis ligomis sergant ir "žieduotai" moteriai. O neklaužadas sąlygojanti mirtis arba liga bei sunki liga. Daug kur manoma, kad bitės „kalbančios", „giedančios" ir „pranašaujančios" žmonėms ateitį, k. a. mirtį, ligas, gaisrą ir kt. nelaimes, gerus ir menkus metus, derlių ir t. t. Krikščionybės įtakoje (pradėjus šventinti vaško žvakes, skiriant joms globėjais atskirus šventuosius ir pačias B. laiminant, o taip pat bažnytinėmis bausmėmis kovojant su bitynų plėšimu bei B. naikinimu) senasis B. „šventumas" buvo dar daugiau sustiprintas. Buvo sukurta daug naujų legendų ir įsitikinimų, pvz. B. kalbančios ir giedančios Kalėdų ir Velykų naktimis, jos pasiuvančios vaškinę taurę ostijai, kai šią piktas žmogus parsinešęs iš bažnyčios ir įdedąs joms į avilį, jos atskriančios taurius ir nusikaltusius žmones, puldamos tik visokius nusikaltėlius, pagaliau, jos puolančios net įvairius „nekrikštus" (žydus, mahometonis...) ir pan.

Lietuvoje B. taip pat „šventas vabalėlis", atsiradęs iš Adomo prakaito lašų, kai šis pirmą kartą išėjęs žemelės dirbti, arba iš Kristaus prakaito ir kraujo lašelių, nutiškusių nuo jo kaktos. Taip pat tikima, jog tik žmogui ir B. degant, pošvaistėje (danguje) pasirodąs raudonas kryžius, kai kitiems namų gyvuliams (šuniui, arkliui, karvei ir aviai) — vien paprastas stulpas. B. nusakančios žmogaus mirtį, padarydamos koriuose „karstą", prieš didelį gaisrą ar kitas nelaimes paliekančios avilius ir išeinančios, o laimę atnešančios naujais spiečiais sodyboje ir t. t. B. sąlygoja bičiulių santykius, t. y. kiekvienas mažas bičiulių nesutikimas lemiąs joms mirtį ar net nelaimes nedorajam, o bitininko ir bičiulio mirtis joms pranešama kaip ir visiems kaimynams. Taip pat bičių medaus plėšikui, ypač jei dėl to jos badu išmirė, taikoma buvo mirties bausmė, vienus paprastai nudaigojant, o kitus nubaudžiant itin žiauriu būdu: apipjovus bambą, ji buvo prikalama prie išmirusio rąstinio avilio, ir žmogus nuritinamas su aviliu pakalnėn.

Bitė vandeninė augštielninkas (Notonecta glauca), vandeninis vabalas, žuvų kenkėjas. Ž. Blakės.

Bythinella, Paludinella, moliuskų (minkštakūnių) gentis (Gastropoda klasės) kūgelio pavidalo kriauklė 4—5 apvijomis, 1—3 mm augščio; gyvena Europos upių ir ežerų pakraščiuose.

Bythinia moliuskų (minkštakūnių) gentis, augštos susuktos kriauklės su dangteliu; akys čiuptuvėlių užpakalio išorinėje pusėje. Ligi 30 rūšių, gyvenančių Senojo Pasaulio gėluose vandenyse.

Bitinas, bitinėlis, senovės bitininkų ir šiaip žmonių vadinama bičių motinėlė, t. y. lytiškai subrendusi bičių patelė.

Bitynas bičių šeimų grupė, surinkta vienoje vietoje. Netoli B. dažnai būva išskirstyti pagalbiniai bitininkystės pastatai. B. gali būti ir kilnojami: bičių šeimos sezone pervežamos iš vienos vietos į kitą medunešiui arba kaikuriems augalams apvaisinti. B. nuo vėjų turi būti apsaugotas kalvomis, kauburiais, medžiais arba tam tikra tvora. Pramonės B. turi būti kiek toliau nuo didelių vandenų (500 m), kelių (20 m). Miškingoje apylinkėje viename B. galima laikyti

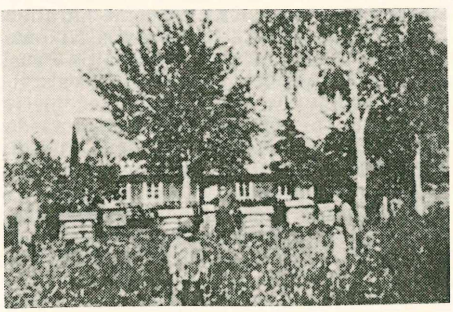

Bitynas lietuvio ūkininko sodyboje

ligi kelių šimtų bičių šeimų. Toki dideli B. turi būti ne mažiau kaip 2—3 km vienas nuo kito. Nemiškingose apylinkėse veniame B. galima laikyti keliolika, keliasdešmt bičių šeimų. Mūsų B. daugiausia esti nespecializuoti. Yra ir specialiųjų B., kurių tikslas arba ko daugiausia pagaminti medaus, arba apdulkinti kaikurių augalų žiedus, arba auginti bičių motinas parduotinai, arba dauginti bičių šeimas. Nuolatiniams B. vieta parenkama kiek galint turtingesnė medingų augalų. B. aviliai išdėstomi įvairiai: po vieną, poromis, grupėmis, šachmatiškai, eilėmis ir t. t. Lakos nukreipiamos taip, kad ko mažiau į jas patektų aštrių pavasario vėjų. Aviliai statomi ant tam tikrų medinių pėdžių, akmenų, plytų.

Bitinė patalpa, kurioje bičių šeimos laikomos per visus metus. B. esti nuolatinės ir kilnojamosios. B. gerumai: statyba vienai bičių šeimai yra pigesnė, kaip darant atskirus avilius; B. sustatyti aviliai užima mažai vietos ir patogiau apsaugoti nuo piktos valios žmonių; B. dirbti patogu. B. blogumai: kilus gaisrui, viskas žūva, dažnesnis plėšikavimas tarp bičių šeimų, apvaisinimo metu neretai žūva bičių motinos, patekusios į svetimą šeimą.

Bitinėlis ž. Juodagalvė paprastoji.

Bitinija sritis Mažosios Azijos žiemvakariuose, tarp Juodosios bei Marmoro jūrų ir Bosforo sąsiaurio, maždaug apimanti ir Turkijos provinciją Kocaelį. Rytuose B. siekė Paflagoniją, pietuose Frigiją ir pietvakaruose Miziją. Gyventojai, kaip kaimyniniai frigiečiai ir miziečiai, priklausė indoeuropiečių giminės trakams. Dabar ča žymiausi miestai yra Ismid, Adabasar, Skutari. Senovėje svarbiausi miestai buvo graikų kolonijos: Chalkedonas, Heraklėja (Pontika), Mirlėja (Apamėja) ir Astakos, prie kurio vėliau Nikomedas I įkūrė B. sostinę ir vieną svarbiausiųjų sen. Mažosios Azijos miestų Nikomediją. 560 pr. Kr. B. atiteko Lidijos valstybei, kuriai žlugus, perėjo į persų rankas. Po Graniko kautynių 334 pr. Kr. B. buvo iš tų šalių, kurios neįstengė paimti Aleksandras Didysis. B. valdovas Cipetas (327—280 pr. Kr.) prisiėmė karaliaus titulą, kuriuo pasekė ir jo sūnus Nikomedas I (m. 260 pr. Kr). Jo vaikaitis Prusijas I (m. 183 pr. Kr.) padidino B. valstybę ir susigiminiavo su Pilypu V Makedoniečiu. Prusijas II (m. 149 pr. Kr.) ir Nikomedas II (m. 95 pr. Kr.) jau buvo Romos vasalais. Trajano laikais Plinijus Jaunesnysis buvo B. vietininku. Valdant Valerianui, B. 259 nusiaubė gotai. Dioklecianas buvo perkėlęs savo rezidenciją į Nikomediją. Viduramžiais 1074—1097 B. valdė seldžukai, kurios jie neteko per I kryžiaus karą. 1298 B. užėmė Osmanas. Nuo to laiko B. pasidarė Turkijos provincija.

A. H. M. Jones The Cities of the Eastern Rom. Prov. 1937; *F. K. Dörner* Inschriften u. Denkmäler aus B. 1941.

Bitininkai (Meropidae) paukščių šeima, gyvenanti Afrikoje, Azijos pietuose ir Didžiojo vandenyno salose. Nedidelis rūšių skaičius pavasarį skrenda perėti į pietinę Europą ir vidurinė Aziją. B. kūnas yra ilgas ir laibas, sparnai ilgi, smailūs, uodega ilgoka su dviem vidurinėmis plunksnomis. Kojos trumpos, vos tinkamos vaikščioti. Snapas laibas, ilgas, lenktas. B. vikrus ir patvarus skraidyti. Jie ištisomis dienomis skraido ore, kaip kregždės. Visos B. rūšys yra puikių ryškių spalvų. Gyvena atvirose vietose, arti vandenų ir pievų, netoli stačių skardžių, upių ir jūros pakraščiuose. Minta skrajojančiais vabzdžiais, kaip ir kregždės. Bet taip pat rankioja juos iš krūmų, žolių, net nuo vandens paviršiaus. Peri kolonijomis stačiuose kriaušiuose, kur išsikasioja ilgus urvelius. Deda 5—7 kiaušinius. Yra žinoma apie 40 rūšių, kurių daugumas priklauso Afrikai. Europoje gyvena paprastasis B. (Merops apiaster), apie 27 cm ilgio, o snapo ilgis 3,5 cm. Vasarą atskrenda į Europos pietų kraštus. Vidurinėje Europoje pasitaiko retai. Keli egzemplioriai buvo nušauti Kuršių marių kopose, ir dėl to šis paukštis galėtų būti aptinkamas ir Lietuvoje.

Bitininkystė priskiriama smulkiųjų žemės ūkio šakų grupei. B. mokslas apima šias sritis: 1) žinias apie bitę ir jos biologiją, 2) bitininkavimo techniką, 3) bitininkavimo ekonomiką, įskaitant ir pagamintųjų produktų pardavimą.

B. technika yra bitininkavimo ir B. prekių paruošimo technika. Bitininkavimo technika apima: a) bičių ūkio organizavimą, b) bityno įrengimą ir jo aprūpinimą reikmenimis, c) bityno priežiūrą, įvairius sezoninius darbus, d) įvairius bitininkavimo metodus. B. prekių paruošimo technika apima: a) produktų gamybą; medaus gaminiai: gėralai, užkandžiai; vaško dirbiniai: koriai, vaškiniai tepalai, b) B. įrankių gamyba: aviliai, medsukiai, dumtuvės ir ir t. t.

J. Kriščiūnas Bitininkystė 1934.

Bitininkystė praeityje. Seniausioji, arba pradinė, B. lytis buvo paprastas surastojo medaus iš dravės ar urvo išplėšimas, dažniausia išdeginant ar kitaip sunaikinant ir pačias bites. Tik daug vėliau žmogus susirūpino bites tausoti bei paversti jas savo nuosavybės dalimi. Tada žmogui iškilo rūpestis ne tik daugiau bičių lizdų susirasti, bet ir jas nuo įvairių priešų apsaugoti, bites kiek galima arčiau savo sodybos sutelkiant ir joms dirbtines patalpas arba lizdus įtaisant. Pirmą kartą sąmoningą arba tausojančią B. Europoje sumini Hesiodas (apie 770 pr. Kr.), o kiek vėliau ir visa ei-

lė graikų ir romėnų rašytojų, suminėdami dravės ir stuobrinius bei kt. avilius. Anais laikais suminėtos bitininkavimo lytys dar ir šiandien Viduržemio jūros pakraščiais išliko beveik nepakitusios, kai kitur Europoje šio amžiaus pradžioje visa B. pagrindinai pasikeitė, nors ir tai nevisur dar jos laikomos išardomų lizdų (rėminiuose) aviliuose (pvz. Alpių kraštuose bitės laikomos medinėse dėžėse be rėmų ir šiaudiniuose aviliuose ir net rąstiniuose aviliuose, o Lenkijoje, Gudijoje, Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje buvo galima sutikti ne tik įvairius rąstinius avilius, bet ir vieną kitą drevę (ž.).

B. Lietuvos praeityje. B., palikusi aiškius pėdsakus mūsų mitologijoje, tautosakoje, papročiuose, siekia žilos senovės. Bitės turėjo savo globėjus dievus, o midus buvo dievų ir žmonių mėgiamas gėralas. Net ir medžiai, kuriuose bitės veisdavosi (ąžuolas, uosis, liepa), buvo šventi. Bitės pačios spiesdavosi uolų plyšiuose, medžių uoksose, taigi dažniausiai natūraliai išpuvusiuose medžiuose, saulės pusėje genių iškaltuose lizduose. Tai buvo natūraliosios dravės (arbores melligeras, borti, bortnyje drova).

Seniu Lietuvoje, kaip ir visoje miškingoje Europos srityje, bitės buvo laikomos dravėse ir žymimos savininko žyme. Labai dažnai miške buvo laikomi ir stati rąstiniai aviliai, kurių dabar dar galima sutikti Vilniaus krašte, Latvijoje, Gudijoje, Lenkijoje, Čekoslovakijoje ir kt. Vėliau tie aviliai buvo suvežti į sodybas ir čia viena jų dalis buvo stačių palikta, o kiti paguldyti, tepakeliant dažniausiai tik vieną avilio galą. Taip pat dažnai spiečiui privilioti buvo medin įkeliamas įkilas, kuriame apsigyvenęs spiečius buvo išlaikomas kartais ir po kelius metus. Tokių įkilų dar gana dažnai buvo galima sutikti Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose.

Seniau didžiausias miškuose laikomų bičių priešas buvo lokys. Nuo jų saugodavo draves ir įkilus keliais būdais, pvz. prieš dravę įtaisydavo tiltelį, kad lokys negalėtų laisvai prilipti arba įtaisydavo ant lingynės didelį krepšį. Prilipęs lokys krepšį, į jį atsisėsdavo ir tuojau pat su visu krepšiu nuslinkdavo iki žemės. Labai dažnai prie drevės įtaisoma didelė trinka, ant virvės pakabinta. Lokys nepakęsdavo trinkos, kuri jam kliudydavo prilipti prie drevės, ir ją stumdavo šalin. Pastumta šalin trinka užgaudavo lokį, kuris įniršęs dar smarkiau pastumdavo, o ši sugrįžus ištrenkdavo iš medžio ir patį lokį. Po tokiu medžiu labai dažnai buvo prikalta smailių kuolų, ant kurių krisdamas lokys ir pasismeigdavo.

Prūsų, kuršių ir gudų žemėse B. duomenų aptinkama anksčiau, bet ir čia jie tesiekia vos XIII a. vidurio. Anuo metu dokumentų autoriams B. rūpėjo medaus dorojimas, duoklės ir vartojimas. Todėl pirmosios žinios ir yra tik apie drevininkus, drevynus ir medaus duoklę. Šie duomenys ligi XVI a. yra mūsų B. senovėje klestėjimo beveik vieninteliai faktai. Bičių produktai, medus ir vaškas, buvo vartojami ir mūsų krašte, bet didelius jų kiekius išveždavo ir į kitus kraštus. Tačiau apie medaus ir vaško eksportą turime duomenų tik nuo XVI a., nors toks eksportas bus buvęs daug ankstyvesnis. XVII a. jų eksportas jau žymiai kritęs, nes nuo XVI a. mūsų krašte žemės ūkis B. ima stelbti.

1387 Jogailos su Skirgaila sutartyje minima medaus duoklė. Tų pat metų Obolecko bažnyčios privilegijoje sakoma, kad šiai bažnyčiai iš vieno kaimo reikią duoklės liepinė ar tošinė (pulla) medaus. Medaus ir vaško duoklė Vilniaus krašte minima 1392 ir 1407 dokumentuose. Vienoje Vytauto 1411 privilegijoje minima, kad Svisloties vl. Blusių kaimas duodąs duoklės dvi statines medaus. 1436 Vilniaus kapitulai tas pats kaimas duoda dvi liepines ar tošines medaus. 1468 vienoje Kazimiero privilegijoje šv. Anupro vienuolynui sakoma, kad tas vienuolynas gaunąs iš savo žemių medaus 12 liepinių, 62 pūdus sveriančių. 1492, 1495 ir 1499 privilegijose minima bitynai, medaus duoklės, drevės. 1499 minima drevių žemė (bortnaja zemlia), atseit, drevynai. Žygimanto Augusto 1533 privilegijoje Albrechtui Goštautui rašoma: kurie laikys ne ariamą žemę, bet tik drevynus ir dreves, tie gaus duoti tik medaus duoklę. Dažnai minima ir vaško, kartais net apynių duoklė. Medaus duoklė buvo duodama ir miestams. Tai matome iš Vytauto susirašinėjimo su ordinu 1413, kur sakoma, kad Veliuonos apylinkės gyventojai duoda kasmet maisto ir medaus duoklių. Šie medaus duoklininkai (datores mellis) dažniausiai duodavę medų nustatytais indais (stavne lukno), kartais ir statinėmis, akmenimis (kamień = 40 lietuviškų svarų = apie 10 kg), svarsčiais (bezmian, apie kilogramą), medkubiliais (mednica). Tošinė dažnai buvo lygi statinei (pulla, stavnia), apytikriai 72 gorčiai. Drevininkai (bortniki), arba medaus kopėjai (censuales mellis), Lietuvoje pasirodo XV a. pradžioje. 1407 Vytauto privačiai Manvydui minimi censuales mellis, alias bortniki. XVI a. itin gausu mūsų B. faktų: jau turime B. statistikos ir medaus bei vaško eksporto duomenų. Vaško eksportas XVI a. turi aiškios tendencijos mažėti. 1507 iš Lietuvos buvo išvežta 106.139 akmenys, arba 1.061.390 kg vaško, 1520 — 10.531 akmuo, arba 105.310 kg, 1535 — 4976 akmenys, arba 49.760 kg, 1539 vos 3574 akmenys, arba 35.740 kg vaško. Medaus eksporto duomenys svyruoja: 1507—

500 statinių, 1520 — 234 statinės, 1535 — 1108 statinės ir 1539 — 911 statinių. Vaškas daugiausia vartota šviesai, bet XV a. gale šviesai imta aliejus ir žibalas. Vaško paklausa prekyvietėje sumažėjo.

Bitės galėjo būti perkamos, nors šioki atsitikimai reti. Be to, bitės būdavo ir dovanojamos bičiulinio spiečiaus ar kelmo pavidalu. Kartais bites duodavo kraičiu.

Apie žemaičių ir lietuvių bitynus XVI ir XVII a. aktai ir inventorių sąrašai šykšti statistinių duomenų. Apie žemaičius XVI a. pusėje rašė M. Strijkovskis, kad niekur nesą tokio gryno medaus, tokio skaidraus vaško, kaip žemaičių. XVII ir XVIII a. mūsų krašto B. atveju dokumentuose, be medaus ar jo ekvivalento duoklės, naujų duomenų nerandama. Tik ypač daug bylų ir kivirčų dėl išimto medaus, sunaikintų ar išvogtų bičių, nukirstų drevių. XIX a. pradžioje apie mūsų B. Narbutas rašė, kad seniau mūsų laukuose būdavę medžių kamienų, pilnų korių ir medaus. Kauno apylinkėse gero medaus gaudavę iš didžiųjų liepų girių. Apie XIX a. vidurį minimi dideji liepų miškai, besitęsią nuo Kauno ligi Prienų, pilni drevių ir aromatiško medaus. Iš medaus žmonės gamindavo midų ir kitokią gėrimo rūšį, kurią Lukas Davidas vadino paskajles. Žemaičiuose didelius bitynus ir drevynus XVIII ir XIX a. turėjo Tiškevičiai savo miškuose. Afanasjev apie Kauno gubernijos B. XIX a. viduryje rašė: drevinė B. sunyko, bet bitynų (su aviliais bei inkilais) dar tebėra. 1894 B. statistika Kauno gubernijoje rodo 18.847 avilius, iš kurių gauta 161.549 svarai medaus ir 30.813 svarų vaško.

1912 Lietuvoje buvo ligi 135.000 rėminių ir kelminių avilių, davusių apie 400.000 kg medaus ir 45.000 kg vaško. Po I pas. karo mūsų krašte buvo (be Vilniaus krašto) ligi 130.000 abiejų rūšių avilių, davusių 340.000 kg medaus ir 40.000 vaško. 1932 buvo abiejų rūšių 140.000 avilių, davusių 600.000 kg medaus ir 40.000 kg vaško.

H. Łowmiański Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I 1931; *H. Klose* Ueber Waldbienenzucht in Lithauen und einigen Nachbargebieten (E. Stechow's Beiträge zur Natur- und Kulturgeschichte Lithauens und angrenzender Gebiete 1925); *K. Gukovskij* Pčelovodstvo v Kovenskoj gubernii 1897; *A. Polujański* Opisanie lasów II 1854; *K. Jablonskis* Lietuviški žodžiai Lietuvos senovės aktuose 1935; (") Istorijos Archyvas I (XVI a. Lietuvos inventoriai) 1934; *Z. Ligers* Latviešu etnografija 1952.

Bitininkystės teisė (lenkų bartne pravo, rusų bortnoje pravo). XIII, XIV ir XV a. Lietuvos B. buvo girinė. Drevių savininkai savo dreves žymėdavo tam tikrais kirstiniais ženklais to medžio žievėje ar liemenyje. Įženklintųjų drevių niekas, net žemę gaudamas ar pirkdamas, pasisavinti negalėdavo, nes „svetimos drevės su žeme nepasisavinsi" Bajorų drevių ženklai būdavo jų herbaženklių imitacija ir būdavo vartojami net jų antspaudų vietoje. 1509 dokumente pasakyta: „antspaudo savo neturėjome, prie šio rašto savo drevės ženklą pridėjome". Kadangi drevių ženklai būdavo vieninteliai nuosavybės dokumentai, tai bičių vagys ar pasisavintojai savininkų ženklus nutašydavo, nuskusdavo ir savus, naujus įkirsdavo. Dokumentuose dažnai aptinkama: mūsų ženklus nutašė, o savus ženklus drevėn įkirto. Kadangi dreves buvo galima palikti, dovanų duoti, paveldėti, skirti kraičiu, kam užrašyti, pirkti ir parduoti, tai dėl paveldėjimo, dovanojimo, pirkimo tarp naujų savininkų kildavo kivirčų, kuriuos spręsdavo kuopa, teismas ar kunigaikštis, ir būdavo paisoma pirmųjų drevių ženklų. Drevių ženklai pakeitė bitynų natūraliąsias (ežerai, balos, upės) ribas, ir bitynui aprėžti buvo nurodoma: kol kirčiai (drevių ženklai) rodo.

Mūsų bitininkystė įstatymų seniai buvo globojama. Prieš pirmąjį statutą B. T. rėmėsi papročiais. Bendrieji mūsų papročių B. T. dėsniai buvo įtraukti į pirmąjį 1529 Lietuvos Statutą, pakartoti antrajame 1566 ir trečiajame 1588 Statute. Lietuvos Statute dėl mūsų bitininkystės pasakyta: drevininkai, turį savo dreves svetimoje girioje (kunigaikščio, pono, bajoro), turi į savo drevynus laisvą kelią, bet, prie savo drevių eidami, negali su savimi imtis nei šunų, nei ginklų, kad nemedžiotų girios paukščių ar žvėrių, bet gali pasiimti kirvį ir peikeną, būtinus įrankius medui kopti ir drevei doroti. Drevininkas galėdavo savo drevę, su bitėmis ar be jų, nusikirsti, bet medžio kelmą ir viršūnę turėdavo palikti girios savininkui. Drevininkas, iš seno svetimoje girioje turėjęs savo drevyną, negalėdavo pasisavinti svetimos girios dėl savo drevių; taip pat girios savininkas negalėdavo pasisavinti jo girioje esamų svetimų drevių ar uždrausti kelią drevininkams prie drevių, esamų jo girioje. Girios savininkas, imdamas dirbti plotą, kur buvo svetimų drevių, negalėdavo tų drevių nei kirsti, nei užgauti. Už nukirstą ar dėl jo užgavimo nudžiūvusį drevės medį drevės savininkui turėdavo nuostolius sumokėti. Už išrūkymą ar kitokį bičių drevėse išnaikinimą kaltininkas turėdavo drevės savininkui atlygint nuostolius. Jei drevės stovi kieno lauke, tokio lauko savininkas ardamas turėdavo dreves aplenkti, nes, jei dėl jo kaltės drevės medis nudžiūtų ar bitės išnyktų, kaltininkas drevės savininkui turėtų atlyginti nuostolius. Girios savininkas, kirsdamas savo mišką, negalėdavo kirsti jo girioje esamų svetimų drevių, nes nukirtęs jų savininkui turėdavo sumokėti nuostolius. Drevių savininkas buvo tas, kieno ženklas buvo įkirstas drevės medyje. Drevę padovanojus, perleidus, par-

davus naujam savininkui, tas naujas savininkas drevėn įkirsdavo savo ženklus. Kilus kivirčui tarp kelių žmonių dėl drevės nuosavybės, teismas žiūrėdavo, kieno ženklas yra seniausias, ir tam drevę nuosavybe priteisdavo. Už drevės pagadinimą su bitėmis ar be jų, jos šaknų pakirtimą ar apdeginimą, jei tai būtų padaryta netyčia, tas už pagadintą drevę su bitėmis mokėdavo baudos dvi kapas, už drevę be bičių — pusę kapos grašių. Bet už drevės nukirtimą ar pagadinimą tyčia, drevės savininkui mokėdavo baudos: už drevę su bitėmis — tris rublius grašių, už drevę be bičių — dvi kapas grašių, už drevei skirtą medį — po kapą grašių. Teismams dažnai tekdavo spręsti bylas dėl drevių nukirtimo, išrūkymo, nususinimo, pasisavinimo, išvogimo bičių ar medaus ir drevininkams draudimo kelio prie savo drevių per svetimą žemę. Neturįs, bet norįs įsigyti bičių, stato tuščią inkilą savo žemėje ir laukia, kol koks spiečius susispies. Įsimetęs spiečius tampa jo nuosavybe, bet naujo spiečiaus savininkas turi senąjį bitininką apdovanoti ir duoti kitais metais senajam bitininkui pusę medaus, kartais ir pirmąjį spiečių. XVI—XVIII a. kiekvienas bičiulis pusę medaus duodavo tam, kuris duodavo spiečių ar kelmą bičių. Tuo būdu priimdavo jį savo bičiulystėn. Tokios bitės buvo vadinamos bičiulinės. Spiečius, netyčia nusileidęs svetimoje žemėje, turėdavo du savo savininkus: bitininką ir žemės savininką. Radęs nežinomąjį spiečių savo žemėje, ūkininkas turėdavo jį avilin suleisti, jo savininką surasti ir jo bičiuliu savaime tapti, o kitais metais pusę medaus už spiečių duoti. Tos pusės medaus duoklės nederėdavo reikalauti ar versti duoti, bet laukti geruoju atiduodant, nes bičiulio pareiga buvo tą medų savo valia atiduoti. Bičiulystė buvo šventas, nors nepaveldimas dalykas. Todėl ir visos bičiulio pareigos turėjo būti kaip reikiant, be prievartos vykdomos. Bičiulystėn sueiti galėdavo bajoras su valstiečiu, valstietis su valstiečiu, bajoras su bajoru. Sąlygos, bičiuliui skiriamos, nebuvo visur vienodos: pareidavo nuo atskiro susitarimo. Be medaus, bičių kelmų savininkui bičiuliai duodavo ir bičių spiečius. Į bičiulių medaus duoklę bičių savininkui įeidavo ir tas medaus kiekis, kuris bičių savininko buvo duodamas duokle didžiajam kunigaikščiui. Bitininkystė įstatymų buvo globojama ir slavuose.

J. Kibort Żmujdzkie prawo bartnicze—Wisla 1893.

Bitinų miškas Ukmergės aps. Pagirių vl., 89 ha. Dirvožemis priemolio, durpinis. Eglynas su beržu, drebule, uosiu, ąžuolu, brandaus amžiaus.

Bitis Viperidae šeimos gyvačių gentis. Yra žinoma 9 Afrikos rūšys. Didžiausi egz. siekia 1,63 m. Jos turi plačią, maždaug trikampę galvą, dideles akis, storą, palyginti trumpą kūną, trumpą uodegą suploto kūgelio pavidalo. Užklupta B. sugeba labai susitraukti ir išpūsti savo kūną taip, kad atrodo dvigubai storesnė, negu paprastai. Tada ji, pakėlusi galvą laukia tinkamo momento įkąsti. Visdėlto ji kanda tik spirte spiriama. Hotentotai iš nupjautos B. galvos išima nuodų liaukas ir sumaišo su tam tikro augalo lipšniais syvais. Tuo mišiniu jie tepa savo strėlių ašmenis.

Bitis Adomas (1836 Šiaulėnų vl. Belazariškių k. — 1884 Prancūzijoje) 1863 sukilimo Lietuvoje vienas vadų, sodietis, dailidė, lenkiškai visai nemokėjęs. Dar prieš sukilimą buvo labai įtakingas kaimynams, ir dėl to buvo kalinamas. Sukilimui prasidėjus, rinko jaunimą Tomo Kušleikos ir Paulino Bagdanavičiaus būriams, o po kautynių ties Lenčiais organizavo savarankišką būrį ir jam vadovavo. Savo būrį organizavo, nuolat keisdamas dalį savo būrio žmonių: vienus namo siųsdavo darbams ir poilsiui, o jų vietoje statydamas kitus — iš „atostogų" grįžtančiuosius. III 13 jis puolė Lygumų valsčiaus valdybą, III 21 talkininkavo Kušleikai kautynėse ties Krakių vl. Lenčiais, o V 27 tam pačiam Kušleikai susirėmus su rusais prie Šiaulėnų vl. Varnionių kaimu, B. atvykęs kautynėse smogė rusams iš užnugario ir tuo būdu pačias kautynes nulėmė. VII 2 sunaikino Šiaulėnų valsčiaus valdybos raštus, paskiau ir Baisogalos valsčiaus valdybos. VII 5 Pašušvio vl. ties Mažuolių kaimu smarkiai apkūlė rusų kariuomenės būrį. Spalių mėn. savo būryje jis turėjo 150 pėstininkų ir 20 raitininkų. X 15 paėmė Šiaulėnų vl. ties Notiniškiais rusų dragūnų transportą. Visa B. būrio komanda ir susirašinėjimas vyko lietuviškai. Ligi vėlyvo rudens jis vis puldavo rusus. Bet kitus būrius rusams jau suspėjus sulikviduoti, ir B. savo būrį perdavė Vincui Paulauskui ir pasitraukė į Paryžių. Sukilimą likvidavus, visa jo šeima buvo ištremta į Sibirą. Kaip būrio vadas turėdamas pulkininko titulą, jis 20 metų sunkiai Paryžiuje vertėsi. žibindamas gatvių žibintus.

S. Zieliński Bitwy i potyczki 1863—1864, 1913; *B. Limanowski* Historya powstania 1863—1864 r., 1909; Archivnye materialy Muravjevskago muzeja II 1915.

Bitiūgas Dono kairysis intakas Ukrainoje. 350 km ilgio.

Bitkreslė (Tanacetum L.) gražiažiedžių šeimos augalų gentis. Tai žolės, augančios Europoje ir Azijoje, labai panašios į Chrysanthemum ir Pyrethrum gentis. Be B. arba ežės auksažiedės (Tanacetum vulgare L.) dar yra Tanacetum Balsamita L., arba Pyrethrum Balsamita Wild, arba Chrysanthemum Balsamita iš Rytų kraštų (Mažoji Azija, Armėnija, Persija).

Bitkreslė, arba ežė auksažiedė (Tanacetum vulgare L.) ilgametis žolinis augalas iš gražiažiedžių (Compositae) šeimos. Auga Lietuvoje sausose vietose, ant ežių, pakelėse, dirvonuose, krūmuose. Stiebas užauga apie 1 m augščio; lapai plunksniškai skaldyti; žiedai auksinės geltonos spalvos; žydi nuo birželio ligi rugsėjo mėn. pabaigos. B. žaliava vartojama medicinos reikalams.

Bytlaukio miškas Tauragės aps. Kaltinėnų vl., 8 km nuo Kaltinėnų. Auga ąžuolai, beržai ir baltalksniai.

Bitlesės musinukės mažų arba vidutinių paukščių šeima (Muscicapidae). Snapas suplotas, pamate su stipriais šereliais. Turi 10 didžiųjų plasnojamųjų plunksnų. B. priklauso rytinei žemės ritulio daliai ir yra ten paplitusios visuose kraštuose, išskyrus ašigalių sritis. Atogrąžų kraštuose jų pasitaiko gausiausiai. Tik negausios ir nuo tipo nukrypusios gentys (Bambycaphora, Phainoptila, Phaenopepla, Ptilogonys) sutinkamos Šiaurinėje ir Centro Amerikoje. Ski-

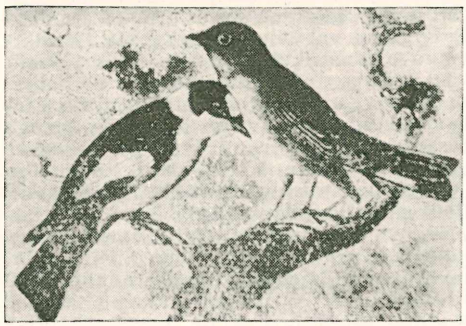

Bitlesės

riama ligi 750 rūšių, sudarančių apie 90 genčių. B. grupė giminiška su medžiašarkėmis (Laniidae) ir su giesmininkais (Sylviidae). B. minta visokiais skrendančiais vabzdžiais, ypač musėmis ir plėviasparniais. Vabzdžiams gaudyti B. paprastai nutupia atsikišusioje sausoje medžio šakoje arba trobesio krašte, iš kur puola pralekiančius vabzdžius. Gyvena paskirai ir tik veisimosi metu susieina poromis. B. yra tylūs paukščiai, ir tik kaikurių rūšių patinai gieda. Lizdus krauna medžių uoksose, mūrų bei uolų kyšuliuose. Europoje gyvena 5 rūšys, kurių yra ir Lietuvoje: pilkoji musinukė — Muscicapa striata, svirtelis — Bombycilla garrula, margasparnė musinukė — Muscicapa hypolenca, baltakaklė musinukė — Muscicapa albicollis, mažoji musinukė — Muscicapa parva.

Bitlis, Bedlis Turkijos miestas Armėnijoje, 10.800 gyventojų (1945). B. yra trijų upių santakoje. Su upės augštame krante sena pilis. Prieš 1847 kurdų kunigaikšt. sostinė. 32 mečetės, 12 armėniškų vienuolynų.

Bitner Vilius (1865 — apie 1919) rusų mokslo populiarizatorius. Lietuviškai Bitnerį vertė: J. Adomaitis-Šernas — Gamtos pajėgos 1904 (²1911), Nematomi priešai ir draugai žmonių 1905, Paėjimas organiško svieto 1905; J. Baltrušaitis — Žemės išpažintis 1909.

Bitneris Samuelis (apie 1632—1710). Lietuvos reformatų kunigas. Kilęs iš vokiškos Bythnerių šeimos, XVII a. pirmoje pusėje atvykusios į Lenkiją, o paskiau į Lietuvą. B. tėvas buvo 1654 Užnerio distrikto konsenjoru, nuo 1660 senjoru. Samuelis gimė Lenkijoje, bet Lietuvoje gerai pramoko lietuviškai. Mokėsi Slucko gimnazijoje, 1651 oderinio Frankfurto universitete, kur įsirašė ne Bythner, bet Bitner. 1663 ordinuotas kunigu, 1673 Naujamiesčio klebonas, 1687 Vilniaus konsenjoras, 1688 Užnerio superintendentas, nuo 1698 Žemaičių senjoras su būstine Kėdainiuose. 1673 mirus Jonui Božimovskiui, B. su Božimovskio sūnumi Jonu Bibliją toliau lietuviškai vertė. Rankraščiui 1687 Biržuose sudegus, kitų kiek padedamas, užbaigė Naujojo Testamento vertimą, 1701 išspausdintą Karaliaučiuje, P. Z. Šusteriui jį pritaikius ir M. Lietuvai, vertime davus tik M. Lietuvoje vartojamų sinonimų. Tai buvo pirmasis išspausdintas Naujojo Testamento lietuviškas vertimas. 1680 Karaliaučiuje išspausdino ir kiek pakeistą 1653 katekizmo leidimą — Pradzia Pamoksla del Mazu Weykialu.

Kad ir suaugęs su Lietuvos visuomene, ir jos tarpe dirbęs, B. visdėlto liko vok. Prūsijai atsidavusiu vokiečiu ir, be to, tikybinius savo konfesijos reikalus laikė svarbesnius už Lietuvos reikalus. Prūsijos Fridricho I jis buvo paskirtas ir Karaliaučiaus reformatų klebonu su metinės 600 talerių algos, gaunamos (tos parapijos neaprūpindavo) vien kaip atlyginimą už savo patarnavimus Fridrichui. Jis pradėjo varyti Lietuvai žalingą politiką, jieškodamas paspirties iš švedų karaliaus Karolio XII, rusų caro Petro I, bet labiausiai iš Fridricho I, kurio jis liko slaptuoju agentu Lietuvoje. Jis siūlė Fridrichui I pirkti iš Radvilų Biržus, kad jie nepatektų į Nesvyžiaus Radvilų rankas. Ragino jį įtaisyti savo kariuomenės įgulas Slucke, Biržuose, Nesvyžiuje ir kitur, kad iš tų atraminių punktų paskiau galėtų užimti ir visą Lietuvą. Lietuvoje propagavo reformatų, protestantų ir pravoslavų politinės unijos organizaciją, atsirėmusią į Rusiją. Tačiau dėl tuomet Lietuvoje vykusių vidaus ir užsienio karų, tie visi sumanymai sumanymais ir pasiliko. Betgi jo siūlomąja forma buvo beveik įgyvendinti XVIII a. antroje pusėje.

E. Tyszkiewicz Birže 1869; *J. Sembritzki* Die polnische Reformirten und Unitaries in Preussen 1890; *P. Rūkšys* Biržų pilys — Mūsų Senovė I 1921; *W. Studnicki* Polski Sł. Biogr. III 1937; *Vacl. Biržiška* Senųjų liet. knygų istorija I 1953.

Bitolj, turkiškai Monastir, p. Jugoslavijos miestas, Makedonijoje, Graikijos pasienyje; 35.000 gyv. (1948). Pelagonijos srities ūkinis ir kultūrinis centras. Tabako, kukurūzų, kviečių, vaisių prekyba. Bulgarų laikomas Makedonijos sostine. Senovėje Heraklėja Likostis, XV — XVII a. vienas labiausiai klestėjusių miestų Balkanų pusiasalyje.

Bytom, vok. Beuthen, Augštosios Silezijos miestas; 110.000 gyventojų (1951), iš kurių 3000 vokiečių (1939 jų būta 97%). Akmens anglies kasyklų ir metalų pramonės centras. Apylinkėje neseniai aptikti dideli alvo (cino) ištekliai. B. išaugo iš lenkų kaimo, 1254 gavusio miesto teises.

Bitonas ir Kleobis graikų padavimų du broliai įsikinkę vežiman, nuvežė savo motiną tolimon šventyklon. Motina prašiusi deivę suteikti jiems didžiausią laimę; juodu čia pat apsikabinę ir mirę.

Bitonto p. Italijos miestas Bario provinc.; 35.000 gyv. (1950). 1734 prie B. ispanai sumušė austrus ir atsiėmė Neapolio kunigaikštiją.

Bittacus vabzdžių gentis, tinklasparnių (Neuroptera) būrio, Panorptidae šeimos. Panašūs į uodus. B. tipularius Fabr. gelsvai rudas 15 mm ilgio. Gyvena p. Europoje.

Bittens Arturas (1874 VII 12 Pakalnės (Niederungo) aps. — 1920 VI 12 Klaipėdoje) Klaipėdos krašto istorikas pedagogas. Mokėsi Ragainės mok. seminarijoje, 4 m. mokytojavo liaudies mokykloje, 6 m. Tilžės dviklasėje mokykloje. Po 1½ metų studijų Paryžiaus Sorbonoje ir 1/2 metų Londono universitete 1906 buvo Fridricho mokyklos vedėju Klaipėdoje. 1920 paskirtas Klaipėdos aps. mokyklų tarėju. Parašė: Geologisch-kulturhistorische Heimatkunde des Kreis Memel 1910; drauge su Sembrickiu Geschichte des Kreises Heidekrug 1920.

Bitterfeld vidurinės Vokietijos miestas Hallės aps., 33.000 gyv. (1947). Cheminės pramonės centras su aliuminio gamykla ir įvairiomis kitomis įmonėmis.

Bittner Julius (1844—1939) austrų kompozitorius, kūręs chorams dainas ir liaudines operas (Der Bergsee 1911, Höllisch Gold 1916, Mondnacht 1928, Das Veilchen 1934).

Bitumai (bitumen žemės derva iš lot. pixtumen — tekanti derva) pavadinimas pirmiau vartotas natūraliam grynam asfaltui. Šiuo vardu dažnai vadinami įvairaus pobūdžio junginiai, gaunami perdirbant naftą, anglis (ypač rusvąsias), durpes ir kt. B. skirstomi į 3 klases: 1) gamtos B., 2) pirobitumus, t. y. medžiagas, kurias termiškai perdirbant, gaunami produktai, panašūs į gamtos B., 3) B — liekanos — gamtos ir pirobitumų destiliacijos išdavos ir jų pašaliniai produktai nuo įvairių cheminių procesų. Anglių, durpių ir degamųjų klodų tarpieji B. daro pereinamus tipus, artimus naftos B. B. liekanos yra panašios į gamtos bitumus. Chemišku požiūriu B. yra įvairūs angliavandeniliai ir jų junginiai su deguonimi.

Bituminitas mineralas iš organinių junginių grupės, akmens anglies atmaina. Randamas Čekoslovakijoje, Rusijoje, Skotijoje, Australijoje.

Biturigai tauta, gyvenusi Galijoje. B. skilo dviem šakomis: B. Cubi, Cezario paprastaisiais B. vadinami gyveno šių dienų Bourges apylinkėse. Svarbiausias jų miestas buvo Avaricum (dabar Bourges). Antroji B. šaka, B. vivisci, gyveno tarp Garonos upės ir Atlanto, beveik visame šių dienų Gironde dept. Svarbiausias miestas buvo Burdigala (dabar Bordeaux). Abeji B. buvo keltų kilmės. Apie 600 pr. Kr. B. dalis persikėlė Italijon ir įkūrė Milaną.

Biuchleris Oskaras (g. 1877) Lietuvos teisininkas. 1895 baigęs Karaliaučiaus gimn. ir 1899 ten pat univ., 1903 Berlyno univ., 1904 — 1909 įvairiose r. Prūsų vietose ėjo taikos teisėjo, apygardos teismo nario, prisiekusiojo advokato ir notaro pareigas. 1919 Lietuvoje valstybės gynėjo padėjėjas. 1920 — 1922 Lietuvos augštųjų kursų lektorius, dėstęs romėnų teisę. 1922 VIII 16 — 1926 III 21 ėjo Lietuvos univ. doc. pareigas, dėstė romėnų teisės istoriją ir prekybinę teisę. Lietuvos teisės klausimais bendradarbiavo Teisėje. Zeitschr. f. Intern. Recht.

Biudžetas. B. sąvoka ir jos istorija. Žodis biudžetas pirmiausia pradėta vartoti Anglijoje. Kilęs iš seno prancūzų žodžio bouge, arba boulgette, kaip išvestinio iš lot. bulga — odinis krepšys. Anglai, tą žodį perėmę iš normanų, iš jo padarė budge arba budget ir davė šiam žodžiui reikšmę — odinis krepšys, kuriame Anglijos iždo kancleris atsinešdavo į parlamentą savo finansinius projektus. Vėliau žodžiu B. pradėta suprasti patys finansiniai projektai, kur būdavo nurodyta reikalaujamieji mokesčiai ir būsimosios išlaidos. Iš Anglijos tą žodį perėmė prancūzai. XIX a. žodis B. pasklido po visur ir juo pradėta žymėti viešojo finansinio ūkio pajamų ir išlaidų planas. Dabar B. ekonomine prasme suprantama viešojo finansų ūkio tam tikram laiko tarpui (paprastai vieneriems metams) skaitmeninis laukiamųjų pajamų ir numatomųjų išlaidų sustatymas priešpriešiais. Tada daromas jų balansas. Gi teisine prasme yra įstatymų leidžiamosios įstaigos aktas, kuriuo iš anksto numatomos ir sutvarkomos viešojo finansų ūkio pajamos ir išlaidos.

B. sudarymo istorija. B. sudarymo bandymų jau seniai randame. Ir tais laikais, kada valdovų pajamos tebuvo tik jų pačių privatiniai turtai ir jų įvairūs verslo šaltiniai. Tada buvo bandomi sudaryti pajamų ir išlaidų planai, teturėjo tik privatinių asmens sąmatų pobūdį. Tas pats

būdavo, kai valdovų pajamų skaičiun įeidavo ir subsidijos įvairių atsitiktinių ir laikinų mokesčių pavidalu: sąmatas ruošdavo tik luomams įtikinti, kad reikalinga subsidijų. Be to, ruošdavo ne bendrą visos valstybės B., bet atskirus B. domėnams, regalijoms, monopoliams, kariuomenei ir kitoms administracijos šakoms. XIX a. B. įgyja dabartinės reikšmės ir viešosios teisės pobūdį, kai visos valstybės pajamos ir visos išlaidos įtraukiamos į vieną bendrą sąrašą ir kiekviena valdymo šaka tenkinasi tik tomis sumomis, kurios tuo sąrašu jai paskirtos ir leistos. Tuo buvo pasiektas B. pilnumas ir jo vieningumas.

Anglija pirmoji pradėjo ruošti B. Čia plėtėsi parlamento teisė leisti imti mokesčius ir parlamento teisė peržiūrėti išleistųjų sumų atskaitą, o vėliau ir teisė nustatyti, kiek ir kuriems reikalams valdžia gali surenkamų mokesčių išleisti. Įgyvendinti B. specializacijos ir detalizacijos principai. Šie principai Anglijoje galutinai prigijo XVIII a. Prancūzijoje B. sąmatų ruošimas atsirado Pilypo IV laikais. Pranciškus I reikalavo iš savo finansų valdininkų, kad jie ligi sausio 1 d. pateiktų pereitų metų pajamų ir išlaidų apžvalgą ir sąmatą ateinantiems metams. Bet visa tai daroma atsitiktinai ir nesistemingai. Sistemingesni ir pilnesni B. Prancūzijoje atsiranda Sully ir Neckerio ministeriavimo laikais. Šių dienų prasme B. Prancūzijoje atsiranda tik didžiosios revoliucijos metu. Visi pagrindiniai B. konstitucijos principai įgyvendinami XIX a. Prūsijoje B. sąmatas įvedė Fridrichas I 1688. Pastovus ir sistemingas B. ruošimas pradėta tik nuo 1850, kai buvo išleistas pirmas B. įstatymas. Austrijoje B. pradėta sudarinėti nuo 1766. Viešai pirmą kartą buvo paskelbtas 1848. Rusijoje sistemingieji B. pradėti tik nuo 1862, B. taisykles išleidus.

Didžiųjų kunigaikščių Lietuvoje B. pobūdžio sąmatų ruošimo pėdsakų randame XV a. pabaigoje. Sistemingesni ir platesni B. tepradėta sudarinėti tik XVII a. Po I pas. karo, įsikūrus Lietuvos valstybei, pirmasis B. paruoštas 1919. Lietuvos valstybės B. būdavo ruošiamas vadovaujantis prieškariniais Rusijos įstatymais ir iš dalies ir seimo dviem skaitymais priimtuoju B. įstatymo projektu.

B. santvarkos principai tai tie pagrindiniai dėsniai, kuriais yra tvarkomas modernus konstitucinis valstybės B. Finansų mokslas yra nustatęs modernaus B. santvarkos šiuos principus: tikrumo, vieningumo, pilnumo, išspecializavimo ir viešumo.

B. realumas reiškiasi tuo, kad į B. turi būti įtrauktos tik tokios pajamos, kurios neabejotinai gautinos, ir tik tokio dydžio, kokį gali pakelti tautos ūkis. Šiam reikalui stebima kelerių praėjusių metų B. pajamų eiga ir dydis ir valstybės ekonominio gyvenimo padėjimas bei pasaulinė ūkio konjunktūra. B. vieningumas reiškiasi tuo, kad visos valstybės finansinio ūkio pajamos ir išlaidos įtraukiamos į vieną B., — vadinasi visam valstybės ūkiui tesudaromas vienas B. B. pilnumo principas reikalauja, kad į B. būtų įtrauktos visos valstybės finansinio ūkio pajamos ir išlaidos. B. specializacijos bei detalizacijos principas nustato, kad B. būtų aiškiai ir griežtai nurodytos išlaidos kiekvienam atskiram reikalui, o B. vykdant, būtų išleidžiama tik tiems reikalams, kuriems biudžete skirta. B. sudarant, pajamos ir išlaidos suskirstomos skyriais, paragrafais ir straipsniais. B. išlaidų pozicijų kilnojimas draudžiamas. Šiam dalykui priešingas principas vad. „viremen", kada leidžiama vienos pozicijos išlaidos perkelti į kitą artimą poziciją. B. viešumo principas reikalauja, kad B. būtų viešai skelbiamas ir kiekvienam, norinčiam su juo susipažinti lengvai prieinamas. Seniau B. laikyta didelėje paslaptyje.

B. sąmata yra dviejų dalių: pajamų ir išlaidų. Pajamų dalyje nurodoma visos laukiamosios B. pajamos, išlaidų — visos numatytos B. išlaidos. Be to, B. sąmatos pajamos ir išlaidos dar skirstoma į paprastąsias ir nepaprastąsias. Paprastomis pajamomis ir išlaidomis vadinamos tos, kurios kiekvienam B. kartojasi ir keičiasi tik su visa valstybės gyvenimo eiga; nepaprastomis — tos, kurios pasitaiko B. tik atsitiktinai ir neperiodiškai. Toliau B. skirstomas į brutto ir netto B. Pirmu atveju į B. įtraukiama visos viešojo finansinio ūkio pajamos ir išlaidos; antru — tik pertekliai. Čia pajamų šaltinių valdymo, eksploatacijos, mokesčių rinkimo išlaidos į B. neįtraukiamos. Be to, kaikuriose valstybėse (Anglijoje) B. dalinamas į konsoliduotąjį ir keičiamąjį. Konsoliduotuoju B. vadinama ta bendrojo B. dalis, kuri priimama ilgesniems metams ir kasmet jos nekeičia ir nesvarsto, kaip antai: valdininkų algų, karaliaus civilinio lapo, kariuomenės išlaidos. Keičiamoji B. dalis kasmet peržiūrima ir persvarstoma.

B. nomenklatūra. B. pajamų ir išlaidų grupavimas, jų suskirstymas į atskiras grupes, vadinamas B. nomenklatūra. B. nomenklatūra gali būti sudaryta realiąja, formaliąja ir maišytąja sistema. B. realioji nomenklatūros sistema yra tuo būdinga, kad čia B. pajamos ir išlaidos grupuojamos pagal jų vidinį finansinį bei ekonominį santykį: pajamos pagal jų šaltinius ir tų šaltinų rūšis, o išlaidas pagal jų paskirtį.

Formaliojoje nomenklatūroje tas pajamų ir išlaidų grupavimas atliekamas

pagal įstaigas bei vadybas, kurios gauna tas pajamas ir daro B. skirtąsias išlaidas. Lietuvos B. nomenklatūra buvo sudaroma formaliuoju metodu. Pajamos ir išlaidos buvo skirstomos ministerijomis bei jų atskiromis įstaigomis.

M a i š y t o j e sistemoje pajamos skirstoma realiuoju, o išlaidos — formaliuoju metodu, arba priešingai. Įvairiose valstybėse vartojama įvairios čia minėtos nomenklatūros. Dažniausiai vartojama maišytoji sistema. B. b a l a n s u vadinama B. pajamų ir išlaidų pusiausvyra, kuri tarp jų surandama, B. sudarant.

B. d e f i c i t u vadinamas pajamų trūkumas numatomas B. išlaidoms išlyginti. B. deficitas yra skirstomas į formalųjį ir materialųjį. F o r m a l i u o j u B. deficitu vadinamas B. pajamų trūkumas, atsirandąs B. vykdymo metu, kai B. laukiamųjų pajamų laiku negaunama. Betgi po kurio laiko tos pajamos gaunamos, ir B. deficitas pranyksta. Čia tėra tik laukiamųjų pajamų laikinis nesutapimas su numatytomis B. išlaidomis, arba vad. kasos deficitas. Toks deficitas paprastai lyginamas su iždo valdžioje turimais įvairiais depozitais ir trumpalaikėis paskolomis, garantuotomis iždo vekseliais. M a t e r i a l i u o j u deficitu vad. pajamų trūkumas, atsirandąs arba B. metų pabaigoje, kai B. numatytojo dydžio pajamų visiškai negaunama, arba B. ruošiant, kai pajamų trūksta numatomo dydžio išlaidoms išlyginti. Pirmuoju atveju, B. ruošime jo pajamos ir išlaidos suvedamos be trūkumų. Bet B. metais laukiamojo dydžio pajamų negaunama, ir metų pabaigoje atsiranda deficitas. Antruoju atveju, arba dėl pernelig didelio pajamų sumažėjimo, arba dėl išlaidų padidėjimo, jau B. sudarant, konstatuojamas B. deficitas. Šių atveju B. deficitai dažniausiai pašalinami šiais būdais: 1) rezervų fondų pinigais; 2) mokesčius didinant arba skiriant naujus; 3) užtraukiant trumpalaikę arba ilgalaikę paskolą; 4) mažinant išlaidas; 5) parduodant valstybės turtus.

B. p a r l a m e n t a r i n ė s v a r s t y m o i r p r i ė m i m o t v a r k a. Parlamento teisė B. peržiūrėti ir priimti išaugo V. Europoje iš teisės leisti mokesčius imti. Su pastaraja savaime susijo teisė prižiūrėti iš mokesčių surinktųjų pinigų vartojimą ir išlaidų darymą. Anglijoje 1215 Magna Charta nustatė, kad tik parlamentas teturi teisės leisti mokesčius imti. Tačiau buvo laikų, kada ši teisė buvo nustojusi reikšmės. Bet Karolio VI laikais, po 1688 revoliucijos, ji vėl atgaivinta šia formule: 1) be mokėtojų sutikimo negalima imti jokio mokesčio; 2) žemesniesiems atstovų rūmams duodama teisė peržiūrėti ir vyriausybei leisti išlaidas daryti; 3) tas leidimas duodamas tik vieneriems metams. Ši parlamento teisė Anglijoje tebėra ir šiandien. Prancūzijoje feodalinis subsidijų leidimo principas laikėsi ligi XVII a., bet nuo 1614 iki 1789 generaliniai štatai daugiau nebebuvo šaukiami ir tik 1789 steigiamasis tautos susirinkimas paskelbė, kad jokių mokesčių be jo sutikimo negalima imti. Nuo 1791 tokio leidimo reikalaujama kasmet. JAV valstybėse B. peržiūrėjimo ir priėmimo teises žmonių atstovybė įgijo tik po nepriklausomybės karo. Prūsijoje po 1848. Rusijoje tik 1906, kada buvo įsteigta valstybės dūma ir išleista B. taisyklės, įpareigojusios vyriausybę pateikti B. peržiūrėti ir priimti vlst. dūmai ir vlst. tarybai. L i e t u v o j e 1918—1920 priimdavo valstybės taryba, 1920—1927 seimas, nuo 1928 prezidentas.

Parlamentarinės B. svarstymo ir priėmimo tvarkos yra dvi sistemos: anglų ir komisijų. Anglų sistema iš anksto nesudaroma jokių specialių komisijų B. svarstyti. B. diskusijose gali laisvai dalyvauti kiekvienas parlamento atstovas. B. iškėlus parlamente, jis diskutuojamas laisvai tarp atstovų. Tos diskusijos vyksta be oficialaus posėdžio. Tose diskusijose visas parlamentas kaip ir susiskirsto į dvi grupes. Viena jų svarsto B. pajamas (Committee of ways and means), kita išlaidas (Committee of supply). Šiose grupėse apsvarstytas B. iškeliamas parlamento pilnaties posėdyje. Čia B. diskusijos vyksta griežta tvarka ir priimamos greitu tempu, nes nustatoma diskusijų laikas ir paties B. priėmimo terminas. B. priėmimas vyksta iš karto, jį balsuojant paragrafais ar straipsniais.

Komisijų sistemoje sudaroma ir parlamento atstovų speciali B. komisija. Iškėlus B. reikalą parlamente, pats B. perduodamas šiai komisijai. Svarbiausios B. reikalo diskusijos vyksta B. komisijoje. Apsvarstytąjį B. projektą su savo pastabomis komisija pateikia parlamento pilnaties posėdžiui. Parlamente B. priėmimas vyksta trimis skaitymais. Parlamento teisės B. svarstyti, jis keisti ir savaip perdirbti yra labai įvairios. Daug valstybių yra priėmusios anglų šio reikalo praktiką: 1) parlamentas vyriausybės pateikto B. išlaidų pozicijas tegali mažinti, bet ne didinti; 2) negali mažinti pajamų pozicijų; 3) jei nori koki esamą mokestį sumažinti ar panaikinti, tai dėl to pasidarančius pajamų trūkumus turi papildyti kokiu kitu mokesčiu. Laikomasi principo, kad parlamentas neturi teisės bloginti valstybės finansų reikalų. Parlamento priimtas B. įteikiamas valstybės galvai (karaliui ar prezidentui) tvirtinti. Valstybės galvos patvirtintas B. viešai skelbiamas įstatymų skelbiamose žiniose. Jei parlamentas užtrunka su diskusijomis ir pasivėluoja laiku priimti, tai dažniausiai laikomasi vad. dvyliktosios B. dalies (douziė-

mes provisoires) principo, t. y. vyriausybė įgaliojama daryti $^1/_{12}$ senojo B. išlaidų. Šios sistemos laikėsi ir Lietuva. Anglijoje vyriausybė, neturėdama naujo B., gyvena: 1) tais pinigais, kuriuos iždas gauna konsoliduotąja B. dalimi; 2) parlamentas avansu priima kelias svarbias B. pozicijas, kurios vėliau antrą kartą priimamos ir jau detališkai nustatomos; 3) jei neužtenka ir tuo būdu leistųjų lėšų, tai parlamentas leidžia vyriausybei, jos pačios atsakingumu, rezoliucijos, o ne įstatymo keliu rinkti mokesčius. Vokietijoje, jei parlamentas ligi balandžio 1 d. B. nepriima, tai priimamas laikinis B. (Not Etat).

B. s k e l b i m a s. Įstatymų leidžiamosios įstaigos priimtas ir valstybės galvos patvirtintas B. išspausdinamas įstatymų skelbiamose žiniose. Lietuvoje B. buvo skelbiamas Vyriausybės Žiniose.

B. a t i d a r y m a s. Įstatymų skelbiamame organe paskelbtasis B. pradeda veikti nuo B. metų pradžios. Tačiau, remdamasis vien B. viešu paskelbimu, dar niekas neturi teisės jame numatytų lėšų vartoti. Teisę B. numatytas išlaidas daryti finansų mokslas vad. teise kreditais naudotis ir šią teisę atskiroms ministerijoms bei vadyboms suteikia finansų ministeris.

B. m e t a i — 12 mėnesių periodas, kuriuo B. atidaromas ir uždaromas. B. veikimo periodas — tas laikotarpis, per kurį B. veikia. Šis periodas gali būti ilgesnis, nekaip vieneri metai. B. metai ne visada sutampa su B. veikimo periodu. B. metų pradžia ir pabaiga įvairiose valstybėse yra įvairiai nustatyta. Austrijoje, Belgijoje, Bulgarijoje, Jugoslavijoje, Ispanijoje, Olandijoje, Lietuvoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje B. metai prasideda I 1 ir baigiasi XII 31. Anglijoje, Danijoje, Japonijoje, Kanadoje, Lenkijoje, Norvegijoje, Rumunijoje, Švedijoje ir Vokietijoje — IV 1 ir baigiasi III 31; Australijoje, Brazilijoje, Italijoje, Kinuose, Kuboje, Meksikoje, Portugalijoje, JAV ir Urugvajuje — VII 1 ir baigiasi VI 30; Turkijoje — III 1 ir baigiasi II 28; Kolumbijoje — VI 1 ir baigiasi V 31.

B. u ž d a r y m a s. B. metams pasibaigus, uždaromos jo pajamų ir išlaidų sąskaitos. B. uždarymo sistemų yra dvi: 1) metinių kasų (budget de gestion) ir 2) metinių sąskaitų (budget d'exercice). Metinių kasų sistemoje pasibaigus B. metams uždaromos ir visos senojo B. pajamų ir išlaidų sąskaitos. Visi senojo B. pajamų ir išlaidų likučiai įtraukiami į naujojo B. pradėtąsias sąskaitas. Metinių sąskaitų sistemoje senasis B., jo metams pasibaigus, dar neuždaromas. Nors senojo B. likučiai eina į naujojo B. kasą, tačiau jo sąskaitos neuždaromos tol, kol gaunamos visos pereitų metų pajamos. Taip pat daroma ir su išlaidų sąskaitomis. Pirmosios sistemos laikosi Anglija, Italija ir kitos valstybės, antrosios — Prancūzija ir Vokietija. Lietuva iš pagrindo laikėsi metinių kasų sistemos, bet kaikurioms išlaidoms buvo vartojama ir sąskaitų sistema. Pasibaigus B. metams ir sudarius B. vykdymo apyskaitas, jis įteikiamas parlamentui tvirtinti. Tuo žygiu senasis B. galutinai uždaromas pabaigtinai.

B. k a s o s yra įstaigos, tvarkančios B. pajamų ir išlaidų piniginius reikalus ir vedančios B. sąskaitybą. B. kasos gali būti organizuotos centralizacijos ar decentralizacijos principais. Pirmojo principo prasmė yra ta, kad čia tėra viena centrinė kasa ir tėra vedama viena centrinė B. sąskaityba. Tuo tarpu decentralizacijos principu sutvarkytų B. kasų sistemoje steigiama daug savarankiškų kasų, kurios veikia visai savarankiškai. Čia į centrinę B. kasą eina tik vietos kasų perteklių likučiai. Dabar beveik visur yra įsigalėjęs centralizacijos principas, ir B. piniginius reikalus tvarko viena centrinė kasa vieningai sąskaitybai. Pačios B. kasos gali būti tvarkomos dvejopa sistema. B. piniginiams reikalams tvarkyti ir vesti jo sąskaitybai gali būti steigiamos specialios iždo kasos, arba pavedama kuriam nors krašto bankui. Paprastai iždo kasos tvarkyti pavedama notų emisijos bankams. Pirmosios laikosi Prancūzija, antrosios — Anglija. Dabar daugiau yra įsigalėjusi Anglijos sistema. Lietuvos iždo piniginius reikalus nemokamai atlikdavo Lietuvos Bankas.

B. s ą s k a i t y b a. B. atskaitai vesti yra dvi sąskaitybos sistemos: kameralinė ir komercinė. Kameralinėje sąskaitybos sistemoje pelno ir nuostolių sąskaitos nėra išvedama. Čia tėra vedamos tik pajamų ir išlaidų sąskaitos, kuriose pajamos ir išlaidos rašomos chronologine tvarka ir žiūrima, kad visos daromos operacijos atitiktų B. numatytas pozicijas. Komercinė sąskaityba ne tik žiūri, kad visos operacijos būtų teisingai įrašytos, bet išvedamas ir ūkio pelningumas, t. y. sudaromos pelno ir nuostolių sąskaitos. B. atskaita daugiausia vedama kameralinės sąskaitybos sistema. Šios sistemos laikėsi ir Lietuva.

B. k o n t r o l ė s uždavinys tikrinti ir įspėti, kad B. būtų teisingai vykdomas. Šį uždavinį atlieka trejopos rūšies kontrolė: administracinė, teisminė ir politinė. Administracinę kontrolę vykdo pačios administracijos įstaigos, tikrindamos jų valdžioje esančiųjų įstaigų bei atskirų valdininkų veikimą. Tai daro kiekviena ministerija ir atskira vadyba savo kompetencijos ribose. Teisminę kontrolę vykdo speciali valstybės kontrolė. Ji veikia kaip atskaitos teismas. Administracinė kontrolė žiūri tik teisėtumo, teisminė — ir tikslingumo. Politinę B. kontrolę vykdo parlamentas.

B. t e i s ė yra visuma teisinių normų, tvarkančių ir rikiuojančių B. sudarymo, priėmimo, vykdymo ir kontrolės dalykus.

B. teisės dalyką svarbiausia sudaro B. įstatymas, nustatąs, kokiu būdu B. sudaromas ir vykdomas.

B. statistika apima B. pajamas ir išlaidas ir turi tikslą parodyti jas charakteringomis žymėmis bei pažymiais iš finansų ūkio ypatybių. Medžiaga gaunama B. statistikai netiesioginiu keliu iš B. tvarkomųjų organų, kur sudaromos B. sąmatos ir visuomet tiksliai registruojamas B. vykdymas. Šitie B. sąmatų ir faktiškojo vykdymo duomenys ir daro pagrindą visai B. statistikai.

V. Jurgutis Finansų mokslo pagrindai 1938; *R. Stourm* Le budget 1906; *Jèse* Théorie générale du budget 1922; *Fritz Neumarck* Der Reichshaushaltsplan 1929; *K. T. Eherberg* Finanzwissenschaft 19 leid. 1922; *E. R. A. Seligman* Studies in public finance 1925; *Bastable* Public finance 1903; *A. Rimka* Socialekonominė statistika 1933; *Ad. Esmein* Eléments de droit constitutionnel français et comparé 5 leid. 1909 (liet. Konstitucinės teisės principai 1932); *G. Jellinek* Gesetz und Verordnung 1887; *F. A. Bland* Budget Control 4 leid. 1946.

B. Lietuvos praeityje. Aleksandro Jogailaičio metu (XV a. paskutiniame dešimtmetyje) Lietuvos didysis kunigaikštis rūpindavosi savo pajamų ir išlaidų sąmata. 1490 jis pareikalavo žinių iš savo sekretoriaus Jono Vladykos, kiek surinkta ir kiek suvartota valstybėje medaus (natūralusis mokestis). Tokia sąmata Lietuvos aktuose buvo vadinama skaičiumi (ličba — vsie spolna na ličbe položiti). Panašiai XV—XVI a. iš sričių valdytojų buvo reikalaujama ir teritorinių sąmatų. Pvz. tas pats Aleksandras pareikalavo pajamų ir išlaidų sąmatos iš vietininko Nemiros. Karalienės Bonos (XVI a.) laikais pajamų ir išlaidų provizorinėmis sąmatomis dar daugiau imta rūpintis. Tai dar aiškiau ėmė reikštis Stepono Batoro laikais. Iš senato ir seimo atstovų buvo renkama tam tikra komisija, turėjusi sudaryti valstybės pajamų ir išlaidų planą, vad. iždo skaičiaus sumarą. Sąmatos projektas, apsvarstytas toje komisijoje, po visų pataisų galutinės redakcijos buvo priimamas seimo plenume. Vėliau aiškiai vartojama ir išlaidų specifikacija. 1775 biudžete išlaidų dalyje jos išskirstytos atskirais straipsniais: 1) Valdovui-karaliui, 2) Nuolatinei tarybai, 3) Maršalo departamentui, 4) Kanclerio departamentui, 5) Karo departamentui, 6) Iždo departamentui, 7) Įvairiems reikalams, paprastiems ir nepaprastiems. Bendra išlaidų suma 11.000.000 auksinų.

1776 biudžete D. L. K. bendrųjų išlaidų tabelė rodo šitokią specifikaciją: 1) karaliui, 2) kariuomenei; 3) administracijai: a) maršalo departamentui, b) kanclerio departamentui, c) iždo departamentui, d) įvairiems reikalams; 4) nepaprastosioms ir nenustatytosioms išlaidoms. Visa tai ir toliau buvo išspecializuota. Taigi, dar prieš valstybės sužlugdymą turėjome B., kuriame galima pastebėti ir viešumo, ir tikrumo, ir išspecializavimo dėsnio pradų. Gal nebuvo tuomet dar aiškiai jam taikomi vieningumo ir pilnumo dėsniai. Valstybę padalinus, jos dalių biudžetai ėjo atitinkamų valstybių biudžetuose. Didžioji Lietuvos dalis atsidūrė Rusijoje. Tad ir B. sudarė dalį Rusijos biudžeto. Užnemunės (Suvalkų krašto) B. ėjo Prūsijos karalystės, paskui Varšuvos kunigaikštijos ir Lenkijos karalijos biudžete. Lenkijos karalijos B. buvo sudaromas smulkmeniškiau, negu tų laikų Rusijos B., ypač nuo kunigaikščio Druckio-Liubeckio ministeriavimo laikų Varšuvoje. Nuo 1866 Lenkijos karalijos, tad ir mūsų Panemunėnės Sūduvos B. ėjo Rusijos valstybės biudžete.

Liubovskij Oblastnoje dielenie i mestnoe upravlenie litovsko-russkago gosudarstva 1892; *T. Korzon* Wewnętrzne dzieje Polski za Stanislawa-Augusta II 1883; *Dovnar-Zapolskij* Gosudarstvennoe choziajstvo Litovskoj Rusi 1901—1903.

Biuletenis (lot. bulla, it. bulletino, pr. bulletin) trumpas pranešimas (atskiru reikalu išleistas ar periodinis) apie karo ar politikos įvykius, kurio nors žymaus žmogaus ligos eigą, kurios nors organizacijos ar šiaip kurių nors pasitarimų nutarimus. Tremtyje, Vokietijoje, šiuo vardu buvo vadinami ypač sieniniai laikraštėliai, informavę stovyklų gyventojus apie aktualiuosius politinius įvykius. Taip pat pas mus šiuo vardu vadinami įvairių, ypač politinių, organizacijų, šapirografiniai leidiniai, skiriami savo narių informacijai, nevisada pajėgiant atskirų laikraščių turėti.

Biuletenis 1) tremties lietuvių laikraštis, 1946 leistas Freiburge i. Br. (Badene).

2) Mühldorfo (Bavarijoje) lietuvių stovyklos dvisavaitinis laikraštis, įst. 1945.

3) Ravensburge (Württemberge) 1946 leistas laikraštis.

Biuletyn Litewski Varšuvoje Lietuvių Informacijos Biuro leistas laikraštis, kurio N 1 išėjo 1919 VI 28.

Biuletenas Mielaszirdistes Darbo gelbėti dusias apleistas czyszcziuje. 1903 Chapelle Montligeon Prancūzijoje ėjęs laikraštėlis, kurio iš viso pasirodė 9 numeriai. Redagavo (faktiškai vertė iš prancūzų kalbos) Julė Pranaičiūtė (vėlesnioji Žvaigždės redaktorė), kuri tuo laiku ten sekretoriavo Oeuvre Expiatore įstaigoje.

Biuras (pr. bureau) katedra, vėliau rašomasis stalas, rašomasis kambarys, įstaigos skyrius, veikiąs kaip atskiras administracinis vienetas (Centrinis Statistikos B., Tarptautinis Darbo B.).

Biuretas alofaninės rūgšties amidas ($NH_2 . CO . NH . CO . NH_2$), gaunamas kaitinant šlapalą (urėją, karbanidą) ligi 160° C. Vario sulfatu ($CuSO_4$) ir kalio hidroksidu (KOH) praskiestas, tirpinys gauna rausvai violetinę spalvą. Tai vadinamoji biureto reakcija. Tokią pat reakciją duoda ir baltymai.

Biuretė augštas cilindrinis stiklinis indas su dalinimais, vartojamas tiksliam skysčių tūriui nustatyti.

Biurokratas valdininkas ar ir visuomenės veikėjas, težiūris raidės ir nesirūpinąs, kad jo tarnyba būtų iš tiesų tarnyba visuomenei.

Biurokratija (pr. la bure — gelumbė, le bureau — gelumbe užtiestas stalas, įstaigos skyrius: gr. kratos — valdžia) valdininkų valdžia, įsigalėjusi valdininkija, neprieinama visuomenės kontrolei, nuo visuomenės atsitraukusi ir atsakinga tik savo vyresnybei, paisanti ne visuomenės, tik valdžios ir savo reikalo, pasireiškianti raštų, įsakymų gausingumu (posakis Quid non est in actis, non est in mundo — ko nėra bylose, nėra ir pasaulyje). B. bendra prasme reiškia valdymo kryptį, kur visi reikalai sukoncentruoti centro valdžios rankose, kuri veikia, duodama įsakymus žemesniems valdininkams. B. sudaro centro valdžios valdininkai-agentai. B. valdymas įsigalėjo, sustiprėjus valstybės centro valdžiai, nykstant korporacijoms ir feodalizmui. B. savo augščiausią galybės laipsnį pasiekė, įsigalėjus policiniam valdymui (XVII—XVIII a.). B. charakteringas požymys — formalizmas. B. valdymo ryškiausi trūkumai: stoka santykių su visuomene, perdidelis kišimasis į visus reikalus ir asmens iniciatyvos trukdymas. Be šios bendrinės prasmės, B. turi keletą šalutinių prasmių: 1) biurokratinė sistema, arba toks valstybės tarnybos sutvarkymas, kur vienas žmogus yra tarnybos reiškėjas ir yra atsakingas (biurokratizmas); 2) valstybinės tarnybos vykdymas, kaip antitezė savivaldybinei tarnybai; 3) valdymas per valstybės valdininkus, juos garbės valdininkams priešpriešais pastatant; 4) reikalų sprendimas formaliuoju metodu, suinteresuotųjų neatsiklausiant.

L. V. Mises Bureaucracy 1941.
M. Weber Wirtschaft und Gesellschaft 2 leid. 1925.

Biurokratizmas biurokratijos įsigalėjimas ir valdininkiškas visuomenės reikalų bei šiaip gyvenimo reikalų supratimas, visuomenės darbo skandinimas nereikalingu susirašinėjimu.

Biustas (it. busto) skulptūroje, tapyboje žmogaus vaizdavimas ligi pusės.

Biva japonų muzikos stygininis instrumentas, nelyginant mūsų kanklės: keturios stygos, plektru (batsi) braukinėjamos garsui gauti. VII a. nusižiūrėta į kiniečius ir ištobulinta.

Bivakas (pr. bivouac) kariuomenės postovio rūšis, kai leidžiama žmonėms ilsėtis lauke. B. pėstininkai ir kaikurios specialiosios ginklų rūšys statosi palapines kareiviams nuo blogo oro. Kavalerija, artilerija ir gurguolė tuo atveju ilsisi atvirame ore. Prieš 1914—1918 B. labai dažnai vartotas. Bet po II pas. karo, aviacijai nepaprastai ištobulėjus, B. reikalauja daug maskavimo priemonių, ir todėl net tolimame veikiančiosios kariuomenės užnugaryje senos B. formos nebegalimos.

Biva-ko didžiausias Japonijos ežeras, Hondo saloje; 910 km², 60 km ilgio, ligi 22 km pločio ir 100 m gylio. Vandens paviršiaus horizontas 80 m nuo j. l. Kanalu sujungtas su Kioto miestu. Vandens kritimas kanale, kuris iš dalies yra požeminis, įkinkytas elektros energijai gauti, o ja aprūpinami Kioto ir Osakos miestai.

Bivalentinis — dvejopos vertės; B. pinigai — dvejopą vertę turį pinigai: vieną valdžios, kitą prekyvietės nustatytą. B. chemijoje ž. Valentingumas.

Bivalva ž. Minkštakūniai.

Biventer (lot.) dvipilvis; musculus biventer — raumuo, turįs du pilvelius, sausgyslę į vieną raumenį sujungtus, pvz. musculus digastricus, musculus omohyoideus.

Bivervatė (Bibervaičiai) žemaičių pilis Karšuvos valsčiuje, 1307 kryžiuočių sunaikinta. Dabar yra Bebirvaičių kaimas (Bebirvai Raseinių aps. Šimkaičių vl.) ir piliakalnis prie Bebirvos upės ištakos.

Bixa Orellana L. iš P. Amerikos (Bixaceae šeimos) orleanmedis, kurio žibuoklių kvapo žievelė dengia raudonos spalvos sėklas. Iš jų daromi dažai terra Orellana. Dažai (biksinas, orleanas) vartojami audiniams, aliejui ir sūriams dažyti.

Bizamas ž. Garždenis paprastasis.

Bizamas, arba ondatra, žinduolis, graužikų būrio, pelių šeimos. Daugiausia žinoma rūšis Fiber zibethicus; nuo jos mažai skiriasi F. spatulatus, F. occipitalis, F. obscurus. B. yra 35—40 cm ilgio, matuojant nuo snukio viršūnės ligi uodegos galo; pati uodega turi 25—30 cm ir yra žvynėta. Uodega suplotais šonais, gyvulio vartojama kaip vairas ir irklas. Užpakalinės kojos pritaikintos plaukti, priekinės turi stiprius nagus. Abejos yra trumpos. Kailis — šeriai ir labai tankus ir švelnus povilnis. Plauko spalva nugaros pusėje svyruoja tarp šviesiai rusvos ligi durpinės ir tarp beveik juodos. Juo kailiukas tamsesnis, juo didesnės vertės. B. tėvynė yra Š. Amerika. B. turi visus pusiauvandenio graužiko papročius. Jis veikia daugiausia naktį. Bet ir dieną jis daug juda, ypač rudenį, kada jis sau ruošia žiemos užnarvį ir maisto atsargą. Užnarvis esti arba urvas, iškastas krante bei pylime, arba lizdas, sukrautas iš nendrių, meldų ar kitko. Šitaip ir bebrai daro. Jų pastatai būva dideli, iš vandens išsikiša per 1,50—1,80 m. Įėjimas į lizdą yra visada po vandeniu. Jei urvas taisomas krante, į jį įeina per nuo 3 ligi 15 m ilgio tunelį. Š. Amerikoje B. gyvena didelėmis kolonijomis, giliose balose, sekliuose ežeruose ir upių pakraščiuose. B. maistas daugiausia visoki vandeniniai augalai ir jų šaknys. Bet

maitinasi ir gyvuliniu maistu, pvz. moliuskais. Balandžio-gegužės mėnesiais ima poruotis. Patelė per vasarą kelis kartus atveda jauniklius. Rudenį šeimos dažnai pradeda keliones, ieškodamos naujų ir tinkamų būstinių naujoms kolonijoms kurti. Kailiukams B. medžiojami pavasarį. Spąstai statomi vandenyje, kad pagautas žvėriukas tuoj prigertų, ir kad jo draugai jo nesuėstų. B. yra labiausiai paplitęs Š. Amerikos kailinis žvėris. Nors jis naikinamas, bet skaičius nemažėja. Kailiukai yra lengvi, šilti ir patvarūs. Juodai nudažyti ir nukirpti gerai imituoja kotikus. Pašalinus stmbesnius šerius, elektros mašinomis išpurenus, ir nudažius, kailiukai pasidaro vad. elektriniai kotikai — „electric seal". Todėl B. kailiukai virto masine preke. Turint galvoje B. ekonominę reikšmę, buvo bandyta jie aklimatizuoti Europoje. 1906 kunigaikštis Colloredo Mansfeld veisė B. savo dvaruose netoli Prahos. Per trumpą laiką B. paplito visame krašte, iš ten perėjo į Austriją ir Vokietiją, vėliau buvo įvežti į Suomiją ir Rusiją. Įvairiuose kraštuose B. dirbtinai auginamas kartais pusiau laisvėje. Tam reikalui užleidžiami dideli balų plotai su tinkama B. augmenija. Š. Amerikoje yra B. ūkių kelių dešimčių tūkstančių ha ploto. Europoje, kur plačių negyvenamų balų yra nedaug, dažnai B. auginami narvuose. B. yra labai vislūs; per metus patelė vaikus veda 3—5 kartus ir nuo 6 ligi 15 vaikų kiekvieną kartą. Jaunikliai, gimę pavasarį, rudenį jau būva visai suaugę ir taip pat atveda vaikų. Be kailiukų, iš B. turima dar šios naudos: jų mėsa valgoma, maistui vartojama kitiems auginamiems kailiniams žvėrims, pvz. lapėms, audinėms, meškėnams ir kt.

Bizantija (gr. Bydzantion, lot. Byzantium) 658 pr. Kr. graikų įsteigta kolonija prie Bosforo įlankos. Dėl geografinės padėties buvo reikšmingas prekybos centras. Pradžioje buvo Atėnų sąjungos narys, vėliau Romos sąjungininkė, kol Vespasianas panaikino jos autonomiją. Konstantinas Didysis ją vėl atkūrė, žymiai praplėsdamas, ir 330 perkėlė į ją imperijos sostinę. Nuo to ji gavo antrą K o n s t a n t i n o p o l i o vardą.

I s t o r i j a. Konstantinopolis, virtęs antrąja imperijos sostine, davė pradžią atskirai rytinei (vad. romėnų, r o m ė n ų) imperijai, ilgainiui atsiskyrusiai nuo vakarinės. Abiejų imperijos dalių skilimas atsitiko ne tik dėl politinių, bet dar ir dėl tautinių, ekonominių ir ypač kultūrinių priežasčių. Tuo tarpu kai vakarai buvo lotyniškųjų, arba sulotynintųjų tautų, gyvenami su lotyniškąja kultūra, rytai buvo graikų, arba helenizuotųjų tautų, kraštai su graikiška kultūra. Šioje kultūros aplinkoje gimė, brendo ir išaugo krikščionybė su savomis dogmomis. Krikščioniškieji vakarai buvo rytų mokiniai, ir metafiziniai bei mistiniai mokymai ir sąjūdžiai turi pradžią iš čia.

Tačiau politinė raida nulėmė rytų imperijos savaimingumą. Pradžią atsiskirti davė Teodosijus Didysis, kai jis prieš mirdamas (395) pavedė rytinę imperiją savo sūnui Arkadiui, kuriuo prasidėjo šios imperijos dalies valdovų linija.

Jau pirmiesiems rytinės imperijos imperatoriams teko atremti vestgotų, hunų ir ostgotų puolimus ir juos atstumti į vakarus. Tuo tarpu kai vakarai tapo barbarų užpulti, o pati imperijos valdžia V a. čia sunyko, B. imperija išsilaikė ir virto stipriai centralizuota valstybe. Imperatoriai tapo rytinio pobūdžio despotais su neaprėžta valdžia, kuriai buvo palenkta net pati bažnyčia. Jos hierarchija neteko dalinio savarankiškumo, nes kiek tiek turėjo paklusti imperatoriams (cezaropapizmas). Tuo būdu B. nuo V a. tapo Romos imperijos tęsiniu. Jai tiesiogiai priklausė Balkanai, Mažoji Azija iki Armėnijos kalnyno, Sirija iki Eufrato, Egiptas ir Kirenaika. Jos sostinė Konstantinopolis tapo vieninteliu ir žymiausiu ekonominiu kultūriniu centru. 425 čia ikuriamas universitetas, kuriame mokė graikų ir lotynų mokytojai. Su pirmuoju persvara imperatorius Teodosijus II (408—450) išleido pirmąjį jos įstatymų rinkinį (Codex Teodosianus).

VI a. Bizantiją valdė imperatoriai, sugebėję apginti imperiją nuo nauių besiveržiančių priešu. Žymiausias jų buvo Justinionas (527—565), pasišovęs paskutinį kartą gaivinti senąją imperiją. Po ilgų ir naikinančių kovų buvo nukariauta Afrika, Italija ir pietinės Ispanijos dalis. Laimėjimas buvo laikinis, nes nukariautosios sritys tuojau atiteko barbarams. Savo vardą Justinionas įsiamžino įstatymu rinkiniu — Codex Justinianus ir šv. Sofijos katedra.

Prie Justiniono įpėdinių imperiją atsirado nauių priešu — persai. Ką tik iškilusios dinastijos vadovaujami, jie užėmė Siriją, beveik visa Mažąją Azija ir Egiptą. Šikart imperiją išgelbėjo imperatorius Herakliius (610—641), po ilgų kovų vėl atstatęs pirmykščią imperiją. Jis rūpinosi dar suvienodinti imperiją ir religiškai. Jis pakrikštijo serbus ir kroatus ir buvo mėgines sutaikinti ortodoksus krikščionius su monofizitais. Bet šie mėginimai tik sukėlė tikybines kovas ir kivirčus su popiežiais.

Vos tik atrėmęs priešus, Herakliius turėjo susidurti su naujais priešais — arabais. Arabai, naujo pranašo Mahometo suiungti ir fanatiškiems žygiams prieš kitatikius įkvėpti, sutriuškino Persų valstybę ir priartėjo prie Konstantinopolio. Daug metų grūmėsi bizantiečiai su arabais, kol imperatoriui Leonui III Isaurui (717–740) pavyko

juos galutinai nuo Konstantinopolio atstumti ir iš Mažosios Azijos išstumti. Tačiau arabų valdžioje paliko Mesopotamija, Sirija, Egiptas, šiaurės Afrika ir Kipro sala.

Leonas III Isauras dar ėmėsi visokių reformų, paliesdamas ir pralobusius vienuolynus, panorėjęs jų teises apkarpyti. Perdėtai kovodamas dėl tikėjimo grynumo, jis pradėjo drausti ir paveikslų garbinimą, nes tai laikė pagonybės liekana. Tuo būdu jis pradėjo ilgą kovą, dar žymiau išryškinusią skirtumą tarp rytų ir vakarų bažnyčių. Ši ilga kova buvo baigta 843, kai imperatorius Mykolas III savo ediktu pripažino paveikslų garbinimą.

Po arabų atrėmimo vėl kiek suklestėjo imperija, valdoma naujos Makedonijos dinastijos (867—1081). Žymiausias jos atstovas Bazilijus I (867—886) reformavo imperijos finansus, išleido naujas įstatymų knygas, papildydamas Justiniono kodeksą, ir bandė sutaikinti rytų ir vakarų bažnyčias, kviesdamas sinodus. Bizantiečiai dar buvo bandę iš arabų atsikovoti kadaise prarastas sritis, ir jiems pavyko atgauti Kretą, Š. Siriją su Antiochija, Palestiną iki Jeruzalės ir paversti Armėnijos valstybes savo vasalais; be to, po ilgų kovų jiems pasisekė prisijungti bulgarus ir paversti vasalais serbus ir kroatus. Maždaug tuo pat metu, dviejų misionierių, Kirilo ir Metodijaus, veiklos dėka, B. bažnytinė ir kultūrinė įtaka pasiekė net slovėnus, slovakus ir čekus. Labai reikšmingas Bizantijai dalykas buvo jos susidūrimas su naujai įsikūrusia Kijevo valstybe. Jos ryžtingų ir karingų ikūrėjų normanų vadovaujami, kijeviečiai 860 pirmą kartą puolė Konstantinopolį. Po kelių vėliau pakartotų puolimų Kijevo ukrainiečiai susilaukė taikos sutarties su bizantiečiais (911), pagal kurią gavo teisę laisvai prekiauti Konstantinopolyje. Nuo to laiko saitai su Konstantinopoliu nebenutrūko, o jų išdavoje Kijevo kunig. šv. Vladimiras (978—1015) priėmė krikštą iš Bizantijos (988). Bizantijos bažnytinei ir kultūrinei įtakai atsivėrė platus kelias į rytų Europos lygumas.

Nuo XI a. vidurio prasidėjo imperijos irimas. Iš jos valdžios išslydo paskutiniai plotai vakaruose, nes pietų Italijoje įsiviešpatavo normanai, pasiglemžę dar ir Epirą Balkanuose. Tuomet (1054) įvyko ir galutinis rytų ir vakarų bažnyčių skilimas. Didžiausias pavojus B. imperijai kilo rytuose iš turkų seldžiukų pusės. Jie, sugurinę arabus, įsibrovė į M. Aziją ir ties Cirkertu visiškai sumušė bizantiečius (1071). Šio smūgio rezultatas — bizantiečiai neteko beveik visų nuosavybių Azijoje.

Imperatorius Aleksijus Komnenas (1081—1204) imperiją bandė gelbėti, šaukdamasis vakarų. Vakariečiai, ruošdami kryžiaus žygius, sulaikė turkus, betgi ir imperijos žlugimą pagreitino. Ketvirtasis kryžiaus žygis, daugiausia venecie čių pastangomis, buvo nukreiptas nuo Egipto į Konstantinopolį, kurį kryžininkai 1204 užėmė. Čia jie įsteigė lotynų imperiją su savo imperatorium. Iš B. imperijos teliko kelios sritys, iš kurių žymiausia buvo Nikėjos valstybė M. Azijoje. Jos valdovas Mykolas VIII Paleologas užėmė Konstantinopolį ir 1261 atkūrė vėl Bizantijos imperiją.

Tačiau Bizantijos imperijos žlugimas buvo nesulaikomas. Balkanuose sujudo serbai ir bulgarai, kurie virtę savarankiški, ėmė grąsyti imperijai. Bet pavojingiausi buvo turkai, osmanai. 1354 jie persikėlė per Bosforą ir įsikūrė Galipolyje. Iš čia netrukus jie išsiplėtė, sumušdami serbus (Kossovo Pole 1389) ir pavergdami bulgarus. Nuo platesnio pasaulio atskirtas Konstantinopolis su išmėtytomis nuosavybėmis dar keliolika metų išsilaikė, kol 1453 naujas Otomanų sultonas Mahomedas II jį apsupo ir privertė pasiduoti.

Foord The byzantine empire 1911; *Ch. Diehl* Histoire de l'Empire Byzantin 1924; *G. Ostrogorsky* Geschichte d. Byzantischen Staates 1940.

Bizantijos filosofija (apie 300—1450 glaudžiai susijusi su teologija; jos uždavinys — racionaliu būdu išaiškinti ir pagrįsti krikščionių tikybą ir bažnyčios nustatytas dogmas. Ji remias daugiausia platonizmo ir neoplatonizmo mokslais, bet iš dalies nepameta ir Aristotelio idėjų. Galima skirti trys laiko tarpai: 1) 300—400 filosofiškosios teologinės spekuliacijos pražydimo metas. Ypač pagarsėjo Origeno mokyklos šalininkai Eusebijus ir trys didieji kapadokiečiai Basilijus Didysis, Grigalius Naciancietis ir Grigalius Nisietis, kurie stengėsi suderinti platonizmo idėjas su krikščionybės dogmatika. Žymus mistinės filosofijos atstovas buvo Makarijus Egiptietis. Aristotelizmui buvo artima Antiochijos mokykla Šventojo Rašto interpretacijai taikanti istorinį-filologinį metodą. 2) 400—750 filosofai ir teologai varo toliau savo pirmatakų pradėtą darbą, aiškindami Apreiškimo tiesas, Platono ir Aristotelio filosofijos padedami. Žymiausi Sinesijus, Nemesijus, Kirilas Aleksandrietis ir Gazos mokyklos atstovai Prokopijus, Enėjas ir kt. Jie nepasižymi mąstymo gilumu bei originalumu, išskyrus Pseudodionisijų Areopagitą ir Maksimą Išpažintoją. Pereinamajam metui priklauso Jonas Damaskietis, surinkęs ir susisteminęs visą bažnyčios dogmatikos mokslą. Neoplatonizmo įtaka šiuo laikotarpiu kiek nusilpo, ypač kai imperatoriaus Justiniono įsakymu 529 buvo uždaryta filosofijos mokykla Atėnuose. 3) 750—1450 savarankiška filosofinė spekuliacija visiškai nustoja buvusi. Bizantijos mokslininkai tesitenkina klasikinių filosofų ir ištraukų bei rinkinių iš jų veikalų komentavimu. Šiaipjau vyrauja Aristotelio įtaka. Nepaprasta

erudicija pasižymėjo patriarchas Fotijus ir jo mokinys Aretas. XI a. pagarsėjo logikai Mykolas Pselas ir Jonas Italas. Žymiausi mistikos atstovai: Simeonas, naujasis teologas, Grigalius Palamas ir Mikalojus Kabasila.

Bizantijos kanonų teisė — B. arba Konstantinopolio, Bažnyčios teisė, bendra visoms bizantinių apeigų Rytų Bažnyčioms, tiek katalikų, tiek ortodoksų. Kai Rusų ir Serbų tautos gavo krikštą iš Konstantinopolio, kartu iš ten priėmė liturgiją ir bažnytinę Bizantijos discipliną. Tuo būdu B. K. T. tapo bendra visoms Bažnyčioms, kurios priklausė Konstantinopolio patriarchui. Šiandie B. K. T., kaip bendras įstatymdavystės pagrindas yra papildytas atskirų bendruomenių teise. Jos laikosi Graikai, Melchitai, Rumunai, Ukrainiečiai, Rusai, Gruzinai, Serbai ir kitų kraštų rytų apeigų bendruomenės.

B. K. T. istorija apima 13 šimtmečių laikotarpį (nuo Trullano Susirinkimo 691 ligi Konstantinopolio patekimo į turkų rankas 1453). Prieš 691 B. patriarchatas laikėsi vien tik konsilijų ir Bažnyčios Tėvų įstatymų bendrų visai Kat. Bažnyčiai. Po 1453 Konstantinopolio patriarchatas vis mažiau vertinamas, įsikuria atskiros Rytų Bažnyčios, jos išvysto savą teisę, net ir principiniuose klausimuose kitų bažnyčių nepripažįstamą.

B. K. T. šaltinius Trullano Susirinkimas taip nustatė: a) 85 vad. Apaštalų kanonai; b) kanonai Nikėjos (325), Konstantinopolio (381), Efeso (431) ir Chalcedono (451) Visuot. susirinkimų; c) kanonai 7 vietinių susirinkimų Rytuose: Galatijos, Ponto, Paflagonijos, Sirijos, Frigijos, Mesijos ir Kartagenos (314—419); d) Rytų B. 12 Tėvų kanonai; e) paties Trullano susirinkimo 102 kanonai. Prie jų dar reikia pridėti VII visuotino Bažnyčios susirinkimo Nikėjoje (787) 22 kanonai.

Išėjus Vakarų Bažnyčios Teisių Kodeksui, kilo sumanymas kodifikuoti ir Vakarų B. T. Tam tikslui pop. Pijus XI paskyrė komisiją, kuriai atlikus parengiamuosius darbus, 1953 buvo paskirta nuolatinė kardinolų ir specialistų komisija, kuriai buvo pavesta sudaryti ir Rytų Bažnyčios Teisių Kodeksą. Iki šiol paskelbta tik moterystės teisė, privaloma visoms Katalikų Rytų Bažnyčioms.

Leunclavius Iuris graeco-romani tam canonici quam civilis 1591; *I. B. Pitra* Iuris ecclesiastici graecorum historia et monumenta 1858; *F. D. Biener* De collectionibus canonum Ecclesiae Graecae 1827; *A. Coussa* Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali 1948.

Bizantijos literatūra. Rytų Romos imperijos literatūra nuo IV ligi XV a. yra rašyta beveik vien graikų kalba. Kalba, kuria buvo rašomi B. L. veikalai, kilo Aleksandrijoje jos kultūrinio klestėjimo metu. Ji buvo vadinama koinė — bendrinė, įprastinė kalba, pagrinde turėjusi atikinę (atėnų) tarmę, kurią rašomąja kalba pakėlė Dionisijus Halikarnasietis I a. pr. Kr. Ilgainiui nuo tos tarmės krypta vis prie šnekamosios vietos žmonių kalbos, ir XII a. rašomoji kalba nuo atiškosios tarmės buvo jau visiškai nukrypusi. VI—X a. vienų stengtasi rašomąją kalbą suliedinti su graikų klasikų kalba (Fotijus, Pselas), kitų — įvesti literatūron klasikinę lotynų (Cicerono) kalbą. Tačiau nepavyko nei viena, nei antra. XII–XV a. rašomoji kalba savo forma priminė graikų klasikų kalbą, bet jos sintaksė, dvasia buvo rytų Bizantijos tarmių kalba. XII a. daugelis autorių savo raštus jau rašo vietos tarmėmis.

B. religinės literatūros pagrinde buva Kaine Diatheke (Naujasis Testamentas) keliais nuorašais. Biblijai atsirado daugybė apokrifų. Kitą didelę grupę daro šventųjų gyvenimai. Didelę dalį Bažnyčios tėvų raštai. Basilijus Didysis, Grigalius Nisietis ir Grigalius Naciancietis sudaro trijų didžiųjų kapadokiečių grupę, kuriai artimas ir Jonas Auksaburnis. Nuo V a. prasideda nauja religinių skilimų banga (monofizitai, monotelitai, ikonoklastai), kuri trunka ligi IX a. Tas skilimas vėl pagyvino religinę literatūrą. Ji dar pakyla XIII ir XIV a., kai imperatoriai ir patriarchai turi ginčų su saracėnais, bogomilais, mahometonais ir net su Romos Bažnyčia.

Iš pirmųjų B. mokslinės literatūros veikalų buvo gamtos mokslų II a. Kr. g. enciklopedija, vadinama Fyziologus, kuri įvairių autorių buvo nuolatos gerinta ligi X a. Tokio pat masto geografinę enciklopediją (Topographia christiana) parašė Kosmos Indikopleustes (VI a.). Joje žemė panaši į keturkampę plokštumą, laikomą keturių dramblių. B. geografijai svarbi senovės Konstantinopolio istorija, priskiriama Kodinui. Matematikoje bizantiečiai kartojo arabiškąjį Ptolomėjo vertimą. XIII—XIV a. bizantiečiai susipažįsta su persų astronomais ir jais seka astronomiškuose ir matematiškuose raštuose. IX a. patriarchas Fotijus sutvarkė visus filologiškus komentarus senovės klasikų raštams, vardu Myriobiblon, kur įėjo 280 filologinių tyrinėjimų. X a. buvo parašytas didelis enciklopedinis žodynas (Lexicon), kuriame surinkta daug žinių apie graikų ir bizantiečių autorius ir jų raštus.

Grožinė B. literatūra labai panaši į klasikų literatūrą, kuria bizantiečiai rašytojai stengėsi visais atvejais sekti,išlaikyti jų formą ir stilių, imti siužetus iš graikų mitologijos ir Aleksandro Makedoniečio bei Aleksandrijos kultūrinio klestėjimo laikų. Poezijoje pasirodė dvejopa forma. Vienos skandavimas buvo panašus į Anakreono poezijos skandavimą, o kitos, vad.

politiškąja forma, skandavimas buvo bizantinis — dvylikos skiemenų tripėdis metras. Pirmasis grožinės literatūros veikalas buvo Kalisteno romanas Alexandria (III a.), turėjęs daugybę variantų. IV—VI a. buvo perdirbinėjamos Trojos karo legendos. Aleksandrijos poetas Nonas (IV a.) parašė dvi dideles epines poemas: Dioniso triumfą Indijoje ir poetišką komentarą Apokalipsei. Georgius Pisidas (VII a.) rašė poemas iš šventųjų gyvenimų, o Teodosius (X a.) apdainavo Nikiforo Fokijaus žygius ir darbus. Lyrikų žymesnieji buvo Teodoras Prodromas (Rodante kai Dosikles), Niketa Eugenianas (Drusilla kai Charikles), Konstantinas Manasses (Aristander kai Galithea) ir Eumacijus Makrembolita (Hysmine kai Hysminias). X a. išleista epigramų antologija (Anthologia Palatina). Dramų žymiausioji buvo nežinomo autoriaus parašytoji Kristaus kančios (Christos Paschon), XII a. sudurstyta iš Eschilo, Sofoklo,, Euripido ir Likofrono raštų. Prozoje minėtinas XI a. Mykolo Adreapulo romanas Septynių protingųjų mokytojų knyga (Syntipas Philosophus), indų to paties vardo novele sekant. XII a. plačiai buvo skaitomas Simeono Seto romanas Stefanites kai Iknelates, parašytas pagal indų romaną Hitopadera.

Bizantijos liturgija, kuriai Bizantija davė savo žymę ir specifinį charakterį. Ji kilo iš Antiochijos apeigų, kurios, pereidamos per M. Aziją prie Bosforo, rado palankią dirvą vystytis. Kai Konstantinopolis tapo Rytų imperijos sostine, o Chalcedono susirinkimas (451) jį pripažino patriarchatu, tai čia dėl gausaus klero liturginėje srityje formavosi ypatingos apeigos, buvo sukurtas liturginis kalendorius ir nustatytos šventės. Tai B. L. išsivystymo laikotarpis (VIII–XII a.).

B. L. k a l b o s. Bizantijos imperijoje dominavo liturgijoje graikų kalba. Kad tikintieji galėtų aktyviai dalyvauti liturginėse pamaldose, kitose imperijos provincijose maldos imta versti vietos suprantamomis kalbomis: a) Graikų kalba buvo oficialioji liturginė kalba visose imperijos vietose, kur tik buvo išsibarstę graikai: Egipte, Sirijoje, Palestinoje; b) Armėnų. Liturginės knygos iš graikų buvo išverstos armėniškai apie V a.; c) Sirų ir Arabų k. Kai Bizantija 969 atsiėmė iš Arabų Antiochiją ir Siriją (kurias valdė iki 1048), tų kraštų bažnytinė hierarchija ir tikintieji buvo pasidalinę į dvi šakas: monofizitus ir melchitus. B. įtaka įsiliejo ir į jų apeigas. Graikų liturginės knygos buvo verčiamos į sirų, o kai ši nyko iš kasdieninio vartojimo, ją pakeitė arabų kalba. Ši pasidarė oficialioji liturginė kalba; d) Slavų kalba, vartojama bulgarų, jugoslavų, ukrainiečių ir rusų. Bizantijos liturginės knygos X a. buvo verčiamos į slavų k., kuria kalbėjo didžiuma tų tautų. Ji yra išlikusi iki šiandien paleoslavinės kalbos vardu; e) Gruzinų k. Gruzija priėmė krikščionybę V a. iš Antiochijos misionorių. Kai pateko į Konstantinopolio patriarcho valdžią, perėmė ir graikų liturgiją. Ato kalno vienuoliai X—XI a. liturginius tekstus išsivertė į savo kalbą. Tačiau Rusijai nukariavus Gruziją, buvo stengiamasi ir liturgijoje priimti slavų kalbą; f) Rumunų kalba. Nors į Dakiją krikščionybę atnešė Vakarų misionoriai, bet, kai VII a. Valakija ir Moldavija buvo bulgarų užimtos, ten įvesta sava liturgija su slavų kalba. Nuo XVI a. dominavo Konstantinopolis ir graikų kalba. Tik XVIII a. liturginės knygos buvo išverstos į rumunų k. g) Vengrų k. Kai Užkarpačio ukrainiečiai pateko vengrų valdžion, jie pasisavino vengrų k. ir savo liturgijoje. XVIII—XIX a. vengrų k. buvo verčiamos ir spausdinamos liturginės knygos; h) Kitos kalbos. Rusijos misionorių sąjunga Kazanėje buvo įsteigusi komitetą, vertusį liturgines knygas įvairiomis kalbomis, o jas vartojo misionoriai: albanų, totorių, indų, japonų ir kt.

A p e i g o s. a) Romos Liturgija — romėniškosios mišios arba šv. Petro Liturgija. Ji randama graikiškų, gruziniškų ir slavų k. vertimuose; b) Šv. Grigaliaus D. Liturgija — lot. mišių vertimas graikų k. su kaikuriomis B. L. priemaišomis. Jos laikosi armėnai katalikai. B. L. pirmoje vietoje reikia pažymėti jos konservatizmą. Dėl šio pastovumo liturginės maldos tikintiesiems nuo pat pradžios buvo dogmatinio, asketinio ir moralinio mokslo išraiška. B. L. bažnyčioje visi dalyviai meldžiasi su kunigu. Diakonas išreiškia maldavimų objektą, tikintieji (jų vietoje lektorius ar kantorius) atsako į kiekvieną diadono kviečiamąją maldą. Kunigas sanktuariume tikinčiųjų maldas reziumuoja, balsu giedodamas ir užbaigdamas Švč. Trejybės pagarbinimu. Oficialios pamaldos Liturgija (Mišios), Mišparai ir Aušrinė atliekamos bažnyčioje su smilkalais. Kitos kanoniškos valandos celebruojamos be iškilmių. Sakramentų administravimas B. L. visuomet atliekamas iškilmingai. B. L. apeigų knygos (Eukologija) yra palaiminimų ir maldų rinkinys visiems dvasiniams ir žeminiams tikinčiųjų reikalams. B. L. pamaldos vyksta gausiems dvasininkams kartu celebruojant: vyskupams, kunigams, diakonams ir žemesniems tarnams. Išoriniame kulte B. L. reikia pažymėti didelis paveikslų (ikonų) garbinimas, nusilenkimai iki žemės, patepimai lempų aliejumi, palaimintosios duonos valgymas ir kt. B. L. laikosi viso pasaulio 135.164.000 ortodoksų ir 7.033.385 katalikai.

L. Allatins De libris et rebus ecclesiasticis graecorum 1646; *J. G. King* The Rites and Ceremonies of the Church in Russia 1772; *A. Fortescue* The Ortodox Eastern Church 1916; *C. Gatti-C.Korolevskij* I Riti e le Chiese Orientali 1942; *J. M. Haussens* Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus 1930.

Bizantijos menas išaugo iš nusigyvenusio helenizmo ir atbundančių senovės Azijos kultūrų. Pirmasis B. M. tarpas trunka ligi Justiniono (IV—V a.). Nuo Justiniono ligi ikonoklastų menas rieda lygiu ritmu. Religinės kovos krizė atsispindi ir mene, čia duodama naujo atspalvio,čia patį meną paraližuodama (VII—IX a.). Pirmasis didysis renesansas prasideda Komnenų ir Makedoniečių dinastijos metu; antrasis ir paskutinysis renesansas Paleologų dinastijos metu. Bizantijos imperijai žlugus, jos menas pasilieka slavų tautų mene.

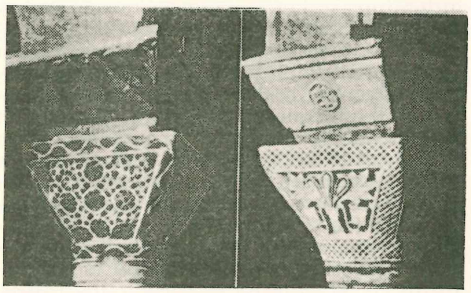

Bizantiniai kapiteliai

Naujosios architektūros pirmoji gadynė pasireiškė dviem priešingomis srovėmis. Viena srovė — helenistiškosios bazilikos nuogyvenos (Konstantinopolyje Mirachor-Džami, Solunėje šv. Dimitro bažnyčia, Ravennoje šventas Apolinaras), antroji srovė — naujų konstruktyvių sistemų ir naujų planų kūrimas su senovės rytietiškais pradais (centralizuotieji planai su bokštais: rotonda — Solunės šv. Jurgis, kryžminis planas — Ravennos Galla Placidia, oktogonas — Konstantinopolio Suleiman Džami, bokštinės bazilikos — Ben bir Kilise, Anatolija). Naujas architektūros tipas atsiranda vienu metu Sirijoje, Mažojoje Azijoje, šiaurės Afrikoje. Jo pagrindinė kryptis reiškiasi bokšto organiško ryšio jieškojimu su pastatu, kur visos pastato dalys dalyvautų, remdamos viena kitą, palaikydamos centrinį dengimą. Tokia sistema galutinai nustatoma Solunėje šv. Sofijos (V a. viduryje) bizantiškoje „graikiško kryžiaus" bažnyčioje. Architektūros šedevras šv. Sofijos bažnyčia Konstantinopolyje (532—537) pastatyta dviejų Azijos architektų: Antimijaus tralesiečio ir Izidoriaus miletiečio. Jos konstrukcija paimta iš Anatolijos bokštinės bazilikos. Milžiniškas bokštas, stovįs ant keturių galingų stulpų, iš rytų ir vakarų paremtas pusbokščiais, uždengia visą centrinį nefą, apsuptą tribūnomis ir kolonadomis. Abi šv. Irenos bonios Konstantinopolyje (532) remiasi į centrinio nefo skliautus, kurie, nueidami ligi sienų, tobulina kryžminį jau šv. Sofijos bažnyčioje Solunėje numatytąjį planą. Naujasis tipas ga-

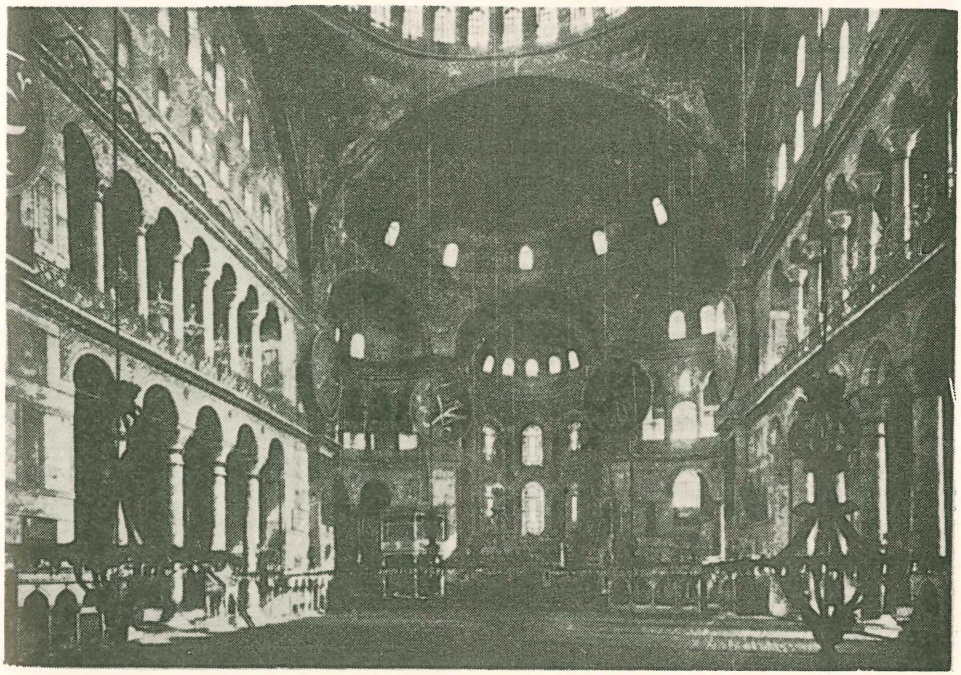

Hagia Sophia

lutinai nusistoja Komnenų laikais. Iš centrinio nefo skliautų, remiančių bokštą, sunkumas perkeliamas į sienas. Tai palengvina centrinių stulpų vaidmenį, o jų dalį paverčia kolonomis. Techninio būtinumo paskirstyti skliautai daro taisyklingą kryžių. Iš lauko pusės jie baigiami frontonais, kurie XII a. gauna kreivą profilį. Augštas bokštas remiasi į grakštų būgną. Visas pastato siluetas lengvėja: užuot statę kubą, stato lengvą piramidę. Papildomieji bokštai atsiranda nartikuose (narthex) ir šoniniuose nefuose. Visos pastato dalys galutinai suderintos. Tai klasiškas originalus tipas. Greta oficialiosios architektūrinės mokyklos išrieda graikų mokykla. Ji atsiranda Graikijoje, Makedonijoje, Krite, Kipre. Ji siejama su rytietiškomis tradicijomis. Jos formos įvairios: trijų nefų skliautais dengta bazilika (Serrese, Kastorijoje), trijų nefų vienu bendru stogu dengta bazilika (Skyros), bonių bazilika (Kipre, Krite); kryžminis tipas įvairuoja stiprioje armėnų įtakoje. Bizantijos architektūros dvilypumas nenyksta net ir jos klasikiniame amžiuje. Paleologų amžius jungia abi kryptis. Oficialus kryžminis planas derinamas su daugiau sudėtingais rytietiškaisiais pastatais (Trapezunte, Mistroje) ir sudaromas taip pat specialus abatinis pastato tipas (Ato kalne). Kryžminio plano tipas papildomas trimis skliautoutomis absidomis. Itin išsiplėtoja nartikas.

S k u l p t ū r a. Bizantiška skulptūra pradžioje išlaiko heleninį pobūdį. Ligi VII a. pabaigos imperatoriai statydinosi didingas statulas iš marmoro arba iš bronzos. Ant kaikurių kapitelių ir net ant kolonų atsiranda žmogaus figūros. Bet bendroji jų konstrukcija palyginti silpna. Vaizduojamasis reljefas labiausiai vystosi mažesniuose paminkluose ir auksakalių mene, mažuose diptichuose, dramblio kaulo ir metalo darbuose. Greta heleninių vaizdų čia atsiranda senovės rytietinių motyvų. Maksimiliono grabas Ravennoje papuoštas azijiniais ornamentais ir simetriškais gyvuliais ir beveik klasikinėmis figūromis. Du formų pasauliai pasitaiko viename paminkle ir vienas su kitu kovoja. Senovės rytai pamažu nugali klasikinę Romą. Reljefas lieka schemiškesnis ir paprastesnis. Formos siaurėja ir lieka geometriškos. Skulptūra pasidaro plokščia. Statula išnyksta. Ikonoklastų gadynėje stiprėja arabų įtaka. Makedoniečiams ir Komnenams atgimstant, atgyja ir plastika. Bet ji netenka savo monumentalumo ir vystosi su ikonų menu ir miniatiūra. Architektūrinis ornamentas taip pat lieka nepriklausomas nuo pastato. Tai sudėtingas geometriškas piešinys, pinamas kaip dekoracinis audinys. Reljefas žaidžia grafiškųjų juodų šešėlių ir ryškiai apšviestųjų paviršių kontrastais. Tuo būdu pataikomas rytietinis principas. Gilūs, pilni šešėlių įdubimai dažnai užpildomi tamsia mastika, sukuriant tikrą mozaiką, ir reljefas savo prasmės galutinai nebetenka. Skulptorius jieško ne plastikos, bet grynai tapybinių formų.

T a p y b a. Monumentinė tapyba vartoja dvi technikas: mozaiką ir freską. Primutinė labiausiai pasitaiko oficialiuose paminkluose, antroji — abatijose ir vietos liaudies mene. Ne architektūrai vartojama tapyba plinta miniatiūrose, kurios yra svarbaus vaidmens monumentaliųjų dekoracijų formacijoje, ikonose ir emalyje. Pagrindinis B. M. dualizmas tapyboje griežto pobūdžio pasidarė jau VI a. Aleksandrizmas duoda jam savo klasikinį turinį, naują ekspresionistinę kryptį ir teologinį simbolizmą; Antiochija, Sirija ir Palestina teikia istorines ir dramines kompozicijas, senovės Rytai — procesinį ritmą. Visi šie pradai įvairiai derinami, įvairius stilius bekuriant. Nuo IX a. pabaigos B. tapyba pergyvena naują heleninį renesansą. Oficialės formos įvairėja antikiniais vaizdais, scheminiai piešiniai gauna naujo ekspresionizmo, griežti religiniai dėsniai sukuria tektonines kompozicijas, ir visa tai turi tam tikro intelektinio šaltumo. Vidinis meno sudėtingumas parengia naują pagrindinio dualizmo paaštrėjimą Paleologų laikotarpyje. Viena, toliau nyksta antikinis oficialaus atgimimo plėtojimas, įgaunąs pilnesnių formų; antra, vienuolių ir liaudies menas daugiau turi stiprių dramatinių vaizdų ir gyvesnių formų dvelkimo. Abi srovės susipina ir išsiskiria įvairiais būdais, sukurdamos ištisą eilę naujų mokyklų. Konstantinopolio Kachrie-džamio puošime kompozicija kuriama antikinio teatro scenos principu. Įvairios tendencijos plinta ir už Bizantijos ribų (Ato kalne,

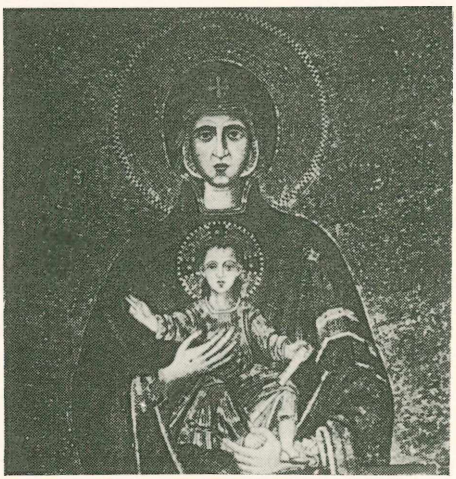

Mozaika šv. Morkaus katedroje Venecijoje

Bizantijos

Dievo Motinos paveikslas Vilniaus katedroje (Bizantijos imperatoriaus M. Paleologo dovana Vytautui Didžiajam)

Trapezunte, Makedonijoje, Serbijoje). Beveik visi jie sujungti Mistros tapyboje. Čia atgimsta Komnenų tradicijos, dramatizmas ir tapybiškumas. Kapadokijoje atsiranda naujų veikiančių asmenų perpildytų ir nepabaigiamu ritmu atgaivinamų scenų. Kaikurių archeologų manymu, Mistroje reikią ieškoti šaltinio dviejų didelių Bizantijos mokyklų, nuo XV a. skiriančių ortodoksinį meną į dvi grupes: Makedonijos ir Krito mokyklas. Pirmoji (Nagoričino, Gračanica, Marko — Serbijoje, Naugardas Rusijoje) pasižymi nebaigiamais frizais ir grandioziniėmis kompozicijomis. Antroji (Teofano Kritiečio tapyba Naugarde, Rublevo tapyba Maskvoje) kuria scenas iš atskirų paveikslų serijų. Abi mokyklos dirbo XVI a. lygiagrečiai Ato kalne. B. tapyba XVI a. galutinai nusistato formas ir sustingsta. Menas virsta industrija. Ikonografija ir kompozicija ilgai vartoja vis tas pačias beasmenes visam laikui fiksuotas kodekso formas.

Bréhier L'art Byzantin 1924; *G. Miller* Monumente Byzantins de Mistra 1910.

Bizantijos muzika. B. M. tai tik jos bažnytinė muzika, nes apie pasaulinę B. viduramžio muziką, be keleto imperatoriaus ceremonialo aklamacijų, nieko nėra žinoma. Bažnytinės B. M. pažinimas apsunkintas tuo, kad B. M. ženklai (neumos) ir iki šiol dar nėra patenkinamai išskaityti. B. bažnytinė muzika, kaip ir Romos, pradžioje plėtojosi rytietiškomis, iš dalies žydiškomis tradicijomis, tik B. žymesnės helleninės įtakos (ne tiek sugraikintų miestų, kiek jų apylinkių — M. Azijos tautų liaudies dainos). Iki IX a. muziko ir peoto vardas sutapo (melodai). Jau anksti atsirado klasikams nežinoma strofinė poezija, kur kiekvienas posmas buvo giedamas ta pačia melodija. Buvo eiliuojama ne pagal skiemenų ilgį, bet pagal akcentą ir skiemenų skaičių. Svarbiausios poetinės formos — troparion ir kontakion, o nuo VIII a. kanonas. Bažnytinis giedojimas buvo trijų rūšių: 1) iškilmingas evangelijos skaitymas (Ekphonesis), 2) himnai ir pakaitiniai giedojimai, 3) aklamacijos. Himnai buvo svarbiausia bažnytinės poezijos dalis: jų plėtotėje matome du periodus: VI—X a. (autoriai Romanas ir Sergius, apie VI—VII a.) ir X—XVI a. Kanono išradėjas esąs Kretos arkivyskupas Andrėjas. Kiti žymūs kanonistai: Jonas iš Damasko ir Kosmas iš Jeruzalės. IX—X a. muziko ir poeto profesija atsiskiria. Naujos poezijos giedamos jau esamomis melodijomis. To laiko poetai vadinami himnografais. Apie XI a. liturgijai nusistovėjus, naujų himnų beveik nebekuriama. Bet pati muzika ir toliau vystosi. Melodijos dailinamos fioritūromis. Imama skirti paprastas giedojimas ir koloratūrinis. Čia reiškiasi arabiškos įtakos. Apie XV a. kūryba ima galutinai gesti.

Svarbiausios knygos, kur randame bažnytinės poezijos, yra: 1) Friedion: pamaldų knyga, Velykoms pasiruošiant; 2) Peute kostarion nuo Velykų iki Sekminių; 3) Oktoechos nuo Sekminių iki Muitininko ir Farizėjaus sekmadienio; 4) Parakletike, praplatintos Oktoechos; 5) Menaios — šventųjų gyvenimo 12 temų.

Wellesz Byzantische Musik 1927; *S. H. Hatherley* A treatise on Byzantine Music 1898.

Bizantijos teisė, teisės normų sistema Bizantijoje, išriedėjusi iš Romos teisės, ją taikant Rytų imperijos reikalams ir tenykščiams papročiams. B. T. raidoje skiriami keli laikotarpiai. Pirmasis laikotarpis Romos teisės viešpatavimas. Greta klasikinės Romos teisės leidžiami pirmųjų krikščionių imperatorių įstatymai. Teodosijus II (408—450) leidžia Codex Theodosiannus, kuriame surinko visus įstatymus, pradedant nuo Konstantino Didžiojo. Kodekso išleidimas suardė vienumą tarp teisės šaltinių Rytų ir Vakarų imperijos dalyse. Paskui eina Justiniono (527—565) kodifikacijos darbai. Išleista trijų dalių Corpus juris civilis: institucijos, pandektai (digestai) ir kodeksas. Po to leidžiama novelių (535—565). Tuo pat laiku sudaromi bažnyčios įstatymų rinkiniai (nomokanonai). Antrasis B. T. tarpas trunka nuo Justiniono mirties ligi im-

peratoriaus Vosyliaus I Makedoniečio (565—866). Iš pradžių graikų kalba buvo verčiamas Justiniono kodeksas. Barbarinės teisės pradmenys vis daugiau prasiskverbia Romos teisėn. Leono Isauriečio ir Konstantino V Kopronimo išleista ištrauka iš Corpus j. c., papildyta šv. Rašto citatomis ir daug vietų pakeista vietos papročiais, vad. Ekloge 739. Be to, leidžiami leges militares, rusticae ir navales.

Tretysis B. T. tarpas trunka nuo Vosyliaus I Makedoniečio ligi Konstantinopolio žlugimo (867–1453). Konservatorių pravoslavų partijai įsiviešpatavus (anksčiau valdžiusių šv. paveikslų niekintojų vietoje), vėl prasideda Justiniono teisės atgijimas. Vosylius Makedonietis su savo sūnumis, Leonu ir Konstantinu, išleidžia ištrauką iš Corpus j. c., vad. Prochiron (870—879 No procheiros nomos). Čia atsisakoma reforminių Eklogės siekinių ir stengiamasi grįžti prie Justiniono įstatymų rinkinio nuostatų. Po kelerių metų leidžiamas peržiūrėtas ir papildytas Prochirono leidimas. Apie 886 iš Prochirono ir jo revizijos sudaryta nauja įstatymų sąvada Epanagoge, kur pakrypta vėl į Eklogę. Leonas Protingasis toliau vykdo Justiniono teisės atstatymo planą. Apie 889 išl. Baziliką (Ta basilika) — imperatoriaus įstatymas. Visa Corpus j. c. kodekso, digestų ir novelių medžiaga išskirstyta 60 knygų. Apskritai, laikytasi J. kodekso sistemos, išleidžiant pasenusias dalis. Dalis baudžiamosios teisės paimta iš Eklogų, pridėta žemės ir jūros įstatymai. Po to B. T. apmiršta. Leidžiami tik atskiri įstatymai ir įsakymai, pridedant X a. vad. Chrizovull. Rašoma privačiųjų įstatymų santraukų: sinopsiai, epanagogai ir kt. Vėliausias B. T. paminklas Konstantino Armenopulo vadovėlis „šešios knygos" (1345). Tas įstatymų rinkinys buvo labai plačiai paplitęs. B. T. turėjo įtakos Armėnijos, Gruzijos teisei; pasiskolinta Moldavijoje, Valakijoje, Rumunijoje, kur tik 1865 buvo sudarytas kodeksas Code Civil pavyzdžiu. Bažnytinė B. T. turėjo įtakos Bulgarijos, Dalmatijos ir Serbijos teisei. Rusai susidūrė su B. T. dar prieš krikšto priėmimą. X a. su graikais darydami sutartis. Rusų bažnyčia iš pradžių vadovavosi nomokanonais; paskui sudaromi savarankiški statutai, vad. kormčija knigi. XII ir XIII a. pradžioje daromos įvairios kompiliacijos iš B. T. įstatymų. B. T. turėjo įtakos caro Aleksiejaus 1649 statutui, bažnytiniams statutams, Rusų pravdai, Dvynos ir Pskovo „teismo raštams".

K. E. Zachariae von Lingenthal Geschichte d. griechisch-römischen Rechts 1864, 2 leid. 1892 (Histoire du droit privé gréco-romain 1870); *L. Siciliano-Villanueva* Diritto byzantino 1906; *L. Mitteis* Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs 1881.

Bizantinas Konstantino Didžiojo pradėtos kalti Bizantijos aukso monetos. V. Europoje bizantinai išsilaikė ligi XIII a. kaikur būdami apyvartoje vienintelės aukso monetos. Jie ėjo ir Lietuvoje.

Bizantinizmas, bizantizmas: 1) IV—VI a. Bizantijoje nusistatęs bažnyčios ir valstybės santykis, aprūpinęs bažnyčią didelėmis privilegijomis, bet ir paveržęs ją valstybei, dvasininkus pavertęs valdininkais, o valdžiai suteikęs galią kontroliuoti net bažnyčios dogmas, imperatorių pakėlęs vyriausiu vyskupu (cezaropapizmas).

2) VII—XI a. Bizantijoje nusistojusi kultūra, politikoje, teisėje, filosofijoje, literatūroje, mene susiejusi romėniškąsias ir heleniškąsias tradicijas su rytų įtaka ir Balkanų pusiasalio tautinėmis savybėmis ir padariusi įtakos armėnams, gruzinams, rumunams, serbams, bulgarams, rusams.

Bizauskas 1) Kazimieras (g. 1893 II 2 Paviluostoje, Kuldingos aps, Latvijoje). Gimė ir augo Latvijoje, kur tuomet dirbo jo tėvas Kazimieras (miręs 1907 Anykščiuose). B. mokėsi Mintaujos gimnazijoje, 1913 baigė Kauno gimnaziją. Čia nuo 1911 vienas iš pirmųjų ateitininkų moksleivių steigėjų ir jų Kauno kuopelės pirmininkas. 1913 stojo į Maskvos universiteto teisių fakultetą, bet, 1915 karo fronto atskirtas, liko Lietuvoje. Nuo 1915 IX 1 mokytojavo Panevėžio lietuvių gimnazijoje ir buvo Panevėžio miesto valdybos narius. 1917 dalyvaudamas Lietuvių Konferencijoje Vilniuje, buvo išrinktas valstybės tarybos nariu, o 1918 II 16 pasirašė Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aktą. 1919 I 1 buvo paskirtas Lietuvos delegacijos Anglijoje patarėju. 1920 taikos delegacijos derybose su Rusija generalinis sekretorius.

K. Bizauskas

1920 Steigiamojo Seimo narys, o dr. K. Griniui sudarius ministerių kabinetą, buvo švietimo ministeriu. Kaip ministeris parodė plačiausią kuriamąją iniciatyvą, palaikydamas kiekvieną švietimo srities sumanymą, einantį iš atskirų vsiuomeninių susigrupavimų. Nepriklausomosios Lietuvos švietimo istorija nuo B. ministeriavimo laikų faktiškai pradėjo dideliais šuoliais pirmyn žengti.

1922 III 30 buvo paskirtas Lietuvos atstovu prie Šv. Sosto Romoje. Nuo 1923 XI 24 Lietuvos atstovas JAV. Nuo 1927 IX 1 Lietuvos įgaliotasis ministeris Rygoje, nuo 1928 V 16 Londone, 1930 X 14 Hagoje. Nuo 1931 X 1 dirbo užsienių reikalų ministerijoje įgaliotuoju ministeriu ir nuo 1932 X 1 teisių ir administracijos departamentų direktoriumi. 1939 III 27 sudarius koalici-

nį kabinetą, B. buvo jame ministerio pirmininko pavaduotoju, o Vilnių prisijungus, ligi 1940 VI drauge įgaliotasis ministeris Vilniuje. Bolševikams atėjus, 1940 VII buvo areštuotas, ir tolimesnis jo likimas nežinomas.

Spaudoje dirbo nuo 1909, bendradarbiaudamas Draugijoje, Ateityje, Šaltinyje, Viltyje, Vienybėje. 1911—1913 dar Kauno gimnazistas tvarkė Ateities administraciją, o 1913—1915 buvo jos redakcijos narys. Atskirai išsp. Spielmanno Išpežinties paslapties vertimą 1912, Literatūros teoriją 1921 (²1923), Vl. Syrokomlės Nemunas nuo versmių iki žiočių vertimą 1933 ir kt. Buvo iš aktyviausiųjų XXVII Knygų Mėgėjų Draugijos narių. Organizavo leidyklą Žiniją, kuriai parūpino naują V. Pietario raštų leidimą.

2) Pranciškus, krikšto vardas Antanas (1861 VII 16 Biržų aps. Joniškėlio vl. Vildūnų k. — 1937 X 27 Kaune), kunigas pranciškonas, O.F.M. 1878 baigė dviklasę Joniškėlio mokyklą. Tais pačiais metais išvyko į Rygą, kur kelerius metus dirbo paprastus darbus ir tik 1881 įstojo į keturklasę rusų mokyklą. 1882 Liepojoje išlaikė keturių klasių egzaminus ir tais pačiais metais įstojo į Kauno kunigų seminariją. Seminarijoje B. buvo susipratusių lietuvių klierikų būrelio narys. 1886 įšventintas kunigu, vikaravo Gaurėje ir Obeliuose. 1888—1900 darbavosi Kurše: Pilberge, Skaistkalnėje, Alsungoje, Bauskėje, Dviete ir kitur. Tapęs Bauskės klebonu, buvo paskirtas ir kareivių kapelionu visam Kuršui su Ryga. Latvijoje gyvendamas, išmoko latviškai ir latviškai parašė knygelę: Per Piemine komunijos diena ir bendradarbiavo latvių laikraščiuose. 1900 paskiriamas Kretingos klebonu, o apsigyvena nykstančiame pranciškonų-bernardinų vienuolyne. Čia jis klebonauja 4 metus. Gaurėje ir Obeliuose vikaraudamas, platino lietuviškas knygas. Grįžęs į Lietuvą, prisidėjo prie tautiško lietuvių veikimo. Kretingoje sudarė slaptą spaudos platinimo organizaciją ir vienuolyno patalpose laikė lietuviškų knygų slėptuvę. Drauge su rusų valdžios vienuolyne kalinamaisiais kunigais P. Dogeliu, J. Jasinskiu, J. Stakausku, P. Kavaliausku ir Skripka leido ir redagavo mėnesinį religinį laikraštį Kryžių. Savo lėšomis padėjo išleisti kun. Skrodskio Katekizmą ir kun. P. Dogelio verstą Alfonso Liguori Kristaus Sužadėtinę. Slėpdamasis nuo rusų, vartojo slapyvardį Herr Kamil. Po kelių tardymų buvo atiduotas policijos priežiūrai. 1905—1910 klebonavo Vabalninke. Kretingoje klebonaudamas, B. matė nykstantį vienuolyną, nes seni bernardinai vienas po kito mirdavo. Todėl jis nutarė stoti į vienuolyną ir gaivinti šv. Kazimiero provinciją. 1912 IV 23 jis vysk. K. Cirtauto buvo apvilktas abitu ir gavo Pranciškaus vardą. Jo pavyzdžiu nuėjo ir kiti kunigai pasauliečiai. Išmirus seniesiems vienuoliams, šitaip atsirado naujų pajėgesnių, ir Kretingos vienuolynas pradėjo atsigauti. Atsikuriančius Lietuvos pranciškonus Ordino Generolas prijungė prie Silezijos provincijos. Bet B. pastangomis 1931 VII 13 Lietuvos pranciškonai atgavo provincijos teises. Jis ilgai viršininkavo Kretingos ir Kauno vienuolynuose; kelis terminus buvo provinciolu. Jis išaugino jaunąją kartą, matė šv. Antano kolegijos kūrimąsi ir joje augančius kandidatus, kurie dabar rusų bolševikų pavergtoje Lietuvoje ir JAV dirba jo pradėtąjį darbą. Jis atgaivino bei perorganizavo ir tretininkų veikimą, įkūrė šv. Antano maldos draugiją, rašė religinio turinio straipsnius: Vadove, Tiesos Kelyje. Parašė knygeles: Pirmosios Komunijos atsiminimas 1906, Rankvedėlis Tretininkams 1910, Trumpas Tretininkų katekizmas 1930 (²1933), Reikalingos žinios rengiantis moterystėn 1912, Šv. Pranciškaus juostelės brolija 1931, Dievo malonių šaltinis (maldaknygė) 1932. Redagavo Šv. Pranciškaus Varpelį ir Tretininkų Kalendorių. B. buvo patriotas. Atstatant Lietuvos Nepriklausomybę, jis kartu su S. Riauka organizavo savanorius, keliavo po kaimus ir ragino jaunuolius stoti savanoriais. Susiorganizavusius savanorius jis globojo ir maitino Kretingos vienuolyne.

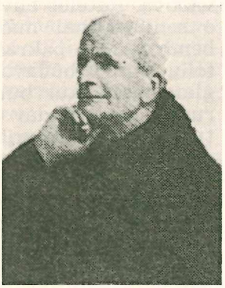

Tėvas P. Bizauskas

Bizerte, Biserta, prancūzų karinis uostas š. Tunise prie kanalo, jungiančio Vidužemio jūrą su 110 km² didumo B. ežeru; 42.000 gyventojų (1951), iš kurių 11.000 europiečiai. 1943 V 8 prie B. amerikiečiai ir jų sąjungininkai lemiamu smūgiu pralaužė vokiečių italų pozicijas, apgriovė miestą ir nulėmė sąjungininkų pergalę š. Afrikoje.

Bizet Georges (1838 — 1875) žydų kilmės prancūzų kompozitorius. Dainavimo mokytojo sūnus, 8 metų atvestas Paryžiaus konservatorijon, kurią 1857 baigė. Kompozicijos mokėsi iš Halévy. 1857 gavo Prix de Roma ir trejus metus išbuvo Italijoje, 1857 Offenbacho konkurse operete Le docteur Miracle laimėjo premiją. Italijoje parašė operą Don Procopio, uvertiūrą La chasse d' Ossian ir komiškąją operą La guzla de

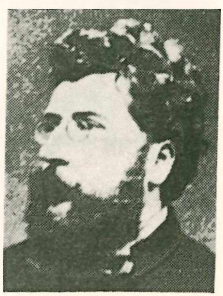

Georges Bizet

l'émir. 1863 pasirodė su didele opera Les pêcheurs de perles. Bet ji neturėjo pasisekimo, taip pat kaip ir kitos jo operos. Išsp. 1867 La jolie fille de Perth, 1872 vieno akto Djamileh. Po trumpos pertraukos 1873 parašė Daudet dramai L'Arlésienne muziką, kuri vėliau liko suita. Kitos trys jo suitos: L'Arlésienne II, Roma ir Petite suite d'orchestre susilaukė didelio populiarumo. 1875 Paryžiaus Opéra Comique scenoje pasirodė žymiausias jo kūrinys opera Carmen, kurios pirmas nepasisekimas paveikė autorių ir pagreitino jo mirtį: III 3 ją suvaidinus, VI 3 B. mirė. Tų pat metų rudenį Vienoje Carmen turėjo didžiausio pasisekimo, ir dabar, greta Verdi operų, visur yra populiariausia. Be to, B. parašė fortepionui kūrinių, simfoninę odę Vasco de Gama, įvairių operečių.

C. Pigot B. et son oeuvre 1886 (2 leid. 1911); *Julius Rabe* G. B. 1925; *Deffner* Nietzsches Randglossen zu B-s Carmen 1912; *M. Delmas G. B.* 2 leid. 1938; *M. Cooper* B. 1938; *P. Stepan* G. B. 1952.

Biznis (angl. business) verslas. Anglų kalboje šis žodis plačiai vartojamas ir kartu su kitais žodžiais gali turėti įvairių reikšmių (business-man — verslininkas; business-cycle — ūkio konjunktūros ciklas ir kt.).

Bizonas Bos bison (Bison americanus) didžiausias iš dabar gyvenančių atrajotojų. Patino ilgis 2,7–3 m, neįskaitant apie 65 cm ilgio uodegos; augštis 1,7 — 1,9 m, svoris nuo 600—1000 kg. Patelės mažesnės. B. yra dvi skirtingos rasės, kurių viena yra būdinga prerijoms, antra miškingiems kraštams. Miškų rasė (Bos bison athabascae) yra kiek didesnė, tamsesnio plauko ir laibesnių ragų. B. gyvenamasis plotas anuomet, kai europiečiai pradėjo kolonizuoti Ameriką, buvo labai didelis. Jis tęsėsi nuo Atlanto pakraščių į vakarus ligi Nevados ir Oregono ir nuo 65° š. pl. ligi 25° š. pl.

B. panašus į Lietuvos stumbrą. Jo galva labai didelė, plačiakaktė, nosis kumpa, akys

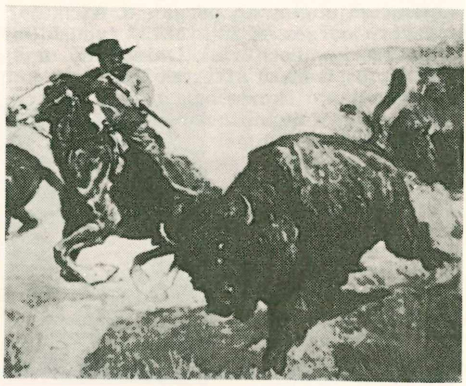

Bizonų medžioklė

nedidelės; trumpas augštas kaklas staiga pakyla augštyn ir menčių srityje yra neproporcingai augštas. Kojos palyginti trumpos ir laibos, nagos mažos, apvalios. Būdingas B. galvos didumas, milžiniškas krūtinės srities išplitimas, nepaprastas pasturgalio sulaibėjimas, uodegos pamato storumas ir kojų trumpumas ir laibumas. Ragai stori, pamate užsiriečia atgal, lauk ir augštyn. B. plaukų spalva panaši į stumbrų. Galva, kaklas, pečiai, priekinė kūno dalis, blauzdų priekinės dalys yra apžėlę ilgais plaukais. Žiemą plaukai daug ilgesni; pavasarį žiemos plaukai nuslenka stambiais pluoštais, vasarą ypač užpakalinė kūno dalis lieka apžėlusi retais plaukais, vietomis būva plika.

Kai B. nebuvo reti gyvuliai, kaip šiandien, jie buvo būdingi Š. Amerikos prerijų gyvuliai. B. masė skirstėsi atskiromis bandomis, o kiekviena banda turėjo savo vadovą. Patelės buvo jaunų bulių vedamos, o seni patinai mažomis grupėmis laikėsi bendro būrio pakraščiuose. Dažniausiai patelių bandos būdavo sudarytos iš 30 ir daugiau galvų, kur bulių buvo 6—16. Kasmet rudenį jie atlikdavo tolimas keliones į pietus, o pavasarį grįždavo atgal. B. išnaikinant svarbiausią vaidmenį suvaidino geležinkeliai, kurie keliose vietose perkirto Š. Amerikos prerią XIX a. pabaigoje. Vien tik trys didžiosios geležinkelių linijos pirmais savo veikimo metais išsiuntė į rytus 200.000 B. kailių. Dabar stengiamasi išgelbėti nuo galutinio žuvimo gyvus išlikusius bizonus.

Rujos laikas trunka nuo liepos ligi rugsėjo mėnesio. Tuomet bandos pasidaro neramios ir susispiečia tirštomis masėmis. Įniršę buliai puola kitas kitą. Jų kautynės įvairių autorių atvaizduojamos nevienodai. Vieni rašo, esą, jos būdavusios nepaprastai žiaurios, kiti teigia tas kovas neturėjus rimtų padarinių, nes savo trumpais riestais ragais gyvuliai negalėdavę susižaloti. Nors B. yra griozdiški gyvuliai, visdėlto jų judesiai yra gana vikrūs. B. visuomet eina greitu žingsniu, bėga risčia ar šuoliuodami greitai, kad arklys vargiai jį gali pavyti. Jis taip pat gerai plauko ir nesvyruodamas puola į gilias ir plačias upes. B. balsas yra duslus žemų tonų baubimas. Uoslė ir klausa gera. Bet regėjimas menkas. Patekę nelaisvėn, B. igainiui prijunksta, įpranta pažinti savo globėją.

Vasaros metu B. minta gausia prerijų žole, žiemą smulkiomis šakelėmis, sausais lapais, kerpėmis ir samanomis; rytais ir vakarais jie traukia ilgomis eilėmis vandens atsigerti. Kad ir B. yra stiprus neopus gyvulys ir apžėlęs tankiais plaukais nuo šalčio apsisaugoti, visdėlto jam gresia įvairūs pavojai. Žiemą jis dažnai kenčia nuo bado, ypač kai atkeliavę į Ameriką europiečiai

ėmė deginti prerijas. Išalkę, apsilpę B. dažnai patenka į vilkų nasrus. Nemaža jų prigeria žiemos pradžioje, bandydami pereiti vos tik užšalusias upes. Net suaugusių B. rimtas priešas yra meška — grizzly, o jauni veršiukai nukenčia nuo vilkų. Bet pavojingiausias priešas buvo žmogus, ypač europietis. Vietiniai indėnai B. racionaliai panaudodavo, su saiku, ir jų skaičius nemažėjo. Indėnams jie turėjo tokią pat reikšmę, kaip naminiai gyvuliai kultūringoms tautoms. Atvykus baltiesiems, prasidėjo neišmintingas B. naikinimas

B. mėsa išdžiovinta ir su taukais sumaišyta, vad. „pemikanu". Tai buvo gardus maistas, dažnai vartojamas poliarinėms ekspedicijoms maitintis; liežuvis buvo laikomas gardumynu. Iš kailių indėnai gamindavosi šiltus drabužius, apmušalą palapinėms, balnus, diržus; jais apsimušdavo laivų griaučius. Iš kaulų buvo dirbami balnų griaučiai ir tam tikri peiliai odoms lupti. Iš sausgyslių buvo gaminamos lankų stygos ir siūlai drabužiams siūti. Iš kojų ir nagų buvo gaminami stiprūs klijai, iš galvos ir kaklo vilnų buvo verpiami siūlai, o iš uodegos vėduoklės.

Bizūnas — rimbas, stirnakotis. Iš lenkų kalbos, kur B. atsiradimas visaip aiškinama: 1) iš gr. lot. bizono, tauro (lot. taurus), iš kurio odos rimbas būdavęs (plg. lot. taurea); 2) iš turkų ir šiaip rytiečių elgetos (dervišo) bistono, kuris išmaldaudamas pats save rimbu plakasi užuojautai ir duosnumui sukelti; 3) iš vengrų bizonyi, plakamų Vengrijos slovakų, XVII—XVIII a. tarnavusių Lenkijos ir Lietuvos ponams haidukais, šūksnio (Al. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego 1927).

Bizzozero Giulio (1846—1901 italų gydytojas, profesorius Torine. Ypač pasireiškė kraujo tyrimu (ž. Bizzozero plokštelės). Įst. Archivio per le scienze mediche.

Bizzozero plokštelės kraujo plokštelės, trombocitai. Tokios plokštelės viduryje yra nedidelis kūnelis, vad. branduoliu. Kraujo 1 mm³ turi apie 250.000. Dalyvauja kraujo krešėjime, sudarydami fibriną. Jų forma nepastovi: mažiausias sąlygų pasikeitimas jas pakeičia. Cirkuliuojančiame kraujuje apskriti, kraujui išsiliejus, jie pasidaro žvaigždėti ar spinduliuoti.

Bižuterija (pr. bijouterie) auksiniai, sidabriniai, brangakmeniais nusagstyti smulkūs papuošalai (auskarai, sagtys, žiedai).

B. L. stp. 1) Bachelor of Laws (angl.), žemiausias akademinis laipsnis teisių fakultetą baigusiems; 2) Bill of lading, konosamentas, dokumentas apie prekių pakrovimą į laivą.

Blaberus discoidalis Blattidae šeimos tamsiai rudas 4 cm ilgio vabzdys, gyvenąs Brazilijoje. Bet buvo pastebėtas ir Rusijoje, jį su prekėmis atvežus.

Blacher Boris (g. 1903 Kinijoje) vokiečių (tėvai iš Pabaltijo) kompozitorius. Jo kūriniai: operos Die Flut 1947, Die Nachtschwalbe 1948, Romeo und Julia 1950 (vaidinta Salzburgo festivalyje), baletai Chiarina 1949, Hamlet 1950, oratorija Der Grossinquisitor 1947.

Black, anglų juodas; daugelyje geografinių pavadinimų vartojamas žodis.

Black 1) Adam (1784 — 1874) skotų knygų leidėjas, leidęs Encyclopaedia Britannica 7-tą, 8-tą ir 9-tą laidas. 1808 įsteigtąją leidyklą jis 1865 perleido sūnui, kuris ją iš Edinburgo perkėlė į Londoną, pavadindamas Black and Company vardu.

2) Joseph (1728—1799) skotų chemikas, nuo 1750 Glasgowo universiteto prof. Laikomas Lavoisier pirmtaku dėl savo aptikimo, kad esą garų, skirtingų nuo oro. Ta nauja „oro rūšis" buvo anglies dioksidas, gautas, bekaitinant kalkakmenį ir magneziją. 1762 jis susekė vad. slaptąją šilimą. 1803 išsp. du tomai jo paskaitų Lectures on the Elements of Chemistry.

Blackburn š. Anglijos miestas Lancashiro pramonės rajone, 34 km į šiaurę nuo Manchesterio; 112.000 gyv. (1951). B. yra medvilnės verpimo pramonės centras. Čia gimęs J. Hargreaves apie 1764 išrado verpiamąją mašiną. Tos rūšies mašinų gaminimo fabrikų esama šalia verpyklų. Meno galerija, muzėjus, biblioteka.

Blacburn Mount p. rytų Aliaskos vulkanas Vrangelio kalnuose, 4920 m augščio.

Blackett Patrick Maynard Stuart (g. 1897) anglų fizikas. 1914—1919 jūrų karininkas, 1933 Londono ir 1937 Manchesterio univ. prof. Atomo branduolio fizikai nusipelnė vad. Wilsono kameros patobulinimu ir pozitrono atradimu. 1948 gavo Nobelio premiją. Yra paskelbęs dėsnį, pagal kurį kiekviena besisukanti masė yra susieta su magneto lauku. Šis dėsnis tuo tarpu dar susiduria su sunkenybėmis jį tikrai įrodyti. 1948 išsp. Military and Political Consequences of Atomic Energy.

Blackfriars (anglų — juodieji broliai) Londono dalis, pavadinta šiuo vardu nuo domininkonų, čia įsikūrusių 1276. Žinoma 1596 pastatyta teatro salė, nuo 1609 buvo priglaudusi Shakespeare trupę vakariniams spektakliams.

Black Hawk (juodasis sakalas) (1767 — 1838) indėnų vadas Š. Amerikoje, 1812 indėnų priešakyje rėmė anglus kare su JAV, 1832 organizavo indėnų sukilimą. Paimtas nelaisvėn, buvo vežiojamas po įvairius JAV miestus parodai.

Black Hills JAV kalnuota sritis, ilgi 15.000 km², š. rytų Wyominge ir P. Dakotoje. Augštumas 850—1000 m; augščiausia viršūnė Harney Peak 2250 m. Susidarę iš granitų ir klinčių, kur aptinkama daugybė požemio urvų. 1880 aptiktasis Windhole ur-

vynas išsiraizgęs aštuoniais augštais ir turi iš viso 150 km ilgio. Įvairiose kalnų vietose randama aukso, sidabro, vario, alvo (cino), geležies, gipso, naftos, akmens anglies. Dėl žymaus drėgnumo dideli pušų miškai, kurių ligi 5000 km² atskirta miškų rezervui.

Blackie John Stuart (1809—1895) skotų mokslininkas, rašytojas. 1839 klasikinių kalbų prof. Edinburge. 1841 — 1852 Aberdeene, 1853—1888 Edinburge. Kovojo už skotų nacionalizmą, gališkosios kalbos išlaikymą, keltų kalbos katedros įsteigimą Edinburgo univ. ir Skotijos universitetų reformą. 1832 išvertė Goethes Faustą, 1850 Aschilo raštus. Be to, parašė: Homer and the Illiad 1866, Essay on self culture 1874, The Wise Men of Greece 1877, Life of J. Burns 1888, Scottish songs 1889.

Blackmail (anglų — juodasis paštas) anglų ir amerikiečių teisės terminas šantažui, siekimas išgauti kyšį ir apskritai kokia nors nuolaida grasinimu, kad priešingu atveju nebūtų viešai iškelta grasinamajam asmeniui nemalonių dalykų. Anglijoje ir JAV B. yra griežtai baudžiamas.

Blackmore Richard Doddridge (1825 — 1900) anglų rašytojas. Baigęs teisių mokslus, pradėjo rašytojo karjerą poezija, bet nuo 1864 su didesniu pasisekimu atsidėjo romanų rašyti. Žymiausi jų Clara Vaughan 1864, Lorna Doone 1869, The Maid of Sker 1872, Springhaven 1887. Tai spalvingo humoro istoriniai nuotykių romanai.

Black Mountains JAV Apalašų kalnyno Blue Ridge šakos dalis; augščiausia viršūnė Mt. Mitchell 2048 m. Apaugę miškais, turi derlingų klonių.

Blackpool š. Anglijos vasarvietė prie Airių jūros, Lancashire; 148.500 gyv. (1951). Per metus apsilanko lig 150.000 vasarotojų, kurių daugumas yra gretimųjų Manchesterio ir Liverpoolio darbininkai. Pajūryje 150 m augščio metalinis bokštas.

Black River JAV daugelio upių vardas, pvz.: 1) Ontario ežero int. New Yorko valst., 200 km ilgio, turi daug krioklių ir smarkėtakų; laivams tinka tik nuo Watersville; 2) Kairysis White River int. Arkansas valst., 560 km ilgio; 3) Red River kair. int. Louisianos valst., susidaraąs iš susijungusių Tensas ir Washita upių, 280 km ilgio.

Blackstone William (1723—1780) anglų teisininkas, pradžioje advokatas, nuo 1750 teisės prof., 1761 parlamento narys, 1770 karališkojo teismo teisėjas. Pagarsėjo darbu apie Anglijos konstituciją Commentaries of the laws of England 1765. Tai buvo pirmas sistemingas anglų teisės apžvelgimas. Šis veikalas ligi savo perdirbimo 1841 jau buvo susilaukęs 23 laidų. Ir apskritai jis buvo reikšmingas teisinei ir konstitucinei sampratai išsiplėtoti.

Black Warrior River JAV upė Alabamos valst., suimanti Cumberlandijos plokštakalnės vandenį, Tombigbees kair. intakas, prie 300 km ilgio.

Blackwood River v. Australijos upė, išteka iš Darlingo kalnų ir prasimušusi pro augštus kalnus ties Bridgetownu, įteka prie Augustos uosto į Indijos vandenyną; 560 km ilgio, lig 100 km tinka laivams. B. augštupio vanduo vartojamas sausoms sritims drėkinti.

Blaeu 1) William Janszoon, arba S. Janssonius, taip pat Caesius (1571—1638 Amsterdame) olandų spaustuvininkas, raižytojas ir kartografas. 1599 pagamino gaublį, 1605 žemės pusrutulių žemėlapį, 1608 jūros atlasą Het Licht Appendix. 1633 Rytų Indijos kartografas; 1635 paskelbė atl. 2-m tomais.

2) Jan (m. 1673) pirmojo sūnus, pradžioje dirbo, vėliau likvidavo tėvo darbą. 1662 Amsterdame paskelbė Geographiae Blavianae volumen I—X, kur greta žemėlapių, duodama ir atskirų kraštų aprašymų. Iš 1613 leidimo pakartotas Lietuvos žemėlapis su Lietuvos aprašymu. Žemėlapyje Tabula Russiae duodama Rusijos siena su Lietuva.

Blaffert, Blaphard, Blappart, Plappert (nuo pr. blafard — balzganas) senas įvairių smulkių sidabrinių pinigų pavadinimas.

Blaga Lucian (g. 1895) rumunų rašytojas ir kultūros filosofas. Paveiktas O. Spenglerio ir vokiečių ekspresionizmo, jis stengiasi mitiškai išreikšti rumunų tautos sielą. Jo poezija yra mistinė minties lyrika: Poemele luminii 1919, Zabonoxe 1920, Lauda somnului 1929. Dramos: Daria 1925, Manole 1929. Teorinė studija Arta si valeare (Menas ir vertybė) 1939.

Blagoveščensk Sibiro Amūro apyg. administracinis centras, prie Amūro ir Sejos santakos; lig 75.000 gyv. (1950).

Blague (pr.) melas, blageur — melagis.

Blaydon š. Anglijos miestas prie Tyne upės, į vakarus nuo Newcastle; 30.800 gyv. (1951). Akmens anglies kasyklos, metalo, stiklo ir chemikalų pramonė.

Blaine James Gillespie (1830—1893) JAV politikas, nuo 1862 kongreso, nuo 1876 senato narys. 1884 respublikonų kandidatas į prezidentus prieš Clevelandą, jį nugalėjusį. Harrisonui prezidentaujant, 1889 — 1892 buvo užsienių reikalų ministeris. Varė imperialistinę politiką, ypač P. Amerikos atžvilgiu. 1889 sukvietė pirmąją Panamerikos konferenciją.

Blair 1) Eric Arthur (1903 Indijoje — 1950 Londone) anglų rašytojas. Policijos tarnybos Burmoje patirtis jame išugdė aistringą neapykantą betkokiai prievartai. George Orwell slapyvardžiu ėmė rašyti. Savo satyrą nukreipė prieš žmogaus sumechaninimą totalistinėje santvarkoje.

Satyroje Animal Farm 1945 gyvulių farmos pavidalu jis duoda sovietinio gyvenimo parodiją. Dar labiau išgarsėjo jo veikalas Nineteen eighty four (1984) 1950, kur jis kraupiu pesimizmu vaizduoja ateitį, pasaulį pagriebus Big Brother diktatūrai. Skaitytojai vakariečiai jo romanus laiko fantastiškus. Mums, pažinusiems bolševikinę tikrovę, tie didelės satyrinės parodijos kūriniai dar yra ir aštrus sovietinės-bolševikinės tikrovės veidrodis.

2) Hugh (1718—1800) skotų dvasininkas ir rašytojas, nuo 1762 retorikos ir literatūros profesorius Edinburge. Romantizmui kelio skynėjas klasicizmo kritikavimu ir MacPhersono poezijos (Ossiano) gynimu. Jo Sermons 1777 — 1801 išverstos į daug kalbų.

3) Robert (1699—1746) skotų dvasininkas ir poetas, vad. graveyard school atstovas, labiausiai pasižymėjęs savo laidotuvinių elegijų knyga The Grave 1743 (W. Blake iliustruota). Tai baltųjų eilių poezija, kurios pagrindinis motyvas memento mori.

Blair Athol akmens anglies kasyklos r. Australijoje, Queenslande, 150 mylių nuo vandenyno. B. A. turi didžiausius akmens anglies išteklius visame pietų pusrutulyje. Anglies klodai yra atviri žemės paviršiuje ir apima per 8 km² plotą; jų storumas 300 m. Produkcija gali patenkinti Australijos ir Japonijos akmens anglies paklausą.

Blaiva ž. Aukšlė (I t. 427 psl.).

Blaivė ž. Verbena.

Blaivybė santūra nuo alkoholio vartojimo ar bent stipriųjų alkoholinių gėrimų nevartojimas.

Blaivybės draugijos. Pirmoji B. draugija įkurta JAV Saratogos mieste 1808. Anglijoje tokios pat draugijos atsirado 1838 (Mathew'o įst.), Prancūzijoje 1872, Olandijoje 1875, Bulgarijoje 1879, Vokietijoje 1833. Griežtosios B. dr-jos savo nariams draudžiančios visokius svaigiuosius gėralus, atsirado Amerikoje ir Anglijoje 1827—1829. Toks yra guttempleriečių ordinas (I. O. G. T. — Independent Order of Good Templars), įst. New Yorke 1851.

Lietuvoje pirmą kartą organizuotai B. D. buvo įkurtos Šiaulių ir Šiaulėnų parapijose apie 1846. Šiaulių mst. kapuose esantis paminklėlis (ketinis kryžius) turi įrašą, kuriame sakoma, kad dar prieš vysk. M. Valančių kun. Ignacas Štakas, Šiaulių klebonas, jau platinęs čia blaivybę. Atminimo tekstas pasirašomas: dėkingi Šiaulių blaivininkai. Vysk. M. Valančius plačiai organizavo B. brolijas, kuriomis jau 1859 buvo apjuosęs visą Žemaičių ir iš dalies Seinų vyskupijas. Ši Valančiaus veikla susilaukė didelio pasipriešinimo iš dvarininkų, laikiusių bravorus bei smukles, ir, žinoma, iš pačių smuklininkų. Nepalankiai į B. brolijas žiūrėjo ir rusų valdžia, susirūpinusi pajamų sumažėjimu iš alkoholio pardavinėjimo. Viešai prieš B. brolijas nepasisakydama, rusų administracija jieškojo netiesioginių priekabių — būtent, stengėsi kunigus apkaltinti, kam jie prievarta žmonės įrašą į B. brolijas. Po 1863 sukilimo Murovjevas 1864 V 31 B. brolijas uždraudė, kaip tarsi politines organizacijas. Naujai organizuotas B. skleidimas atgijo,1908 IV 4 Kaune įsteigus liet. kat. B. draugiją. Ji nariais turėjo abstinentus (negeriančius jokių alkoholinių gėrimų), blaivininkus (nevartojančius stipriųjų alkoholinių gėrimų) ir jaunimo prieauglį. 1913 ji jau buvo sutelkusi 49.968 narius. Skleisdama B. mintį, ji leido brošiūras ir kasmet kalendorių Dieve padėk. Nepriklausomoje Lietuvoje ji atgijo 1919, nariais priimdama tik abstinentus. 1931 buvo 169 skyriai su lig 16.000 narių. Buvo leistas B. skirtas laikraštis Sargyba, kalendorius Laimė. Greta jos veikė vėliau įkurta Liet. B. ir Sveikatos d-ja, kuri nuo 1931 pradėjo kasmet organizuoti radijo sveikatos — blaivybės savaites. Apie 600 narių turėjo metodistų bažnytinė B. draugija.

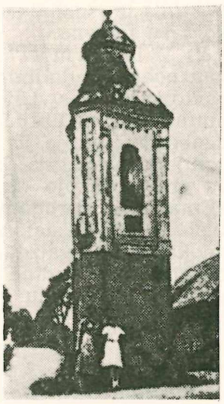

Blaivybės paminklas Skapiškyje

1937 pabaigoj prof. J. Bagdono iniciatyva buvo įkurta Lietuvos Blaivinimo Sąjunga, 1939 turėjusi jau lig 100 skyrių, padalintų į keturis rajonus. Ji leido savo organą Blaivybė ir Sveikata. Klaipėdos krašte B. sąjūdis visų pirma reiškėsi Guttempleriečių ložėmis ir Mėlynojo Kryžiaus d-ja. Vaikams blaivybei ugdyti buvo suorganizuota Angelo Sargo sąjunga, globota Liet. K. B. d-jos. Ji turėjo apie 37.000 narių. B. mintimi buvo pagrįsta ir skautų organizacija. Ateitininkuose bei pavasarininkuose beveik visos kuopos turėjo specialias abstinentų sekcijas. Dvi stud. ateitininkų draugovės (vyrų Narsa, mergaičių Birutė) buvo taip pat abstinentiškos. Taigi, B. skleidimas Lietuvoje buvo gana gyvas. 1922 V 5 Steigiamojo Seimo išleistas svaiginamųjų gėrimų mažmenoms pardavinėti įstatymas daugeliu atvejų taip pat varžė girtavimą. Todėl alkoholinių gėralų vartojimas Lietuvoje palyginti nebuvo didelis. 1931 vienam gyventojui per metus teko $2^1/_2$ l degtinės ir $4^1/_2$ l alaus. Tais metais svaiginamųjų gėralų parduota už 49.749.326 litus. Neigiamai B. paveikė okupaciniai metai. Girtavimą laikydami tautinio atsparumo prie-

šu, dabar mūsų partizanai Lietuvoje kartu su kitomis moralinėmis negerovėmis griežtai kovoja ir su girtavimu.

Pagrindiniai alkoholizmo klausimai 1932; *J. Matusas* 20 metų tautos blaivinimo darbo 1928; *A. Alekna* Žemaičių vysk. M. Valančius 1922.

Blaivybė ir Sveikata Lietuvos Blaivinimo Sąjungos organas. Pradėjo eiti 1937 kaip Blaivioji Lietuva, nuo 1938 V virto 2 kartus per mėnesį išeinančiu laikraščiu. Jį redagavo prof. J. Bagdonas.

Blaivystės Laiškas, 1899 ėjęs Plymouthe, Pa. kas du mėnesiai — „Organas suvienytų blaivystės draugysčių". Leido Susivienijimas Lietuvių Amerikoje. Redagavo kun. J. Žilius, formaliu redaktoriumi pasirašydavo M. Darvinis. Iš viso išleista 1—3 numeriai.

Blaka 1) Gana dažnas mūsų pusvilnonių ir vilnonių audinių raštas. B. audžiant, siūlai veriami ir atkertami (ataudais) poromis. 2) Audimo klaida, peršova.

Blake 1) Robert (1599—1657) anglų jūrininkas, Cromwellio laivyno vadas, admirolas. Po Karolio I nužudymo jam buvo pavesta nusiopinti rojalistinį sąjūdį jūrininkuose. Pasižymėjo kovose su olandais, portugalais ir ispanais. 1655 sunaikino Tuniso korsarų laivyną.

2) William (1757—1827) anglų mistikas, poetas ir dailininkas. 10 metų amžiaus vaiko turėtosios vizijos nulėmė visam gyvenimui mistiku likti. Plotino, Böhmės, Swedenborgo įtakoje jis susikūrė savo kosmogoniją ir mitologiją, kurių pagrindiniu bruožu yra vyriškojo (Spectre) ir moteriškojo (Emanation) prado įtampa. Tiek jo poezija, tiek jo paveikslai bei raižiniai prisunkti apokalipsinės vaizduotės ir subtilaus simbolizmo. Pagrindinė jų tema— savotiškas gnostiškas biblinių ir krikščioniškųjų paslapčių vaizdavimas. Lyrikos rinkinių svarbiausi Songs of Innocence 1789 ir Songs of Experience 1794. Bet jo mistinis pasaulis labiau atspindi trijose epinėse poemose: The Four Zoas 1795, Milton 1804–1808, Jerusalem 1804–1820. Paskutinis jo raštų leidimas parūpintas 1925—1932. Jo paveikslų bei piešinių didžioji dalis saugojama Londono Tate Gallery. Juos yra išleidęs Figgis 1925 ir L. Binyon 1926—1929. Savuoju realizmo atsisakymu ir linijų paprastumu B. veikė vad. prerafaelitinę mokyklą. Betgi šiaipjau savo gyvenamuoju laiku B. tiek pat mažai veikė kitus, kaip ir pats mažai buvo kitų veikiamas. Sunkiai suprantami B. veikalai susilaukė dėmesio tik vėliau (Rosetti, Yeats).

J. Middleton Murry W. B. 1933; *M. O. Percival* W. B. Circle of Destiny 1938; *B. Blackstone* English B. 1949; *G. Keynes* B. Studies 1949; *H. M. Margoliouth* W. B. 1951.

W. Blake Kristus ir nusidėjėlė

Blakės (Hemniptera) vabzdžių pobūris, straublinių (Rhynchota) būrio. Jų priekiniai sparnai daugiausia pusiau kieti. B. straublelis laisvas, pritvirtintas galvos prieky, apatinėje pusėje. Juo B. praduria augalų ir gyvių audinius, darydamos žaizdą, į kurią įleidžia erzinančio skysčio — seilių ir tada čiulpia maistą. B. pasižymi kvapo liaukomis, kurių sekretas nemaloniai atsiduoda. Vandeninės B. tų liaukų neturi. Daugumas B. kenkia žmogaus ūkiui, čiulpdamos augalų syvus. Yra B. parazituojančių ant žmogaus ir gyvulių. Daugumas B. gyvena sausumoje, mažesnė dalis vandenyje. Labiau išsiplatinusios B. šiltuose kraštuose. B. priklauso keliolika šeimų su daugybe rūšių. Minėtinos: 1) Blakė medinė (Pentatoma baccarum L.) Europoje ir Sibire. Rausvai ar gelsvai ruda su juodais taškučiais ir rausvai geltonomis dėmėmis. Raičiojasi ant įvairių augalų, ypač ant uogų. 2)Raudonoji blakė (Pyrrhocoris apterus L.). Ryškiai raudoni sparnai su juodais taškučiais. Čiulpia augalu jaunus ūgius ir vabzdžių lavonus. 3) Čiuožikas (Hydrometra lacustris L.) ilgomis kojomis, dažnas stovinčių ir lėtai tekančių vandenų paviršiuje ir aptinkamas visoje Europoje. 4) Vandeninis skorpionas (Nepa cinerea L.) pilkos spalvos ligi 20 mm ilgio plėšri vandeninė B. stovinčiuose vandenyse, visoje Europoje ir Sibire. 5) Vandenbitė (Notonecta glauca L.), žalsvai balta, irgi plėšri (kenkia žuvų ūkiuose) vandeninė blakė. Jos įdūrimas ir žmogui gana skaudus, lyg bitės įgėlimas. Stovinčiuose vandenyse Europoje ir Sibire. 14—16 mm ilgio.

Iš parazitinių B. labiausiai žinoma Blakė patalinė (Cimex lectularius L), vabzdys, parazituojąs ant žmogaus, naminių gyvulių ir paukščių. Ji yra rausvos ar rudai raudonos spalvos, 5—6 mm ilgio. Kūnas plokščias, dėl parazitinio gyvenimo būdo sparnų tik liekanos. Spėjama B. kilus iš Azijos (p. Indijos). Dabar ji paplitusi visur,

Europos šiaurėje mažiau, negu pietuose. Pvz. Anglijoje jos pastebėtos tik XVI a. B. gali ilgai gyventi be maisto. Minta tik gyvų žmonių ar gyvulių krauju. Nei šviežios kraujingos mėsos, nei išbėgusio kraujo B. neliečia. Turi gerai išlavėjusią uoslę, ir todėl iš tolo gali ateiti žmogaus ar gyvio kvapo vedama. Dažniausiai čiulpia kraują iš atidengtų kūno vietų, kur po jų įkandimo pasilieka raudona dėmė su tašku viduryje. Gali pasislėpti mažiausiuose lovų, sienų, grindų ir kt. plyšiuose. Patelės deda balsvus (1 mm ilgio) kiaušelius (ligi 50) keturis kartus per metus. Išsiritusios larvos nuo suaugusiųjų skiriasi tik dydžiu, šeriasi penkis kartus ir po 6—11 savačių jau visai suauga. B. patalinė gali pernešti užkrečiamąją grįžtamąją šiltinę

Blakės vandeninės (Hydrocorisae), irklakojės, gyvena vandenyje ar vandens paviršiuje ir ten minta kitais gyviais (vabzdžiais, vėžiagyviais, žuvų jaunikliais). Vandenyje gyvena keletas B. šeimų: 1) vandeniniai matininkai, arba čiuožikai (Hydrometridae), laibo ilgo kūno ir ilgų kojų vandens paviršiuje slidinėją vabzdžiai; 2) Nepidae; 3) Aotonectidae. Pastarosios dvi šeimos žalingos žūklei. nes, be kitų gyvių, minta ir žuvų jaunikliais.

Blakstiena (cilium) vokų krašto plaukučiai. B. auga išilgai priekinį vokų kraštą keliomis tankiomis eilėmis. Jos apgina akį nuo krislų, prakaito. Kiekviena B. po kokių 150 dienų iškrinta, o jos vietoje atauga kita. Opiniais vokų kraštų susirgimais (blepharitis ulcerosa) iškritusių B. dalis nebeatauga ir palieka tušti protarpiai (madarosis), arba randai išvarto jų šaknis ir pakreipia B. akies obuolio linkui (trichiasis). Kartais, ypač trachomo ligoje, visas voko kraštas (entropium) įlinksta į vidų, ir B. mirksint brūžuoja akies obuolį. Iš to akis įkaista, ragena ilgainiui susidrumsčia. Išplėštoji (epilatio) B. po kokių 2 savaičių vėl atauga, ir vėl brūžuoja akį. Galima pagydyti elektrolizu, išdeginus kreivai augančių B. šaknis arba operacijos būdu atlenkus B. į priekį. Retkarčiais iš prigimimo išilgai užpakalinės voko krašto briaunos pasitaiko dar antra B. eilė (distichiasis). Baltųjų B. (poliosis, canities) gali būti iš prigimties (albinismus), arba iš senatvės, kartais ir dėl akių susirgimo.

Blakutė, arba plestekė, dvinasrė jekninė (Distomum hepaticum L.) plokščiųjų siurbikų (Trematodes) būrio, įvairių žolėdžių žinduolių ir retai žmogaus kenksmingas vidaus parazitas. Kūno ilgis 20—32 mm (kartais ligi 40 mm), plotis 8—13 mm. Nugaros ir pilvo pusėse kūnas tiek suplotas, kad savo pavidalu panašus į pailgą lapą. B. subrendusi stadija dažnai parazituoja raguočių, ypač avių, kiaulių, arklių, triušių, kiškių ir retai žmogaus jeknose. Ji paplitusi visuose žemynuose. Lietuvoje daug raguočių, ypač avių, yra B. apkrėstų. Parazitas gyvena jeknose padarytuose kanaluose ir tulžies latakuose. Viename organizme kaikada jų būva ligi kelių šimtų. Toks didelis parazitų skaičius labai sužaloja jeknas. B. randama ir kituose organuose: plaučiuose, kraujo induose, skauduliuose. Distomatozė būva žymiai aštresnė naminiams gyvuliams, nekaip žmogui. Liga pasireiškia skausmais jeknose, geltlige (tulžies sekrecijos sutrikimas), virškinimo sutrikimu, anemija, karščiavimu ir kt. Neretai baigiasi mirtimi. Vietose, kur B. tarpinis šeimininkas (moliuskas Lininaeus) gausus ir kur avių ir raguočių bandos ganosi arti vandenų, kur privisę minėtųjų moliuskų, B. yra labai paplitęs naminių gyvulių parazitas, ir gyvulių ūkiui pridaro daug nuostolių. Kol nebuvo ištirtas B. raidos ciklas ir nebuvo atrastas jo tarpinis šeimininkas, tol kova su šiuo parazitu buvo nereikšminga, ir galvijų, ypač avių, įvairiuose kraštuose lietingais metais išgaišdavo milionai. Nuo B. Anglijoje 1879—1880 žuvo 3 mil. avių, Alzase ir Lotoringijoje 1873 $^1/_3$ avių skaičiaus. Argentinos pietuose 1882 apie 1 mil. galvų. Tiktai Leuckartui atradus B. tarpinį šeimininką ir ištyrus raidos ciklą, gana sėkmingai pradėta su B. kovoti, vengiant ganyti raguočius šlapiose bei pelkėtose ganyklose ir girdant juos tvarte arba švariuose (neapkrėstuose) vandens baseinuose. Po kiekvieno potvynio patariama nuvalyti ganyklą nuo minėto moliusko.

Blakutė obelinė (Psylla mali Först) mažas lygiasparnių (Homoptera) būrio vabzdys, mūsų soduose kenkiąs obelims (siurbia lapų syvus).

Blamažas (pr. blamage) — peikimas, r. Europos šviesuomenėje vartojamas kam sugėdinti.

Blanc 1) Jean Joseph Louis (1811 — 1882) prancūzu socialistas, politikas ir istorikas. Nuo 1830 studijavo teisę Paryžiuje. 1834 demokratinės pakraipos laikraščio Le bon sens redakcijoje. 1838 įkūrė Revue du progrès politique, social et littéraire, kur 1839 išsp. studiją L'organisation du travail. Smarkiai puola konkurenciją, spaudžiančią silpnesniuosius. Valstybei siūlė kurti gaminamąsias darbininkų bendroves, visuomenines dirbtuves (ateliers sociaux) toms gamyboms šakoms, kur pritaikomos stambios įmonės. 1841 išsp. Histoire de dix ans 1830—1840, 1847 Histoire de la Révolution Française (pabaigta 1862). 1848 revoliucijos metu B. buvo laikinosios vyriausybės nariu. Kada buvo atmestas siūlymas darbo ministeriją kurti, jis sušaukė Paryžiaus darbininkų delegatų susirinkimą (Commission du Luxembourg). Gegužės pradžioje B. neperrenkamas į senąją vyriausybės vietą. Po nepasisekusio darbinin-

kų sukilimo 1848 VI B. pabėgo į Belgiją, vėliau į Angliją, kur išgyveno ligi 1871. Grįžęs Paryžiun, 1871 išrenkamas parlamento atstovu. Išsp.: Discours politiques (1847—1881) 182, Lettres sur l'Angleterre 1866—1867, Histoire de la Révolution de 1848, 1870 (51880), Dix années de l'histoire de l' Angleterre 1879—1881, Questions d'aujourd'ui et de demain (1873—1884).

Ch. Gide ir *Ch. Rist* Ekonominių teorijų istorija 1932; *J. Vidalenc* B. 1948; *Muckle* Die grossen Sozialisten 4 leid. 1920.

2) Charles (1813—1882) Jono Juozo Liudviko brolis, prancūzų meno teoretikas, 1870 meno akademijos direktorius, 1878 estetikos profesorius Collège de France. Žymiausias jo darbas Histoire des peintres de toutes les écoles 1849—1876 ir eilė monografijų apie atskirus menininkus (Rembrandt, Ingres ir kt.).

3) Joseph Paul (1846—1904) prancūzų tapytojas Bino Cabanelio mokinys. 1867 laimėjo Romos premiją, dirbo istorinės tapybos srityje akademizmo stiliumi. Geriausi jo veikalai yra Paryžiaus Panteone.

Blanchard François (1753—1809) prancūzų išradėjas ir vienas pirmųjų lakūnų. 1784 III 4 balionu pakilo į orą, o 1785 I 7 pirmas oru pasiekė Lamanšą tarp Doverio ir Calais ir tais pačiais metais iššoko iš baliono parašiutu. Paskiau nuolatinėse kelionėse įvairiose Europos ir Amerikos vietose 66 kartus kilo balionu į orą, bet paskutinį kartą iš nedidelės augštumos nukritęs užsimušė.

Blanche August (1811—1868), švedų dramaturgas, romanistas, pasižymėjęs savo komedijomis ir romanais. Komedijos Hittebarnet 1847, Rika Morbror 1845. En tragedi i wimmerby 1848. Romanai: Taflor och berattelser ur Stockholms lifvet 1856—1857. Valnaden 1847. Banditen 1848, Sonen of Söder och Nord I—II 1851.

Blanche Jacques Émile (1861–1942) prancūzų portretistas, portretavęs daug rašytojų, artistų, muzikų.

Blanco daugelio vietovių ispanų pridėtinis pavadinimas.

Blanco Fombona Rufino (1874—1944) Venecuelos rašytojas, kritikas ir lyrikas. Parašė: Cuentos americanos (novelės) 1904, El Hombre Hierro 1907, El Hombre de Oro (romanai) 1915, La lámpara de Aladino 1915. Tai realistiniai kūriniai. B. F. buvo vad. amerikinio sąjūdžio (Criollismo) vadas. Jis pats ilgai gyveno Europoje (Ispanijoje ir Prancūzijoje).

Blandis (Platenthera) Orchidaceae šeimos augalų gentis, ligi 70 rūšių. Lietuvoje auga B. dvilapė (P. bifolia L. Rchb.)—žolinis augalas baltais ir kvepiančiais žiedais, naktinių drugių apdulkinamais, ir B. žalsvoji (P. chlorantha Aust.), rečiau sutinkama miškuose.

Blandrata (Biandrata) Giorgio (apie 1515—1590) italų gydytojas ir religinis polemistas. 1557 pabėgęs nuo inkvizicijos į Šveicariją, Genevoje susiartino su Kalvinu. Bet netrukus išsiskyrė ir su juo, virsdamas antitrinitarizmo (Šv. Trejybės neigimo) šalininku. 1558 atvyko į Lenkiją, ir, palaikomas Mikalojaus Radvilos, įgijo didelės įtakos Lenkijos ir Lietuvos reformatams. 1563 išsikėlė į Vengriją, kur buvo Transilvanijos kunigaikščio rūmų gydytoju. Ten jis veikė Joną Zapolyją ir Steponą Batorą, kurį jis rėmė kandidatu į Lenkijos ir Lietuvos sostą. 1576 jis dar kartą lankėsi Lenkijoje. Mirė, sakoma, savo sūnėno pasmaugtas.

Blanka (Blanche; 1188—1252) Kastilijos kunigaikštytė, Alfonso IX, Kastilijos karaliaus, duktė. 1200 ištekėjo už Prancūzijos karaliaus Liudviko VIII. Jo mažamečiui sūnui šv. Liudvikui IX gavus sostą, valdė Prancūziją sėkmingai. Liudvikui 1248 išėjus į kryžiaus karą, antrą kartą buvo Prancūzijos regentė. 1229 paruošė Paryžiaus taiką, baigusią albigiečių karus ir karaliui priskyrusią Languedoco sritį. Kanonizuota šventąja (šventė XII 2).

Blankas (isp. blanco — baltas) popieriaus lakštas su spausdintais perskyrimais (grafomis), nurodančiomis, kas kurioje vietoje reikia rašyti. B. vartojami įvairiems dokumentams, įvairioms žinioms rinkti, — aplamai, visur ten, kur tikslingumo ar racionalumo sumetimais jie gali labiau pastovias dokumentų formas daryti ar raštinės darbą lengvinti.

Blankas Henrikas, XIX a. sulenkėjęs vokietis, žuvininkas, Poznanėje išėjęs specialius mokslus ir keliasdešimt metų dirbęs Lietuvoje. Jis pirmas Lietuvoje pradėjo karpių tvenkinius taisyti, atsižvelgdamas į vietovę, vengdamas brangių pylimų, kaip tai buvo daroma inž. Girdvainio. B. įtaisė ir perdirbo daug žuvų ūkių, pvz. Kurtuvėnuose, Gaižiūnuose, Rukloje. Po žemės reformos išnykus dideliems tam ūkiui tinkamiems objektams, B. išvyko Gardinan.

Blankavimas (blankuoti nuo lenkų blankować) čekių apyvartoje vartojamas terminas neapmokėtam čekiui išrašyti, tokiam čekiui užbėgant už akių, ligi jį pateikiant kitu čekiu apmokėti. Čekių B. įstatymais draudžiamas ir ekonominiu atžvilgiu smerkiamas.

Blankenberghe po Ostendės didžiausias Belgijos pajūrio kurortas Bruges provincijoje, 9000 gyventojų (1949); uostas, kanalu sujungtas su Bruges—Ostende vandens keliu, tramvajais su visais kitais kurortais, geležinkeliu su Bruges (13 km).

Blankenburg 1) Bad B., Thüringer Wald kalnuose Vokietijos vasarvietė, 6000 gyventojų. 1840 Fr. Fröbel įkūrė pirmąjį vaikų darželį.

2) B. am Harz Vokietijos miestas Magdeburgo aps., 18.000 gyventojų. Netoliese Regensteino pilies griuvėsiai. 1599 išmirus B. grafų giminei, B. atiteko Braunschweigo valstybei.

Blanketas (pr. blanquet, carte blanche) tuščias popieriaus lakštas, pasirašytas to, kas jį išduoda patikimam asmeniui. Taip pat raštinėse korespondencijai skiriamas popierius su išspausdintu ar spausdintu įstaigos ar firmos pavadinimu. Vadinamas ir blanku.

Blankiravimas biržoje vartojamas posakis, reiškiąs terminį pardavimą tokių vertybių ar gėrybių, kurių spekuliantas parduodamas neturi ir kurias jis mano įsigyti, pristatymo terminui sukakus, tikėdamas, kad ligi to laiko vertybių kursai ar gėrybių kainos kris. Kitaip tariant, B. tai terminis sandėris, kur pardavėjas spekuliuoja à la baisse.

Blanko (isp. blanco — baltas) pasirašytas dokumentas, kurio turinys galima vėliau surašyti pagal norą, pvz. vekselis — pasirašytas vekselis, nenurodant nei sumos, nei termino. Žodis B. paprastai vartojamas su kitais išsireiškimais, rodančiais atitinkamo dokumento rūšį, pvz. akceptas, B. įgaliojimas, B. indosamentas. B. dokumentu gali būti ir paprasto popieriaus lakštas su parašu apačioje.

Blanko indosamentas vekselio perleidimas kitam, pasirašant antrojoje vekselio pusėje ir nenurodant naujo vekselio gavėjo.

Blanko kreditas vadinama kredito forma, kada jis teikiamas, atsižvelgiant tik į skolininko asmenį ir į jo ūkinį sugebėjimą, nepaimant realiojo apdraudimo.

Blanko sandėris pirkimas-pardavimas dar nenustatyto dydžio, bet tikrai esamo objekto, pvz. būsimo derliaus, dar nepaaiškėjusio dividendo. B. sandėris reikia skirti nuo blankiravimo.

Blanqui Louis Auguste (1805–1881) prancūzų komunistas revoliucionierius. Aktyviai dalyvavo 1830 ir 1848 sukilimuose, 1871 vienas iš Paryžiaus komunos vadų, apie 30 metų praleidęs kalėjimuose. Buvo suorganizavęs revoliucinę grupę savo šalininkų, pavadintų jo vardu. Komunistiniam idealui siekti jis teisino ir prievartos vartojima. Jis pirmas pavartojo proletoriato diktatūros žodį. 1870 Paryžiuje leido radikalų laikraštį La patrie en danger. Jo raštai surinkti dviejų tomų veikale Critique sociale 1885.

A. Zévaès A. B.. La guerre de 1870—1871 et la Commune 1920; *M. Dommanget* B. 1947.

Blantyre britų Njassaland (r. vidurio Afrikoje) protektoriato administracinis centras, 6400 gyventojų (1949), areodromas. B. įkurtas 1876 ir pavadintas Livingstono gimtinės vardu. B. yra 1070 m nuo j. l.. ir todėl jo klimatas europiečiams pakenčiamas.

Blaps Tenebrionidae šeimos vabalų gentis. Vabalai juodi, pailgo išgaubto kūno. Antenos neilgos, galuose truputį sustorėjusios. Krūtinės skydelis keturkampis, antsparniai viršūnėje susiaurėja, antrųjų sparnų nėra, kojos ilgos. Paprasčiausioji rūšis: B. mortisaga L. — vabalas, gyvenąs po akmenimis, namų plyšiuose, rūsiuose. Kūnas 20—30 mm ilgio, juodas, matinis. Labai bailus: iš savo slaptaviečių pasirodo tik naktį.

Blaschke Wilhelm (g. 1885) vokiečių matematikas ir geometras. Nuo 1919 profesorius Hamburgo universitete. Jo moksliniai darbai daugiausia liečia diferencinės geometrijos sritį. Jis, išplėtojęs L. Bianchi tyrimo metodus ir pritaikęs vektorinę bei tensorinę analizę, yra vienas iš kūrėjų afinogeometrijos, į kurią klasinė geometrija įeina tiktai kaip atskira speciali dalis.. Išsp. Kreis und Kugel 1916, Vorlesungen über Differentialgeometrie u. geometrische Grundlagen von Einsteins Relativitätstheorie 1923—1930. Einführung in die Differentialgeometrie 1950, Mathematik u. Leben 1952.

Blasco-Ibanez Vicente (1867—1928) ispanų rašytojas natūralistas, ispaniškuoju Zola vadinamas. Pradėjęs nuo savo gimtojo (Valencijos) krašto romanų, paskui perėjo prie revoliucinių, prieš nuosavybę ir bažnyčią nukreiptų romanų. Jaunas būdamas vertėsi žurnalistika, dėl savo respublikoniškos nuotaikos ir veiklos turėjo emigruoti Prancūzijon. 1898—1907 buvo parlamento atstovas; per 30 sykių areštuotas, paskiau ištremtas, emigravo Prancūzijon, Argentinon. Čia 1910—1913 mėgino ispanams sudaryti kolonizacijos planą. 1918—1923 gyveno Ispanijoje, 1923 vėl turėjo emigruoti į Paryžių, iš kur rašė pamfletus ir satyras prieš Primo de Riverą ir Alfonsą XIII. Jo apysakos ir romanai: Arroz y tartana 1894, Flor de Mayo 1895. La barraca 1898, Entre naranjos 1900 (liet. Tarp apelsinų vertė A. Barčius 1938), Canas y barra 1902, El catedral 1903, La bodega 1905, La horda 1906, Sangre y arena 1908 (liet. Kraujas ir smiltys vertė A. Barčius 1930), Los muertos mandan 1910, Luna Benamor 1912, Cortesana Sonica 1913, Los argonautas 1914, Los catro jinetes de Apocalipsis 1916, Mare nostrum 1918 (liet. Mūsų jūra — vertė A. Barčius 1931). Rašytojo kelionė aplink pasaulį (J. Pajaujo vert.) 1938, Lūšna (M. Skynimo vert.) 1937. Be to, parašė I pas. karo istoriją: Historia de la guerra Europea 1922—1927.

C. Pitollet Blasco Ibanez, ses romans et le roman de sa vie 1921; *J. A. Balseiro* Novelistas españ. modernos 1933.

Blasfemija (gr.) piktžodžiavimas Dievui, bendriau — nepagarbus religinių dalykų pašiepimas.

Blastoidea, Anthodiata, Blastactinota, Eublastoidea dabar nebegyvenančių dygliaodžių (Echinodermata) grupė. Jie yra apverstos penkiakampės piramidės pavidalo, turi trumpą stiebelį, kurio apatinis galas ryši su substratu. Iš piramidės pamato auga eilė ataugų (pinnulae). Šios ataugos nešakotos. Tuo B. skiriasi nuo artimų jiems jūrų lelijų (Crinoidea). Gyveno paleozoiniame periode.

Blastoma (gr.) navikas, naujikaulis.

Blastomera ląstelės, kilusios iš kiaušinio dalymosi jaunose raidos stadijose.

Blastomikozė odos susirgimas, pirmą kartą 1894 Busse's-Buschkės ir Gilchristo aprašytas. B. susargina Oidiomiaetai panašūs į mielių grybelį. Susirgimas pasireiškia plačiomis karpuotomis išaugomis ir smulkiomis pūlingomis pūslelėmis odoje. Liga daugiausia žinoma Š. Amerikoje.

Blastula pūslelės pavidalo stadija, kurią pereina daugumas daugialąsčių gyvių savo individinėje raidoje. Pūslelės sienelė sudaryta iš vieno sluogsnio ląstelių (lastoderma), o jos vidaus tuštuma vadinama pirmine kūno tuštuma (blastocelis).

Blaška ožys, į kurį daužo (blaškia) javų pėdus.

Blaškos, nudaužyti, nublokšti rugių ar kviečių pėdai. Seniau nublokšdavo rugius ir kviečius sėklai, nes patys brandieji grūdai beblaškiant primieji išbyra.

Blatas, Arbit (g. 1908 Lietuvoje) dailininkas. Tapybą studijavo Berlyne, Paryžiuje, kur 1933 Galérie Van Leer surengė pir-

A. Blatas

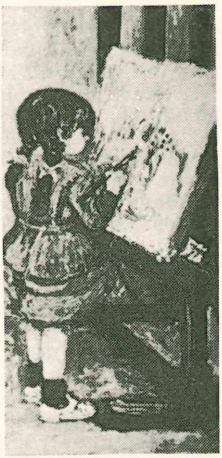

Blatas: Mergaitė piešia

mą savo darbų parodą. 1934 surengė parodą New Yorke. Nuo to laiko nuolat dalyvauja įvairiose parodose Paryžiuje, Š. ir P. Amerikoje. Emigravo į JAV ir apsigyveno New Yorke. Išaugęs ir subrendęs Paryžiaus mokyklos moderniosios tapybos tradicijose, yra šiltų, stiprių ir sodrių spalvų tapytojas. Darbai stovi: M. K. Čiurlionio Galerijoje Kaune, Musée d'Art Moderne Paryžiuje, Musée de Jeu de Paume Paryžiuje, Museum of Modern Art New Yorke, Beaux Arts de Lausanne Šveicarijoje, Jerusalem Museum Palestinoje, Tel-Aviv Museum Palestinoje.

Blattidae vabzdžių šeima. B. turi plokščią ovalų kūną, ilgas kojas ir ilgas antenas. Galva palenkta apačion. Iš dalies ją dengia krūtinės skydelis. Patinėlių sparnai ilgesni, patelių rudimentiniai. Patelė nešioja kiaušelius tam tikruose maišuose (kiaušelių kokonuose), daromuose iš liaukos sekreto. Viename maišelyje gali būti ligi 50 kiaušelių. B. paplitę visuose kraštuose. Ypač daug šiltuose kraštuose. Europoje daugumas jų gyvena tik žmogaus trobesiuose, misdami maisto liekanomis. B. gyvena nakties gyvenimu: dieną slepiasi siauriausiuose plyšiuose. Lietuvoje gyvena šios rūšys: 1) Ectobia lapponica L., žalsvai rudas su tamsiais taškais, 8—11 mm ilgio; miškuose ant medžių ir krūmų. 2) Prūsokas (Blatta germanica auct.) rusvai geltonas, 11—13 mm; visur gyvenamuose namuose. Spėjama jį iš Azijos kilus, drauge su arbatos prekyba Rusijon patekus ir ilgainiui Europos vakarų kraštuose išsiplatinus. 3) Tarakonas (Periplaneta orientalis L.) rusvai juodas, 19—26 mm; prisilaiko visų kraštų namuose. Manoma jį taip pat iš Azijos kilus. Neseniai Europoje paplito dausų tarakonas (Periplaneta americana L.), ligi 30 mm ilgio. Lig šiol jo pasitaiko tik kaikuriuose uostuose ir šiaip didesniuose centruose.

Blaumanis Rudolfas (Karlis Leonids; 1863—1908) latvių rašytojas. 1872—1876 B. mokėsi Uogrėje, vėliau baigė prekybos mokyklą Rygoje ir 1881 ėmė tarnauti kontoje. Tuo metu pradėjo rašyti pirmąsias apysakas vokiečių kalba. Paskiau grįžo į Brakus pas tėvus ir čia dirbo ūkio darbus. 1889 stojo Zeitung für Stadt und Land redakcijon. Nuo 1893 atsidėjo tik latvių literatūrai, gyvendamas čia Rygoje, čia tėviškėje. 1898

R. Blaumanis

Dienas Lapa redakcijoje, 1901 Petrapilyje. Peterburgas Avizes pradžioje humoristinio, vėliau viso literatūrinio skyriaus redaktorius. Grįžęs Latvijon, parašė žymiausius savo kūrinius. 1906 redagavo laikraštį Latvija, bet, besiplečiant džiovai, buvo priverstas išvykti į tėviškę, netrukus į Suomiją, kur ir mirė. B. savo raštuose daugiausia vaizdavo senosios latvių valstiečių kartos pasaulį. Nesiekdamas jokių idėjinių ar moraliųjų tendencijų, B. grynuose meno vaizduose įkūnijo to pasaulio ryškiuosius tipus ir įvykius.

Ankstyvesnieji B. kūriniai pasirodė 1893 rinkinyje Pie skala uguns. Vėliau parašy-

tos novelės: Romeo un Julija 1907, Dancis pa trim 1908, Salna pavasari (liet. vertė J. Paleckis — Šalna pavasarį 1924), Purva bridejs, Baltais 1906. Parašė ligi 50 novelių, jų tarpe ir Andriksons 1899 (liet. vertė J. Paleckis 1930), Naves ena (liet. Mirties šešėlyje, vertė J. Paleckis 1930). B. parašė ir daug draminių kūrinių: Zagl i 1891, L'aunais gars 1892 (liet. Piktoji dvasia; vertė S. Tarvydas 1933), Pazudušais dels 1893, Potivara nams 1897, Indrani 1904 (liet. Indranai, vertė A. Domantas Sakalauskas 1931), Uguni 1906, Sestdienas vakara 1909, vaikų pjesė Pamate 1908; komedijos Zelta kupris 1895, Trines greki 1897, No saldenas pudeles 1901, Skroderdienas Silmačos 1902. Liko nebaigtos penkiapėdžiu jambu rašytos dramos: Genoveva išsp. 1908) ir Dzīvis ūdens (išsp. 1914). B. pirmieji eilėraščiai pasirodė 1908 drauge su A. Niedros eilėraščiais rinkinyje Cel'a malā.

P. Zalite R. Blaumanis 1923.

Blaus Petris (1859—1930) latvių poetas. Mokėsi Liepkalnio ir Vecpiebalgos mokyklose. Vėliau mokytojas pradžios mokykloje, paskui raštvedys Uogrėje, nuo 1891 Ergelių valsčiuje. 1905 už revoliucinį veikimą persekiojamas, emigravo į Šveicariją, kur Ciuricho universitete studijavo literatūrą, ekonomiją, teisę. 1909 grįžo į Rusiją, Charkove areštuotas, bet 1910 karo teismo išteisintas. Nuo 1911 dirbo Latvija ir Jaunais Vārds redakcijose. I pas. karo metu buvo latvių kalbos ir literatūros mokytojas ir laikraščio Baltijas Zinias redaktorius. Vėliau dirbo dienraščio Jaunakas Zinias redakcijoje. Nuo 1920 teisėjas Rygoje ir Alūksnėje, 1922 notaras Jurmaloje, nuo 1923 privatinis advokatas Siguldoje. Mokytoju būdamas, jis surinko 10.000 latvių liaudies dainų ir pradėjo rašyti eilėraščius, spausdintus laikraščiuose slapyvardžiu Zilais. Didelių formos meniškumo laimėjimų B. pasiekė 1898 sonetų cikle Tev (Tau). Epinės B. poemos: Nebuhadnecars 1899, Adams un maharadža Visvamarga. 1912 sukurtieji B. eilėraščiai išsp. rinkinyje Asnu mēnesis. 1914 eilėraščių ciklas Ziemas dienas, 1917 poema hegsametrais Karia dieva orgijas.

Blauso dujos gaunamos iš naftos; parduodamos plieno induose, kur jos yra 100 atmosferų slėgio. Vartojamos metalams lydyti, nes degdamos duoda labai augštą temperatūrą.

Blauzda (crus) apatiniosios galūnės tarpas tarp kelio ir letenos. Blauzdos pamatas — du kaulai: blauzdikaulis (tibia) ir šeivikaulis (fibula).

Blauzdikaulis (tibia) medialinis blauzdos kaulas, jungiąs šlaunikaulį su letenos griaučiais. Jis priskiriamas ilgiesiems kaulams. Viršutinis jo galas storas, platus, ypač skersiniu matavimu, nes sudarytas iš dviejų sąnarinių gumburų, kurių viršutiniai sąnariniai paviršiai ryši su šlaunikauliu. Žemiau šoninio sąnario gumburo krašto, apačioje iš lateralinės pusės yra šeivikaulio galvutei sąnarinis laukelis. B. skersiniame pjūvyje turi trikampio pavidalą.

Blavatskaja Elena (1831 Ekaterinoslave Ukrainoje — 1891 Londone) teosofų sąjūdžio steigėja 1875 pradžioje New Yorke, Anglijoje, Indijoje. Rusų karininko Hahno duktė, 1848 ištekėjo už vicegubernatoriaus Bl., bet po kelių mėnesių su juo išsiskyrė ir ėmė keliauti po Azijos ir Afrikos kraštus, 1851 Anglijoje, po to P., Š. ir C. Amerikoje, Egipte ir Azijoje, 1873—1878 JAV, 1878—1884 Indijoje, 1884—1891 Europoje. Jos pagrindiniai veikalai: Isis nuveiled 1877, The secret doctrine 1888, The key to theosophy ^{3}1920. Rusų kalba 1883 išl. Iz peščer i debrej Indostana (pasirašė Radža-Bai).

Blazas Henrikas Ernestas (1904 I 11 Rygoje) žurnalistas, publicistas. 1924 baigė gimnaziją Kaune. 1924 — 1939 LU humanitarinių mokslų fakultete studijavo lietuvių literatūrą ir filosofijos sistemas. 1928–1930 laikraščio Studentas steigėjas ir redaktorius. 1929—1933 Naujo Žodžio, savaitraščio Dienos ir humoro žurnalo Vapsvos redaktorius. 1933—1938 savaitraščio Kuntaplis steigėjas ir redaktorius. Kuntaplyje išsp. ligi 200 vedamųjų ir tiek pat kitokių straipsnių, pasirašydamas H. Dautarto slapyvardžiu. 1938—1940 dienraščio Laikas steigėjas ir redaktorius. 1945—1946 tremtyje, Regensburge, Lietuvių Balso steigėjas ir redaktorius. 1946 Lietuvių Bendruomenės V. Vokietijoje oficiozo Tremtinių Žinios vyr. redaktorius. 1949 atvyko į JAV. 1950 redagavo Lietuvių Kelią, leidžiamą New Yorke ir Watertowne. Nuo 1953 dirba New Yorke kaip vienas redaktorių Monthly Bulletin of the International Peasant Union. 1943 — 1944 B. vokiečių kalintas Stutthofo koncentracijos stovykloje. 1946—1948 jis buvo Lietuvos Valstiečių Liaudininkų Sąjungos centro komiteto II vicepirmininkas, nuo 1951 tos sąjungos gen. sekretorius. Savo publicistika B. yra aprėpęs plačius lietuvių kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo barus. Jis rašė apie liaudies kūrybą, lietuvių literatūrą, teatrą, redaguodamas humoro laikraščius, pasireiškė kaip satyrinės publicistikos kūrėjas. 1928—1950 lietuvių periodikoje atspausdinti žymesni B. straipsniai apie J. Tumą Vaižgantą, J. Baltrušaitį,

H. Blazas

V. Mykolaitį Putiną, K. Balmontą, B. Sruogą, K. Binkį. 1942—1943 laikraščiuose išsp. ligi 50 vaizdų iš sovietinės Rusijos gyvenimo. 1945—1950 parašė ir išsp. ligi 30 str. apie išgyvenimus koncentracijos stovykloje. 1950 Lietuvių Kelyje pradėta spausdinti, bet nebaigta B. straipsnių serija: Pažinojau Justą Paleckį, Nematomi Pančiai. Atskiromis knygomis išl. šie B. raštai: Poligrafija, Darbas redakcijoje, Reportažai ir korespondencijos (1953), Raudonasis siaubas (du leidimai 1941 ir 1942). Nuo 1953 B. yra LE bendradarbis.

Blazeris Izaokas (1840 Vilniuje — 1906 Jeruzalėje) žydų rabinas ir rašytojas. Izraelio Lipkino Salantero (salantiečio) mokinys ir šalininkas; 1864 — 1878 Petrapilio rabinas, kurį laiką dirbęs Vilniuje, paskui įst. ješibą (talmudo mokyklą) Kauno Slabadoje; iš ten grįžo Vilniun, 1898 išsikėlė Kelmėn, iš kur nuvyko Jeruzalėn. Jo veikalai: Peri Jicchak 1881—1906, Or Jizrae 1900.

Blazina Tomas (g. 1925) amerikietis lietuvis aviacijos inžinierius. Morgan Park karo mokyklą baigė vidut. pažymiu 98,8 (geriausias mokyklos istorijoje). Kalifornijos Technologijos institute baigė technologiją. Vadovavo sprausminių lėktuvų bandymams šaltame ore. Nuo 1951 paskirtas West Point karo akademijos profesorium, kur dėsto termodinamiką ir skysčių mechaniką.

Blažiejus šventasis (šventė II 3, kankinys. Apie jo gyvenimą ir mirtį žinios yra labai miglotos. Pagal plačiai žinomą Passio, B. buvęs gydytojas, o vėliau tapęs gimtojo Sabastės (Armėnijoje) miesto vyskupu. Licinijaus imp. (307—323) persekiojimo metu B. pasislėpęs kalnuose, bet medžiotojų surastas, buvęs perduotas teisėjui Agrikolajui. Po smarkių kankinimų buvęs nuteistas mirti ir, vedamas į egzekucijos vietą, padaręs stebuklą: pagydęs žuvies kaulu užspringusį berniuką. Dėl šito stebuklo B. globos šaukiamasi nuo gerklės ligų, o jo šventėje bažnyčiose laiminami žmonių kaklai dviem kryžiaus pavidalu sudėtomis ir tam tikslui pašvęstomis žvakėmis. B. kultas pirmiausia paplito Rytuose, o vėliau pasiekė ir Vakarus. Romoje buvo 54 bažnyčios ir koplyčios šio šventojo garbei.

Acta SS. Februarii, I 1858; *A. Pazzini* I Santi nella storia di medicina 1937.

Blažys 1) Juozas (1890 V 2 Šiauliuose — 1939 IV 25 Kaune). Baigęs 1908 Šiaulių gimnaziją, stojo į Petrapilio univ. gamtos matem. fak., 1909 perėjo į karo medicinos akademiją, kurią baigė 1914 VI 1. Petrapilyje 1908 stojo į Lietuvių studentų draugiją, bet 1909 kartu su kitais medikais iš jos išstojo ir buvo vienas iš medikų korporacijos Fraternitas Lituanica organizatorių. 1914–1917 karo metu gydytoju mobilizuotas rusų kariuomenėje. 1918 grįžęs Lietuvon, aps. gydytojas Tauragėje. 1920—1921 Kaune Augštųjų Kursų psichiatrijos lektorius ir ligi 1924 IX 11 valstybinės psichiatrinės ligoninės direktorius. Nuo 1924 IX 11 LU medicinos fak. nervų ligų ir psichiatrijos katedros doc., 1935 e. o. prof., nuo 1929 IX 1 med. fak. sekretorius, 1938 VDU prorektorius. Be straipsnių psichiatrijos, alkoholizmo ir kitais klausimais Medicinoje, Kultūroje, Vagoje, Vaire, Mūsų Žinyne, Medicinos fakulteto Darbuose, Logos, atskirai išspausdino: Sveikata ir jos tikrinimas prieš jungtuves 1931, Alkoholizmas ir psichinės ligos 1932, Įvadas į psichiatriją 1935, Tolerancija kaip kultūros principas 1936, Eugenika 1939. Redagavo VDU Žinias.

J. Blažys

2) Vladas (1911 XI 10 Švenčionių aps. Ceikinių par., Giriniškių vk.) gydytojas. 1933 baigė Vytauto D. gimn. Vilniuje, o 1938 mediciną Vilniaus univ. 1949 atvyko į JAV, gavo praktikos teises ir įsikūrė Chicagoje. Aktyviai dalyvavo Vilniuje lietuvių studentų veikloje ir kitose kultūrinėse liet. organizacijose. Bendradarbiavo Vilniaus Rytojuje ir Lietuvių Bare.

Blechen Karl (1798–1840) vokiečių tapytojas. Pradžioje pirklys, vėliau Schinkelio įtakoje susidomėjo dekoracine teatro tapyba. Nuo 1831 buvo Berlyno meno akademijos profesorius. Vienas žymiausių vokiečių romantikos atstovų, kurio paveikslų daugumas pasižymi itin dramiškai kraupia nuotaika. Išimtis tik trumpas tarpas po kelionės į Italiją 1828, kai jis buvo perėjęs į paprastai realistinį vaizdavimą. Šio meto kūriniais jis turėjo įtakos vėlesniam vokiečių realizmui bei impresionizmui.

Blėda, Blėdys Vilniaus krašto ežeras tarp Naručio ir Miastros ežerų, Naruties (Neries) baseine, 2 km ilgio, ligi 1,7 km pločio, 2,2 km² paviršiaus ploto. Tiesioginio ištako neturi, tik per balą ryši su Naruties augštupiu. Skiriančiose B. ežerą nuo Naručio smėlio kopose įtaisyta vasarvietė turistams. Paviršiaus altituda 167 m nuo j. l.

Blėdė Vilniaus aps. upelis, Serveties (Neries) kair. intakas, 13,5 km ilgio. Prasideda prie Molodečno-Polocko glž. linijos ties Parafianovo miestu, teka į vakarus ir pietvakarius ir ties Muraškių kaimu įteka į Serveti 51,7 km nuo jos žiočių.

Blėdelė ežerėlis prie Naruties ištako iš Naručio ežero, ligi 140 ha paviršiaus ploto, šlapiose pievose; paviršiaus altituda 165 m nuo j. l.

Bleibtreu Karl (1859—1928) vokiečių rašytojas, natūralizmo šalininkas. Apysakos Schlechte Gesellschaft 1885, Schicksal 1888, Grössenwahn 1888, Bismarck 1915 ir kt. dramos Seine Tochter 1886, Weltgericht 1888 ir kt., lyrika Lyrisches Tagebuch 1885, Kosmische Lieder 1890.

Bleiveis Jan (1808—1881) slovakų tautinio atgimimo veikėjas, gydytojas, Liublianos medicinos mokyklos profesorius. 1843 įsteigė pirmą slovakų liaudies laikraštį Kmetijske in rokodelske Novice. 1850 Liublianoje įsteigė veterinarijos mokyklą. 1861 atstovas Krainos seime ir valstybinėje taryboje. Paskelbė keletą populiarių knygų slovakų kalba.

Blekaitis Jurgis (1917 VII 8 Kellomakki mst. Suomijoje) režisorius, rašytojas. 1935 baigė Aušros berniukų gimnaziją Kaune, 1943 Vilniaus Universiteto humanitarinių mokslų fak. diplomuotu teatrologu. Nuo 1936 bendradarbiauja lietuvių periodikoje, spausdindamas straipsnius, vertimus ir recenzijas teatro ir poezijos klausimais. 1940 — 1941 Vilniaus miesto teatro aktorius. 1942 —1944 Vilniaus Vaidilos teatro aktorius, vėliau režisorius. 1944—1953 lietuvių tremties teatrų Aitvaro, Atžalyno, Chicagos lietuvių teatro, Chicagos vaikų teatro, Montrealio lietuvių teatro, Naujojo rusų teatro New Yorke režisorius. Žymesni B. režisoriaus statymai: Marianos kaprizai 1944, Bubulis ir Dundulis 1946, Generalinė repeticija 1948, Tariamasis ligonis 1948 ir 1950, Rakieta į mėnulį 1949 ir 1950, Živilė 1950, Našlaitė 1951, Anna Christie 1952, Pabėgėliai 1953. Pastaruoju metu B. dirba kaip lektorius Brooklyno Lietuvių Dramos Studijoje, spausdina straipsnius kultūrinėmis temomis ir eilėraščius Aiduose, Literatūros Lankuose, Naujienose. Nuo 1953 LE teatro skyriaus bendradarbis.

J. Blekaitis

Blemjai klajoklių padermė Nubijoje, rytiniame Nilo krante. Romėnų stumiami, traukėsi Raudonosios jūros pakarščiais. Dėl šios padermės yra susidaręs mitas, kad tai žmonės be galvos, be veido, akys esančios krūtinėje. Tokį mitą kartojo Strabonas ir Plinijus. B. dažnai kovodavo su romėnais. Aurelijus ir Probas juos sumušė. Diokleciano, norėdamas nuo B. apsisaugoti, 296 įkurdino Nilo žemupio srity vieną nubiečių giminę, kuri turėjo pastoti B. kelią ir jiems trukdyti. Dar VI a. B. buvo stabmeldžiai (garbino egiptiečių dievus Osirį, Izį ir Priapą) ir aukodavo saulės garbei kraujo aukas. Spėjama B. dabartinių bedžų (bišarų) protėvius esant.

Blenda pietų Suvalkų upė; ž. Blindė.

Blenda bendras terminas mineralams. Yra apgaunančios, neaiškios išorinės išvaizdos. Daugiausia tinka vadinti pusiaumetalinio pobūdžio mineralams, pvz. iš sulfidų— cinkui, kadmiui, gyvsidabriui, maganui.

Blendis ž. Blindė.

Blendžiava Kretingos aps. Platelių ir Salantų vl. upė, Salanto (Minijos) kairysis intakas, 25,3 km ilgio. Prasideda Kretingos aps. ir Telšių aps. riboje, ties Godelių kaimu ir ties Tintelių dvaru įteka į Salantą 3,5 km nuo jo žiočių, 3 km augščiau Telšių —Kretingos geležinkelio tilto. B. teka beveik lygiagrečiai su Minijos intaku Mišupiu 2—4 km tarpu. Ligi Reketės kaimo jos slėnys negilus. Toliau ji teka giliu (ligi 30 m) skardžiumi. Jos kritimas beveik vienodas — 340 cm/km. Intakai: dešinieji — Karvė, Pelkupis, Gojai; kairieji — Jonupis, Kulupis. Baseino plotas 84 km^2; vandens debitas prie žiočių: maksimumas 25, vidutinis 0,6, minimumas 0,08 m^3/sek.

Blenheim Bavarijos miestelis 35 km į žiemvakarius nuo Augsburgo, kur 1704 VIII 13 anglų kunigaikštis Marlborough ir austrų princas Eugenijus sumušė bavarus ir prancūzus.

Blenheim Park p. Anglijoje, Oxfordshire grafystėje parkas ir rezidenciniai Marlborough kunigaikščių rūmai. B. P. įtaisytas valstybės lėšomis kaip dovana Blenheimo mūšio nugalėtojui.

Blėninės žuvys Blennoidei pobūrio, ešerių būrio, kaulingos vadinamos ir jūros šunimis. Nugaros ir analinis pelekas ilgi. Krūtinės pelekuose ne daugiau kaip 5 šakotų spindulių. Nugaros pelekų du arba vienas. Daugiausia sūraus vandens gyventojai: gėlame vandenyje retai pasitaiko. Gyvena visose trijose juostose. Iškasenose randamos nuo eoceno laikų. Kaikurios rūšys gyvena gana dideliuose gyliuose. Jų 18 šeimynų. Jos minta dugnojumi — mėsėdės. Bet pasitaiko ir plėšriųjų. Jų daugumas meta dugnines išnaršas, o beldiūga, Zoarces viviparus, gimdo gyvas žuvytes. Svarbiausios šeimos ir jų atstovai: Bleniidae — jūros šunyčiai; nedidelės iki 25 cm ilgio žuvytės, analinis pelekas trumpas, nugaros pelekų du ar trys, o juose esama silpnų dyglių. Ryškiai dažytos pakrančių žuvys.

Blennius galerita — Adrijos šuniukas. Jieškodamas maisto, ropoja ant nusausinto kranto.

Visos B. išneršia nedidelį ikrų kiekį. Nerštas vyksta vasarą. Ūkinės reikšmės neturi.

Folidų šeima — Pholidae iš šonų suploto kūno ir vieno nugaros peleko. Pakrančių žuvys, po atoslūgio dažnai pasiliekančios

sausumoje. Jos atstovas Pholis gunnelus — folis paprastasis. Jis ligi 20 cm ilgio žuvytė, gyvena Europos vakarų pakraščiuose, ligi 20 m vandenyje. Neršti lapkričio—sausio mėn. Minta minkštakūniais. Lumpėnų šeima — Lumpenidae plokščios žuvys, gyvenančios Arktyje. Lumpenus lampretiformis gyvena Barenco jūroje ligi 200 m gylio vandenyje. Joms priklauso dantukių — Anarchichadae šeima. Gana stambios žuvys, su dantimis žandikauliuose. Gyvena Ramiojo ir Atlanto vandenynų šiaurinėje dalyje. Atlante laikosi dryžuotoji dantukė —Anarchichas lupus ligi 120 cm, margoji dantukė ligi 180 cm.

Beridiugos — Zoarcidae šeimos žuvys yra pailgo kūno ir turi į vieną kaspiną susiliejusį analinį, uodegos ir nugaros peleką. Daug šios šeimos rūšių gyvena šaltose jūrose. Jų beridiuga gyvagimdė — Zoarces viviparus, gyvena visuose vakarų Europos jūrų pakraščiuose ir Baltijos jūroje. 30 cm ilgio žuvytė, gyvenanti sūriame ir beveik geriame vandenyje. Vasarą laikosi arčiau krantų, o žiemą toliau nuo jų. Vaisingumas nuo kelių dešimčių ligi 400. Subrendusių ikrų skersmuo 4 mm. Gyvena ir Baltijos jūroje. Yra nedidelės ūkio reikšmės. Gaudoma smulkiaakiu tinklu.

Blennorrhoea gleivingai pūlingas kataras. Akių B. esti paprastai su gonokokais: conjunctivitis gonorrhoica, arba akių triperis; gali būti naujagimių ir suaugusių. Triperio pūliai gali pakenkti ragenai, ir akis gali apakti. Atsitinka akių B. ir be gonokokų; ji ne tiek pavojinga. Ašarų maišelio B. yra chroniškas ašarų maišelio uždegimas. Galima pažinti iš to, kad, paspaudus akies kampe pagal nosį, pro ašarų skylutes išsispaudžia pūlių į akį. Ilgainiui ašarų maišelis gali išsiskėsti didoku guzuliuku. Iš tokių pūlių akiai gali būti didelo pavojaus, jei atsitiktų netyčia brūkštelėti per akį: gali įsisėtryti, pasidaryti didelė ragenos opa, kuriai sugijus, palieka baltas randas ties lėlyte (leucoma), ir akis apanka. Gydoma operacijos būdu: arba visiškai išimamas ašarų maišelis, arba prakalama iš jo anga į nosies vidų.

Blepharadenitis akies vokų liaukų uždegimas, kitaip vadinamas blepharitis.

Blepharitis akies vokų kraštų uždegimas. Vokų kraštai nuolat paraudę, dažnai apsinešę pleiskanomis (B. squamosa), blakstienos lengvai iškrinta, bet ir vėl greit atauga. Kartais tarp blakstienų pasidaro pūlių pūslikių, o joms pratrūkus, nedidelių opelių (B. ulcerosa), galinčių išgadinti ir išvartyti blakstienų šaknis. Todėl šitais atvejais iškritusios blakstienos gali nebeataugti, arba atauga, palinkusios į užpakalį. B. priežastys: darbas dulkėse, dūmuose, nemiegotos naktys, konjunktyvitas, trachoma, chroniškas nosies kataras, akių refrakcijos ydos, ašarų takų sugedimai, prigimtinis palinkimas. Pastaruoju atveju B. sunkiai pagydomas.

Blepharochalasis viršutinio voko odos nudribimas. Oda plonutė, paraudusi, smulkiai raukšlėta, kaip sugniaužytas plonas popierius, maišo pavidalu užgulusi ant vokų krašto plaukučių — blakstienų. Pasidaro jauniems. Galima pagydyti, išpjovus nudribusios odos klostę.

Blepharophimosis prigimtinis, arba, dažniau, įgytinis vokų plyšio mažumas dėl to, kad odos klostė užstoja akies kampą. Pasidaro, kai ilgai buvo pašutus oda vokų kampuose dėl chroninio konjunktyvos kataro, trachomos.

Blepharoplegia vokų raumenų paralyžius. Kai paralyžuotas orbikularinis raumuo, akis negali užsimerkti, ir miegant stovi pramerkta. Kartu esti paralyžuoti ir kiti tos pačios veido pusės raumenys, kuriuos įnervuoja tas pats nervas: kaktoje nebelieka raukšlių, veidas persisuka, burnos kampas nusvyra. Atsitinka nuo facioliojo nervo uždegimo, nuo jo sužeidimo, operuojant pagal ausį arba ausies viduje, nuo jo pakenkimo kiaušo kaulų ir smegenų susirgimais. Kad miegant nepadžiūtų pramirkos akies ragena, einant gulti reikia akis užrišti. Kai paralyžuotas raumuo, keliąs viršutinį voką, viršutinis vokas yra nudribęs, akis užmerkta ir negali atsimerkti. Kartu gali būti paralyžuoti ir akies obuolio muskulai, kuriuos įnervuoja tas pats nervas.

Blepharospasmus mėšlungiškai užmerktos akys. Atsitinka, jei akis stipriai sujaudinta: įkritęs krislas, įlinkusi blakstiena, aitri šviesa, įvairūs akies uždegimai, ypač skrofuloziniai akies susirgimai. Senatvėje B. atsitinka ir be aiškios priežasties ir sunkiai pagydomas.

Blepharotomia lateralinio vokų kampo perskėlimas, kad padidėtų akies plyšys. Kai reikia pastovaus efekto, pasidariusi žaizda apsiuvama, kad jos kraštai vėl nesuaugtų.

Blériot Louis (1872–1936) prancūzų lėktuvų konstruktorius ir lakūnas, pagarsėjo, kai 1909 VII 25 savo darbo lėktuvu pirmasis perskrido La Manche sąsiaurį tarp Calais ir Dover. 38 km per 37 minutes. Jis pirmasis padirbo monoplaną (viensparnį lėktuvą) ir juo 1907 III 21 pakilo į orą. Prancūzų aviacijos kūrėjas.

Blese Ernestas (g. 1892 XII 27 Rygoje) latvių kalbininkas. 1914 baigė Petrapilio universitetą, nuo 1919 Latvijos universiteto docentas, 1928 Dr. phil., 1928—1944 germanų filologijos profesorius, skaitęs ir kalbotyros įvadą. 1929—1939 Izglitības Ministrijas Menešraksts redaktorius. Nuo 1944 tremtyje. 1945—1949 latvių gimnazijos direktorius Hanau, nuo 1946 dirbo Mainzo universitete. Išsp. Ievads valodniecībā 1922,

Latīņu gramatika I 1923, Uzvārdu pareizrakstības vārdnīca (sykiu su V. Pētersonu) 1927, Grammaire pratique de la langue latvienne (sykiu su Ch. Barret) 1928, Die Kuren und ihre sprachliche Stellung im Kreise der baltischen Volksstämme (Congr. secusnd. archaeol. balt., 1930), Latviešu pareizrakstības rokas grāmata (su V. Pētersonu) 1933, Latvijos lit. Vėsturi 1947.

Bleuler Eugen (1857—1939) šveicarų psichiatras, nuo 1898 profesorius Züricho universitete. Žinomas savo darbais apie šizofreniją. Išsp. Lehrbuch d. Psychiatrie 1916 (naujai perdirbta aštunta laida 1949), Das autistisch undisziplinierte Denken 1919, Naturgeschichte der Seele und ihres Bewustwerdens 1921, Die Psychoide als Prinzip der organischen Entwicklung 1925, Mechanismus, Vitalismus, Mnemismus 1931 (kritikuodamas mechanizmą, atstovauja savo mnemizmą).

Blezdė (bot.) ž. Kregždūnė.

Blezdinga arba šelmeninė kregždė Chelidon rustica, paukštelis ligi 192 mm ilgio, sparnų tarpugalio 320 mm, suglausto sparno 124 mm. Kaip ir visi kregždžių šeimos (Hirundinidae) paukščiai, turi trumpą, pamate labai suplotą ir išplėstą snapą, su mažu kabliuku gale; plačios žiotys; trumpos keturiais pirštais kojos; sparnai labai ilgi, su ilgiausia pirmąja plasnojamąja plunksna, uodega ilga, dvišakė, iš dvylikos vairuojamųjų plunksnų. Viršutinė kūno dalis, sparnai ir uodega juoda, ryškaus mėlyno žvilgėjimo, kakta ir pagerklys rudai kaštaninės spalvos. Apačia balta, tik skersai per krūtinę eina plati juodos spalvos juosta; vairuojamosios plunksnose, išskyrus dvi vidaus, po vieną baltą dėmę; sparno apatinės dengiamos plunksnos rusvai pilkos. Patelė skiriasi nuo patino silpnesniu žvilgėjimu viršutinėje kūno dalyje, mažiau ryškia ruda spalva pagerklyje ir trumpesne uodega. B. vasarą gyvena visoje Europoje, Azijoje ligi Japonijos ir š. Afrikos. Lietuvoje nėra tokio kaimo ar net atskiros sodybos, kur jos neperėtų. Miestuose peri rečiau. Pavasarį B. pasirodo mūsų krašte apie IV 12, išnyksta spalio mėn. pradžioje. Išimtinais atvejais palieka ligi spalio mėn. antrosios pusės. Žiemoti išskrenda į p. Afriką (vienas jaunas egzempliorius, pažymėtas žiedu Lietuvoje, žiemą buvo sumedžiotas Rodezijoje).

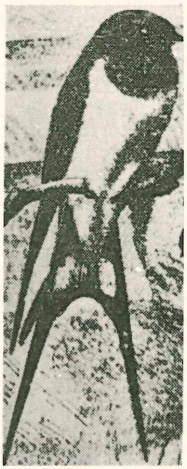

Blezdinga

B. giesmelė yra tobulesnė, kaip kitų šios šeimos paukščių; veisimosi metu jos daug čiulba. Jos yra labai vikrios. Todėl nebijo ore puldinėti šiaip kitiems paukščiams labai pavojingų sakalų bei vanagų; tai pat jos puola kates ir kt. plėšrius žvėriukus, šaukdamos savotišku tam momentui pritaikintu balsu, kurį pavojaus ženklu gerai supranta ir kiti paukščiai. Peri gyvenamųjų namų pastogėse, daržinėse, kluonuose, tvartuose, kad tik būtų nuolat anga joms įskristi. Lizdas lipdomas iš purvo su šiaudų, plaukų ir kt. medžiagos priemaiša purvui sutvirtinti; jis turi rutulio ketvirties pavidalą, viršuje plačiai atdaras, dažniausiai prilipdomas statmenai prie grebėstų arba sijų. Vidurys laibas, gausiai plunksnomis išklojamas. Perėjimo laikas kartais trunka ligi rugpjūčio mėnesio. Paprastai esti penki kiaušiniai vidutiniškai ligi 18 mm ilgio ir 13,5 mm pločio. Pagrindinė jų spalva balta, rudomis ir durpinėmis dėmėmis, taškuota. Išskridę iš lizdų, jaunikliai dar ilgai senių lesinami. Rudeniop, prieš išskrendant, B. būriai renkasi nakvynėn ežerų nendrynuose ir meldynuose. B. žiedavimas Lietuvoje įrodė, kad šie paukščiai iš savo žiemos būstinių grįžta ne tik į tą patį kraštą, bet netgi į tą patį kaimą ir tą patį lizdą.

T. Ivanauskas Lietuvos paukščiai I 1938.

Blezdingė (bot.) ž. Našlaitė.

Blezdingėlė mūsų sodžiaus šokis, vis labiau pamirštamas. M. Valančius Palangos Juzėje, ašmame vakare nuvedęs Juzę Pandėlin, mini jaunuomenę šokus B.; kaip šoko B., nepasako. Seniausia žinia apie B. yra L. Jucevičiaus Litwoje 1846 190—191. A. Juška žodyne I, 1897, (surašyta prieš 1880) B. šitaip apibūdina: šešnytis, aštuonnytis šokinys, skepetas nusitvėrus, vadinas B. Ant. Kašarauskas (prieš 1863) sumini B., aštuonnytį (aštunitį) ir kuskinę, arba B. Nuo Jucevičiaus B. skiriasi Ant. Kašarausko, Žemaitės (Mūsų gerasis 1913), Juozo Mickevičiaus (Žemaičių vestuvės Platelių, Alsėdžių, Ylakių apylinkėse — 1933) sužymėtoji B. Kašarauskas paties šokio neaiškina. Pasak Mickevičiaus, šešios moteriškos sustoja poromis; kiekviena pora turi į kertes pusiau perlenktą skepetaitę; kiekviena nusitveria už kertės, ir kas pora dainuoja po kartą. Muzikantai pradeda griežti. Visos trys poros šoka, landydamos pro grandinės tarpus.

Blezdingėlė (blezdinga) tautosakoje bemaž neminima, tuo tarpu kai kregždė nemažai čia svėrė (V. Krėvė Mickevičius Mūsų paukščiai tautosakoje: Kregždė ir vanagas liaudies padavimuose, Kregždės giesmės ir Kregždė liaudies burtuose ir prietaruose — 1930 Mūsų Tautosakoje II; J. Elisono Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje: Kregždė sodietė — 1932 Mūsų Tautosakoje V). Dainose B. retai teaptinkama

Blezdingėlė
Šoka Vasario 16 gimnazijos mergaitės (Diepholze, Vokietijoje)

Blida Alžiro miestas M. Atlo šiauriniame pakraštyje; 62.000 gyventojų (1950). Turkų įkurtas viduramžiais. 1837 pateko Prancūzijos valdžion.
(Lek blezdingėlė — L. Jucevičiaus Litwa 68); apie 1863 sukurtoji B.: Kad atėjo švento Jurgio diena, parlėkė blezdinga tiktai viena (M. Valančiaus Palangos Juzėje).

Bligh William (apie 1753—1817) anglų admirolas, keliautojas, kolonizatorius. Dalyvavo J. Cooko antrojoje ekspedicijoje aplink žemę, 1787 laivo Bounty kapitonas kelionėje į Tahiti, bet, sukilusiems jūreiviams ji drauge su 18 kitų jūreivių palikus laivelyje atvirame vandenyne, po 47 dienų pasiekė už 3618 mylių esančią Timoro salą (prie Javos). Jis užveisė duonmedį V. Indijoje. 1805 paskirtas Australijoje N. S. W. gubernatoriumi, bet 1808 jo sukilusių karininkų areštuotas ir 2 metus išlaikytas kalėjime. 1811 sugrįžęs į Angliją, buvo pakeltas kontradmirolu. Parašė: Narrative of the mutiny on Board Ship Bounty 1790, Voyage of the South Sea 1792.

Bligna trilapė (Isopyrum thalictroides L.) vedryninių (Ranunculaceae) šeimos augalas; daugiametė žolė su plunksnėtais lapais ir baltais žiedais. Auga krūmynuose ir miškuose; retkarčiais randamas Lietuvoje.

Blymaičių girininkija Klaipėdos aps. Kebelių vl., priklauso Milkurpių miškų urėdijai; miško plotas 334 ha. Miškas daugiausia pušynai. Girininkijos įstaiga Blymaičių sodyboje.

Blynai kepami iš kvietinių miltų tešlos, kartais iškeltos mielėmis. B. ypač mėgiami rytų augštaičiuose, kur jie kasdieninis pusryčių patiekalas. Jie kepami iš kvietinių, miežinių ar žirninių miltų ir valgomi su tauku padažu ar rūgščiu pienu.

Blynas 1) Dominikas Jonas (1877 VIII 18 Panevėžio aps. Pušaloto vl. Pazūkų k.—1933 VI 22 Kaune). Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje ir Kauno kun. seminarijoje. 1900 išvyko Odeson, kur dirbo valst. žemės banke. Spaudos draudimo metais bendradarbiavo Naujienose (slapyvardžiu Bamblys). Nemaža dirbo vietos lietuvių reikalams. Iš Odesos rašė korespondencijas į lietuvių laikraščius (Lietuvių Laikraštis, Vilniaus Žinios). I pas. karo metu buvo iš steigėjų Odesos lietuvių komiteto nuo karo nukentėjusiems šelpti. 1917 odesiečių lietuvių išrinktas atstovu į Rusijos lietuvių seimą Petrapilyje. Buvo jo sekretorius. 1918 atsikėlė Lietuvon ir buvo valdininkas finansų ir susisiekimo ministerijose. 1921 dirbo prekybos ir pramonės banke, 1924 žemės banke; nuo 1928 to banko direktorius. Buvo Pažangos bendrovės valdybos pirmininku. Kurį laiką pasirašinėjo kaip Lietuvos Aido atsakingasis redaktorius. Išvertė Fustel de Coulange'o Senovės miestas (La cité antique) 1933. Kaune gyvendamas, bendradarbiavo Lietuvyje, Lietuvoje, Lietuvos Aide.

2) Leonas (g. 1908 Odesoje) baigė Kauno Aušros gimnaziją, mokėsi VDU, politinius mokslus baigė Italijoje. 1944 išvežtas į Sibirą. Bendradarbiavo Naujojoje Romuvoje, Akademike, Tėvų Žemėje. Vartojo slapyvardį Vetusius. Išvertė Pappini Tragizmai ir vyriškumas ir Kančios liudininkas, 1939 su Orlandi itališkai išvertė V. Krėvės Skirgailą.

Blinda Ukmergės aps. Giedraičių vl. ežerėlis, Kemento ežero (Širvintos, Šventosios, Neries) baseine, apie 10 ha ploto; 174 m nuo jūros lygio.

Blinda Tadas Žemaičiuose apie XIX a. pusę pagarsėjęs plėšikas, „svieto lygintojas", vienas iš daugybės baudžiavos laikų plėšikų, kuriuos stūmė į plėšikavimą ne tiek noras pasipelnyti, kiek nepasitenkinimas nepakenčiama Lietuvos baudžiauninkų būklė. Jis veikė, ir baudžiavą panaikinus. Tik 1878 IV 22—V 4 (šv. Jurgio išvakarėse) buvo užmuštas Luokėje. Padavimus ir legendas apie B. buvo surinkusi S. Pšibiliauskienė (Lazdynų Pelėda). Ta medžiaga remdamasis, G. Landsbergis 1907 parašė dramą Blindą — svieto lygintojas (Žemai-

čių razbaininkas). Drama buvo vaidinama lietuvių scenoje. Išversta latviškai, ji buvo vaidinama ir Rygoje.

Blindažas (pr. blindage) slėptuvė, galinti saugoti karius nuo kulkų ir artilerijos sviedinių skeveldrų. B. dažniausiai statomi apkasuose po brustveriu. Kad pataikęs sviedinys daug žmonių nesužeistų, jie statomi ne didesni kaip vienai grandžiai. Platesne prasme. B. yra medžiaga, kuria sutvirtinma ar apkalama kokio nors karinio pastato sienos, stogas arba uždengiama slėptuvė nuo sviedinių smūgio. Tokia medžiaga gali būti: rąstai, gelžbetonas, geležis, plienas. Ypač plienas varžojamas šarvuotiems artilerijos bokšteliams ar karo laivų sienoms apkalti; stipriausias B. šarvas iš plieno su chromo ir nikelio priemaišomis.

Blindė (Blenda) p. Suvalkijos ir Prūsų žemės upė, Ramintės (Peisės, Unguros, Priegliaus) kairysis intakas, 20 km ilgio. Teka iš Verselės ežero; seniau tekėjo iš Blindės (Pablindžių) ežero. Ramintės girioje įteka į Ramintę. Turi vieną kairįjį intaką Bliūdę.

Blindėnų miškas Panevėžio aps. Ramygalos vl., 60 ha ploto. Drebulės, beržo, ąžuolo, juodalksnio miškas.

Blindžiuva Kretingos aps. upė. Ž. Blendžiava.

Blink-komparatorius aparatas greitai judančioms ir kintamoms žvaigždėms ieškoti. Jis iš fotografinių plokštelių laikiklių, į kuriuos įdedamos to paties dangaus ploto, tik kitu laiku padarytos dvi fotografinės plokštelės ir atitinkamais reguliatoriais nustatomos taip, kad abiejų plokštelių tas pats plotas matomas toje pačioje vietoje, atitinkamomis prizmėmis į tą patį mikroskopą iš plokštelių einančią šviesą suvedus. Judančios diafragmos šviesa nuo abiejų plokštelių pakaitomis kelis kartus per sekundę uždengiama, ir tuo būdu akis mato tos pačios žvaigždės vaizdą tai vienoje, tai kitoje plokštelėje. Jei žvaigždė yra kintama, abu vaizdai yra nevienodo dydžio, o B. K. ji atrodo pulsuojanti. Jei žvaigždė juda kitų žvaigždžių tarpe, jos vaizdas atrodo šokinėjąs.

Blinstrubiškių miškas Raseinių aps. Viduklės vl., 1582 ha. Vieta lygi, drėgna, vietomis šlapia. Dirvožemis įvairus. Eglynas su pušimi. Drėgnesnėse vietose yra lapuočių iš juodalksnio, beržo, drebulės.

Blyth anglų uostas prie šiaurės jūros, 34.000 gyventojų (1951). Išvežama akmens anglis.

Blitt Axel Gudbrand (1843—1898) norvegų botanikas, Oslo universiteto profesorius. Baigė savo tėvo Mathias Numseno B. pradėtą veikalą apie Norvegijos augalus Norges Flora. Sudarė teoriją apie poledžio laikotarpyje besikaitaliojančius sausuosius ir šlapiuosius periodus. Švedo R. Sernanderio patikrinta, ši teorija dabar vadinama abiejų mokslininkų vardais. Išsp. Haandbog Norges Flora 1898, Essty on the Immigration of the Norvegian Flora 1876, Zur Geschichte der nordeuropäischen, besonders der norwegischen Flora 1893.

Blitzkrieg (vok. žaibo karas) II pas. kare vokiečių pasidarytas terminas pažymėti strategijai, pagrįstai staigumo principu.

Bliucher Vasilij (vokiškai Blucher, 1889—1937) bolševikų generolas. Buvęs geležinkelio darbininkas, I pas. kare išsitarnavo į puskarininkius. Pilietiniame kare veikė Samaroje. 1923 buvo nusiųstas kariniu instruktoriumi į Kiniją, 1929 paskirtas Tolimųjų Rytų armijos vadu, 1937 sušaudytas, ryšium su Tuchačevskio byla.

Bliūdašilių miškas Ukmergės aps. Želvos vl., 85 ha. Vieta kalvota, dirvožemis smėlio. Vidutinio amžiaus pušynas. Miško viduryje ir pietiniame pakraštyje yra vad. švedkapiai, kur rasta senienų.

Bliūdė p. Suvalkijos ir Rytų Prūsų upė, Blindės (Ramintos, Peisės, Angerapės, Priegliaus) kairysis intakas, 20,6 km ilgio. Išteka iš Baltojo ežero, kerta M. ir D. Lietuvos ribą ir Ramintės girioje įteka į Blindę 0,6 km nuo jos žiočių.

Bliūdžiai, nuo Gardino atvykę XVII a. pabaigoje, įkūrė Marijampolės aps. Bliūdziškių kaimą (400 margų). XIX—XX a. Lietuvos viešajam gyvenimui davė kelias inteligentų kartas (penkis kunigus, kelis daktarus, šiaip baigusiųjų augštąjį mokslą vyrų ir moterų ir gabių ūkininkų).

1) Antanas savo pavarde bendradarbiavo Aušroje 1884.

2) Jonas (g. 1880 XI 20 Bliūdziškiuose). Mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje ir Maskvos junkerių mokykloje. 1901—1909 buvo pradžios mokyklos mokytoju, 1909 grįžo į ūkį ir ten dirbo. 1911 rusų valdžios nuteistas 6 mėn. tvirtovės kalėjimo. Dalyvavo I pas. kare. Steigiamojo seimo narys nuo soc. liaud. demokratų ir valstiečių sąjungos bloko, Lietuvos kariuomenės atsargos pulkininkas leitenantas.

3) Mykolas (g. 1882 IX 12 Bliūdziškiuose). 1904 baigęs gimnaziją, studijavo Petrapilio universitete gamtos mokslus, kuriuos baigė 1911. 1905—1906 aktyviai dalyvavo revoliuciniame sąjūdyje Lietuvoje. Kartu su dr. K. Griniumi, jo žmona ir stud. P. Grigaičiu sutaisė pirmą viešą lietuvišką spektaklį Marijampolėje 1905. Viešuosius vakarus-spektaklius ruošė Šakiuose, Pilviškiuose ir šiaip kaimuose. Dirbo lietuviškoje scenoje Petrapily. Vilniaus seimo 1905 dalyvis. 1911—1912 baigęs universitetą, metus mokė Marijampolės mergaičių gimnazijoje ir Žiburio progimnazijoje, kur dėstė lietuvių kalbą. Po I pas. karo grįžo Lietuvon 1919 ir dirbo Marijampolės gimnazijoje mokytojo darbą. 1920 pradžioje stojo finansų ministerijon. 1923 X 1 — 1925 V I buvo Lietuvos universiteto organinės chemijos

vyr. asistentas. 1924 IX — 1940 finansų ministerijos mokesčių departamento direktorius. Nuo 1940 dirbo mokytojo darbą Lietuvoje ir tremtyje (Vokietijoje). 1949 atvyko į JAV. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke ir Lietuvos Žiniose.

Bliūdžiūtė Ona Emilija (g. 1892 IX 16 Bliūdžiškiuose) gydytoja. 1911 baigė Marijampolės gimnaziją. Gimnazijoje būdama, dalyvavo slaptoje moksleivių aušrininkų organizacijoje. 1917 baigė Maskvoje moterų medicinos institutą ir išlaikė valstybinius egzaminus prie Maskvos universiteto medicinos fakulteto. Lankydama institutą dalyvavo lietuvių studentų draugijoje. 1918 grįžo Lietuvon, 1918—1921 praktikavo S. Kalvarijoje, o nuo 1922 X VDU medicinos fakulteto asistentė, nuo 1925 vyr. asistentė. Dirbo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Ligoninėje ir privačioje prof. Pr. Mažylio klinikoje. Bendradarbiavo Medicinoje.

Bliumas Petras (g. 1896 I 18 Panevėžio vl. Baroniškių paliv.) mokytojas. Nuo 1919 XI mokytojavo įvairiose Panevėžio aps. mokyklose, o nuo 1930 buvo pradžios mokyklos Panevėžyje vedėjas. 1918 I — 1918 VIII buvo vokiečių kalinamas Panevėžio kalėjime už lietuviškuosius atsišaukimus. 1919 dalyvavo partizanu Pušaloto būryje. 1924 Lepšių pilkapyje atkasė vieną kapą ir iš jo radinių sudarė vietinės mokyklos muzėjėlį. Nuo 1928 sekretoriavo Panevėžio Gimtojo Krašto Tyrimo d-joje, globojusioje Panevėžio muzėjų. Veikė skautuose, jaunalietuviuose ir šauliuose. Rašinėjo Karyje, Trimite, Jaunojoje Kartoje ir Mokslo Dienose. 1949 atvyko į JAV, apsigyveno Bostone ir čia mokytojauja šeštadieninėje mokykloje.

Bliūzas piliakalnis Raseinių aps. Kelmės vl. Tverijoniškių k. laukuose, Dratvinio upelio krante. Su šiuo piliakalniu syji padavimai apie tariamąjį senovės milžiną, kunigaikštį Bliūzą.

Blizgė (Lunaria biennis Moench.) Cruciferae šeimos p. Europos dvimetis augalas ligi 1 m aukščio, violetinių žiedų. Vaisiai ploni su balta blizgančia kaip sidabras pertvara viduje, dėl kurios vad. Judos sidabriniu. Dažnai vartojama sausoms puokštelėms daryti.

Blizgė žuvims gaudyti dirbtinis metalinis striegtas. Dažniausiai šaukšteliškas, nublizgintas, kad žuvies dėmesį patrauktų. Todėl B. auksinamos, nikeliuojamos ar sidabruojamos. B. velkamos arba užmetamos nuo kranto arba iš laivelio.

Bliziński Juozas (1827—1893) lenkų komedijų rašytojas, gyvenęs Galicijoje. Išsp.: Marcowy kawaler 1873, Pan Damazy 1878, Mąż od biedy 1878, Rozbitki 1881, Mąż w drodze 1886. 1896 jo Mąż od biedy dr. J. Spudulio ir studento Lapinskio buvo išversta lietuviškai Petrapilyje — Žentas dėl parodos. Ji buvo pirmą kartą vaidinta Petrapilyje 1896 III 1 ir Rygoje 1898 II 14. 1897 ją vėl išvertė JAV A. Kaupas-Selimas tuo pačiu vardu. Ji buvo daug kartų vaidinta lietuviškuose spektakliuose.

Bloch 1) Bruno (1878—1938) šveicarų gydytojas Züricho univ. profesorius ir odos ligų klinikos direktorius. Iš moderniosios dermatologijos kūrėjų. Veikalų spausdinta iš beveik visų sričių.

2) Ernest (g. 1880 Genevoje) žydų muzikas, atvykęs į JAV 1916. Iš pradžios buvo smuikininkas, vėliau kompozitorius, pasidarydamas žymiausiu vad. neohebrainės muzikos kūrėju. Kūriniai: opera Macbeth 1910, Jesebel 1918, Hebraic Rhapsody 1920, Helvetia 1929, Voice in the Wilderness 1936.

3) Felix (g. 1905 Züriche) šveicarų fizikas, nuo 1936 profesorius Stanford univ., Calif. 1952 gavo Nobelio premiją už metodų patobulinimą atomuose magnetinių jėgų laukams matuoti.

4) Jean Richard (1884—1947) prancūzų komunistinis rašytojas, II pas. karą praleidęs Maskvoje ir vėliau organizavęs komunistinį dienraštį Ce soir 1945. Žymesni jo romanai: Le dernier empereur 1927, Destin du siècle 1931, Toulon 1946.

5) Ivan (1836 — 1902) Lenkijos žydas ekonomistas ir pacifistas. Lentvario — Romnų geležinkelio statytojas. Be kelių darbų apie geležinkelius ir Rusijos finansus, 1898 išsp. pacifistinį veikalą Buduščaja voina, kuris buvo išverstas lenkų, prancūzų, vokiečių ir anglų kalbomis.

Blockis Mykolas (1785 II 27 Lomžos vaiv. Zambravos par. — 1851 II 28 Seinuose). Mokėsi Pultuske ir 1810 baigė Pultusko seminariją. Įšv. kunigu, buvo Įdrzejovo vikaru ir klebonu, 1817—1826 Višonkų klebonu, 1827 — 1833 Seinų seminarijos regensu, 1829 kanauninku, 1834 Lomžos konsistorijos teisėju surogatu, 1836—1850 Novogrodo prie Lomžos klebonu. 1844—1847 dvasinių dalykų referentas. 1847 mirus Seinų vyskupui Strašinskiui, buvo išrinktas Seinų vyskupijos administratoriumi. 1851 II 17 popiežius Pijus IX paskyrė B. Vloclavko vyskupu, bet jis mirė, nespėjęs nė iš Seinų išvykti.

Blodustas, svogūnas, česnakas (Allium), Liliaceae šeimos apie 500 skirčių. Jų tarpe nemaža gražiažiedžių ir daržinių, išplitusių įvairiuose kraštuose. Česnakas meškinis (A. ursinum L.), drėgnuose lapuočių miškuose; svogūnas valgomasis (A. cepa), daržuose visur auginamas, priskoninis augalas, kilęs iš Rytų; česnakas valgomasis (A. sativum L.), prieskoninis augalas, kilęs iš Rytų; česnakas laiškinis (A. Schoenoprasum L.), šlapiose augiavietėse, darželiuose ir daržuose kaip dekoratyvinis ir prieskonio augalas; česnakas askaloninis

(A. ascalonicum), daržuose auginamas prieskonio augalas, kilęs iš Rytų; B. p o r a s (A. Porrum L.), daržuose auginamas, kilęs iš p. Europos. Iš gražiažiedžių minėtini B.: A. C h r i s t o p h i i Rgl., iš Turkestano, dideliais tamsiais alyviniais žiedais galvelėse; A. c y a n e u m Rgl., iš Kinų ir kt. Visi B. tinka auginti soduose ir darželiuose. Galima dauginti sėklomis ir svogūnėliais, augančiais senųjų šonuose.

Bloemfontein P. Afrikos Unijos Orange valst. sostinė, 1377 m nuo j. l., plačiame klonyje, kurį supa stalakalniai; ligi 40.000 gyv. (1953). Dėl sveiko klimato gerai tinka gyventi europiečiams. B. įkurtas olandų išeivių-burų jų apgyventoje srityje. Burų kare 1900 III 13 užimtas anglų gen. Robertso. P. Afrikos Unijos vyriausiojo teismo būstinė, universitetas, Michigano universiteto astronominė observatorija, kat. arkivyskupo rezidencija. Vilnų prekybos centras.

Blogis filosofine prasme aptartinas kaip gėrio stoka (malum est privatio boni). Vadovaujantis Leibnizo klasikine distinkcija, skiriama metafizinis, fizinis ir moralinis B. Metafiziniu B. turimas mintyje paprastas netolubumas, kuriuo yra nebuvimas Absoliutu. Šia prasme kiekvienas kūrinys yra B. netobulas pačiu tuo, kad joks kūrinys nėra ta absoliuti tobulybė, kuri yra sava vienam tik Kūrėjui. Nors ir pašaukti į būtį, visi kūriniai tam tikru būdu lieka pažymėti nebūtimi, nes nė vienas kūrinys nėra pati Būtis. Kiekvienas kūrinys išskiria nebūtį, bet joks kūrinys nėra absoliutus nebūties išskyrimas. Absoliučiai nebūtis yra išskirta tik Tame, kuris yra pati Būtis. Pagal tai, kas vadinama metafiziniu blogiu, iš tiesų tėra visų kūrinių kontingentiškumas, arba neabsoliutumas metafizine to žodžio prasme.

Fiziniu blogiu turima mintyje skausmas dėl vienokio ar kitokio gyvybės pažeidimo (liga ar skurdu, vienokiu ar kitokiu teroru). Kai metafizinis B. liečia visa, kas yra, tai fizinis B. liečia tik gyvąsias būtybes. Kur nėra gyvybės, ten nėra nė skausmo galimybės. Nesigailime akmens suskaldomo, bet jau gailimės sutrypiamos gėlės. Akmens atveju jo suskaldymas nieko nereiškia. Bet gėlės sutrypimas jau yra gyvybės sunaikinimas. Ir kada jos gailimės ar dargi poetiškai savo gailestį paverčiame jos pačios skundu; norime pasakyti, kad ji turėtų kentėti, jei turėtų sąmonę. Net ir pačiose gyvosiose būtybėse skausmo patirtis eina drauge su daugiau ar mažiau sąmoningos gyvybės išsiskleidimu. Gyvuliai, bent augštesnieji, jau atiduoti skausmo patirčiai. Visu aštrumu skausmo patirtis betgi išsiskleidžia tik žmoguje. Ir būtent, žmoguje skausmas išauga į tikrąją kančią. Kai apskritai skausmas visų pirma plaukia iš fizinio gyvybės pažeidimo, tai kančia mums ateina visų pirma dvasiniu mūsų asmenybės paneigimu. Yra skurdo kančia, kada negalime savo dvasinių galimybių išplėtoti, prislėgti kasdieninės duonos rūpesčio ir darbo jai pelnyti. Yra priespaudos kančia, kada vienokia ar kitokia tiranija gresia sunaikinti mūsų dvasinę laisvę.

Tykojąs Blogis (Kolno katedroje)

Moralinis B. išsiskleidžia žmogiškoje tikrovėje visu tuo, ką vadiname kalte. Tai vienam tik žmogui savas B. Kada kartais buvo ilgėtasi „gamtinės nekaltybės", turėta mintyje žmogaus laisvės neišvengiamas susijimas su kalte. Tik ten yra kaltė, kur yra laisvė. Todėl tik žmogus yra atviras moralinio B. galimybei. Kai gyvuliai lieka nekalti net ir tada, kai plėšrumas yra pats jų gyvenimo būdas, tai žmogus yra kaltas jau visada tada, kai jis paverčia savo gyvenimą rūpesčiu tik savimi pačiu. Kaip gėris moraline prasme yra visų pirma meilė, taip B. moraline prasme visų pirma yra savanaudinis uždarumas bei nejautrumas artimui. Paprastai B. norima laikyti tik tiesioginį žmogaus skriaudimą vagyste, melu ar prievarta. Bet nevogti, nemeluoti ar neprievartauti dar nereiškia būti geru. Nedaryti gero — tuo pačiu jau B. atsiduoti. Ir tada, kada nenusikalstama, nei vagyste, melu ar prievarta, gali būti nusikalstama pačia pagrindine kalte—meilės žmogui stoka. Daugelis formaliai teisiųjų (nenusižengusiųjų negatyviai išreikštosioms dorinėms normoms) yra iš tiesų pats blogio įkūnijimas.

Visada žmogų neramino B. grėsmė, ir visada B. klausimas buvo viena iš aštriųjų problemų žmogaus miničiai. Ypačiai aštriai žmogų kamavo B. kilmės klausimas: kaip B. yra galimas, jei viso Kūrėjas yra pats Gėris? Vienur pagal gėrio ir B. priešybę buvo mitiškai įsivaizduojami gėrio ir B.

dievai. Antrur pačiame Dievuje buvo teigiama tam tikra gėrio ir B. įtampa. Iš tiesų, anoks B. kilmės klausimas yra neteisus pačiame savyje. B. nėra pozityvi būtis, dėl kurios reikėtų jieškoti Kūrėjui pateisinimo. Kaip gėrio stoka, B. nurodo, į nebūtį. Viena (metafizine) prasme: B. nėra sukurtas, kaip nėra sukurta nė nebūtis, nors ir kiekvienas kūrinys yra susietas su nebūtimi pačiu tuo, kad jis nėra pati Būtis. Antra (moraline) prasme: kiek B. yra žmogiškojoje tikrovėje „sukuriamas", jis yra mūsų pačių sukuriamas. Mūsų pačių kaltėje slypi B. galimybė. Dievas sukūrė mus ne blogus, o laisvus. Kiek laisvė reiškia mums augštesnės būties suteikimą, tiek drauge ji savyje slepia galimybę nusikalsti gėrio nesiekimu ir tuo pačiu blogio „kūrimu".

Nors B. yra nebūties sinonimas, jis mūsų pergyvenamas skaudžia tikrove. Gėrio stoka mums savaime virsta B. pergyvenimu. Užtat B. ir lieka mums neramiu klausimu be atsakymo. Kaip nėra ko B. jieškoti kilmės, taip nėra ko jam jieškoti nė prasmės. Nebūtis neturi nei kilmės, nei prasmės. Taip ir B. Užuot jieškojus B. „įprasminti", tetenka prieš jį neužsimiršti. Viena prasme tai reiškia neužsimiršti, kad niekas pasaulyje, nei mes patys, nėra galutinė tobulybė. B. pergyvenimas turi įsižiebti Absoliutybės ilgesiu. Antra prasme neužsimiršti prieš B. yra lygu su B. kovoti. Aklumas B. jau būtų rezignavimas B. Kas džiaugtųsi savo laime, kitus slegiant skurdui ar prievartai, pats būtų tapęs B. sąmokslininku. Kas jaustusi geras, tik blogo nedarydamas, virstų pačiu B. įkūnytuoju. Kas nedaro gero, tuo pačiu kuria blogį, kaip gėrio stoką. Niekada nelaikyti savęs gerais ir niekada kitų nelaikyti blogais — tokia yra tiesa žmogui, nenorinčiam pačiam virsti B. pasaulyje išsiskleidimo versme.

Bloy Léon (1864—1917) prancūzų katalikų rašytojas, smarkiai kovojęs su niekšingumu, pasitaikančiu nektalikuose, kuniguose, paprastuose tikinčiuose. Carlyle, Villiers, Barbey ir E. Hello įtakoje susiformavęs dinamiška, liepsningą stilių. B. pagarsėjo romanu Le désespéré 1886. Dėl savo pažiūrų griežtumo ir dėl plunksnos aštrumo B. susilaukė priešų iš katalikų ir nekataliku, kurie jį boikatavo, jo raštus supdami kurčia tyla. Kovodamas su visa epocha, vienatvės ir skurdo apsuptas, beveik elgeta, B. savo mistiškai apokalipsiškas vizijas (Au seuil de l'Apocalypse 1916), ironiją ir pykti išliedavo savo dienoraštyje (Journal), kuris sudarė aštuoneta įvairiai įvardintų tomų, išspausdintų 1885 — 1920. Be autobiografinio Le désespéré romano, B parašė švelnesnį, taip pat autobiografinį romaną La femme pauvre 1897. Iš B essais pažymėtini: Le salut par des juifs, Propos d'un entrepreneur de démolitions, Nouveaux propos, Belluaires et porchers, Exégèse des lieux communs.

A. Béguin L. B. 1944; *H. Kuhlmann* L. B. 1951.

Blois vidur. Prancūzijos miestas Loires deš. krante, Loire-et-Cher departamento sostinė; 22.000 gyv. (1951). Sen. romėnų Blesum, įsikūręs stačiame Loires klonio krante. Šv. Mykolo bažnyčia (1138—1210), katedra (XVI a.), 1936—1949 statyta bizantinė bazilika turi 200 m^2 dydžio mozaiką. Augščiau miesto B. pilis yra iš gražiausiųjų Prancūzijoje ankstyvojo renesanso (XV a.) pilių su architektūros istorijoje žinomaisiais laiptais (grand escalier).

Blok Aleksandr (1881—1921) rusų poetas simbolistas. 1898 — 1906 studijuodamas Maskvos universitete, rašė eilėraščius ir 1905 išleido Stichi o prekrasnoj dame. 1906 parašė komediją Balagančik, Karol na ploščadi, Neznakomka, Snežnaja maska — išl. 1908 — Liričeskije dramy, 1907 eilėraščių rinkinį Nečajannaja radost. Nuo 1907 pakrypsta realizman ir išl. Italijanskie stichi 1909, Roza i krest 1912, Solovjinyj sad 1915, draminę poemą Pesnia sudby 1909. Toliau eilėraštis Nočnye časy, poema Voskresenie 1912—1916. Po 1917 revoliucijos poemomis Dvenadcat' (liet. K. Žvaigždulio vertimo Dvylika 1928) ir Skify 1918 (H. Radausko vert. 1933) susiartino su bolševikais. Bet už priklausymą soc. rev. partijai buvo suimtas. Paleistas buvo įsteigęs Laisvosios filosofijos asociaciją. Dar išspausdino eilėraščių rinkinius Jamby, Katilina, Pesni sudby, Za granju prošlych dnei. Pilnas jo raštų leidinys išleistas 1922—1923.

A. Beketova Aleksandr Blok 1930.

Blok Petrus Johannes (1855—1929) olandų istorikas. Leideno universiteto profesorius. Išsp.: Geschiedenis van het Nederlidsche volk ^{3}1924—1926, Geschied, Atlas van Nederland 1916. Nuo 1910 redagavo Nieuw Nederl. Biogr. Woordenboek.

Blokada (pr. blocus) priešo ar jo užimtųjų uostų bei šiaip sričių atitvėrimas nuo santykių su kitomis valstybėmis. Nuo XVI a. B. gana plačiai vartota, ypač XIX a. (Napoleono vad. kontinentinė B., 1827 didžiųjų valstybių B., nukreipta prieš Turkiją). B. vartojimas teisiškai buvo aptartas Paryžiuje 1856; jos nuostatai paskelbti Londone 1909. Pagal juos B. visada karo metu leidžiama, o taikos metu — kaip represalia ar sankcija, formaliai B. paskelbus ir notifikavus tiek blokuojamąją, tiek neutraliąsias valstybes. B. nepaisantieji laivai konfiskuojami: karo metu — visi laivai, nė neutraliųjų neišskiriant, taikos metu — tik blokuojamosios valstybės. XX a. B. vartojimas susiaurėjo. I pas. kare ją keitė tam tikro jūros ploto paskelbimas kovos sritimi. II pas. kare B. taip pat nevaidino žymesnio vaidmens, nes beveik visos prekės buvo laikomos ryšinčiomis su karu, ir todėl

jų teisėtas konfiskavimas nebereikalavo nė formalios B. skelbimo.

A.Verdross Völkerrecht 1950.

Blokas 1) Politikoje kelių partijų susitarimas bendrai veikti kuriam specialiam uždaviniui siekti.

2) Statyboje eilė namų, statytų vienas šalia kito. Platesne prasme B. vardu vadinama ir apskritai namų eilė nuo vienos gatvės ligi kitos. Iš JAV B. terminas paplito ir kitur.

Blokhauzas (vok. Blockhaus) iš vokiečių perimtas terminas vadinti kariniams pastatams, skirtiems karo lauke gintis, ar tiltams, geležinkelių stotims saugoti. B. statomi iš rąstų, dažnai dvigubų sienų, tarpsienius pripilant žemės, akmenų ar betono.

Blomberg Vokietijos mstl. į r. nuo Detmoldo, anksčiau buvęs Lippes valstybėlės sostinė, apie 7000 gyv. Pilis iš XII—XIII a., vėlyvosios gotikos augustinionų bažnyčia (XV a.), rotušė (XVI a.).

Čia 1945 VI — 1950 IV buvo lietuvių tremtinių stovykla; apie 600 žmonių, atbėgusių iš rusams užleistosios Tiuringijos bei pasienių sričių. Tautinių šokių grupei vadovavo Ir. Šilingienė. Stovyklos chorą, vėliau pasivadinusį St. Šimkaus choru, vedė Alb. Vaičiulėnas. Savo repertuare jis turėjo ligi 50 dainų ir ligi 40 religinių giesmių. Buvo koncertuota ir kituose Vokietijos miestuose bei kitų tautybių tremtiniams. 1946 choras turėjo net 80 dainininkų. Buvo susidariusi B. menininkų trupė su solistėmis Iz. Motiekaitiene ir Ale Kalvaityte, solistu Koveliu, muziku Vl. Jakubėnu, baleto šokėjais T. Babuškinaite, V. Adomavičiute, S. Velbasiu, J. Vasiliausku. Buvo suorganizuota visokio tipo mokyklų. Vaikų darželį vedė Br. Ludavičienė, vėliau M. Krasauskienė. Pradžios mokyklai vadovavo J. Domeika, vėliau O. Matulionienė. 1945 VIII progimnaziją suorganizavo P. A. Bagdonas. Netrukus ji išaugo į visą gimnaziją su 60 mokinių. Po A. P. Bagdono gimnazijos direktoriais buvo Al. Dičpetris, Ant. Matulionis, Ant. Rinkūnas, Alb. Dumbrienė. Per penkerius metus gimnazijoje mokėsi per 100 mokinių. Išleisti 25 abiturientai. Be to, stovykloje veikė įvairių kalbų ir amatų kursų. Veikė berniukų ir mergaičių skautų draugovė, ateitininkų kun. Alf. Lipniūno kuopa, literatininkų ir esperantininkų būreliai. Religiniam stovyklis gyvenimui vadovavo kunigai: V. Demikis, K. Juršėnas, A. Račkauskas. Stovyklos sklaidymasis prasidėjo 1947, apie 100 žmonių emigravus į Angliją; apie 100 jaunimo — į Kanadą; kiti pateko daugiausia į JAV. Stovykla likviduota 1950 IV, likusius gyventojus perkėlus į Augustdorfo stovyklą prie Detmoldo.

Blondel 1) François (1618—1686) prancūzų architektas, visus architektūros dėsnius rėmęs matematiniais dėsniais ir baroką kreipęs į antikos meno nusižiūrėjimą. Paryžiuje jo pastatyta Porte St. Denis (šv. Dionizo vartai), griežtai matematinių proporcijų. Žymus architektūros teoretikas, išleidęs veikalus Cours d'architecture 1675, L'architecture française 1673, La révolution des quatre principaux problèmes d'architecture 1673.

2) Jacques François (1705–1774) prancūzų architektūros teoretikas, iš kurio mokėsi ir lietuvių architektas Laurynas Gucevičiaus-Stuoka. Pagrindiniai veikalai: Architecture française 1772, Cours d'architecture civile 1771—1773.

3) Maurice (1861 XI 2 — 1949 VI 4) prancūzų filosofas, iš žymiausių filosofinės minties atstovų katalikuose. 1881 stojo į École Normale Supérieure, kur turėjo mo-

Blombergo lietuvių St. Šimkaus choras

kytojais L. Ollé-Laprune ir E. Boutroux. Nuo 1884 mokytojavo įvairiuose licėjuose, 1893 apgynė savo garsiąją tezę L'Action. 1896 pakviestas profesoriumi į Aix-en-Provence universitetą, iš jo sveikatos motyvais pasitraukė 1926. Likęs ten pat gyventi, išlaikė savo kūrybinę jėgą ligi pat mirties. Paskutinius savo veikalus diktavo, nes buvo jau apakęs.

Savo disertacija jis sukėlė tiek pat dėmesio, kiek susilaukė nesupratimo. Universitetinius filosofus piktino jo „neortodoksiškumas" filosofiniu požiūriu ir drauge jo „ortodoksiškumas" religiniu požiūriu. O katalikams atrodė įtarus jo minties originalumas, nesinaudojimas tomistinėmis sąvokomis. Vykstant modernizmo smerkimui, vis buvo baiminamasi, ar jo pavojaus nėra ir B. filosofijoje. Iš čia greičiausiai ta tyla, kurion B. buvo užsidaręs ištisai 40 metų, per kuriuos tepaskelbė kelis smulkesnius veikalėlius. Pagrindinius savo veikalus jis pradėjo skelbti tik nuo 1934. Tai, žinoma, neleido jam susilaukti to populiarumo, kurio susilaukė jo bendraamžis H. Bergson. Tikroji B. įtaka tik dabar ima skleistis. Visų pirma ji gilėja katalikuose. Pats popiežius Pijus XII asmenišku laišku 1944 išreiškė palankumo filosofui. Griežtieji tomistai betgi ligšiol tebėra priešingi B. filosofijai.

Maurice Blondel

Savo disertacine teze L'Action B. išreiškė vienas iš pačių pirmųjų tą filosofinį posūkį, kuris išsiskleidė pirma vad. gyvybės filosofija, o vėliau egzistencine filosofija. Tai posūkis nuo to racionalizmo, kuris žmogų teėmė pažinimo subjektu („grynuoju protu") ir pagal tai filosofiją suvedė tik į pažinimo problemą. Priešais šį racionalizmą B. atstovauja „veiklos filosofiją", kuri kreipiasi į žmogų visu jos būties plotu, nesiimdama proto nuvertinti, bet pabrėždama dvasinę žmogaus būtį esant neišsemiamą vienu protu. Kai vad. gyvybės filosofija, taippat akcentuodama veiklą, šią ėmė tik biologiniu požiūriu (pragmatizmas), tai B. veikla yra visos dvasinės patirties sinonimas. Sukdamasis nuo racionalizmo ir jieškodamas integralinės filosofijos, B. atsiremia į tą spiritualistinę tradiciją, kuri buvo gyva Augustinu, Bernardu, Pascaliu, Maine de Biran, Newmanu. Ypačiai jo mąstymą veikė Leibnizo būties, kaip dinaminės hierarchijos, samprata. Užuot abstrakčiai analizavęs formalines būties savybes, B. kuria „konkrečią ir integralinę ontologiją", kur būtis analizuojama jos įvairiopame išsiskleidime nuo medžiagos per gyvuosius organizmus ir žmogiškąją asmenybę, ligi pačios Būties. Medžiaga jam yra tai, kas gali būti sugyvinta; gyvybė — tai, kas gali būti sudvasinta; dvasia — tai, kas gali būti sudievinama. Tai, kas žemiau, yra sąlyga tam, kas yra augščiau, nors tai, kas augščiau, negali būti išaiškinta tuo, kas yra žemiau. Imdamas žmogų visoje jo būties pilnatvėje, B. neapriboja filosofijos vien prigimtiniu pažinimu, o drauge ją atskleidžia ir Apreiškimui. Apreiškimo tiesos jam yra tais pagrindiniais duomenimis, kuriais ir filosofas turi nušviesti savo mąstymą. B. supratimu, krikščionio filosofo mąstymas iš esmės yra krikščioniškoji filosofija.

Pagrindiniai veikalai, kuriuose B. pateikia savo filosofinės minties sistemą: La Pensé (du tomai) 1934, L'Être et les êtres 1935, L'Action (du tomai) 1936—1937, La philosophie et l'esprit chrétien (du tomai) 1944 — 1946. Mažesnės studijos atskirais klausimais: Le procès de l'inteligence 1921, Qu'est-ce que la mystique? 1925, Patrie et humanité 1928, Une énigme historique, Le vinculum substantiale d'après Leibniz 1930, Léon Ollé-Laprune 1932, Lutte pour la civilisation et philosophie de la paix 1939.

A. Valensin et Y. de Montcheuil M. B. 1934; *J. de Tongédec* Deux études sur la „pensée" de M. B. 1936; *P. Archambault* Initiation à la philosophie blondélienne 1941; *B. Romeyer* La philosophie religieuse de M. B. 1941; *J. Paliard* M. B. 1950.

Blondel de Nesle XII a. prancūzų trubadūras, kurio išliko 30 dainų pikardiečių tarme, L. Wiese išl. 1904. Su jo vardu siejama legenda apie ištikimąjį trubadūrą, atradusį ir išvadavusį nelaisvėn patekusį karalių Ričardą Liūtaširdį tik iš jiems dviem težinomos dainos.

Blondinas (pr. blond, blondin, gal iš germanų blunda) šviesios odos, šviesių akių ir ypač šviesių plaukų žmogus.

Bloomfield Leonard (1887—1949) amerikiečių kalbininkas. Nuo 1913 ligi 1921 profesoriavo Illinois, toliau 6 metus valstybiniame Ohio, nuo 1927 Chicagos ir nuo 1940 Yale universitetuose. Daugiausia dėstė lyginamąją kalbotyrą ir germanistiką. Išsp. Introduction to the study of language 1914, Lauguage 1933 ir Linguistic aspects of science 1939. Plačiau žinomas veikalas Language: tai yra fonologiniais pagrindais parašytas sistemingas ir išsamus kalbotyros įvadas.

Bloomfield JAV New Jersey valstybėje miestas prie Newarko; 49.000 gyventojų (1950). Miesto parkas įtaisytas revoliucijos meto kariuomenės lavinimo vietoje. Vokiečių presbiterionų kunigų seminarija, įvairi pramonė. Įkurtas 1675, ligi 1812 Newarko dalis. Pavadintas 1796 revoliucijos metu pasižymėjusio generolo B. vardu.

Bloomington JAV miestai: 1) Illinois valstybėje, 125 mylios į pietų vakarus nuo Chicagos; 35.000 gyventojų (1950). Illinois Wesleyan universitetas (įkurtas 1850), o už 2 mylių į šiaurę Normal vietovėje yra Illinois valstybėje Normal universitetas. B. įkurtas 1831, 1850 gavo miesto teises. Anglies kasyklos, metalo, žemės ūkio mašinų pramonė.

2) Indianos valstybėje, 97 mylios į šiaurės vakarus nuo New Albany; 28.000 gyventojų (1950). Indianos valstybinis universitetas (įsteigtas 1820, ligi 17.000 studentų). Audinių pramonė.

Bloomsburg JAV Pennsylvanijos miestas į šiaurę nuo Harrisburgo; 10.600 gyventojų (1950), įkurtas 1772; mokytojų kolegija. Kilimų, siūlų pramonė.

Blotno (Blothno) M. Lietuvos XVI—XVII a. protestantų kunigų šeima, dalyvavusi ano meto lietuvių tikybinės literatūros kūrime. Kilmė nėra paaiškėjusi.

1) Mikalojus (m. 1587 III Pilupėnuose) atvykęs, galimas daiktas, iš Žemaitijos, ligi 1557 buvo pirmasis Klaipėdos lietuvių protestantų kunigas. 1557 I 4 buvo išskeltas į Pilupėnus, kur tvarkė parapiją ligi savo mirties. 1570 Mažvydo giesmyne yra įdėta jo „suguldita" devynių šešiaeilių posmų giesmė „Jau smertis est ischgalieta". Tačiau, greičiausia, tarp bevardžių Mažvydo giesmyno giesmių yra ir daugiau B. parašytų.

2) Zacharijas vyresnysis (apie 1556 Klaipėdoje — 1602 X Tilžėje) Mikalojaus sūnus. 1573—1576 studijavo Karaliaučiaus universitete. 1576—1602 buvo Tilžės lietuvių kunigu ir 1576—1592 kartu ir Tilžės vokiečių bažnyčios diakonu. Vaišnoro verstai 1600 išspausdintai Zemczugai Theologiszkai davė lietuvišką prakalbą — Skaitytoiop. Nuo 1585 dalyvavo Bretkūno Biblijos vertimo koregavime, davęs per 200 pataisų.

V. Falkenhahn J. Bretke 1941.

3) Zacharijas jaunesnysis (a. 1577 Tilžėje—1629 Tilžėje) Zacharijo vyresniojo sūnus. 1595 baigęs Tilžės mokyklą, stojo į Karaliaučiaus universitetą. Universiteto nebaigęs, išėjo mokytoju į Piktupėnus. Nors ir stengėsi 1600 gauti Ragainės klebono vietą, bet čia buvo paskirtas Jonas Gedkantas, o B. buvo 1601 paskirtas į Gedkanto vietą Viešvilės klebonu. 1602 XI 2 buvo perkeltas klebonu į Piktupėnus. 1603 pabaigoje į Karaliaučių kviečiamas, mirusio Bretkūno vietos užimti, nenuvyko. 1608 perkeltas vokiečių diakonu į Tilžę, o nuo 1614 ligi mirties buvo Tilžės lietuviškos parapijos klebonu. Buvo vienas artimiausiųjų Jono Rėzos bendradarbių, ruošiant spaudai 1625 išspausdintas Bretkūno išverstas Dovydo psalmes.

V. Falkenhahn J. Bretke 1941; *Vac. Biržiška* Senųjų liet. knygų istorija 1953.

Blowitz (1825–1903), iš tikro Opper Henry, sau pavardę paėmęs gimtinio miesto pavaidinimą. Žydų kilimo prancūzų anglų žurnalistas, nuo 1871 Times Londone korespondentas Paryžiuje, pagarsėjęs tuo, kad sugebėjo pristatyti Times laikraščiui Berlyno Kongreso sutarties tekstą tą pačią jo pasirašymo dieną. Pirmasis įvedė interview su žymiais politikais.

Bloznelis Juozas (1895 V 8 Alytaus aps. Merkinės vl. Ryliškių k. — 1923 II 8) mokytojas. Nuo 1917 mokytojavo Druskininkų kaimo, 1919 Ryliškių kaimo, 1920 Merkinės ir 1922 Uciechos dvaro mokyklose. 1923 II 8 naktį jį užpuolė lenkų kareiviai, išsivedė savo pusėn, nušovė ir įmetė Nemunan. Pavasarį lavonas išplaukė. Palaidotas Alytaus kapuose.

Blücher Gebhardt Leberecht (1742–1819) Prūsijos karo vadas. Karo tarnyboje nuo 1760: pradžioje švedų, paskiau Prūsijos kariuomenėje. Nuo 1793 dalyvavo karuose su Prancūzija. 1813 kare Prūsijos kariuomenės vyriausias vadas, suvaidinęs lemiamąjį vaidmenį mūšyje ties Leipcigu. Mūšyje ties Waterloo laiku atskubėjęs Wellingtono gelbėti, nulėmė laimėjimą prieš Napoleoną ir paėmė Paryžių.

Blūdkalnis piliakalnis Darbėnų vl. netoli Senkų kaimo.

Bludov Dimitrij (1785—1864) rusų valstybinis veikėjas, nuo 1855 mokslo akademijos prezidentas, nuo 1861 ministerių komito pirmininkas. Buvo iš 1845 Uloženie o nakazanijach sudarytojų ir iš žymiausiųjų baudžiavos panaikinimo ir teismų reformos įstatymų ruošėjų.

Bluefields, sen. Zelaya, Nikaraguos uostas prie patogios įlankos ir B. upės žiočių; 20.000 gyventojų (1952). JAV karo laivyno bazė.

Bluemlisalp Berno Alpių šveicarijoje kalnų masyvas. Viršūnės: Bluemlishorn 3664 m, Weisse Frau 3652 m, Morgenhorn 3613 metrų.

Blue Mountains ž. Mėlynieji Kalnai.

Bluff iš JAV paplitęs išsireiškimas, reiškiąs priešo ar konkurento gąsdinimą pramanytais teigimais.

Blukis (vok. Block) storas rąstas tarp balžienų, kuriuo, pasikinkę porą arklių, kuldavo javus. B. daugiausia pažįstamas užnemuniečiams ir žemaičiams, taip pat palatvės augštaičiams, tuo tarpu kai tolimesni rytų augštaičiai B. vietoje vartodavo dviračius.

Blukvilkiai. Seniau žemaitijoje jaunimo paprotys nuo Kalėdų iki Trijų Karalių lankyti kaimynus, velkant didelę malkų pliauską, tuo pačiu kaimynui palinkint ir gero linų derliaus. Atėję B. pagiedodavo šv. giesmių, pakrėsdavo įvairių išdaigų ir, pavalkioję pliauską po aslą, šeimininko pavaišinti, toliau išsitrenkdavo. Savo pamoksluo-

se prieš B. labai aštriai yra pasisakęs J. A. Pabrėža apie 1830, nes, pagal ji, paprotys buvęs išsigimęs iki nepadoraus siautimo. Į mūsų laikus B. trinką vilkdavo per Užgavėnes, gero linų derliaus linkėdami.

Blum 1) Léon (1872—1950) prancūzų socialistų politikas, žydų kilmės. Baigęs teisės mokslus, su Jaurès ir Briand'u suorganizavo socialistų laikraštį L'Humanité (vėliau pateko į komunistų rankas) ir atsidėjo politinei veiklai socialistuose, nuo 1919 būdamas socialistų partijos ir frakcijos parlamente vadu. 1936 sudarė vad. liaudies fronto kabinetą, įvedė 40 val. darbo savaitę ir nacionalizavo stambiąją karo pramonę ir Prancūzijos banką. 1941 buvo nuteistas Vichy vyriausybės, kaltinamas Prancūzijos neapginklavimu karui. 1943—1945 kalėjo vokiečių Dachau ir Buchenwaldo koncentracijos stovyklose. 1946 XII — 1947 I vėl buvo sudaręs savo ministerių kabinetą. Nors ir buvo anksčiau vad. liaudies fronto šalininku, vėliau griežtai kovojo prieš komunizmą. Jaunystėje reiškėsi ir literatūriniais rašiniais: En lisant 1903, Au théâtre 1911, Stendhal 1914. Paskutiniame savo veikale Sur l'échelle humaine 1945 jis atstovavo humanistiniam socializmui.

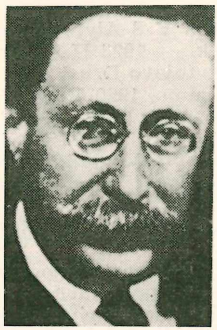

Léon Blum

2) Robert (1804—1848) vokiečių politikas ir publicistas. Frankfurto paruošiamojo tautos susirinkimo 1848 vicepirmininkas, demokratų vadas. Kairiųjų partijų siųstas sveikinimus atiduoti partijos draugams Vienoje, stojo į miesto gynėjų eiles prieš Windischgrätzo kariuomenę. Miestą paėmus, buvo sušaudytas, kad ir parlamentaras buvo. Jo biografiją 1878 parūpino sūnus Hans B.

Blumenau p. Brazilijos Santa Catarina valstybės miestas, prie Rio Garcia ir Itajahi santakos, ligi 80.000 gyventojų (1950); 75 km nuo Atlanto vandenyno. Įkurtas 1850 kaip vokiečių imigrantų kolonija, išaugo į žymų jų kultūrinį centrą su mokyklomis, organizacijomis, spauda ir kt. Apie 75% gyventojų kalba (1953) vokiškai. Audinių, žemės ūkio gaminių pramonė. Miesto apylinkėje yra įsikūrę tūkstančiai vokiečių ūkininkų.

Blumenbach Johann Friedrich (1752—1840) Göttingeno universiteto medicinos profesorius. Savo darbais — Über die natürlichen Verschiedenheit im Menschengeschlecht ir Decades collectionis suae craniorum diversarum gentium illustratae nustatė fizinės antropologijos pagrindus. Kiti jo darbai: Institutiones physiologiae 1787, Handbuch d. vergl. Anatomie und Physiologie 1804.

Blumenbachia Loasaceae šeimos vienmečiai augalai iš atogrąžų ir padausių kraštų. Labiausiai paplitusios rūšys B. Hieronymi Urban ir B. Insignis Schrad.

Blumental Leopoldas (1865— apie 1946) lenkų literatas, sulenkėjęs žydas, rašęs Leo Belmonto literatūriniu vardu. Pradėjo apysakomis W wieku nerwowym 1890, Tamten człowiek 1892. Lenkų kalbon 1902 išvertė Puškino Eugeniusz Oniegin. 1910 rašė kriminalines apysakas — Sprawa przy drzwiach zamkniętych 1910, Pomiędzy sądem i sumieniem 1911. 1907—1913 leido opozicinį laikraštį Wolne Słowo. Politikoje kartais palaikydavo susitaikinimo idėją su caro vyriausybe, I pas. karo pradžioje stojo už rusiškai prancūziską orientaciją, o nuo 1926 Pilsudskio perversmo ji palaikė savo leidžiamame žurnale Głos Prawdy. Atskiros smulkios jo apysakaitės buvo ir lietuviškai verčiamos.

Blūmentals Davids (1871—1937) latvių farmacininkais. 1907—1919 veikė Rusijoje Raudonojo Kryžiaus sanitarinės medicinos dalies viršininku, sanitarijos inspektoriumi fronte ir chemijos farmacijos instituto docentu. 1920 grįžęs Latvijon, Latvijos Raudonojo Kryžiaus direktorius, Latvijos universiteto lektorius, karo sanitarijos skyriaus viršininkas. Jo iniciatyva 1925 buvo Rygoje sušauktas pirmas Pabaltijo valstybių farmaceutų kongresas.

Blumer Herbert (g. 1900) amerikiečių socialinis psichologas, analizavęs socialinius sąjūdžius ir grupinę elgseną. Žmonių elgsenoje jieškojo socialinių normų neapspręsto spontaniškumo, kurio dabartinėje bendruomenėje daugėja. Dėstė Chicagos universitete, bet nepriklausė 1920—1935 Chicagos universiteto empiristinei mokyklai, kurios kiekybine orientacija moksluose apie žmogų nepasitikėjo.

Blunck Hans Friedrich (g. 1888) vokiečių rašytojas, nacių laikais paskirtas rašytojų rūmų (Reichsschrifttumskammer) pirmininku. Jo veikalai: Das werdende Volk 1922, Die Väter 1926—1928 tiko medžiaga nacionalizmo propagandai. Be to, išspausdino Märchen von der Niederelbe 1923—1932.

Bluntschli Johann Casper (1808—1881) šveicarų teisininkas, nuo 1831 Züricho, paskiau Müncheno, nuo 1861 Heidelbergo universitetų profesorius. 1873 vienas instituto steigėjų tarptautinei teisei tirti. Išsp. Allgemeine Staatsrecht 1852, Das moderne Völkerrecht 1866, Das moderne Kriegsrecht 1866, Die Lehre vom modernen Staat 1875—1876. Teisėje jis buvo organinės teorijos šalininkas.

Blusys Mykolas (g. 1900 IX 30 Šėtos vl. Papurvių k.) baigė Panevėžio mokytojų seminariją, pradžios mokyklos mokytojas. Slapyvardžiai M. Gerbinis, M. G. Lietuvos Mokyklos, Ryto besdradarbis pedagogikos klausimais.

Blusos (Aphaniptera) besparniai vabzdžiai suplotais šonais ir ilgų užpakalinių kojų. Galva mažutė, visai suaugusi su kūnu. Jos šonuose po vieną akį. Burnos organai pritaikinti durti ir siurbti. Šie vabzdžiai turi pilną metamorfozę. Iš kiaušelių išėjusios larvos minta irstančiomis gyvulinėmis medžiagomis. Suaugę vabzdžiai parazituoja ant žinduolių, rečiau ant paukščių. B. čiulpia savo šeimininkų kraują. B. yra dvi šeimos: Pulicidae ir Sarcopsyllidae, keli šimtai rūšių. Lietuvoje yra apie 30 rūšių. Žmogų parazituoja tiktai viena rūšis (Pullex irritans L.), bet pereina ir nuo šunų (Ctenocephalus canis Curt.), kačių (Ctenocephalus felis Bouché), žiurkių (Ceratophyllus fasciatus Bos. ir kt.), pelių (Leptopsylla musculi Dug. ir kt.).

Blužnažolė ž. Blužnutė.

Blužnė ž. Gegužraibė.

Blužnies ligos yra paprastai antriniai blužnies susirgimai, lydį įvairiausias ligas: vidurių šiltinę, maliariją, dėmėtąją šiltinę, septinius susirgimus, kepenų cirozą, kraujo ligas (leukemija), Banti ligą, icterus haemolyticus. Pirminiai blužnies susirgimai yra abscesas, infarktas, piktybiniai navikai (sarcoma), amiloidozė.

Blužnies patinimas — B. padidėjimas ryšium su užkrečiamomis ligomis (vidurių šiltine, maliarija), kraujo ligomis (leukemija), sužalojimais bei kraujo apytakos sutrikimais.

Blužnis (lot. lien) kraujo forminių elementų (baltųjų kūnelių) gamintojas, kavos grūdo formos, melsvai rudos arba purpurinės raudonos spalvos; 10—12 cm ilgio, 6—8 cm pločio, 3—4 cm storio ir 150—200 g svorio. B. tvirto, iš dviejų sluogsnių sudaryto apvalkalėlio, nuo kurio vidaus paviršiaus į B. vidų eina pertvarėlės. Šitos pertvarėlės, įvairiai tarp savęs jungdamosios, B. turiniui, B. pulpai yra parama. B. pulpoje yra limfiniai mazgeliai (Malpighii), kurie su trabekulų sistema daro baltąją pulpą, o likusioji sudaryta daugiausia iš kapiliarinių venų – raudonoji pulpa. B. yra kair. pilvo tuštimo pusėje tuoj po dangomis (diafragma); išilginė jo ašis sutinka su dešimtojo šonkaulio linkme. B. kaimynystėje dažnai galima rasti mažų, panašios struktūros, kaip ir B.. kūnelių, vadinamų pridėtinėmis (akcesorinėmis) B. Tų kūnelių skaičius ir dydis nepastovus. Kartais jų būva daug — 20, dažniausiai 1—3. Embrioniniame periode ji gamina raudonus ir baltus kraujo kūnelius, vėliau tik limfocitus. Bet sergant infekcijomis, B. vėl ima gaminti leukocitus. Todėl tokiais atvejais visada padidėja, ir ją galima užčiuopti. Manoma, kad B. kovoja su infekcija ir padeda kūnui įgyti atsparumo, imuniteto. B. yra savotiškos raudonųjų kraujo rutulėlių kapinės, nes B. makrofagai sulaiko ar suardo visus persenusius ar sužalotus eritrocitus. Todėl B. susidaro organinės geležies atsarga. Pagaliau, B. gali talpinti didelius kraujo kiekius, o reikale susitraukdama išmesti į bendrą kraujo apytaką. Visdėlto B. nėra gyvybei būtinas organas: be jos gyvuliai lengvai išgyvena.

Blužnutė (lot. Chrysosplenium), augalų gentis uolaskelinių (Saxifragaceae) šeimos. Yra apie 40 rūšių. Lietuvoje auga šlapiose vietose B. pražangialapė (Ch. alternifolium L.) žolė mažais, gelsvais žiedais.

B. M. sutrumpintai iš Baccalaureus Medicinae (lot.), viduramžių universitetuose vartotas titulas, dabar dar likęs Anglijoje Bachelor of Medicine, pažymis medicinos fakulteto žemiausią laipsnį.

b. m. 1) lot. brevi manu — trumpai (trumpa ranka), be ceremonijų, nieko nepaisant; 2) beatae memoriae — laimingo (palaiminto) atminimo, minima geruoju; 3) bene misceatur — gerai išmaišoma (išmaišyti).

b-moll (si minor) muzikoje akordas b, des, f; b-moll tonacija prie rakto turi penkis bemolius: b, es, as, des, ges.

B. M. V. sutrumpinimas iš lot. Beata (Beatissima) Virgo Maria — šventoji (švenčiausioji) Mergelė Marija.

B. O. Basso ostinato — muzikinė frazė bose, kartojama tam tikrą laiką.

Boa Boidae šeimos žalčių gentis, turinti 55—59 eiles lygių žvynų išilgai kūno, trikampą galvą, bukų snukį, ploną kaklą. Žinomiausia rūšis B. constrictor – boa smauglys. Nors nedaug spalvų, bet jos labai puošnaus rašto jo odoje. Pagrindinės spalvos yra pilkai ruda, gelsva, metalo pilkumo ar beveik grynai juodas. Nugaros raštas yra iš

Boa constrictor

plačių skersinių ruoželių, pakaitomis su ovaliomis šviesiomis dėmėmis. B. gali pasiekti 6 m ilgio, bet jo ilgis retai pralenkia 4 m. B. constrictor geografinio išsiplatinimo sritis yra P. Amerikoje. Mėgsta sausus miškus bei krūmus, kur slapstosi urvuose, olų plyšiuose, medžių išvartose. Neretai lipa į medžius, iš kur tyko grobį. Svarbiausias jų maistas — visoki smulkūs žinduoliai, ypač aguti, paka, žiurkės ir pelės; taip pat ryja driežus ir mažus krokodilus. Dideli egzemplioriai nugali vidutinio šuns arba stirnos didumo gyvius. P. Amerikoje iš B. turima šiokios tokios naudos. Kaikur vietiniai gyventojai valgo jų mėsą, o dar labiau vertina jų taukus, laikomus vaistais nuo visokių negalavimų. Išdirbta B. oda vartojama balnams, batams ir kitiems dirbiniams. Gyvų B. gana daug atvežama į Europą. Jie dažniausiai gaudomi kilpomis, pastatytomis ties jų urvais. Pagautieji B. smarkiai kanda. Nuodingų dantų jie neturi. Jų padaromos žaizdos nepavojingos. Atsiradus moterų madai dėvėti batukus iš įvairių roplių odų, B. paklausa padidėjo. Todėl B. visur uoliai medžiojami, r jie greit nyksta. Brazilijos rytų pakraštyje jau jie retenybė.

Be B. constrictor, P. Amerikoje dar gyvena B. imperator su kryžiaus pavidalo raštu viršugalvyje (Meksika ir P. Amerikos vakarinė dalis); B. diviniloqua — galva beveik jokio rašto neturi (Vakarų Indijos salos). Abi šios rūšys mažesnės (ligi 3 m ilgio). Sausose vakarinės Argentinos stepėse gyvena B. occidentalis, savo spalva panašus į B. constrictor, ligi 3 m ilgio. Madagaskare gyvena B. madagascariensis gražaus ir puikaus metalinio atspindžio plauko, ligi 3 m ilgio.

Board (angl.) Anglijoje ir JAV vartojamas terminas įvairioms įstaigoms vadinti.

Boarding House (angl.) pensionas, butas su valgiu. Čia ir Amerikos lietuvių kalbos anglybė burdingerius — kambario su valgiu nuomininkas.

Boarding School (angl.) Anglijoje augštesnioji privačioji mokykla su bendrabučiu, kuriame siekiama gerai auklėti. Labiausiai žinomos Itono ir Harrowo B. S.

Boarmia sprindžių (Geometridae) šeimos drugių gentis. Sparnai platūs, pirmieji apskričiai trikampiai. Straublelis stambus, spiralinis. Jų vikšrai turi 12 kojų; lėliukės žemėje be kokono. Lietuvoje randama: B. ciuctaria Schiff., B. gemmaria Brahn,. B. rebeata cl., B. repandata L., B. roboraria Schiff., B. consortaria F., B. lichenaria Hufn., B. jubata Thunbg., B. crepuscularia Schiff., consonaria Hb., luridata Bkh., B. punctularia Hb.

Boas Franz (1858—1942) iš Vokietijos kilęs žydas antropologas. 1883—1884 tyrė eskimų gyvenimą arktikos srityje, o vėliau Š. Ameriką. 1886—1892 dėstė antropologiją Clark universitete Worcesteryje, vėliau dirbo Chicagos gamtos istorijos muzėjuje. 1899—1937 Columbia University antropologijos profesorius, 1901—1905 American Museum of Natural History antropologijos kuratorius. Buvęs American Anthropological Society ir Academy of Science New Yorke pirmininkas. Jo pagrindinės studijos liečia Kwakiutl indėnus. Išsp. The Mind of primitive Man 1911, Kultur und Rasse 1913, Primitive Art 1927, Anthropology and Modern Life 1928, General Anthropology 1938.

Boba iš lenkų kalbos (baba) atėjusi svetimybė ir gavusi įvairių reikšmių:

1) Sena moteris, senelė.

2) Priėmėja, bobutė.

3) Šulinio svirties pėdžia arba šakotis puodynėms džiovinti.

4) Ant ledo įrengta sukynė. Į ledą įšaldo baslį ir ant jo užmauna ratą, prie kurio pritaiso kartį ir prie jos pririša ragutes. Sukant kartį, rogutės skrieja ratu.

5) Žiemą tinklui traukti vartojamoji statinė.

6) Sunkaus medžio gabalas, vartojamas tilto rąstams į žemę kalti. Taip pat ir trauktuvas sunkiems daiktams kelti.

7) Rugių gubos tripėdis, statant didžiąsias gubas.

8) Paskutinė pradalgė arba rugių pėdas.

9) Tam tikras ligi 25—40 cm augščio kepinys iš kvietinių miltų, pieno, sviesto, kiaušinių, cukraus, prieskonių.

Bobadilla (Bovadilla (m. 1502) ispanų karaliaus Ferdinando rūmininkas, 1499 siųstas į San Domingo ginčo tarp Kristupo Kolumbo ir Roldano išspręsti. Jis suėmė Kolumbą ir, jo neišklausęs, grandinėmis sukaustytą nugabeno Ispanijon. Šiuo elgesiu nustatęs prieš save karalių, 1501 buvo pakeistas Ovando, o pats, 1502 grįždamas Ispanijon, su laivu žuvo audroje.

Bobauninkas ž. žirginis pelkinis.

Bobausis (Helvella esculenta Pers.) Helvellaceae šeimos, ascomycetų klasės grybas. Galvutė išvagota daugybe įvairiausios formos raukšlių, įdubimų, plyšelių, jos paviršių garbanotą darančių. Jose susidaro grybo sporai po 8 kiekviename aukšlelyje. Galvutė ligi 10 cm pločio, vietomis suaugusi su kotu, vietomis apvaliai užlenktais kraštais ir nuo koto laisva. Spalva durpinė, kaštaninė. Kotas cilindrinis arba paplokščias, kampuotas, dažnai išilgai stulpėtas, nuo 3—6 cm augščio ir apie 3 cm storio. Mėsa plona, labai trapi, gero kvapo ir skani. Auga pavasarį kovo, balandžio ir iš dalies gegužės mėnesiais, vėliau išnyksta. Mėgsta smėlio dir-

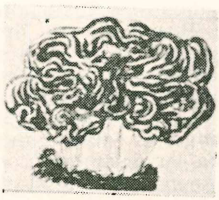

Bobausis

vas. Todėl jų daug būva pušynuose. Auga ir šiaip spygliuočiuose, ar apie maumedžius, kelmus, išgriuvusius medžius, senose gaisravietėse. Geografinis išplitimas: Europa ir Š. Amerika. Kituose kraštuose B. labai vertinamas kaip ankstyvas grybas. Vartojamas šviežias arba džiovintas. Tačiau šviežias yra nuodingas, nes turi gana pavojingos helvelinės rūgšties. Todėl B. daug kur laikomas nevalgomas. Bet jo nuodingumas lengva pašalinti, sūdytame vandenyje išvirinus. Džiovintas B. nežalingas. Lietuvoje B. labai maža tesuvartojama. Supirkinėjamas apie Merkinę, Varėną, Alytų ir išdžiovintas siunčiamas į užsienį.

B. smailagalvis (Morchella conica P.). Galvutė kūgio pavidalo. Jos paviršius duobėtas, groblėtas. Duobutės panašios į korio akutes. Jose susidaro sporai, po 8 kiekviename. Užėjus šiltam orui, saulės spindulių įtakoje, sporai ištisais dulkių kamuoliais pasipila lauk. Spalva durpinė arba tamsiai durpinė. Apačia tuščia, balzganos spalvos. Kotas cilindrinis, baltas, lygus, užauga ligi 5 cm augščio ir 2 cm storio. Auga pavasarį kovo—gegužės mėnesiais. Paskirai pasitaiko ir rudenį. Mėgsta drėgnas, šviesias žolėtas vietas. Geografinis išplitimas: visa Europa, Š. Amerika ir Australija. Grybas valgomas. Vartojamas šviežias ir džiovintas. Nuodingų dalių neturi. Kitur jį vartoja padažams gaminti prie mėsos ir kitų valgių. Lietuvoje laikomas šungrybiu.

B. rudeninis (Helvella infula Schaeff.). Galvutė netaisyklinga: viršuje skirstosi į 2—4 smailias šakas, kepures. Paviršius išraižytas įvairiausiomis duobutėmis, plyšiais, lopeliais. Spalva tamsiai ruda, kavinė arba kaštaninė. Vaisinis sluogsnis orinėje pusėje turi aštuonis sporinius aukšlelius. Kotas cilindriškas, bet dažnai su giliomis raukšlėmis, stulpėtas. Nenuodingas. Auga spygliuotuose ir lapuotuose miškuose, bukynuose, prie pūvančių kelmų bei medienos išgulėtose vietose. Lietuvoje laikomas šungrybiu.

Be šitų, dar yra daug B. atmainų. Iš jų didžiausias Helvella gigas Krombh. Auga mūsų spygliuotuose ir lapuotuose miškuose. Nevengia ir tamsių eglynų. Jo kepurė užauga ligi 15 cm pločio. Lietuvoje laikomas šungrybiu, nors vienodai geros kokybės, kaip ir kiti B.

Aleknavičius Labiausiai prasiplatinę valgomieji grybai — Mūsų Girios 1934 XII.

Bobbio Augštutinės Italijos miestas prie Trebijos upės. Apie 6000 gyventojų. Sen. Bobium castrum. 612 šv. Kolumbano įsteigtas vienuolynas, viduramžiais šiaurinės Italijos kultūrinio religinio gyvenimo centras.

Bobelis 1) Jurgis (1895 IV 23 Suvalkų Kalvarijoje, Marijampolės aps. — 1954 III 28 Chicagoje) pulkininkas. Pradžios mokslą ėjo 1903 — 1908 Marijampolėje. Gimnaziją baigė Petrapilyje 1915. Augštuosius Karininkų Kursus baigė Kaune 1925. LU teisių fakulteto skyrių baigė 1924, ekonomios skyrių išėjo 1930. I pas. kare mobilizuotas 1915 į rusų kariuomenę, 1916 sužeistas Galicijos fronte. Įsiregistravęs į organizuojamus lietuvių karinius dalinius, 1918 pradžioje iš rusų armijos išėjo, atvyko Lietuvon ir 1918 XII 30 Vilniaus karo komendantūroje stojo savanoriu. 1918—1920 Kauno komendantūros mokomosios kuopos vadas.

J. Bobelis

1919 VIII 28—29 su savo kuopa surado Kaune POW (Polska Organizacja Wojskowa) slaptą archyvą. Tai leido išaiškinti lenkų ruošiamą Lietuvoje perversmą ir jį laiku likviduoti. 1919 IV 26 taikiai sulikvidavo „Babtų respubliką". 1921—1924 kariuomenės štabo rikiuotės skyriaus viršininkas. 1925—1926 kariuomenės štabo viršininko padėjėjas. 1923—1926 buvo lektorius Karo Mokykloje, Augštuosiuose Karininkų Kursuose, augšt. policijos mokykloje, suaugusiųjų gimnazijoje. 1926—1927 8 pėstininkų pulko vadas. 1927—1935 karininkas ypatingiesiems reikalams prie Krašto apsaugos ministerio ir karinių įstatymų redakcinės komisijos pirmininkas. 1936—1940 Kauno miesto ir apskrities karo komendantas ir I Kauno šaulių rinktinės vadas. 1928—1934 ekonominės karių bendrovės pirmininkas. Bolševikams Lietuvą okupavus, 1941 suimtas ir uždarytas Rygos kalėjime. Prasidėjus karui su vokiečiais, iš kalėjimo išsigelbėjo ir 1941 VI 23 Laikinosios Vyriausybės įsakymu paskirtas Kauno karo komendantu. 1942 — 1944 vyr. butų valdybos viršininkas (nuo 1943 vertėsi advokatūra). 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1947 JAV armijos štabe Vokietijoje vertimų skyriaus viršininkas. 1948 pabaigoje atvyko į JAV. Nuo 1949 Lietuvos Kariuomenės Kūrėjų-Savanorių Organizacijos Chicagoje pirmininkas. Teisiniais ir ekonomisiais klausimais bendradarbiavo Lietuvos Ūkyje, Tautos Ūkyje, Karde, Karyje, Policijoje, Mūsų Žinyne. Paruošė Karinės tarnybos įstatymo, Šaulių Sąjungos įstatymo, Šaulių Sąjungos statuto, Drausmės statuto projektus, kurie buvo vyriausybės priimti ir formaliai legalizuoti.

2) Jurgis A. (g. 1924 V 22 Kaune) Jurgio (1) sūnus. 1941 baigė Kauno Aušros gimnaziją, Techniką studijavo VDU, Grazo universitetuose ir Stuttgarto augštojoje technikos mokykloje, kurią baigė 1949 inž.

mechaniko laipsniu. 1949 atvyko į JAV. Bolševikų okupacijos metais dalyvavo lietuvių aktyvistų fronto rezistencinėje veikloje ir 1941 VI 23 dalyvavo Kauno radiofone skelbiant Lietuvos Nepriklausomybės Atstatymo deklaraciją.

3) Kazys J. (g. 1923 III 4 Kaune) Jurgio (1) sūnus. 1941 baigė Kauno Aušros gimnaziją. Mediciną studijavo VDU, Grazo ir Tübingeno universitete, kuriame 1946 įgijo medicinos gydytojo diplomą, o 1948 gavo medicinos daktaro laipsnį. 1949 atvykęs į JAV, įgijo praktikos teises ir apsigyveno Chicagoje. Dalyvavo lietuvių aktyvistų fronto rezistencinėje veikloje. 1950 vadovavo Chicagos ateitininkams, siekdamas ateitininkų ir vyčių suartėjimo. LE bendradarbis.

Bobėnų miškas Kėdainių aps., 1 km nuo Kėdainių. 294 ha ploto. Pušynas su egle, ąžuolu, drebule, beržu. Vietomis susitelkę juodalksnių ir baltalksnių. Šio miško 84 ha buvo paskirta parkui — vasarvietei.

Bober Vokietijos upė, Oderio kairysis intakas, 268 km ilgio.

Bobezanas arba džulanas (Rhitidoceros plicatus) Bucerotidae šeimos paukštis ligi 1 m ilgio, didelio stipraus snapo, stambiomis raukšlėmis antsnapio pamate. Gyvena N. Gvinėjoje ir Bismarko salose, plačiuose ramiuose miškuose. Minta įvairių medžių vaisiais.

Bobianskienė Lidija (g. 1881 VII 13). Baigus mokslą Maskvos 8 klasių Pusselio pensione, 1908 rusų kalbos mokytoja to paties pensiono (paversto gimnazija) žemesnėse klasėse. Mokslus ėjusi ir Maskvos pedagoginiuose kursuose, 1916 baigė istorijos mokslus Maskvos augštuosiuose moterų kursuose. 1917 pavasarį pradėjusi laikyti valstybinius egzaminus, badui prasidėjus, išvažiavo į Sibirą, kur Omsko gimnazijose dėstė prancūzų kalbą ir istoriją. 1918 atvažiavo į Maskvą, baigė laikyti egzaminus ir sugrįžo į Omską, kur dirbo Kolčako valdžios spaudos skyriuje vertėja. Rusų kalba išvertė Versalio sutartį. 1921 III atvažiavo į Kauną, kur Aušros ir rusų gimnazijose mokė prancūzų kalbą. 1922 III—1940 Lietuvos Universiteto prancūzų kalbos lektorė.

Bobiatyński Stanisław (g. 1885 VII 28 Vilniuje) Vilniaus gydytojas ir lenkų kariuomenės pulkininkas. 1918 lenkų organizuojamų „Lietuvos ir Gudijos gynimosi" ginkluotųjų pajėgų inspektoriaus padėjėjas. Vadinamojoje lietuvių ir gudų divizijoje organizavo Vilniaus lenkų šaulių pulką, kuriam paskum ir vadovavo. Dalyvavo Želigovskio žygiuose prieš Nepriklausomąją Lietuvą. 1922 Vilniaus komendanto padėjėjas, 1926 komendantas. 1928 išėjo į atsargą.

Bobicki Leon (g. 1887 IV 10 Rusijoje, Tambove) lenkų pulkininkas. 1920 organizavo Želigovskio diviziją, su kuria grįžo į Lenkiją. 1920 želigovskiadoje buvo jo divizijos štabo viršininkas, paskum vadinamosios Vidurinės Lietuvos karo departamento direktorius Vilniuje. 1929 išėjo į atsargą.

Bobierres metalas: 66% vario ir 34% cinko lydinys, vartojamas laivams apmušti iš oro.

Bobinčius (iš lenkų babiniec — bobinis) priešakinė bažnyčios dalis, bažnyčios prievidis.

Bobinskis Aleksandras (1876 II 5 Tauragėje — 1938 VIII 9 Latvijoje) Lietuvos kariuomenės pulkininkas inžinierius. Maskvoje baigęs karo mokyklą, nuo 1896 tarnavo Rusijos kariuomenėje karininku. I pas. karo metu vadovavo atsargos elektrotechnikos batalionui ir ligi 1920 buvo augštosios elektrotechnikos mokyklos viršininku. Grįžęs į Lietuvą, 1921 I 27 stojo Lietuvos kariuomenėn. Tarnavo Augštuosiuose Karo Technikos kursuose, ligi 1933 V. D. karininkų kursų technikos skyriaus inspektorius. Kurį laiką buvo ir VDU technikos fakulteto lektorius. Prieš I pas. karą bendradarbiavo rusų karo enciklopedijoje ir karo technikos žurnaluose. Lietuvoje bendradarbiavo Mūsų Žinyne. Atskirai išsp. Telegrafo-telefono linijų statymas 1924, Elektros telegrafas 1924 ir 1922—1923 išsp. 11 knygučių, kur aprašė įvairių tipų karinius telefonus.

Bobkalnis kalnelis ligi 5 km nuo Panevėžio miesto Paliūniškio plento kryptimi, miško pakraštyje, o aplink jį yra raistas. B. toks vardas iš anų laikų, kada, užpuolus kryžiuočiams, į tokią saugią vietą suveždavo moteris, vaikus ir senius, o pajėgūs vyrai eidavo krašto ginti.

Bobo negrų giminė vakarinėje Afrikoje tarp Voltos ir Nigerio augštupių, kalbanti sudaniečių kalba.

Bobola Andrius (1592 Lenkijoje — 1657 V 16 Jonave, Gudijos Pinsko srityje) palaimintasis (šventė V 16), kankinys. Atvykęs iš Lenkijos į Vilnių, 1611 VII 31 stojo į jėzuitus, baigė teologijos mokslus ir liko kunigu. 1624—1633 išgarsėjo savo pamokslais šv. Kazimiero bažnyčioje. Paskiau buvo Bobruisko jėzuitų vienuolyno vyresnysis ir nuo 1636 pasižymėjo keliaujančiu sodiečių misininku, ypač Pinsko apylinkėse. Su rusais 1657 einantiems kazokams, Zielenievskio ir Popenkos vedamiems, užėmus Pinską, B. pabėgo į Jonavo miestelį, kur kazokai jį susekė ir nukankino. Jo kūnas buvo palaidotas jėzuitų bažnyčioje Pinske. 1808 rusams užėmus jėzuitų bažnyčią, kūnas buvo perkeltas į Polocką. XVII a. buvo pradėtas beatifikacijos procesas, ir 1835 XI 30 B. buvo paskelbtas palaimintuoju. 1920 jo kūnas buvo nugabentas į Maskvos muzėjų. 1923 duodant pagalbą badaujančiai Rusijai, dviem amerikiečiams jėzuitams pavyko

gauti leidimą B. kūną išvežti į Romą, kur 1924 V jis palaidotas al Gesu bažnyčioje. 1924 buvo pradėtas kanonizacijos procesas B. šventuoju paskelbti.

Wielogłowski Żywot A. B. 1853; *Lorenz Rocci* Vita del P. Andr. Bobola 1924.

Boborykin Petr (1835—1922) rusų apysakininkas ir publicistas. Išsp. romanus: Žertva večerniaja 1868, Kitai gorod 1882, Na uščerbe 1890, Pereval 1894, Velikaja razrucha 1908, Odna duša 1918 ir daug kitų. Maskvoje 1877 vedė privačią dramos mokyklą. Išsp. Teatralnoe iskusstvo 1872, Evropeiskij roman XIX stoletija 1911, Stolicy mira 1912. Jo romanų ir apysakų rinkiniai išl. 1897.

Bobos baltosios ž. Skaistažiedė baltagalvė.

Bobramunė (Anthemis) graižiažiedžių (Compositae) šeimos augalų gentis. Ligi 100 rūšių, daugiausia Rytuose. Lietuvoje auga: B. geltonoji (A. tinctoria L.) — žolė geltonžiedė, B. dirvinė (A. Arvensis L.) — baltažiedė piktžolė, B. smirduolė (A. Cotula L.) — pagriovių, pakelių žolė.

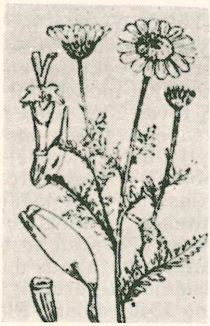

Bobramunė (Anthemis tinctoria)

Bobrikov Nikolaj (1839–1904) rusų administratorius, nuo 1898 Suomijos rusinis generolas gubernatorius. Čia griežtomis priemonėmis stengėsi kraštą surusinti. Tuo būdu prieš save sukėlė suomių ir švedų visuomenę, ir 1904 VI 3/16 buvo nušautas Eugenijaus Šaumano, kuris ir pats ten pat nusižudė.

Bobrinis (Bebrinis) Zarasų aps. Degučių vl. ežerėlis, Nikajos (Laukesos, Dauguvos) baseine, 12 ha ploto. Pro jį teka iš Bebrinėlio ežero kanalizuotas Šunelio upelis.

Bobrok Dimitras XIV a. Maskvos didžiojo kunigaikščio Dimitro Doniškio kariuomenės vadas, 1379 kartu su sukilusiu Jogailos broliu Andriumi dalyvavęs Lietuvos puolime, o 1380 Kulikovo laukų mūšyje nulėmęs laimėjimą prieš totorius. Kitų istorikų kartais neteisingai laikomas Karijotaičiu.

Bobrowski Stefan (1841 — 1863) Kijevo universiteto studentas. 1863 sukilime nuo 1863 I 3 slaptojo centrinio komiteto narys. 1863 I 15 komitetui pasiskelbus laikinąja vyriausybe, ėjo Varšuvos slaptojo revoliucinio viršininko pareigas. Sukilime pasireiškė drąsumu, energija ir sumanumu.

W. Przyborowski Dzieje 1863 roku 1897—1899.

Bobrovskis 1) Florionas (apie 1770 1847 Nemenčinėje) Nemenčinės klebonas, paruošęs lotynų ir lenkų kalbų žodyną Słownik łacińsko polski 1822—1823 (²1905).

2) Mykolas (1785 XI 8/19 Bielsko aps. Volkoje — 1848 IX 21/X 3 Pružanos aps. Šereševe) Vilniaus universiteto profesorius. 1808—1812 išėjo vyr. kunigų seminariją Vilniuje. 1812 teologijos magistras, 1814 teisių magistras. 1815 VI 29 įšventintas kunigu. Nuo 1814 Vilniaus universiteto moralinių ir politinių mokslų fakultete dėstė Šv. Raštą. 1817 IX—1822 VIII užsienio mokslo komandiruotėje. Studijavo biblinę archeologiją ir slavistiką Vienoje, Prahoje, Liublanoje, 1819 VIII—1821 III Romoje, kur sudarė Vatikano bibliotekos slavų senųjų rankraščių ir spaudinių katalogą (išsp. 1830). Dar studijavo Dalmatijoje ir Paryžiuje. Lietuvon grįžęs, 1822 IX buvo paskirtas Vilniaus universiteto e. o. profesoriumi.

Vilniuje apsigyvenęs, lenkų ir rusų kalbos straipsniais paskelbė daug studijų apie slavų kalbą ir literatūrą. 1823 drauge su prof. I. Danilavičiumi Supraslyje surado ir padėjo išleisti Chronografą (išsp. 1824) ir Latopisiec Litewski 1827. Jo surastas vad. Supraslies metraščio rankraštis Miklošičo išleistas 1851. 1822—1824 universitete dėstė Šv. Raštą, biblinę archeologiją ir arabų kalbą. 1824 buvo sumanęs perorganizuoti teologijos fakultetą vakarų Europos pavyzdžiu, bet filaretų byla to sumanymo įvykdymą sutrukdė. Tuo pačiu metu jis palaikė kitų unitų kunigų kovą prieš bazilionus, kad būtų aprūpintos neturtingos unitų bažnyčios bazilionų lėšomis ir sustiprinti Bažnyčios rytietiški slaviški pradai. Kirilicos šalininkas slavų kalbose, 1820 jis net buvo sugalvojęs lenkų kalbos rašybą suderinti su kirilica. Už savo pamoksle viešą palaikymą filaretų, naujo globėjo Novosilcovo pastangomis 1824 VIII 16/28 buvo pašalintas iš universiteto ir uždarytas Žirovcų vienuolyne. 1826 pradžioje į Vilnių grąžintas, pradėjo paskaitas kaip senovės slavų kalbos, Šv. Rašto, ir biblinės archeologijos profesorius; ligi 1828 ir vyr. seminarijos prefektas ir ligi 1833 šv. Mikalojaus unitų bažnyčios klebonas. Tuo metu metropolitui Sietšencevičiui pavedus, jis paruošė katekizmą, išsp. 1833 — Katechizm krótki dla młodzi rzymsko-katolickiego wyznania.

Universitetą uždarius, 1833 buvo paskirtas Pružanos parapijos klebonu. Prasidėjus uniją naikinti, jis 1834 dar nesutiko pasirašyti, jog pasižadąs prisijungti prie pravoslavijos, bet 1837 savo sutikimą pasirašė. 1841 pakeltas pravoslavų blagočinnu (dekanu) Pružanose. Sodžiuje gyvendamas, jis ėmė skelbtis gudas, tiek gudiškai pamokslus sakydamas, tiek ir parūpindamas rašinį O charakterystycznych językowych zwrotach języka białoruskiego.

J. Cieplak Ks. M. B. 1894; *W. Charkiewicz* Zmierzch unii kościelnej na Litwie i Białorusi 1929.

3) Povilas (1832 Vokėje ties Vilniumi — 1905) surusėjęs gudas, rašytojas. Baigęs karo akademiją, tarnaudamas Vilniaus karo apygardoje, 1859—1863 paruošė 4 tomų Gardino gubernijos aprašymą — Grodnenskaja gubernija. 1875—1893 buvo karo teisių akademijos viršininku, senatoriumi ir generolu. Be darbų iš karo istorijos, išsp. Russkaja greko-uniatskaja cerkov v carstvovanie Aleksandra I 1890.

Bobruiskas (Bobruisk) Gudijos miestas prie Berezinos upės; ligi 90.000 gyventojų (1950). 1944 sudarytosios B. srities (19.700 km²) administracinis centras. B. jau minimas XV a. Dėl B. nekartą kovojo Lietuvos ir Maskvos kariuomenės. 1648 atsiimtas lietuvių, 1655 rusų sunaikintas. 1812—1897 karo tvirtovė.

Bobrzyński Mykolas (1849—1935) lenkų istorikas ir politikas. Nuo 1873 Krokuvos universiteto lenkų teisės istorijos docentas, 1879 o. profesorius, nuo 1883 Mokslo Akademijos narys. Politikoje — nuo 1885 Galicijos seimo narys, paskiau Vienos parlamento narys, 1908—1914 Galicijos vietininkas, 1916—1917 Austrijos kabinetuose ministeris Galicijos reikalams. Politikoje atstovavo konservatoriams, vad. stańczyk'ams Istorijos moksle atstovavo vad. Krokuvos istorinei mokyklai. Tai ypač išryškėjo jo veikale Dzieje Polski w zarysie 1879 (⁴1927), kur jis kaltino Lenkiją žlugus dėl savo pakrikimo nuo XVI a., silpnos valdžios ir kt. Prieš jį sukilo daug lenkų istorikų, kuriems jis atsakė raštais: W imię prawdy dziejowej 1879, O podziale historji polskiej na okresy 1880. Be to, išsp.: O dawnem prawie polskiem 1874, Kazania sejmowe Skargi 1876, Jan Ostroróg 1885, Szkice i studja historyczne 1922, Wskrzeszenie państwa polskiego 1920—1925.

Bobutė — dalgiui plakti keturkampė geležinė pakala, įkalama į medinę trinką. Dalgis plakama plaktuko siauruma (plaka), prie B. ašmenis priplojus.

Bocca (it.) isp. boca, pr. bouche — upės žiotys, siaura įlanka ar perėja.

Boccaccio Giovanni (1313 Paryžiuje — 1375 XII 21 Certaldo, Florencijos apylinkėje) italų rašytojas, Dantė (it. Dante) ir Petrarka (it. Petrarca) vadinti italų literatūros tres coronae (trys karaliai). Florencijos pirklio ir Paryžiaus prancūzės sūnus. B vaikas Florencijoje mokėsi prekybos verslo. Po šešerių nevykusio komercijos mokslo metų tėvas 1330 leido jį Neapolin teisės mokytis, bet šis atsidėjo labiau literatūros (klasikų) mokslui. Patekęs karaliaus Roberto dvaran ir ten 1338 susipažinęs ir pamilęs karaliaus dukterį Mariją d'Aquino, atsidėjo literatūrai; Mariją jis vėliau įamžino 1342 romane Fiammetta (Žiburėlis, išsp. 1472) ir Ameto (prancūzų Aucassin et Nicolette romano perdirbinys). Apie 1341 grįžo Florencijon senam tėvui prekyboje padėti. Čia, be Fiamettos, 1342 parašė dar alegoriją L'Amorosa visione (išsp. 1521) penkių skyrių fantastišką poemą, kur poe-

G. Boccaccio

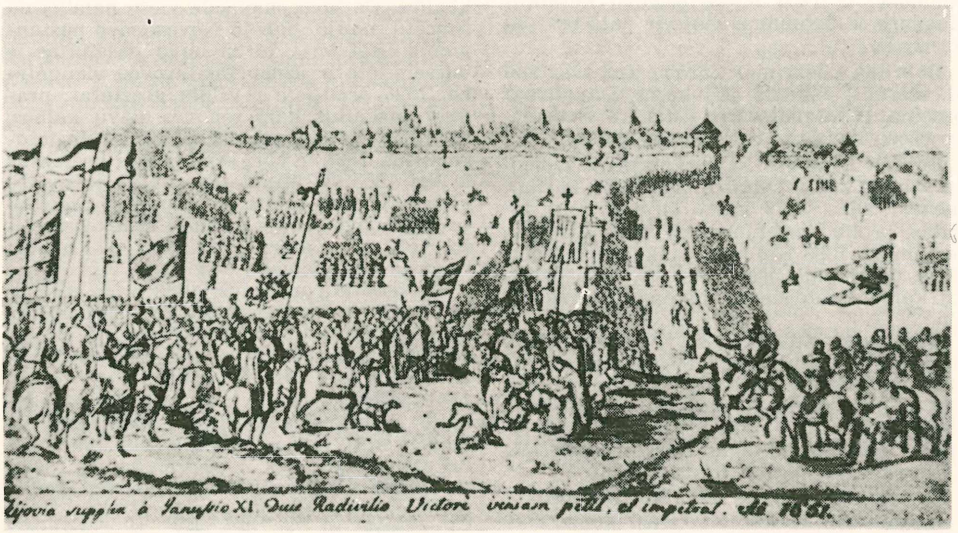

Babruiskas 1648 pasiduoda Jonušui Radvilai

tas, Dantės pavyzdžiu, vienos damos vedamas, mato visus viduramžių didvyrius ir įsimylėjėlius; L'amorosa Fiammetta, 1345 Ninfale Fiesolano, 1354 Il corbaccio o labirinto d'amore. Iš Florencijos vėl nuvyko Neapolin, Ravennon, Forlin, vėl Neapolin. 1344—1354 jis kūrė Dekameroną, kurio intriga sujungta su 1348 Florencijoje buvusiu didžiuoju maru, kai 7 damos ir 3 jaunikaičiai, bėgdami nuo maro, sustoja gražioje viloje ir per 10 dienų visi iš eilės pasakoja 100 novelių. Jų tik dalis tėra paties B. sukurta, o daugumas paimta iš Cento novelle antiche (trumpai vadinamų Novellino) Liber historiarum romanorum, Gesta romanorum ir kt. Dekameronas (Decameron, išsp. 1471; kritiški leidimai Fanfani ²1875, Massera 1928) buvo išverstas į daug kalbų; 1929 išl. lietuviškai dviem leidimais: Dekameronas, I—II, ir Dekameronas, parinktos novelės.

1350 B. grįžo Florencijon, iš kur respublikos buvo siuntinėjamas diplomatiniais reikalais Brandenburgijon, Avignonan, Romon. Bevažinėdamas apie 1350 susipažino ir susidraugavo su Petrarka, sutvirtinusiu B. palinkimą į klasicizmą. B. pirmas Italijoje pramoko graikiškai, perrašinėjo Liviją, Homerą, Ciceroną, 1361 parašė De genealogia deorum libri XV, 1363 De montium, lacuum et marium nominibus liber, 1374 De casibus virorum et feminorum illustrium libri IX, 1362 De claris mulieribus. Dantės gerbėjas B. dar 1363—1364 parašė Origine, vita e costumi di Dante, kuri 1373 papiršo jam Florencijoje katedrą Dieviškajai komedijai aiškinti. Petrarkos mirties prislėgtas, pasitraukė Certaldon. Jo kūrinių rinkinį išl. Moutier 1827—1834, Koerting 1880, Traversari 1907 ir kt.

E. Hutton The Life of B. 1910; *H. Hauvette* Boccace 1914; *Lipparini* G. B. 1927; *M. Landau* B., sein Leben und seine Werke 1877.

Bocca chiusa (it.) choro dainavimas, pričiaupiant burną.

Boccale (it. — ąsotis) senas įvairaus dydžio skysčių saikas Italijoje, vartojamas vynui, degtinei ir aliejui saikuoti. Turine 1 B. = $^1/_{72}$ brentos = 0,68 litro, Trieste 1 B. = $^1/_{36}$ ornos = 1,83 litro, Romoje (aliejui) 1 B. = 2,05 litro. B. buvo vartojamas ir Graikijoje, kur jis buvo = $^1/_{24}$ barilės = 2,683 litro.

Boccalini Trajano (1556—1613) italų satyrikas. Popiežiaus Grigaliaus XIII gubernatorius Benevente, greit atšauktas Romon, kur parašė Ragguagli di Parnaso, lengvą savo meto satyrą išl. 1612—1613 (naujai 1910—1912). Dėl jos bėgo Venecijon, kur parašė naują satyrą Pietra del paragone politico, išl. 1615 Amsterdame. Ji buvo nukreipta prieš Ispaniją, ir iš to atsirado legenda, esą, ispanai, už ją keršydami, B. nužudę.

Boccherini Luigi (1743—1805) italų kompozitorius ir violončelistas. Nuo 1769 veikė Madride dirigentu. 1787—1797 Prūsijos kaliaus Fridricho Wilhelmo II rūmų kompozitorius. Kamerinėje muzikoje B. buvo pirmasis draminio stiliaus reiškėjas. B. parašė ligi 360 kompozicijų: violončelei sonatų, koncertų, menuetų. kamerinės muzikos kvintetą, kvartetų, styginių kvartetų, kvintetų, sekstetų, orkestrui — simfonijų, serenadų. Daug jo kompozicijų nebuvo išspausdinta.

Bocchetta, La Boccetta — Apeninų perėja Italijoje Ligurijos masyve, 772 m nuo j. l. Jungia Genovą su Piemontu.

Boccioni Umberto (1882—1916) italų tapytojas ir skulptorius, žymus Italijos futūrizmo vadas. 1912 paskelbė futūristinės skulptūros manifestą, 1914 išl. Pittura, scultura futuriste.

Bochenas Povilas (1613—1696 Vilniuje) Lietuvos jėzuitas, 1675—1678 Vilniaus akademijos rektorius, paskiau Lietuvos jėzuitų provinciolas. Išsp. Clavis iuris canonici 1707.

Bochnia pietų Lenkijos miestas Krokuvos vaivadijoje. ligi 15.000 gyventojų (1950). B. įkurtas 1253 prie druskos kasyklų, kurių kasamieji klodai yra per 3 km ilgio, 200 m pločio ir ligi 400 m gylio. Miestas sunyko svedų karų metu, o druskos kasyklas nustelbė Veličkos kasyklos.

Bocholt vakarų Vokietijos miestas Vestfalijoje, 40.000 gyventojų (1953). XVI a. rotušė, audimo meistrų mokykla, audinių ir mašinų pramonė. 1944—1945 kare buvo sunaikinta 80% namų.

Bochum vakarų Vokietijos miestas Vestfalijoje tarp Esseno ir Dortmundo; 312.400 gyventojų (1953, 1900 — 65.500, 1930 — 335.000). Anglies kasyklų centras, metalo mašinų, chemikalų pramonė. 1944—1945 kare sunaikinta 56% namų. Geologijos ir kalnų kasyklų muzėjus, teatras, meno galerija.

Bochvicas Florionas (1799 V 4 Naugarduko aps. — 1856 VIII 9 Naugarduko aps. Vaškuocuose) tikybinės krypties filosofas rytų Lietuvoje. Lankė, bet nebaigė, Vilniaus universitetą. Išsp. Obraz myśli 1838—1842, Pomysły o wychowaniu człowieka 1847.

Bociański Ludwik lenkų okupacijos Vilniuje metu ligi 1939 Vilniaus vaivada, pasižymėjęs sistemingu lietuvių persekiojimu ir lietuviškų organizacijų naikinimu. Savo projektus, kaip išnaikinti Vilnijoje lietuvius, jis suformulavo savo paruoštame: Ścisłe tajny memorjał Wojewody Wileńskiego Bociańskiego z dnia 11 lutego 1936 o posunięciach władz administracyi ogólnej w stosunku do mniejszości litewskiej, oraz o zamierzeniach w tym względzie na przysz-

łošć. Šis memorialas buvo 1939 Kaune išspausdintas lenkiškai su angliškų vertimu.

Bociarskis Domininkas (1836 Šiaulių aps. Tryškių vl. Pavirvytyje — 1914 Varšuvoje) Lietuvos lenkų veikėjas. 1855—1860 išėjo Maskvos universiteto teisių fakultetą. Kurį laiką buvo Varnių kunigų seminarijos rusų kalbos mokytojas, o ruošiant baudžiavos naikinimą, Šiaulių aps. taikos tarpininko valstiečių reikalams pavaduotoju. 1863 II—V kalintas Daugpilio tvirtovėje, paskiau ligi 1868 ištremtas į Sibirą. 1868—1874 gyveno Varšuvoje, 1874—1876 advokato V. Spasovičiaus padėjėjas Petrapilyje, 1876—1914 advokatas Kaune.

Bock 1) Friedrich Samuel (1718—1786 Karaliaučiuje) nuo 1743 Karaliaučiaus universiteto priv. docentas, paskiau profesorius ir bibliotekininkas. Išsp. Historia socinianismi prussici 1753, Historia Antitrinitariorum 1776—1783, Naturgeschichte der preussischen Bernsteins 1767, Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von Ost- und Westpreussen 1782—1784, kurio veikalo I tome išsp. ir trys lietuviškos dainos.

2) Hieronymus (1498—1554) vienas pirmųjų vokiečių botanikų, veikale New Kreutterbuch 1539 davęs pradžią moksliniam augalų tyrinėjimui. B. pirmas bandė sudaryti natūraliąją augalų klasifikaciją. Vien tiktai iš paviršinio panašumo jis sugrupuodavo Labiatae, Compositae ir Cruciferae augalų šeimas.

Bockbier vokiečių juodojo, karčiojo ir stipriojo alaus rūšis, sutrumpintai pavadinta iš Eimbockbier nuo Hannoverio prov. miesto Eimbock-Eimbeck, kur jau XIV a. buvo gamintas tos rūšies alus. Prieš I pas. karą Lietuvoje šiuo alumi garsėjo Šiaulių Gubernijos bravoras.

Bockiai buv. Gardino gub. Bielsko aps. miestelis, XVIII a. išgarsėjęs savo šikšniniais dirbiniais, ypač rimbais ir bizūnais.

Böcklin Arnold (1827 Bazelyje — 1901 I 16 Fiesole) Šveicarijos vokiečių tapytojas, pakaitomis gyvenęs Šveicarijoje, Vokietijoje ir Italijoje. Priklausė Deutsch-Römer menininkų grupei, kurią sudarė Feuerbach ir Marées. Ji stengėsi atsisakyti vokiečių mene įsivyravusio kasdienio gyvenimo vaizdavimo. B. buvo tapytojas poetas, kūręs realistišką fantastišką mitologiją, kurią norėjo suasmeninti gaivalines gamtos pajėgas. Reikšmingiausi jo kūriniai: Panas nendrėse 1857, Pajūris 1864, Autoportretas su giltine 1872, Laimingųjų sala 1878, Kentaurų kautynės 1878, Mirusiųjų sala 1880, Bangų žaidimas 1885, Karas 1897.

A. Böcklin
Autoportretas

H. A. Schmid Arnold B. 1922; *P. Schmidt* B. heute 1951.

Bocmanas (angl., vok.) 1) karo laivuose vyriausias rikiuotės puskarininkis, vidaus tarnybos požiūriu atitinkąs kariuomenės viršilą. Jei laive jų yra keletas, tai vienas jų vadinamas vyriausiuoju B.

2) Prekybos laivuose vyriausias jūrininkas.

Bocskay Istvan (1555—1606) 1604 vengrų protestantų sukilėlių vadas. Austrų D. Varadine apsuptas, juos sumušė. 1605 buvo paskelbtas Vengrijos kunigaikščiu, o 1606 I 23 ir karaliumi. Imperatorius Rudolfas II pripažino jį Transilvanijos kunigaikščiu ir laidavo protestantų teisės. Zebrzydovskio Lenkijoje sukilimo metu lenkų sukilėliai norėjo jį pakelti Lenkijos karaliumi.

Bodaibo r. Sibiro miestas Vitimos ir B. (Lenos int.) upių santakoje; apie 20.000 gyv. (1950). Lenos aukso kasyklų srities centras. Kasyklose dirba daugiausia sunaikinti pasmerktieji tremtiniai. B. įkurtas aukso jieškotojų 1860.

Bodas r. Indijos gyventojų grupė š. Asame, kalbanti tibetiečių-birmanų tarmėmis, ligi 550.000 gyv. Jie yra mongolų mišinys su dravidais ir arijais. B. yra nimistai.

Bode vidur. Vokietijos upė, Saalės kair. int.; 163 km ilgio. Tekėdama nuo š. Harzo kalnyno, tarp Treseburgo ir Thalės turi krioklius Rosstrappe.

Bode 1) Johann Elert (1747—1826) vokiečių astronomas, 1786—1825 Berlyno observatorijos direktorius. Nuo 1776 leido Berliner astronomischer Jahrbuch. Jis nustatė jo vardu pavadintas Bodės taisykles planetų atstumams nuo saulės išreikšti. Tačiau jos netinka nei 1845 atrastam Neptūnui, nei 1930 atrastam Plutonui. Išsp. Anleitung zur Kenntniss des gestirnten Himmels 1768, Uranographia 1801

2) Wilhelm (1845—1929) vokiečių meno istorikas, 1890 — 1906 Berlyno paveikslų galerijos direktorius, 1906—1920 Prūsijos muzėjų direktorius. Kaiser Friedrich Museum Berlyne kūrėjas. Išsp. Geschichte der deutschen Plastik 1885, Italienische Bildhauer der Renaissance 1887. Rembrandt 1897 — 1906, Die Meister der holländischen und flämischen Malerschulen 1917.

Bodel Jean XII—XIII a. pradžios prancūzų truveras, dalyvavęs kryžiaus karuose. Parašė poemą Le Cougé, dramą, turėjusią įtakos ir pasaulietiniam teatrui vystytis Le jeu de Saint Nicolas, Chanson des Saisnes.

O. Rohnström Étude sur Jean B. 1900.

Bodeno eželas (sen. romėnų Lacus Brigantinus) š. Alpių srityje tarp Austrijos, Šveicarijos ir Vokietijos (Bavarijos, Würt-

tembergo ir Badeno). 63, 5 km ilgio ir 14 km pločio, kranto linija 259 km, plotas 538,5 km², 395,7 m nuo jūros lygio. Didžiausias gilumas 252 m, vidutinis 90 m. B. E. susiformavo tektoninėms jėgoms ir Alpių ledynams veikiant. B. E. priskiriamas už 4 km į vakarus esąs ežeras Untersee. B. E. vaidina susisiekime svarbų vaidmenį, į krantus prieina 8 glžk. linijos. Krantai daugiausia lėkšti, tik pietų rytų pusėje prisiartina Alpių ataižos. Daug amžių B. ežeras buvo Dunojaus, Reino, Nekaro, Genevos ež. susisiekimo kelių kryžkelė. Žiemių pakraštyje surasta 50 polių statybos liekanų iš bronzos laikotarpio. Krantai tirštai gyvenami. Žymiausi miestai: Konstanca, Meeresburg ir Überlingen — Badene, Rorschach ir Romanshorn — Šveicarijoje, Friedrichshaffen, Württemberge ir Bregenz – Austrijoje. Netoli nuo Konstancos yra turistų lankoma Mainau sala su retais medžiais: Amerikos sekvojomis, atogrąžų vaismedžiais ir krūmais.

Bodeno ežero reguliavimas. Į B. ežerą įteka rytiniame jo gale Reino augštupys (6123 km² baseino ploto) ir Bregenzo Ach (838 km²); tos upės atsineša smėlio per 3 mil. m³ metuose ir pripildo Hardo-Fussacho įlanką vid. 0,37 m metuose; upių erozijos darbas įvertinamas apie 0,5 mm per metus nuo viso baseino ploto. B. ežero intakai pakelia ežero horizontą ir padaro žalingus potvynius, trunkančius 2—3 mėnesius. Iš B. ežero Reinas teka pro Konstancą 4 km ruožu į mažesnį Untersee ežerą, pro kurį teka toliau. Augščiausi potvyniai buvo 1817, 1821, 1890, 1876, 1910, 1851, 1855, 1853, 1849, 1816. Augštojo ežero ir Žemojo ež. horizontų skirtumas yra 25—30 cm. Reino debitas žemiau B. ežero: maks. 1080 m³/sek., vid. 367, min. 85 m³/sek. Potvynio nuostoliams išvengti daug kartų buvo valyta Reino vaga tarp ežerų ir žemiau. Naujieji ežero reguliavimo projektai dar numato skersai Reino įtaisyti užtvanką žemam vandeniui kelti ir vandens energijai naudoti. Reguliavimo projektas numato toliau naudoti B. ežerus kaip atsargos rezervuarą žiemiems Reino debitams padidinti ir vandens energijos vartojimui pagerinti 16 esamų ir tebestatomų Reino hidroelektrinėse stotyse.

Bodhisattva buvimas (sattva) tobulybėje (bodhi). Šiuo žodžiu budistuose vadinami jų šventieji, pasiekę augščiausios tobulybės. Daug jų garbinama, tikint juos galinčius padėti tikinčiųjų rūpesčiuose.

Bodianskyi Osip (1808—1877) ukrainiečių istorikas, etnografas ir kalbininkas. Dar studentas slapyvardžiu Isko Materynka išspausdino Ukrainsky kazky 1835. 1842–1863 Maskvos univ. slavų kalbų ir literatūros profesorius. Išsp. O narodnoj poezii slavianskich plemen 1837, O vremeni proischoždenija slavianskich pismen 1855.

Bodin Jean (1530—1596) prancūzų teisininkas. Mokslus išėjo ir kurį laiką dėstė Toulouse universitete. 1561 persikėlęs į Paryžių buvo aktyviai įsitraukęs į politinį gyvenimą. Gynė hugenotų tikėjimo laisvę. 1577 padėjo katalikų ir reformatų taikos pasiekti. Nuo 1854 buvo Laon mst. prokuroru. Absoliučiosios monarchijos gynėjas. Laikomas suverenumo mokslo grindėju, nors iš tiesų jis tik aiškiai jį suformulavo. Teigdamas suverenumą, betgi pabrėžia reikalą suverenui laikytis dorinių dėsnių. Merkantilizmo grindėjas. Išsp. Les six livres de la République 1576, Démonomanie 1580, Heptaplomères (išsp. tik 1857).

Jean Bodin

E. Fournol B. 1896; *E. Feist* Weltbild u. Staatsidee bei B. 1930; *A. Schmitz* Der Staat u. Kirche bei B. 1939; *M. E. Kamp* Die Staatswirtschaftslehre B-s 1949.

Bodio Luigi (1840—1920) italų statistikas, Milano ir Venecijos universitetų profesorius, 1872—1908 Italijos statistikos biuro vedėjas. Tarptautinio statistikos biuro iniciatorius ir jo generalinis sekretorius. Išsp. Saggio di bibliografia statistica italiana 1885.

Bodisco Theophile (1873—1944) Estijoje gimusi vokiečių rašytoja, savo romanuose vaizdavusi Pabaltijo vokiečių gyvenimą. Žymiausias jos romanas Im Hause des alten Freiherrn 1920.

Bodley Thomas (1545 — 1612) anglų diplomatas ir humanistas, 1603 davęs pradžią garsiajai Bibliotheca Bodleiana prie Oxfordo universiteto. Dabar joje yra ligi 2 milionų knygų, 40.000 rankraščių, 20.000 vario raižinių, 60.000 monetų.

Bodmer Johann Jakob (1698—1783) šveicarų vokiečių kritikas ir rašytojas, su J.J. Breitingeriu kovojęs prieš apšvietos amžiaus pseudoklasicizmą. Atmesdamas racionalizmą, jis kūrybos esmę laikė vaizduotę (Von dem Wunderbare in der Poesie) 1740). Dėl to vyko didelė kova su Gottschedu ir kitais leipcigiečiais. Leido viduramžinės vokiečių literatūros tekstus ir vertė anglų autorius (Shakespeare ir Miltoną).

M. Wehrli B. und d. Geschichte d. Literatur 1936.

Bodmerija (vok. Bodmerei, ol. bodemrij, anglų bottomry, pr. contrat à la grosse aventure) neišvengiamu atveju laivc kapitono daroma piniginės paskolos sutartis, už gaunamąją paskolą įkeičiant laivą, laivo įkrovą, vežamąsias prekes skyrium ar viską sykiu.

Bodo (Flagellata klasės) vienaląsčių organizmų gentis. Maži besparniai ameboidinės formos su dviem žiužiais (botagėliais)

viename kūno gale. Tų žiužių priekinis mažesnis, atkreiptas priešakin, atlieka lokomotorinio organo funkcijas, užpakalinis, atkreiptas užpakalin, kaip vairas. Gyvena pūstančiuose skystimuose ir minta bakterijomis. Yra ir parazitinių rūšių, negalinčių misti forminėmis maisto dalelėmis. Jos randamos žarnų gleivinėje, lyties organuose ir kt. B. saltans ir B. ovatus per 1 — 2 dienas sugeba sumažinti bakterijų skaičių iš 200.000 iki 7.000—8.000.

Bodoni Gimbattista (1740 — 1813) italų spaustuvininkas ir raidžių rėžytojas, pradėjęs 1758 dirbti Romoje Propaganda spaustuvėje ir čia 1762 išspausdinęs savo pirmą spaudinį. 1767 perėjo į naujai įsteigtą kunig. Ferdinando Parmiečio spaustuvę, kurią vedė ligi mirties, nuo 1791 greta vedęs ir savo privačią spaustuvę. Greta Didot ir Baskerville jis laikomas žymiausiu spausdinimo meno atgaivintoju. Žymiausi jo spaudiniai Tasso Aminta 1789, Vergilius 1793, Oratio dominica 1812 (tarp kitų kalbų ir lietuviškai), Ilias 1808, Fenelono Télémaque 1812. 1818 jis išsp. savo Manuale tipografia.

Bodričiai (vok. lot. — abotritai, obotritai) slavų padermė, gyvenusi nuo V —VI a. Labos (Elbos) žemupyje (dab. Vokietijoje Mecklenburgo srityje) ir su kaimynais slavais (vagrais, polabais, vavrais) sudariusi sąjungą, jos pačios vardu vadinamą. Vertėsi žemės ūkiu ir žvejyba, gyveno suskilę giminėmis, kurių kiekviena turėjo savo viršininką, bet drauge visi klausė kunigaikščio. Ligi XI a. pagoniai, paskiau krikščionys. Miestų svarbesnieji buvo Michilenburg (Mecklenburg), Stargard (Oldenburg), Ratbor, Dobin, Zvierin, (Schwerin). Sąjungai tekdavo kariauti su savo kaimynais liutičais, Karolio D. stumiamais saksais ir pajūrį saugančiais danais. Vokiečių pavergti, 983 B. išsivadavo. Jų savarankiškumas pasiekė XII a. prie karaliaus Nikloto (žuvo kautynėse 1160), ėmusio giminiuotis su vokiečiais. Per du amžius B. suvokietėjo, ir XIV a. gale jų žemes pasidalino saksai, danai ir kitos vokiečių kunigaikštijos.

L. Giesebrecht Wendische Geschichten 1843; *Wilh. Bogusławski* Dzieje słowiańszczyzny północno-zachodniej 1887—1901.

Bödtker Sigurd (1866—1928) norvegų rašytojas, labiausiai turėjęs įtakos teatro kritikomis, o savo straipsnius surinkęs 1923—1925 Kristiania-Premierer gjennen 30 aar. Jis formavo visos kartos literatūrinį skonį.

Bodzanta (apie 1320—1388 XII 26) lenkų politikos veikėjas. Lenkijos karaliaus Kazimiero D. ir Vengrijos karaliaus Liudviko ir jo motinos Elzbietos laikais buvo Vislicos kantorius ir ligi 1382 Krokuvos kanauninkas. 1382 mirus Gniezno arkivyskupui, karaliaus Liudviko pastangomis popiežius Urbonas VI paskyrė B. Gniezno arkivyskupu. Pradžioje B. rėmė Liudviką, paskiau rėmė Mozovijos kunig. Ziemovitą, besistengiantį tapti Lenkijos karaliumi. Nors Sieradzės 1383 VI 16 bajorų suvažiavimas ir buvo paskelbęs Ziemovitą karaliumi, bet B. atsisakė jį vainikuoti. Po to jis palaikė karalienę Elzbietą ir Jadvygą, o 1384 X 15 jis ją Krokuvoje ir vainikavo; 1386 II 15 pakrikštijo Jogailą ir II 17 vainikavo. 1387 pradžioje jis lydėjo Jogailą į Lietuvą lietuvių krikštyti. Vilniuje jis įšventino Lietuvos vyskupu Andrių Vasilą ir pašventino naujai įrengtą Vilniaus katedrą.

Boe François de le (lot. Sylvius, 1614—1675) olandų gydytojas, kilęs iš Prancūzijos pasitraukusios protestantų giminės Dubois. 1658—1672 buvo Leydeno universiteto profesorius. Medicinos pažangai reikšmingas gyvojo organizmo vyksmų cheminės prigimties pabrėžimu.

Boegner Marc (g. 1881) prancūzų protestantų žymus teologas. Prancūzijos evangelikų sąjungos pirm., Pasaulinės bažnyčių tarybos steigėjas ir iš 6 vienas vicepirmininkas.

Boehmeria nivea Gasnd. Urticaceae šeimos augalas iš atogrąžų Azijos. Duoda tvirtiems baltiems verpiniams vartojamų vad. kinų kanapių. Iš plaušų daro tvirtus lynus ir siūlus.

Boendale Jan van (apie 1290—1365) flamų poetas. Antverpeno miesto raštininkas, dar Jan de Clerck vadinamas. Jo raštai: dvi rimuotosios kronikos Die Brabantsche Yeesten 1316—1317, pratęsta ligi 1347 (išsp. 1839 — 1869) ir Van den derden Edewaert 1338 — 1340 (išsp. 1840), didaktiniai kūriniai Der Sleken Spieghel 1325—1330 (išsp. 1844—1848).

Boerai ž. Būrai.

Boerebistas (m. 44 pr. Kr.) dakų valdovas. Vienos giminės vadas, sugebėjęs išplėsti savo valdžią kitoms giminėms ir 60—70 prieš Kristų sukurti galingą valstybę nuo Dniestro ligi Tisos ir žem. Dunojaus. Pietuose prasiveržęs Trakijos gilumon, vakaruose pasiekęs Noriką, rytuose paėmęs Juodosios jūros pakrančių graikiškus miestus, jis pasirodė pavojingas Romai, ir Cezaris buvo jau pasirengęs žygiuoti prieš ji. Bet B. buvo nužudytas, ir jo valstybė suskilo keliomis valstybėmis, kurios nebebuvo kaimynams pavojingos.

Boerhaave Herman (1668—1738) olandų gydytojas, savo darbais pasižymėjęs medicinos, chemijos ir botanikos srityse. Nuo 1701 Leydeno univ. profesorius. Žymiausi B. veikalai yra Institutiones medicae 1708, Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis 1709, Elementa chemiae 1724, Index plantarum quae in horto academico lugduno-batavo repetitur 1710 (pilnesnis sąrašas išl. 1720). Žymus XVIII a. gydytojas, turėjo didžiausios įtakos savo mokiniams. Leydene jam pastatytas paminklas.

Boetius — Boëthius Anicius Manilus Torquatus Severinus (apie 480 — 524) romėnų filosofas ir valstybininkas. Ostrogotų karaliaus Teodoriko rūmuose ėjęs augštas pareigas, paskui kaltintas išdavęs valstybę, ilgai kalintas ir Pavijos kalėjime nužudytas. B. dažnai vadinamas „paskutinuoju romėnu ir pirmuoju scholastiku". Jis turėjo viduramžių filosofijai didelę reikšmę kaikurių Aristotelio ir Euklido raštų vertimais ir aiškinimais; jis stengėsi derinti Aristotelį ir Platoną. Buvo plačiai skaitomas kalėjime jo parašytas veikalas De consolatione philosophiae. Veikalai De institutione musica ir De institutione arithmetica davė vid. amžių muzikos teorijai ir aritmetikai pagrindą. Daug jo vardu ėjusių raštų šiandien įrodyti autentiški ir neabejotinai rodo B. buvus krikščionį. Jis yra rašęs ir teologinių veikalų: De trinitate ir Liber contra Eutychem et Nestorium. Pavijos, Brescijos ir kitose vyskupijose nuo VIII a. B. garbintas kaip kankinys. Pop. Leonas XIII 1883 XII 15 B. kultą patvirtino. B. veikalai išleisti 1492 Venecijoje, 1546 ir 1570 Baselyje; vėliau rinkiniuose: Migne, Patrologia latina, 63 ir 64 tt. (1847), ir Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum (nuo 1886).

Boetos (Bothos) III—II a. pr. Kr. graikų skulptoris, Aleksandrijoje dirbęs chalkedonietis. Pagarsėjo savo žąsį smaugiančiu berniuku, kurio težinomos kopijos.

Boeuf (pr. — jautis, jautiena). B. à la mode, B. braisé — šutinta jautiena. B. au naturel — sriuboje virta jautiena. B. à la Stroganoff — paspirginta ir vėliau pašutinta, smulkiai supiaustyta jautiena.

Boffrand Germain (1667–1754) prancūzų architektas, žymus rokoko atstovas, 1706 Paryžiuje pastatęs Soubise rūmus (dabar valst. archyvas), Nancy rūmus, katedrą ir operą, Lunevilly rūmus, Würzburge karališkuosius rūmus. 1745 išl. Livre d'architecture.

Bog slavų kalbose — Dievas. Priimdami krikščionybę, lietuviai visdėlto neprisiėmė B., nors šiaip yra šio žodžio kilmės skolinių-barbarizmų, pvz. bažnyčia, nabašninkas, nabagas, ubagas, bagotas.

Bogarodzica lenk. — Dievo Motina, seniausia lenkų giesmė,virtusi jiems pirmuoju tautiniu himnu. Seniausias jos užrašas yra žinomas iš XV a. pradžios (žinia apie B. giesmę dar iš XIV a.), bet ji kilusi, greičiausiai, XIV ar net XIII a., tik ne X a., kaip seniau manyta ir jos kūrėju laikyta šv. Vaitiekus (m. 997); greičiausiai, bus kurio pranciškono kūrinys. Išsp. 1506 (Laskio Statuto pradžioje). 1410 Žalgirio kautynėse ją giedojusi lenkų kariuomenė, atsakydama į vokiečių Christ ist erstanden.

Bogatelio-Trakiškės miškas Marijampolės aps. Rudaminos vl., 227 ha. Bogatelio miško 41 ha ploto, kur auga eglė, pušis skroblas, liepa. Trakiškės miško 186 ha, kur auga pušis, eglė, maumedis, ąžuolas, beržas, drebulė ir juodalksnis.

Bogatko Makaras (1788—1840) Lietuvos botanikas ir mineralogas. 1810 IX 3—1813 XI 1 Vilniaus universiteto profesoriaus. S. Jundilos asistentas. Vėliau buvo Počajevo mokyklos Valuinėje inspektorius. Išleido prof. R. Simanavičiaus paskaitas Nomenklatura minerałów pojedyńczych 1815. Dziennik Wileński 1818 išsp. Mineralogiczne opisanie Powola w pow. kowieńskim (Žiežmarių vl.).

Bogazköy, Boghazköy, senovės hetitų mst. dabartinėje Turkijoje, 150 km į rytus nuo Ankaros. Miesto griuvėsiai aptikti 1834, bet įvairios ekspedicijos sistemingus kasinėjimus vykdė tik XX a. Rasta daug senų iškasenų iš III tūkstantmečio pr. Kr.: dantiraščio lentelių, indų, ginklų, puošmenų. Atkastos penkios šventyklos. Archeologai B. vadina hetitų Mikėnais.

K. Bittel B. Hattusa 1953.

Bogdanov 1) A., Aleksandro Malinovskio (1873—1928) slapyvardis. Rusų visuomenininkas ir filosofas. Nuo 1890 pradėjo dalyvauti socialistiniame sąjūdyje, 1901 buvo ištremtas Vologdon, nuo 1903 susidėjo su bolševikais. 1909 su Lunačarskiu ir M. Gorkiu organizavo rusų marksistinę mokyklą Capri saloje. Vėliau iš visuomeninio darbo pasitraukė. Be Markso, jį veikė W. Ostwaldo monizmas ir Macho bei Avenariaus vad. empiriokriticizmas. Išsp. Kratkij kurs ekonomičeskoj nauki 1896 (liet. vertimas 1922), Osnovnye elementy istoričeskago vzgliada na prirodu 1899, Iz psichologii občestva 1901, Novyj mir 1904, Očerki po filosofii marksizma 1908, Kurs političeskoj ekonomii 1910, Filosofija živogo opyta 1913, Vseobščaja organizacionnaja nauka 1913—1917 ir kt. Taip pat dvi apysakas-utopijas: Krasnaja zvezda 1908, Inžener Menni 1919.

2) Modestus (1841—1888) rusų zoologas, Petrapilio universiteto profesorius, be mokslinių veikalų parašęs vaikams mokslo populiarizacijos knygų; Mirskie zachrebetniki, kuri buvo J. Jablonskio 1908 išversta Viltyje ir paskui atskirai išsp. Visuomenės įnamių vardu.

Bogdanovič, Bohdanovič Ippolit (1743—1803) ukrainietis, rusų poetas, 1758—1863 ėjo Maskvos universitete mokslus ir vėliau valdininkavo. Redagavo žurnalus: 1763 Nevinnoe upražnenije, 1775 — 1776 Sankt-Peterburskij Vestnik, 1775— 1782 Sankt-Peterburskija Vedomosti. Pradėjęs Voltaire vertimais, 1765 išleido savo poemą Suguboje blaženstvo. Populiariausioji jo poema buvo Dušenkai 1775 (XVIII—XX a. apie 30 leidimų), parašyta skolintu siužetu iš Lafontaine; tai buvo žingsnis idilinėn ir

sentimentalinėn literatūron. Be to, jis parašė dar lyrinę komediją Radost' dušenki 1786, dramą Slaviane 1787. Rinko ir eilėmis surašė Russkija poslovicy (išl. 1785), 1775 — 1790 rašė rusų tautos istoriją (Istoričeskoje izobraženije Rossii). Jo raštai išleisti 1809—1810; 1812 Maskvoje jiems sudegus, 1818 kartoti (³1848).

Bogdo chan (mong. šventasis kunigaikštis) mongoliškas kinų imperatoriaus titulas.

Bogdo-Ola (mongoliškai — šventasis kalnas) r. Tienšanio kalnyno masyvas, kurio augščiausioji viršūnė yra 6918 m augščio. B. O. ištyrė G. Merzbacher.

Bogheado anglys akmens anglies atmaina, pavadinta šiuo vardu nuo Bogheado vietovės Anglijoje, kur buvo ji aptikta. Tai uoliena, susidariusi jūrų ir ežerų dugne iš planktono, deguonies stingant. B. A. turi daug pelenų. Randama Skotijoje, Čekoslovakijoje, Rusijoje ir Australijoje.

Bogoiskateli (Dievo jieškotojai) rusų inteligentų tikybinė srovė, kilusi XX a. pirmame dešimtmetyje liberalų tarpe ir daugiausia pasireiškusi Petrapilio religijos ir filosofijos draugijoje, žurn. 1903—1904 Novyj Put', 1905 Voprosy Žizni, ir Maskvos žurn. 1904—1909 Viesy, 1906—1907 Pereval. Žymiausi tos srovės reiškėjai D. Merežkovskij (Griaduščij cham 1906, Ne mir, a meč 1908). Z. Hippius, D. Filosofov, N. Berdiajev (Novoe religioznoje soznanije i občestvennost' 1907), S. Bulgakov, N. Minskij (Religija buduščego 1905), V. Rozanov.

Bogoliepov 1) Michail (1875 — 1933) rusų geografas ir klimatologas, tyręs klimato kitimus pagal senųjų laikų metraščius ir sukūręs teoriją apie klimato šuolius dėl saulės kintamosios radiacijos.

2) Nikolaj (1846—1901) rusų teisininkas, Maskvos universiteto profesorius. 1898—1901 būdamas švietimo ministeriu, visomis priemonėmis stengėsi užgniaužti revoliucinį sąjūdį studentijoje, ir už tai P. Karpovičiaus buvo mirtinai sužeistas.

Bogoliubov Efim (1889—1952) rusų šachmatininkas, nuo 1914 gyvenęs Vokietijoje, kelis kartus buvęs pasauliniu šachmatų pirmenybių laimėtoju. 1926 išleido Izbrannyje partii čigorina.

Bogoliubskij Andrej (apie 1109 — 1174) Rostovo Suzdalio rusų kunig., pirmas įtaisęs neriboto absoliutizmo formas senovės rusų valdymo sistemoje. Jurgio Dolgorukij sūnus, 1154 įsiviešpatavęs Kijeve. Tėvui 1157 mirus, B. apleido Kijevą, grįžo į Rostovo Suzdalio sritį ir apsigyveno Vladimire prie Kliazmos upės. 1161 jis iš savo srities išvaikė visus savo giminaičius, norėdamas būti vienintelis valdovas. Jis norėjo Vladimirą paversti visų rusų žemių politiniu ir tikybiniu centru. Padarė sau priklausomais Riazanės, Muromo ir Smalensko kunigaikščius ir troško pasigrobti Did. Naugardą ir Kijevą. 1169 jo pasiųstoji kariuomenė apiplėšė ir sudegino Kijevą. 1173 jo siųstajai prieš Naugardą kariuomenei miesto paimti nepavyko. Gyvenimo pabaigoje kariavo ir su pietų kunigaikščiais, bet jo kariuomenė buvo sumušta ties Višgorodu. Jis rengėsi keršyti, bet dėl savo žiaurumo buvo pats savo artimo giminaičio nužudytas. B. nustatė valdymo gaires savo palikuoniams, būsimiems Maskvos kunigaikščiams.

Bogomilai (sl. — dievamyliai) X a. Bulgarijoje kilusi sekta, pasivadinusi popo Bogomilo vardu, plačiai išplitusi Rytų Europoje ir turėjusi įtakos Vakarų Europos katarų ir kt. sąjūdžiams. XV—XVI a. apsilpo, kiek ilgiau išsilaikydami kaikuriose Rusijos sektose. Jie rėmėsi manicheiniu dualizmu, laikiusiu pasaulį velnio kūryba. Todėl ir vengė visko, kas kūniška, net moterystės. Atmetė bažnyčią, dvasininkų hierarchiją, sakramentus, vienintele malda pasilaikydami Tėve mūsų.

Bogomolov Fedot (m. 1773) pabėgęs Voroncovo baudžiauninkas, Kazino vardu pavolgėje (Dubovkoje, Saratovo srityje) stojęs kazokų pulkan, o 1772 jų paskelbtas caru Petru III. Bet suimtas mirė pakeliui Sibiran.

Bogoraz Natan /Vladimir (1865—) rusų etnografas, Ukrainos žydas. Nuo 1882 rusų rev. org. Narodnaja Volia narys. 1886 suimtas ir 1888 ištremtas 10 metų į Sibirą, kur tyrė jakutų kultūrą ir kalbą. 1894 dalyvavo Sibiriakovo ekspedicijoje. 1898 grįžo iš tremties ir 1899 dalyvavo JAV suruoštoje ekspedicijoje į Kamčatką, kuriai vadovavo R. E. Peary. 1902—1904 dirbo New Yorke. Grįžęs 1904 Rusijon, vertėsi žurnalistika. 1906 buvo trudovikų partijos organizatorius. Nuo 1918 rusų mokslo akademijos antropologijos-etnografijos muzėjaus vedėjas, nuo 1932 jo direktorius ir geografijos profesorius Petrapilio universitete. Išsp. Materialy po izučeniju čukotskago jazyka i folklora 1900; taip pat eilę etnografinių tyrinėjimų rusų ir JAV specialiuose žurnaluose. Rašė ir apysakas bei eilėraščius.

Bogota Kolumbijos sostinė, 700.000 gyventojų (1953, o 1938 tebuvo 326.000). B. įsikūrusi Andų kalnyno plokštakalnėje, 2610 m nuo j. l., prie San Francisco upės, kuri už 35 km nuo B. turi 140 m augščio krioklį. Klimatas nekarštas, vidutinė metų temperatūra 14° C, bet paroje turi didelių temperatūros svyravimų. Lietingasis laikas kovo-gegužės ir rugsėjo-spalio mėnesiais. Du universitetai, karo akademija, meno galerija, tautinė biblioteka, botanikos sodas, amfiteatras bulių rungtynėms, Bolivaro aikštė su jo statula. Muilo, audinių, linų, metalo išdirbiniai. B. įkūrė Jimenez de Quessada 1538. Išsilaisvinus iš ispanų, 1810 VII 20 B. buvo paskelbta Kolumbijos nepriklausomybė.

Bogota: katedra

B. lietuviai. Pirmieji B. lietuviai, atvykę prieš keletą metų prieš II pas. karą, buvo tėvai saleziečiai (M. Tamošiūnas ir N. Saldukas) ir dr. St. Sirutis. II pas. karui pasibaigus, jų buvo pasirūpinta, kad ir daugiau lietuvių išimties keliu galėtų atvykti, nes šiaip Kolumbija imigrantų masiškai neįsileisdavo. Čia padėjo susidaręs Comite pro victimas de guerra: Mgr. L. R. Marroquin — pirmininkas, kun. N. Saldukas — vicepirmininkas, dr. L. G. Grajales — sekretorius, A. B. de Tucker, J. C. Soler ir St. Sirutis — nariai. Pirmoji lietuvių grupė atvyko į B. 1948 X 9-10 per Kartagenos uostą. Jie visi tada įsikūrė pačioje B., kur lietuvių koloniją ir norėta kurti. Vėliau atvykusios mažesnės grupės išsisklaidė ir po kitus miestus. Ypač buvo nusukta į Medeliną, kur kun. M. Tamošiūnas buvo sudaręs atskirą komitetą jiems priimti. Šiuo metu B. ir jos apylinkėse yra ligi 300 lietuvių, susitelkusių į PLB Bogotos skyrių. Nuolatinis B. lietuvių kapelionas yra kun. V. Vaičiūnas. Bažnytinį chorą veda D. Liaugminienė. 1954 pradėjo leisti Tėvynės Aidus. Nemažai čia gerai įsikūrusių inžinierių (apie 15) ir agronomų. Keletas lietuvių dėsto vietos univ. Čia įsikūrę ir dailininkai J. Bagdonas, E. Kulvietis, J. Penčyla ir N. Mockienė. Yra ir kelios lietuviškos įmonės, krautuvės.

Bogotos lietuvių choras

Bogovič Mirko (1816—1893) kroatų rašytojas poetas. Anksčiau karininkas, 1850 pasitraukė iš kariuomenės ir atsidėjo kroatus tautiškai gaivinti, leisdamas Neven ir Kolo žurnalus. Vengrų kalintas, betgi vėliau jieškojo būdo kroatams su vengrais sutaikinti. Jo raštai (poezija ir dramos bei istoriniai apsakymėliai) trimis tomais išleisti 1893—1895.

Bogrov Dimitrij (1887—1911) Ukrainos žydas, rusų anarchistas. Baigęs Kijevo universitete teisių mokslus, ten vertėsi advokatūra. Nuo 1906 dirbo anarchistų komunistų organizacijoje, 1907—1910 prisiėmė politinės policijos (ochrankos) agento pareigas ir, naudodamasis agento bilietu, 1911 IX 1/14 Kijevo teatre nušovė ministerį pirmininką P. Stolypiną. 1911 IX 11/24 pakartas.

Boguckis Vaclovas (g. 1884) komunistų veikėjas. Gardino darbininkas, 1904 atsidūręs Austrijoje (Zakopanėje), įstojo į Lenkijos ir Lietuvos socialdemokratų partiją. 8 kartus suimtas ir 4 metus atkalėjęs, 1910 pabėgo Amerikon. 1912 grįžęs, 1917 veikė Tiflise, 1918 Baltstogėje, Gardine, 1919 Lietuvos ir Gudijos komunistų partijos centro komiteto narys ir čekos pirmininkas. Minske, 1921—1924 Gudijos liaudies komisarų tarybos (sovnarkomo) vicepirmininkas, 1923—1924 SSSR centro vykdomojo komiteto (ciko) narys.

Boguczyce Augštosios Silezijos pramoningas miestas į žiemryčius nuo Katovicų; 22.000 gyventojų (1952). Cinko lydyklos, akmens anglies kasyklos.

Bogučarskij ž. Jakovlev Vasilij.

Bogufalas II (m. 1253) Poznanės vyskupas (nuo 1242), kuriam Sommersburg priskyrė vad. Didlenkės kroniką (Chronicon Poloniae). Kiti ėmė jam skirti tik jos pradžią ligi 1251 arba visai nepripažįsta jo autoriumi, įrodę (W. Kętrzyński) ją vėliau buvus parašytą.

H. Zeisberg Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters 1873; *W. Kętrzyński* O Kronice Wielkopolskiej 1896.

Bogumilavos miškas Kėdainių aps. Šėtos vl., 90 ha, miškas drėgnas, lapuočių veislių.

Boguski 1) Henrik (1831—apie 1910) A. Mickevičiaus kūrybos tyrinėtojas. Apie 1860 spaudoje pakėlė balsą Pr. Tepos paveikslui Mickevičiaus apoteozė apginti. 1880 kilus sumanymui Mickevičiui paminklą pastatyti, keliais straipsniais šiuo reikalu pasisakė J. K. Chodkevičiaus slapyvardžiu, paskiau dar įvairiais Mickevičiaus kūrybos klausimais: Przyczynek do studyów o idei Wallenroda (Przegląd polityczny, społeczny i literacki 1888), Farys (Przegląd 1889), Żeglarz (1891), Słowacki i prelekcje Mickiewicza (Biblioteka Warszawska 1900, I). Rengė, bet neišspausdino Adam Mickiewicz i jego wielcy poprzednicy w poezyi nowożytnej.

Bogusławski 1) Edvard (1823 Varšuvoje — 1902) lenkų apysakininkas. 1852—1885 tarnavo Augustavo (Suvalkų) gub. Kalvarijoje. Išl. apysaką Michalina 1845, Dagerotypy Warszawy 1847, Powieści i wspomnienia historyczne (ligi XVIII a.) 1851.

2) Edvard Romuald (1848—1917) lenkų istorikas, Edvardo B. sūnus. 1859—1865 išėjęs gimnaziją Suvalkuose, 1865–1869 Varšuvos vyriausiąją mokyklą filologijos ir istorijos mokslų magistro laipsniu, mokė senovės kalbų ir istorijos augštesniosiose Varšuvos mokyklose. Kaip istorikas pasireiškė, 1885 sukritikuodamas lenkiškus istorijos vadovėlius ir 1888—1899 pasirodydamas Historya Słowian, kurią 1889—1891 dar parėmė savo brošiūra Szkice lito-windyjskie ir 1889 Historya Polski. Lenkų istorikams paniekinus jo išvadas (slavai kadaise gyvenę visoje dabartinėje Vokietijoje, Prancūzijos ir Italijos dalyje), jis 1889—1892 jiems atsakė keliomis brošiūromis. Savo raštams jis pritaikė sučekintą lenkų rašybą (č, ř, š ir kt.), kurią gynė knyga Słówko o racyonalnej grafice polskiej 1888.

3) Stanislav (1805 Varšuvoje—1870) lenkų dramaturgas (Vaitiekaus B. sūnus). 1827—1831 karininkas, o nuo 1833 Varšuvos teatro artistas, rašęs komedijas, kurių reikšmingiausios 1838 Stara romantyczka, 1840 Krewni, 1843 Lwy i lwice, apie 1850 Opieka wojskowa, 1849—1866 surinkta Komedye oryginalne.

4) Vojciek (1757 IV 9 Poznanės apylinkėje—1829 VIII 23) Stanislovo B. tėvas, lenkų teatro kūrėjas. Varšuvos piorų mokinys, kurį laiką patarnavęs Krokuvos vysk. Kaj. Soltyko rūmuose, stojo Lietuvos gvardijon, bet Pr. Ksavero Vainos 1777 pavestas Varšuvos prancūzų teatro direktoriaus Montbruno ir artisto Denville scenos vadovybei. 1783 tautinio teatro direktorius, 1784 vaidinimų rengti išsiųstas Gardinan, apie 1790 Vilniun, kur turėjo didžiausio pasisekimo ir rengėsi net ten likti. Tačiau 1790 atšauktas Varšuvon, ligi 1794 vadovavo teatrui, kur suvaidino savo geriausią scenos veikalą Krakowiacy i górale (1764 Poinceto Le Sorcier sekimas), išsp. 1841. Taip pat vaidino Voltaire, Molière, Lessingo, Zablockio veikalus. 1795—1799 vadovavo Lvivo teatrui, 1800—1814 vėl vadovauja Varšuvos teatrui, su kuriuo aplankė ir provinciją. 1814 teatro vadovavimą perleidęs žentui L. Osinskiui, pats retkarčiais tevaidindavo, pvz. 1816 Vilniuje. Parašė, daugiausia išverte arba perdirbo, apie 80 veikalų, kurių. be Krakoviakų, reikšmingiausia pirmoji lenkų opera Nędza uszczęśliwiona (Bohomoleco komedijos perdirbinys su M. Kamieńskio muzika, suvaidinta 1780), Henryk VI na łowach (vaidinta 1780, sp. 1792), komedija Spazmy modne (raš. 1797). 1820—1823 išsp. Dzieła dramatyczne, 12 tomų; to rinkinio I ir IV tomai (1820–1821) yra Dzieje teatru narodowego w Polsce (²1884).

L. Galle Wojciech B. i repertuar teatru polskiego do r. 1794, 1925; *E. Swierczewski* Wojciech B. i jego scena 1929.

5) Vilimas Juozas (1825 Valuinėje — 1901) lenkų istorikas. Teisių mokslus išėjo Petrapilio universitete, tarnavo karo ministerijoe, kuri 1853 nusiuntė ji Kazanėn. 1854 dalyvavo Rusijos karo žygiuose prieš Turkiją, 1858 keliavo po vakarinius slavų kraštus, ilgiausiai apsistodamas lužičėnuose. Grįžęs išl. Rys dziejów serbo-łużyckich 1861. 1867 Poznanės lenkų mokslo draugijai paskelbus konkursą vakarinių slavų istorijai, 1882 ji laimėjo B., išl. Dzieje słowiańszczyzny północno-zachodniej do połowy w. XII 1887—1900.

Boguslavskij Mikalojus (1844—apie 1910) surusėjęs lenkas, inžinierius geodezininkas. 1869 baigęs Charkovo universitetą, ten pat buvo gimnazijos mokytojas, 1876—1878 išėjo susisiekimo inž. institutą, 1881 ten pat profesorius. 1875—1891 vadovaudamas Dniepro, Okos ir Volgos susisiekimo tyrimo tarybai, taip pat tiriant žemės paviršių geležinkeliams tiesti; be kita ko, tyrė Lydos—Varėnos ir Kauno—Jonavos—Panevėžio—Krustpilio (Kryžbarko, vok. Kreutzburg) linijas. Išsp. Volga kak put soobščenija 1887, Kurs geodezii 1897.

Boguslavskis 1) Juozas Kastantas (1754 Valuinėje — 1819 Vilniuje) Vilniaus univ. profesorius. Mokslus išėjęs Zločove, stojo į piorų ordiną ir mokė jų mokykloje Valuinės Mežirečje, paskiau jų Varšuvos konvikte. 1790 vyriausios Lietuvos mokyklos (buv. akademijos) moralinės teologijos profesorius; dėstė ir bažnyčios istoriją, nuo 1796 ir dogmų teologiją dėl dalyvavimo 1794 sukilime rusų pašalinto prof. Myk. Karpavičiaus vietoje. 1803 IX 1/13 emeritas. Paskirtas universiteto kapelionu ir 1799 išrinktas moralinio-politinio fakulteto dekanu, ėjo pareigas ligi 1810, drauge gavęs Paberžės parapiją (tarp Riešės ir Giedraičių). Vilniuje savo namuose prie Pilies gatvės įrengė paveikslų galeriją. Ją sudarė pustrečio šimto atvaizdų, daugiausia Bielinskio, Januškevičiaus, Kondrotavičiaus ir kitų parūpintų kopijų, iš dalies dar iš Varšuvos atvežtų. Savo veikalus B. daugiausia sukompiliavo: O doskonałem prawodawstwie 1786, Życia sławnych Palaków 1788 — 1814, Mowy i wiersze moralne 1801.

2) Juozas (1816—1857) studijavo Tartu universitete. Sim. Konarskio byloje buvo sulaikytas ir išsiųstas į Tambovo guberniją. 1845 leistas grįžti į Lietuvą. 1846 vėl areštuotas ir išsėdėjo kalėjime ligi 1848 ir tik tada nuteisė 10 metų katorgos. Prikabino užrašą piktadarys, ir taip vedžiojo Vilniaus gatvėmis. Bausmę atliko Tobolske. Grįžo į Lietuvą 1855.

Bogušas 1) Antanas (g. apie 1830—1871 Tobolske) kunigas. Baigęs Varnių seminariją ir įšventintas kunigu, 1863 sukilime buvo Upynos filialistu. Įskųstas, esą, rinkęs aukų sukilėliams remti, buvo suimtas, ištremtas į Tobolską ir ten po kelerių metų mirė.

2) Tomas (1723 XII 20 Palenkėje — 1783 apie Krokuvą) Lietuvos dramaturgas. Atlikęs noviciatą Vilniuje, 1739 stojo į jėzuitus. Išėjęs Vilniaus akademijos kursą, mokytojavo Drohičine, Slanime, Pultuske. Vilniaus ir Varšuvos akademijose. Eilėraštiškai parašė tragediją Eutropyusz 1754.

Boguševičius 1) Adalbertas (1666 VIII 20 — 1734 V 15 Kupiškyje) Lietuvos jėzuitas, stojo į jėzuitus 1682, 1721—1731 buvo Lietuvos jėzuitų provinciolu. Išsp. Faustus Praesulei sideus 1685.

2) Aleksandras (apie 1800 Vilkaviškio aps. — 1873 Prancūzijoje) 1831 sukilimo Lietuvos dalyvis, emigravęs Prancūzijon.

Bogutiškės Švenčionėlių vl. yra didelis nupjauto kūgio pavidalo piliakalnis stačiais krantais. Nei pylimų, nei griovių liekanų neišlikę. 1894 F. V. Pokrovskis tyrinėjo dalį piliakalnio ir storame kultūriniame sluogsnyje aptiko R. Lietuvos kultūrai būdingų radinių: kaulinių dirbinių, įvairiai ornamentuotos primityvios keramikos, molinių paplokščių skritulėlių su skylute arti briaunos ir kt.

Bohari (Buhari) Abu Abdallah al B. (810—870) Bucharos persas, Mahometo padavimų rinkėjas ir redaktorius. Per 16 metų apkeliavęs Arabiją, Egiptą ir kitus Azijos kraštus ir surinkęs 600.000 padavimų, apie 840 Bucharoje atrinkęs iš jų 7275, kuriuos vienus tepripažino tikrus, iš jų surinko rinkinį Sahih, mahometonams padariusį kanoniškai reikšmingą. Išsp. Chr. Krehl 1862—1868 (Recueil des traditions mohamétans par el Bokhari).

Juynboll Handbuch des islamischen Gesetzes 1909.

Bohatkevičius Aleksandras (1798 — 1837) Vilniaus universitete bibliografijos dėstytojas. Mokslus išėjęs Vilniaus universitete, prof. Grodeckio vadovaujamas ir remiamas, tapo universiteto bibliotekininko padėjėju, 1821 surašė bibliotekos dubletus, 1827 iš Kremenčiaus Vilniun pervežtas monetas, 1829 sausio mėn. literatūros fakultete ėmė skaityti bibliografijos kursą (1830 išsp. Rzecz o bibliografii powszechnej), bet 1830 susirgęs proto liga, paskaitas turėjo nutraukti.

Bohdan kelių XV—XVI a. Moldavijos valdovų vardas.

1) B. I apie 1348 įsteigė Moldavijos kunigaikštiją.

2) B. II (m. 1451) 1449 paveržė Moldavijos sostą iš D. L. K. Kazimiero Jogailaičio seserėno Aleksandro II. 1450 Kazimiero Jogailaičio kariuomenė atėmė iš B. Chocimą ir XI 6 laimėjo kautynes ties Krosna. Po kelių mėnesių B. II buvo nužudytas Aleksandro II dėdės Petro Arono.

3) B. III Vienakis valdė Moldaviją 1504—1517. Kariavo su Lenkija, Valakija, vengrais.

Bohdan Teodor (m. 1579), 1576 išrinktas kazokų hetmonu, netoli Perekopo sumušė Krymo totorius ir išvadavo visus vergus krikščionius. 1577 per Anatoliją pasiekė Sinopą ir Trapezundą, paskiau Moldavijoje žudė turkus ir armėnus. 1579 Batoro karo su Rusija metu jam talkininkavo ir paėmė Staroduboą ir Russą.

Bohema (pr. bohème) bohemietis, čekų išeivis. Viduramžiais prancūzų taip buvo vadinami klajokliai čigonai, kuriuos tarė atklydusius iš Čekijos. Vėliau imta B. vadinti dažniausiai medžiagiškai neaprūpintą šviesuomenę: žurnalistus, rašytojus, menininkus, aktorius. Ta prasme B. terminas pradėjo įsivyrauti Prancūzijoje romantizmo gadynėje. B. vardas labai išpopuliarėjo po pasirodžiusių romanų: G. de Narval — La bohême galante ir H. Murger —Scènes de la vie de B., iš kur operos: 1896 G. Puccini La Bohème ir 1897 Leoncavallo — La Bohême. B. gyvenimas pasireiškia didmiesčiuose, kur gausu inteligentiškų profesijų žmonių ir jie dažnai skurdžiai gyvena. B. žmonės renkasi kavinėse, restoranuose ir čia svarsto meno, politikos, kultūros klausimus. Paprastai B. būva opoziciškai nusiteikusi valdantiesiems. Lietuvos šviesuomenė nedaug tedavė B. atstovų. Būdingas B. atstovas tebuvo J. A. Herbačauskas.

J. Montorgueil H. Murger, romancier de la bohème 1929.

Bohemia lotynintas Čekijos vardas, kilęs iš germanų Boiohaemum — bojų kraštas.

Bahemijos broliai, arba Moravijos broliai — tikybinė kryptis. Ž. Čekijos broliai.

Bohemijos miškas ž. Čekijos miškas.

Bohemijos, arba Čekijos, stiklas, tam tikra meninio kristalinio stiklo rūšis, vartojama dailesniems gludintiems indams, optikos stiklams, veidrodžiams ir kaikuriems chemijos aparatams gaminti. Jis gaminamas be švino ir yra visai bespalvis.

Bohemundas I, Boemundas (apie 1056—1111) kunigaikštis Antiochijos Sirijoje. 1081 įveikė Bizantijos imperatorių Aleksandrą Komneną ties Janina ir Arta Graikijoje. 1096—1098 buvo vienu iš kryžiaus karo vadų ir laimėjo sau Antiochiją. 1102—1108 Graikijoje laimėjo kelis mūšius prieš Bizantijos kariuomenę. Durazzo apsupime beveik visos savo kariuomenės nustojęs, grįžo į Apuliją, iš kurios prieš 1081 buvo atvykęs Graikijon.

Bohinas, Boginiai bžk. tuoj į žiemryčius nuo Vidžių mstl., Brėslaujos aps. vietovė. Prieš I pas. karą priklausė Zarasų aps.

XVIII a. Vilniaus diecezijos sąrašuose minima unitų cerkvė. 1780—1829 B. valdė Mikalojus Manuzi, vėliau atiteko Plateriams. 1818 buvo pastatyta nauja unitų bažnyčia, 1829 katalikų koplyčia, kuri 1865 rusų vyriausybės buvo uždaryta o kurijos kunigas iškeldintas.

Böhlau Helene (1859—1940) vokiečių rašytoja, sumahometonėjusio filosofo Fr. Arndto (Omar al Rašid bei) žmona. Jos apysakos: Im Banne des Todes 1882, Ratsmädelgeschichten 1888, Das Haus zur Flamm 1907, Isebies 1911 (autobiografinis romanas), Die drei Herrinen 1937.

Bohlen 1) Peter (1796 III 13 – 1840 II6) vokiečių orientalistas ir lietuviškų dainų rinkėjas. 1826—1839 Karaliaučiaus universiteto profesorius. Karaliaučiuje suėjęs su L. Rėza ir Prūsijos istoriku J. Voigtu, susidomėjo prūsų ir lietuvių kalbomis, jų senove ir dainomis. J. Voigto Geschichte Preussens 1827 davė straipsnį Über die Sprache der alten Preussen, paskiau išsp. Über die Verwandschaft zwischen d. Litauischen u. Sanskritsprache 1830, 1827—1835 rinko lietuviškas dainas, kurių iš jo palikimo 59 išspausdino Preussische Provinzial Blätter 1857—1866. Vėliau Ch. Bartsch savo knygoje Dainu balsai isp. 74 B. užrašytas dainas su gaidomis ir vokišku vertimu. Iš indologijos srities isp. Das alte Indien 1830—1831, Bhatriharis Sententiae 1833, Ritusanhara 1840.

2) Charles Eustis (g. 1904) JAV diplomatas. Nuo 1929 dirba užsienių departamento tarnyboje. 1934 Maskvos JAV pasiuntinybėje, 1947 pasiuntinybės sekretorius. Teherano, Jaltos, Potsdamo konferencijose vertėjas. 1953 JAV pasiuntinys Maskvoje.

Bohlin Karl Petrus Theodor (1860—1939) švedų astronomas, 1897—1927 Stockholmo astronominės observatorijos direktorius. Tyrinėjo asteroidus ir dangaus mechanikos klausimus. Išsp. Formeln und Tafeln zur gruppenweise Berechnung der allgemeinen Störungen benachbarter Planeten 1898, On the galactic system 1909.

Bohm Max (1868—1923) JAV tapytojas, ilgai gyvenęs Paryžiuje ir Londone. Paveikslai: Šeima, Paskutinė vakarienė.

Böhm 1) Dominikus (g. 1880) vokiečių architektas, bažnytinės architektūros specialistas. 1926—1934 architektūros profesorius Kölno universitete. V. Vokietijoje pastatė daug katalikų bažnyčių — Kölne, Ulme, Essene.

2) Joseph Edgar (1834—1890) austrų skulptorius, nuo 1859 dirbęs Paryžiuje, nuo 1862 Londone. Sukūrė karalienės Viktorijos, Carlyle, Beaconsfieldo, Wellingtono, Napiero paminklus.

Böhm-Bawerk Eugen (1851–1914) Austrijos ekonomistas, 1880—1889 Innsbrucko universiteto politinės ekonomijos profesorius. 1895, 1897—1898, 1900—1904 Austrijos finansų ministeris. Nuo 1904 Vienos universiteto profesorius, 1911 mokslo akademijos pirmininkas. Vienas ryškiausiųjų atstovų vad. austrų ekonominėje mokykloje. Išsp. Kapital und Kapitalzins 1884—1889. Gesammelte Schriften 1924—1926.

Böhme Jakob (1575—1624) vokiečių protestantų mistikas, teosofas, pirmasis vokiškai rašęs filosofas. Parašė 1612 Aurora oder Morgenröte im Aufgang, 1619 Die drei Prinzipien des göttlichen Wesens, 1620 Vierzig Fragen von der Seelen, 1622 Von der Geburt und Bezeichnung aller Wesen. 1623 Mysterium magnum. Jo raštų rinkinys pirmą kartą išsp. 1682, o naujausias 1939.
Peuckert Das Leben J. B-s 1924.

Böhmer 1) Heinrich (1869—1927) vokiečių evangelikų bažnyčios istorikas, Bonnos, Marburgo, Leipcigo universitetų profesorius. Išsp. Die Jesuiten [4]1921, Luther im Lichte der neueren Forschung [5]1918, Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu 1914, Der junge Luther [4]1951.

2) Johann Friedrich (1795–1863) vokiečių istorikas. Vienas iš Monumenta Germaniae historica steigėjų. Išsp. Fontes rerum Germanicarum 1842—1868.

Bohnstedt Ludwig (1822—1885) vokiečių architektas, 1851—1863 dirbęs Petrapilyje, 1858—1863 Petrapilio meno akademijos profesorius. Paskiau ir Vokietijoje. Pastatė Petrapilio miesto tarybos rūmus, Rygos teatrą. Jo projektu buvo pastatyti Berlyno reichstago rūmai.

Bohol Filipinų salyno sala į šiaurę nuo Mindanao, 3970 km² ploto, 500.000 gyventojų (1952). Aukso ir mangano kasyklos. Auginama ryžiai, kanapės, bananai, koko palmės. Svarbiausias miestas Jagna.

Bohomolec Pranciškus (1720 I 29 Vitebsko vaivadijoje — 1785 III 24 Varšuvoje) lenkų pedagogas, žurnalistas ir dramaturgas. Mokslus išėjęs Vilniuje, 1737 stojo į jėzuitus, 1742—1751 Vilniaus kolegijos retorikos profesorius, 1752—1763 Varšuvoje profesorius, 1762—1784 Varšuvos jėzuitų spaustuvės prefektas. Vilniuje išsp. Supellex latinitatis 1751. 1755—1760 mokinių teatrui parašė daugiausia iš Molière'o ir kitų prancūzų dramaturgų perdirbtas 25 komedijas, bet be moterų rolių. 1766—1775 Varšuvos teatrui parašė 10 komedijų su moterų rolėms (Małrzeństwo z kalendarza 1765,

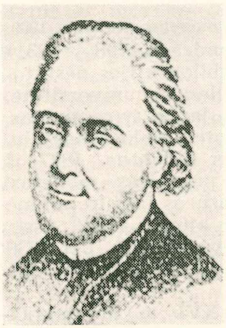
Pr. Bohomolec

Nagroda cnoty 1767) ir operą Nędza uszczęsliwiona 1770. Redagavo Wiadomości Warszawskie 1765—1774, Monitor 1765—1784. Išleido Zbiór dziejopisów polskich 1764—1768.

H. Biegeleisen Żywot F. B. 1879.

Bohorič Adam (m. 1598 Liublianoje) slovakų rašytojas. Mokykloms parūpino slovėnų kalbos vadovėlių. 1581—1583 su J. Dalmatinu parūpino naują Liuterio biblijos slovėniską vertimą, 1584 Wittenberge išspausdintą. Tais pačiais metais išsp. slovėnų kalbos gramatiką Arcticae horulae, kurios rašybos slovėnai laikėsi ligi 1843. XVII a. jo knygos buvo deginamos.

Bohovitinas Bagužas Mykolas (m. 1530) 1500 D. L. kunigaikščio raštininkas, 1519 paiždininkis, 1511 maršalka. 1508, 1521 ir 1525 buvo siunčiamas diplomatinių misijų į Maskvą.

Bohr 1) Harald (1887—1951) danų matematikas, Kopenhagos augštosios technikos mokyklos profesorius, vienas iš Acta mathematica ir Matematik Tidskrift redaktorių. Išsp. Laerebog i matematisk Analyse 1920—1923.

2) Niels Henrik David (g. 1885 X 7) Haraldo B. brolis, fizikas. Nuo 1913 Kopenhagos universiteto docentas, 1916 profesorius, nuo 1920 teorinės fizikos instituto direktorius. II pas. karo metu vokiečiams okupavus Daniją, 1943 pabėgo į JAV. Sujungdamas Planko ir Einsteino hipotezes su Rutherfordo atomo modeliu, 1913 skelbia modernią atomo teoriją, lemiamai paveikusią fizikos mokslą. Visų pirma jis apskaičiavo vandenilio spektro seriją, o vėliau ją apibendrino kitiems elementams ir vystė periodinės sistemos teoriją. Už darbus, tiesiančius kelią į atomo struktūrą ir spektro teoriją, 1922 gavo Nobelio fizikos premiją. Išsp. Abhandlungen über Atombau 1921, Drei Aufsätze über Spektren und Atombau 1922, On the Quantum theory of the Line Spektra 1918—1922, Atomtheorie und Naturbeschreibung 1931.

N. Bohr

Bohtan Turkijos provincija į pietus nuo Vano ežero. Ligi 11.000 km² ploto ir per 300.000 gyventojų armėnų, besiverčiančių žemės ūkiu, ir kurdų, prasimanančių gyvulių auginimu.

Böhtlingk Otto (1815—1904) vokiečių sanskritologas. Žymiausias jo darbas — su R. Rothu paruoštas Sanskrit Wörterbuch 1853—1875 (²1879—1889). 1870—1878 leido Indische Sprüche.

Bohun Ivan (m. 1664 II 27) Ukrainos kazokų vadas, Chmielnickio karų dalyvis. 1651 ties Vinnica įveikė lenkų hetmoną Koniecpolskį. Kautynėse ties Barestečku Chmielnickiui patekus savo talkininkų totorių nelaisvėn, B. buvo kazokų paskelbtas vadu. Kad ir talkininkavo Chmielnickiui, bet 1654 jo nepalaikė, kam tas su rusais susidėjo. 1663 su hetmonu Tetera dalyvavo lenkų žygyje prieš rusus, bet, lenkams nepavykus Gluchovo paimti, slapta susižinojo su rusais. Susektas buvo lenkų sušaudytas Novgorodo Sieverske.

Bohuslän pietvakarinės Švedijos pajūrio sritis tarp Norvegijos ir Göteborgo. Ligi 1658 priklausė Norvegijai. Išgarsėjo žalvario amžiuje uolose pieštaisiais piešiniais.

Bohuševičius Stanislovas (1751–1819) rytų Lietuvos veikėjas, 1773 Varšuvos seime su Reitanu ir Korsaku protestavęs prieš 1772 Lietuvos padalinimą. 1783 buvo Lietuvos vyr. tribūnolo nariu.

Boja (angl. buoy) rutulio, statinės ar kūgio pavidalo plūduriuojąs metalinis kūnas, toje pačioje vietoje inkaro prilaikomas, vartojamas navigacinei vagai, pavojingoms seklumoms, nuskendusiems laivams ir kitoms kliūtims žymėti. B. forma, spalva, žymėjimai ir kitos savybės kiekviename krašte nustatomos savarankiškai, ir todėl tarp įvairių kraštų navigacinių ženklų būva skirtumų. Betgi svarbiausiose vietose B. statant, laikomasi bendrųjų principų.

Daug B. turi bokštelius, iš kurių nakties plaukimo metui blykščioja šviesa. Garsinės B. pravarčios migloje. Dažnai toje pačioje B. yra šviesos ir garso įrenginiai.

Bojai (boii) dalis Galijoje gyvenusių keltų, Beloveso ir Sigoveso vedamų, V a. pr. Kr. pasiekė Dunojų ir Karpatus ir tuos kraštus paėmė, jiems Bohemi vardą duodami. Apie 115 pr. Kr. atmušė Čekiją puolusius kimbrus, 58 pr. Kr. palaikė Cezario sumuštus helvetus, ir B. dalis buvo Cezario apgyvendinta Galijoje. 48 pr. Kr. dakų karalius Boerebister Čekijoje B. pavergė. 12 pr. Kr. juos galutinai nugalėjo markomanai.

Bojan 1838 A. Plenkevičiaus Vilniuje išleistas rinktinis darbas, labiausiai skirtas liaudies poezijai. Jame pats leidėjas, jo žmona Konstancija ir L. Jucevičius davė lietuvių liaudies dainų vertimų, T. Padura ir Plenkevičius originaliųjų ir verstinių ukrainiečių dainų. Yra ir vienos gudų liaudies dainos vertimas. Čia Jucevičius išspausdino ir ištrauką iš jo Rysy Žmudzi (Palanga).

Bojanus Liudvikas (1776 VII 16 Elzase—1827 IV 2 Darmstadte) vokiečių gamtininkas, Vilniaus universiteto profesorius. 1797 baigė Jenos universitetą medicinos daktaru, ligi 1803 studijavo veterinariją Prancū-

zijoje, Anglijoje, Vienoje, Kopenhagoje. 1804 IV 29 pasisiūlė Vilniaus universitetui veterinarijos katedrai. Universiteto išrinktas, nuo 1806 IX čia dėstė veterinarinę mediciną, o nuo 1815 ir lyginamąją anatomiją. 1812–1814 praleido Petrapily. Lietuvai veterinarų jis bemaž neparūpino. Tik 1823 įsteigęs veterinarijos felčerių mokyklą, mokytojais jai skyrė savo mokinius Adamavičių ir Muiželį. Daug padėjo, sudarant Vilniaus universiteto lyginamosios anatomijos muzėjų, o 1820 atgaivino zoologijos muzėjų. Dėl nesveikatos 1824 išvyko iš Vilniaus į Vokietiją. Išsp. O ważniejszych zarazach bydła rogatego 1810 (versta iš vokiško originalo), Introductio in anatomiam comparativum 1815, Anatomen testudinis Europeae 1819—1821. Jo monografija apie avies zootomiją liko rankraščiu.

L. H. Bojanus

J. Bieliński Stan nauk lekarskich 1889; (") Uniwersytet Wileński II 1899/1900.

Boiardo Matteo Maria (1434—1494) italų poetas. Parašė poemą L'Orlando innamorato (išsp. 1495), komediją Il Timone (išsp. 1500), Sonetti e canzoni.

Bojarskaja duma, bajorų taryba, senovės rusų aristokratijos organas, aktyviai valdyme dalyvavęs. Ilgainiui virto nuolatos veikiančiu valdžios organu taikos ir karo metu. Veikė Kijeve, D. Naugarde, Smalenske, Maskvoje ir kt. XVII a. pradžioje B. D. nustojo savo politinio vaidmens: liko caro patariamuoju organu. Apie 1700 Petras I ją kaip įstaigą panaikino.

V. Kliučevskij Bojarskaja duma 5 leid. 1919.

Boycott ž. Boikotas.

Boyd 1) Ernest (1887—1946) airių kritikas ir literatūros istorikas, nuo 1920 gyvenąs JAV. Išsp. Irelands literary renaissance 1916, Contemporary drama of Ireland 1917, Portraits 1924, Studies in the literatures 1925, Literary Blashpemies 1927, The virtue of the vices 1932, Pretty Lady 1934.

2) James (1888—1944) JAV rašytojas. Išsp. apysaką Drums 1926, Marching On 1927, Long hunt 1930, Roll River 1935, Bitter Creek 1939, Eighteen Poems 1944.

3) Louise Arner (g. 1887) JAV arktikos tyrinėtojas, II pas. karo metu buvo karo departamento technikinis ekspertas. Išsp. Fiord Region of East Greenland 1935, The Coast of Northeast Greenland 1948.

Boydell John (1719—1904) anglų raižytojas ir raižinių leidėjas. Išleido Bridgebook 1744, Collection of prints, engraved after the most capital paintings in England 1772, Liber veritatis 1777.

Boye Edvardas (1897—1943) lenkų kritikas ir vertėjas. Išsp. U kolebki modernizmu 1922, vertė Boccacio, Aretino, Cervanteso, Unamuno ir kt. italų ir ispanų autorius.

Boy-Ed Ida (1852—1928) vokiečių romanų ir apysakų rašytoja. Išsp. Männer der Zeit 1885, Ein Kind 1892, Nur ein Mensch 1900, Ein Augenblick in Paradies 1912, Die Opferschale 1921, Gestern und Morgen 1926.

Boieldieu François Adrien (1775 — 1834) prancūzų kompozitorius, 1803—1810 Petrapilio prancūzų operos kapelmeisteris, nuo 1817 Paryžiaus konservatorijos profesorius. Parašė operečių ir operas Jean de Paris 1812, Le chaperon rouge 1818, La dame blanche 1825, kurių tik pastaroji vaidinama mūsų laikais.

Boyen R. Prūsų tvirtovėlė Allensteino apyg. į vak. nuo Lučėnų (Leco; Loetzen) tarp Dargainio ir Levantino ež. XII a. netoliese ežero saloje buvo galindų vadų Jesupio pilis. Jos apylinkėje 1285 kryžiuočiai pastatė Lučėnų pilį. Ją 1361 paėmė Kęstutis, 1455 kryžiuočiai, 1456 lenkai paėmė iš vokiečių. Dėl šios vietovės strateginės reikšmės, nuo 1844 čia pradėta statyti tvirtovė, pavadinta Prūsijos vok. karo ministerio Boyeno vardu. I pas. karo metu 1914—1915 ji suvaidino svarbų vaidmenį VIII vokiečių armijos kautynėse.

M. Toeppen Historisch-comparative Geographie von Preussen 1858.

Boyen Leopold Hermann (1771 — 1848) Prūsijos generolas, gen, Scharnhorsto reformų bendradarbis, 1813 Bülowo korpo štabo viršininkas, 1841—1847 Prūsijos karo ministeris. Išsp. Beiträge zur Kenntniss des Generals von Scharnhorst 1833, Erinnerungen (išsp. 1889—1890).

Bojer Johan (g. 1872) norvegų apysakininkas ir dramaturgas. Dramos: Moder 1894, Olaf 1897, Theodora 1903, Brutus 1904; apysakos: Helga 1895, El folketog 1896, Moder Lea 1900, Vort rige 1908, Den sidste vikingn 1921, Emigranten 1925, Laeregutt 1942, Svenn 1946.

Boyer 1) Jean Pierre (1776 Haiti saloje — 1850 Paryžiuje) mulatas, Haiti resp. prezidentas. Prancūzijoje išaugęs, 1792 stojo prancūzų kariuomenėn. 1796 Haiti kovėsi su anglais, su negrų generolu Toussaint l'Ouverture. 1806 padėjo gen. Christophui nuversti negrų karalių Jokūbą I, o paskiau prieš karaliumi pasiskelbusį Christophą Pétionui padėjo kurti nepriklausomą respubliką. 1819 prezidentui Pétionui mirus, B. buvo Haiti prezidentu. 1820 jis prijungė šiaurines Haiti dalis, 1821 Ispanijai priklausiusius rytus. 1825 gavo Prancūzijos Haiti nepriklausomybės pripažinimą. 1843 kariuo-

menei sukilus, pabėgo Jamaicon, atsisakė valdžios ir išsikėlė Paryžiun.

2) Charles (g. 1899) prancūzų ir JAV filmų aktorius. Vadinamojo išbaigtojo džentelmeno vaidmenų atlikėjas. Vaidino visoje eilėje New Yorko ir kt. JAV miestų teatrų. 1952 su B. Shaw Don Juan ir Hell apvažinėjo daug JAV miestų. Žymėtinos filmos: Barcarole 1930, Mayerling 1935, The Garden of Allah 1936, Maria Walewska 1937, Back Street 1941, Gaslight 1943, Arch de Triomphe.

Bojeris (Boyer) Laurynas (1563 — 1619 II 13 Braunsberge) švedas, drauge su Zigmantu Vaza atvykęs Krokuvon, stojo 1587 į jėzuitus ir buvo Lietuvos ir Lenkijos jėzuitų kolegijų mokytoju. 1604 šv. Kazimiero kanonizacijos proga Emiliano Einsglerio vardu išspausdino Brunsberge Pompa Casimiriana, paskui Kristupo Zavišos vardu poemą Carolomachia libri tres 1606 (lenkiškai išvertė 1610 Jonas Eisimantas).

Boyesen Hjalmar Hjorth (1848 — 1895) kilimo norvegas, anglų apysakininkas ir literatūros istorikas JAV, 1874 — 1880 Cornell universiteto profesorius, 1880 — 1895 Columbia universiteo profesorius. Parašė apysakas Gunnar 1872, Ilka on the Hill-top 1881, Tales from Two Hemispheres 1875, studijos Goethe and Schiller 1879, Essays of German literature 1892, Essays of Scandinavian literature 1895.

Bojevas Vsevolodas (g. 1885 I 16 Gardine) gudų veikėjas, advokatas. Baigęs Petrapilio universitete teisę, 1918 grįžo į Gardiną ir buvo kooptuotas į Gardino gubernijos gudų valdybą. Jai buvo pavesta susižinoti su Lietuvos Taryba ir Gardino guberniją įjungti į Lietuvos valstybę. Buvo gudų seimo narius. 1919 V lenkams Gardiną okupavus, B. su kitais gudų veikėjais buvo areštuotas ir laikytas Varšuvos ir Krokuvos kalėjimuose ir tik savo buvusio profesoriaus L. Petražickio tarpininkavimu buvo paleistas. Antrą kartą lenkams ateinant į Gardiną, pasitraukė į Kauną. Čia vertėsi advokato praktika ir buvo Gudų reikalų ministerijos specialus valdininkas bei Lietuvos Gynimo Komiteto narys. Kauno 7-me forte organizavo iš Rusijos grąžintų dokumentų archyvą. Buvo užsienių reikalų ministerijos juriskonsultu. 1940 VIII 9 buvo NKVD suimtas ir nuteistas 8 metams kalėjimo, bet, prasidėjus karui su vokiečiais, 1941 VI 24 iš Kauno kalėjimo išsivadavo. Gyvena Chicagoje. Išsp. Činšo, arba amžinos nuomos, teisė 1934. Bendradarbiavo Lietuvos Aide, Teisininke, Echo, XX Amžiuje.

Boiga Opisthoglypha grupės gyvačių gentis. Apie 30 rūšių, gyvenančių Azijos pietuose, Molukų salose, Naujojoje Gvinėjoje, Australijos šiaurėje, atogrąžų Afrikoje. Gyvena daugiausia miškuose, medžiuose. Minta driežais, paukščių kiaušiniais. B. dendrophila-ularburongas juodos spalvos su 40-90 skersinių dryžių, ligi 2 m ilgio, Malakos pusiasalyje, Javoje ir kt. Nuodai žmogui nepavojingi. B. trigonata tamsiai gelsvos spalvos, išmarginta baltomis kampuotomis dėmėmis, ligi 1 m ilgio. Gyvena priešakinėje Indijoje, Beludžistane, Užkaspijy. Nuodinga B. gelsvos spalvos ir juodomis dėmėmis išilgai nugaros, per 2 m ilgio. Gyvena Afrikoje.

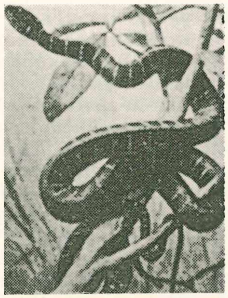
Boiga

Bojić Miljutin (1892 — 1917) serbų lyrikas, išsp. Pesne bola i ponosa 1917, Soneti 1923, ir dramaturgas: Krajeva jesen 1913, Uroševa ženidba 1914.

Boikiai ukrainiečių tautos padermė, gyvenanti vak. Ukrainoje tarp Sano, Dniestro ir Pruto upių, Lvivo, Samboro, Drahobyčo, Turkos, Stryjaus, Dolinos ir Skolės aps., arti Karpatų kalnų. Save jie vadina verchovincais. Nuo kitų ukrainiečių kiek skiriasi savo būdu, papročiais ir tarme.

S. Rudnyckyj Ukraine 1916.

Boikotas (angl. boycott, boycotting) atsisakymas ar raginimas atsisakyti turėti su kuo socialinių ar komercinių santykių. Žodis kilęs nuo anglų lordo Erne dvarų prievaizdo kapitono Ch. Cunninghamo Boycotto (1832 — 1897). Dėl jo žiauraus elgesio su nuomininkais, airių Land League vadovaujant, 1880 XI 3 pabėgo iš jo visi darbininkai, prekybininkai nutraukė su juo prekybinius santykius, jo korespondencija būdavo sulaikoma, jis neteko visų saitų su visuomene. Dėl to buvo priverstas mesti savo žemes ir iškeliauti į Ameriką.

B. gali turėti įvairių tikslų: ekonominių, socialinių, nacionalinių, politinių. Ekonominis B. yra darbininkų ir darbdavių kovos tam tikra priemonė arba vartotojų ėjimas prieš gamintojus. Darbdaviai, boikotuodami tam tikrus darbininkus, įtraukia juos į „juodąją knygą" ir jų nebesamdo. Jei toks B. nukreipiamas prieš visus įmonės darbininkus, jis pasidaro lokauto pobūdžio. JAV vartojamų prekių B. žinomas labelio vardu. Berlyne tokios rūšies B. buvo 1894, darbininkams alų gerti atsisakius. Ekonominio pobūdžio B. tenka laikyti ir Lietuvoje 1933 balandžio mėn. Kaune vartotojų atsisakymas vartoti elektros energiją dėl jos brangumo. Socialinio pobūdžio B., kai kokios profesijos ar verslo žmonės nutraukia santykius su savo profesijos kolegomis

ar verslo žmonėmis, nesilaikančiais bendrųjų nutarimų. Įmonininkai boikotuoja įmonininką, nesilaikantį sutartų pardavimo sąlygų (sindikatai). Panašiai elgiasi darbininkai su savo draugu, kenkiančiu jų bendruomenei. Nacionalinis B., kartu ir politinis, yra nukreipiamas prieš kitą valstybę ar tautą. Žymesnieji B.: Š. Amerikos kolonijų atsisakymas pirkti Anglijos prekes 1768 — 1769, indų prieš Angliją 1905 (ir Gandhi vadovautas nuo 1920), kinų prieš Angliją 1905 ir prieš Japoniją 1923, lenkų B. vokiečių prekėms 1901, žydų (ir socialistų) B. Vokietijos prekėms 1933. Politinis B. buvo 1905 — 1907 revoliucinių Rusijos grupių atsisakymas dalyvauti rinkimuose į valstybės dūmą, 1922 Vilniaus krašto lietuvių, gudų ir žydų susilaikymas nuo rinkimų į Varšuvos suorganizuotą Vilniaus seimą, paskiau Vilniaus lietuvių nedalyvavimas rinkimuose į Varšuvos seimą.

A. Weber Ker Kampf zwischen Kapital und Arbeit 4 leid. 1921; *M. Lerry* La coutume ouvrière 1913; *E. Clarc* Boycotts and Peace 1932.

Boyle 1) Robert (1627 — 1691) anglų fizikas. Mokslus išėjęs Windsore ir Genevoje, 1654 studijavo Oxforde fiziką. Jis nustatė ryšį tarp dujų tūrio slėgio, temperatūrai nekintant; tyrė oro sudėtį ir jo įelektrinimą; darė bandymus su oro siurbliais, taisydamas Guerickės bandymus. Nustatė, kad oksiduojančiųjų metalų svoris didėja. Jis vienas iš Royal Society Londone steigėjų. Parašė New experiments physico-mechanical touching the spring of the aire and its effects 1660, Experiments and considerations touching colours 1663, Hydrostatical paradoxes 1666, Opera varia 1677. Jo raštai išsp. 1722 ir 1744.

Robert Boyle

E. Hoppe Geschichte der Physik 1926.

2) Roger (1621—1679) anglų politikas ir rašytojas. Ligi 1641 karaliaus šalininkas, kovėsi su Airijos sukilėliais, o Cromwellio paveiktas, padėjo nugalėti Airiją. Cromwelliui mirus, įsitikinęs velionies sūnaus Richardo netikimu valdyti, grįžo prie karaliaus. 1660 pakeltas grafu of Orrery ir Airijos lordu teisėju. Airijos gubernatoriaus Ormondo apkaltintas išdavimu, nors ir pasiteisino, bet iš politikos pasitraukė, atsidėdamas literatūrai. Išsp. romaną Parthenissa 1654, rašė dramas (Dramatic works 1739 — 1743), Treatise of the art war 1677.

Boileau Jacque (1635 — 1716) teologas, kanonistas, istorikas, 1671—1694 Sens vyskupijos vicarius generalis. Pasidavęs galikanizmo srovei, skelbė, kad pasaulinė valdžia turinti teisę kištis į santuokos reikalus; knygų cenzūros teisę pripažino išimtinai universitetams. Simpatizavo presbiterionams, mokydamas, kad senovėje vyskupai skyrėsi nuo kunigų tik pirmenybės ir garbės titulu, bet ne galiomis. Turi nuopelnų katalikų teologijai mokslų apie Sakramentus, ypač eucharistiją ir atgailą. Parašė daugybę teologinių veikalų, kurių dalis dėl klaidingo mokslo pateko į Indeksą.

Boileau-Despréaux Nicolas (1636—1711) prancūzų poetas ir poezijos teoretikas. Išėjęs teisės mokslus, 1656 buvo advokatu, bet nuo 1657 dirbo tik literatūros ir kritikos darbą. 1688 išsp. dialogą apie literatūros kritiką Les Héros le roman. 1666—1669 išspausdino savo eilėraščius ir satyras. 1669 — 1674 parašytame darbe L'art poétique eilėmis išdėstė klasikinę poetiką, per 150 metų išbuvusią pseudoklasikinės prancūzų poezijos kanonu. 1674 išleido savo raštų rinkinį Oeuvres diverses. 1677 paskirtas karaliaus istoriografu. Karaliaus Liudviko XIV verčiami, akademikai, jo nekentę dėl jo aštrių kritikų, 1684 jį išrinko akademiku.

R. Dumesnil B. 10 leid. 1943.

Boylesve René prancūzų rašytojo René Tardiaux (1867 — 1926) slapyvardis. Jis 1921—1926 buvo akademijos nariu. Išsp. Mademoiselle Cloque 1899, L'enfant à la balustrade 1903, Le bel avenir 1905, Madeleine jeûne femme 1912, Tu n'es plus rien 1917, Souvenirs d'un jardin déruit 1924.

Boilly Louis Leopold (1761—1848) prancūzų tapytojas ir rėžytojas, savamokslis. Vertėsi portretų, vėliau žanrinių paveikslų tapyba. Jų svarbiausieji Marato triumfas, Jauna moteris, Diližano atvykimas.

Boilvin Émile (1845—1899) prancūzų tapytojas. Žymiausi paveikslai: François de Rimini, Metz, 8 octobre 1870. Iliustravo Rabelais ir kt. veikalus.

Boim (Boym, Boiem) vak. Ukrainoje, paskiau Lietuvoje gyvenusi vengrų giminė:

1) Jurgis (Dziurdzi) (miręs 1617) iš Vengrijos atsikėlęs Stepono Batoro sekretorius, paskiau Lvivo burmistras.

2) Povilas (m. 1645) Jurgio sūnus, Žygimanto IV gydytojas, kurį laiką buvęs Vilniaus, paskiau Lvivo vaitu.

3) Povilas Benediktas (1630 Lvive — 1670 II 28 Vilniuje) 1646 stojęs į jėzuitus Lietuvoje, Vilniaus akademijos teologijos profesorius. Išsp. Stara wiara 1668, Theologia chrzesciańska 1670.

Boyne r. Airijos upė 105 km ilgio. Jos pakrantėse ties Droghedy Oranijos kunig. Viliamas III 1690 VII 10 įveikė anglų Jokūbą II.

Boine Giovanni (1887—1922) italų apysakininkas ir kritikas. Išsp. romaną Peccato 1913, straipsnius apie meną Frantumi seguiti da Plausi e Botte 1918—1921.

Bojničić-Kninski Jona (1858—1926) kroatų archeologas ir istorikas, rašęs kroatiškai, vengriškai ir vokiškai. Išsp. Denkmales des Mythrascultus in Kroatien, Gramatika madžarskogo jezika 1888, Mala poviest Hrvata 1908.

Bojoarai ž. Bajovarai.

Bojotarchos (beotarchas) vienas Bojotijos miestų sąjungos ministeriu, kuris rūpindavos ypač karo ir užsienių politikos reikalais. Kadangi Bojotija buvo vienuolikos nepriklausomų miestų sąjunga Tebų hegemonijoj, tai kiekvienas miestas rinkdavo ir siųsdavo į Tebus po vieną B., bet patys Tebai rinkdavo du B. B. valdžia ypač iškilo 424—387 pr. Kr.

Bojotija (Boiotia, naujagr. Viotia, lot. Boeotia) senovės vidurinės Graikijos prov., šiaurėje susisiekianti su Fokide ir Lokride, rytuose su Eubėjos jūra, pietuose su Atika, vakaruose su Korinto įlanka. Ploto B. 2.600 km², 150.000 gyv., kurių 60.000 vergai. Senovės B. centre buvo pelkės, dabar paverstos kviečių laukais.

Prieš bajotiečių atvykimą į B. čia gyvenę pelasgai, paskiau iš M. Azijos atvykę semitų kadmijai. Atvykę iš Tesalijos bojotiečiai pradžioje įsikūrė šiaurinėje B. dalyje, paskiau jie pasistūmėjo ir į pietus, sumišo su pelasgais ir kadmijais ir Kadmijos vietoje įkūrė Tebus, vėliau vadovavusius visai B. VI a. kultūrinis ir politinis B. centras jau buvo Tebai, nors B. padermės tvarkėsi autonomiškai, sudarydamos savųjų sąjungą, žinomą B. sąjungos vardu. Šiai sąjungai vadovauti stengėsi Tebai, prieš kuriuos sukildavo prijungiamosios padermės, kurias gindama į B. reikalus dažnai kišdavosi Atėnų respublika. B. buvo ne tik svarbus politiškai, bet ir religiniu, mitologiniu atveju. B. buvo antrasis mikėnų kultūros centras, kurios čia randama daug paminklų. Įsikišti B. vidaus politikon Atėnams progą davė 519 Platėjos miesto pasipriešinimas Tebų hegemonijai, ir 507 Atėnai sumušė jungtinę Tebų kariuomenę. Tebai, keršydami Atėnams, 480, kai beveik visa Graikija kovojo su persais, buvo persų pusėje. Todėl 479, persus sumušus, Tebų oligarchinis senatas buvo paleistas ir visoje B. įvesta demokratija Atėnų respublikos pavyzdžiu. Periklio 449 pastangos atstatyti Delfų orakulą privedė prie naujo B. konflikto su Atėnais ir 447—446 kilo karas, kurio priežastis buvo šiaurinės B. oligarchinių miestų sukilimas prieš augančią Tebų įtaką B. Atėnų kariuomenė buvo sumušta, ir Atėnai turėjo B. apleisti. 446 respublika B. buvo panaikinta ir atstatyta senovinė oligarchija. Visa B. buvo sujungta B. sąjungon, kuriai vadovavo Tebai. Sąjungoje buvo 11 miestų, ją valdė 11 bojotarchų, kurių 4 buvo Tebų miesto. Sąjungos tarybon kiekvienas miestas siuntė po 60 atstovų. Atėnų sudarytoji 30 metų taika įgalino B. iškilti Tebų hegemonijoje. Peloponeso karų metu (424) B. kariuomenė ties Delijum visiškai sumušė Atėnų kariuomenę. Nuveikus Atėnus, B. politikon kišosi ilgametė jos talkininkė Sparta prieš Atėnus. Gindama savo savarankiškumą, B. su talkininkais jau 395–394 kovojo ir su Sparta. 387 B. suskilo vėl į savarankiškas valstybėles — miestus. 374 Pelopidas atkūrė B. sąjungą. Po nesėkmingo karo su Pilypu Makedoniečiu vėl buvo įvesta demokratija. 335 B. nukariavo Aleksandras Makedonietis. 245 B. stojo Etolijos lygon prieš romėnus, buvo romėnų nukariauta ir prijungta prie Achajos provincijos.

W. Roberts The ancient Boeotians 1912; *J. Beloch* Griechische Geschichte 1912—1916.

Bois Jules (1871—1941) prancūzų rašytojas, rašęs psichologines ir istorines studijas: Le satanisme et la magie 1895, Le miracle moderne 1907, Le couple futur 1912, L'Éternel Retour 1914; apysakas Le mystère de la volupté 1901, L'amour doux et cruel 1913; scenos veikalus Hippolyte couronné 1904, La furie 1909, Nail 1912.

Boisard Jean Jacques François Marius (1743 — 1831) prancūzų rašytojas, parašęs per 1000 eilėraščių: Fables 1773, Fables en deux livre 1803, Mille et une fables 1806.

Bois Brûklés Š. Amerikos amerindai Kanadoje ir JAV (N. Dakota) XIX a. kilę iš mišrių baltųjų (daugiausia prancūzų) ir indėnų vedybų. Jų priskaitoma ligi 200.000.

Bois-Colombes Prancūzijos miestas Sienos dep. į šiaurę nuo Paryžiaus. 26.000 gyv. Kosmetikos, vyno, manufaktūros pramonė.

Bois de Boulogne Paryžiaus parkas vakarų miesto pakraštyje, 850 ha ploto. Įtaisytas angliškųjų parkų stiliumi su aikštėmis, dirbtiniais ežerėliais, miškeliais. Šiaurės dalyje zoologijos sodas su pramogų vieta Jardin d'acclimatation.

Boise City JAV Idaho valstybės sostinė; 34.000 gyv. (1950). Aukso kasyklos, žymus vilnų prekybos centras, mėsos, konservų, medžio ir kt. pramonė. B. C. namai šildomi karšto vandens versmių šilima. Už 26 mylių yra B. River užtvanka Arrow Rock Dam (108 m augščio), kurios pakeltas vanduo vartojamas laukams drėkinti ir elektros energijai gauti. B. C. įkurtas 1863 kaip B. Fort.

Boisguillebert Pierre (1646—1714) prancūzų ekonomistas. Griežtai smerkęs ekonominį ir finansinį Prancūzijos būvį Liudviko XIV metu, gynęs sodiečių reikalus (Détail de la France sous Louis XIV 1695—1699). ir todėl kurį laiką valdžios buvo ištremtas. Savo ekonominėmis pažiūromis buvo artimas būsimiesiems fiziokratams.

F. Cadet Pierre de B., précurseur des économistes 1870.

Boisrobert François le Métel (1592–1662) prancūzų poetas. Advokatas, paskui kanau-

ninkas ir valstybės tarėjas, vienas iš „penkių autorių", kuriems Richelieu tiekdavo temų komedijoms. Parašė 18 scenos veikalų (Les rivaux amis, Les deux Alcandres, La belle plaideuse), 1629 romaną Histoire indienne d'Anaxandre et d'Orazie, 1627 apsakymėlių rinkinį Les nouvelles héroiques et amoureuses ir daugybę eilėraščių. Vienas iš prancūzų akademijos steigėjų (1634).

Boys-scouts ž. Skautai.

Boisserée Sulpiz (1783—1851) ir Melchior (1786—1854) broliai ir meno kūrinių rinkėjai Vokietijoje, Prancūzijoje, Čekijoje, Olandijoje. Jų rinkinių žymi dalis 1827 buvo įlieta į Müncheno Pinakotheką. 1821—1834 juodu su Bertramu išleido žymiausių paveikslų litografijų savo rinkinio 38 sąsiuvinius. Sulpiz išsp. Geschichte und Beschreibung des Doms von Köln 1823—1832, Jahrhunderten an Niederrhein 1831—1833.

E. Firmenich-Richartz S. u. M. B. als Kunstsammler 1916.

Boissy d'Anglas François Antoine (1756—1826) prancūzų politinis veikėjas ir rašytojas. 1789 steigiamojo tautos susirinkimo, 1792 konvento narys, balsavęs prieš karaliaus pasmerkimą mirtiop ir siūlęs jį tik ištremti. 1795 konvento pirmininkas, 500 tarybos narys. 1797 įtartas rengęs monarchijos grąžinimą, pabėgo į Angliją; 1799 Napoleono grąžintas senatoriumi. 1814 stojo prieš jį, 1815 jį palaikė. 1816 Prancūzijos mokslo instituto narys. Išsp. Essai sur la vie de M. de Malesherbes 1819—1821, Études littéraires et poétiques d'un vieillard 1826.

Boissier Marie Louis Gastone (1823—1908) prancūzų istorikas. Nuo 1876 mokslo akademijos narys. Išsp. Cicéron et ses amis 1865, La religion romaine d'Auguste aux Antonins 1874, Opposition sous les Césars 1875, La fin du paganisme 1891, Tacite 1903, Promenades archéologiques 1880, L'Afrique romaine 1895, Saint Simon 1892.

Boissière Jean Baptiste Prudence (1806—1885) prancūzų kalbininkas ir filosofas. Išsp. Dictionnaire analogique de la langue française 1862, L'autopsie de l'âme 1865, Physiologie réaliste 1876.

Boissonade Jean François (1774—1857) prancūzų filologas, išleidęs daug nežinomų graikų autorių tekstų. Išsp. Poetarum Graecorum Sylloge 1823—1832, Anecdota graeca 1829—1833. Po jo mirties išėjo jo Critique littéraire sous le premier Empire 1863.

Boitas (Boit) Hansas (1876 VI 1 Scharlotenburge — 1934 Karaliaučiuje) chirurgas. 1905 Berlyno universiteto medicinos dr., 1912—1914 Karaliaučiaus universiteto prîv. docentas. 1914—1918 karo lauko chirurgas, 1922—1926 Lietuvos universiteto ord. profesorius, dėstęs operacinę chirurgiją, bendrąją chirurgiją ir chirurginę kliniką. 1926—1934 dirbo Karaliaučiaus miesto ligoninėje. Savo specialybės srityje bendradarbiavo Medicinoje, Beiträge zur klinische Chirurgie, Zentralblatt für Chirurgie.

Boito 1) Arrigo (1842—1918) italų poetas ir muzikas. Parašė kantatą Il quattro giugno 1860, misteriją Le sorelle d'Italia 1862, operą Mefistofele 1868, operą Nerone 1900)ją baigė 1924 Toscanini); librettus Ponchielli La Giocondai 1879, Verdi Otelui 1885, Falstaffui 1893, Faccio Amletui 1895. Išsp. poemą L'alfiero Nero 1888.

2) Camillo (1836—1914) pirmojo brolis, italų architektas ir meno istorikas, nuo 1860 Milano akademijos profesorius. Padovos muzėjaus, Milano konservatorijos statytojas. Išsp. Scultura e pittura d'oggi 1877, Leonardo, Michel-Angelo e Andrea Palladio 1878—1883, Architettura del medioevo in Italia 1880.

Boka Kotorska Adrijos jūros gili, vingiuota įlanka p. Dalmatijoje, atsiradusi, nugrimzdus pajūrio kloniams. Priešakiniame jos gale yra Jugoslavijos karo laivyno bazė Kotor. B. K. apsupta 1800—1900 m augščio kalnų.

Bokalas (gr. lot.) stiklas, taurė.

Boker George Henry (1823—1890) JAV lyrikas ir dramaturgas. Baigęs Princetono universitetą, vertėsi advokatūra. 1872 buvo JAV atstovas Konstantinopolyje, 1875—1876 Petrapilyje. Išsp. dramą Anne Boleyn 1850, poezijos rinkinius Lesson of life and other poems 1847, The Polesta's daughter 1852, Plays and poems 1856, Poems of the war 1864, Königsmark 1869, The book of the dead 1882, Sonnets 1882.

Bokievskij Petr (1816—1897) rusų iliustratorius, iliustravęs Gribojedovo, Gogolio, Ostrovskio, Dostojevskio, Turgenevo, Tolstojaus veikalus. Paliko ligi 1000 piešinių.

Boksas (angl. box, box-ing — kumščiavimasis) labai paplitusi sporto šaka, ugdanti drąsą, ryžtumą, patvarumą ir greitą orientaciją. Boksuojantis ne tik reikia duoti smūgi, bet ir vikriai nuo jo apsiginti. Daugelio valstybių kariuomenės auklėjime B. yra įvestas privalomu dalyku.

B. žinomas iš senovės Graikijos olimpinių žaidynių ir Romos laikų. Betgi E. A. Speiserio atradimas Mesopotamijoje rodo, kad kumščių kovos ir imtynės jau buvo žinomos anksčiau, negu Graikijoje. Senovėje ir iki XIX a. kumščiavosi arba nuogais kumščiais, arba juos suveržę odiniu diržu. Viduramžiais B. atsirado Anglijoje, bet plačiau ėmė plisti XVIII a. (1719 jau buvo atidaryta Figg's Academy for Boxing). B. sportinį pobūdį įgavo XIX a., kai buvo imtos vartoti B. pirštinės ir žinomos markizo Queenberry bokso taisyklės. Jų pagrindas: 1) rungtynės, vykdomos ringe (4 iš 4 m), apjuostame trimis eilėmis virvių; 2) rungtynės dalinamos

į rundus — kiekvienas po 3 minutes su 1 min. pertrauka; 3) boksininkas skelbiamas laimėtoju, jei jo priešininkas po 10 sek. nepakyla į tolimesnę kovą (Knock out, k. o.). Toliau nusakyta, kad draudžiama suduoti smūgį žemiau juostos, į nugarą, mušti parpuolusį priešininką, stumdytis ir kt. Vėliau taisyklės buvo papildytos, nusakant pirštinių svorį (minimum 4 unc.), rugtynių ilgumą (maximum 15 rundų), ringo ir taškų teisėjų pareigas, tvarką laimėtoją taškais skelbti. Boksininkai buvo suskirstyti 8 kategorijomis iš svorio: musės 112, gaidžio 118, plunksnos 126, lengvojo 135, pusvidutinio 147, vidutinio 160, pussunkio 175 svarai, o daugiau — sunkusis svoris.

Iš Anglijos B. persimetė į Prancūziją ir į kitas Europos ir Amerikos valstybes.

JAV profesionalų B. tvarko National Boxing Association ir State Boxing Commission. Rundų skaičius nėra vienodas valstybėse: vienur teleidžiamas tik 10 rundų rungtynės, kitur 12 ar 15 rundų. Mėgėjų B. JAV tvarko Amateur Athletic Union. Tūkstančiai jaunuolių po visą kraštą dalyvauja kasmet tarpkolegi nėse, Golden Gloves ir A. A. U. rungtynėse. Mėgėjai rungiasi 3 rundus, vartodami 8 uncijų ar sunkesnes pirštines. 1952 mėgėjams įvesta 10 svorio kategorijų: 112, 118, 126, 132, 139, 147, 156, 165, 178 svarų ir kas daugiau — sunkusis svoris.

Lietuvoje turėjome tik mėgėjų B. Kauno, Šiaulių, Klaipėdos ir kt. miestų sporto klubuose. B. tvarkė Lietuvos Sporto Lyga, vėliau K. K. Rūmų Atletikos Sąjunga (inž. Binkevičuis, plk. lt. Kazitėnas ir kt.). B. atsirado LFLS ir LDS klubuose 1923. Šio sporto pionieriai: St. Darius, J. Šulginas, V. Byla, K. Markevičius. Juozas Vinča buvo pirmasis Pabaltijo meisteris (1927): 1928 jis nugalėjo R. Vokietios, Šveicarijos ir Prancūzijos meisterius. Po Vinčos prieš Latvijos, Estijos ar Karaliaučiaus boksininkus turėjo laimėjimų šie Lietuvos meisteriai: Markevičius, Misiūnas, Mironas, Bendikas, Šimaitis, Bagdonavičius, Marčiulionis, Žemaitis, Jolkas. Amsterdamo pasaulio olimpiadoje 1928 iš Lietuvos dalyvavo Vinča (pussunkio svorio) ir Markevičius (lengv.); Helsinkio olimpiadoje 1952 dalyvavo T. Rusijos vardu Algirdas Sočikas, 1953 Varšuvoje laimėjęs Europos sunkiojo svorio meisterio titulą.

Australioje pasižymi Pranas Mikulićius (Mikus), Viktorijos 1952—1953 meistras, o JAV sunkiasvoris Charles Norkus, N. J. (1954). Du lietuviai buvo pasaulio bokso čempionai: 1913, Pittsburghe, George Chip (Jurgis Čipulionis iš Scranton, Pa.) nugalėjo k. o. Frank Klaus ir paveržė iš jo pasaulio čempiono vidutino svorio vardą, prarastą 1914 prieš Al McCoy. 1932 Jack Sharkey (Juozas Žukauskas iš Massachusetts) nugalėjo garsųjį vokietį M. Schmelingą 15 roundų kovoje ir tapo pasaulio sunkiojo svorio čempionu, o pasaulio čempiono vardą 1933 prarado rungtynėse su Primo Carnera.

Boksburg pietų Afrikos aukso ir akmens anglies kasyklų miestelis Transvaalyje, Witwatersrand srityje. 56.000 gyventojų (1952). B. yra 1630 m nuo jūros lygio.

Bokserių sukilimas Kinuose 1900 I—1901 X. Bokseriai, boksininkai, arba kumštininkai (angl. boxers), kinų ūkininkai, buvo sukilę prieš europiečius, apskritai prieš užsieniečius. Tų ūkininkų karinė organizacija, paplitusi XIX a. pabaigoje kelių draugijų (Didžiojo peilio, Didžiojo kumščio ir kt.) pavidalu, ilgainiui patraukė savo pusėn tuomet Kinuose viešpatavusios karalienės C-Zy-Si valdžią ir įtraukė beveik visus Kinus į kovą su Anglija, Prancūzija, Vokietija, Rusija ir Japonija. Norėdami galutinai išsivaduoti iš betkokios užsienio valst. įtakos, ginkluoti bokseriai pradėjo pulti užsienio koncesijas, misijas, konsulatus, atstovybes, įmones. 1900 įpusėjus, dėl to žuvo ne vien daugybė europiečių bei japonų pirklių, misininkų, agentų ir šiaip kolonistų, bet ir vokiečių atstovas Peipinge baronas Ketteler. 1900 VI 20 kiniečiai apsupo užsienio diplomatų kvartalą Peipinge ir per 50 dienų bandė jį paimti. Sujudo Europos valstybės, ir prasidėjo plati karinė intervencija į Kinus. Kadangi kinų tarpe nebuvo vienybės ir tvirtos valstybinės organizacijos, 1900 IX atvykęs į Kinus vokiečių feldmaršalo grafo Waldersee vadovaujamas kelių dešimčių tūkstančių tarptautinis ekspedicijos korpas tą sukilimą žiauriai nuslopino. 1900 XII Kinų vyriausybė nutarė su Europos valstybėmis ir Japonija pradėti taikos derybas, bet tik po ilgos pertraukos bei žiaurių užsieniečių represijų 1901 VIII 25 abiejų pusių buvo pasirašytas „bokserių protokolas", kuriuo ne tik užsienio koncesijos buvo žymiai daugiau praplėstos ir privatieji nuostoliai grąžinti, bet Kinų vyriausybė suinteresuotoms valstybėms pasižadėjo sumokėti daugiau kaip 300 milionų aukso dolerių kontribucijos. Po to IX prasidėjo ekspedicijos evakuacija, o X 7 įvyko galutinė taika. Versalio taikos sutartimi Vokietija ir Rusija anuomet joms skirtos bokserių kontribucijos negavo, o 1926 Anglija ir Japonija nuo savo dalių už naujas koncesijas irgi atsisakė.

P. H. Clements The Boxer rebellion, a political and diplomatic review 1915; *Steiger* China and the Occident 1927.

Boksitas (Bauxit, Beauxit) vardas nuo Prancūzijos vietovės Les Beaux. Aliuminio deginio hidratas $Al_2O_3 . 2H_2O$. Medžiaga aliumininiam metalui gaminti. Dažnai turi geležies rūdos bei silikatinių metalų priemaišų, ir todėl jis geltonas arba raudonas.

Bokša Povilas (1552 Slucke — 1627 IX 4 Vilniuje) pirmasis nuo 1608 Lietuvos jėzuitų provinciolas. 1584—1586 ir 1600—1603 buvo Vilniaus akademijos rektorius. 1615—1625 valdė Vilniaus profesų namus.

Bokštai Voložino aps. (seniau Ašmenos aps.) miestelis ir B. valsčiaus centras Beržės—Beržūnos (Nemuno dešinysis intakas) paupyje. Gyventojai visi lietuviai.

Bokštas 1) architektūroje augštas, lieknas pastatas, arba skyrium pastatytas, arba drauge su kitu pastatu, pvz. bažnyčių, rotušių B. Skyrium statomi B. ir kaip paminklai. Patvariam B. pastatyti svarbu apskaičiuoti vėjo jėgą ir padaryti pakankamai gilius ir plačius pamatus.

2) Pramonėje B. reikalingi tam tikriems įrengimams, pvz. vandens rezervuarams, iš kurių vanduo savo spaudimu nutekėtų į kitus augštus trobesius. B. statomi cheminiuose fabrikuose, kur pvz. maišomos dujos su skysčiais. Geodeziniams žemės matavimams statomi trianguliacijos B.

3) Pilių ir miestų gynybos sistemoje B. turėjo didelę strateginę reikšmę. Apskriti arba kampuoti B. būdavo statomi arba skyrium, arba pilių bei miestų ginamųjų mūrų sienose, ypač kampuose ir prie vartų. Prieš svarbesniuosius miestų ar net pilių vartus būdavo statomi dideli B., vadinami barbakanais. Pilių B. buvo laikomi žymieji kaliniai ar belaisviai.

4) Lietuvos apgyventų vietų 1923 sąraše yra surašyta ligi 20 vietovių, kurių vardas susietas su B. Tai rodytų ten buvus pilies ar sargybinio B. vietą. Bet nė viena iš tokių vietovių Lietuvos praeityje nėra tiek garsėjusi, kiek Vilniaus B. Tuo vardu vadinama nedidelė Vilniaus dalis pakilumoje tarp Vilnios upės ir Bokšto gatvės. Vilniaus praeities tyrinėtojų (V. Studnicki, V. Semkowicz, M. Limanowski) yra linkę B. laikyti seniausia sodyba, iš kurios išaugęs Vilniaus miestas, ir kad čia esanti buvusi ir pati ankstyviausioji Vilniaus pilis, siekianti laikus dar prieš Gediminą. Kaikurie istorikai B. kalne išlikusius mūrinius požemius nori įjungti į senosios pilies sistemą. Bet visi tie tvirtinimai nėra paremti jokia įrodomąja medžiaga. B. nuodugniai jieškota kokių nors senosios sodybos pėdsakų, bet niekur jų neaptikta. Be to, ši vieta nei topografiškai, nei strategiškai senojo Vilniaus istorijoje žymesnio vaidmens negalėjo vaidinti. Ir B. bei Subačiaus gatvių kampe esą požemiai (didelis pusiauapskritas barbakanas, išmūrytas iš akmenų ir stambių plytų ir su ilgu koridoriumi) yra atsiradę ne anksčiau kaip XVI a. pradžioje, maždaug tuo pačiu metu, kaip ir Subačiaus vartai, ir jie yra susiję su miesto ginamųjų sienų statyba. Tie požemiai turi gerą ventiliaciją ir net šulinį. Požemiuose, greičiausiai, yra buvęs ir ginklų sandėlis.

5) Kampinė šachmatų figūra.

Wilno i Ziemia Wileńska I 1930 (straipsniai W. Studnickio, M. Limanowskio); *W. Semkowicz* Hanul i jego ród — Ateneum Wileńskie VII 1930; *M. Łowmiańska* Wilno przed najazdem moskiewkim 1929; *J. Kłos* Wilno 1937.

Bokštinis teleskopas yra nejudomo vamzdžio, kaip ir bokštas. Stebimojo dangaus spindulio šviesa teleskopan nukreipiama bokšto viršūnėje įrengtais vienu ar dviem plokščiais veidrodžiais. Tuo būdu galima apžvelgti visą dangų, paties teleskopo nejudinant. B. T. plačiau vartojami tik astrofizikiniams saulės tyrimams.

Bokštytė (lot. Turritis) kryžiažiedžių (Cruciferae) šeimos augalų gentis. Yra 6 rūšys. Lietuvoje auga B. gluotnioji (T. glabra L.).

Bol 1) Ferdinand (1616–1680) olandų tapytojas. Rembrandto mokinys ir šalininkas (ligi 1660). Kaikurie jo paveikslai buvo priskiriami Rembrandtui, ir priešingai, kaikas net pačius geruosius Rembrandto paveikslus laikė B. kūriniais. B. pasireiškė portretais ir istorijos paveikslais; 1644 Bėgimas Egiptan, 1649 Keturi regentai Amsterdamo leprozorijoje, 1667—1669 Admirolas de Ruyter, Prie vaiko lovelės. Jo paveikslų yra Leydene, Amsterdame, Berlyne, Dresdene, Petrapilyje.

2) Hans (1534—1594) olandų tapytojas vaizdininkas—miniatiūristas. Pergamente arba medyje tapė miestų reginius, būklinius ir biblinius paveikslus. Reikšmingiausi paveikslai: Jokūbo susitaikinimas su Ezavu, Dvylika mėnesių (serija).

Bola 1—1½ m ilgio šikšninis diržas su vienu, dviem, trimis ir keturiais kamuoliais galuose, vartojamas P. Amerikos Andų srityje ir Pampasų indėnų kautynėms arba medžioklei (arkliams ir kitiems gyvuliams gaudyti); greit sukamas diržas viršum galvos, laikant už jo kito galo (jei B. turi du ar daugiau kamuolių, tai laikoma už vieno kamuolio), o paskui diržas su kamuoliu (arba kamuoliais) paleistas į taikinį, supina žmogaus ar žvėries kojas ir jį apverčia. Panašių B. yra ir Aliaskoje, Sibiro čukčiuose.

Bolan, Bholan, Beludžistano perėja į pietų rytus nuo Quetta tvirtovės. 96 km ilgio B. upės klonis jungia 100 m augščio Indo lygumą su 1750 m augščio Beludžistanu.

Bolandistai hagiografinio leidinio Acta Sanctorum leidėjai, daugiausia jėzuitai. Darbą pradėjo Jean Bolland, 1643 Antverpene išleidęs pirmuosius dviejus tomus. 1773 uždarius jėzuitų ordiną, darbas buvo tęsiamas 1778—1780 Briuselio Canderbergo vienuolyne. Jį uždarius, buvo perkeltas į Tongerloo, kur 1794 pasirodė 53 tomas. Vienuolyną ir Museum Bollandinum sunaikinus, darbas buvo sustabdytas ligi 1837, kada Belgijos jėzuitai darbą atgaivino. Nuo to laiko B. dirba Antverpene. Greta origi-

nalinio leidimo pasirodė ir jo naujaspaudžiai 1734—1770 Venecijoje ir 1863—1870 Paryžiuje. Nuo 1882 B. leidžia ir žurnalą Analecta Bollandiana ir Subsidia hagiographica trimis serijomis — Bibliotheca hagiographica latina, Bibliotheca hagiographica graeca ir Bibliotheca hagiographica orientalis; ž. Bolland.

Bolborhynchus Psittacidae šeimos, Conurinae pošeimio papūgų gentis. Nedideli, ligi 15 cm ilgio paukščiai, storu snapu išsipūtusiais šonais. Septynios rūšys, gyvenančios P. Amerikoje..

Bolcevičius Henrikas (1866—1934) Lietuvos lenkų publicistas. 1889 kunigas, 1890 Nemenčinės vikaras, o vėliau 12 metų Žirmūnuose. Vilniaus vyskupiją palikęs, nuvyko Varšuvon, paskiau Krokuvon, kur bendradarbiavo laikraščiuose Ogniwo, Prawda. 1900 Lvive B. išsp. knygą Stosunki kościelne na Litwie (listy otwarte księdza do księży), kur atvirai ir teisingai kaltino Vilniaus vyskupijos vadovybę dėl perdidelio klusnumo caro vyriausybei ir neteisingumo lietuviams, lietuvių kalbą šalinant iš bažnyčios, nešvarius gandus skleidžiant apie lietuvius ir aplamai lietuvius engiant. 1911 Vilniaus vyskupijos valdytojas Franckevičius B. suspendavo.

Bolderāja (vok. Bolderaa, seniau Bulderaa — vardas kilęs iš Buldurupės) XVIII a. Lielupės ištako Bulliupės dešiniajame krante įsikūręs Rygos priemiestis, priešais Daugavgryvos tvirtovę. 1873 nutiesus B.—Rygos geležinkelį, B. buvo išaugęs svarbus pramonės centras daugiausia miško medžiagai apdoroti. Paskiau B. prijungta prie Rygos.

Boldini Giovanni (1845—1931) italų tapytojas, gyvenęs Londone ir Paryžiuje. Pasireiškė žanriniais paveikslais, Verdi, Ponios ir kt. portretais.

Boldo (Peumus boldus) amžinai žaliuojąs medis Čilėje (Chilė). Jo lapai vartojami vaistams.

Bol d'or — auksinė vaza. Prancūzijoje duodama dviratininkams, automobilistams ir motociklistams, laimėjusiems 24 valandų rungtynes.

Boleckis Konstantinas (1881 VIII 22 — 1925 XII 3 Kaune) generalinio štabo pulkininkas. Kilęs iš šeimos, ištremtos į Rusiją per 1863 metų sukilimą. Rusijoje 1903 baigė karo artilerijos mokyklą ir 1912 karo akademiją. 1 pas. kare buvo 48 divizijos štabo viršininku, korpo štabo adjutantu, 3 armijos, paskiau ir vyr. kariuomenės vado operacijos štabo viršininku. 1921 IV grįžęs Lietuvon, buvo augštųjų karininkų kursų taktikos lektorius. Buvo nuolatinis Mūsų Žinyno bendradarbis. Atskirai išspausdino Šaudybos vadovėlį 1922, Inžinerijos, technikos ir susisiekimo kariuomenės taktiką 1924.

Boleyn Anne (1507—1536 V 19) Anglijos karalienė. Grafo Tomo B. duktė, augusi Prancūzijos karalių rūmuose. Ją, grįžusią Anglijon, įsimylėjo karalius Henrikas VIII ir 1533 I 25 vedė, dar nenutraukęs santuokos su Kotryna Aragoniete. 1533 VI 1 ji buvo vainikuota karaliene, IX 7 pagimdė dukterį Elzbietą. Henrikui VIII įsimylėjus jos freilinę J. Seymour, pasinaudojo priešinga B. partija ir apkaltino ją neištikimybe karaliui. Ji buvo suimta ir be jokių įrodymų nuteista mirti. Jai buvo nukirsta galva.

A. F. Pollard Henry VIII 1905; *F. Hackett* Queen Anne Boleyn 1939.

Bolero 1) ispanų toreadorų veltinė skrybėlė; 2) Palaida moterų liemenė be rankovių; 3) 1780 S. Zerezo išplatintas kaimo šokis, dažniausiai $^3/_4$ takto vidutinio greičio, kastanječių pritariamas. Gitaros ir dainos pritariamas B. vadinamas seguidilla B.

Boleslovai — čekų kunigaikščiai:

1) B. I Ukrutny (Žiaurusis). Valdė Čekiją 929—967. Po savo tėvo Vratislovo mirties gavo valdyti Pšovano žemę savo brolio Vaclovo suverenitete. Kad ir krikščionis, palaikė pagonius ir, pagoniškosios partijos padedamas, ryžosi atimti valdžią iš brolio. Šiam pralaimėjus karą su vokiečių karaliumi Henriku I, B. atsikvietė jį į savo naują pilį, 929 IX 28 įsakė atsikviestąjį nužudyti, o pats pasiskelbė čekų kunigaikščiu. Prieš 950 prijungė prie Čekijos Chrobatiją su Krokuva ir Sileziją, 955 prijungė ir Moraviją, anksčiau priklaususią vengrams. Savo valstybę tvarkė v. Europos pavyzdžiu.

2) B. II Pobožny (Pamaldusis), B. I sūnus, valdė Čekiją 967—999. Savo valstybę išplėtė ligi Bugo ir Styriaus upių. Rūpindamasis čekų bažnyčios sutvarkymu, 973 Quedlinburgo suvažiavime su imperatoriumi Ottonu I gavo sutikimą atskirą Prahos vyskupiją įkurti. Ji buvo įkurta popiežiaus Jono XIII 978. Savo valdymo pabaigoje, 995, B. prijungė prie Čekijos Libicą.

3) B. III Rudy (m. 1037) Boleslovo II sūnus, valdė Čekiją 999—1003. Neilgas jo valdymas išryškėjo krašto galingumo susilpnėjimu, vidaus sąmyšiais ir valdovo žiaurumais.Tais sąmyšiais pasinaudojęs, lenkų Boleslovas I atėmė iš čekų Krokuvą. Prieš B. III sukilo čekų bajorai, ir jis pabėgo į Vokietiją, kur buvo suimtas. Iš kalėjimo paleistas, jis prašėsi lenkų Boleslovo I pagalbos, su jam duotąja lenkų kariuomene grįžo į Čekiją ir ėmė neištikimuosius bajorus žudyti. Tada į tą patį lenkų kunigaikštį kreipėsi čekų bajorai. Tai lenkų Boleslovas I atvyko į Čekiją, paėmė Prahą, suėmė B. III, išvežė į Krokuvą, apakino, įmetė į kalėjimą, kur tas 1037 ir mirė.

Boleslovai — lenkų karaliai ir kunigaikščiai:

1) B. I Chrobry (Drąsusis) (967–1025) 992—1025 lenkų kunigaikštis. Lenkų valstybės kūrėjo Meškos I sūnus. Prieš mirda-

mas tėvas savo valdomą valstybę buvo padalinęs tarp vaikų, žmonos (B. pamotės) ir giminaičių. B. I tuojau visus išvijo, liko vienintelis valdovas ir tuojau pradėjo plėsti savo valdas. Vokiečių imperatoriui Ottonui III nesipriešinant, B. užėmė Vyslos žiotis, arba Pamarį, o iš prūsų atėmė Gedanio miestą, vėlesnį Gdanską-Dancigą. Prūsams prie Lenkijos pririšti B. sumanė platinti tarp jų krikščionybę ir 997 ten nusiuntė Lenkijon misijų reikalais atvykusį Prahos vyskupą Vaitiekų-Adalbertą. Prūsų nužudytojo kūną B. išpirko. Politiniams tikslams panaudodamas vak. Europą pasiekusią žinią apie vyskupo kankinio mirtį, B gavo iš popiežiaus Silvestro II leidimą įkurti savarankišką Gniezno metropoliją ir tuo būdu atskirti lenkų katalikų bažnyčią nuo vokiečių Magdeburgo metropolijos. Imp. Ottonui III 1000 atvykus Gnieznan, B. prisiekė jam vasalitetą ir pasižadėjo jam mokėti duoklę. Ottonui III 1002 mirus, B. I, pasinaudojęs vokiečių kraštuose kilusiais vidaus vaidais, užėmė Lužičėnus ir Misniją. Tačiau naujas imperatorius Henrikas II privertė jį nuo Misnijos atsisakyti. Čekų Boleslovui II 999 mirus, B. ėmė kištis ir į Čekijos vidaus reikalus. Ukrainoje 1015 prasidėjus vidaus kovoms dėl Kijevo, 1018 B. kartu su savo žentu Sviatopolku užėmė Kijevą, bet ir to paties Sviatopolko iš ten buvo išvytas. Vokietijoje po Henriko II mirties 1024 kilusiu sąmyšiu pasinaudojęs, B. ryžosi atsipalaiduoti nuo vokiečių vasalinės priklausomybės ir įsakė Gniezeno arkivyskupui jį karaliumi vainikuoti. Tais pačiais metais jam mirus, tarp jo palikuonių (jis turėjo 7 vaikus) prasidėjo kovos dėl valdžios, sunaikinusios jo ilgo darbo vaisius.

S. Zakrzewski Bolesław Chrobry 1925.

2) B. II Šmiały (Narsusis) (1043 — apie 1081) 1058—1080 lenkų kunigaikštis. Išgarsėjo savo kovomis su rusais, čekais ir vengrais ir vysk. Stanislovo nužudymu. Kad ir norėjo sekti savo proseniu B. I, ir grąžinti lenkų valstybei prestižą jos santykiuose su užsieniais, bet, neturėdamas B. I politinės nuovokos, įsiveldavo į nepaliaunamus, tiesiog avantiūrinio pobūdžio karus. Tik santykiuose su prūsais matyti tam tikra sistema, kada jis stengėsi apsisaugoti nuo jų puolimų išilgai v. Bugo upės nuo Grudziąco ligi Viznos einančia pilių siena.

Jo laikais kaimyniniuose kraštuose vykstant dinastinėms kovoms, B. II buvo daug progų kištis į tų kraštų vidaus reikalus. Kijevo kunigaikščio Iziaslavo prašomas, B. II 1068 padėjo jam atgauti Kijevą. Su savo kariuomene padėjo čekų kunigaikščiui Jaromirui, nors šis savo tikslo nepasiekė ir sau valdos Čekijoje negavo. 1063 karas su čekais pasibaigė su čekų kunigaikščiu Vratislavu sąjungos sudarymu ir susigiminiavimu. Nuo 1060 padėjo ir vengrams kariauti savitarpio karuose.

Dėl nuolatinių karų su įvairiais kaimynais B. II negalėjo išlaikyti Pamario, kuriame įsitvirtino vokiečių ir danų paremtas obodritų kunig. Gotšalkas. 1066 šį nužudžius, Pamaryje prasidėjo pagonijos reakcija, ir ryšiai su Lenkija visai nutrūko.

B. II santykiai su vokiečių imperatoriumi Henriku IV buvo nepastovūs. Dėl čekijos B. II vengė kovos su savo siuzerenu. Ir tik kai popiežius Grigalius VII iškeikė Henriką IV ir atleido jo valdinius nuo priesaikos, B. II, pasinaudojęs Lenkijon popiežiaus legato atvykimu, 1076 Gniezne vainikavosi karaliumi.

Nuolatiniais B. II karais nepatenkinti bajorai, be to, ir B. II brolio Vladislovo Hermano kurstomi, matyt, rengė sąmokslą, į kurį buvo įveltas ir Krokuvos vyskupas Stanislovas. 1079 B. II vyskupą nužudė. Bet netrukus sukilėliai paėmė viršų, Vladislovas Hermanas, čekų padedamas, užėmė Krokuvą 1080, ir B. II pabėgo į Vengriją pas karalių Vladislovą ir 1081 ar 1082 mirė Korintijoje.

Fr. Buczys Św. Stanisław 1902; *T. Wojciechowski* Szkice historyczne jedenastego wieku 1950.

3) B. Krzywousty (Kreivaburnis) (1083—1139) lenkų kunigaikštis 1102—1139. Dar prie tėvo, Vladislovo Hermano, gyvos galvos B. K. gavo Sileziją ir M. Lenkiją, o jo brolis Zbignevas kitas Lenkijos dalis. Tėvui mirus, tarp brolių prasidėjo kova dėl vyriausiosios valdžios krašte. Toje kovoje Zbignevas rėmėsi prūsais, pamariečiais, čekais ir vokiečių imperatoriumi, o B. K. — vengrais ir rusais. 1112 B. K. sugėmė Zbignevą ir liepė jam išbadyti akis. Jam netrukus mirus, B. K. liko vienintelis krašto valdovas.

1113 — 1122 jis kovojo su pamariečiais. Pamarys (Pomeranija) buvo suskilęs į daugelį valstybėlių ir kovų su Zbignevu metu daug tų kunigaikščių pripažino save B. K. vasalais ir pasižadėdavo krikštytis, bet vėliau atkrisdavo, lenkų kariuomenei iš Pamario pasitraukus. Pamarį prie Lenkijos norint stipriau pririšti, reikėjo tenai krikščionybę plėsti. Tai padaryti B. K. pavedė Bambergo vyskupui Ottonui, kuris krikščionybę platino kariuomenės remiamas. 1130 Voline buvo įkurta Pamario vyskupija. Ottono padėjėjais buvo vokiečiai kunigai, ir visa hierarchija ten susidarė vokiška. Tai daugiausia ir suvokietino Pamarį. 1130 Pamario kunigaikščiai dar bandė atkristi, bet B. K. susitarus su Danija, Pamarys aprimo.

Norėdamas neprileisti prie savitarpio kovų tarp jo vaikų dėl sosto, B. K. savo testamentu nustatė, kad vyriausioji krašto valdžia turi priklausyti vyriausiajam giminės atstovui, kuris vienas tegalįs atstovauti kraštui santykiuose su užsieniais, popiežiumi ir imperatoriumi. Vyriausiajam kunigaikščiui turinti priklausyti Krokuvos sri-

tis ir augščiausioji valdžia Pamariui, bet jis galįs žemių paveldėti ir kitur.

4) B. Kędzierzawy (Garbanius) lenkų kunigaikštis 1122 — 1173, Boleslovo Kreivaburnio sūnus, pradžioje Mazovijos ir Kujavijos, paskiau visos Lenkijos vyriausias kunigaikštis. Pasižymėjo kovomis su broliu Vladislovu, pasirėmus prūsais ir vokiečiais, norėjusiu atstatyti politinį Lenkijos vieningumą. Su prūsais B. K kovojo 1148, 1161, 1165 ir 1167. Paskutinį žygį prieš prūsus B. K. žygiavo kartu su kitu savo broliu Henriku. Prūsams pavyko lenkų kariuomenę įtraukti į balas ir visą išžudyti, net kartu su Henriku, o B. K. pavyko pabėgti. Kovos su B. K. metu Vladislovas pabėgo pas vokiečių imperatorių Konradą, kuris, užimtas ruoša į kryžiaus karą, negalėjo paremti savo reikalavimo, kad B. K. pripažintų save vokiečių vasalu. Konrado įpėdinis Fridrichas Barbarossa 1157 su vokiečių ir čekų kariuomene įsiveržė Lenkijon ir sumušė B. K. ir jo brolių kariuomenę. B. K. buvo priverstas Lenkijos vardu pasižadėti būti ištikimu vokiečių vasalu, kasmet duoklę mokėti ir įkaitais duoti savo brolį Kazimierą ir žymiausiųjų lenkų bajorų vaikus. Tačiau Kazimierui pabėgus iš nelaisvės ir Fridrichui Barbarossai ruošiantis žygiui prieš Italiją, B. K. savo pasižadėjimų neištesėjo. 1159 mirus broliui Vladislovui, Fridrichui Barbarossai pareikalavus, B. K. 1162 atidavė jo sūnums Sileziją, kuri nuo to laiko pradėjo krypti į vokiečių pusę. Po to kilo nauji kivirčai tarp Vladislovo sūnų ir B. K., o paskiau ir tarp brolio Henriko sūnų dėl palikimo pasidalinimo. 1172 bajorai sukilo prieš B. K., o vyriausiuoju lenkų kunigaikščiu paskelbė jo brolį Kazimierą. Bet šis šios vietos nesutiko užimti.

S. Smolka Mieszko Stary i jego wiek 1881.

5) B. Wstydliwy (Gėdingasis) (1226 — 1279) Lešeko Baltojo sūnus, Krokuvos ir Sandomiriaus valdovas. Mirus jo tėvui, pagal B. Kreivaburnio testamentą Krokuvos sritis turėjo pereiti Mazovijos kunig. Konradui, bet krokuvėnai kunigaikščiu paskelbė vos 6 metus amžiaus turintį B. W., kuris, užsibaigus kovoms tarp jo globėjų, nuo 1238 pradėjo savarankiškai valdyti Sandomirių ir Krokuvą. Jo valdomus kraštus 1241 buvo užpuolę totoriai. Paskiau B. W. kovojo su Vroclavo kunig. Boleslovu Plikiu ir su Mazovijos Konradu, kuris naudojosi jotvingų pagalba. 1264 B. kraštus užpuolė jotvingai, bet B. prie Zavichosto juos sumušė. 1266 jotvingams pagalbon atėjo Švarno vadovaujami lietuviai, bet buvo B. sumušti.

1257 B. suteikė Krokuvai Magdeburgo teises, ir nuo to laiko lenkų politikoje svarbų vaidmenį vaidino Krokuvos vokiečiai. 1273 prieš B. prasidėjo sukilimas, bet B. pavyko jį numalšinti.

6) B. Pijus (Dievotasis) (m. 1279) B. W. svainis, Kališo kunigaikštis, buvęs tarpininku lenkų dalininių kunigaikščių savitarpio kovose ir drauge po XII—XIII a. iškrikimo atgimstančios Lenkijos žymiu veikėju. 1272 B. atėmė iš Brandenburgo Santoką ir Drezdenką ir Pamario kunig. Mščujui padėjo Gdanską išvaduoti.

Boleslovai — Mazovijos kunigaikščiai:

1) B. I (m. 1248) nuo 1228 drauge su savo tėvu Konradu dalyvavo kovose prieš Boleslovo Gėdingojo motiną dėl Krokuvos ir Sandomiriaus žemių. 1236 iš tėvo paveldėjo Mazoviją.

2) B. II (m. 1313) Plocko, vėliau visos Mazovijos kunigaikštis. Nuolatos su lietuviais kovodamas ir nepajėgdamas ginklu jų atremti, B. II 1279 vedė Lietuvos Did. Kun. Traidenio dukterį Gaudemundą, pakrikštytą Sofijos vardu. Paskiau dalyvavo lenkų kunigaikščių savitarpio kovose dėl Krokuvos sosto. Užėmusio Krokuvos sostą čekų karaliaus Vaclovo vasalu 1300 save pripažino, o 1306 ir Vladislovo Loketko vasalu.

3) B. III (m. 1351) Plocko kunig. Vaclovo ir D. L. K. Gedimino dukters Elzbietos sūnus, nuo 1330 Plocko kunigaikštis. 1351 dalyvavo lenkų karaliaus Kazimiero ir Vengrijos Liudviko žygyje prieš Kęstutį ir Liubartą ir šio žygio metu mirė.

4) B. IV (m. 1454) Mazovijos kunig. Boleslovo sūnus, Janušo ir Danutės Kęstutaitės vaikaitis. Nuo 1429 drauge su savo motina Ona ilgai valdė daug Mazovijos sričių. 1440 žuvus D. L. K. Žygimantui, B. užgrobė ligi to laiko Lietuvai priklausančią Palenkės (Sūduvos-Jotvos) dalį — Melniko, Bielsko, Drohičino žemes. D. L. Kunigaikščiu Kazimierą Jogailaitį Vilniuje paskelbus ir dėl to protestuojančius lenkus iš Vilniaus išvarius, su B. IV kilo kivirčas dėl užgrobtųjų Palenkės žemių. Ramiu būdu negalėdami atgauti Palenkės, lietuviai 1443 pabaigoje pradėjo karą ir, totorių padedami, nusiaubė Mazoviją ir net dalį Galicijos ir atsiėmė ginčijamąsias žemes. Lenkų karalius Vladislovas buvo pasiryžęs mobilizuoti lenkus prieš Kazimiero Jogailaičio kariuomenę. Kadangi tas karas būtų buvęs viešas unijos saitų nutraukimo pripažinimas, tai lenkų ponai abiem pusėm pasiūlė karo paliaubas paskelbti. Kad ir karalius Vladislovas draudė, B. IV 1444 su Lietuva padarė taiką, pagal kurią B. IV už 6000 kapų grąšių sutiko atsisakyti nuo betkurių pretenzijų į Palenkę, o lietuviai sutiko jam palikti Vengrovo apskritį į pietus nuo v. Bugo. Prieš tą sutartį protestavo lietuviai ir lenkai, ir karas galėjo vėl atsinaujinti. Bet Varnos kautynėse su turkais žuvus karaliui

Vladislovui, ginčas dėl Palenkės nurimo. Kadangi lietuviai D. L. K. Kazimierui nenorėjo leisti Lenkijos sosto užimti, tai 1446 III Piotrkove lenkai savo karaliumi sąlyginai išrinko B. IV. Bet Kazimierui sutikus būti Lenkijos karaliumi, B. IV kandidatūra savaime atkrito. Vėliau lietuviai iš B. IV atėmė Tikociną ir Goniondzį.

5) Boleslovas Jurgis (m. 1340 IV 7) Haličo ir Valuinės kunigaikštis, Traidenio (Boleslovo II sūnaus) ir Valuinės kunigaikštienės Marijos sūnus. Dėl Haličo ir Valuinės sosto tarp Liubarto Gediminaičio ir Mazovijos kunig. Traidenio kovai einant, buvo išrinktas B., kuris, norėdamas tapti ukrainiečių krašto valdovu, priėmė pravoslaviją gaudamas Jurgio vardą. Betgi 1327 grįžo jis katalikybėn ir 1331 vedė D. L. K. Gedimino dukterį Ofką-Eufemiją. Savo užsienio politikoje jis stengėsi būti taikus, bet Lietuvos atžvilgiu svyravo, tai artindamasis prie jos, tai palaikydamas vokiečių ordiną. Vidaus politikoje rėmė katalikus imigrantus-čekus, vengrus, vokiečius, lenkus ir savo valstybės miestiečiams vokiečiams davė vokietinę teisę. Dėl tų ir kitų priežasčių kilo kova tarp B. ir Haličo bajorų dėl valdžios, ir B. priešinga partija ji nunuodijo.

H. Paszkiewicz Ze studjów nad polityką Bolesława Jerzego 1924.

Bolestas, iš Balestas, ežeras Suvalkų aps., 15 km į pietv. nuo Suvalkų. 140 ha ploto, ligi 300 m pločio ir 6,2 km ilgio, 150 m nuo j. l. Per jį teka Nėtos (sen. Meta; Bebros, Naruvies, Vyslos) augštupys Raspuda.

Bolestrašickis Samuelis, XVII a. D. Lietuvos kunig. Žygimanto IV sekretorius. Išvertė P. de Moulin Heraclyte ou de la vanité et misère de la vie humaine ir antrašte Heraklit albo o próżności 1627 išspausdino. Už tai buvo nubaustas kalėti 6 mėnesius, o jo knyga Liublino aikštėje viešai buvo budelio sudeginta. Nors 1627 ir 1635 seimai ir protestavo prieš tokį teismo sprendimą, bet tiktai 1649 seimas panaikino jau įvykdytą bausmę ir B. garbę grąžino.

Bolgeni Giovanni Vincenzo (1733—1811) italų teologas jėzuitas. Išsp. Esame della vera idea della Santa Sede 1785, Della carità o amor di Dio 1788. Civilinės priesaikos gynimą knygoje Sentimenti sul giuramente civico ir Parere sull' alienazione de Boni Ecclesiastici 1800 Venecijoje gavo atšaukti popiežiaus ir kardinolų akivaizdoje.

Bolyai 1) Farkas Volfango (1775—1856) vengrų matematikas, 1802—1856) Maros Vásárhely kolegijos matematikos fizikos ir chemijos profesorius. Dirbo daugiausia matematinės analizės ir geometrijos srityje, parašęs reikšmingą darbą — Tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae introducendi 1832 — 1833.

2) Janos (1802 — 1860) pirmojo sūnus, matematikas. Savo tėvo Tentameną 1832 papildė priedu Appendix scientiam spatii absolute veram exibens; a veritate aut falsitate Axiomatis XI Euclidei. Šis jo trumpas veikalas ligi šiol laikomas matematinių darbų sklandumo ir turiningumo pavyzdžiu. J. B. geometrinės idėjos ir jo sukurta neeuklidinės geometrijos sistema buvo pripažintos tik jam mirus.

Bolidas didelis šviesus meteoras, sprogstąs ore.

Boliden š. Švedijos pramonės vietovė Västerbotten provincijoje; 2500 gyv. (1951). B. nuo 1925 Švedijos aukso, arseno, vario ir sieros kasyklų centras. Iškastieji mineralai gabenami lydinti į Ronnską.

Bolin Andreas Wilhelm (1835 — 1924) švediškai ir suomiškai rašęs Suomijos filosofas, 1869 — 1913 Helsinkio universiteto profesorius. Išsp. Europos statslif 1868—1871, Studier of förerdrag 1888—1895, Ludwig Feuerbach 1891, Spinoza 1894, Hume 1903. Drauge su F. Jodliu 1903 — 1911 išleido L. Feuerbacho Sämtliche Werke.

Bolingbroke Henry John (1678—1751) anglų politikas ir rašytojas. Nuo 1700 parlamento narys. 1710—1714 būdamas užsienių reikalų ministeriu, sudarė 1713 Utrechto taiką su Prancūzija. 1714 Onai Stuart mirus, kaip Stuartų šalininkas, B. paskelbtas išdaviku. Tai pabėgo Paryžiun ir iš ten veikė Stuartų naudai prieš naują Anglijos vyriausybę. 1723 grįžęs Anglijon, atsidėjo mokslui ir literatūrai. Visuose savo politiniuose raštuose kovojo prieš whigus. Išspausdiso Reflexions upon exile 1717, Remarks on the history of England 1730, Letters on the study of history 1735 (išsp. 1752). Parašęs Idea a patriot king ir The spirit of patriotism 1738, buvo įtartas organizuojąs sąmokslą prieš Walpole's vyriausybę, ir vėl turėjo bėgti į Prancūziją, iš kur tegrįžo 1743. Filosofijoje buvo deistas ir sensualistas, John Locke's šalininkas, turėjęs didelę įtaką Voltaire'ui. Jo filosofiniai raštai: Concerning the nature, Extent of human knowledge, On the rise and progress of monotheism, On the authority in matters of religion (visi išsp. 1754). Jo atsiminimai Memoirs išsp. 1754, politinių pamfletų rinkinys 1748, Letters and correspondence 1798.

H. J. Bolinbroke

Bolintineanu Dimitri (1826—1872) rumunų publicistas ir poetas. Leisdamas laikraš-

tį Poporul Suveran, dalyvavo 1848 rumunų revoliucijoje. Išvytas iš Rumunijos, ligi 1859 gyveno užsienyje. Grįžęs 1864 kelis mėnesius buvo švietimo ministeriu. Išsp. poezijos rinkinį Cântece si plângeri 1852, Légende nationale 1858—1862, Florile Bosforului 1865. Visi jo vekalai išleisti 1905.

Bolivar Simon (1783 XII 24 Carácase Venecueloje — 1830 XII 17 Santa-Martos mst. Kolumbijoje) P. Amerikos respublikų vadas kovoje dėl laisvės su Ispanija. Mokėsi Madrido teisių fakultete 1789, Paryžiuje, važinėjo po Italiją, Šveicariją, Prancūziją, Vokietiją ir Angliją. JAV gyvendamas sumanė kovoti su Ispanija ir 1810 tapo Venecuelos sukilėlių vadu. 1813 Naujosios Grenados prezidento Torres padedamas surinko didelę kariuomenę, sumušė ispanus, įžengė į Caracasą ir buvo paskelbtas išvaduotoju (libertador) ir diktatoriumi; diktatoriumi jį pripažino ir susidėjusiųjų provincijų kongresas (1814 I 2). Bet netrukus ispanai nuveikė B. ir 1815 III jis buvo priverstas bėgti į Jamaiką, paskiau į Haitį. Greit B. surinko naują kariuomenę ir laivyną, kuris, B. šalininko olandų pirklio Briono vadovaujamas, 1816 III 2 sumušė ispanų laivyną. Tautos susirinkimas paskelbė Venecuelą „viena ir nedalomąja" respublika, o jos prezidentu išrinko B., kuris, Briono padedamas, užėmė Angosturą 1817, sukurstė prieš Ispaniją visą Guajaną ir pašalino jo valdžios nepripažįstančius kitus sukilimo vadus. 1819 II 15 sušaukė Angosturoje naują kongresą, patvirtinusį jį prezidentu, ir

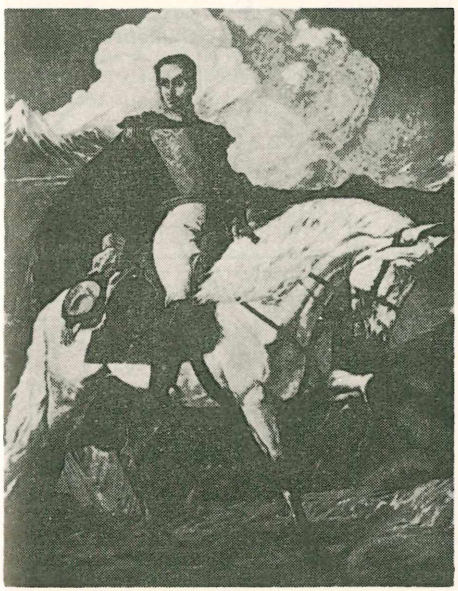

S. Bolivar

užpuolė ispanus pačiuose Naujosios Grenados pietuose; 1819 VI 10 įžengė į Santa-Fė (Bogotą ir sujungė N. Grenadą su Venecuela „vienos ir nedalomos Kolumbijos respublikos vardu". Pačioje Ispanijoje prasidėjus revoliucijai, B. lengvai praplėtė naują valstybę: 1822 prijungė prie jos Quito, 1823 Puerto-Cabello, 1823 įsibrovė į Peru ir užėmė Limą. Nukariautosios žemės gavo Bolivijos vardą. Norėdamas ją sutvarkyti, B. pasiūlė Limos kongresui (1826 V 25) paskelbti jo sudarytąjį Bolivijos kodeksą. Jis buvo bemanąs sujungti Kolumbiją, Peru, Boliviją, La Platą ir Čilę (Chile) į Jungtinių Pietų Amerikos Valstybių federaciją. Tačiau tuo tarpu įsigalėjo tų valstybėlių partikuliarizmas, kuriuo pasinaudojo politiniai B. priešai. 1827 atskilo Peru ir Bolivija, 1830 B buvo priverstas atsisakyti nuo prezidento valdžios Kolumbijoje.

B. dokumentus išleido *Blanko* ir *Azpurna* 1875—1877; laiškus išl. *Lecuna* 1929—1930; B. biografijos ispaniškai *Samper* 1884, *Montalvi* 1914, *S. Julio* 1928; prancūziškai *De Schryver* 1899, *S. cini* 1912, *Lafod et Fersane* 1930; angliškai *Larrazabal* 1866, *Petre* 1916, *Ybarra* 1929; *G. Masur* B. 1948; ispaniškai *F. Cuevas Cancino* B. 1951, *Salvador de Madariaga* B. 1952.

Bolivar Venecuelos provincija (valstybė) tarp Orinoko upės ir Britų Gvajanos; 238.000 km², 123.000 gyventojų. Svarbiausias miestas Ciudad B., kitaip Angostura.

Bolivaras Venecuelos, P. Amerikoje, piniginis vienetas, lygus 100 centimoms.

Bolivaras Kolumbijos išvaduotojo Bolivaro vardu pavadinta augšta skrybėlė, pamėgta nešioti Prancūzijoje 1819—1820.

Bolivas Bolivijos gyventojas.

Bolivianas Boliviojoje randamas mineralas $Sb_{12}S_{11}Ag_2$. Lyginamasis svoris 4,8.

Boliviano Bolivijos piniginis vienetas, dalinamas 100 centavų.

Bolivija (Republica Boliviana) P. Amerikos respublika tarp Čilės, Argentinos, Paragvajaus, Brazilijos ir Peru, 1.098 mil. km², 3 mil. gyventojų (1950), kurių 52% indėnai, 32% metisai, 14% kreolai ir baltieji, 2% negrai. Žemės paviršius susideda iš dviejų skirtingų dalių: kalnuotosios vakarinės ir žemosios rytinės. Ties B. Kordiljerai išsišakoja dviem šakomis: vakariniai Andai yra suidarę iš kalkakmenių bei jaunų eruptyvinių uolienų, o rytiniai Andai — iš senų kristalinių padermių. Augščiausios viršūnės yra rytų Anduose: Illimani 6860 m, Sorata 6500 m, Sajama 6400 m. Tarp abiejų Andų gūbrių yra augšta plokštakalnė, vad. puna su sūriais ežerais, kurių didžiausi Titicaca ir Ugumi. Antroji B. dalis apima upių Mamore, Beni, Madre de Dios ir Guapore baseinus. Tai Chaco boreal sritis — stepių kraštas su išplitusia gyvulininkyste. B. daug mineralų kraštas. Jų kasyklos augštumose (4000—6000 m), sunkiai

pasiekiamos, ir todėl iškastieji mineralai daugiausia išgabenami lėktuvais. Iškasama (1950): 32.000 t (22% visos žemės produkcijos) alvo (cino), 31.000 t švino, 20.000 t cinko, 8700 t antimonio, 4700 t vario, 1500 t volframo. Be to randama asbesto, aukso, fluoro, sidabro, naftos, bismuto, sieros, druskos. Mineraliniais turtais remiasi visas krašto ūkis. Klimatas augštumose (punoje) vėsus (metų vidutinė temperatūra ligi 6° C) ir sausas; žemumose nuolat karštas. Europiečiams geriausiai tinka 1000—4000 m augštumų klimatas. Šiaurės dalis apaugusi tankiais miškais, punoje daugiausia tyrumos ir dykumos. Tik kaikur įmanoma auginti bulves, miežius ir kviečius. Rytų Andų giliuose ir tirštai apgyventuose kloniuose auginama tabakas, kava, medvilnė, kakao. Gyvulių ūkyje daugiausia auginama lamų. Žemės ūkio gamyba vos patenkina savo krašto vidaus reikalavimus. Didesnės reikšmės maistui turi kvinava —

Peru ryžiai, augą augštumose. Žemumose auga koka, duodanti kokaino, o miškuose gaunama kaučuko.

Gyventojai daugiausia (84%) indėnai ir metisai. Ispanų kilmės baltieji ir jų mišinys su indėnais — kreolai vadovauja krašto politiniam, kultūriniam ir ūkiniam gyvenimui. Valstybinė kalba yra ispanų, bet šalia jos kalbama įvairiomis indėnų kalbomis: aimarų 1 milionas, kečvų 760.000. Žymiausi miestai: La Paz, 350.000 gyventojų (1953), 3600 m nuo j. l., faktiškoji krašto sostinė, nors oficialioji sostinė laikoma Sucre (35.000 gyventojų), esanti už 420 km į pietų rytus; Cochabamba (70.000 gyventojų), Oruro (55.000), Potosi (45.000), Santa Cruz (35.000).

Pagal savo konstituciją B. yra demokratinė respublika. Vykdomosios valdžios priešakyje yra 6 metams renkamas, nenušalinamas, bet neperrenkamas prezidentas. Įstatymų leidimo institucija yra tautinis kongresas iš 6 metams renkamo senato (27 narių) ir 4 metams renkamo parlamento (110 atstovų).

Anuario Geografico y Estadistico de la Republica de Bolivana; *Samhaber* Die Neue Welt 1949.

B. i s t o r i j a. B. senosios inkų imperijos dalis (Albo Perú) 1583 buvo F. Pizarros nukariauta ir paversta ispanų Peru vicekaralijos dalimi. 1780 buvo prijungta prie La Platos vicekaralijos. Ispanai žiauriai išnaudodavo čiabuvius, faktiškai prikergtus prie aukso ir gyvojo sidabro kasyklų ir žemės savininkų ir dar turėjo mokėti mokesčius nuo galvos. 1780 indėnai sukilo. Bet jų vadas inkas Amaru, paimtas į nelaisvę, buvo nubaustas mirtimi, o 1782 visi sukilėliai buvo žiauriai numalšinti. Nauja kova prieš ispanus prasidėjo 1809 kartu su Bolivaro vadovaujamu sukilimu. Bolivar 1825 išvadavo B., ir ji 1825 VIII 6 buvo paskelbta nepriklausoma ir VIII 11 išvaduotojo vardu buvo pavadinta Bolivija. 1826 V 25 Bolivar jai suteikė konstituciją, sušauktųjų tautos atstovų priimtą. 1827 B. atskilo nuo kitų Bolivaro išvaduotųjų valstybių ir išsirinko prezidentu gen. Sucre, kuris po dvejų metų buvo nuverstas ir ištremtas. 1829 prezidentu buvo išrinktas maršalas Santa Cruz, su jungęs B. su Peru ir 1837—1839 kariavęs su Čile. Karui pasibaigus, jis buvo nuverstas, ir Peru atskilo nuo Bolivijos. Po to prasidėjo ilgas suiručių bei revoliucijų laikotarpis, pakirtęs B. ekonominį gyvenimą ir susilpninęs jos politinę reikšmę. 1876 pasigrobęs valdžią, gen. Doza, kad ir susidėjęs su Peru, pralaimėjo karą su Čile. 1884 B. atidavė Čilei visą savo pajūrį — Atakamą ir Antofagastą. 1899 po revoliucijos valdžią pasigrobė liberalų partija. Prezidentų José Manuelio Pando (1899—1904) ir Ismaelio Monteso (1904—1909, 1913—1917) valdymo laikais B. ekonominis gyvenimas atsigavo 1920 prezidentu tapo konservatorių vadas Bautista Saavedra, 1926 Hernando Siles.

B., kaip ir kiti P. Amerikos kraštai, ir paskutiniais dešimtmečiais pasižymi nuolatiniais politiniais perversmais. Krašto valdžios nepastovumas sunkina ūkinę pažangą. Iš užsienio gautosios paskolos dažnai sunaudojamos neproduktyviems tikslams. Įsipareigojimai svetimų karštų kapitalistams ūkinį krašto gyvenimą dar labiau pasunkina. Daug nuostolių B. pridarė 1932—1935 karas su Paragvajumi dėl Grand Chaco srities. Ir tik kai abu kraštai nuo karo visai išvargo, 1935 buvo padarytos karo paliaubos, o 1938 taika. Taikos sutartimi B. gavo Chaco srityje siaurą juostą, kad galėtų pasiekti Paragvajaus upę. 1936 perversmo keliu valdžią pagrobė plk. Toro. Jo valdymo metu buvo nusavinta žibalo šaltiniai ir kasyklos. Bet 1937 iš jo valdžią paveržė kilimo vokietis plk. ltn. German Busch. Jo diktatūra išsilaikė ligi 1939 VIII 25, kol jis nusižudė. Jam valdant, B. užsienio politika buvo provokiška. 1940 valdžią paėmė E. Peñaranda del Castillo, krašte mėginęs valdžią supastovinti. 1941 už subversyvią veiklą jis ištrėmė iš B. Vokietijos atstovą, 1942 nutraukė santykius su ašies valstybėmis ir 1943 joms paskelbė karą. 1946 B. vėl valdoma nemėgiamo uzurpatoriaus G. Villaroelo. 1947 prezidentas E. Herzog apramino kraštą, pasukęs į konstitucinį valdymo būdą. Tačiau 1951 išrinktasis prezidentas Par Estenssoro negalėjo pradėti teisiniu keliu valdyti. Gen. Bollivian padarė perversmą, atstatė prezidentą Urriolagoitią, panaikino prezidentinius rinkimus, paskelbė karo stovį ir valdė ligi 1952 IV 9 įvykusio naujo perversmo, atidariusio kelią į valdžią teisėtam prezidentui. Prezidentas Par Estenssoro laikomas dideliu socialinių reformų šalininku.

A. P. Whitaker The United States and South America 1948; *H. Kirchhoff* Bolivien 1944.

Boliviečių literatūra vis dar tebėra formavimosi stadijoje. Tam yra daug priežasčių: milžinišką gyventojų daugumą darė indėnai, o ispaniškai kalbąs siauras valdantysis luomas dėl nepastovių politinių sąlygų (nuolatinės revoliucijos) nedideliam būriui rašytojų neleidžia sukurti tikrai tautinės boliviečių literatūros. Antra vertus, kolonialinio periodo metu dabartinės Bolivijos plotai priklausė ispanų vicekaraliams, rezidavusiems Peru ir Argentinoje, ir todėl anuometinė Bolivija neturėjo nei politinio, nei kultūrinio centro, kuriame būtų buvęs formuojamas jos savas veidas. Jos teritorijoje gimę ir augę rašytojai mokslinosi ir brendo svetur ir ten iš svetimų pavyzdžių sau sėmėsi įkvėpimo. Maža tebuvo ryškiai boliviško nusiteikimo rašytojų, vaizdavusių vietinius papročius, tradicijas bei nuotaikas. Iš tokių paminėtini

Antonio de la Calancha ir Bartolomé Martinez y Vela. Žymiai ryškesnis bolivinis nusiteikimas pradėjo reikštis tik po išlaisvinimo karų, XIX a. pradžioje, kai iš tų plotų buvo sudaryta Bolivijos valstybė. Nepaisant užtrukusios raidos, boliviečių literatūra turi keletą žymių vardų, kaip Ricardo Jaimes Freyre (1870—1933), egzotinis poetas ir iškilus lyrikas, vienas steigėjų vadinamojo moderniojo sąjūdžio, daug reiškusio visos Lotynų Amerikos literatūrai, ir Alcides Arguedes (1879—1946), istorikas ir romanistas, plačiai išgarsėjusio romano La Raza del Bronce (Bronzinė rasė) autorius, kur ryškiai vaizduoja būklę Bolivijos indėnų, išnaudojamų baltųjų šeimininkų saujos.

Finot Historia de la literatura boliviana 1933; *Ayala Duarte* Resumen Historico critico de la litetura hispanoamericana 1946; *Alfr. Coester* Literary History of Spanish America 1943.

Bolivitas mineralas Bi_2S_3 Bi_2O_3. Sistema rombinė, randamas Bolivijoje.

Boll John (m, 1381) anglų kunigas ir poetas. Savo pamoksluose puldavo bažnyčios vyresnybę ir diduomenę. Jo pamokslai parengė dirvą Wato Tylerio vadovaujamam sodiečių sukilimui, kuriam B. baladė (Kai Adomas žemę kasė, o Jieva verpė, kur tuomet buvo bajoras?) virto kovos giesme. B. buvo suimtas ir nubaustas mirti.

Bolland (lot. Bollandus) Jean (1596–1665) belgų jėzuitas. Kada spaudai rengęs Acta sanctorum jėzuitas Héribertas Rosweyde 1629 mirė, jo sumanymas įvykdyti buvo pavestas B., kuris drauge su G. Henschenu 1643 išl. du tomus Acta sanctorum, 1658 dar tris tomus. Antverpene B. įsteigė vad. Bolandistų muzėjų, kuriame sutvarkė istorinę medžiagą apie šventuosius; ž. Bolandistai.

Boll-Baltusevičius Jonas (g. 1907 III 20 Luzerne, Pa.) kunigas. Mokėsi Šv. Bonaventūros kolegijoje ir Katalikų universitete Washingtone, gaudamas B. A. ir M. A. laipsnius. Be teologijos, dar studijavo architektūrą. Kunigu įšventintas 1933. Klebonas Scranton, Pa., šv. Mykolo lietuvių parapijoje, kur 1942 pastatė bažnyčią ir 1949 perstatė vienuolyną. Buvo Kunigų Vienybės pirmininkas ir LRKSA dvasios vadas. Be lietuviškosios veiklos, reiškiasi ir amerikiečių gyvenime, būdamas Scrantono diecezijos statybų komisijos sekretoriumi ir Scrantono Recreation Bureau pirmininku.

Bolley Henry Luke (g. 1865) JAV botanikas ir augalų patologas, nuo 1890 North Dakota Agricultural College botanikos profesorius. Išsp. North Dakota Pure Seed Law 1908. Jo tyrimai augalų ligų srityje yra svarbūs JAV žemės ūkyje.

Bollstadt Albertus vokiečių filosofas ir teologas. Ž. Albertus Didysis (I t. 86 psl.).

Bologna, Bolonija, šiaurės Italijos miestas Emilijos provincijoje, šiaurės Apenínų pakraštyje. 350.000 gyventojų (1951). 1119 įkurtas universitetas. 1110 pastatyti du pakrypę bokštai — miesto simbolis. Čia 1547—1551 posėdžiavo Tridento susirinkimas. B. plačiai yra žinoma savo muzėjais, bibliotekomis, pinakoteka, meno akademija. Katedra statyta 910, perstatyta 1400 ir 1605. 1926 įrengtas didelis sporto stadionas.

Bologna, taip pat Boulogne, Giovanni (1524—1608) Romoje ir Florencijoje gyvenęs italų skulptorius. Žymiausieji kūriniai: Neptūno šulinys Bolognoje 1563—1567, Skrendąs Merkuras Florencijoje 1564, Raitoji Cosimos I statula 1587—1594, Herkulas ir Kentauras 1599, Ferdinando I statula 1601—1608.

Bolognetti (ar Bolognetto) Alberto (m. 1585) 1581—1585 popiežiaus nuncijus Lietuvoje ir Lenkijoje. Stepono Batoro prašymu 1583 XII 12 pakeltas kardinolu. 1584 I Vilniaus katedroje konsekravo Jurgį Radvilą Vilniaus vyskupu. Dalyvavo 1585 Varšuvos seime. Mirė grįždamas Italijon.

Bolometras prietaisas spinduliuojamai energijai matuoti. B. veikimas pagrįstas tuo, kad, keičiantis kūno temperatūrai, keičiasi jo elektros varža. Į plonytę metalo (plieno, platinos, paladijaus) juostelę spinduliams krintant, matuojama jų energija. Dėl temperatūros atmainos pasikeitusi juostelės elektros varža matuojama Wheatstone tilteliu, į kurį įjungtas jautrus galvanometras. Iš varžos pasikeitimų sprendžiama apie spinduliavimo energiją. Padėjus B. juostelę į įvairias spektro dalis ir išmatavus atitinkamas pasikeitusias varžas, gaunamas spinduliuojamosios energijos paskirstymas įvairiose spektro dalyse.

Bolonija ž. Bologna.

Bolonijos (Bolognos) mokykla Bolognos mieste Italijoje iškilusi tapybos srovė, dažnai vadinama XVII a. italų tapybos pakraipa, kuri sukurta Ludovico Caraccio su 2 savo giminaičiais — Augustinu ir Annibalu Caracciu. Jai atstovavo ir Guido Reni, Fr. Albani, Domenichino, Guercino. Tos tapybos esmė yra akademizmas, ir pats Caracci ją pavadino ne B. M., bet Academia del Desiderosi ou degli Incamminanti. Šias akademizmo doktrinas skelbti Caracci vertė šios aplinkybės: Leonardo da Vinci, Michelangelo, Correggio, Giorgione, Rafaelio kūryba, pasiekęs savo viršūnių italų menas XVI a. pradėjo silpnėti. Pasiryžęs jam jo galią grąžinti, Caracci paskelbė anų italų menininkų kūrybą absoliutine tobulybe, ir kad tik jais sekdamas menininkas tegalįs vertingų kūrinių sukurti. Toks meno dogmatizavimas pačiame mene įmaišė manierizmo ir eklektizmo. Menininkui tekdavo atsižadėti kūrybinės laisvės, individualumo. Menininkų uždavinius Caracci reglamenta-

vo, duodamas pirmą vietą alegorinei tapybai — įvairioms apoteozėms, triumfams, o paskiau ir religinei tapybai, istorijos siužetms, portretams. Paveiksluose tai buvo šiaip įkūnijama: iš tų didžiųjų menininkų iš vieno buvo imami kompozicijos principai, iš kito piešinys, iš trečio koloritas ir t. t., o tai buvo patikrinama iš gyvo modelio pozos ir išraiškos.

G. Rouchés La peinture bolonaise à la fin du XVI siècle 1913.

Bolonijos šunelis, boloniukas, mažas šuniukas lepūnėlis, 15—30 cm ilgio ir 15—30 cm augščio. Dažniausiai baltas. Kilimo iš Bolonijos.

Bolor Dagh vidurinės Azijos kalnynas Pamire. Augščiausioji viršūnė Mustag-Ata 7860 m nuo j. l. Iš to kalnyno ledynų prasideda Amu Darja ir Jarkent Darja upės.

Bološa sl., liet. Balošа Švenčionių aps. upelis, dešinysis Neries intakas, 11 km ilgio. Įteka į Nerį 8 km nuo Buivydžių miestelio. Dešinysis intakas — Šilvė.

Bolotnikov Ivan (m. 1607) rusų valstiečių sukilėlių vadas. Pats dvaro baudžiauninkas, pateko totorių nelaisvėn, paskiau parduotas turkams, dirbo jų galerose, iš kur pabėgo ir 1606 grįžo į Rusiją ir čia tariamojo caro Dimitro II vardu paskelbė atiduodąs sodiečiams ir kazokams bajorų žemes, ir tuo būdu patraukė daugybę sodiečių. 1606—1607 sumušė prieš jį siųstą kariuomenę, bet paskiau Tuloje buvo priverstas pasiduoti. Šuiskio įsakymu buvo paskandintas.

Bölsche Wilhelm (1862—1939) vokiečių rašytojas, gamtos mokslų populiarintojas, ėjęs Ch. Darwino ir E. Haeckelio kryptimi.

W. Boelcshe

Pradėjo apysakomis ir romanais — Der Zauber des Königs Arpus 1887, Die Mittagsgöttin 1891. Dalyvavo steigiant Berlyno teatrą Freie Volksbühne. Savo pažiūras į estetiką išreiškė veikale Die naturwissenschaftlichen Grundlagen der Poesie 1887, paskiau 1894—1895 leido populiarias Entwicklungsgeschichte der Natur, Das Liebesleben in der Natur 1898—1903, Hinter der Weltstadt 1901, Abstammung des Menschen 1904, Im Bernsteinwald 1927, Der Termitenstadt 1931.

Bolsec Jérome (m. apie 1584) prancūzų karmelitas, teologas ir gydytojas. Palinkęs į reformaciją, nuvyko į Genevą, bet ten, nesutikęs su Kalvino predestinacijos mokslu, buvo uždarytas kalėjiman ir 1551 ištremtas. Prancūzijoje grįžo į katalikus. Išspausdino Le miroir de vérité 1562. Parašė Calvino 1577 ir Bėzos 1582 biografijas.

Bolsena Italijos vietovė Romos apylinkėje prie Bolsenos ežero. Tai buvęs vienas svarbiausiųjų etruskų miestų. 3600 gyventojų (1950). B. ežero plotas 114,5 km², gylis 146 m.

Bolsenos — uždaros daubos su sanplovų kauburiais v. JAV ir š. Meksikos sauso klimato srityse.

Bolswert Schelte (apie 1581—1659) flamų rėžytojas, raižęs sekdamas Rubensu (Kristaus gimimas, Liūtų medžioklė), van Dycku (Kristus su erškėčių vainiku), Jordaensu.

Bolšaja Ob 446 km ilgio viena iš dviejų Obės upės šakų Sibire.

Bolšaja Volga 1932 kilęs sumanymas pertvarkyti Volgos baseino Rusijoje vandens ūkį. Jį vykdant, 1935 buvo atidarytas vandens kelias iš Augštutinės Volgos į Maskvą, pastatytos užtvankos ties Ugličium ir Rybinsku, pradėta statyti ties Samara. 1952 buvo užbaigta Volgos—Dono perkaso statyba.

Bolševikų Kalintųjų Lietuvių Sąjunga žurnalistų J. Leono ir A. J. Vilkaičio 1951 VI 3 įkurta Clevelande, Ohio. Ji rūpinasi

Lietuviai piketuoja bolševikų susirinkimą

informuoti Vakarų kraštus apie bolševikų svetimųjų kraštų užgrobimus bei naikinimą gyventojų užgrobtuose kraštuose ir aktyviai kovoja už Nepriklausomosios Lietuvos atstatymą. Kiekvienas sąjungos narys įpareigojamas parašyti kalinimo meto savo atsiminimus.

Bolševizmas Rusijos komunistų partijos atstovaujama politinė, ūkinė ir pasaulėžiūrinė doktrina. B. doktrina atsirado, išaugo ir praktiškai pradėta vykdyti Rusijoje. Pats B. terminas atsirado 1903. Tais metais vyko Rusijos socialdemokratų partijos suvažiavimas Bruselyje (buvo perkeltas į Londoną). Suvažiavimo metu dėl programinių ir taktinių skirtumų Rusijos socialdemokratų partijos suvažiavimo dalyviai skilo į dvi dalis: suvažiavimo atstovų dauguma (bolšinstvo) pasisakė už Lenino at-

stovaujamąją poziciją, ir gavo bolševikų vardą. Antroji — Martovo grupė — paliko mažesne grupe, ir gavo pavadinimą menševikai, arba mažumiečiai (menšinstvo). Bet gi Rusijos socialdemokratų partijos skilimas teįvyko tik 1905. B. kūrėjais laikomi Lenin, Trockij, Bucharin, Stalin, kurie atstovavo vad. „revoliucinį" marksizmą. Rusijos socialdemokratų (bolševikų) partija visiškai atsisakė legalaus veikimo ir bendradarbiavimo su buržuazinėmis partijomis, atmetė vakarų Europos socialistų kovos metodus dėl demokratinės santvarkos ir socializmo.

1905 revoliucijos metu Rusijoje buvo susikūrusios darbininkų atstovybės, vad. Darbininkų tarybos, nes ligi tol Rusijoje legališkai neleido veikti profesinėms sąjungoms (unijoms). 1905 revoliucijai sužlugus, Darbininkų tarybos buvo išvaikytos. 1917 revoliucijai prasidėjus, vėl buvo atgaivintos. Socialdemokratų (bolševikų) partija pasinaudojo ūkiniais sunkumais, krašto gyventojų nuovargiu bei vyriausybės neišmintinga politika ir 1917 XI 7 šūkiu „Visa valdžia taryboms" ginkluotu kareivių sukilimu pagrobė valdžią ir paskelbė darbininkų klasės diktatūrą. Iš tikrųjų valdžios diktatūra atiteko ne darbininkų klasei, bet bolševikų partijai, kuriai vadovavo „profesiniai" revoliucininkai ir kurių įsakymus klusniai vykdė partijos padaliniai. Ši partija 1918 pakeitė savo vardą į komunistų (bolševikų).

Komunistų (bolševikų) diktatūra per visą tą laiką išsilaikė tik negirdėtu teroru, masinėmis žudynėmis, koncentracijos stovyklomis ir kitais policiniais valdymo būdais. Kiekviena diktatūra turi savo „elitą" — parinktinius kraštui valdyti. B. valdymo sistema taip pat tą „elitą" atrenka. Šią atranką vykdo arba partijos viršūnės, arba per patikėtinius pats diktatorius.

Pirmoji B. fazė dabar vadinama leninizmo faze. Leninas skelbė sukursiąs „laisvą neklasinę, arba beklasę, komunistinę" visuomenės santvarką. Anot jo, B. esąs socializmas plus elektrifikacija. Tad nuo pat pradžios bolševikai suskato pramoninti Rusiją, kad susidarytų gausesnis darbininkų sluogsnis, kuris būtų palankesnis jų įsteigtai vad. „darbininkų klasės diktatūrai". Be to, B. laukė daug vilties iš pasaulinės revoliucijos. Šiam reikalui buvo įsteigtas Kominternas, kuris, Rusijos bolševikų diriguojamas, karų nukamuotuose kraštuose mėgino kelti revoliucijas. Antrasis periodas vadinamas stalininiu periodu. Šio periodo valdymas dar žiauresnis. Dabar komunistų (bolševikų) partija mažiau betikėjo pasauline revoliucija, ir pradėjo tenkintis „socialistine santvarka" viename krašte. Šiuo valdymo metu dar daugiau pramonino kraštą, kolektyvino žemės ūkį, kūrė galingą karo pramonę ir didino bolševikinės Rusijos karinę galią. Po II pas. karo bolševikai užgrobtuose kraštuose įvedė vad. B., kur valdo viena komunistų partija, ir tuose kraštuose nėra nepriklausomų visuomeninių nei kultūrinių organizacijų. Kaip Sovietų Rusijoje, taip ir kituose komunistų valdomuose kraštuose, B., arba totalioji valdymo sistema, užgniaužia laisvą gyvenimą, įveda pasibaisėtiną policinę tvarką, visą ūkinį, kultūrinį bei dvasinį krašto gyvenimą pajungia tarnauti komunistų partijos diktatūrai, arba B., ir paverčia visus tų kraštų gyventojus vergais. Taigi, B. visomis savo žiauriausiomis formomis tėra atgijusi senovės vergija.

Hans Kohn Pan Slavizm: Its History and Ideology 1953; *W. Gurian* Soviet Imperialism 1953; *S. Eeton-Watson* From Lenin to Malenkov 1953; *V. Fülöp-Miller* Geist und Gesicht des B. 1926; *O. Bauer* Bolschewismus oder Sozialdemokratie 2 leid. 1921 (lietuviškai; Bolševizmas ar socialdemokratija 1922); *J. Dauginis* Tikra teisybė apie Sovietų Rusiją 1947; *A. Maliauskis* Bolševizmas 1924; *V. Lenin* Gosudarstvo i revoliucija.

Bolton vidurinės Anglijos, Lancashire grovijos miestas į žiemvakarius nuo Manchesterio. 167.000 gyventojų (1951). Nuo XIV a. žymus tekstilės pramonės centras su 6,5 miliono varpsčių ploniems siūlams verpti. Dirbtinio šilko, popieriaus, mašinų, dažų, chemikalų fabrikai.

Lietuviai pirmieji į šį miestą atvažiavo 1947. 1950—1951 jų čia buvo ligi 50, paskui sumažėjo dėl emigracijos į kitus kraštus. 1950 I 1 įkurtas DBLS skyrius.

Bolton Herbert Eugene (g. 1870) JAV istorikas. Dėstė istoriją Texaso, Stanfordo, Kalifornijos (1911 — 1944) universitetuose. 1916—1940 Bancrofto bibliotekos direktorius. Ispanų kolonialinės politikos specialistas. Išsp. The Spanish Borderlands 1921, Outpost of Empire 1931, History of the Americas 1928, Wider Horizons of American History 1939.

Boltonitas mineralas, randamas JAV Massachusetts valstybėje, Mg_2SiO_4. Tai pilkos spalvos forsterito atmaina.

Boltraffio, Beltraffio Giovanni Antonio (1467—1517) italų tapytojas, Leonardo da Vinci mokinys. Nupiešė daug portretų (Casio ir kt.).

Boltzmann Ludwig (1844—1906) austrų fizikas, Grazo, Müncheno, Leipcigo, Vienos universitetų profesorius. Daugiausia dirbo kinetinės dujų teorijos ir elektros bei magnetizmo teorijos srityse, o paskiau atsidėjo gamtos filosofijai. Išsp. Vorlesungen über Maxwells Theorie der Elektrizität und des Lichtes 1891—1893, Vorlesungen über die Prinzipien der Mechanik 1897—1904, Vorlesungen über kinetische Gastheorie 1895—1899, Populäre Schriften 1905. Kinetinėje

dujų teorijoje molekuliniams reiškiniams aiškinti B. pavartojo statistinius dėsnius.

Bolza Oskar (1857—1942) vokiečių matematikas. 1894 Chicagos universiteto profesorius. Nuo 1910 Freiburgo i. Br. matematikos garbės profesorius. Jo mokslo darbai daugiausia liečia variacinio skaičiavimo problemas. Išsp. Vorlesungen über Variationsrechnung 1909, Lectures on the calculus of variations 1904.

Bolzano, vok. Bozen, š. Italijos (ligi 1918 Austrijos) p. Tirolio miestas, 68.000 gyventojų (1952). Sen. romėnų Bauzanum, 680 priklausė Lombardijai, 740 frankams, 1027 Trento vyskupams, 1363 Habsburgams. 1918 XI 6 užėmė italai. Daugumas gyventojų yra austrai, o italų 1952 33%. Pirmaeilis kurortas ir turistų centras.

Bolzano Bernhard (1781—1848) vokiškai rašęs čekų filosofas ir matematikas, nuo 1805 katalikų kunigas. 1805—1820 Prahos universiteto teologijos profesorius. Pasišalinęs iš universiteto, visiškai atsidėjo logigos ir matematikos tyrinėjimams. XX a. įvertintas kaip vienas didžiausiųjų logikų. B. filosofija vad. fenomenologinei mokyklai padėjo nugalėti psichologizmą. Atmetęs Kantą ir pokantinį idealizmą, B. per Leibnitzą grįžo prie viduramžių filosofinių tradicijų ir sintetino Platoną su Aristoteliu. Išsp. Wissenschaftslehre 1837, Lehrbuch d. Religionswissenschaft 1834. Matematikos srity pagrindė išsėmimo metodą, matematinės analizės moderniuosius metodus, analiziškai nusakė ir ištyrė analizines funkcijas ir jų savybes. Iš šios srities išsp. Philosophie der Mathematik 1810, Paradoxen des Unendlichen 1851.

Boma Afrikos vidurio miestas, 1885–1923 Belgijos Kongo administracinis centras. Kongo upės uostas 87 km nuo jos žiočių. 11.000 gyventojų (1948). Aerodromas.

Bomas 1) Merkio baseino sielininkų vadinamas vienas arba keli sąkabomis sukabinti rąstai, vartojami plukdomai medžiagai upėje sustabdyti.

2) JAV lietuvių žodis, vartojamas valkatoms vadinti.

Bomazundas Baltijos jūros sąsiauris tarp Alandų ir Vardö salų; vartai į Botnijos įlanką.

Bomba Graikijos įlanka Kirenaikoje, pelkėtais ir druskingais krantais. Labai žuvinga.

Bomba. Jau XV—XVI a. artilerijoje pradėti vartoti rutulio formos tuščiaviduriai, paraku užtaisomi sviedinia. Jų užtaisas buvo sujungiamas salietroje ir sieroje mirkyta dagtimi. Pradžioje B. buvo vartojama mortirose. Šaunant skyrium buvo uždegama dagtis ir bombos sviedžiamasis parako užtaisas. Vėliau dagtį pakeitė kūgio formos medinis degamosios medžiagos pilnas vamzdelis. XIX a. viduryje B. vadino

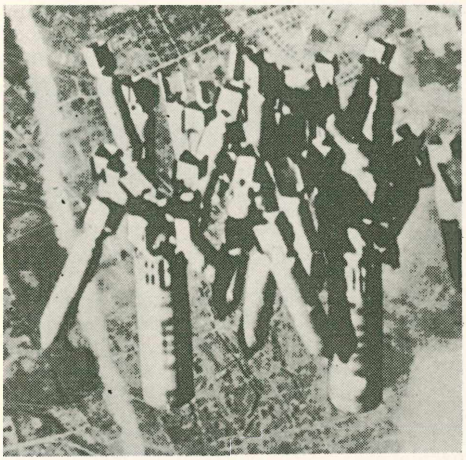

Bombos vršum miesto

sunkesnius kaip 40 svarų artilerijos sviedinius. Kaikur ir dabar B. vadina didelio sprogstamojo užtaiso ir palyginti plonų sienelių didžiųjų kalibrų artilerijos sviedinius. B. vadina ir rankines granatas bei minas. Atskira B. rūšis yra aviacijos B., mėtomos iš lėktuvų kariuomenei ir karo pastatams bei įrengimams naikinti. Jos būva fugasinės, skeveldrinės, padegamosios, cheminės, dūminės, šviečiamosios ir, naujausiai, atominės, vandenilio B.

Bombay 1) Indijos autonominė valstybė (nuo 1950); 299.326 km², 36 mil. gyv. (1951). B. yra pramoningiausia visos Indijos dalis su 8 didmiesčiais ir 5% visos tekstilės pramonės.

2) B. valstybės sostinė, įkurta vakarų pajūrio saloje su puikiu natūraliu uostu; 2,84 mil. gyv. (1952). B. yra svarbiausias visos Indijos pramonės, prekybos, laivininkystės, finansinių operacijų ir vienas didžiausiųjų medvilnės prekybos centrų. 1857 įkurtas universitetas, 2 katalikų augštosios mokyklos. Ūkiniame gyvenime vyrauja senieji Persijos išeiviai parsai. Indusų 69%, mahometonų 17%, krikščionių 7%.

Bombakmediečiai (Bombaceae, Bombacaceae) dviskilčių (Dicotyledones), Columniferae eilės augalų šeima, labai artima dedešviečių (Malvaceae) šeimai. Apie 140 rūšių daugiausia didelių medžių, dideliais lapais ir sausais arba mėsingais vaisiais. Svarbiausios gentys: baobabas (Adansonia), kapokmedis (Ceiba), bombakmedis (Bombax).

Bombakmedis (Bombax) Bombaceae šeimos dideli medžiai, augą daugiausia atogrąžų kraštuose. Jų visų ligi 50 rūšių. Sėklos turi technikoje vartojamą riebų aliejų. B. Ceiba L. iš atogrąžų Amerikos auga ligi 30 m augščio. Iš jo liemens dirba laivelius.

Sėklos valgomos. Jauni lapai vartojami kaip daržovės. B. malabaricum DC duoda plaušų; iš liemens gamina Malabaro gummi.

Bombarda

Bombarda daugiausia XIV—XVI a. artilerijos vartotas pabūklas, šaudąs bombomis ar akmeniniais ir metaliniais kamuoliškais sviediniais. 1381 esą kryžiuočiai pirmą kartą pavartoję B. Trakų pilies apgulime.

Bombardavimas — smarkus ir sutelktas artilerijos pabūklų šaudymas arba bombų metymas iš lėktuvų į tvirtoves, įtvirtintas pozicijas, apgyventas vietoves ar į kurį kitą numatytą taikinį pastatams sugriauti ir gynėjų atsparumui palaužti.

Bombardiras

Bombardiras, bombardierius XVIII a. Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos kariuomenėse atitinkąs grandinį žemesnysis kario laipsnis artilerijoje.

Bombardiras vabzdžių (Insecta) klasės, vabalų (Coleoptera) būrio, degutininkų (Carabidae) šeimos, Brachinus genties vabalas, kuris apsigindamas iš analinių liaukų leidžia srovę aštraus skysčio, kaip ir sprogstant, virstančio dujomis, lyg kokių dūmų debesėlių. Į odą patekęs, šis liaukų sekretas veikia odą, kaip ir azoto rūgštis. B. dažnai yra vidutiniško dydžio, margi, spalvingi vabalai, ypač vislūs šiltuose kraštuose. Labai dažnas Brachinus crepitans L., 6—8 mm dydžio rudai raudonas su juodomis elitromis. Pasitaiko ir Europoje — Ukrainoje, Kaukaze.

Bombardo iš apyvartos išėjęs medinis pučiamasis instrumentas, įvairaus dydžio, trimito rūšies. Jį pakeitė fagotas.

Bombazinas (pr. bombasine) tam tikra medžiagos rūšis. Jai gaminti pradžioje vartojo vien šilką, paskiau šilką, maišytą su vilna, vėliau medvilnę, maišytą su vilna, ir galop vieną vilną. XVII a. Anglijoje gerą B. ausdavo vilnoniais ataudais, šilko apmatais arba aštuonyčiais. XIX a. daug B. gaminta Norvegijoje.

Bombažas (pr. bombage) hermetiškai užtaisytųjų skardinių dėžučių su konservuotomis prekėmis pūtimasis, kai, konservams gendant, dėžutėse dujų atsiranda.

Bombycidae ž. Verpikas.

Bombycilla ž. Ampelis garrula (I t. 152 psl.).

Bombicitas organininių junginių grupės mineralas, gintarui artima žemės derva. Baltas arba bespalvis. Randamas Italijoje, Arno upės augštupyje ties Castel Nuovo rudosios anglies sluogsniuose.

Bombidae ž. Bitės kamanės.

Bombyliidae vabzdžių (Insecta) klasės, dvisparnių (Diptera) būrio musių šeima. Daugumas turi įvairiaspalvį, plaukuotą kūną ir dėmėtus sparnelius. Labai greitai sparnus virpindami, tai šeimai būdingai zirzia. Turi ilgą ir smailą, žiedų sultims siurbti pritaikintą, straublelį. B. larvos parazituoja kitų vabzdžių larvose ir lėliukėse. Daugelis B. naikina tse-tse musių, skėrių, naktinių drugių, šiaipjau musių larvas, ir tuo būdu jie yra naudingi ir žmonėms. Be to, B. apdulkina augalus. B. priskaitoma ligi 2000 rūšių, daugiausia šiltuose kraštuose. Gentys — Anthrax, Bombylius, Mulio ir kt. Lietuvoje tėra paprastasis Bombylius discolor Mik.

Bombilius senovės graikų vidutinio dydžio ąsotis įvairiais piešiniais iš graikų mitologijos.

Bombinator Discoglassidae šeimos kiek į rupūžę panašus varliagyvis-kukutė, kumutė. Drūto, trumpo kūno, plokščios galvos, mažų, pailgų, ovalių šnervių. Pirmagalinės kojos turi po 4 pirštus, užpakalinės po 5 pirštus. Užpakalinės patinų kojos turi plačias plaukiamąsias plėveles; patelių jos mažesnės. Visa nugara nusagstyta karpų. Visos šios genties rūšys gyvena stovinčiuose ar lėtai tekančiuose vandenyse, ypač grioviuose, tvenkiniuose, pelkėse. Sutrukdytos jos ūmai pasineria ir įsikasa į dumblą arba pasislepia tarp žolių. Nuo priešo negalėdamos pasprukti, prisiglaudžia prie žemės, priekines kojas užsideda ant galvos ir, būdamos pilkos spalvos, tada sunkiai bepastebimos. Minta visokiais vabzdžiais, ypač įšokusios į vandenį. Kiaušinius išskirsto nedidelėmis krūvelėmis ir prikabinėja prie vandeninių augalų, kad negalėtų į viršų iškilti. Vėliausiai po savaitės iš kiaušinių išrieda buožgalviai, kurie minta dumblu su organinėmis atmatomis ir smulkiais organizmais. Tą pačią vasarą metamorfozė baigiasi.

Europoje gyvena dvi rūšys: B. pachypus Bonap. ir B igneus Laur. Lietuvoje jų daug yra.

Bombonaxa Carludovica augalo pluoštas, vartojamas panamos skrybėlėms pinti.

Bombonešis karo lėktuvas, skiriamas bombardavimo uždaviniams. Pagal savo uždavinius B. būna: artimojo ir tolimojo skridimo; iš pakeliamojo bombų svorio — lengvieji ir sunkieji, atsižvelgiant į uždavinio vykdymo laiką — dieniniai ir naktiniai. Naujoviniai B. dažniausiai stipriai ginkluoti, kelių variklių ir didžiuliai. Nau-

jausias JAV B. — B-52 apytikriai turi 46,63 m (153 pėdas) bendrojo ilgio, 56,38 m (185 pėdas) sparnų pločio, 14,63 m (48 pėdas) uodegos augščio, pilno svorio daugiau kaip 136.080 kg, traukos jėga 8 turbo-jet variklis, greitis ligi 946 km (650 mylių) per valandą. Skridimo distancija kuro nepapildant ligi 13.679 km (8500 mylių). Kilimo lubos ligi 18.288 m (60.000 pėdų).

Bombosvydis yra ugnies artilerijos artimas tipas. Nuo minosvydžio skiriasi tuo, kad bomboje sprogstamosios medžiagos užtaisas sveria ne daugiau kaip 4 kg. Svarbiausia jų paskirtis — poziciniame kare apšaudyti apkasuose esantį priešą.

Bomilkaras IV a. pr. Kr. Kartaginos karo vadas, įveikęs Sirakūzų karalių Sicilijoje Agatoklį. Paskiau nuvykęs paėmė Kartaginą ir, samdytosios kariuomenės padedamas, iššudė visus savo priešininkus. Bet šių šalininkai 308 pr. Kr. atgrėsė nuo jo tokią kariuomenę, jį suėmė ir nukryžiavo.

Bommelvitė Klaipėdos dalis ž. Vitė.

Bomontitas gelsvos spalvos mineralas, heulandito atmaina. Randamas JAV Marylande, Švedijoje.

Bompard Louis Maurice (1854 — 1935) prancūzų diplomatas, 1892 atstovas Juodkalnijoje, 1902 — 1908 Petrapilyje, 1909 — 1914 Konstantinopolyje. Išsp. La politique marocaine de l'Allemagne 1916, L'entrée de la Turquie dans la guerre 1915.

Bona lot. žodžio b o n u m daugiskaita — turtai. Teisėje vieno asmens visas turtas. B. aequisita — įgytieji turtai, B. castrensia — kare įgytieji turtai, B. dotalia — kraičio turtai, B. hereditaria — paveldėtieji turtai, B. materna — motinos turtai, B. parochialia — parapijos turtai.

Bona (1494 II 2 Milane — 1557 XI 20 Bari Italijoje) D. Lietuvos Kunigaikščio Žygimanto II (Lenkijos karaliaus Zigmanto I) žmona, Milano kunig. Giovanni Galeazzo Sforzos ir Neapolio karaliaus Alfonso II dukters (ispanės Izabelės) duktė. B. tėvą nužudė jo brolėnas Ludovico il Moro, kuris dėl G. G. Sforzos nepilnametumo valdė Milano kunigaikštiją. Jo našlė su sūnumi ir dukterim B. turėjo bėgti į ispanų Aragonų dinastijos valdomą Neapolį. Izabelė iš tėvo buvo gavusi Bari kunigaikštiją ir gyveno viltimi atgauti B. Milaną. Paaugusiai B. prasidėjo tinkamos partijos ieškojimas. 1515 mirus Lietuvos D. K. ir Lenkijos karaliaus Žygimanto žmonai Barborai Zapolijai, iš visų pusių prasidėjo piršlybos. Imp. Maksimilionas, be kitų kandidačių, Žygimantui piršo ir B. Jos motina Izabelė siūlė duoti 200.000 dukatų kraičio. Gavęs B. portretą, Žygimantas išsiuntė Italijon delegatus sužieduotuvėms. 1518 IV 15 B. buvo jau Lenkijoje, ir IV 18 įvyko santuoka ir vainikavimas. Žadėtasis kraitis buvo perpus mažesnis. Bet karalius, kaip įnašo apsaugą, B. naudai užrašė visą eilę Lenkijos sričių, ir iškart B. susidarė stiprus materialinis pagrindas.

Karalienė Bona

Karalienė Bona

Lenkijon nuvykusi, B iš karto paėmė į savo rankas už save daug vyresnį karalių. 1520 VIII 1 gimus sūnui Žygimantui Augustui, o karaliui vis einant senyn, B. įtaka vyrui darėsi vis didesnė. Faktiškai ji viską laikė savo rankose ir valdė kaip ir viena valstybę. Betgi jos įtaka daugiausia reiškėsi Lenkijoje ir daug mažiau Lietuvoje. Viena, B. stengėsi stiprinti karaliaus valdžią Lenkijoje ir padaryti ją paveldima savo gimi-nei; antra, ji rūpinosi į savo rankas suimti kiek galint daugiau turtų, kad karalius būtų nepriklausomas nuo bajorų malonės. Visiems karaliaus tarnybiniams skyrimams nuo jos priklausomais pasidarius, kiekvienas, norįs neužimtos vietos gauti ar tarnyboje pakilti, turėdavo B. sumokėti. Ji ypač prekiavo bažnytinėmis prebendomis ir vyskupų skyrimais. Savo žinion stengėsi suimti kiek galint daugiau karaliui privatiškai priklausiusių dvarų ir valdyti valstybines žemes — seniūnijas. Kad ir ji sielojosi karaliaus rūmuose daryti sau ištikimą ap-

linką, bet nei Lenkijoje, nei Lietuvoje jai nepavyko suorganizuoti partijos, nusistačiusios remti jos politinius siekius. Tačiau atskirus didikus gražiais pažadais ji sugebėdavo savo pusėn patraukti. Gi mažiems patarnavimams naudodavosi į jos rūmus suplaukusiais visokiais italais.

Matydama, kad krašte veikusieji karaliaus rinkimo nuostatai jos vaikams sosto paveldėjimo nelaiduoja, tai ką tik gimusiam savo sūnui B. pasiryžo sostą užtikrinti. Tuo reikalu ji susitarė su Lietuvos nepriklausomybės partijos vadu Lietuvos kancleriu Albertu Goštautu paskelbti Žygimantą Augustą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Lietuvos patriotai, didiji kunigaikšti savarankiškai rinkdami, norėjo pabrėžti, kad visi senesnieji Lietuvos ir Lenkijos unijų aktai jau yra nustoję galios. 1522 XII 4 Lietuvos ponų taryba vienbalsiai priėmė nutarimą, kad, mirus Žygimantui II, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu bus jo sūnus Žygimantas Augustas, nors tuo metu jam tik treti metai teėjo.

1526 III 24 mirus Mazovijos kunigaikščiui Janušui, jos bajorai stengėsi atlaikyti Mazovijos savarankiškumą. Bet B. ryžosi tai sukliudyti ir, Lietuvos didikų padedama, mėgino paveikti karalių, kad tas Maziovją pavestų Žygimantui Augustui. Betgi karalius nusileido lenkų ponams ir prijungė Mazoviją prie Lenkijos.

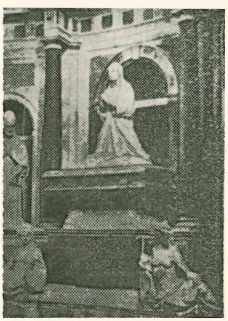

Karalienės Bonos antkapis

Po to nepasisekimo, vėl stengdamasi savo sūnaus būklę stiprinti B., slaptai susitardama su Lietuvos ponais, 1529 X 18 Vilniuje sušauktame seime išgavo nutarimą Žygimantą Augustą vainikuoti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Už tai Lietuvos ponai iš karaliaus Žygimanto išgavo privilegiją, pagal kurią tik lietuviai ir Lietuvos gudai tegali būti pasaulinėse ir bažnytinėse augštosiose tarnybose Lietuvoje. Bet šis įstatymas, norėjęs Lietuvą visai nuo Lenkijos izoliuoti, privedė prie susijungimo su ja, kada 1529 XII 18 lenkų seimas Piotrkove Lietuvos didiji kunigaikšti išrinko savo karaliumi.

Be savo sūnui Lietuvos ir Lenkijos sostų laidavimo, visokiais būdais B. stengėsi ir turtų įsigyti. 1531 ji iš karaliaus Žygimanto išgavo generalinį įgaliojimą išpirkti visus didikams įkeistus karalinius dvarus tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje. Ji be paliovos spekuliavo: vienas žemes išpirkinėjo, kitas keitė į pelningesnes ar pardavinėjo. Ji susupirkinėdavo ir vaitystės teises, savo vardu išnuomodavo muitus. Iš buvusiųjų įkeistųjų turtų netekdama pelno, diduomenė B. nekentė.

B. valdų plotas apėmė visą Mazoviją, Palenkės (M. ir P. yra Sūduvos-Jotvos žemės sritys) ir Valuinės žemes ir kt. B. rankose atsirado visas lietuvių ir lenkų pasienis. Jos įtaka buvo mažiausia etnografinėje Lietuvoje. Ji čia tik trumpai valdė Platelius, Kauną (šis 1545 buvo iš jos atpirktas) ir Gardiną, kuriame ji šeimininkavo iki 1542. Ji pati visoms savo valdoms skirdavo seniūnus, jiems nuolat davinėdavo ekonomines ir administracines instrukcijas, įsakinėdavo statyti naujas ir taisyti senas pilis. Savo valdomose žemese ji buvo įsakiusi įvykdyti aniems laikams gan radikalią žemės reformą. Tos reformos pagrindinius principus ji pati nustatė, o pačią reformą vykdė Falčevskis. Ši 1552—1555 įvykdytoji reforma buvo pavyzdžiu Žygimanto Augusto valstybinėse žemėse Lietuvoje įvykdytajai valakų reformai.

Norėdama pakelti ūkio pelningumą, ji daugiausia iš Italijos išrašinėjo nežinomas Lietuvoje ir Lenkijoje daržoves ir vaisinius medžius. Gi šiaipjau ji visur jieškojo naujų kelių krašto gamybai kelti. Tai ir yra vienas iš neabejotinų jos nuopelnų.

Savo santykiuose su Lietuva B. pradžioje veikė iš vien su Lietuvos vadovaujančiais ponais, bet Žygimantą Augustą išrinkus ir Lenkijos karaliumi, ji pasidarė griežta Lietuvos separatistinių tendencijų priešininkė. Tuomet prasidėjo Lietuvos ponų ir B. savitarpinė kova. Lietuviai norėjo ją pašalinti iš Lietuvos ekonominio gyvenimo ir reikalavo, kad ji visas iš karaliaus gautąsias žemes Lietuvoje pavestų savam sūnui. Gi B. stengėsi aprėžti Lietuvos ponų tarybos valdžią ypač teismo srityje. Bet tai jai nepavyko. Jos kova su Lietuva baigėsi jos pralaimėjimu, kada 1544 Žygimantas II, Lietuvos seimui reikalaujant, sutiko pavesti Lietuvos valdymą Žygimantui Augustui su titulu magnus dux Lithuaniae. Nuo to momento ir Žygimantas Augustas nusikratė motinos įtakos.

B. su karaliumi Žygimantu susilaukė vieno sūnaus ir keturių dukterų — Izabelės, Sofijos, Onos ir Kotrynos. Izabelę ji išleido už Vengrijos karaliaus Jono Zapolijos. Visas viltis ji dėjo sūnui. 1530 buvo sudaryta sutartis su čekų ir vengrų karaliumi Ferdinandu dėl Žygimanto Augusto santuokos su Ferdinando dukterimi Elzbieta (ši tada teturėjo 4 metus, o jaunasis irgi tik 10). Nors tai santuokai B. ir priešinosi, bet vistiek susituokta Krokuvoje 1543 V 6. Bijodama savo marčios įtakos Žygimantui Augustui, Bona motina ėmė jos nekęsti ir stengtis suardyti sūnaus šeimyninį gyvenimą. Elzbieta mirė Vilniuje 1545 IV 11. Vilniuje gyvendamas, Žygimantas Augustas

pamažu išsivadavo iš B. globos ir valdžios. Jam slaptai vedant Barborą Radvilaitę, B. paveikė savo jau mirštantį vyrą, kad jis uždraustų sūnui ir galvoti apie tas vedybas. 1548 karaliui mirus ir Žygimantą Augustą vainikavus ir Lenkijos karaliumi, B. griebėsi visų priemonių prispirti sūnų skirtis su Barbora. Prasidėjo kova tarp sūnaus ir motinos. Žygimantas Augustas tą kovą laimėjo. Barbora buvo vainikuota, bet po pusės metų pasimirė. Žygimantas Augustas kaltino savo motiną jo abi žmonas nunuodijus.

Netekusi valdžios, sūnaus nekenčiama, jau 1549 savo brangenybes ir pinigus Venecijon išsiuntusi, ji stengėsi gauti sūnaus leidimą į užsienį išvykti. Pagaliau 1556 tokį leidimą gavo, prieš pat išvykimą dar suspėjusi išleisti savo dukterį Sofiją už Braunšveigo kunig. Henriko. Išvykusi apsigyveno Bari, kur begyvendama stengėsi gauti Ispanijos karaliaus sutikimą jai Neapolio vicekaraliene pasidaryti. Kad ir ji sutiko jam 430.000 dukatų paskolinti, bet vicekaralienės postovio negavo. Tuo tarpu jos liga pasinaudojo jos pačios generalinis įgaliotinis Pappacoda ir papirko B. gydytoją, kad tas įduotų jai nuodų. 1557 XI 17 ji surašė testamentą, kuriuo jos turtų generaliniu įpėdiniu buvo paskirtas Žygimantas Augustas, o kiti turtai kitiems vaikams. Bet jai po kelių dienų mirus, iš jos vaikų niekas nieko nebegavo, nes viską pagrobė jos įgaliotinis.

K. Kantecki Sumy neapoltańskie 1881; *A. Darowski* Bona Sforza 1904; *L. Kolankowski* Zygmunt August 1913.

Bona Giovanni (1609—1674) italų vienuolis cistersas, nuo 1669 kardinolas, daugelio liturginių ir asketinių raštų autorius, pvz. Via compendii ad Deum 1687. Iš šio veikalo lenkiško vertimo J. Balvočius 1906 lietuviškai perdirbo Kelią į Dangų.

Bona Dea senovės romėnų gyvulių ir žmonių vaisingumo deivė. Jos šventykla, vien moterų saugoma, buvo Aventino kalvoje.

Bona fide (lot. su gera sąžine, sąžiningai) teisėje vartojamas terminas, reiškiąs klaidingą tikėjimą tuo, kad įgijęs daiktą tiki jį gaunąs tokiomis sąlygomis, kuriomis reikia įgyti, tuo tarpu kai iš tikrųjų tos sąlygos kartais esti ir kitos. Pvz. žmogus tiki perkąs daiktą iš jo savininko, o tuo tarpu perka iš vagies. B. F. ypač liečia valdymą ir nuosavybės įsigijimą įsisenėjusiu valdymu.

Bonai (angl. Bond) terminas pavartotas Lietuvoje, 1919 pirmąją vidaus paskolą išleidžiant, bet vartotas ir vėliau. Juo buvo vadinami atskiri paskolos lakštai — kupiūros.

Bonaire ž. Curaçao.

Bonald Louis Gabriel Ambroise (1754—1840) prancūzų politikas ir filosofas, įrodinėjęs dievišką monarcho valdžios kilmę. 1792 pasitraukė iš Prancūzijos į Šveicariją. Restauracijos metu, (1815) parlamento atstovas, 1816 akademijos narys. 1830 atsisakė prisiekti Orleans dinastijai. Savo politines pažiūras išdėstė raštuose Théorie du pouvoir politique et religieux 1796, La législation primitive 1802, filosofines Recherches philosophiques 1818. Jo veikalų rinkinys išleistas 1864.

P. Bourget et M. Salomon L. G. A. Bonald III leid. 1905; *T. Muret* French Royalist Doctrines since the Revolution 1933.

Bonanza rytinėse JAV valstybėse B. buvo vadinamos rūdos, taip pat aukso ir sidabro gausios kasyklos ar apskritai didelis lobis, pelnas, laimė. Šis žodis ypač buvo išpopuliarėjęs nuo 1874, kada Nevadoje buvo atrasti dideli sidabro klodai (Comstock lodges).

Bonapartai, Buonaparte, prancūziškai Bonaparte. Kelių italų giminių pavardė. 1100 buvo žinomos Florencijos ir Treviso B. šeimos. 1529 Florencijos Francesco B. išsikėlė į Ajaccio Korsikos saloje. Prancūzams 1768 nukariavus Korsiką, istorinės B. giminės galva laikomas Carlo B. (1746—1785), vedęs Letiziją Ramolino (1750–1836) ir 1768–1769 drauge su Paoliu kovojęs prieš prancūzus dėl Korsikos nepriklausomybės, bet paskiau pripažinęs prancūzų valdžią. Jo sūnūs:

1) Napoléon ž. Napoleonas.

2) Joseph (1768—1844) prancūzų atstovas Parmoje, Romoje. 1806 Neapolio karalius, 1808 Ispanijos karalius, 1813 priverstas sosto atsisakyti.

3) Lucien (1775–1840) politikas, drauge su Sieyès'u suvaidinęs žymų vaidmenį vad. 18 Brumaire perversme. L. B. priešinosi Napoleono imperijos steigimui. 1810 mėgino iš Italijos pabėgti į JAV, betgi buvo sugautas ir britų internuotas. 1814 grįžo į Italiją ir gavo iš popiežiaus kunigaikščio de Canino titulą. Po Waterloo kautynių grįžo į Prancūziją ir mėgino išrūpinti Prancūzijos sostą Napoleono I sūnui.

4) Louis (1778—1846) 1806—1810 Olandijos karalius. Vedė Hortense de Beauharnais. Napoleonas jį pašalino iš karalių, kam labiausiai rūpinosi reikalais Olandijos, turėjusios didelių sunkumų dėl Napoleono įvestos kontinentinės sistemos.

5) Jérome (1784—1860) jaunesnysis Napoleono brolis, 1807 — 1808 Vestfalijos karalius. Dalyvavo Napoleono žygyje į Rusiją ir Waterloo kautynėse. 1847 grįžo į Prancūziją. Napoleono III rūmuose buvo vadinamas prince Jérome.

Carlo B. turėjo ir tris dukteris:

1) Marie Elise (1777—1820) Luccos ir Piombinos princesė, didžioji Toskanos

kunigaikštienė, ištekėjusi už Felice Pasquale Baciocchio.

2) Pauline (1780—1825). Buvo ištekėjusi už gen. Leclerco. Su savo vyru dalyvavo ekspedicijoje į Haiti salą. Vyrui mirus, ištekėjo už C. Borghese, bet greit su juo išsiskyrė. 1806 gavo Guastallo princesės titulą.

3) Caroline (1782—1839) 1800 ištekėjo už gen. Murato. 1808—1814 Neapolio karalienė.

Fr. Masson Napoléon et sa famille 1897 — 1919; *Kleinschmidt* Die Eltern und Geschwister Napoleons I 2 leid. 1886.

Vėlesnės kartos žymesni B. atstovai:

1) Napoléon II (1811—1832) Napoleono I ir Marie Louisės sūnus, 1811—1814 Romos karalius.

2) Charles Louis Napoléon ž. Napoleonas III.

3) Charles Joseph B. (1851—1921) JAV politikas, Jérome B. ir Elizabethos Patterson vaikaitis. Baigė Harvardo univ. 1905 buvo laivyno sekretorius; nuo 1906 generalinis prokuroras.

4) CharlesLucien (1803–1857). Lucieno B. (1775—1840) sūnus, ornitologas. 1825 — 1829 gyveno JAV. Grįžęs Italijon, 1848 — 1849 dalyvavo italų patriotiniame sąjūdyje ir buvo steigiamojo susirinkimo Romoje vicepirmininku. Paskiau buvo priverstas pasitraukti Anglijon, 1850 išsikėlė Paryžiun. Išsp. American ornithology 1825 — 1833, Iconographia della fauna italica 1833 — 1841, Conspectus generum avium 1851—1857, Ornithologie fossile 1858.

5) Louis Lucien (1815 — 1891) Lucieno B. sūnus, filologas. Mokslus išėjęs Italijoje ir Anglijoje, ligi 1848 daugiausia gyveno Italijoje. 1848 kaip Korsikos atstovas dalyvavo Prancūzijos steigiamajame susirinkime ir palaikė savo pusbrolį Louis Napoleoną. Šiam virtus imperatoriumi, buvo pakeltas senatoriumi. 1871 išsikėlė Anglijon. Išsp. Specimen lexici comparativi omnium linguarum europaearum 1847, Carte de sept provinces basques 1863, La verbe basque 1869.

Bonapartistai, bonapartininkai politinė partija Prancūzijoje, Bonapartų dinastijos šalininkai. 1873 mirus Napoleonui III, pretendentu į Prancūzijos sostą B. laikė jo sūnų Louis Napoleoną (1856—1879) ir net vadino jį Napoleonu IV. Šiam Afrikoje žuvus, nuo 1879 jų kandidatu į Prancūzijos sostą buvo Napoleono I brolio Jérome'o sūnus Napoléon Joseph Charles Paul (1822–1891). Kadangi šis buvo liberalas, tai jau 1884 nuo vad. jeronimistų (jeronimininkų) atskilo viktoristai (viktorininkai), kurie pretendentu į sostą ėmė laikyti Jérome Josepho Charles'o Paulo sūnų Napoleoną Victorą (1852 — 1926). 1873 mirus Napoleonui III, rinkimuose į parlamentą B. laimėjo 10 atstovų. 1874—1875 Cissey'o kabinete buvo ir B. atstovų. 1885 buvo laimėję net 80 atstovų. 1887—1890 B. palaikė perversmo norėjusį gen. Boulanger'ą (1837 — 1891), bet šiam pralaimėjus, B. visai nustojo įtakos Prancūzijoje.

Bonar Law 1) Andrew (1858—1923) anglų politikas. Glasgowo pramonininkas, nuo 1900 parlamento narys. 1911—1921 konservatorių vadas. 1915—1916 kolonijų, 1916—1918 finansų ministeris, 1919—1921 antspaudo saugotojas, 1922—1923 ministeris pirmininkas. Jį pakeitė Baldwin.

2) Horatius 1808—1889) skotų teologas ir tikybinis poetas. Presbiterionų pamokslininkas, 1843 Free Church šalininkas. Išsp. The desert of Sinai 1857, Hymns of faith and hope 1861, The song of the new creation 1871, My old letters 1876.

Bonasia ž. Jerubė.

Bonatelli Francesco (1830–1911) italų filosofas, Bolognos ir Padovos universitetų filosofijos profesorius. Išsp. Pensiero e conscenza 1864, Il bene, il bello e la scienza 1872. La conscienza e il meccanismo interiore 1872.

Bonatienė-Kaunaitė Marija (g. 1909 Šakių aps. Barzdų vl. Stugučių k.) agronomė, namų ūkio specialistė. 1928 baigė mergaičių mokytojų seminariją Kaune. Paskiau studijavo Žemės Ūkio Akademijoje Dotnuvoj, kurią baigė 1933. Bestudijuodama 1931—1932 buvo ateitininkių korporacijos Gabijos sekretorė. 1934–1941 Mažeikių ir Kauno aps. namų ūkio inspektorė. 1942 — 1944 Žemės Ūkio Vadyboje buvo namų ūkio ir namų pramonės direkcijos vedėja. Namų Ūkio Vadove šeimyninkėms parašė skyrių apie žuvis. Bendradarbiavo Ūkininko Patarėjuje, Naujojoje Sodyboje.

M. Bonatienė

Bonatz Paul (g. 1877) vokiečių architektas, nuo 1908 Stuttgarto politechnikos profesorius, nuo 1946 Ankaros universiteto profesorius. Jo svarbesnieji pastatai Tübingeno universiteto biblioteka 1910, Stuttgarto geležinkelio stotis 1911—1927, Meno muzėjus Baselyje (su R. Christu), Ankaros opera. Išsp. Leben und Bauen 1950.

Bonaventūra (1221—1274) scholastikas filosofas, teologas, mistikas, šventasis (šventė VII 14). Tikrasis vardas Giovanni Fidanza. Stojęs į pranciškonų ordiną, studijavo Paryžiuje. 1257—1273 ordino generolas. Popiežius Grigalius X pakėlė jį kardi-

nolu ir pavedė jam tvarkyti Lyono bažnytinio susirinkimo reikalus. 1482 Sikstas IV jį įrašė į bažnyčios mokytojų skaičių, o Sikstas V 1588 suteikė jam Doctor seraphicus titulą. Šalia Tomo Akviniečio B. laikomas vienu žymiausiųjų scholastikos teologų. Filosofijoje B. yra neoplatoninės augustininės krypties pranciškonų filosofijoje vyriausias atstovas. Jis atmetė aristotelizmą. Siedamas filosofiją su teologija, kultūrą su religija, gamtą su antgamčiu, B. griežtai skyrė tikėjimą nuo žinojimo. B. metafizika ir gamtos filosofija turi teologinio dinamizmo bruožų. Teologijoje B. yra egzegetas, sistematikas ir mistikas. Jo mistikos centre yra iš šv. Pranciškaus paimtoji meilės idėja.

Kaip organizatorius, B. baigė pranciškonų vienuolių organizaciją, nustatė jo kryptį ir suredagavo jo statutą. Lyono bažnytiniame susirinkime jis vadovavo pasitarimams su graikais.

Kritiškas jo veikalų leidimas išspausdintas 1882—1902. Svarbesnieji jo veikalai: Breviloquium, Itinerarium mentis ad Deum, De triplici via, Apologia pauperum, Hexaemeron, Vita S. Francisci. Lietuviškai 1753 buvo išverstas jo Žiwatas Pona yr Diewa musu Jezusa Christusa, kuris buvo kartojamas 1759, 1779, 1787 ir dar 4 kartus XIX a. Naujas P. Šilinskio vertimas išsp. 1892.

E. Gilson La philosophie de St. B. 1943; *Imle u. Kaup* Die Theologie des hl. B. 1931; *L. Karsavinas* Europos kultūros istorija IV 1934.

Bonaventura di Peraga (1332 — 1386) augustinionas, popiežiaus Inocento IV pavedimu įsteigė Bolonijos teologijos fakultetą, 1337 išrinktas augustinionų generolu, schizmos metu laikėsi Urbono VI, kuris jį 1378 pakėlė kardinolu. 1379 paskirtas nuncijumi Vengrijai, Lenkijai ir Toskanai (Kaikurie autoriai sako, kad jis palaimino Jogailos ir Jadvygos santuoką). Vengrijoje sutaikė Zigmantą su tauta. Grįžęs į Italiją, buvo paskirtas nariu kardinolų komisijos, kuri išdirbo statutą teologijos fakultetams. Vykdamas į šv. Petro baziliką, buvo nužudytas Padovos tirono Fr. Kararos sikarijų. Kaip kankinys B. greitai Bažnyčioje gavo palaimintojo vardą, bet toks telaikomas tik augustiononų ordino. Daugybės asketinių raštų autorius. Jo Meditationes devotae in vitam Christi turėjo didelės įtakos dvasios gyvenimui.

D. A. Perini Il beato B. Badoario—Peraga 1912.

Boncompagni di Mombello Carlo (1804—1880) italų politikas. 1848—1856 Sardinijos parlamento atstovas, 1848 ir 1852 švietimo ministeris. 1859—1861 būdamas Sardinijos komisaru Florencijoje, padėjo Toskanos kunigaikštijai susijungti su Sardinija. 1861—1874 Italijos parlamento atstovas. 1874—1880 senatorius. Išsp. Introduzione alla scienza del diritto 1844, L'unita d'Italia e le elezioni 1861, Italia e Francia 1867, L'antico dispotismo orientale e la liberta della Grecia 1878.

Boncour, Paul-Boncour, Joseph Paul (g. 1873) prancūzų politikas, advokatas. Nuo 1909 parlamento atstovas (1909—1914 radikalas, 1916—1931 socialistas). 1910 darbo ministeris, paskiau Prancūzijos atstovas Tautų Sąjungoje. 1932 Herriot'o kabinete karo ministeris. 1933 ir 1938 užsienių reikalų ministeris. 1940 parlamente balsavo prieš neribotų įgaliojimų suteikimą maršalui Pétain'ui. 1945 Prancūzijos vardu pasirašė Jungtinių Tautų Chartą. Visuotinio nusiginklavimo šalininkas.

Bonč-Bruevič Vladimir (g. 1873) bolševikų istorikas, sektantų gyvenimo ir istorijos tyrinėtojas. 1898 — 1899 lydėjo iš Rusijos Kanadon išsikeliančius duchoborus. Nuo 1946 religijų istorijos muzėjaus direktorius. Nuo 1908 leido Materialy k istorii i izučeniju religiozno-obščestvennych dviženij v Rossii.

Bond (angl.) JAV ir Anglijoje vadinami paskolų lakštai. Kas turi B. (bondholder), tie yra B. išleidusios įstaigos kreditoriai. Bet JAV yra žinoma ir B. rūšis, vad. convertible B. Šie B. po tam tikro laiko gali būti pakeisti B. išleidusios įstaigos akcijomis.

Bond 1) William Cranch (1789—1859) JAV astronomas, nuo 1844 Harvardo observatorijos direktorius. 1848 atrado Saturno palydovą Hiperioną. Drauge su S. C. Walkeriu išrado elektrinį chronografą ir pirmas sėkmingai pritaikė fotografiją astronomijos reikalams.

2) George Philipps (1825—1865) pirmojo sūnus, JAV astronomas, nuo 1859 Harvardo observatorijos direktorius. Planetų, jų palydovų, kometų stebėtojas. Drauge su Ruthefordu pritaikė fotografiją ir astrometrijai.

3) Oliver (1760—1798) airių revoliucionierius. Prancūzų revoliucijos įtakoje 1791 įsteigė Society of united Freemen, jungusią airius parlamento reformai ir už kurios revoliuciją prieš Angliją 1793 buvo kalintas. Tais metais draugija, Prancūzijos padedama, nusistatė atskirti Airiją nuo Anglijos. Vienam sąmokslininkų apie tai pranešus anglų vyriausybei, sąmokslo vadovai 1798 buvo suimti ir nuteisti mirti. Nors B. mirties bausmė ir nebuvo įvykdyta, bet jis buvo rastas kalėjime nebegyvas.

Bondarenko Ivan (m. 1768) Ukrainos haidamakų vadas, 1768 Baro konferencijos metu prasidėjus M. Zalizniako vadovaujamam Ukrainos kazokų ir sodiečių sukilimui prieš lenkų ponus, B. su savo haidamakų būriu puolė Bilą Cirkvą, paskiau pasuko į šiaurę, kardamas visur bajorus ir žydus ir kurstydamas žmones sukilti. Paskiau suimtas

Chodkevičiaus milicijos, Čirnobylyje buvo pakartas.

Bondu prancūzų Senegalijos kolonijos dalis vakarinėje Afrikoje tarp Gambijos ir Falemos. Ligi 0,5 miliono gyventojų. Auginami ryžiai, kukurūzai, sorgos, medvilnė, indigo. Iškasama aukso ir geležies rūdos. Svarbiausioji gyvenamoji vietovė Boulebane.

Bone Muirhead (g. 1876) anglų tapytojas ir grafikas. Išleido Old Spain 1936.

Bone, it. Bona, ar. Beleb-el-Amab. Alžiro pajūrio uostas ir karo laivyno bazė su sena karo tvirtove. 12.000 gyventojų (1952). Kaip prekybos uostas B. pralenkė Tunisą. Už 2 km į pietus yra senovės romėnų Hippo Regius miesto griuvėsiai. Apylinkėje geležies rūdos ir fosfatų kasyklos, marmoro laužyklos.

Bonebed užtiktas viršutiniame triaso sistemos augšte Anglijoje apie vieno colio storio sluogsnio protarpis, sudarytas beveik vien tiktai iš labirintodontų ir ganoidinių žuvų kaulų atlaužų ir dantų. Jame atrasta pirminių žinduolių (Triglyphus, Microlestes, Oligokyphus) krūminių dantų.

Bonelli Franco Andrea (1784—1830) italų zoologas. Išsp. Specimen faunae subalpinae 1807.

Bonellia žieduotų kirmėlių (Annelides) Euchiuroidea (Gephyrea chaetifera) būrio gentis, paplitusi Vidurželio jūros ir Atlanto pakraščiuose. B. viridis gyvena paprastai negiliai smėlyje arba uolų plyšiuose. Visas organizmas nudažytas žalia spalva. Kūno organizacija būdinga ryškiu lytiniu dimorfizmu. Patelė ligi 5 cm, patino kūnas ligi 2 cm ilgio. Jo kūno organizacija primena planarijas.

Boner, lot. Bonerius, Ulrich XIV a. Šveicarijos vokiečių vienuolis. Apie 1349 jis vidurinių vokiečių augštaičių kalba surašė 100 pasakų ir pasakėčių rinkinį Der Edelstein, kurių daugumą paėmė iš Avianus ir Anonymo pasakų ir pasakėčių rinkinių ir juos savotiškai perdirbo. Rinkinys buvo išspausdintas 1461. Tai buvusi pirmoji spausdinta knyga vokiečių kalba.

C. Waas Die Quellen der Beispiele Boners 1897.

Bonerai arba Bonarai. XIV a. iš Silezijos Lenkijon atsikėlusi vokiečių šeima, kurios atstovai, pralobę Krokuvoje, Žygimanto Senio ir Žygimanto Augusto laikais buvo skiriami administraciniams, finansiniams ir politiniams reikalams. Jonas B. (miręs 1523) ir jo sūnus Severinas B. (m. 1549) buvo Krokuvos pilies viršininkais.

Bonet-Maury Gastone Charles Auguste (1842—1919) prancūzų protestantų teologas, profesorius Paryžiuje. Išsp. Les origines du christianisme unitaire chez les Anglais 1881, Arnauld de Brescia 1881, Histoire de la liberté de conscience 1900, Edgar Quinet 1903.

Bon. F. Bonelli pavardės santrumpa zoologijos varduose.

Bonfiglio (Buonfiglio) Benedetto (1450—1496) italų tapytojas, piešęs paveikslus daugiausia medžio lentose, ir architektas. Jo žymiausieji paveikslai yra piešti Perugijos miesto Palazzo del Communi koplyčios sienose.

Bonghi Ruggiero (1826—1895) italų politikas ir mokslininkas. 1848 dalyvavo konstituciniame sąjūdyje Neapolyje. Iš ten pasitraukė Florencijon, 1849 Piemontan. Nuo 1859 buvo Pavijos, paskiau Turino, Florencijos, Milano, Romos universitetų profesorius. 1863 Turine įsteigė dienraštį Stampa, 1874—1876 buvo švietimo ministeriu. Išsp. Lettre critiche sul perché la letteratura italiana non sia popolare in Italia 1856, Discorsi e saggi sulla publica istruzione 1877. Leone XIII e Italia 1878, La storia di Roma 1884—1896, La feste romane 1891.

Bongo

Bongo Boocerus euryceros Ogilb. elnio didumo antilopių rūšis. Didesnioji kūno dalis ruda su 14—15 skersinių dryžų. Patinas ir patelė turi 60—80 cm ilgio storus kampuotus lyros pavidalo ragus. Gyvena Afrikoje Liberijos miškuose ligi Kongo ir rytų Afrikos D. Britanijos kolonijų.

Bonheur Marie Rosalie (1822—1899) prancūzų realistinės krypties tapytoja, pasižymėjusi kaip gyvulių vaizduotoja. B. buvo pirmoji moteris, kuriai 1894 buvo suteiktas garbės legiono kryžius. Jos paveikslai: Nivernais lauko darbai 1849, Arklių mugė 1853, Auvergnės šienapjūtė 1855, Avys ganykloje 1855, Šernai 1879.

Roger-Milès Rosa B., sa vie, son oeuvre 1900.

Bonhoeffer Karl (1868—1942) vokiečių psichiatras, Karaliaučiaus ir kitų univ. profesorius. Išsp. Die akuten Geisteskrankenheiten der Gewohnheitstrinken 1901, Degenerationspsychosen 1907, Psychosen bei Allgemeinenerkrankungen 1912, Handbuch d. ärztlichen Erfahrungen im Weltkrieg 1922.

Bonia bažnyčios bokšto kupolas (it. cupola) ir šiaip bokštas (Maironis: Auksu žiba miesto bonios).

Boniecki Adam Józef Feliks (1842—1909) lenkų heraldikas, kurį laiką valdininkas Lenkijoje. Išsp. Poczet rodów w. W. Ks. Litewskim w XV ir XVI w. 1883, Herbarz szlachty polskiej 1897—1912.

Bonifacas (apie 675 Kirtone p. Anglijoje — 754 VI 3) šventasis (šventė VI 5) vokiečių apaštalas, vienuolis benediktinas. Nuo

719 drauge su arkivyskupu Willibrodu Pareinio kraštuose pakrikštijo tūkstančius fryzų. 723 popiežius Grigalius II jį konsekravo vokiečių regioniniu vyskupu B. vardu. Iš Anglijos talkon pasikvietęs vienuolius, jis apaštalavo Hessene, ir per kelerius metus jo pastangomis visame krašte buvo pastatyta daug bažnyčių, mokyklų ir vienuolynų, o krikščionių skaičius padidėjo daugiau kaip 100.000. 724 netoli Geismaro B. pats nukirto vokiečių garbinamą ąžuolą Donner ir iš jo pastatė šv. Petro koplytelę. 731 popiežius Grigalius III pakėlė jį arkivyskupu ir įgaliojo visuose vokiečių kraštuose steigti naujas vyskupijas ir joms vyskupus konsekruoti. 737 nuvykęs Romon, buvo paskirtas apaštališkuoju legatu vokiečių kraštams. Grįžęs B. įkūrė vyskupijas Bavarijoje ir Austrazijoje. Mirusio Karolio Martelio sūnaus, Karlomano, remiamas, B. reformavo visą vokiečių bažnyčią, visur kovodamas su sektantais ir netikusiais vyskupais. 742 sušauktame Bavarijos sinode B. buvo pripažintas visų vokiečių arkivyskupu ir popiežiaus legatu. Vėliau tokius sinodus jis kviesdavo kasmet. Iš jo steigtųjų vienuolynų buvo reikšmingiausias 744 įsteigtas Fuldos vienuolynas. Paskiau jis įkūrė Mainzo metropoliją ir pavedė jai vadovauti vokiečių bažnyčiai. 752 vainikavęs Karolio Martelio sūnų Pipiną frankų karaliumi, B. iškeliavo į Fryziją mirusio arkivyskupo Willibrordo misijų darbo toliau dirbti. Tačiau po dvejų metų, staiga užpultas, būrio pagonių netoli Dokumo buvo nužudytas kartu su 52 palydovais. B. kūnas buvo palaidotas Fuldoje. Jo rašytieji veikalai buvo išsp. 1844 ir vokiškai 1859, o laiškai leidinyje Monumenta Germaniae historica Epistolae selectae 1912 (vok.) ir 1916 (lot.).

Senosios lotyniškos B. biografijos išsp. Monumenta Germaniae historica. Scriptores 1905; *F. Flaskampf* Die Missionsmethode des hl. Bonifacius 2 leid. 1929.

Bonifacas devynių popiežių vardas:

1) B. I šventasis, popiežius 418—422. Paremtas imperatoriaus Honorijaus, pradžioje turėjo įveikti antipopiežių Eulalijų. Nustatė popiežiaus rinkimo tvarką.

2) B. gotas, popiežius 530—532.

3) B. III romėnas, popiežius 607 tik 8 mėnesius. Išsirūpino, kad Konstantinopolis pripažintų Romai visų bažnyčių galvos titulą.

4) B. IV šventasis, popiežius 608—615. Jis pavertė Agrippos panteoną St. Maria ad Martyres (St. Maria Rotunda) bažnyčia. Bažnyčios šventinimo dieną (V 13) pagerbdavo visų kankinių atminimą. Tą dieną popiežius Grigalius II paskelbė visų šventųjų atminimu, pop. Grigaliaus IV perkeltu į XI 1.

5) B. V neapolietis, popiežius 619—625, ypač rūpinosi Anglijos bažnyčios reikalų tvarkymu.

6) B. VI popiežius, valdęs iš viso 15 dienų ir miręs 856.

7) B. VII kardinolas diakonas B. Franco, antipopiežius, 896 paveržęs sostą iš popiežiaus Benedikto VI, bet po mėnesio buvo priverstas bėgti į Konstantinopolį, daug šv. Petro bažnyčios turtų su savimi pasiimdamas. Buvo ekskomunikuotas. 894 grįžo Graikų padedamas, suėmė ir kalėjime numarino popiežių Joną XIV, bet po kelių mėnesių 985 mirė.

A. Ferrucci Investigazioni sulla persona ed il pontificato di Bonifazio VII. 1856.

8) B. VIII (1235—1303) iš tikrųjų Benedetto Gaetani. Pradžioje mokėsi Italijoje, paskiau studijavo teisę Paryžiuje. Anagnio kanauninkas, 1260 Todio kapitulos narys. 1264—1265 lydėjo popiežiaus delegaciją į Angliją ir į Prancūziją. Paskiau Romos kurijos protonotaras, 1281 kardinolas. 1294 XII 24 išrinktas popiežiumi, paskelbė raštą, kuriame pasisakė noris Europos taikos ir sujungti visus krikščionis valdovus bendrai kovai su smarkiai tada augančiu islamu. Be to, norėjo sustiprinti popiežiaus ir vyskupų valdžią, padarius ją nepriklausomą nuo pasaulietinių valdovų. Tačiau tuos sumanymus vykdant, B. VIII teko sutikti trukdymų ir kliūčių. Ypač buvo išgarsėjęs B. VIII ginčas su Prancūzijos karaliumi Pilypu IV. Prancūzijai kariaujant su Anglija, abi valstybės karo reikalams apdėjo mokesčiais visus savo valdinius ir bažnytines žemes. Tų kraštų dvasininkams pasiskundus, B. VIII 1296 paskelbė bulą Clericis laicos, kuria uždraudė karaliui bažnytinius turtus mokesčiais apkrauti. Tuomet Pilypas IV, čia įmatęs popiežiaus kišimąsi į valstybės reikalus, uždraudė be leidimo išvežti iš Prancūzijos pinigus ir brangenybes, ir dėl to popiežius iš ten negalėjo gauti kurijos reikalams ir Palestinai vaduoti surinktųjų pinigų. Tuomet abidvi pusės nusileido, ir santykiai pasitaisė. 1300 B. VIII pirmą kartą paskelbė krikščionių pasauliui jubilėjų, Tuo tarpu Pilypas IV apkaltino anksčiau su karaliumi susipykusį popiežiaus legatą tėvynės išdavimu ir jį suėmė. Reikalaudamas legatą paleisti, B. VIII 1301 siuntė karaliui bulą Ausculta fili, kuria kvietė jį atvykti Romon pasiaiškinti popiežiui, kaip vyresniam už pasauliečius valdovus. Karaliaus įsakymu 1302 II toji bula buvo viešai sudeginta. Pilypas IV po to sušaukė Paryžiuje generalinius luomus, ku-

Bonifacijus VIII

rie nutarė karalių palaikyti kovoje su popiežiumi. Tačiau keliems vyskupams ir nemažam būriui Prancūzijos dvasininkų nuvykus Romon į popiežiaus kviestąjį sinodą, karaliaus įsakymu jų turtai buvo konfiskuoti, o jiems patiems buvo uždrausta grįžti į Prancūziją. Po to B. VIII 1302 XI 18 išleido bulą Unam sanctam, kurioje buvo pareikšta, kad pasaulietinei valdžiai teprikląuso pasaulietiniai dalykai, o dvasinei — dvasiniai, bet pasaulietinė valdžia viską turi daryti dvasinės valdžios priežiūroje. Dėl tos bulos Pilypas IV susikvietė sau palankius Prancūzijos vyskupus ir teologus ir B. VIII erezija apkaltinęs, nusiuntė Italijon savo ministerį ir patarėją G. Nogeretą, kuris, slaptai surinkęs sąmokslininkus, užpuolė Anagnijoje buvusį ir karaliui ekskomunikos bulą parengusį popiežių. Po dviejų dienų Anagnijos gyventojai suimtąjį B. VIII iš kalėjimo išvadavo ir palydėjo Romon, kur jis po 35 dienų mirė. B. VIII spėjo reformuoti tik vidaus bažnyčios gyvenimą, o jo platūs politiniai planai liko neįvykdyti.

H. Finke Aus den Tagen B. VIII 1902; *F. Bottagisio* B. VIII e un celebre commentatore di Dante 1926; *I. Rivière* Le problème de l'Église et de l'État au temps Philippe de Bel 1926; *M. Curley* The conflict between pope B. and king Philip IV 1927; *G. Digard* Philippe de Bel et le St. Siège 1936.

9) B. IX, buvęs kardinolas Pietro Tomacelli, popiežius 1389—1404. Veikė prieš antipopiežių Klemensą VII, paskiau Benediktą XIII. Du kartus — 1392 ir 1393 — turėjo pasišalinti iš Romos. Nesugyvendamas su romėnais turėjo bėgti iš Romos į Perugiją, bet kitais metais grįžo, privertęs romėnus pasirašyti sąlygas, kurios jį padarė visišku Romos valdytoju. Atstatė Urbono VI laikais romėnų sugriautą Angelo pilį ir sutvirtino Kapitolių. Įvairius valdžios reikalus pavesdavo savo broliui Andriejui ir giminėms, ir dėl to kaltinamas nepotizmu. Sustiprino popiežiaus iždą, dalindamas atlaidus ir kitas dvasines malones, išreikalaudamas mokesčius ir „anatas", už pinigus dalindamas beneficijas ir atskiroms dinastijoms teikdamas popiežiaus vikaro titulą su leno ir mokesčių prievolėmis. Net ir 1400 metų jubilėjus buvo panaudotas popiežiaus iždui padidinti. Taip atidarė kelią piktnaudoms, su kuriomis popiežiai veltui kovojo, ir dėl to prasidėjo reformacija. Kai antipopiežiaus Klemenso VII įpėdinis Benediktas XIII pareiškė norą atstatyti Bažnyčios vienybę, ir B. sutiko atsistatyti drauge su Benediktu. Tačiau atvykus Benedikto pasiuntiniams į Romą, B. po kelių dienų mirė.

L. Salambeir Le grand schisme d'Occident 1902.

Bonifacio Bocca (Stretto) di B. (romėnų Fretum Gallicum) Vidužemio jūros sąsiauris tarp Korsikos ir Sardinijos. 12 km pločio, 70 m gylio. Stiprios srovės ir povandeninės uolos trukdo laivybai. Buccinari salyno saloje Isola Maddalena yra palaidotas Garibaldi.

Bonifatius (m. 1207) Monferratos Italijoje kunigaikštis (1188—1207), vienas iš IV kryžiaus karo vadų. 1203 B. padėjo Bizantijos imperatoriui Izaokui ir jo sūnui Aleksiejui IV grąžinti iš jų paveržtą valdžią, bet prieš Aleksiejų maištui kilus, ir šiam žuvus, 1204 kryžiuočiai paėmė Konstantinopolį ir pavertė Bizantijos imperiją Lotynų imperija su imperatoriumi Balduinu, o B. gavo vak. Makedoniją ir dalį Graikijos, vad. Tesalonikų karaliją, prie kurios B. prijungė Tebus, Eubėją ir Atėnus. Bulgarams įsiveržus, jis žuvo kautynėse.

Bonifazio de Pitati, vadinamas ir B. Veronese, B. Veneziavo (1487—1553) italų tapytojas, Palmos Vecchios mokinys. Jo paveikslų žymiausieji: Turtuolių puota, Mozės suradimas, Venecijos Camerleghi rūmų papuošimai. Skirta trys B.: Veronese vyresnysis (m. 1540), jo brolis Veronese jaunesnysis (m. 1553) ir Veneziano (m. 1579).

Bonifikacija (lot. bonificatio) — atlyginimas, pagerinimas. Prekyboje B. vadinama nuo prekių vertės duodamoji nuolaida, kai pirktosios prekės yra blogesnės rūšies, negu buvo užsakytos, arba kai dalis jų sugedusi. Eksporto prekyboje B. vadinami eksportininkams skiriamieji valstybiniai primokėjimai, už išvežtus krašto gaminius jiems premijas duodant arba grąžinant paimtuosius muitus už įvežtąją žaliavą ir pusiaufabrikačius. Prekių gerumo laipsnio nustatymas taip pat vad. B., arba standartizacija.

Bonifratrai (lot. boni fratres — gailestingieji, gerieji broliai) 1540 portugalo, vad. Joannes de Deo Ispanijoje įsteigta vienuolija ir vad. fratres misericordiae Beati Joannis de Deo. Pradžioje pasauliečių brolija, 1572 I 1 popiežiaus Pijaus V pripažinta tikybine brolija šv. Augustino taisyklėmis, o 1611 I 7 popiežiaus Povilo V jos nariai buvo pripažinti tikrais vienuoliais. 1572 B. įsisteigė Italijoje, 1602 Prancūzijoje, 1605 Vokietijoje, 1609 Lenkijoje, 1635 Lietuvoje. 1592—1868 B. sudarė dvi kongregacijas — ispanų su generolu Grenadoje ir italų su generolu Romoje, o Lietuvos ir Lenkijos B. turėjo savo generalinius vikarus— provinciolus. Nuo 1868 visus B. valdo vienas generolas Romoje. B. paskirtis slaugyti ligonius, ypač bepročius.

Lietuvoje B. įkurdino 1635 Vilniaus vyskupas A. Vaina, pavesdamas jiems 1543 pastatytą šv. Kryžiaus bažnyčią. B. bažnyčią pavertė vienuolynu, prie jo įsteigė ligoninę šiaip ligoniams, paskiau vien bepročiams, kurie jų žinioje išbuvo ligi 1843, kol ligonius iš jų perėmė rusų administracija, juos

čia laikydama ligi 1903. Vyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius 1924—1925 B. grąžino.

Be Vilniaus, Lietuvos D. Kunigaikštijoje B. dar buvo įkurdinti 1639 Lucke, 1649 Naugarduke, 1658 Rakove ties Minsku, 1700 Minske, 1728 Gardine, 1785 Jampolėje. Po 1795 Lietuvos B. atsiskyrė nuo Lenkijos B. 1836 III 17/29 caro įsakymu Lietuvos B. buvo pavesti vyskupų valdžiai, o 1843 visai panaikinti.

J. Kurczewski Biskupstwo Wileńskie 1912; *S. Bosiak* Bonifratrzy w Wilnie 1928.

Boni homines (lot. — gerieji žmonės) 1) prancūzų vad. vienuoliai gramontanai (pr. bons hommes), portugalų kanauninkai, anglų maišelninkai.

2) Gr. katharoi — grynieji buvo vad. nuo katalikų atskilusieji Prancūzijos albigiečiai ir kaikurie kiti.

Bonilla y San Martin Adolfo (1875 — 1926) ispanų filosofas ir literatūros tyrinėtojas, nuo 1925 Madrido universiteto profesorius. Išsp. Historia de la filosofia espanola 1908—1911, Cervantes y su obra 1916, Las Bacantes — o los origenes del teatro 1921.

Bonin japon. Ogasavara, 97 salelių salynas Didžiajame vandenyne apie 900 km į pietryčius nuo Japonijos. Iš viso 70 km² su 8000 gyv. Pirmieji B. 1593 aptiko japonai, 1827 užėmė anglai, 1875 japonai, nuo 1951 JAV mandatas. B. yra svarbios strateginės reikšmės, ypač Port Lloydo uostas. Dėl B. supančiųjų šiltųjų srovių turi dausų klimatą.

Bonin Charles Eudes (1865—1929) prancūzų geografas, Azijos tyrinėtojas. 1895 ištyrė Jang-tse-Kiango upės klonį, 1899 — 1900, iš Pekingo išvykęs perėjo Tibetą, Kinų Turkestaną ir Tianšaną. Tas savo ekspedicijas aprašė žurnaluose Bulletin de la Société de Géographie 1898 ir La Géographie 1901.

Bonynas Karolis (m. 1939) apie 52 metų amžiaus, žurnalistas, teisės patarėjas, aktyviai dalyvavęs antinaciniame lietuvių judėjime Klaipėdoje ir jos krašte. 1939 VI Gestapo suimtas ir išgabentas į Oranienburgo-Sachsenhauseno (prie Berlyno) koncentracijos stovyklą, kur tų pačių metų rudenį nacių nukamuotas mirė.

Bonington Richard Parkes (1801—1828) anglų tapytojas, 1816 atvykęs Paryžiun tapybos studijuoti. Pasižymėjo plataus masto vaizdais. Žymiausiais jo kūriniais laikomi Prancūzijos karalius Henrikas III, Didysis kanalas Venecijoje, Dožų rūmai Venecijoje, Jūros krantas.

Bonistika popierinių pinigų ir apyvartoje buvusių pinigo pakaitalo bonų kolekcionavimas, ypač išsiplėtęs po I pas. karo, kai daug kur buvo išleista įvairių „bėdos" ar laikinių pinigų.

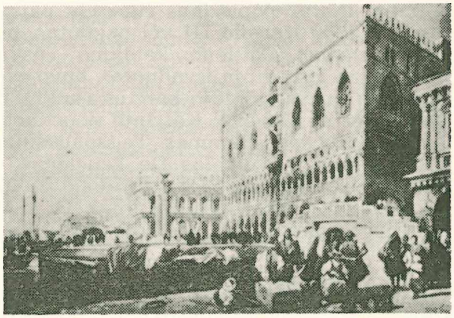

Bonington Venecija

Bonitavimas (lot. bonitas) įvertinimas, rūšiuojant pagal gerumą. Dirvožemių B. — jų skirstymas, vertinimas iš jų našumo dirvose, pievose ar miškuose.

Bonitetas (lot. bonitas) rūšis, kokybė. Kredito santykiuose B. rodo asmens kreditingumą — ar jis laiku ir gerai vykdo savo piniginius pasižadėjimus ir ar, jo piniginių pasižadėjimų sumai padidėjus, jis liks pajėgus mokėti. Vekselio B. yra vertinamas pagal vekselio davėjo kreditingumą.

Miškininkystėje B. terminas vartojamas, aprašant medynus. Praktikoje dažniausiai vartojami penki B.: I, II , III, IV ir V. Žymint B., nusakoma: dirvos ir kitų vietos aplinkybių tinkamumas duotosios medžių veislės medynui augti ir medyno išvaizda ir prieauglis. Nustatyta, kad tam tikro amžiaus medynų augštis nusako jų našumą. Augščiams mažėjant, užaugusios medienos kiekis taip pat mažėja. Todėl praktikoje, norint priskirti medyną betkuriam B., užtenka išmatuoti jo augštį ir ištirti jo amžių.

Bonito 1921—1922 atkastieji C. Amerikoje Naujojoje Meksikoje senovinio miesto griuvėsiai. Spėjama, kad jis buvo gyvenamas 750—1200 metais. Tai buvęs miestas viešbutis su 300 su viršum atskirų kambarių tik pirmame augšte ir daugybe aplink išmėtytų mažų namelių. Mieste gyvenę ligi 2000 žmonių. Jį yra supusi 20 m augščio siena, kurios dalis išlikusi. Didžiajame pastate buvo per 20 maldos salių.

N. M. Judd The pueblo Bonito—The National Geographic Magazine 1922.

Bonito Thynnus pelamys L. Teleostei būrio, Acanthopterygii pobūrio, Scombridae šeimos žuvys ligi 80 cm ilgio, metalinio žvilgėjimo, mėlynos, žalios ir raudonos spalvos. Gyvena Atlante, dažnai sekioja laivus, žmogui krisdamos į akis ypač dėl to, kad puola skraidančias žuvis.

Bonivard Bonnivard, François (1493 — 1570) Šveicarijos istorikas. 1513 šv. Viktoro vienuolyno prioras. Priešinosi norinčiam Genevą pasisavinti Savojos kunigaikščiui Karoliui III. 1519—1521 buvo uždarytas ka-

lėjiman, iš kur popiežiaus rūpesčiu paleistas. Bet 1530 Karolio III vėl pagautas, buvo kalinamas Chillono kalėjimo rūsyje. 1536 Berno gyventojų išvaduotas, buvo grąžintas į Genevą. 1551 jo baigtas rankraštis Choniques de Genève, Kalvinui nepritarus, ilgai nebuvo spausdinamas. Teišspausdintas 1831. Kitas B. veikalas De l'ancienne et nouvelle police išsp. 1845. Chillono kalėjime jis buvo prikaltas prie uolos. B. kalėjimą išgarsino Byron poemoje The prisoner of Chillon 1816.

H. Bressler F. B. 1944.

Bonizo, Bonitio, Bonitius de Sutri (apie 1045—1091) italų bažnyčios veikėjas ir rašytojas. 1075 Sutri vyskupas, popiežiaus Grigaliaus VII šalininkas. 1082 pateko imperatoriaus Henriko IV ir antipopiežiaus Viberto nelaisvėn. 1085—1086 parašė Liber ad amicum, sive de persecutione Ecclesiae (išsp. Monumenta Germaniae historica I 1891). Kiti veikalai — De vita christiana (išsp. 1930). Paradisus Augustinianus

Bonmot (pr. — geras žodis) sąmojingas, taiklus posakis.

Bonn vak .Vokietijos miestas Reino kair. krante, 40 km į pietus nuo Kölno. 130.000 gyv. (1953). Senoji romėnų Castra Bonnensis, 1285 gavo miesto teises, 1273 — 1794 Kölno arkivyskupų rezidencija. Nuo 1949 XI 3 B. yra laikinoji Jungtinės Vokietijos respublikos sostinė. XII a. vėlyvojo romanų stiliaus bazilika, gimtinis Beethoveno namas, paverstas jo muzėjumi, meno muzėjus, 1777 įsteigtas universitetas. Čia ligi I pas. karo tik retas lietuvis studijavo. Nuo 1945 — 1946 ten pradėjo burtis lietuviai tremtiniai. Pradžioje gyveno bendrojoje DP tremtinių stovykloje Duisdorfo prie B. kareivinėse, vėliau įsikurdino B. miesto centre, kur gavo bendrabučiui keletą namų. 1945—

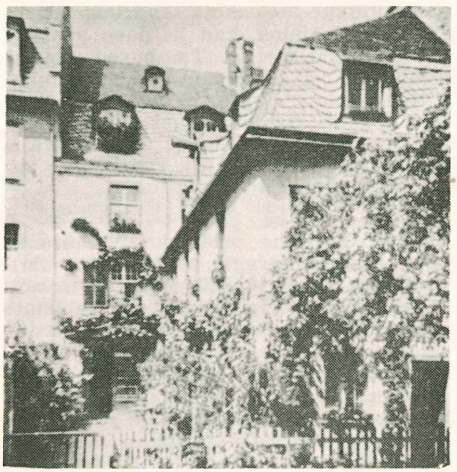

Bonn: Beethoveno gimtasis namas

1948 lietuviai studentai Bonnos universitete

1949 B. universitete studijavo 76 studentai lietuviai (mediciną 16, agronomiją 21, filosofijos mokslus 14, farmaciją 4, odontologiją 8, chemiją 2, geodeziją 1, teisę 6, ekonomiją 5). Baigė 41. Studentų lietuvių globėju ir ryšininku su universitetu buvo B. universiteto filosofijos prof. Šilkarskis. Visą laiką veikė studentų atstovybė, kuri rūpinosi studentų kultūriniais ir materialiniais reikalais, ruošdavo pobūvius, minėjimus. paskaitas, iškylas ir išvykas. 1947 pavasarį drauge su kitų tautybių studentais-politiniais emigrantais buvo suruošta protesto demonstracija prieš bolševikus. Veikė tautinių šokių grupė ir choras. 1948 buvo išsp. leidinėlis Gaudeamus. Veikė Žemės Ūkio Darbuotojų Sąjungos skyrius, Ateitis, Šviesa, Viltis, kurie rengė susirinkimus, paskaitas, diskusijas, minėjimus. Emigracijai prasidėjus, dalis studentų išvyko į Angliją, Kanadą, Australiją, o daugumas į JAV. Čia 1949 liko vos jie keli studijų baigti. 1950 — 1953 Chicagoje, New Yorke ir Toronte įvyko buvusiųjų B. universiteto studentų suvažiavimai.

Bonnal Guillaume (1844—1917) prancūzų generolas ir karinis rašytojas. Nuo 1899 karo akademijos karo istorijos ir taktikos profesorius, nuo 1901 jos viršininkas. Išsp. L'esprit de la guerre moderne, Sadova, La manoeuvre de Vilna.

Bonnard 1) A b e l (g. 1883) prancūzų poetas ir beletristas. Išsp. eilėraščių rinkinį Les Familiers 1906, kelionės įspūdžius En Chine 1924, Au Maroc 1927, apysakas La vie et l'amour 1913, La vie amoureuse d' Henri Beyle 1926, Saint François d'Assise 1929, psichologinius romanus L'Argent 1928, Le bouquet du monde 1938. Nuo 1932 Prancūzų Akademijos narys. 1942 — 1944 buvo Vichy vyriausybės švietimo ministeriu. Gyvena Ispanijoje.

2) P i e r r e (1867—1947) prancūzų tapytojas ir grafikas, Manet'o Degaso ir Cézanne'o sekėjas. Žymesnieji paveikslai: Place Clichy 1900, Bords de Seine 1912, Goûter

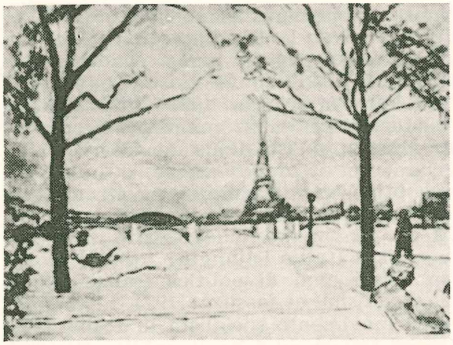

P. Bonnard Seine'os krantas

Champêtre 1920. Iliustravo Langus'o Daphnis et Cloe, Verlaine'o Parallèment.

Bonnasieux Jean Marie (1810 — 1892) prancūzų skulptorius. Legendre-Héralio ir Dumont'o mokinys. Sukūrė Sužeistąją Hiacintą 1834, Susimąstymą 1855. Lyone 1857 pastatyta jo darbo 16 m augščio bronzinė statula — Notre Dame de France.

Bonnat Léon-Joseph-Florentin (1833 — 1922) ispanų-prancūzų tapytojas. Tapybą studijavo Madride, Paryžiuje, Italijoje. Jo žymesnieji pavėikslai: Edipas ir Antigona 1865, Žengimas Dangun 1869, Kristus 1874, Jobas 1880, taip pat Italijos ir Turkijos vaizdai. Portretistas jis davė Thierso 1877, V. Hugo 1879, Grévy 1880 portretus.

Bonn Durchmusterung labai žinomas žvaigždžių katalogas, apimąs šiaurės dangaus pusrutulio žvaigždes ligi 9 ryškumo ir šiek tiek pietinės dalies nuo 2^0 ligi 23^0 pietų deklinacijos. 1886 B. D. praplėtė Schönfield, įtraukdamas daugiau pietinio pusrutulio žvaigždžių.

Bonne Rigobert (1727—1795) prancūzų inžinierius ir geografas. Prancūzijos žemėlapiui griežčiau sudaryti nustatė naują, bet tolygią projekciją, savotišką vidurkį tarp kūginės ir sinusoidinės projekcijos. Jos būdingoji savybė yra ta, kad svarbiausias mastas lieka nepakeistas išilgai visų lygiagrečių ir svarbiausiojo dienovidinio. B. išleido Petit Atlas maritime des Cotes de la France 1762, Tableau de la France en 27 cartes 1764.

Bonne-bouche (pr. gardus kąsnelis) deserto vietoje vartojamieji skanėstai.

Bonnechose François Paul Émile (1801—1875) prancūzų istorikas. Išsp. Bolivar 1831, Histoire de France 1834, réformateurs avant la réforme du XV siècle 1844, Histoire d' Angleterre 1858 — 1859, La crise actuelle dans l'Église réformée de France 1868.

Bonney Thomas George (1833 — 1912) anglų geologas, tyrinėjęs daugiausia Europos paviršių. Išsp. The story of our planet 1893, Ice work, past and present 1896, Volcanoes 1899.

Bönnelycke Emil (g. 1893) danų radikalios ekspresionistinės krypties lyrikas ir pasakotojas. Išsp. Gadens legende 1916, Asfaltens Sange 1917, Spartanerne 1930, Aurora 1932, Lokomotivet 1933, Stilheden 1938, Kristussonetter 1940.

Bonnemère Joseph Eugène (1813—1893) prancūzų literatas ir istorikas. 1843—1848 redagavo Précurseur de l'Ouest Angerse. 1849 išsikėlė Paryžiun ir atsidėjo istorijai. Išsp. Histoire des paysants 1857, La France sous Louis XIV 1864, Histoire de Comisards 1869, Histoire de la Jacquerie 1873, Les guerres de la Vendée 1884, Histoire des guerres de la religion au XVI siècle 1886, Histoire populaire de la France 1874—1877.

Bonner Edmond (1500—1569) paskutinysis Londono vyskupas katalikas (nuo 1540). Henriko VIII politikos įrankis, bet priešingas reformacijai. Henrikui VIII mirus, Edvardo IV atstatytas ir kalintas. Karalienės Marijos Tudor grąžintas į vyskupo postą, rėmė jos katalikinės restauracijos darbą. Marijai mirus, karalienę Elzbietą atsisakęs bažnyčios galva pripažinti, o savo katedroje ir toliau laikęs katalikiškąsias mišias, buvo vėl uždarytas kalėjiman, kuriame ir mirė.

Bonnet 1) Charles (1720—1793) Šveicarijos filosofas, teisininkas ir gamtininkas. B. surado partenogenezę amaruose ir stebėjo regeneracijos reiškinius. Botanikos veikale Recherches sur l'usage des feuilles dans les plantes 1754 jis klaidingai aiškino lapų reikšmę augalų maitinimuisi. Vėliau pasinėrė į filosofiją ir rašė daugiausia psichologijos bei gnoseologijos klausimais. Jis stengėsi suderinti sensualinę psichologiją su sielos substancialumu bei jos nemarumu ir gynė krikščioniškai imamą apreiškimo mokslą prieš savo gadynės racionalistus. Filosofijos srityje išsp. Essai de psychologie 1755, Contemplation de la nature 1762 — 1768, Palingénésie philosophique 1764 — 1765. 1779—1783 išl. savo Oeuvres complètes.

Caraman Ch. B. philosophe et naturaliste, sa vie et ses oeuvres 1859.

2) Georges (g. 1889) prancūzų politikas. 1926—1936 keliais atvejais ministeris. 1937 Prancūzijos atstovas JAV. 1938—1939 Daladier kabinete užsienių reikalų ministeris. Nuolaidų politikos šalininkas ir Münchено pakto sudarymo dalyvis. 1924—1940 radikalsocialistų atstovas parlamente. Išsp. Les Finances de la France 1920, Défence de la paix 21948, La Fin d'une Europe 1949.

3) Pierre Ossian (1819—1892) prancūzų matematikas. Nuo 1862 prancūzų mokslo akademijos narys. 1873 — 1878 l'École polytechnique direktorius. 1878—1892 Paryžiaus universiteto astronomijos prof. Jo žymiuasieji darbai liečia mate-

matinę analizę ir geometriją. Išsp. Sur les intégrales définiés 1841, Sur la convergence des séries 1843, Sur les surfaces isothermes et ortogonales 1849, Sur quelques propriétés des lignes géodésiques 1855.

Bonnet-macaque (macocus sinicus) kepurėtosios beždžionės vardas Indijoje.

Bonnet-rouge (pr. raudona kepurė) nuo 1793 prancūzų mėgiamoji šviesiai raudonos spalvos kepuraitė, didžiosios Prancūzijos revoliucijos metu nešiota sans-culotte'ų ir dėl to tapusi sankiulotų ir kairiųjų revoliucininkų sinonimu.

Bonnyclabber Airijoje ir Anglijoje geriamas gėrimas, gamintas iš alaus, pasukų ir rūgščios grietinės.

Bonnier Gastone (1853—1922) prancūzų botanikas. 1889 įsteigė Revue générale de Botanique. Išsp. Flore complète de la France 1894 (drauge su de Layensu'u), La géographie botanique 1894, Cours de botanique 1901—1905 (drauge su Leclerce du Sablon'u).

Bonoldi Juozas Achilas (1818 — 1871) italų dainininkas. Baigęs Lozanos universitetą, apie 1840 atvyko į Lietuvą ir dirbo pradžioje dainavimo mokytoju dvaruose (Kairėnuose ties Vilnium ir kitur). Kurį laiką buvo dainavimo mokytojas Vilniaus bajorų institute. Susidraugavęs su šv. Jono bažnyčios vargonininku S. Moniuška, dalyvavo jo koncertuose Vilniuje, 1849 Petrapilyje, 1851 Druskininkuose. Itališkai išvertė Moniuškos operą Halką (Halka drama lirica in 4 acti). Prieš 1863 dalyvavo Vilniaus sąmokslininkų darbe. Tam reikalui įsteigė fotografijos įstaigą ir drauge slaptą spaustuvę. 1863 sukilimui prasidėjus, B. buvo K. Kalinausko ir B. Dluskio slapto „Lietuvos Komiteto" narys Vilniuje. Tačiau gen. gubernatorius Nazimov jį, kaip Italijos pilietį, ištrėmė į užsienį. B. išvyko į Paryžių, pasiėmęs Lietuvos Komiteto atitinkamus įgaliojimus. 1871 atsitiktinai žuvo komunos suirutėje.

J. Gieysztor Pamiętniki I 1913.

Bonomelli Geremia (1831 — 1914) italų bažnytinis veikėjas, 1871—1914 Cremonos vyskupas. B. kovojo už Vatikano susitaikymą su Italijos vyriausybe ir bažnyčios suartėjimą su moderniąja kultūra. Jo knyga Roma, l'Italia e la realtá de la cose (1889) buvo indeksuota. 1900 B. įk. ir suorganizavo Opera d'ssistenza degli emigranti, kurios tikslas buvo tiekti pagalbą italams užsienyje. Jis rūpinosi kunigų švietimu ir kovojo su kaikuriomis blogybėmis bažnytiniame gyvenime. Išsp. Lezioni fondamentali nella religione 1894, Questioni religiosi, morali, sociali 1903.

Bonomi Ivanoe (1873—1951) italų politikas, profesijos advokatas. Socialistas revizionistas. Nuo 1909 parlamento narys. Kurį laiką redagavo socialistų partijos organą Avanti. Pasitraukęs iš socialistų partijos, 1912 drauge su L. Bissolati įsteigė socialistų reformistų partiją, kuriai vadovavo ligi 1920. 1916—1917 buvo darbo ministeris, 1920 karo ministeris, 1920—1921 finansų ministeris, 1921—1922 ministeris pirmininkas. Fašizmui įsigalėjus, pradžioje buvo parlamento opozicijos vadas, o nuo 1924 buvo priverstas iš politikos pasitraukti. II pas. karui pasibaigus, 1944—1945 buvo ministeris pirmininkas, 1948 senato pirmininkas, veikęs Italiją įsijungti į Atlanto bloką. Išsp. Dieci anni di politica italiana 1924, Dal socialismo al fascismo 1924, L. Bissolati e il movimento socialista in Italia 1929, Mazzini triumvire della Republica Romana 1937.

Bononcini Giovanni Battista (1672—apie 1750) italų muzikas (rašėsi Buononcini). Besimokydamas Bolonijoje ir Romoje parašė operas Tullo Ostilio ir Serse 1694. 1696 drauge su broliu Antonio pakviestas Vienon rūmų orkestran, ten parašė 6 operas. 1703—1705 buvo Berlyno rūmų kompozitorius, ir ten 1703 parašė operą Polifem. 1706 grįžo Italijon, bet 1716—1731 dirbo Londono muzikos akademijoje, kur parašė kelias operas. 1731—1748 gyveno Prancūzijoje, paskiau Vienoje ir Venecijoje. Daugumas jo kūrinių žuvo, išliko L'Esperto noechiero, Vado ben spesso.

Bononi Carlo (1569–1632) italų dailininkas Ferraroje, studijavęs Venecijos tapybos mokykloje, pasižymėjęs freskų piešimu sienose. Jų žymiausios: Santa Maria del Vada koplyčioje Ferraroje, Santa Fam'glia Breroje, Puota Galilėjaus Kanoje Ferraros Pinakotekoje.

Bononia lotyniškieji Bolonijos, Boulogne-sur-Mer ir Vidino vardai.

Bononijus (m. 1026 VIII 30) šventasis, italų kamaldulietis, vad. „Egipto apaštalu". Kilęs iš Bolonijos, misininkas Kaire, gyvenęs Sinajaus kalne. Atšauktas Italijon, vadovavo Lucedio vienuolynui.

Bonpl. Bonplando pavardės santrumpa, kaikuriuos augalų vardus žymint.

Bonpland Aimé Jacques (1773 — 1858) prancūzų gydytojas ir botanikas. Tikroji pavardė Gouyaud, tik kaip augalų mėgėjas tėvo buvo Bonpland pramintas. 1799—1804 dalyvavo A. Humboldto ekspedicijoje į Ispaniją, P. Ameriką ir Meksiką. Surado apie 6200 naujų augalų rūšių. 1804 grįžęs, buvo Navarros ir Malmaisono botanikos sodo vedėju. Napoleonui žlugus, išvyko į P. Ameriką. 1818—1821 Buenos Aires universiteto profesorius, 1830—1850 gyveno Urugvajuje, paskiau Brazilijoje. Išsp. Description des plantes rares cultivées à Malmaison et à Navarre 1813, Plantes équinoxiales recueillies au Mexique 1808—1809, Monographie de Mélastomacées 1806—1823. Jo garbei 1853—1858 leistas žurnalas Bonplandia.

Bon religija — tautinė tibetiečių religija, kraštutiniškai animistinio pavidalo, kilusi iš gamtos įspūdžių, žmogui paliekamų Tibeto augštumų dykumų. Visata vaizduotasi gyvenama demonų ir smulkesniųjų dvasių, kurias stengiamasi nuraminti kėrėjimo apeigomis. VII—X a. B. R. ypač stipriai varžėsi su besikverbiančiu budizmu, čia paskui laimėjusiu lamaizmo pavidalu. Bon religojos mintys yra išlikusios Gzer- myig epe apie legendinį tos religijos kūrėją, mitologijoje dar senesnės legendos apie karalių Kesarą (Gesarą) ir tibetiečių liaudies, ypač vestuvinėse, dainose. Lamaizmas ir yra B. R. jau Indijoje išsigimusio budizmo ir senovės indų Šivos kulto elementų mišinys.

A. H. Franke Geistesleben in Tibet 1925; *H. Hoffmann* Zur Geschichte der B. R. 1938.

Bonsdorff Toivo Ilmari (1879–1950) Suomijos geodezininkas ir astronomas. 1906 Helsinkio universiteto profesorius, dėstė astronomiją ir geodeziją, nuo 1918 Suomijos geodezinio instituto direktorius. Jo iniciatyva 1924 VI 24 Helsinkyje susirinko Pabaltijo I geodezinė konferencija, kurioje susitarta geodezinių darbų aplink Baltijos jūrą apjungimu. Tiems darbams vykdyti Pabaltijo valstybės pasirašė atitinkamą konvenciją ir buvo sudaryta Pabaltijo geodezinė komisija, kurios generaliniu sekretoriumi buvo išrinktas B. 1929 B. dalyvavo bazės ties Švėkšna matavime. 1934 XI 14 buvo išrinktas VDU technikos fakulteto garbės daktaru inžinieriumi. Išsp. Détermination relative de la pesanteur à Helsingfors 1908, Die Beobachtungsergebnisse der südfinnischen Triangulation 1924, 1927, 1929, Measuring of seven base lines of the Baltic polygon, executed 1929, 1930, Die Länge der Versuchsbasis von Helsinki 1934.

J. Bonsdorff

S. Kolupaila Prof. T. I. B. — Kosmos 1935.

Bonsdorfitas Suomijoje randamas mineralas — korderito irimo produktas. Kietumas 2,5—3.

Bonsė prūsas, 1277 pradėjęs sukilimą prieš kryžiuočius Semboje (šiauriau Karaliaučiaus).

Bonsels Waldemar (1881—1952) vokiečių rašytojas. 1898 apkeliavo Vokietiją, p. Europą, Egiptą, 1900 Indiją, Ceiloną. Grįžęs Vokietijon, pradėjo rašyti noveles, romanus, kelionių aprašymus ir kt. Išsp. Don Juan 1908, Die Toten der ewigen Krieges 1911. Jo apysaka vaikams Die Biene Maja und ihre Abenteuer 1912 susilaukė ligi 700 leidimų. Lietuviškai ją išvertė P. Mašiotas — Bitė Maja 1923. Savo keliones B. aprašė autobiografinėje apysakoje Indienfahrt 1916, susilaukusioje per 200 leidimų. Karo baisumus aprašė apysakose Blut 1914, Das Feuer 1916, Die Heimat des Todes 1916. Po I pas. karo kūrė panteizmo ir misticizmo įtakoje. Išsp. Notizen eines Vagabunden 1918—1923, Die Flamme von Arzla 1920 (drama), Himmelsvolk 1915 (per 400 leidimų), Die Nachtwache 1933, Die klingende Schale 1939, Gott und Natur im Menschenherzen 1943, Mario 1946, Tage der Kindheit 1947, Dositos 1948 ir daug kitų. B. pasakojimai turi stipriai erotiškai nudažyto misticizmo. Jis skelbė ir germaniškąją krikščionybę.

Bonstetten Charles Victor (1745—1832) Šveicarijos rašytojas. Išsp. L'Homme du Midi et l'homme du Nord 1824, kur svarstė klimato įtaką tautų būdui, papročiams, Recherches sur la nature et les lois de l'imagination 1807.

Bontempelli Massimo (g. 1878) italų rašytojas. Perėjęs klasicizmo ir futurizmo fazes, nustatė savo realistinį humoristinį stilių. Spausdino eilėraščius, apysakas, noveles: Sette savi 1912, Vita intensa 1920, Eva ultima 1924, Il figlio di due madri 1928, Teatro 1936, Gente nel tempo 1937, Giro del sole 1941. Raštų rinkinys išleistas 1904—1936.

Bon ton (pr. — geras tonas) tinkamas elgesys draugijoje.

Bonum (lot.) gerybė, gėris; gėrybė, nauda. B. publicum — visuomeninė nauda, gerovė.

Bonus (lot.) primokėjimas. Kartais B. išmokamas akcininkams priedu prie dividendo. Ūkiškai gerai pasisekusiais metais verslo įmonė, turėdama didelį pelną, nekelia akcininkams išmokamo dividendo procento, jei jis buvo per kiek metų pastovus ir per ateinančius metus nenumatoma gauti tokio pat pelno. Tuo atveju mokama dar B., ir tuo būdu užbėgama už akių kitais metais dividendo procentui mažinti, jei vėl tik normalus pelnas. Tuo būdu ir akcijų kursas apsaugomas nuo staigių kitimų vienon ar kiton pusėn.

Kur pelne dalyvauja ir verslo įmonės darbininkai, B. vadina darbininkams tenkančią pelno dalį. JAV B. vadina ir darbininkams mokamą premiją už tam tikro akordinio darbo atlikimą per trumpesnį laiką, nekaip tam darbui yra normaliai skiriama.

Bonus Eventus senovės romėnų mitologijoje laimės, gero derliaus, pasisekimo dievas. Cezario ir imperatorių laikais B. E. atvaizdas buvo kaldinamas sidabrinėse monetose — dinaruose. Jis buvo vaizduojamas jaunas jaunikaitis, viena ranka ant aukuro

iš indo liejąs šventą gėralą, o kitoje rankoje turįs varpų saują.

Bonvalot Pierre Gabriel (1854—1933) prancūzų keliautojas. 1882, 1885—1887 ir 1889—1890 keliavo po Persiją, Pamirą, Tibetą, Turkestaną, Kaukazą ir Indiją. 1886–1887 pirmas pasiekė Indiją iš Kaukazo per Pamirą. Šią kelionę aprašė Du Causase aux Indes à travers le Pamir 1888.

Jounneau et Berger P. G. B. 1939.

Bonwetsch Gotlieb Nathaniel (1848–1925) vokiečių evangelikų teologas. Dorpato (Tartu) ir Göttingeno universitetų profesorius. Išsp. Kyrill und Methodius 1885, Grundriss der Dogmengeschichte 1908, Kirchengeschichte Russlands 1923. Nuo 1898 drauge su R. Seebergu leido Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche.

Bonvin 1) Ludwig (1850–1939) jėzuitas, bažnytinės muzikos kompozitorius, 1887 Canisius College Bufalo JAV muzikos direktorius. Parašė simfoniją G-Moll, mišias ir kt.

2) François (1817 — 1887) prancūzų tapytojas. Daug paveikslų nupiešė iš vienuolių gyvenimo. Žymiausias paveikslas Le refrectoire.

Fr. Bonvin Ave Maria

Bonvivant (pr.) lėbautojas, ūžautojas, „širdžių ėdikas". Dirbtinis prancūzų teatro terminas, vėliau ir plačiau visuomenėje prigijęs.

Bon voyage (pr.) — laimingos kelionės (atsisveikinant).

Bonza 1) japonų bonzi, iš kinų kalbos fonsung (religingas žmogus), nuo XVII a. pusės europiečių vartojamas terminas budistų vienuoliams Japonijoje ir Kinijoje vadinti.

2) Netiesiogine prasme B. vadinami ir politinių partijų vadeivos, kietai besilaiką politinio dogmatizmo.

Bonzaria budistų vienuolynai Kinuose ir Japonijoje.

Böök Martin Fredrik (g. 1883) švedų literatūros istorikas ir konservatyvinės krypties kritikas. Švedų akademijos narys. Išsp. Es. Tegner 1946, Sveriges moderna litteratur 1919, Resa kring svenska parnassen 1927, Essayer och kritiker 1913—1923, Resa till Schweiz 1932, Historier fran Hallandsasen 1934, Andersen 1938, Storskolan 1940.

Booker Washington Tagliaferro (1859—1915) JAV negrų veikėjas ir švietėjas. 1872—1875 išėjęs žemės ūkio mokyklą, mokytojavo negrų amatų mokykloje. 1900 Bostone įsteigė pirklių ir pramonininkų negrų sąjungą. Stengėsi suartinti negrus su baltaisiais, tam skirdamas savo raštus, prakalbas. Išsp. Up from slavery (autobiografija) 1901, The future of the American Negro 1899, Tuskegee and its people 1905, The Negro in business 1907, The story of the Negro 1909.

Book maker (angl.) lažybų surašinėtojas arklių lenktynėse.

Boole George (1815—1864) anglų matematikas ir logikas, 1849—1864 Queen College Corke matematikos profesorius. Savo darbuose Treatise on differential equations 1859 ir Treatise on the calculus of finite differences 1860 jis patobulino ir išplėtė simboliškąjį lygčių integravimo metodą, nustatė naujuosius metodus diferencinėms lygtims integruoti ir žymiai pastūmėjo baigtinių skirtumų teoriją. B. dirbo ir tiesinių transformacijų teorijoje ir yra iš moderniškesnės algebros kūrėjų. Savo darbuose Mathematical analysis of logic 1847 ir An investigation of the laws of thought 1854 B. nustatė matematinės analizės ir logikos santykiavimą.

H. R. Harley B. George, his life and works 1866.

Boom (angl.) — augšta ūkio konjunktūra. Ūkio depresija vad. slump.

Boom Belgijos miestas Antverpeno provincijoje. Ligi 20.000 gyventojų. Metalo ir tekstilės pramonė, laivų statybos dirbtuvės ir uostas.

Boone Daniel (1734—1820) JAV rytinių sričių (North Carolina, Kentucky, Florida) tyrinėtojas. Jo nuotykius ir patyrimus aprašė J. Filson The discovery settlement and present of Kentucky 1784.

H. A. Bruce D. Boone and the Wilderness Road 1910; *J. E. Bakeless* Fighting Frontiersman 1948.

Boophilus (Margaropus) erkių (Acarina) gentis, naminių raguočių kraujo kūnelių ligos — piroplazmozės (vad. Texaso drugio) užkrėtėjo. C. ir P. Amerikoje piroplazmozę uckrečia B. annulatus ir B. decoloratus.

Boos Heinrich (1851–1917) Šveicarijos istorikas, Bazelio universiteto profesorius. Išsp. Geschichte der rheinischen Städtekultur 1897—1901, Geschichte der Freimauerei 21906.

Booster The 1918—1923 Chicagoje leistas mėnesinis lietuvių reikalams skirtas žurna-

las anglų kalba. Jį leido ir redagavo Tomas Šėmis (pasivadinęs Thomas Shamis).

Bootes žvaigždynas. Ž. Jaučiaganis.

Booth 1) Charles (1840—1916) anglų ekonomistas, darbininkų gyvenimo tyrinėtojas. Išsp. Life and labour of the people of London 1889—1903, Old age pension and the aged poor 1891—1899, Poor law reform 1910, Industrial Unrest and trade union policy 1914.

2) John Wilkes (1839—1865) JAV scenos artistas, 1865 IV 14 nužudęs prezidentą Lincolną ir IV 26 teismo sprendimu sušaudytas.

Van D. Stern The Man who killed Lincoln 1939.

3) William (1829—1912) anglų visuomenininkas ir moralistas, anglikonų, nuo 1857 metodistų kunigas. Su savo žmona Catherine (1829—1890) pradėjo Londone palapinėse ir lauke sakyti pamokslus ir įsteigė broliją East London Revival Society, o 1876 dar ir East London Christian Mission ir Christian Mission. 1878 organizavo karinės tvarkos ir drausmės Salvation Army, pats būdamas jos dvasinis vadovas ir viršininkas (generolas). Nuo 1880 ji ėmė plisti JAV (lietuvių vadinami salaveišiais), Australijoje, Indijoje. B. išsp. Salvation Army 1882 ir In darkest England and the way out 1890, kur siūlė žmonių ydas ir skurdą šalinti, steigiant beturčių kolonijas, gelbėjimo namus, dorinant kalinius, beturčiams steigiant bankus, teisių patarimų biurus. Savo šalininkų remiamas, dalį tų siūlymų B. sugebėjo ir įgyvendinti. Po jo mirties jo darbą dirbo jo sūnus William Bramwell (1856—1929), paskiau jo duktė Evangeline Cory (g. 1865) 1934—1939 buvusi Salvation Army generolu.

H. Begbie Life of W. B. 1920.
J. Ervine God's soldier: General W. B. 1934.

Boothia Felix toliausiai į šiaurę nusikišęs Š. Amerikos pusiasalis, ligi 50.000 km² ploto. Pirmas B. aptiko J. Ross 1831. Vakariniame B. F. pakraštyje prie Franklino sąsiaurio Adelaidės rage yra surastas šiaurės pusrutulio magnetinis ašigalis, 1904 Amundseno nustatytas 70° 30′ N/97° 40′ W vietoje, o 1928 jo vieta nustatyta 70° 30′ N/95° 30′ W.

Bootle Anglijos miestas, vakarų Liverpoolio dalies priemiestis, prie Mersey upės žiočių, 80.000 gyventojų (1947). Laivų dirbtuvės, metalo ir džuto pramonė.

Bopyridae vėžiagyvių (Crustaceae) klasės šeima, parazituojanti kitų vėžiagyvių, pvz. krevečių (Palaemon) žiauninėje tuštumoje. Jie yra labai išsigimusios organizacijos. Ryškus lytinis dimorfizmas. Patinai mažesni už pateles.

Bopp 1) Franz (1791 IX 14—1867 X 23) vokiečių kalbininkas. 1812—1815 Paryžiuje mokėsi arabų bei persų kalbų ir studijavo sanskritą. Nuo 1821 Berlyno universiteto rytų kalbų ir visuotinio kalbamokslio profesorius. Iš pradžios B. ėmė domėtis kalbos mokslu plačiąja prasme, t. y. su kalbos mokslo pagalba jis norėjo įžvelgti į žmogaus dvasios paslaptis ir patirti jos prigimtį bei dėsnius. Bet vėliau bedirbdamas įsigilino į specialius kalbos mokslo dalykus. Jo pirmas tos srities darbas yra Über das Conjugationssystem d. Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen u. germanischen Sprache 1816. Kalbų lyg. pagrindu čia jis ima gramatinę jų sudėtį, kalba apie veiksmažodžių kaitymą. Sulygindamas knygoje minėtąsias kalbas, jis randa, kad jų formos yra bendros ir vienos kilmės.

F. Bopp

Kitas ir svarbiausias B. veikalas yra Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen 1833—1852 (³1868—1870). Šitame veikale jis skaldo kalbos formas, seka jų plitimą ir ieško jų pirmosios kilmės. Jo tyrimo tikslas yra genetiškoji kalbos raidos pusė. Remdamasis indų gramatikais, jis manė, kad indoeuropiečių kalbų žodžiai iš pradžios yra kildinti iš vienaskiemenių šaknų, kurios esančios dvejopos — veiksmažodinės ir įvardinės, iš veiksmažodinių šaknų esą sudaromi veiksmažodžiai ir vardažodžiai, o iš vardinių — įvardžiai, senoviniai prielinksniai, jungtukai ir dalelytės. Linksnių galūnės daugiausia kilusios iš pirminių įvardinių šaknų. Asmeninės veiksmažodžių galūnės susidariusios iš įvardžių pirmojo, antrojo ir trečiojo asmens. Taigi B. kalbos formas daugiausia aiškina pirminių šaknų pridėjimu prie pagrindinės šaknies; dėl to jo teorija yra aglutinacinė. Pastovių, beišimtinių dėsnių jis dar nepažino; kalbai dar palikdavo laisvės tam tikrais atvejais esančių dėsnių ir nesilaikyti. Dėl to, jo nuomone, balsiai gali būti be jokio pagrindo pailginti, kitais pakeisti arba vienoda garsų grupė vienu ir tuo pačiu metu gali pavirsti į labai įvairius darinius. B. fonetikos dalykuose buvo visai silpnas. Lyginamojoje gramatikoje jis ieškojo ne garsų atitikmenų, bet tik paviršutiniškai lygino atskirus žodžius, kurie jam rodės identiški. Tačiau jo didybė yra ne mokslingumas ir metodiškumas, bet genialumas. Tąja savo ypatybe jis yra daug naujų dalykų suradęs, tik jų dar negalėjo kaip reikiant išdėstyti,

pagristi. Minėtini dar jo Ausführliches Lehrgebäude der Sanscritsprache 1824—1827 ([2]1828—1832), Glossarium Sanscritum (1830 ([3]1866—1867), Kritische Grammatik der Sanskritsprache 1834 ([4]1868), Ueber die Sprache der alten Preuszen in ihrem Verwandschaftlichen Beziehungen 1853.

S. Lefmann Franz B., sein Leben und seine Wissenschaft 1891—1897; *Th. Benfey* Geschichte der Sprachwissenschaft 1869.

2) Linus (g. 1887) vokiečių katalikų teologas, pastoralistas ir pedagogas, nuo 1924 Freiburgo universiteto profesorius. Išspausdino Vom Verstehen u. Verstandenwerden 1926, Das Jugendalter u. sein Sinn 1926, Die Erzieher 1928, Allgemeine Heilpädagogik 1930, Wir sind die Zeit 1931. Geist und Form des katholischen Religions Unterrichts 1935.

Bor Peter Christianszoon (1559—1635) olandų istorikas, 1595—1619 parašęs 31 knygą olandų istorijos — Oorsprong, begin enede vervolgh der Nederlandsche oorlogen, išsp. 1679—1684.

Bora 1) stačioji banga, kurią į upių žiotis įvaro jūros potvynis.

2) Šaltas, sausas, smarkus vėjas, pasitaikąs Juodojoje ir Adrijos jūrose prie Dalmatijos krantų. Jis atsiranda šiuo būdu: žiemą nuo prieinančio prie jūros augštais, stačiais šlaitais šalto žemyno nuslenka masės šalto oro, besiveržiančio į kylančio nuo vandens į viršų šilto oro vietą. Temperatūra vandens paviršiuje nukrinta tuomet žiemiau 0^0 C. Laivai pavojingai apledėja, nes B. sukelia dideles bangas.

Bora Katharina (1499—1552) Nimbscho vienuolė cistersė, 1523 pabėgusi į Wittenbergą ir 1525 ištekėjusi už M. Luterio, iš kurio turėjo 3 sūnus ir 3 dukteris.

Kroker Katharina von B. 3 leid. 1928.

Boracitas boratų grupės spalvotas arba bespalvis mineralas $Mg_6 B_{14} O_{26} Cl_2$. Kietumas 7, tankumas 3. Augščiau 265^0 C jis yra kubinės sistemos, o žemiau tos temperatūros rombinės. Randamas druskos ir gipso kasyklose.

Boraginaceae (Borraginaceae, Asperifoliaceae) agurkliniai, augalų šeima iš dviskilčių. Apie 1200 rūšių; jų yra ir dekoratyviųjų, auga beveik visame žemės paviršiuje, daugiausia Vidurželmio jūros kraštuose. Bet jų beveik nėra arkčio kraštuose. Dažniausiai žolės su apvaliais stiebais ir pražambiniais lapais, plaukuotos šiurkščiais plaukeliais. Žiedai penkiais taurialapiais, vainiklapiais ir kuokeliais. Mezginė padalinta į dvi, toliau į keturias dalis. Vaisius keturi riešutėliai.

Borah William Edgar (1865—1940) JAV politikas. Nuo 1889 advokatas, nuo 1907 senato narys iš Idaho valstybės. Priklausė respublikonų partijai, bet pasižymėjo dideliu savarankiškumu: pasisakė prieš JAV siūlymą imtis Nikaragua protektorato, gynė Filipinų nepriklausomybę, reikalavo rinkimo teisės moterims, priešinosi Versailles taikos ratifikavimo Wilsono politikai, Haiti ir San Domingo okupavimui. 1923 senate siūlė savo projektą taikai išlaikyti. Nekartą pasisakydavo Vokietijos ir bolševikinės Rusijos naudai. 1925—1933 buvo senato užsienio komisijos pirmininku.

Borako miškas Telšių aps. Luokės vl., 123 ha ploto. Vidutinio amžiaus mišriųjų spygliuočių II augštumo medynai.

Boraksas $Na_2B_4O_7 . 10H_2O$, natritetraboratas, kieti bespalviai kristalai kartais vartojami gleivinių dezinfekcijai. Technikoje B. vartojamas vandeniui minkštinti, muilo, stiklo, emalės gamyboje, odų išdirbime. Natrio perboratas $NaBO_3$ įeina į balinančiųjų miltelių sudėtį („persilį" ir kt.). Randamas Borakso ež. dugne druskinguose Kalifornijos ir Nevados JAV ežeruose.

Boranić Dragutin (g. 1870) kroatų mokslininkas, mokslo akademijos narys Zagrebe. Išsp. Pravopis hrvatskoho ili srpskogo jezika ir kt. daugiausia kalbotyros srities darbus, Rad Jugoslovenske Akademi spausdintus.

Boras p. Švedijos miestas 57 km į rytus nuo Göteborgo. 58.000 gyventojų (1950). Dirbtinio pluošto, audinių, medžio ir kt. pramonė.

Boras cheminis elementas, simbolis B, atominis svoris 10,82, atominis numeris 5, valentingumas 3. Jį 1808 aptiko Davy, Gay-Lussac ir Thénard. Gamtoje palaido B. nėra. Jis pasitaiko tik junginiuose, pvz. borakse, boronatriokalcite, boro rūgštyje. Amorfinis B. yra minkšti rudi milteliai. Kristalinis B. yra labai kietas, ir jį vartoja deimanto vietoje. B. vartojamas lydiniams, pvz. plienui, gaminti, ir anodas galvaniniams elementams.

Borassus flabelliformis L. Palmae šeimos medis iš Indijos, vadinamas vyno arba Palmiro palme. Atogrąžų kraštuose iš jo gamina vyną (Toddy), mieles, cukrų, sago. Iš lapų gamina popierių.

Borastus Gregorius (1580 Švedijoje—1656 Lenkijoje) švedų poetas lotynų kalba. Lenkijon atvyko iš Švedijos kartu su Žygimantu Vaza. Išėjęs mokslus Vilniaus akademijoje, virto kataliku. Buvo D. L. K. Žygimanto IV, Vladislovo IV ir Jono Kazimiero sekretoriumi ir lotynų kalbos raštais gynė jų reikalus prieš Sudermanijos Karolio ir kt. puolimus. Rašė eiliuotąsias panegirikas — Panegyricus Sigismundi III Poloniae et Sueciae regi 1611.

Boratinė Lietuvos ir Lenkijos XVII a. moneta, pavadinta vardu italo Tito Livijaus Boratini (m. 1682), 1641 atvykusio iš Italijos. 1659 D. L. K. ir karaliui Jonui Ka-

1666 Kaune kaldintos boratinės

zimierui pasiūlė Lenkijai ir Lietuvai atmušti kelis milionus tokių monetų, norėdamas jomis apmokėti valstybės skolas. Šį pasiūlymą seimui priėmus, jis tas monetas mušė Lenkijai Ujazdove ir Krokuje, o Lietuvai — 1660—1661 Ujazdove, Olivoje, J. Hornas — Kaune, vėliau pats Boratini Vilniuje ir Lietuvos Brastoje. 1659—1666 B. buvo atmušta daugiau kaip 10 milionų auksinų sumai. Vilniaus, Lietuvos Brastos ir Kauno kalyklos buvo uždarytos 1666 XII 28. Lietuvoje B. išmokėta 4 milionai auksinų skolos kariuomenei ir 2 milionai auksinų kitiems reikalams. Jų kursas buvęs 3 B. už vieną grąši. Nepilna jų vertė buvo padariusi ekonominę krizę. 1675 Boratini Vilniuje išleido Misura universale.

M. Gumowski Mennica Wileńska 1921.

Boratinskiai (Boriatinskiai) kunigaikščiai. Jonas B. XVI a. pabėgo iš Maskvos į Lietuvą ir 1522 gavo Maišiogalos valsčiuje du kaimus ir nuomojo Utenos valsčių. Iš tos giminės XVI—XVIII a. buvo kilę Oršos (rytų Lietuvoje) įvairūs vietiniai dignitoriai.

Boratynskis Vladislovas (1845–apie 1890) 1863 sukilimo dalyvis rytų Lietuvoje. Dalyvavo Liaskovskio-Sobeko būryje. Suimtas ir 1864 III ištremtas 20 metų sunkiųjų darbų į Sibirą. Nuo 1869 VII buvo įkurdintas Minusinsko apygardoje Krasnojarske. Ten gyvendamas, surašė atsiminimus iš sukilimo, kalėjimo ir ištrėmimo laikų — Ostatnie polskie powstanie (neišspausdintas rankraštis buvo VDU bibliotekoje).

Borchai (Borch) Lybių žemės vokiečių giminė.

1) Bernardas B. 1477—1485 buvo kardininkų didžiuoju magistru.

2) Kazimieras Fabionas XVIII a. pradžioje buvo Lietuvos artilerijos generolu ir Lietuvos pasiuntiniu prie rusų caro Petro I.

3) Jonas Andrius Juozas (apie 1715—1780) 1744 Livonijos pakamaris, Saksų dinastijos šalininkas, ilgai buvęs Čartoriskių priešininkas, bet 1765 pakeltas Livonijos vaivada, su jais susitaikė. 1767 Lenkijos pakancleris, 1780 kancleris.

4) Mykolas (1751—1810) Jono Andriaus Juozo (3) sūnus. 1776—1782 gyveno Italijoje ir savo patyrimus aprašė Lettres sur la Sicile et sur l'ile de Malte 1782, Minéralogie sicilienne 1780. Lietuvon grįžęs, 1782 Lietuvos kariuomenės generolas, paskiau Lietuvos kariuomenės stovyklininkas, 1787—1791 Belzo vaivada.

5) Mykolas (1810—1889) Mykolo (4) broliavaikis. Gyvendamas Letgaloje, prancūziškai išvertė A. Mickevičiaus Farys ir Dziady — Les mânes 1859.

Borchard 1) Ludwig (1863–1938) vokiečių egiptologas, nuo 1906 vokiečių egiptologijos muzėjaus Kaire steigėjas ir direktorius. 1899—1914 vadovavo Amarnos griuvėsių ir kt. kasinėjimams. Išsp. Die ägyptische Pflanzensäule 1897, Das Re Heiligtum 1905, Das Grabdenkmal des Königs S'a hu-Re 1910—1913.

2) Rudolf (1877 Karaliaučiuje—1945) vokiečių rašytojas, kilimo žydas. Išsp. Gesprächüber die Formen 1912, Rede über Hofmannsthl 1907, Das Buch Joram (apysaka) 1907, Jugengedichte 1920, Vermischte Gedichte 1924, Handlungen und Abhandlungen 1928, Pisa 1948, Der Leidenschaftliche Gärtner 1952.

Borchertas Endrius (1891XI 26 Tilžėje) Mažosios Lietuvos veikėjas. Mokyklas lankė Vainuočiuose ir Tilžėje. Kurį laiką dirbo Mauderodės spaustuvėje Tilžėje prie Naujos Lietuwiszkos Ceitungos. 1905–1911 dalyvavo Vydūno vadovautoje Tilžės Giedotojų draugijoje. 1914—1918 dalyvavo kare. Karui pasibaigus, aktyviai veikė Jaunimo draugijose ir buvo Kalno draugijos pirmininkas. 1923 krašto direktorijos narys, 1925 Klaipėdos direktorijos pirmininkas. 1927, 1929 ir 1932 Klaipėdos krašto seimelių narys. Nuo 1929 buvo Klaipėdos Krašto Lietuvių Susivienijimo centro valdybos pirmininkas. Vokiečiams Klaipėdos kraštą užgrobus ištremtas į Lietuvą. 1947 bolševikų išvežtas į Sibirą.

E. Borchertas

Borchgreving Carsten Egerberg (1864—1934) norvegų geografas keliautojas, pietų ašigalio sričių tyrinėtojas. 1898—1900 vadovavo G. Newneso organizuotai Southern Cross ekspedicijai į pietų ašigalį, 1899–1900 pasiekė 78° 35′ pietų platumos. 1902 tyrinėjo Martinikos ugniakalnius. B. pirmutinis pasiekė pietų ašigalio žemyną. Išsp. Närmest Sydpolen 1904–1905, Aaret 1900, First on the Antarctic Continent 1901, Das Festland am Süd-Pol 1904.

Borda Jean Charles (1733—1799) prancūzų matematikas, fizikas ir geodezininkas. Išėjęs inžinieriaus mokslą, už darbą Mémoire sur le mouvement des projectiles 1756 buvo priskirtas prie Paryžiaus mokslo akademijos. 1767–1776 tarnaudamas laivyne, ištaisė daugelio vietų geografinį ilgį ir plotį ir paruošė Kanarų salų ir Afrikos pakrančių žemėlapį. 1777 ir 1778 dalyvavo

Šiaurės Amerikos kare. Prancūzijoje įsteigė laivų statybos mokyklą, patobulino daug astronomijoje ir laivyboje vartojamų optinių instrumentų, sukonstruktavo astronominį matlankį, refleksinį ir kartotinį ratą. Nuo 1782 dalyvavo komisijoje, nustačiusioje Paryžiaus dienovidinio ilgį. 1790 nustatė sekundinės švytuoklės ilgį Paryžiuje. Sukonstruktavo naujus įrankius trianguliacijos tinklō matavimams. Nustatė dvigubo svėrimo metodą, kuris jam pagerbti vadinamas B. svėrimo būdu. Išsp. Description et usage du cercle à réflexion 1787, Tables trigonométriques décimales 1804. Jo gimtinėje 1889 jam buvo pastatytas paminklas.

Borda pradmuo hidraulikoje nustato kinetinės energijos nuostolį, atsiradusį dėl skysto kūno nusistovėjusio judesio staigaus sumažėjimo. B. P. tik apytikriai nustato reiškinį, kuris daug kuo iš esmės skiriasi nuo nestangrių standžių kūnų dūžio.

Bordas-Demoulin Jean Baptiste (1798 — 1859) prancūzų matematikas ir filosofas. Išsp. Lettre sur l'éclecticisme et le doctrinarisme 1838, La Cartésionisme 1843, Les pouvoirs constitutifs de l'Église 1855, Essais de réforme catholique 1856, Oeuvres posthumes 1861.

F. Huet Histoire de la vie et des ouvrages de B. D. 1861.

Bordeaux vakarų Prancūzijos miestas prie Garonne upės (90 km nuo žiočių), Gironde departamento sostinė; 260.000 gyventojų (1950). 1441 įsteigtas universitetas, 1631 jūrų mokykla, 1712 meno akademija, augštosios prekybos ir technikos mokyklos, meno muzėjus, observatorija. B. yra B. vyno prekybos centras. Katedra statyta XII—XIII a. Sen. galų Burdigala 412 vakarinių gotų, 507 frankų, 732—735 arabų užimtas, 1154—1452 anglų. 1870 ir 1914 Prancūzijos vyriausybės būstinė.

Bordeaux — prancūzų vynas. Malonaus kvapo, švelnaus skonio, vidutiniško stiprumo. Gaminamas Gironde departamente, Médoc, Graves, Sauternes, Saint Émilionais vietose. Prekyboje B. vynas skirstomas keliomis markėmis, rūšimis.

Bordeaux 1) tam tikra vyšninė, tamsiai rusva vyno spalva.

2) Anilino-azo dažų grupės dažai, gaminami iš akmens anglies destiliacijos dervos.

Bordeaux Henry (g. 1870) prancūzų romanistas ir kritikas. Pradžioje kaip kritikas pasireiškė studijomis Villiers de l'Isle-Adam 1890, Ames modernes 1894, toliau kaip romanistas romanais Le pays natal 1900, Le peur de vivre 1902, Les Roquevillard 1906, Le Croisée des chemins 1910, La robe de laine 1910, La neige sur les pas 1912, La revenante 1932, Les déclassés 1933, Le chêne et les roseaux 1934, Contes et nouvelles de Savois 1938, Le cendre chaude 1939, Romanciers et poètes 1940, L'Intruse 1948. Lietuviškai išversta Vilnonė suknelė 1938, Užsnigtos pėdos (vertė J. Pavilonis) 1938, Atsiveria akys (vertė P. Kupčiūnas) 1939, Juodasis ežeras 1939. Savo romanuose B. reiškiasi vienu iš vyriausiųjų katalikiško romano atstovų. Dalyvavęs I pas. kare, paskelbė kariniai publicistinius darbus: Les derniers jours du fort de Vaux, Les captifs délivrés. Vėliau grįžo prie kritikos — Jules Lemaitre, La jeunesse d'Octave Feuillet. Prancūzų akademijos narys.

Bordeaux skystimas fungicidas vartojamas augalams apsaugoti nuo daugelio parazitinių grybų. B. S. dažniausiai vartojamas 1% stiprumo. Gamyba: 1 kg vario sulfato ($CuSO_4$) ištirpinama 50 litrų vandens ir ½ kg negesintų (arba 1½ kg gesintų) kalkių ištirpinama mažame vandens kiekyje ir praskiedžiama ligi 50 litrų. Prieš pat vartojant, vario sulfato tirpalas pamažu supilamas į kalkių pieną, taip pat pamažu maišant. Gerai pagamintas B. S. turi būti neutraliosios reakcijos. Pagamintą B. S. reikia tuojau suvartoti, nes jis per keletą valandų nusėda ir lieka netinkamas. B. S. užmuša dygstančius grybų sporus ir tinka su augalų ligomis kovoti: vaismedžių ir vaiskrūmių rauplėmis, vaisių puvimu, lapų dėmėmis, bulvių maru (fitoftora).

Bordelais Bordeaux miesto sritis Prancūzijoje.

Bordelaise, vadinamas ir barrique, senovinis prancūzų vyno matas, lygus 228 l.

Bordelumitai XVIII a. protestantų sekta, kuri atmeta bažnyčią, sakramentus, jungtuves, nuosavybę. Ją 1739 buvo įsteigęs tuomet Danijai priklausiusiame Schleswigo-Holsteino Bordelume mieste studentas saksas Dawid Bähr, kurį Danijos valdžia buvo suėmusi. Iš kalėjimo paleistas, nustojo veikęs ir po to greitai mirė. Jam mirus, ir B. išnyko.

Borden Robert (1854—1937) Kanados politikas, nuo 1896 parlamento narys, nuo 1901 konservatorių partijos vadas, 1911—1920 ministeris pirmininkas. Dalyvavo Versailles taikos konferencijoje. Išsp. Mémoires 1938.

Borden 1916 Stefanssono atrastos Arktikos salyno salos į pietus nuo Melville.

Bordereau kurios vienos rūšies piniginių dokumentų santrauka, kai atskirų dokumentų vertės yra sutrauktos į vieną sumą. Šia prasme B. terminas daugiausia vartojamas bankų ir biržų apyvartoje. Prancūzijoje B. (B. de chargement) prekių transporto įmonėse vadinami į vagoną ar kitą transporto priemonę sukrautųjų prekių sąrašai. 1894 kapitono Dreyfuso byloje išgarsėjo iš Vokietijos karo attaché B. tariamai išvogtas lydimasis raštas, kurį, kaip tai 1899 paaiškėjo, buvo suklastojęs buvęs majoras Esterhazy.

Bordes Charles (1863—1909) prancūzų kompozitorius, Schola Cantorum steigėjas. Parašė daug bažnytinės muzikos veikalų. Žymiausieji pasaulietinės muzikos B. veikalai: Baskų rapsodija, Fantazija simfoniniam orkestrui, Opera.

Bordet Jules Jean (g. 1870) belgų bakteriologas, nuo 1894 Pastero instituto Paryžiuje narys, 1901 Bruxelles Pastero instituto direktorius. 1906 su O. Gengou surado susirgdintoją kokliušu — vad. bacillus pertussis. 1919 už tuos savo darbus gavo Nobelio fiziologijos ir medicinos premiją. Išspausdino: Recherches sur la phagocytose 1896, Le méchanisme de l'aglutination 1899, Les propriétés des antisensibilisatrices et les théories chemiques de l'immunité 1904, Les théories de l'hémolyse 1912, Traité de l'immunité 1920.

Bordet-Gengou bacila. 1906 Bordet ir Gengou ištyrė kokliušu sergančiųjų skreplius ir aprašė bacilą, kuri laikoma kokliušo ligos priežastimi. Ji gamina nuodus, turinčius endotoksino savumų. Ji yra trumpa — ligi 0,5 mikronų ilgio lazdelė, aktyviai nejudanti, neturi plaukelių ir negamina sporų. Lengvai nudažoma anilino dažais. Sunkiai pasiduoda auginama maitinamąja medžiaga, bet geriau auga, jei į maitinamąją medžiagą įdedama žmogaus ar gyvulio kraujo. Gyvuliams mažai patogeniška. Kokliušo bacilų beždžionėms, šunims ir katėms duodant įkvėpti, panašius į žmogaus kokliušo kosulio antplūdžius ir jiems galima padaryti.

Bordiuras audiniuose ir architektūroje vartojami rėmai bei juostos, kuriais apvedamas pagražinamasis plotas.

Bordone Paris (1500—1571) italų tapytojas, Tiziano mokinys, Giorgiones ir vyr. Palmos sekėjas. Dirbo Italijos miestuose, 1538 Paryžiuje, Augsburge. Piešė paveikslus mitologinėmis ir religinėmis temomis: Diana ir Minerva, Žvejys su šv. Morkaus žiedu, Kristus ir daktaras.

Boreadai graikų mitologijoje sparnuoti Borėjo sūnūs, dalyvavę argonautų žygiuose ir išvadavę iš harpijų akląjį pranašą Pinėją.

Borealinė augalija 1) augalai, augę borealiniame polediniame laikotarpyje. Klimatas tada buvo sausas ir šiltas. To laikotarpio medžių ir krūmų žiedadulkės durpynuose yra gerai išlikusios. Daugelyje Europos kraštų vad. preborealiniame periode susiduriama su beržo-pušies ir su lazdynų-pušies fazėmis. Borealiniame laikotarpyje išplito liepos, ąžuolai ir kiti šilimą mėgstą augalai, pvz. Agaras (Trapa, Natans), ratainyčia (Cladium). B. A. Lietuvos durpynuose dar mažai teištirta. Spėjama, kad tuomet Lietuvoje buvo daug pušynų, lazdynų, beržynų.

K. Brundza Lietuvos miškų istorijos pradmens — Mūsų Girios 1934.

2) B. A. arba borealinių kraštų augalija, išplitusi eurofibrinėje spygliuočių miškų srityje. Lietuvoje B. A. sudaro 23% visų Lietuvoje augančių augalų rūšių. Daugiausia jie auga spygliuotuose miškuose ir durpynuose, bet jų yra ir kitose augalų bendruomenėse. Borealiniams elementams Lietuvoje priskirtina: mėlynė, bruknė, girtuoklė, gailė, spalgena, eglė, pataisai, varinčius (Lycopodium annotinum), medutė (Majanthemum bifolium), baltasis alksnis (Alnus incana), pelkinė mandrauninkė (Parnassia palustris), juodasis serbentas (Ribes nigrum) avietė katuogė (Rubus saxatilis), raudonoji žiognagė (Geum rivale), miškinis snaputis, Geranium silvaticum, apskritlapė kriaušlapė (Pirola rotundifolia), miltinė arkliauogė (Arcostaphylos uva ursi), siauralapis svilys (Eriophorum polystachium), laibašaknė viksva (Carex chordorrhiza), avietė tekšnė (Rubus chamaemorus), linėja šiaurinė (Linnaea borealis), šilingė puokštinė (Lysimachia thyrsiflora), septynikė miškinė (Trientalis europaea), ožkabarzdis asiūklis (Equisetum pratense), siauralapė balažuvė (Andromeda polifolia), vienašalė kriaušlapė (Pirola secunda), vienažiedė kriaušlapė (Pirola uniflora). Vidurinėje Europoje borealinių augalų yra daug mažiau, negu Lietuvoje, ir jie ten auga daugiausia augštesniuosiuose kalnuose. Š. Europoje, pvz. Estijoje, Suomijoje, Švedijoje, jų nuošimtis daug didesnis.

C. Regel Pflanzengeographische Skizze von Litauen 1930; *B. Hryniewiecki* Tentamen florae Lithuaniae 1923.

Borealinė provincija paleontologijoje. Iš mesozoinės gadynės žemės sluogsniuose pasitaikančių gyvūnijos likučių išskiriama didelė provincija, apimanti šiaurės kraštus su vienoda negiliųjų jūrų fosiline gyvūnija. Pietinė tos provincijos riba siekia 30° geogr. platumos. Vieni geologai (pvz. Haug) triaso periodui priklausančią gyvūniją skirsto į alpinę, borealinę ir indopacifikinę provincijas, kiti (Neumayr) iš regioninių juros laikotarpio gyvūnijos skirtingumų Europoje išskiria tris provincijas: 1) Vidužemio provincija apimanti Alpes-Karpatus, Ispaniją, Italiją ir Balkanų kraštus. Tos provincijos gyvūnija būdinga amonitais: Phylloceras, Lytoceras, Oppelia, Reineckia; 2) Vidurinės Europos provincija apima Prancūziją, Vokietiją ir Angliją. Čia randami Harpoceras, Peltoceras, Aspidoceras ir kt.; 3) B. P., kuriai priklauso juros sluogsniai vid. ir š. Rusijoje, Naujojoje Žemėje, Spicbergene, Grenlandijoje. Čia labai išplitusios amonitų gentys Cardioceras, Quenstedtoceras, Cadoceras, Caspedites, Virgatites, o pelocipodų — Aucella. Iš naujesniųjų laikų fosilinių augalų tyrinėjimų dabar nustatomos ne

trys B. P. bet dvi: šaltesnioji — borealinė ir šiltesnioji — pusiaujo. Ši B. P. apima visą arktinį regioną.

E. Haug Traité de Géologie II 1910; *C. Diener* Die marinen Reiche der Triasperiode 1915.

Boreckiai: įtakinga XV a. Naugardo giminė:

1) Izaokas (m. apie 1470) seniūnas. 1428 jis gynė Naugardą nuo Vytauto lietuvių ir už taiką turėjęs sumokėti 10.000 Naugardo rublių.

2) Marfa Posadnica (m. apie 1490) Izaoko našlė su sūnumis vadovavo lietuviškai prie Naugardo partijai, kuri, stengdamasi išgelbėti Naugardą nuo priklausymo Maskvai, stengėsi susiartinti ir net susijungti su Lietuva. 1470 vyriausias Marfos sūnus Dimitras (m. 1471) dalyvavo Naugardo derybose su D. L. K. Kazimieru Jogailaičiu. 1471 Naugardo sueigose laimėjo B. partija. Dimitras B. su kitais nuvyko pas Kazimierą Jogailaitį ir prašė jų šalį prijungti prie Lietuvos. Tačiau Maskvos kunig. Jonas III nelaukdamas, kol lietuviai nusiųs į Naugardą savo kariuomenę, puolė ir sumušė priešą. Dimitras pateko į Maskvos rankas, ir neteko galvos. B. partijai lietuvių pagalbos belaukiant, Jonas III 1475 atvyko į Naugardą ir, norėdamas savo priešų partiją susilpninti, daugelį bajorų iškėlė į Muromą ir Kolomną, jų tarpe ir Fedorą B. (m. 1476). 1477 Jonas III sukėlė Naugarde suirutę, kurios metu Marfos vadovaujami Lietuvos šalininkai nužudė kelis Maskvos šalininkus ir prašė pagalbos iš Kazimiero Jagailaičio, bet jos negavo. Tuo tarpu Jonas III 1478 apsupo Naugardą ir 1479 ji paėmė: suėmė Marfą B. ir kt., konfiskavo B. turtus ir panaikino Naugardo laisves. Marfa buvo uždaryta Nižne Novgorodo vienuolyne ir ten mirė.

Borėjas (gr.) šaltasis šiaurės vėjas. Senovės graikų legendose jis vaizduojamas barzdotas senis su dideliais sparnais, prie

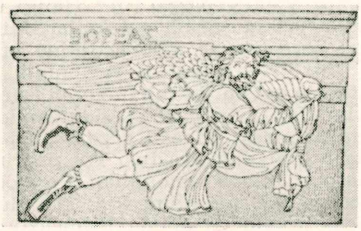

Borėjas

Ata kyšulio sudaužęs persų laivyną. Dėkingi atėniečiai už tai jam buvo pastatę aukurą ir jo garbei kasmet švęsdavo šventę — boreasmos.

Boreikiai (Bareikiai, sulenkinta į Boreikovščizna) Vilniaus Trakų aps. ūkis, priklausęs Tiškevičiams. Šį ūkį 1853—1861 su pertraukomis nuomojo Lietuvos poetas

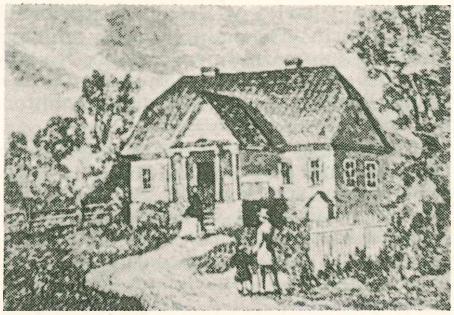

Boreikiai 1860

Liudvikas Kondratavičius, čia sukūręs savo geriausius kūrinius. Tuo laiku B. apylinkės buvo grynai lietuviškos.

Borel 1) Émile Edouard Félix (g. 1871) prancūzų matematikas ir politikas, Paryžiaus universiteto matematikos profesorius, nuo 1921 mokslo akademijos narys, nuo 1927 H. Puancaré instituto direktorius. 1924 — 1936 parlamento atstovas radikalų ir radikalų socialistų grupėje. 1925 Painlevé kabinete jūrų ministeris. Jo mokslo darbai daugiausia liečia diferencinio ir integrinio skaičiavimo, tikimybių teorijos ir matematinės fizikos sritis. B. iniciatyva buvo sukurtos šios naujos matematinės analizės šakos: trūkiųjų eilučių teorija, aibių mato teorija, Diofanto artutinės. B. pritaikė funkcijų teorijai G. Cantoro idėjas, nustačiusias skirtingų begalybės formų buitį.

Išsp. Leçons sur les séries divergents 1901, Leçons sur la théorie des fonctions 1914, Introduction géometrique à quelques théories physiques 1914, Fonctions monogènes uniformes d'une variable complexe 1917, Leçons sur les fonctions entières 1921, Principes d'algèbre et d'analyse 1924, Traité du calcul des probalités 1925, L'évolution Mécanique 1943, Les probalités et la vie 1943.

2) Hendrik (1869—1933) olandų rašytojas. 1894—1899 buvo kinų kalbos vertėju Olandijos Indijoje, nuo 1916 Olandijoje vertėsi žurnalistika ir literatūra. Išsp. studijų apie kinų kalbą ir kultūrą: Wijsheid en schoonheid uit China 1895, De chineesche filosophie 1896—1898, Kwan Yin 1897, Het daghest in den Oosten 1910. Iš kinų beletristikos vertė Van leven en dood 1926. Pats parašė apysaką Het Iongetje 1892.

Borelli 1) Giovanni Alfonso (1608 — 1679) italų matematikas ir astronomas, Galilėjo bendradarbis. Išrado heliostatą. Keplerio dėsnius pritaikė Jupiterio palydovams. Bandė nustatyti kometų judėjimo dėsnius. Dar prieš Newtoną kėlė visuotinės traukos mintį. Išsp. Theoria planetarum medicearum 1666, De motu animalium 1680—1681.

2) Giovanni (1738—1810) italų pedagogas. Lenkijos edukacinei komisijai į ją kreipiantis, jis 1776 išspausdino Le plan réformation des études élémentaires. Tai buvo tos komisijos nustatyti Lenkijos ir Lietuvos mokyklų sistemos pagrindai.

Borelowski Marcin (1829—1863) vienas iš 1863 sukilimo vadų Lenkijoje. 1863 II–IX Lelevalio slapyvardžiu vadovavo Liublino vaivadijos sukilėliams. Žuvo ties Batoru.

Borenius Tancred (1885—1948) kilimo suomis, meno istorikas, nuo 1922 Londono universiteto meno istorijos profesorius. Išspausdino: Four Early Italian Engravers 1923, The English Primitives 1924, English Medieval Painting (su W. Tristamu), English Painting in the XVIII Century 1938, Dutch Indoor subjects 1946.

Boreophausia inermis Mysidae šeimos toli jūroje gyvenąs vėžiagyvis. Kartu su kitu vėžiagyviu Calanus finmarchicus jis yra kaikurioms menkių rūšims pagrindinis maistas. Šiedu vėžiagyviai randami jūroje tirščiausiais būriais, apimančiais didžiausius vandens plotus.

Boreti (Boretius) Matas Ernst (1694 M. Lietuvoje — 1738 Karaliaučiuje) vokiečių gydytojas ir botanikas, 1724—1738 Karaliaučiaus universiteto profesorius. Išsp. Dissertatio de hieraciis prussicis 1720, De anatome plantarum et animalium analoga 1727. Rankraščiu paliko Herbarium vivum plantarum et florum in Prussia nascentium adsrciptis nominibus plantarum latinis, germanicis et polonicis.

Boreus Boreidae (ar Panorpidae) šeimos, tinklasparnių (Neuroptera) būrio vabzdžių gentis. Kelių milimetrų dydžio, be akių ir kartais ir be sparnų ar su redukuotais sparnais. Rūšis B. hiemalis L. žalios metalinės spalvos, gelsvomis kojomis. 3—4 mm ilgio. Sutinkamas šiaurės ir vidurio Europoje.

Borevičius-Bariūnas Jonas (g. 1906 XII 6 Alytuje) kunigas jėzuitas. Mokėsi Alytaus pradžios mokykloje ir gimnazijoje, 1905 stojo į jėzuitus, filosofiją baigė 1932 Valkenburge, Olandijoje, ir ten pat 1938 baigė teologiją. Socialinius mokslus dar studijavo Münsterio (Vokietijoje) ir Louvaino (Belgijoje) universitetuose. 1932—1934 Taline, Estijoje, vadovavo savo įst. jaunimo auklėjimo institutui ir drauge mokytojavo rusų gimnazijoje.

Kun. Borevičius-Bariūnas

1941—1944 Šiauliuose buvo kapelionas Prekybos Institute, o nuo 1942 drauge buvo šv. Ignaco bažnyčios rektorius. 1945—1946 Šveicarijoje lietuvių tremtinių komiteto pirmininkas, lietuvių kapelionas, Šveicarijos Caritas bendradarbis, tarptautinės tremtinių švietimo komisijos narys. 1946 atvykęs į JAV, lietuvių jėzuitų namų Chicagoje steigėjas, nuo 1948 lietuvių jėzuitų generalinis ekonomas. 1952—1953 JAV studentų ateitininkų sąjungos dvasios vadas ir nuo 1949 Chicagos ateitininkų studentų ir sendraugių dvasios vadas. Kaip misionorius dirbo Lietuvoje nuo 1938, o čia. JAV. nuo 1949. Estiškai 1933 parašė dramą Kalėdų garsai. Bendradarbiavo Rytė, XX Amžiuje, Drauge, Misijose, Žvaigždėje, Ateityje, Laiškuose Lietuviams.

Borgenhout Antverpeno priemiestis, 52.000 gyventojų. Deimantų gludinimo, tekstilės, manufaktūros pramonė. 1814 Antverpeno gynėjo Carnot'o paminklas.

Borgese Giuseppe Antonio (1882—1952) italų literatūros tyrinėtojas ir apysakininkas, 1910—1931 Romos ir Milano universitetų profesorius. 1931 dėl priešfašistinio nustatymo turėjo apleisti Italiją ir atvyko į JAV. 1932—1935 Smith College profesorius, nuo 1936 Chicagos universiteto profesorius. Išsp. Storia della critica romantica in Italia ²1949, La nuova Germania 1909, Gabriele d'Annunzio 1909, Studi di letterature moderna 1914, Goliath: The March of Fascism 1937, The City of Man 1940, Common Cause 1943, Idea della Russia, A Fondations of the World Republic 1953. Apysakos: Filippo Rubé 1921, I vivi e i morti 1923, L'arciduca 1925.

Borghese dar XV a. Sienoje žinoma italų didikų giminė, iškilusi Romoje XVII a., kai kardinolas Camillo, B. (1552—1621) buvo išrinktas popiežiumi Povilu V (1605—1621).

Borghese vila rūmai buvo baigti statyti Romoje 1615. Juose buvo surinkta daugybė įvairių meno kūrinių. 1806 Camillo Borghese pardavė Napoleonui rinkinį senovės skulptūrų, patekusių į Louvre. 1815 Sardi-

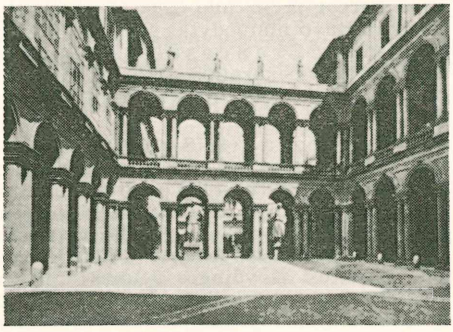

Borghese rūmų kiemas

nijos vyriausybei konfiskavus žemes, kuriomis Napoleonas sumokėjo B. už skulptūras, daugumą tų skulptūrų B. atgavo. Iš paskutinio B. vilos savininko Paulo B. 1902 Italijos vyriausybė atpirko skulptūrų ir paveikslų rinkinius, B. rūmus paskyrė meno muzėjui, o parką prie jo pavedė miestui.

Borgia (suitalintoji ispaniškoji Borja, Borcha) XV a. iš Ispanijos Italijon atsikėlusi giminė. Valencijos vyskupas Alfonso B. — popiežius Kalikstas III 1455—1458. Jo brolėnas Roderigo 1492—1503 popiežius Aleksandras VI. Roderigo ir ištekėjusios romėnės Vanozza de Catanei (1442—1518) vaikai:

1) Cesare B. (1475—1507) tipiškiausias anų laikų Italijos tironas. Mokėsi Perugijos ir Pizos universitetuose. 1492 popiežiaus Innocento VIII paskirtas Pampelunos vyskupu, 1493 Aleksandro VI paskirtas Valencijos arkivyskupu ir kardinolu. Pavydėdamas savo broliui Gandijos hercogui Giovanniui, liepė jį nužudyti, kaip ir savo svainį Biseglia. Neturėdamas augštesnių šventimų ir buvęs tik subdiakonas, 1498 nusivilko kunigo drabužį, o savo tėvą padarė savo politinių planų klusnų įrankį. Paskirtas popiežiaus kariuomenės vyriausiuoju vadu, iš Prancūzijos karaliaus Liudviko XII gavo Valentinois dukatą. 1499 vedė Navarros karaliaus seserį Charlottę d' Albret. Prisisamdęs Prancūzijoje karių, pasivergė visą Romaniją, kurios kunigaikščiu jį paskyrė popiežius Aleksandras VI, ir ėmė šią savo valstybę plėsti. Buvo besirengiąs pasivergti visą vidurinę Italiją, bet 1503 staiga mirus Aleksandrui VI ir popiežiumi išrinkus B. priešą Giuliano della Rovere — popiežių Julijų II, C. buvo priverstas išsižadėti Romanijos ir tėvo turtų. Jis pabėgo Neapolio karalystėn, buvo ten suimtas ir dvejus metus kalintas Ispanijoje. Iš ten pabėgo pas savo uošvį, Navarros karalių, ir žuvo Navarros kare su Kastilija. C. B. veikimas virto Macchiavellio veikalo Il principe 1513 pavyzdžiu.

2) Giovanni (1476—1497) valdė Gandijos hercogiją ir nuo 1495 pop. valstybės dalį. Buvo nunuodytas savo brolio C. B.

G. B. sūnus Francesco (1510 — 1572) Katalonijos vicekaralius, 1565 trečias jėzuitų ordino generolas. 1624 pripažintas šventuoju.

3) Lucrezia (1478—1519) 1492 ištekėjo už Pesarros sinjoro Giovannio Sforzos, bet šios vedybos 1497 buvo panaikintos. Tuomet ištekėjo už Alfonso Biseglijos (Buselli), kurį 1500 nužudė jos brolis Cesare B. 1501 ištekėjo už Alfonso d'Este. Džiaugėsi ištrūkusi iš ydingos šeimos aplinkos. Jos rūmai sutraukė daug poetų (Ariosto) ir artistų. Įsisenujusios paskalos apie L. B. dalyvavimą šeimos sąmoksluose, savo priešus naikinant bei apie jos nedorą gyvenimą, laikomos išgalvotos.

Schubert-Soldern Die B. und seine Zeit 1902; *F. Gregorovius* Lucrezia B. 7 leid. 1925; M. *Bellonci* L. B. 7 leid. 1952; *Ch. Yriarte* César B. 1889; *W. H. Woodward* Cesare B. 1913; *A. Mathew* The Life and Times of Rodrigo B. 1912; *Karrer* Der heilige Franz von Borgia 1921.

Borgis spaudos ženklas, lygus 9 punktams (3,4 mm).

Borglum John Gutron (1867—1941) JAV skulptorius. Mokėsi San Francisco meno akademijoje ir Paryžiuje. 1901 sukūrė Lincolno statulą Washingtono kapitoliui. Jo darbo H. Ward Beecher statula Brooklyne, Diomedo žirgai Metropolitain muzėjuje, Apaštalų statulos šv. Jono katedroje New Yorke ir keturių prezidentų (Washingtono, Jeffersono, Lincolno ir Th. Roosvelto) galvos Mount Rashmore S. Dakotoje, kurių biustus pabaigė jo sūnus Lincoln B.

Borgman Ivan (1849—1914) rusų fizikas, kilęs iš surusėjusių Suomijos švedų. 1882—1914 Petrapilio universiteto profesorius, 1905—1910 pirmas rinktinis universiteto rektorius. 1901 įsteigė prie universiteto fizikos institutą. Išsp. Osnovnyja učenija ob električeskich i magnitnych javlenijach 1893—1895. 1910—1914 redagavo Novyja idei v fizike, 1886—1914 fizikos skyrių Žurnalo Fiz. Chimičeskago Obščestva.

Borgnet Claude Joseph Adolphe (1804—1875) belgų istorikas, nuo 1837 Liége universiteto profesorius. Išsp. Histoire de Belge à la fin du XVIII s. 1850—1861.

Borgognone Ambrogio, vad. ir Fossano (1445—1524), italų tapytojas, V. Foppos mokinys. Kūrė freskas ir altorių paveikslus Certosoje 1473, Dievo Motinos apvainikavimo paveikslą šv. Simplicijaus bažnyčioje.

Borgoña Juan (1469—1533) ispanų tapytojas. Tapė freskas Toledos katedroje, 1495 vienuolyne, 1508—1510 arabų koplyčioje, nuo 1511 15 biblijos scenų kapitulos salėje.

Borgu, taip pat Borku, Borugung, Bussang, vakarinės Afrikos sritis į vakarus nuo Nigerio upės. Rytinė dalis Britanijos Nigerijoje, vakarinė Prancūzijos Dahomėjoje. Gyvena karingi barubai, fulbai, hausai ir kiti Sudano negrai. Seniau čia buvo sudaryta nepriklausoma negrų valstybė iš kelių mažų valstybėlių. 1805 ją tyrinėjo Mungo Park, 1825 Clapperton. 1890—1895 jos didesnę dalį užėmė prancūzai.

Bořický Emanuel (1840—1881) čekų petrografas, 1871 — 1881 Prahos universiteto profesorius. Išsp. Petrografická studia 1874—1881, kur aprašė čekijos bazaltus, fonolitus, matafiritus ir porfirus. 1877 B. nustatė mineralų ir uolienų mikroskopinės kokybinės analizės metodus.

Borickitas mineralas $Ca(PO_4)_3Fe_4(OH)_6 . 4H_2O$. Kietumas 3,5, lyginamasis svoris

2,7. Randamas Čekijoje, Austrijoje, Madagaskare.

Boričevskij Jonas (1810 Minsko gub. — 1887 VI 24/VII 6) rusų etnografas. Be straipsnių iš slavų istorijos ir etnografijos, pirmas rusas, tyrinėjęs ir Lietuvos praeitį bei etnografiją. Šioje srityje išspausdino: O russkoj letopisi v Litve nazyvaemoj chronika Bychovca (Ž. Min. Nar. Pr. 1838), Kamni litovskich bogin (iš Jucevičiaus ten pat 1839), Svedenija o drevnich litovcach (Ž. M. N. P. 1844), Izsledovanie o proichoždenii, nazvanii i jazyke litovskago naroda (Ž. M. N. P. 1847). Suredagavo Akty otnosiaščijasia k istorii Zapadnoj Rosii 1835 V tomo II dalį.

Boričevskis Klemensas pirmosios XIX a. pusės Lietuvos skulptorius. Mokėsi Vilniaus universitete iš prof. Jelskio, paskiau Londone ir Paryžiuje. Išliko jo darbo L. Niedzvieckio bronzinis biustas.

Bory de Saint Vincent Jean Baptiste (1780—1846) prancūzų gamtininkas ir keliautojas. 1798 dalyvavo kpt. Baudino kelionėje į Naująją Olandiją, 1802 tyrinėjo Ile de France, Bourbon, Kanarų salas. Dalyvavo 1805—1808 ir 1808—1815 Napoleono žygiuose, 1815—1820 iš Prancūzijos ištremtas, gyveno Aachene ir Bruxelles, kur 1819—1921 leido Annales des sciences physiques. 1829 vadovavo ekspedicijai į Morėjos ir Kikladų salas, 1839 tyrinėjo Alžeriją. Išspausdino: Essais sur les iles fortunées et l'antique Atlantide 1803, Expédition scientifique de Morée 1832, L'homme 1827, Histoire des hydrophytes 1829.

Börjeson Johan Laurentius Helens (1835—1910) švedų skulptorius, nuo 1886 Stockholmo meno akademijos profesorius. Kūriniai: Holbergo paminklas Bergene, Karolio X paminklas Malmö.

Borinage pramoninga Belgijos sritis tarp Monso ir Prancūzijos sienos. Akmens anglies ir geležies rūdos kasyklos, metalo, stiklo, briketų ir chemikalų pramonė. Didesnieji centrai: Mons, Quarengon, Hornu, Frameries.

Borinski Karl (1861—1922) vokiečių literatūros istorikas, kilės iš suvokietėjusių lenkų, Müncheno universiteto profesorius. Išsp. Die Poetik der Renaissance 1886, Geschichte d. deutschen Literatur 1894, Die deutsche Poetik 1895, Die antike Poetik und Kunsttheorie 1914.

Borisai bulgarų valdovai:

1) B. I (m. 907), kitaip Bogoris. 852—890 bulgarų chanas, 865 priėmė krikščionybę ir pakrikštijo savo diduomenę. 890 atsisakė valdžios ir stojo į vienuolyną. Bulgarų bažnyčia jį laiko šventuoju.

2) B. II (m. 978) valdė Bulgariją 969—978.

3) B. III (1894—1943) Bulgarijos caras, caro Ferdinando sūnus. 1918—1943 valdė Bulgariją. Po 1934 perversmo diktatoriumi buvo K. Georgiev. 1935 B. jį atstatė, ir pats pradėjo diktatoriškai valdyti. Bulgarijos politiką derino su Ašies valstybių politika. 1940 iš Rumunijos atgavo Dobrudžą. 1941 prisidėjo prie Berlyno pakto ir sutiko įsileisti vokiečių kariuomenę. 1941 paskelbė karą JAV ir Anglijai.

Borisas (m. 1015) Kijevo did. kunig. Vladimiro sūnus. Prie tėvo gyvos galvos kurį laiką valdė Muromą ir Rostovą. Pečenegams įsiveržus į Kijevo sritį, Vladimiras prieš juos pasiuntė B. Jų nesuradęs B. grįžo atgal, ir stovykloje gavo žinią apie tėvo mirtį. Kariuomenė norėjo jį paskelbti d. kunigaikščiu, bet jis nesutiko. Kijevo d. kunigaikščiu pasiskelbė Sviatopolkas, kuris, bijodamas B. įtakos, pasiuntė žudikus ir tie jį jo paties stovykloje nužudė. 1071 rytų bažnyčia jį paskelbė šventuoju.

Borisas (m. 1461 III 10) didysis Tverės kunigaikštis, D. L. K. Vytauto vaikaitis iš jo sesers, ištekėjusios už B. senelio Tverės kunig. Jono. B. valdė 1425—1461. Tverės kunigaikštija XV a. pradžioje buvo virtusi savarankiška. Jausdamasis silpnesnis už savo kaimynus — Maskvą ir Lietuvą, B. visą savo valdymo laiką laviravo tarp jų, arčiau glausdamasis prie to, kuris kuriuo metu būdavo stipresnis. 1427 jis pasirašė sutartį su Vytautu, pasižadėjęs būti jo pusėje. 1428 padėjo Vytautui kariauti su D. Naugardu. Vytautui mirus, susigiminiavo su Švitrigaila ir jį rėmė. 1432 Lietuvos sostą užėmus Žygimantui Kęstutaičiui, B. buvo atsiuntęs Švitrigailai karinę pagalbą, bet šis jau buvo sumuštas. Po to B. susitarė su Žygimantu. Tuo pačiu metu, kai siautė naminis karas Lietuvoje, prasidėjo rusų šiaurės rytuose tarpusavio karas tarp Maskvos Jono II ir jo dėdės Jurgio bei šio sūnų Dimitro Šemiakos ir Vosiliaus Žvairojo dėl Vladimiro kunigaikščio sosto. Įsigalėjus Vosiliui II, 1437—1440 B. susitarė su juo ir jo pusbroliais, pasižadėjo nutraukti santykius su Lietuva ir išvien eiti prieš totorius, lenkus, lietuvius ir vokiečius. 1440 B. Vosiliui II padėjo kariauti su naugardiečiais, 1444—1446 pats puolė D. Naugardą. 1446 naminiam karui rusuose atsinaujinus, Tverė liko kovos baze prieš Vosiliaus II priešus. B. ginklu paėmė Rževą, bet po metų lietuviai jį iš ten išvijo. 1449 padarius taiką su L. D. K. Kazimieru, B. atgavo Rževą ir pasižadėjo Kazimierui talkininkauti prieš visus jo priešus. Krašto viduje savo valdiniais B. padarė ir visus dalinius kunigaikščius. B. mirus, Vosiliaus II įpėdinis Jonas III panaikino Tverės nepriklausomybę, o B. įpėdinį Mykolą pavertė savo tarnybiniu kunigaikščiu.

V. S. Boržakovskij Istorija Tverskogo kniažestva 1876.

Borisas Godunov ž. Godunov Boris.

Borisevičius Vincas (1887 XI 23 Vilkaviškio aps. Paežerių vl. Bebrininkų k. — 1947 I 3 /ar 13/ Vilniuje) Telšių vyskupas. Mokėsi Petrapilio šv. Kotrynos gimnazijoje, Seinų kunigų seminarijoje ir Friburgo universitete Šveicarijoje. 1910 įšventintas kunigu. Prieš pradėdamas parapijoje dirbti, buvo kelis kartus žandarų iškrėstas, jieškant draudžiamosios literatūros. Nuo 1913 pavasario vikaras S. Kalvarijoje. I pas. kare vokiečiams paėmus Kalvariją, buvo jų paimtas kaip miesto įkaitas. Sugrįžę rusai buvo jį patraukę atsakomybėn, esą, kam iš žmonių rinkęs vokiečių uždėtą kontribuciją. 1916—1917 buvo rusų X armijos karo kapelionu. Tuo laiku Minske 1917 suorganizavo ratelį liet. moksleiviams šelpti. Rateliui atiteko Radvilienės paaukotas sidabro servizas — ateitininkų susišelpimo fondo pagrindas, iš kurio vėliau buvo pastatyti ateitininkų rūmai Kaune. Koidanovo (Minsko srityje) lietuviai nusiuntė jį savo atstovu į Petrapilio lietuvių seimą. 1918—1921 Marijampolės valstybinės ir privačiosios realinės gimnazijų kapelionas, Marijampolės miesto tarybos narys ir kurį tarpą pirmininkas. 1922—1926 Seinų kunigų seminarijos profesorius, nuo 1926 Telšių kurijos kancleris, 1927—1935 Telšių kunigų seminarijos profesorius ir rektorius, 1940 Lizijos tit. vyskupas, Telšių vyskupijos vyskupas sufraganas, o 1944 I 21 mirus Telšių vysk. J. Staugaičiui, Telšių vysk. vyskupas. Žymiai lietuvių visuomenės daliai 1944 besitraukiant į vakarus, vysk. B. liko Lietuvoje ir po kelerių metų Vilniuje buvo bolševikų nužudytas. Ligi II pas. karo bendradarbiavo spaudoje, savo įvairiomis progomis skaitytąsias paskaitas spausdindamas Ateityje, Tiesos Kelyje, Spaudoje ir Gyvenime, Žemaičių Prieteliuje, Katalikų Suvažiavimo Darbuose 1939.

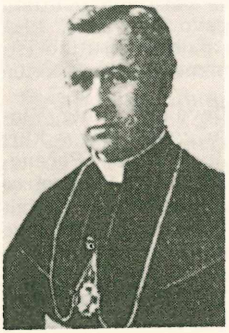

Vyskupas V. Borisevičius

Borisevičius 1831 sukilimo dalyvis Lietuvoje. Dar 1831 II kartu su Gedrimu sukurstė Gintališkės ir Salantų parapijų valstiečius pulti rekrutus gabenačius maskolius. Šis žygis pavyko, bet, Telšių įgulai parėmus policiją, B. būriai buvo išsklaidyti, ir pasitraukė į Prūsus, iš kur vokiečių policija daug ten pasitraukusių valstiečių išdavė maskoliams. Bet B. aktyviai sukilime dalyvavo ligi jo pabaigos, o paskiau emigravo į Prancūziją. Ten jis mokėsi spaustuvininko amato, svajodamas sugrįžęs Žemaitijoje spausdinti žemaitiškas knygas. Bet mirė emigracijoje, to nesulaukęs.

Borisiak Aleksej (1872—1944) ukrainiečių geologas ir paleontologas. Nuo 1911 Petrapilio kalnų instituto istorinės geologijos dėstytojas, paskiau Petrapilio universiteto profesorius ir mokslo akademijos paleontologijos muzėjaus direktorius. Išsp. Kurs paleontologii 1906, Kurs istoričeskoj geologii 21935, Geologičeskij očerk Sibiri 1923.

Borislav vakarų Ukrainos miestas prie š. Beskidų kalnų. 44.000 gyventojų (1945). Naftos ir dujų versmės, naftos rafinerijos. 1919—1945 buvo Lenkijos okupacijoje.

Boriso akmenys Dauguvos vagoje ties Dysnos miestu su iškaltais kryžiais ir slavų užrašais, kuriuose minimas Boriso vardas. Manoma, kad jie žymėti Polocko kunigaikščio Boriso (m. 1128) valdymo metu ir, galimas daiktas, jie rodė sieną tarp Polocko ir Lietuvos žemių ar tarnavo religinio kulto tikslams. Panašus akmuo stovi ir Neries krante Akmens bažnytkaimyje su iškaltu kryžiumi ir slaviško teksto likučiais.

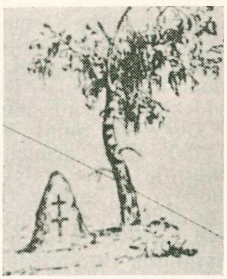

Boriso akmuo Neries krante

A. Sapunov Dvinskie ili Borisovy kamni 1890; *K. Tyszkiewicz* Wilija i jej brzegi 1871.

Borisoglebsk Rusijos miestas į vakarus nuo Saratovo, prie Voronos upės. Ligi 50.000 gyventojų (1950). 1646 ten buvo tvirtovė prieš Krymo totorius.

Borisov Gudijos miestas prie Berezinos upės, apie 45.000 gyventojų (1950). Spėjama, kad B. įkūręs 1032 Kijevo kunigaikštis Jaroslavas, ar 1102 Polocko kunigaikštis Borisas. Nuo XII a. priklausė Lietuvai. 1514 prie B. Žygimantas III du kartus nugalėjo rusų kariuomenę. 1654 Lietuvos didysis hetmonas Jonušas Radvila čia pralaimėjo kautynes prieš rusus. Ties B. 1708 Karolis XII ir 1812 Napoleonas I kėlėsi per Bereziną.

Borisov 1) Aleksandr (1866—1934) rusų tapytojas, kaimietis, 1897—1906 keliavovo po šiaurės Rusijos tundras ir Naująją Žemę ir tos kelionės metu nupiešė seriją paveikslų iš šiaurės vaizdų (Strana smerti, K poliusu).

2) Evgenii (1853—1900) ukrainiečių etnografas ir publicistas. 1879–1881 ištremtas Jakutų sritin rytų Sibire. Ten surinko medžiagos cenzūros neleistiems rašiniams Jakutskaja oblast i Jakuty, Po Sibiri. Bendradarbiavo vakarų Ukrainos ukrainiečių spaudoje.

Borisov-Musatov Viktor (1870—1905) rusų tapytojas, dalyvavęs Maskvos, Petrapilio, Berlyno, Müncheno, Londono parodose. Paveikslai: Devuška s agavoj 1897, Harmonija 1900, Izumrudnoe ožerelje 1904, Requiem 1905.

Borysthenes senovinis Dniepro upės vardas, minimas Herodoto 450 pr. Kr.

Bork, arba Borkh, gamtininko M. Borkhauseno (1760—1806) pavardės santrumpa prie kitų augalų žymėjimo.

Borki Ukrainos geležinkelio stotis, kur 1888 X 17/29 sudužo traukinys, kuriuo važiavo caras Aleksandras III su savo šeima. Jų sveikų išlikimas buvo priežastis ne vien Rusijoje, bet ir Lietuvoje iš žmonių priverstinai lupti pinigus įvairioms ikonoms pirkinėti. V. Kudirka savo Tėvynės Varpuose (Varpe 1890 N 2) tai apibūdino kaip „smagiausią progą dėl spekuliacijos ant padoriausių jausmų".

Bor Komorowski Tadeusz (g. 1895) lenkų generolas, karo su vokiečiais metu kavalerijos brigados vadas, 1940—1943 krašto armijos komendantas. 1944–1946 lenkų karo pajėgų viršininkas, Varšuvos sukilimo vadas. 1947—1949 egzilinės vyriausybės ministeris pirmininkas. Išsp. The secret Army (lenkiškai Armija Krajowa).

Borku, Borgu, Borkou rytų Saharos oazių grupė Prancūzijos Pusiaujo Afrikoje, Tibesti pietuose. 16.000 km² ploto. Apie 17.000 gyventojų klajoklių tibbu. Svarbiausioji gyvenamoji vietovė Ain-Galakka. Prancūzijai priklauso nuo 1913.

Borkum Šiaurės jūros sala prie Vokietijos pakrančių Rytų Fryzų salyne, 12 km nuo Olandijos krantų — 31,7 km². B. yra liekana kadaise buvusios didelės Banto salos, kurios didžiąją dalį 1100 nuplovė jūros bangos. Vakarinėje salos dalyje yra to paties vardo vasarvietė (ligi 6100 gyventojų).

Borkus legendinis Palemono sūnus, valdęs žemes tarp Nemuno, Jūros ir Kuršių marių. Ši Palemono legenda susiformavo XV a. Pirmas ją mini lenkų metraštininkas Dlugošas XV a. antrojoje pusėje; toliau ir kiti. Ją ypač išpūtė T. Narbutas, ją paremdamas savo sufalsifikuotaisiais metraščiais. Jokio istorinio pagrindo ji neturėjo: ji buvo sugalvota lenkams parodyti, kad lietuvių tauta kilusi net iš Italijos.

Bormann 1) Edwin (1851—1912) vokiečių rašytojas, rašęs leipcigiečių šnekta— Mei Leibzig low' ich mir 1881, Leibz'ger Lerchen 1893 ir kt. Be to, paskelbė raštų, kuriais gynė tezę, esą, Shakespeare veikalų autoriumi buvęs Bacon: Das Shakespeare Geheimniss 1894, Der historische Beweis der Bacon-Shakespeare-Theorie 1897, Die Kunst des Pseudonyms 1901, Der Autor Sir John Falstaffs 1903.

2) Martin (1900—1945?) vokiečių nacionalistų politikas, nuo 1938 priklausęs asmeniniam Hitlerio štabui, nuo 1939 Hitlerio patarėjas ir ministeris ir tarybos narys krašto gynybos reikalams. Karui pasibaigus, į sąjungininkų rankas nepateko ir jo likimas pasiliko neišaiškintas.

Trevor-Roper The Last Days of Hitler 1947.

Bormašina (vok. Bohrmaschine) netaisyklingai vartojamas skolinys iš vokiečių kalbos; šaltkalvio ir odontologijoje vartojamos gręžiamosios mašinos pavadinimas.

Bormida 150 km ilgio Italijos upė, Tanaro dešinysis intakas Piemonto provincijoje. Išteka iš Ligurijos Apeninų.

Borms August (g. 1878) Belgijos flamų vienas vadų, 1912 įsteigęs flamų kultūrinės propagandos organizaciją Pro Westlandia, kuri siekia visiško flamų savarankiškumo dualistiniai tvarkomojoje Belgijoje. 1919 Belgijos teismas jį nuteisė mirti. Ta bausmė pakeista kalėjimu, iš kurio 1929 jis buvo išleistas.

Born 1) Max (g. 1882) vokiečių fizikas. Nuo 1915 profesorius Berlyno, Frankfurto, Göttingeno universitetuose. Jo žymiausi darbai yra reliatyvybės teorijos, kvantų teorijos ir kristalų teorijos srityje. Jis davė pagrindus Schrödingerio medžiagos bangų teorijai ir Heisenbergo kvantų mechanikai. Išsp.: Dynamik der Kristallgitter 1915, Aufbau der Materie ²1922, Relativitätstheorie Einsteins ³1922, Atomtheorie des festen Zustandes 1923, Vorlesungen über Atommechanik 1925, Probleme der Atomdynamik 1926, Optik 1933, Atomic Physics ⁴1947.

2) (Buttermilch) Stephan (1824—1898) vokiečių veikėjas ir literatūros istorikas. 1846—1849 darbavosi komunistų sąjungoje, vadovavo 1848 revoliucijai Berlyne, redagavo Volk, dalyvavo Drezdeno sukilime, kuriam nenusisekus, bėgo Šveicarijon. 1878 redagavo Baseler Nachrichten ir buvo Bazelio universitete literatūros istorijos profesorius. Išsp. Die romantische Schule im Deutschland und Frankreich 1880, Erinnerungen eines Achtundvierzigers 1898.

Borne Max (1826—1894) vokiečių žuvininkas, suskirstęs upes rajonais pagal juose besiveisiančias žuvis: augštupyje upėtakių, vidurupyje kiršlio, ūsuočio, palšos ir žemupyje mišraus vandens rajonai; ne kiekviena upė juos visus turi. Išsp.: Taschenbuch der Angelfischerei 1872, Handbuch d. Fischzucht 1886, Teichwirtschaft ⁴1895.

Börne Ludwig (1786—1837), žydas Juda Leiba Baruch, priėmęs Börne pavardę, 1818 pereidamas krikščionybėn; vokiečių publicistas. Baigęs 1809 Giessene teisių mokslus, 1811—1813 tarnavo Frankfurto policijoje, bet kaip žydas tarnybos nustojęs, ten pat

vertėsi publicistika. 1818—1821 leido žurnalą Die Wage (vėl išleistas 1834) ir kitus laikraščius. Išsp. Jean Paul's Lebensbild 1825, Briefe von Paris 1831—1833, prancūzų kalba Paryžiuje La balance 1836. Buvo aktyvus Junge Deutschland grupės narys. Prieš jos priešą Menzelį išspausdino pamfletą Menzel, der Franzosenfresser 1837. Prancūziškai rašytieji straipsniai Fragment politiques et littéraires buvo išleisti 1842, o Gesammelte Schriften 1862.

G. Brandes Ludwig B. und H. Heine 1898; *G. Ras* B. und Heine als politische Schriftsteller 1927.

Borneo didumo trečia žemėje Malajų sala; 741.500 km², ligi 2,5 miliono gyventojų. Pakraščiai žemi ir pelkėti, vidurinė dalis kalnuota; augščiausias kalnas Kinabalu 4560 m. Mineraliniai turtai: auksas, antimonis, platina, geležis, manganas, varis, cinas, sidabras, deimantai, naftos didelės versmės (Tarakane ir Balikpapane), akmens anglies klodai (Pulu Laut). Klimatas dausų musoniškas; karštas su maždaug vienoda temperatūra (vidutinė 27° C) per metus ir lietingu periodu nuo lapkričio ligi balandžio mėnesio. Šiaurinė dalis turi du sausus ir du lietingus periodus. Dideli dausų miškai su raganosiais, orangutangais, tapirais, dramblials. Išvežama pipirai, kokoso riešutai, kaučukas, gyvačių (pitonų) odos, naftos produktai, tabakas, ryžiai, cukrus, vaisiai (bananai), kakava. B. yra ties pačiu pusiauju ir turi būdingą dausų gamtą. 1518 aptikta portugalų, 1598 pradėjo skverbtis olandai, 1842—1846 šiaurinę dalį užėmė anglai. 1942 I — 1945 IX užimta japonų. Nuo 1946 anglai valdo žiemvakarių dalį — Sarawaką ir Britų Š. Borneo, o visa likusioji dalis yra Indonezijos respublikos.

K. Helbig Urwaldwildnis Borneo 1940.

Borneolas, $C_{10}H_{17}OH$, optiškai veiklus antrinis alkoholis, struktūriškai gimininga kamforai. Tai balti ir beveik skaidrūs kristalai. Dešininius d-B. kartais vad. Borneo kamfora, o kairinius l-B Ngai kamfora.

Dešininis ir kairinis B. lydosi 208,5° temp., verda 212° temp. Jų lyg. svoris $d\frac{20}{4}$ 1,011. Raceminis dl-B. lydosi 210,5° temperatūroje. Lyginamasis svoris tas pats, kaip ir optiškai veiklių izomerų. B. turi kamforą ir šiek tiek pipirus primenantį kvapą. Jie labai mažai tirpsta vandenyje, gerai tirpsta alkoholyje, eteryje ir daugelyje kitų organinių tirpiklių.

Gamtoje d-B. pagrindinis šaltinis yra Borneo ir Sumatros salose augąs kamforos medis: Dryobalanops camphora. B. yra rozmarino ir augštaūgės lavandos eteriniuose aliejuose. B. gamtoje plačiau paplitęs acetato pavidalu (valeriono, kmynų, pušinių spyglių ir kt. eteriniuose aliejuose). B. gamtoje rečiau sutinkamas. Jo svarbiausi šaltiniai yra Burmoje ir Malajų salyne augąnti blumėja (Blumea balsamifera, B. densiflora) ir raudžolė (Rubia tinctorum). Visi trys B. optiški izomerai dažniausiai drauge randami. Gausiausias natūralaus B. šaltinis yra iš pušų spyglių gaunamasis eterinis aliejus, pvz. Sibiro pušies spyglių eteriniame aliejuje būva per 40% B.

B. nesunku pagaminti iš alfapineno, kuris turi iki 90% pušies sakų terpentino. Šitaip gautasis B. yra sintetinės kamforos pusiaufabrikatis. Chemiškai B. gaminant, greta jo paprastai gaunamas ir jo stereoizomeras izoborneolas, kuris irgi optiškai veiklus. Dešininis d-izoborneolas lydosi 214° temp., kairinis ir raceminis izoborneolai lydosi 212° temperatūroje. Daugumoje tirpiklių izoborneolas žymiai geriau tirpsta, negu B. Gamtoje izoborneolo nerandama.

Išskyrus sintetinės kamforos gamybą, B. dar mažai kur praktikoje vartojamas. Dėl savo antiseptikos savybių B. šiek tiek vartojamas medicinoje. Celuloido gamyboje B. pakeičia dalį kamforos. Esterių pavidalo B. daugiausia suvartojama pigiems kvepalams ir smilkalams, kuriems B. esteriai duoda pušų priekvapį.

Bornhak Conrad (1861—1944) vokiečių realistinės krypties teisininkas. Nuo 1898 Berlyno universiteto profesorius. Išsp. Geschichte des preussischen Verwaltungsrechts 1884—1887, Allgemeine Staatslehre ²1909, Russland und Finnland 1900, Grundriss des Verwaltungsrechts in Preussen und im Deutschen Reiche ⁹1928, Deutsche Geschichte unter Kaiser Wilhelm II ⁴1922, Deutsche Verfassungsgeschichte vom Westfäl. Frieden an 1914.

Bornhausen Karl (g. 1882) vokiečių protestantų teologas, nuo 1920 Vroclavo universiteto profesorius. Įkūrė šių dienų užsienio religijoms studijuoti teologinę biblioteką. Išsp. Religion in Amerika 1914, Gottesfriede 1919, Der deutsche Staatsbürger 1924. Christlicher Aktivismus in U. S. A. 1925, trilogija Der Erlöser 1927, Die Offenbarung 1928, Die Schöpfung 1930, Fünffaltige Religion 1931.

Bornhöhe-Brunberg Edvard (1862—1923) estų rašytojas, profesijos mokytojas. 1880 išleido romaną Tasuja iš 1344 estų valstiečių sukilimo prieš vokiečius. Kiti jo istoriniai romanai: Vullu voitlund 1890, Vuirst Gabriel 1893, realistinės apysakos: Tallina narrid ja narrikuid 1892.

Bornholm Danijos sala Baltijos jūroje. 588 km², apie 50.000 gyventojų. Geologiškai priklauso Skandinavų pusiasaliui. Šiaurės ir vakarų krantai augšti ir statūs, pietiniai ir rytiniai žemi. Svarbiausioji vietovė Rönne turi per 10.000 gyventojų ir yra žymi vasarvietė. Sen. Burgundarholm, buvęs vikingų lizdas, XII a. atiteko Lundo arkivys-

kupui, 1427 — 1577 Lübecko, 1658 — 1660 Švedijos, 1940—1945 užimtas vokiečių, 1945 V — 1946 III užimtas rusų.

Bornier Henri (1825—1901) prancūzų poetas ir dramaturgas. 1845 studentaudamas išleido eilėraščių rinkinį Les premières feuilles ir farsą Le mariage de Luther. 1875 išleido eiliuotą dramą La fille de Roland. Jo dramos: Les noces d'Atilla 1880, Mahomet 1888 (dėl turkų protesto ją buvo uždrausta vaidinti), Les fils d'Arétin 1895, France d'abord 1899. Jo Poésies compètes išleistos 1894.

Bornitas ž. Vario rūda.

Bornos liga (Meningo Encephalitis equorum enzootica) arklių infekcinė liga, stuburo ir galvos smegenų uždegimas. Sergąs arklys yra depresijoje, atsiranda pusiausvyros sutrikimų, mėšlungių ir paraližas. Histologiškai patologiškas vaizdas smegenyse ir smegenų plėvėse kaikuriais atvejais panašus į žmonių encephalitis ir poliomelitis acuta susirgimus. Lietuvoje B. L. dar pasitaiko. Pavadinta nuo Saksonijos miesto Borna.

Bornstein Benedykt (1880—1948) lenkų filosofas (neokantietis). Prieš II pas. karą buvo Varšuvos laisvojo universiteto profesorius. Išsp. Zasadniczy problemat filozofji Kanta 1910, Elementa filozofji jako nauki ścisłej 1916, Kant i Bergson 1913, Architektonika zmysłowości i rozsądku 1927, Architektonika świata 1934—1936.

Börnstein Richard (1852—1913) vokiečių fizikas, meteorologas. Išsp. Leitfaden der Wetterkunde ^{3}1913.

Bornu Britų Nigerijos provincija į pietvakarius nuo Čado ežero; 115.500 km^2, 228.000 gyventojų (1948). Administracinis centras Maiduguri. Pietų dalis — savanos, vidurinė — stepės, šiaurinė — dykuma. Vasaros lietingos. Auginama arašidai, indigo, kaučukas, sorga. Viduramžiais mahometonų Kanemo valstybės dalis; nuo 1472 nepriklausoma B. valstybė. 1808 nukariauta fulbų, 1899 — 1900 pasidalinta tarp anglų, prancūzų ir vokiečių. 1919 visa atiteko D. Britanijai.

Boro bromidai ž. Boras.

Boro-Budur budistų šventovė, pastatyta VIII—IX a. į šiaurės vakarus nuo Indonezijos sostinės Djokjakartos (Javos saloje). B.-B. yra 9 laipsnių-terasų piramidė su kupulu, 36 m augščio, gražiai išpuošta bareljefais. Apatinės terasos kraštinė 122 m ilgio. B.-B. laikoma žymiausiu Javos salos architektūriniu kūriniu.

Boro chloridas ž. Boras.

Borochov Leiba Beras (1881 Poltavoje — 1917) žydų visuomeninkas. Poale Zion partijos veikėjas. Po 1905 Vilniuje redagavo partijos organą Der proletarische Gedanke, paskui Vorwärts. 1907 pabėgo Austrijon, kur studijavo istoriją, etnografiją ir filosofiją. 1913 B. spausdino Vilniuje žydų metraštyje Pinkes savo bibliografinę studiją — 400 metų žydų filologijos. 1914 išvyko į JAV. 1917 grįžo į Ukrainą. Išsp. Klassovye momenty nacionalnago voprosa 1905. Po mirties (1920) išleido jo tyrinėjimus apie ritualizmą ir tikybinę etinę problemą marksizme.

Borodavka, Brodavka (karpa) Izaokas, XVI a. Lietuvos Brastos žydas, mokesčių nuomotojas, 1560 su Dovydu Šmerlevičiumi ir Abraomu Dlugačiu gavo nuomon teisę imti rinkliavą nuo vežamųjų per Vilnių, Gardiną, Minską, Brastą prekių. 1561 B. gavo 7 metams druskos monopolį, teisę Bielske ir kitur steigti bravorus ir ligi 1566 ten pat išimtinę teisę pardavinėti alų. Drauge su karaliaus sekretoriumi Iberfeldu 1569 gavo nuomoti Vilniaus pinigų kalyklą.

Borodianka (lenk. Borodzianka) Ukrainos miestelis Kijevo srityje, 46 km nuo Kijevo. 1863 V 8 Tizenhauzeno vadovaujami rusai čia puolė Rudnickio ir Borovskio vedamus sukilėlius, daugiausia studentus ir gimnazistus.

Borodin 1) Aleksandr (1833—1887) rusų kompozitorius. 1850—1856 išėjo Petrapilio medikų-chirurgų akademiją, 1859 — 1862 dirbo chemijos srityje Heidelberge, Paryžiuje ir Italijoje, 1864—1897 Petrapilio medikų-chirurgų akademijos chemijos profesorius, taip pat ir muzikos savamokslis. Nuo 1862 bendravo su Balakirevu ir Jaunosios Rusijos ratelio kompozitoriais. Savo veikaluose sekė Mendelsohnu, vėliau Schumannu. Aktyvus naujosios rusų muzikos mokyklos veikėjas. Operos kūryboje sekė Glinką — operą Igor (1869—1887 nebaigtą baigė Rimskij Korsakov ir Glazunov); parašė simfonijas Es-dur 1867 ir h-moll 1876, simfoninį paveikslą Vidurinės Azijos tyruose 1879, du styginius kvartetus, romansų ir fortepioninių veikalų.

V. Stasov A. P. Borodin 1889; *V. J. Seroff* The Mighty Five 1948.

2) Ivan (1847 — 1930) rusų botanikas fiziologas. 1869—1904 Petrapilio žemės ūkio ir miškų instituto botanikos profesorius, Petrapilio mokslo akademijos narys. Pasižymėjo savo darbais dėl įvairios medžiagos išskirstymo augaluose, rado besikristalizuojantį chlorofilą, skleidė gamtos paminklų apsaugos idėją. Jo iniciatyva 1916 įsteigta Rusijos botanikų sąjunga, kuriai jis pirmininkavo. Žymesnieji veikalai: Fiziologičeskija izsliedovanija nad dychaniem listovych pobegov 1876, Kurs anatomii rastenij 1888, Kratkij učebnik botaniki 1888, ^{13}1927, (išv. lietuvių kalba 1920 Botanikos vadovėlis), Kratkij očerk mikologii 1897.

Borodino Rusijos kaimas Maskvos srityje, 90 km į pietvakarius nuo Maskvos. 1812 VIII 26 / IX 7 čia įvyko mūšis tarp Napo-

leono vadovaujamos prancūzų armijos ir Kutuzovo vadovaujamos rusų armijos. Prancūzai puolė rusus, nes šie jiems pastojo kelią iš Smalensko į Maskvą. Kautynes laimėjo Napoleonas, ir rusai buvo priversti pasitraukti Maskvos link. Nors jie turėjo labai daug nuostolių, bet nuo tos dienos veikimo iniciatyva perėjo į Kutuzovo rankas, kuris visai nusilpusią Napoleono armiją paskiau privertė iš Rusijos pasitraukti.

Borodzičius Jonas (1863 Alantos vl. Šaukiškiuose — ?) Lietuvos lenkų veikėjas, kunigas. Gyveno Panevėžyje, Kaune, Mintaujoje, 1897—1899 Nemenčinės, Lydos, Trakų, Daugėliškio vikaras, visur, kur galėdamas, šalindamas lietuviškus pamokslus. 1899 VIII — 1900 VIII rusų administracijos įsakymu uždarytas Gardino vienuolyne. Nuo 1900 Žaslių vikaras, paskiau Kliukščionių, Merų klebonas, kur pastatydino bažnyčią. 1907—1908 Subatninkų, Ašmenos aps., klebonas. 1908 ištremtas į Jaroslavlį. 1909 nuteistas 1½ metų kalėjimo už pravoslavų tikybos įžeidimą ir metus tvirtovės už caro įžeidimą. 1910 pabėgo užsienin. Mokėsi filosofijos Krokuvos universitete. 1925 grįžo į Lietuvos kraštą, statydino bažnyčias, bet ir varė lenkinimo darbą. Išsp. Pod wozem i na wozie 1911, Kresy wileńskie w niebezpieczeństwie 1928.

Boro junginiai: Boranas BH_3 arba boro hidridas. Užsidega ore. Iš jo bandoma gaminti panašius į silikonus junginius.

Boro fluoridas BF_3. Vartojamas katalizatoriu organinėms reakcijoms ir benzino (gazolino) sintezei bei rafinavimui.

Boro karbidas B_4C. Labai kietas, vartojamas technikinio deimanto pakaitalu, pvz. šuliniams gręžti.

Boro rūgštis H_3BO_3 — balti žvyneliai. 3% jos tirpalas vartojamas kaip švelnus antiseptikas akims ir burnai skalauti, odai ir kt., bet yra gana silpnas dezinfektorius. Vidun imti nuodingas. Su glicerinu ir cukrais B.R. sudaro rūgščius kompleksus. Boroglicerinas irgi vartojamas dezinfekcijai. Maisto medžiagų konservavimui B. R. neleidžiama vartoti: ji yra persilpna mikroorganizmams sunaikinti. Technikoje B. R. vartojama ugniai atsparioms medžiagoms gaminti, taip pat stiklo, porcelano, cemento gamyboje.

Borokalcitas mineralas $B_4O_7Ca \cdot 4H_2O$. Baltos spalvos, kietumas 2—3, randamas Italijoje.

Boronatrokalcitas mineralas $CaNaB_5O_7 \cdot 6H_2O$. Kietumas 1. Baltos arba gelsvos spalvos. Randamas įtarpų pavidalu drauge su akmens druska, mirabilitu, gipsu, salietra bei boraksu. Vartojamas vaistų, dažų bei emalės pramonėje.

Bororós P. Amerikos indėnai, gyvenę Mata Grosso augštumoje Brazilijoje. Verčiasi medžiokle. XIX a. atkakliai gynėsi nuo portugalų. Savo kūną gražina piešiniais ir dygsniais (tatuiravimu). Šventėse pasipuošia palmių lapais. 14—20 metų amžiaus berniukai atskiriami nuo tėvų ir gyvena vyrų draugijoje (aroc). Čia gyvendami, išmoksta medžioklės meno bei pasiruošia brandos šventėms.

Borough (angl.) senovėje sutvirtintoji kariuomenės stovykla, paskui miestelis, turįs teisę rinkti atstovą į anglų parlamentą. XIX a. pradžioje daugelis B. sunyko (rotten boroughs), 1832 Reform bill iš jų atėmė teisę rinkti parlamentan atstovus (1835 Municipal Act tepripažino tik jiems savivaldybę — Municipal B.), ir perleido naujiems centrams — Manchesteriui, Birminghamui ir kt. (Parliamentary B.).

Borovazelinas mišinys iš vazelino su 10% smulkių boro rūgšties miltelių. Universalus vaistas odos ligoms ir sužalojimams. Vartojamas, kada infekcijos pavojaus nesibijoma.

Borový Klemensas (1838—1897) čekų kunigas, bažnyčios istorikas. Prahos universiteto bažnytinės teisės ir teologijos profesorius. Išsp. Čtyry doby v historii české 1873, Akta konsistoře katolické a utrakvistické 1868—1869.

Borowy Wacław (1890—1950) lenkų literatūros kritikas. Išsp. Ignacy Chodźko 1914, O wpływach i zależnościach w literaturze 1921, Kamienne rękawiczki i inne studja i szkice literackie 1932.

Borovykovskij 1) Aleksandr (1844—1905) ukrainiečių rašytojas rusų kalba, Odesos universiteto teisės docentas, paskiau senato civilinio kasacinio departamento oberprokuroras ir nuo 1890 senatorius. Išspausdino Ženskaja dolia po malorossijskim pesniam 1879, Otčet studji 1891–1894. Lietuvą lietė B. rašinys O podsudnosti iskov, voznikajuščich iz arendnych dogovorov pomeščikov s staroobriadcami v Severo-Zapadnom Krae 1874.

2) Lev (1807—1889) ukrainiečių rašytojas, Aleksandro (1) tėvas. Laikomas ukrainiečių romantizmo tėvu. Sekdamas Bürgerio Leonora, išspausdino Marusia 1829; parašė ir 12 neišspausdintų baladžių. Rinko ukrainiečių patarles, pasakas, dainas, vertė Mickevičiaus, Puškino, Žukovskio, Krasickio kūrinius. Labiausiai pasirodė išleistomis savo Baiky i pribajutki 1852.

L. Borovykovskij

3) Vladimir (1751—1825) ukrainiečių tapytojas. Nuo 1788 studijavo Petrapilyje tapybą, 1795 akademikas, nuo 1802 meno akademijos tarėjas. Dirbo portreto srityje (apie 160 portretų) ir paliko daug kompozicijų religinėmis ir mistinėmis temomis.

Borowski Felix (g. 1872) lenkų kilmės JAV kompozitorius ir muzikas. Dėstė muzikos istoriją Chicagos Musical College, o 1916—1925 buvo to College prezidentu, 1937—1942 Northwestern universiteto muzikologijos profesorius. Post ir Christian Science Monitor muzikos skyriaus redaktorius. Parašė muzikos veikalų fortepionui, smuikui, vargonams, orkestrui.

Borowsky Ludwig Ernst (1740–1831) vokiečių evangelikų pamokslininkas ir teologas. 1812 Prūsijos generalsuperintendentas, 1829 gavo Prūsijos arkivyskupo titulą. 1809 palaikė L. Rėzos sumanymą iš pagrindų perredaguoti lietuvišką Biblijos vertimą ir tam reikalui sudarė specialią komisiją, kurioje ir pats dalyvavo. Tos komisijos pastangomis ir buvo 1816 išspausdinta Rėzos su kitais naujai išversta Biblija. Bendraudamas su filosofu E. Kantu, B. parūpino Darstellung des Lebens und Charakters Kants 1792. Taip pat parašė Pisanskio (1781), J. J. Quandto (1794), L. Jacobi (1795) biografijas. Po B. mirties buvo išsp. jo Ausgewählte Predigten und Reden 1833.

Borovskiai XV a. pabaigoje išmirę rusų kunigaikščiai, Borovskio valdovai. Vladimiras (1353—1410) 1372 vedė Eleną, D. L. K. Algirdo dukterį. Pasižymėjo Kulikovo kautynėse su totoriais. Jo vaikaitis Vosylius (1483) Sofijos Vytautaitės sūnus, Maskvos kunigaikščio Vosyliaus II šalininkas. 1446 patekęs į savo priešo Šemiakos rankas, pabėgo Lietuvon, kur jo dėdė D. L. K. Kazimieras Jogailaitis davė jam Brianską, Homelį, Starodubą ir Mstislavlį valdyti. Maskvoje sostą atgavus Vosyliui II, 1448 grįžo į Maskvą, bet jau 1456 buvo su trimis sūnumis kalinamas Ugliče, nuo 1462 Vologdoje, ligi mirties iš viso iškalėdamas 27 metus. Jo žmona su sūnumi Jonu 1456 pabėgo Lietuvon.

Borovskis 1) Ignas (1788 Gudijoje—1852 V 27 Vilniuje) Vilniaus pamokslininkas, Leono B. brolis. Mokslus išėjęs Vilniaus kunigų seminarijoje, kunigu dirbo įvairiose parapijose. 1819 pakviestas Vilniaus univ. kapelionu, nuo 1825 dėstė univ. bendrą krikščionių mokslą, paskiau ir homiletiką. 1833—1842 buvo homiletikos profesorius ir pamokslininkas Vilniaus kunigų akademijoje. Ją į Petrapilį iškėlus, liko Vilniuje prelatu. Paliko 652 savo parašytus pamokslus, kurių 107 buvo pasakyti, įvairias įžymybes laidojant. Jų tik keli buvo išspausdinti (prof. Z. Niemčevskio laidotuvėms 1821, 1826 jubilėjaus proga ir kt.).

2) Kasparas (apie 1780—apie 1845) tapytojas Lietuvoje. Studijavęs meną Vilniaus meno mokykloje, buvo komandiruotas į užsienį, kur 1805–1807 dirbo Paryžiuje. 1807 grįžo Vilniun. Vertėsi Vilniaus, paskiau (apie 1830) Kauno, pagaliau Baltstogės gimnazijos paišybos mokytojo darbu. Bonifratrų bažnyčioje Vilniuje buvo jo darbo Nukryžiuotasis Kristus.

3) Kasparas (1802 I 6 Drisos aps. — 1885 I 15 Plocke, Lenkijoje) vyskupas. Mokėsi Drujoje, Zabialuose, Užvaldoje, Alūkstoje, Polocke, 1827—1831 Vilniaus vyr. seminarijoje. 1833 — 1842 Vilniaus kunigų akademijos, 1842 — 1848 Petrapilio kunigų akademijos kanonų teisės ir bažnyčios istorijos profesorius. 1848 pakeltas Lucko — Žitomiro vyskupu, 1849—1869 gyveno Žitomire. Rusų vyriausybės iš ten buvo ištremtas į Permę, kur gyveno ligi 1883, o nuo tų metų buvo paskirtas Plocko vyskupu.

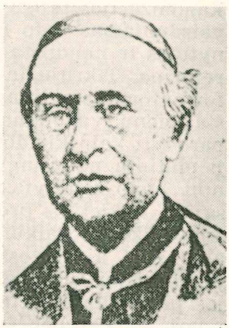

K. Borovskis

4) Leonas (1784 VI 27 / VII 8 Gudijoje — 1846 IV 4 / 16 Vilniuje) Igno B. (1) brolis. 1801 — 1807 tarnaudamas Vilniaus universiteto raštinėje, kartu klausė universitete paskaitų ir 1803 gavo filosofijos kandidato laipsnį. 1807—1811 mokytojas Svisloties gimnazijoje, 1811—1814 Vilniaus gimnazijoje. Nuo 1816 adjunktas Vilniaus universiteto retorikos ir poezijos katedroje. 1821 — 1824 e. o. profesorius, 1824 — 1832 o. profesorius. 1832—1844 Vilniaus kunigų akademijos literatūros profesorius. Akademiją iškėlus į Petrapilį, Vilniuje liko knygų cenzoriumi. 1817—1822 dalyvavo vad. Nenaudėlių (Tow. Szubrawców) draugijoje ir bendradarbiavo jos organe Wiadomości Brukowe. Savo pažiūras į literatūrą išdėstė darbe Uwagi nad poezyą i wymową pod względem ich podobieństwa i różnicy 1821. Vilniaus laikraščiuose spausdino daug literatūrinių straipsnių.

J. Bieliński Uniwersytet Wileński III 1899—1900.

5) Pranas (1712—1790) lenkų jėzuitas, 70-ais metais Vilniaus akademijos retorikos profesorius. Išsp. Mowy za prawem Chrystusowem 1776.

Borozdeničiai Brėslaujos aps. bažnytkaimis. Prieš I pas. karą priklausė Zarasų apskričiai. B. vietovė jau minima 1667.

Borozdin Aleksandr (1863—1918) rusų literatūros istorikas, Petrapilio universiteto ir istorinio filologinio instituto profesorius. Išsp. Glavnyja napravlenija istorii russkoj literatury XIX veka 1896, Literaturnyje charakteristiki ²1911, Očerki russkago religioznago raznomyslija ²1907.

Borrago ž. Agurklė (I t. 52 psl.).

Borrmann Martin (g. 1895 IX 10 M. Lietuvoje) vokiečių rašytojas. Išsp. apysaką Frue Schuld und Ostpreussen 1926, Berichte und Bilder 1935.

Boromėjaus enciklika vadinama popiežiaus Pijaus X 1910 V 29 išleista bula Editae saepe šv. Karolio Boromėjaus 300 metų kanonizacijos proga. Joje tas šventasis atvaizduojamas kaip bažnyčiai ištikimas ganytojas ir nenuilstamas kovotojas už tikrą reformą. Tikrųjų ir netikrųjų to meto reformatorių statymas prieš vienas kitą ir šių dienų vadinamąjį modernizmą turėjo parodyti kaip klaidingą reformą. Pradžioje ji platinta neteisingu vertimu, kuris ilgainiui buvo ištaisytas. B. E. sukėlė didelį sąjūdį Vokietijos protestantuose, kurie pasijuto įžeisti kaikurių enciklikos posakių apie XVI a. protestantų reformatorius ir jiems pritarusius valdovus. Todėl Vokietijos protestantai protestavo savo susirinkimuose ir net per savo atstovus Vatikine. Popiežiaus kardinolas, valstybės sekretorius, paaiškino, kad tai tebuvęs tik nesusipratimas, ir nuo B. E. paskelbimo Vokietijoje per vyskupus susilaikė. Dėl B. E. buvo kilęs ginčas ir Lietuvoje. Čia dėl jos polemizavo reformatų kun. J. Šepetys (Pasiuntinys 1911 N 1 ir 3) ir to meto Maskvos universiteto stud. Pr. Dovydaitis (Viltis 1911 N 13—15, 38).

M. Hage Die B. und ihre Gegner 1910.

Barromėjietės (vadinamos ir šv. Karolio Boromėjaus gailestingomis seserimis) moterų kongregacija ligoniams bei paliegėliams slaugyti ir jaunimui mokyti bei auklėti (pensionuose, prieglaudose). Kongregacija susiskirsčiusi į 5 šakas, kurių kiekviena turi savo vyriausią centrą įvairiose šalyse.

Borromeo, Boromėjus 1) Carol (1538—1584 Milane) šventasis (šventė XI 4) 1550 gavo tonsūrą, nuo 1552 studijavo teisę Pavijoje. Savo dėdės popiežiaus Piaus IV pakviestas į Romą, 1560 buvo pakeltas kardinolu ir paskirtas Milano arkivyskupu. Būdamas popiežiaus sekretoriumi, vadovavo visai valstybės ir Bažnyčios politikai. 1563 slapta priėmė kunigo šventimus. Bažnyčios reformos reikalui rūpinosi vėl sukviesti ir tęsti Tridento susirinkimą (1562 I 18—1563 III 12), pravesti Romos kurijoje jo nutarimus ir sudaryti Catechismus Romanus. Tridento susirinkimo nutarimams įgyvendinti nuo 1565 steigė kunigų ir berniukų seminarijas, socialines labdaros įstaigas, kėlė kunigų mokslą ir dvasinį gyvenimą, kvietė sinodus, kviesdavosi naujus vienuolių ordinus (jėzuitus, kapucinus, teatinus). 1576 maro metais savo visišku pasiaukojimu, griežtu asketiškumu ir dosnumu B. buvo įgijęs didelę įtaką. 1569 vienuoliai humiliantai buvo susimokę jį nužudyti, bet jis mirties išvengė. Jį mirusį popiežius Paulius V 1610 kanonizavo. Jo 5 tomų veikalai (instrukcijos, homilijos, kalbos ir laiškai) buvo išleisti 1747—1748.

C. Orsenigo C. B. 3 leid. 1929; *L. Pastor* Charakterbilder kath. Reformatoren des XVI Jhrh. 1924.

2) Federigo (1564—1631 Milane) šv. B. (1) pusbrolis, 1595—1631 Milano arkivyskupas, nuo 1587 kardinolas. Panašus į savo pusbrolį pastoraciniu uolumu ir didele artimo meile, ypač 1630 maro metais (apie tai rašoma Manzonio Sužadėtiniuose). Milane 1609 įkūrė šv. Ambroziejaus biblioteką. Rašė ir teologinių raštų.

L. Graselli Il museo del card. F. B. 1909; *M. Pellegrocchi* Omaggio a F. B. L'uomo e la storia 1940.

Borromini Francesco (1599—1667) italų architektas ir skulptorius, vienas žymiausiųjų barokinės architektūros formų kūrėjų. Visose architektūros lytyse, pradedant pastatų planu. B. atsisakė nuo renesanso kanonų, o paskutiniuose savo pastatuose pradėjo kurti naują rokoko stilių, ir todėl yra laikomas to stiliaus tėvu. Žymiausieji ir būdingiausieji jo pastatai: bažnyčios — San Carlo alle quattro Fontanoje ir Piazza Navona Romoje.

A. Munoz B. 1921; *E. Hempel* Fr. B. 1924.

Borrow George (1803—1881) anglų rašytojas. Gyveno tarp čigonų, pramoko jų kalbos, patyrė jų paprocius, paskyrė jiems savo veikalą The Zincali, or ... the Gypsies of Spain 1841 ir Romano Lavos — Lil 1874. Pasidarė Biblijos platinimo agentu, apkeliavo daug Europos bei šiaurės Afrikos kraštų. Išsp.: The Bible in Spain 1843, Lavengro the scholar, the gypsy and the priest 1851, The Romany rye 1857, Wild Wales 1862. Raštų rinkinys 1924.

B. Th. Hopkins G. B. 1922.

Borsippa (asirų Barsib) Birs Nimrud, sen. Babilonijos miestas į pietus nuo Babilono. Mokytųjų globėjo dievo Nabu kulto vieta. B. šventovės bokštas siejamas su Babelio bokštu — kalbų sumišimo simboliu.

R. Koldewey Die Tempel von Babylon und B. 1911.

Borsukas Benediktas (1769—1808 Vilniuje) Vilniaus universiteto auklėtinis. 1800 A. Sniadeckio asistentas. 1806 gavo medicinos daktaro laipsnį ir 1806—1807 buvo adjunktu teismo medicinos katedroje.

Bortas Brazilijoje ir pietų Afrikoje randamas mineralas, deimanto atmaina, kubinės sistemos. Kietumas 10. Kaip medžiaga vartojamas gludinti, pjūklams impregnuoti, geologiniams grąžtams.

Bortkevičaitė Elena Emilija (1894 Kaune — 1918 X 8 Maskvoje, Rusijoje) lietuvių moksleivijos veikėja. 1909 dirbo Panevėžyje M. Grigonio vedamojoje labdarių draugijos mokykloje. 1909—1915 išėjo gimnaziją Vilniuje. 1916—1918 studijavo istorijos-filologijos fakultete Maskvos augštųjų moterų kursuose, kartu mokytojaudama lietuvių tremtinių mokykloje Sokolnikuose. Vilniuje besimokydama, priklausė ateitininkų kuopai ir padėjo redaguoti ranka rašytą jų laikraštėlį Rūtelę. Ištrėmimo metais plačiai dalyvavo lietuvių visuomeniniame darbe. Buvo liaudies sąjungos Maskvos skyriaus pirmininkė ir moterų sąjungos valdybos narė. Slapyvardžiu Nijolė Ateities Spinduliuose spausdino straipsnius ir eilėraščius.

Bortkevičienė-Povickaitė Felicija (1873 IX Panevėžio aps. Krekenavos vl. Linkaučių dv. — 1945 X pabaigoje Kaune, palaidota Krekenavoje) visuomenės veikėja. Mokėsi Kauno ir Vilniaus mergaičių gimnazijose. Ištekėjusi už Jono Bortkevičiaus, apsigyveno Vilniuje ir iš čia lietuvių spaudos uždraudimo laikais susižinodavo slapta su Varpo ir Ūkininko administratore Morta Zauniūte, jai persiųsdama visus spaudai paruoštus rankraščius. Spaudą leidus, buvo viena iš svarbiausiųjų Liet. Ūkininko, paskiau Liet. Žinių organizatorių, nuo 1906 V 11 pasirašydama L. Ū. leidėja, o nuo 1909 ir Liet. Žinių leidėja. 1909 drauge su dr. K. Griniumi ir kt. sudarė pasitikėjimo bendrovę tiems laikraščiams leisti. Kaip tų laikraščių leidėja dar prieš I pas. karą rusų valdžios net keturis kartus kalinama. G. Petkevičaitės iniciatyva jaunuomenės šelpimo organizacijai Žiburėliui atsiradus, buvo aktyvi jo veikėja, o 1906 XII 7 tą draugiją legalizavus, daug metų buvo jo pirmininkė. Po I pas. karo Žiburėlį atgaivino ir jį vedė, kol jis naujų okupantų buvo panaikintas. Spaudos draudimo paskutinajame dešimtmetyje Kankinių Kasai susikūrus, buvo viena veikliausiųjų jos veikėjų, per jos rankas pereinant beveik visai už lietuviškus reikalus nukentėjusiųjų šalpai.

F. Bortkevičienė

I pas. karui ką tik prasidėjus, buvo viena tremtinių ir pabėgėlių organizatorių, ypač daug nuveikdama rusų kariuomenės iš M. Lietuvos į Rusiją ištremtųjų M. Lietuvos lietuvių Globos organizacijoje, kuri buvo įkurta jos iniciatyva. Šios organizacijos pavedama, apkeliavo daugumą M. Lietuvos tremtinių kolonijų Pavolgyje ir Pauralyje, visur juos organizuodama ir šelpdama.

1918 grįžo į Vilnių senojo darbo dirbti. 1919 pradžioje V. Kapsukas buvo ją uždaręs Vilniaus kalėjime (nors pats per ją kadaise buvo Kankinių Kasos šelpiamas) kaip Lietuvos vyriausybės įkaitą. Čia kalėjime B. buvo išlaikyta 3 mėnesius, o paskiau 3 mėnesius Daugpilyje ir Smalenske. Grįžusi Kaunan, atgaivino Lietuvos Žinių ir Lietuvos Ūkininko leidimą, su kitais įsteigė Varpo bendrovę ir spaustuvę, pasirašydama Lietuvos Žinių atsakingąja redaktore, atsakydama už visas to laikraščio bylas ir kelis kartus (1925 X ir vėliau) gaudama kalėti.

Buvo Steigiamojo Seimo narė ir nuolat aktyvi Valstiečių Liaudininkų partijos narė. 1919—1939 aktyviai dirbo Moterų Globos Draugijoje. Spaudoje retkarčiais bendradarbiavo Lietuvos Žiniose ir Lietuvos Ūkininke. 1931—1932 Varpo oficialioji redaktorė.

J. Būtėnas Prūsų lietuviai Sibire. Iš F. Bortkevičienės atsiminimų. 1939.

Bortkevičius 1) Antanas (1835 Tauragės aps. Eržviko vl. — 1894 VII 10 / 22 Joniškėlyje) kunigas, rašytojas. 1857—1861 išėjo mokslus Varnių kunigų seminarijoj. Įšventintas kunigu, 1861 3 mėnesius buvo **Žagarės** vikaru. 1861 — **1864** Šiaulių vikaru, **1864** —1886 Šakynos klebonu, 1886—1894 Joniškėlio klebonu. Laikydamas **nuolatinius ryšius su Jurgiu Bieliniu ir kitais** knygnešiais, plačiai skleidė **nelegalią lietuvių spaudą. Sudarė** didelį rinkinį savo rašytųjų pamokslų, kurių Pamokslai apie šv. Sakramentus buvo išsp. Shenandoah, Pa. 1901, o kitus vėliau J. Tumas atidavė Liet. Mokslo Dr-jai Vilniuje. Rašinėjo pasakėčias ir šiaip eilėraščius. Jų dalį 1884 VII 17 A. Burba buvo nusiuntęs Aušros redakcijai, bet jie ten užsimetė, ir nebuvo išspausdinti. Tai kaikuriuos eilėraščius, pa-

Kun. A. Bortkevičius

sirašytus slapyvardžiu K. V. G., (Akrostichas Žemaičių vyskupui, Giesmė šv. Kazimierui, Kunigui Baranauskui, Į šv. Kazimierą, Vilkas ir šuo, Vilkas ir avys) J. Tumas išspausdino 1899 Tėvynės Sarge. O B. nespausdintų eilėraščių sąsiuvinį Tumas buvo atidavęs Lietuvių Mokslo Draugijai.

J. Tumas Du draugu, du poetu — Vaižganto Raštai XIII 1929.

2) Jonas (1871 III 1 / 13 širvintų par. Nartakių dv. — 1908 XII 25 / 1909 I 6 Petrapilyje) inžinierius. Baigė Vilniaus realinę mokyklą ir Petrapilio technologijos institutą. Vedęs Feliciją Povickaitę ir pramokęs lietuviškai, apsigyveno Vilniuje, kur buvo vienas iš vad. „dvylikos Vilniaus apaštalų". Dalyvavo kovoje, lietuviams išgaunant šv. Mikalojaus bažnyčią, platinant lietuviškus raštus, steigiant Vilniaus susišelpimo dr-ją, 1906 organizuojant „šviesos" bendrovę knygoms leisti, leidžiant Lietuvos Ūkininką. 1906 I 6 — II 18 buvo kalinamas Vilniaus Lukiškių kalėjime.

J. Bortkevičius

3) Laurynas (1750—apie 1822 Skapiškyje) Lietuvos domininkonas. 1770 stojo į domininkonų vienuoliją. 1774 buvo Nesvyžiaus domininkonų konvente. Vilniuje gavo teologijos licenciatą, vėliau ir teologijos daktaro laipsnį. Buvo nuolat kilnojamas iš vieno vienuolyno į kitą. 1790—1791 buvo Seinų vikaras ir tenykštės domininkonų mokyklos mokytojas. Paskiau buvo paskirtas Skapiškio domininkonų vienuolyno prioru. 1808 Skapiškio savininko Jono Tizenhauzo lėšomis įsteigė Skapiškio Kalvariją. 1774 dar iš Nesvyžiaus lenkų kalba išsp. pasveikinimą grįžusiai iš užsienio Teofilei Radvilaitei Moravskienei. 1817 lietuviškai išsp. Karawaką, arba Križių Anioliszką. 1819 Przewodnik drogi męki Zbawiciela, išleistą kartu su A. Strazdo lietuviška Kalvarija. Tame lenkiškame Przewodnike B. davė lenkų kalbos vertimais A. Strazdo Pulkim ant kelių, Hymno apey s. Jacku ir kaikurias kitas Strazdo giesmes.

Bortkevičius Vladislovas (1868–1931) lietuvių kilmės vokiečių statistikas ir ekonomistas. 1895—1897 Strassburgo universiteto priv. docentas. 1898—1901 dėstė statistiką Petrapilio Aleksandro licėjuje, 1907 — 1931 Berlyno universiteto profesorius. Jo darbai daugiausia lietė teisinę statistiką ir dispersijos problemą. Išsp. Das Gesetz der kleinen Zahlen 1898, kuriame nustatė mažai patikimųjų dydžių dėsningumą, Die mittlere Lebensdauer 1893, Wertrechnung und Preisrechnung in Marx'schen System 1906—1907, Die Bevölkerungstheorie 1908, Die Iterationen 1917, Bevölkerungswesen 1919.

Bortnianskyi Dmitro (1751—1825) ukrainiečių kompozitorius ir choro dirigentas. Nuo 1768 studijavo muziką Italijoje. Nuo 1796 buvo caro rūmų Petrapilyje kapelos direktoriumi. Parašė bažnytiniam chorui 45 koncertus ir per 100 giesmių ir maldų, Cherubinų giesmes, 14 liaupsinimo giesmių (Tebe Boha chvalim). Pasaulinės muzikos parašė operas Alcides, Kreon, Quintus Fabius, komiškas operas Le Faucon, Le fils rival, taip pat duetų, uvertiūrų. Jo bažnytinius kūrinius suredagavo P. Čaikovskij.

Borucinski Michał (g. 1885) lenkų tapytojas. Daugiausia piešia istorinius paveikslus bei liaudies tipus.

Borussia sulotynintos lyties Prūsų, Prūsijos vardas.

Boruta (lenk.) kildinama iš sl. bor — šilas, iš kur kilo sl. vardai Borislav, Boris, Borek, Bořivoj. Lenkų kaimo tikėjimu, B. buvusi girių ir pelkių dvasia, dar vad. borovy, leśny, rokita (rokicki), wierzbicki, łoziński; atitinka sl., pvz. gudų — boroviką ir mūsų miškinį, šilinį, girinį, krūminį (krūminę), medinį (medinę, medzioimą). XIX a. minima lenkų raštuose kaip Lenčycos pilies piktoji dvasia, velnias, bajoras, saugojęs užkeiktus turtus ir krėtęs juokus bajorams, kunigams ir kt., medžiotojų nulenkiamas gardžiais valgiais ir kt. XVIII–XIX a. Radvilų Nesvyžiuje B. vardu buvo vad. prijaukinta meška. 1890 B. Grabowski parašė scenos veikalą Boruta, o P. Maszyński pagal tai operą Boruta.

Boruta Kazys (g. 1905 I 6 Marijampolės aps. Liudvinavo vl. Kūlokų k.) poetas, beletristas. Baigė Marijampolės mokytojų seminariją, 1924—1926 Lietuvos universitete ir 1926—1930 Vienos universitete studijavo literatūrą, istoriją, filosofiją. 1924–1926 skaitė paskaitas V. Kudirkos liaudies univ. Kaune. Priklausė studentų socialistų aušrininkų draugijai. Veikė socialistinio jaunimo ir profesinėse darbininkų organizacijose. Dėl politinės veiklos turėjo emigruoti į užsienį. 1931 grįžo į Lietuvą. 1934 VIII kariuomenės teismas už ankstyvesnį jo po-

K. Boruta

litinį veikimą jį nuteisė 4 metus sunkiųjų darbų kalėjimo. Antrosios bolševikų okupacijos metu nuteistas ir ištremtas į Sibirą. Eilėraščius pradėjo Aušrinėje spausdinti nuo 1924. Suredagavo almanachus Audrą 1928, Darbą 1932. Bendradarbiavo Lietuvos Žiniose, Kultūroje, Trečiajame Fronte. Išsp. Alo! 1925, Dainos apie svyruojančius gluosnius 1927, Kryžių Lietuva 1927 ([2]1940), Duona kasdieninė 1934, Eilės ir poemos 1938, Namas N. 13 1928, Drumstas arimų vėjas 1928, Mediniai stebuklai 1938 (laimėjo 1939 Ukmergės miesto premiją), Kelionės į šiaurę 1938—1939 (2 dalys), Saulės ant savo pečių parnešti išėjo 1940, Baltaragio malūnas [2]1952 (JAV). Išvertė Panait Istrati Baragano dagyną 1932, Ibseno Brandą 1934, Cezarį ir Galilėjietį 1938, P. Buck Geroji Žemė 1935, Sūnūs 1937. Drauge su kitais paruošė Tarptautinių žodžių žodyną. B. eilėraščiai buvo verčiami lenkų ir kitomis kalbomis. Poetas priklauso neorealistinei krypčiai, pagrįstai visuomenine ideologija.

Boruvkos miškas Ukmergės aps. Pabaisko vl. Vidutinio amžiaus pušynas, ligi 100 ha ploto.

Boružė ž. Barbutė (II t. 202 p.).

Borzimovskiai Lietuvos reformatų kunigų šeima:

1) J o n a s (1610 X 11 — 1673 I 8 Kėdainiuose) atkilusio iš Lenkijos Adomo B. ir Kotrynos Kolinaitės Dijakevičiūtės B. sūnus. Mokėsi Kėdainiuose, nuo 1626 Slucke, paskiau Šiluvos alumnate. 1631 VI 11 Kėdainų katechetas. Kėdainių sinodo lėšomis 1632 — 1635 studijavo Utrechto univ., 1636 Leidene, 1637 Frenekero universitete. 1638 grįžęs Lietuvon, buvo paskirtas kunigu į Naujamiestį. 1645 dalyvavo Torno kolokviume. 1652 žemaičių konsenjoras, 1653 — 1673 senjoras (superintendentas) su būstine Kėdainiuose, bet kartu 1663—1673 buvo ir Vilniaus senjoras. Su S. Minvydu paruošė spaudai 1653 Kėdainiuos išspausdintus: Katechismą, Maldas Krikscioniszkas, Summą. Vilniaus sinodui pripažinus S. Chylinskio Londone pradėtą spausdinti Biblijos lietuvišką vertimą netinkamą, B. ėmė ją iš naujo versti, pradėjęs Naujuoju Testamentu. Šį darbą jis varė ligi mirties, bet darbas nebuvo baigtas.

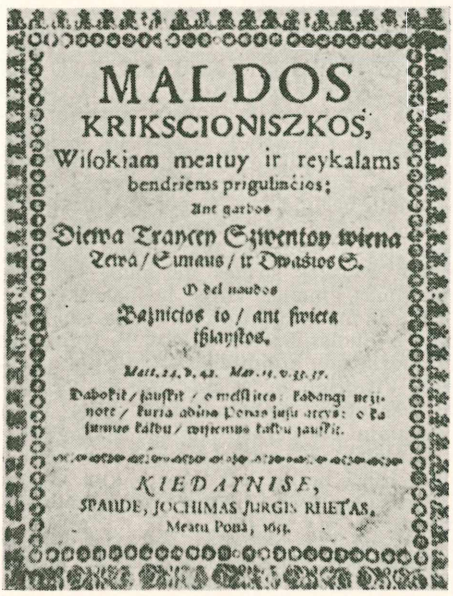
MALDOS
KRIKSCIONISZKOS,
Wisokiam meatuy ir reykalams
bendriems prigulinčios;
Ant garbos
Diewa Traycey Szwentoy wiena
Tewa / Sunaus / ir Dwasios S.
O del naudos
Bažnicios io / ant swieta
išlaystos.
KIEDAYNISE,
SPAUDE, JOCHIMAS JURGIS RHETAS,
Meatu Pona, 1653.

J. Borzymovskio verstos Maldos Krikščioniškos 1653

2) J o n a s (a. 1645 Naujamiestyje — 1687 VI Vilniuje) Jono (1) sūnus. Mokėsi Kėdainiuose, 1667 Kėdainių katechetas. 1668—1669 Liubčės evangelikų kunigas, 1670—1680 Slucko evangelikų kunigas ir gimnazijos rektorius, nuo 1681 Vilniuje evangelikų kunigas, 1685 — 1687 Vilniaus konsenjoras. Tėvui mirus, B. kartu su S. Bitneriu, S. Monkevičiumi ir S. Lipskiu 1674—1681 tęsė tėvo pradėtą Naujojo Testamento lietuvišką vertimą, tačiau beveik baigtas darbas 1681 sudegė Biržuose. Po to S. Bitneriui pradėjus iš naujo versti, B. buvo vienas jo padėjėjų, ir šis vertimas buvo 1701 išspausdintas Karaliaučiuje.

W. Studnicki Polski Słownik Biograficzny II 1936; *V. Biržiška* Senųjų liet. knygų istorija I 1953.

3) K a z i m i e r a s (1682—1750 XII 29) Jono (2) sūnus, 1721—1730 Pagirių reformatų konsenjoras, 1731 — 1745 senjoras, 1746—1750 Naugarduko senjoras.

Bosak ž. Hauke Juozas.

Bosakai Vilniaus miesto rinka. Ten prieš 1863 stovėjo šv. Juozapo bažnyčia, kuri rusų buvo uždaryta, kadangi 1863 joje buvo surastas sužeistas sukilėlis. Po to netrukus rusų valdžios įsakymu bažnyčia buvo nugriauta.

Bosanquet Bernard (1848—1923) artimos Bradley krypties anglų filosofas. Išsp. Logic 1888, The value and destiny of the individual 1913, Philosophical Theory of State [4]1923, Social and International Ideal 1917, The Meeting of Extremis in Contemporary Philosophy 1924.

Bosas (it. basso) 1) žemiausias vyrų balsas. Skiriami žemasis ir augštasis B. Dėl garso atspalvio B. skirstomas į basso ir buffobasso.

2) B. instrumentai žemiausioms partijoms. Vokietijoje B. reiškia kontrabasą.

3) Kompozicijoje B. žemiausioji partija, remianti visos kompozicijos pagrindą. B. jau žinojo XIV a. Florencijos meistrai.

4) Ryšium su instrumentų vardais, pvz. basklarnetas, bas de viole, rodo instrumentų pobūdį. Vargonuose basso, — suprask, reikalingas pedalas.

Bosas (angl. boss.) Amerikos lietuvių kalbos anglybė, reiškianti prižiūrėtoją, viršininką, šefą, šeimininką, taip pat ir politinių partijų vadus.

Bosas ž. Statinė.

Bosch-om (gimusi Toussaint) Anna Louisa Gertruida (1812—1886) prancūzė, olandų rašytoja, savo apysakoms temas daugiausia ėmusi iš reformacijos istorijos. Išsp. Almagro 1837, Het huis Lauernesse 1841, De graaf van Leycester in Nederland 1851, Majoor Frans 1875. Jos apysakų rinkinys Romantische Werken išl. 1880—1888.

Boscan Almogaver Juan (1495 — 1542) ispanų poetas, kunigaikščio Albos auklėtojas. A. Navagiero įtakoje ispanų poezijai pritaikė italų poezijos lytis: sonetus, kanconas, oktavas, tercinas. Laikomas itališkosios krypties įkvėpėju ispanų literatūrai. Jo kūriniai Las obras išleisti 1543.

Bosch 1) Carl (1874 — 1940) vokiečių chemikas, nuo 1925 I. G. Farbenindustrie vyriausias direktorius, vėliau ir administracinės tarybos pirmininkas, Kaiser Wilhelm Gesellschaft pirmininkas. B. supramonino Haberio būdą sintetiniam amoniakui gaminti, taip pat daug prisidėjo praktiškai realizuoti skystųjų hidrokarbidų (skystojo kuro) gamybą iš anglies, ją augštu slėgimu hidrinant. 1931 už šiuos darbus B. perpus su F. Bergius'u gavo Nobelio premiją.

2) Gimpera Pedro (g. 1891) ispanų proistorikas, Barcelonos univ. prof. ir archeologinio muzėjaus direktorius. 1931 Katalonijos ministeris. Ispanijoje Frankui įsiviešpatavus, emigravo į Meksiką. Išspausdino Prehistoria Catalana 1919. Die Kelten und keltische Kultur in Spanien 1922, Les civilisations de la péninsule ibérique 1925 — 1928, Two celtic waves in Spain 1942, El hombre primitivo y su ccltura 1945; El poblamiento y la formacion de los pueblos de España 1945.

3) Hieronymus (iš tikro van Aken); apie 1450—1516) olandų tapytojas, daugiausia piešęs paveikslus religinėmis temomis. Fantastinę simboliką B. taikindavo didaktiniam reikalui: Kristus neša Kryžių, šv. Antano gundymas, 7 mirštamosios nuodėmės, Paskutinysis teismas.

M. J. Friedländer Die altniederländische Malerei V 1927; *D. Howard* J. B. 1947.

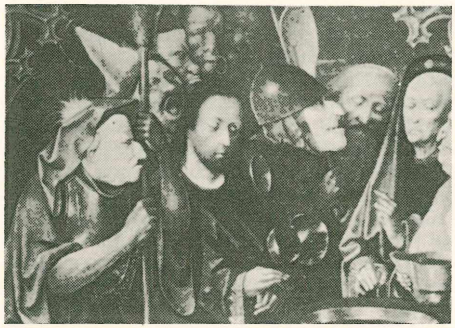

H. Bosch Kristus pas Pilotą

Bosco Giovanni (1815—1888) XIX a. žymusis pedagogas praktikas, jaunuomenės globėjas, saleziečių kongregacijos (1859) steigėjas. Dar kūdikis netekęs tėvo, jaunas daug vargo pakėlė ir kliūčių nugalėjo, kol išėjo kunigo mokslą. Kunigu įšventintas 1841. Savo pedagoginę veiklą pradėjo Torine vargdienių ir apleistosios jaunuomenės tarpe. Jis surinkdavo našlaičius, nuskriautuosius, nesuglobtuosius. Juos iš pagrindų pakeisdavo, atnaujindavo jų gyvenimą ir nurodydavo jiems kelią į šviesą. Per savo rankas jis praleido ligi 15.000 berniukų. Jo darbuotė išaugo į plačiai išgarsėjusią kongregaciją, kurios patronu parinktas šv. Pranciškus Salezietis. B. pedagogijos pagrindu yra vad. preventyvusis metodas, išplaukęs iš jaunuomenės sielos pažinimo bei meilės. Ta pedagogija apibūdinama žodžiais — džiaugsmas, paprastumas, laisvė. Bausmės bei baimės vietą čia užėmė tėviškos širdies gerumas, rūpestis, budėjimas, meilė, viltis ir pasitikėjimas vaiku. Iš mokytojo tai reikalauja pasišventimo ir nuolatinės saviauklos. B. lygintinas su didžiausiu atgimimo laikotarpio pedagogu Vittorino da Feltra. 1929 VI 2 B. buvo paskelbtas palaimintuoju, 1934 IV 1 šventuoju. Jis parašė per 100 apologetinio ir auklėjamojo turinio raštų, kurių keturis 1906—1909 lietuviškai išvertė kun. Jurgis Baltrušaitis. 1932 išl. Opere e scritti editi e inediti.

G. Bosco

C. E. Koft-Seitz Don Bosco as an Educator 1926; *A. Aufray* La pédagogie d'un saint 1930; *N. Endres* Die psychologische Begründung der Erziehungsmethode D. B. als Ursache seiner pädagogischen Erfolge 1951.

Bosco Henri (g. 1888) prancūzų rašytojas, iš dalies rašęs fantastiško turinio romanus: L'Ane cclotte 1937, Le Jardin l' Hyacynthe 1946. Jo eilėraščių rinkiniai: Bucoliques de Provence 1944, Le Roseau et la source 1949.

Boscotrecase Italijos miestas Neapolio prov. Ligi 9000 gyv. 1631 ir 1906 nukentėjo nuo lavos išsiliejimų. Vyno Lacrimae Christi gamybos centras.

Boscovič Josip Roger (1711—1787) kroatų matematikas, astronomas, fizikas, gamtos filosofas, energetinio atomizmo šalininkas. 1725 įžuitas. Nuo 1740 Collegium Romanum Romoje matematikos ir filosofijos profesorius. 1750—1753 drauge su La-Maire matavo dienovidinio lanką tarp Romos ir Riminio. 1764 Pavijos univ. profesorius, 1773—1783 optikos instituto Paryžiuje direktorius. Dėl prancūzų mokslininkų pavydo pasitraukė Italijon, kur susirgo psichiškai. Išsp. Elementa universae matheseos 1754, Theoria philosophiae naturalis 1758, Opera pertinentia ad opticam et astronomiam 1785. Rašė ir eilėraščių, net ir kroatų kalba.

Bose 1) Jagadis Chunder (1858—1937) indų fizikas ir augalų fiziologas. Studijavo Kalkutoje, Londone, Cambridge. Nuo 1885 Presidency College Kalkutoje fizikos profesorius. 1920 Royal Society narys. 1917 Kalkutoje įsteigė tyrinėjimo institutą. Fizikoje pasižymėjo, tyrinėdamas elektros bangas ir kurdamas molekularinio įtempimo teoriją. Tyrinėdamas augalų reagavimą į jaudinimus, augalų judesį, miegą, sulčių varymą ir kt., B. buvo priėjęs išvadą, kad tarp gyvulių ir augalų nesą esminio skirtumo, kad pagrindiniai gyvybės dėsniai esą vieningi. Jis įrodinėjo, kad gyvosios ir negyvosios medžiagos reakcijos esančios panašios ir kad, esą, negalima griežtai atskirti fizinių procesų nuo fiziologinių. Išsp. Response in the liwing and non-liwing 1902, Plant response 1906, Comparative electrophysiology 1907, Researches on irritability of plants 1913, Physiology of the ascent of sap 1923, The physiology of photosynthesis 1924, The nervous mechanism of plants 1926, Plant autographs and their revelations 1927, The motor mechanics of plants 1928, Growth and Tropic Movement of Plants 1929.

P. Geddes Leben und Werk von J. C. B. 1930.

2) Subhas Chunder (1897—1945) indų revoliucininkas. Baigęs Cambridge universitetą, grįžo Indijon, kur leido laikraščius Forward, Liberty, juose propaguodamas Indijos nepriklausomybės idėją. Indijos jaunimo sąjungos ir profesinių sąjungų kongresų pirmininkas. 1924 ir 1930 buvo kalinamas. Už simpatizavimą ašies valstybėms 1940 buvo anglų areštuotas. 1941 pabėgo iš kalėjimo ir nuvyko Vokietijon. 1943 Singapoore sudarė japonų globojamą Indijos vyriausybę. Žuvo lėktuvo katastrofoje.

Boselaphus Nilgan artima antilopėms tuščiaragių atrajotojų gentis, Tragelaphinae pošeimio. Patinai turi trumpus nesusuktus ragus, patelės ragų neturi. Šiai genčiai priklauso tik viena B. tragocamelus Pall rūšis. Suaugę patinai yra 2,5 m ilgio ir 1,5 augščio.Tamsiai pilkos spalvos, vietomis melsvo ar juosvo atspalvio. Gyvena retuose priešakinės Indijos miškuose ar džunglėse. Patinai susiburia bandomis ligi 12 galvų, patelės su jaunikliais susimeta į atskiras bandas. Europos žvėrynuose patogiai veisiasi.

Boselis Panevėžio aps. pirmykštis muzikos instrumentas. Tai yra lazdyninis puslankis, galuose suveržtas išsuktos avies žarnos, išsitempusios kaip styga. Tarp lanko ir tos žarninės stygos įspraudžia džiovintą, gerai išpūstą ir žirnių pribertą kiaulės pūslę, kad ta barškėtų. Styga griežiama griežykle, drauge spaudinėjant ir lanką, kad styginis garsas (zimbulys) kaitalioty̧si. Balsas stiprus, panašus į kontrabasą. B. pritaria kitiems instrumentams vestuvėse ar šiaip griežiant.

J. Žilevičius — Iliustr. Lietuva 1927.

Bosforas, turkų Karadeniz Bogazi. Jūrų sąsiauris tarp Balkanų pusiasalio ir M. Azijos, jungiąs Marmoro jūrą su Juodąja jūra. 29 km ilgio, 600—3200 m pločio, ligi 126 m gylio. B. atsirado ledynlaikiu, buvusios čia upės kloniui nugrimzdus. Krantai ligi 240 m augščio. B. paviršiumi teka mažai sūraus vandens srovė iš Juodosios jūros, o apačia — sūrioji srovė priešinga linkme. B. didelės strateginės reikšmės, nes drauge su Dardanelais daro vartus iš Juodosios į Viduržemio jūrą. Krantai sustiprinti karo tvirtovėmis, kurios po I pas. karo turėjo būti panaikintos, bet nuo 1949 jų vietoje buvo įrengtos naujoviškos tvirtovės.

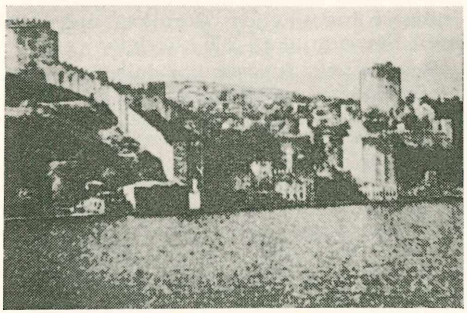

Bosforo tvirtovių liekanos

Bosforo karalystė. B. K. graikai vadino Kerčės sąsiaurį. Miletiečiai įsteigė koloniją — Pantikopėjos miestą. Nuo 437 pr. Kr. B. K. valdė spartakidai. Ji plito ligi Teodosijos ir Dono žiočių. Skitų dalis virto jos vasalais. Iš B. K. karalių išgarsėjo Leukonas (387—347), jo sūnūs Spartakas (347 — 342) ir Pairisadas (342—309) ir šio sūnus Eumilas (309—303). I a. pr. Kr. B. K. pasivergė Mitridatas Didysis. Jam žuvus, 63 pr. Kr., valdė jo sūnus Farnakas, Mitridatas II ir Asandras, kuris pripažino Romos valdžią. Imperatoriaus Claudijaus laikais B. K. buvo net pagalbinė Romos kariuomenė. Prie Justiniono Didžiojo B. K. gavo valdyti hunų karalaitis Grodas, B. K. liekant Romos provincija. Vėliau ją nukariavo chazarai, paskiau totoriai.

Rostovzeff Skythien und der Bosporus 1931 .

Bosgrave James (m. 1621 Kališe, Lenkijoje) anglas, 1564 stojęs į jėzuitus. Mokė Vokietijoje filosofijos ir matematikos. Vilniuje jėzuitų akademiją įkūrus, 1580—1582 B. buvo joje matematikos profesorius. 1582 grįžo į Angliją. Karalienės Elzbietos laikais persekiojant Anglijoje katalikus, ir B. buvo pasmerktas mirti, bet 1583 jį karaliui Steponui Batorui užtarus, buvo iš kalėjimo išleistas, ir išvyko Lenkijon, kur ir mirė.

Bosio 1) Antonio (1575—1629) italų archeologas, pirmas pradėjęs tyrinėti Romos katakombas. Išsp. Roma sutteranea 1634.

2) François Joseph (1769—1845) prancūzų skulptorius. 1787—1804 dirbo Italijoje, 1804—1845 Paryžiuje. 1806 parūpino Vendome kolonai 20 reljefų. Sukūrė Napoleono, Bonapartų ir kitų to laiko įžymybių biustus, 1822 Liudviko XIV statulą Victoire aikštėje Paryžiuje.

Bosio italų architektas, XIX a. pradžioje atvykęs Lietuvon. 1823 prižiūrėjo Dauspudoje Paco statomų rūmų statybos darbus.

Bosmina vėžiagyvių (Crustaceae) klasės, Cladocera pobūrio gentis, plačiai paplitusi gėluose vandenyse. Liemenį ir kojas dengia šarvas. Veisiasi nelytiniu būdu.

Bosna Jugoslavijos (Bosnijos) upė, dešinysis Savos intakas, 200 km ilgio.

Bosnija vak. Jugoslavijos dalis Savos deš. intako Bosnos baseine, į pietus nuo Slovėnijos ir Kroatijos, tarp Dalmatijos, Hercegovinos ir Serbijos. 51.200 km² ploto, 2,4 mil. gyv. (1950). Paviršius kalnuotas (Dinarų Alpės). Randama geležies rūdos, švino, akmens anglies, vario, chromo, antimonio. Kalnų miškuose pasitaiko meškų, lūšių, vilkų, laukinių kačių. Gyventojai kroatai ir serbai. 45% pravoslavų, 33% mahometonų, 20% katalikų. Gyventojai daugiausia verčiasi žemės ūkiu. Ypač daug auginama slyvų, kurių dar ir išvežama. Svarbiausi miestai: Sarajevas (100.000 gyv.) ir Banjaluka (22.000 gyv.).

B. istorija. Romos imperijos metu B. darė Dalmatijos provinciją. XII a. buvo savarankiška valstybė, bet vėliau pateko vengrų karalių globon. XIV a. vėl atgavo nepriklausomybę ir net iš Serbijos prisijungė Hercegoviną. 1463 B. nukariavo turkų sultonas Mahometas II. Nors B. didumenė ir priiminėjo mahometonų tikėjimą, bet kraštas su turkų valdymu nesusigyveno, ir čia nuolatos kildavo sukilimų. Po 1875 sukilimo Berlyno kongresas 1878 perdavė B. administruoti Austrijai-Vengrijai, kuri 1908 B. aneksavo. Į B . ir Hercegoviną turėjo pretenzijų Serbija, ir 1914 VI 28 serbų nacionalistai Sarajeve nužudė Austrijos-Vengrijos sosto įpėdinį. Šis įvykis buvo formali I pas. karo priežastis. 1919 Trianono ir St. Germaino sutartimis B. atiteko Jugoslavijai.

B. E. Schmitt The Annexation of Bosnia 1908 — 1909, 1938.

Boso raktas muzikoje raktinė gaida F. įžymėta ketvirtojoje linijoje, vartojama gaidoms užrašyti tame rakte žemesniajam vyrų balsui-bosui; trečiojoje linioje F — baritonui, penktojoje — labai žemam balsui, vad. B. profundo. Raktas F vartojajamas ir muzikos instrcmentuose, žemesnio skambėjimo gaidų ženklus užrašinėjant.

Bosquet Pierre François Joseph (1810—1861) prancūzų maršalas. 1854—1855 pasižymėjo Krymo kare prieš rusus — kautynėse ties Alma ir Inkermanu. 1856 pakeltas senatoricmi ir maršalu. Jo Lettres à sa mère išsp. 1877—1879, Lettres à ses amis 1879, Lettres 1830—1858 išsp. 1879.

Boss Lewis (1846–1912) JAV astronomas, nuo 1904 Carnegie instituto meridianinės astronomijos skyriaus direktorius. Sudarė du žvaigždžių katalogus, kurių Preliminary General Catalogue of 6188 stars (sutrumpintai P. G. C.) 1900 apima visus ligi to laiko gautus ryškesniųjų žvaigždžių patikimus stebėjimus. B. priimtoji žvaigždžių numeracija įsigali astronomų praktikoje.

Bosse Abraham (1602 — 1676) prancūzų grafikas ir tapytojas. Labiausiai pasireiškė 1629—1645, sukurdamas ligi 1500 raižinių iš Ludviko XIV meto. Geriausias paveikslas laikomas Les femmes folles. Išsp. Traité des manières de graver en la taille douce 1645.

Bossi 1) Domeinico (1767–1853) italų miniatiūrininkas. 1800 dirbo Švedijoje, 1802—1812 Rusijoje.

2) Enrico Marco (1861—1925) italų muzikas. 1895 konservatorijos direktorius Venecijoje, vėliau Bolonijoje ir 1916

Romoje. Vargonų muzikos virtuozas. Drauge su Tebaldiniu išsp. Metodo teorico-practico per organo 1893.

Bossowski Franciszek (1882—1940) lenkų teisininkas, nuo 1920 Vilniaus universiteto romėnų teisės profesorius. Nuo 1906 išspausdino studijų iš romėnų civilinės teisės.

Boss puzzle — galvosūkių galvosūkis. Tai kantrybės žaidimas. Per 16 laukelių netvarkingai išdėstyta 15 numeruotų akmenų, sutvarkomų numeriais, stumdant į laisvą aikštelę. Vokiečių vadinama Fünfzehnerspiel — penkiolikos žaidimas.

Bossuet Jacques Bénigne (1627—1704) reikšmingiausias prancūzų teologas, pamokslininkas ir bažnyčios politikas. 1652 išventintas kunigu, 1653—1659 kunigavo Metze ir studijavo. Čia parašė savo pirmąjį veikalą prieš reformatoriaus P. Ferry katekizmą 1655. 1659—1669 Paryžiuje išgarsėja pamokslais ir ypač laidotuvių prakalbomis. Tuo atkreipė Liudviko XIV rūmininkų dėmesį, 1669 skirtas Kondomo vyskupu, bet dar prieš vyskupiją paimant, Liudviko XIV pakviestas sosto įpėdinio auklėti. Įpėdinio auklybai Bossuet parašė istorijos filosofinį veikalą Discours sur l'histoire universelle 1681, Politique tirées de propres de l'Écriture Sainte 1709, Connaissance de Dieu et de soi-même (išsp. 1722). Nuo 1681 B. buvo Meaux vyskupu ligi mirties. B. gynė katalikybės tradiciją prieš protestantus daug raštų, pvz. Exposition de la doctrine catholique sur les matières de controverse 1671, Histoire des variations des églises protestantes 1688, Six avertissements 1691. Jansenizmo atžvilgiu stovėjo bažnyčios pozicijoje, su Fenelono kvietizmu kovojo. Liudviko XIV popiežiui nedraugiškoje politikoje palaikė karaliaus pusę, 1682 dvasininkų susirinkime stojo kaip galikoniškųjų laisvių vadovas, suprojektavo 4 galikoniškus straipsnius ir juos visuomet gynė. Geriausi jo raštų leidimai 1772—1778 21 tomas, 1815—1819 47 tomai, 1864—1866 31 tomas. Be to, skyrium: 1871 Orations funèbres, 1890—1926 Correspondance 15 t. Exposition naujas leidimas 1911.

J. B. Bossuet

Ch. Urbain et E. Levesque Les denières années de B. 1928—1929; *G. Schnürrer* Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit 1937; *V. Verloque* Bibliographie des oeuvres de B. 1908.

Bossut Charles (1730—1814) prancūzų matematikas ir hidraulikas, jėzuitų vienuolyno abatas ir kartu École Polytechnique matematikos profesorius ir Mokslų akademijos narys. Jis pirmas įrengė hidraulinę laboratoriją, kurioje 1775—1778 Liudviko XVI ministerio Turgoto pavestas atliko svarbių tyrimų vandeniais ratais ir laivų modeliais. Išsp. Traité d'hydrodynamique 1771, Cours complète de mathématique 1795—1801.

Bost Pierre (g. 1901) prancūzų rašytojas. Savo romanuose nagrinėja dabarties gyvenimo psichologinius bei moralinius konfliktus. Išsp. Hercule et Mademoiselle 1925, Faillite 1928, Le Scandale 1931, Monsieur l'admiral va bientot mourir 1945.

Bostandži sen. Turkijoje (nuo 1695) sultono ir haremų sargai, sultono laivo irklininkai, vėliau kariuomenėje prijungti prie janičarų būrių (nuo 3—12 tūkstančių). B. viršininkas, vadinamas B. Bashi, buvo paša, sostinės policijos viršininkas.

Bostonas JAV Massachusetts valstybės sostinė, 801.000 gyventojų (1950), su priemiesčiais ligi 2,5 miliono (1790 — 18.320; 1850 — 136.000; 1900 — 560.000). B. yra prie Massachusetts Bay įlankos (8 mylios pločio ir 16 mylių ilgio) ir Charles, Mystic upių žiočių; užima apie 100 km². Senamiestis įsikūrė Shawmuto pusiasalyje (5 km ilgio, 1,6 km pločio) su 3 kalvomis, ir todėl pradžioje vadintas Trimontaine. Jo pradinis plotas buvo 783 akrai, bet užpylus pelkes, griovius, įlankėles, padidėjo ligi 1800 akrų. Miestui augant, prijungti priemiesčiai: South Boston 1804, Washington Village 1855, Roxbury 1867, Dorchester 1869, Charlestown, Brighton 1873, Hyde Park 1912. Natūralus uostas, nuo vandenyno pusės apsaugotas salų salelių, turi 40 mylių ilgio krantinių laivams pririšti. 1919 pastatytas didžiausias JAV sausasis dokas. Metinė uosto prekių apyvarta apie 6 milionai tonų. Mašinų, drabužių, baldų, gumos, batų, medvilnės ir vilnos audinių (didž. JAV-se), cukraus, saldainių, spaudos pramonė.

B. buvo XIX a. žymiausias JAV kultūrinis ir mokslo centras su seniausiu šalies

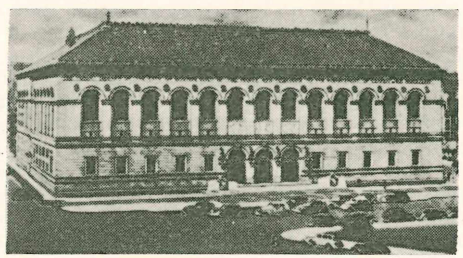

Bostono miesto biblioteka

Bostono senamiesčio vaizdas

universitetu (Harvard, Cambridge priemiestyje), garsiausiu simfonijos orkestru, bibliotekomis, knygų leidyklomis, mokslo ir meno draugijomis, teatrais. Jis yra JAV kovų dėl nepriklausomybės lopšys. Čia 1747 buvo pirmasis gyventojų susirėmimas su anglų kareiviais, 1770 III 5 vad. B. skerdynės, 1773 XII 16 įvykis vad. B. Tea Party buvo ženklas sukilti prieš anglus.

Žymenybės: Faneuil Hall — Amerikos nepriklausomybės lopšys, Old State House (1748), King's Chapel (1754), Bunker Hill su 220 pėdų augščio granito obelisku, Common parkas (48 akrai) ir prie jo esąs kapitolis, viešoji miesto biblioteka, valstybinė biblioteka, Bostono Ateneumas, kelios kitos bibliotekos, 10 teatrų, meno muzėjus (žinomas ypač japonų meno rinkiniais), opera, miesto muzėjus, simfonijos salė. Vasarą koncertai duodami Charles River Esplanadoje — ore prie vandens.

Mokslo institucijos. 1635 buvo įkurta B. lotynų mokykla, 1638 įkurtas kalmyniniame Cambridge Harvardo universitetas, vėliau Massachusetts Institute of Technology (MIG), Katalikų Kolegija (1865), B. universitetas (1873, metodistų), Northeastern University, Simmons kolegija, Naujosios Anglijos muzikos konservatorija, Emersono dramos kolegija, Massachusetts meno mokykla, meno muzėjaus mokykla, medicinos kolegija, Harvardo universiteto medicinos, odontologijos ir prekybos mokyklos, Massachusetts farmakologijos kolegija, Lowell institutas.

B. įkurtas 1630 J. Winthropo, nors jau 1621 čia lankėsi iš Plymoutho būrys naujakurių. 1632 tapo Massachusettso kolonijos administracijos centru. Greit jis tapo puritonų (jo įkūrėjų) religinio ir socialinio gyvenimo židiniu. 1704 pradėtas leisti pirmasis reguliarus JAV laikraštis Boston News Letter. 1897 pradėjo veikti požeminis traukinys.

Beebe B. 1937.

Bostono lietuviai. B. lietuviai pradėjo kurtis apie 1880—1890. Yra žinių, kad apie 1890 jie ėmė kviestis lietuvius kunigus išpažinties klausyti. Massachusettso valstybėje gyvena ligi 40.000 lietuvių, kurių apie 13.000 tenka B. 1930 JAV gyventojų surašyme lietuviais užsirašė 12.351, kurių 5869 Lietuvoje gimę ir 6482 JAV. Lietuvių skaičius B. pradėjo augti ypač po 1904. Kaikurie bėgo į Ameriką, nenorėdami dalyvauti rusų japonų kare, o daug caro valdžios persekiojamų už dalyvavimą 1905 revoliucijoje turėjo Lietuvą apleisti. 1949–1951 tremtinių atvyko ligi 600. Žymioji B. lietuvių dalis susikoncentravo South Bostone.

Religinis gyvenimas. Lietuvių parapija South Bostone pradėta organizuoti 1895. Kun. J. Gricius pradžioje laikė pamaldas vokiečių jėzuitų bažnyčioje Shawmut Ave. Bostone, bet greitai nupirko namą East 7-je gatvėje South Bostone, kur įrengė salę pamaldoms ir pats apsigyveno.

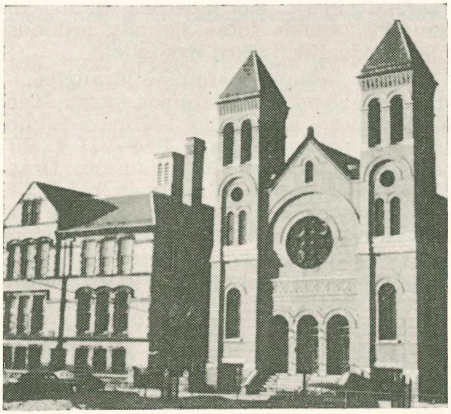

Šv. Petro lietuvių bažnyčia ir parapijos mokykla Bostone

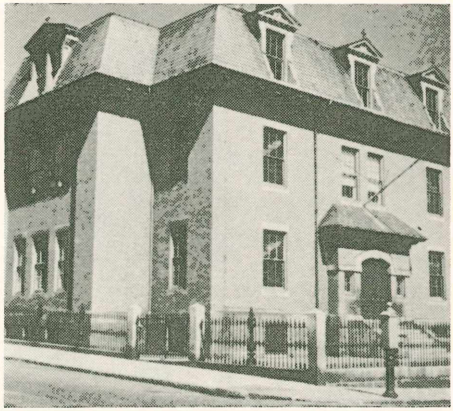

Antroji parapinė lietuvių mokykla Bostone

Toje vietoje jis norėjo statyti bažnyčią, bet susidaręs parapiečių komitetas sutelkė lėšas ir pastatė bažnyčią West 5-je gatvėje South Bostone. Kun. Gricius dirbo atskirai septintojoje gatvėje ligi 1914. Jo valdytieji maldos namai buvo prijungti prie šv. Petro parapijos ir yra naudojami pamaldoms, kurios tuo būdu nuolat laikomos dviejose vietose — bažnyčioje ir septintojoje gatvėje.

1902 komiteto rūpesčiu buvo pastatyta katalikų bažnyčia, bet negalėjo būti atidaryta, nes statybos komitetas nenorėjo jos pavesti B. arkidiecezijai. Tik 1904 parapiečių prašomas, arkivyskupas Williams atsiuntė kun. Joną Žilinską, kuris 1904 I 31 tą bažnyčią privatiškai pašventino ir atlaikė pirmąsias pamaldas. Tuo būdu 1954 suejo 50 metų nuo bažnyčios atidarymo, ir toji sukaktis buvo paminėta daugybe iškilmių. Parapijos reikalus sutvarkęs, kun. J. Žilinskas išvyko studijuoti į Europą, o paskiau į Lietuvą. Nuo 1908 klebonu buvo kun. Tomas Žilinskas, o kartu su juo kurį laiką veikė kun. P. Kemėšis, čia įsteigęs katalikų darbininkų šv. Juozapo vardo sąjungą, nupirkęs namus tos sąjungos vardu ir įsteigęs laikraštį Darbininką bei jam spausdinti reikalingą spaustuvę. Kun. T. Žilinskas išvyko į Lietuvą 1918, o kiek vėliau ir kun. P. Kemėšis. Nuo 1919 I klebonu paliko kun. K. Urbonavičius. Sveikatai susilpnėjus, jis prašėsi perkelti į mažesnę parapiją Norwoode, Mass., o į B. buvo atkeltas sumanus administratorius kun. Pr. Virmauskis, nuo 1929 tos parapijos klebonas. Parapijos vikarais yra buvę kunigai P. Strakauskas, F. Norbutas, K. Jenkus, A. Abračinskas, A. Baltrušiūnas, A. Saulėnas, paskiausiai J. Žuromskis, J. Klimas, A. Kneižys, A. Kontautas. Atsisakęs iš Norwoodo klebono pareigų dėl silpnėjančios sveikatos į South Bostono kleboniją buvo grįžęs talkininku dirbti kun. K. Urbonavičius, čia išgyvenęs ligi mirties 1952.

Kun. Pr. Virmauskio ir kun. P. Strakausko rūpesčiu prie parapijos veikė turėjusi ligi 1000 mokinių vasarinė lietuvių mokykla. Kun. K. Urbonavičiaus laikais skirtosios pastangos atidaryti parapijos mokyklą buvo užbaigtos kun. Pr. Virmauskio. 1942 nupirktas gyventi seselėms mokytojoms namas prie East 7-sios gatvės. 1945 iš miesto buvo nupirkti du namai, kurių viename buvo pradėtas mokslas 1945 IX, o kitame 1947. Abiejuose parapijos mokyklos namuose 1954 mokėsi 520 mokinių ir dirbo 14 seselių, Jėzaus Nukryžiuotojo Lietuvaičių kongregacijos narių.

Nuo 1949 šeštadieniais tos mokyklos patalpose veikia šeštadieninė mokykla, lankoma 150 mokinių, daugiausia ateivių vai-

Bostono šeštadieninė mokykla (1952/1953 mokslo metais)

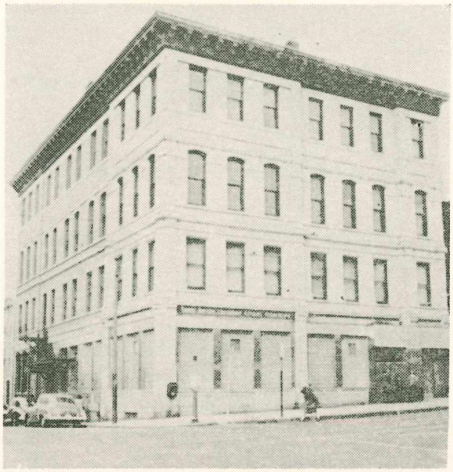

Lietuvių Piliečių Klubo namai Bostone

kų. 1949—1951 mokyklą vedė V. Kulbokas, nuo 1951 K. Mockus.

Lietuvių evangelikų parapija B. įsikūrė dar XIX a. pabaigoje. Ją aptarnaudavo kun. Brustaitis, Drignaitis ir Macaitis. Paskutiniajam 1913 mirus, parapija lyg ir nustojo veikti. 1927—1933 ji buvo atgaivinta, turėjo ligi 500 narių ir nuosavą bažnyčią, bet netinkamai tvarkoma sunyko. 1951 I 14 naujieji ateiviai drauge su senaisiais, dalyvaujant kun. P. Dagiui, parapiją atgaivino. Parapijos bažnyčią nuomoja ir aptarnauja kun. P. Dagys iš New Yorko. Prie parapijos veikia labdaros moterų komitetas, kuris rūpinasi šalpa, ypač likusiems Europoje.

Apie 1930 buvo atsiradusi ir tvarkoma D. F. Kubiliaus metodistų bažnyčia.

D r a u g i j o s. Kol atsirado lietuviškos draugijos, vienas kitas lietuvis priklausė lenkų Tado Kostiuškos draugijai.

Pirmoji lietuvių pašalpinė draugija — Draugystė Broliškos Pašalpos vardu šventa Kazimiero Karalaičio Lietuvos įsikūrė dar 1889, persiorganizavo 1899 VII 4. Pirmasis pirmininkas J. Kavaliauskas. Draugija rūpinosi ne tik pašalpiniais, bet ir lietuvių visuomeniniais reikalais: rengė vakarus, prakalbas. 1902 surengė Bostone SLA seimą. Įsigijo šv. Kazimiero paveikslo Vilniaus katedroje kopiją. Aukojo dideles sumas Lietuvos laisvei atgauti, Lietuvių Mokslo Draugijos namams Vilniuje, Lietuvos Neprigulmybės Fondui. 1907 draugija suskilo, ir viena dalis ėmė vadintis Susivienijimu Lietuvių šv. Kazimiero, o kita dalis — Lietuvių šv. Kazimiero Romos Katalikų draugija.

Draugystė Kareivių D. L. K. Vytauto buvo įkurta 1894 IV 29 ir po 50 metų gyvavimo 1944 likvidavosi. 1899 buvo įsteigta Lietuvių Piliečių draugija, kuri South Bostone turi įsigijusi didelį namą (apie 200.000 dolerių vertės). Laiko klubą ir dvi sales įvairiems rengimams. Narių turi 1800. D. L. K. Gedimino draugija 1900 persiorganizavo į SLA 43 kuopą. Iš viso B. yra 7 SLA kuopos. 1902 pradėjo veikti D. L. K. Kęstučio draugija.

Lietuvių Socialistų Sąjungos B. 60-ji kuopa įsikūrė 1906 — labiausiai remti vykstantį Lietuvoje revoliucinį sąjūdį prieš caro valdžią. Ši kuopa įkūrė teatro ratelį Žaibą ir Birutės chorą. Turėjo nuolatinę buveinę, kur sekmadieniais buvo ruošiamos paskaitos. Kuopa organizavo ir lietuvių kalbos mokyklėlę. Jos nariai vadovavo daugeliui organizacijų. Turėjo bibliotekėlę ir skaityklą. Žymesnieji jos veikėjai S.

Gabijos choras, M. Petrausko vadovaujamas

Michelsonas, J. B. Smelstorius, J. Neviackas, F. Bagočius.

1906—1922 gyvavo Jaunimo Ratelis, kurio iniciatyva buvo įkurta Muzikos dramos draugija Gabija. 1916 XII 1 įsisteigė tebeveikianti Sandoros kuopa, turinti savo namą. Nuo 1932 V 29 pradėjo veikti Lietuvių darbininkų draugijos 21-ji kuopa, kuri rengia paskaitas, vaidinimus. 1946 parengė Lietuvių darbininkų draugijos suvažiavimą. Tai socialistinė kultūros ir švietimo organizacija, nuo 1947 leidžianti Darbas žurnalą. Kuopai vadovauja J. Stilsonas (Stasiulevičius) ir N. Jonuška (sekretorius). Simano Daukanto draugija rūpinosi lietuvių kalbos reikalu ir buvo įsteigusi lietuvių mokyklėlę. Veikia ir Tėvynės Mylėtojų Draugijos kuopa, 1954 surengusi banketą Lietuvos istorijos leidimui paremti.

Po I pas. karo įsikūrė Dariaus postas, kuris turi nuosavas patalpas.

Bostone veikė ir Vilniaus Vadavimo Sąjungos skyrius. 1938—1948 gyvavo nepartinė jaunimo organizacija Lietuvių Jaunimo Ratelis, turėjęs ligi 50 narių. Jį buvo įsteigęs ir ilgai pirmininkavo K. Mereškevičius, sekretoriavo A. Matioška. 1940 VI 26 to ratelio iniciatyva buvo sušauktas lietuvių visuomenės veikėjų susirinkimas ir buvo sudarytas komitetas masinio protesto mitingo šaukti prieš sovietų smurtą. Visuomenės reikalams ratelis paaukojo per 500 dolerių.

Prie šv. Petro parapijos veikia šios draugijos: Šv. Juozapo Liet. Darbininkų Sąjungos 1-ji kuopa, Liet. Dukterų Draugija (įst. 1903 III 5 V. Kaunas), Moterų-Merginų Klubas, Moterų-Merginų sodalicija, Moterų Sąjungos, Vyčių 17-ji kuopa, kuri surengė 1953 VII 27—30 Lietuvos Vyčių organizacijos 40 metų jubilėjinį seimą, Šv. Vardo draugijos skyrius. Šv. Petro ir Povilo draugija (įsteigta 1902), Tretininkų brolija, Šv. Jono Evangelisto Blaivininkų Pašalpinė draugija (įsteigta 1910), Šv. Vincento Pauliečio draugija, Šv. Kazimiero draugija, LRKS 94-ji kuopa, LRKS 21-ji kuopa, Maldos Apaštalavimo draugija, LRK Saldžiausios Širdies draugija (įsteigta 1906), Jėzaus Nukryžiuotojo Seselių Rėmėjai, Nekalto Prasidėjimo Seselių Rėmėjai, Ateitininkai. Visos šios draugijos jungiasi į LRK Federacijos Bostono skyrių.

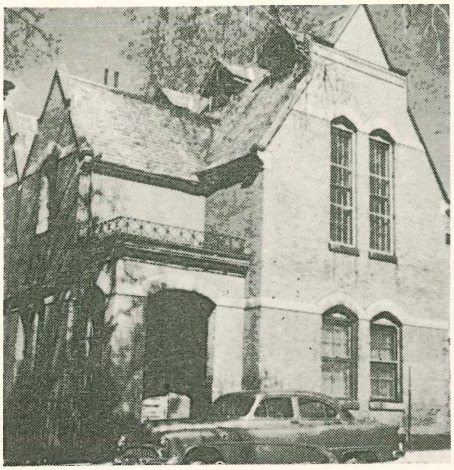

ALT Sąjungos Bostono skyriaus namai

BALF 17-sis skyrius įsisteigė 1944. Turi daug narių ir yra aktyvios veiklos. 1953 I 9—10 surengė Bendrojo Amerikos Lietuvių Šalpos fondo seimą. Per savo veikimo metus surinko daug tūkstančių svarų dra-

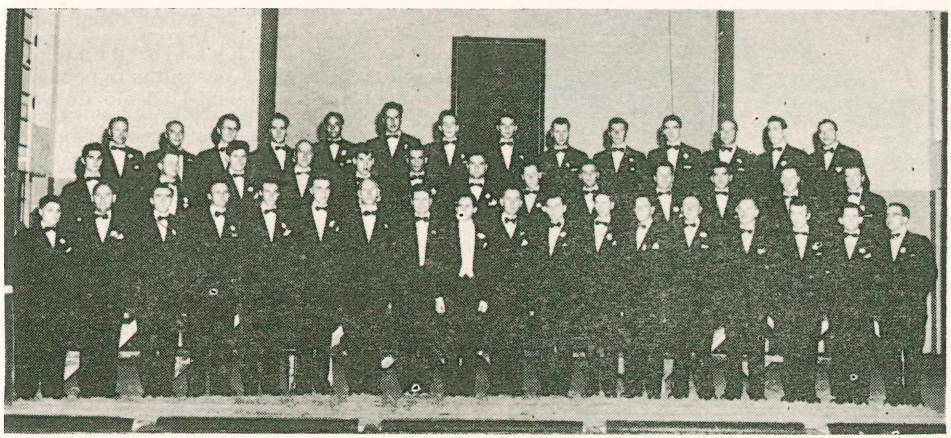

Bostono vyrų choras, J. Gaidelio vadovaujamas

Bostono tautinių šokių grupė su vadove O. Ivaškiene

bužių ir ligi $ 13.000 pinigais. Pirmutinis pirmininkas P. Jakimavičius.

Ateitininkai. 1949 įsikūrė sendraugių, studentų ir moksleivių ateitininkų kuopos. Sendraugių kuopos pirmininkais yra buvę S. Lušys, J. Girnius, J. Petronis, K. Šidlauskas.

Lietuvių skautų organizacijos Bostono draugovė turi apie 150 narių.

Lietuvių Kultūros Rėmėjų organizacija įsteigta 1949 šeštadieninei mokyklai ir H. Kačinsko dramos studijai remti. Turėjo apie 200 narių. H. Kačinskui iš Bostono išsikėlus, ši organizacija 1952 susijungė su šeštadieninės mokyklos tėvų komitetu. Pirmininkais buvo K. Mockus, V. Čepas.

Lietuvių Inžinierių ir Architektų draugija, įsteigta 1949 V 20 Bostone, veikia kaip Amerikos Lietuvių Inži-

Sandaros namai Bostone

nierių ir Architektų Sąjungos skyrius. Ugdo mokslinį ir profesinį narių pasiruošimą, studijuoja Lietuvos ūkio atstatymo reikalus. 1954 V 29—31 surengė visuotinį ALIAS suvažiavimą.

Amerikos Lietuvių Tarybos B. skyrius įsteigtas 1949 IV. Tarybon įeina Katalikų Federacijos, Tautinės Sąjungos, Sandaros ir Socialdemokratų Sąjungos po 4 atstovus ir SLRKA ir SLA po vieną atstovą. Tarybą remia visos vietinės lietuvių organizacijos.

Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos Bostono skyrius įsteigtas 1949 X 1. Jis apjungia Lietuvai vaduoti sąjungos ir Lietuvių misijos narius Bostone. Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo kovoje bendradarbiauja su kitomis lietuvių politinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis. Nuo įsikūrimo skyriui vadovauja J. Kasmauskas. 1951 skyrius įsigijo nuosavus namus. Jie įrengti lietuviško stiliaus. Juose renkasi studentai, didesnius susirinkimus kviečia Bostono Lietuvių Rašytojų klubas, savo sueigas turi skautai.

Bostono Lietuvių Rašytojų Klubas įsteigtas 1950. Jis yra veikiančio JAV Internacionaliojo Instituto narys, ir dažniausiai savo susirinkimus šaukia to instituto patalpose. 1950—1951 jam pirmininkavo F. Kirša, 1952—1953 B. Brazdžionis, nuo 1953 S. Santvaras. 1954 turėjo per 80 narių. BLRK surengę daugybę platesnio pobūdžio akademijų ir atskirų lietuvių kultūrininkų pagerbimų. Klubo tikslas — kelti ir nagrinėti lietuvių kultūros klausimus, ugdyti lietuviškąsias kultūrines vertybes.

Bostono Lietuvių Teisininkų draugijos skyrius įsteigtas 1950 III 19. Narių turi apie 12. Buvo suruošęs daug paskaitų teisiniais klausimais. Skyriui vadovavo A. Juknevičius, S. Vaitkevičius, P. Lembertas, A. Keturakis.

Lietuvių Mokytojų draugija įsteigta 1951. Rengia paskaitas ir pedagogines diskusijas. 1953—1954 išleido du vadovėlius mokykloms. Pirmininkas K. Mockus.

Amerikos Lietuvių Bendruomenės B. skyrus įsteigtas 1952. Ligi 1954 pirmininkas J. Grigalius, paskiau V. Izbickas.

Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjungos skyrius įsteigtas 1952. Jis jungia iš Vilniaus krašto kilusius lietuvius.

Teatras ir chorai. 1902 VIII 30 Bostone buvo suvaidinta Amerika pirtyje, paskiau Valsčiaus teismas, o 1903 IX 24 Gužučio Ponas ir mužikai. Bet 1911 buvo organizuotas socialistų teatro ratelis Žaibas, suvaidinęs daug patriotinų veikalų (Živilė, Kęstutis, Išgriovimas Kauno pilies, Mindaugas). Tas ratelis įkūrė ir pirmąjį

chorą Birutę. 1914 M. Petrauskas buvo įst. akciniais pagrindais organizuotą muzikos mokyklą, kurioje 1917 buvo ligi 70 mokinių. Ši mokykla veikė ligi 1924, per tą laiką surengusi daug koncertų, suvaidinusi operečių ir išleidusi M. Petrausko muzikos kūrinius. 1914 III įsikūrė Muzikos ir dramos draugija Gabija. Jos chorui ir parengimams vadovavo M. Petrauskas. 1924 V 30 pastatyta M. Petrausko opera Eglė, žalčių karalienė. 1930 VIII 28 lietuviams skirtą dieną Gabijos choras atliko programą Franklino parke. Chorui vadovavo J. Dirvelis.

B. parapijos choro ilgametis vedėjas vargonininkas Mamertas Karbauskas. Kurį laiką vargonininko pareigas ėjo R. Juška ir sesuo Incarnata. Didžiajam parapijos chorui nuo 1950 vadovauja muzikas J. Kačinskas. Jaunųjų chorui iš mokyklos vyresniųjų klasių mokinių vadovauja sesuo Elzbieta. Parapijos seselės kasmet rengia didesnius rengimus vien lietuvių kalba. Lietuvių evangelikų parapija turi chorą, vadovaujamą Banienės. 1951 XI 18 įsikūrė Bostono lietuvių vyrų choras, dalyvauja ir Brocktono vyrai. Vadovauja muzikas J. Gaidelis. Choro valdybos pirmininkas buvo A. Valkavičius, J. Monkus, L. Izbickas. Choras rengia kasmetinius koncertus; be to, 1951—1954 jis yra sudainavęs per 100 koncertų. Jis koncertavo ir amerikiečių visuomenei.

1951 balerina T. Babuškinaitė įsteigė baleto studiją. 1953 ši studija surengė viešą Florindos sapno statymą, o 1954 Pasimatymą Vienoje. Kurį laiką veikė H. Kačinsko dramos studija. O. Ivaškienės tautinių šokių grupė dalyvauja lietuvių ir amerikiečių pobūviuose ir festivaliuose. Nuo 1952 veikia aktorės A. Gustaitienės vadovaujamas Dramos sambūris, pastatęs Binkio Atžalyną, Blaumanio Indranus ir P. Vaičiūno Tuščias pastangas. Veikia keturios radijo valandėlės: Stp. ir Val. Minkų, Lietuvių Melodijų, A. Kneižio ir nuo 1954 Laisvės Varpas.

Spauda. 1895 čia kun. J. Žebrys du mėnesius leido Bostono Lietuvišką Laikraštį. 1905—1906 Gediminas su Mickevičiumi leido Vaistininką. Nuo 1905 II 9 eina Keleivis, nuo 1908 virtęs socialistiniu laikraščiu. 1908—1909 čia ėjo Tėvynė, nuo 1910 išsikėlusi į New Yorką. 1908 J. Ilgaudas leido satyrinę Raganą. 1909 ėjo juokų laikraštis Dagis, 1910 išsikėlęs į Chicagą. 1910 juokų laikraštis Pipiras (leido Dono Kazotas-J. Mickevičius), 1911 socialistinė Laisvė, vėliau išsikėlusi Brooklynan ir virtusi bolševikine. 1914—1918 ėjo tautinė demokratinė Ateitis, 1918 pakeitusi savo vardą į Sandarą ir 1928 išsikėlusi į Chicagą. Nuo 1917 ėjo Darbininkas, kurį nuo 1951 perėmė pranciškonai ir iškėlė į Brooklyną, N.

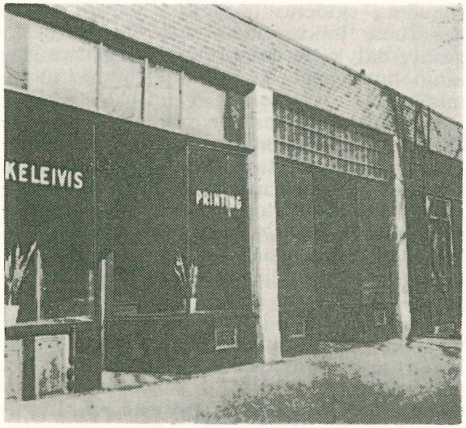

Keleivio redakcija ir spaustuvė

Y. 1952 trumpai leistas Rytas. 1943 įsteigtas jėzuitų leidžiamas laikraštis Žvaigždė, kurį laiką ėjęs Bostone, paskiau išsikėlęs į Chicagą. Žurnalas Vytis. 1915—1917 ėjo satyros Žvidblis, 1930 Tarpininkas, J. Kerdiejus leido Bitę, Mickevičius Atgimimą, 1933—1935 satyros Išmintis. Nuo 1947 socialistinės minties žurnalas Darbas.

Pirmas neperiodinis lietuviškas leidinys Bostone buvo išspausdintas 1904. Tai M. Karbausko Kalėdų giesmė. Tais pačiais metais A. Žvingilos spaustuvėlėje dar išspausdinta kelios knygutės. Nuo 1905 pradėjus eiti Keleiviui ir nuo 1917 Darbininkui, atskirais leidimais spausdinamų lietuviškų

Lietuvių Enciklopedijos redakcijos ir leidyklos būstinė

spaudinių skaičius pradėjo smarkiai augti, nes tuose laikraščiuose spausdinamųjų ilgesnių dalykėlių daugumas iš to paties rinkinio buvo paruošiama atskiromis knygomis.

Iš senų laikų Bostone yra nemažas skaičius savų profesionalų — gydytojų, advokatų, dantų gydytojų, Real Estate įstaigų, įvairios rūšies krautuvių. Boston Instrument Manufacturing Co gamina chirurginius instrumentus (savininkas J. Kasmauskas). 1953 J. Kapočius įsteigė spaustuvę ir leidyklą, leidžiančią Lietuvių Enciklopediją.

P a g a l b a L i e t u v a i i r l i e t u v i a m s. B. lietuviai caro laikais pinigiškai ir morališkai rėmė mūsų tautos kovą dėl laisvės. O 1916 XI 1 suruoštoje Lietuvos Dienoje surinko 10.000 dolerių Lietuvai šelpti. Paskiau rūpinosi paremti Lietuvos pripažinimą de jure, ir todėl 1922 paveikė kongresmaną Gallivaną: jis paruošė atitinkamą memorandumą JAV vyriausybei. Pirmaisiais Nepriklausomybės metais padėjo kraštui atsikurti. Visokiomis nelaimės valandomis skubėdavo į pagalbą. 1929 nederliaus metais buvo sudarytas pažangiųjų organizacijų komitetas Lietuvai šelpti, rinkęs aukas pinigais ir drabužiais. To komiteto pirmininku buvo J. Kasmauskas, finansų sekretoriumi J. Lekys, iždininku J. Taurinskas. 1938 IV B. lietuviai sušaukė protesto mitingą prieš lenkų grobuoniškuosius kėslus. Jame dalyvavo 1500 žmonių. 1940 VII 9 vėl buvo sušauktas masinis lietuvių protesto mitingas prieš sovietų grobuoniškąją politiką protestuoti. Netrukus susidarė B. Lietuvių Komitetas už Nepriklausomą Lietuvą kovoti. 1939 VI 15 Lietuvos vyriausybė paskyrė advokatą A. Šalną Lietuvos garbės konsulu Bostone.

Lietuvių tremtinių masėms vakarų Vokietijoje atsiradus, B. lietuviai, dar prieš BALFo susiorganizavimą, pirmieji savo iniciatyva pradėjo siuntinius siuntinėti pusbadžiams tremtiniams.

Bostonas 1) lošimas kortomis, artimas vistui ir lomberiui, išrastas XVIII a. pabaigoje JAV anglų apsuptame Bostone. Buvo madingas ypač Europoje XIX a. pusėje. Lošia 4 asmenys.

2) Lėtesnė valso atmaina JAV (Bostone).

Bostono Lietuviszkas Laikrasztis ėjo 1895 nuo lapkričio 1 d. ligi gruodžio 27 d. Iš viso teišleista 7 numeriai. Sudarę bendrovę, laikraštį pradėjo leisti M. Norkūnas su A. Zdanavičiumi, redaktoriumi pasikvietę kun. J. Žebrį, kuris vienas visus numerius ir prirašydavo. Zdanavičiui su skaitytojų adresais iš Bostono dingus (prenumeratorių tebuvo 108), Norkūnas, sukvietęs pajininkus, spaustuvę pardavė kun. J. Žebriui, o šis ją iškėlė į Waterbury, Conn. ir ten nuo 1896 II 27 pradėjo leisti Rytą.

Bostono simfonijos orkestras suorganizuotas 1881 H. L. Higginsono iš 67 orkestrininkų, vėliau praplėstas ligi 96. Pirmasis dirigentas G. Henschel; 1924—1950 Koussevitzky ji ypač išgerino. Nuo 1951 diriguoja Ch. Munch. Vis šeštadieniais per metus duoda 24 koncertus abonentiniams klausytojams, irgi lankosi kituose didmiesčiuose.

Bostono skerdynės įvyko 1770 III 5, kai būrys bostoniečių apmėtė akmenimis 7 anglų kareivius, kurie reaguodami paleido į minią šūvius, nukaudami 5 ir sužeisdami kitus 5. Protesto mitinge gyventojams pareikalavus, mieste stovėję 2 pulkai buvo perkelti į Castle salą. Šis įvykis, pirmasis revoliucijos dramos aktas, kasmet ligi 1783 būdavo iškilmingai minimas, o 1888 Common parke jo aukoms pagerbti pastatytas paminklas.

Boston Tea Party vadinama grupės bostoniečių akcija 1773 XII 16 prieš britų parlamento nutarimą apkrauti mokesčiais į Bostono uostą atgabenamą arbatą. Amerikiečiai kolonistai atsisakė mokėti. Tuomet uoste buvo 3 britų laivai su 342 dėžėmis arbatos. Pagal Massachusetts valstybės įstatymus laivas negali išplaukti iš uosto, neiškrovęs atgabentų prekių. Todėl grupė žymių bostoniečių, apsimetę indėnais, įsiveržė į laivus ir išmetė į jūrą arbatos dėžes. Už tai britai uždarė uostą.

Bostrychus ž. Žievėgraužis.

Boström 1) C h r i s t o p h e r J a c o b (1797—1866) švedų filosofas, Uppsalos universiteto profesorius. Prieš jo metu vyravusią Švedijoje materialistinę ir pesimistinę filosofijos kryptį B. sukūrė „racionalinio idealizmo" sistemą, panašią į Leibnizo ir Schellingo pasaulėžiūrą. Jo veikalai išleisti 1883—1901.

2) E r i k G u s t a v (1842—1907) švedų politikas. 1891—1900 ministeris pirmininkas. Paaštrino santykius su Norvegija, ir dėl to vėliau Norvegija atsiskyrė nuo Švedijos. 1902—1905 vadovavo liberalų kabinetui.

Boswell James (1740—1795) anglų rašytojas. Edinburge baigęs teisių mokslus. Be raštų, kuriuose jis aprašė savo keliones kituose kraštuose, 1791 išsp. Life of Samuel Johnson, kur psichologinei biografijai pirmas pavartojo eksperimentinį metodą žmogaus būdui nustatyti.

Percy Fitzgerald B. autobiography 1912; *C. B. Tinker a. F. A. Pittle* A new Portrait of B. 1927.

Boswellia sacra Flueck. Burseraceae šeimos medis, augąs Arabijoje ir Afrikoje. Šio medžio smala (Gummi olibanum) degdama maloniai kvepia. Senovėje Egipto šven-

tovėse buvo vartojama smilkalams, o dabar ją vartoja bažnyčiose.

Boškovič 1) Ivan (1834—1892) serbų kalbininkas ir literatūros istorikas, Belgrado tautinės bibliotekos direktorius. Išsp. Pisma o književnosti srpskoj i hrvatskoj 1892, Mission du peuple serbe dans la question d'Orient 1886. Jo raštai Skupleni spisi 1887.

2) Stojan (1833—1892) serbų istorikas ir politikas. 1875 ir 1879—1880 švietimo ministeris. Išsp. Slike iz srpske istorije 1882, Slike iz vremena reformacije 1885.

Botagas (gudų batog) — rimbas.

Botagas 1) 1914—1915 L. Jakavičiaus Rygoje leistas juokų laikraštis.

2) „Savaitinis spaudos organas liūdnai nusiteikusių piliečių ūpui pakelti". 1933 P. Jociaus pradėtas leisti humoro laikraštis Kaune.

Botallio takas — lot. ductus arteriosus Botalli — embrioninio periodo plaučių arterijos su aortos lanku anastozomas. Gimus ir plaučiams pradėjus veikti, takas užanka, ir lieka tik fibrozinis, vad. Botallio, raištis (ligamentum arteriorum Botallii).

Botama Lenos upės dešinysis intakas Sibire, 480 km ilgio.

Botany Bay sekli įlanka rytų Australijoje, 8 km į pietus nuo Sydney'o. Ją aptiko 1770 Cook. 1788 A. Philipps siūlė čia krante įkurti miestą, bet pasitenkinta kriminalistų kolonijos įsteigimu. Įlanką praminė 1771 J. Banks dėl gausios pakraščių augalijos.

Botanika (gr. botane — augalas) mokslas apie augalus, sistemintas rinkinys visų žinių apie augaliją bandymų ir stebėjimų keliu. Atsižvelgus į tai, kas yra tyrinėjimo dalykas (paskiras augalas ar augalų bendruomenė — visa augalija) ir kokie yra tyrinėjimo uždaviniai, botanikos mokslas galima suskirstyti šitokia schema. (Ž. 164 psl.).

Kiekviena šios lentelės B. dalis susidaro iš mokslinės ir iš taikomosios šakos. Mokslinė šaka tiria visus augalus ir visomis mokslo problemomis, nepaisydama augalų naudingumo ir reikšmės kasdieniniame gyvenime. Taikomoji šaka tiria tiktai kultūrinius augalus arba tokius laukinius augalus, kurie reikšmingi žmogui arba šiaip ar taip yra susiję su jo gyvenimu, pvz. miškų medžiai, piktžolės. Tad galime skirti gryną, arba mokslinę B., nuo taikomosios B. Betgi jos yra glaudžiai viena su kita susijusios. B. mokslas turi glaudžių saitų su kitais mokslais. Fizika ir chemija yra augalų fiziologijos pagrindas. Meteorologija, klimatologija ir geologija yra reikalingos augalų geografijai studijuoti. Tyrinėjimams yra sudaryta tam tikra metodika. Mažiems augalams tyrinėti vartojami mikroskopai, fiziologijos tyrinėjimams vartojami specialūs aparatai. Augalų sistematikui reikalingi herbariumai, t. y. džiovintų augalų rinkiniai ir lupos. Augalų geografas studijuoja pasitaikančių veiksnių reikšmę augalams, pvz. klimato ir dirvos sąlygas. Fitosociologai renka medžiagą ekskursijose, paleobotanikas kaupia medžiagą iš senų laikotarpių liekanų, pvz. iš akmens anglies. Be to, jis atlieka gręžimus durpynuose ir studijuoja augalų liekanas durpėse. Augalų anatomas studijuoja mikroskopinę augalų struktūrą. Genetikas gauna savo duomenis, augindamas augalus sode.

E. Strasburger Lehrbuch der B. für Hochschulen 25 leid. 1951; *O. Schmeil* Leitfaden der Botanik 49 leid. 1934.

Botanika farmacinė taikomosios botanikos šaka, viena iš pagrindinių farmakognozijos dalių. Ją sudaro vaistinių augalų sistematika, morfologija, anatomija, fiziologija, citologija, genetika, patologija ir geografija.

Botanika taikomoji yra B. mokslo dalis, tirianti kultūrinius ir šiaip reikalingus žmogui augalus. Taikomųjų augalų sistematika yra žemės ūkio augalų, miško medžių (dendrologija), piktžolių, dekoracinių augalų, skoninių, pluoštinių, dažinių, vaistinių augalų sistematika. Taikomųjų augalų morfologija apima farmakognoziją. Taikomosios augalų fiziologijos dalis yra žemės ūkio chemija, tirianti ž. ū. augalų maitinimąsi ir dirvožemį. Taikomoji augalų genetika, ar paveldėjimas, kitaip vad. selekcija, kurios uždavinys yra žemės ūkio ir kitų augalų veislių ir atmainų gavimas. Tai yra viena iš svarbiausiųjų žemės ūkio šakų, paskirtoji specialiai selekcijos stotims. Taikomųjų augalų chorologija arba geografija apima žemės ūkio, vaistinių ir kt. augalų geografinį išsiplatinimą. Taikomųjų augalų ekologijai priklauso fiziologiniai, biologiniai ir ekologiniai kultūrinių augalų stebėjimai. Taikomųjų augalų paleobotanikai priklauso, pvz., priešistorinių laikų javų (piliakalniuose) tyrinėjimai. Taikomųjų augalų bendruomenių tyrinėjimai apima kultūrinių augalų bendruomenių klasifikaciją, morfologiją, fiziologiją, chorologiją, genetiką, ekologiją ir paleofitosociologiją, pvz. laukų, pievų, durpynų ir miškų. Miškininkystė, durpynų mokslas yra iš dalies taikomųjų augalų fitosociologija. T. B. anksčiau buvo vadinama ekonomine B., arba žemės ūkio B. Be žemės ūkio, miškininkystės ir sodininkystės selekcijos tyrimų institutų ir stočių, yra dar T. B. institutai, pvz. Washingtone JAV Bureau of plant industry. T. B. šaka yra žemės ūkio augalų B. ir farmaceutinė B., sodininkystė

ir bendroji bei specialioji žemdirbystė tiek, kiek ji yra susijusi su augalų kultūra.

Bh. Duggar Plant Physiology, with special reference to Plant Production 1919.

Botanikos draugijų tikslas tyrinėti kraštą augalijos atžvilgiu, daryti susirinkimus su pranešimais ir tuos pranešimus spausdinti. Didžiausios B. D. yra Linnean Society Londone, Deutsche Botanische Gesellschaft Berlyne, Société Botanique de France Paryžiuje.

Lietuvoje botanika šliejosi prie gamtininkų draugijos. Be teritorinių atskirų kraštų B. D. yra ir B. D., kurių veikimas apima kelis kraštus, pvz. fenobaltijos kraštų augalų geografų sąjunga, Lietuvai, Estijai, Latvijai ir Suomijai. Pirma B. draugija buvo įsteigta Florencijoje 1717.

Yra ir siauresnės specializacijos B. D., pvz. grybų tyrinėtojų draugijos.

Botanikos ekskursijos daromos su augalais susipažinti gamtoje, rinkti augalus her-

MOKYMOSI UŽDAVINIAI	MOKYMOSI DALYKAS: Vienas organizmas (Flora)	MOKYMOSI DALYKAS: Organizmų bendruomenė (Augalų apdangalas)
1. Klasifikavimas	I Augalų sistematika a) mokslinė, b) taikomoji	II Bendruomenių sistematika a) mokslinė, b) taikomoji
2. Išorinis ir išvidinis pavidalas	III Augalų morfologija ir anatomija a) mokslinė, b) taikomoji	IV Bendruomenių morfologija a) mokslinė, b) taikomoji
3. Gyvybės procesai	V Augalų fiziologija a) mokslinė, b) taikomoji, iš dalies augalų veisimasis	VI Bendruomenių fiziologija a) mokslinė, b) taikomoji
4. Atsiradimas ir keitimasis	VII Genetika, selekcija a) mokslinė genetika, b) taikomoji selekcija	VIII Singenetika (visos bendruomenės atsiradimas) a) mokslinė, b) taikomoji
5. Paskirstymas ploto atžvilgiu	IX Autochorologija a) mokslinė: augalų geografija, b) taikomoji: kultūrinių augalų geografija	X Sinchorologija a) mokslinė: augalų bendruomenių geografija, b) taikomoji: kultūrinių augalų bendruomenių geogr.
6. Išorinės sąlygos ir jų įtaka	XI Autoekologija a) mokslinė: augalų ekologija, b) taikomoji	XII Sinekologija a) mokslinė: augalų bendruomenių ekologija, b) taikomoji
7. Paskirstymas laiko atžvilgiu	XIII Paleobotanika	XV Paleofitosociologija a) mokslinė, b) taikomoji

barui, medžiagą botanikos muzėjui, tyrinėti augalų išsiplatinimą, jų augimo vietas ir augalų bendruomenes. Mokslinės B. E., ekspedicijos ir kelionės yra daromos mokslo tikslais į kitus kraštus augmenijos tyrinėti ir botaniškos medžiagos rinkti. VDU botanikos katedros personalas kasmet vasarą tokių ekskursijų darydavo — rinkdavo augalus, tyrinėdavo augmeniją ir telkdavo medžiagą Lietuvos florai ir augalų geografijai sudaryti. B. E. išdavos skelbiamos įvairiuose botanikos žurnaluose. Augalams rinkti vartojama botanizirė arba aplankai su lapais, kastuvėliai augalams iškasti. Dumbliai ir grybai dedami į buteliukus su formalinu. Didelėse ekskursijose į kalnus vartojami aneroidai.

E. Rübel Geobotanische Untersuchungsmethoden 1922; *K. Regelis* Vadovėlis augalams rinkti ir kolekcijoms iš botanikos daryti 1925; *V. Vilkaitis* Mokinių ekskursijos — Švietimo Darbas 1924.

Botanikos iliustracijos B. veikaluose, turint reikalo su augalų aprašymais, dažnai randame piešinių ir paveikslų su augalais. Visų tokių iliustracijų technika glaudžiai susijusi su menu, tapyba, grafika ir spaudos menu. Iš senųjų laikų turime augalų paveikslų Egipto šventyklų sienose ir Babilonijos akmeniniuose paminkluose. Jų yra ir graikų bei romėnų monetose. Daug augalų paveikslų randame ir Pompėjos sienų piešiniuose. Plinijus mini ir senovės laikų dabar išnykusių rankraštinių knygų augalų paveikslus. Seniausių augalų paveikslų (iš 512 po Kr.) randame Codex constantinopolitanus rankraščio Dioskorido veikale materia medica. Paveikslai yra spalvoti, gerai atlikti. Kinai augalų paveikslų taip pat turėjo, pvz. Tang Pentsao (630) žolyną. Codex langobardicus, Dioskorido veikalo rankraštis iš IX a., turi daug blogesnių paveikslų. Kitas svarbus iliustruotas veikalas, viduramžiais išlikęs iš senovės laikų, yra Pseudo-Apulėjo De herbarum virtutibus. Iš XI a. išsiliko daug rankraščių su augalų paveikslais. Vėliau augalus piešdavo daug pagarsėjusių tų laikų tapytojų, pvz. Jan van Eyck, Albrecht Dürer. Visų tų rankraščių paveikslų tikslas yra grynai dekoracinis: jie neatitinka realybės, arba yra visiškai fantastiški. XV a. pradedant, augalai mėginama natūrališkai vaizduoti, kad iš paveikslo būtų galima augalas pažinti. Naujas laikotarpis prasideda nuo spaudos ir medžio raižinių atsiradimo. XV a. išspausdinta Ortus sanitatis su daugybe iš dalies spalvotų raižinių. Nuo to prasideda XVI a. raižinių išgausėjimas, kur ypač pasižymėjo Albrechtas Dürer. Vokiečių botanikos tėvų veikalai buvo iliustruoti augalų raižiniais, ypač Brunsfelso, Fuchso, Bocko. Naujas laikotarpis prasideda nuo raižinių išradimo varyje. Pirmas toks botanikos veikalas yra išleistas 1592 Fabi Columnae Lyncei Fitobasanos Tourneforto Éléments de botanique 1694 turi 451 lentelę. Daugybė B. veikalų su vario raižiniais išleista XVIII a. antroje ir XIX a. pirmoje pusėse. Dažniausiai jie sudaryti botaniko — teksto parašytojo ir menininko — iliustracijų paruošėjo. Be raižymo išradimo varyje to laikotarpio iliustracijas veikė ir nauja B. kryptis. Linée nurodė, kad dėmesys labiausiai kreiptinas į žiedų struktūrą. Dabar moksliškai tikslus paveikslas neįmanomas be smulkios žiedų struktūros piešinių. Pirmas šio laikotarpio veikalas yra Hortus Cliffortianus, išleistas 1737 Amsterdame. Iliustravo G. D. Ehret, kuris pagamino dar ir daugybę kitų botaniškų iliustracijų. Nicolas Joseph Jacquin, jo sūnus Joseph François ir jo mokinys Vienoje išleido daugybę veikalų su gražiai padarytomis iliustracijomis. F. Bauer ilustravo anglo Sibthorpo Flora Graeca. Anglijoje pasižymėjo Edwards, Sowerby. Vokietijoje, Angijoje nusistovėjo mokslinė botaniškoji paišyba; Prancūzijoje buvo daugiau gėlių tapytojų, kuriems ne tiek tikslumas rūpėjo, kiek grožis ir meniškumas; Jaumes St. Hilaire iliustravo Prancūzijos florą, Redouté (1754—1840) pagamino Les roses, Les liliacées, Les chênes de l'Amerique. Turpin (1775—1840) iliustravo Duhamelio de Monceau Traité des arbres, fruitiers, Humboldto ir Bonplano kelionės aprašymą. Visi šie veikalai buvo nespalvoti arba spalvoti, ranka (akvarele) darytų iliustracijų. 1796 buvo išrasta litografija, o 1826 chromolitografija; daugybė veikalų išėjo su litografuotais spalvotais (ranka) arba nespalvotais paveikslais. Fotografiją ištobulinus, XIX a. antroje pusėje vis daugiau vartojama pigių mechaninės reprodukcijos būdų (cinkografija, autotipija, heliografija ir kt.).

Turpino piešinys (iš Duhamelio de Monceau veikalo)

D. C. Nissen Botanische Prachtwerke 1933; *E. Winckle* Geschichte der Botanik 1854; *H. Fischer* Mittelalterliche Pflanzkunde 1929.

Botanikos institutas yra įstaiga, skiriama moksliniam B. tyrinėjimui arba padedanti augštųjų mokyklų klausytojams susipažinti su B. mokslu ir tyrimo metodika. B. I. yra visuose universitetuose, institutuose ir akademijose, kur B. dėstoma. Jie dažniausiai

sujungti su esamais prie jų B. sodais ir B. muzėjais. Be augštųjų mokyklų B. I., kurių uždavinys yra tyrimas ir mokymas, yra B. I. grynai tyrimo pobūdžio, pvz. prie mokslo akademijų, prie mokslo tyrimo institutų. Atsižvelgdami į mokymo uždavinius, skiria augalų fiziologijos ir anatomijos institutus ir anatomijos ir augalų sistematikos institutus, kurie yra sujungti su B. sodu ir muzėjais, ir dėl to dažnai yra vadinami B. muzėjais. Juose būna daugiausia herbarų medžiagos. Lietuvoje B. I. pavadinti B. kabinetais. VDU buvo augalų sistematikos kabinetas ir augalų anatomijos ir fiziologijos kabinetas. Dotnuvos Ž. Ū. Akademijoje buvo taikomosios B. kabinetas. Dažnai B. I. leidžia savo periodinius ir neperiodinius leidinius. Yra ir taikomosios B. I.

G. Hirsch Index biologorum 1928; International address book of botanistst 1931; *Fr. Verdoorn* Chronica Botanica I 1935.

Botanikos istorija. I. Nuo seniausių laikų ligi renesanso (apie 1500 Kr. g.). Botanika čia buvo rinkinys nesistemintų atsitiktinių žinių apie augaliją. Žmonėms rūpėjo tiktai augalo taikomoji reikšmė, ypač gydymo reikalams. Todėl senesniais laikais B. buvo glaudžiai susijusi su medicina ir farmacija. Be to, žmonėms rūpėjo dekoraciniai ir žemės ūkio augalai. Tai buvo taikomoji B. Senovės Egipte, Babilonijoje, Asirijoje ir Finikijoje augalų žinovai buvo žyniai ir gydytojai; žydai taip pat turėjo gana daug žinių iš augalijos, kaip galime spėti iš Senojo Įstatymo, kuriame yra daug augalų vardų. Iš rytų kraštų kultūra perėjo į Graikiją, kur pirmieji augalų žinovai buvo gydytojai. Pagarsėjo gydytojas Melampus, gydęs žmones vaistiniais augalais; Eskulapos ir jo mokiniai gydymui taip pat naudojosi augalais. Hipokratas (460—377) bandė sujungti praktiką su metodika. Jo veikaluose paminėta 230 augalų vardų. Be gydytojų praktikų, augalus tirdavo ir filosofai, ypač gamtos filosofai: Tales iš Mileto, Pitagoras, Empedoklas, Demokritas iš Abderos ir kt. savo filosofiniuose veikaluose liečia ir augalus bei jų gyvenimą. Daug didesnės reikšmės B. mokslui turėjo Aristotelis. Jis buvo parašęs dvi dabar dingusias knygas apie augalus. Jo pažiūros į augaliją pagrįstos daugiausia teoriškai: jis kalba apie gyvulijos ir augalijos giminumą, apie perėjimą iš gyvulių į augalus; augalai turi sielą, kaip ir gyvuliai ir tt. Didžiausias ir iš esmės pirmas tikras senovės laikų B. mokslininkas buvo Teofrastas (371—280), parašęs 200 su viršum veikalų, kurių žymiausia dalis yra dingusi. Jo išsilikusiame veikale apie augalų istoriją įvardinama ir aprašoma 500—600 augalų. Teofrasto veikaluose yra ir duomenų iš augalų geografijos. Jis pasinaudojo augalų rinkiniais iš Aleksandro D. kelionės per Aziją. Romėnams rūpėjo daugiausia saitas tarp augalo ir žemės ūkio, tarp augalo ir medicinos, — vad. taikomoji botanika. Žymiausias romėnų gadynės botanikas buvo graikas Dioskoridas, kuris I a. Kr. g. parašė veikalą apie vaistinę medžiagą. Šiame veikale paminėta 600 augalų rūšių, iš kurių 400 su aprašymais. Dioskoridas per visus viduramžius buvo laikomas nesugriaunamu B. srities autoritetu. Tačiau Dioskorido ir Plinijaus jaunesniojo veikalai apie gamtos istoriją tėra daugiau ar mažiau jau anksčiau žinotų botanikos žinių santrauka.

Albertas Didysis

Galeno (131—200) veikaluose paminėta 450 vaistinių augalų. Viduramžiais B. srityje nieko naujo nepadaryta. Arabų mokslininkai, Avicenna ir kt., daugiausia buvo gydytojai, kuriems rūpėjo tiktai vaistiniai arba žemės ūkio augalai. Arabai žinojo ir komentuodavo graikų rašytojus. Jų tarpe minėtinas Ibn el Beithar, parašęs veikalą apie vaistus, kompiliaciją iš senesnių veikalų, ypač Dioskorido ir Galeno, bet cituoja 150 autorių. Vidur. Europoje viduramžiais matome nuolatinį senovės laikų B. žinių nykimą. Mokslo centrais virto vienuolynai, kur vienuoliai buvo vieninteliai žmonės, kuriems rūpėjo botanika, susieta su medicina. Ivairių tų laikų rašytojų veikaluose, kuriuose kartais labai fantastiškai kalbama apie vaistus, vaistinius augalus ir jų veikimą, minimi ir augalų vardai. Pvz. gotas Izidoras (g. 570) veikale Origėnes arba Etymologiae duoda daugybę augalų pavadinimų. Jis davė tiktai žodžių etimologiją. Karolio D. laikais Hrabanus Maurus iš Fuldos savo raštuose duoda daug žinių apie kultūrinius augalus. Vienuoliams besidomėjusiems B., rūpėjo nomenklatūros klausimai. Savo krašto augalams jie duodavo pavadinimus susietus su teologijos dalykais. Intelektualiojo gyvenimo atnaujinimas po Karolio D. valdymo ir benediktinų vienuolynų veikimas sukėlė norą senovės laikų žinias iš gamtos mokslų dėstyti poetiška forma. Atsiranda autorių, eilėraščiais garbinančių gamtos mokslo ir medicinos dalykus, pvz. Walafrido Hortulus (apie 825), Macei Floridas, Regimen sanitatis Salerni (1101). Vienuolė Hildegarda iš Bingeno (1098—

Botanikos

1179) rašė veikalų, kur minima daug augalų pavadinimų. Bet jos veikaluose yra daug fantazijos ir netikslumų. Po Teofrasto gal didžiausias botanikas vienuolis Albertus Magnus savo raštuose duoda daugybę žinių apie augalus. Jis davė nemaža žinių iš botanikos srities ir visiškai savarankiškų minčių. Viduramžių pabaigoje sutinkame ir grynosios botanikos pradžią. Konradas iš Megenbergo (1309—1374) cituoja daugybę senovės ir viduramžių laikų raštų, aprašo ir duoda vardus daugybei augalų. Jo Buch der Natur turėjo didelės įtakos tolimesniems laikams. Dažnai botanikos veikalai buvo vadinami herbaru.

II. Nuo mokslų atgijimo ligi Lauryno Antano de Jussieu (1500—1789). Drauge su visų mokslų atgijimu renesanso laikais, pradedant XV a., sutinkame ir botanikos mokslo atgijimo. Atradus kelius į Ameriką ir Indiją, į Europą buvo atgabenta daugybė naujų, anksčiau visai nežinomų, augalų. Dioskorido nesugriaunamas autoritetas griuvo, nes jo veikale tebuvo aprašyta tik nežymi augalijos dalis. Knygų spausdinimo išradimas palengvino mokslo žinių plėtimą. Šis laikas B. moksle gali būti suskaidytas į keletą tarpų.

1. Mokslo dvasios kova su senųjų rašytojų autoriteto pasitikėjimu (maždaug ligi 1601). Iš taikomojo mokslo botanika vis daugiau virsta grynuoju mokslu. Šio laikotarpio botanikai parūpino geresnius Teofrasto, Dioskorido ir Plinijaus veikalų vertimus ir paaiškinimus. Komentatorių buvo labai daug, bet tiktai vėliau jiems paaiškėjo, kad Dioskoridas ir kiti graikų ir romėnų laikų rašytojai tepažinę tiktai augalus, augančius Viduržemio jūros ir kaimyniniuose kraštuose. Šis darbas, kaip ir visų kitų mokslų gaivinimas, prasidėjo Italijoje. Brasavola, Mathioli, Maranta tai krypčiai atstovauja Italijoje. Vokietijoje O. Brunfels, H. Bock (Tragus), E. Cordus, L. Fuchs studijavo senus botanikus, aprašinėjo naujus augalus. Prancūzijoje šia linkme dirbo Ruelle, Belgijoje Dodonacus, Lobelius, Clusius, Anglijoje Turner. Jų augalų aprašymai buvo be tvarkos. Tik kai kurie tų laikų botanikai stengėsi augalus klasifikuoti. Žymiausias šios krypties botanikas buvo A. Caesalpini (g. 1519), davęs pirmą mokslinę augalų sistematiką. Veikale de plantis libri XVI, 1583 jis suskirstė 840 augalų rūšis į 15 klasių su grynai botaniškais pažymiais. Caesalpini toli pralenkė visus savo amžininkus, bet didelės įtakos tų laikų botanikos mokslui neturėjo. Jam rūpėjo grynai teorinė botanika, o ne faktų rinkimas, kaip tai darydavo kiti jo laikais. Jis yra augalų morfologijos tėvas. Tuo pačiu laiku šveicarietis Konrad Gessner (1516—1565), domėjosi ir augalais. Jis turėjo žinių apie augalų natūraliąsias klases ir gentis, apie žiedo ir vaisiaus formos reikšmę klasifikacijai. XVI a. Italijoje ir kituose kraštuose įsikūrė pirmieji botanikos sodai, virtę naujais botanikos mokslo centrais. XVI a. pradėtas sausų augalų rinkimas ir vad. herbarų sudarymas. Tais laikais herbarais buvo vadinamos augalų knygos. Luca Ghini Italijoje mokslo reikalams pirmas naudojasi sausais augalais.

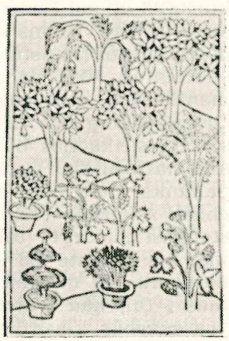

Piešinys iš Konrado Megenbergiečio Gamtos knygos (1475)

2. Nuo Bauhino ligi Linné reformos B. srityje (1601 — 1694). Praėjusiame laikotarpyje surinktąją gausią medžiagą dabar mokslininkai stengiasi sutvarkyti, klasifikuoti. Sudaromi atskirų miestų arba kraštų augalų aprašymai, vad. floros. Augalai tyrinėjami tiktai grynojo mokslo požiūriu ir botanika pasidaro nepriklausoma nuo medicinos. Tai yra grynosios, ne taikomosios, botanikos laikotarpis. Didelės įtakos mokslų raidai turėjo mokslų akademijų ir draugijų steigimas įvairiuose Europos centruose. Šį botanikos laikotarpį pradeda broliai Bauhinai. J. Bauhin (1541—1616) veikale Historia universalis plantarum novae et absolutae prodromus surinko visas žinias apie botaniką, pradėdamas seniausiais laikais, ir aprašė 5000 augalų rūšių, sugrupuotų į 46 klases su 3577 paveikslais. Jo brolis Kasper (1560—1624) stengėsi tam tikros tvarkos duoti veikale Pinax theatri botanicia augalų nomenklatūroje ir ir sinonimikoje. Jis tiksliai aprašo augalus, duoda jiems vardus, kurie iš dalies ir ligi šiol yra vartojami; net bandė augalus klasifikuoti. Be brolių Bauhinų, daugelis tyrinėjo atskirų kraštų ir miestų apylinkių floras. Plukeneto (1642—1706) herbaras iš 8000 augalų ligi šiol yra laikomas British Museum Londone. Atogrąžų kraštų florą tyrinėjo Drakensteen ir Rumpf. Kitiems botanikams rūpėjo augalų morfologija ir ja pagrįsta naują augalų klasifikacija. J. Jungius (1587—1657) sukūrė botanikos dalykų terminologiją. Jis nurodo žiedo struktūros svarbumą natūraliajai augalų klasifikacijai. Anglijoje Rob. Morison nustatė vaisiaus

Botanikos

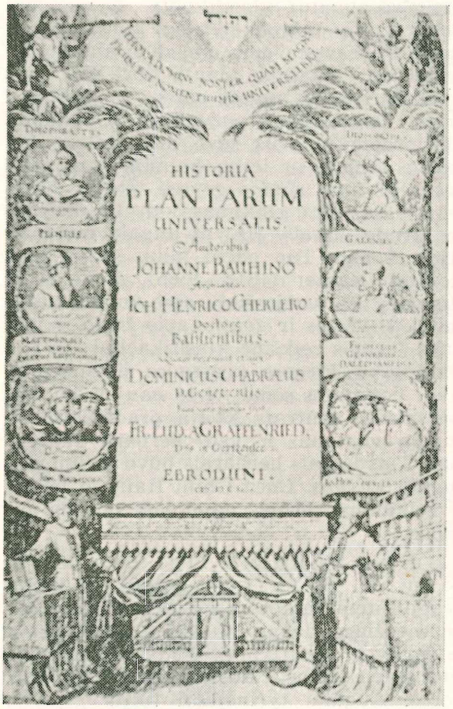

J. Bauhino Augalų istorijos antraštinis puslapis

ir vainikėlio forma pagrįstą sistemą, sudarytą iš 18 klasių ir 108 sekcijų. Jam priklauso pirmoji vienos šeimos monografija — Umbelliferae šeimos. John Ray (1628—1705) išnaudojo Jungius'o ir Morisono klasifikacijas, savo sistemoje nagrinėjo apie 18.000 augalų rūšių, padalintų į 33 klases. Jis pirmasis pavartojo skilčių skaičių kaip klasifikacijos ženklą, vartoja vainiko ir vaisiaus formas, bet dar skiria medžius nuo žolių. Ray žino ir kelias natūraliąsias šeimas. Compositae, Rubiaceae, Borraginaceae. Augustas Quirinas Rivinus (Bachman 1652—1723) iš Vokietijos pirmasis atmetė augalijos dalinimą į augalus, medžius, krūmus ir žoles, įvedė naują nomenklatūrą ir daug genčių pavadinimų. XVIII a. pradžioje veikė prancūzas Joseph Pitton de Tournefort (1656—1708). Kelionėse Europoje ir Rytų kraštuose surinko dideles kolekcijas, kur buvo ir 1300 naujų augalų rūšių. Jo veikaluose priimta nauja augalų sistema buvo geriausia bei tobuliausia ligi Linné. Tournefort turėjo daug šalininkų, bet ir daug priešų, pvz. Magnol, nes jo sistema turėjo nemaža trūkumų. Vokietis Dillenius (1687—1747) davė ir samanų aprašymą (Historia muscorum) iš 1000 rūšių su piešiniais. Prancūzas Vaillant (1669—1722) tyrinėjo Paryžiaus apylinkių florą. Italijoje, Olandijoje, Anglijoje, Rusijoje ir kt. atsirado daug botanikų, tyrinėjusių savo kraštų augmeniją. Tyrinėjami ne tiktai augštesni augalai — žieduočiai, bet ir žemesni — sporiniai. XVII a. mikroskopo išradimas davė pradžią ir augalų anatomijai. Nehemias Grew (1628—1711) iš Anglijos ir Marcello Malpighi iš Italijos (1628—1694) yra augalų anatomijos tėvai. Jie parašė pirmus veikalus iš augalų anatomijos, kur aprašo augalų anatominę struktūrą, pvz., parenchima, pieno indai ir kt. XVII a. yra ir augalų fiziologijos pradžia. Vokietis Camerarius (1665—1721) De sexu plantarum veikale pirmasis eksperimentinu būdu nustato augalų vyriškųjų ir moteriškųjų organų struktūrą ir jų funkcijas. Prancūzas Vaillant taip pat dirbo šioje srityje, o anglas Hales (1677—1761) tyrinėjo augalų sulčių judėjimą. Camerarius'o tyrinėjimai buvo tęsiami Anglijoje.

3. L i n n é j o s e k ė j a i i r p r i e š a i l i g i J u s s i e u. Nė vienam botanikui dar nebuvo pavykę sudaryti tokios sistemos, kuri apimtų visą augaliją. Tik Linné (1707—1778) pavyko surasti augalų klasifikacijos būdą, kuris apėmė visą augaliją, ir buvo tų laikų tobuliausias ir logiškiausias. Linné sistema yra pagrįsta tiktai augalų lytinių organų — kuokelių ir piestelių — forma. Dėl to ši sistema pavadinta seksualiąja sistema. Linné nustato 24 klases, iš kurių 23 apima žieduočius, o 24-ji sporinius augalus. Jis visiems augalams įvedė binarę nomenklatūrą, nustatė genties ir rūšies pavadinimus. Visa dabartinės botanikos nomenklatūra yra pagrįsta Linné darbais. Daugiausia ginčų kilo jieškant natūraliosios klasifikacijos būdo. Linné prisipažino, kad natūraliajai sistemai sudaryti dar nepakanka žinių apie augalų struktūrą. Michael Adanson (1727—1800) iš Paryžiaus stengėsi sudaryti tokią natūraliąją sistemą. Jis nustatė 58 šeimas, pasiremdamas ne vienu, bet daugeliu organų, atsižvelgdamas į tai, kad įvairūs organai nevienodai yra svarbūs klasifikacijos tikslams.

III. N a t ū r a l i o s i o s s i s t e m o s l a i k o t a r p i s r y š i u m s u d o g m a a p i e r ū š i ų p a s t o v u m ą (1789—1860). Dėl botanikos didelės diferenciacijos nuo šio periodo įvairių botanikos šakų istorija tenka skyrium nagrinėti.

1. S i s t e m a t i k a. Daugumas vokiečių, švedų ir anglų botanikų laikosi Linné žodžių: „juo daugiau augalų rūšių botanikas pažįsta, juo jis yra geresnis" ir jo seksualiąją sistemą priima kaip tobuliausią, manydami, kad botanika šita sistema jau pa-

siekė savo apogėjų. Tik tereikia aprašyti nauji augalai ir ištaisyti kaikurie šios sistemos trūkumai. Prancūzijoje prasidėjo nauja kryptis sistematikos ir morfologijos srityje. Bernard de Jussieu išleistame 1759 augalų sąraše duoda augalų klasifikaciją, pagrįstą natūraliaisiais ir nenatūraliaisiais pažymiais. A. L. de Jussieu (1748—1836) sudarė natūraliąją sistemą. Visa dabartinė augalų sistematika yra pagrįsta Jussieu darbais. Nuo to laiko svarbiausias B. tikslas pasidaro smulkesnis augalų organizacijos tyrinėjimas, norint patobulinti natūraliąją augalų sistemą. Veikale Genera plantarum Jussieu visą augaliją padalino į didelius skyrius, savo ruožtu pagal žiedo struktūrą į mažesnius vienetus—klases ir į 100 šeimų, daugiausia atitinkančias šeimas. vartojamas dabartinėje sistematikoje. De Jussieu sistema pagrįsta ne vienu, kaip tai daro Linné, bet daugeliu požymių. Tik jis maža dėmesio tekreipia į vaisiaus struktūrą. Priešingai savo pirmatakams, kurie tiktai įvardindavo klases ir skyrius, Jussieu nurodo jų svarbesnius požymius ir duoda kiekvienos šeimos aprašymą. Augustin Pyramus de Candolle (1778—1841) iš Genevos sukūrė vieną iš didžiausiųjų botanikos sistematikos veikalų — Prodromus systematis naturalis, kuriame aprašytos visos ligi to laiko žinomos augalų rūšys ir viskas klasifikuota pagal natūraliąją sistemą. Ši sistema, susidariusi iš 3 klasių ir 194 šeimų, yra tobuliausia ir geriausia po Jussieu. Vokietis Bartling (1798—1875) bandė sujungti Jussieu ir De Candolle natūraliosios sistemos principus, nustatant naujas klases ir šeimas. Anglų botaniko Roberto Browno (1773—1858) sistema yra grynai natūralioji. Austras Endlicher, prancūzas A. Brogniart (1828–1837) ir anglas J. Lindley (1799—18 5), taip pat austras Willkom tobulino natūraląją augalų sistemą. Brogniarto (Énumération des genres de plantes cultivées au Muséum d'histoire naturelle de Paris) sistema prasideda sporiniais augalais ir baigiasi žieduočiais. Jis skiria plikasėklius nuo gaubtasėklių augalų. Pastaruosius dalina į vienaskilčius ir dviskilčius, kaip yra daroma ir dabar. Jo sistema apima 68 klases ir 296 šeimas. J. Lindley stengėsi surasti natūraliosios sistemos teoretinius pagrindus ir principus.

2. Augalų geografija. Augalų sistemikos progresas ir įvairių kraštų floros tyrinėjimai pradėjo naujos botanikos šakos — augalų geografijos atsiradimą. Jos pradžią randame XVIII a. Tourneforto, Linné (Flora lapponica, Flora suecica), Gmelino (Flora sibirica), Saussure (Voyage dans les Alpes) kelionių aprašymuose. Alexandr Humboldt (1769—1859) yra augalų geografijos tėvas. Jo veikaluose Ansichten der Natur, Ideen zu einer Geographie der Pflanzen ir kituose duodama žinių apie augalų išsiplatinimą ryšium su klimato sąlygomis. Vis didesnės įtakos augalų geografijai gauna sisteminiai tyrimai, pvz. Roberto Browno darbai apie Australiją. Pirmą augalų geografijos sintezę padarė danas Schouw. Tolesnį etapą augalų geografijoje daro Alphonse De Candolle darbai. Unger nurodo, kad augmenijos provincijos nustatomos ne tiktai ryšium su klimato sąlygomis ir statistiniais duomenimis, bet ir geografijos — paleogeografijos tyrinėjimais.

3. Morfologija metamorfozės ir spiralinės teorijos įtakoje. Natūraliosios sistemos įkūrimas ir patobulinimas sužadino ir morfologijos kūrybą. Tam davė pradžią Goethe veikalu Versuch über die Metamorphose der Pflanzen (1790), kur jis stengėsi išaiškinti atskirus to paties augalo organų giminumo santykius. Metamorfozė stengiasi išaiškinti, kaip kiekvienas toks organas yra išsivystęs iš idealiojo pagrindo organo — iš lapo. Priešingai, De Candolle savo simetrijos teorija stengėsi atskirus augalus išvesti iš bendro idealiojo simetrijos plano arba tipo. Goethės ir De Candolle darbai įvairiuose kraštuose sukėlė daugybę natūrfilosofiškų spekuliacijų apie augalų organus. Botanikos mokslas vis progresavo, nes Goethės ir De Candolle simetrijos metamorfozės teorija turėjo gerą branduolį, būtent, kad augalų organuose, be su fiziologija susijusių skirtumų, galima pastebėti ir tam tikrų panašumų. Schimper 1830 sukūrė lapo prisegimo teoriją, o Alexandr Braun (1835) tą teoriją praplėtė, ir dėl to ji pavadinta Schimperio Brauno teorija.

4. Sistematika ir morfologija raidos istorijos ir sporinių augalų tyrinėjimų įtakoje. Mikroskopo patobulinimas XIX a. pradžioje pakurstė gilesnį augalų anatomijos (Mohl 1805–1872), ląstelių (Nägeli 1817—1891) ir raidos (embriologijos) tyrinėjimą — ne tiktai žieduočių, bet ir sporinių augalų. Šie tyrinėjimai turėjo didelės įtakos augalų morfologijos mokslui. Matthias Jakob Schleiden (1804—1881) parašė vadovėlį Grundzüge der Botanik arba Botanik als induktive Wissenschaft, kuriame ligšiolinės filosofijos vietoje pavartotas induktyvusis metodas. Morfologijai pagrindą daro organo raida. Schleideno pėdsakais eina prancūzas Payer, sveicarietis Nägeli, kurio nuopelnas yra sporinių augalų srity; Hofmeister (1824 — 1877) parašė veikalą apie žieduočių gemalą, kur nurodo jo rai-

dos istoriją ir jų genetinį giminumą tarp žieduočių, induočių ir stiebuočių. Šie visi tyrinėjimai buvo akstinas nuodugniam sporinių augalų tyrinėjimui. De Bary (1831—1888) pradėjo tyrinėti grybus, o kiti dumblius.

5. Augalų anatomija prasidėjo, išradus ir patobulinus mikroskopą. Robert Hooke 1667 pirmas nustatė ląstelinę augalų struktūrą. Malpighi ir Grew tyrinėjo augalų anatomiją ir parašė pirmus šios srities veikalus: Malpighi Anatomes plantarum idea 1671, o Grew The anatomy of plants begun 1671. 1695 pasirodė van Leeuwenhoeko Arcana naturae, kuriame duodamos kelios žinios iš augalų anatomijos. K. F. Wolff (1733—1794) yra po Malpighi ir Grew pirmasis, pasižymėjęs augalų anatomijos srityje. J. Hedwig (1730—1799) šioje srityje taip pat dirbo. XIX a. ryšium su mikroskopo ir mikroskopinės technikos patobulinimu didesnę pažangą matome, aiškinant augalų ląstelių ir audinių struktūrą. Mirbel (1776—1854) yra mikroskopinės augalų anatomijos kūrėjas Prancūzijoje. K. Sprengel stengėsi išaiškinti kaikuriuos klausimus, susietus su ląstelių struktūra. Bernhardi aiškina indų ir audinių struktūrą. Moldenhaver tyrinėjo augalų indus ir audinius. Meyeno (1804—1840) ir Mohlio (1805—1872) darbai per 30 metų yra garsiausi augalų anatomijos (tuomet fitotomijos) tyrinėjimo srityje. Mohl pirmasis nustatė, kad augalų indai susidarę iš ląstelių. Be to, Mohl tyrinėjo ir ląstelių sienelės sustorėjimą, nustatė naują audinių grupavimą ir įkūrė lyginamąją augalų anatomiją. Mohl patobulino mikroskopinę techniką.

1831 R. Brown rado branduolį augalų ląstelėse, bet negalėjo išaiškinti reikšmės. 1838 Schleiden paskelbė savo ląstelių raidos teoriją. Jis tyrinėjo ir jų struktūrą, nustatė, kad jose yra branduolys (citoblastas) ir cistoblastoma. Nägeli (1844–1846) tyrė ląstelių raidą ir dalinimąsi. Tyrinėjama protoplazma, chlorofilo grūdai, ląstelių dalinimasis ir t. t. Audinių raidos ir jų klasifikacijos srityje dirbo Nägeli, Unger ir kt.; 1860 Nägeli išreiškė molekularinę ląstelių struktūros teoriją ir davė savo augimo teoriją su intersuscepcijos pagalba.

6. Augalų fiziologijos mokslas prasideda tik XVI ir XVII a. Kad augalai turi dviejų lyčių organus ir kad dėl veisimosi reikalingas dulkelių su motele susiliemas, tai pirmas nustatė R. J. Camerarius tarp 1691 ir 1694. Kölreuter (1733—1806) ir Konrad Sprengel (1750—1816) šitą seksualinę teoriją dar daugiau patvirtino eksperimentiniu būdu. Pirmajam pavyko sudaryti daug augalų hibridų, o Sprengel išaiškino santykius tarp augalų ir vabzdžių ir šių pastarųjų vaidmenį žiedams apdulkinti. Betgi ir vėliau dar atsirado seksualinės teorijos priešų, kol augalų apvaisinimo procesai nebuvo mikroskopu nustatyti Amicio (1823), Brogniart'o (1826) ir kt. tyrinėjimais. Gärtner savo darbuose (1826—1849) duoda žinių apie augalų kryžiavimą, kurių jis pats padarė per 9000. Sporinių augalų seksuališkumas buvo nustatytas 1851–1860. Šioje srityje dirbo Leszczyc-Sumiński, Hofmeister ir Nägeli, Decaisne, Thuret. Augalų maitinimo teorija turi savo pradžią Malpighio (1671), Mariotte (1717) ir Hales'o (1727) darbuose. Pirmasis kalba apie organų reikšmę maitinimui, apie maitinimosi medžiagos „principus", o pastarasis — apie maisto ir sulčių judėjimą. Malpighio ir Hales'o darbai nustatė, kad augalų maisto dalis gaunama iš oro. Bet tiktai chemijos pažanga nuo Lavoisier'io darbų įgalino išaugti modernei naujai augalų maitinimosi teorijai 1774. Dar flogistono teorijos šalininkas anglas Pristley surado deguonį ir 1779 įrodė, kad augalas išleidžia deguonį, vad. švaresnį orą. Tais pačiais metais Jngen Housz nurodo, kad augalas gali išleisti deguonį tiktai šviesoje, o 1796 nustato augalų angliarūgštės iš oro asimiliaciją ir kvėpavimą. J. Senebier tyrinėjo šviesos reikšmę augalų asimiliacijai. Th. de Saussure smulkiau tyrinėjo augalų maitinimąsi ir eksperimentiniu būdu patvirtino visus maitinimosi ir augalų medžiagos apykaitos procesus. Dutrochet tyrinėjo kvėpavimo procesus, sulčių judėjimą augaluose ir vad. endosmozę. De Candolle parašė augalų fiziologijos veikalą (1832). Kaip sintezės būdu pavyko gauti organinė medžiaga iš neorganinės, mokslininkai po 1840 gyvybės procesus ir ypač augalų maitinimosi problemas stengiasi daugiau tyrinėti. Gilesnių tyrinėjimų davė Liebig, Boussingault. Augimo procesai, tropizmas, ūselių ir vijoklinių augalų judėjimai ir jautrumo judėjimai jau seniai buvo žinomi. Ray (1693), Du Hamel (Physique des arbres, 1758) duoda jų aprašymą. Dodart (1700) pradeda tyrinėti tropizmus; Linné šituos reiškinius stengiasi klasifikuoti. 1800 Knight eksperimentiniu būdu nurodo žemės traukiamosios jėgos reikšmę augimui ir geotropizmui; Mohl tyrinėjo vijoklinių augalų judėjimo priežastis, kiti tyrinėjo fototropizmą, Brücke 1848 tyrinėjo mimozos lapus, Harting 1842 tyrinėjimais stengėsi išaiškinti santykius tarp augimo ir temperatūros. Protoplazmos judėjimą ląstelėse atrado Corti charoje 1772, jį tyrinėjo Treviranus (1811) nitelėje, o vėliau Amici, Meyen, Schleiden.

Ir augimo procesų srityje vieni stengiasi

jį išaiškinti su gyvybės jėgos pagalba, kiti (Senebier, De Candolle, Knight) stengiasi čia duoti mechanišką aiškinimą.

IV. B. evoliucijos teorijos įtakoje (1860—1900). 1859 pasirodė Darwino veikalas On the origin of species by means of natural selection, sukėlęs perversmą gamtos mokslo srityje. Jis pirmas sudarė didelę evoliucijos teoriją, pirmas nuvertė Linné dogmą apie rūšių pastovumą. Evoliucijos mintis randame jau anksčiau, bet tiktai Darwin sugebėjo išdėstyti savo teoriją, patvirtintą faktais ir daugybe pavyzdžių taip, kad Darwino evoliucijos principas, vad. darvinizmas, pasidaro XIX a. antroje pusėje vyraująs gamtos moksle. Kadangi naujausiais laikais evoliucijos teoria nutolo nuo darvinizmo, tai šį laikotarpį galima padalinti į du periodus.

A. Darvinizmas. 1. Morfologija. Ligi šiol B. mokslo induktyviuoju eksperimentiniu būdu gautieji faktai pasiliko, bet jų interpretavimas, teorijų ir hipotezių nustatymas jau rodo evoliucionizmo įtaką. Tai matyti ypač augalų sistematikoje ir morfologijoje. Hofmeister (1851 ir 1862) nurodo organizacijos vienodumą visuose augaluose, ir dėl to susvyravo senas suskirstymas į sporinius ir žieduočius. Jo darbais nustatyta dviejų — lytinės ir belytės — generacijų pasikeitimas augaluose. Pringsheim (1856—1858) tyrinėjo kaikurių žaliųjų dumblių (Chlorophyceae) generacijas, Čelakovsky (1868) pavadino lytinę generaciją protofitu (dabar gametofitu), o belytę antifitu (dabar sporofitu). Sachs dar geriau išaiškino generacijų pasikeitimo esmę. Bower (1890) taip pat dirbo šioje srityje, ir periodo pabaigoje šis klausimas jau buvo išaiškintas. Goethės metamorfozės teorija evoliucijos šviesoje gavo visai naują pavidalą. Ji buvo per nauja išnagrinėta Nägelio, Schwendenerio, A. Brauno, Sachso, Bowerio, Eichlerio, Čelakovskio, kurie stengiasi nustatyti santykius tarp pagrindinių augalų organų, šaknies, stiebo, lapų ir žiedo. Šitą lyginamosios morfologijos kryptį, kuri remiama filogenetiniu metodu ryšium su paleontologija ir teratologija, ypač išvystė čekas Velenovsky, kitą kryptį išplėtojo Goebel, būtent, vad. organografiją. Priešingai lyginamajai morfologijai, studijuojančiai augalo organus, neatsižvelgiant į jų funkcijas, organografija tyrinėjo organų formą ryšium su jų funkcijomis. Goebel, Klebs, Vöchting nustatė eksperimentinės morfologijos metodiką, kuri dėl to turi nemaža ryšių su fiziologija. Žiedų morfologija ligi 1860 buvo Goethės metamorfozės teorijos įtakoje, esą, žiedas yra pasikeitęs lapas. Hofmeisterio tyrinėjimai nurodė, kad kuokeliai ir mezginė yra analogiški organams, duodantiems sporas; Payer, Eichler, Čelakovsky (1873) ir Goebel (1884) dar labiau tyrinėjo žiedų morfologiją. Strasburger tyrinėjo citologinio apvaisinimo procesą, japonai Hirase ir Ikeno nustatė gyviukų (spermatozoidų) buvimą gingke ir cice. Kiti studijavo žieduočių apvaisinimo procesus, partenogamiją ir apogamiją. Vis labiau aiškėja, kad šiuose procesuose nėra esminių skirtumų tarp sporinių ir žieduočių augalų.

2. Sistematika. Darwino evoliucijos teorijos įtakoje pasikeitė ir sistematika. Dabar mokslas pasiryžo sudaryti tokią sistemą, kuri atvaizduotų augalų raidą nuo paprasčiausiųjų organizmų ligi sudėtingiausiųjų. Tokią kryptį mes matome visose tolimesnėse natūraliose sistemose, ir klasifikacijos principai renkami tokie, kurie padėtų nustatyti giminumą tarp augalų genčių, šeimų, klasių ir skyrių. Eilė botanikų tyrinėjo atskirų augalų grupes ir smulkiai aiškino jų struktūrą. Pvz. dumblius tyrinėjo Pringsheim, Bornet, Thuret, Nägeli, Reinke ir kt.; grybus De Bary, Voronin, Tulasme, Brefed, Klebahn, van Tinghem; pteridophyta — Cambell, Bower ir kt.; samanas Leitgeb, Goebel, Bentham ir Hooker (Genera plantarum). Schwendener (1869) nurodo, kad kerpės yra simbioziniai organizmai, Nägeli (1857) ir Cohno (1875) darbais nustatyta, kad bakterijos yra augalai. Kiti botanikai sudaro naujas klasifikacijos sistemas, vad. filogenetines: Alexandr Braun, Sachs, Eichler (1883), Engler, Warming, van Tieghem, Bentham ir Hooker išleido savo veikalą Genera plantarum (1862—1883), kuriame šeimos yra suskirstytos į grupes arba eiles. Klasifikacija primena De Candolle klasifikaciją. Tais laikais buvo baigtas De Candolle, pradėtas jau 1824, Prodromus. 1887 pradėta leisti Englerio ir Prantlo redakcijos didelis veikalas Die natürliche Pflanzenfamilien ir Englerio redakcijos Das Pflanzenreichs. Kartu su sistematika progresavo ir kraštų tyrinėjimas. Nyman išleido Conspectus florae Europaeae (1878—1884), Ascherson ir Graebner Synopsis der mitteleuropäischen Flora, pradėtą 1896 Parlatore — Flora Italiana, Martin Flora Brasiliensis, Flora Indica parašė Hooker (1872—1897), Boissier Flora orientalis (1867—1888), Maksimovič, E. Regel tyrinėjo Azijinės Rusijos augaliją, Britten ir Brown parašė veikalą apie Š. Amerikos augaliją (1896—1898).

3. Augalų geografijos srity pradžioje matome dar tą pačią kryptį, kuri jau prasidėjo prieš Darwiną. Didesnis surinktos floristinės medžiagos kiekis padėjo au-

galų išsiplatinimą išaiškinti ir augalijos provincijas bei valstybes nustatyti. Grisebach (1872) stengiasi išaiškinti augalijos išsiplatinimo santykius su klimato sąlygomis. Englerio veikale Entwickelungsgeschichte des Pflanzenreichs (1879—1882) išdėstyta augalijos raida ir jos išplitimas ryšium su geologijos istorija. Warming (1898) ir Schimper (1898) stengiasi išaiškinti augalijos santykius su išorinėmis sąlygomis. Jie pradėjo naują augalų geografijos ekologijos kryptį.

4. Paleobotanika. Prieš 1860 be Brogniarto ir Goepperto, beveik niekam nerūpėjo fosiliniai augalai. Modernioji paleobotanika įkurta anglo Williamsono ir prancūzo Renault'o. Pirmasis parašė daug veikalų apie akmens anglies periodo augalus, antrasis tyrinėjo fosilinių augalų anatomiją. Kiti darbai priklauso Solms-Laubachui, van Tieghemui, anglui Sewardui, amerikiečiui Wielandui. Darwino evoliucijos teorijos įtakoje susidomėjimas paleobotanika žymiai išaugo, nes ji padeda išaiškinti įvairių augalų klasių ir šeimų giminumą ir augalijos raidos medžio sudarymą.

5. Augalų anatomijos srity Darwino evoliucijos teorijos įtakoje studijuojama išorinių sąlygų veikimas vidinės augalų struktūros, tyrinėjami santykiai tarp augalų organų anatomijos ir jų fiziologinių funkcijų. Hofmeister nurodo visų augalų tipo vienodumą, ir tai nutiesė kelius lyginamiesiems vegetyviųjų organų anatomijos tyrinėjimams. Augalų ląstelių struktūrą, ar citologiją, tyrinėjo Hertwig, Strasburger, Beneden. Santykius tarp kaimyninų ląstelių protoplazmos tyrinėjo Mohl, Nägeli, Hanstein, Strasburger, Gardiner. Chromatiną tyrinėjo Heidenhain (1893–1894), centrozomą augalų ląstelėje rado Guignard (1891–1892). Remak, Schneider (1873), van Beneden, Strasburger nurodo branduolio vaidmenį ląstelių dalinimuisi. Schleicher pirmasis vartoja terminą kariokinezė. Ląstelių sieneles ir jų augimą tyrinėjo Nägeli, Strasburger, Wiesner, Pfeffer. Mangin ir kt. tyrinėjo sienelių cheminę struktūrą. Augalų audinių tyrinėjimų srityje evoliucijos teorija iškėlė naują kryptį: santykius tarp funkcijų ir išorinių sąlygų su vidine augalų struktūra. Sanio (1868) tyrinėjo liemens sustorėjimą. Kiti tyrinėjimai apie stiebo raidą ir struktūrą priklauso Hansteinui (1861), Famincynui (1875), Jančevskiui (1874), van Tieghemui. Indų kūlelių struktūrą ryšium su jų funkcija tyrinėjo Vesque (1875), Solereder (1885), Leclerc du Sablon (1890) tyrinėjo atitinkamus Phridophyta organus, Schwendener (1874) veikale Das mechanische Prinzip im Bau der Monocotylen tyrinėjo mechanines augalų dalis. Haberlandt (1884) išleido savo fiziologinę augalų anatomiją, kurioje duodama augalų anatomijos klasifikacija ryšium su jų fiziologine funkcija ir įveda terminus leptoma ir hadroma. Lapų struktūrą ryšium su jų funkcija studijuoja Stahl (1880), Nägeli, Schwendener. Plikasėklių anatomiją tyrinėjo Strasburger (1872), van Tieghem (1872). Augalų anatominę struktūrą ryšium su sistematika tyrinėjo Radlkofer, kuris 1899 išleido Systematische Anatomie der Dicotyledonen.

6. Augalų fiziologija labai progresavo pradedant 1860: buvo nustatytas augalų ir gyvulių protoplazmos vienodumas, chlorofilo reikšmė bei jo santykiai su asimiliacija ir šiuo atveju skirtumas tarp augalijos ir gyvūnijos. Vandens absorbciją augalų šaknims ir transportą į augalo kūną jau prieš 1860 studijavo Dutrochet, vėliau Pfeffer, Sachs, Schwendener, F. Darwin (1898). Dujų apykaitų procesus su žiotelių pagalba išaiškino Dutrochet 1832, vėliau Sachs (1865), Barthélemy, Pfeffer, Mangin. Chlorofilų aparatus studijavo Sachs, Pfeffer, Kny, Timiriazev, Chodat, Engelmann. Fotosintezę tyrinėjo Sachs, Brown ir Escombe. Tarp 1840 ir 1860 galutinai buvo nustatyta, kad humus augalams nėra azoto šaltinis (Boussignault ir Lawes Gilbert darbai). Berthelot (1876) įrodė, kad oro azotas įnešamas į dirvą per bakterijas. Kiti šio laiko tyrinėjimai nustato azoto junginių dirvožemyje suvartojimą ir perdirbimą jų augaluose. Augštesniųjų augalų šaknų simbiozę su azoto bakterijomis nustatė Hellriegel ir Willfart (1886). Kiti (Godlewski, Sachs) tiria proteino, arba baltymų, medžiagos sudėtį. 1860—1900 galutinai buvo nustatytas augalų pelenų tūris (Wolffo, Knopo, Nobbe darbai). Heraeus'ui (1886), Hueppe'i (1887) pavyko rasti autotrofinių organizmų be chlorofilo, kurie gali asimiliuoti be šviesos. Daug buvo padaryta asimiliacijos procesų išaiškinimo ir medžiagos apykaitos srityje. Nagrinėta (Pasteur, Meyer (1895) enzimų veikimas. Sachs, Borodin, Pflüger, Pfeffer tyrinėjo augalų kvėpavimo procesus. Buvo tyrinėta heterotropinių augalų maitinimasis, Darwin tyrinėjo vabzdžiaėdžius, Baraniecki (1897) augalų augimo procesą studijavo, vaduodamasis auksanometru. Sachs, Darwin, Pfeffer, Wiesner duoda smulkesnių žinių apie augimo esmę, augimo periodus. Jautrumą ir įvairius tropizmus bei judėjimus studijuoja Frank F. Darwin, Pfeffer, Wiesner, Fitting.

B. Botanika genetikos įtakoje. Darwino darbai apie rūšių kilmę ir

Hofmeisterio ir jo sekėjų darbai apie sporinius augalus ir jų giminumai turėjo didelės įtakos visam mokslui, kuris vis daugiau eina fiziologijos kryptimi. Randame daugybę naujų teorijų ir hipotezių. Filosofinių galvojimų ir hipotezių vietoje stojo eksperimentiniai tyrinėjimai ir kritiška faktų apžvalga. Tobulėjo žinios apie augalų išorinę ir vidinę, o ypač ląstelių struktūrą ryšium su evoliucijos problemomis ir su paveldėjimu. Anatomijos, fiziologijos, paleobotanikos ir kitais duomenimis naudojasi dabar nauja, vad. filogenetinė, augalų klasifikacija. Pirmyn žengė grynos B. įtakoje ir taikomoji B.: sodininkystė, žemės ūkis, miškininkystė, bakteriologija. Nuo XX a. pradžios visose B. šakose matyti nauja evoliucionizmo krypties įtaka. Evoliucionizmas liko tiktai savo forma — darvinizmas pasikeitė ir leido pasireikšti genetikai ir mendelizmui. Darvinizmas galėjo konstatuoti rūšies nepastovumą, bet negalėjo išaiškinti, kuriuo būdu rūšis keičiasi. Jau anksčiau buvo daroma nemaža priekaištų darvinizmui, ypač prieš natūraliąją atranką, pvz. iš vad. neolamarkistų (iš botanikų Wettstin, Wittrock, Bonnier, iš dalies Nägeli), kurie stengėsi išaiškinti formos ypatybes, kaip išorinių sąlygų vaisių. 1901—1903 olandų botanikas De Vries Mutationstheorie darbe išreiškė mintį, kad naujos rūšys atsiradusios iš karto, o ne kaip Darwin mano, po truputį arba išorinėms sąlygoms veikiant. Darvinizmas, lamarkizmas ir mutacijos teorija stengiasi išaiškinti organizmų pasikeitimus. Kuriuo būdu tas pasikeitimas vyksta, nurodo Mendel savo 1865 darbe, surastame tik 1900. Nuo to laiko genetika labiau įsigali botanikoje. Johannsen Danijoje, Nilson, Ehle ir Heribert Nilhson Švedijoje, Baur, Correns Vokietijoje, Bateson Anglijoje ir eilė kitų mokslininkų dirbo genetikos srityje. Genetika paveikė ir kitas B. mokslo šakas. Augalų anatomija tiria paveldėjimo faktorių nešėjus — chromozomas branduolyje. Sistematikams vis daugiau pasidaro aišku, kad reikia tyrinėti ne fenotipus, bet genotipus, ir jie naudojasi chromozomų skaičiumi sistematikoje. Tischler, Schürhoff ir kt. naudojasi chromozomų skaičiumi rūšimis ir gentims atskirti. Pasirodė, kad augalų generacijų pasikeitimas yra susijęs su chromozomų skaičiumi. Mez Karaliaučiuje įveda seriodiagnostikos metodą sistematikoje. Augalų fiziologijoje žiūrima augalų jautrumo. Čia pasižymėjo indas Bose. Kiti tyrinėjo augalų hormonus, jų veikimą augalams, augalų hormonų veikimą gyvuliams. Išaugo susidomėjimas ekologija. Beveik visa ligšiolinė B. tyrinėdavo tik atskirus augalus. XX a. botanikai vis daugiau tiria augalų bendruomenes. Du Rietz, Braun-Blanquet, Rübel ir kt., Lietuvoje Regelis tyrinėjo augalų bendruomenes. Yra augalų bendruomenių morfologija, geografija, ekologija ir tt., augalų bendruomenė ryšium su dirvožemio pH. Tai fitosociologijos mokslas. Durpynų tyrinėjimuose dulkelių metodas taip pat yra moderniškos dabartinės botanikos temos.

E. Winkler Geschichte der Botanik 1854; *J. Sachs* Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860, 1875; *J. R. Green* A History of botany 1909; *H. Fischer* Mittelalterliche Pflanzenkunde 1929; *E. Meyer* Geschichte der Botanik 1854—1857.

Botanikos istorija Lietuvoje. Ligi 1775. Senovės lietuviai daug augalų šventus laikė: šeivamedį (Sambucus racemosa), ąžuolą, liepą, pušį, gluosnį (Salix fragila, Salix alba), guobą (Ulmus montana ir Ulmus campestris), uosį. Žmonės mokėjo įvairius augalus atskirti ir juos vartoti valgiui, gydymuisi, statybai ir ginklams bei įrankiams dirbti. Miškuose jie rasdavo maisto, pvz. riešutų, uogų, grybų, vaisių šaknų. Iš kitų augalų gamindavo dažus ir vaistus. Anais laikais iš kaikurių augalų turėta daugiau naudos. Pvz. dabar kukmedis (Taxus baccata) Lietuvoje išnykęs, o anais laikais dėl savo kietos medienos buvo labai vertinamas. Ežerų ir upių pakraščiuose auganti monažolė paprastoji (Glyceria fluitans) duodavo sėklų, iš kurių buvo gaminama tyrė. Iš barštis (Heracleum) stiebų gamindavo sriubą - barščius. Daug augalų buvo auginama daržuose. Agaras (Trapa natans) būdavo valgomas. Krikščionybę Lietuvoje priėmus, kunigai ir vienuoliai čia įveisė daug vak. Europos vaistinių ir puošimo augalų. Dainose minimi kaimo gyvenime reikšmingi augalai— rūta, liepa ir kt.

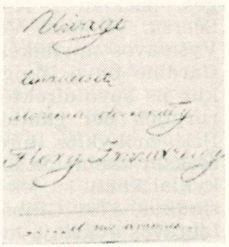

Pabrėžos rankraštis

Botanika kaip mokslas Lietuvoje pradėjo kilti ryšium su Lenkijos mokslu, kai Lenkijoje nuo XVI a. pabaigos pradėta ir botanikos veikalai spausdinti. Tai daugiausia buvo vertimai (hortus sanitatis) ir tik praktikos reikalams skiriami veikalai. Bet XVII—XVIII a. atsiranda ir gausiai iliustruotų mokslo veikalų. Svarbiausias buvo Krokuvos prof. Syrenijaus (Syrenskio) 1613 Herbarium. Ir iš botanikos srities parašė veikalų dirbęs Lenkijoje skotas J. Johnston (1603—1673). Jėzuitas G. Rzączyński 1721 išleido Historia naturalis curiosa regni Poloniae ac Magni Ducatus

Lituaniae, kur mini ir kelis Lietuvoje augančius vaistinius augalus. Bet šiame veikale, be mokslinių, duota ir daugybė visiškai fantastiškų duomenų. Stanislovo Augusto laikais Lenkijoje ir Lietuvoje prasidėjo naujas mokslo kilimas. Senojoje Vilniaus akademioje gamtos mokslai nebuvo dėstomi. Akademiją perorganizavus į Lietuvos augštąją mokyklą, buvo įsteigta ir gamtos mokslų katedra ir sudaryti atitinkami kabinetai. Gardine ir Vilniuje prasideda mokslinis botanikų darbas.

Gardinas ir Vilnius (1775–1842). Darbas prasidėjo, 1775 X atvykus Gardinan prancūzų botanikui J. E. Gilibertui, kuris čia atgabeno didelį herbarijų ir specialią biblioteką. Jis Gardine įkūrė botanikos sodą ir nuo 1776 B. tikslais pradėjo daryti ekskursijas į Lietuvos Brastos, Baltstogės, paskiau į Nesvyžiaus, Naugarduko, Sčersų, Vilniaus, Vokės, Merkinės, Trakų, Vyšniavos apylinkes. 1777 Giliberto planu Gardine buvo įsteigta medicinos mokykla, kur jis buvo direktorium ir medicinos, chirurgijos bei gamtos mokslų profesorius. Prie mokyklos buvo įsteigtas ir gamtos mokslų kabinetas su B. biblioteka. Šiai mokyklai kartu su jos kūrėju Tizenhauzu nusmukus, 1781 Gilibertas buvo pakviestas į Lietuvos augštąją mokyklą Vilniuje gamtos mokslų ir B. dėstyti. Čia jis iš Gardino perkėlė ir herbarijų bei visus mokslo rinkinius. Vilniuje Gilibertas įkūrė B. sodą, pradėjo ruošti B. ekskursijas į Vilniaus apylinkes ir apie Lietuvos augaliją parašė darbų, kurių svarbiausias Flora Lituanica inchoata 1781—1782 (penkios dalys). Vienas žymiausiųjų ano laiko botanikų, Gilibertas, grįžęs Prancūzijon, ir toliau rašė ir Lietuvos B. klausimais, 1792 išleisdamas dviejų tomų Plantae Lithunicae.

1783 iš Lietuvos išvykusio Giliberto vietoje 1784 buvo pakviestas Cooko antrosios kelionės dalyvis George Foster, kuris Vilniuje parašė keletą veikalų apie Australijos augaliją. Forsteriui išvykus, pradžioje į Vilnių galvota kviesti Palenkio botanikas kun. Klukas, bet jis buvo ne tiek mokslininkas, kiek praktikas. Todėl gamtos mokslo katedra buvo pavesta austrui F. Spitznageliui. Bet šis greitai perėjo į kokią kitą medicinos katedrą. Tuo laiku B. pradėjo reikštis Giliberto ir Forsterio mokinys, pioras S. B. Jundila, 1791 išleidęs Opisanie roślin w prowincyi W. Ks. Litewskiego. Jundila buvo kviestas tik viceprofesorium ir į užsienį išsiųstas pasitobulinti. 1797 Vilniun grįžęs, jis apsiėmė vadovauti gamtos mokslo katedrai ir B. sodui. Jis dar paskelbė Opisanie roślin litewskich według Linneusza 1811, Początki botaniki. Jo 1823 į pensiją išėjusio vietoje buvo paskirtas jo buvęs padėjėjas B. sode Juozas Jundila, išprofesoriavęs ligi 1832 universiteto uždarymo. Jis tyrinėjo Lietuvos augaliją visoje Lietuvoje, o 1821 per savo ekskursiją į Žemaitiją suėjo ir su Jurgiu Pabrėža, kuriam kaip botanikui turėjo didelės įtakos. 1832 jis išsp. Opisanie roślin w Litwie, na Podolu, Wołyniu, Ukrainie. Universitetą uždarius, jis Vilnių paliko, o Vilniuje ką tik įkurtoje medikochirurginėje akademijoje jo įpėdiniu liko Jundilos ir Wolfgango mokinys S. Batys Gorskis, ligi akademijos likvidavimo dėstęs farmaciją ir farmakognoziją. Eichwaldo Naturhistorische Skizze von Litauen, Wolynien und Podolien 1830 veikalui Gorskis parašė botanikos skyrių. Be dviejų Jundilų ir Gorskio, Vilniuje botanikos tyrinėjimais domėjosi ir prof. J. Wolfgangas, 1810—1832 universitete dėstęs farmaciją ir farmakologiją ir tuo pačiu metu korespondavęs su J. A. Pabrėža, siųsdamas jam ir medžiagą botanikos lietuviškajai terminijai nustatyti. Šių visų botanikų darbo įtakoje Vilnius virto dideliu botanikos tyrinėjimo centru, kurio įtakoje ir provincijoje atsirado apsčiai botanikų floristų. Žemaitis Ignas Hrinevičius parengė Syrenijaus darbo santrauką, o kun. A. Pabrėža Kretingos vienuolyne tyrė žemaičių augaliją, paliko didelį herbarą ir per dvidešimt įvairių, daugiausiai žemaitiškai parašytų, darbų iš botanikos, iš kurių tik vieno ištrauka 1900 tebuvo išspausdinta. Tuo pačiu laiku Alūkstoje gyvenęs misionorius kun. J. Federavičius tyrinėjo rytų Lietuvos augaliją ir lotynų, lenkų ir lietuvių kalba buvo paruošęs augalų katalogą ir ten pat Alūkstoje prie misionorių mokyklos buvo įkūręs botanikos sodą. XIX a. pradžioje kitas botanikos sodas veikė prie Troškūnų mokyklos. Su Vilniumi susižinodavo ir Kremeneco Valuinėje licėjaus botanikai, ypač licėjaus botanikos sodo direktorius prof. V. Besser, kurio pastangomis universitetas išleido vadovėlį herbarams daryti. Senajame Vilniaus universitete visa botanika buvo tik florinė ir sistematinė, o iš augalų anatomijos, morfologijos ir fiziologijos jokių darbų tuomet nebuvo paskelbta.

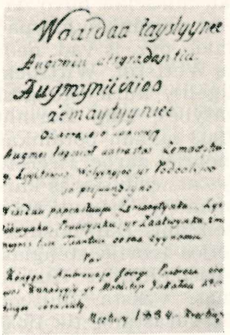

Pabrėžos rankraštis

Nuo 1842 ligi I pas. karo. Vilniaus medicinos akademiją uždarius, visos botanikos kolekcijos, herbarai ir B. knygos

buvo atiduotos Kijevo universitetui, ir Lietuvos augalijos tyrimo centrais virto Ryga, Tartu, Varšuva, Petrapilis. Tik kaikurios botanikos tradicijos dar kurį laiką liko Lietuvoje, kol dar buvo gyvi Jundila, Gorskis, Wolfgangas. Jiems mirus, jos perėjo į Vilniaus medicinos draugiją. 1845 Vilniuje G. Vyžyckis išsp. Zielnik ekonomiczno techniczny. A. Korevos darbe Vilenskaja gubernija 1861 Vilniaus gimnazijos mokytojas Tamulevičius davė 569 augalų sąrašą. Vilniaus realinės gimnazijos mokytojas Zelencov parašė pagrindinį veikalą apie Vilniaus gubernijos augaliją — Očerk klimata i flory Vilenskoj gub. 1890—1891, kuriame pateikė 1074 augalų sąrašą ir dirvožemio, klimato ir svarbiausiųjų augalų bendruomenių aprašymą. 1908 išleista K. Szafnagelio Zapiski byologiczne (apie Vilniaus gub. samanas), 1915 Niekrašio Materialy po botaničeskomu obsledovaniju torfianikov Vilenskoj gub.

1854—1855 A. Polujanskio veikale Opisanie lasów duodama medžiagos ir Lietuvos miškų aprašymui. Varšuvos žurnaluose Pamiętnik Fizyograficzny ir Wszechświat K. Lapčinskis pateikė savo tyrinėjimo rezultatus apie Aukštadvario, Birštono ir Palangos augalus. Nemaža medžiagos iš Lietuvos augalijos ten paskelbė M. Twardowskienė, Trzebinskis, Massalskis, B. Hryniewiecki, K. Drymmer. Lietuvos florai tyrinėti kitas centras buvo Krokuvos mokslo akademija, kurios leidiniuose J. Rostafinskis ir ypač E. Jančevskis ir jo mokinys Žmuda aprašė Jančevskio Žemaitijoje surinktą augalų kolekciją. 1912—1914 M. Raciborski ir V. Szafer davė keletą darbų iš Lietuvos augalų geografijos.

Rygos gamtos mokslo dr-jos narių — G. Westbergo, Kupfferio, Melderio, Bucholtzo darbuose dažnai aprašomi ir Lietuvos augalai. Tartu univ. prof. Lebedour 1842 — 1852 Flora rossica apėmė ir Lietuvos augaliją, o prof. B. Hryniewiecki 1913—1914 tyrinėjęs Palangos augmeniją ir tęsęs savo darbą Odesoje, tiktai 1933 išsp. Tentamen florae Lithuanie. Jis buvo pradėjęs apdirbinėti ir iš Kretingos pasiskolintą J. A. Pabrėžos herbarą, kuris I pas karo metu Odesoje žuvo.

Žinių apie Lietuvos augmeniją pasitaiko ir Karaliaučiaus B. draugijos narių darbuose, taip pat ir Petrapilio bei Maskvos gamtos mokslo draugijos leidiniuose.

Tačiau ir pačioje Lietuvoje gyvenę kaikurie botanikai toliau tyrinėjo Lietuvos augaliją. Kun. A. Kašarauskas 1861 ir 1862 metraščiuose Pam. knižki Kovenskoj gub. išspausdino porą straipsnių apie Lietuvos augalus ir, vysk. Valančiaus pavestas, vyskupo sumanytajai mažajai seminarijai žemaitiškai buvo parašęs rankraščiu likusią Botaniką trumpaj iszraszytą. Žinių apie Lietuvos augaliją savo darbuose davė ir M. Gadonas 1846 (Opisanie pow. Telszewskiego), I. Bušinskis 1874 (Opisanie pow. Rosieńskiego). Afanasjevo Kovenskaja gubernija. 1861 Kauno gubernijos augalų sąrašą pateikė Kauno gimn. mokytojas Polevskis. Jis ir kitur davė vertingų darbų iš Kauno apylinkių augmenijos.

Be Pabrėžos ir Federavičiaus darbų, visa kita B. literatūra apie Lietuvą buvo rašyta lenkų, rusų ir vokiečių kalba. Tik nuo 1884 mėginama nustatyti ir B. terminologiją lietuvių kalba. Lietuvių augalų vardus skelbia 1885 Jacoby, 1886 Aušroje J. Sembritzki, J. Basanavičius 1893 Apšvietoje (Isz musu botanikos) ir 1898 atskira knyga (Medega mūsų tautiškai vaistininkystai — padėjus dr. P. Janušiui ir M. Davainiui Silvestraičiui),V. Gaigalaitis 1893 Vien. Liet. (Mažumas iš liet. botanikos). Dr. J. Staugaitis paruošė 1891 platų žodyną botaniškų vardų, 1907 pasirodė P. Matulionio Žolynas, K. Grinius 1912—1913 Lietuvių Tautoje pateikė lietuvišką B. morfologijos terminologiją ir 1911 išvertė Trzebinskio knygutę apie herbarų ruošimą. Ir savo augštosios mokyklos Lietuvoje neturint, B. mokslo srityje buvo daug padaryta ir nemaža tyrinėta. Bet tuos tyrinėjimus daugiausia atlikdavo svetimieji mokslininkai, o tyrinėjimai tebuvo tik atsitiktini. I pas. karo metu ir kaikurie vokiečių mokslininkai tyrinėjo vokiečių okupuotųjų kraštų augmeniją: Paxės Pflanzengeographie von Polen 1918 apėmė ir Užnemunę, Schröder 1914 tyrinėjo Vygrių ežero planktoną, Egers buvo parūpinęs Lietuvos augalijos apžvalgą.

I pas. karui pasibaigus, susidarė du tyrinėjimo centrai Lietuvoje — Kaune ir Vilniuje. Vilniaus lenkų universitete veikė B. ir augalų sistematikos institutai. Pastarojo instituto direktorium ligi 1939 buvo J. Trzebinskis, buvęs ir naujojo B. sodo Užvingyje direktoriumi. Eilę darbų iš Trakų, Gardino ir Vilniaus krašto botanikos buvo paskelbę K. Prószynki, Šakenis, V. Slavinskis (Przyczynki do znajomości flory okolic Wilna 1922). Lietuvos B. buvo tyrinėjama ir Vygrių ežero biologijos stotyje. Nuo 1939 pabaigos ir Lietuvos universiteto daliai į Vilnių išsikėlus, ten ėmė veikti šio universiteto ir gamtos matematikos fakultetas, kuriame 1943—1944 B. dėstė: augalų fiziologiją J. Dagys, augalų sistematiką ir fitopatologiją A. Minkevičius, augalų sociologiją P. Snarskis, augalų anatomiją ir morfologiją A. Šopauskienė, augalų geografiją M. Natkevičaitė.

Botanikos

Kaune B. pradėta dėstyti dar Augštuosiuose Kursuose, o 1922 įsikūrus universitetui, buvo įst. B. katedra su augalų anatomijos ir morfologijos kabinetu, vestu L. Vailionio, ir augalų sistematikos kabinetu, vestu, iš Tartu universiteto Kaunan atsikėlusio K. Regelio. 1923 prie universiteto buvo įsteigtas ir B. sodas, kurio vedėju ligi 1941 buvo K. Regelis, o 1942—1953 K. Grybauskas-Grybėnas. B. katedros personalas intensyviai tyrinėjo Lietuvos augaliją. Nemuną tyrinėjo prof. P. Matulionio ir L. Vailionio ekspedicija. Kitos ekspedicijos tyrinėjo Sartų ir Metelių ežerų augaliją. Buvo daromi floriniai, augalų geografiniai ir fitosociologiniai tyrinėjimai. K. Regelis tyrinėjo Lietuvos lankų ir miškų tipus, paskelbė 1930 Lietuvos augalų geografijos aprašymą ir tyrinėjo Kuršių kopas. J. Kuprevičius tyrinėjo augštesniuosius augalus, A. Minkevičius samanas ir grybus, C. Melamedaitė ir K. Brundza grybus, A. Kisinas kopų augaliją, J. Dagys Apaščios upės pievas 1932 ir Apaščios upės viksvynus 1936, A. Snarskis Lietuvos Alchemilla rūšis, Žvironaitė Vyžuonų mišką. K. Brundza pradėjo tyrinėti durpynų istoriją dulkelių metodu, o 1937 išspausdino didelę monografiją apie Kamanus. Vaistinius augalus studijavo K. Grybauskas-Grybėnas, eksperimentinius darbus iš fitopatologijos vykdė A. Minkevičius, iš fenologijos V. Šataitė ir K. Grybauskas, piliakalnių javų grūdus tyrė Šopauskienė.

Antrasis B. tyrinėjimo centras nepriklausomojoje Lietuvoje buvo susikūręs Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoje, kur prof. V. Vilkaitis ir K. Brundza tyrinėjo grybus ir augalų ligas, J. Rauktys ištyrė skroblo išplitimo sienas ir paskiau paskelbė platų dendrologijos kursą. Ten pat V. Vilkaitis buvo suorganizavęs taikomosios B. kabinetą ir augalų apsaugos stotį. Be to, Dotnuvoje buvo ir specialiosios bei bendrosios žemdirbystės kabinetai su mokomuoju daržu; taip pat ir sodu ir augalų selekcijos kabinetas.

Lietuviškiems augalų vardams nustatyti dirbo tam tikra komisija iš VDU ir Dotnuvos ŽŪA dėstytojų ir 1938 buvo išsp. L. Vailionio ir J. Dagio sudarytas Lietuviškas botaniškas žodynas. Lietuvoje tuo laiku lankydavosi ir užsienio botanikai, paskiau kiek paskelbę darbų ir iš Lietuvos B.

B. mokslas Klaipėdos krašte buvo glaudžiai susijęs su Karaliaučiaus universitetu ir su B. tyrinėjimais M. Lietuvoje. 1803 Loeselius išsp. Flora Prussica, 1818 Hagen išsp. Preussens Pflanzen, kur augalų vardus pateikė ir lietuvių kalba. Augalijos tyrinėjimo srity sistematiškai dirbo B. draugija Karaliaučiuje, kurios tyrinėjimų santrauką 1898 paskelbė J. Abromeit darbe Flora in Ost- und Westpreussen, kuriame yra minima ir daugybė Klaipėdos krašto augalų. 1940 H. Stella išsp. Flora von Ostpreussen.

Žinių apie Lietuvos augaliją būdavo spausdinama ir Latvijos universiteto B. sodo raštų straipsniuose.

Löselius: Flora Prussica iliustracija

B. Hryniewiecki Zarys historji botaniki w Polsce 1931; (") Tentamen florae Lithuaniae 1933; *K. Regelis* Fontes florae Lithuaniae I—IV 1931—1939; *J. Bieliński* Uniwersytet Wileński I—III 1899-1900.

Botanikos kongresai yra periodiniai botanikų ir botanikos mokslo mėgėjų suvažiavimai, šaukiami tarp įvairių kraštų botanikų tiesiogiam kontaktui palaikyti, įvairioms mokslo problemoms apsvarstyti, kartais ir botanikos ekskursijoms daryti. Pirmasis tarptautinis B. kongresas buvo 1900 Paryžiuje. Įvairiuose kraštuose šaukiami ir krašto botanikų bei atskirų botanikos draugijų suvažiavimai. Kas antri metai būdavo šaukiami ir Fenobaltijos kraštų augalų geografų suvažiavimai: 1929 Estijoj, 1930 Suomijije, 1931 Latvijoje, 1933 Lietuvoje.

Botanikos literatūra yra mokslinė ir populiarioji. Ją daro daugiausia vadovėliai iš įvairių B. mokslo sričių, B. draugijų leidiniai ir žurnalai. Lietuvoje moksliniai straipsniai iš įvairių B. sričių buvo spausdinami VDU matematikos gamtos fakulteto Darbuose, Kosme 1920—1940, Žemės Ūkio Akademijos Metraščiuose, Mūsų Giriose, Gamtoje 1936 — 1940, Farmacijos Žiniose, Lietuvių Tautoje. A. Jatulis nuo 1931 kurį laiką leido Želmeniją.

Bendrą B. literatūros bibliografiją pateikdavo Pritzelio Thesaurus literaturae boatnicae 1872. Daugelyje periodinių leidinių yra referuojama visa naujoji B. literatūra, pvz. nuo 1912 JAV leidžiamuose Botanical abstracts, nuo 1873 Vokietijoje Botanisches Zentralblatt.

Botanikos muzėjus — muzėjus su objektais iš B. srities. Tokiuose muzėjuose laikomi negyvi augalai arba jų dalys — sėklos, vaisiai, liemenys. B. M. papildo B. sodų kolekcijas. Tokių muzėjų yra visuose kultūringuose kraštuose. Toks yra ir Lietuvoje prie VDU B. sodo. Didesniuose B. M. yra šie skyriai: karpologijos su augalų vaisių sėklų kolekcijomis; sistematikos, kur ob-

jektai yra suskirstyti klasėmis ir šeimomis; dendrologijos su įvairių rūšių medžių pavyzdžiais; taikomosios B. skyrius, kuriame laikomi žmogui naudingi augalai ir iš jų gauteji gaminiai; augalų geografijos skyrius; fitopatologijos skyrius su augalų anomalijomis; biologijos ir morfologijos skyrius su augalų objektais pagal jų formas ir jų pritaikomą įvairioms gamtos sąlygoms.

Botanikos sodai, kur mokslo ir mokymo reikalams auginami įvairių kraštų augalai. B. S. būva valstybiniai, universitetų ir kitų augštųjų bei augštesniųjų mokyklų ir privatieji. Pirmųjų uždavinys yra padėti moksliniams tyrinėjimams iš botanikos srities, padėti savo krašto florą tyrinėti ir, galiausiai, jie yra kaip gyvos augmenijos muzėjai, kuriuose randama visų kraštų augalų.

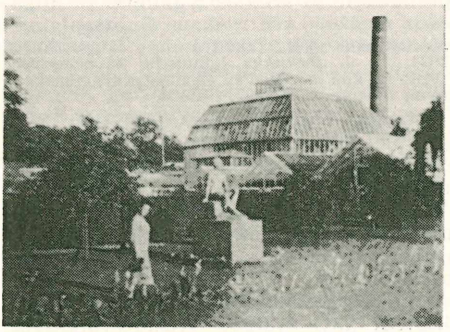

Kauno miesto sodininkystė

Universiteto ir augštųjų mokyklų B. S. padeda B. mokyti, bet dažnai ir moksliniams tyrinėjimams. VDU B. S. savo darbo programa ir savo didumu priklauso valstybinio ir universiteto B. S. tipui su krūmų kolekcija, alpinetumo skyriumi, šiltnamiais, vandens augalų skyriumi, medelynų ir daigynų plotu, paskirtu tiktai moksliniams darbams. Būva ir specialių rūšių B. S., pvz. medicinos arba vaistinių augalų B. S., kur auginami tiktai vaistiniai augalai. Privatieji B. S. priklauso atskiriems asmenims, B. ir sodininkystės mėgėjams. Garsus privatus B. S. buvo Hortus Boissierianus Šveicarijoje. Vidužemio jūros kraštuose yra garsus B. S. La Mortola Prancūzijos Rivieroje. Privatieji B. S. skiriasi nuo valstybinių ir universitetų B. S. tuo kad juose daugiau kreipiama dėmesio į dekoracinę pusę ir į augalų kolekcijas, bet ne į mokslo tyrinėjimus arba į pedagoginį reikalą.

B. S. kartais turi laboratorijų tyrinėjimams ir savo skyrių augštuose kalnuose.

Norėdami naujų sėklų gauti, B. S. kasmet spausdina savo augalų sėklų sąrašus, vad. Delectus seminum, siuntinėjamus į kitus B. S. Tuo būdu daromi sėklų mainai. Taigi, B. S. gauna reikalingų jiems sėklų už savo sėklas. Kaikurie B. S. leidžia ir savo vadovus. 1937 K. Meisneris buvo išsp. Vadovą VDU Botanikos Sodui.

M o k s l o t y r i n ė j i m a i. B. S. daromi įvairios rūšies mokslo tyrinėjimai, pvz. kitų šalių augalų aklimatizacija, tyrinėjimai iš genetinės ir paveldėjimo srities, augalų selekcija ir naujųjų veislių auginimas, bandymai iš fiziologijos ir fitopatologijos (augalų apsauga ir augalų ligos) sričių.

B. S. i s t o r i j a. Yra šiek tiek išlikusių žinių apie B. S. senovės Babilone, Graikijoje, Romoje. Viduramžiais vienuolynuose augintieji vaistiniai ir dekoraciniai augalai buvo kaip ir vėlesniųjų B. S. užuomazga. XVI a. atsirado B. S. Hamburge, Ferraroje. 1545 buvo įkurtas pirmasis universitetinis B. S. prie Padovos universiteto, 1551 prie Karaliaučiaus ir prie Florencijos universitetų. Vėliau jų atsirado beveik prie visų universitetų.

L i e t u v o j e pirmą B. S. 1776 Gardine įkūrė J. E. Gilibertas, o paskiau nuvykęs Vliniuje 1781 taip pat įkūrė nedidelį B. S. 1802 S. Jundila jį perkėlė į naują vietą netoli Vilnelės. Jundila čia pastatė šiltnamius ir nuo 1802 leisdavo sėklų katalogus. Vilniaus universitetą ir medicinos akademiją rusams likvidavus, B. S. greitai apaugo asiūkliais ir išnyko, virtęs vien parku pasivaikščioti.

VDU Kaune įsikūrus, B. S. 1923 įsteigtas Augštosios Fredos dvare. Žemės ūkio Aka-

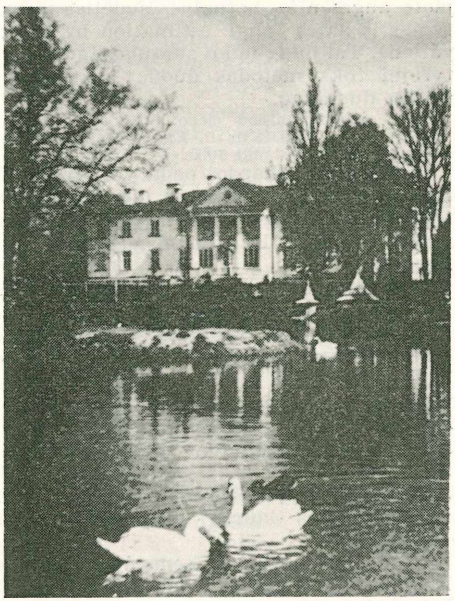

Kauno botanikos sodas

demijos Dotnuvoje B. S. buvo nedidelis vad. mokslo daržu ir sodu. Vilniuje 1919 įsikūrus lenkų universitetui, 1920 buvo įst. B. S. Vingyje su Užvingio pušynu, o antras prie medicinos fakulteto. Nuo 1940 pradžios abu buvo perimti ir tvarkomi mūsų Vilniaus universiteto.

Botaninė analizė padeda nustatyti, iš kurių augalų rūšių susideda šiokio ar tokio ploto augmenija. Ši analizė tenka daryti ir pvz. norint sužinoti žolės ar šieno botaninę sudėtį. Praktikoje B. A. daugiausia vartojama pašarinių augalų tyrėjų ir botanikų fitosociologų. Norint nustatyti kurio ploto botaninę augalų sudėtį, paprastai yra paruošiami du ar daugiau tiriamajam plotui tipiški žalios žolės pavyzdžiai — apie 500 g kiekvienas. Jei tiriamasis plotas didokas ir augmenijos sudėtis apčiuopiamai skirtinga, tai tenka pavyzdžius ruošti ir analizes atlikti kiekvienai augalų asociacijai atskirai. Paruoštojo pavyzdžio augalai suskirstomi rūšimis, išdžiovinama iki vienodo, pastovaus drėgnumo laipsnio ir susvėrus kiekviena rūšis išreiškiama procentais nuo bendro viso svorio. Pievų šieną analizuojant, labai dažnai pasitenkinama daline B. A.: pavyzdys suskirstomas ir procentas nustatomas ne visoms augalų rūšims, bet tik svarbesnėms jų grupėms. Šiuo atveju augalai dažnai skirstomi į vertingąsias pašarines žoles, ankštinius, įvairias piktžoles, viksvinius augalus.

Dabar vis plačiau vartojamas tiriamojo ploto augmenijos botaninės sudėties nustatymas iš akies (angl. estimation by observation). Tai daug laiko sutaupo. Įgudusiam tyrėjui toks metodas duoda pakankamai tikslių duomenų.

K. Regelis Botaniškas šieno analizis ir Lietuvos pievos — Kosmos 1931; *E. Klapp* Methods of studying grassland stands 1935.

Botanizirė iš skardos padaryta apvali dėžutė apie 60 cm ilgio ir su durelėmis, vartojama botanikos ekskursijose augalams rinkti. Augalai B. išlieka nepakitę gana ilgai.

Botanologas botanikas, augalų mėgėjas.

Botanologija ž. Botanika.

Botanomantija spėjimas, būrimas iš augalų, medžių. B. siekia totemizmo gadynę, kada augalai ir medžiai būdavo kolektyviaisiais ar individualiaisiais totemais. Padermių religijų gadynėje augalai ir medžiai religijoje buvo taip pat didelės reikšmės, nes juose būdavo arba įsikūnijusių dvasių, arba atskiros jų rūšys būdavo atskirų dievų globojamos (lauras — Apolono, ąžuolas — Dzeuso).

Nors B. klestėjo ir senovėje (Indijoje, Babilonijoje, Egipte, Graikijoje, Romoje), bet plačiai ji buvo vartojama viduramžiais. Net buvo B. teoretikų (N. Agrippa, Pictorius, Delrois, Th. Haselbach, Bodin, Boissard), naujaisiais (ypač XVI—XVII a.) amžiais ir net dabar. Augalų B. dažniausiai buvo vartojama lygmenė (Verbena), valerionas, plotaukšlė (Lunarija), fyga, šalavijas, bebūnė (Sedum), begonija, petruška, chrizantema, gvazdikas. Medžių — visi sakraliniai medžiai. Iš augalų mūsų B. dažniau vartojami papartis ramulis, lukštai, laukinės ir vandeninės lelijos, žibuoklės, drugiažolės, saidžiai, dilgės, gegužės; darželio — pinavijos, lelijos, gvazdikai, rūtos, nasturkos; medžių — ąžuolas, liepa, klevas, uosis, šermukšnis, drebulė, eglė, kadagys, alyvos, vyšnios, serbentai. Mūsų dainose, pasakose, patarlėse, burtuose yra daug ryškių B. pėdsakų. Visi mūsų dainų žmogaus gyvenimo ir jo ateities lyginimai su augalais ir medžiais yra ryškaus B. atspalvio.

M. Gessmann Die Pflanzen im Zauberglauben 1924; *V. J. Mansikka* Litauische Zaubersprüche 1929; *R. Van der Meulen* Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose 1919.

Botarga, bottarga (it.), sūdytieji žuvų ikrai pietų Europoje (Provanse, Sardinijoje, Dalmatijoje) ir šiaurės Afrikoje (Aleksandrijoje).

Botas (angl. boat) vienstiebis 10—15 m laivas (Nemune plokščiadugnis). Anglų ir amerikiečių didesnis laivas taip pat vadinamas B.

Botaurus ž. Baublys (II t. 269–270 psl.).

Botein (ar.) žvaigždė Avino žvaigždyne, kitaip vad. Delta Arietis.

Botelho Abel Acacio de Almeida (1854—1919) portugalų rašytojas, pagarsėjęs apysaka O Barão de Lavos 1888—1889, kuri drauge su jo Amanha, Fatal dilemma ir Prospera fortuna sudarė Pathologia social ciklą.

Botero Giovanni (1540—1617) italų filosofas, kunigas, Machiavellio priešininkas, politinės geografijos ir statistikos vienas iš kūrėjų. Karoliaus Borromėjo sekretoriumi būdamas, atlikdavo diplomatines misijas Madride, Paryžiuje, Vatikane, Turine ir kitur. Išsp. De sapientia regis 1582, Delle cause della grandezza delle citta 1588, Della ragion di stato 1589. 1592—1596 (V dalis teišspausdinta 1895) Relazioni universali apėmė ir Lenkiją bei Lietuvą, ir šis skirsnis buvo atskirai išsp. kaip Poloniae descriptio 1626.

Botev Christo (1848—1876) bulgarų poetas ir veikėjas. Kiek Odesoj pasimokęs, nuo 1866 žymia dalimi Bakunino įtakoje atsidėjo revoliucijos darbui. Bulgarijoje dalyvavo tautiniame revoliuciniame sąjūdyje prieš turkus. Bet iš ten turėjo bėgti Rumunijon, kur leido laikraščius Budýlnik, Znamie, Nezavisimost. 1876 Bulgarijoje sukilimui ki-

lus, organizavo bulgarų emigrantų kovos būrius, įsiveržė Bulgarijon ir ten žuvo. Negausi jo lyrika yra labai dinamiška. Eilėraščių rinkinys išl. 1883 ir 1907. 1910 Varnoje jam buvo pastatytas paminklas.

Botfortai XVII a. 30 metų kare paplitę raitininkų ir kitokių karių batai ilgais, platyn išsiskėtusiais aulais augščiau kelių.

Both 1) Andries 1609—1650) olandų tapytojas, Van Laaro įtakoje tapęs vaizdus, būklinius paveikslus, portretus.

2) Jan (1618—1652) Andries'o (1) brolis, olandų tapytojas ir raižytojas. Prancūzijoje gavęs Claude Lorran'o įtakos, labiausiai pasireiškė Italijos vaizdais.

Botha Louis (1852–1919) burų generolas. Nuo 1887 tarnavo burų kariuomenėje, 1897 burų parlamento narys. Per anglų burų karą pavadavo kariuomenės vadą gen. Joubertą, o jam mirus, nuo 1900 pabaigos buvo kariuomenės vadas. Pasižymėjo kautynėse ties Colensu, Dalmanutha. Dvejus metus vadovavęs partizaniniam karui, 1902 siūlė priimti anglų sąlygas. Transvaaliui gavus autonomiją, 1907 B. buvo Transvaalio, o 1910 P. Afrikos sąjungos ministeris pirmininkas. 1914 įveikė burų Deweto, Beyerio ir kt. sukilimą, 1915 nukariavo vokiečių kolonijas pietvakarių Afrikoje. 1919 dalyvavo, Versailles taikos sutartį sudarant.

B. Williams Botha, Smuts and S. Africa 1946.

Bothriocephalus (Dibothriocephalus) latus L. Plokščiųjų kirmėlių kaspinuotųjų (Cestodes) būrio didžiausias žmogaus ir kaikurių žinduolių parazitas, panašus į suplotą, ligi 9 m ilgio kaspiną. Augimas vyksta kaklelio srityje, o nuo jo užpakalinio galo atsiskiria nauji nareliai. Dėl parazitinio gyvenimo būdo neturi kraujo, kvėpavimo ir virškinamosios sistemos. Mitimas vyksta viso kūno paviršiumi. Iš vidaus organų yra tik lyties organai, ekskrecijos ir nervų sistemos. Hermofroditinis lyties aparatas kartojasi kiekviename narelyje. Apvaisinti kiaušeliai patenka į vandenį, kur po kelių savaičių išrieda larva. Ji apauga ilgais virpamaisiais plaukeliais, kuriais ji gali laisvai plaukioti. Larva (onkosfera) patenka į gėlųjų vandenų vėžiagyvius (Cyclops arba Diaptomus). Kai tokį vėžiagyvį nuryja žuvis, larva žuvies raumenyse ar kituose organuose virsta antrąja finos stadija (Plerocerkoidas). Ši jau yra panaši į suaugusią kirmėlę su gerai išlavėjusia galva. Patekusi į žmogaus virškinamąjį traktą, ji subręsta ligi suaugusios formos. Maistui vartojęs gerai neišvirintą, neiškeptą ar neišrūkytą žuvį, žmogus apsikrečia šio parazito larvomis. Kartais galutiniais apsikrėtėjais būva šuo, katė, lapė. B. labai paplitęs Europoje (ir Pabaltijo kraštuose), Amerikoje, Japonijoje. Apsikrėtus prasideda virškinimo trakto sutrikimas ir anemija.

D. cordans Leuck. parazituoja šuns, atsitiktinai ir žmogaus žarnose. Pasitaiko Grenlandijoje ir Islandijoje. D. Mansoni Cobd. parazituoja įvairių stuburinių gyvių kūno tuštumose ir audiniuose rytų Azijoje.

Bothrops (Lachesis, Trimeresurus) Viperidae šeimos, Crotalinae pošeimio gyvatė. Žvynėta trikampio pavidalo galva. Kūną dengia 13—37 eiliu skiauterėtų žvynų. Gyvena C. ir P. Amerikoje ir pietryčių Azijoje. Viršutiniame žande turi vieną arba dvi poras ilgų, riestų, nuodingų dantų. Tos genties visos gyvatės yra nepaprastai nuodingos. Šio tipo gyvačių nuodus V. Brazil vadina „type bothropique", o jų nuodingąjį pradą hemoraginu. B. nuodų veikimas pareina nuo jų kiekio ir nuo vietos, kurion jie pateko. Nuo B. įkandimo nukentėję žmonės gydomi serumu. Natūralusis B. priešas yra apie 1,5 m ilgio nenuodingas žaltys masurana (Oxyrhopus cloelia), kuris, gyvendamas nakties gyvenimu, medžioja įvairias gyvates, ypač B., o B. stiprūs nuodai bežiūrint užmuša visokius kitus gyvius. Tik jie nenuveikia masuranos, kuri sutikusi B., tuojau puola, tesistengdama tą už galvos pagriebti. Pagriebusi suka jai galvą, kol nusuka sprandą, ir po to ją ryja, nors B. yra 1½ karto už masuraną ilgesnė.

Daugiausia žinomos šios Bothrops-Lachesis rūšys: Lachesis mutus L. (braziliškai surukuku) ligi 4 m ilgio, gyvenanti P. Amerikos vėsiuose miškuose. Jos įkąstas žmogus miršta per kelias valandas. Lachesis gramineus Shaw., ligi 87 cm ilgio, gyvena Indijos pusiasalyje, pietų Kinuose, Indijos salose. Nuodai mažai veikią. L. lanceolatus Lacep. ligi 2 m ilgio. Brazilijoje ją vadina jararaca, arba pararacucu. C. Amerikoje ir Brazilijoje ji yra viena paprasčiausiųjų gyvačių. Du trečdaliai jos įkąstų žmonių miršta. Šią gyvatę mėginta naikinti, į Ameriką įvežant žvėriuką mungo, kuris Indijoje žinomas kaip uolus gyvačių naikintojas. Bet naujame krašte mungo nekreipė dėmesio į gyvates: ėmė smaugti naminius paukščius. Kitos B. rūšys: L. atrox, L. labaria, L. jararacucu Lacerda ligi 2,2 m ilgio, gausi Rio de Janeiro valstybėje; L. alternatus Dum. p. Brazilijos upių pakraščiuose; L. neuwiedii Wagler ligi 90 cm ilgio P. Amerikoje; L. itapentiningae Boulenger Brazilijos laukuose; L. insularis Sao Paulo valstybėje Quiemada Grande saloje, visų gyvačių nuodingiausia. Be to, yra daug kitų B. rūšių, iš kurių L. flavoviridis Hallow yra milžiniška gyvatė, gyvenanti Liu-Kiu saloje.

V. Brasil La défence contre l'ophidisme 1914.

Bothwell Skotijos miestas prie Clyde upės. 62.000 gyventojų (1950). Pilies griuvėsiai.

Bothwell James Hepburn (1536—1578) Marijos Stuart tretysis vyras, 1567 nužudęs jos vyrą Darnley. Skotams sukilus ir Mariją Stuart nuvertus, B. pabėgo Norvegijon, paskiau Danijon, kur nuo 1573 buvo kalinamas.

Botić Lukas (1830—1865) kroatų poetas. Išsp. poemas Pobratimstvi 1854, Bijedna Mara 1861, Petar Bacic 1862, apysaką Dilber Hassan 1854.

Botyrius (rus. Batyr) Andrius (apie 1845 Marijampolės aps. Liudvinavo vl. Trobiškių k. — apie 1900 Astrachanėje, Rusijoje). 1867 baigė Suvalkų gimnaziją. B. buvo vienas iš pirmųjų lietuvių, kurie naudojosi rusų valdžios lietuviams skiriamomis Maskvos universitete stipendijomis. 1867—1871 jis išėjo mokslus Maskvos universiteto istorijos filologijos fakultete. Drauge su filologais Markuza (baigė 1872) ir Jurgiu Miklašević̆iumi (baigė 1873) B. aiškiai skyrė save nuo lenkų, rinko pasakas ir dainas, tarėsi dėl rašybos ir kt. B. surinko pasakų ir padavimų apie Perkūną ir, dar remdamasis Daukanto, Narbuto, Schleicherio, Stryjkovskio ir kt. veikalais, 1871 išsp. universiteto organe Maskovskija Universitetskija Izvestija savo rašinį Skazanija o litovskom gromoveržce Perkune. 1871 tėviškėn pasikvietė savo draugus filologus, vėlesniuosius profesorius Pilypą Fortunatovą ir Vsevolodą Millerį, kurie, B. padedami, užrašė 150 lietuvių dainų ir apie 20 pasakų (100 dainų rusų raidėmis jie išspausdino 1872). B. palankiai žiūrėjo į rusų valdžią ir tikėjosi iš jos paramos, lietuviams nuo lenkų ginantis. Pradėjęs gimnazijoje mokytojauti, B. vedė rusę ir priėmė pravoslaviją. Kelioliką metų pratarnavęs tolimoje Rusijoje, 1881 atkeltas Suvalkų gimnazijon mokytoju. B. buvo 1884—1885 atkeltas inspektoriumi į Marijampolės gimnaziją. Nors B. ir nevengė nei lietuvių, nei lietuvių kalbos, bet lietuviai mokiniai į jį žiūrėjo kaip į rusams parsidavusį, tikybą dėl karjeros pakeitusį Lietuvos renegatą. Dėl savo aiškaus lietuviškumo greitai su direktoriumi susipykęs, B. jau kitų metų vasarą buvo iš Marijampolės iškeltas iš pradžių Kališo gimnazijon (1885—1886 inspektoriumi), paskiau Suvalkų moterų gimnazijos inspektoriumi, nuo 1888 Lomžon, Kazanėn, Astrachanėn.

Botkin 1) Sergej (1832—1899) rusų klinikininkas, nuo 1862 Petrapilio med. chirurg. akademijos terapeutinės klinikos profesorius, savo klinikoje paruošęs žymių mokslininkų ir gydytojų. Išsp. Kurs klinički vnutrennich boleznej 1867 — 1875, Kliničeskie lekcii 1885 — 1889. Leido Archiv kliniki vnutrennich boleznej 1869—1881.

S. Botkin

2) Michail (1839—1914) Sergejaus (1) brolis, rusų tapytojas. 1858–1863 dirbo Vokietijoje, Italijoje, Prancūzijoje. Už paveikslus Bakchantė ir Raudojimas gavo akademiko vardą.

Botnijos įlanka Baltijos jūros šiaurinė šaka tarp Suomijos ir Švedijos. 117.000 km² ploto, ligi 600 km ilgio, ligi 223 km pločio. Vidutinis gilumas 40 m, giliausioji vieta 295 m. Krantai išraižyti, pakraščiuose daug salelių ir uolų. Šiaurinėje dalyje krantai kyla ligi 1,2 m, pietinėse ligi 0,6 m per 100 metų. Pakraščiai esti užšalę kokius 7 mėnesius. Laivybą trukdo seklumos, uolos, rūkai. Suomijos krantuose 250 švyturių, Švedijos 150. Įėjimą į B. Į. iš kitų Baltijos jūros vietų saugo Alandų salynas.

Botocatu Brazilijos miestas São Paulo valstybėje; ligi 40.000 gyventojų. Kavos, medvilnės, kukurūzų plantacijų centras.

Botokudai rytų Brazilijos indėnų gentis, ligi 5000 asmenų (anksčiau būta per 0,5 miliono), gyvenanti rytinės Minas Geraes dalyje. Vyrai verčiasi medžiokle, moterys augina gyvulius, renka vaisius. B. yra žemo kultūros lygio, praktikuoja totemizmą, seniau garsėjo žmogėdromis. Karo metu išrinktas vadas gauna diktatoriaus teises. Jų kalbos žodyną parašė K. Bruno 1909.

Botrel Théodore (1868 — 1925) prancūzų poetas. Rašė populiaras dainas, kurioms pats muziką pritaikindavo. Išsp. Chansons de chez nous 1896, Chansons de la fleurelys 1899, Chansons en sabots 1901, Chansons en dentelles 1902, Souvenirs d'un barde errant 1927.

Botridis vienląsčių žaliųjų dumblių Chlorophyceae gentis. Auga drėgnoje, molingoje žemėje tvenkinių ir griovių pakraščiais.

Botsford George Willis (1862—1917) JAV istorikas. 1911—1917 Columbia universiteto profesorius. Senovės istorijos specialistas. Išsp. Hellenic History 1922, Hellenic Civilization (su E. G. Sihleriu) 1915.

Botta 1) Carlo Giuseppe (1766—1837) italų istorikas. 1786 gydytojas, dėl pritarimo prancūzų revoliucijai turėjo bėgti Prancūzijon, iš kur grįžo 1795 su Napoleono kariuomene (jos gydytojas) ir 1799 padėjo Prancūzijai prijungti Piedmontą.

Napoleonui tapus imperatoriumi, B. nuo jo atšlijo ir 1814 visai atsisakė politikos. Pasiliko Prancūzijos pilietis. 1817 Roueno universiteto rektorius, 1822 nuo šių pareigų pašalintas, gyveno Paryžiuje. Parašė Storia della guerra dell' independenza d'America 1809, Storia d'Italia dal 1789 al 1814, 1824, Storia d'Italia dal 1534 al 1789, 1832.

2) Paul Émile (1802—1870) prancūziškai rašęs italų archeologas. Gamtininkas, 1830 egiptiečio Mehmedo Ali gydytojas, dalyvavo egiptiečių ekspedicijoje Sennaran. 1837 Prancūzijos konsulas Aleksandrijoje, atliko kelionę Arabijon (Relation d'un voyage dans l'Yémen 1841), 1842—1846 konsulas Mosule, 1842—1845 darė kasinėjimus ties Chorsabadu (Monuments de Ninive 1842—1850). 1846—1857 konsulas Jeruzalėje, 1857—1868 Tripolyje.

Bottai Giuseppe (g. 1895) italų politikas, fašistas. 1929—1932 korporacijų ministeris ir korporacijų įstatymo autorius. 1936—1943 švietimo ministeris ir Romos universiteto profesorius. Perversmo prieš Mussolinį dalyvis. Išsp. Il fascismo e l'Italia nuova 1923, Esperienza corporativa 1929—1931, La Carta del Lavoro 1928, Roma nei suoi rioni 1936.

Böttcher Otto (1872—1932) visuomenės veikėjas, 1938 I 8 paskirtas Klaipėdos Krašto Direktorijos pirmininku. Tų pat metų pabaigoje be Lietuvos vyriausybės žinios nuvyko į Berlyną, kur, peržengdamas savo kompetenciją, turėjo derybų su vokiečių vyriausybės įstaigomis. Todėl gubernatoriaus buvo 1932 II 6 iš pareigų atstatytas. To žygio teisėtumo klausimas buvo svarstytas Tautų Sąjungos Taryboje, ir Lietuvai buvo iškelta byla Tarptautiniame Haagos Tribunole, kur Lietuva laimėjo, gaudama sau palankią Klaipėdos krašto statuto interpretaciją.

Bottego Vittorio (1860—1897) italų geografas, Afrikos tyrinėtojas. 1892—1893 tyrinėjo Džubos ir Ganale Guddos upynus, 1895—1897 pasiekė pietinę Abisiniją. Išsp. Viaggi di scoperta nel coure dell' Africa: Il Giuba esplorato 1895.

Bottesini Giovanni (1823—1889) italų muzikas, kontrabaso virtuozas. Pagarsėjo savo koncertais Europoje ir Amerikoje. Paryžiaus, Barcelonos operos direktorius, Parmos konservatorijos direktorius. Be kompozicijų kontrabasui, parašė operas: 1847 Cristoforo Colombo, 1856 L'assedio di Firenze, 1857 Il diavolo della notte, 1862 Marion Delorme, 1870 Vinciguerra, 1871 Ali-Baba, 1879 Ero e Leandro, 1881 La regina del Nepal.

Botticelli Sandro (1445 — 1510), tikriau Alessandro Filippi; B. vardą prisiėmė iš pirmojo mokytojo auksakalio Botticello. B. yra vienas žymiausiųjų atstovų tapybos srityje, Filippo Lippi mokinys. Kurį lai-

S. Botticelli Pavasario alegorija

ką buvo Verrochio ir Antonio Pollaiuolo įtakoje (šv. Sebastionas), bet vėliau sukūrė savo stilių, kuris pasižymėjo nepaprasta linijos ritmika ir švelniu spalvingumu. Buvo persiėmęs klasikinio pasaulio garbinimu ir sukūrė paveikslų: Pavasario alegorija, Veneros gimimas, Šmeižtas. Savanorolos pamokslų paveiktas, pradėjo kurti paveikslus religinėmis temomis — Trys karaliai, Marijos apvainikavimas, Dievo motina su kūdikiu, Kristaus gimimas.

H. Horne S. B. 1908; *C. Gamba* B. 1935; *J. Mesnil* B. 1938; *E. Čarskij* S. B., lietuviškai vertė A. Gricius 1924.

Botticini Francesco (1446—1497) italų tapytojas, piešęs Botticellio įtakoje. Svarbiausias paveikslas Tobijaus sūnus su archangelais.

Botto Jan (1829—1881) slovakų poetas. Rašė balades liaudies poezijos motyvais: Povest bez konza 1850, Žialby svatobojove 1851, Margita a Besná 1879. Poemoje Janosikova smrt 1862 plėšikų vadą kelia „svieto lygintoju".

Bottomley Gordon (1874—1948) anglų dramaturgas, neoromantikas, rašęs eilėraščiais daugiausia vienaktes dramas. Išsp. King Lear's Wife 1915, Gruach ²1922, The Acts of St. Peter 1933, Chronic plays and a Comedy 1939, Poems of Thirty Years 1925, Deirdire 1944. Kate Kennedy (1948 pastatyta Londone), Poems and Plays 1953.

Bottrop vakarų Vokietijos miestas Vestfalijoje, prie Reino–Hernės kanalo; 100.000 gyventojų (1953). Akmens anglies kasyklos, sintetinio benzino pramonė.

Botulizmas (lot. botulus — dešra) apsinuodijimas toksinais, produkuojamais bacillus botulinus vardo organizmo gendančiuose mėsos, žuvies, sūrio produktuose ir netinkamai pagamintuose įvairios rūšies konservuose. B. apsinuodijimai duoda didelį mirtingumo procentą. Suvalgius sugedusį maistą, kartais pradžioje verčia vemti ir paleidžia vidurius, pasireiškia kiti netipiški simptomai — galvos svaigimas, bendras silpnumas, vėliau tam tikri bulbariniai simptomai — vokų užkritimas, regėjimo sutrikimas, burnos ir ryklės džiuvimas, pasunkintas arba visiškas negalėjimas ryti, balso netekimas, vidurių sulaikymas ir bendras ryškus nusilpimas. Šie reiškiniai pasirodo laipsniškai, kai inkubacinis 12—24 val. periodas praeina. Miršta pirmomis 10 dienų dėl kvėpuojamųjų organų centrų paralyžo. Liga užtrunka nevienodai ir praeina nevienodai sunkiai. Tai pareina nuo toksinų kiekio, patekusio į organizmą. Profilaktikos sumetimais pastovėję įtartini konservai reikia 30—45 min. virinti, kad juose sunyktų esamieji toksinai, kadangi tik toksinai kelia ligą. Tuo tarpu gyvosios ir laisvosios nuo toksinų bacilų sporos nekenkia sveikatai.

Botvidas (m. apie 1120) šventasis (šv. VII 28), Švedijos apaštalas. Prekybos reikalais bekeliaudamas Anglijon, virto krikščioniu, grįžęs tėvynėje (Södermanlandijoje) platino evangeliją. Jo išpirktojo vergo nužudytas.

Botvinik Michail (g. 1911) sovietų šachmatininkas, kilimo žydas. 1948 Maskvoje laimėjo pasaulio šachmatų čempiono vardą. Išsp. Izbrannyja partii 1926—1946, 1946.

Botvinko Jeronimas (apie 1778 Gudijoje — apie 1850 Alantos vl. Klobinių dv.) Vilniaus prokuroras, jaunuomenės kankintojas. Nuo 1795 tarnavo Mohilevo prokuratūroje. 1809 gubernatoriaus sekretoriaus. 1812 kare buvo rusų armijų šnipu. 1813 I rusų armijos lauko pašto direktoriaus padėjėjas. 1816 Gardino gubernijos prokuroras, 1817 Vilniaus gubernijos prokuroras. Vilniuje filaretų byloms prasidėjus, B. buvo paskirtas Novosilcovo tardymo komisijos nariu, ir 1823—1831 tardė visas politines bylas Lietuvoje. Nuo 1823 drauge su Baikovu, Šlykovu ir Laurinavičiumi jiems pavestą jaunuomenės tardymą pavertė milžiniška Lietuvos jaunuomenės byla. Dar 1823 B. rykštėmis tardė Kražių vad. „juoduosius brolius", 1824 I 28 — II Kėdainiuose, paskiau Panevėžyje, Ukmergėje, Svisluotyje. 1826—1827 tardė naują studentų ir gimnazistų bylą. Savo žygiais drauge su Novosilcovu, Baikovu ir kt., užsitraukė visos Lietuvos visuomenės panieką. Tą panieką 1831 J. Lelevelis atskleidė brošiūroje Nowosilcow w Wilnie ir 1832 A. Mickevičius Vėlinių III dalyje, kur minimas ir B., kaip vaikams po 300 rykščių kirtęs. Net rusų rašytojas Bulharin savo romane Ivan Vyžygin B. atvaizdavo Skotinkos įvaizdžiu, o I. Krylovas pasakėčioje Ščuka.

J. Lelewel Nowosilcow w Wilnie 1831 (prancūzų kalba 1844); *Sceliga (Bieliński)* Proces filaretów 1890; *H. Mościcki* Promieniści, filomaci 1918; *Botvinka* — Mūsų Senovė 1922 I 3.

Bouchardat Apolinaire (1806–1886) prancūzų gydytojas chemikas. Paryžiaus medicinos fakulteto profesorius. Cukrinės ligos tyrinėtojas, gydymo praktikai pritaikęs jodoformą, atropiną, amigdaliną, saliciną.

Bouchardy Joseph (1810—1870) prancūzų darmaturgas, kurio dramos turėjo didelį pasisekimą Prancūzijoje ir Ispanijoje. Išspausdino Gaspardo le pêcheur 1837, Lazare le pâtre 1840, Paris le bohémien 1842, Jean le cocher 1852, L'armurier de Santiago 1868.

Bouchardon 1) Edme (1698–1762) prancūzų skulptorius. 1723—1732 dirbo Romoje,

paskui Paryžiuje. Žymiausi kūriniai: Amoras dirba sau kilpinį iš Herkulo strampo, 1739 fontanai Grenelle gatvėje Paryžiuje, 1763 ten pat nebaigtas Liudvikui XV paminklas Santarvės aikštėje (1792 minios sunaikintas) yra pagauti realizmo ir antikinių formų grynumo, ir už tai jį išskiria iš kitų jo laiko tarpo meninkų, savo darbuose jieškančių oficialaus grožio.

2) Jacques Philippe (1711—1753) Edmundo (1) brolis, skulptorius. Švedų karaliaus Gustavo III pakviestas į Švediją, buvo švedų akademijos direktorius ir padarė didelės įtakos švedų menui. Karolio XII biusto autorius.

Bouchardt Henry (g. 1875) prancūzų skulptorius. 1901 gavo Romos premiją. Siužetus savo kūriniams ėmė daugiausia iš darbininkų gyvenimo: Plieno darbininkai, Kalvio poilsis, Žvejai. Paminklas Reformacijai atminti (Genevoje), paminklas Respublikos lakūnams, V. Hugo.

Bouché Louis (g. 1896) JAV tapytojas. Mokėsi Prancūzijoje. Dekoravo Teisingumo bei Vidaus reikalų departamentus Washingtone, Radio City Hall New Yorke. Jo paveikslų yra Washingtono, New Yorko muzėjuose.

Bouche Leclerq Théodore Auguste (1842 — 1923) prancūzų istorikas, nuo 1879 Sorbonos universiteto profesorius. Išsp. Histoire de la divination dans l'antiquité 1879 — 1881, Leçons d'histoire grecque 1900, Histoire des Lagides 1903—1907, Histoire des Séleucides 1913—1914.

Boucher François (1703—1770) diduomenės mėgiamas prancūzų tapytojas, palaikomas Mme de Pompadour. 1734 akademijos narys, 1738 profesorius. Greta Watteau ir Fragonard'o prancūzų rokoko stiliaus vadas, pasireiškęs dekoratoriumi (D. Trianono, Fontainebleau). Kūrė idilines, alegorines, mitologines ir žanrines scenas, piešė pavyzdžius gobelenams, portretus, iliustravo Molièrą, raižė Watteau. Paliko apie 200 grafikos darbų ir kelis tūkstančius piešinių. Jo kūriniai lengvi, švelnūs, galantiški. Svarbesni paveikslai: Venus, Galateos triumfas, Diana maudykloje, Saulės tekėjimas ir nusileidimas, Karas ir taika (Bostono muzėjuje).

P. de Nolhac B. le premier peintre du roi 2 leid. 1925.

Boucher de Crévecoeur de Perthes Jacques (1788—1868) prancūzų archeologas, priešistorinių laikų tyrinėtojas ir rašytojas. Napoleono pavedamas, atlikinėjo įvairias diplomatines misijas. Rašė tragedijas, apysakas, bet labiau pasireiškė politinio pobūdžio raštais. Išsp. Les masques 1861—1864, Sous dix rois 1862—1867. Nuo 1836 pradėjo dirbti geologijos srityje. Bejieškodamas „prieštvainių žmonių" liekanų, surado diliuvinį žmogų ir daugybę priešistorinių įrankių. Išsp. Antiquitès celtiques et antédiluviennes 1846—1865, De l'home antédiluvien et de ses oeuvres 21865. Mokslo tikslais atliko kelias keliones, jas aprašęs raštuose: Voyage à Constantinople et en Grèce 1856, Voyage en Russie, retour par la Lithuanie, la Pologne, la Silésie, la Saxe et le Duché Nassau 1856, 1859.

A. Ledieu B. de Perthes, sa vie, ses oeuvres 1885.

Bouches-du-Rhone p. Prancūzijos departamentas abipus Ronos žiočių. 5255 km² ploto, 1,2 mil. gyventojų. Administracinis centras Marseille. Klesti sodų ūkis (alyvos medžiai, persikai, vynuogės), iškasama 85% viso krašto rudosios anglies. Pajūryje vandenį garinant, gaunama ligi 100.000 t druskos; jos 40% visos šalies produkcijos.

Bouchor Maurice (1855—1929) prancūzų poetas. Eilėraščiai iš dalies krikščioniškos, iš dalies panteistinės dvasios. Pasižymėjo gerais vertimais. Išsp. Les Symboles 1888 — 1895, Trois mystères 1892, Chants populaires, Mystères bibliques 1921, La vie profonde des temps modernes 1926.

Bouchot François (1800—1842) prancūzų tapytojas. Svarbiausi paveikslai: Bachus ir Erigone, Aštuonioliktoji Brumaire, Marceau laidotuvės.

Boucicault (Bourcicault) Dion (1822 — 1890) suanglėjęs (suairėjęs) prancūzas, anglų dramaturgas ir aktorius. Parašė ligi 150 scenos kūrinių, kurių populiariausi: The colleen hawn 1860, The octoroon 1861, Arrah-na-Pogue 1865, The corsican brothers 1881, The shaughraun 1875. Šioms komedijoms jis ėmė medžiagą dažnai iš airių gyvenimo ir tuo stiprino airių nuotaikas prieš anglus Airijoje ir JAV, kur jis 1853—1860 vaidindavo, o 1875 ir galutinai išsikėlė. Iš B. Colleen hawn Benedicto pasiėmė medžiagą savo 1862 The life of Killarney operos libretui.

Boudin Eugène Louis (1824—1898) prancūzų tapytojas. Daugiausia piešė Olandijos

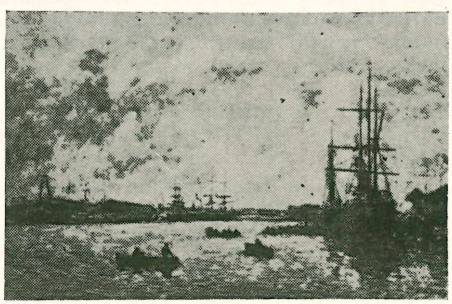

Boudin Havre uostas

ir Normandijos pajūrio bei uostų vaizdus: Maas Rotterdame, Trouville regata, Saulėlydis.

Boudon Louis (m. apie 1820) prancūzų rašytojas Lietuvoje, Lietuvos didikų dvaruose mokęs prancūzų kalbos. Išsp. Vilniuje — Lettres lithuaniennes ou correspondance de deux amis habitants des bordes de la Ptycz dans une contrée de la Lithuanie, avec quelques rémarques rapides sur Vilna [2]1809, Annapolines ou journées mythologiques 1809, Piété filiale ou le retour de la bonne mère 1810.

Boudou Adrien (1876—1945) jėzuitas istorikas. 1897 įstojo į jėzuitus. 1916—1918 kareiviu dalyvavo kare. 1921 dirbo pas bolandininkus Belgijoje. 1921 — 1922 kaip apašt. vizitatoriaus Zecchini sekretorius lankėsi Lietuvoje ir ten rinko medžiagą savo darbams. 1929 paskirtas į Tananarivą Madagaskare vyskupijos seminarijos sekretorium. Jo svarbiausias veikalas Le Saint-Siège et la Russie I (1814 — 1847) 1922, II (1848—1883) 1925 (yra ir lenkiškas vertimas), kuriame pateikė daug archyvinės medžiagos ir apie Lietuvos katalikų padėtį Rusijos okupacijoje.

Boué Ami (1794—1881) geologas. Kelerius metus geologiškai tyrė Skotiją (išsp. Essai géologiques sur l'Écosse 1820). Paskiau, Paryžiuje įsikūręs, drauge su kitais įsteigė Société Géologique de France, kurios pirmininku buvo. Išsp. Geognostische Gemälde von Deutschland 1829, Observation sur les Alpes et les Carpathes 1830, Esquisse géologique de la Turquie 1840.

Bouffiers 1) Louis François (1644 — 1711) prancūzų maršalas nuo 1694. Condé ir Turenne vadovybėje pasižymėjo Afrikoje ir Olandijoje, 1681 generolas. 1695 per 60 dienų gynė Namurą, 1708 tris mėnesius gynė Lille, 1709 ties Malplaquet išvadavo prancūzų armiją iš pražūties.

2) Stanislas Jean (1738 — 1815) prancūzų rašytojas, markizės B. ir karaliaus Stanislovo Leščinskio sūnus. 1761 parašė apysaką Aline, reine de Goloconde, už kurią buvo pašalintas iš kunigų seminarijos, ir stojo kariuomenėn. 1788 akademijos narys, 1789 tautinio susirinkimo narys. 1792 — 1803 išeivis Vokietijoje. Išsp. Lettres du chevalier B. à sa mère sur son voyage en Suisse 1770. Jo Contes en vers et contes en prose išsp. 1878.

Bougainville Louis Antoine (1729—1811) prancūzų jūreivis, 1766 — 1769 vadovavo pirmajai prancūzų jūrų ekspedicijai aplink žemę ir aptiko Salamonų salyną, kurio didžiausioji sala gavo jo vardą. Dalyvavo JAV laisvės kare, 1779 laivyno vadas, 1780 maršalas. Išsp. Description d'un voyage autour du monde 1771—1772.

L. A. Bougainville

Bougainville Didžiojo vandenyno sala Salamonų salyne, į rytus nuo N. Gvinėjos; 8800 km², 51.000 gyv. (1950) melaneziečių. Svarbiausioji vieta Kieta. Paviršius kalnuotas (ligi 3100 m). Augštumose klimatas tinka europiečiams. Aptiko 1768. 1882—1914 Vokietijos, nuo 1920 Australijos mandatas. 1943—1945 smarkios kautynės amerikiečių su japonais.

Bougainvillea sumedėjęs vijoklinis augalas P. Amerikoje. Yra 7 rūšys. Auga tik šiltnamiuose. Gražiausi B. spectabilis W. ir B. globra var. Sanderiana. Pavadintas Bougainville pegerbti.

Bougainvillia duobgyvių (Coelenterata) tipo, Hydroida būrio jūrų organizmas. Pramintas keliautojui Bougainville pagerbti.

Bougaud Louis Émile (1824—1888) prancūzų teologas, pamokslininkas, apologetas ir hagiografas. Išsp. Christianisme et les temps présent 1878—1884, Histoire de St. Monique, Histoire de St. Vincent de Paul 1889. Lietuviškai išversta: Šv. Eucharistija 1935, Tikėjimas 1935, Išpažintis 1937.

Bougeant Guillaume Hyacinthe (1690 — 1743) prancūzų jėzuitas, pasižymėjęs veikalais apie karus: Histoire des guerres et des négociations, qui précédèrent le traité de Westphalie 1727, Histoire du traitè de Westphalie 1744.

Boughton George Henry (apie 1833 — 1905) JAV tapytojas. Mokėsi Paryžiuje, bet gyveno daugiausia Londone. Svarbiausi paveikslai: Puritonė Mergelė, Puritonai eina į bažnyčią, Atsisveikinimas.

Bougie Š. Afrikos (Alžerijos) uostas, 28.500 gyv. (1948). Išvežama odos, aliejus, vilna ir mineralai.

Bougle Célestin (1870—1940) Durkheimo krypties prancūzų sociologas. Paryžiaus Sorbonos universiteto profesorius. Išsp. Les idées égalitaires [3]1925, Qu'est-ce que la sociologie 1932. Essais sur le régime des castes [3]1935, Les maitres de la philosophie contemporaine en France 1938, Humanisme, Sociologie, Philosophie 1939, Solidarisme et libéralisme [2]1929.

Bouguer Pierre (1698 — 1758) prancūzų mokslininkas. Prancūzų mokslo akademijai pavedus 1735—1743 drauge su La Condamine atliko Peru geodezinį matavimą, nustatė žemės suplojimą. B. išrado fotometrą

ir heliometrą. Išsp. Théorie de la figure de la terre 1749, Traité de navigation 1753.

Bouguereau Adolphe William (1825 — 1905) prancūzų tapytojas, Picot mokinys. Svarbiausi paveikslai: Cecilijos laidotuvės, Venus ir Amor, Bachanti ir Pantera, Moterys prie Kristaus karsto.

Bouhélier Saint Georges (tikriau Stephane Georges de B. Lepelletier) (1876—1948) prancūzų rašytojas. Išsp. Les chants de la vie ardente 1902, La carnaval des enfants 1910, Romance de l'homme 1912, Les esclaves 1925, La vie d'une femme.

Bouilhet Louis Hyacinthe (1822—1869) prancūzų poetas. Išsp. Festons et Astragales 1859, Dernières chansons 21881, dramos Hélène Peyron, Dolorès 1862, Faustine 1864.

Bouillé Charles (1475 — 1553) prancūzų filosofas ir matematikas, M. Cusanuso šalininkas. Po savo raštais pasirašydavo — Carolus Bovillus. Išsp. Liber de intellectu, de sensu, ars oppositorum, de sapiente 1510.

Bouilly Jean Nicolas (1763—1842) prancūzų rašytojas, dalyvavęs Didžiojoje revoliucijoje, bet nuo 1799 iš politikos pasitraukęs ir atsidėjęs vien literatūrai. Rašė dramas: komišką operą Pierre le Grand (su Grétry muzika) 1790, La mort de Turenne 1793, L'abbé de l'Épée 1795, Léonore 1798 (Beethoven perdirbo į operą Fidelio), Madame de Sévigne 1809. Jo Mes récapitulations išsp. 1836—1837.

Bouillier Francis (1813—1899) prancūzų filosofas, nuo 1837 filosofijos profesorius, nuo 1875 mokslo akademijos narys. Išsp. Histoire et critique de la révolution cartésienne 1842, La principe vital et de l'âme pensante 1862, Le plaisir et la douleur 1865, La vraie consience 1882, Études familières de psychologie et de morale 1884.

Bouillon ž. Gotfrid Bouillon.

Bouillon sen. Ardėnų kunigaikštija. 1096 kunigaikštis Gotfridas B. už kryžiaus karo išlaidas ją užstatė Liège vyskupui. 1687 Liudvikas XIV pavertė suverene Prancūzijos kunigaikštija. 1837 atiteko Belgijai.

Bouillon Henri de la Tour d'Auvergne, vicomte de Turenne (1555—1623) prancūzų maršalas, diplomatas ir protestantų vadas. Tarnavo Henrikui IV, tam kovojant su Katalikų Lyga. Bet ir prieš karalių Henriką IV pradėjo sąmokslauti. Todėl 1603 turėjo bėgti į Šveicariją. Karaliui mirus, grįžo į Prancūziją. Sedane, B. kunigaikštijoje, įkūrė protestantų kolegiją.

Boulay de la Meurthe Antoine Jacques Claude Joseph (1761—1840) prancūzų politikas ir rašytojas, 1789 prisidėjo prie revoliucijos, 1797 500 Tarybos narys, palaikė 18 Brumaire ir Napoleono režimą. Padėjo Code civil sudaryti. Išsp. Essai sur les causes, qui 1649 amenèrent en Angleterre l'établissement de la république 1798, Tableau politique des règnes de Charles II et de Jacques II 1818—1822. 1868 išsp. jo Mémoires.

Boulainvillieres Henri (1658–1722) prancūzų istorikas. Išsp. La vie et l'esperit de Spinoza 1719, Histoire de la France 1722, Histoire de l'ancien governement de la France 1724, Histoire des arabes 1731, Histoire de la pairie de France 1753.

Boulanger 1) Nicolas Antoine (1722–1759) prancūzų enciklopedijos bendradarbis. Išsp. L'antiquité dévoilée 1766, Recherches sur l'origine du despotisme oriental 1761.

2) Louis (1807—1867) prancūzų tapytojas, romantinės krypties atstovas. Svarbesni paveikslai: Mazeppa, Orleano kunigaikščio nužudymas, Romeo perka nuodus, Sodomos gaisras.

3) Georges Ernest Jean Marie (1837—1891) prancūzų generolas. Dalyvavo 1859, 1862, 1870—1870 karo žygiuose. 1886 — 1887 karo ministeris. Įgijo populiarumo savo skelbiama revanšo vokiečiams idėja. 1888 parlamento narys ir reikalaujančių konstituciją peržiūrėti vad. bulanžistų (Rochefort, Déroulède ir kt.) vadas. Siekdamas diktatūros, buvo patrauktas į teismą už sąmokslą prieš respubliką, pabėgo Belgijon ir ten nusišovė.

G. E. Boulanger

Verly Le général B. et la conspiration monarchique 1893; *B. Weil* Glück und Elend des Generals B. 1931; *H. S. Horman* Brave General 1942; *A. Dansette* Le Boulangisme 1947.

Boulangeritas ž. Bulangeritas.

Boule Pierre Marcelin (1861–1945) prancūzų antropologas, geologas ir paleontologas. Nuo 1915 profesorius ir Institut de Paléontologie humaine direktorius. Redagavo L'Anthropologie. Išsp. Les hommes fossiles 41952.

Boulée Étienne Louis (1728—1799) prancūzų architektas, kaip rokoko priešas architektūrai grąžinęs klasikinės architektūros pradus. Svarbiausias pastatas Hotêl de Brunoy Paryžiuje.

Bouley Henri Marie (1814—1885) prancūzų veterinorius, 1845—1866 profesorius, 1868 mokslo akademijos narys, 1885 jos

pirmininkas. 1845—1885 redagavo Recueil de médicine vétérinaire. Išsp. Nouveau dictionnaire de médicine, de chirurgie et hygiéne vétérinaires 1856 (drauge su Reynault'u). Pasižymėjo įnosių tyrimu.

Boulenger Jacques (g. 1879) prancūzų istorikas ir kritikas. Išsp. Le Grand siècle 1913—1914, Le Roman de la Table Ronde 1922—1923, Renan et ses critiques 1925, Éloge du snobisme 1927, La vie de St. Louis 1929, Mazarin 1929, Corfou 1932, Crome à Charenne 1937.

Boulle, meubles pr. Boulle — baldai vėžlio kaulu išklotu ir bronza inkrustuotu paviršiumi. Juos išrado Liudviko XIV baldų dirbėjas André Charles Boulle (1642—1732).

Boulogne (Boullogne) 1) Louis jaunesnysis (1609—1674) prancūzų tapytojas. Svarbesnieji paveikslai: Nukryžiuotasis, šv. Povilo apakinimas, šv. Simano kankinimas, Apreiškimas.

2) Bon (1649—1717) Louis (1) sūnus, prancūzų tapytojas. Labiausiai pasireiškė paveikslais Herkulo kova su kentaurais, Aleksandras Makedonietis Trojos griuvėsiuose.

3) Louis jaunesnysis (1654—1733) Louis (1) sūnus, prancūzų tapytojas. Jo paveikslai yra Notre Dame, šv. Augustino ir Versailles koplyčiose.

4) Étienne Antoine (1747—1825) prancūzų pamokslininkas ir bažnyčios teisių gynėjas. 1822 arkivyskupas. Nepripažinęs vyriausybės teisės skirti vyskupus be popiežiaus sutikimo, Napoleono I 1813—1814 buvo kalintas Vincennes tvirtovėje.

Boulogne-sur-Mer šiaurinės Prancūzijos miestas Pas-de-Calais departamente; 52.400 gyventojų (1951). Didžiausias krašto žvejybos uostas; prekybos ir keleivių uostas tarnauja daugiausia su Anglija (Dover ir Folkestone uostai) susisiekti. Senamiestis XIII a. buvo apsuptas mūru. Muzėjus, meno galerija. Sen. romėnų. Gesoriacum, Konstantino Didžiojo laikais Bononia. Napoleono I sutvirtintas kaip karo laivyno bazė Anglijai pulti. 1914—1918 anglų karinė bazė; 1940—1944 400 kartų pultas bombonešių.

Boulton Mathew (1728—1809) anglų mechanikas ir pramonininkas. 1749 netoli Birminghamo įsteigė plieno dirbtuves ir 1776 drauge su James Wattu pirmąją garo mašinų dirbtuvę (B. and Watt), tiekusią mašinų visai Europai. Patobulino mašinas pinigams spausdinti.

Bounty 1) 13 Australijos salų už 656 km į rytus nuo Naujosios Zelandijos; 13 km² ploto . Aptiko Bligh 1788.

2) Anglų laivas, kurio sukilusi įgula 1789 Didžiajame vandenyne susodino į laivelį kapitoną Bligh drauge su 18 jam ištikimų jūreivių ir paliko nežinomam likimui. 1814 atsitiktinai buvo aptikti Pitcairno saloje 8 išlikę gyvi sukilėliai, iš kurių paskutinysis mirė 1829. Šį faktą panaudojo Byron savo The Island kūriniui.

Bouquet 1) buketas, gėlių puokštė.

2) Vyno kvapas ir skonis, kuriais viena vyno rūšis skiriasi nuo kitos.

Bouquet Jean Claude (1819—1885) prancūzų matematikas, akademijos narys. Išpopuliarino Cauchy funkcijų teorijos išvadas straipsniuose ir knygose. Išsp. Théorie des functions doublement périodiques 1859, Théorie des fonctions elliptiques 1875.

Bourbaki Charles Denis Sauter (1816—1897) prancūzų generolas. Pasižymėjo Krymo kare. 1859 divizijos vadas ties Solferino. 1870 dalyvavo Metzo tvirtovės gynime ir vadovavo šiaurės armijai. Prasimušė iš apgultos Metzo tvirtovės, laimėjęs kautynes Villersexel, bet buvo priverstas trauktis. Šveicarijos pasienyje mėgino nusižudyti, sužeistas atsidūrė Šveicarijoje su internuotąja armija.

Bourbon (Burbonai) Prancūzijos didikų giminė, praminta savo pilies B. Archambaut vardu. B. dinastija valdė Prancūzijoje, Ispanijoje, Neapolyje, Parmoje. Prancūzijoje B. valdė 1589—1792 ir 1814—1830. 1883 grafui Chambord'ui mirus, išnyko tiesioginė B. linija.1830—1848 Prancūziją valdė netiesioginė B. šaka — Orléans dinastija. Ispanijoje Liudviko XIV vaikaitis Anjou hercogas Pilypas, išmirus Habsburgų dinastijai, 1701 pasiekė Ispanijos sostą Pilypo V vardu. B. dinastija Ispaniją valdė 1701—1808, 1814—1868, 1874—1931. Alfonsui III mirus (1941), dabar į Ispanijos sostą pretenduoja jo sūnus.

Neapalio B. Ispanijos karaliaus Pilypo V vyresnysis sūnus Karolis, išmirus Farnesės giminei, 1731 pradėjo valdyti Parmą ir Piacenzą, o 1735 iškeitė į Neapolį ir Siciliją. Parma ir Piacenza 1748 Aacheno taikos sutartimi atiteko Ispanijos karaliaus sūnui Pilypui. Neapolio arba abiejų Sicilijų karalystę B. valdė ligi 1860. Paskutinysis Neapolio B. dinastijos valdovas buvo Pranas II.

P. Wiegler Glantz und Niedergang der B. 1938; Histoire secrète du connétable de B. 5 leid. 1948.

Bourbonnais Prancūzijos sritis, apytikriai apimanti Allier departamentą. Turi mineralinių šaltinių. Žymiausias Vichy kurortas. 1327—1527 Bourbonų kunigaikštija.

Bourbonų rūmai (Palais de Bourbon) Paryžiuje. Nuo 1790 valstybės nuosavybė,

nuo 1795 Tautos susirinkimo, vėliau ir dabar parlamento vieta.

Bourdaloue Louis (1632—1704) prancūzų pamokslininkas, nuo 1648 jėzuitas. Jėzuitų kolegijų profesorius. 1669—1697 karaliaus pamokslininkas. B. yra gretinamas su pagarsėjusiu prancūzų pamokslininku Bossuetu. Jo Sermons išl. 1707—1743, Pensées 1734. Surinktieji raštai Oeuvres 1822, kritiškas leidimas 1901.

A. Feugère B., sa prédication et son temps 1874; *E. Griselle* B. histoire critique de sa prédication 1901; *E. Byrne* B. moraliste 1929.

Bourdeau 1) Louis (1824—1900) pozityvistinės krypties prancūzų filosofas. Išspausdino Théorie des sciences 1882, L'histoire et les historiens 1888, Le problème de la vie 1901.

2) Jean (1848—1928) prancūzų filosofas. Išsp. Socialisme allemand et le Nihilisme russe 1892, L'évolution du socialisme 1901, Pragmatisme et modernisme 1908, Philosophie affective 1912.

Bourdelle Émile Antoine (1861—1929) prancūzų skulptorius. Ilgai dirbęs Rodino padėjėju, nuo 1890 jieško savo individua-

E. A. Bourdelle Heraklis

laus stiliaus, kuris formuojasi graikų archainės ir gotinės skulptūros įtakoje. B. savo kūriniams davė architektonikos, konstruktyvizmo ir ekspresijos. Žymiausieji jo kūriniai — A. Mickevičiaus paminklas Paryžiuje 1929, dekoracinės skulptūros teatro Champs-Elysées fasadui 1913, Monument des combatants Montaubane 1902, Sužeistasis kentauras 1925, Beethoveno, Michelet'o, A. France, Rodino biustai, paminklas I pas. kare žuvusiems Amerikos kariams.

Bourdet Edouard (1887—1945) prancūzų dramaturgas. Išsp. Rubicon 1910, L'homme en chaine 1923, La prisonnière 1926, Vient de paraitre 1928, Le sexe faible 91931, Père 1943.

Bourdillon Joseph valstybės teisės profesorius. Šiuo slapyvardžiu Voltaire, pavestas carės Kotrynos II, 1767 Paryžiuje (pažymėjus Bazelį) išleido Essai sur les dissensions des Églises en Pologne. Kotrynos II šis darbas buvo panaudotas rusų politikai prieš Lenkiją. Jis buvo rusų kalbon išverstas V. Tredjakovskio 1768 ir V. Meščerskio 1778. Taip pat Rusijoje buvo išspausdintas ir graikiškas vertimas su daugybe prierašų graikų kalba.

Bourdin Maurice, lot. Burdinus Mauritius (apie 1070—1125 Italijoje) prancūzų kunigas, antipopiežius. 1105 Coimbros vyskupas ir 1110 Bragos arkivyskupas. Vainikavo Henriką V, ir už tai buvo iškeiktas. 1118 imperatorius pravedė B. popiežiumi Grigaliaus VIII vardu, bet šis greitai buvo suimtas ir laikomas vienuolyne.

Bourdon 1) Sébastien (1616—1671) prancūzų tapytojas religinėmis ir istorinėmis temomis, piešęs portretus ir gamtovaizdžius. Buvo karališkos tapybos ir skulptūros akademijos vienas iš steigėjų. Frondos metu gyveno Švedijoje (karalienės Kristinos portretas). Geriausias paveikslas šv. Petro nukryžiavimas (Louvre).

2) Benjamin (1860— ?) prancūzų psichologas, sudaręs testus darbingumui nustatyti. Išsp. Intelligence 1926, Le Perception 1936.

Bourg (pr. — pilis, gyvenamoji vietovė) daugelio Prancūzijos vietovių vardas. Jų Bourg-en-Bresse yra Ain departamento administracijos centras. 22.000 gyventojų (1951). Laikrodžių, puošmenų pramonė.

Bourg Leonor Marie (1665—1739) prancūzų maršalas nuo 1724. Karo dėl Lenkijos sosto metu 1733 surengė Stanislovo Leščinskio ekspediciją Dancigan, kurią Leščinskis pralaimėjo. Išsp. La révolution de Pologne 1730.

Bourgault-Ducoudray Louis Albert (1840—1910) prancūzų kompozitorius ir rašytojas muzikos klausimais. 1859 parašė operą L'atelier de Prague, 1860 Clavecin à vendre. 1862 už kantatą Louise de Mézières gavo Romos premiją. Romoje 1864 parašė Stabat Mater ir Hymne de la joie. Nuo 1878 Paryžiaus konservatorijos profesorius. Išsp. Conférence sur la modalité dans la musique grecque 1879, Trente mélodies

populaires de Basse-Bretagne 1885, operas Michel Columb 1888, Thamara 1891, Myrahin 1905.

Bourgeois 1) pilietis (iš pr. bourg — pilis), miestietis.

2) Borgis, burgis, burgos nuo prancūzų spaustuvininko pavardės Bourgeois kilęs pavadinimas spaudmenims tarp petito ir korpo, o šiaipjau tas pats garmontas. Yra įvairių B. sistemų: Didot, Berthold, Caslou, Fournier, Haase, Marder and Luse. Taip pat atskiriama B. antikva, kursyvas, elzeviras, medievalis.

Bourgeois 1) Louis (apie 1510—apie 1572) prancūzų kompozitorius. 1547—1561 pritaikė muziką psalmėms. Išsp. Le droit chemin de musique 1550, kur pateikė ilgai Prancūzijoje vartotą naują tonų žymėjimo sistemą (mutaciją).

Léon Victor Auguste (1851 — 1925) prancūzų politikas. Nuo 1888 parlamento narys (kairysis radikalas), daug kartų ministeris pirmininkas. 1907 atstovavo Prancūzijai Haagos taikos konferencijoje, nuo 1903 Haagos teismo arbitražo komisijos narys, 1902 — 1903 parlamento pirmininkas, 1905 senato narys. Tautų Sąjungos pirmosios sesijos pirmininkas. Jam pirmininkaujant, buvo pasmerktas Želigovskio smurtas. 1920 gavo Nobelio taikos premiją. 1920—1923 senato pirmininkas. Išsp. L'Éducation de la démocrate française 1897, Essai d'une philosophie de la solidarité 1902, L'oeuvre de la Société des Nations 1920—1923.

3) Émile (1857—1934) prancūzų istorikas. 1893—1904 École normale profesorius. 1905—1933 Sorbonos profesorius. Išsp. Manuel historique de la politique étrangère 1893—1925, La diplomatie secrète au XVIII siècle 1909—1911, Les sources de l'histoire de France 1913—1924. Drauge su Pagès'u — Les origines et les responsabilités de la grande guerre 1921.

Bourgeoisie ž. Buržuazija.

Bourges vidurinės Prancūzijos miestas tarp Paryžiaus ir Lyono, Cher departamento administracinis centras. 45.300 gyventojų (1952). Ginklų, pianinų, metalo dirbinių, porcelano pramonė. 1190 — 1324 statyta ankstyvosios gotikos katedra su XIII a. vitražais. Sen. galų biturigų Avaricum, 52 pr. Kr. užimtas Cezario. 1422—1429 Karolio VII rezidencija. 1438 čia priimta pragmatinė sankcija galikonų bažnyčiai.

Bourges Elémir (1852 — 1925) prancūzų apysakų rašytojas, Goncourt'ų akademijos narys. Išsp. Le crépuscule des dieux 1884, Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent 1893, L'enfant qui revient 1905, La Nef 1904 (eilėraščiai). Raštų rinkinys išspausdintas 1929, laiškai 1942.

Bourget Paul Charles Joseph (1852 — 1935) prancūzų apysakininkas, greta Barres'o ir Maurras'o naujo antirevoliucinio tradicionalizmo skelbėjas. Pradžioje pozityvistas ir skeptikas, vėliau virto krikščioniškų moralistu, bet ir grįžęs katalikybėn, galutinai neišsivadavo nuo pozityvizmo. Pradžioje pasireiškė eilėraščiais (Poésies 1872—1882, Les aveux) ir literatūros kritikos straipsniais (Essais de psychologie contemporaine 1883, Études et portraits 1888), nuo 1884 leido vieną po kito psichologinius analitinius romanus: Cruelle énigme 1885, Le disciple 1889, Psychologie de l'amour moderne (apysaka) 1890, Cosmopolis 1892, L'étape 1903, Un divorce 1904, Le démon de midi 1914, Nemesis 1918, Lazarine 1919, Une drame dans le monde 1922, Nos actes nous suivent 1927. Lietuviškai P. Jakas išvertė Vidurdienio demonas 1937—1938. Dramoje pasireiškė La barricade 1910, Le crise 1911. Raštų rinkinys 1920—1928.

P. Bourget

M. Klerk P. B. et ses idées littéraires 1946; *J. Laurent* Paul et Jean Paul (B. ir Sartre) 1951.

Bourgin Georges (g. 1879) prancūzų istorikas. Prancūzijos archyvo direktorius. Išsp. L'histoire de la Commune 1939, La Troisième République 1939, Les Démocraties contre le facisme 1946.

Bourmont Louis Auguste Victor (1773—1846) prancūzų karys, nuo 1830 maršalas. 1792—1793 dalyvavo Condé žygiuose, 1794—1796 organizavo Vendée sukilimą. 1799 buvo įveikęs respublikos kariuomenę ties Louverné ir Mansu, paskiau pralaimėjęs, pasinaudojo amnestija ir gyveno Paryžiuje. 1800 įtartas dalyvavęs rojalistų pasikėsinime prieš Napoleoną, buvo suimtas, 1805 pabėgo Portugalijon, kur, įsiveržus Napoleono kariuomenei, 1807 į ją įstojo. Dalyvavo 1812 ir 1813—1814 žygiuose. 1815 divizijos vadas. Pabėgo Namuran ir, pranešęs Blücheriui apie Napoleono planus, išgelbėjo Napoleono priešus. 1823 kariuomenės vadas prieš ispanus, 1829 karo ministeris, 1830 užėmė Alžirą. 1830 karaliui Karoliui X nustojus valdžios, pabėgo Anglion ir 1832 mėgino vandiečius sukelti prieš Liudviką Pilypą. Nepasisekus pasitrukė į Portugaliją, 1834 į Italiją. Amnestuotas. 1840 grįžo Prancūzijon.

Bournemouth Southamptono grafijos Anglijoje kurortas. 144.700 gyv. (1951).

Bourneville Antoine Auguste (1805—1879) prancūzų baleto šokėjas ir kompozitorius. Danams sukūrė kelis baletus: Hardangerio vestuvės, Brüggės mugė. Išsp. Mit teaterliv 1848—1878.

Bournotitas ž. Burnotitas.

Bourrée linksmo pobūdžio $^2/_4$ takto prancūzų šokis, žinomas nuo XVI a. Giminus gavotui, bet už jį greitesnis. Dar XVII a. buvo šokamas karaliaus rūmuose. Ilgainiui beveik išnyko.

Bourrienne Louis Antoine de Fauvelet (1769—1834) prancūzų diplomatas. 1797—1802 privatus Napoleono sekretorius. Vėliau veikė Bourbonų restauracijos naudai. Jo atsiminimai Mémoires sur Napoléon 1829—1830 (10 tomų) įdomiai parašyti, bet nepatikimi.

Boursault Edme (1638—1701) prancūzų rašytojas. Rašė dramas ir istorinius romanus. Savo laiku buvo populiarus rašytojas. Išsp. Le portrait du peintre 1663, Le Mercure galant 1679, Esope à la cour 1701, romanai — Artemise et Foliante 1670, Le prince de Condé 1675.

Boussenard Louis Henri (1847—1910) prancūzų rašytojas, nuotykinių apysakų jaunimui autorius. Išsp. Tour du monde d'un gamin de Paris 1880, Robinsons de la Guyane 1882, Adventures périls et découvertes des voyageurs à travers le monde 1890, L'ile en feu 1896. Lietuviškai išversta — Kapitonas Pramuštgalvis 1928, Ledų pragaras (vertė C. Petrikas) 1937.

Bousset Wilhelm (1865—1920) vokiečių evangelikų teologas. Savo veikaluose tvirtino, kad pirminė krikščionybė gavusi daug įtakos iš helenizmo ir rytų misterinių religijų. Išsp. Der Antichrist 1895, Die Religion des Judentums im neutestamentlichen Zeitalter ^{3}1926.

Boussingault Jean Baptiste (1802—1887) prancūzų chemikas ir fiziologas. Dalyvavo P. Amerikoje Bolivaro karuose prieš Ispaniją. Collège de France ir Jardin des Plantes profesorius. Sugalvojo naujus metodus augalų mitimo tyrimams. Išsp. Économie rurale ^{2}1849—1851, Agronomie 1860—1867.

Boussingaultia Basellaceae šeimos augalų gentis. P. Amerikoje yra ligi 10 rūšių; dekoracinis augalas.

Boutet de Monvel Louis Maurice (1851—1913) prancūzų tapytojas. Svarbesni paveikslai: Samarietis, Apoteozė, Jeanne D'Arc.

Boutmy Émil Gaston (1835—1906) prancūzų teisininkas ir istorikas, drauge su H. Taine 1871 Paryžiuje įsteigęs École libre des sciences politiques. Išsp. Études de droit constitutionel 1885, Développement de la constitution en Angleterre 1893, Éléments d'une psychologie politique du peuple american 1902, Psychologie politique du peuple anglais 1906.

Boutroux Étienne Émile Marie (1845—1921) prancūzų idealistinės krypties atstovas, vadovavęs kovai su pozityvizmu ir giminingomis kryptimis. 1877—1885 École normale Paryžiuje profesorius, nuo 1885 Paryžiaus universiteto filosofijos istorijos profesorius. Voluntaristinės krypties atstovas, išsp. De l'idée de la loi naturelle 1895, Questions de morale et pédagogie 1896, Études d'histoire de philosophie 1897, Pascal 1900, Science et religion dans la philosophie contemporaine 1908, W. James 1911, L'idéal scientifique des mathématiciens dans l'antiquité et dans les temps modernes 1920.

Bouts Stuerbout Dierick (1410 — 1475) olandų tapytojas. Garsiausias paveikslas Paskutinė vakarienė Louvino šv. Petro katedros altoriuje; be to, autoportretas 1462, šv. Ipolito kankynės, Ottono III teisingumas 1468.

M. J. Friedländer Die altniederländische Malerei 1925.

Boutwell George (1818—1905) JAV politikas, pirklys ir teisininkas. 1851—1852 Massachusetts gubernatorius ir vienas iš respublikonų partijos steigėjų. 1863—1869 kongreso narys, 1873—1879 senatorius. Išspausdino Speeches and papers on the rebellion 1867, Why I am a republican 1884, The lawyer, the statesman and the soldier 1887, Sixty years in public affairs 1902.

Bouvardia Rubiaceae šeimos, dviskilčių (Dicotyledones) klasės augalų gentis. Ligi 30 rūšių C. ir P. Amerikoje. Gražiausi B. Humboldtii corymbiflora ir B. longiflora. Tinkami sodinti soduose grupėmis.

Bouvet 1) (B. de Lozier) Jean Baptiste Charles (1705—1786) prancūzų jūreivis, pirmasis Antarkčio vandenyno tyrinėtojas. 1738 su dviem laivais išsiųstas pietų žemyno jieškoti, aptiko vėliau jo vardu pavadintą salą. Kelionę aprašė Relation d'un voyage aux terres australes 1740.

2) Marie Marguerite (1865 — 1915) JAV rašytoja, pagarsėjusi apysakomis Sweet William 1890, Bernard and Laurette 1907, Clotilde 1908.

Bouvet pietų Atlanto sala 54° 26′ p. pločio ir 3° 24′ r. ilgio. Apledėjusi, negyvenama, banginių medžiotojų bazė. Aptikta 1739. 1927 pirmieji į ją išlipo norvegai, ir nuo 1930 ji priklauso Norvegijai. 58 km² dydžio, ligi 935 m augščio.

Bovakcinacija Behringo metodas raguočiams nuo tuberkulozės apsaugoti. Kaip skiepai vartojami žmogaus tuberkulozės

bakterijų grynąja kultūra. Praktikoje tėra gauti negiami rezultatai.

Bovarizmas 1857 G. Flaubert'o romano Madame Bovary svarbiausios veikėjos Emmos Bovary nuotaika ir elgsena.

J. Gautier Le Bovarysme 1912.

Bovelna iš lenkų kalbos lietuvių kalbon patekusi slavybė — medvilnė, vilnamedis.

Bovelninis vieno žymiausiųjų spaudos draudimo laiko knygnešių Juozo Urbaičio (ž.) slapyvardis.

Bowen 1) Francis (1811—1889) JAV filosofas ir ekonomistas, Harvardo universiteto profesorius. 1843—1854 leido North American Review. Išsp. Principles of political economy, Modern Phylosophy: from Descartes to Schopenhauer and Hartmann 1856, Gleanings from literary life 1880.

2) Elizabeth (g. 1899) kilimo airė, anglų rašytoja, ištekėjusi už A. Camerono. Jos veikaluose daugiausia liečiama Anglijos diduomenės gyvenimas. Išsp. The Hotel 1927, The Last September 1929, The Death of the Heart 1938, The Demon Loves 1945, The Heart of the Day 1949. Bowen's Court 1942. Rašė Airijos vaizdus ir rašytojos artimųjų gyvenimą.

Bovenitas mineralas, serpentino atmaina. Žalsvai baltas, gelsvai žalios spalvos, Randamas Rhode Island.

Boweno liga gėrybinė odos vėžio forma, palyginti reta liga. Atskiriama nuo kitų vėžio formų tik mikroskopiškai.

Boveri Theodor (1893—1915) Würzburgo universiteto zoologijos ir lyginamosios anatomijos profesorius. B. sudarė „chromozomų individualybės" teoriją, padėjusią pagrindą šiandieninei .citologijai. B nustatė centrozomos reikšmę ląstelės veikloje. Be to, ištyrė, kad pagrindinių paveldėjimo savybių nešiotojas yra branduolio chromatinas. Išsp. Zellenstudien 1887 — 1907, Das Problem der Befruchtung 1902, Über die Entstehung der Zwitterbienen 1915.

T. Boveri

Bowers Claude Gernade (g. 1878) JAV diplomatas, žurnalistas ir istorikas. 1917 — 1923 Journal Gazette, 1923 — 1931 New York World, 1931—1933 New York Journal redaktorius ir demokratų partijos nusistatymo reiškėjas. 1933 — 1939 ambasadorius Ispanijoje. Nuo 1939 Chilėje. Išsp. The Party Battles of the Jackson Period 1922, Jefferson and Hamilton 1925, The Tragic era 1936, The Young Jefferson 1945, Adventures of Washington Irving 1940.

Bovidae ž. Dykaragiai.

Bovio Giovanni (1841—1903) italų teisininkas ir politikas, radikalų respublikonų vadas parlamente, antiklerikalas ir kovotojas dėl visuotinio balsavimo teisės. Išsp. Uomini e tempi 1879, Filosofia del diritto 1883, Giordano Bruno 1887.

Bovista ž. Kubezdalis.

Bovkevičius ž. Baukys (II t. 284 psl.).

Bowley Arthur Lyon (g.1869) anglų statistikas, statistikos mokslo teorininkas. Išspausdino Englands foreign trade in the 19th century 1923, Some economic consequences of the Great War 1930, An elementary manuel of the statistics ^{6}1939, National Income 1924 — 1938, 1944, Elements of statistics ^{6}1946.

Bowling į JAV olandų atkeltas ir ten prigijęs žaidimas kamuoliais, paplitęs dabar ir Anglijoje.

Bowmann 1) Isaiah (1878—1950) JAV geografas. 1905 — 1915 Yale universiteto profesorius, vėliau American Geographical Society direktorius. 1911 dalyvavo ekspedicijoje į Peru, 1913 į Centr. Andų sritį. Versailles taikos konferencijoje dalyvavo ekspertu, o II pas. karo metu ėjo valstybės departamento teritorinio eksperto pareigas. 1919—1929 National Research Council narys, 1933—1935 pirmininkas, 1935—1948 Johns Hopkins universiteto prezidentas. Išsp. Forset Physiography 1911, The Andes of Southern Peru 1916, The New World: Problems in Political Geography 1922, Desert Trails of Atacama 1924, Geography in relation to the social sciences 1934, Design for Scholarship 1936.

2) William (1816—1892) anglų gydytojas. Medicinos srityje išradęs zondos virbalą ašarų kanalui skėsti. Išsp. The physiological anatomy and physiology of man (drauge su Toddu) 1849—1856.

Bowne Borden Parker (1847—1910) JAV filosofas. Nuo 1876 Bostono universiteto profesorius. B. atstovavo vad. personalizmo srovei filosofijoje. Išsp. Metaphysics 1882, Principles of Ethics 1892, The Immanence of God 1905, Personalism 1908, The Essence of Religion 1910.

Boze Claude (1680—1753) prancūzų numizmatikas, nuo 1715 L'Académie française narys. Išsp. Médailles sur le pricipaux évenements du règne de Louis le Grand 1723, Histoire de l'Académie des Inscriptions 1740.

Boznańka Olga (1865 — 1941 Paryžiuje) žymi portretininkė lenkų tapytoja.

Bozzano Ernesto (1862—1943) italų filosofas ir rašytojas. Tyrė parapsichologijos

reiškinius. Išsp. Per la difesa dello spiritismo 1927, La crisi della morta 1930, La facolta supernormali 1941.

Bože, caria chrani 1833—1917 rusų valstybės himnas, kuriam žodžius parašė Žukovskij, o gaidą žandarų kapitonas A. Lvov (1870 palaidotas Pažaislyje). Šis himnas mėginta ir lietuviams įbruktį. 1869 Raseinių karo viršininkas plk. Kunickij, lankydamas Raseinių aps. katalikų bažnyčias, siūlė vargonininkams išmokti šio himno gaidą ir caro švenčių dienomis jį groti, anot jo, „įvairių maršų ir polkų" vietoje. Betgi vyskupui Valančiui uždraudus klebonams tą Kunickio reikalavimą vykdyti ir apskundus Kunickį Kauno gubernatoriui už neteisėtą įsimaišymą į katalikų pamaldų tvarką, tas įsakymas buvo atšauktas. Apie 1884 Marijampolės gimnazijai buvo gaminti ir rusų raidėmis išspausdinti atskirais lapeliais du skirtingi vertimai: vieną paruošė rusams parsidavęs F. I. Muraška (Dieve, caria garbink), o kitą (Dieve, ciecoriu gink) lietuvis patriotas Petras Kriaučiūnas. Dėl pastarojo elgsenos buvo atsiradę abejonių. Bet viename išlikusiame tokio lapelio egzemplioriuje paties Kriaučiūno rusiškai pažymėta: „pereveden učitelem litovskago jazyka Marijampolskoj gimnazii Petrom Kreučunasom". Tačiau tai nereiškė Kriaučiūno parsidavimo rusų valdžiai: tai buvo vienas iš kovos už savo spaudą etapų, stengiantis valdžiai įrodyti, kad valdžia lietuviams draudžia spaudą, tuo tarpu kai patys lietuviai, suprask, valdžiai ištikimi, kad net carinį himną patys verčia, bet dėl rusiškųjų raidžių, atseit, negalį jo rusiškomis raidėmis nepaskaitančioje liaudyje platinti. Šiaipjau nė vienas toks vertimas gyvenime nebuvo vartojamas, ir tas lietuviškas vertimas niekur nebuvo giedamas. Ir net rusų raidėmis 1864—1904 vyriausybės leidžiamose lietuviškose knygose tas himnas nebuvo spausdinamas.

Vacl. Biržiška Vysk. Valančiaus bylos — Mūsų Senovė I 1 1921.

Bože coś Polskę tautinė lenkų giesmė, nevirtusi nepriklausomoje Lenkijoje tautiniu himnu. Ji buvo A. Felinskio pirmą kartą 1815 parašyta Lenkiją aplankiusiam carui Aleksandrui I pagerbti. Po kelerių metų paaiškėjus, kad Aleksandras nežada Lietuvos ir Gudijos prie Lenkijos prijungti, Felinskio giesmės žodžiai nebetiko pasikeitusiai lenkų nuotaikai, ir jos turinys buvęs pakeistas, ypač 1830—1831 sukilimo metu, sukompiliavus giesmę iš Felinskio ir vilniečio A. Goreckio tekstų. Tikru lenkų himnu ji virto 1860—1863 sukilimo išvakarėse ir sukilimo metu. Tuomet ji ir Lietuvoje buvo per gimnazistus ir studentus plačiai paplitusi ir bažnyčiose giedama, Dėl to giedojimo buvo iškelta daugybė bylų. Akelaičio 1861 slapta Klaipėdoje išspausdintose Giesmėse nabožnose yra ir tos gisemės lietuviškas vertimas (Diewe kurs Lankus par amžiu daugibę), betgi kuris, kaip vėliau paaiškėjo, buvo išverstas ne Akelaičio, bet Baranausko, tik Akelaičiui kiek pakeitus Baranausko parašytą tekstą. To paties Baranausko buvo paruoštas ir antras vertimas, bet jis išspausdintas nebuvo. Kad ir toji giesmė lietuviuose neprigijo, bet jos gaida atsiliepė kaikurioms lietuvių dainoms apie 1863. Kurį laiką ir vėliau ji buvo taikinta Valiūno Birutei, kaip Aušroje 1883 išspausdintam Vėversio (Davainiaus-Silvestraičio) eilėraščiui Brangioji Lietuva. O Miglovaros-Miliauskio eilėraščio Lietuva turinys nemaža yra gavęs iš to lenkiško himno.

J. Lorentowicz Polska pieśń niepodlega 1917; *M. Biržiška* Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos 1920; *Vacl. Biržiška* Nežinomi senieji lietuviški tekstai 1931.

Božerianov Aleksandr (1824—1903) nuo 1862 rusų kariuomenės pulkininkas, padėjęs malšinti 1863—1864 Lietuvos sukilimą ir kaip Trakų, Kauno ir Panevėžio aps. karo viršininkas ir Ukmergės bei Panevėžio aps. kariuomenės vado padėjėjas, Muravjovo pavestas, vykdęs areštus, deportacijas ir sukilėlių korimą ir šaudymą. Iš kariuomenės pasitraukęs, gyveno ties Vilniumi.

Božinov Aleksandr (g. 1878) pasižymėjęs karikatūristas ir natura morte piešėjas, bulgarų tapytojas.

Božnica sen. slavų dievnamiai; čia liet. bažnyčia.

Br. cheminė santrumpa. Botanikoje prie augalų pavadinimo R. Browno ar A. Brauno pavardžių santrumpa. Zoologijoje prie gyvūnų pavadinimo Brehmo pavardės santrumpa.

Bra ant sienų kabinamos žvakidės kelioms žvakėms įstatyti.

Braaten Oskar (1881—1939) norvegų dramų ir romanų autorius. Išsp. Kring fabrikken 1910, Ungen 1911, Ulvehiet 1919, Matilda 1920, Masken 1933, Fugleburet 1937.

Brabançonne H. Jennevalio parašytas tautinis belgų himnas, kuriam gaidą sukūrė F. Campenhout. 1860 C. Rogier pakeitė B. tekstą.

Brabançons kilęs iš 1135 į Prancūziją iš Brabanto atvykusių algininkų, virtusių samdomaisiais plėšikais. XII–XIII a. Prancūzijos plėšikų gaujų vadas.

Brabant tirščiausiai gyvenama (560 gyv. 1 km²) Belgijos sritis. 3283 km², 1.830.000

gyv. (1951). Šiaurės linkme paviršius eina žemyn, pietų dalyje daugiausia derlingos kalvos, šiaurės dalyje nederlingi smėlynai. Pietinėje dalyje gyvena valonai, šiaurinėje flamai. B. provincijoje yra ir visos Belgijos sostinė Briuselis. 1191 susidarė B. kunigaikštija, kurią 1477 pasigrobė Habsburgai. 1794—1814 priklausė Prancūzijai ir ligi 1830 Olandijai.

Bracciolini Francesco (1566 — 1645) italų poetas. Be daugelio, daugiausia rankraščiais likusių, poemų, trgedijų, pastoralių, lyrinių eilėraščių, B. paliko religinį epą La Croce racquistata 1611, sektą Tassu, ir heroikomišką epą Lo scherno degli Dei 1618 — 1626, kuriuo iš italų poezijos stengėsi išstumti mitologines temas.

Bracciolini Poggio Gian Francesco (1380 — 1459) italų humanistas, literatas. Nuo 1402 buvo popiežiaus kurijos, o paskiau net aštuonių popiežių sekretoriumi. Lydėdamas 1414 į Konstancos susirinkimą popiežių Joną XXIII, Šveicarijos ir Švedijos vienuolynuose surado daug senovinių rankraščių, jo atiduotų Vatikano bibliotekai. Vėliau keletą kartų keliavo į Vokietiją ir Prancūziją, kur vienuolynuose surado daug senovinių lotyniškų rankraščių. Pats B. romėnų klasikų stiliumi parašė daug dialogų — Dialogus contra hipocritas, Dialogus de misera vita humana, De nobilitate. Būdamas pop. Martyno V sekretoriumi, surinko daug jo kabinete pasakotos medžiagos būsimoms satyroms, kurias 1450—1451 surašė į Liber faceciarum. Nuo 1453 buvo Florencijos respublikos kancleriu ir istoriografu. Sekdamas Liviju, čia rašė Florencijos istoriją nuo 1350 ligi 1435, išspausdino 1470.

P.Bracciolini

E. Shepherd Life of B. P. 1891; *E. Walser* B. 1925.

Bracco Roberto (1861—1943) italų rašytojas, dramaturgas ir novelistas. Novelėse sprendė daugiausia socialinius bei psichologinius klausimus. Išsp. L'Infedele 1894, Don Pietro Caruso 1895 (K. Puidos liet. vertimas iš vokiško vertimo 1908), Tragedia dell'anima 1899, Maternita 1903, Il piccolo santo 1907. Jo raštų rinkinys 25 tt. išsp. 1935—1942.

P. Parisi R. B. la sua vita, arte i suoi critici 1925.

Brachy... (gr.) prieš kitus žodžius reiškia trumpas.

Brachialgija, brachialinė neuralgija, neurologiniai skausmai petyje ir rankose. Esti dėl reumatizmo, infekcinių ligų, alkoholizmo, arteriosklerozės.

Brachicefalai trumpagalviai.

Brachicefalija (gr.) trumpagalvystė, trumpagalviškumas. Tokia žmonių grupė, kurios kaukolės skersinis diametras sudaro $^4/_5$ arba daugiau išilginio kaukolės diametro. Tai surandama ilgio pločio indeksu $\frac{100 . B.}{L}$, kur 100 paimtas kaukolės dėžės ilgis, B. skersinis kaukolės diametras ir L kaukolės dėžės ilgis. Tuo indeksu skirstant, trumpagalviais laikomi visi tie, kurių kaukolės ilgio pločio indeksas yra tarp 81,0 — 85,4. Lietuvių trumpagalvių kaukolių yra ligi 52%.

Brachycera ž. Trumpaūsiai dvisparniai.

Brachidaktilija (gr.) sklaidos trūkumai, kai pirštuose būna mažiau kaip trys falangos. Tokie pirštai yra trumpesni.

Brachilogija smulkiosios tautosakos tyrinėjimas, mokslas, dorojimas, katalogizavimas. Smulkioji tautosaka tvarkoma ir tiriama tematikos, motyvų, stiliaus, minties, simbolikos atžvilgiu. Ji katalogizuojama motyvų, reikšmės, daiktų, laiko, simbolikos ir abėcėlės tvarka.

V. Krėvė-Mickevičius Patarlės ir priežodžiai I 1934.

Brachiopodai Vermoidea (ar Molluscoidea) tipo jūrų gyvių klasė. Iš paviršiaus jie yra panašūs į plokštažiaunius moliuskus, nes turi dvi kriaukles. Dabartinės rūšys sudaro vien likučius kadaise nepaprastai gausios faunos iš siluro ir devono geologinių laikotarpių. Akmens anglies laikotarpyje pradėjo nykti. Ligi mūsų laiko išliko: Lingula anatina Indijos vandenyne, Waldheimia Cranium šiaurinėje Atlanto dalyje. Išmirusių B. kriauklės iš dalies padeda nustatyti geologinius sluogsnius.

Bachiosaurus Riggs Cetiosauridae šeimos išmirusių milžiniškų dinosaurų būrio gentis. Manoma, kad jie mito vandeniniais augalais ir įvairiais smulkiais vandeniniais gyvūnėliais. Jų griaučių rasta apatiniuose kreidos sluogsniuose Š. Amerikos vakaruose ir Afrikoje.

Brachythecium Brachytheciaceae šeimos samanų gentis. Lietuvoje labiausiai išsiplatinusios B. albicans (Neck) Br. eur., augančios kopose, smiltynuose, šiaudiniuose stoguose, ir B. populeum (Hedw.) Br. eur., augančios ant akmenų.

Brachium (lot.) žąstas, viršutinės galūnės dalis tarp peties ir alkūnės sąnarių.

Brachium saeculare (lot.) valstybės pagalba Bažnyčiai. B. S. buvo praktikuojama ne tik viduramžiais, bet ir seniau. 1927 IX 27 Lietuvos konkordatu, B. S. Lietuvos valstybė teikdavo šiais atvejais: 1) atstačius dvasininką arba atėmus iš jo bažnytinę beneficiją, 2) uždraudus vilkėti dvasininko drabužiais, 3) renkant valstybės įstatymų leistą rinkliavą Bažnyčios reikalams.

P. Malakauskis Viešosios bažnytinės teisės 1931; *J. Prunskis* Comparative law in Lithuania's Concordat 1945.

Brachyura ž. Krabai.

Bracke ž. Desrousseaux Alexsandr.

Brackman Albert (1871—1952) vokiečių istorikas, nuo 1929 Prūsijos archyvų direktorius. Leidinio Monumenta Germaniae historica centrinės direkcijos narys, Germania pontificia vyriausias bendradarbis. Išsp. Menschen die Geschichte machten 1931, Die Anfänge des polnischen Staates 1934, Der mittelalterliche Ursprung Nationalstaaten 1936, Krisis und Aufbau in Osteuropa 1939, Ges. Aufsätze 1941.

Brackton Henry (Henry de Bratton) (m. 1268) anglų teisininkas, karaliaus kurijos teisėjas, vienas pirmųjų pradėjęs tyrinėti anglų teisę, parašęs De legibus et consuetudinibus Angliae libri quinque, kurį 1915—1922 išleido G. E. Woodbine.

Braconidae ichneumonų grupės vabzdžių parazitai.

Brač, ital. Brazza, Dalmatijos pakrančių sala Jugoslavijoje. 395 km², 28.000 gyv. (1950). 1420 — 1797 priklausė Venecijai, paskiau ligi I pas. karo Austrijai-Vengrijai. Randama asfalto ir marmoro.

Bračiulis Pranas (Bradchulis Francis; 1869 XI 6 Alytaus aps. Seirijų vl. Onciškių k. — 1952 VI 1 Wilmette, Ill. JAV) pirmasis lietuvis advokatas JAV. Baigęs Seirijų prad. mokyklą ir Gardino keturių klasių miesto mokyklą, 1886 atvyko į Chicagą. 1893 išėjo High and Manual Training School ir 1894—1896 mokytojavo Chicagos prad. mokyklose. Paskiau stojo į Lake Forest universiteto teisių fakultetą, kurį 1900 baigęs, stojo į advokatūrą Chicagoje. Nuo 1892 dalyvavo JAV lietuvių visuomeniniame gyvenime kaip „Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje" narys. Nuo 1901 būdamas SLA nariu ir nuo 1910 jos įstatų komisijos nariu, 1911 su Lopatta, Birštonu ir Tareila pagamino naują SLA konstituciją, pagal kurią SLA iš paprastos pašalpinės draugijos buvo perorganizuota į Fraternalę Draudimo Draugiją. 1911 III 28 Chicagoje inkorporavo Lietuvių Tautines Kapines ir 1911—1916 buvo jų direktorių pirmininku. 1920 atvyko į Lietuvą ir, lietuviams Vilnių paėmus, 1920 IX 3 — X 9 kartu su M. Romeriu ir Fridmanu buvo Vilniaus apygardos teismo teisėju ligi Želigovskio Vilniaus užgrobimo. 1921 V — 1922 V buvo Kauno apygardos teismo nariu. Po to grįžo į JAV. 1923 Klaipėdos kraštui prisijungus prie Lietuvos respublikos, B. iniciatyva JAV buvo organizuotas Amerikos Lietuvių Komitetas Klaipėdos Kraštui vaduoti, kuris Klaipėdos krašto reikalams surinko ligi 4000 dol.

B. bendradarbiavo ir Amerikos lietuvių spaudoje ir atskirai išspausdino Kristaus Teismas ir jo Teisėtumas 1911.

Bračs Augusts (g. 1880) latvių rašytojas. Jo poezijoje vyrauja sąmoningai pabrėžiamas intelektualizmas. Išsp. prozos knygas Aukstā ēnā 1905, No atzīšanas koka 1910, eilėraščių rinkinius Domas pusnaktī 1913, Drupas 1914, teorinius raštus — Rakstniecības teōrija 1905—1906, Pareizrunas mācība 1922.

Bradauskas-Barzda Juozas (g. 1896) Kauno aps. Babtų vl. Maniškių dv.) inžinierius. 1915 baigė Smalensko gimnaziją, 1928 LU technikos fakultetą. 1916 Peterhofo karo mokyklą, 1921 augštuosius karininkų kursus. 1919 įstojo į Lietuvos kariuomenę, buvo pakeltas į pulkininko laipsnį. 1930 karo butų skyriaus viršininkas, 1939 internuotųjų lenkų stovyklų viršininkas. Vokiečių okupacijos metu Rentinio b-vės direktorius. Bendradarbiavo Mūsų Žinyne, Karde.

Braddock JAV miestas Pennsylvanijoje prie Pittsburgho; 16.470 gyv. (1950). Metalo pramonė, vielos, plieno dirbinių, švino vamzdžių, cemento fabrikai. 1898 čia būta ligi 100 lietuvių, 1914 jau 497. Liet šv. Izidoriaus parapija, kelios organizacijos, Liet. Vyčių vedama sekmadieniais lietuviškoji radijo valanda.

Bradesa Utenos aps. Užpalių vl. upelis, Šventosios (Neries) kair. intakas, 9,8 km ilgio. Teka iš Bradeso ežero ir įteka į Šventąją žemiau Užpalių miestelio.

Bradesiai Antazavės vl., Zarasų aps. 1933 P. Tarasenka atliko bandomuosius archeologinius kasinėjimus Tilteliomiškio piliakalnyje, kur aptikta rytų Lietuvos piliakalnių kultūrai būdingų radinių.

Bradesas Utenos aps. ežeras Daugailių ir Utenos vl. riboje. Ežeras apie 1 km ilgio, 37,2 ha ploto. Išteka Bradesa

Bradesų šilelis Zarasų aps. 5 km nuo Antazavės . Miškas 58 ha, su vyraujančia pušimi. Medynai daugiausia brandūs, III augštumo. Šio miško medžiaga plukdoma per Sartų ežerą į Šventąją.

Bradford Gamaliel (1863—1932) JAV rašytojas, suradęs originalų būdą istorinėms biografijoms rašyti. Išsp. Confederate

Partraits 1914, Union Portraits 1916, Domaged Souls 1923, Wives 1925, Darwin 1926, Portraits and Personalities 1933.

Bradford 1) Anglijos miestas Yorko grafijoje. 298.000 gyv. (1951). Vilnos, alpakos, medvilnės ir šilko pramonės centras. Birža, meno muzėjus.

B. lietuviai. Pirmieji lietuviai į B. atvyko dar prieš I pas. karą, (Luobikis, Damijonaitis, Vaičiūnas). Po II pas. karo lietuviai čia kurtis pradėjo nuo 1947. 1948 jų čia buvo ligi 300. Buvo įkurtas Lietuvių Sąjungos skyrius. J. Jakubkos, A. Šukio, J. Varanavičiaus, V. Ignaičio pastangomis buvo rengiami minėjimai, vaidinimai, organizuojamas choras, tautinių šokių būrelis. 1948 čia apsigyvenęs kun. J. Kuzmickis lietuvius katalikus subūrė į Lietuvių katalikų parapinę bendruomenę. 1949 buvo įsteigta lietuviškoji šeštadieninė mokykla, ligi 1954 išleidusi tris mokinių laidas. Lietuviai moksleiviai dalyvauja ir pasižymi anglų sporto gyvenime.

1949 B. buvo įst. antrasis Lietuvių Sąjungos Gr. Hortono skyrius, kuris veikia šalia centrinio (pirm. V. Čepas). Taip pat įst. ir Lietuvių Rezistencinės Santarvės skyrius (pirm. Adamonis). Jaunieji scenos mėgėjai 1952 susibūrė į vaidybos studijos Atžalyno ratelį, rodžiusį apsčiai scenos veikalų (Aušros sūnūs, Atžalyną, Valkatą, Sekminių vainiką).

Skautai susibūrė į Geležinio Vilko draugovę, vadovaujamą J. Bružinsko.

1952 ligi 40 lietuvių įsigijo nuosavus namus. Daugumas lietuvių dirba tekstilės ir geležies pramonėje. Dėl emigracijos į Kanadą ir JAV kultūrinė veikla sumenkėjo, nes lietuvių teliko apie 200.

2) JAV Pennsylvanijos miestas. 17.350 gyventojų (1950). XIX a. pabaigoje čia buvo vienas didžiausiųjų JAV naftos versmių centrų.

Bradifazija (gr.) kalbėjimo lėtumas. Tai toks bradikinezės reiškinys, kaikada pasitaikąs dėl didelio nuovargio.

Bradifrenija (gr.) galvojimo ir apskritai psichinių procesų lėtumas.

Bradikardija (gr.) retas širdies plakimas. Pareina nuo širdies inervacijos sutrikimo. Pasitaiko dėl navikų, spaudžiančių nervus, dėl smegenų navikų, smegenų plėvės uždegimu sergant, geltligėje dėl tulžies rūgščių veikimo, širdies ligose (aortos susiaurėjimas). Normaliai kartais B. pasitaiko sportininkams, besitaisant po infekcinių ligų, po gimdymų.

Bradikinezė (gr.) visų judesių lėtumas ir nemiklumas, susijęs su bendru ligonio raumenų sustingimu. Atsiranda dėl pakitėjimų tam tikruose smegenų centruose.

Bradinys — seklių vietų vandeniu velkamas tinklas žuvims gaudyti. B. arba mezgamas, arba daromas iš maišinės drobės. Vienas žvejys stovi, laikydamas vieną bradinio sparnį kotą, o kitas, įsitvėręs kitą tokį kotą, brisdamas supa tam tikrą žvejos plotą ir apsupęs staiga B. krantan ima traukti. Bematant abu žvejai krūvon sutraukia tinklo rankenas ir velka B. prie kranto pagautųjų žuvų išimti. Kuršių mariose vartojamieji B. yra dideli, iš įžambinių akių marškos siūtieji tinklai. Tokius B. velka vienas nuo kito šiek tiek atitolę laiveliai žuvaudami.

Bradysaurus Watson Cotylosauria būrio, Pareiasauridae šeimos išmirusiųjų roplių gentis. Kūnas siekė ligi 3 m ilgio. Kaulų rasta vidurinės Permės sluogsniuose pietų Afrikoje.

Bradlaugh Charles (1833—1891) anglų politikas, radikalas. Su A. Besant leido The National Reformer. 1880 sudarė laisvamanių sąjungą. Išsp. Land for the people 1877, The true story of my parliamentary struggle 1882.

Bradley 1) Francis Herbert (1846—1924) anglų filosofas, Oxfordo universiteto profesorius. Vienas iš naujosios idealistinės srovės atstovų Anglijoje, o ta srovė remiasi Hegelio filosofija. Išsp. Ethical Studies 1876, The Principles of Logic [2]1922, Appearance and realty [9]1930, Essays on Truth and Realty 1914. Rinktiniai raštai 1935.

2) James (1693—1762) anglų astronomas. Baigė Oxfordo universiteto teologijos skyrių. Privačiai studijavo astronomiją. 1721 astronomijos profesorius Oxforde.

J. Bradley

Nuo 1742 Greenwicho observatorijos direktorius. 1745 atrado periodinį žemės ašies švytavimą — mutaciją. Ištyrė Jupiterio palydovų judėjimą. Surado naują metodą geografiniam ilgiui nustatyti. Paliko apie 6000 atliktų stebėjimų, kuriais pasinaudodojo Bessel ir Auwers. 1852 P. Rigaud išspausdino raštus ir biografiją.

3) Omar Nelson (g. 1893) JAV generolas. 1915 baigė West Point karo mokyklą. Ligi 1943 ėjo įvairias akademines bei administracines pareigas. 1943 buvo priskirtas prie gen. G. Pattono štabo, gaudamas 2 korpui vadovauti. Išlaisvino šiaurinę Afriką nuo ašies valstybių karo pajė-

O. N. Bradley

gų. Iš Afrikos išsikėlė į Siciliją. 1944 vadovavo I armijai, tai Normandijoje išsikeliant. Toliau ligi karo pabaigos XII armijos vadas. 1945 — 1947 veteranų reikalų tvarkytojas. 1947 XI 21 kariuomenės štabo viršininkas. 1949 JAV ginkluotųjų pajėgų vyriausias štabo viršininkas. 1953 išėjo į atsargą.

Bradshaw Henry (1831—1886) Cambridge universiteto bibliotekininkas ir inkunabulų tyrinėtojas. Išsp. The Printer of the Historia S. Albani 1868, List or the Founts of Type and Woodcrit Devices used by printers in Holland 1871, jame nustatęs principus pirmųjų spaustuvininkų raidžių formoms lyginti.

Bradsot panašus į bacillus oedematis maligni lazdelės pavidalo bacilas. Tai priežastis epideminės avių ligos, dėl kurios kartais avys padvesia per kelias valandas.

Bradstreet's vardas JAV agentūros, duodančios informacijų apie finansinę prekybininkų ir firmų būklę. Ją 1849 New Yorke įsteigė J. M. Brasstreet. Ji leidžia ir žurnalą B., skelbiantį didmenų kainų indeksą.

Bradūnas Kazys (g. 1917 II 11 Vilkaviškio aps. Alvito vl. Kiršų k.) poetas. Gimnaziją baigęs Vilkaviškyje, studijavo lituanistiką Kauno ir Vilniaus universitete, kurį pabaigė 1943. 1941 mokytojas Alytaus gimnazijoje. 1944 pasitraukęs į Vakarus, mokytojavo Miuncheno lietuvių gimnazijoje. 1949 atvyko į JAV, į Baltimorę.

K. Bradūnas

Red. Ateitį 1937 — 1938, Aidus 1945 — 1948, nuo 1952 Literatūros Lankų redakcijos kolektyvo narys. 1951 suredagavo antologiją Žemė.

Eilėraščius pradėjo spausdinti Ateities Spinduliuose ir Ateityje, vėliau bendradarbiavo Židinyje, Naujojoje Romuvoje.

B. yra paskelbęs poezijos knygas — Vilniaus Varpai 1943 (²1947), Pėdos arimuos 1944, Svetimoji duona 1946, Maras 1947, Apeigos 1948. Giliai iš mažens veikiamas kaimo dainų, B. išaugo vėlesnėje lietuvių ir kitų tautų poezijos kultūroje. Vyraująs jo poezijos bruožas yra savo žemės prieraišumas, lietuvių žemdirbio pasaulis ir jo mistika, nors jo eilėraščiuose savas ir tam tikras kultūrinis klodas (Vilniaus Varpai). Nemaža vietos jo kūryboje turi tremties motyvas. Ilgainiui B. savo pirmąjį žemdirbio sluogsnį papildė naujais elementais, einančiais ligi senovinių, vietomis dar pagoniškų lietuviškų apeigų, papročių ir tikėjimų. Vietomis jo lyrikoje praskamba idilė. Jo lyrikon įsipina ir epinis bruožas, iš kurio išaugo Maras, kuriame apsakoma tautą ištikusi Dievo rykštė praeitųjų šimtmečių ūkuose. Jo poezijos idealistinės gaidos ir religinio motyvo derinys su žemdirbio artojo pasauliu duoda stipriausius B. poezijos posmus.

B. kūrinių forma paprasta, sakinys dažniausiai trumpas) ir tiesmukas. B. savo jausmus išsako kiek galint tiesiogiau ir kukliau. Čia ir slypi jo kūrybos savitumas ir pridengtas grožis.

Bradwardine Thomas (1290—1349) anglų teologas, filosofas ir matematikas. Oxfordo universiteto profesorius, nuo 1338 karaliaus Eduardo III kapelionas ir nuodėmklausys. Jo matematiniai raštai išsp. 1495. Svarbiausias jo teologinis raštas De causa Dei contra Pelagium (išsp. 1618). Jo teologijai daug įtakos turėjo šv. Augustinas ir Duns Scotus. Prieš pelaginizuojančias savo gadynės sroves jis atstovavo teoliginiam determinizmui, kuris paskiau paveikė Minecourtą ir Wiclifą.

K. Hahn Th. B. und seine Leben 1905.

A. Braf

Braf Albin (1854—1912) čekų tautinio atgimimo veikėjas, ypač pasižymėjęs, čekų ūkio kultūrą keldamas ir organizuodamas, vėliau universiteto profesorius. 1909 ir 1911 Austrijos ministeris.

Gruber-Horaček A. B. Život a dilo 1922—1924.

Brafmanas Jokūbas (1824–1879) nuo žydų atskilęs pamfletininkas, 1858 virtęs pravoslavu ir rusų valdžiai paruošęs raštą apie žydus, dėl kurio nuo 1866 buvo paskirtas Vilniuje žydų knygų cenzoriumi, o nuo 1871 toms pačioms pareigoms Petrapilin. Savo knygoje Jevrejskija bratstva i kniga kahala 1869 kaltino kahalus, sudarant valstybę valstybėje. 1871 Vilniuje valdžios paskirtoji mišri žydų ir krikščionių komisija nustatė, kad jo knygoje ci-

tuojamieji dokumentai iškreipti arba klaidingai aiškinami.

Braga šiaurinės Portugalijos miestas, Minho provincijos administracinis centras. 30.000 gyventojų (1950). XII a. katedra. Sen romėnų Bracara Augusta, V a. svevų sostinė, 770—1040 maurų valdžioje, XII a. Portugalijos sostinė.

Braga Teofilo (1843—1924) portugalų rašytojas ir politikas, literatūros istorijos, profesorius, 1910—1911 VIII ir 1915 Portugalijos respublikos prezidentas. Jo poezijos rinkiniai — Folhas Verdes 1869 ir Visao dos Tempos — 1864 jį pastatė vad. Coimbros literatūrinės mokyklos priešakyje. Savo Historia da poesia popular portuguesa 1867 ir kt. pagrindė portugalų liaudies poezijos tyrinėjimą. Pasižymėjo literatūros istoriku — Historia da litteratura portuguesa 1870—1881, filosofu pozityvistu — Traços geraes da philosophia positiva 1877, respublikonu — Historia des idees republicanas 1880. 1910 X virtęs provizoriniu Portugalijos prezidentu, proklamavo monarchijos panaikinimą ir bažnyčios atskyrimą nuo valstybės.

Bragança Portugalijos ir Brazilijos valdovų dinastija, vardą gavusi nuo B. miesto. Portugaliją valdė 1640—1853, Braziliją 1822—1889. Šios dinastijos atstovai pradėjo Portugaliją valdyti, jai iš Ispanijos valdžios išsilaisvinus. 1853—1910 Portugaliją valdė netiesioginė B. Coburgų linija.

Bragg 1) William Henry (1862—1942) anglų fizikas. Adelaidės, Leedso ir Londono universitetų profesorius, Karališkosios draugijos narys ir 1935—1940 pirmininkas. Sudarė tikslų metodą rentgeno spindulių spektroskopijai. 1915 drauge su sūnumi W. L. B. gavo Nobelio fizikos premiją. Išsp. X-Rays and Crystal Structure (su W. L. Braggu) ⁵1925, The World of Sound 1919, Concerning the Nature of Things 1925, Introduction to Crystal Analysis 1929, The Universe of Light 1933, Chemistry and the Body politic 1935, The Story of Electromagnetism 1942.

2) William Lawrence (g. 1890 Adelaidėje) Williamo Henry (1) sūnus, anglų fizikas. 1919—1937 Manchesterio universiteto profesorius. Nuo 1938 Cambridge eksperimentinės fizikos profesorius ir Cavendish laboratorijos direktorius. 1915 drauge su tėvu gavo Nobelio premiją. Išsp. X—Rays and Crystal Structure (su tėvu) ⁵1925, The Structure of Silicates 1930, The Atomic Structure of Minerals 1937, Electricity 1936.

Brahe Per (1602—1680) švedų politikas. 1635 vedė taikos derybas su Lenkija ir Lietuva. Nuo 1660 Karolio I globėjas. Įkūrė Abo (Turku) universitetą.

Brahe Tycho (1546 XII 14 Knudstrupe—1601 Prahoje) danų astronomas. 1574 dėstė astronomiją ir astrologiją Kopenhagos universitete. 1576 Hveno saloje prie Sundo sąsiaurio įtaisė observatoriją ir per 21 metus tenai vadovavo dangaus stebėjimams. Ilgainiui patekęs danų karaliaus nemalonėn ir susikivirčijęs su didikais, 1597 išvyko į Prahą, kur, gavęs imperatoriaus Rudolfo II astronomo titulą, Beneteko pilyje įtaisė naują observatoriją, čia ligi mirties pradirbęs, kurį laiką Keplerio padedamas. B. patobulino astronominių stebėjimų metodus, sugalvojo naujų instrumentų, kaip azimutinį kvadrantą ir sieninį kvadrantą. B. sustatė per 1000 žvaigždžių katalogą. Tyrė refrakciją ir atrado mėnulio variaciją. Iškėlė pirmykštės Koperniko teorijos netikslumus. B. sustojo pusiaukelyje tarp Ptolemėjo ir Koperniko, pripažindamas, kad planetos, išskyrus žemę, skrieja aplink saulę, tačiau sprendė, kad saulė skriejanti aplink nejudomąją žemę. Čia jis pakartojo Heraklido iš Pontijos mintis. B. pripažino kometas tikrais dangaus kūnais; taip pat atmetė kietas persišviečiančias planetų sferas.

Tycho Brache antkapis

Prie jo gyvos galvos jo raštų tebuvo išspausdintas Epistolarum astronomicarum liber primus 1596, o jam mirus — Astronomiae instauratae progymnasmata 1602, De mundi aeterii recentioribus phaenomenis liber secundus 1603.

E. Dreyer T. B. 1890; *J. A. Gade* T. B. 1947.

Brahm Otto (1856—1912) vokiečių teatro režisorius ir literatūros istorikas. Vokiečių teatro direktorius Berlyne. Meiningiečių idėjų tęsėjas, scenon įvedė natūralistinę dramą. Išsp. Das deutsche Ritterdrama des XVIII Jhrh. 1880, H. Ibsen 1884, H. v. Kleist ³1892, Kritische Schriften 1913—1914.

Brahms Johannes (1833—1897) vokiečių kompozitorius. Muzikos mokėsi Hamburge, nuo 1862 apsigyveno Vienoje, dirbdamas dirigentu, o vėliau plačiai koncertuodamas visoje Europoje. Berlyno meno akademijos narys. B. laikomas paskutiniuoju vokiečių romantino klasicizmo atstovu. B. savo kū-

ryboje orientavosi į Beethoveną ir Schumanną. Aplink jį spietėsi kritiko E. Hanslicko vadovaujami Wagnerio pasekėjai. Formos atžvilgiu B. laikomas tiesioginiu Beethoveno sekėju. Melodika artimesnė Schumannui. Svarbioji jo sritis kamerinė muzika. Svarbiausieji kūriniai: 4 simfonijos, variacijos Haydno tema, keletas uvertiūrų, du fortepiono koncertai ir kt.; chorui su orkestru — Requiem, Näne; fortepionui 3 sonatos, variacijos Händelio ir Paganini temomis, daug dainų.

J. Brahms

W. Niemann B. 14 leid. 1933; *Rehberg* B. 1947.

Braibant Charles (g. 1884) prancūzų rašytojas, rašęs istorinius ir socialinius romanus iš provincijos gyvenimo. Išsp. Le roi dort 1933, Resplendine 1934, Le secret d'Anatole France 1935, Le Soleil de Mars 1938, Lumière Bleue 1940.

Braila Rumunijos miestas ir uostas Dunojaus žemupyje. 96.000 gyventojų (1948). XVIII a. turkų tvirtovė, kuri 1829 Adrinapolio sutartimi buvo nugriauta.

Braille Louis (1809—1852) aklųjų mokytojas. Pats apakęs, būdamas trejų metų amžiaus, 1825 sudarė pirštais čiuopiamąją aklųjų raidyną. Išsp. Nouveau procédé pour représenter par des points la forme même des lettres à l'usage des aveugles 1839.

Brailoiu Constantin (g. 1899) rumunų kompozitorius ir etnologas. 1944 organizavo tarptautinį liaudies muzikos archyvą. Išsp. Esquisse d'une méthode de folklore musical 1932, Boceste diu Ouas 1936, Poetiille soldatuli Tomut 1944.

Brailovsky Alexander (g. 1896) žydų kilmės pianistas, Chopino veikalų vienas geriausiųjų atlikėjų, po I pas. karo didelio garso. Belgijos vyriausybė pianistams paskyrė B. vardo stipendiją.

Brailsford Henry (g. 1873) anglų publicistas. Redagavo Nation, Tribune. Palaikė tautinius ir revoliucinius sąjūdžius. 1907 pasitraukė iš liberalų ir perėjo į darbiečių partiją. Išsp. Leaguue of Nations, Property or peace 1934, Why Capitalism means war 1938, Democracy for India 1940, America our ally 1940, From England to America 1940, Our settlement with Germany 1944.

Brain Trust (smegenų trestas) JAV prezidento Franklino D. Roosevelto patarėjų pavadinimas New Deal reikalui. Pradžioje patarėjais buvo Columbia universiteto profesoriai, vėliau buvo besikeičianti intelektualų grupė.

Braižalas (tušas) braižybinis rašalas, įvairių spalvų ir rūšių dažai braižybai. Jie vandenyje greit tirpsta ir popieriuje greit džiūva.

Braižyba įvairių daiktų vaizdavimas plokštumoje tam tikromis taisyklėmis ir su linijėlės bei skriestuvo pagalba atitinkamu masteliu. B. gali būti skirstoma į 1) geometrinę B., 2) braižomąją geometriją ar projekcinę B. ir 3) techninę B. Pirmosios B. yra lyg įvadas techninei B. Geometrinė B. moko, kaip grafiniu būdu spręsti įvairius plokštumos geometrijos uždavinius. Projekcinė B., arba braižomoji geometrija, nustato teorinius B. pagrindus ir nagrinėja įvairių linijų, figūrų ir turinčių erdvėje koordintomis nustatytą padėtį braižymą. Techninė B. nagrinėja vaizdavimą daiktų, reikšmingų technikoje (mašinų ir jų dalių ir kt.).

Techninė B. gali būti skirstoma į topografinę, statybinę ir mechaninę.

B. įrankiai yra braižomoji lenta ir stalas, linijėlės ir kiti matavimo įrankiai, braižikliai ir skriestuvai.

Įvairūs kūnai B. vaizduojami jų projekcijomis.

M. Baublys Technikinė braižyba 1934.

Braižomoji geometrija mokslas apie metodus erdvės figūroms vaizduoti plokštumoje. Jos tikslas — reikšti erdvės paviršius brėžinio plokštumoje taip, kad iš brėžinio duomenų būtų galima kiek galint griežčiau spręsti apie paviršiaus pavidalą bei jo matavimus ir išnagrinėti jo savybes. B. G. pagrinde glūdi mokėjimas brėžinio duomenimis nustatyti erdvės taško padėtį brėžinio plokštumos atžvilgiu. Dažniausiai yra vartojami ortogoninių projekcijų, perspektyvos ir aksonometrijos metodai.

Visų pirma tirdama eilę, liečiančių taškų, tiesių ir plokštumų projekcijas ir jų susikirtimą įvairiose padėtysė, elementarinių problemų, gautuosius dėsnius vartoja plokščioms ir dvigubo kreivumo kreivėms tirti, kreiviniams paviršiams, lietėjoms ir liečiamoms plokštumoms išvesti ir t. t. B. G. labiausiai vartojama šešėlių teorijai ir perspektyvai.

B. G. išriedėjo iš seniau žinotų perspektyvą liečiančių praktinių taisyklių, bet jos tikruoju kūrėju laikomas prancūzų inž. G. Monge, kuris atskiras B. G. taisykles pirmasis sujungė glaudžioje mokslinėje sistemoje. Jo rašytasis kursas Géometrie descriptive išsp. 1799. Tolimesnėje B. G. rai-

doje daugiausia nudirbo Monge's mokiniai Lacroix, Hochette, Dupin, Oliver.

T. J. Obenrauch Geschichte der darstellenden und projectiven Geometrie 1897.

Brakas 1) Adomas (1886 IV 6 Klaipėdos aps. Jonkaičių k. — 1952 II 2 Sibire) dailininkas, visuomenės veikėjas, vienas iš M. Lietuvos lietuvių kultūrinio bei organizacinio gyvenimo vadų. Mokėsi Tilžės gimnazijoje ir Paryžiaus meno akademijoje. 1906 su kitais buvo vienas iš M. Lietuvos jaunimo draugijos Santaros steigėjų ir po I pas. karo kelerius metus jos pirmininku. Klaipėdoje įsikūręs, įst. liet. giedotojų Aido draugiją. 1922 kartu su J. Stiklioriumi ir kt. įst. Aukuro dr-ją tautos kultūrai kelti ir muzikos mokyklą. I pas. kare vokiečių mobilizuotas, dalyvavo armijos lauko felčeriu rytų ir Balkanų frontuose. Grįžęs iš karo, tuojau pradėjo kelti reikalą M. Lietuvai su Neprikl. Lietuvos respublika susijungti. Klaipėdos krašto prancūzų okupacijos metu kurį tarpą buvo Prūsų Lietuvių Susivienijimo Tautos Tarybos pirmininkas. 1922 dalyvavo Paryžiuje ambasadorių konferencijoje, kur rūpinosi Klaipėdos kraštą prijungti prie Nepriklausomosios Lietuvos. Vėliau buvo ūkinių draugijų — Ryto, Laimos, Tautinio Lietuvių Banko — steigėjuose. Iliustravo daug knygų. Visų pirma piešė vinjetes 1909 TMD išleistiems V. Kudirkos raštams, daugeliui Vydūno raštų (pradedant 1909 Lietuvos Varpeliais). Nemaža sukūrė ir didesnių grafikos bei tapybos darbų, surežisavo ir pastatė per 100 scenos veikalų. Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojas, 1923 su Kairiu išleido Skaitymo ir rašymo knygelę. 1939 išsikėlė į Kauną ir buvo gimnazijos mokytoju. 1941 bolševikų buvo išvežtas į Sibirą, kur nukankintas po 10 metų mirė.

A. Brakas

2) Martynas (g. 1907 X 30 Klaipėdos aps. Jonkaičiuose) teisininkas, M. Lietuvos visuomenininkas. 1927 baigęs Klaipėdos Luizos gimnaziją, studijavo teisę Berlyno, Koelno ir Kielio universitetuose. 1934—1937 praktikavosi Klaipėdos Krašto teismuose. 1938 Klaipėdos Teismo teisėjas, 1939 Klaipėdos gubernatūros teisių patarėjas. 1939—1940 Klaipėdos uosto bendrovės direktorius. Nuo 1934 ligi 1944 dėstė teisę Prekybos Institute Klaipėdoje ir Šiauliuose. 1941—1942 Šiaulių Apygardos Teismo prokuroro padėjėjas, 1942—1944 advokatas Šiauliuose. Maskoliams Lietuvą okupuojant, pasitraukė į Daniją, kur aktyviai dalyvavo tremtinių organizacijoje ir 1949—1950 buvo Danijos Lietuvių Bendruomenės valdybos pirmininkas. 1951—1952 Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto vykdomosios tarybos narys. 1952 M. Lietuvos Tarybos vicepirmininkas. 1952 išvyko į JAV. Nuo 1954 I 1 Lietuvos Laisvės Komiteto narys New Yorke.

M. Brakas

Brakonierius slapukas medžiotojas, medžiojąs nesilaikydamas medžioklės įstatymų — draudžiamu laiku, neleistinais medžioti būdais ar draudžiamomis priemonėmis. B. bus kiekvienas asmuo, naikinąs gyvūnus draudžiamuoju metu. Pirmutiniai medžioklės suvaržymai Europoje atsirado feodalizmo metu, kai didikai pasisavino didžiausius žemės plotus, kur medžioklė liko išimtinė siuzereno privilegija. XIV ir XV a. už nusikaltimus medžioklės nuostatams buvo nustatytos didelės bausmės — kalėjimas, plakimas rykštėmis ir net trėmimas iš gyvenamosios provincijos.

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos įstatymai B. atžvilgiu buvo kiek švelnesni. Už savavališką medžiojimą svetimuose miškuose Lietuvos Statutas nustatydavo piniginę bausmę, kurią reikėjo sumokėti ir už nukautą gyvį. Taip pat Lietuvos Statutas numatė ir medžiojamųjų gyvių apsaugą, pinigines bausmes nustatydamas už lapiukų iš urvų iškasimą, už sakalų ir gulbių lizdų ardymą. Ypač bebrai buvo globojami: ties bebravietėmis būdavo draudžiama šienauti, malkų rinkti. Už bebrų išvijimą į kitą rajoną ir už jų nukovimą buvo nustatomos piniginės bausmės.

Kiek brakonieriavimas XVII a. buvo paplitęs, matyti kad ir iš išspausdinto 1639 IV 22 Vladislovo IV lietuviško įsakymo, kur pranešama apie Brandenburgo margrafo Jurgio Vilhelmo nusiskundimą, kad daug „Strieltziu arba Szauditoju" brakonieriauja Prūsijos miškuose, o gaudomi pabėga Lietuvon. Vladislovas IV tokius B., jei jie yra kilę iš Prūsijos, leidžia gaudyti ir nugabenti bausti į Prūsiją, o jei kilę iš Lietuvos, juos į Varšuvą, Lenkiją, bausmės gabenti.

Su masiniu brakonieriavimu Lietuvoje buvo kovojama ir rusų okupacijoje XIX a. Nepriklausomybės laikais tekdavo irgi su juo susidurti, juo labiau, kad jis Lietuvos gamtai buvo ypač pavojingas, nes buvo baigiami naikinti daugelio žvėrių ir paukščių rūšių likučiai. Nepriklausomojoje Lietuvoje B. buvo dviejų rūšių — kilpininkai, spąstininkai ir įvairūs lizdų naikintojai, kiaušinių rinkėjai bei jaunų gyvių gaudytojai ir B., medžiodami šaunamuoju ginklu.

J. Elisonas Mūsų krašto brakonieriai — Medžiotojas 1928 N. 4.

Brakpan P. Afrikos Transvalio miestas į rytus nuo Johannesburgo. 83.500 gyventojų (1946). Aukso kasyklos, metalo pramonė, geležinkelių mazgas.

Brakteatas (lot. bractea — skardos lapelis su išspaustais raštais) 1) VI a. Skandinavijoje papuošalams vartojami metalo dirbiniai; 2) viduramžiais vadintos plonos (50 mm) kaldintos sidabro monetos, kuriose vaizdas vienoje pusėje buvo įgaubtas, kitoje išgaubtas. Pradėtos kaldinti Vokietijoje XII a.

Bralinskių miškas Raseinių miškų urėdijoje, 74 ha ploto. Miškas prieina prie Dubysos. Eglynas III augštumo.

Brama (Brahma) Indijos tikybos dievų trejybės („trimurti") augščiausias dievas „kūrėjas", kuris kartu su savo žmona, deive Sarasvati, valdęs pasaulį; bramanų filosofijoje B. buvo pasaulio svarbiausio dėsnio ar principo pavadinimas. Per pastaruosius šimtmečius B. įtaka žymiai susilpnėjo: jo vardo šventovės beveik visiškai išnyko, ir Višnu, Šiva bei kiti dievai, deivės nustūmė jį į antrosios eilės dievų tarpą.

Bramanas (brahman, brachman, brahmin) Indijos dvasininkijos kastos (luomo) narys. Šitai augščiausiai ir įtakingiausiai kastai priklausė ne tik visų tikybinių apeigų atlikimas ir dogmų saugojimo ir interpretavimo monopolis, bet ir visos kitos intelektualinės veiklos sritys: filosofija, poezija, istorija, teisės kūryba ir pritaikymas, iš dalies net ir valstybės valdymas. Senovės taisyklėmis savo gyvenime B. pereidavo keturias stadijas: mokinio, šeimininko, anachoreto ir asketo, ir jam buvo griežtai uždrausta turėti kitokio, negu dvasios darbo. B. kasta ypač buvo reikšminga senovėje, kol Indija buvo suskaldyta į mažas valstybes. Tik B. tada palaikydavo jos dvasinį vieningumą. Kaip savotiškos dvasinės aristokratijos, jų įtaka yra žymi ir mūsų laikais, o jų skaičius dabar siekia beveik 20 milionų.

Bramanizmas (Brahmanism, Brahminism) Indijos tikyba, seniausia iš visų gyvųjų tikybų pasaulyje. Jos esminiai pradai susidarė apie 1500 pr. Kr. B. istorija nurodyta jo kanoniniais veikalais: Vedos, keturios šventosios giesmės, o iš jų seniausioji Rigveda (1500 metų); ritualiniai Vedų komentarai „bramanos" (1000 metų); bramanizmo kodeksas „Manu" (800 metų); Vedų filosofiniai komentarai „upanišados" (500 metų); epinės poemos Ramajana ir Mahabharata (300 metų, su vėlesniaisiais papildymais, iš kurių svarbiausias — poema Bhagavadgita); himnai „puranos" naujiems dievams (800 metų po Kr.). Visos datos apytikrės, nes visi veikalai yra bevardžiai liaudies (bramanų) kūriniai. 250 pr. Kr. — 600 po Kr. Indijoje įsiviešpatavo budizmas, B. palikdamas antrąją vietą. Bet vėliau B. atsigavo ir beveik visiškai budizmą išstūmė iš Indijos. B. yra vienintelė politeistinė tikyba, išlikusi iki mūsų laikų. Jos mitologija yra labai didelė, bet paini ir miglota. Labiausiai yra žinomos dvi trejybės: senesnioji, dar iš Vedų laikų: A g n i — žemės ir ugnies dievas, I n d r a — oro ir audros dievas, V a r u n a — dangaus ir šviesos dievas. Vėliau juos išstūmė „puranų" dievai: B r a m a (kūrėjas), V i š n u (statytojas) ir Š i v a (griovėjas). Jų kiekvienas valdė su savo žmona-deive. Be to, yra žinoma dar šimtai, jei ne tūkstančiai, kitų didesnių ar mažesnių dievų vardų. Dievų hierarchija nėra tvirtai nustatyta. Nuo laiko, vietos ar tradicijų pareinant, vienas ar kitas yra laikomas galingiausias, ir todėl B. visuomet buvo suskilęs į daug sektų ir pakraipų. Tačiau iš seniausių laikų buvo tendencija surasti vieną augščiausią būtybę, o visus kitus dievus laikyti tos būtybės įvairiais vardais. Todėl kartais laikoma, kad politeizmo priedangoje B. savo esme tesanti monoteistinė tikyba. B. yra labai surištas su Indijos istorija, geografija, kultūra, menu, socialine tvarka ir su tautinėmis aspiracijomis, kurios visos viena kitą palaiko. Todėl B. yra žinomas tik Indijoje, bet ten jis tuo tarp viešpatauja. Vienas iš B. ramsčių yra gausi ir įtakinga bramanų kasta. Nuo XIX a. pradžios atsirado noro B. arba, kaip jis dabar dažnai vadinamas, „Indoizmą" (Hinduism), reformuoti, ir, jo esminius tautinius elementus paliekant, apvalyti nuo archaizmų ir pritaikinti prie dabarties dvasinių reikalavimų. Šita kryptimi veikė Rammohan Rai (1772—1833) su savo Brahma Samaj dr-ja; Mula Sankara (1824–1883) su savo Arya Samaj organizacija; Ramakrishna Paramahasma (1834—1902) su savo teosofine pakraipa. Tų pačių tendencijų galima rasti ir poeto Rabindranatho Tagorės ir Gandžio veikloje. Tuo tarpu šios tendencijos tik padidino Indoizmo chaotiškumą. Tačiau tai

padaro jį tinkamą vietos sąlygoms: liaudžiai jis imponuoja „puranomis" su jų dievų bei deivių panteonu, kuriame kiekvienas sau gali rasti tinkamą globėją; filosofiškai nusiteikę žmonės „upanišadose" randa visokių pakraipų pradų; dievo ieškotojai gilinasi į Bhagavadgitos žmogaus-dievo mistiką.

Sidney Cave Living religions of the East 1921 (duota bibliografija); *W. J. Wilkins* Hindu Mythology 1882; *Farquar* Modern Religious Movements in India 1915; tekstų vertimai: *Max Müller* The Sacred Books of the East; *A. K. Coomaraswamy* Hinduism and Buddism 1943; *H. Glasenapp* Die 5 gross. Religionen 1951.

Bramante, tikrai Donato d'Angelo Lazzari (1444—1514), vienas žymiųjų Italijos ankstyvojo renesanso architektūros kūrėjų. Menininko karjerą pradėjo tapytoju. Piešė freskas Milane (Filosofai), vėliau atsidėjo tik architektūriniams darbams. Jau Santa Maria presso S. Satiro ir S. Maria delle Grazie bažnyčių pastatuose taikė tokias architektūrines formas, kurios XVI a. architektūrai virto klasikinėmis, ir jo stilius buvo pavadintas „bramantesco". Kaip subrendęs menininkas-architektas, nuo 1499 dirbo Romoje ir čia pastatė palazzo Cancelleria, palazzo Gizo ir ankstyvojo renesanso istorijai itin svarbią bažnytėlę Tempietto — naujos gadynės architektūros manifestą. Savo genialumą B. norėjo parodyti, šv. Petro baziliką bei Vatikaną perstatant. B. kūryba pasižymi visumos harmoningumu, efektingais dekoraciniais elementais ir ryškiu išbaigimu.

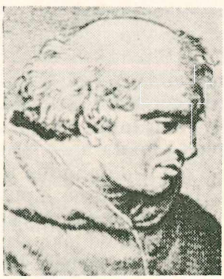

Bramante

Bramante Bažnytėlė, vad. Tempietto

C. Baroni B. 1944; *O. Kerber* Von B. bis Hildebrandt 1947.

Bramantino, tikrai Bartolomeo Suardi (m. 1536), italų tapytojas ir statytojas, Bramantės mokinys ir padėjėjas. Žymiausi paveikslai: Bėgimas į Egiptą, šv. Domininko gyvenimas (freskos).

Bramaputra (indų Brahmaputra – Brahmos sūnus) Tibeto, Asamo ir Bengalijos upė, Gango kairysis intakas, 2900 km ilgio. Prasideda Tibeto kalnuose, teka giliu slėniu į rytus, lygiagrečiai su Himalajais, vadinama Makang, Tamčak, toliau Kangpo. Po 1500 km savo kelio, pasiekusi 95° geografinio ilgumo, upė staiga prasiveržia į pietus, skersai Himalajų grandinę, aplenkdama vieną augščiausiųjų viršūnių Namča-Barva, 8350 m nuo jūros lygio. Šiame ruože upė vadinama Dihang. Patekusi į Asamą, dabar pietinę Indijos provinciją, ties Kobo ji gauna kairiuosius Dibang ir Luhit intakus; dabar jau vadinama Bramaputra, teka bendra pietvakarių linkme plačiu, ligi 80 km pločio, slėniu tarp Abor ir Dafla kalvų iš dešinės ir Naga, Mikir bei Khasi kalnų iš kairės. Savo žemutiniame ruože per 725 km B. susirenka vandenį iš gausių intakų, kaip Subansiri, Kameng, Dhansiri, Manas, Amo, Tista. Jos slėnys tirštai apgyventas ir plačiai naudojamas žemės ūkiui. Rytų Pakistano Bengalijos provincijoje B. savo žemupiu, vad. Jamuna ar Džiamuna, ties Goalundo jungiasi su Gango upe, 280 km nuo jos žiočių, sudarydama jo žemupį Padmą. Seniau B. vaga buvo toliau į rytus ir turėjo atskiras žiotis į Bengalijos įlanką, kartu su kairiuoju intaku Meghma. Todėl kartais B. laikoma atskira upe, ir žinios apie jos baseino plotą yra labai skirtingos. B., kaip Gango intako, baseino plotas yra 548.400 km². Jos vandens debitas, išeinant iš Tibeto, yra 3000 m³/sek., Asame ties Kobo 3600, ties žiotimis 7030 m³/sek. B. pasižymi savo drumstumu ir nepaprastu sąnašų kiekiu: jos vagoje daug nepastovių seklumų ir salų, žemupio vaga kinta ir delta auga. Potvynis prasideda gegužės mėn., kai tirpsta sniegas kalnuose, ir trunka visą vasarą dėl labai gausių musono lietų. Ateityje numatoma įrengti tvenkinius šalutiniuose slėniuose potvynių žalai sumažinti ir irigacijai praplėsti.

Sativa Chandra Majumdar Rivers of the Bengal Delta 1942.

Bramarayi Acanthopterygii pobūrio, šeimos kaulingoji žuvis. Ligi 70 cm. ilgio. Gyvena Atlanto gelmėse ir tik audrų metu išmetama Anglijos bei Prancūzijos pakraščiuose.

Bramsonas Leiba (1869 Kaune — ?) žydų veikėjas. Baigė Kauno gimnaziją ir Maskvos universiteto teisių fakultetą. Petrapilyje vertėsi advokatūra. 1893 redagavo Sistematičeskij ukazatel literatury o jevrejach. 1899—1906 Jewish Colonisation Association (JCA) atžalos Rusijoje (JKO—EKO) komiteto reikalų vedėjas. Jo rūpesčiu buvo išsp. Materijaly o položenii jevreev v Rossii 1904 (prancūzų kalba — Recueils de matérieux sur la situation économique des israelites en Russie 1906—1908). 1906 žydų sąjungos visoms teisėms gauti iš Kauno buvo paskirtas kandidatu valstybės dumon. Čia kartu su O. Finkelšteinu sudarė žydų ir lietuvių bloką, išlikusį ligi IV dumos 1912. Išrinktas I dumon, buvo vienas vyriausiųjų darbiečių (trudovikų) frakcijos steigėjų. Drauge su kitais pasirašęs Vyborgo atsišaukimą, buvo nuteistas ir ligi 1917 vasario revoliucijos nebegalėjo dirbti politinėje veikloje. 1917 buvo liaudininkų socialistų ir darbiečių atstovas Petrapilio darbininkų ir kareivių atstovų tarybos vykd. komitete. Po bolševikų perversmo pasitraukė iš Rusijos, perkėlė Berlynan jo vadovaujamą nuo 1908 organizaciją ORTą ir iš ten organizavo ORTo draugijas Lietuvoje, Latvijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Prancūzijoje, JAV, Anglijoje.

Branchellion parazitinė dėlių gentis lapuotomis šoninėmis ataugomis. B. torpedinis Atlante ir Vidužemio jūroje parazituoja ant žuvų.

Branchiobdelia Oligochaeta būrio žieduotųjų kirmėlių (Annelides) gentis. Gyvena parazitinį gyvenimą ant vėžių. Cilindrinės formos kūnas yra sudarytas iš kelių nelygių segmentų. Kūno gale yra siurbukas. Minta vėžių krauju.

Branchiosauridae Stepocephala būrio kastinių išnykusių varlių (Amphibia) šeima. B. panašūs į salamandras arba tritonus. Randami anglies ir permės sistemų sluogsniuose.

Branchiostoma ž. Amphioxus (I t. 152 psl.).

Branchipus Branchipodidae šeimos, Phyllopoda būrio vėžiagyvis. Vienintelė rūšis B. schaefferi arba stagnalis kartais masėmis pasirodo laikiniuose vandens baseinuose. Per vieną vasarą būva kelios generacijos. Randamas ir Lietuvoje.

Branchiura Copepoda būrio parazitinių vėžiagyvių pobūris. Parazituoja karpių, lydžių, lynų ir kitų žuvų odoje bei žiauninėje tuštumoje.

Branco Rio, arba Parima Rio, Negro upės Brazilijoje kairysis intakas, 1300 km ilgio.

Brancuse Constantin (g. 1876) abstrakčiojo meno šalininkas, pasižymėjęs rumunų skulptorius. Rodino ir Mercié mokinys. Jo skulptūros: Mieganti mūza, Pabučiavimas, Paukštis erdvėje.

Brand Johannes Arnold (1647—1691) Duisburgo universiteto profesorius. 1673—1674 dalyvavo Brandenburgo kurfiursto Fridricho Vilhelmo pasiuntinybėje į Maskvą pas rusų carą Aleksiejų. Vykdamas į Maskvą per Lietuvą ir Latviją (kopomis ligi Klaipėdos, paskiau per Palangą į Rygą), rinko medžiagą ir apie lietuvių kalbą ir papročius. 1674 sustojęs Ramintos medžioklės pilyje, ir lietuviškai buvo šiek tiek pramokęs. Grįžęs iš kelionės, Duisburge vėl profesoriavo, parašė plačius užrašus iš savo kelionės, kuriuos 1702 vokiečių ir 1703 olandų kalba išleido H. Ch. Hennig — Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churland, Liefland, Plescovien... Kadangi jis kiek ilgėliau buvo sustojęs M. Lietuvoje, tai ir visos jo žinios apie lietuvius beveik ją vieną teliečia. Čia jis šiek tiek žinių patiekė apie lietuvių vestuvinius papročius, drabužius, laidotuves, prietarus, davė keletą lietuviškų patarlių, vienos raudos lietuvišką tekstą, keletą giesmių iš D. Kleino 1666 giesmyno, truputį lietuvių kalbos pavyzdžių. B. pirmasis spaudai nusiuntė ir vienos lietuviškos dainos tekstą.

Myk. Biržiška Liet. dainų literatūros istorija 1919.

Brandano sala — tariamai šv. Brandano Atlante surastoji judančioji sala, besilaikiusi ant Jaskonijaus žuvies nugaros. Dėl to viduramžių geografai savo žemėlapiuose ją vaizdavo žuvies pavidalu. Įvairūs keliautojai jos jieškojo XVI, XVII ir XVIII a., kol paaiškėjo, kad tai buvusi gryna pasaka.

Brandanus (484—578) vienuolis benediktinas, airių šventasis. Plaukė Atlantan pažadėtosios šventųjų žemės jieškoti, 565–576

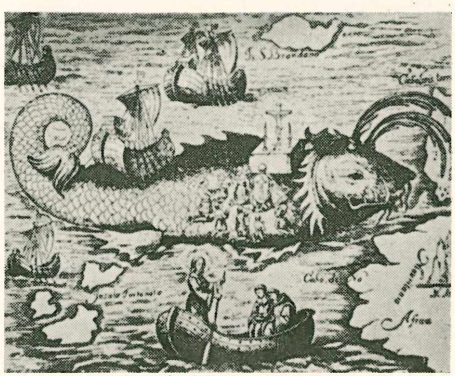

Brandano sala

kelionėje pasigyrė suradęs paskiau jo vardu pramintą didelę judančią salą. Legendos apie jo kelionę XI a. buvo surašytos knygoje Navigatio Brandani. Ž. Brandano sala.

G. Schirmer Zur Brandanus Legende 1888.

Brandeis 1) Jan (1818—1872) čekų portretistas. Geriausiuoju jo darbu laikomas grafo P. Thuno portretas.

2) Louis Dembitz (1856 — 1941) JAV teisininkas, 1916—1939 Augščiausiojo teismo teisėjas. Palaikė liberalines reformas (streikų teisė, nakties darbo nustatymas). Išsp. Other People's Money and how the Bankers use it 1918, Bussines a Profession 1924.

Brandenburg 1) Erich (1868 — 1946) vokiečių istorikas. Išsp. Die deutsche Revolution 1848, 1912, Reichsgründung 1916 (²1924), Die materialistische Geschichtsauffassung 1920, Die Ursachen des Weltkrieges 1925, Vom Bismarck zum Weltkrieg 1923 (³1939), Europa und die Welt 1938, Machiavelli und sein Principe 1938, Der Begriff der Entwicklung und seine Anwendung auf die Geschichte 1941.

2) Teodor vaistininkas Mohileve. Vilniaus žurnaluose Dziennik Wileński ir Dzieje Dobroczynności 1822 išspausdino O požytku užyvania na pokarm porostu Islandzkiego, kuriuo propagavo tokį tariamąjį javų pakaitalą žmonių mitybai. Vilniaus generalgubernatoriaus pavestas, S. S. Žemaičio slapyvardžiu Simanas Stanevičius, 1823 tai išvertė lietuviškai, šiek tiek padėjus ir K. Zabičiui-Nezabitauskiui — Apey darima walge isz kiarpu Islandu. Valdžios įsakymu ši knygutė buvo liaudyje platinama per klebonus ir bajorų maršalkas. Betgi niekas tų „Islandu kiarpių" nė negalvojo vartoti. Buvo sprendžiama, kad ši knygutė bus buvusi pakartota antruoju leidimu 1825. Gi tikrai tebuvo vienas 1823 leidimas, kuriame paskutinysis „3" skaitmuo buvo neaiškiai išspausdintas. Kiti bibliografai šitaip ir buvo susiklaidinę.

Brandenburgas š. Vokietijos šalis. Ligi II pas. karo 39.935 km², o po karo, bolševikinei Lenkijai B. dalį okupavus, 27.061 km² su 2,5 mil. gyv. (1949). Sostinė Potsdam. Kraštas pasižymi gamtovaizdžių gražumu. Yra daug ežerų ir miškų. Randama rudosios anglies. 1950 — 1954 prie Odros-Spree perkaso žiočių pastatyta geležies rūdos lydykla, suvartojanti ligi 1 mil. t tos rūdos ir 800.000 t akmens anglies. B. turi išplėstą vandens kelių tinklą. Prie Nieder-Finovo 1929—1933 įtaisytas keltuvas laivams kelti iš Odros upės į Finovo perkasą.

Seniausieji B. gyventojai ligi II a. po Kr. buvo germanų giminės semnonai, vėliau čia įsikūrė slavai-vendai. XII a. B. užėmė vad. Albrecht der Bär, kuris nuo 1150 pradėjo vadintis B. markgrafu. Nuo 1320 B. atiteko Wittelsbachams, 1373 imperatoriui Karoliui IV Liuksemburgiečiui, nuo 1415 Hohencolernams, B. išvaldžiusiems ligi 1918. Nuo XII a. prasidėjo B. christianizacija ir planinga germanizacija. Nuo didžiojo kurfiursto Fridricho Vilhelmo laikų (1640—1688) B. virto Prūsijos dalimi.

Branderis nedidelis medinis prekybinis arba karo laivas, užtaisytas degamąja arba sprogstamąja medžiaga, kuris medinių karo laivų laikotarpyje, ypač XVI—XVII a., buvo vartojamas priešo laivams padegti. Betobulėjant karo laivų statybai ir artilerijai, B. atakos pasidarė nesėkmingos. Tačiau ir 1904—1905 rusų-japonų karo metu japonai B. vartojo, priešo laivyną puldami.

Brandes 1) Georg Morris Cohen (1842—1927) žydų kilmės danų literatūros istorikas, kritikas, XIX a. vakarų Europos literatūros srovių tyrinėtojas. 1864—1871 bevažinėdamas po vakarų Europą, susipažino su svarbiausiomis vakarų Europos literatūros srovėmis ir filosofijos sistemomis. Tuomet parašęs keletą studijų iš filosofijos ir estetikos srities, nuo 1871 Kopenhagos universitete pradėjo skaityti XIX a. vakarų Europos literatūros kursą, kurį išspausdino Hovedströmninger i det XIX aarhundredes litteratur 1870—1890. Ir dar išsp. Sören Kirkegaard 1877, Danske Digtere 1877, Esajas Tegner 1877, Benjamin d'Israeli 1878. Nuo 1878 važinėjo, skaitydamas paskaitas, Norvegijoje, Švedijoje, Danijoje. 1913 visiškai grįžo Danijon. Ligi I pas. karo išsp.: Ferdinand Lassalle 1881, Moderne Geister 1881, Menschen und Werke 1883, Die Männer der moderner Literatturrenaissance 1883, Ludwig Holberg 1884, Berlin som tydske Rigthovedstad 1885, Inudirik fra Polen og fra Russland 1888, William Shakespeare 1895 — 1896, F. W. Dostojewski 1883, Björnson og Ibsen 1882, Werke, Gestalten und Gedanken 1903, Anatole France 1905, Henrik Ibsen 1906, Voltaire 1909, Goethe 1915.

G. Brandes

Karo metu laikėsi pacifizmo ir polemizavo su G. Clemenceau knygoje Verdenskrigen 1916. Paskiau parašė dar literatūros monografijų: Caius Julius Caesar 1918, Miniatiuren 1919, Michel Angelo 1921.

Kopenhagos universitete buvo įsteigtas B. vardo archyvas. B. pažiūros į literatūros istoriją ir jos metodus susidarė H. Taine, Saint-Beuve, Hegelio įtakoje.

A. Ibsen G. Brandes 1912; *O. Hansen* G. B. 1928.

2) Carl Edward Cohen (1847 — 1931) danų rašytojas, Georgo (1) brolis. 1880—1883 redagavo ir leido demokratinį Morgenbladet ir 1884—1916 radikalųjį Politiken. Parašė studijų apie dramaturgiją: Fremmed Skuespilkunst 1881, Dansk skuespilkunst 1880.

Brandeum (lot.) apdangalas, kuriuo buvo pridengiami krikščionijos kankintinių grabai ir kūnai.

Brandi Karl (1868—1946) vokiečių istorikas, Göttingeno universiteto profesorius. Išsp. Renaissance in Florenz und Rom ³1927, Deutsche Geschichte 1918 (³1923), Reformation und Gegenreformation 1927—1930 (²1941), Vier Gestalten aus der italienischen Renaissance 1943, Kaiser Karl V 1937—1941, Geschichte der Geschichtswissenschaft ²1952. Įsteigė ir redagavo Archiv für Urkundenforschung, 1930 — 1942 leido Berichte und Studien zur Geschichte Kaiser Karls V.

Brandis 1) Christian August (1790—1867) vokeičių filosofijos istorikas. Išsp. Handbuch der Geschichte der griechisch-römischen Philosophie 1835 — 1860, Geschichte der Entwicklung der griechischen Philosophie 1862—1864.

2) Vincent (1834—1901) čekų istorikas. Leido tęsinį Codex diplomaticus.

Brandl Alois (1855—1940) vokiečių anglicistas, Göttingeno, Strassburgo, Berlyno universitetų profesorius. Išsp. Geschichte der mittelenglischen Literatur 1892, Shakespeare 1894 (⁵1937), Geschichte der altengliscehen Literatur. Buvo vienas redaktorių žurnalų Palästra ir Archiv für die Studien der neueren Sprachen.

Brandmaueris (vok.) ž. Gaisrasienė.

Brandos pažymėjimas (atestatas)—augštesniosios mokyklos, ypač gimnazijos baigimo liudijimas raštu, paprastai vadinamas atestatu. Jis suteikia teisę stoti į augštąją mokyklą (universitetą).

Brandt 1) Bernard (1891—1938) vokiečių geografas, nuo 1925 Prahos vokiečių universiteto profesorius. 1915—1917 dirbo Lietuvoje ir Lenkijoje kaip gydytojas. Išspausdino Die Sümpfe Westrusslands (Pripeties, Beržūnos pelkės), Beobachtungen und Studien über die Siedlungen in Westrussland.

2) Jonas (1812 Latvijoje — 1856) archeologas ir etnografas, tyrinėjęs Vitebsko gubernijos latvių katalikų papročius ir senienas. Savo etnografinius straipsnius spausdino žurnale Inland 1845 ir 1846. Archeologinius kasinėjimus aprašė straipsnyje Staryja mogily v Polskoj Lifliandii 1845.

3) Jósef (1841—1915) lenkų tapytojas, batalistas, buitininkas. Gyveno Münchene, kur buvo meno akademijos garbės profesorium ir daugelio meno akademijų nariu. Žymesnieji jo paveikslai: Jono Sobieskio

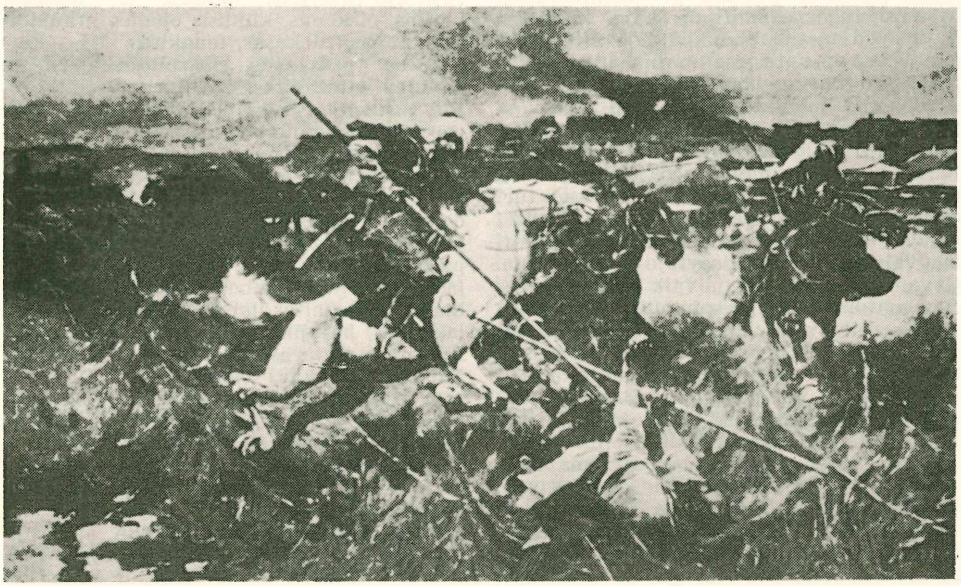

J. Brandt Susirėmimas su totoriais

kariuomenės grįžimas iš Vienos, hetmono Tarnovskio kariuomenės žygis, Totorių nugalėjimas, Podolės kaimas.

4) Vladislovas (1836 Švenčionių aps. Rudokienėje — 1912 Paryžiuje). 1863 sukilimo dalyvis Lietuvoje. Rusų kariuomenės poručikas Baltstogėje, 1863 sukilimui prasidėjus, išėjo į sukilimą ir pradžioje veikė apie Baltstogę, paskiau 70 žmonių būrio vadas Užnemunėje. Pasižymėjo kautynėse ties Gruškiais, Balbieriškiu, Baltstoge. Sukilimą numalšinus, emigravo į Dresdeną, iš ten į Paryžių. 1871 dalyvavo Paryžiaus Komunos kovose.

Brandts-Buys Jan (1863 — 1933) olandų kompozitorius, išgarsėjęs operomis: Siuvėjas iš Schönau 1916, Žmogus mėnulyje 1922, Svajonių kraštas 1927. Parašė veikalus orkestrui, fortepionui, violončelei.

Brandukas Petras ž. Tumasonis Petras.

Branduolėlis (lot. nucleolus) vienas ar daugiau apskritų kūnelių, pastebimų ląstelių branduoliuose. Augštesniųjų augalų ląstelių B. paprastai laikomi branduolio atsargine medžiaga. Kaikurių dumblių B. turi ir chromatino.

Branduolys 1) (nucleus) ląstelėje citologų yra ilgai ir stropiai tyrinėtas. Iš kai kurių ląstelių B. pašalinant, paaiškėjo, kad jis yra būtinas sintetiniam ląstelės metabolizmui. Citogenetiniai darbai parodė, kad organizmų savybės pareina nuo B. konstitucijos ir kad tų savybių paveldėjimas ar nepaveldėjimas pareina nuo svarbiosios B. dalies — chromozomų, kurios, lytinei ląstelei brėstant, pereina per komplikuotą, bet tvarkingą pasikeitimų seriją. Nesidaląs B. yra vad. metabolinėje būklėje. Šioje būklėje jis yra apsuptas membrana ar apvalkalėliu, pro kurį gali persisunkti daug medžiagų. B. membranos apsupta medžiaga yra vadinama B. sunka arba kariolimfa, kurioje yra likusios B. dalys. Svarbiausia jų, tai plonyčių siūlelių, arba chromonemų, rezginys, taip pavadintų dėl to, kad turi daug chromatino medžiagos, kaikurių dažų labai ryškiai nudažomos ir todėl palyginti lengvai matomos nedažytoje kariolimfoje. Gyvame B. chromonemos tik retai kiek geriau matomos, nes jų spindulių laužimo indeksas veik lygus B. sunkos indeksui. B. dalymosi metu chromonemos žymiai sutrumpėja ir yra apgaubiamos matrica. Todėl tuo metu net ir gyvame B. chromozomos lengva pastebėti, vartojant fazinio kontrasto mikroskopą. Metaboliniame B. dažnai pastebima didesnis ar mažesnis skaičius stipriai nusidažančių kūnelių, vad. chromocentrais, kurie yra kondensuota chromonemos dalis su matricos likučiais. Retais atvejais iš chromocentrų skaičiaus metabolinės būklės B. galima nustatyti chromozomų skaičių. Paprastai chromozomos skaičiuojamos B. dalymosi metu. Svarbiausios cheminės medžiagos B. yra proteinai, lipidai ir vanduo. Ypač svarbi chromozomų cheminė sudėtis, nes jų sudėtis, berods, yra svarbiausias šaltinis tos galingos B. jėgos, kuri nustato organizmo vystymosi ir savybių paveldėjimą. Analizės parodė, kad chromatinas yra nukleoproteinas, sudėtas iš branduolinių rūgščių ir kaikurių baltymų. Be to, B. sunkoje dar randama vienas ar daugiau apskritų kūnelių, vad. branduolėliais (nucleolus).

Brandus Castiglione XV a. kardinolas, Oporto vyskupas. Nekartą atstovavo popiežiui prie Vladislovo Jogailos. 1412 vadovavo pasiuntinybei pas Jogailą, kad neprileistų prie sutarties su Venecija. Kaip popiežiaus legatas stengėsi nugalėti husitus Čekijoje, atstovavo popiežiui per Jogailos vestuves su Sofija.

Brandvachta sargybinis laivas uostuose. Nemune B. vadinamas laivas ar pontonas su patalpa nakvoti ar gyventi upių tyrinėjimo ar reguliavimo darbininkams ir tarnautojams.

Brangieji akmenys įvairios cheminės sudėties ir kristalinės formos mineralai, stipriai žibą, gražių spalvų, skaidrūs, pakankamai kieti, pastovūs bei patvarūs, ir todėl juos galima gludinti bei svidinti, o šiaipjau laikosi nesikeisdami ir ilgai nenustodami savo savybių. Iš gražumo, optinių savybių retumo ir kainos B. A. skirstomi į keletą klasių: I klasė (B. A.): deimantas, rubinas, smaragdas, sapfyras, aleksandritas, euklazas, chrizoberilas, špinelis. II — topazas, berilas, cirkonas, kilnusis opalas, granatas, turmalinas, turkusas, fenakitas. III — kordieritas, vezuvianas, chrizolitas, aksinitas, cianitas, staurolitas, andaluzitas, chiastolitas, pistacitas. IV (pusiau B. A.) — kvarcas: a) kristaliniai kvarcai: kalnų kristalas, ametistas; paprastasis kvarcas: prazemas, avantiurinas, katės ir tigro akis; rausvasis kvarcas; b) chalcedonai: chalcedonas, karneolas, plazma, heliotropas, jaspis, chrizoprazas; c) opalai: ugnies opalas, pusopalis, hidrofanas, kašolongas, jaspopalas, paprastasis opalas; lauko špatai: aduliaras, amazonitas, labradoritas, obsidianas, lazuritas, hajujinas, hiperstenas, diopsidas, fluoritas, gintaras, dioptazas. V — agatas, žadeitas, nefritas, serpentinas, agalmatolitas, steatitas, dialagas, bronzitas, bastitas, pluoštinės klintys, marmoras, salenitas, alebastras, malachitas, piritas, mangano špatas, hematitas, prenitas, kleolitas, rodomitas, natrolitas, lava, titnago brekčija, lepidolitas.

Žmonių skoniui, madoms, B. A. apdorojimo būdams, pareikalavimo–pasiūlymo santykiui keičiantis, kinta kaina, ir B. A. keliami į augštesnę arba degraduojami į že-

mesnę klasę. Praktikos gyvenime lemiamos reikšmės turi B. A. optinės savybės, skaidrumas ir spalva, ir prekyboje B. A. gauna pavadinimus kartais visai skirtingus nuo mineraloginių pavadinimų; taip pat mineraloginiu atžvilgiu įvairūs B. A. yra vadinami tuo pačiu vardu, jei tik jų spalvos yra apyvienodės.

Gamtoje randamieji B. A. būva plėvėti arba aptraukti pašalinės medžiagos sluogsnelio, turi daug nelygumų. Todėl jų grožio savybės negali reikštis. Žibėjimas ir spalva ryškiausiai matyti tik tada, kai šviesa krinta lygiai nugludintą ir nusvidintą plokštelę ir nuo jos atsispindi. B. A. yra gludinami, kad jie gautų tokią formą, jog visi jų grožiniai savumai pasirodytų. Skaidriems B. A., jei tik jų forma leidžia, duodama vad. briliantinė gludinimo forma, nes tada gludinamieji B. A. gauna bipiramidės pavidalą su nupjautomis abiem viršūnėmis.

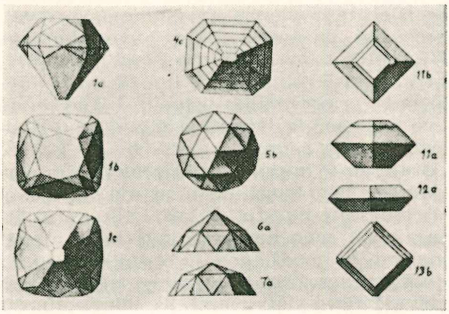

Brangiųjų akmenų įvairios gludinimo formos

B. A., kurių vidaus struktūra visai vienoda, arba kurie yra įvairiausių sluogsnių, pvz. agatai, — naudojami gemoms gaminti. Gemomis verčiami tokie B. A., kuriuose yra išpjaustytos kokios reljefinės figūros, piešiniai, užrašai. Jei išpjaustytoji figūra yra iškili, tai tokia gema vadinama kamėja, o priešingu atveju — intaglio. Žiedai su intaglio senovėje buvo vartojami antspaudų vietoje. Dabar intaglis paprastai gaminamas su florovandenilio (Hf) rūgšties pagalba. Be to, kaikurie B. A. yra gražinami dirbtiniu būdu, ištaisant, arba net pakeičiant jų spalvą. Pats gludinimas toks: apskaldytas ar apipjaustinėtas ligi pageidaujamos formos B. A. lengvai tirpstančiu lydiniu pritvirtinamas prie tam tikro metalinio turėklo ir laikomas taip, kad reikiamu paviršiumi siektų gludinamąjį ir greit besisukantį diską, dažniausiai elektros motoru varomas.

Nuo seniausių laikų B. A. buvo laikomi brangenybėmis, ir jau žmonijos istorijos priešaušryje jie pradėti doroti, ar gludinant ar išpjaustinėjant, žiūrint, kuriam tikslui buvo skiriami. Apie 4000 pr. Kr. Babilone gliptika, t. y. menas kietame akmenyje pjaustyti įvairias reljefines figūras, gan ant tvirtų kojų stovėjo. Įvairiausių piešinių antspaudai ir cilindrinės gemos tada gaminta. Iš B. A. babiloniečių daugiausia naudotasi hematitu, rečiau marmoru, lazuritu, serpentinu, jaspisais ir kitomis kvarco atmainomis. Egiptiečių seniausios gemos taip pat buvo cilindrinės. Bet greit pradėta gaminti ovaliosios formos gemos su šventojo vabalo skarabėjo piešiniu. Vėliau šis motyvas buvo pasisavintas graikų ir etruskų. Nors pats vabalo piešinys ir nebebuvo graviruojamas, tačiau ovaliosios formos visos gemos vadintos skarabėjais. Mikėnų kultūros laikotarpyje B. A. gludinti pragręžtų lęšiukų formos, kad būtų patogiau nešioti. Senosios Trojos griuvėsiuose rasta perlų ir daug pailgos formos B. A. Ligi VII a. pr. Kr. graikų temokėta išdarinėti primityviu būdu tik minkšti B. A., pvz. steatitas. Bet vėliau apyvartoje pasirodo ir kietieji B. A., o jų apdorojimo technika jau žymiai pakilusi. Aleksandro Makedoniečio laikais pirmą kartą apyvartoje pasirodo kamėjos. Meniškai tobuliausios kamėjos buvo gaminamos Aleksandrijoje Ptolemėjo laikais. Tuo pačiu metu pradeda plisti Indijos skaidrieji B. A. Mėgiamiausi tų laikų B. A. buvo hiacintas, Sirijos granatas, berilas ir topazas. Romoje kietieji ir skaidrieji B. A. buvo plačiai vartojami. B. A. tada jau buvo gludinami, jiems duodant ovalumo. B. A. buvo vartojami auskarams, karoliams, sagtims puošti, taip pat mėgta sagstyti jais ne tik žiedai, diademos, bet ir auksiniai indai, ginklai, pakinktai, o nuo Konstantino D. laikų jie pradėta vartoti ir karalių vainikams. Gemų menas irgi nebuvo užmirštas. Gemomis su išgraviruota kauke būdavo apdovanojami pasižymėję kariai. Nuo II a. po Kr. B. A. daugiausia nešiojami jau ne kaip papuošalai, bet kaip talismanai dėl jų tariamųjų magiškų savybių. Nežiūrima gliptikos meniškumo, bet težiūrima išpjaustinėtųjų simbolių „magiškosios galios". Gemos su žodžiu „Abrax" buvo labiausiai paplitusios. Renesanso laikais gliptika atgyja, bet antikinių gemų vienodumo jau nebepasiekia. Plokštinis B. A. gludinimo būdas pirmą kartą pasirodo XIII a., ištobulėja XVII a., kai buvo pradėtas vartoti vad. briliantuotinis gludinimas. Tikėjimas magiškąja B. A. galia dar ilgai neišnyko, tik kiek skirtingo pobūdžio pasidaro. Patikimiausiais talismanais laikomi chiastolitas ir staurolitas, o kilnusis opalas pripažįstamas apgaulingu akmeniu, galinčiu atnešti visokių nelaimių, nors, antra vertus, jis apsaugodavęs nuo akių ligų ir savo ugniniu žibėjimu galėdavęs padaryti jo savininką nematomą. Ametistas saugąs nuo pasigėrimo ir duodąs malonių

sapnų; berilas gelbstis nuo akių ligų ir padedąs meilėje; smaragdas padedąs išlaisvinti belaisvius ir apsaugąs jūroje nuo audrų; sapfyras padedąs nuo skorpionų įkandimo; raudonasis jaspis nuo kraujoplūdžio ir t. t. Buvo manoma, kad B. A. gydomoji galia dar geriau veikianti, jei, juos susmulkinus, suvalgoma ar išgeriama vaistais. Pvz. hematitas, esą, kaip „iš kraujo kilęs", buvo laikomas tiesiog stebuklingu vaistu nuo kraujoplūdžio.

Norint B. A. apibūdinti, stebima jų kristalizacijos forma, spalva, kietumo bei lyginamojo svorio nustatymas, tiriama ir su poliarizuotosios šviesos bei Rentgeno spindulių pagalba. B. A. sverti vartojamas svorio vienetas — karatas. Metrinis karatas = 200 miligramų.

Iš B. A. radimo vietų pažymėtinos: pietų Afrika — deimantai (viso gaunamo kiekio 90%), Indija ir Indokinija — rubinai, sapfyrai, deimantai, topazai, Uralo kalnai — smaragdas, aleksandritas, turmalinas, topazas, granatai, jaspis, Brazilija — deimantas, topazas, turmalinas, kvarco įvairios atmainos.

Pastaraisiais laikais kaikurie B. A. pradėta gaminti dirbtiniu būdu. Geriausių rezultatų gauta, gaminant korundus iš aliuminio deginio miltelių (Al_2O_3). pridėjus dažomosios medžiagos.

Dėl gana augštos B. A. kainos dažnai jų vietoje vartojamos įvairios imitacijos, gamintos iš įvairios cheminės sudėties ir įvairiai dažyto stiklo lydinio. Kaikurių B. A. imitacijos pavyksta pagaminti gana tobulos su tikram B. A. artimu šviesos persilaužimo koeficientu bei lyginamuoju svoriu. Bet tokios imitacijos neturi kristalinės medžiagos optinių savybių, pvz. dvigubo šviesos persilaužimo, nepasižymi pleochroizmu, nedidelio kietumo, juose visada galima pastebėti mažyčių oro pūsliukių.

O. Stutzer ir *W. Fr. Eppler* Die Lagerstätten der Edelsteine und Schmucksteine 1934; *G. Kuntz* Marketing of precious stones 1925.

Brangymetis yra laikas, kada svarbesnėms pragyvenimo gėrybėms bei patarnavimams kainų lygis yra augštesnis už normalų kainų bei patarnavimų lygį. B. gali atsirasti dėl prekių pasiūlos sumažėjimo, dėl staigaus prekių paklausos padidėjimo arba dėl pinigų vertės kritimo. Mūsų laikų didelės technikos ir ekonominio gyvenimo dėsnių pažinimo dėka B. gali atsirasti, tik pairus ekonominei bei politinei krašto gyvenimo santvarkai. Tokie pairimai priverčia prekių pasiūlas mažėti, prekių paklausas didėti, pinigų vertę kristi, — vadinasi, pereinama į B. (ž. Infliacija).

Brangumo indeksai yra tam tikrais statistiniais metodais apskaičiuoti rodikliai, rodą pragyvenimui reikalingų ekonominių gėrybių kainų kitėjimus. B. I. apskaičiuoti, paprastai, imamas parinktų vartotojų vienetų išlaidų vidurkis keliuose laikotarpiuose ir jų santykis išreiškiamas procentais. Vienas parinktas laikotarpis laikomas pagrindiniu, o jame suvartotų ekonominių gėrybių vertė lyginama 100%. Kitų palyginamųjų laikotarpių tų pačių gėrybių vertė yra išreiškiama kaip atitinkamas pagrindinio laikotarpio vertės procentas. Šitaip išreikšta palyginamoji ekonominių gėrybių vertė ir duos B. I. Tokiems B. I. apskaičiuoti vartojami įvairūs statistiniai metodai. Centrinis Lietuvos Statistikos Biuras Statistikos Biuletenyje savo skelbiamiems pragyvenimo minimumo indeksams pagrindan ėmė normas, išskaičiuotas kalorijomis. Bendrose pragyvenimo išlaidose šeimai žmonos pragyvenimo išlaidoms nebuvo įskaitomos išlaidos žibalui, tabakui, degtukams, kurui ir butui (leidžiama, kad vyras tiems reikalams tiek pat išleistų ir vienas gyvendamas), o vaikams ligi pusantrų metų buvo skiriama 25% motinos pragyvenimo išlaidų, nuo $1^1/_2$ ligi 7 metų 50% ir nuo 7 ligi 12 metų 75% motinos pragyvenimo išlaidų. Tuo būdu buvo sudaromos gyvenimo minimumo išlaidos 5 žmonių šeimai.

Brangumo laipsnis miškininkystėje vartojamas miškų medžių kainai nustatyti. Netoli didesnių miestų, geležinkelių, plukdomųjų upių arba kur eina geri keliai, lengviną miško medžiagos išvežimą, be to, ir nemiškinguose rajonuose augą miškai, kainos atžvilgiu išskiriami iš blogesniuose, labai nuošaliuose rajonuose esančiųjų miškų, o ten miško medžių kaina atitinkamai sumažinama. Nepriklausomos Lietuvos miškai iš vietos bei aplinkumos padėties, buvo suskirstyti į 8 B. L. Veikusios taksos buvo sudarytos pagal III B. L., jį pagrindu imant (100%). Visų kitų B. L. kainos buvo nustatomos šitokia brandumo laipsnių schema: I — 120%, II — 110%, III — 100%, IV — 90%, V — 80%, VI — 70%, VII — 60%, VIII — 50%.

Brangwyn Frank (g. 1867) anglų tapytojas ir grafikas, pasižymėjęs ypač dekoracinėje tapyboje. Piešė W. Morrison ir impresionistų įtakoje. Geriausi paveikslai: Jūreivio laidotuvės, Marsas ir Venera, Modernioji prekyba, Karalius Jonas pasirašo Magna Charta. Grafikos darbai — Londono tiltas, Seni namai Ghente.

Brangvynas iš vokiečių Branntwein pasiimtas M. Lietuvos lietuvių vartotas degtinės pavadinimas.

Branibor senovės slavų centras dabartinėje Vokietijoje, 61 km nuo Berlyno. Vokiečių paimtas, buvo suvokietintas Brandenburgu. Brandenburgo kunigaikštijos ir vėlesniosios Prūsijos lopšys.

Branickiai lenkų didikų šeima, kurios kaikurie atstovai vaidino žymų vaidmenį Lenkijos ir Lietuvos valstybiniame gyvenime:

1) Jan Klemens (1689—1771) 1728 lenkų artilerijos generolas. 1733 Augustui II mirus, stojo prieš Stanislovo Leščinskio kandidatūrą į jungtinį sostą, bet jo šalininkų buvo paimtas į nelaisvę. 1735 Lenkijos kariuomenės lauko hetmonas, 1752 didysis hetmonas. Vienas turtingiausiųjų Lenkijos didikų Baltstogėje. Įsitaisė puošnią rezidenciją ir čia organizuodavo konservatorius prieš Čartoriskius. Augustui III mirus, pabėgo į Vengriją ir tegrįžo Poniatowskiui sostą užėmus.

2) Franciszek Ksawery (1732—1819). Jaunas gyveno Petrapilyje, kur tapo maskoliams ištikimu Stanislovo Poniatovskio šalininku. Poniatowskiui užėmus sostą, buvo paskirtas Lenkijos gen. leitenantu, Lietuvos artilerijos generolu. 1768 su rusų kariuomene veikė prieš Baro konfederatus. 1773 pakeltas Lenkijos lauko hetmonu, bet drauge buvo ir rusų kariuomenės generolu. Rusų pulko priekyje dalyvavo rusų ir turkų kare. 1792 buvo vienas iš Targovicos konfederacijos vadų.

Brankovič serbų valdovų XIV—XV a. dinastija. Vuk dalyvavo kautynėse Kosovo lauke. Bet tradicija jį laiko savo tautos išdaviku. Jo sūnus Georg I (1367—1457) nuo 1427 serbų despotas. Ties Varna 1444 nepalaikė Vladislovo Jogailaičio mūšy su turkais, bet 1456 laimėjo kautynes ties Belgradu. Jo sūnus Vuk Zmaj (m. 1497) nuo 1457 serbų despotas,sėkmingai kariavo su turkais. Georg (m. 1516) 1498—1499 serbų despotas, paskiau misininkas Valakijoje, serbų laikomas šventuoju.

Branle XVI—XVII a. Prancūzijoje paplitęs prancūzų šokis, kur vadovauja vienas ar du šokėjai. Vėliau Provanse (Provence) jis virto gavotu, Bretanijoje — passe pied, Auvergnėj bourrée.

Branly Eduard (1846—1940) prancūzų fizikas, nuo 1911 Prancūzijos mokslo akademijos narys. Daug nuveikė radiotechnikos srityje, 1890 išradęs elektrinių bangų detektorių-konhererį, ir tai leido pirmą kartą praktikoje pavartoti radiotelegrafiją.

Branta berniklė žąsų (Anseridae) šeimos gentis, ligi 10 rūšių. Vidutinės naminės antiės didumo žąselės, kiek sutinusiu snapu, trumpos, apvalainės uodegos. Dažniausiai pilkos, tamsiai juodos, rudos ir baltos. Gyvena Eurazijos ir Amerikos šiaurės kraštuose, žiemai traukia į pietus. Laikosi daugiausiai pajūryje. Jos lesa ne vien augalinį, bet ir gyvulinį maistą. Lietuvoje žinomos B. B. rūšys: paprastoji berniklė — Branta bernicla L. pilko kūno, juodų galvos, kojų ir snapo; baltaskruostė berniklė — Branta

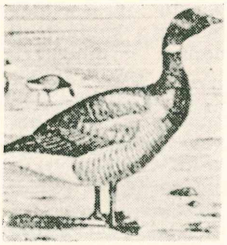

Paprastoji berniklė

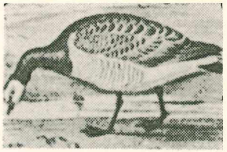

Rudakaklė berniklė

leucopsis (Bchst.) juodų snapo, kojų, kaklo, pagurklio ir uodegos, kaktos, ir veido, o krūtinė ir pilvas balti; paukščių traukimo metu Lietuvą retai aplanko; rudakaklė berniklė — B. ruficolis (Pall.). Juodų pakaušio, sprando, nugaros, krūtinės ir uodegos, balto pilvo, rudų kaklo ir pagurklio. Gyvena šiaurės Sibire ir tik labai retai Lietuvon teužklysta.

T. Ivanauskas Lietuvos paukščiai 1938.

Brantai (brantukai, piktžolės, velniažolės) Cuscuta genties parazitinės žolės. Šių žolių vienos rūšys parazituoja ant laukinių augalų, kitos ant kultūrinių. Lietuvos žemės ūkio augalams žymiai kenkia: dobilinis B. (C. epithymum L. var. trifolii) — dobilams ir kitiems dobiliniams augalams ir lininis B. (C. Epilinum Weihe) — linams. Ką tik iš sėklų išdygę, tuojau apsiveja apie artimiausiąjį augalą, į jį įleidžia savo čiulpelius ir minta jo syvais. Pagaminę sėklas, jie jomis užteršia dobilų ar linų sėklas, ir tuo būdu plinta. Stipriai besišakodamas ir savo šakutėmis pereidamas nuo vieno augalo ant kito, vienas B. egzempliorius gali išnaikinti arba nustelbti didoko ploto augalus.

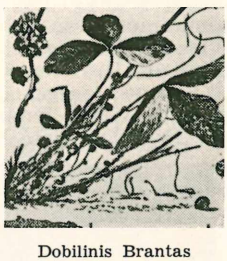

Dobilinis Brantas

J. Vengris Brantai — Žemės ūkis 1937 N. 4.

Brantai, rytų augš. prancai — Lietuvoje paplitęs vardas sifiliui vadinti.

Brantford Kanados miestas Ontario provincijoje, gavęs vardą nuo mohavkų indėnų vado Josepho Branto (Thayendanegea). 32.000 gyv. (1950). Aklųjų institutas. Mašinų pramonė.

Branting Karl Hjalmar (1860 — 1925) švedų politikas, švedų socialdemokratų partijos vienas steigėjų ir vadų ir nuo 1907 pirmininkas. Nuo 1883 pradėjo žurnalisto darbą Stockholms Dagblad laikraštyje. Nuo 1886 Social-Demokraten bendradarbis ir paskiau ligi 1917 redaktorius. 1897—1925 Švedijos riksdago narys, kuriame ligi 1903 buvo vienintelis socialdemokratų atstovas. 1917 koaliciniame li-

H. Branting

beralų ir socialdemokratų kabinete finansų ministeris, 1920 — 1921, 1921 — 1923, ir 1924 — 1925 ministeris pirmininkas ir užsienio reikalų ministeris. I pas. karo metu kriežtai kovojo prieš Vokietiją. 1920 — 1921 ir 1923 — 1925 buvo Švedijos atstovu Tautų Sąjungos taryboje, 1920 — 1924 Tautų Sąjungos sesijose. 1922 Genevos konferencijoje buvo Švedijos delegacijos pirmininku, 1924 pirmininkavo Tarpt. Darbo Biuro sesijoje Genevoje. 1921 gavo Nobelio taikos premiją.

Brantmedis (Guajacum officinale L.) Lygophyllaceae šeimos augalas, augąs tiktai šiltuose kraštuose ir užaugąs ligi 10 m augščio. B. yra žinomas dėl savo medienos ir dervos, kurias vartoja vaistinėse.

Brantome Pierre de Bourdeille (apie 1540 — 1614) prancūzų rašytojas, memuarininkas, parašęs savo avantiūriškojo gyvenimo ir karališkųjų rūmų skandalingų įvykių atsiminimus. Išsp. Mémoires 1665—1666 iš Vies des hommes illustres, Vies des dames illustres, Discours sur les duels ir kt.

Braque Georges (g. 1882) prancūzų tapytojas, vienas žymiausiųjų kubizmo atstovų. Pradžioje piešė Matisse ir Cézanne ita-

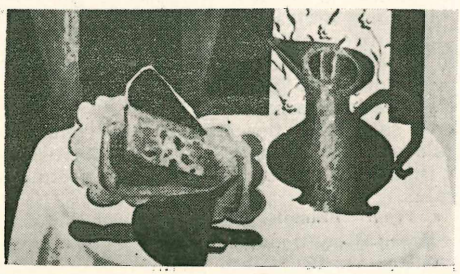

Braque Nature morte

koje. Vėliau drauge su Picasso kūrė kubizmo teoriją ir savo kūryba veikė kitų kraštų modernistus.

Brasenia Nymphaceae šeimos Lugniečių genties augalas. Vienintelė rūšis — B. purpurea auga visur vandenyse, išskyrus Europą. Europoje B. sėklos buvo būdingos diluvio laikais, bet paskiau Europoje B. išnyko. B. liekanos buvo rastos ir Lietuvoje tarpuledžio sluogsnyje netoli Gardino.

Brasides (m. 422 pr. Kr.) Spartos kariuomenės vadas Peleponeso kare. 422 ties Amfipoliu sumušė Kleoną, bet pats kautynėse žuvo.

Brasla Latvijos Vidžemės upė, Gaujos deš. intakas, 62,1 km ilgio.

Braslavas ž. Brėslauja.

Brassavola Antonio Musa (1500 — 1555) italų botanikas, pirmas paneigęs ligi jo laikų buvusią nuomonę, kad Dioskorido ir Plinijaus raštuose yra sužymėti visi augalai. Žymiausias jo veikalas — Examen omnium simplicium medicamentorum quorum usus est in publicis disciplinis et officiis 1536.

Brasseur de Boubourg Charles (1814 — 1874) belgas misionorius, etnografas. 1857 — 1859 tyrinėjo aztekų civilizacijos liekanas ir istoriją, 1863 surado būdą, kaip išskaityti Meksikos hieroglifus, o 1869—1870 iššifravo Meksikos indėnų ideografinį raštą. Išsp. Monuments anciens du Mexique 1866, Manuscript Troano, études sur la système grapique et la langue des Mayas 1870, Bibliothèque Mexico-guatémalienne 1871.

Brassica napus botaninė repsų rūšis, kurios yra: Repsai — Brassica napus olifera, Sėtiniai — Brassica napus rapifera (esculenta).

Brasta negili upės ar ežero vieta arba apskritai persikėlimo tarpas per upę ties kokiu svarbesniu keliu. Pirmykščioms sodyboms kuriantis, B. buvo labai pravarti. Susisiekimui upėmis gerėjant, sodybas pradėta kurti ir prie gilių upių vietų, kad būtų galima laivams prie krantų priplaukti. Kitur, pvz. senovės Žemaitijoje, buvo paplitusios ir tik vietos gyventojams težinomos dirbtinės slaptosios B. (kūlgrindos). B. yra daug Lietuvos ir bendrai baltų kraštų vietovardžių kamienas, pvz. Lietuvos Brasta miestas, Bradesa upė, Pabradės miestelis. Istorinė „Kinnstottinbrast" — Kęstučio B. yra Aryso miesto srityje M. Lietuvoje.

Brasta Lietuvos ž. Lietuvos Brasta.

Brastinš Ernests (g. 1892) latvių menininkas ir archeologas. 1911—1916 mokėsi Stiglitzo meno mokykloje Petrapilyje. Latvijoje piliakalnius matavo. Išsp. Latvijas pilskalni 1923—1928. 1940 bolševikų išvežtas į Rusiją.

Brastos byla — vienas iš kovos etapų Lenkijoje prieš Pilsudskio diktatūrą. Pilsudskiui valdžią į savo rankas pasigrobus, lenkų opozicinės priešdiktatūrinės partijos sudarė centrinių ir kairiųjų partijų (vad. Centrolevo) sąjungą, 1930 VI Krokuvoje sušaukusi vad. teisės ir laisvės gynimo kongresą, o IX 14 rengėsi atvirai demonstracijai Krokuvoje, ruošdamasi žygiui prieš Varšuvą. Bet jau IX 9–10 tų partijų žymiausieji atstovai buvo suimti, išvežti į Lietuvos Brastos kalėjimą, kur buvo kalinami žiauriausiose sąlygose. Paskiau buvo kaltinami sąmokslu, teisiami Varšuvoje 1931 ir nuteisti ligi 3 metų kalėjimo.

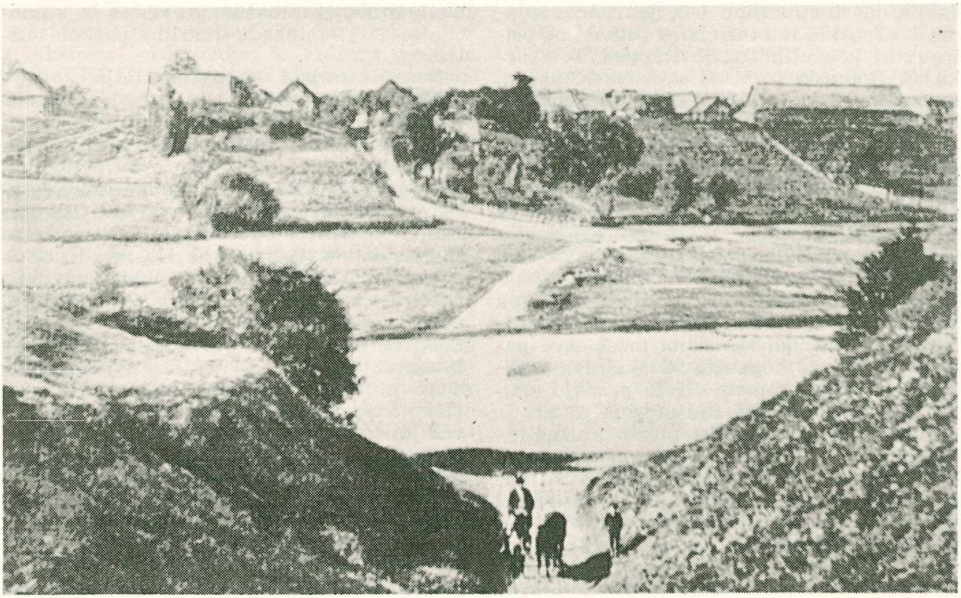

Brasta

Brastos miškas Rokiškio aps. 50 ha ploto. Auga pušys, eglės, beržai. Vidutinio amžiaus, IV augštumo.

Brastos spaustuvė Lietuvos Brastoje Mikalojaus Radvilos Juodojo 1553 įk. specialiai protestantų raštams spausdinti lenkų kalba. Ją vedė Bernotas Vojevodka ir Andrius Trzecieskis, o padėti 1556 iš M. Lietuvos buvo kviečiamas ir Jonas Maleckis. Žymiausias tos spaustuvės darbas yra vad. Brastos Biblija, išsp. 1560. Spaustuvė veikė ligi 1567. Mat, Mikalojaus Radvilos sūnus, vad. Našlaitėlis, priėmęs katalikybę, uždarė spaustuvę L. Brastoje, perkėlė į Vilnių

Brastos Biblijos antraštinis lapas

ir paskiau atidavė Vilniaus jėzuitų akademijai, o B. S. leidinius naikino, ypač ten išspausdintą Bibliją, kurios daug egzempliorių buvo išsaugota tuo būdu, kad buvo nuplėšiami jų antraštiniai lapai.

Brastos taika. 1917 XI 8 bolševikams pasigrobus valdžią Rusijoje ir apėmus kariškai visiškai iširusį frontą, jų pradėta rūpintis ir formaliu karo sustabdymu. XI 20 jie pavedė rusų armijų vadui Duchoninui pradėti paliaubų derybas, ir XI 21 pasiūlė sąjungininkų valstybėms daryti bendrą taiką. Atsisakęs Duchoninas buvo pakeistas Krylenkos, kuris XI 23 pasiūlė patiems kareiviams pradėti derybas. Sąjungininkams nieko neatsakant, sovietų valdžia XI 28 tiesiogiai kreipėsi į vokiečius, kurie XI 29 pasiūlymą priėmė ir XII 2 sovietų taikos delegacija, A. Joffės vadovaujama peržengė frontą ir pasiekė L. Brastą. Vokiečiams vadovavo gen. Hoffmann. XII 2 — XII 5 pasikeista siūlymais, kurių abi pusės nepriėmė, paliaubas pasirašydamos XII 7 — XII 17 laikui. XII 15 paliaubos pratęstos ligi 1918 I 12. XII 22 taikos derybos vėl pradėtos. Joffe pasiūlė taiką be aneksijų ir kontribucijų, visoms tautoms dėl savo likimo paliekant laisvai pasisakyti. Centrinių valstybių atstovai šį principą priėmė, tik jį kitaip sumesdami, — būtent, kad Latvija, Lietuva ir Lenkija, jau pasisakiusios apie ryšių nutraukimą su Rusijos valstybe, šios sutarties nebeliečiamos. Su tuo nesutiko sovietų delegacija, nutraukė derybas ligi I 4 ir tik vokiečiams ultimatumą

davus, jas teatnaujino I 9, jau vadovaujama L. Trockio ir tautiniams reikalams pritraukusi konsultantus K. Radeką, P. Stučką, S. Bobinskį ir V. Mickevičių-Kapsuką, kurie čia turėjo atstovauti latvių, lenkų ir lietuvių tautoms. Vokiečiai iš savo pusės pritraukė Ukrainos Centrinės Rados delegaciją, kuri Ukrainos vardu II 9 pasirašė separatinę taiką, ir centrinė delegacija sovietams ultimatumu pasiūlė pasirašyti jos siūlomąsias sąlygas. II 10 Trockij deklaravo (nors sovietų valdžios nebuvo tam igaliotas) „nei taiką — nei karą": atsisakymą pasirašyti taikos sutartį ir įsakymą rusų armijoms demobilizuotis. Tuo pasinaudoję vokiečiai, turėdami prieš save paniškai iš fronto bėgančią visiškai demoralizuotą rusų kariuomenę, II 18 pradėjo naują ofenzyvą, užėmė didžiausius plotus ir užgriebė visą rusų kariuomenės karinę atsargą. Užėmė Pskovą, II 21 nusiuntė ultimatumą, reikalaudami atitraukti rusų kariuomenę iš Latvijos ir Estijos, pasirašyti taiką su Ukraina, atitraukti kariuomenę iš Suomijos, Ukrainos ir kt. Lenino spiriama sovietų valdžia sutiko, naujoji delegacija Sokolnikovo vadovaujama L. Brastoj pasirašė taiką 1918 III 3, be to, Turkijai dar užleisdama Ardaganą, Karsą ir Batumą. Taikos sutartis sovietų buvo ratifikuota III 15, o Vokietijos III 17–22. 1918 VIII 27 ekonomine sutartimi Rusija dar sutiko sumokėti $1^1/_2$ miliardo markių auksu ir banknotais, 1 miliardą prekėmis ir Vokietijoje $2^1/_2$ miliardų markių paskolą užtraukti.

Brastos unija ž. Bažnytinė unija.

Brastos vaivadija. 1320 D. L. K. Gediminas prisijungė Turovo kunigaikštiją iš vidurinės Pagirių krašto dalies su Pinsku. (Sūduvos-Jotvos pietryčiai ir Pripeties balyno vakarai). Be Trakų vaivadijos, Kęstutis gavo valdyti ir Pagirių kraštą bei Palenkę (Sūduvos-Jotvos pietvakariai), o Pinską valdė Žygimantas Kęstutaitis. Tuo būdu vieną L. Brastos sritį sudarė buvusios L. Brastos ir Pinsko sritys palei Muchaveco ir Pripeties upes. L. Brasta 1569 buvo atskirta nuo Trakų vaivadijos. Čia buvo įkurta atskira B. V. su Lietuvos Brasta, Turovu, Biala, Volčinu, Lietuvos Akmene (Kamenec Litovskij). Šiaurės vakarų vaivadijos kampą sudarė Baltvyžio giria.

Brašiškis Stasys (g. 1896 Šiaulių aps. Joniškio vl.). Mokėsi Rėzeknės ir Šiaulių gimnazijose, Leipcigo ir Kauno universitetuose pedagogikos ir technikos. Vilnies, Darbo Balso ir Kultūros bendradarbis. 1940 VI bolševikams okupavus Lietuvą, B. buvo paskirtas Utenos apskrities viršininku, vėliau Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko pavaduotoju.

Braškės — Rosaceae šeimos, Fragaria genties, daugiametis vaiskrūmis, kryžiuojant gautas iš įvairių laukinių žemuogių. Lietuvos miškuose auga miškinė žem-

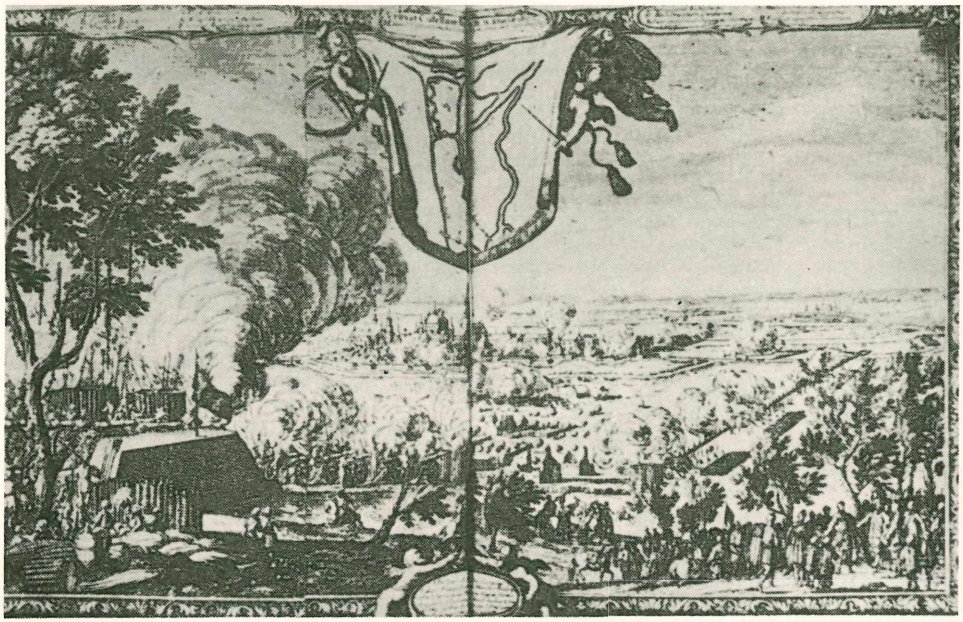

Brastos apsupimas 1607

uogė — Fragaria vesca. B. gauti dar buvo vartojama Fr. elatior, Fr. virginiana, Fr. chiloensis. Lietuvoje B. kultūra pradėta tiktai XVIII a. Lietuvos klimatas B. auginti gerai tinka. Auga įvairiose dirvose, bet geriausią derlių duoda vidutinio sunkumo puriose žemėse. Svarbu, kad vieta būtų nuolaidi, pavasarį vanduo nestovėtų. Vieta turi būti apsaugota nuo šaltų vėjų. B. dauginama ūgiais (ūsais), atsirandančiais baigiantis uogų derliui. Vienas dvimetis krūmas duoda 10—15 jaunų ūglių. Geroje žemėje išaugusiųjų ūglių šaknys susidaro maždaug po 10 dienų. Po to ūgliai galima atkirpinėti nuo motininio krūmo. Naujiems ūgliams gauti krūmai parenkami patys derliausi ir sveikiausi. B. sodinama rudenį ir pavasarį. Rudenį pasodintosios kitais metais dar nepilną derlių duoda. B. žemė turi būti gerai patręšta ir piktžolės išvalytos. Mažais kiekiais ir drėgnesnėje vietoje sodinant, galima auginti lysėse. Didesniais kiekiais auginant, sodinama lygioje vietoje ir rečiau, kad būtų galima dirbti ir su arkliniais įrankiais. Pertankiai susodinus, tegaunamas mažas tik smulkių uogų derlius. Kadangi pirmais metais po pasodinimo B. duoda daug ūglių, tai sodina retai: tarp eilių 100—112 cm, eilėje 45—60 cm. Naujijeji ūgliai vienodai išdėstomi į visas puses, kad nebūtų tankiau kaip 15 cm vienas nuo kito. Šitaip pasidaro sodinta eilė ligi 60 cm pločio, paliekant 45—50 cm skynimui ir priežiūrai. Jauniems daigams pavojinga pirmoji šalta ir be sniego žiema. Nuo šalčio apdengiama šiaudais arba eglėšakėmis. Kiekvieną pavasarį braškynas purenamas ir nakinamos piktžolės. Iš aro (100 m²) gaunama 40—60 kg uogų. Didžiausias derlius esti 2—3 metų plantacijoje. Vėliau reikia naikinti arba atnaujinti, senuosius krūmus pašalinant, o naujuosius paliekant. B. yra daug veislių. Nuolat atsiranda jų naujų. Iš žinomesniųjų veislių minėtinos: Deutsch Evern, Sieger, Louise, Laxton, Noble, Fairfax.

Braškiškių miškas Utenos aps. Molėtų vl. 76 ha ploto. Pušynas jaunuolynas, tipiškas sausašilis.

Braškių medis (Arbutus unedo L.), viržinių (Ericaceae) šeimos. Vaisiai panašūs į braškes. Europoje savaiminis. Italijoje ir Jonijos salose iš B. M. vaisių varo degtinę, Korsikoje — vyną.

Brate Erik (1857—1924) švedų kalbininkas, runų tyrinėtojas. Išsp. Runverser 1887—1891 (kartu su S. Bugge), Oelando runinskrifter 1900—1906 (kartu su S. Soebergu), Soedermanlands runinskrifter 1924.

Bratescu-Voinesti Jon (g. 1868) rumunų rašytojas, akademijos narys. Savo veikaluose vaizduoja kaimų, miestelių ir nusigyvenusių bajorų gyvenimą ir iškelia žmonių gerąjį pradą. Išsp. Lumea dreptatii 1908, Intuneric si lumina 1912, In slujba pacii, drama Sorana 1916.

Bratianu 1) Jon vyresnysis (1821 — 1891) rumunų politikas, vienas iš Rumunijos valstybės kūrėjų. Kraštutinis liberalas, 1866 palaikė Karolio išrinkimą Rumunijos karaliumi. 1866—1868 ir 1876—1888 ministeris pirmininkas. Pasirūpino Rumunijos prisidėjimu prie rusų karo prieš turkus, Rumunijos paskelbimu nepriklausoma karalija, rinkimų įstatymo reforma. Kaltinamas linkimu į diktatūrą, sukėlė opoziciją, ir iš politikos pasitraukė. 1903—1912 buvo išleistos jo prakalbos.

2) Jonel (1864—1927) Jono (1) sūnus, Rumunijos politikas, liberalų partijos vadas, 1910—1918 beveik be pertraukos ministeris pirmininkas. I pas. kare jo paveiktoji Rumunija stojo į karą prieš Vokietiją. Karui pasibaigus, B. buvo Rumunijos delegacijos pirmininkas taikai sudaryti. 1922 vėl sudarė kabinetą ir ligi mirties buvo faktiškas Rumunijos diktatorius. Prie jauno karaliaus Mykolo 1927 formaliai valdė kraštą.

3) Constantin (Dinu) (g. 1869) Jono (1) sūnus, rumunų politikas, 1933 finansų ministeris, 1934 liberalų partijos vadas, drauge su Maniu kovojo prieš Antonescu diktatūrą, vėliau mėgino priešintis ir komunistų diktatūriniam režimui.

Bratislava, vok. Pressburg, pietinės Čekoslovakijos miestas, Slovakijos sostinė. B. yra Dunojaus kairiajame krante. Svarbiausias Čekoslovakijos uostas ir didelis geležinkelių mazgas. XIII a. rotušė ir katedra; ant 83 m augščio upės kranto buv. karalių pilis. Katedroje 1563—1830 būdavo vainikuojami Vengrijos karaliai. 1914 įst. universitetas, prekybos akademija. Įvairi pramonė, žymus prekybos centras. B. minimas jau 907. Po Austerlitzo kautynių 1805 XII 26 čia pasirašyta B. sutartis.

Bratsche (vok., it. braccio) petis, styginis instrumentas keturiomis stygomis, derinamas kvintomis — c-g-d-a; kiek didesnis už smuiką, viola.

Bratt Ivar (g. 1878) švedų politikas, gydytojas, vad. „Stockholmo sistemos steigėjas". Nuo 1919 pagal šią sistemą kiekvienas švedijos pilietis, turįs daugiau kaip 21 metus, kas mėnuo gali pirkti nustatytą spirito kiekį. Sumanymo tikslas — pašalinti privatų komisinį interesą, alkoholį pardavinėjant.

Brauchitsch Walter (1881—1948) vokiečių feldmaršalas, kilimo iš junkerių. I pas. kare buvo gen. štabo karininkas. 1938 Vokietijos kariuomenės vadas. Po vokiečių kariuomenės pergalės Lenkijoje, Olandijoje, Belgijoje ir Prancūzijoje buvo pakeltas feldmaršalu. 1941 po žiemos ofenzyvos Ru-

sijoje nepasisekimo Hitlerio buvo atleistas į atsargą.

Brauklys 1) smuiko griežyklė, smičius.

2) Prietaisas linams braukti. Kitur vadinamas karštuvais, šukuojamuoju peiliu. Patį linų braukimo procesą vadina ir šukavimu.

Brauktuvas pastovas išmintiems linams braukti, plūkti.

Brauktuvė plona beržinė ar klevinė lentelė išmintiems linams braukti. Rytų Lietuvoje B. daugiausia vienašonės (ašmenys tik į apačią). Tokia B. linus braukia ašmenimis, o juos baigia ir ištaiso viršumi. Žemaitijoje ir iš dalies ir vidurinėje Lietuvoje paplitusios daugiau abišonės B., kurių kotelis viduryje išdrožtas, o ašmenys yra viršuje ir apačioje.

Braun 1) David (1664—1737) Rytprūsių bibliografas, numizmatikas, istorikas. Dalyvavo sudarant Lietuvos ir Lenkijos taiką su turkais. 1705—1720 Elbingo intendantas. Išsp. De scriptorum Poloniae ir Prussiae Historicorum Catalogus (Bibliotheca Brauniana) 1723. Ausführliches historisches Bericht von Polnisch und Preussischen Münzwesen 1722.

2) Eva (1910—1945) vokiečių kino artistė, 1945 IV 28 ištekėjusi už Hitlerio ir IV 30 drauge su juo nusižudžiusi.

3) Friedrich (Fiodor; 1862—1942) germanistas. 1900—1920 Petrapilio universiteto profesorius, 1927—1942 Leipzigo universiteto rytų Europos istorijos profesorius. Išsp. Die letzten Schicksale der Krimgoten 1890, Die Urbevölkerung Europas 1922, kur mėgino pritaikinti jafetidų teoriją germanų kilmei išaiškinti.

4) Georg (XVI a. — XVII a. pradžia) parūpino Theatrum urbium praecipuarum mundi, išleistas 1572 (²1576), kur yra Vilniaus miesto planas.

5) Gustav (1881 — 1940) vokiečių geografas, Greifswaldo universiteto profesorius. Išsp. Grundzüge der Physiogeographie ³1930, Die nordische Staaten 1934, Ostpreussens Seen 1930.

6) Harald (g. 1901) vokiečių filmų režisorius. 1947 Münchene įsteigė naują vokiečių filmų bendrovę. Parengė meniškai vertingų filmų: Träumerei, Nora, Der stumme Gast, po 1945 Nachtwache, Der fallende Stern, Herz der Welt.

7) Heinrich (1854 — 1927) vokiečių socialistinis politikas, reichstago narys. 1883 įsteigė socialdemokratų žurnalą Neue Zeit, 1888—1903 leido Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, 1892—1895 Sozialpolitische Zentralblatt, 1905—1907 Die neue Gesellschaft, 1911—1913 Annalen für Sozialpolitik und Gesetzgebung.

8) Karl (1822 — 1893) vokiečių politikas, ekonomistas, publicistas. Nuo 1849 Nassau liberalų lyderis landtage, 1867 — 1887 reichstago narys. Išsp. Von Friedrich d. Gr. bis zu Bismarck 1882. Die Kolonisationsbestrebungen d. modernen europäischen Völker und Staaten 1886. Nuo 1863

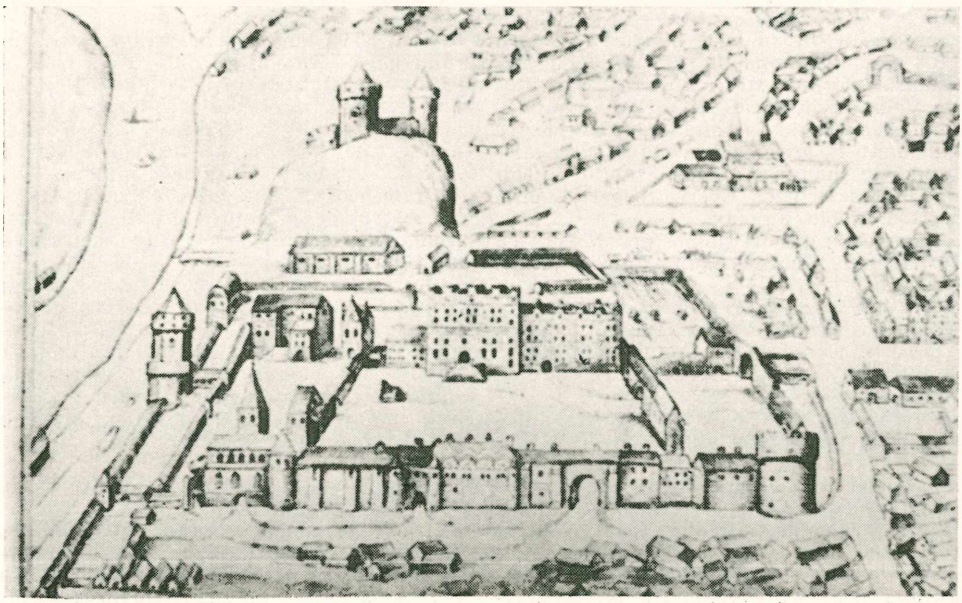

Iš Georg Brauno atlaso

Žemutinioji ir viršutinioji Vilniaus pilis

leido Vierteljahresschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte.

9) Karl Ferdinand (1850—1918) vokiečių fizikas, daugiausia dirbęs elektros srityje. Sukonstruktavo jo vardu vadinamą elektromotorą didelėms įtampoms matuoti ir katodo spinduliams tirti, — vad. Brauno vamzdelį. Už didelius darbus bevielio telegrafo srityje 1909 gavo Nobelio fizikos premiją (kartu su Marconiu).

10) Lily (1865—1916) vokiečių rašytoja. Griežta kovotoja dėl moterų teisių, socialdemokratė, Heinricho (6) B. žmona. Išsp. Aus Goethes Freundeskreisen 1892, Im Schatten der Titanen 1908 (romanas), Die Frauenfrage 1901, Die Politik und die Frauen (R. Augio lietuviško vertimo Moterys ir politika 1908), Memoiren einer Sozialistin 1909—1911, Die Liebesbriefe der Marquise 1912 (romanas).

11) Otto (g. 1872 Karaliaučiuje) vokiečių politikas. Pradžioje spaustuvės darbininkas, paskiau socialdemokratų laikraščių redaktorius, 1919 vokiečių tautos susirinkimo, paskiau ir reichstago narys, 1920—1932 Prūsijos ministeris pirmininkas. Nacionalsocialistams įsigalėjus, emigravo į Šveicariją. Išsp. Von Weimer zu Hitler [2]1949.

12) Wernher (g. 1912) vokietis, raketų specialistas. Jo išrastoji raketa A_4, 1944—1945 kaip V_2 buvo vartojama Anglijai bombarduoti. Nuo 1952 gyvena JAV.

Braunau Augštutinės Austrijos miestas Inno upės dešiniajame krante; 14.300 gyventojų (1953).

Braune Theodor Wilhelm (1850—1926) germanistas, Giesseno ir Heidelbergo universitetų profesorius. Išsp. Gotische Grammatik [11]1939, Althochdeutsche Grammatik [5]1936, Althochdeutsche Lesebuch [10]1944.

Brauner Bohuslav (1855—1935) čekų chemikas, Prahos universiteto profesorius. Pasižymėjęs darbais apie retuosius elementus (berilį, cerį ir kt.) ir apie elementų periodinį grupavimą.

Brauningas išradėjo J. M. Browningo (1855—1926) vardu pavadintas automatinis ginklas, pirmą kartą JAV armijoje imtas vartoti 1918.

Braunitas arba marcelinas, kietoji mangano rūda, Mn_2O_3, dažnai su SiO_4 ir BaO priemaišomis. Spalva rudai juoda, kietumas 6—6,5, lyginamasis svoris 4,7. Randamas Vokietijoje (Harco kalnuose ir Tiuringijoje), Italijoje, Švedijoje.

Brauno vamzdelis jo išradėjo K. F. Brauno vardu pavadintas vamzdis katodiniams ir anodiniams spinduliams tirti. B. V. parodoma, kad anodiniai ir katodiniai spinduliai neturi šviesos spindulių savybių, o yra elektriškos prigimties. Juo nustatoma, kad katodiniai spinduliai yra dideliu greičiu lekiančios neigiamosios elektros dalelės-elektronai, o anodiniai spinduliai yra teigiamosios elektros prikrautos medžiagos dalelės-jonai.

Brauns Heinrich (1868—1939) vokiečių politikas ir ekonomistas, katalikų kunigas. 1919 Weimaro tautos susirinkime centro atstovas, 1920 reichstago narys, 1920—1928 darbo ministeris. Išsp. Übergang von der Handweberei zum Fabrikbetrieb 1906, Die christlichen Gewerkschaften 1908, Wirtschaftskrisis und Sozialpolitik 1924.

Braunsberg ž. Brunsberga.

Braunschweig 1) Vokietijos buv. šalis nuo 1946 Žemutinės Saksonijos apygarda. Henriko Liūto tėvūnija, 1235 hercogija.

2) B. apygardos administracinis centras; 233.500 gyventojų (1953). Senamiestis su viduramžių statyba buvo iš įdomiausiųjų Vokietijoje, bet 1944 X 14 oriniu puolimu visiškai sunaikintas. Evangelikų akademi-

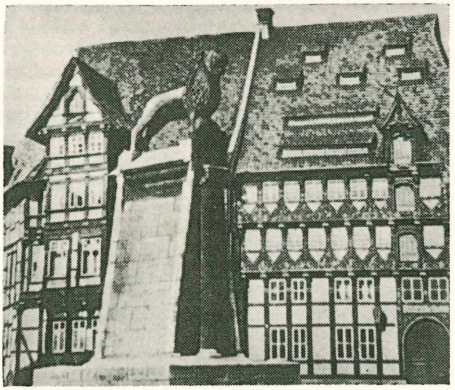

Braunschweig

ja, augštosios pedagogikos ir muzikos mokyklos, teatras; XII a. katedra. Foto aparatų (Voigtländer), mašinų, pianinų, motociklų, autobusų, linų verpimo ir kt. pramonė.

Braunschweigo lietuviai. Po II pas. karo B. apylinkėje susirado kokie du šimtai lietuvių. Jie drauge su kitų tautų tremtiniais buvo įkurdinti Rozaly kareivinėse. Ten įsisteigė pradžios mokykla. B. lietuvių komiteto pirmininkas J. Mikuckis iširūpino patalpas gimnazijos mokiniams bei mokytojams, ir 1945 X 4 pradėjo veikti Maironio vardo gimnazija. Ligi 1946 VI išleido pirmąją laidą (9 abiturientai), 1946 gimnazija išsikėlė netoli B. į Watenstedtą. Gimnazijoje veikė skautų tuntas, mokinių choras, kuriam vadovavo smuikininkas V. Mažalskis: tautiniams šokiams vadovavo L. Žiliūtė-Senkevičienė. Lietuviai dalyvavo tautų festivaliuose bei rengiamose parodose. Turėjo įsirengę koplytėlę. Kapeliono pareigas ėjo kun. A. Kardauskas. Vyr. Tri-

būnolo teisėjas Č. Butkys buvo išrinktas bendruomenės teisėju. Stovyklos ligoninėje dirbo gyd. Miliauskas. B. augštosios technikos institute mokėsi lietuvių, kurie gyveno specialioje studentams įrengtoje stovykloje. J. Mikuckis išleido eilėraščių knygą, o V. Jakovickas mėgino kurti leidyklą, kuri išsp. kalendorėlį, anglų kalbos žodynėlį, Vytį.

Braunšteinas Albertas (g. 1872 XI 1 Marijampolėje). Baigęs Marijampolės gimnaziją, stojo į Charkivo universiteto medicinos fakultetą, kurį pabaigė 1897 ir buvo paliktas universitetinės klinikos ordinatoriumi. 1899 medicinos dr. Iš Charkivo į Maskvą išsikėlęs, tenykščio universiteto buvo komandiruotas į Vokietiją pasitobulinti. 1903—1905 B. dirbo prof. Leideno asistentu ką tik Vokietijoje įkurtame vėžio tyrimo institute. Grįžęs iš komandiruotės, buvo išrinktas Maskvos universiteto priv. docentu ir Maskvos vėžio instituto laboratorijos vedėju. Paskiau išrinktas vidaus ligų diagnostikos ir terapijos katedros profesoriumi ir vėžio instituto direktoriumi, kuriuo išbuvo ligi 1920, kol pabėgo pradžioje į Berlyną, kur jis dėstė augštojoje mokykloje ligi hitlerinio perversmo, paskiau dirbo Paryžiuje Curie institute. Vokiečiams okupavus Paryžių, jis pabėgo į JAV. Nuo 1942 B. dirbo vėžio laboratorijoje prie New Yorko universiteto ligoninės Ballevue. Paruošė mokslo darbų apie kovą su vėžio liga ir paskelbė per 40 mokslo darbų iš įvairių medicinos sričių.

Brausewetter Hans (1889 Malagoje–1945 Londone) vokiečių teatro ir filmos aktorius. Ilgai vaidinęs Maxo Reinhardto teatruose Berlyne, paskiau dalyvavo 50 nebyliose filmose.

Bravackis Jonas (apie 1795 Užnemunėje — 1876 XII 8 Paryžiuje) Vilniaus ir Varšuvos universitetų daktaras, dalyvavęs 1812 žygyje ir 1831 sukilime Lietuvoje. Po to emigravo Prancūzijon, kur gyveno ligi mirties.

Bravada (pr.) pagyros, gyrimasis, didžiavimasis.

Bravais Auguste (1811—1863) prancūzų fizikas ir matematikas, ypač pasižymėjęs darbais iš kristalografijos. Nuo 1841 Paryžiaus politechnikos fizikos profesorius. Išsp. Application de la théorie des assemblages à la cristallographie 1849, Mémoire sur les polyèdres de forme historique 1849.

Bravi (daugiskaita iš it. bravo—drąsus) XVII—XVIII a. Italijos nuotykių ieškotojai, už pinigus padarą visokį jiems pavestą nusikaltimą, daugiausia slaptą žudymą.

Bravo, bravissimo (it.) — labai gerai; koncertų ir vaidinimų žiūrėtojų posakis vaidybai ar koncertui savo pasitenkinimą reikšti.

Bravoras (lenk. browar iš vok. Brauerei) įmonė alui arba spiritui gaminti. Ligi 1896 Lietuvoje jų būta beveik kiekviename dvare.

Bravūra (it.) muzikoje reiškia tobulumą, kilnumą. Kartais ir kitose srityse vartojama drąsos, narsos prasme.

Bravūrinė arija (it. aria di bravura) tokia, kur iš dainininko reikalaujama daug bravūros, drąsumo.

Brazaitienė-Proscevičiūtė Vlada (g. 1917 XII 25 Tauragėje). Gimnaziją baigė Tauragėje 1935; lietuvių literatūrą ir pedagogiką studijavo Kauno universiteto humanitarinių mokslų ir teologijos-filosofijos fakultetuose 1937—1940, filosofijos fakultete 1941 — 1943. Nuo 1940 mokytoja Vilniaus mergaičių, paskiau Kauno IV gimnazijose; 1949—1951 Balfo įgaliotinė prancūzų zonai. Eilėraščius pradėjo skelbti nuo 1930 periodikoje — Ateityje, Naujojoje Vaidilutėje, Naujojoje Romuvoje, XX Amžiuje, Aiduose; ten pat rašė kritikas ir publicistiką. Drama Profesorius Vizgirda buvo išspausdinta Aiduose. Išvertė Grillparzerio Vienuolynas prie Sandomiro ir Vargšas muzikantas 1940.

Brazaitis 1) Juozas (1850 I 3 Šiaulių aps. Šiaulėnų vl. Varnionių k. — 1926 IV 19 Anykščiuose) gydytojas. Mokėsi Šeduvos dviklasėje mokykloje, 1862 — 1871 Šiaulių gimnazijoje ir 1871—1876 Petrapilio karo medicinos akademijoje. Čia studijuodamas, buvo Petrapilio lietuvių studentų būrelio nariu ir bendradarbiavo 1875 — 1876 slaptai leistame rankraštiniame laikraštėlyje Kalvis Melagis, kuriame buvo atmušti Ad. Mickevičiaus Vilijos B. vertimas ir eilėraštis Išvažiavimas iš namų studento. Tuo pačiu metu šiek tiek perredagavo ir P. Vileišio Petrapilyje 1876—1877 legaliai išleistąsias lietuviškas populiarias knygutes. Baigęs akademiją, kaip stipendininkas turėjo atitarnauti 5½ metų kariuomenėje. Tarnavo Kaukaze, dalyvavo rusų—turkų kare. Paskiau ligi 1884 tarnavo pulko gydytoju Liepojoje, Kretingoje, Šiauliuose. Nuo 1884 vertėsi laisvąja praktika Kupiškyje. 1885 V 18 — 1894 II 24 Ukmergės aps. rajoninis gydytojas Kupiškio vl. Pajuodupyje ir Taujėnuose. Gubernatoriaus Klingenbergo iš tarnybos atleistas, vertėsi laisvąja praktika Kavarske, Salose, Ukmergėje, Anykščiuose. 1916 —1921 dirbo gydytoju Rusijoje, 1921 grįžo

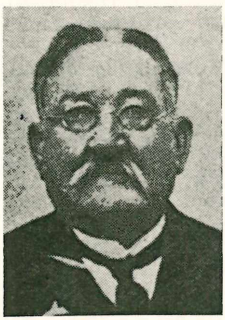

J. Brazaitis

į Lietuvą. Spaudos draudimo laikais rinko lietuvišką tautosaką ir ją siuntė Petrapilio geografinei draugijai.

2) Juozas (g. 1883 X 3 Vilkaviškio aps. Keturvalakių vl. Skardupių k.). Mokslus ėjo Marijampolės gimnazijoje, 1909 baigė Maskvos universiteto teisių fakultetą. Po to Lietuvoje vertėsi advokatūra. 1914 mobilizuotas, tarnavo intendantūroje Vitebske. 1918 grįžo Lietuvon. 1918 XI 16 Vilkaviškio apskrities viršininkas, nuo 1918 XII 9 Vilkaviškio apskrities taikos teisėjas, nuo 1919 I 1 Suvalkų (vėliau Marijampolės) apygardos teismo valstybės gynėjas, nuo 1919 VII 7 armijos teismo valstybės gynėjas, nuo 1920 IV 9 vėl Marijampolės apygardos teismo valstybės gynėjas, nuo 1921 XI 17 to pat teismo narys, nuo 1926 X 1 Vyriausiojo Tribūnolo narys, nuo 1933 IX 15 Vyriausiojo Tribūnolo skyriaus pirmininkas.

3) Juozas (g. 1903 XII 9 Marijampolės aps.). Gimnaziją baigė Marijampolėje 1922; lietuvių literatūrą studijavo Kauno universiteto teologijos - filosofijos fakultete 1922 — 1927; Bonnos universitete literatūros žinias gilino 1931 — 1932. Kauno Aušros gimnazijoje lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas su vienerių metų pertrauka 1927 — 1943. Kauno universitete lietuvių literatūros bei tautosakos vyr. asistentas, paskiau neetatinis lektorius teologijos-filosofijos fakultete 1934—1940; e. o. profesorius filosofijos fakultete 1941— 1943. Tautosakos komisijos prie švietimo ministerijos narys 1938–1940; Kauno valstybinio dramos teatro repertuaro komisijos narys 1939; Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos narys. Nepriklausomojoje Lietuvoje dar reiškėsi ir visuomeninėje veikloje: Ateitininkų Sendraugių Sąjungos pirmininkas 1938—1940, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Mokytojų Sąjungos pirmininkas 1938—1940. Spaudoje pradėjęs rašyti nuo 1921, dirbo redakcijose: Lietuvos dienr. 1923—1927, XX Amž. 1936—1940, pogrindiniame Į Laisvę ir kt. 1942—1944; nuo 1952 JAV Darbininke. Nuo Lietuvos okupacijos laikų dalyvavo rezistencinėje-politinėje veikloje: laikinosios vyriausybės švietimo ministeris ir ėjo ministerio pirmininko pareigas 1941; VLIKo politinės komisijos pirmininkas 1943 — 1944; Lietuvių Fronto atstovas VLIKe (su pertraukomis) 1945–1951; Vykdomosios Tarybos informacijos tarnybos 1946—1948 ir užsienių reikalų tarnybos 1949—1951 valdytojas.

J. Brazaitis

Skyrium išėję raštai: vadovėliai — Literatūros teorija 1930, Visuotinės literatūros istorija I, II (drauge su J. Griniumi ir A. Vaičiulaičiu) 1931, 1932, Naujieji skaitymai I (²1938), II (²1939), III (drauge su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu); literatūrinės studijos — Vaižgantas 1936, Lietuvių rašytojai 1938. Suredagavo Donelaičio Metus 1940, Pietario Lapės gyvenimą ir mirtį, Pietario Algimantą, Lazdynų Pelėdos Klaidą 1939, Maironio Pavasario Balsus 1940. Politinė literatūra: In the Name of the Lithuanian People 1946, Ein kleines Volk wird ausgelöscht 1948. Suredagavo Living in Freedom 1948, Appeal to the United Nations on Genocide 1951.

4) Povilas (g. 1879 X 25 Telšių aps. Kartenos vl. Vaitkų vs.) teisininkas, dr. Juozo B. (1) sūnus. Mokslus ėjo Šiaulių gimnazijoje. Čia VII klasės mokiniu buvo išrinktas slaptosios mokinių bibliotekos vedėju. VIII klasės mokinys 1896 buvo demonstratyvaus išėjimo iš pravoslavų pamaldų organizatoriuose gimnazijoje. Drauge buvo P. Višinskio ir J. Ralio vadovautoje slaptoje mokinių lavinimosi kuopelėje. Gimnaziją baigęs, stojo į Petrapilio teisių fakultetą, būdamas ir slaptos lietuvių studentų draugijos valdybos nariu bei iždininku. Universitetą išėjo 1904, diplomą gavo Maskvoje 1909. Univ. baigęs, tarnavo Vilniaus intendantūroje ir miesto valdyboje. Vėliau dirbo Platerio dvarų administracijos juriskonsultu Zarasų apskrityje. Gyvendamas kaime, dirbo kooperacijoje ir atstovavo Daugpilio rajono kooperatyvams Rusijos vartotojų bendrovių sąjungos taryboje. Buvo vartotojų bendrovių atstovų suvažiavimo Daugpilyje organizatoriuose ir buvo to suvažiavimo vicepirmininkas. 1912 dalyvavo Rusijos kooperatyvų suvažiavime Kijeve ir buvo to suvažiavimo vartotojų bendrovių sekcijos prezidiumo sekretoriumi. 1914 karui prasidėjus, mobilizuotas dirbo intendantūroje. Tik 1920 grįžo Lietuvon, ir tuojau buvo paskirtas Lietuvos taikos sutarties su Rusija vykdymo komisijos sekretoriumi. Grįžęs iš Maskvos, nuo 1921 X 8 kalėjimų departamento direktorius, nuo 1923 VII 30 teisingumo viceministeris, 1924 I 24 — 1934 VII teisingumo ministerijos generalinis sekretorius, 1934 VIII 1 — 1940 Kauno notaras.

P. Brazaitis

1926 VI 27 — 1934 VIII valstybės tarnautojų pensijų ir pašalpų skyrimo komisijos pirmininkas. Lygiagrečiai dirbo kooperacijoje, ir buvo įvairių kooperacijos įstaigų valdybos nariu.

Brazaitytė-Trzebinskienė Elena (g. 1882 III 10 Šiauliuose) dr. Juozo (1) B. duktė. Petrapilyje baigė šv. Kotrynos bažnyčios gimnaziją. 1905 P. Vileišiui knygyną Vilniuje įsteigus, jame tarnavo, o paskiau kartu su M. Piaseckaite-Šlapeliene įkūrė savo lietuviškųjų knygų ir raštinės reikmenų krautuvę, vėliau veikusią kaip vien Šlapelių knygynas. 1905—1906 pradžioje dirbo slaptoje LSDP spaustuvėje Vilniuje (Šnipiškyje). 1906 buvo oficialioji „Naujosios Gadynės" redaktorė. Už kelis ten išspausdintus straipsnius buvo pareikalauta atsakyti, bet pasislėpė, ir keletą metų gyveno svetima pavarde ir pasu. 1911 buvo Kijeve suimta, etapu atgabenta į Vilnių ir Vilniaus teismo rūmų nuteista vienerius metus tvirtovės. Vilniaus Lukiškių kalėjime iškalėjo 9 mėnesius. 1910 ištekėjo už gamtininko, 1919—1939 buvusio Vilniaus universiteto profesoriaus ir Vilniaus botanikos sodo direktoriaus Juozo Trzebinskio.

Brazauskas (Brzozovskis) 1) Gustavas (1841 Anykščių vl. Šlavėnų dv.—1906 XII 22 ten pat). Mokslus ėjo Kauno gimnazijoje. 1863 iš gimnazijos pabėgęs, stojo į sukilėlius. Buvo sunkiai sužeistas. Muravjovo įsakymu ilgai buvo kalintas Vilniuje. Iš kalėjimo išleistas, ūkininkavo Šlavėnuose, o iš čia slapyvardžiu Mateusz bendradarbiavo rusų ūkio laikraščiuose ir lenkų Gazeta Świąteczna. Buvo Kauno Ūkio Drjos narys. Slapyvardžiu Mateusz išsp. Stosunki polsko-litewskie 1906 ir Vilniaus Žiniose 1906, be kelių straipsnių, išsp. apie lenkų ir lietuvių santykius, taip pat atsiminimus — Kun. vysk. A. Baranauskas ir kun. K. Kairys (N. 70).

G. Brazauskas

2) Jonas (g. 1904 VI 26 Vilkaviškio aps. Pilviškių vl. Bartininkuose) miškininkas. Baigė Marijampolės gimnaziją ir 1929 Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos miškininkystės skyrių. Buvo Kėdainių girininkijos girininku, Panevėžio ir Jūros miškų urėdijų urėdų pavaduotoju, Panemunės inspektoriato vyriausiuoju miškų inspektoriumi, 1937—1940 vidurinės miškų mokyklos dėstytoju. Bendr. Mūsų Giriose. Tremtyje 1944—1945 dirbo Austrijos miškuose taksatoriumi. Nuo 1949 JAV. Lietuvių Enciklopedijos bendradarbis.

3) Mikalojus (g. 1902 XII 2 Raseinių aps Šiluvos vl. Vaikštaičių k.). Visuomenininkas. Mokėsi Raseinių ir Kauno gimnazijose, 1934 baigė VDU ekonominį skyrių. 1920—1922 Raseiniuose redagavo moksleivių laikraštėlį Atžalos, 1923–1924 red. Lietuvos Žinių skyrių Moksleivių reikalai. Universitete buvo moksl. varpininkų organizacijos steigėjuose, studentų Varpo ir Žalgirio korporacijų pirmininku. 1924—1926 redagavo Moksleivių Varpą. Bendradarbiavo Lietuvos Žiniose, Jaunime. Baigęs universitetą, dirbo Žemės Ūkio ministerijos kanceliarijos viršininku, vėliau Žemės Ūkio Rūmų reikalų vedėju.

J. Brazauskas

4) Pijus (g. 1905 XI 28 Vilkaviškio aps. Pilviškių vl. Bartininkų k.) kunigas. Pradžios mokslą išėjo Bagotosios bažnytkaimyje, 1919—1924 mokėsi Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje, 1924—1930 Vilkaviškio kunigų seminarijoje. 1932—1936 studijavo tapybą Kauno meno mokykloje. Išdekoravo Pajevonio bažnyčią. Atskiri paveikslai: LTSR makykla, Apreiškimas, Mindaugo krikštas, Šv. Kazimieras. 1949 atvykęs į JAV, ligoninės kapelionas Oregone.

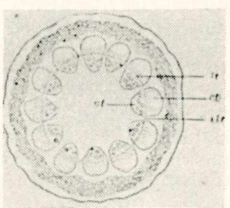

Kartuolės stiebo skerspjūvis

Brazdas 1) sultinga žievelė, skirianti medieną nuo žievės. 2) Trintosios daržovės ar vaisiai.

Brazdžionis 1) Balys (g. 1916 XI 20 Panevėžio aps. Piniavos vl. Žaliosios vs.) žurnalistas. Spaudoje bendradarbiauja nuo 1934 (Jaunajame Ūkininke, Karyje, Ūkininke, Ūkininko Patarėjuje, Mūsų Rytojuje, Pavasaryje, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose), nuo 1950 lietuvių žurnalistų sąjungos narys. Nuo 1952 Chicagos radijo programos biuletenio—Pasaulio Lietuvių Žinios redaktorius ir Karių gyvenimo skyriaus Kario redakci-

Bl. Brazdžionis

joje vedėjas, fotokorespondentas. 1947 — 1951 gyveno Anglijoje ir buvo Bradfordo Lietuvių Sąjungos pirmininkas ir Britanijos Lietuvio, Išeivių Draugo bendradarbis. JAV dalyvauja Vyčių organizacijos bei Lietuvių Ramovės veikloje ir bendradarbiauja katalikiškoje spaudoje (Darbininke, Drauge, Tėviškės Žiburiuose, Garse).

2) Bernardas (g. 1907 II 2 Biržų aps. Pumpėnų vl. Stebeikėlių k.) poetas, kritikas, vaikų literatūros rašytojas. Prieš I pas. karą su tėvais gyveno nuo 1908 JAV, o 1914 pradžioje grįžo Lietuvon. Tėvą į karą mobilizavus, su motina nusikėlė į Pasvalio vl. Žadeikių dvarą. Pradžios mokyklą lankė Žadeikiuose ir Pasvalyje. 1921 — 1929 išėjo Biržų gimnaziją, o 1929—1934 studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą VDU hum. mokslų fakultete Kaune. Universitetą baigęs, dėstė lietuvių kalbą įvairiuose kursuose ir mokyklose, nuo 1937 dirbo Sakalo knygų leidykloje ir nuo 1940 vedė Maironio vardo literatūros muzėjų. 1944 pasitraukė į Vakarus ir veikė tremties lietuvių kultūriniame gyvenime Ravensburge. 1949 atvyko į JAV. Gyvena Bostone, dirbdamas Lietuvių Enciklopedijos visuotinės literatūros skyriaus redaktoriumi.

B. Brazdžionis

B. pirmąjį eilėraštį išspausdino 1924 jaunimo Pavasario laikraštyje. Pirmąjį eilėraščių rinkinį — Baltosios dienos — išleido 1926, dar gimnazijoje būdamas. Antrą poezijos knygelę — poemą Verkiantį vergą — išleido 1928. Tais pat metais, aštuntosios klasės mokinys, dalyvavo jaunųjų poetų antologijoje Pirmas Dešimtmetis. Universitete jis veikė akademiniuose stud. būreliuose: stud. ateitininkų Šatrijos draugijoje ir stud. humanitarų draugijos literatūros sekcijoje, kuriai 1931 vadovavo ir 1933 redagavo studentų laikraštį Lietuvos Studentas. Tuo pačiu metu dalyvavo Kaune ir provincijoje ruoštuose literatūros vakaruose. Redagavo Ateities Spindulius 1932–1940, Pradalges 1934 — 1935, Dienovidį 1938 — 1939, tremtyje vaikų laikraštį Eglutę 1949—1950. 1942 suredagavo Literatūros Metraštį, 1947 Lietuvių rašytojų metraštį Tremties Metai.

Poeto vardą įgijo, 1931 išleidęs eilėraščių rinkinį Amžinas žydas. Po to ėjo vis stiprėją poezijų rinkiniai: Krintančios žvaigždės 1933, Ženklai ir stebuklai 1936 (Sakalo leidyklos premija), Kunigaikščių miestas 1939 (²1940, valstybinė premija), Šaukiu aš tautą 1941, Iš sudužusio laivo 1943 (slaptai išleista vokiečių okupacijos metu), Per pasaulį keliauja žmogus, rinktinė poezijos knyga 1943 (³1949), Viešpaties žingsniai 1944 (slaptai), Svetimi kalnai 1945 (švietimo valdybos premija), Šiaurės pašvaistė 1947, Didžioji kryžkelė 1953 (Lietuvių Rašytojų Draugijos premija).

Vytės Nemunėlio slapyvardžiu B. yra paskelbęs šias vaikams skirtas knygeles: Mažųjų pasaulis 1931, Drugeliai 1934, Kiškio kopūstai 1936 (Lietuvos Raudonojo Kryžiaus jaunimo literatūros premija), Algirdukas pupuliukas ir Kazytė, jo sesytė 1936, Laiško kelionė Argentinon 1938, Vyrai ir pipirai 1938, Purienos 1939, Meškiukas Rudnosiukas 1939 (²1951), Dėdė Rudenėlis 1941, Gintaro kregždutė 1943, Mokykla miške 1943, Pavasario upeliai 1944, Kalėdų Senelis 1944, Tėvų nameliai 1945 (²1947), Mažoji abėcėlė 1946, Pietų vėjelis 1951, Lietuvai tėvynei 1952, Po tėvynės dangum 1952.

Jono Brazaičio slapyvardžiu yra spausdinęs kritikos straipsnių Židinyje, Naujojoje Romuvoje, Vaire, XX Amžiuje, Aiduose, Gabijoje.

B. poezija yra originali ir individuali. Tai ištisai savas talentas, atsirėmęs į lietuviškas tradicijas. B. jieškojo įkvėpimo šaltinių ir formų rašytinėje liturginėje literatūroje, kur laiko būvyje susidarė savos poezijos reiškimo formos ir dvasia. Tai jam darė sąlygas būti ir grynai tautišku, ir drauge visuotinai žmogišku poetu. Jo poezijoje visai nežymu slaviškos įtakos. B. auklėjosi vokiečių romantikais ir naujaisiais autoriais. B. jaunas jau susipažino su Europos tuometinėmis literatūrinėmis srovėmis. Iš lietuvių poetų jį veikęs Putinas, bet betarpiškos įtakos B. nėra, nes jo individualybė buvo savui sava.

B. poezijos būdingiausieji bruožai — gaivališkumas ir kontrastiškumas, pasižymis aštriais dramatiškais konfliktais. Jo poezija blaškosi nuo romantiškojo svajingumo ligi realizmo, nuo švelnių lyriškųjų plonybių ligi grotesko, nuo švelnios maldos ligi rūstaus grūmojimo. Ir jo poezijos forma atrodo archaiška, betgi jo poezija yra moderniška ir aktuali.

Visą laiką B. drauge puoselėjo tris motyvus — visuomeninį (lietuvišką ir bendrai žmogišką), asmeninį ir gamtos. Visur jis yra elegiškas ir giedras. Patriotikoje B. stovi greta didžiųjų mūsų poetų. Asmeniškuose ir gamtos motyvuose jis pasiekia universaliosios poezijos subtilumą ir gelmę. B. vaikų literatūros pavyzdžiai dažnai pakyla augščiau specialiosios literatūros lygio. B. yra daug išvertęs ir pasaulinės poezijos pavyzdžių.

J. Grinius B. B. poezija — Aidai 1949 N. 26.

3) Jonas (g. 1914 XII 1 Panevėžio aps. Subačiaus vl. Žiaunių k.). Baigė Pasvalio augšt. komercijos mokyklą, Lietuvos karo mokyklą ir 3 metus studijavo chemiją Bonos universitete. Bendradarbiavo Karyje, Mūsų Žinyne, JAV Drauge. Dalyvauja JAV Balfo bei Lietuvių Sąjungos Ramovės veikloje, Biržėnų klube.

Brazdžiūnas Povilas (g. 1897 IV 18 Biržų aps. Vabalninko vl. Žiežmariškių vs.) fizikas. 1915 baigė Panevėžio realinę mokyklą.

P. Brazdžiūnas

1916 — 1919 mokytojas pradžios mokyklose ir Biržų Saulės gimnazijoje. 1919 — 1922 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1925 baigė Lietuvos Universiteto matematikos gamtos fakultetą. 1926 — 1927 studijavo Züricho politechnikos institute, kur įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1929 dirbo Potsdamo magnetinėje laboratorijoje, 1930 dalyvavo Baltijos jūros magnetiniuose matavimuose. Nuo 1922 X 1 LU jaun. laborantas, 1925 IX 15 vyr. laborantas, 1926 II 10 jaun. asistentas fizikos katedroje, 1928 XI 13 vyr. asistentas, 1933 II fizikos katedros priv. docentas, paskiau profesorius. Savo specialybės srityje bendradarbiavo Kosme, Liet. Enciklopedijoje, Kultūroje.

Brazdžius 1) Pranas (g. 1895 XII 5 Biržų aps. Subačiaus vl. Lopinių dv.) keramikas. Mokėsi Panevėžyje. 1912 stojo į meno keramikos mokyklą Mirgorode, Ukrainoje, ir ją baigė 1915. 1918 grįžo Lietuvon. Nuo 1919 mokytojavo S. Kalvarijoje Marijampolėje, Viekšniuose. Viekšniuose prie mokyklos įtaisė specialią keramikos dirbtuvę. Vėliau komandiruotas į Čekoslovakiją keramikos meno specializuotis. Grįžęs buvo mokytojas Mažeikių gimnazijoje, paskiau buvo paskirtas įst. Meno Mokyklos keramikos studijos vedėju. B. siejo taikomąją skulptūrą su keramika.

Pr. Brazdžius: Vaza

2) Vytautas (g. 1897 VI 25 Biržų aps. Subačiaus vl. Lopinių dv.) menininkas keramikas, Prano brolis. 1916 baigė 4 kl. Voronežo mokyklą. 1916—1917 mokėsi Petrapilio hidrotechnikos mokykloje. Po to mobilizuotas Rusijoje. Ligi 1922 mokėsi Petrapilio karo inžinerijos mokykloje. 1922 grįžęs Lietuvon, stojo į Meno Mokyklą ir ją baigė 1926. 1927—1928 studijavo keramiką Čekoslovakijoje. 1929 kartu su K. Škleriumi suruošė savo keramikos darbų parodą Kaune, 1932 Alytuje, 1934 Marijampolėje. Nuo 1929 mokytojaudamas Alytaus gimnazijoje, buvo Alytaus muzėjaus steigėjuose. Meno reikalais bendradarbiavo Versle, Lietuvos Aide.

Brazilija Republica dos Estados Unidos do Brazil, didžiausioji, turtingiausioji P. Amerikos valstybė. Ji savo ploto didele dalimi atogrąžos kraštas: pusiaujis kerta B. š. dalį, Amazonės deltą. B. rytuose plaudama Atlantą, o vakaruose siekia Andų kalnyną. B. plotas yra veik pusė viso P. Amerikos žemyno: 8.511.000 km².

Paviršius. B. krantai krašto šiaurės dalyje (iki Amazonės deltos) yra mažai išraižyti, žemi, neturį gerų uostų. Nuo Belemo (Para) uosto iki Bahia kranto liniją palydi koralų rifai, darą natūralią apsaugą Recife (Pernambuco) uostui. Toliau į pietus krantai statūs, yra gerų, natūralių uostų (Bahia, Rio de Janeiro). Pati pietinė B. pajūrio dalis susiformavo kranto liniją šiltosios Brazilijos srovės įtakoje. Ji čia susitinka su šaltąja Falklando srove, nukreipia jos vandenis prie kranto, kur Rio de la Platos atnešamos sąnašos nugula jūroje ilgomis, siauromis juostomis, sudarančiomis lagūnas ir kopas. B. paviršius skirstomas į 4 skirtingus regionus, kurių būdingiausias šiaurėje esanti žemuma ir Brazilos plokštakalnė. Kitus du regionus daro plokštakalnės kalnynai ir siaurasis pajūrio ruožas. B. žemuma yra didžioji Amazonės baseino dalis. Amazonės ir jos intakų nešamos nuosėdos suformavo žymią dalį šios žemumos paviršiaus. Jos nuolydis į jūrą mažas: prie Amazonės augštupyje Iquitos upės vandens lygis yra 95 m nuo j. l., prie Rio Negro žiočių (žemumos centre) upės vandens lygis 26 m nuo j. l. Atogrąžos lietų metu visos upės labai patvinsta, užlieja didelius plotus, ir todėl paupiuose esama didelių pelkių. B. plokštakalnė yra banguota, o jos rytinė dalis kalnuota. Plokštakalnės centrinės dalies vid. pakilimas nuo j. l. svyruoja tarp 300—900 m (1000—3000 pėdų). Visos žymesnės kalnų grandys būdingos tuo, kad jų išsitiesimo kryptis veda iš pietų į šiaurę. Pajūrio kalnų grandys yra svarbiausios, bet jos nedaro vientiso kalnyno. Centrinę dalį daro Serra do Mar ir Serra da Mantiqueira kal-

nai. Pastarojoje grandyje yra augščiausioji B. viršūnė, Itatiaya (2987 m). B. kalnai yra seni, nusidėvėję, daugiausia gneiso, granito ir kristalinių skalūnų masės, kurias dengia jaunesnės kilmės dangos. Kaikur į paviršių yra prasilaužusiųjų vulkaninės kilmės uolienų. Visu Atlanto pajūriu plokštakalnės dalyje tęsiasi siauras, derlingas pakraščio ruožas. Jis ir plokštakalnės centras bei pietinė jo dalis yra tirščiausiai gyvenami.

Klimatas įvairus ir atitinkąs skirtingus paviršiaus regionus ir bendras klimatines juostas. Nemaža nulemia ir pajūrio kalnynas, kurį nuo plokštakalnės centrinės dalies skiria Sao Francisco upė. Šis kalnynas, kaikur iki 3000 m nuo j. l. iškildamas, kraštui tapo kritulių takoskyra: Atlanto vėjai jo verčiami pakilti, ir jų nešamieji debesys netenka kritulių. Užtat pajūryje kritulių gausu, o į vakarus jų vis mažėja. B. skiriamos trys pagrindinės klimatinės sritys: Amazonės žemumos, pajūrio ir plokštakalnės centrinės sritys. Krašto pietinė dalis, yra vidurinės klimatinės juostos. Žemumoje klimatas yra drėgnas, karštas, atogrąžinis, per ištisus metus mažai besikeičiąs. Tik du metų laikai tėra: sausasis ir lietų sezonai. Sausiausieji mėnesiai yra spalis ir lapkritys. Kovo ir balandžio mėnesiais kritulių esti daugiausia. Karštojo klimato zonos plokštakalnės temperatūrą švelnina žymus jos pakilimas nuo j. l. lygio. Tai ypač juntama jos centrinėje dalyje. Kritulių kiekis visoje plokštakalnėje mažėja, tolstant nuo Atlanto. Čia ir šilčiau, drėgniau. Plokštakalnės centre birželio mėnuo yra sausiausias. Čia ir pajūryje vis

dar esama tik dviejų metų sezonų. Žiemos ryškėja tik toliau į pietus, o už pietinio grįžračio jau aiškūs keturi metų laikai. Kritulių čia esama per visus metus nedideliais kiekio skirtumais.

V a n d e n y s. Vandenų duoda tik upių sistema. Didžiausias krašto ir visos žemės baseinas yra Amazonė. Parana su Paraguay upe ir Sao Francisco turi sau atskirus baseinus, surenkančius rytinės, kalnuotosios B. dalies, vandenis. Upių vandeningumas per visus metus didelis, o lietmečiu dar žymiau pakyla. Amazonė ir Tocantins surenka vandenis iš daugiau nei $^2/_3$ viso B. ploto. Didžiausias ir didingiausias B. krioklys yra Iguassu, Rio Iguassu upėje netoli jos intako ties Parana, prie Argentinos ir Brazilijos sienos. Tai yra ligi 275 atskirų krioklių junginys; kitas (Paulo Affonso) yra Sao Francisco upės žemupyje. B. ežerai nedideli, stovi didžiųjų upių paupiuose ir yra potvynių vandenų telkiniai.

A u g a l i j a yra įvairi ir atitinka skirtingas paviršiaus ir klimato sąlygas. Amazonės žemumoje ji yra vešli. Pelkėtuose, potvynių užliejamuose paupiuose auga mangrovų medžiai, mango, žemosios palmės, brazilmedis, storas samanų sluogsnis, gumos-kaučuko medis, bambukas, įvairiausios žolės. Derlingos sąnašos, drėgmė ir šilima ne tik didina augimą, bet ir puvimą. Todėl paviršius dengtas storu humo sluogsniu, o augalija sunkiai praeinamos tankmės. Toliau nuo upių auga tikrasis atogrąžų lietų miškas. Nuo Andų papėdės iki Amazonės žiočių žemuma pavirtusi kone vienalyte miško tankme. Auga įvairios palmių rūšys, kietmedžiai, spalvotieji medžiai, papartiniai medžiai ir žolės, lijanos ir kiti vijokliai. Augalai auga terasomis. Visa žemuma palanki ir kultūrinių augalų plantacijoms. Su jau seniai įvežtųjų vergų pagalba išaugo cukrinių nendrių, medvilnės, kakavos plantacijos. Vėliau prisijungė tabako auginimas. Dar auginami ir ananasai, bananai, apelsinai, vynuogės, alyvos medžiai, vandens melonai, ryžiai. Plokštakalnės augalija skirtinga: daugėja augalai, didėja stepių sritis, kaikur didžiųjų kaktų ir spygliuotųjų krūmynų laukai. Tik lietų sezonui prasidėjus, pilkai žalsva spalva virsta žydinčiu žalumu, stepės — sodrios žolės plotais. B. pietinėje dalyje plokštakalnių ir pajūrio miškai retėja: daugėja vidutinio klimato augalija, ganyklos.

G y v ū n i j a iš daugybės rūšių ir didelio kiekio, skirtinga pagal krašto augaliją ir šiaipjau gyvenimo sąlygas. Pats atogrąžinis miškas negausios gyvūnijos. Paupiai gausesni, ypač vandens faunos. Tad Amazonės žemumoje sutiksi ne tik bezdžionių, papūgų, margaspalvių kolibrų, genių, drugių, bet ir moskitų, gyvačių, smauglių su tos veislės boa, anakonda. Upėse šalia pavojingųjų piranijų yra tūkstančiai žuvies rūšių, vėžlių, aligatorių. Plokštakalnės ir augštumų sritys žymios kitokia fauna: elniais, stručiais, jaguarais, pumomis, gyvatėmis (barškuolė, jararaca), skruzdėmis, skruzdėdromis, tapirais, laukinėmis kiaulėmis, įvairiais vandens, miškų ir kalnų paukščiais, gyvenančiais stepėse ar paupių miškuose, kalnuose.

Ž e m ė s ū k i s. B. ilgai rėmėsi tiktai plantacijomis, nebuvo valstybės tvarkomas. Visuotinė ūkinė krizė padarė žymių pakeitimų. Smarkiai imta žiūrėti smulkiųjų ūkių ir gyvulininkystės. Cukrinių nendrių plantacijos yra atogrąžos srityse. Cukrinių nendrių plantacijų centras ir išvežimo uostas yra Recife. Medvilnės plantacijos buvo skaudžiai paliestos ūkinės krizės. Plantacijų centras yra Ceara. Kavos ir tabako svarbiausios sritys yra aplink Bahia (São Salvador). Kavos plantacijos kraštui duoda didžiausių pajamų. Nors po išgyventosios krizės eksportas ir sumažėjo, B. vis dar patenkina daugiau nei pusę pasaulinės rinkos paklausos. Metinis derlius apie 15.000.000 maišų. Kavos plantacijos yra srityse, kur esama geležingo raudonojo molžemio. Santos ir Rio de Janeiro yra svarbiausieji kavos eksporto uostai, o jų apylinkės plantacijų centru. Žemės ūkiui B. tesunaudoja apie 2% viso savo ploto. Iš to kavos plantacijoms tenka ligi 3.500.000 ha, cukrinių nendrių — 500.000 ha, medvilnės—2.600.000 ha, tabako — 108.000 ha, kakavos — 136.000 ha, kukurūzų—4.352.000 ha,ryžių—1.000.000 ha. Be to, žemės ūkis dar duoda pupų, saldžiųjų bulvių, vaisių, paragvaiškos arbatos—mate, kaučuko žaliavos, maniokos. Kaučuko žaliavos eksportiniu uostu tapo Belem (Para), o auga šis medis Manaos ir Paros srityse. Kitas krašto pajamų šaltinis yra vaškas karnauba, palmių plaušai, vanilė, ricinos medžio žievės, paros riešutų, vaistažolių ir kaikurių prieskonių rinkimas ir eksportas. Apie 63% viso B. ploto yra miškai (5.320.000 km²). Kasmet išgabenama ligi 260.000 t spalvotų medžių: pa-

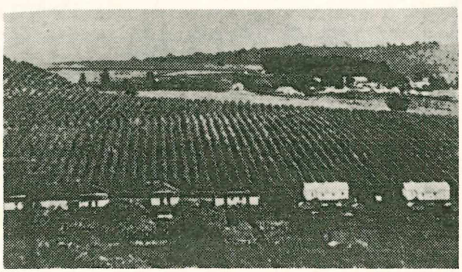

Kavos plantacijos Brazilijoje

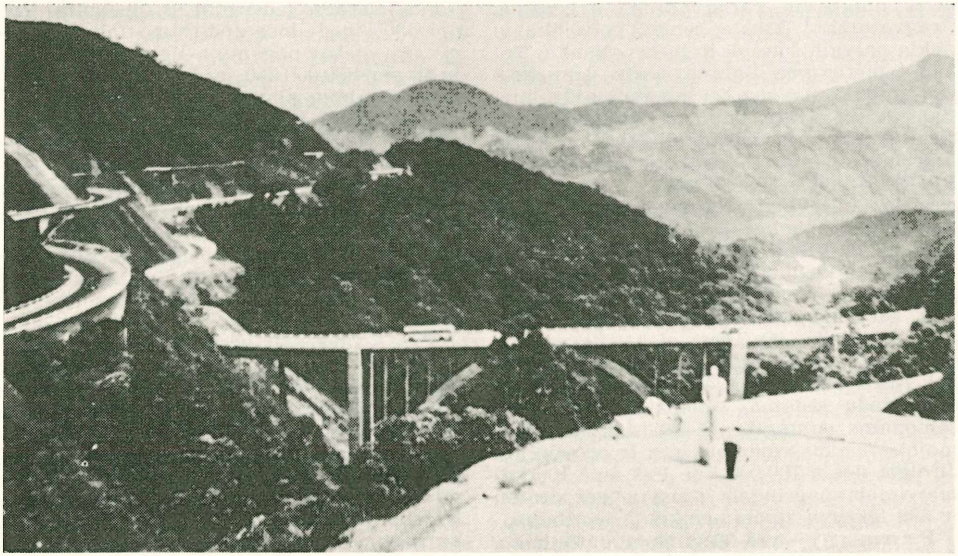

Kelias į Sao Paulo

lisandrų, mahagonio, B. kedrų, pernambuko medžių, kitokių kietmedžių baldams dirbti. Imigrantams, daugiausia ūkiuose besikuriantiems, kūrimosi sunkumai nelengva nugalėti: tegauna 200 margų sklypą (pikadą) prie miško, o trobesius pasistatyti, žemę dirvomis paversti, gyvuliais ir kitkuo apsirūpinti tenka patiems. Šioje B. dalyje yra pievų, laukų, vaisių sodų, kaimų. Tai ne tik žemės ūkio, bet ir gyvulininkystės sritys. Gyvulininkyste susirūpinta ypač paskutiniais dešimtmečiais. Pirmauja galvijų ūkis (42.000.000); kiaulių — 24.000.000, avių — 14.000.000, arklių — 6.000.000, ožkų, asilų ir asilėnų.

Žemės turtai yra dideli, bet maža naudojami. Kolonijų amžiuje B. aprūpindavo kitus kraštus įvairių plantacijų turtais, bet jau XIX a. plantacijų atsirado ir kitur, ir vergų darbu išaugintos B. plantacijos mažėjo. Matto Grosso srityje rastieji deimantai sukėlė žemės turtų jieškojimo bangą ir B. tapo vadovaujanti deimantų eksporte. Tik 1870 tą vadovavimą paveržė pietų Afrikos deimantų kasyklos. Dabar B. deimantai eina daugiausia pramonės reikalams. Kasyklų centras yra Diamantina su 70.000 gyventojų. Auksas, manganas, geležies rūda, anglis, kvarcas, boksitas, chromas, statybiniai akmens, marmoras, druska, kaolinas, fosfatai yra B. žemės turtai. Mažais kiekiais dar yra švino, vario, platinos, grafito, berilio, urano rūdos. Anglies yra Rio Grande de Sulo, Santos Catharinos, Paranos, Sao Paulo srityse. Anglies kokybė yra negeriausia. Jos dar permaža iškasama net ir savo krašto reikalams. Žymiausi anglies kasyklų miestai yra Bello Horizonte, Porto Alegre, Blumenau, Curitiba. Aukso kasyklos Minas Geraes srityje kasmet duoda per 4000 kg aukso. B. yra viena turtingiausiųjų geležies rūda kraštų. Jos didelės atsargos yra prie Itabiros, Minas Geraes. Geležies rūdą pradėjo čia kasti tik 1932. Per metus jos iškasa apie 100.000 t.

Susisiekimas. B. neturi visą kraštą apimančio susisiekimo tinklo. Upės teka į šiaurę ar į pietus išskyrus Amazonę. Tai nėra patogu, norint pasiekti krašto centrines sritis. Jūrų laivams (iki 3000 t) plaukioti Amazonė tinka iki Ikvitos. Mažiems laivams Amazonės upių sistema duoda ligi 50.000 km tinkamo kelio. Augštumų upės dėl jų sraunumo, slenksčių, krioklių laivybai mažiau tinka. B. žemumoje vandens keliai tėra vienintelis galimas susisiekimo būdas. Pajūris plačiai naudojamas vietiniam susisiekimui: yra 45 uostai, aptarnaują vietinį ir užjūrio susisiekimą. Didieji uostai iš krašto šiaurės į pietus yra Belem (Para), Recife (Pernambuco), Sao Salvador (Bahia), Rio de Janeiro, Santos (jo užnugaryje yra didžiausias krašto pramonės miestas Sao Paulo), Porto, Alegre, Rio Grande do Sul. Pietinio pajūrio uostai (iki Santos) aptarnauja ir Paragvajaus, Bolivijos valstybes, neturinčias tiesioginio prieįžmo prie jūros. Didžiausia B. garlaivių bendrovė yra Lloyd Brasileiro, vyriausybės tvarkoma. Sausumos kelių geriausią tinklą turi pietinė B. dalis. Iš viso yra apie 35.000 km geležinkelių viduje susisiekti

ir B. jungti su Paragvajumi, Argentina, Uragvajumi. Į krašto centrą geležinkeliai siekia palyginti netoli ir jų nepakanka. Toliau į pietus yra Bahijos uosto užnugario geležinkelio sistema. Ji jungia pajūrį nuo Bahijos iki Aracajo. Nuo Campos prasideda tankiausias geležinkelių tinklas, kurio svarbiausieji mazgai pajūryje yra Campos, Rio de Janeiro, Sao Paulo, o toliau nuo pajūrio — Bello Horizonte, Corintho. Šioje dalyje geležinkeliai į krašto vidų toliausiai siekia. Viena šaka eina per Itapurą į Boliviją. Pačiuose pietuose svarbiausieji geležinkelio mazgai yra Curitiba, Blumenau, Montenegro, Pelotas. Nedidelė geležinkelių dalis jau yra elektrifikuota, o didžioji jų dalis valdžios tvarkoma (Central Brazil b-vė). 1944 pradėta planuoti autostradų sistema, visoms B. vietovėms, regionams sujungti. B. susisiekimo sistemoje svarbaus vaidmens yra ir oro linijos. Jų ilgis siekia 100.000 km. Yra apie 100 komerciniais pagrindais įtaisytų aerodromų ir 500 lėktuvų stočių; veikia 7 oro linijos.

P r a m o n ė yra augime nuo to laiko, kai B. nustojo būti vien plantacijų kraštu. Svarbiausioji B. pramonės šaka yra žemės ūkio produktų perdirbimas: ji užsienio rinkai paruošia kavą, kakavą, medvilnę, tabaką, arbatą-mate, o vidaus rinkai dar cukrų, miltus. Medvilnės pramonė viršija. Šalia jos vystosi natūraliojo ir sintetinio šilko pramonė, kuriai pradžią davė italų įvežtieji šilkaverpiai. Medvilnės verpyklos ir audyklos koncentruojasi aplink Sao Paulo, Minas Geraes, federalinį B. distriktą. Yra apie 300 medvilnės apdirbimo fabrikų, kurie per metus pagamina ligi 150.000 t siūlų ir per 880.000.000 jardų audinių. 15 fabrikų iš palmių plaušo gamina karoą, atstojančią džutą; koks 20 fabrikų gamina popierių. Kitos pramonės šakos paruošia maisto gaminius, drabužius, avalynę, vaistus, stiklą, keramikos gaminius, gumos ir namų ruošos bei įrengimo reikmenis. Didžiausias pramonės centras yra Sao Paulo, kuriame koncentruojasi ligi $^1/_3$ visos krašto pramonės produkcijos. B. susisiekimo trūkumas stabdo greitesnį pramonės ugdymą.

P r e k y b a su užsieniu remiasi kavos, medvilnės, kakavos, tabako, metalų rūdos, odos, kaučuko žaliavos, medžių, ricinos žaliavos, mėsos, pramoninių deimantų, augalinio aliejaus, ryžių, arbatos-mate išvežimu. Eksportas daugiausia nukreiptas į JAV, Argentiną, D. Britaniją. Kasmet eksportas viršija importą arti 100.000.000 dolerių. Svarbiausios importo prekės yra mašinos, naftos produktai, geležies ir plieno gaminiai, kviečiai, anglis, autovežimiai, chemikalai, popierius, vilna, varis, geležis ir plienas, elektrinės mašinos ir aparatai, lėktuvai, garvežiai. Visas importas atsieina ligi 400.000.000 dolerių.

G y v e n t o j ų yra 55 mil. (1953; 53 mil. —1951). Nors baltųjų gyventojų ir didžiausias %, bet rasinis susimaišymas B. didelis. Gyventojų sudėtis 1949: 60% baltųjų (portugalai, italai, ispanai, vokiečiai, lietuviai

Rio de Janeiro

ir kiti europiečiai), 25% mišriakraujų (baltųjų-negrų-indėnų), 10% juodukų, 5% indėnų ir Azijos gyventojų (daugiausia japonų). Dabar emigracija suvaržyta. Mažai ištirtuose ar visai neištirtuose Amazonės žemumos plotuose gyvena indėnai. Gyvena paupiuose nedideliais kaimeliais. Jų kultūrinis polygis labai primityvus. Žinomiausi iš jų botokudai (Amazonės žemupio srityse), karibai (į šiaurę nuo Amazonės). Žemumoje gyventojų reta, įsikūrimo sąlygos nepalankios. Retai gyvenama ir plokštakalnės Matto Grosso srityje. Pietinė B. dalis ir pajūris gyvenamas tirštai. Rio de Janeiro, Sao Paulo, Santos Catharinos valstybės yra tirščiausiai gyvenamos. 1 km² gyvena 6 gyventojai, o Rio de Janeiro 1 km² gyvena 114 gyv. Daugumas gyventojų yra katalikai. Valstybinė kalba yra portugalų. Pietinėje dalyje yra daug kalbančių itališkai, vokiškai.

Valstybinė santvarka. B. yra jungtinė respublika, iš 20 valstybių, 7 teritorijos ir 1 federalinis distriktas. Valstybės sostinė ir didžiausias miestas yra Rio de Janeiro su 2 mil. gyv. Pagal 1946 konstituciją prezidentas renkamas 5 metams. Negalima jo perrinkti antram terminui. Įstatymų leidžiamoji galia yra rankose tautos renkamojo federalinio kongreso, kuris yra iš senato ir atstovų rūmų. Konstitucija leidžia uždrausti kiekvieną politinę partiją, jei jos programa yra antidemokratinė. Rinkimų teisė duota visiems abiejų lyčių piliečiams, suėjusiems 18 metų amžiaus. Visos respubliką sudarančios valstybės dar turi savo atskirai renkamus valdžios ir įstatymus leidžiančius organus, atskiras konstitucijas, autonomines teises.

Krašto piniginis vienetas buvo milreisas, bet nuo 1942 jis pavadintas kruceiru (cruzeiro) ir yra lygus 100 centavų, o 1000 kruceirų — 1 kontas (conto). Šio vertė yra apie 52 JAV doleriai. Krašte investuota daug užsienio kapitalo komerciniais ir paskolos pagrindais.

Švietimas laisvas, bet neprivalomas, išskyrus Sao Paulo, Minas Geraes, Cearos, Maranhao, Alagoas, Matto Grosso ir Santos Catharinos valstybes. 1920 gyventojų surašymas parodė, kad 77% yra beraščiai. 1940 beraščių skaičius oficialiųjų įstaigų pažymėtas žemesnis kaip 50%. Šiuo metu B. yra arti 40.000 prad. mokyklų, kurias lanko per 3 milionus mokinių. Yra per 700 vidurinių mokyklų su 150.000 mokinių, per 700 komercinių ir amatų mokyklų su 55.000 mokinių. Šių mokyklų daugumą išlaiko respublikos valstybių valdžia. Rio de Janeiro universitetas įsteigtas 1920. Be jo dar yra trys privatūs universitetai Porto Alegre, Bello Horizonte, Curitiba miestuose. Atskirai minėtinos 7 technikos, 19 medicinos, 40 vaistininkų ir dantų gydytojų, 12 teisės ir socialinių mokslų mokyklų.

Miestai. Didžiausieji miestai yra Rio de Janeiro (1954 — 1.800.000 gyv.), Sao Paulo (1.500.000), Recife (550.000), Bahia 380.000), Porto Alegre (330.000), Belem (310.000), Bello Horizonte, Fortaleza, Ma-

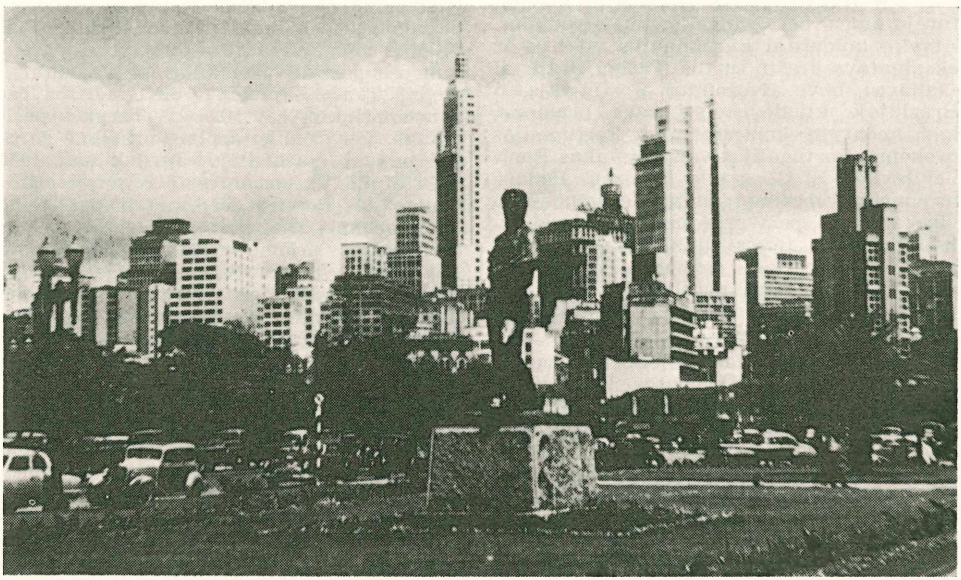

Sao Paulo vaizdas

ceio, Curitiba, Manaos, Sao Luiz (Maranhao).

S. Maigonis P. Amerika 1928; *J. Balčiūnas* Kur ir kas toji Brazilija 1930; *M. Kvašninas-Samarinas* Brazilijos ir Urugvajaus agrogeologiniai bruožai 1930; *T. Daukantas* P. Brazilija ir išeivybės perspektyvos 1932; *T. Ivanauskas* Trys mėnesiai Brazilijoje 1932; *E. P. Oliveira* Geologia do Brazil 1940; *T. L. Smith* Brazil People and Institutions 1946; *H. Gutersohn* Brasilien 1947; W. Hoffmann-*Harnisch* Brasilien, ein tropisches Grossreich 1952; *A. Gheerbrant* Journey to the Far Amazon 1954.

B. istorija. B. plotai ir senovėje buvo gyvenami, bet jos gyventojai nepaliko tokių kultūros paminklų, kaip maja, aztekai ar inkai. B. surado 1500 Yaner Pinzon. Tais pačiais metais Cabralio vadovaujama portugalų ekspedicija aptiko B. krantus prie Porto Seguro. Cabral paskelbė kraštą priklausant Portugalijai ir pavadino jį Terra da Vera Cruz. B. vardas atsiradęs vėliau dėl čia randamo raudonmedžio (Pao do Brazil). Portugalijos karalius Jonas III B. padalijo į 12 kapitonijų ir paskyrė paveldimus kapitonus, gavusius didžiausius žemės plotus. Nesutikimai tarp paskirtųjų kapitonų privertė Joną III 1549 įsteigti generalgubernatoriją su pirmuoju gubernatoriumi Thomé de Sousa, įsteigusiu miestą Bahia (ligi 1763 B. sostinė). 1555 B. įsikūrė prancūzų hugenotai, bet 1567 buvo nugalėti portugalų ir išvaryti iš B. Prancūzų gyventoje vietoje įsikūrė Rio de Janeiro miestas. Be prancūzų, B. mėgino kurtis olandai. Jie 1630 užgrobė Pernambuco, ir tik 1654 tebuvo išvaryti. 1661 Haagos sutrtimi už 8 mil. olandų guldenų jie atsisakė savo valdų Portugalijos naudai. Nepaprastos reikšmės krašto ateičiai turėjo aukso bei brangakmenių atradimas. Atvykę kolonistai kūrė naujus miestus ir eksploatavo krašto turtus. Tačiau B. turtai (žaliava) buvo išvežami į Portugaliją, o Brazilijoje kliudė steigti savą pramonę, kad nedarytų konkurencijos Portugalijos prekėms. Portugalijos valstybininkas Pombal įvykdė B. ištisą eilę reformų. Padarė provincijų gubernatorius priklausomus nuo vicekaraliaus, pertvarkė muitų sistemą, sulygino indėnų teises su kitų valdinių teisėmis, 1763 perkėlė sostinę į Rio de Janeiro. Bet jėzuitų pašalinimas iš krašto neigiamai atsiliepė misijų bei švietimo reikalams.

Nuo Napoleono kariuomenės 1807 pasitraukė Portugalijos regentas Jonas (nuo 1816 karalius Jonas VI) į B. ir 1815 paskelbė ją karalija Portugalijos valdžioje. 1820 Jonas VI grįžo į Lisaboną, o savo vietininku B. paliko sūnų Pedro, kuris 1822 IX 7 vietos gyventojų buvo priverstas B. paskelbti nepriklausoma valstybe. 1825 B. nepriklausomybę pripažino Portugalija ir kitos Europos valstybės. 1826 Pedro I buvo atsisakęs savo teisių į Portugalijos sostą. Bet kai iškilo reikalas palaikyti savo dukterį Portugalijoje, jis 1831 atsisakė B. sosto savo mažamečio sūnaus Pedro II naudai. Valdant regentams, prasidėjo B. sukilimai, suirutės ir susidūrimai su Anglija. 1840 Pedro II paskelbtas pilnamečiu. Kad ir jaunas, Pedro II paėmė į savo rankas politinį krašto vadovavimą. Gen. Luis Alves de Lima e Silva padedamas, padarė žymių reformų: 1850 pasirašė sutartį su Anglija dėl vergų prekybos panaikinimo, 1853 įsteigė tautinį banką, 1888 panaikino vergiją. Dėl šių padarytųjų reformų daugelis monarchijos šalininkų perėjo respublikonų pusėn. 1889 B. įvyko revoliucija, ir su kariuomenės pagalba buvo įsteigta respublika. B. karalius Pedro II pabėgo į Europą. 1891 II 24 B. steigiamasis susirinkimas paskelbė naują Jungtinių B. Valstybių konstituciją. Pirmuoju prezidentu buvo išrinktas Fonseca, kuris 1891 XI buvo priverstas atsisakyti prezidentavimo. Respublikinės santvarkos pradžia garsėjo sukilimais, perversmais ir valdžios nepastovumu. Prezidentas Prudente de Moraes (1894—1898) krašto valdymą stengėsi įtaikinti į teisėtumo vėžes, o prezidentas Alfonso Penna (1906—1909) rūpinosi krašto ūkine pažanga. Užsienio politikoje buvo padaryta pažymėtinų laimėjimų: tiesioginėmis derybomis arba per trečiųjų teismą sutvarkė ginčijamus sienų klausimus su Prancūzijos, Anglijos kolonijomis, Argentina, Bolivija, Peru, Uragvajumi.

I pas. karo metu Vokietijos neribota povandeninių laivų veikla privertė B. 1917 X 26 skelbti karą Vokietijai, nors maža teprisidėjo prie karo laimėjimo. Epistacio da Silva Pessoa (1919—1922) prezidentaujant, B. pasirašė Versailles taikos sutartį, stojo į Tautų Sąjungą ir buvo net jos Tarybon išrinkta, bet 1926 iš Tarybos pasitraukė. Per šį laikotarpį B. pramonė gerokai paaugo, patobulėjo susisiekimas. 1930 dr. Getulio Vargas nuvertė teisėtąjį prezidentą Luis Pereirą de Sousa ir pasiskelbė diktatoriumi. 1933 išrinktasis konstitucinis susirinkimas priėmė ir 1934 paskelbė naują konstituciją ir dr. Getulio Vargas išrinko prezidentu. Vidaus politinio gyvenimo įtampa augo: kraštutiniųjų sąjūdžiai (komunistų ir fašistų) sustiprėjo. 1935 teko vyriausybei malšinti komunistų sukilimą. 1937 liko panaikinta 1934 konstitucija, politinių partijų veikimas suspenduotas, demokratinės laisvės apkarpytos, valdymas centralizuotas. 1938 uždrausta laikyti tautinės mokyklos. II pas. karo metu B. pasiskelbė neutrali būsianti, bet po japonų užpuolimo Pearl Harbourą, nutraukė santykius su Vokietija ir Italija ir 1942 paskelbė joms karą. Ne tik JAV pasinaudojo B. aerodromais, bet ir pati B. nusiuntė savo

kariuomenę į Italiją. Karo pabaigoje opozicija prieš prezidentą G. Vargas sustiprėjo, o jos šūkis buvo grįžti į konstitucinį valdymą. 1945 revoliucinis sąjūdis prezidentą privertė atsistatyti. Naujuoju prezidentu buvo išrinktas gen. Eurico Gaspar Dutra (1946—1950). Naujoji konstitucija atgaivino demokratinį krašto valdymą. 1950 dr. Vargas jau demokratiniu būdu išrinktas respublikos prezidentu. Jis pasinešė į plačias socialines reformas.

H. G. James Brasil after a Century of Independence 1925; *G. Freyre* B. 1945; *R. De Mendonza* Breve historia del Brazil 1950; *C. Brandenburger* Pernambuco und der Entwicklung B—s zur Selbständigkeit 1917; *A. Curis* Argentina, Brazil and Chile since Independence 1935.

Brazilijos lietuviai. Didžiausia lietuvių kolonija P. Amerikoje yra Brazilijoje. Brazilijos oficialiaisiais duomenimis, 1951 B. būta 44.803 lietuvių. Maždaug trečdalis telkiasi São Paulo mieste, jo priemiesčiuose ir to pat vardo provincijoje. Vien 1927 S. Paulo Darbo Departamento apskaičiavimu, iš Lietuvos atvyko 11.714 žmonių. Pagal P. Amerikoje nusistovėjusią tautybės sąvoką, visi iš Lietuvos atvykusieji vadinami lietuviais, nors jų tarpe esama žydų, rusų, lenkų ir kt.

Antroji didesnė lietuvių kolonija yra Rio de Janeiro mieste — per 400 tautiečių. Po keletą ir keliasdešimt lietuvių šeimų gyvena Porto Alegre, Santos, Curitiba, Jose Bonifacio ir kituose miestuose bei miesteliuose. Daugumas B. L. išsiblaškė po visą šalį, ypač po pakenčiamesnio klimato sritis, kaip Rio Grande do Sul, Santa Catharina, Paraná.

Pirmoji keliasdešimties šeimų lietuvių grupė į B. atvyko 1888—1890. Daugiausia jų būta alytiškių. Kūrėsi ūkiuose ir mažesniuose miesteliuose vėsesnio klimato zonoje, arčiau Urugvajaus. Jie ir kiti XIX a. pabaigos lietuviai išsisklaidė ir nutauto, nepalikę ryškesnių pėdsakų. Ligi 1926 B. L. įregistruota 8.146 ateiviai, bet nežinia, kiek mūsiškių per nesusipratimą pasisakė svetimtaučiais.

Naujoji masinė lietuvių emigracija į B. vyko tarp 1926 ir 1930. Tais metais S. Paulo mieste ir estade susikūrė jau 30.000 lietuvių kolonija. Tačiau ji greit sumažėjo, Brazilijai valstybiniu mastu imigraciją pradėjus varžyti ir dėl sunkios ūkinės krizės bei nedarbo daliai lietuvių iškeliavus į Argentiną, Urugvajų arba atgal į tėvynę, į kur jie Lietuvos konsulato buvo gražinami nemokamai arba už pusę kainos.

Trečioji lietuvių ateivių banga, apie 500, Brazilijoje pasirodė po 1947 kaip tremtiniai. Daugumas jų susibūrė prie savųjų kolonijų S. Paulo ir Rio de Janeiro miestuose. Masinę emigraciją į B. ypač patraukė nemokamos kelionės ir pigiai įsigyjamų žemių pažadai. Tada B. užsimojus išplėsti kavos plantacijų ūkį, buvo pasigendama darbininkų. Parlamentas, kurio 99% atstovų buvo plantacijų savininkai, nutarė apmokėti laivų bendrovėms už kiekvienos šeimos iš Europos atgabenimą iš valstybės iždo. Įstatymu greitai pasinaudojo laivų bendrovės, ir neskrupulingi jų agentai paviliojo daug nepatyrusių emigrantų „gerų uždarbių ir pigių žemių" pajieškoti.

DULR pirmininkas adv. R. Skipitis pas Rio Janeiro lietuvius

Bet tikrovėje tie darbai ir uždarbiai, ypač kavos plantacijose, buvo panašūs į vergų darbą. Nemokėdamai portugalų kalbos, nepažindami vietos žmonių su labai svetimais lietuvių būdui jų įpročiais, atsidūrę gudriai užmestose išnaudojimo sistemos pinklėse ir dažnai nepakenčiamame klimate, daug lietuvių patyrė nežmonišką vargą ir priespaudą. Tačiau kurie fiziškai ir morališkai nepalūžo, ilgainiui pasidarė geresnes gyvenimo sąlygas. Daug kas bėgo iš kavos ir vatos plantacijų, iš ryžių ir cukrinių nendrių ūkių, iš miško ir kitų viešųjų darbų, kartu ir iš nesibaigiamų skolų, ir spietėsi didesniuose miestuose prie pramonės, prekybos, amatų. Ilgainiui vieni tapo šiokių tokių įmonių savininkais, smulkiais amatininkais, kiti fabrikų darbininkais ir įvairiais tarnautojais. Žemės ūkyje likusieji arba įsigijo nedideles nuosavybes arba jas nuomoja. Maždaug pusė B. L. dabar laikoma jau pasiturinčiais žmonėmis, tos šalies gyvenimo mastu matuojant. Tik konstatuojama, kad medžiaginio būvio pagerėjimu lygiagrečiai nepagėrėjo jų tautinis atsparumas bei dvasinė kultūra.

Kaip kitose P. Amerikos senesnėse lietuvių kolonijose, B. L. ilgai trūko vadovaujančių rimtų asmenybių, kvalifikuotų inteligentinių pajėgų kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje. Masinės emigracijos metu

Brazilija

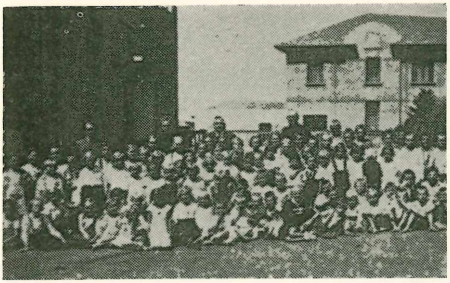

Sao Paulo lietuvių mokykla

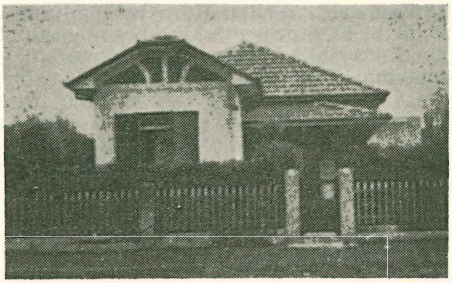

Villa Zelina — lietuvio namelis

atsiradę keliasdešimt inteligentų ir pusinteligenčių nevisi turėjo gerų tikslų naujoje šalyje.

Pirmasis lietuvis kunigas, Jeronimas Valaitis, į S. Paulo miestą atvyko tik 1928. Suorganizavęs lietuvių katalikų pirmąją parapiją, vadinamą Lietuvių Romos Katalikų šv. Juozapo Bendruomenę, 1931 grįžo Lietuvon. Jo darbą toliau varė kun. B. Sugintas, kurio pastangomis S. Paulo Vila Zelina priemiestyje 1936 pastatyta lietuvių bažnyčia. Statybą baigė kun. Pijus Ragažinskas, nuo 1940 tos bažnyčios klebonas. Pastoracijos darbą tarp brazilų ir savo tautiečių šiuo metu Brazilijoje dirba ligi 10 lietuvių kunigų.

Lietuvos konsulatas S. Paulo įsteigtas 1929. Pirmasis konsulas buvo dr. P. Mačiulis, antras (1935—1938) P. Gaučys, o nuo 1938 konsulo pareigas eina A. Polišaitis. Generalinis konsulas Rio de Janeiro mieste ir atstovas P. Amerikai 1930—1934 buvo gen. T. Daukantas. Šiuo metu B. sostinėje Lietuvos atstovo pareigas eina dr. Frikas Mejeris, kuris 1952 pakeltas į įgaliotuosius ministerius.

Atvykus lietuviams dvasininkams ir įsisteigus savoms konsularinėms įstaigoms, B. lietuvių gyvenimas pradėjo geriau normuotis, o organizacinis, švietimo ir šalpos darbas imta koordinuoti.

Pirmasis lietuvių laikraštis Brazilijoje, savaitraštis Brazilijos Lietuvis, pasirodė 1927. Po metų jį pakeitė savaitraštis Pietų Amerikos Lietuvis, leistas „literatų grupės", finansuotas neaiškios žemių pardavimo Alfos bendrovės. Redagavo J. Rūškys ir L. Valiukas. Toliau atsirado kun. J. Valaičio redaguojamas Sekmadienio Lapelis, 1934 paskelbtas Lietuvių Sąjungos Brazilijoje organu Lietuvis Brazilijoje, komunistinių anarchistinių tendencijų Lietuvių Aidas Brazilijoje, Garsas ir Mūsų Žodis. Dar buvo pasirodę Naujienos, Širšė, Jaunųjų Žiedas, Šviesa, Žinios, Garnys. Visų jų amžius buvo dažniausiai tik metai kiti, o tiražas daugiausia nesiekdavo nė 1000 egz.

Atšaukus karo metu išleistus potvarkius, varžiusius spaudinius svetimomis kalbomis, S. Paulyje pradėtas leisti žurnalas Mūsų Lietuva, vėliau virtęs savaitraščiu. Tai lietuviškos minties laikraštis, be svyravimų pasisakąs už nepriklausomą Lietuvą ir katalikybę. Redaguoja tremtinių redakcinis kolektyvas su kun. P. Ragažinsku. Tam tikrą Brazilijos spaudos potvarkį vykdant, laikraščio atsakinguoju redaktoriumi skelbiamas dr. Josè Ferreira Carrato, lietuvių bičiulis. Nuo 1947 su pertraukomis išeina kitas savaitraštis Žinios, S. Bakšio redaguojamas.

II pas. karo išvakarėse B. L. turėjo tris savaitraščius, tris chorus, apie dešimt organizacijų, mokyklas su šimtais vaikų nuosavuose namuose. Karo pradžioje Brazilijos vyriausybė, varžydama kaikurių tautybių veiklą, ypatingais nuostatais apsunkino ir visų imigrantų tautinį sąjūdį. Lietuvių spauda, mokyklos ir organizacijos taip pat nukentėjo. Didelis smūgis lietuvių tautiniam ir kultūriniam gyvenimui buvo ir tebėra ryšių nutrūkimas su tėvyne. Kaikurios organizacijos ir jų išlaikomos įstaigos be paramos iš Lietuvos atsidūrė sunkiose materialiose sąlygose ar net likvidavosi. Bet didelėmis vietos lietuvių dalies pastangomis, daugumas lietuvių institucijų ir organizacijų išsilaiko ir net naujų atsiranda.

Tebeveikia šios B. L. organizacijos: Lietuvių Romos Katalikų šv. Juozapo Bendruomenė, 1928 įsteigta katalikybės ir lietuvybės išlaikymo tikslu. Pirmininkas kun. P. Ragažinskas. Sekcijomis veikia: Vyrų Brolija, Moterų Draugija, ateitininkai, vyčiai. Turi augšto meninio lygio muziko A. Ambrozaičio vedamą chorą. Bendruomenei priklauso per 600 narių. Ši organizacija 1938 pakvietė iš JAV Seseris Pranciškietes lietuvių mokykloms steigti ir vadovauti. Seserys prie trijų savo pradžios mokyklų ir gimnazijos su bendrine programa išlaiko dar ir lituanistikos klases. Seserų Pranciškiečių pastangomis ir S. Paulo miesto prefektūrai remiant, 1953 pastatytas mokyklos teatras — moderniška, tūkstančiui žiūrovų pritaikinta salė, ku-

rioje telksis lietuvių kultūriniai parengimai. Seserų Pranciškiečių vienuolynui ir mokykloms vadovauja Sesuo Marija Julija.

Antroji savo amžiumi ir narių skaičiumi yra Lietuvių Sąjunga Brazilijoje. Įkurta 1931 XI 3, o jos tikslas — globoti ir remti S. Paulo mieste veikiančias lietuvių mokyklas ir derinti visuomeninę kultūrinę kolonijos veiklą. Sąjunga apjungė kelias patriotinio pobūdžio draugijas. Turėjo chorą, scenos mėgėjų, sportininkų, biblioteką. Globojo arba išlaikė 4 (šiuo metu 3) lietuvių pradžios mokyklas S. Paulo mieste ir jo priemiesčiuose: Vysk. M. Valančiaus Bom Retire, Dr. V. Kudirkos Mokoje, Dr. J. Basanavičiaus Vila Anastacio ir D. L.K. Vytauto Vila Beloje. Dr. V. Kudirkos vardo pradžios mokykla, įkurta 1929, yra pirmoji lietuvių mokykla visoje P. Amerikoje. Nutrūkus paramai iš Lietuvos (per DULR), LSB savo įstaigoms išlaikyti organizuoja parengimus, mokyklos rėmėjų būrelius ir pan. Sąjunga turi Moterų Sekciją su jų seklyčia, Lituanistikos kursus, rengia įvairius vakarus, minėjimus, ekskursijas. Narių skaičius neprašoksta šimto. Pirmiau jos pirmininkas buvo L. Gaigalas, paskiau A. Majus, dabar M. Dantas. Lietuvių Sąjunga Brazilijoje savo paskirtį atliko ypač kaip tarpininkė tarp Lietuvos įstaigų ir brazilų oficialiųjų administracinių bei teisinių įstaigų.

S. Paulo Lietuvių Savišalpos ir Kultūros Bendruomenė Lituania, kurios tikslą rodo jos vardas, persiorganizavo iš DP Savišalpos Kasos. Jos uždavinys — taip pat ir Lietuvos vadavimo akcija. Turi scenos mėgėjų būrelį, ir jau pasireiškė su kultūriniais rengimais. Narių yra keliasdešimt, o pirmininkas inž. Zen. Bačelis.

S. Paulyje 1950 įkurtas Lietuvių Menininkų Klubas, valdžios legalizuotas vardu: Clube de Intercambio Cultural Lituano-Brasileiro, kad jo nariais galėtų būti ir Brazilijos piliečiai. Burdamas menines bei intelektualines pajėgas, LM Klubas yra pasiryžęs sujungti visų sričių menininkus, ugdyti naujas menines pajėgas, ruošti savybės ir reprezentacinius koncertus, lietuvių dailės parodas, rengti ir populiarinti lietuvių literatūros vakarus. Paskirtį vykdydamas, Klubas jau yra rengęs koncertų, pasireiškė tautinių švenčių minėjimuose ir 1952 suorganizavo Pirmąją Lietuvių Dailės ir Liaudies Meno Parodą S. Paulo mieste. Paroda buvo lietuvių kultūros ir vieningumo triumfas. LM Klubui pirmininkauja J. Januškis.

S. Paulo mieste veikia ir Sporto Sąjunga Lituania, gyviau veikusi tarp 1929 ir 1940, Lietuvių skautų ir skaučių draugovės ir Tautos Fondas, sudarytas iš organizacijų atstovų.

Nedidelėje Rio de Janeiro lietuvių kolonijoje veikia Lietuvių Katalikų šv. Kazimiero Bendruomenė, persiorganizavusi iš Katalikų Komiteto. Pirmininkas Jonas Adomavičius. Ten taip pat gyvuoja Sąjunga Dainava, kurios narius daugiau sudaro vėliausiai atvykusieji. Pirmininkas Jonas Malaiška. Abi organizacijos vieningai rengia tautinius minėjimus, meno vakarus, nes nemaža narių priklauso vienai ir kitai. Dainava turi chorą. Per Radio Vera Cruz lietuviai turi savaitines tikybinio ir kultūrinio pobūdžio programas. Kolonijos kapelionas yra kun. J. Janilionis.

Lietuvių tautinis išsilaikymas Brazilijoje neturi šviesesnių perspektyvų. Kaip lietuviškos spaudos skaitytojai negausūs, taip lietuviškų organizacijų nariai vargu besudarytų 10% visų B. lietuvių. Ten gimę lietuvių vaikai nutausta vietinio nacionalizmo įtakoje. Jie mechaniškai atskiriami nuo tėvų draugijinio gyvenimo, pvz. kad ir tokiu faktu, jog B. piliečiai oficialiai net dalyvauti negali organizuotoje svetimšalių veikloje, nors ji būtų ir kultūrinio pobūdžio. Arba kitas įstatymas: ligi 10 metų amžiaus vaikai tegali būti mokomi tik vietine kalba, vistiek ar valdinėse, ar privačiose mokyklose. Masinės emigracijos ateivių karta, bekovodama dėl savo materialio būvio, dėl lietuviškosios kultūros apraiškų, o dažnai ir savitarpyje dėl visuomeninių ir asmeninių ambicijų, jau apilso ir supasyvėjo, kai jaunimas daugiausia suka į svetimą kelią.

Brazilijos Lietuvis laikraštis pradėjęs eiti Sao Paulo mieste 1927 VII 2. Sustojo 1927 XII 2.

Brazilijos rubinas ž. Topazas.

Brazilijos safyras ž. Turmalinas.

Brazilijos smaragdas ž. Turmalinas.

Brazilijos srovė Atlanto vandenyne, šiltosios Atlanto pietų dalies srovės šaka, kuri, atsimušdama į rytų B. ragą, suskyla dviem šakomis: viena tekanti prie Antilų, o kita palei P. Amerikos rytų krantus bėga į pietus, 35° p. pl. susiduria su šaltąja Antarkčio srove ir kartu su ja suka į rytus prie Afrikos krantų, kur jungiasi su šaltąja Bengvelos srove, bėga prie pusiaujo ir vėl virsta Atlanto šiltąja srove.

Brazilų literatūra. Brazilų kritiko José Verissimo žodžiais, „naujoji brazilų literatūra yra išraiška minties ir jausmo, kurie daugiau jau nebesusilieja su portugalų mintimi bei jausmu, ir jų įrankis kalba bendra abiem šalims, jau nebėra visiškai portugališka". Trys rasės sudarančios brazilų tautą: portugalai, afrikiečiai (negrai) ir indėnai, — susiliedamos į vieną, davė pradžią mąstysenai, kurios išraiška yra B. literatūra. Ją galima skirstyti į tris laikotarpius: formavimosi, persitvarkymo (1750

1830) ir autonominės raidos (nuo 1830 ligi mūsų dienų). Pirmojo laikotarpio metu ji tebuvo tik portugalų literatūros šaka. Pirmieji B. L. puoselėtojai buvo jėzuitai misionieriai. Žymiausias jų — José de Anchieta (1553—1597), paruošęs dirvą savo religinio turinio raštais, poemomis ir draminėmis misterijomis portugalų ir indėnų tupi kalba.

Nuo XVI a. vidurio pasirodo B. L. aušros apraiškos, kurias pradėjo puoselėti portugalai, atvykę į Braziliją ir sėmę įkvėpimo savo kūrybai iš juos supusios aplinkos. XVI a. pasižymi Benito Teksera Pinto, poetas ir rašytojas, vadinamos Pernambuco mokyklos vadas, pavyzdžiu ėmęs Camoeñsą. XVII a. žymiausia asmenybė buvo Gregorio de Mattos Guerra (1623–1696). Tai buvo tikras brazilų François Villon. Jis buvo puikus lyrikas, satyrikas, praturtinęs portugalų kalbą naujomis formomis ir žodžiais. Minėtinas ir Manuel Botelho de Oliveira (1636—1711), pasidavęs ispanų gongoristų įtakai. Prozos klasiku laikomas Fray Vicente de Salvador (1564—1636).

Antrojo laikotarpio metu portugalų įtaka palaipsniui silpnėjo. Iš didelio skaičiaus poetų ir rašytojų, kultivavusių dirbtine eleginę ir pagyrų valdovams poeziją, teišliko Manoel de Santa Maria Itaparica (1704—1768) ir Antonio José da Silva (1705–1739), kuris Portugalijoje buvo inkvizicijos sudegintas lauže kaip eretikas. To meto prozos rašytojai nepasiekė jų laikų poetų lygio.

Su Brazilijos politine nepriklausomybe prasideda trečiasis laikotarpis. Karaliaus dvarui iš Lisabonos persikėlus į Rio de Janeiro ir Braziliiai pasiskelbus imperija, literatūrinė veikla žymiai pagyvėjo ir poezija pradeda rasti įkvėpimo įvairiuose šaltiniuose. Iš vienos pusės jos pobūdis yra perdėm krikščioniškas, imant temas ir jas perdirbant iš katalikų tikėjimo, o ne iš klasiškosios mitologijos; iš kitos pusės — ji pasiduoda prancūzų poetų įtakai. Prancūzų romantizmas, religingumas, iškalbingumas ir sentimentalumas atspindi to laikotarpio daugelio poetų kūryboje. Pvz. pirmasis brazilų poetas romantikas Domingo Gonçalvez de Magahães (1811—1882) rašė eilėraščius, visiškai primenančius Chateaubriand'ą ir Lamartine. Bet šalia to jis apdainavo savo krašto grožį ir mėgino įžvelgti į indėno sielą. Romantinių poetų eilę baigia augščiausio iškilimo ir kūrybingiausios vaizduotės dainius, vienintelis tikras brazilas, nes jo gyslose tekėjo trijų rasių kraujas, — Antonio Gonçalves Dias (1823—1864), apdainavęs savo liūdesius ir ilgesius po portugalų dangumi (buvo ištremtas), lygiai kaip ir indėnų legendas, jų nepaliestas girias bei upes, ryškiomis strofomis apraudojęs indėnų rasės tragediją ir tuo patapęs brazilų tautiniu poetu. Jis turėjo daug sekėjų ir gerbėjų per ištisą šimtmečio ketvirtį. Iš romantizmo brazilų poezija persimetė į parnasizmą. Šios srovės žymiausias atstovas buvo Joaquim Machado de Assis (1839—1908), didžiausias B. L. genijus. Būdamas rafinuoto temperamento, jis įkvėpė naują dvasią poezijai, nors pats iš esmės buvo klasiškasis rašytojas, su giliu liūdesiu pergyvenęs žmonijos skausmus ir juos fiksavęs su žavia šypsena. Kiti du žymūs parnasininkai buvo Olavo Bilac (1865—1918) ir Raymundo Corrêa (1860—1911). O. Bilac yra ne tik didžiausias brazilų poetas parnasininkas, bet ir vienas žymiausiųjų, portugališkai rašiusiųjų. Jo eilėraščiai skambūs, spalvingi ir turtingi egzotinių vizijų. R. Corrêa buvo rafinuočiausias tos mokyklos poetas.

Brazilų romanas prasidėjo romantinio laikotarpio metu riteriška indėno traktavimu ir „šatobrianišku" gamtos jausmu. Tuos bruožus pastebime didžiausio brazilų romantinių romanų José de Alencar (1829—1877) kūrėjo kūryboje. Jo romanai Guarany, Iracema yra dvasinio paprastumo ir stilizuoto grožio suderinimas, bet kartu jie yra pilni brazilškų girių šviesaus tvaskėjimo. Alfredo de Taunay (1843–1899), nors ir romantikas, buvo brazilų realistinio romano pradininkas. Grynas ir skeptinio pobūdžio realizmas yra būdingas poeto J. Machado de Assio romanuose, kaip Braz Cubas, Quincas Borba ir Dom Casmurro. Jis čia vaizduoja gyvenimą toki, koks yra, negirdamas sielos ir nesidžiaugdamas gėriu.

Visiškai atsiskyręs nuo visų kitų yra Euclydes da Cunha (1866—1909), garsiausios brazilų knygos autorius (Os Certoes).

Naujausioji literatūra. Poezijoje parnasizmas išlaikė savo vyravimą, bet beveik išimtinai apsiribojo metrinėmis formomis (ypač sonetais) ir klasiškomis reminiscencijomis. Betgi poezija naudojosi spontia motyvų laisve ir kūrė romantiškais bei tipiškais braziliškais siužetais. Apie 1923 B. L. pasirodė apraiškos judėjimo, kuris buvo pavadintas „moderniuoju" ir kuris tebetrunka. Tas sujudimas daug atvejų panašus į Europos kraštų sujudimus ir ypač į futurizmą. Jis žavisi mechanine pažanga ir šiaipjau reiškia pirmykštės būklės sielos ilgesį ir tvirtina, kad modernumas esąs svarbesnis už grožį ir kad poetas betkuria kaina turįs būti originalus. Tačiau tas sambrūzdis yra davęs keletą gerų poetų, iš kurių žymiausias Jorge de Lima (g. 1895), labai šakotas talentas, tarp kitko sukūręs Brazilijos negrų poeziją.

Romano srityje jo akiračiai po truputį išsiplėtė ir apėmė visą sudėtingą šių dienų gyvenimą. Machado de Assis, gvildenęs

žmogaus paskirties problemas, atvėrė plačių perspektyvų. Šių dienų brazilų romane gyvenimas skleidžiasi su atogrąžų jėga, su nepaliestųjų girių ir didingų upių atpalaiduotu smarkumu. Graca Aranha (1868 — 1931) su savo Chanaanu, turėjusiu didelės įtakos visai Amerikai, prie aštrių dabarties filosofinių problemų prijungė lotynų tautų ateities problemą naujajame kontinente. Afranio Peiksoto (1876—1947) kėlė meilės komplikuotą problemą. Patys jauniausieji rašytojai atkreipė dėmesį į savo milžiniško krašto gilumas, į deimantų ir aukso ieškotojus ar į ramiai betriūsiančius ūkininkus ir sukūrė naujus grožio pavyzdžius. Iš jų žymiausias José Lins do Rego (g. 1901), kuris dabartyje laikomas pirmuoju brazilų rašytoju. Kitas regioninis rašytojas, plačiai išgarsėjęs Amerikoje, Jorge Amado (g. 1912), daugiausia aprašinėja B. šiaurės negrų gyvenimą. Brico Verissimo (g. 1905), priešingai, miestelėnų rašytojas, narplioja šeimynines tragedijas ir herojų kovas su savo likimu.

Iš novelistų minėtini: Carlos Magalhaes de Azeredo, Alfonso Arinos, Gustavo Barroso Paulo Setubal, sukūręs spalvingų novelių iš kaimiečių bei miestiečių buities. Iš visų labiausiai iškyla Monteiro Lobato (1886), garsiojo Jeca Tatu autorius, kurio knygoje ryškiai atsispindi kaimo gyventojų psichologija ir papročai.

Andrade Muricy, José A Nova Literatura Brasileira 1936; *J. D. M. Ford* A Tentative Bibliography of Brazilian Belles Lettres 1931; *I. Goldberg* Brazilian Literature 1922; *O. O. Montenegro* Romance Brasileiro 1938; *José Verissimo* Historia da Literatura Brasileira 1929; *Erico Verissimo* Brazilian Literature 5 leid. 1945.

Brazinskas Juozas (g. 1891 III 19 Marijampolės aps. Liudvinavo vl. Šilavoto k.) teisininkas. Mokėsi Suvalkų gimnazijoje. 1928 pabaigė LU teisių fakultetą. Lietuvos teismuose darbą pradėjo nuo 1919 III 1: ligi 1920 VII 16 teismo tardytojas ir kurį laiką taikos teisėjas Alytuje, ligi 1920 IX apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėjas Kaune, ligi 1920 X 9 Vilniuje, 1920 XI—1922 VIII 22 Marijampolėje, po to ligi 1933 IX 15 apygardos teismo valstybės gynėjas Šiauliuose, ligi 1939 XI 1 Kauno apygardos teismo prokuroras, 1940 IX Vilniaus apygardos teismo prokuroras, ligi 1941 IV 1 Vilniaus apygardos teismo teisėjas. 1941 V — VI 22 Vilniaus degtukų ir popieriaus tresto juriskonsultas. 1941 VI 24 Vilniaus Lietuvių Komiteto įgaliotas, atgaivino Vilniaus mieste ir srityje visas teismines įstaigas ir ligi 1941 X ėjo Teisingumo žinybos valdytojo pareigas. 1941—1944 Kauno apygardos teismo pirmininkas. 1937—1939 Kauno augštesniosios policijos mokyklos baudžiamosios teisenos lektorius. Lietuvoje, paskiau tremtyje ir JAV priklausė Teisininkų Draugijai. Paruošė ir išspausdino instrukciją administraciniams organams ir policijai kvotoms daryti ir byloms kelti. Baudžiamosios teisenos klausimais rašė Teisėje ir Policijoje. Nuo 1944 tremtyje Vokietijoje, nuo 1949 JAV.

J. Brazinskas

Brazys 1) Ignas (m. 1864 IX 29 Panevėžyje) būdamas eilinis 22 Kaukazo bataliono kareivis, išėjo į 1863 sukilimą. Patekęs rusams į nelaisvę, buvo sušaudytas Panevėžyje.

2) Kazys (g. 1871 Vilkaviškio aps. Keturvalakių vl. Mockabūdžio k. — 1920 VI 13 Brooklyne, N. Y.) vienas iš Vienybės Lietuvininkų leidėjų. Atvykęs iš Lietuvos į JAV, kurį laiką dirbo anglies kasyklose. Vėliau dirbo Vienybėj Lietuvininkų spaustuvės rinkėju. 1897 XII su J. Paukščiu, T. Paukščiu ir S. Paukščiu sudarė bendrovę Vienybei Lietuvininkų leisti. J. J. Paukščiui mirus, 1914—1920 buvo VL leidėju savininku. 1901 SLA seimo atstovas. 1909 suorganizavo Brooklyne, N. Y. vyrų chorą.

3) Pranas (g. 1918 II 18 Marijampolės aps. ir vl. Balsupių k.) kunigas marionas. 1932 stojęs į Marionų kongregaciją, 1935 baigė Marionų gimnaziją Marijampolėje, 1937 Romoje Angelicum filosofijos fakultetą licenciato laipsniu, 1944 vokiečių universiteto Prahoje teologijos fakultetą, 1946 Romoje Angelicume gavo teologijos ir ten pat 1948 filosofijos doktoratą. 1937–1939 dėstė filosofiją ir psichologiją marionų filosofijos institute Kaune. 1939 redagavo Šaltinį. 1940—1941 dėstė etiką marionų seminarijoje Varšuvoje. 1942 įšventintas kunigu Prahoje. 1946 marionų tarptautinės kolegijos Romoje studijų prefektas, 1947—1948 marionų noviciato Romoje vedėjas. 1948 išvyko į Argentiną. Čia 1948 įsteigė ir ligi 1952 redagavo Laiką. Nuo 1949 Avellanedoje marionų noviciato vedėjas, nuo 1952 II ten pat marionų viršininkas ir Aušros Vartų parapijos klebonas, nuo 1953 XII Argentinoje dirbančiųjų lietuvių kunigų vyr. direktorius

Kun. Pr. Brazys

(pagal Apaštalų Sosto konstituciją Exsul Familia). 1952 Avellanedoje įsteigė lietuvių marionų spaustuvę. Religiniais bei kultūriniais klausimais bendradarbiavo Šaltinyje, Židinyje 1937, Naujojoje Vaidilutėje 1939—1940 (devynių straipsnių studija Lytys ir jų paskirtis), nuo 1948 Laike. Atskirai išleido monografiją Pijus XII 1940.

4) Sergijus (g. 1888 Užnemunėje), 1908 — 1909 nuolatinis Lietuvos Ūkininko priedo Žemės, 1910—1914 Aušrinės, Lietuvos Žinių bendradarbis.

5) Teodoras (1870 XI 20 Memelhofe ties Bauske Latvijoje — 1930 IX 10 Münchene Vokietijoje) bažnytinės muzikos ir muzikos istorijos specialistas. Tėvas buvo kilęs iš Biržų aps. Pabiržės vl. Daudžgirių dvaro. Jo savininkas prieš baudžiavos panaikinimą buvo jį iš baudžiavos atleidęs ir pridėjęs jam antrą pavardę Frey (laisvas). Tuo būdu oficialiai ir T. B. turėjo dvilypę pavardę Brazys-Frey. Apie 1873 su tėvais grįžo į Daudžgirius. 4 metus lankė Bauskės vokiečių mokyklą, paskiau pasimokęs muzikos iš Pabiržės vargonininko, buvo jo padėjėju ir pavaduotoju. Vienas vietos kunigas pastebėjęs B. gabumus muzikai, savo lėšomis išsiuntė jį į Kauną toliau muzikos mokytis iš Kauno katedros vargonininko Juozo Kalvaičio. Po $1^1/_2$ metų vargonininku stojo Josvainiuose. Apie 1891 vargonininkavo Pabiržėje, paskiau Žvingiuose. 1896 išvyko į Vilnių ir, čia privačiai pasimokęs, išlaikė keturių gimnazijos klasių egzaminą ir įstojo į Vilniaus dvasinę seminariją, kurią baigė 1900 jau kunigu. 1901—1905 vikaras ir mokyklos kapelionas Baltstogėje. Išgirdęs apie B. muzikinius gabumus, vysk. Ropas išsiuntė jį bažnytinės muzikos studijuoti Regensburgo bažnytinės muzikos mokykloje. 1905—1907 jos kursą išėjęs, nuo 1907 buvo paskirtas Vilniaus kun. seminarijos bažnytinės muzikos profesorium, katedros vikaru ir orkestro dirigentu, tuo laiku kurdamas daug bažnytinių kompozicijų. 1915 įkūrus Vilniuje lietuvių gimnaziją, buvo jos dainavimo ir muzikos mokytoju. 1917 vasarą kartu su 40 lietuvių pasauliečių ir 4 lietuviais kunigais (J. Kukta, J. Bakšiu, J. Stankevičiumi ir A. Varnu) pasirašė lietuvių memorialą, paskum įteiktą vokiečių okupacinei valdžiai ir nukreiptą prieš tokio pat skaičiaus lenkų pasauliečių ir kunigų pasirašytą memorialą, kuriame buvo keliama lenkų gaivalo Lietuvoje reikšmė. Kadangi lenkų memorialą pasirašiusiųjų tarpe buvo ir Vilniaus vyskupijos valdytojas kun. Michalkiewicz, tai visi lietuvių memorialą pasirašę kunigai lietuviai buvo Michalkevičiaus nubausti, T. B. buvo atleistas iš seminarijos profesorių bei katedros pareigų ir net vienam mėnesiui suspenduotas nuo kunigo pareigų. Po to, skiriamas Stakliškių vikaru, atsisakė ten vykti ir tuo laiku Perlojoje, Kietaviškėse, Dauguose, Merkinėje rinko lietuvių liaudies dainas ir jų gaidas, kurių surinko ligi 2000 ir tuo pačiu laiku rašė veikalus įvairiais muzikos klausimais.

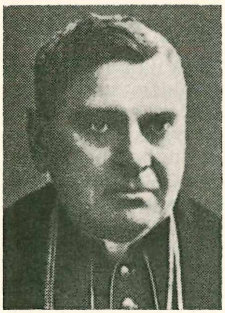
T. Brazys

Vysk. Matulevičiui gavus Vilniaus vyskupiją, kad ir T. B. buvo leista gyventi, kur jis nori, tačiau jis ir toliau jokių pareigų nesiėmė, kol 1923 XII 1 buvo pakviestas Žemaičių kunigų seminarijos profesoriumi. Nuo 1924 I 1 Lietuvos Universiteto teologijos-filosofijos fakulteto krikščionijos archeologijos ir meno istorijos katedros docentas, dėstęs bažnytinę muziką ir muzikos istoriją ir kartu vadovavęs studentų bažnyčios ir seminarijos chorams. 1928 VI įkūrus Kaišiadorių vyskupiją, jis pirmasis buvo paskirtas jos prelatu. Apsirgęs išvyko gydytis į Vokietiją ir ten mirė. Palaidotas Kaišiadoryse.

Publicistinius straipsnius, daugiausia pasirašomus Daudžgiriečio slapyvardžiu, spausdino Aušroje Vilniuje ir Ryte Kaune, bet daugiausia rašė muzikos teorijos reikalais. Bažnytinio giedojimo srityje buvo griežtas gregorinio giedojimo šalininkas, o lietuvių liaudies dainose buvo nusistatęs prieš jų naujoviškąjį harmonizavimą. 1918 — 1923 B. išleido 5 dalių Mūsų dainelių ir Lietuvių tautinių dainų melodijas 1923. Teorijos srityje išsp. Die Singweisen der litauischen Dainos 1918, Apie tautines lietuvių dainų gaidas 1920, Giedojimo mokykla 1920, Muzikos teorija 31925, Choralo mokykla 1926, Harmonija 1926, Gregorijoniško choralo rašyba ir jos ritmas 1926, Bažnytinis giedojimas 1928. Be to, išspausdino daug pagrindinių muzikos teorijos straipsnių Sotere (Mažvydo giesmių kilmė ir jų santykis su lietuvių muzika 1924), Tautoje ir Žodyje (Lietuvių liaudies daina vestuvėse 1924, Kaikurie lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijų giminystės bruožai 1928), Tiesos Kelyje, Muzikos Aiduose (kurį laiką buvo jų redaktoriumi). Iš daugelio jo parašytų bažnytinių kompozicijų buvo paskelbtos Missa 1922, Te Deum laudamus 1922, Marija, Marija 1932, Kad Kristus išėjo iš grabo 1933, Sveika, marių žvaigždė 1939. Pridėjo gaidas A. Žalvarnio (kun. Jurgio Tilvyčio) Giesmėms 1926—1928.

J. Tumas — Mūsų Tautosaka II 1930; V. D. Universitetas 1927—1932.

Brazis Algirdas (g. 1915 II 9 Chicago, Ill.) dainininkas, baritonas. Mokėsi Morton augšt. mokykloje ir Cicero Junior College. Vėliau studijavo teisę Kent Law School Chicagoje ir De Paul universitete. Muzikos smuika pradėjo mokytis 1924 pradžioje. Nuo 1936 atsideda vien menui, iš tenoro pereidamas į baritoną. Dainavimą studijavo iš Bianco Sarojo ir Dimitrijaus Onofrejo, kol jų buvo galutinai operai prirengtas. B. anksti pradėjo koncertuoti lietuvių tarpe, ir 1938 su Pirmyn choru koncertavo Lietuvoje. 1939—1940 Metropolitan Concert Co. dalyviu koncertavo JAV didmiesčiuose, 1941 Carmen operoje dainavo Escamillo rolę, 1942 The Mid West Opera Co. dainavo Traviatoje, Rigoletto ir kt. Chicago Tribune varžytynėse vidur. vakarinių valstybių geriausiajam dainininkui išrinkti laimėjo antrą vietą. 1943 dainuoja Chicago American Opera Co. Rigoletto operoje, Grant Park koncertuose su simfoniniu orkestru, Soldier-Field stadione Carmen operoje, Girl From Sanjak premjeroje. 1944 laimėjo 3 metų kontraktą su Chicagos Opera Co. varžytynėse ir dainavo Universal Opera Co. Paskiau tapo WGH radijo stoties Theatre of the Air programų nariu. Kompozitorių koncerte prie Chicagos univ. dainavo Orfėjaus ir Euridikė operoje. 1947 laimėjo kelerių metų kontraktą San Carlo Opera Co. varžytynėse. 1948 dainavo Hansel and Gretel operoje, Chicago Municipal Opera Co. koncertuose, 1949 New Yorko Opera Co. dainavo Cavalleria Rusticana operoje. 1951 IV 18 suruošė savo koncertą Carnegie Hall New Yorke. Po to koncerto buvo pakviestas į Metropolitan operą baritonu, taip pat ir į Olandijos operą nuolatiniu solistu. Nuo 1951 nuolatos dalyvauja Metropolitan operos pastatymuose.

A. Brazis

Braziukaitis Kajetonas (1863 Stakliškių vl. Pokrovų k. — 1944 IX 7) knygnešys. Baigęs Veiverių mokyklą, ūkininkavo ir tuo pačiu laiku gabeno ir platino lietuvišką spaudą, nekartą rusų policijos gaudomas. Nepriklausomoje Lietuvoje gaudavo knygnešiams skirtąją pensiją.

Braziūkų girininkija Šakių miškų urėdijoje, Šakių aps. 3119 ha ploto. Miškas sudarė vieną masyvą, padalintą į 6 eiguvas. Vyrauja pušynai su juodalksnio priemaiša (12%). Augiavietės vietomis pustomųjų smiltynų.

Braziulienė - Novodzielskaitė Barbora (1838 Gruzdžių vl. Bučiūnų k. — 1934 III 13 Gruzdžių vl. Laumakių k.) Juozapo Braziulio žmona, dalyvavusi 1863 sukilime, tiekdama sukilėliams maistą ir gelbėdama sužeistuosius.

Braziulienė-Žebrytė Eleonora Stasė (g. 1915 V 9 Kaune) dainininkė. 1933–1936 studijavo dainavimą T. Pavlovskio, Karnavičienės ir A. Likanderio dainavimo studijose Kaune. Dainavo Kauno radiofone. 1939—1940 buvo Darbo Rūmų muzikinio teatro bendradarbė ir 1943 — 1944 Kauno valst. teatro operetės bendradarbė- kandidatė. Nuo 1944 tremtyje dainavo koncertuose bei bažnytinėse pamaldose Ravensburge, Offenburge. 1945—1946 Lietuvių Liaudies Dainų ir Tautinių Šokių Sambūrio narė. 1945—1947 bendradarbiavo UNRRA tarptautiniame muzikiniame teatre. 1949 dalyvavo Lietuvių Scenos Mėgėjų vaidinimuose Ravensburge. Į JAV atvykusi 1949, yra Čiurlionio ansamblio dainininkė Clevelande, Ohio. Dainuoja Lietuvių Radio Klubo transliacijose.

E. Braziulienė

Braziulis 1) Alfonsas Vytautas (g. 1900 II 25 Šiaulių aps. Gruzdžių vl. Laumakių k.) žurnalistas. 1920—1924 lankė Tautos Teatro studiją ir 1922 Eltos žurnalistikos kursus. 1919 — 1921 Lietuvos kariuomenės savanoris ir 1923 Klaipėdos krašto išlaisvinamojo žygio dalyvis. 1923 — 1925 knygų leidyklos Vaiva reikalų vedėjas. 1926 Šiaulių Naujienų redaktorius, 1926 — 1927 Eltos vidaus korespondentas, 1930—1932 7 Meno Dienų redaktorius. 1936—1938 Kauno miesto darbo inspekcijos sekretorius, 1938–1940 Draudimo Kasos kontrolierius ir 1940 — 1944 Kauno Radiofono Žinių redaktorius.

V. A. Braziulis

Spaudoje bendradarbiavo nuo 1918 pradžioje Darbo Balse (Vilniuje), paskiau Lietuvos Žiniose, Ūkininke, Lietuvos Aide, Trimite, Naujojoje Romuvoje, Literatūros Naujienose, Kultūroje, Karyje, Jaunime slapyvardžiais Alfonsas Gelmė, A. Laumakys, A. Vėjavaikis, Ed. Vingėla, E. Vid-

mantas, A. Bikantas ir kt., rašydamas meno ir kultūros apžvalgas, reportažus bei pasikalbėjimus su menininkais bei visuomenės veikėjais tiek spaudai, tiek ir radio transliacijoms. 1944—1949 gyveno Vokietijoje, bendradarbiaudamas lietuvių spaudoje (Mūsų Kelyje, Tėviškės Garse, Mūsų Viltyje, Mintyje, Apžvalgoje, Lietuvyje) ir rodėsi lietuvių kultūrineje bei visuomeninėje veikloje. 1949 atvykęs į JAV, 1950 Tremtinių draugijos Clevelande pirmininkas, 1951—1952 sekretorius, 1952—1953 iždininkas, 1951 SLA 14-os kuopos vicepirmininkas, ALT bei Lietuvių Tautinės Sąjungos narys. Bendradarbiauja Dirvoje, Vienybėje, Lietuvių Dienose, Drauge. Atskirai išsp. Jonas Šliūpas 1926 (Ed. Vingėlos slap.), Aš laikiau pamaldas už Stalina 1950. Išvertė F. Šaliapino atsiminimus Mano gyvenimas 1938 (su B. Sruogos įvadu) ir Hašeko novelę Hašekas, Bogulmo karo komendantas 1936.

2) Juozapas (1833—1908 Gruzdžių vl. Laumakių k.) 1863 sukilimo dalyvis. 1863 VII 26 suimtas, rykštėmis nuplaktas, paskiau ligi 1864 IV kalintas Šiaulių kalėjime.

3) Kazimieras (1831 Gruzdžių vl. Laumakių k. — 1863 IX 3 Šiauliuose) valstietis bemokslis, Juozapo (2) brolis, 1863 sukilimo dalyvis, suimtas ties Joniškiu drauge su Bronislovu Kvietkovskiu. Nuteistas mirti ir 1863 IX 3 pakartas Šiaulių sukilėlių kalnelyje. Tą pačią dieną buvo pakartas ir Kvietkovskis.

Brazza 1) Giacomo (1859—1888) italas keliautojas-tyrinėtojas. Ištyrė Prancūzijos Pusiaujo Afrikos p. dalį ir aptiko svarbiausio Kongo intako Likvalos versmes.

2) Pierre (1852—1905) Giacomos (1) brolis, Afrikos tyrinėtojas ir kolonizatorius prancūzų tarnyboje. 1875 — 1878 ištyrė Ogavės upės nuotaką, įkūrė Brazzaville miestą ir laidavo Prancūzijai š. Kongo žemupio dalies krantą. 1880—1885 suorganizavo Prancūzijos Pusiaujo Afrikos koloniją.

R. Maran B. et la fondation de l'A. E. F. 1941.

Brazzaville Prancūzijos Pusiaujo Afrikos administracinis centras, Kongo deš. krante prie Stanley Pool, priešais belgų Léopoldville; 83.400 gyv. (1950). Uostas sujungtas geležinkeliu su pajūrio Pointe Noire uostu. Pasteuro institutas, 2 mokytojų seminarijos, administracinė mokykla, laukų bandymų stotis, hidroelektrinė stotis, nuo 1940 radijo siųstuvas. II pas. karo metu B. buvo La France Libre sąjūdžio centras.

Bražėnaitė Nijolė (g. 1923 VIII 26 Utenoje) gydytoja, visuomenininkė. 1941 baigė Aušros mergaičių gimnaziją, nuo 1941 studijavo mediciną VDU, nuo 1943 — Vokietijoje. Studijas baigė 1947 Innsbrucke med. daktaro laipsniu. Paryžiuje dirbo kraujo transfūzijos centro tyrimų laboratorijoje ir vėžio instituto bakteriologijos skyriuje Paryžiuje. Dėl nesveikatos pertraukusi darbą, 1952 persikėlė į Vokietiją, kur dirbo Vliko Vykd. Taryboje sekretore. 1953 X 13 atvyko į JAV. Būdama studentė buvo Gajos korp. Vokiečių okupacijos metu dirbo Lietuvių Aktyvistų Fronto štabo spaudos skyriuje. Nuo 1951 Lietuvių Kat. Organizacijų sąjungos valdybos narė; redakcijos komisijos narė, ruošiant Mūsų keliai knygą — apie liet. katalikų organizacijų veiklą Lietuvoje ir kitur. 1951 ir 1953 atstovavo ateitininkes Pax Romana studenčių akademikių suvažiavime Paryžiuje ir Burg Rothenfells. 1952 atstovavo lietuves kat. Pasaulinės Kat. Mot. Org. unijos kongrese Romoje, 1953 — ateitininkus sendraugius, Pax Romana katalikų inteligentų kongrese Berlyne. Draugo bendradarbė.

Bražėnas Vilius (g. 1913 IV Rygoje. 1933 baigė jėzuitų gimnaziją Kaune, VDU technikos fak. 8 sem. išklausė elektrotechnikos.

V. Bražėnas

1937 baigė Karo mokyklos aspirantų kursą inž. j. ltn. laipsniu. Nuo 1926 priklauso ir Lietuvos Skautų Sąjungai, — skautininkas. Yra laimėjęs L. S. S. himno ir dainų žodžių konkursus II Tautinėje stovykloje. Bražviliaus ir Viliaus Bražviliaus slapyvardžiu nuo 1936 rašo feljetonus. Yra paskelbęs feljetonų rinkinį Normuotos šypsenos 1949 Vokietijoje ir Kalorijos ir doleriai 1952 JAV. Studijavęs dainavimą iš A. Kutkaus Lietuvoje ir Vokietijoje. Dainavęs Liet. Tremtinių operoje Vokietijoje. Su pramogine muzikine programa (tenoras) ir feljetonais dalyvavęs scenoje Lietuvoje, Vokietijoje ir JAV. Nuo pat įsikūrimo dainuoja Aitvarų kvartete.

Bražylė, Bražyla Vilnios (Neries) deš. intakas Lavariškių apyl., 9,1 km ilgio.

Bražinskas Jonas (g. 1878 Platelių vl. Babrungėnuose). Mokėsi Palangoje. Įgijo pradžios mokyklos mokytojo cenzą. Spaudos draudimo metu platino rusų draudžiamą lietuvių literatūrą. 1905—1908 Kalupėnų ir Kužių pradžios mokyklų mokytojas, vėliau grįžęs į savo ūkį. 1916 su kun. P. Malakausku Plateliuose įsteigė slaptą jaunimo organizaciją Saulutę ir leido to paties vardo laikraštėlį. Bendradarbiavo Židinyje, Ryte, XX Amžiuje.

Bražiukas Panevėžio aps. Subačiaus vl. upelis, Vašuokos deš. intakas, 9,1 km ilgio.

Bražuolės sutartis ž. Briežuolės sutartis.

Brdt. zoologijoje dedama prie kokių gyvių vardų J. F. Brandto pavardės santrumpa.

Breadfruit lot. Fructus ceratoniae, liet. šv. Jono duona — tokie ankštiniai augalai.

Bréal Michel (1832—1915) prancūzų kalbininkas ir mitologas. 1864 Collège de France lyginamosios gramatikos profesorius, nuo 1875 užrašų ir literatūros akademijos narys, 1879—1888 augštųjų mokyklų generalinis inspektorius. Išsp. L'Étude des origines de la religion Zoroastrienne 1862, Mélanges de mythologie et de linguistique 1882, Dictionaire étymologique latin 1885, Essai de sémantique 1897. Prancūziškai išvertė F. Boppo Vergl. Grammatik des Sanskrit, Send... 1866—1874.

Breański Feliks (1794—1884) lenkų karys. Ligi 1831 sukilimo lenkų kariuomenėje buvo gen. Chlopickio adjutantu ir Krukovieckio štabo viršininku. Po sukilimo 1833 Portugalijoje organizavo lenkų pulką gen. Bemui, 1848 lenkų diviziją popiežiui Pijui IX. Dalyvavo 1848 kare Italijoje. Vėliau Turkijoje, kur šaino pašos vardu buvo turkų generolu. Kariavo prieš rusus Kaukaze. 1863 sukilime buvo sukilėlių karo būrio viršininku Paryžiuje.

Breasted James Henry (1865—1935) JAV istorikas ir archeologas. 1905—1925 Chicagos universiteto egiptologijos ir rytų istorijos profesorius, ten pat įsteigęs orientalistikos institutą ir jam vadovavęs. 1905—1907 vadovavo Chicagos universiteto ekspedicijai į Egiptą, nuo 1919 vadovavo kasinėjimams Egipte, M. Azijoje, Palestinoje. Išsp. Ancient Record of Egypt 1906—1907, A History of Egypt ²1924, Development of Religion and Thought in Ancient Egypt 1912, Ancient Times 1916, Survey of the Ancient World 1919, History of Europe 1920, Oriental Forerunners of Byzantine Painting 1924, Conquest of Civilization 1926, Papyrus Smith 1928, The Dawn of Conscience 1933.

Ch. Breasted Pioneer to the Past 1943.

Brébeuf Jean (1593—1649) jėzuitas misininkas Kanadoje tarp algonkinų. 1625—1628 prie Hurono ežero vedė misijų stotį. Grįžęs į Quebecą, pateko į anglų nelaisvę ir buvo išgabentas į Angliją. Nuo 1633 vėl misininkas huronų tarpe. Prancūzų karo su Anglija metu pakrikštytieji huronai kovojo su irokezais, ir huronų tarpe išnyko. B. drauge su 8 kitais Kanados misininkais buvo nukankintas prie stulpo. 1925 VI 21 beatifikuotas, 1930 VI 29 paskelbtas šventuoju.

F. X. Talbot B. 1949.

Breccia ž. Brekčija.

Brechman-Štengel Milda (g. 1893) latvių operos dainininkė, nuo 1921 dirbo Latvijos Nacionalinėje operoje, kur jos repertuaras siekė per 30 operų. Gastroliuodavo ir Kaune, Talline, Helsinkyje, Paryžiuje.

Brecht Bertold (g. 1898) vokiečių dramaturgas ir režisorius. 1933 — 1945 gyveno emigracijoje. Pasižymėjo drama Trommeln in der Nacht 1922, kurioje atvaizdavo iš karo sugrįžėlio dvasinį suirimą. Mann ist Mann 1927. Paskiau parašė tekstą operoms, kurių populiariausia Dreigroschenoper 1928 (K. Weillio muzika). Po II pas. karo Berlyno teatro direktorius. Kitos jo dramos: Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny 1930, Der gute Mensch von Sezuan 1942, Galileo Galilei 1942, Herr Puntila und sein Knecht 1948, Furcht und Elend des Dritten Reiches 1938, Lieder, Gedichte, Chore 1934, Gedichte im Exile 1943, romanai: Dreigroschenroman 1934, Kalendergeschichten 1948, Der Verwundete Sokrates 1948, Herrn Julius Cäsar 1949, Operai tekstas — Verurteilung des Lukullus 1951 (muzika P. Dessau).

Breckinridge John Cabell (1821—1875) JAV politikas, 1851 demokratų įtaisytas į kongresą, 1857—1861 JAV viceprezidentas prie prezidento Buchanano. 1860 buvo demokratų kandidatu į prezidentus prieš Lincolną. Karui tarp šiaurės ir pietų kilus, buvo pietiečių kariuomenės generolu.

Breda Olandijos miestas ir vidaus vandenų uostas. 91.000 gyv. (1951). Karo akademija. Dirbtinio šilko, kakavos, alaus, mašinų pramonė. Čia 1566 įvykęs Olandijos bajorų susirinkimas nutarė prašyti, kad būtų panaikinta inkvizicija ir atšaukti tikybiniai dekretai. 1667 VII 3 B. sutartimi olandai anglams užleido Naująjį Amsterdamą (New Yorką). 1793—1813 B. buvo prancūzų valdžioje.

Bredero Gerbrand Adriansen (1585 — 1618) olandų dramaturgas. Išsp. komedijas Het Moortije 1615, De Spaansche Brabander 1618.

Bredichin Fedor (1831—1904) rusų astronomas. 1890 akademikas, ligi 1894 Pulkovo observatorijos direktorius. Nagrinėjo meteorų takus ir su kometomis ir meteorais susijusias kosmografijos problemas. Išsp. Études sur l'origine des météores cosmiques et la formation des leurs courants 1903, Mechanische Untersuchungen über Kometenformen 1904.

Bredius Abraham (1855—1946) olandų meno istorikas, 1899—1909 Haagos meno galerijos direktorius. Išsp. Olandijos meno galerijų turtų aprašymo 8 tomus 1915 — 1922.

Bredt Johannes Viktor (1879—1940) vokiečių teisininkas ir ūkio politikas. Nuo 1910 Marburgo universiteto viešosios teisės profesorius. Išsp. Die Besteuerung des Wertzuwachses 1908, Der Deutsche Reichs-

tag im Weltkrieg 1926, Die Wohnungswirtschaft 1930.

Brée van Matthijs Ignatius (1773—1839) olandų tapytojas, Antverpeno meno akademijos rektorius. Paveikslai: Katono mirtis, Rubenso mirtis.

Bregendahl Marie (1867 — 1940) danų apysakų rašytoja. Išsp. Billeder af Södalfolkenes Liv 1914 — 1923, Holger Hauge og hans husfru 1934—1935.

Bregenz Austrijos miestas tarp Bodeno ežero rytinio kranto ir 1064 m augščio Pfaendero kalno. 21.300 gyv. (1951). XIV a. bažnyčia. Audinių ir elektros reikmenų pramonė. Žymus turizmo centras. Sen. keltų Brigantium. 1646—1647 švedų apnaikintas.

Bregno Andrea arba Andrea da Milano (1421—1501) italų skulptorius, žymus renesansinės skulptūros atstovas Romoje. Sukūrė kardinolo d'Alberto, Tebaldi, kardinolo Coco, popiežiaus Pijaus II antkapinius paminklus.

Bréguet Louis Charles (1881–1940) prancūzų inžinierius ir lakūnas, vienas pirmųjų helikopterių konstruktorių.

Bréhier Emile (1876—1952) prancūzų filosofas, Sorbonnos universiteto profesorius. Išsp. Chrysippe et l'ancien stoicisme ²1951 Schelling 1912, Histoire de la philosophie allemande 1921, Histoire de la philosophie 1926—1935, La philosophie du moyen âge 1938, Science et humanisme 1947, Thèmes actuels de la philosophie 1951, Transformation de la philosophie française 1950.

Brehm 1) Alfred Edmund (1829—1884) vokiečių biologas ir keliautojas. 1848—1850 Egipte stebėjo gamtą ir gyventojų papročius. Nuo 1863 Hamburgo zoologijos sodo direktorius, 1867—1875 savo įkurto Berlyno akvariumo vedėjas. 1863 — 1869 drauge su Taschenbergu ir Schmidtu išleido Illustriertes Tierleben, kuriame atvaizdavo gyvių gyvenimo būdą. Šis jo veikalas, kaskart papildinėtas, susilaukė daug leidimų ir vertimų. Paskutiniuose leidimuose teliko B. vaizdavimo forma, o visa kita yra įvairių sričių žinovų perdirbta bei papildyta. Išsp. Reiseskizzen aus Nordafrika 1855, Das Leben der Vögel 1861, Illustriertes Tierleben ⁴1912—1918 13 t. (populiaresnis 4 t. 1941), Die Tiere des Waldes 1866 — 1867, Gefangene Vögel 1872—1876.

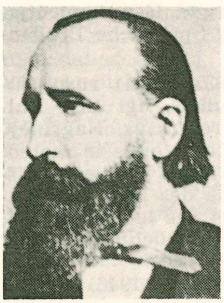

A. Brehm

2) Bruno (g. 1892) austrų rašytojas, vaizduojąs senosios Austrijos jėgas ir rašęs Habsburgų dinastijai nepalankius istorinius romanus. Išsp. Sussane und Marie 1929, Der lachende Gott 1928 (naujas leidimas 1948), Apis und Este 1931, Das war das Ende 1932, Weder Kaiser noch König 1933, Die sanfte Gewalt 1940, Am Rande der Abgrunds 1950, Heimat im Böhmen 1951.

Breimeris Feliksas (g. 1911 I 26 Rygoje) poetas. 1913—1918 gyveno Suomijoje, nuo 1918 mokėsi Kauno Saulės gimnazijoje, nuo 1929—1937 LU humanitarinių mokslų fakultete. II pas. karo metu rengė doktoratą Karaliaučiaus universitete. 1934—1941 Kauno vokiečių gimnazijos lotynų kalbos mokytojas. 1945 — 1949 lietuvių gimnazijos inspektorius Watenstedte (Vokietijoje). Studentaudamas priklausė Šatrijos meno draugijai. Bendradarbiavo Židinyje, Akademike, N. Romuvoje, Gaisuose. 1932. Išsp. eilėraščių rinkinį Skambantis laikas 1932. Išvertė Schillerio Maria Stuart 1935, Shakespeare Macbeth 1936.

F. Breimeris

Breyn... zoologijos terminologijoje gydytojo J. F. Breynės (1680—1764) pavardės santrumpa.

Breisgau Vokietijos sritis pietvakarių Badene tarp Reino upės ir Švarcvaldo kalnų. Apie 3800 km². Svarbiausias miestas Freiburg i. Br. Tautų kraustynių metu senovės alemanų apgyvendintas kraštas. 1218 atiteko Badeno markgrafams, paskiau priklausė Habsburgams. Iš 1805 Pressburgo taikos atiteko Badenui ir Württembergui. 1810 vienam Badenui.

Breysig Kurt (1866—1940) vokiečių istorikas, istorijos filosofas ir sociologas mėginęs susieti valstybės ir visuomenės istoriją su kultūros istorija. Nuo 1923 Berlyno universiteto profesorius. Išsp. Kulturgeschichte der Neuzeit ²1927, Der Stufenbau und der Gesetze der Weltgeschichte ²1927, Der Werdegang der Menschheit vom Naturgeschehen zum Geistgeschehen 1935, Die Geschichte der Menschheit 1936—1939, Gestaltungen der Entwicklungsgedankens 1940.

Breitfus Jobas (m. 1571) karo inžinierius ir architektas, vad. „Architectus Sacratissimae Regiae Maiestatis". Lietuvoje dirbo XVI a. antroje pusėje. Pirmą kartą jo vardas minimas 1541, kada jis dirbo prie Kameneco tvirtovės statymo. 1551 VII 6 B.

oficialiai vadinamas Vilniaus miesto statybos prižiūrėtoju (Aedificorum S. R. M. Vilnensium praefectus), vėliau (ligi 1565) vadinamas Zeugmeisteriu. Prižiūrėjo Vilniaus patrankų liejimo dirbtuvę. Buvo Vilniaus horodničius ir Vaikininkų, Leipūnų ir Vasilkavo nuomininkas.

Breitfuss Leonid (1864—1950 Bad Pyrmont) rusų okeanografas, Arkčio sričių tyrinėtojas, zoologas. 1900 — 1909 vadovavo Murmansko ekspedicijai, tyrinėjusiai Barentso jūrą ir Kolos pusiasalio krantus. Organizavo ekspedicijas Sedovui, Brusilovui, Rusanovui gelbėti. Tarptautinės Aeronautica organizacijos steigėjas, žurnalo Arktis redaktorius. Išleido Die Arktis 1940, Das Nordpolargebiet 1943, Die Erforschung der Polargebiete in den Jahren 1932—1947, 1950.

Breitgroschen (lot. Grossus latus) platusis grašis, Meisseno, Prahos grašio pavyzdžiu kaltas Breit-Schirmoje, todėl vad. dar Schirmaer Groschen. Vienoje monetos pusėje atvaizduotas Meisseno liūtas, kitoje kryžius su lelijos galais ir raidėmis CRVX. 60 B. buvo 1 markė.

Breithauptitas (Antimonio nikelis) retas mineralas, NiSb. Sulfidų grupės. Spalva— šviesaus vario raudonumo su mėlynai violetiniu atspalviu. Randamas: Harze, Sardinijoje. Pavadintas vokiečių mineralogo J. A. F. Breithaupto (1791—1873) vardu.

Breitner Hugo (1873—1946) austrų darbininkų socialistinis veikėjas, bankų tarnautojų profesinės sąjungos kūrėjas, 1919 —1932 žymiausias Vienos savivaldybės veikėjas; daugiausia jo iniciatyva ir darbu Vienos magistratas išplėtė statybą pigiųjų namų darbininkams, vaikų ir moterų globą.

Breitscheid Rudolf (1874—1943 Buchenwaldo koncentracijos stovykloje) vokiečių politikas, socialdemokratų partijos vadas. I pas. karo metu nepriklausomųjų socialdemokratų partijos veikėjas. 1920 — 1933 reichstago atstovas. 1933 emigravo į Prancūziją, 1940 pateko į gestapo rankas ir 1943 mirė koncentracijos stovykloje. 1915 —1923 redagavo Sozialist. Išsp. Der Bülow Block und der Liberalismus 1908.

Breiva Juozas (1891 II 16 Biržų aps. Vabalninko vl. Matiškių k. — 1939 I 31) kunigas lietuvių spaudos platintojas. Mokėsi Mintaujos ir Panevėžio gimnazijose, Vilniaus kunigų seminarijoje, įšventintas 1913 IX 11. Paskirtas į Rodūnę vikaru, platino lietuviškas maldaknyges, laikraščius, katekizavo lietuviškai, įtaisė lietuviškų spalvų vėliavą bažnyčioje su lietuvišku užrašu. Lenkų skundų iškeltas į Daugus, drauge su kun. V. Mironu steigė lietuviškas mokyklas, draugijas, kursus mokytojams, kooperatyvus. Paskirtas į Linkmenis, varė lietuvybės darbą, buvo šaulių-partizanų eilėse. Lenkų priverstas bėgti, šalia sienos suorganizavo Kirdeikių parapiją, pastatė bažnyčią ir parapijos namus poeto Silv. Gimžausko vardu. Per sieną slapta gabendavo didelius kiekius lietuviškų laikraščių ir knygų į Vilniaus kraštą. Šalia bažnytinio darbo uoliai dirbo Sąjungoje Vilniui Vaduoti.

Brekčija (it. breccia) geologijoje vadinama padermė, susidariusi iš kurios nors tarpinės medžiagos tvirtai sujungtų stambokų uolienos, mineralo ar kaulų nuotrupų.

Brekelenkam Quiringh Gerritsz (apie 1620—1668) olandų tapytojas, palikęs paveikslų iš liaudies gyvenimo, virtuvių, mūgių scenų.

Brėkšta J. Lasickio XVI a. pramanyta lietuvių deivė.

Brėkšta 1929 V 11 Kaune išleistas kartinis LSDP leidinys, pasirodęs po to, kai 1929 IV 30 buvo uždaryta partija ir jos organas Socialdemokratas.

Brelokas (pr. breloques) smulkus dramblio kaulo, metalo, porcelano daiktas. Taip pat ir prie laikrodžio grandinėlės prikabintas pagražinimas (pakabutis). Vartojamas nuo XVIII a. pusės.

Bremenas, Bremen 1) Mažiausioji Vokietijos šalis, apimanti B. miesto sritį (324 km²) ir Bremerhavenį (80 km²), 594.000 gyventojų (1952).

2) Laisvasis Hansos miestas, Veserio žemupio uostas, 68 km nuo Bremerhaveno; 472.000 gyv. (1952). Po Hamburgo didžiausias Vokietijos jūrų uostas: 1951 prekių apyvarta 8,1 mil. t. Jūrininkystės mokykla, augštoji pedagoginė mokykla, meno akademija, muzikos ir kt. mokyklos. XI a. šv. Petro katedra, XV a. rotušė, prie kurios aikštėje akmeninė Rolando statula iš 1404. Senojoje miesto architektūroje žymu olandų įtaka. II pas. kare per 173 oro puolimus 61% miesto sunaikinta. Pro esantį prie B. Gronau (buv. kareivinės, 1948 — 1952 pereinamoji emigracijos stovykla) į užjūrius išvyko daugumas tremtinių lietuvių.

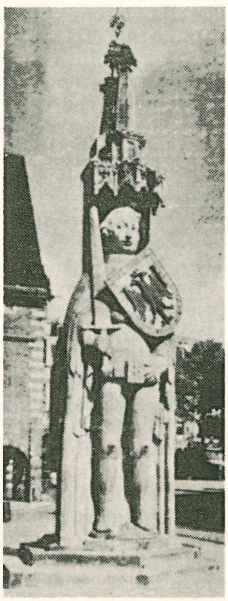

Rolando statula Bremene

Bremeno vaizdas prieš II pasaulinį karą

B. yra žymus tarptautinės prekybos ir laivininkystės centras su didele laivų statyba.

B. minimas jau 782; 787 vyskupo rezidencija. Iš čia į misijas išvyko Ansgaras ir Rimbertas. XIII a. nepriklausomas miestas, nuo 1255 Hansos sąjungoje.

H. Meyer Baudenkmäler einer Hansestadt 1950.

Bremer Fredrika (1801—1865) švedų rašytoja, 1832 pasižymėjusi romanu Familjen H. (šeima H.). Kitos apysakos Presidentens döttrar 1834, Nina 1835, Grannarna 1837, Syskonlif 1848, Hertha 1855, Fader och dotter 1859. Vėlesnėse apysakose kovoja už moterų teises. 1869—1872 paskelbta jos Samlade skrifter.

Bremerhaven šiaurinės Vokietijos uostas prie Veserio žiočių; 121.000 gyventojų (1953). Europos žemyne didžiausias žvejybos uostas su atitinkama pramone: tinklų, laivų, statinių, žvejybos priemonių fabrikai, didelės žuvies rūkyklos. Jūrų tyrinėjimų institutas, žvejybos muzėjus.

Bremond Henri (1865–1933) kunigas (nuo 1892), jėzuitas (1882 — 1904). Akademijos narys (nuo 1924), rašytojas ir mokslininkas, „religinio jausmo Prancūzijoje istorikas", XVII a. prancūzų mistikos atgaivintojas; nuo religingos sielos paslapčių priėjo poeziją, kurios giliausius pagrindus jis stengėsi atidengti, lygindamas su mistiniu pažinimu. Išsp. Histoire littéraire du sentiment religieux en France 1916 — 1936, L'inquiétude religieuse 1901—1909, Pour le romantísme 1924, La poésie pure 1926, Racine et Valéry 1930, Autour de l'humanisme 1936.

A. Autin L'abbé B. 1947; *E. R. Curtius* Französische Geist im zwanzigsten Jahrh. 1952; *H. Hogarth* Life of H. B. 1950.

Brenderis (Brender) Pranciškus (Franz) (1894 X 17 Baselyje Šveicarijoje — 1938 VI 14 Kaune). Kalbininkas. Studijavo filologiją Baselio universitete) 1914—1915 ir 1916—1919 ir Freiburgo universitete 1915—1916. Baigė 1919 Baselio universitetą fil. dr. laipsniu. Nuo 1924 I 15 Lietuvos universitete lotynų kalbos ir literatūros katedros docentas, nuo 1930 VI 1 e. o. profesorius. 1931 dalyvavo tarptautiniame lingvistų kongrese Genevoje, 1933 III tokiame pat kongrese Romoje. Nuo 1926 su prof. M. Niedermannu ir A. Sennu ruošė Wörterbuch der litauischen Schriftsprache (I t. 1932, II nuo 1933) — Lietuvių rašomosios kalbos žodyną. Kalbiniais klausimais bendradarbiavo Tautoje ir Žodyje, Archivum Philologicum, XXVII knygų mėgėjų metraštyje, Studi Baltici, Indogermanische Forschungen, Židinyje, Naujojoje Romuvoje, Lietuviškojoje Enciklopedijoje. Tarp kito ko ten išspausdino Über einige Reimwörter im Litauischen 1928, Ein

Fall von Homonymie im Litauischen 1931, Wörter auf -ninkas und -ininkas in Donalitius Dichtungen 1932, Zur Metrik der litauischen Hexameter von 1589 1933, Die griechischen Eingennamen in der lit. Ilias Übersetzung 1934, De duobus carminibus Lituanis Horatiano metro compositis 1935, Kaikurios formalinės semasiologinės lotynų kalbos veiksmažodžių grupės lietuvių kalbos šviesoje 1937.

Brendimas vienas iš asmenybės vystymosi aspektų. Asmenybė apima visą žmogų, kūną ir dvasines savybes. Kūno, arba organizmo, pakitimai brendimo periode maždaug iki 20 ar 25 metų amžiaus — atseit, ūgis, svoris, atskirų organų augimo tempas ir forma, — išsakomi augimo terminu. Augimas galima matuoti. Pats augimo procesas pareina nuo maisto, vidinių liaukų, sekrecijų ir nuo paveldėjimo. Organizmo dalių vieninga veikla, funkcinis asmenybės aspektas brendimo metu išsakomas vystymosi terminu. Vystymosi proceso matuoti negalima, nes jis išreiškiamas nedaloma žmogaus buvimo ir veikimo forma (behaviour). Jį galima tik stebėti. Asmenybės vystymasis yra brendimo ir spontanaus bei formalaus mokymosi proceso išdava. B. bazė savo ruožtu yra fizinio B. arba augimo procesas, tik ne pavienių organų ar pavienių funkcijų prasme, bet kaip šių dalinių elementų integralioji visuma.

Tuo būdu B. atitinka vystymosi terminą, tik to skirtumo, kad nuošaliai palieka mokymosi procesą. Taigi, B. yra įgimta ir sponti savybė, kuria augąs individas savo būtimi ir veikla išreiškia tai, ką jis turi iš savęs, o ne tai, ką jis yra įgijęs iš aplinkos. Vaikas pvz. pirma pakelia galvytę, paskui pasiremia rankomis, apsiverčia ir t. t. Šiuos judesius jis atlieka B. proceso eigoje. Vėliau jis pakelia galvą, kad pamatytų, apsiverčia, kad pasiektų žaisliuką, ir kt. Šis pastarasis aktas yra jau ne tik subrendimo, bet drauge ir psichinio išsivystymo produktas. Trumpai, augimas kreipia dėmesį į struktūrą, ar kūno sudėtį, B. į kūno, apskritai į organizmo funkcijonavimą. Vystymasis yra organizuota ir tikslinga individo veikla.

B. procesas baigiasi tada, kada organizmo struktūra, atseit, visi pavieniai elementai, pasiekia galutinį dydį, svorį ir formą, ir kada organizmo veikla nusistovi. Kadangi atskiri organai turi skirtingą augimo tempą, tai žmogus galutinai subręsta, kai visos jo galios yra pasiekusios galutinį išsivystymo tašką.

Brendimo amžius yra laikotarpis tarp fiziniais ir psichologiniais pasikeitimais baigtos vaikystės ir suaugusio žmogaus vaidmens bendruomenėje. Šio laikotarpio paskirtis — ne tiktai jaunuolį išmokyti, kaip savarankiškai nuo tėvų gyventi (profesinis ir socialinis paruošimas), bet ir jame išvystyti pasitikėjimą savo jėgomis bei siekiniais (psichologinis paruošimas). Vaikų emocinis „atmetimas" iš tėvų pusės ar jų „monopolizavimas" gali B. A. turėti skaudžių pasėkų tėvų ir vaikų santykiams bei pastarųjų brendimui. Didėjąs jaunuolio nepriklausomumas nuo namų įtakos yra reikalingas jo subrendimui. Tėvų nepakankamas rūpestingumas, taip pat neapdairumas vaikus ir jaunuolius auklėjant gali skaudžių vaisių duoti: gali pablogti tėvų ir vaikų santykiai ir sunenormalėti pačių vaikų brendimas. Jaunuolis paprastai veržiasi nusikratyti savo namų įtaka. Ir šiuo jaunystės periodu tėvai privalo būti itin apdairūs, kad būtų ir vaikas suprastas, ir šeimos bei bendruomenės gerovės principai nepažeisti. Tuo būdu susilptų ar ir pranyktų jaunuolio neapgalvotas bėgimas į gatvės gyvenimą, pasinešimas į visokį palaidumą, į svaigalus ar į krminališkumus. Jaunuolio autonomijos pripažinimas, nuoširdus interesavimasis, pasitikėjimas ir geri pavyzdžiai šeimoje laikytini geriausiais šio laikotarpio problemų sprendimais. B. A. jaunuolyje prasiskleidžia pradai, iš kurių gali išsivystyti gilesnių socialiųjų, intelektualiųjų ir moraliųjų interesų. Taip pat jis labiausiai pažeidžiamas fanatizmu pagrįstų sąjūdžių, kaip kad Hitler-Jugend, komsomolas. B. A. atoveikis yra būdingas Vakarų civilizacijai, kurioje perėjimas iš vaikystės į suaugusio žmogaus gyvenimą susietas su dideliais sunkumais. Kur toks perėjimas laipsniškas ir natūralus, kaip Samoa salose, ten jaunystės atoveikio neužtinkama.

Robert J. Havighurst and *Hilde Taba* Adolescent Character and Personality 1949.

Brendimo zona embriologijoje vadinama kiaušinėlio ir spermatozoido paskutinysis nokimo (brendimo) laikas (chromozomų, arba chromatino, redukcija).

Brennan Christopher (1870—1932) australų poetas. Tobulos formos ir gilaus turinio eilėraščiai. Išsp. Poems 1913.

Brenner 1) Arvid (g. 1907) švedų kilmės vokiečių rašytojas. Nuo 1933 gyvena Švedijoje. Pirmuose veikaluose nagrinėjo vokiečių bei vokiečių emigrantų problemas, vėliau vaizduoja Švedijos gyvenimą. Išsp. Kompromiss 1933, Ny vardag 1937, En dag som andra 1939, Talvitie 1946, Hädringen 1950.

2) Viktoras Dovydas (1871 VI 12 Šiauliuose — 1924 IV 5 New Yorke) JAV skulptorius-medalistas, Amerikos cento kūrėjas. Kilimo žydas. Mokėsi Šiauliuose talmud-torėje. Dar vaikas dirbo savo tėvo antkapių paminklų, papuošalų, žiedų ir kt. dirbtuvėje Šiauliuose. 1889 išvykęs į Rygą,

ten mokėsi graviruotojo darbo. Iš Rygos išvyko į Ameriką ir ten dirbo įvairiose dirbtuvėse formų kirtėju, lankė Cooper Union mokyklą ir Arts Students League mokyklą. 1898 išvyko mokytis į Paryžių ir 1900 Paryžiaus parodoje už kaikuriuos savo darbus gavo žalvario medalį. Grįžo į JAV jau žinomu medalistu. 1909 jo darbo prezidento Lincolno atvaizdas buvo parinktas dėti kalamose JAV vieno cento monetose. Senesniuose centuose, kurių buvo nukalta 22.100.000 vienetėlių, po Lincolno atvaizdu buvo dedamos ir B. vardų ir pavardės raidės V. D. B., bet vėliau jos buvo išskustos. B. kaip skulptorius, medalistas ir plaketų kūrėjas buvo plačiai žinomas ir vertinamas. Jis pagamino prezidento Theodoro Roosevelto, James Whistlerio, C. Schurzo ir kt. medalius portretus.

Kadangi jis kaip iš Lietuvos kilęs buvo laikomas JAV lietuviu, tai kiti ir jo pavardę sulietuvino į Baranauskį, nors nei jis, nei jo tėvas niekada tokios pavardės nesiskelbdavo.

Brennerio perėja žemiausioji (1370 m) Alpių kalnų vieta, pro kurią patogiausia keltis per Alpes. Ir romėnų laikais ji buvo žinoma ir naudojama. Dabar savo reikšmės irgi nenustojo. Per B. P. yra nutiesti geležinkelis tarp Innsbrucko Austrijoje ir Bolzano Italijoje ir autostrada.

Brenšteinas (Brensztejn) Mykolas (1874 X 2 Telšiuose — 1938 III 29 Vilniuje) Lietuvos praeities ir kultūros tyrinėtojas. Kilęs iš XVIII a. nuo Švedijos į Lietuvą atkeliavusios šeimos. Dar jaunas susidomėjo Lietuvos, ypač Žemaitijos praeitimi, archeologija, etnografija ir pradėjo savarankiškai rinkti etnografinę ir kultūrinę medžiagą, o nuo 1893 tais klausimais pradėjo bendradarbiauti lenkų spaudoje, publicistinius str. Ze Žmudzi spausdinti Petrapilio lenkų Kraj savaitraštyje. Nuo 1910 gyveno Vilniuje ir dirbo lenkų laikraščio Goniec Wileński redakcijoje. Šiam laikraščiui susijungus su Kuryer Litewski, buvo jo redakcijos narys ligi 1915. 1916—1919 lenkų draugijos visuomenės darbui remti statistikos skyriaus vedėjas. 1919 rudenį įsikūrus Vilniuje lenkų universitetui, stojo į to universiteto biblioteką rankraščių skyriaus vedėju. Be to, tuo pačiu metu buvo ir lenkų Mokslo Mėgėjų Draugijos muzėjaus vedėju, ir tam muzėjui atidavė žymią savo Žemaitijoje surinktųjų kolekcijų dalį. Kitą tų rinkinių dalį atidavė Varšuvos etnografijos muzėjui. Ir Krokuvos muzėjai iš jo gavo labiausiai Viekšnių valsčiuje surinktą žemaičių moteriškų drabužių kolekciją. 1937 B. buvo išrinktas Vilniaus lenkų universiteto garbės daktaru. Apie Lietuvą rašė žurnaluose, laikraščiuose ir rinkiniuose: Athenaeum Wileńskie, Dziennik Wileński, Kuryer Litewski, Materjały do antropologji, archeologji i etnografji, Naokoło Świata, Nauka Polska, Przegląd Historyczny, Przegląd Księgarski, Przegląd Współczesny, Przewodnik Naukowy i Literacki, Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk, The Studio, Wiadomości Archeologiczne, Wielka Encyklopedja Illustrowana, Polski Słownik Biograficzny. Atskirai išsp. Druki litewskie 1906, Krzyże i kapliczki żmudzkie 1906, Zapomniane narzędzia muzyczne litewskie 1907, Informator o towarzystwach na Litwie 1914, Bractwa trzezwości na Litwie 1856—1863, 1918, Spisy ludności m. Wilna z okupacji niemieckiej 1919, Biblioteka universytecka w Wilnie do r. 1833, 1922 (²1925), Tadeusz Dowgird 1922, Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. W. Ks. Lit. 1924, Teatr szkolny w Krožach na Žmudzi 1925, Dajny litewskie zapisane przez A. Mickiewicza 1927 (kartu su prof. J. Otrębskiu), Wincenty Wizbor Bohdanowicz 1928, Mickiewicz odpolszczony 1930, A. H. Kirkor 1930, Dionizy Paszkiewicz 1934. Rankraštyje paliko Kražių gimnazijos istorija.

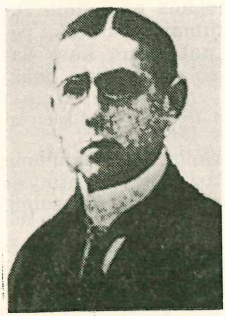
M. Breinšteinas

1933 VIII lankydamasis Kaune, susipažino su visomis čia veikusiomis mokslo įstaigomis ir paruošė objektyviai parašytą Lietuvos mokslo įstaigų apžvalgą, kurią išspausdino rinkinyje Nauka w Polsce ir skyrium — Nauka w Republice Litewskiej 1934. Žymesnieji jo straipsniai, atskirai neišspausdintieji: Cmentarzysko Patumszelu Kapaj 1896, Wykopalisko na folw. Rajnie 1898, Szkoła o. o. Bernardynów w Telszach 1900, Telsze. Dzieje miasta 1902, Przyczynki do etnografji Litwy 1907, Dwa listy M. Akielewicza 1911, Zegarmistrzowstwo wileńskie w XVI—XVII w. 1923, Bibliografja utworów A. Mickiewicza przełożonych na język litewski 1927, Filomata w Krožach 1928.

Brentano 1) Clemens (1778—1842) vokiečių vėlyvojo romantizmo poetas. Su Arnimu rinko vokiečių liaudies dainas (Das Knaben Wunderhorn 1805—1808). Po neramios jaunystės vėliau palinko į mistinį religingumą. Pradžioje katalikybe domėjosi tik estetiškai. Didelės fantazijos ir gilių jausmų poetas. Vokiečių katalikus jis veikė savo giesmėmis Geistliche Lieder, taip pat surašydamas Katharinos Emmerick regėjimus. Paskutiniuosius savo gyvenimo metus atsidėjo krikščioniškai labdarai, ku-

riai organizuoti prisidėjo jo veikalas Die barmherzigen Schwestern. B. raštų visas rinkinys 9 tomais buvo išleistas 1852—1859. Nuo 1909 buvo leidžiamas naujas leidimas.

Lietuviškai išversta: Karti mūsų Viešpaties Kristaus kančia (vertė J. Talmantas) 1938.

W. Migge Studien zur Lebensgestalt C. B. 1940; *W. Kosch* C. B. 1943; *W. Pfeiffer-Belli* 1948.

2) Franz (1838—1917) vokiečių filosofas ir psichologas. 1864 katalikų kunigas, 1873 iš katalikų bažnyčios išstojo, nuo 1874 prof. Vienoje, 1895—1915 gyveno Florencijoje, nuo 1915 Züriche, kur ir mirė. Savarankiškai plėtojo aristotelišką scholastinę galvojimo kryptį, buvo kantizmo priešininkas. Iš katalikų bažnyčios išstojęs, betkurios kitos konfesijos laikėsi iš tolo. Didelę reikšmę turėjo šių dienų logikos ir psichologijos krypčiai. Aprašė ir klasifikavo sielos reiškinius, stengėsi reformuoti logiką ir kūrė teistinę metafiziką. Išsp. Psychologie vom empirischen Standpunkt 1874 — 1911 (naujai išleista 1924—1925), Versuch über die Erkenntnis ³1934, Dasein Gottes 1929.

A. Kastil Die Philosophie F. B-s 1951.

3) Lujo (1844—1931) vokiečių ekonomistas, socialpolitikas. 1891—1917 Münchено universiteto profesorius. Studijavo Anglijos darbininkų profesinį sąjūdį ir tai aprašė Die Arbeitergilden der Gegenwart 1871—1872. Ekonomikoje liberalinės krypties atstovas, daug rašė socialinės politikos klausimais. Išsp. Die Arbeitsversicherung 1879, Agrarpolitik 1897, Das Freihandelsargument 1900, Die Anfänge des modernen Kapitalizmus 1916, Der wirtschaftende Mensch in der Geschichte 1923, Geschichte der Wirtschaftlichen Entwicklung Englands 1927—1929, Das Wirtschaftsleben der antiker Welt 1929.

Brentius (Brenz) Johann (1499 — 1570) reformacijos skleidėjas Würtemberge. Liuterio šalininkas. 1551 Tridento susirinkimui paruošė Confessio virtembergica. Jo raštų rinkinys išsp. 1576—1590. Jo raštai Libellus aureus 1557 leidėjas Vergerius mėgino juo paveikti D. L. K. Žygimantą Augustą įvesti reformaciją Lietuvoje ir Lenkijoje.

Brera, Palazzo di B. — meno rūmai Milane Italijoje. 1591—1651 ten buvo jėzuitų kolegija. Nuo 1776 meno akademija, muzėjus ir meno galerija.

Bresadola Giacomo (1847 — 1929) italų mikologas (grybų žinovas). Išsp. Iconographia mycologica 1927.

Brescia š. Italijos miestas prie pat Alpių. 146.000 gyv. (1951). Ginklų, šilko, metalo pramonė. Senoji katedra, statyta XI a. Muzėjus, pinakoteka, buv. Vespasiano šventykloje. Senovės Brixia. Augusto laikais romėnų kolonija, vėliau užėmė langobardai, 774 frankai, XI a. laisvasis Lombardijos miestas, nuo 1426 priklausė Venecijai, 1815—1859 Austrijai. 1944—1945 karo metu smarkiai apgriautas.

Bresla griežlė Crex crex (L.) vandeninių vištų (Rallidae) šeimos paukštis, apie 24 cm ilgio, trumpo stipraus snapo, didelių kojų, trumpos uodegos, silpnų sparnų. Viršutinė kūno dalis pilkai ruda, juodų pailgų dėmių išmarginta. Sparnai rudi, gerklė balta, kūno šonais rudi skersiniai bruožai. Gyvena Europoje ir Azijoje ligi Jenisėjo upės; rudenį išskrenda į pietų kraštus. Lietuvoje dar neseniai B. buvo dažnas paukštis, bet pastaraisiais metais pasidarė daug retesnis. Atrodo, kad nykimo priežastis glūdi melioracijos darbuose. Pavasarį B. pasirodo gegužės pradžioje ir laikosi pelkėse, pievose, dažnai net dobilų laukuose. B. minta visokiais vabzdžiais ir smulkiais gyviais, iš dalies įvairiomis sėklomis. Menką lizdą krauna žemės duobutėje. Rudeniop B. iš pelkių išsikrausto į bulvių laukus, rugienas, apskritai į sausesnius plotus.

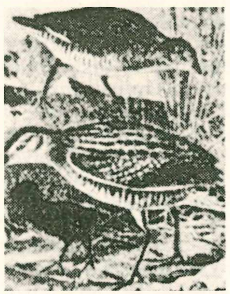

Bresla

Naumann Die Vögel Europas; *J. Elisonas* Kosmos 1933.

Breslau Luizė Kotryna (1854–1927) šveicarų tapytoja, portretininkė (Conrado, Anatoliaus France). Jos paveikslai Paryžiaus, Roueno, Genevos, Berno muzėjuose.

Breslau, Breslavas ž. Vroclavas.

Brėslauja liet. vadinta ir Braslovas (sl. Braslav) Rytų Lietuvos aps. miestas, šiauriniame Drivėtos ežero krante, tarp to ežero ir kaimyninių Naujėtos ir Berėžos. Senamiestis žemame ežero krante, apie 133 m nuo j. l. Naujamiestis — augštose kalvose į vakarus, apie 160 m. nuo j. l. Senamiesčio viduryje didelis keturkampis Pilies kalnas. Sako, B. gavo vardą nuo Polocko kunig. Brečislavo, kuris XI a. pradžioje pastatęs čia pilį. Lietuviai pirmą kartą puolė B. 1065, o visai įsiviešpatavo XIII a. D. L. K. Gediminas atidavė B. savo sūnui Jaunučiui. Vytauto D. įsakytas,Vilniaus vaivada Manvydas apie 1420 čia pastatė bažnyčią ir cerkvę. 1500 X 8 D. L. K. Aleksandras pripažino B. miestui savivaldybės teises, kuriomis ji naudojosi ligi 1795. XVI a. B. miestas priklausė Sapiegoms, vėliau Masalskiams ir nuo 1592 Todorui Skuminui Tiškevičiui. Pilyje gyveno B. aps. seniūnas. 1649 B. pilies inventorium mieste buvo 120 gyv. namų. 1665 Varšuvos seimas, konstatavęs blogą B. pilies būvį, įsakė ją atstatyti.

XVIII a. B. mieste buvo 4 tikybų bažnyčių ir vienuolynų: katalikų, pravoslavų, uniotų ir žydų. Katalikų bažnyčia, sudeginta rusų kariuomenės 1794, atstatyta 1824 ir naujai pastatyta mūrinė 1897. XVIII a. pabaigoje B. pradėjo smukti: 1794 beliko 2 bažnyčios, 68 gyv. namai. Pilis 1787 jau buvo išnykusi. 1792 Stanislovas Poniatovskis patvirtino B. savivaldybės teises ir davė naują ženklą su Apvaizdos simboliu. B. daug nukentėjo dėl karų ir revoliucijų. Kostiuškos sukilimo metu 1794 V 11 visa B. rusų kariuomenės sudeginta. 1795—1918 buvo rusų valdžioje, ligi 1808 tebebuvo aps. centru, vėliau Vidžių ir Zarasų aps. „neetatiniu" miesteliu tolimame užkampyje, be susisiekimo kelių, be įstaigų, be pramonės ir kitų gyvybės versmių. 1857 B. mieste buvo 60 namų su 220 gyventojų; apie 1890 gyventojų padidėjo ligi 1160, iki 1914 ligi 2000. I pas. karo metu miestas vėl susmuko. 1920 VII 19 B. užėmė mūsų kariuomenės 9 pėst. pulko dalys. Lenkų valdžioje B. virto Brėslaujos aps. centru. 1921 IX 30 čia buvo 218 gyv. trobesių ir 1587 gyventojai, daugiausia žydų (1130). Pro šiaurinę B. dalį 1915 nutiesta siaurojo geležinkelio linija iš Dūkšto į Drują; čia yra geležinkelio stotis. 1927—1933 melioracijos darbai pažemino Drivėtos ež. lygį. Ties B. paliko šlapia 200 m platumo juosta. Dėl artimų ežerų B. labai populiarus vandens sportas, ypač mėgiamos būrinės valtys.

O. Hedemann Historja powiatu brasławskiego 1930; *S. Kolupaila* Brėslaujos ežerai — Bangos 1932.

Brėslaujos apskritis D. Lietuvos Kunigaikštijos administracinis vienetas šiaurinėje Rytų Lietuvos dalyje.

S i e n o s. Šiaurėje B. A. siekė Sėlos Alūksto aps. ir Dauguvą, rytuose ir pietuose turėjo kaimynais Dysnos, Pastovių ir Švenčionių aps. XVIII a. B. A. buvo 11 valsčių: Tauragnų, Salako, Zarasų, Smalvų, Drūkšių, Vidžių, Brėslaujos, Drujos, Ikaznės, Paguosčio ir Merų. Antrasis padalinimas 1793 atskyrė Rusijai rytinę B. A. dalį; likusi dalis Brėslaujos vaivadijos vardu buvo sujungta su Švenčionių ir Ukmergės aps. Po trečiojo padalinimo 1795 vakarinė dalis buvo priskirta prie Vilniaus gub., rytinė prie Minsko gub. Dysnos aps. Keičiant gubernijų ribas, 1843 vakarinę ir šiaurinę B. A. dalį priskyrė prie Kauno gub., rytinę ir pietinę prie Vilniaus gub. Dysnos aps. B. A. centras ligi 1808 buvo Brėslaujos mst. (po 1794 V 11 gaisro ligi 1801 laikinai Vidžiuose). 1808 centras perkeltas į Vidžius ir aps. pavadinta Vidžių aps.; išnyko B. A. vardas. Kai 1835 VIII 24 sudegė Vidžiai, aps. centras perkeltas į Zarasus, tada Novoaleksandrovsku surusintas. Ligi 1915 vakarinė dalis buvo vad. Novoaleksandrovsko aps. 1920 Maskvos sutartimi siena tarp Lietuvos ir Rusijos nustatyta per B. A. vidurį. Rusams teko rytinė pusė. Sienos linkmė buvo nuo Dysnos upės per pelkes prie Zalvos ež. ir upės, pro Drivėtos ež. rytinį galą ir Drujos upės vaga beveik ligi Dauguvos, kurios siena siekė ties Šafranovo vs., Lietuvai priskirdama 1 km Dauguvos kranto. Lenkams Vilniaus kraštą užgrobus, senoji B. A. buvo padalinta tarp naujos B. A.

1792 Brėslaujos apskrities antspaudas

iš 9 valsčių (Apsų, Brėslaujos, Drūkšių, Dūkšto, Pliusių, Rimšės, Slabados, Smalvų ir Vidžių) ir Dysnos aps. dalies (8 valsčių: Čereso, Drujos, Juodų, Levanpolės, Merų, N. Paguosčio, Perbradės ir Ugarių). 1925 iš B. A. atskirtas ir prie Švenčionių aps. prijungtas Dūkšto vl., o prijungti 8 Dysnos valsčiai. Tuo būdu su nežymiais skirtumais B. A. buvo atstatyta XVIII a. ribose. Tik vakarinė jos dalis buvo Nepriklausomojoje Lietuvoje.

P a v i r š i u s. Geologinių tyrinėjimų duomenimis, B. A. turi vidurinio devono (oldredo) pagrindą (smėliai ir margieji moliai). Žemės paviršiaus reljefo formos — ledynų kilmės. Visa šiaurinė aps. dalis — dugninė morena. Per aps. vidurį iš vakarų į rytus eina galinės morenos liekanos — švelnių kontūrų kalnai, gausūs ežerai ir pelkės. Pietinė ir rytinė aps. dalis dengta aliuvinių sąnašų. Ežerai susidarė, daugiausia juos ledynų sustumtai medžiagai užtvenkiant. Kai kurių ežerų (Ugarių, Abablių, Prūto) pailginė forma rodo, kad jų lovį išgraužė ta linkme slinkęs ledynas. B. A. nėra ryškių augštumų. Iš jų augščiausios Akremavo kalnas į šiaurę nuo Ikaznės ir Pabradės, 206 m nuo j. l. Matiešių kalnas, į pietryčius nuo Brėslaujos, 201 m; Zabarninkų kalnas į pietus nuo Apsų mst., 184 m; Girčionių kalnas į rytus nuo Drūkšių ežero, 180 m. Didesnių ežerų paviršiaus altitudės: Snūdų ir Strusto 131,0 m pažeminti ligi 129,2 m), Drivėtos 131,6 m (pažemintas ligi 130,0 m), Drūkšių 140,4 m, Dysnų 145,5 m, Ugarių 130,3 m. Žemiausia B. A. vieta — Dauguvos vandens lygis, žemiau Drujos mst., 99 m nuo j. l.

H i d r o g r a f i j a. Visa B. A. priklauso Dauguvos baseinui. Iš šiaurės B. A. siekia Dauguvą. Pietinę sienos dalį daro didelis Dauguvos intakas Dysna, kuri teka į rytus, nuo Dysnykščio ež. ligi Pentų k. Vienos B. A. upės teka į Dauguvą, kitos į Dysną. Centrinė B. A. dails su Drivėtos Snūdų ir Strusto ežerais priklauso Drujos baseinui;

Brėslaujos

Druja teka pro tuos ežerus šiaurės rytų linkmė ir įteka į Dauguvą ties Drujos mst. Iš kitos ežerų grupės (Inovo, Uklios, Važos, Lušos, Nobisto, Sčolno) teka Viata; tiesiog į Dauguvą teka dar Mera ir Volta. Vakarinė ir pietinė B. A. dalys — Dysnos intakų baseinai, iš kurių stambiausias — Drūkšios upės baseinas su Drūkšių, Ričių, Smalvų, Visagino, Apvardų, Žilmo, Alksno, Ilgių, Prūto, Ružo, Ugarių ežerais; kiti Dysnos intakai B. A. — Raukėta, Maruga, Janka. Hidrografinis B. A. tinklas yra gerokai pakeistas. Iš Drūkšių ežero padarytas perkasas ties Drūkšių mst. į Abalių ežerą. Tuo keliu nuteka daugiau vandens, kaip gamtos vaga — Drūkšelės upe; iš Abalių ežero teka Prarva (Praplėša), Drūkšelės kairysis intakas. 5 km žemiau susijungimo Murmiškių perkasas vėl atitraukia beveik visą Drūkšelės upės debitą į Murmiškių įmonę. Toliau vanduo krinta į Ilgių ež. ir Ugarių ež., 1787 pertvertą užtvanka; pro pietų rytinį ežero galą ties Ustės k. teka Drūkšelė, sujungta su ežeru; augščiau Kazėnų mst. įteka į Dysną. 1927—1933 atlikti dideli Drūjos upės reguliavimo darbai, kurie pažemino visų jos baseino ežerų lygį. Ežerų pažeminimas labai pakenkė krašto vaizdui: prie krantų pasiliko plačios dumblo ir balų juostos; dailūs ežerai nustojo savo grožio; krantai nutolo nuo gyv. vietovių; sumenkėjo žvejyba; mažesni ežerai (Cna) visai pranyko, virsdami neišbrendamomis balomis. Mineraliniai (sieros) vandenys žinomi 5 km nuo Vidžių mst. (2 versmės ir ežeras Smerdys).

K l i m a t a s. B. A. vid. oro temperatūra + 5,3° C; atskirais mėnesiais: I: — 6,5, II: — 6,4, III: — 2,6, IV: + 4,6, V: + 11,4, VI: + 16,0, VII: + 17,9, VIII: + 16,2, IX: + 11,8, X: + 6,0, XI: — 0,3, XII: — 5,0.

G y v e n t o j a i. B. A. didžiuma kaimų ir kitų vietovardžių tebėra lietuviški. Net patys lenkų tyrinėtojai (O. Hedemann) rado, kad iš 2440 aps. gyvenamųjų vietų bent 640 arba 26% skamba visai lietuviškai; atskirais valsčiais lietuviškų vietovardžių % rastas šis: Rimšės 56%, Smalvu 47%, Vidžių 46%, Apsų 42%, Drūkšių 35%, Brėslaujos 29%, Ugarių 24%, Pliusų 23%, Slabados 21%, Juodų 15%, Levanpolės 12%, N. Paguosčio 11%, Drujos 9%, Merų 8%. Lietuviški ir ež. vardai: Nendravas, Savanorių, Birutės, Balaitis, Uklia, Luša, Baltis, Ilgai ir kt. Ir kiti ežerėvardžiai, kad ir apslavintų lyčių, savo pagrindu baltiški. Levanpolės vl. Curylavo dvaro 1701 inventorius mini beveik pusę grynai lietuviškų ūkininkų pavardžių. Drujos ir Ikaznės savininkas Leonas Sapiega 1596 paskyrė lėšų Ikaznės bažnyčiai su sąlyga, kad klebonas ar vikaras mokėtų lietuvių kalbą, liaudies vartojamą. Per XVIII–XIX a. vie-

Brėslauja

tos gyventojus smarkiai praretino karai ir suirutės. Šiek tiek atslinko gudų, o iš pietų per dvarus, bažnyčias ir įstaigas besiskverbianti lenkų kultūra daug lietuvių sugudino. Dabar rytinėje B. A. lietuvių nedaug beliko. Vakarinėje dalyje lietuvių daugumas siekia dar už Apsų miesto. Dar Rozwadowski 1901 ir M. Romeris 1905 lietuvių kalbos išsilaikymo ribą kėlė į rytus nuo Brėslaujos miesto. 1857 Novoaleksandrovsko aps., kurį buvo iš B. A. šiaurinės vakarinės dalies Zarasų ir Rokiškio aps., iš 129.858 gyventojų 112.394 buvo lietuviai (86,6%). 1893 iš 217 tūkstančių gyventojų 130 tūkstančių (60%) buvo lietuviai, 1897 tik 50% lietuvių. Lenkų atliktas 1921 IX 30 falsifikuotasis gyventojų surašymas B. A. rado iš 62.682 gyventojų 5361 lietuvį (8,6%) ir 43.610 lenkų (70%), — dirbtinai lietuvių nenaudai. Lietuvių daugiausia parodyta Rimšės (26,6%) ir Apsų (13,9%) valsčiuose. Pagal tikybą gyventojai suskirstyti taip: katalikų 77.910, pravoslavų 27.415, sentikių 13.201, evangelikų 46, izraelitų 6115, mahometonų 185. Didesni B. A. miesteliai ir kaimai: Druja, Brėslauja, Kazėnai, Apsos, Vidžiai, Ikaznė, N. Paguostis, Slabada, Diedyna (Dediena), Luniai, Juodos, Druiskas, Černiavas, Merai, Gaurilavičiai.

B. A. p r i e š i s t o r i n i a i l a i k a i. B. A. yra gana turtinga įvairių archeologinių paminklų. Daugumas radinių, esančių Vilniaus ir Kauno muzėjuose, yra atsitiktinai surasti. Tik maža jų dalis yra kilusi iš F. V. Pokrovskio, T. Daugirdo, L. Krzyvickio ir kun. J. Žiogo kasinėjimų, atliktų XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Daugiausia senovės paminklų užtinkama Rimšės, Drūkšių ir Brėslaujos valsčiuose. Patys seniausieji B. A. archeologiniai radiniai siekia n a u j ą j į a k m e n s a m ž i ų (maždaug 2500—1500 pr. Kr.). Šios kultūros įvairių tipų ir formų akmens kirvukų surasta gana daug Apsose, Belmante, Brėslaujoje, Drūkšiuose. Ypač Drūkšių apylinkės yra turtingos šios rūšies radinių. XIX a. antroje pusėje Vladimiras Plateris buvo

padovanojęs Vilniaus muzėjui 100 akmens kirvukų, „surastų Belmanto dvaro pilkapiuose". Tačiau šių radinių metriką tenka labai kritiškai vertinti, nes akmens kirvukų pilkapiuose ligi šiol nesurasta ne tiktai Belmanto apylinkėse, bet ir šiaip Lietuvoje. Greičiausia Plateris bus surinkęs tuos kirvukus ne tik Belmanto apylinkėse, bet ir kitose vietose už B. A. ribų. B. A. akmens kirvukų formos yra įvairios. Be paprastų darbo kirvių su skylute kotui, čia randama ir labai gražaus darbo kovos kirvių. Iš jų tarpo ypač išsiskiria vėlyvieji vadinamosios laivinių kirvių kultūros atstovai, kalbą apie santykius su dabar vidurinės Rusijos Fatjanovo kultūra. Šie kovos kirviai yra jau iš pereinamojo laikotarpio tarp akmens ir žalvario amžių. Greičiausia šio krašto gyv. ilgai buvo medžiotojai ir žvejai, nes seniausiame ligi šiol žinomame B. A. Dūkšto piliakalnyje, kur buvo surasta akmens kirvių ir visokių kaulo dirbinių, neužtikta jokių grūdų pėdsakų, tik sumedžiotų gyvulių (šerno, bebro, elnio) kaulų. Nežinoma ir šio laikotarpio kapų, to vyriausio šaltinio žmonių dvasiniam gyvenimui pažinti.

Iš žalvario amžiaus (maždaug 1500—500 pr. Kr.) B. A. ligi šiol nesurasta nė vieno aiškaus radinio. Reikia spėti, kad akmens amžiaus kultūra B. A. užsitęsė ligi pat mūsų eros pradžios. Žymi kaulo dirbinių dalis, surastoji Dūkšto piliakalny, priskirtina prieškristiniam laikotarpiui.

Pirmaisiais amžiais po Kr., išsiplėtus turtingai metalų kultūrai Lietuvoje, ir B. A. užtinkame nemaža tos kultūros pėdsakų. Ypač vidurinis ir naujasis geležies amžius yra atstovaujamas didesnio priešistorinių laikų paminklų skaičiaus. Gražiausios medžiagos iš senojo (0—400 po Kr.) ir vidurinio geležies amžiaus (400—800 po Kr.) yra davę Dūkšto pilkapiai. Be to, pačioje Brėslaujoje buvo surasta masyvi V—VI a. po Kr. žalvarinė pasaginė fibula, kurios apskriti galai buvo papuošti emale.

B. A. ypač gausu pilkapių. Naujojo geležies amžiaus (800 — 1250 po Kristaus), žinoma pilkapių daugiausia Apsose, Belmante, Bobiškyje, Kaušininkuose, Lapušiškiuose, Padysnyje, Padūdyje, Pasamanyje, Raciškiuose, Rimšėje, Selkiuose, Ustijuose, Visagine ir Žvėriniuose. Degintiniai pilkapiai radinių buvo visai neturtingi: čia surasta tiktai anglių, degintų kaulų pėdsakų ir molinių puodų šukių. Griautiniai pilkapiai buvo turtingesni. Ten prie skeleto surasta rankomis lipdytų molinių puodų, geležinių peiliukų, galąstuvėlis, skiltuvų su titnagu, žalvarinių fibulų, apirankių ir žiedų. Prie kiekvieno skeleto buvo surasta ir ginklų: vienur geležinių jiečių, kitur kirvių. Pokrovskij spėja, kad rytinėje kapinyno dalyje buvę palaidoti slavai, o vakarinėje — lietuviai. Belmanto pilkapių grupė yra apie ½ km į pietus nuo Belmanto dvaro. Iš viso Pokrovskij jų buvo suskaitęs ligi 76. Daugumas pilkapių yra apskriti, tačiau pasitaiko ir apvalios formos. Visuose septyniuose Pokrovskio tyrinėtuose pilkapiuose buvo užtikta degintų kūnų pėdsakų. Iš viso čia buvo surasta tik vienas rankomis lipdytas molinis puodas, geležinė sagtis ir keletas geležies ir žalvario dirbinių fragmentų. Pokrovskij ir šituos pilkapius skiria lietuviams, nes čia vyrauja kūnų deginimo paprotys, kurio negalima susekti toliau slavų gyventose vietose. Be to, Pokrovskij yra tyrinėjęs 20 pilkapių Racko miške. Pilkapių grupę sudaro 90 mažų pilkapių. Visuose pilkapiuose, be vieno, susidurta su degintųjų kūnų laidojimu. Degintųjų kūnų kaulai čia buvo laidojami arba pilkapio apačioje, arba pačiame pylime, arba net pilkapio viršuje. Pilkapiai radinių irgi nedaug teturi. XX a. pradžioje kun. J. Žiogas Lapušiškiuose buvo užtikęs per 40 įvairaus didumo pilkapių. Pilkapiai taip pat radinių neturtingi.

B. A. gausu ir fortifikacinių įrengimų, įvairios formos piliakalnių nuo akmens amžiaus ligi istorinių laikų. Iš žymesniųjų paminėtini: Juodkalnis (netoli Apsų), ties Drūkšiais Broliakalnis, Verkakalnis ir ežero saloje pilis su XVI—XVII a. mūro pilies griuvėsiais, toliau Dūkšto, Čebariškių, Lapušiškių, Ugarių ežero saloje, Mizerų, Mastiščės, Niurvėnų, Raciškių, Raugiškių, Rimšės, Švikštėnų, Šaltinių, Šaurų, Totorovščinos. Prie pačių seniausiųjų reikia priskirti L. Krzyvickio 1909 tyrinėtasis Dūkšto piliakalnis. Čia surasta akmens kirvių, įvairių kaulo dirbinių, puodų šukių, šerno, bebro, elnio kaulų. Vienas iš didžiausiųjų piliakalnių stūkso pačiame B. miestelio vidury. Piliakalnis turi gana taisyklingą nupjauto kūgio formą. Greičiausiai čia buvo jau istoriniais laikais minimos pilies ginamoji siena. Piliakalniai B. A. yra išmėtyti po visą kraštą, bet daug vietų jie daro atskiras grupes. Piliakalniai turėjo sulaikyti kaimynų įsiveržimus į Brėslaujos kraštą. Dalis istorinių laikų ginamųjų pilių (Drūkšių, Brėslaujos, Drujos ir kt.) buvo pastatyta ant priešistorinių piliakalnių.

Apie prekybinius B. teritorijos santykius su tolimaisiais Rytais kalba randamosios arabų monetos. Raudonosios kaime (Dysnos aps.) surasta apie 2 svarus IX ir X a. kufinių dirgemų ir Vidžių dvare buvo rasta dvi kufinės dirgemos 907—908 ir 914—915. Tokių pat radinių surasta ir B. A. kaimynystėje — Polocko krašte: netoli Drisos, žemiau Dysnos buvo surasta 135 dirgemos 941. Arabų monetų randama nuo Vol-

gos žiočių, palei Oką, Dauguvą, net ligi Gotlando salos. Atrodo, kad Dauguva tais laikais bus vaidinusi didelį vaidmenį. Tie prekybos santykiai su Rytais nutrūksta XI a., nesusipratimams prasidėjus tarp atskirų arabų dinastijų ir kylant turkų galybei. Be to, XII a. viduryje Dniepro kelią nutraukia Polockas ir vėliau totorių ordos. Prekyboje su Rytais didžiausią vaidmenį vaidino kailiai. Pagaliau, galima justi prekybinių santykių su Vakarais ir Skandinavija. Iš čia ėjo kailiai ir vaškas, o iš Vakarų — druska, varis, švinas ir iš dalies geležis.

Kuri gi tauta gyveno B. A. priešistoriniais laikais? Viena yra visai aišku, kad slavai nebuvo aborigenai. Gal ties Krosluva (Latvijoje) lietuviai susisiekė su suomiškomis giminėmis, nes tose apylinkėse naujajame geležies amžiuje dar užtinkame suomiškosios kilmės kapų. Šiaipjau lietuvių gyvenamųjų vietų ribų rytuose tenka ieškoti net už B. A. ribų. Slavų ekspansija į vakarus, į lietuvių gyvenamąsias vietas, greičiausiai, prasidėjo tik VII a. po Kr., kada slavai pakarpatiečiai nustojo puolę Bizantiją ir pasistūmė į šiaurę. Slavams pamažu veržiantis į vakarus, lietuviai ir latviai turėjo trauktis iš dalies į vakarus, iš dalies į šiaurę. Kad lietuviai čia nuo tolimiausios senovės yra gyvenę, nė kiek netenka abejoti, nes dar ir dabar Smalvų, Rimšės, Dūkšto valsčiai ištisai tebėra lietuviški, o lietuvių salų užtinkame Drūkšių, Apsų, Vidžių ir Brėslaujos ribose. Tiktai toliau už linijos Druja—Juodos bėra reta lietuvių, bet labai didelis vietovardžių procentas tebėra lietuviškų. Dar XVI a. pabaigoje Ikaznės ir Naujojo Paguosčio parapijos tebebuvo lietuviškos.

J. Žiogas Archaiologiški tvirnėiimai Gaidės apylinkėje — Lietuvių Tauta I 3 1909; *Wł. Antoniewicz* Archeologja Polski; *F. V. Pokrovskij* Kurgany na granice sovremennoj Litvy i Belorussii — Trudy IX archeol. sjezda I 1895; (") Archeologičeskaja karta Kovenskoj gub. 1895; *O. Hedemann* Historja powiatu Brasławskiego 1930.

Istorija. Pirmosios istorinės žinios apie B. A. yra iš XI a. Polocko kunigaikštis Brečislavas prieš 1044 įsteigęs Brėslaujos pilį ir pavadinęs ją savo vardu. 1065 Lietuvos kunigaikštis Kernius su Gimbutu pirmą kartą užpuolę B. A. Kiti lietuvių žygiai prieš Polocką buvo 1216 ir 1220. 1245 B. A. įsitvirtino kunigaikštis Tautvilas. 1307 Vytenis prijungė B. A. prie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos. 1434 iš B. A. pradėjo žygį prieš Lietuvą kunigaikštis Švitrigaila drauge su kryžiuočiais. D. L. kunigaikštis Aleksandras paliko B. A. savo žmonai Elenai, mirusiai Brėslaujoje 1513. 1515 rusų kariuomenė buvo pasiekusi Brėslaują, sudegino Ikaznę ir Drują. Į B. A. žygiavo rusai dar ir 1537, Krymo totoriai apie 1550. Per B. A. žygiavo į Maskvą ir Pskovą Stepono Batoro vadovaujama lietuvių kariuomenė. B. A. buvo pastatyos tvirtovės: Brėslaujoje, Drūkšiuose, Drujoje, Ikaznėje ir Viatoje. Geriausiai apsaugota buvo Drūkšių pilis Drūkšių ežero saloje. 1579 B. A. lankė Steponas Batoras. B. A. neilgam buvo užėmę rusai 1632; 1653 ją apiplėšė kazokai. 1654 B. A. nukentėjo nuo rusų kariuomenės, į Vilnių. 1655 kuriam laikui ją buvo pagrobę švedai. Jie sugriovė Drūkšių pilį. Ligi 1661 B. A. plėšė švedai, rusai, kazokai. Visą XVIII a. B. A. ėjo suirutė — karai, riaušės, sukilimai. Taigi, kraštas buvo naikinamas išorės ir vidaus priešų. Tam laikotarpiui labai charakteringa Ugarių miesto išnykimo istorija. Apsų seniūnas grafas Manuzzi, užsispyręs pavergti laisvuosius miesto gyventojus, sudegino ir su žeme sulygino tą didoką miestą (greta dabartinio Boginių bažnytkaimio, Ugarių ežero krante) ir žiauriai nukankino miestelėnus. 1793 antrasis padalinimas

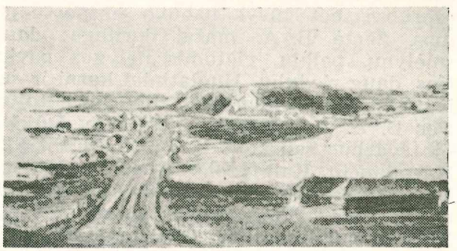

Brėslauja 1864

perskyrė B. A. pusiau. 1794 Kostiuškos sukilimo metu rusų kariuomenė sudegino Brėslaują. Nuo 1796 B. A. valdė rusai. 1812 per B. A. į Maskvą ėjo Napoleono kariuomenės maršalų Ney'o ir Murat'o korpai. Atsitraukdami iš Rusijos, prancūzai plėšė visa, kas buvo likę. B. A. dalyvavo 1831 ir 1863 sukilimuose, religinėse kovose prieš unijos panaikinimą. Rusų vyriausybė, bausdama sukilėlius, konfiskavo dvarus, iškėlė į Užvolgio stepes ištisus kaimus ir B. A. kolonizavo rusais. 1915—1918 per B. A. ėjo vokiečių—rusų frontas. Tuokart sudeginti Apsos, Drūkšiai, Vidžiai. 1918 pasitraukus vokiečiams, vietos gyventojai išplėšė ir sudegino kaikuriuos dvarus (Belmantą). 1919 B. A. matė bolševikus, 1919—1920 Lietuvos kariuomenę, 1920 pateko į lenkų rankas. Audringa ir nelaiminga B. A. (kaip slenksčio tarp Vakarų ir Rytų) praeitis buvo labai sunki vietos gyventojams. Susidarė įvairių tautų konglomeratas, negalėjęs nusakyti savo tautybės („katalikai", „tuteišai") ir nerodęs jokio atsparumo.

1940 Lietuvai antmestąja bolševikų sutartimi nustatyta nauja Lietuvos—Gudijos siena, Lietuvai tepriskyrus tik Smalvų,

Rimšės ir Vidžių valsčius. Slenka nubrėžta įstrižai Drūkšių ežero pro Gaidės bažnytkaimį ir toliau Drūkšės upe ligi Dysnos ties Kazėnais.

Ūkis ir susisiekimas. B. A. yra viena neturtingiausiųjų Lietuvos dalių. Ūkininkai vargo menkuose savo ūkiuose, masėmis keliaudavo svetur darbo jieškoti. Dvarų savininkai, dažnai svetimi ir tolimi šiam kraštui, kaip viduramžių feodalai, laikėsi milžiniškuose savo plotuose: kaikuriems dvarams (Belmanto, Drujos, Ikaznės) priklausė po keliolika tūkstančių ha žemės, miškai, ežerai ir pelkės. Materialioji kultūra, švietimas, visuomenės organizacijos B. A. buvo labai apleistos. Senovėje čia buvo didžiulė giria, iš kurios turtų gyveno žmonės, o iš jos vandens keliais (Dysna ir Dauguva) į užsienį veždavo medų, vašką, rąstus laivų stiebams, kailius, dervą ir kitokius miško produktus. Girios išnyko jau XVIII a., sumenkėjo medžioklė, bitininkystė. Gyventojai vertėsi žvejyba ežeruose, bet žuvys nebuvo eksportuojamos. Žemė B. A. mažai derlinga: daug smėlynų, pelkių, vietomis nelygus paviršius, daug riedulių. Nuolatiniai karai ir suirutės vargino ir plėšė šalies gyventojus. Per B. A. , per Drują, Brėslaują, Dūkštą ėjo svarbus sauskelis iš Rusijos į Tilžę ir Karaliaučių. Kaip prekybos centras išdygo Drujos miestas, nuo 1618 turėjęs savivaldybės (vad. Magdeburgo) teises. Drujoje XVII a. buvo bažnyčių ir vienuolynų, muitinė, dirbtuvės ir kt. XIX a. visa B. A. visai nusmuko. Ji liko nuošaliai nuo didesnių susisiekimo kelių. Vienintelis geležinkelis nutiestas pro Daugpilį į Vilnių pačiu vakariniu apskrities kraštu. 1915—1918 karo metu nutiesta siaurojo geležinkelio linija iš Dūkšto pro Rimšę, Apsas, Brėslaują, Slabadą į Drują, ir dabar pasilikusi. 1932 pastatyta plačiojo geležinkelio linija iš Voropajevo stoties į Drują, pro B. A. rytinę dalį. Plentų B. A. nėra. Svarbesniuosius centrus jungia neblogi vieškeliai. Apsų dvare B. A. seimelis įsteigė žemesniąją žemės ūkio mokyklą. B. A. rūpindamasi pritraukti turistų, ypač vandens keliais. Kurortų B. A. nėra. Ligi 1860 buvo įrengtos sieros vandens vonios Vidžių dvare. Po gaisro kurortas nebuvo atstatytas.

R. Hundt (vertė *P. Dovydaitis*) Glacialinės geologijos žemėvaizdžiai tarp Ilukštos, Dinabarko ir Drisvetų ežero — Kosmos 1920; *D. Afanasjev* Kovenskaja gubernija 1861; *M. Baliński* Wielkie Księstwo Litewskie 1846; *K. Gukovskij* Novoaleksandrovskij uezd 1894; *O. Hedemann* Historja powiatu Braslawskiego 1930; ('') Dzisna i Druja, magdeburskie miasta 1934; ('') Dawne puszcze i wody 1934; *S. Kolupaila* Brėslaujos ežerai — Bangos 1932; *A. Koreva* Vilenskaja gubernija 1861; *A. Sapunov* Reka Zapadnaja Dvina 1893; Vilnius ir Vilniaus kraštas 1932; *A. Wisłocki* Przez jeziora rzeki Brasławszczyzny 1934; *J. Kondracki* Studjum nad rozmieszczeniem i genezą jezior Pojezierza Brasławskiego—Przegląd Geograficzny 1938.

Breslavas ž. Wroclaw.

Bresslau Harry (1848—1926) vokiečių istorikas, 1877 Berlyno universiteto profesorius, 1890 — 1913 Strasburgo universiteto profesorius. Vienas Monumenta Germanicae historica redaktorių ir 1888—1903 redagavo Neue Archiv für aeltere deutsche Geschichte, nuo 1907 Archiv d. Urkundenforschung. Parašė Handbuch d. Urkundenlehre 21912–1915, Jahrbücher des deutschen Reichs unter Kaiser Konrad II 1879 ir 1884.

Brest didžiausias Prancūzijos karo uostas Bretanijos pusiasalyje, 80.000 gyventojų (1952). Karo uostas įrengtas Penfeldos upės žiotyse ir gali sutalpinti 400 laivų. Dėl savo nuošalumo neturi didelės ūkinės reikšmės. B. įkurtas 1220 Anglijos hercogo Jono I, 1342—1397 anglų valdžioje. Nuo 1631 ji Richelieu, Colbert ir Vauban padarė karo uostu. 1940—1944 vokiečių povandeninių laivų bazė, sąjungininkų aviacijos smarkiai apgriautas.

Brėstamasis skilimas redukcinis skilimas, įvykstąs lyties ląstelėse po jų augimo periodo. Tarp brėstamojo skilimo vyro lyties ląstelės spermatocito ir moters lyties ląstelės ovocito yra tas skirtumas, kad iš vyro lyties ląstelės gaunama 4 lygios subrendusios ląstelės spermatozoidai, tuo tarpu kai moters lyties ląstelės gaunamas vienas subrendęs kiaušinis ir 3 mažos degeneruojančios ląstelės, vad. polocitai arba poliariniai kūneliai.

Brėško Brėškovskaja Ekaterina (1844—1934 IX 12 Prahoje) rusų revoliucionierė, vad. „rusų revoliucijos senelė". 1874 areštuota ir 1877 193 byloje nuteista 5 metams katorgos. 1879 pakeitus kalėjimą ištrėmimu, pabėgo, bet greit suimta ir nuteista 4 metams katorgos. Vėliau ištremta ligi 1896. Grįžusi prisidėjo prie socialistų revoliucionierių, dirbo su Geršuniu, organizavo socialistų revoliucionierių kuopas. 1903—1905 Šveicarijoje ir Amerikoje. Grįžo 1905, 1907 ją išdavė Azef, 1910 ištremta į rytų Sibirą; mėgino pabėgti, bet buvo suimta. Buvo ištremta ligi 1917. Palaikė Kerenskį, išrinkta į Rusijos steigiamąjį susirinkimą. Bolševikams įsigalėjus, emigravo Paryžiun, paskiau Prahon. Išspausdino Russia and the World 1919, Message to the American People 1919, Hidden Springs of the Russian Revolution 1931. Laiškus ir atsiminimus išleido A. Stone Blackwell — Little Grandmother 1917.

Bretanija (pr. Bretagne) vakarų Prancūzijos pusiasalis; apie 30.000 km² ir 3 mil. gyventojų. Žemės paviršius lėkštai banguotas, susidaręs iš granitų ir gneisių uolienų. Dirvos daugiausia nederlingos, vyrauja ganyklos. Klimatas drėgnas, orai vėjuoti, dažni rūkai. Geriausios vietos pajūriuose, ypač šiaurinėje dalyje, kur klesti

žemės ūkis. Svarbiausi miestai Rennes (administracinis centras), Brest, St. Malo, Dinan, Vannes. Gyventojai bretonai verčiasi žemės ūkiu.

B. istorija. B. vardu (Britannia cismarina, arba B. minor) imta V a. vadinti todėl, kad jon buvo persikėlę daug iš Britanijos (Anglijos) pabėgusių keltų britų, arba bretonų. 497 B. (Ar/e/morica) nukariavo Chlodovehas. Karolingų laikais sudarė ji duko, arba markgrafo, valdomąją apskritį — Bretonų marką, bet didžioji jos dalis tik formaliai imperijos tepriklausė: bretonai mokėjo jai duoklę. Bretonų karalius Erispoei (851) pripažino Karolį Plikąjį savo siuzerenu, o save duku. B. IX — X a. ėmė feodalėti, nors jos senjorai mylėjo savo „tautą" ir savo „regnum", prireikus susijungdavo priešams atremti. Nei Normandijos dukams, nei Anjou grafams nepasisekė prisijungti B. Tebebuvo B. tautinių keltų dukatas, kartais ir grafija vadinamas. Tik Henrikas II Plantagenetas prisijungė B. dukatą, bet turėjo žiūrėti bretonų nacionalizmo ir, savo sūnų Geoffrois su jų duko paveldėtoja sutuokdinęs, paskyrė ji B. grafu (1166). 1207 (baigtinai — 1213) Pilypas II Augustas atėmė iš Plantagenetų B. ir jai duku paskyrė savo giminaitį Pilypą de Dreux. Paskutinysis B. dukas Pranciškus II mirė 1488, ir Karolis VIII vedė jo dukterį Oną (1491). Jam mirus, Ona ištekėjo už jo įpėdinio Liudviko XII, o jos duktė Kludija už Angoulêmes duko, vėliau Prancūzijos karaliaus Pranciškaus I (1514). Tuo būdu B. tapo pačių karalių dukatu, 1532 ir formaliai sujungtu su Prancūzija. Bet visos luomų teisės bei privilegijos buvo karalių pripažintos. Ligi Didžiosios revoliucijos B. turėjo savo atskirą parlamentą, o jos separatizmas ir XIX a. nevisai dar buvo išgaravęs.

Karsavinas Europos kultūros istorija II t.

Bretanijos arkliai auginami Bretanijoje sunkiojo prancūzų tipo arkliai.

Bret-Harte ž. Harte Francis Brett.

Břetislav (m. 1055) čekų kunigaikštis, 1029 nukariavęs vakarų Moraviją. Su Čekija stengėsi sujungti Lenkiją ir Paelbio slavų žemes. Bet imperatoriui Henrichui III įsimaišius, nuo to sumanymo turėjo atsisakyti. 1054 paskelbęs vad. Lex Brzetislavii, sutvarkė Čekijos įpėdinystės reikalus, pripažinęs Čekiją nedaloma kunigaikštija, kurioje vyresnysis brolis turįs kitiems pirmininkauti.

Bretkūnas Jonas (1536 Tepliuvos vl. Bamboliuose—1602 X 1 Karaliaučiuje) žymiausias XVI a. lietuvių rašytojas M. Lietuvoje. Savo lietuviškuose raštuose pasirašydavo Bretkūnu, oficialiai jis buvo vadinamas Bretke, Bretkius, Bretchen ir kitaip. Frydlando ūkininko ir karčiamos laikytojo Valterio (Valteno) B., greičiausiai, kilimo vokiečio, ir prūsės Varnaitės (Varnin) Bretkūnienės sūnus. Iš mažens kalbėjo lietuviškai, prūsiškai ir kuršiškai.

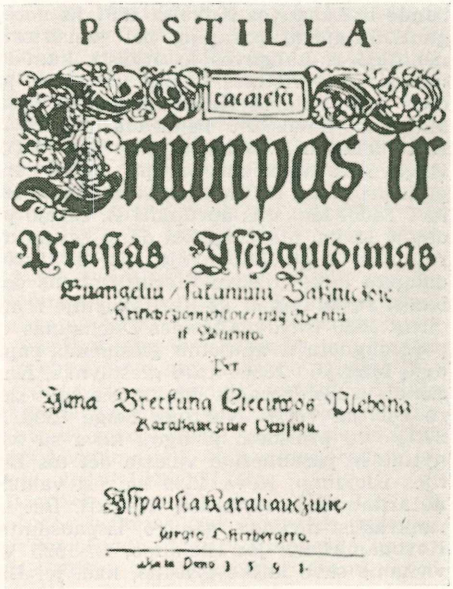
POSTILLA
Grumpas ir
Prasias Iſchguldimas
Euangelių / ſakanimų Bažnicſes
Per
Jana Bretkuna Cleeriſtos Plebona
Karaliauczuie Pruſſu.
Iſſpauſta Karaliauczuie
Anno Domi 1591.

1591 J. Bretkūno Postilė

Pradžioje mokėsi Frydlande, 1555 VI 14 stojo į Karaliaučiaus universiteto teologijos fakultetą, bet 1556 pabaigoje išvyko į Wittenbergą, kur 1557 I 16 įstojo į universitetą. Negaudamas materialiosios paramos iš tėvų, išsilaikydavo, pinigų skolindamasis, ir dėl to po dvejų studijų metų apsiėmė globėju būti vienam Lietuvos didiko užsienyje studijuojančiam sūnui. Su juo išvykęs į pietų vakarus, ligi 1562 drauge studijavo ligi šiol nepaaiškėjusioje augštojoje mokykloje. 1562 jo tėvas iškvietė jį atgal į M. Lietuvą. Grįžęs sužinojo, kad jis yra skiriamas į Labguvos parapiją kunigo pareigoms eiti, nes iš kunigo buvo reikalaujama lietuvių ir prūsų kalbų mokėti. Paskirtas jis tuojau vedė savo sužadėtinę dar iš Frydlando laikų, visišką našlaitę Verternaitę iš Bambolių. Paėmęs Labguvos parapiją, jis čia pirmas pradėjo sakyti lietuviškus ir prūsiškus pamokslus be vertėjo pagalbos. 1567 B. dalyvavo Karaliaučiaus generaliniame sinode, padariusiame galą visiems osiandrininkų ginčams. 1569 III jis buvo tardomas Pilkalnio kunigo Morkaus Raseiniškio byloje. O tas kunigas buvo įskųstas prieš Ragainės amtmaną. Labguvoje gyvendamas, 1579 III 6 jis ėmė lietuviškai versti Bibliją, pradėjęs Luko evangelijos vertimu. Vėliau, norėdamas turėti daugiau laiko literatūriniams darbams, jis

bandė iš Labguvos išsikelti. 1587 jis norėjo gauti Pilupėnų parapiją, bet konsistorija nenorėjo iš Labguvos jo atleisti, kam tas mokąs visas vietines kalbas. Bet tais pačiais metais mirus Karaliaučiaus klebonui, Mažvydo buvusiam bendradarbiui ir jo raštų leidėjui B. Vilentui, nuo 1587 VI 11 B. gavo Karaliaučiaus parapiją, o tai parapijai priklausė ne vien lietuviai, bet ir lenkai. Todėl lenkams aprūpinti B. turėjo padėjėją lenką. Medžiagiškai daug geriau aprūpintas, negu Labguvoje, jis čia turėjo daugiau laiko ir savo literatūriniams darbams. Jų daugumą jis Karaliaučiuje ir nudirbo. 1589 išleidęs Giesmes Duchaunas (jo perredaguotą ir naujomis giesmėmis papildytą Mažvydo 1566—1570 giesmyną), Kancionalą ir Kolektas, jis daukiausia laiko skyrė Biblijai versti. Vertimą baigė 1590 XI 27. Po to prasidėjo jo ilgoji kova su bažnytine ir pasaulietine valdžia dėl tos Biblijos išleidimo. Kova 1599 baigėsi valdžios nutarimu iš jo rankraštį atpirkti. Bet tas rankraštis niekada nebuvo išspausdintas. Kovodamas dėl jos išleidimo, B. 1595 VII viename savo laiške grasino, kad, jei Biblijos leidimo reikalas nejudąs iš vietos, tai jis ieškosiąs kito pono. Gi tokiu leidėju, be abejo, jam būtų buvęs koks Lietuvos didikas, galimas daiktas, vienas tų, kurio globėju vakarų Vokietijoje ir B. tam tikru metu yra buvęs. Tuo tarpu M. Lietuvoje pradėjo siausti maras, pasiekęs ir Karaliaučių, ir B. maru mirė.

Be anų 1589 išleistųjų savo knygų, B. tesugebėjo 1591 išspausdinti dviejų tomų Postillą Tatai esti Trumpą ir Prastą Ischguldimą Ewangeliu. Kiti jo darbai liko rankraščiais, daugumu ligi mūsų laikų nė neišlikusiais. Jau prieš 1569 jis lietuviškai išvertė Parvus Corpus Doctrinae Christianae Johannis Wigandi, valdžios pavestas, 1584 dar Labguvoje jis lietuviškai išvertė „Prisiegos" tekstą. Apie 1584 jis parašė Historia rerum prussicarum, kurios atskiros ir K. Hennenbergerio nurašytosios dalys išliko Hennenbergerio literatūriniame palikime. Prieš 1589 išvertė Augustana Confessio ir Schmalkaldii Articuli. 1589 išvertė markgrafo Jurgio Fridricho įsakymą, draudžiantį skotams „krominink ams" su prekėmis keliauti Prūsų žemėje.

L. Rhesa Geschichte d. lit. Bibel 1816; *L. Geitler* Bretkunova Litavska Postilla 1877; *Probočių Anūkas* Maž. Lietuvos buv. rašytojai 1920; *J. Gerulis* Bretke als Geschichtschreiber — A. f. Sl. Ph. 1925 H. 1/2; (") Zu Johannes Bretke — Studi Baltici V 1935—1936; (") Bretke J. — Altpr. Biographie I 1941; *J. Bertoleit* Die Reformation unter d. preus. Litauer 1932; *V. Falkenhahn* Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke 1941; *Vac. Biržiška* Senųjų lietuviškų knygų istorija I 1953.

Breton 1) André (g. 1896) prancūzų poetas, rašytojas ir kritikas. Kurį laiką buvo dadaistų srovės atstovas, nuo 1924 pasuko į surrealizmą. Išsp. Las Pas perdus 1924, L'Immaculée conception 1930, Qu'estce que le surréal 1935, Position politique du surréalisme 1935, L'amour fou 1937, Arcane 17, 1946, Poèmes 1948.

2) Jules Adolphe (1827 — 1906) prancūzų tapytojas ir poetas, Dévigne mokinys. Pasižymėjo kaimo gyvenimo vaizdais: Laukų palaiminimas, Pjovėjas, Vyturio giesmė. Rašė eilėraščių. Išsp. Oeuvres poétiques, La vie d'un artiste 1890, Un peintre paysan 1895.

Bretonai Bretanijos pusiasalio vakarų Prancūzijos gyventojai, iš Anglijos atkilusių (V a. anglosaksų išstumtų) keltų palikuonys, susimaišę su galais. Žemo ūgio, tamsių akių, tvirto sudėjimo, griežto būdo, konservatyvūs, senųjų papročių ir drabužių mėgėjai. Tik XVII a. galutinai pasidavė krikščionybei. Iš maždaug 1,3 miliono gyventojų per 1 milionas kalba bretoniškai. 1922 įsteigtoji B. akademija sustiprino jų tautinį sąjūdį.

M. Duhamel La Question bretonne 1929.

B. literatūra skirstoma į 3 laikotarpius: nuo VI a. iki XI a. — sensasis, nuo XI a. iki XVI a. — vidurinysis, nuo XVI a. — naujasis.

Seniausia B. L. eina greta bardų literatūros, o daugelis senųjų garsių bardų, kaip Gweznou, Taliesin, Sulio, laikomi bretonais. Savo patriotine, istorine, erotine lyrika jie paliko įtakos ir to meto prancūzų dainiams.

Nuo XV a. beveik per 200 metų literatūra reiškėsi vien religinėmis temomis: 1475 pasirodė Vie de st. Nonn, 1530 — Grand Mystère de Jésus, 1576 Vie de st. Catherine, 1576 Le miroir de la mort, 1519 Légende de l'or, 1622 Doctrine chrétienne, 1657 Méditationes chrétiennes. Po daug religinių misterijų 1898 įkurtas liaudies teatras. Tais pačiais metais H. Bataille vaidinamas Ton Sang, précède de La Leperes statytas Comédie Parisienne. 1902 įkurtas Saint-Anne teatras, Bretonų Oberamergau.

XIX a. pabaigoje iškyla poetas, dramų rašytojas Joseph Le Bayon ir liaudies stiliaus poetas Théodore Claude-Henri Hersart de la Villemarqué (1815—1895), 1838 išleidęs Barzaz-Breiz: Chants Populaires de la Bretagne, kurios sukėlė ilgus ginčus, kas yra jų autorius: Villemarqué ar liaudis. Daug liaudies poezijos, baladžių, atkurtųjų legendų išleido François-Marie Luzel (1821—1895). Bretonų liaudies dainų nežinomus autorius kaikurie prancūzų kritikai laiko tokio pat talento kūrėjais, kaip Goethė, Byronas.

Bretonų ortografiją reformavo J. Gonidec (1775—1838) ir išleido gramatiką.

1849 Joachim Guillome išleido Levr al Labourer, Vergilijaus pavyzdžiu parašytą 2400 eilučių kaimo gyvenimo poemą.

Daugelis vėlesniųjų bretonų rašė vien prancūzų kalba: Chateaubriand, Renan, Jules Simon. Bet netrūksta autorių, ir vien bretoniškai rašančių. Minėtini ir davusieji vertingų poezijos, prozos, dramos veikalų: Auguste Brizieux (1803 — 1858), Narcisse Quellien (1848—1902), Anatole Le Braz (1859—1926), Yves Berthou (1859—1933) tautinio judėjimo vadas, Claude de Prat (1875), François Jaffrennou (1879), poetas, dramaturgas, sukomponavęs dainą Bro Goz ma Zadou (Senasis mano tėvų krašte), virtusią tautiniu himnu.

Le Mercier d' Erm Les Bardes et Poètes Nationaux de la Bretagne Armoricaine 1918.

Bretón de los Herreros Manuel (1796 — 1873) ispanų dramaturgas, nuo 1847 nacionalinės bibliotekos direktorius. Komedijos: A Madrid me vuelvo 1836, Muerete y veras 1837 ir daug kitų, — iš viso 103 komedijos. Jo raštų rinkinys — Obras 1883—1885.

Bretonų romanas, ar bretoninio ciklo romanai, sudaro riterinių ar kurtuazinių romanų grupę (tų grupių viduramžių prancūzų riterinėje beletristikoje yra trys: antikinių romanų, bretoninių romanų ir nuotykių romanų ciklai). B. ciklo romanai pavadinti taip dėl jų veikimo svarbiausios vietos — pasakiškosios Bretanijos. To ciklo romanų yra dvi grupės. Pirmąją grupę daro legendinio karaliaus Artūro ir jo riterių romanai. Toji artūrinė grupė vad. dar Apskritojo stalo grupe. Antroji grupė apima Tristano ir Izoldos romanus, susijusius su vienos nenugalimos ir tragiškos meilės legenda. Seniausi artūrinės grupės, ar Apskritojo stalo, romanai yra ir prancūzų XII a. truverio, Chrétien de Troyes, romanai. Ilgai buvo manoma, kad bretoninio ciklo romanai yra paimti iš bretonų arfininkų poemų, vad. lais. Visoki jų didvyriai — Artūras, Lanselotas, Tristanas ir kt. — ilgam pasidarė madiniai riterinėje prancūzų literatūroje. Keltai yra buvę poetiška, labai romantiška ir mistiška Europos tauta. Prancūzų rašytojai (Chrétien de Troyes ir kt.) pradėjo tą bretoninę kūrybą imituoti. Mūsų dienų viduramžių žinovai neigia bretonų originalios kūrybos buvimą, nes nėra jokių duomenų, leidžiančių pripažinti tą originalią kūrybą, tuos vad. bretonų lais. Nurodoma, kad prieš Chrétieną Artūro legenda buvusi į žmones paleista dvasininko Gaufrei de Monmoutho. Jis parašė Historia regum Britanniae 1135, 1155 išverstą prancūziškai ir pasidariusią svarbiausiu šaltiniu bretoninio ciklo romanams.

Bretton Woods JAV New Hampshire valstybės kurortas prie Saco upės.

Bretton Woods konferencija. 1944 VII 1 —VII 22 Bretton Woods'e įvykusi JT finansinė konferencija, kurioje dalyvavo 44 valstybių atstovai. Šioje konferencijoje nutarta: 1) sudaryti Tarptautinį Finansų Fondą finansiniais klausimais tarptautiniam bendradarbiavimui suintensyvinti, tarptautinei prekybai išplėsti, ekonomiškai nesveikiems prekybos suvaržymams sumažinti ir finansinės paramos fondo nariams teikti. Šio fondo nuostatai įsigaliojo nuo 1945 XII 27. 2) Įsteigti Tarptautinį Atstatymo ir Gerovės Pakėlimo Banką (International Bank for Reconstruction and Development) karo metu padarytiems sunaikinimams atstatyti, ūkinei pažangai ugdyti, tarptautinius investavimus padėti plėsti, pragyvenimo lygį ir darbo sąlygas įvairiuose kraštuose gerinti, tarptautinį ūkinį bendradarbiavimą remti, paskolos reikalingiems ir ypač ūkiškai atsilikusiems kraštams paskolų duoti. Šis bankas pradėjo oficialiai veikti 1945 XII 27.

Brettschneider Johannes (1514–1567) M. Lietuvos veikėjas, savo pavardę sulotynines Placotomus. 1543 Wittenbergo universitete gavęs medicinos dr. laipsnį, kunigaikščio Albrechto buvo pakviestas į Karaliaučių, iš išvykstančio Lietuvon Abromo Kulviečio nuo 1543 rudens perėmė vad. partikularo (priešuniversitečio) vedėjo pareigas. 1544 įkūrus Karaliaučiaus universitetą, B. buvo jame medicinos profesorius, 1548—1549 universiteto rektorius. 1550 pasipriešinęs vad. osiandrininkams, turėjo Karaliaučių palikti: išvyko į Dancigą fiziko pareigų eiti, ir nuo 1555 ligi mirties vedė ten mieste vaistinę.

Breuil Henri (g. 1877) prancūzų katalikų kunigas, proistorikas. 1929—1947 Collège de France profesorius. Tyrinėjo priešistoriniais laikais žmonių gyventus urvus Prancūzijoje ir Ispanijoje. Išsp. Les peintures rupestres schématique de la péninsule ibérique 1933–1935, Quatre cents siècles d'art pariétal 1952.

Breul Karl (g. 1860) vokiečių kalbos ir literatūros tyrinėtojas, pagrindęs mokslinį vokiečių kalbos ir literatūros tyrinėjimą Anglijoje, nuo 1884 lektorius, nuo 1910 profesorius Cambridge. Išsp. A handy Bibliographical Guide to the Study of the German Language and Literature 1895, New German Dictionary 1906, The Romantic Movement in German Literature 1927.

Brevė (lot. breve — trumpas) vidutiniškai iškilmingas popiežiaus raštas, rašomas ploname baltame ir pailgame pergamente ir įprastinai lotyniškai, pasirašomas kardinolo sekretoriaus status, su raudonu antspaudu, leidžiamas popiežiaus vardu ir žymimas „Papa" arba PP. su skaitmenimis, pvz. Pius PP. XI. Parūpinamas ir ekspedijuojamas B. raštinėje. Žymiausieji skirtu-

mai tarp bulos ir B. buvo panaikinti popiežiaus Leono XIII 1878 X 29. Popiežiaus Pijaus X Sapienti consilio 1908 konstitucija, B. metų pradžia laikoma nuo I 1, bet ne nuo III 25, kaip bulose.

P. Malakauskis Bažnytinių teisių šaltiniai 1931.

Brevet (pr. brevé, angl. brevet, nuo lot. brevis — trumpas) Prancūzijoje seniau karaliaus malonės raštas, suteikiąs adresatui titulą ar ordiną. Iš to pvz. „Ducs a b" — titulinis kunigaikštis (be kunigaikštijos). Dabar Prancuzijoje B. vadinami įvairūs adresatui valdžios išduodami kokias nors teises suteikią raštai, patentai, diplomai. B. d'invention—išradimo patentas (vadinamas taip pat ir vienu žodžiu „b") valdžios išduodamas nepatikrinus išradimo. 5, 10 ar 15 metų B. d'état major — tinkamumo liudijimas generaliniame štabe tarnauti. Anglijoje ir JAV B. yra suteikimas augštesnio karininko laipsnio be algos ir be atitinkamų pareigų ėjimo kariuomenėje.

Breviarium ž. Breviorius.

Breviarium Alaricianum (lot.) dar vadinamas Lex Romana Visigothorum. Tai visigotų karaliaus Alaricho II įsakymu 506 išleistoji santrauka romėnų teisės dėsnių, paimtų iš Gregorijaus, Hermogeno ir Teodosijaus kodeksų, Gajaus institucijų, Pauliaus, Papiniano ir kt. Romos teisininkų raštų. Ši santrauka buvo paskelbta įstatymu visigotų karalystėje gyvenantiems romėnams. Įstatymas galiojo ligi pat VII a. vidurio Ispanijoje ir pietų Prancūzijoje.

Breviceps beuodegis varliagyvis (Anura) Diplasiocaela pobūrio, plataus kūno, panašaus į pripūstą gumos pūslę, trumpa galva ir trumpomis, bet stipriomis kojomis. Žinomos trys rūšys. B. mossambicus Ptrs. apie 5 cm ilgio, rastas Mozambiko saloje, paskiau ir Afrikos žemyne. B. verrucasus gyvena Afrikos pietuose.

Brevicitas (radiolitas), mineralo natrolito atmaina, artima hidronefelinitui. Bespalvis.

Brevikiai Telšių aps. Alsėdžių vl. kaimas ir dvaras. B. dvare gimė Lietuvos Nepriklausomybės aktą Vilniuje pasirašęs S. Narutavičius ir lenkuose nužudytasis Lenkijos prezidentas G. Narutavičius.

Bréville Pierre Onfroy (g. 1861) prancūzų kompozitorius, Schola Cantorum profesorius. Lyrinė drama Eros vainqueur 1910, oratorija Sainte Rose de Lima, suita Stamboul ir kt.

Brevi manu (lot.) — tučtuojau, be formalumų, savo ranka. Taip seniau vadino valdžios asmenų rezoliucijas, įrašytas pačiame prašyme, grąžinamame prašytojui.

Breviorius (lot. Breviarium) yra maldos, Bažnyčios įsakytos kalbėti dvasininkams, turintiems augštesniuosius šventimus. Viduramžiais B. vadino knygą, kurioje pirmais maldų tekstų žodžiais buvo nurodyta, kurios maldos kuriuo metu reikia kalbėti. Paskui tuo vardu imta vadinti dvasininkų maldų knyga, dar vadinama Officium divinum, Cursus, Horae canonicae ir kt. Ir Senajame Įstatyme tam tikros dienos valandos buvo skirtos maldai. Krikščioniai apaštalų laikais melsdavosi 3, 6 ir 9 val., be to, ryte ir vakare, o priespaudos laikais, susirinkę į slaptas vietas, ir naktimis. Maldos buvo iš psalmių, Šventojo Rašto skaitymo, Bažnyčios Tėvų homilijų. Priespaudai pasibaigus, uolesnieji krikščioniai tas maldas kalbėdavo bažnyčiose ir namuose. Vienuolynų steigėjai tas maldas įsakė kalbėti ir vienuoliams. Ilgainiui tos maldos keitėsi: buvo pridedama naujų, įvairių šventųjų ir kankinių švenčių maldų. B. nevisose bažnyčiose buvo vienodas. Geriausiai buvo sutvarkytas Romos Bažnyčios B., visuotinai priimtas. B. buvo daug kartų taisytas, reformuotas. Tuo rūpinosi popiežiai ir visuotiniai Bažnyčios susirinkimai (Tridento ir kt.). Paskutinis B. reformavo popiežius Pijus X, tiksliau paskirstęs psalmių skaičių savaitės dienoms ir šventėms. Dabar B. turi šias dalis: Matutinum, Laudes, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperae, Completorium.

S. Bäumer Geschichte des Breviers 1895; *J. Baudot* Le Brevier Romain 1929; *X. Schild* B. reform 1927.

Brevis (suprask B. nata) senovės gaidose trumpa „musika mensuralis" gaida, lygi ilgiui „minima" keturioms (šių laikų pusgaidėms) ir „semibrevis" dviem (mūsų pilnoms gaidoms). Dvi „brevis" daro vieną „longa"; dvi „longa" — vieną maxima".

Brevis radio aktyvus elementas. Atominis svoris 234, atominis skaičius 91.

Brewster David (1781—1868) skotų fizikas. Išrado kaleidoskopą ir pagerino Wheatstone stereoskopą. Jis nustatė šviesos poliarizacijos dėsnį. 1815 jis pirmas stebėjo interferencijos reiškinį, šviesai einant pro dvi vienodai storas lygiagrečių šonų stiklines plokšteles, teturinčias labai mažą kampą. Tais pačiais metais B. pirmas stebėjo spaudžiamo bei lenkiamo stiklo dvigubą pro jį einančios šviesos lūžį. B. atrado saulei vadinamąjį trečiąjį neutralųjį tašką, leidžiantį nepoliarizuotąją šviesą. Stebėjo saulės spektro tamsius ruožus, aiškius, kai saulė arti horizonto, ir dilstančius, kai saulė kyla nuo horizonto. 1861 B. patiekė saulės spektro vaizdą, kuriame buvo ligi 2000 linijų ir ruožų. Išsp. Treatise on Optics 1831, Memoires of the Life 1855, Writing and Discoveries of Isaac Newton 21860.

Brezentas storas linų audinys, impregnuotas tam tikros vandenį nepraleidžiančios medžiagos (aliuminio oksido, kristali-

nio sodos ir acto rūgšties mišinio). B. vartojami įvairiems daiktams apsaugoti nuo saulės spindulių ir kritulių įtakos.

Březina Otokar (1868—1929) tikroji pavardė Jebavy Vaclav, labai žymus čekų poetas, modernizmo atstovas, į panteizmą linkstąs mistikas. Jo muzikiškų ir poetiškų himnų simbolinė jėga stipriai paveikė jaunesniųjų poetų generaciją. Mokytojas Nové Říši ir Jaromežicuose. Nuo 1918 Brno universiteto meno istorijos profesorius. Paskelbė lyrinės poezijos rinkinius: Tajemme dalky 1895, Svitani na Západé 1896, Větry od Polu 1897, Stavitelé Chramu 1899 (²1906), Ruce 1901, Basně 1920, Básnické spisy 1913 ir 1925, Hudba pramenu 1903, Jediné dilo 1923, Smysl boje 1925, Zrcadleni v hloubce 1924 ir kt. Lietuviškai vertė B. Sruoga (Gairės 1923: Vigilijos).

A. Vesely' zivot a dilo O. B. 1928; *A. Pospišilova* O. B. 1936.

Brėžėnai, brižėnai slavų liutikų giminė dab. Prūsuose; gyveno dešiniajame Elbos (Labos) krante. Vokiečiams jų žemes nukariavus, virto Priegnitzu.

Brėžnys ž. Braižyba.

Bryaceae — samanų Bryophyta, šeimos apimanti keliolika genčių su daugiau kaip 1000 rūšių, išsiplatinusių visur. Daugiausia auga žemėje, bet taip pat ir ant medžių, kelmų, akmenų. Lietuvoje žinomos gentys: Webera, Mniobryum, Loptobryum, Rhodobryum ir daugiausia rūšių turinti gentis Bryum.

Brialmont Henri (1821—1903) belgų generolas, fortifikatorius, 1859 buvęs parengęs tokį Antverpeno tvirtovės apsigynimo planą, kad ta tvirtove galėtų remtis visa belgų kariuomenė. 1883 rumunams parengė Bukaresto gynimo planą. Išsp. Précis d'artillerie militaire 1851, Études sur la défense des états et sur la fortifications 1864.

Bryan William Jennings (1860–1925) JAV politikas, nuo 1883 advokatas, nuo 1890 kongreso narys. 1896 demokratų partijos kandidatas į prezidentus, bet jį nugalėjo Mc Kinnley. Kandidatavo ir 1900 ir 1908. Leido savaitraštį The Commoner. 1912 prezidentu išrinko jo remiamą W. Wilsoną, nuo 1913 III užsienio reikalų valstybės sekretorius (secretary of state), 1915 VI atsistatydino, paaiškėjus, kad, vokiečiams pradėjus povandeninių laivų karą (nuskandinus Luzitaniją), jam nepavyktų jo trokštoji taikos politika. Po to veikė Floridoje.

Brianchon Charles Julien (1783 — 1864) prancūzų matematikas, nuo 1818 artilerijos mokyklos profesorius. Nustatė projekcinę geometrijos teoremą, vad. B. dėsniu. Išsp. Application de la théorie des transversales 1818, Essai chimique sur les réactions foudroyantes 1825.

Briançon senovės Brigantio, pietryčių Prancūzijos miestas, Hautes Alpes departamento apskrities miestas. 6700 gyventojų. Sena karo tvirtovė. Šilko pramonė, talko ir akmens anglies kasyklos.

Briand Aristide (1862 — 1932) prancūzų politikas. 1882—1893 vienas anarchistų-sindikalistų vadų. 1898—1903 nepriklausomųjų socialistų partijoje varė kovą prieš vad. guesdistus. Atskiroms socialistų frakcijoms sudarius jungtinę socialistų partiją (parti socialiste unifié), 1899 — 1901 B. buvo jos generaliniu sekretoriumi. Nuo 1902 parlamento narys. Redagavo La Lanterne, 1904 su Jaurès'u įst. socialistų demokratų organą l'Humanité. 1904 Amsterdamo kongrese visiems prancūzų socialistams sudarius vieną partiją, B. su Vivianiu, Millerand'u ir kt. liko jos dešiniajame sparne. 1906 X 18 — 1908 I kulto ir švietimo, 1908 I 5 — 1909 VII teisingumo ministeris. 1906 iš socialistų partijos pašalintas, prisidėjo prie nepriklausomųjų socialistų, 1911 prie socialistų respublikonų, vėliau prie demokratų radikalų. Drauge su Jaurès'u ir Combes'u 1905 sudarė bažnyčios nuo valstybės atskyrimo projektą. 1909 VII 24 — 1911 II 24 du kartus buvo ministeriu pirmininku, kartu būdamas ir vidaus reikalų ministeriu. 1912 I 13 — 1913 I 18 teisingumo ministeris Poincaré kabinete; parlamente pravedė trejų metų karo tarnybos įstatymą. Ministeriu pirmininku buvo ir 1913 I 21 — III 18, 1915 X 29 — 1917 III 17, 1921 I 16 — 1922 I 12, 1925 XI 28 — 1926 VII 27, 1929 VII 29 — X 22, protarpiais Vivianio kabineto teisingumo ministeris, Painlevé's kabineto užsienio reikalų ministeris, pagaliau Poincaré's, Tardieu ir Lavalio kabinetuose 1926 VI 23 — 1932 I 12 užsienių reikalų ministeris. I pas. karo metu įsteigė apsigynimo tarybą, atstovavo Prancūzijai Calais ir Paryžiaus konferencijose, įsteigė Comité de guerre, visuose frontuose suvienodino karinius ir ekonominius veiksmus. Po karo padėjo stabilizuoti franką, vairavo taikos politiką, ir už ją 1926 kartu su Stresemannu gavo Nobelio taikos premiją. Sutvarkė santykius su Vatikanu, Cannes konferencijoje išlygino prancūzų ir anglų santykius, įvykdė Locarno paktą, kėlė Paneuropos idėją. Kelis kartus Tautų Sąjungos suvažiavimų pirmininkas, mėginęs pravesti ir Europos valstybių federacijos

Aristide Briand

idėją. B. buvo ir nusiginklavimo konferencijos iniciatoriumi. Išsp. Rapport sur la séparation des églises et de l'état 1906, La séparation 1908, Paroles de paix 1928; B. kalbos išspausdintos 1928.

V. Thomson Man of Peace 1930; *G. Suarez* B. 1938—1952; *W. Schurer* A. B. und der Trennung von Kirche und Staat 1938.

Brianitai, arba bibliniai krikščioniai, 1815 Williamo O'Bryano įsteigta metodistų sekta Anglijoje.

Briansk Rusijos miestas Desnos (Dniepro kairysis–rytinis intakas) upės dešiniajame krante. 88.000 gyventojų (1939). 1146 pirmą kartą minimas Debriansko vardu. Nuo 1246 čia susidarė atskira kunigaikštija. 1356 B. nukariavo D. L. K. Algirdas, paskyręs čia kunigaikščiu savo sūnų Dimitrą. Nuo 1399 gavo D. L. K. Vytautas, čia palikęs Švitrigailą Algirdaitį. 1499 užėmė Maskva, ir Lietuva 1503 ir 1508 sutartimis nuo B. atsisakė. II pas. karo metu 1941 X — 1943 VIII čia vyko atkaklios kautynės dėl B. 1944 sudaryta B. sritis iš 34.000 km² ploto su 1,8 miliono gyventojų.

Bryant 1) Arthur Wynne (g. 1899) anglų istorikas, parašęs veikalų iš Napoleono karų ir iš restauracijos meto Anglijoje. Išsp. The England of Charles II 1934, The Years of Endurance 1942, The Years of Victory 1944, The Age of Elegance 1950.

2) William Cullen (1794—1878) JAV poetas, vadinamas Amerikos poetų tėvu. Jo religinis auklėjimas atsiliepė jo poezijai Biblijos stiliaus rimtumu, kilnumu ir paprastumu. Parašė poemą To a Waterfowl 1815. 1821 pasirodė jo pirmas eilėraščių tomas, į kurį įeina poemos: Thanatopsis, The Inscription for Entrance to a Wood, To a Waterfowl, The Ages, The Fragment from Simonides, The Yellow Violet, The Song ir The River. 1825 New Yorke pradėjo darbą žurnalistikos srityje. 1866 išvertė Iliadą ir Odisėją. B. pirmutinis žymiausias amerikiečių poetas. Jo poezija pasižymi augštu moralumu. Daugiausia reflektyvaus pobūdžio gamta, jo aprašoma, pataikoma religinėms tiesoms iliustruoti.

J. Bigelow William Cullen Bryant 1890.

Brianza Italijos priealpių sritis Milano ir Como provincijose, 450 km² ploto, 300.000 gyventojų. Paviršius kalnuotas — daugiausia Addago ledyno morenos ir terciarokreidos sedimentinės augštumos. B. yra sujungta su Milanu keliomis geležinkelių linijomis ir gerais plentais. Dėl daugelio žalumynų, vaismedžių, vynmedžių ir šilkmedžių yra vadinama Lombardijos sodu.

Briarėjas šimtarankis graikų legendų milžinas, Poseidono ir Žemės sūnus. Jis su kitais dviem šimtarankiais Dzeusui padėjęs nugalėti titanus, besiveržiančius į Olimpą. Kita legenda sako, kad B. padėjęs titanams, ir už tai buvęs užverstas Etnos kalnu Sicilijoje.

Briaunos skliautas archtektūroje dviejų lopšio skliautų sankryža.

Bryaxis graikų skulptorius, laikomas Skopo mokiniu. Gyveno ir dirbo IV a. pr. Kr. antroje pusėje. Pagamino daug statulų Halikarnaso mst. mauzolėjui, Apoloną Dafnoje netoli Antiochijos, Dzeusą ir Serapį Egipto Aleksandrijoje.

Bryce James (1838—1922) anglų politikas. 1870—1893 Oxfordo universiteto civilinės teisės profesorius, nuo 1880 parlamento narys, 1886, 1892, 1894, 1905—1906 vyriausybės narys, 1907—1913 Anglijos atstovas JAV. Išsp. The Holy Roman Empire 1888, The American Commonwealth 1888, Impressions of South Africa 1897, Studies in History and Jurisprudence 1901, Modern Democracies 1921, International Relations 1922, Memories of Travels 1923.

Brictius (Briccius) apie 401—443 Tourso vyskupas, pastatęs pirmą šv. Martyno katedrą. Šv. Martyno mokinys ir įpėdinis. Šventasis (šventė XI 13).

Brictius (Briccius) Jonas (1654 IV 4 Varmėje — 1710 X 10 Vilniuje) Lietuvos jėzuitas, dėstęs teologiją ir bažnytinę teisę Varšuvos, Brunsbergo ir Vilniaus kolegijose, 1708–1710 Vilniaus akademijos rektorius. Išsp. Filii Mariae eorumque obligatio 1697, Vita T. Ujejski 1706, Servus peccati in Christo 1710.

Bridge iš visto išsivystės kortų lošimas, artimas vintui. Lošia 4 žmonės. Jo kilmė nėra tiksliai nustatyta: spėjama, kad jis bus buvęs atsiradęs Konstantinopolyje. Apie 1886 jis pateko Anglijon, paskiau Amerikon. Paplito ir kituose kraštuose. Ilgainiui atsirado net specialūs B. klubai. Ypač mėgiamas žmonių, nesugebančių savo laisvalaikio kultūriškai praleisti.

Bridgeport JAV Connecticuto valstybės miestas Pequennoco upės žiotyse, į žiemryčius nuo New Yorko. Siuvamųjų mašinų, rašomųjų mašinų, ginklų, šaudmenų pramonė. Apie 150.000 gyventojų (1950). Vadinamas parkų miestu, nes turi 1166 akrų parkų ir 4 km ilgio pajūrio pasivaikščioti. Universitetas, inžinerijos mokykla ir mokytojų seminarija.

Pirmieji B. lietuviai čia atsirado apie 1893. Kun. J. Žebrys sumanė 1907 pradėti steigti šv. Jurgio lietuvių parapiją. Pradžioje pastatyta medinė koplytėlė. Čia 1911—1937 klebonu išbuvęs, kun. M. Pankus įgijo namus klebonijai, 1912 pradėjo statyti mūrinę bažnyčią, baigtą 1924. Šventoriuje likusi medinė koplyčia buvo dvigubai padidinta ir paversta parapijos sale, prie kurios buvo pristatyta patalpa klubui. 1912 parapijai priklausė ligi 1000 lietuvių, 1953 apie 800 šeimų. Lietuvių su artimesnėmis

apylinkėmis priskaitoma ligi 4000, kurių 3/4 laiko ryšius su parapija.

1898 įsteigta Lietuvos Kunigaikščio Vytauto ir Klubo Draugystė; 1904 SLA 51-ji kuopa; 1908 pašalpinė organizacija Lietuvių Jaunų Vyrų Draugystė, turinti nuosavus namus ir klubą; 1910 prie parapijos pašalpinė šv. Jurgio Draugija vyrams (jos užuomazga 1893 II 13) ir Po Globos Panelės Švenčiausios moterims; 1910 Lietuvos Dukterų Draugija ir LRKS apskrities skyrius; 1916 Amerikos Lietuvių Tautinės Sandoros 15-ji kuopa ir draugija Apšvieta; 1929 Amerikos Lietuvių Darbininkų Susivienijimo skyrius; 1943 ALT ir BALF skyriai; 1942—1943 Tretininkų Draugija; 1947 Moterų Gildos skyrius ir Šventojo Vardo Draugijos kuopa. Prie parapijos bažnyčios veikia vargonininko Stanišausko vedama Choro Draugija. 1930 įsteigtas Lietuvių Balsuotojų Klubas. 1916—1918 veikė Lietuvių Socialistų Sąjungos kuopa, o 1917—1918 Šiaučiūno choras. 1923—1935 Apaštalavimo Maldos Draugijos skyrius. 1936 Buzausko Lietuvių Jaunuolių Choras, 1949 — 1953 lietuvių jaunimo socialinė draugija Georgian Club.

1949—1953 čia buvo apsigyvenę 78 tremtiniai. Mokytojo P. Rasto vedama, veikia sekmadieninė lietuvių mokyklėlė, kurią lanko 15 vaikų.

Bridges Robert Seymour (1844 — 1930) anglų poetas ir kritikas. Pradžioje vertėsi gydytojo praktika, nuo 1882 perėjo į literatūros darbą. Iškilo kaip poetas, kuriam daug reiškia eilėraščių taisyklingumas, precizija, ekspresijos švelnumas. Jo eiliavimas remiasi ne skiemenų, bet kirčių skaičiumi eilutėje. 1913 B. buvo išrinktas poetu laureatu. Išleido Shorter Poems 1890, Poetical Works 1898—1905. Parašė ir 8 dramas. Literatūros kritikos raštai: Milton's Prosody 1895, John Keats 1895. Senatvėje dar išspausdino New Verse 1925, poemą The Testament of Beauty 1929. Jo Collected essays išsp. 1927—1936. 1914 Jaunojoje Lietuvoje buvo išsp. jo eilėraščių, K. Jurgelinio verstų.

Bridgetown Antilų salyno Barbadoso salos administracinis centras ir uostas. 15.300 gyventojų (1950). Išvežama cukrus, vaisiai, romas, tabakas. Anglikonų vyskupo rezidencija.

Bridgewater JAV Massachusetts valstybės miestas į pietus nuo Bostono. 9100 gyventojų (1950). Geležies liejyklos, popieriaus, medvilnės pramonė. Lietuvių keliasdešimt šeimų (1953). Jie turi Piliečių Klubą, SLA kuopą.

Bridgeville JAV Pennsilvanijos valstybės miestas, 5650 gyventojų (1950). Anglių kasyklos. Lietuvių per 200. 1913—1915 suorganizuota pranciškonų administruojama lietuvių šv. Antano parapija. Veikia ir SLA kuopa.

Bridgman 1) Frederic (1847 — 1927 JAV tapytojas, daugiausia Paryžiuje gyvenęs, nutapęs daug paveikslų iš šiaurės Afrikos gyvenimo ir gamtos, pažintos kelionėse po Afriką.

2) Percy Williams (g. 1882 Cambridge, Mass.) JAV fizikas. Nuo 1908 dirbo Harvardo universitete, nuo 1919 to universiteto profesorius. Už savo darbus augštojo spaudimo srityje 1946 gavo Nobelio fizikos premiją. Išsp. Dimensional Analysis 1922, The Logic of Modern Physics 1927, The Physics of High Pressure 1931, The Thermodynamics of Electrical Phenomens in Metals 1934, The Natur of Thermodynamics 1941.

Bridie James (1888—1951) skotų dramaturgas. Jo veikaluose yra daug sveiko humoro. Išsp. The anatomist 1931, Tobias and the angel 1931, King of nowhere 1938, It depends what you mean 1944, Daphne Laureola 1949.

Bridlington, Burlington Anglijos uostas ir pajūrio kurortas Yorko grafijoje. 24.800 gyventojų (1951). XII a. bažnyčia.

Bridžius Andrius Jonas (g. 1895 XII 20 Gižų vl. Bačkiškių k.) 1931 VIII 2 baigęs Berlyno universitetą, buvo pakviestas į VDU, oftalmologijos katedros asistentu.

Brie (fromage de Brie) prancūziško sūrio rūšis. Daromas arba iš gryno, arba su liesu pienu maišyto pieno.

Briedaunė (Bredaunė; Bradūnė—Bradūna) M. Lietuvos upelis, Peisės (Unguros, arba Ungurupės, Insrės, Priegliaus) dešinysis intakas, 21 km ilgio. Įteka į Peisę, 71,5 km nuo jos žiočių.

Briedėja Vilkaviškio aps. Pajevonio ir Alvito vl. upelis, Širvintos (Šešupės) kairysis intakas, 11,9 km ilgio. Ties Alvitu įteka į Širvintos senąjį žemupį. Baseino plotas 28 km².

Briedelis (Briedis) Antanas (1860 XI 28 Panevėžio aps. Krekenavos vl. Šambaloniškių k. — ?) knygnešys. Grįžęs iš kariuomenės, stojo Panevėžio miesto policijos policininku. Nuo 1883 ligi 1904 platino lietuvišką spaudą. Policijoje tarnaudamas 15 metų, lietuvių visuomenės veikėjus nekartą įspėdavo apie ruošiamus prieš juos policijos žygius. Nepriklausomojoje Lietuvoje gaudavo knygnešio pensiją.

Briedgaurė (lot. Nardus) varpinių (Gramineae) šeimos augalų gentis. Tėra viena rūšis — Nardus stricta L. Auga Europoje ir Azijoje smėlingose vietose, durpynuose.

Briedis (Alces alces L.). Klaipėdos krašte B. vadinamas elniu, o elnias briedžiu. Elninių šeimos atrajotojas, ligi 2 m 80 cm ilgio ir 1 m 90 cm augščio per pečius. Vidutinis svoris 300—400 kg, stambūs B. sve-

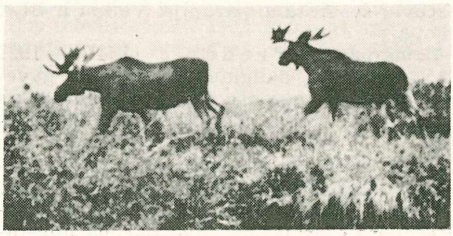

Briedžiai

ria ligi 500 kg. B. palyginti trumpo kūno, plačios krūtinės. Kojos augštos, stiprios ir dailios, nagos didelės aštriais kraštais. Galva ilga, snukis žemyn riestelėjęs, lūpos storos, šnervės plačios. Akys mažos, giliai įkritusios. Ausys didelės, ilgos, plačios ir smailais galais. Plaukai ilgi, tankūs, statūs. Išilgai sprando eina karčiai. Plaukas pilkai durpinis, karčiai ir galvos šonai tamsesni, kakta pilka, snukis šviesesnis. Apatinė kūno dalis tamsesnė. Žiemą visos spalvos daug šviesesnės.

Tik patinai teturi ragus, didumo ir formos nevienodus. Plačių ragų B. yra rytų Sibire. Lietuvoje daugiausia šakotieji ragai, M. Lietuvoje (Kuršių marių kopose) B. ragai buvo daug platesni. B. ragų didumas plačiai svyruoja. VDU gamtos tyrimo stotyje buvusios B. penkios ragų poros savo tarpugalių atstumuose svyruodavo nuo 70 ligi 86,5 cm. Didžiausius ragus turi 9—12 metų amžiaus patinai. Paskiau eina mažyn.

B. gyvena Europoje, Azijoje ir Š. Amerikoje, darydami keletą artimų rūšių. Europoje seniau B. gyveno daug plačiau. Jų griaučių likučiai rodo, kad priešistoriniais laikais B. gyveno ir šiaurės Italijoje. B. gyvenama sritis eina per visą rytų Europą ir Sibirą. Europoje gyvenanti rasė — Alces alces (L.) nuplitusi ligi Baikalo ežero. Jakutijos Sibire B. nuskiriami į rasę Alces alces pfizenmayeri. Mažaūgiai, ilgų smailių ragų ataugų B. Amuro—Ussuri krašte daro rasę — Alces alces bedfordiae. Š. Amerikos B. skaidomi į rūšis — Alces americanus ir Alces gigas. Pastaraisiais laikais Europoje B. skaičius labai sumažėjo, o vakarų kraštuose B. ir visai išnyko. M. Lietuvoje ligi II pas. karo B. buvo išlikę. Klaipėdos krašte 1914 buvo 25 B., 1926 75. Jie ir toliau gerai veisėsi. Lietuvoje B. buvo daugiausia nukentėję 1918—1919 žiemą, nes besitraukiančios vokiečių kariuomenės gaujos juos naikino. Šitaip buvo ir II pas. karo metu, o paskiau ir maskolių Didžiosios ir Mažosios Lietuvos okupacijoje. 1932 III Lietuvos valstybės plote buvo 297 B., kurių 173 Klaipėdos krašte. Didesnių B. susibūrimų buvo Panevėžio aps. Žaliojoje girioje (71), Kauno urėdijoje ir kt. B. skaičius Lietuvoje svyruodavo, nes jie dažnai išeidavo už valstybės ribų. Bet iš kitų kraštų kiti B. Lietuvon atkeliaudavo. Taip pat ir Kuršių marių kopų B. žiemą išeidavo į M. Lietuvą, o vasarą grįždavo atgal į Lietuvą.

1932 prie tarptautinio medžioklės biuro buvo speciali B. komisija B. liečiančios medžiagos rinkti ir priemonių jieškoti B. globoti. Išskyrus Norvegiją ir Švediją, B. medžioklė paprastai būdavo labai suvaržyta. Nepriklausomosios Lietuvos įstatymai B. medžioklę buvo visiškai uždraudę. Tik rugsėjo mėnesį Klaipėdos krašte buvo leidžiama medžioti, specialų leidimą gavus. Be leidimo B. nušovęs būdavo baudžiamas pinigine bausme nuo 3000 ligi 15.000 litų, arba kalėjimo nuo vieno mėnesio ligi vienerių metų.

B. laikosi plačiuose miškuose su ežerais, durpynais, raistais, o tolimuose šiaurės kraštuose vien tik krūmais, mažais medeliais apaugusiose tundrose. B. dažnai padaro tolimas keliones. Pvz. Taimiro pusiasalio B. vasarą nukeliauja daugiau kaip 700 km į samanų tundrą, žiemą atgal grįždami. Periodinių kelionių turėdavo ir Kuršių marių briedžiai.

B. daugiausia minta jaunais krūmų ir medžių ūgiais. Jie nukanda šakutes ligi pieštuko storumo arba tik nubraukia jų lapus. Mėgsta ir karnauti, nulupdami medžių žievę. Mėgsta ir kaikuriuos balose augančius augalus (viržius, purienas, rūškynes, kūlynus, net ir vandens lelijas).

B. visada bėga riščia, tik pašautas šuoliais ima bėgti. Gerai bėgioja net ir labai klampiose vietose, nors dažnai ten šliaužia sulenktomis kojomis. B. turi gerai išlavėjusią klausą ir uoslę, iš tolo pajunta besiartinantį pavojų, užuodžia medžiotoją per 500—1000 m. Staiga užkluptas savo guolyje ar besiganąs, B. nebėga galvotrūkčiais: palaukia ir apsidairo ar jam reikalas bėgti.

B. rujos laikas prasideda rugsėjo mėnesį. Patinai bastosi po miškus, jieškodami patelių pėdų. Tuo metu B. leidžia savotišką kvapą. Dėl patelių vyksta aistringa patinų kova. Briedė atveda vieną arba du žalus briedžiukus. Pirmosios ragų užuomazgos pasirodo aštuntą, devintą mėnesį kaktos kauluose po oda. Antraisiais metais užauga 4 cm ilgio ir 2—3 cm storio į šalis pakrypę ragučiai. Trečiaisiais metais tie ragučiai numetami, o jų vietoje užauga ligi 35 cm ilgio vienašakiai ragai. Ketvirtaisiais metais ragai paprastai būva dvišakiai. Dešimtaisiais metais turi jau ligi 12—14 ataugų, tarp jų ligi 6 akinių. Nauji ragai pradeda rodytis kovo–balandžio mėnesiais. Odai imant džiūti, susiradę patogų medį, B. trina prie jo ragus, norėdami galutinai

odą nubraukti. Seni B. numeta ragus anksčiau, jauni vėliau. M. Lietuvos B. mesdavo ragus spalio—lapkričio mėnesiais, o Latvijoje gruodžio mėnesį.

B. medžiojami su skalikais, su varovais ar rujos metu juos prisiviliojant tam tikru trimitu. B. nelaisvėje laikyti mėginta praktiškais sumetimais. Pvz. Švedijos karalius Karolis XII juos kinkydavo kurjerių vežioti. Mat, B. žiemą per vieną dieną sugebėdavo nubėgti ligi 36 švedų mylių. Tartu mieste XVII a. buvo draudžiama B. važinėti, kam tie arklius baido. Nelaisvėje laikomieji B. lengvai veisiasi. Dėl to manoma, kad jų nebūtų sunku prisijaukinti. Buvo bandyta juos svetimuose kraštuose aklimatizuoti. Pvz. Vokietijos Lüneburgo šiluose buvo įkurdinta iš Skandinavijos atgabentų B. Nuo 1900 B. buvo pradėti pratinti ir N. Zelandijoje.

B. priešai yra rosomakas, vilkas, šuo valkata, meška, o Azijos rytuose ir tigras. Nuo vilkų nukenčia ne tik jaunikliai, bet ir seniai. Mat, vilkai medžioja gaujomis, ir todėl jie gali priveikti ir daug stipresnį žvėrį ar gyvulį. B. priešų tarpe yra ir šnervinis gylys, įsiveisiančios ten, kur plona oda, plokščiosios utėlinės musės (Lipoptena cervi), taip pat ir savo kiaušinius ant B. plaukų dedanti didžioji musė — B. inkštiras (Hypoderma actaeon). Pavojingiausia B. yra blužnies uždegimas. Jis pvz. 1866 ir 1885 išnaikino žymią dalį Pabaltijo briedžių.

J. Elisonas Mūsų šalies žinduoliai 1932; *T. Ivanauskas* Briedis — Medžiotojas 1929 N 6, 1932 N 15; *Brehm* Tierleben.

Briedis 1) Augustas (1877—1937) latvių publicistas, visuomenės veikėjas. Latvijos tautos tarybos, steigiamojo seimo ir 1 ir 2 Latvijos seimų atstovas. Periodikoje išspausdino daug eilėraščių ir apysakų. Išsp. Jaunībā rakstijis stāstus un dzejas ir kt.

2) Fridrichs (1888–1918) latvių tautos didvyris, pulkininkas, latvių šaulių bataliono vadas I pas. kare. 1906—1909 išėjęs Petrapilio karo mokyklą, tarnavo rusų kariuomenėje. I pas. kare 25 divizijos štabe. 1914 IX 26 savo noru prasiskverbė vokiečių užfrontėn Vilkaviškio—Marijampolės—Stalupėnų rajone. 1915—1917 kuopos, bataliono ir pulko vadu tarnavo latvių šaulių 1 Daugavgryvos pulke ir pasižymėjo 1916 šiaurės fronto kovose. Po bolševikų perversmo, paliko pulką ir sustojo Valmieroje. Buvo areštuotas, bet išbėgo į Maskvą ir 1918 ten iš buvusiųjų savo pulko karininkų suorganizavo priešbolševikinę organizaciją. Stengėsi iš raudonosios armijos ištraukti ko daugiausia kareivių, slaptai juos siųsdamas į Latviją arba padėdamas jiems nuvykti į latvių kolonijas Sibire. 1918 VII 22 B. buvo bolševikų areštuotas, o 1918 VIII 27 sušaudytas.

Briedis 1) Albinas (g. 1909 VI 20 Šiaulių aps. Joniškio vl. Milvydžių k.) 1924—1928 mokėsi Šiaulių gimnazijoje, nuo 1928 LU humatarinių mokslų fakultete. Universitete buvo pirmasis savo pastangomis įkurto Lietuvos Studento redaktorius. Vienas iš studentų Romuvos korporacijos steigėjų. 1932 redagavo Aklųjų Dalią, nuo 1938 Tėvų Žemę. Bendradarbiavo Granite 1930. 1941 išvežtas į Sibirą.

2) Jokūbas (g. 1880 III 30 Gruzdžių vl. Rubežninkų k.) lietuvių teatrinių sambūrių vaidintojas. Vertėsi mokytojo, siuvėjo ir kt. verslais. Privačiai 4 klases Šiauliuose pasiruošęs, raštininkavo teismuose ir komisaro įstaigoje Ventpilės ūkininkų reikalams. 1905 — 1907 Vilniaus Žinių korektorius. Dalyvavo vaidinimuose Vilniuje ir Liepojoje. 1907 atvyko į Philadelphiją, Pa., nuo 1908 gyvena Chicagoje, paskutiniuosius savo amžiaus metus senelių prieglaudoje. Yra vaidinęs daugiau kaip 50 vaidinimų. Žymus žydo personažo interpretatorius (Blinda, Amerika pirtyje, Izraelio vaikai); taip pat vaidino Kęstutį, Margį ir Šventąjį (Pilėnų kunigaikštyje), Heidenreichą (Mindauge). Dalyvavo A. Vitkausko ir J. Vaičkaus Chicagos trupėse.

J. Briedis

3) (Bredes) Steponas (g. 1900 IX 20) Brooklyne, N. Y.) visuomenės veikėjas. 1922 New Yorke lankė teisių mokyklą, vėliau gavo LLB laipsnį ir 1926 teisę verstis advokato praktika. Dalyvauja lietuvių visuomeninėje veikloje: New Yorko Lietuvių Tarybos vicepirmininkas, Lietuvių prekybos rūmų Brooklyne sekretorius, Lietuvių spaudos klubo sekretorius, BALF finansų sekretorius. Socialdemokratų Sąjungos ir Lietuvių Darbininkų Dr-jos narys. 1949 New Yorko lietuvių kongrese A. Devenienės iškeltą sumanymą atgaivinęs, 1952 Amerikos Lietuvių Tarybai pasiūlė kreiptis į kongresą ir prašyti tirti bolševikinės Rusijos padarytąjį smurtą Lietuvoje.

Stp. Briedis

Briedškės miškas Alytaus aps. Merkinės vl. Ligi 100 ha ploto. Sausašilis.

Briedkriaunis — briedinis, briedkaulio dirbinys, pvz. peilis briedžio rago kriaunomis. XVIII a. K. Donelaičio apdainuotas Metų poemos Rudenio gėrybėse Enskio peilis: Štai briedkraunis šis, ant šalto priekalo kaltas, rodos, tik žiūrėk, jau nei išdilusi delčia, ar kaip baisiai koks nukumpęs vanago snapas...

Briedupė M. Lietuvos upelis 12 km ilgio, Rausvės (Širvintos, Šešupės) kairysis intakas.

Briedvaišis (trm. Brydvaišis) Raseinių aps. Tytuvėnų vl. ežeras, Tytuvos (Lapišos, Dubysos) baseine, 44 ha ploto. Šiaurės vakarų krante Tytuvėnų miestelis. Ežere yra 3 mažos salos. Paviršiaus altituda 128 m nuo jūros lygio.

Briedžiulės pelkė (suvokietinta į Bredszuler Moor) M. Lietuvoje, Nemuno deltoje, Rusnės ir Skirvytės kairiajame krante, tarp Briauniškių ir Juodragių. Pelkė ligi 5,5 km ilgio ir ligi 3 km pločio. Bendrasis plotas 14 km². Kad ir nuo Rusnės pylimu atskirta, bet per didelius potvynius apsemiama.

Briedžių pelkė tarp Ruknės ir Leitės upių Klaipėdos krašte, Kintų miestelio apylinkėse. Čia Nepriklausomojoje Lietuvoje dar tebebuvo briedžių.

Briedžkampis Marijampolės aps. Višakio Rūdos vl. Jūrės miškų urėdijos miškas, 1028 ha ploto. Paviršius banguotas, dirvožemis smėlio. Vyrauja pušis, priemaišoje eglė. Augštumas III. Per mišką eina Kazlų Rūdos—Vilkijos siaurasis geležinkeliukas. Miške yra Muravjovo įsakymu 1863—1864 sukilimo metu iškirstų plačių spindžių, kad lengviau būtų miškuose besislapstantieji sukilėliai gaudyti.

Briefs Götz (g. 1889) vokiečių ekonomistas, socialinis politikas. Krikščioniškojo socializmo atstovas, Freiburgo, Berlyno ir nuo 1934 Georgetown University Washingtone profesorius. Išsp. Untergang der Abendlandes 1921, Die Wandlungen der Wirtschaft im Zeitalter des Kapitalismus 1932, Christentum und Sozialismus 1920, The Proletariat 1937, Die Gewerkschaften am Scheidewege 1950.

Brieg, lenk. Brzeg, šiaurės Vokietijos miestas Odros kairiajame krante; 31.419 gyventojų (1939). 1945 bolševikų įjungtas į Lenkiją. B. gavo 1250 miesto vardą, 1311 hercogystės sostinė.

Brieger Theodor (1842—1915) vokiečių protestantų teologas. Išsp. Luther und sein Werk 1892, Die Reformation 1914.

Brierley Hill Anglijos miestas Staffordo grafijoje. 48.900 gyventojų (1951). Akmens anglies kasyklos, geležies ir stiklo pramonė.

Brierly Oswald (1817—1894) anglų tapytojas. 1841 plaukė aplink pasaulį. 1855 išleido seriją iliustracijų, vardu Anglų ir prancūzų laivynai Baltijoje. Svarbesnieji jo paveikslai: Ispanų armados pasitraukimas 1871, Keršto nuostoliai 1877. Geresnieji jo paveikslai yra Melbourno ir Sydney miestuose.

Brieux Eugène (1858—1932) prancūzų dramaturgas. Su dideliu pastabumu bei taikliu aštrumu keldavo žmonių silnybes. Išsp. L'engrenge 1894, L'évasion 1896, La robe rouge 1900, Avaries 1901, Les Americains chez nous 1920, L'enfant 1923, Maternité, L'amour se venge 1936. Théâtre complet 1921 ir t. t. 1910 Prancūzų akademijos narys. Lietuviškai V. K. Račkausko (K. Vairo) verstos Sunaikintos gėrybės (Laisvoje Mintyje 1914), V. Mingailaitės-Tumėnienės išversti Skenduoliai 1922.

Briežuolė (Brėžuolė, Bražuolė) Trakų aps. Trakų ir Vievio vl. upelis, Neries kairysis intakas, 21 km ilgio. Prasideda iš Briežuolėlio ežeriuko ties Briežuolės kaimu, greta Akmenio ir Galvės ežerų. Baliński ir kiti klaidingai tvirtina, kad B. jungia Trakų ežerus su Nerimi: iš tikrųjų iš Skaisčio ežero per Balčio ežerą pro Lentvarį teka į Nerį Soidės upelis. B. teka bendrąja šiaurės linkme pro Drazdavo, Grataučiznos, Smerdalos, Meiriškių ir Vilūniškių kaimus. Nuo Dekio (Vilūniškių) ežero ligi Bako ežero B. teka į šiaurės vakarus, toliau keičia kryptį į rytus, kerta Kauno—Vilniaus plentą ir geležinkelį ir ties Papiškio kaimu įteka į Nerį 124,5 km nuo jos žiočių. 1919—1939 B. ėjo administracinė linija. Jos baseine yra Vievio, Semučio ir keliolika smulkesnių ežerų. B. baseino plotas 92 km², vandens debitas prie žiočių: maksimumas 25, vidutinis 0,6, minimumas 0,2 m³/sek.

Briežuolės sutartis. 5 km nuo Trakų Briežuolės kaime 1382 VII 6 pasirašytas laikinis susitarimas tarp sukilusio prieš D. L. K. Kęstutį Jogailos ir į Lietuvą įsiveržusios kryžiuočių kariuomenės. 1382 vasaros pradžioje Kęstučiui į Novgorodą Sieverską išvykus Kaributo maišto malšinti, sukilę vilniečiai iš Vitebsko didžiuoju kunigaikščiu pasikvietė Jogailą. Šis išvyko į Trakus ir apsupo Kęstučio būstinę. Tuo tarpu kryžiuočių kariuomenė, įsiveržusi į Žemaitiją, paėmė Ariogalos pilį ir toliau žygiavo į Trakus. Išvykęs jos pasitikti, Jogaila drauge su broliu Skirgaila Briežuolės kaime pasirašė savitarpio nepuolimo sutartį, turėjusią galioti tik ligi 1382 IX 8. Abi pusės pasižadėjo nepuldinėti viena kitos žemių ir neskriausti gyventojų tos sutarties galiojimo metu. Be to, kryžiuočių ordinas pažadėjo neturėti draugiškų santykių su Kęstučiu ir jo sūnumis. Jokios

kitos pagalbos ordinas Jogailai nežadėjo. Glaudus, net einąs ligi nepriklausomybės nustojimo Jogailos susijungimas su ordinu buvo atliktas vėliau ir formaliai fiksuotas 1382 XI Dubysos saloje.

I. Jonynas Jogaila D. L. kunigaikštis ir Lenkijos karalius 1935.

Briffault Robert (g. 1876) anglų psichologas, filosofas ir antropologas, veikale The Mothers skelbiąs pažiūrą, kad pirmykščioje bendruomenėje moters vaidmuo esąs žymiai svaresnis, negu civilizuotoje visuomenėje, tuo būdu plėsdamas priešingą prieš jį populiariai patriarchalinei teorijai matriarhatinę teoriją. Išsp. The Making of Humanity 1919, The Mothers 1927, The Decline and Fall of the British Empire 1938.

Brigada didelis kariuomenės junginys, iš dviejų arba atskiresnių vienos ginklų rūšies kariuomenės dalių sudarytas. Šitokios prasmės terminą XVII a. įvedė Gustavas Adolfas. Kartais B. buvo vadinami ir daug mažesni junginiai. Dažnai dvi pėstininkų arba raitininkų B. sudaro diviziją. B., turinti ir kitų ginklų rūšių ir kautynių priemonių ir organiškai neįeinanti į divizijos sudėtį, vadinama atskira B.

Brigadere Anna (1861—1933 VI 25) latvių rašytoja. Literatūroje pradėjo dirbti kaip apysakų rašytoja. Laikydamasi realizmo pagrindų, B. savo kūriniuose ypač domėjosi moterų ir vaikų vidiniais išgyvenimais. Pirmoji jos apysaka Slimnīcā pasirodė 1896. Po to buvo apysakos: Vecā Karlīne, Līze, Satikšanas. Prie žymesniųjų B. apysakų dar priskirtinos: Biedris, Nieka dēl, Zem rīta zvaigznes, Pirms pēdējā zvana, Uz vara, Pedas, Bogātais, Kristīnes stāsts. Autobiografinė trilogija: Dievs, Daba, Darbs; Skarbos vėjos; Akmenu sprostā (1827—1931). Pirmosios B. pjesės Atkalredzēšanas, Cel'a jūtīs ir Izredzētais parašytos 1901. Didelio pasisekimo susilaukė B. pasakinė pjesė Sprīdītis (Nykštukas), Medinio opera komponuota. Pasakų motyvais parašytos ir B. pjesės: Princese Gundega un Karalis Brusubārda, Maija un Paija, Lolitas brīnumputns. Realistinės B. pjesės: Ausmā, Pie Iatviešu miljonara, Ilga, Hetēras mantojums, Lielais loms, Dievišk'ā seja ir kt. B. lyriškieji eilėraščiai išleisti rinkiniais: Dzejas 1913, Paisums 1922. B. redagavo ir iš dalies perdirbo iliustruotą latviškų pasakų rinkinį Tautas pasakas un teikas 1923—1925. 1927 išėjo M. Strunkės iliustruotas B. padavimas Spēka dēls. Vokiečių okupaciją 1917—1918 B. aprašė atsiminimų knygoje Dzelzs dūrė ir romane Kvēlošā lokā. Nuo 1916 B. redagavo metraštį Dauguva. B. raštų rinkinys 1935 — 1939. B. kūrinių lietuvių kalba išversta: Pro šalį einant (vertė J. Šumnauskaitė, rinkinys Iš latvių literatūros 1924), Pėdos (vertė K. Korsakas, rinktinės Latvių novelės 1933), Nykštukas (vertė J. Pakalklis 1933).

Autobiografija K. Eglės red. rinkinyje Atzin'as I.

Brigadierius (pr. brigadier) prancūzų kariuomenėje XVII a. įvestas karinis titulas, reiškiąs pulkininką — brigados vadą. Jis buvo tarp pulko vado ir pulkininko. Dabar pasiliko prancūzų raitininkijoje, kur taip yra vadinami jaunesnieji puskarininkiai. Lietuvoje XVIII a. kartais taip vadindavo pulkų vadus.

Brigandina marškiniai iš plieno žvynų, kūną saugoją nuo sužeidimo. Labiausiai buvo vilkimos viduramžiais. Šaunamiesiems ginklams ištobulėjus, jos išnyko.

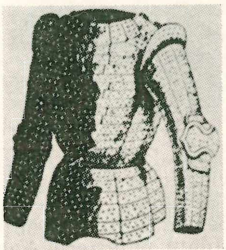

Brigandina

Brigantai (it. briganti, pr. brigands) nuo vardo dezorganizuotų karių, užėmusių 1358 Paryžių. Vėliau šitaip buvo vadinami banditai, plėšikai.

Brigantai senovės Britanijos karinga keltų tauta, Cezarėjos Magnus provincijoje, su sostine Eburacum (dabar York). Romėnų pavergti Domiciano laikais.

Brigantina maži, dvistiebiai 15—70 tonų talpos laivai, pritaikinti taip, kad bures būtų galima visiškai nuimti ir plaukti vienais irklais. Kartais B. būdavo panašios į romėnų mažo tipo galeras. B. buvo vartojamos daugiausia plėšikų Atlanto pakraščiuose ir Viduržemio jūroje keleiviams, ypač prekiniams laivams pulti.

Brigantium senovės romėnų dabartinių miestų Bregenzo, Briançonnes, Coruños (Ispanijoje) vardas.

Brigas (brig, brigantium) dvistiebis laivas, su keturiomis burėmis kiekviename stiebe ir su pridėtinėmis burėmis. Daugumas burinių laivų 200–250 tonų talpos, yra B. rūšies, nors pamažu nyksta. Ligi XIX a. pusės buvo ir karo B., ginkluotų 8 ir 16 pabūklais. Dabar skiriami tik jūrininkams mokyti.

Briggs Henry (1561—1630) anglų matematikas. B. pirmas suprato Napiero matematikon įvestų logaritmų svarbumą ir pirmas 1618 išleido aštuoniaženklių logaritmų pagrindo 10 tabeles skaičiams 1—1000 veikale Logarithmorum chilias prima.

Brighella, arba finochetto, italų liaudies komedijoje apsukrus patarnautojas iš Bergamo, kalbąs Brescijos tarme.

Brighouse vidurinės Anglijos miestas Yorko grafijoje prie Calder upės; 30.600 gyventojų (1951). Geležinkelių mazgas, muilo ir tekstilės pramonė.

Bright 1) John (Rochdale 1811—1889) anglų politikas ir visuomenininkas, priklausęs kvakerių sektai. Visuomeniniame gyvenime pradeda pasireikšti 1830. Cobden įtraukia jį į agitaciją prieš vad. Corn law įstatymą, 1838 stojo į laikinį Manchesterio komitetą, kuris 1839 įkūrė Anti-Corn Law League. 1843 išrenkamas į parlamentą (House of Commons) ir čia kovoja dėl liberalinės ūkio politikos. 1858 pradeda agitaciją už parlamento reformą ir, svarstant 1859—1867 tos reformos įstatymą, B. buvo vienas iš įtakingiausiųjų kalbėtojų. 1868 Gladstono kabinete prekybos ministeris, bet liga priverčia jį pasitraukti. 1873 Gladstonui ministerių kabinetą pertvarkant, B. vėl grįžta į vyriausybę kaip Lancasterio kunigaikštijos kancleris. 1880 vėl dalyvavo Gladstono kabinete, bet 1882 nepritardamas intervencijai Egipte, iš vyriausybės išėjo ir daugiau nebegrįžo. Jo parlamentinės ir užparlamentarinės kalbos išspausdintos leidiniuose: Speeches on parliamentary reform 1866, Speeches on questions of public policy 1868, Public addresses 1879, Public letters 1885.

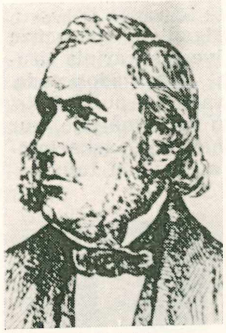

J. Bright

G. M. Travelyan The Life of J. B. 2 leid. 1925.

2) Charles Tilston (1832—1888) anglų inžinierius, pirmas pradėjęs praktiškai naudotis povandeninio telegrafo išradimu. 1855–1858 nutiesė pirmą povandeninio telegrafo liniją tarp JAV ir Anglijos, 1858—1871 panašias linijas nutiesė per Viduržemio jūrą, tarp Indijos ir Raudonosios jūros, tarp JAV ir Kubos. 1865—1868 liberalų atstovas parlamente.

Brighto liga inkstų susirgimas su dideliais patinimais kūne ir baltymais šlapume. Dabar B. liga vadinama dar nefroze.

Brighton labiausiai lankomas Anglijos pajūrio kurortas, 82 km į pietus nuo Londono; 156.440 gyventojų (1951). Platus kreidinis paplūdimys; akvariumas, paukščių muzėjus. Kasmet čia rengiamos B. arklių lenktynės.

Brigita (Brigitta, Brigitte, Brigida) moteriškas vardas, kilęs iš senovinės airių kalbos žodžio brigit — augšta, kilni, spindinti.

1) B. iš Kildare (vėliau Brigida; 453—523) šventoji (šventė II 1) Airijos globėja, įkūrė Kildare moterų vienuolyną. Garsėjo labdara.

2) B. iš Švedijos (apie 1303—1373 VII 23) šventoji (šventė X 8), Švedijos ir keleivių globėja, B. vienuolijos įkūrėja, autorė išgarsėjusių „apreiškimų" (Revelationes), stipriai kėlusi XIV a. bažnyčios reformos reikalą. Ištekėjo už Ulfo Gudmarssono (1316) ir su juo turėjo 8 vaikus (iš jų šv. Katryną iš Švedijos). Apie 1341—1343 su vyru iškeliavo į Compostellą. Grįžus vyras įstojo į Alvastros cistersų vienuolyną ir tuoj mirė (1344). Po kokių dvejų metų B. įkūrė Vadsteno (Badsteno) vienuolyną (Švedijoje), savosios vienuolijos lopšį, ir 1349 iškeliavo Romon, kur įkūrė namus švedų studentams bei keleiviams ir nenuilsdama veikė, ragindama popiežius iš Avignono grįžti į Romą ir keldama kunigijos, vienuolynų ir pasauliečių gyvenimo reformos reikalą. Jos kūno dalis 1374 perkelta iš Romos į Vadsteną, 1391 kanonizuota. Apreiškimus (8 knygos) B. surašė švediškai; 1492 jie pirmą kartą išspausdinti lotyniškai, o paskiau išversti ir dauguma kitų Europos kalbų. Kiti raštai: Revelationes extra vagantes, Vienuolyno regula, Sermo angelicus, Quattuor orationes ir maldos. Seniausias jos raštų leidimas 1628 Romoje.

Brigitietės šv. Brigitos iš Kildarės įsteigta seserų vienuolija Airijoje. Svarbiausias vienuolynas buvo Kildarėje, kur gyveno pati steigėja. Henriko VIII laikais panaikintas. 1807 Debeny (Airijoje) vyskupas atgaivino, ir nuo to laiko B. seserys Airijoje jaunimą auklėja ir moko.

Brigitos vienuolija, vad. ir Atpirkėjo vienuolija (Ordo Sanctissimi Salvatoris). Įsteigta apie 1346 Vadstene (Švedijoje), kur šv. Brigita buvo įsteigusi vienuolyną 60-čiai seserų ir atskirą konventą 13-kai kunigų vienuolių, 4 diakonams ir 8 pasauliečiams. Nuo 1820 B. V. nariais yra tik moterys. Ligi reformacijos įvairiuose Europos kraštuose buvo ligi 80 vienuolynų. Lietuvoje jų būta Lietuvos Brastoje (1650 — 1830), Gardine (1624—1890) ir Vilniuje (įkurtas 1650). B. V. vienuolynai, ypač š. Europos kraštuose, turi didelių nuopelnų ir taip pat žemės ūkio kultūrai kelti. Ligi XVI a. Vadsteno vienuolyno viršininkė buvo ir visos vienuolijos viršininkė. Vėliau vienuolynai buvo savarankiški. Reformacijos laikais daugumas vienuolynų buvo sunaikinta. Naujaisiais laikais B. V. pradeda atsigauti. B. V. vienuolynai dabar yra Vokietijoje (Münchene), Anglijoje (South Brente), Olandijoje (Uden ir Weert). XVI a. B. V. kaip atskirą šaką Ispanijoje buvo įkūręs Marina de Escobar (m. 1633). Šios šakos vienuolynų yra 5 Ispanijoje ir 1 Meksikoje. 1911 švedė Elzbieta Hesselblad Romoje įsteigė brigitiečių kongregaciją, kuri, be dviejų vienuolynų Romoje, turi nuo 1923 įstaigą Djursholme (netoli

nuo Stockholmo) ir nuo 1924 Lugano Šveicarijoje.

G. Binder Die hl. Brigita u. ihr Klosterorden 1891; *J. Skovgaard* Den h. B. og Maribokloster 1914.

Brihaspati indų mitologijoje stiprybės dievas, dangaus ir žemės sūnus, septynių galvų, šimto sparnų, ugniniais arkliais važinėjąs raguotas milžinas.

Brijogalos (Brijagalės) miškas Panevėžio aps. Rozalimo vl. 47 ha ploto. Vieta žema. Auga drebulės, beržai, uosiai.

Brijūnas Jurgis (1859 II 1 Šiaulių aps. Joniškio vl. Kirnaičių k.—po 1936) Povilo Višinskio 1900 iškeltosios bylos dalyvis. Atlikęs 1885 karo tarnybą, apsigyveno Joniškyje ir buvo kurpius. 1900 Mintaujos policijos leidimu išspausdinus lotynų raidėmis ruošiamo Mintaujoje Velnias spąstuose vaidinimo afišas, Povilas Višinskis B. pavedė jas iškljuoti Joniškyje, jį pamokęs, kad, jei dėl to policija jį suimtų, jis būtinai jai nurodytų tas afišas jam duotas Višinskio, kad tuo būdu jis būtų atsakomybėn patrauktas. Už tai B. drauge su Višinskiu, žagarės taikos teisėjo buvo patrauktas atsakomybėn ir nubaustas 3 rublių pabauda. P. Višinskis tą bylą varė ligi senato, kuris 1903 pripažino, kad jokio lietuvių spaudą draudžiančiojo įstatymo nėra, ir žemesnių teismų sprendimą panaikino, tuo būdu į rankas duodamas dar vieną motyvą, kad būtų lietuvių spaudos draudimas panaikintas.

B. dalyvavo 1905 revoliucijoje, ir 2 mėnesius buvo kalinamas Šiaulių kalėjime. Priklausė vietos sd. organizacijai, ir dėl to 1929 buvo suimtas, bet greitai paleistas.

Bryk Felix (g. 1882) švedas, kultūros istorikas, tyrinėjęs Linėją (Linné) ir leidęs jo retus raštus. Išsp. Vandringar i naturens och kulturens riken 1924, Linné und Polen (su priedu Bibliographia Linneana Polonica) 1923, Linneus im Auslande 1919—1921, Bibliotheca Linneana 1923, Linnei Minnesbok 1919, Die schwedische Linnéliteratur seit 1907, 1923, Linné und Berlin 1930, Die Beschneidung beim Mann und Weib 1931.

Brika, brikas, brička (per lenkų kalbą į lietuvių kalbą patekusi vokietybė) vežimas, ratai, lengvesnis vežimas. Tuo vardu 1889 Lietuvos Ūkininkų Kalendoriuje ant meto 1890 A. Kriščiukaitis A. isz B. slapyvardžiu išspausdino savo parašytą pirmąjį lietuvių kalba išspausdintą novelę, pakartotą 1892 rinkinyje Kas teisybė, tai ne melas.

Brikietavimas — mechaniškas procesas, kurio reikalas įvairią smulkią, sunkiai suvartojamą medžiagą spaudimu paversti didesniais gabalais— brikietėmis.

Bril Paul (1554 — 1626) Romoje dirbęs flamų tapytojas, palikęs daug freskų Vatikane, Laterane, puošęs rūmus, bažnyčias.

Briliantas ž. Deimantas.

Briliantinas kvepianti, įvairiais būdais ir

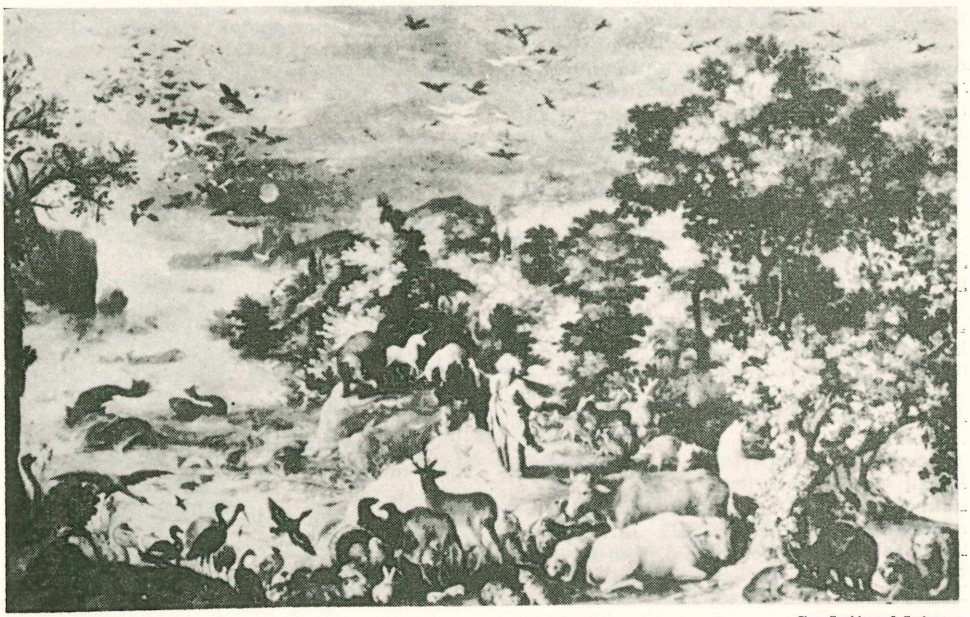

P. Bril Gyvūnijos kūrimas

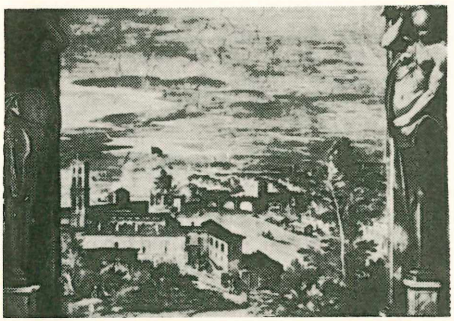

P. Bril freska Vatikano observatorijoje

iš įvairios medžiagos gaminama plaukų tualeto priežiūros priemonė.

Brylytė (Coniobe) taureninių (Caliciaceae) šeimos kerpių gentis. Kūnas žievelės ar dulkių pavidalo. Vaisiakūniai smulkūs, laibais koteliais, išaugą grupėmis. Gyvena ant medžių žievės, rečiau ant akmens. Lietuvoje žinomos — B. s ė l e n i n ė (Coniobe furfuracea Ach.), auganti ant kelmų, medžių pašaknių ir žievės, ir B. l i e k n o j i (Coniobe gracilenta Ach.) žalsvai pilkas vegetatyvusis kūnas.

Brill Abraham Arden (1874—1948) JAV psichologas. M. D. gavo Columbia univ., paskiau dar studijavo Šveicarijoje. Dėstė New Yorko ir Columbia universitetuose. Išsp. Psychoanalysis 1912, Fundamental Conceptions of Psychoanalysis 1921.

Brillat-Savarin Jean Anthelme (1755—1826) prancūzų gastronomas. Revoliucijos metu Šveicarijon pabėgęs, paskiau išsikėlė Amerikon. 1797 grįžęs buvo kasacinių rūmų narys. Greta darbų iš politinės ekonomijos, teisės ir politikos išsp. Physiologie du goût 1826, kurios nuo 1826 ligi 1933 išleista ligi 60 leidimų ir perdirbinių, Aphorismes et variétés 1940.

G. Picard B.-S. et l'Académie des Gastronomes 1925.

Brilon vak. Vokietijos miestas Vestfalijoje, š. Rothaaro kalnų pakraštyje. 10.800 gyv. XIII a. rotušė ir XIII a. bažnyčia.

Brilts Teodors (g. 1907) latvių operos dainininkas baritonas. Studijavo Rygos konservatorijoje. Dainavo Nacionalinėje operoje Rygoje. Nuo 1944 koncertavo tremtyje Vokietijoje. Nuo 1948 Kanadoje Halifaxo konservatorijos dainavimo klasės vedėjas.

Brinckmann Albert Erich (g. 1881) vokiečių meno istorikas, Kölno, Berlyno, Frankfurto univ. profesorius. Išsp. Baukunst des XVII und XVIII Jarh. in den romanischen Ländern 1930, Barockskulptur 31931, Die Kunst des Rokoko 1940, Europageist und Europäer 1948, Europäische Humanitas — Dürer bis Goya 1950, Welt der Kunst 1951, Geist der Nationen 1948.

Brindisi p. Italijos uostas Apulijos pajūryje (Adrijos j.); 58.220 gyv. (1951). Aviacijos ir karo laivyno bazė. Per metus įplaukia ligi 2000 laivų. Arkivyskupo rezidencija, kelios XI a. bažnyčios. Sen. Brundisium, kur baigėsi Via Appia vardo kelias. Hohenstaufenų pilis iš 1235. 1943 IX—1944 II Italijos vyriausybės būstinė.

Brindley James (1716—1772) anglų savamokslis hidraulikas ir mechanikas, savo mašinomis atkreipęs dėmesį kunig. Bridgewaterio, kuris jam pavedė Bridgewaterio vardo perkaso statybą. Po to visi panašūs darbai Anglijoje buvo vykdomi, jam vadovaujant ir prižiūrint.

Brindos rytų augštaičių nertiniai apvadai apie rankoves ir kitus kraštus.

Brindza Aleksandras (1807 Skuode, Žemaičiuose — 1863 Varšuvoje) teisininkas žemaitis. Mokėsi Kolainių gimnazijoje, 1821 baigė Varšuvos pioruose, 1821—1825 Varšuvos univ. teisių fak., kurį baigė teisės ir administracijos magistru. Kurį laiką dirbo prie teisėjų, 1829 advokatas Siedlce, Lenkijoje, nuo 1841 advokatas Varšuvoje, nuo 1849 notaras. Kaip žymus teisininkas, buvo kviečiamas bendradarbiu civilinį kodeksą reviduojant, hipotekos įstatymą sudarant ir kt. Dirbo ir literatūroje, bendradarbiaudamas su lietuviu K. Nezabitauskiu, su kuriuo lenkiškai išvertė kelis Van der Veldo romanus, parašė komediją Rataplan-dobosz. Rašė ir teisinių dalykų.

Brinell Johann August (1849 Švedijoje—1925) inžinierius, 1900 Paryžiaus pasaulinėje parodoje paskelbęs savo išrastą Brinellio metodą metalų kietumui bandyti.

Brink Jan (1834—1901) olandų rašytojas, nuo 1884 Leideno universiteto literatūros istorijos profesorius. Romanai: De Schoonzoon van Mevrouw de Roggeven 1871–1873, Het verloren kind 1870, De Bredero's 1892, Brechtje Spieghels 1898. Daug darbų paliko iš olandų literatūros istorijos (išl. 1882 — 1888 20 tt.

A. Brinka

Brinka A l f a s (g. 1916 VII 29 Panevėžio aps. Ramygalos vl. Naujadvario k.) aktorius. Gimnazijos mokslą ėjo Ramygaloje ir Kaune. Kilęs iš vargonininko šeimos, muzikos pradėjo mokytis iš R. Dovydėno. Gimnaziją baigęs, 1936 stojo į Dramos Teatro Studiją. Tuo pačiu metu Liaudies Konservatorijoje studijavo fortepioną ir dainavimą. 1938 baigė Dra-

mos Studiją, ir buvo priimtas į Valstybės Teatrą, kur išdirbo iki 1943 — 1944 sezono pabaigos. Dirbdamas Valst. Teatre, buvo nuolatinis Kauno Radiofono bendradarbis ir vienas iš keturių Linksmųjų Brolių. Tremtyje, Vokietijoje, 1945—1949 dirbo Augsburgo Lietuvių Dramos Teatre ir dalyvavo beveik visuose to teatro vaidinimuose, čia savaimingai sukurdamas Vinco Kudirkos vaidmenį. 1949 atvyko į JAV ir įsijungė į Lietuvių Teatrą Chicagoje. Vaidindamas svarbiausią vaidmenį, kurį laiką dirbo suktame garsiniame filme — Mažojo žmogaus gyvenimas (K. Binkio — Generalinė repeticija). Chicagoje gyvendamas, suorganizavo Linksmuosius Brolius, o jiems iširus — Tris Laiminguosius. Dalyvauja lietuvių radijo valandėlėse ir kultūriniuose parengimuose. Kaip aktorius jis yra gabus charakterio kūrėjas.

(Brynk) 2) Jurgis (a. 1800—1881) S. Konarskio bylos dalyvis. Alytuje dirbdamas mokytojo darbą, susipažino su S. Konarskiu ir paliko jo šalininkas. 1836 Konarskio byloje areštuotas ir 1839 ištremtas į Nerčinską Sibire. 1858 grįžo į Švenčionis, bet už dalyvavimą demonstracijoje 1862 vėl ištremtas į Permės gub. Pauralyje.

(Brynk) 3) Liudvikas Baltramiejus (1805 — 1874) Varšuvoje) nuo 1871 Amateno vyskupas, Lucko Žitomiro sufraganas. Mokėsi ir Vilniaus vyr. seminarijoje. Nuo 1870, vysk. Borovskį pašalinus, valdė vyskupiją.

Brinkmann 1) Carl (g. 1885 Tilžėje) vokiečių ekonomistas istorikas. Išsp. Englische Geschichte 1815—1914, ²1936, Wirtschaftsformen und Lebensformen 1944, Soziologische Theorie der Revoliution 1948, Wirtschaftstheorie 1948.

2) Roland (g. 1898) vokiečių geologas, mesozojinės eros sedimentinių sluogsnių ir jų fosilijų tyrinėtojas. Lietuvoje tyrinėjo prie Papilės Ventos krante paviršiun išeinančius Juros periodo sluogsnius. Išsp. Der Dogger und Oxford des Südbalticums (Jahrb. d. preus. Geol. Landantl. 1923), Der ostpr.-litauische Dogger und Unteroxford (Schr. d. physik.-oek. Gesellsch. zu Königsb.).

Brinton Daniel Garrison (1837 — 1899) amerikietis etnologas lingvistas, baigęs 1858 Yale universitetą. 1874—1887 leido Medical and surgical reporter, nuo 1884 etnologijos profesorius Academy of Natural Sciences Philadelphijoje, 1886 — 1899 Pensylvanijos universiteto etnologijos ir lingvistikos profesorius. Išsp. The myths of the New World ²1876, Races and peoples 1890, Religions of primitive peoples 1897, Library of aboriginal american literature 1882—1890.

Brintskapis Panevėžio aps. Naujamiesčio vl. Drūseikių k. laukuose senkapis. Žmonių padavimais, tai esą iš senovės išsilikę milžinkapiai. Imant molį, buvo rasta didelių žmonių kaulų ir didelė apyrankė.

Brio arba con brio, brioso muzikoje reiškia gyvai.

Briocus (Brieuc), keltų vienuolis, šventasis (šventė V 1), V a. iš Cardigano (p. Wales) atvyko į Armoriką (Bretaniją) ir čia įkūrė jo vardu vadinamą Saint Brieuc vienuolyną.

Briologas — samanų tyrinėtojas.

Briologija botanikos skyrius, tyrinėjąs samanas.

Brion Marcel (g. 1895) prancūzų rašytojas ir kritikas, skatinęs prancūzus naudotis kitų tautų sukurtomis vertybėmis. Išsp. Bartholomé de las Casas 1927, Turner 1929, La folie Céladon 1935, Le théâtres des esprits 1941, Un enfant de la terre te du ciel 1943, Génie et destinée 1937—1945.

Brionų salynas Adrijos jūroje priešais Polos uostą; 12 kreidinių salų (iš viso ligi 10 km²), kurių didžiausia Brioni Maggiore. Nuo 1945 priklauso Jugoslavijai.

Briotet Jokūbas (1746 Thorey Burgundijoje — 1819 Vilniuje) Vilniaus universiteto profesorius. Mediciną nuo 1768 studijavo Paryžiuje. 1777 vyskupo I. Masalskio pakviestas, pradėjo dėstyti anatomiją vyriausiojoje Vilniaus mokykloje (ligi 1773 buvusioje akademijoje). Nuo 1787 praktinės chirurgijos profesorius, nuo 1791 Lietuvos kariuomenės vyresnysis chirurgas. 1806 Vilniaus universiteto pavestas, įsteigė chirurginę kliniką. Nuo 1811 dėl sveikatos profesūrą metė ir ligi mirties gyveno Vilniuje. Išsp. Discour préliminaire sur la chirurgie 1768.

Bryozoa (Polyzoa, Ectoprocta)) Vermoidea (Molluscoidea) tipo vandens gyvių klasė. Jūrose ir gėluose vandenyse gyveną smulkūs gyviai. Iš paviršiaus jie yra panašūs į hidroidinių polipų kolonijas arba samanas. Dauginimasis vyksta belyčiu ir lytiniu būdu. Ypač paplitęs pumpuravimasis, kai iš pumpurų susidaro ištisos kolonijos.

B. yra paplitę visuose žemės rutulio vandenyse. Dažniausiai gyvena jūrose. Lietuvos gėluose vandenyse randamos šios formos: Cristatella, Plumatella, Paludicella. B. fosilijų liekanų randama ir siluro periode. Ypač gausiai jų randama juros ir kreidos perioduose.

Brisbane Australijos miestas, Queenslandijos sostinė ir uostas prie B. upės (200 km ilgio) už 35 km nuo jos žiočių; 430.000 gyv. (1950). Uostas tinka vandenyno laivams, turi sausuosius dokus. Pro jį išvežama šaldyta mėsa, vilnos, akmens anglis, kviečiai ir kt. Upė miestą skiria į 2 dalis: B. ir South B. Pramonė: laivų statyba,

Brisbane miestas

automobilių, audinių, stiklo, elektros reikmenų, batų, alaus, cukraus fabrikai. Anglikonų ir katalikų arkivyskupai; 1909 įst. universitetas.

B. 1825 įkūrė T. Brisbane kaip nuteistųjų tremtinių koloniją. Miesto augimas prasidėjo nuo 1842, kai buvo leista ir pašalaičiams kolonijoje apsigyventi.

B. lietuviai. Pirmieji lietuviai į B. buvo atvykę dar prieš 1914, bet jie nesudarė didesnės grupės. Iš jų buvo čia gerai įsikūręs ir praturtėjęs Paliulis, kurio namas su užrašu Lietuva ir su Gedimino stulpais yra išlikęs rezidencinėje So. B. dalyje. 1949 B. apsigyveno būrys lietuvių, atlikusių 2 metų privalomojo darbo sutartį apylinkės plantacijose ar kitur. 1949 IX 18 St. Ler's College susirinkę 36 lietuviai įsteigė Lietuvių Bendruomenės apylinkę, kurios pirmininku buvo išrinktas J. Petrauskas. Netrukus suorganizuotas choras (vedėjas K. Stankūnas) ir tautinių šokių grupė. Skautų draugovė yra veikliausia: rengia iškylas, atstovauja lietuvius skautus australų skautų gyvenime, vadovavo sekmadieninei lituanistikos mokyklai, turi savo tautinių šokių grupę. Sekmadieninė mokykla 1951 užsidarė dėl mokinių trūkumo. 1953 B. buvo ligi 200 lietuvių.

Brisbane 1) Albert (1809—1890) furjeristinio sąjūdžio veikėjas Amerikoje. B. iš pradžios buvo Saint Simono mokslo šalininkas, bet seintsimonistams suskilus ir atsitiktinai susipažinęs Paryžiuje su Ch. Fourier mokslu, Amerikoje pradėjo varyti smarkią propagandą už furjeristinių bendruomenių steigimą, ypač per žuarnalus Tribune ir Phalanx (1843—1845). Bendruomenėms apie 1850 suirus, B. propagandą metė. Parašė Social Destiny of Man 1840.

2) Thomas Macdougall (1773 — 1860) anglų generolas ir astronomas, 1821 — 1826 New South Walles Australijoje gubernatorius (jo vardu pavadintas miestas Brisbane). Gyvendamas Australijoje, ties Sidney miestu pastatė observatoriją ir paskelbė vad. Brisbane-catalogue-katalogą 7385 Europoje nematomų žvaigždžių

Brisėja (Briseidė) Iliadoje žynio Brisėjo duktė, Achilo vergė. Kai Agamemnonas ją atėmė Achilui, šis, susilaikęs nuo kovų ties Troja, graikams daug nelaimių padarė.

Brisinga jūrių žvaigždžių gentis. Gyvena Atlanto ir Didžiojo vandenynų šiaurės dalyse.

Brissmann (Briessmann) Johannes (1488 XII 31 — 1549 X 10) evangelikų teologas M. Lietuvoje. Vienuolis pranciškonas 1518 studijavo Frankfurte prie Oderio, 1519 prisidėjo prie Liuterio ir 1520—1522 studijavo Wittenberge. Baigė teologijos daktaru. 1523 kunig. Albrechtas pakvietė jį į Karaliaučių reformacijos plėsti. Nuo 1525 Albrechto tarėjas. 1527—1531 veikė Rygoje kartu su Andriumi Knopkenu. 1530 išleido visoms Livonijos evangelikų bažnyčioms skirtą Kurze Ordnung des Kirchendienstes. Nuo 1531 Karaliaučiaus katedros klebonas. Daug prisidėjo Karaliaučiaus universitetui 1544 įkurti. Buvo jo kuratoriumi. Nuo 1546 Sembos evangelikų vyskupijos prezidentas. Kovojo su naujakrikščiais ir kt. Išsp. Flosculi de homine interiora et exteriora de fide et operibus.

Brisson 1) Adolphe (1860 — 1925) prancūzų dramaturgas, teatro istorikas. Išsp. prancūzų papročių istoriją Portraits intimes 1894, teatro istoriją Le théâre et les moeurs 1907—1918.

2) Barnabé (1531 — 1591) prancūzų teisininkas ir politikas. Henriko III pavestas, 1583 redagavo prancūzų įstatymų kodifikaciją — Code du roy Henri III. Paryžiečiams 1589 pašalinus Henriką III, buvo išrinktas pirmuoju Paryžiaus prezidentu. Ilgainiui įtartas slaptai palaikęs karalių, buvo suimtas ir pakartas. Išsp. Dictionarium juridicum 1569.

3) Eugène Henri (1835 — 1912) prancūzų politikas, advokatas. 1871 kraštutinių kairiųjų išrinktas parlamentan, kovojo už priverstinį pradžios mokslą ir už sąžinės laisvę. 1881—1885, 1894—1898, 1906—1910, 1910—1912 parlamento pirmininkas. 1887, 1894 ir 1910 buvo kandidatu į respublikos prezidentus. 1898 sudarė 3 mėnesius dirbusį ministerių kabinetą. Suvaidino didelį vaidmenį, Panamos bylą iškeliant, Dreyfuso bylą reviduojant ir Waldeck-Rousseau kabineto metu atskiriant bažnyčią nuo valstybės. Išsp. Souvenirs Affaire Dreyfus 1908.

Brissopsis Irregularia pobūrio jūrų ežių gentis. Iškasenose randama nuo trečiaeilės gadynės.

Brissot Jacques Pierre (1754–1793) prancūzų revoliucijos veikėjas. Pradžioje teisininkas, paskiau publicistas. Valdžios persekiojamas, pabėgo Londonan, kur ėmė kovoti dėl Amerikos vergų laisvės ir įsteigė

Société des amis des noirs. 1778 pats aplankė Ameriką. Revoliucijai prasidėjus, Paryžiuje leido Le patriote français. Paryžiaus savivaldybės narys, buvo išrinktas Nacionalinio susirinkimo atstovu ir čia vadovavo brisotininkų (žirondistų) partijai. Karštas respublikonas, reikalavo karo su visais „vainikuotaisiais tironais". Konvente balsavo už karaliaus mirtį. 1793 drauge su kitais žirondistais buvo suimtas ir giljotitinuotas. Išsp. Théorie des lois criminelles 1781, De la France et des États Units 1787, Mémoires sur ses contemporains et le Révolution française 1830.

J. P. Brissot

F. A. Aulard Les orateurs de la Législative et de la Convention 1905.

Brissus Irregularia pobūrio jūrų ežių gentis. Laikosi Viduržemio jūroje, Atlante ir Didžiajame vandenyne.

Bristol 1) vakarų Anglijos miestas Gloucesterio grafijoje, prie Avono upės; 442.300 gyventojų (1952). Universitetas, meno akademija, XIV a. katedra, technikumas, meno muzėjus, botanikos ir zoologijos sodai. Per metus uostą aplanko ligi 2500 laivų; XVIII — XIX a. jis buvo žinomas vergų prekyba.

2) JAV Connecticut valstybės miestas į pietvakarius nuo Hartfordo; 36.000 gyventojų (1950). Varpų liejyklos ir laikrodžių pramonė.

3) JAV Pennsylvanijos valstybės miestas į žiemryčius nuo Philadelphijos; 12.700 gyventojų (1950). Mineraliniai šaltiniai.

4) JAV Rhode Island valstybės miestas; 12.000 gyventojų (1950).

Bristolio įlanka 1 (Bristol Bay) Beringo jūros rytų krante, į šiaurę nuo Aliaskos.

2) B. Į., arba Bristolio Kanalas, Atlante tarp Wallės ir Cornwallės. 128 km ilgio, 8—69 km pločio.

Bristolio popierius speciali klijuoto popieriaus rūšis, vartojama akvarelėms, piešiniams, kortoms gaminti ir fotografijoms klijuoti.

Briška Antanas (1884 Šiaulių aps.—1953 IX 2 Chicagoje) prelatas. Išėjęs 6 klases Mintaujos gimnazijoje, 1903 išvyko į Rygą vaistinės mokiniu. 1904 Petrapilyje, 1905 atvyko į Vilnių, kur 1906 stojo į Vilniaus kunigų seminariją. 1907 iš jos išstojo ir išvyko į JAV. 1908 stojo į šv. Kirilo ir Metodijaus kunigų seminariją Detroite, Mich., paskiau išsikėlė į Ellenora, Ohio seminariją. Kunigu įšventintas 1911 VI 27. Vikaras šv. Kryžiaus parapijoje Chicagoje, nuo 1914 organizavo Brighton Parko Nekalto Prasidėjimo lietuvių parapiją ir įkūrė mokyklą ir auditoriją. Bendradarbiavo Drauge. 1947 IV 25 atvyko Romon ir ten nupirko lietuvių kolegijai namą. 1949 pakeltas prelatu. Išsp. Ką mums duoda girtybė 1916.

Britain Harry Ernest (g. 1873) anglų valstybininkas, publicistas ir teisininkas. 1923 kartu su Park Goffo vadovaujama parlamento delegacija lankėsi Lietuvoje. Anglų parlamente kelis kartus kėlė Lietuvos klausimą ryšium su Lietuvos pripažinimu de jure ir su Vilniaus ir Klaipėdos klausimais. Išsp. To Verdun from the Somme 1916, By Air 1933. Buvo The Standard ir The Evening Standard redakcijos narys.

Britanijos Lietuvis Londone leidžiamas savaitraštis. Įsteigtas 1947 D. Britanijos Lietuvių Sąjungos. Redagavo A. J. Kaulėnas, 1950—1951 K. Obolėnas, vėliau M. Bajornas, J. Senkus ir B. Daunoras. 1947 spausdintas rotatoriumi, 1948—1949 fotostatiniu būdu, nuo 1949 IV 16 spaustuvėje. Ligi 1953 IX 24 išėjo 316 numerių. 1953 IX 24 buvo leidžiamas Britanijos Lietuvių Sąjungos centro valdybos su Europos Lietuvių Bendruomenėmis Europos Lietuviu, spausdinamu Nidos spaustuvėje Londone.

Britanijos muzėjus (British Museum) tautinis anglų muzėjus Londone. Jam pradžią davė Robert Cotton, Hans Sloane, R. Harley, savo rinkinius atidavę valstybei. 1753 parlamentas priėmė dovanas ir, iš valstybės loterijos surinkęs pinigų, įtaisė muzėjų, pradėjusį veikti nuo 1759. Rinkiniams nuolat didėjant, nuo 1823 pradėta ir 1853 baigta statyti nauji rūmai, 1880 pristatyta nauja dalis. 1880 gamtos rinkiniai perkelti į kitą patalpą, kur sudarė lyg atskirą gamtos muzėjų Museum of natural history. Bet jis tėra B. M. dalis. B. M. sudaro viena didžiausiųjų bibliotekų: rankraščių skyrius, muzėjus su gausiausiais Rytų, Egipto, Graikijos, Romos senienų rinkiniais, monetų ir medalių kolekcija (per 500.000). II pas. karo metu buvo apgadintas.

A. Esdaile The British Museum Library 1948.

Britanikas Tiberijus Klaudijus (Britannicus Tiberius Claudius; 41 — 55 po Kr.) imperatoriaus Klaudijaus ir Mesalinos sūnus. Pamotės Agripinos nunuodytas, savo sūnui Neronui imperatoriaus sostą norint patikrinti.

British Broadcasting Corporation (BBC) pusiau valstybinė D. Britanijos radijo transliacijų bendrovė. Ji, įsteigta 1922 kaip privati bendrovė, nuo 1923 buvo parlamento komisijos priežiūroje, 1927 pripažinta viešąja pusiau valdine įmone, karaliaus skiriamos komisijos vadovaujama.

Britomartis Kretoje, Spartoje, Eginoje ir kituose senovės Graikijos kraštuose garbinta Kretos deivė, su Artemide graikų indentifikuojama.

Britonitas anglių kasyklose vartojama sprogstamoji medžiaga.

Britten Benjamin (g. 1913) anglų kompozitorius. Pradėjo komponuoti, dar būdamas labai jaunas (Paprastoji simfonija 1934). 1948—1949 Metropolitan opera statė jo operą Peter Grimes 1945 (pagrindinę Ellen rolę dainavo Polina Stoska). Anglų karalienės Elzbietos II vainikavimo proga pagal Williamo Plomero libretą iš karalienės Elzbietos I gyvenimo parašė operą Gloriana, pirmą kartą 1953 Londone vaidintą. B. sukūrė daug muzikos kūrinių: operų (Lukrecijos pagrobimas 1946, Albert Herring 1947), simfonijų, uvertiūrų, baladžių, choro veikalų.

Britto Johannes (1647—1693) portugalų misininkas Malabare, jėzuitų kankinys. Palaimintasis (šventė II 4).

Britton 1) John (1771—1857) anglų antikvaras, 1837 iškėlęs sumanymą organizuoti draugiją Anglijos senienoms rinkti ir saugoti. Išsp. Architectural Antiquities of Great Britain 1805—1814, Cathedral Antiquities of England 1814—1835, Britton Autobiography 1850.

2) Nathaniel Lord (1859—1934) JAV botanikas, Columbia universiteto profesorius. Nuo 1896 New Yorko botanikos sodo direktorius. Išsp. Geology of State Island 1880, Catalogue of the Flora New Jersey 1882, An Illustrated Flora of the Northern United States and Canada (su A. Brownu) 1898 (²1913), Studies in Caetaceae 1913, Flora of Bermuda 1918, The Bahama Flora 1919, Cactus 1920.

Britų Borneo D. Britanijos kolonija Borneo saloje, apimanti šiaurės Borneo, Sarawaką ir Burnei; 181.700 km² su 1.386.000 gyventojų malajų, besiverčiančių žvejyba arba ryžių, tabako, kavos, bananų, kaučukmedžio, palmių ir kt. auginimu.

Britų Centro Afrika D. Britanijos kolonijos vidurinės Afrikos pietų dalyje. Apima Bečuaniją, Š. Rodeziją, P. Rodeziją ir Njaslandą.

Britų Gvajana, kitaip dar Demerara, D. Britanijos kolonija P. Amerikoje; 231.744 km² ir 408.000 gyventojų (1951). Kraštas apaugęs atogrąžos miškais; tik pagal Essequibo upę yra didelės kaučuko, ryžių, tabako, bananų, kakavos plantacijos. Aptikta aukso, deimantų, boksito. B. G. garsėja savo kriokliais, kurių Kaietar (226 m augščio) yra augščiausias žemės kamuolyje. Administracinis centras Georgetownas. Išvežama medis, kopra, vaisiai, kava, tabakas, medžio anglis.

Britų Honduras, sen. ispanų Belize, D. Britanijos kolonija Centrinėje Amerikoje, į pietus nuo Jucatano pusiasalio, tarp Gvatemalos ir Karaibų jūros. 21.535 km² su 65.000 gyv. (1951). Išvežama mahagoni ir kitų rūšių brangieji medžiai, vaisiai, kaučukas. Administracinis centras Belize.

Britų Imperija, British Commonwealth of Nations, apima Didžiąją Britaniją, jos dominijas, kolonijas ir kitokiais titulais valdomas teritorijas. Nuo 1948 B. I. pagrindą sudaro 8 suverenės, lygiateisės valstybės: D. Britanija, Kanada, Australija, N. Zelandija, P. Afrika, Indija, Pakistanas ir Ceilonas.

BRITŲ IMPERIJOS SUDĖTIS

Šalis	Kv. km	Gyv. skaičius tūkst.	Sostinė	Kas išvežama
D. Britanija ir Š. Airija	239.205	50.212	Londonas	Pramonės gaminiai
Jersey	114	57	St. Helieras	Ankstyvosios daržovės
Guernsey ir kt.	76	45	St. Peter	Ankstyvosios daržovės
Sala Man	560	55	Douglas	Vaisiai, daržovės
Gibraltaras (kolonija)	535	23	—	—
Malta (kolonija)	309	313	Valetta	Vaisiai
Kipras	9.050	492	Nikosija	Vario rūda, vaisiai
Adenas (kol. ir protekt.)	283.500	750	Adenas	Druska, kava, guma
Š. Borneo (kolonija)	74.200	334	Jesseltonas	Kaučukas, kopra, medis
Brunei (protektoratas)	5.630	48	Brunei	Nafta, kaučukas, sago
Sarawakas (kolonija)	119.000	570	Kuchingas	Kaučukas, nafta
Ceilonas (dominija)	63.900	7.743	Colombo	Arbata, kokas
Hongkongas (kolonija)	993	2.013	Victorija	—
Indija (respublika)	2.870.000	356.892	New Delhi	Džuta, arbata, medvilnė
Malajų Sąjunga (protektoratas)	128.000	5.337	Kuala Lumpuras	Kaučukas, cinas (alvas)
Pakistanas (dominija)	927.000	75.687	Karachi	Džuta, medvilnė

Šalis	Kv. km	Gyv. skaičius tūkst.	Sostinė	Kas išvežama
Singapuras (kolonija)	713	1.041	Singapuras	—
Angl.—Egipto Sudanas (kondom. su Egiptu)	2.450.000	8.740	Chartumas	Medvilnė, odos
Basutų kraštas (protekt.)	29.550	578	Maseru	Vilna, kviečiai
Bečuanų kraštas (protektorats)	699.000	290	Mafekingas	Odos, gyvuliai
Swasi (protektoratas)	17.000	200	Mbabane	Asbestas, odos
Gambija (kol. ir protekt.)	10.320	279	Bathurstas	Arašidai
Aukso krantas (kolonija)	232.000	4.333	Accra	Auksas, kakava
Kenija (kol. ir protekt.)	570.000	5.680	Nairobi	Kava, sizalas
Mauricijus (kolonija)	2.040	500	Port Louis	Cukrus, tabakas
Nigerija (kol. ir protekt.)	942.000	26.000	Lagos	Kakava, alyva
Njasa (protektoratas)	122.350	2.400	Zomba	Tabakas, arbata
Š. Rodezija (protekt.)	737.500	1.947	Lusaka	Varis, tabakas
P. Rodezija (kolonija)	362.000	2.146	Salisbury	Auksas, asbestas
Šv. Elenos sala (kolonija)	319	5	Jamestownas	Linai
Seišelai (kolonija)	395	37	Victorija	Kopra, alyva
Sierra Leone (kolonija ir protektoratas)	70.700	1.891	Freetownas	Palmių vaisiai
Somalija (protektoratas)	172.000	500	Hargeisa	Mėsa, kailiai
P. V. Afrika	807.000	430	Windhukas	Kailiai, sviestas
Tanganjika	920.000	7.827	Dares-Salamas	Deimantai, sizalas
Uganda (protektoratas)	238.000	5.187	Entebbe	Kava, medvilnė
P. Afrikos Sąjunga (dominija)	1.200.000	12.646	Pretorija, Capetownas	Auksas, vilna, deimantai
Zanzibaras-Pemba (protektoratas)	2.540	273	Zanzibaras	Palmių vaisiai
Bahamų salynas (kol.)	11.130	81	Nassau	Pamidorai, medis
Barbado salynas (kol.)	421	213	Bridgetownas	Cukrus, romas
Bermudų salynas (kol.)	53	37	Hamiltonas	Bananai, bulvės
Britų Gvajana (kolonija)	211.000	431	Georgetownas	Cukrus, boksitas
Britų Honduras (kol.)	21.800	70	Belize	Medis
Kanada (dominija)	9.750.000	14.430	Ottawa	Kviečiai, medis
Falklandų salynas (kol.)	11.700	2	Stanley	Banginių aliejus
Jamaika (kolonija)	11.850	1.430	Kingstonas	Cukrus, romas
Leewardo salynas (kol.)	1.070	118	St. John's	Cukrus, medvilnė
Trinidadas ir Tobago (kolonija)	5.015	643	Port of Spain	Nafta, cukrus
Windwardo salynas (kol.)	2.080	280	St. George's	Kopra, kakava
Australija (dominija)	7.540.000	8.539	Canberra	Vilna, kviečiai, mėsa
Fidžio salynas (kolonija)	17.790	298	Suva	Auksas, kopra
Nauru	20	3	—	Fosfatai
N. Hebridai (kondominiumas su Prancūzija)	11.730	49	Vila	Kopra
N. Zelandija (dominija)	263.800	1.961	Wellingtonas	Vilna, mėsa
Pacifiko salynas	30.750	189	Homara	Kopra
N. Gvinėja-Papua	465.000	1.472	Port Moresby	Kopra, auksas
V. Samoa	2.870	82	Apija	Kopra, kakava
Falklandų dependencija (kolonija)	3.000.000	0,36	—	Banginių aliejus
Rosso dependencija	2.000.000	negyv.	—	—
Wilkės dependencija	6.400.000	negyv.	—	—

Britų Kolumbija, British Columbia, vakarų Kanados provincija prie Didžiojo vandenyno; 921.626 km² ir 1.166.000 gyventojų (1952). Paviršius daugiausia kalnuotas. Augščiausios vietos ligi 4300 m nuo jūros lygio. Upių slėniai ir kitos žemesnės vietos apaugę spygliuočių miškais. Klimatas prie vandenyno jūrinis, švelnus. Žemės ūkiui tinka ligi 200.000 km². Per metus miško medžiagos pagaminama maždaug už 100 milionų dolerių, paruošiama apie 1000 milionų dėžučių lašišių. Randama akmens anglies, kurios ištekliai siekia 55.000 milionų tonų, cinko, vario, sidabro, aukso,

platinos, nikelio, geležies ir urano rūdų. Upių hidroelektrinis pajėgumas apie 5 milionus arklio jėgų. Administracinis centras Viktorija (65.000 gyventojų, 1952). Svarbiausias uostas Vancouver.

Britų salynas ž. D. Britanija.

Britų Somalija D. Britanijos protektoratas rytų Afrikoje, prie Adeno įlankos; turi 176.000 km² su 500.000 gyventojų (1951), daugiausia klajoklių somalų. Administracinis centras Berbera. Išvežama odos, sviestas, palmių vaisiai, ryžiai. Klimatas sausas ir karštas.

Britų Vakarų Indija. British Westindia. Apima Jamaiką ir daugelį kitų Mažųjų Antilų ir Bahamų salynų salų. Šie salynai puslankiu skiria Meksikos ir Karaibų jūras nuo Atlanto. Visų plotas 33.000 km², gyventojų ligi 2 milionų.

Briušė, bruišis, bruižė, rauda, žiežulė (Leuciscus) Scardinius (erythrophtalmus L.) karpių (Cyprinidae) šeimos, Teleostei būrio kaulingoji žuvis. Akys raudonos, auksinio atspalvio. B. yra linkusi kitėti, darydama vietines rases. Gyvena Europoje, Mažojoje Azijoje, Kaukaze, Aralo jūrų srityse. Į šiaurę jos išplitimo riba siekia Suomiją. Europos vakaruose B. gyvena visur, išskyrus Graikiją, Pirėnėjų pusiasalį, šiaurės Skotiją, Skandinavijos šiaurinę dalį. Lietuvoje įprasta žuvis, ypač ežeruose. Mėgsta ramius, apaugusius vandenis. Minta daugiausia smulkiais dumblo gyviais. Suaugusi žuvis pasiekia 20—30 cm ilgio ir vieno kg svorio, bet paprastai jos esti daug mažesnės — ligi 250 gramų.

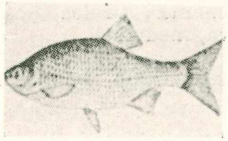

Briušė

Briulov Karl (1799—1852) rusų tapytojas. Studijuodamas Romoje, 1830—1833 sukūrė savo žymiausią paveikslą — Paskutinė Pompėjos diena. Nuo 1836 tapybos profesorius Petrapilyje. Kiti jo paveikslai: Nukryžiuotasis, Bachčisarajo fontanas ir daug portretų. Kaip tapybos profesorius buvo įtakingas savo mokiniams, sudariusiems vad. B. mokyklą.

K. Briulov Turkė

Bryum Bryaceae šeimos samanų gentis, turinti ligi 800 ištirtų rūšių. Lietuvoje pasitaiko bent 6 B. rūšys: silnyčius vėleninis, s. plaukalaibis, s. sidabrinis, s. tamsusis, s. raudonasis, s. liūninis.

Briuselio konferencijos 1) 1853 JAV iniciatyva sukviesta jūros konferencija meteorologinių stebėjimų jūroje vienodam būdui nustatyti ir jūros gelmių bei vėjų stebėjimo bendram planui paruošti.

2) 1874 karo teisių ir papročių klausimu. Šios B. K. medžiaga buvo pagrindas 1899 ir 1907 Haagos taikos konferencijoms.

3) 1899—1900 konferencija vergų prekybos panaikinimo Afrikoje klausimu.

4) 1898 cukraus pramonės reikalu. Ji sudarė pagrindą 1902 cukraus konvencijai, nustojusiai galios, 1914 karui prasidėjus.

5) 1920—1921 ekspertų konferencija reparacijų dydžiui nustatyti, o tas reparacijas turėjo mokėti Vokietija, I pas. karo metu padarytuosius nuostolius atlygindama Prancūzijai, Belgijai ir kt.

6) 1921 IV 20 — VI 2 konferencija tarp Lietuvos ir Lenkijos atstovų, Lietuvai reikalaujant, kad Lenkija laikytųsi Suvalkų sutarties nuostatų. Iš Lietuvos pusės dalyvavo E. Galvanauskas, P. Klimas, T. Norus, O. Milašius, M. Sleževičius, V. Jurgutis ir J. Eretas. Lenkų delegacijai vadovavo Aszkenazy. Derybos buvo lenkų nutrauktos VI 2.

7) 1948 III 17 čia buvo pasirašytas Anglijos, Prancūzijos, Belgijos, Olandijos ir Liuksemburgo vad. B. paktas.

8) 1950 Europos gynimo konferencija, sudariusi Šiaurės Atlanto vyriausiąją karinę vadovybę.

Briuselio sutartis 1948 III 17 sudarytoji sutartis tarp Prancūzijos, D. Britanijos, Belgijos, Olandijos ir Luksemburgo dėl ūkinio bendradarbiavimo ir dėl bendro apsigynimo, ypač prieš Vokietiją. Penkių valstybių paktas sudarytas 50 metų, ir sudaro Šiaurės Atlanto paktą.

Briuselis, pr. Bruxelles, flam. Brussel, Belgijos sostinė; 956.000 gyventojų (1951). Didesnioji miesto dalis yra Senos (Senne) upės klonyje, ir gyvenama daugiausia flamų; kita dalis su svarbiausiomis įstaigomis yra augščiau klonio, ir gyvenama valonų. Upėmis ir kanalais B. sujungtas su Šiaurės jūra ir pramoninga Charleroi sritimi. Senamiestis yra penkiakampės formos, seniau buvo apsuptas tvirtovės pylimu, kuris vėliau buvo paverstas bulvuarais. Jame spiečiasi prekybos įmonės, ban-

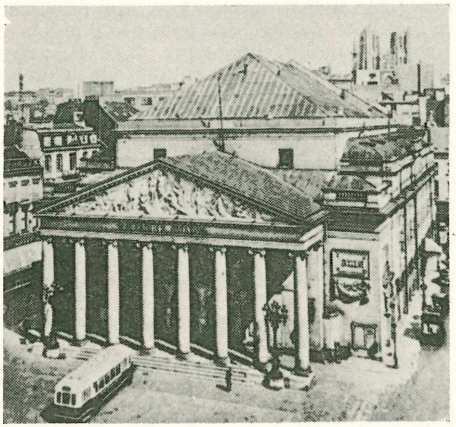

Karališkasis teatras Briuselyje

kai, muzėjai, meno galerija, seniausios bažnyčios. Jo centrinės aikštės: Grand Place (buvusi pelkė, vėliau turnyrų, teismo vieta, prekyvietė) pakraštyje stovi gotiška rotušė (pradėta statyti 1402) su 90 m augščio bokštu. B. turi kelis didelius muzėjus, meno galerijas. Iš monumentaliosios statybos ypač žinoma šv. Gudulos bažnyčia (pradėta 1260, baigta po 300 metų), teisingumo rūmai (1883, 25.000 m² didumo), karaliaus rūmai, teatras, birža. B. yra vienas iš didžiausiųjų mokslo židinių ir tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo centrų su tarptautiniu bibliografiniu institutu, tarptautiniu universitetu (įsteigtu 1920); dažnų tarptautinių konferencijų vieta. Prancūziškasis (valonų) universitetas įst. 1834; meno, mokslų ir medicinos akademijos, karališkoji biblioteka (per 1 milioną tomų), politechnikumas, observatorija, botanikos sodas, akvariumas, konservatorija. Iš pramonės pažymėtina deimantų gludinimas, audinių fabrikai, galanterijos dalykų, aparatų, motorų, kvepalų, vaistų, maisto dalykų, mašinų ir kt. gamyba.

B. 870 (tuomet Brosella) buvo atitekęs Lotaringijai; nuo XI a. žymus miestas su išgarsėjusia audinių pramone. Nuo 1530 Olandijos sostinė, 1815—1830 jungtinės Olandijos sostinė, 1830 belgų sukilėlių centras ir nuo to laiko Belgijos sostinė.

Briusov Valerij (1873—1924) rusų poetas ir rašytojas, simbolistų vadas. Savo kūrybą pradėjo eilėraščiais. Svarbesni rinkiniai: Me cum esse 1897, Tertia vigilia 1900, Uurbi et orbi 1903, Vse napevy 1913, Stephanos 1906. B. eilėraščiuose vyrauja erotikos ir mistikos motyvai. Erotinės poezijos verstinę antologiją Erotopaegnia išleido 1917. Rašė apysakų—Ognennyj angel 1908, Noči i dni 1913. Apysakų rinkinys Raznocvetnyje kamenja 1914. Vertė į rusų kalbą Virgilijų, Horacijų, Maeterlincką, O. Wilde, Dantę, Romainą Rollandą. Po 1917 revoliucijos literatūros institute dėstė graikų, romėnų ir naująją rusų literatūrą. Atsiminimus Iz mojej žizni išsp. 1927. Parinktieji raštai 1945.

Brivnieks (Freimanis) Kārlis (1854—1934) latvių aktorius, pradėjęs scenoje dirbti nuo 1877, nuo 1899 įsteigęs savo trupę, paskiau vadovavo savo teatrui Rygoje. Pats parašė keletą originalių pjesių (pvz. Vācu sievas) ir išvertė ligi 20 pjesių. Savo surinktą latvių teatro istorijos medžiagą 1893—1895 išsp. laikraštyje Dienas Lapa.

Brivzemnieks (Treulands) Fricis (1846–1907) latvių rašytojas, tautinio atgimimo veikėjas. Nuo 1867 dirbo Maskvoje, kur paruošė rusų, latvių vokiečių žodyną, išsp. 1872. Latvių tautiniais klausimais rašė ir rusų spaudoje. Tuo pačiu laiku pradėjo rinkti ir latvių tautosaką. Nuo 1887 išsikėlė į Latviją pradžios mokyklų inspektoriumi, kuriuo dirbo ligi 1904. Paruošė latvių liaudies dainų rinkinį, 1873 išleistą rusų raidėmis. 1881 leidinyje Trudy Etnografičeskago Otdela buvo išsp. jo Latvijoje surinktieji priežodžiai, patarlės, mįslės, burtažodžiai. 1887 buvo išleistas jo surankiotų latvių pasakų rusų kalbos vertimas.

T. Zeiferts Latviešu rakstniecības vesture II 1930.

Brixen, it. Bressanone, pietinio Tirolio (Austrijos) miestas ir kurortas prie Brennerio kelio ir Rienz—Eisack upių santakos; 65.000 gyventojų (1952). XVIII a. baroko katedra. B. minimas jau VIII a. kaip Prichsna.

Brixham pietų Anglijos žvejų uostas Devono grafijoje. 8800 gyventojų (1951). 1688 ties B. į Anglijos krantus išsėdo Vilhelmas Oranietis.

Brive-la-Gaillarde pietų Prancūzijos Corrèze departamento miestas; 30.000 gyventojų (1950). Pilis, XI a. bažnyčia, muzėjus; čia rengiamos didelės žemės ūkio parodos.

Briza media L. — kiškio ašarėlės (žvirblio kanapė). Gramineae šeimos varpinė žolė, auganti atvirose vietose ir apydrėgnėse miškinėse pievose. Pašarinė vertė nedidelė.

Brizai (angl. breeze, it. brezza) — jūrų pakraščių vėjai. Pajūriais ligi 10 val. ryto pradeda pūsti vėjas iš jūros, vakare nurimsta ir nakti pučia iš sausumos. Jų greitis 4—7 m/sek. Sausumoje tebepastebimi 20—40 km atstumo nuo kranto. Šiltuose kraštuose jie pučia ištisus metus. Baltijos ir kitų vidutinio klimato jūrose bei dideliuose ežeruose B. pučia tik šiltu laiku.

Brizgys Vincentas (g. 1903 XI 10 Marijampolės aps. Liudvinavo vl. Plynių k.) vyskupas. Pradžios mokslą išėjo Daukšiuose, toliau mokėsi Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje, 1921 stojo į Sei-

Vysk. V. Brizgys

nų, vėliau Vilkaviškio kunigų seminariją, kurią baigė Gižuose 1927. Kunigu įšventintas 1927 VI 5. Trejus metus vikaravęs S. Kalvarijoje, 1930—1935 studijavo Romoje Gregorianume ir gavo filosofijos ir kanonų teisės doktoratus (disertacijos: Spinozos Dievo buvimo įrodymo kritika ir Moterystė pagal civilinius įstatymus). Drauge klausė socialinių mokslų ir eilę kitų kursų. 1936—1940 dėstė Vilkaviškio kunigų seminarijoje, tuo pačiu metu dalyvaudamas Katalikų akcijos valdyboje ir kurijos tribūnole. 1940 IV 2 nominuotas Kauno arkivyskupo vyskupu padėjėju. 1940—1941 tuo laiku visai Lietuvai vienintelės kunigų seminarijos rektorius. 1941—1944 VDU teologijos fakulteto dekanas. Nuo 1951 gyvena Chicagoje. Katalikų spaudoje bendradarbiauja nuo 1922, pradžioje Pavasaryje, paskiau Tėvynės Sarge, Tiesos Kelyje, Žvaigždėje, Ryte, XX Amžiuje. Iš Lietuvos išvykęs 1944 į Vokietiją, nuo to laiko bendradarbiavo Aiduose, Ateityje, Darbininke, Drauge, Tėviškės Žiburiuose, Tėvų Kelyje, Šv. Pranciškaus Varpelyje, Šv. Kazimiero Akademijos Aide ir kt. 1942 Lietuvos Archyve išsp. jo Mano santykiai su NKVD (pakartota Lietuvos Archyve 1952). Atskirai išsp. Civilinės metrikacijos klausimu 1939, Vadinamosios civilinės jungtuvės proto, teisės ir istorijos šviesoje 1939. Išvertė L. Fanfani Vienuolių luomo katekizmą 1938, Angelo Trolsi Teisybės paveikslą 1938. Bendradarbiavo Lietuvių Katalikių Moterų Draugijos išleistame leidinyje Kelias į laimingą šeimą 1939. Išvertė Arndto Šv. Stanislovą Kostką.

Brno antrasis didumo Čekoslovakijos miestas, Moravijos sostinė (nuo 1350); 273.000 gyv. (1948). Masaryko universitetas, augšt. technikos mokykla, augščiausiojo teismo būstinė. Mašinų, vagonų, audinių, cukraus, alaus, ginklų pramonė. Augustinionų vienuolyne Mendelio muzėjus; agronomijos, veterinarijos, prekybos institutai; konservatorija. B. nuo 1055 kunigaikščių sostinė; XIII a. čia apsigyvenama kolonistų vokiečių, kurių 1939 buvo per 20% visų gyventojų.

Brno (Brünno rasė naujojo paleolito homo sapiens grupė, gyvenusi vidur. ir r. Europoje; šalia Cro-Magnon rasės, gyvenusios vak. ir vidur. Europoje ir šalia Grimaldžio rasės. B. rasės žmonės randami ir vak. bei š. Europoje. B. R. pavadinta nuo Brno miesto Moravijoje, kur buvo rasta kaukolė drauge su mamuto kaulais ir dirbiniais molio sluogsnyje. Į B. R. grupę įeina ir iškastosios kaukolės iš Combės Capellės, Brno I, moteriškoji Oberkasselerio, taip pat ir Kirsnos kaukolė (iškasta nusausinimo darbams einant iš Kirsnos upės Marijampolės aps. Kalvarijos vl.). Tos visos kaukolės yra ilgos, siauros, augštos, su vidutiniškai plačia kakta, plačiu pakauškauliu; augštas veidas su plačia nosimi. B. R. kaukolės ilgis 175 mm, plotis 140 mm, dolichokefalinė (pločio — ilgio indeksas 70,2).

J. Žilinskas Akmens periodo žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje 1931.

Broad Church — plačioji bažnyčia. Tai senasis vardas liberalinei racionalistinei krypčiai pažymėti anglų bažnyčioje. Šiandien jos tikintieji vadinami modernists (modernistais).

Broadway (angl. — platus kelias) daug JAV didmiesčių šiuo vardu vadina svarbiausias susisiekti gatves. Išgarsėjo New Yorko B.; pačiame mieste 18 km ilgio, o su tęsiniu Yonkerso priemiestyje ir už jo ligi 25 km. Išilgai New Yorko B. koncentruojasi žymiausios miesto komercinės ir kultūrinės įstaigos (keliasdešimt teatrų, Metropolitan operos rūmai ir kt.).

Broca Paul (1824—1880) prancūzų chirurgas, anatomas ir antropologas. Nuo 1867 universiteto profesorius. B. pirmas nustatė motorinį kalbos centrą smegenų žieviniame sluogsnyje. Antropologijoje pateikė rasių ir tautų antropometrinius ir kraniometrinius matavimus, įtaisė tikslius antropometrinius instrumentus. 1859 Paryžiuje įkūrė antropologų draugiją, nuo 1872 leido Revue d'Anthropologie, 1876 įkūrė antropologų mokyklą. Išsp. L'ethnologie de la France 1859, Traité des tumeurs 1865 — 1869, Mémoires d'anthropologie 1871—1883.

Brocchi Giovanni Battista (1772—1826) italų geologas. Nuo 1802 Brescios licėjaus profesorius, 1810 Italijos geležies kasyklų inspektorius. Išsp. Memoria mineralogica sulla Valle di Fassa nel Tirolo 1811, Conchiologia fossile subapennina 1814, Dell stato fisico del suolo di Roma 1820, kuriame įrodinėjo, kad Roma stovinti ant buvusio ugnikalnio, kurio liekanos esančios septynios kalvos, 1824 tyrinėjo Egipto geologiją.

Broch Hermann (1856—1951) austrų rašytojas. Vienos tekstilės koncerno direktorius, 1938 emigravo į JAV. Yale universitete New Havene, Conn. psichologijos ir literatūros profesorius. Moderniškojo romano meistras. Išsp. Schlafwandler (trilogija) 1930 — 1932, Der Tod des Vergil 1946. Schuldlosen 1950.

Brochanitas (krizuvigitas) mineralas iš sulfatų klasės $CuSo_4 3Cu(OH)^2$. Sistema rombinė. Lyg. sv. 3,8—3,9, kietumas 3,5—4. Randamas Islandijoje, JAV, Rusijoje, Anglijoje, Ispanijoje.

Brockdorff-Rantzau Ulrich (1869—1928) vokiečių diplomatas. 1918 užs. reikalų ministras, 1919 V pirmininkavo vokiečių delegacijai, Versailles sutartį sudarant. Tačiau kaip taikos sąlygų priešininkas nuo pirmininkavimo 1919 VI 1 atsisakė. 1922 — 1928 Vokietijos atstovas Maskvoje. Išsp. Dokumenten und Gedanken um Versailles ³1925.

Brockelmann Carl (1868—1947) vokiečių orientalistas, semitų ir turkų kalbų prof. Išsp. Syrische Grammatik 1949, Lexicon Syriacum ²1928, Arabische Grammatik ¹²1948, Geschichte der islam. Völker ²1943, Osttürkische Grammatik 1951.

Brockhaus F. A. Brockhauso (1772–1923) įsteigta vokiečių knygų leidykla. Svarbiausieji leidyklos leidiniai yra bendrosios ir specialiosios enciklopedijos. Bendrosios B. enciklopedijos 15-is leidimas išleistas 1928 — 1937 21 tt., 16-is leidžiamas nuo 1952 12 tomų.

Brockton JAV miestas Massachusetts valstybėje. 62.343 gyv. (1950). Žymi avalynės pramonė. B. įsikūrė stipri lietuvių kolonija, sukoncentruota daugiausia Montello priemiestyje, kuris vadinamas lietuviškuoju kaimu (Lithuanian Village). Pirmas lietuvis, čia atvykęs 1884 IV 18, buvo Juozas Sinkevičius. Jo pėdomis atskubėjo ir kiti. 1895 I 1 čia buvo įkurta pirmoji lietuvių organizacija — šv. Roko draugija, tebeveikianti ligi šiol pašalpinė organizacija. Apie 1897, kai čia buvo ligi 500 lietuvių, sumanyta pastatyti katalikų bažnyčią. Ji buvo įsteigta 1900 pačių lietuvių be kunigo. Vėliau dėl jos kilo nesusipratimų, kai bažnyčios ūkinius ir finansinius reikalus panoro tvarkyti patys parapiečiai. Ginčus baigė teismas, pripažinęs bažnyčios, klebonijos ir kitą turtą Katalikų Bažnyčiai. Kun. K. Urbonavičiui vadovaujant, pastatyta nauja laikinė bažnyčia pusrūsyje, o ilgainiui ant jo buvo pastatyta tikra bažnyčia, pašventinta 1953 V 17. B. dirbo kunigai J. Matulaitis, Servetka, M. Plaušinaitis, M. Pėža, Dragūnevičius, Aleknavičius, K. Urbonavičius, Daugys, J. Švagždys, P. Strakauskas. Kun. J. Švagždys, vadovavo parapijai 1918 VII 1 — 1948 V 1, ir jo laiku parapija įsigijo Romuvos parką gegužinėms, pastatė salę įvairiems rengimams, įsteigta parapijos mokykla, naujos bažnyčios statybai grynais pinigais ar pasižadėjimais buvo surinkta ligi 100.000 dolerių.

Savišalpos reikalams 1903 IX 18 buvo įsteigtas Piliečių klubas, tebeveikiąs ir ligi šiol; 1906 II 13 šv. Jurgio draugija; 1910

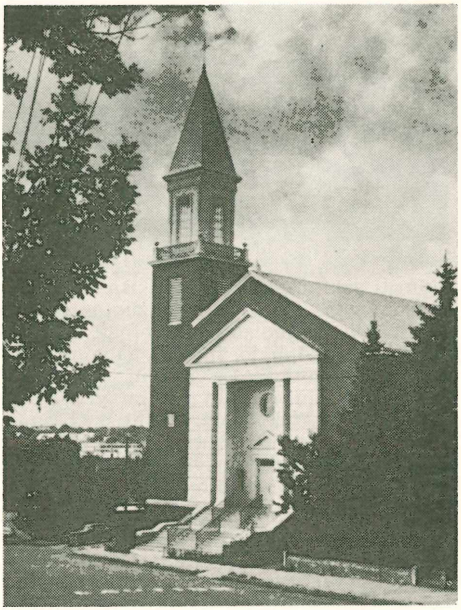

Brocktono lietuvių šv. Kazimiero bažnyčia

IX 16 šv. Kazimiero draugija, veikianti ir ligi šiol; 1912 X 7 pašalpinė lietuvių moterų Birutės draugija; 1913 buvo pastatytas didelis „Tautiškas namas", ilgainiui patekęs „Laisvės" laikraščio šalininkams. Panašiai yra atsitikę ir su Vienybės pašalpine draugija. 1916 įst. ALT Sandaros 24-ji kuopa. Čia dar veikia Franklino klubas, SLA 17-ji kuopa, LRKSA kuopa. Parapijos žinioje veikiančios draugijos sudaro katalikų federacijos skyrių.

1945 VII 11 čia į nuosavus namus atsikėlė iš Elmhurste, Pa. Jėzaus Nukryžiuotojo Seserų Kongregacija. Vienuolynas pavadintas Sopulingosios Dievo Motinos vardu. Vienuolyne veikia augštesnioji mokykla ir pedagoginiai kursai. Mokslų toliau varyti seserys siunčiamos į universitetus, o baigusios į parapines mokyklas mokytojauti. Prie vienuolyno yra įsteigta senelių prieglauda, o jo patalpose prel. Juro yra įsteigtas Alkos muzėjus. Vienuolyno kepelionas kun. J. Švagždys.

Į Lietuvių Tarybą įeina ALT Sandaros 24 kuopa, SLA 17 kuopa, Kazimiero klubas, Roko-Skeet klubas, Piliečių klubas, Franklino klubas ir tremtinių lietuvių organizacijos. Tarybos uždaviniai yra tokie pat, kaip ir kitų lietuviškųjų naujasėdžių Tarybų. Nuo 1951 ji ruošia Vasario 16 d. ir birželio įvykių minėjimus. Ir nuo to laiko Lietuvos vadavimo reikalams ji vis pasiekia ALT jai nustatytąją kvotą. Tarybai pirmininkauja dr. A. A. Waitkus. Ligi 1948

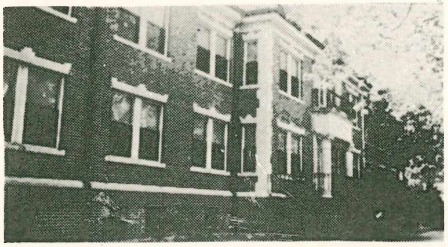

Nukryžiuotojo Jėzaus seselių vienuolynas Brocktone

vidurio sėkmingai veikė du BALF skyriai, kurių vienas buvo suorganizuotas prie parapijos, kitas nuo jos nepareinąs. Nuo 1948 jų veikla susilpnėjo, ir 1952 pabaigoje teko vėl organizuoti BALF skyrių. Nuo lietuviškų tautinių reikalų aiškiai yra atšlijusios šios organizacijos: Tautiškas namas, Lietuvių literatūros draugijos 6 kuopa, Lietuvių Darbininkų Susivienijimo kuopa, Birutės ir Vienybės draugijos.

1913—1924 tarpe veikė visų lietuvių patriotinių draugijų išlaikoma Žiburėlio mokykla. Ji buvo likviduota, prasidėjus rusiškai įtakai ir politiniams ginčams atskirose organizacijose. Mokykloje dirbo J. Samsonas, A. Baronas, K. Venslauskas.

1948 į B. pradėjo važiuoti tremtiniai, kurių atvyko per 600. Bet pastoviai pasiliko gyventi ligi 350. 1949 VI 23 jie sudarė tremtinių komitetą. Pirmuoju jo pirmininku buvo Vyt. Tamošaitis, nuo 1950 II 18 P. Viščinis. Tremtiniai buvo suorganizavę mišrų chorą (vedė J. Strazdas). Tautinių šokių grupei vadovavo R. Špokevičius. 1950 V 20 įsteigta šeštadienio lituanistinė mokykla. B. yra ir lietuvių spaustuvė. Šv. Kazimiero parapija leidžia Biuletenį. Apie B. lietuvius buvo išleistas vienkartinis leidinys Išmintis. 1913 B. įvyko pirmas Vyčių seimas. B. L. turi savo pagarsėjusią Bakūžę. (Ž. II t. 68 psl.).

Biznierių ir profesionalų draugija, kuri tarp kito ko rūpinosi gauti bent mažą pašalpą gabiausiam lietuviui, einančiam augš-

Sandaros namai Brocktone

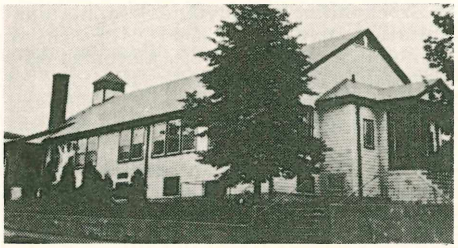

Brocktono lietuvių parapinė mokykla

tuosius mokslus, jau nebeveikia, nors formaliai ir nėra likviduota. Neveikli ir Tėvynės Mylėtojų draugijos kuopa. Mėginimai ekonomines organizacijas sukurti kooperatyvų bendrovių pagrindais dėl savųjų specialistų trūkumo nepasisekė. Tos rūšies organizacijos (batų fabrikas, vartotojų kooperatyvai ir kitos ekonominės org. greitai susilikdavo. Tačiau jos davė akstiną paskiriems asmenims mestis į biznį.

Bendras lietuvių skaičius B. kolonijoje nėra tikrai žinomas. Vieni mano, kad lietuvių kilmės žmonių čia yra ligi 8000, kiti — kad tik ligi 4000—5000. Lietuvių parapijai priklauso apie 3000. Iš B. L. keletas yra išėję į kunigus, 5 gydytojai, 4 advokatai, 3 dantų gydytojai, Dr. V. C. Kvaraciejus profesoriauja Bostono universitete.

Brockway Howard (g. 1870) JAV kompozitorius. Nuo 1903—1941 muzikos mokytojas. Rinko liaudies dainas. Orkestrui, chorui parašė ir instrumentinių dalykų, taip pat simfoniją ir suitų. Jo kompozicijos konservatyviosios dvasios, bet labai melodingos.

Brocq'o liga (Erythrodermia maculosa perstans) lėtai atsirandančios raudonos dėmės liemens ir galūnių odoje, pasireiškiančios morfologiniu vienodumu ir neklausančios gydymo. Pavadinta prancūzų gydytojo A. J. L. Brocq (1856—1928) vardu.

Brod, Brood, Jugoslavijos miestas Savos krante; 15.000 gyv. (1950). Karo tvirtovė.

Brod Max (g. 1884) rašytojas, Prahos žydas. 1939 emigravo į Palestiną. Habimah teatro vadovas Tel Avive. Išsp. Tycho Brahes Weg zu Gott 1916, Rêubeni 1925, Die Frau nach der man sich sehnt 1927, Zauberreich d. Liebe 1928, drama Lord Byron 1929, knygoje Heidentum, Christentum, Judentum 1921 iškelia judaizmo pasaulinę reikšmę, Die Frau die nicht entäuscht 1934, Diesseits und Jenseits 1947, The Master 1952, Galilei in Gefangenschaft 1948. Fr. Kafkos raštų leidėjas.

Brody Sándor (1863—1924) vengrų rašytojas, natūralistas. Išsp. Faust orvas 1896, Tanitonö (mokytoja) 1909, Hófeherke 1900.

Brodnica (vok. Strassburg) Pamario (Pomeranijos vaivadijos Lenkijos miestas,

6.963 gyv. Čia 1285 kryžiuočiai pastatė pilį, kurią 1298 lietuviai sugriovė. Po Tannenbergo mūšio ji paima laikinai lenkai, 1466 formaliai prijungtas prie Lenkijos (ligi XVIII a. pabaigos; paskiau Prūsijos, 1918 vėl įjungtas Lenkijon). Miesto teises įgijo 1325.

A. Brodowski

Brodowski Anton (1784 — 1832) lenkų tapytojas, seniausias klasikinio meno atstovas Lenkijoje, Varšuvos univ. tapybos skyriaus pirmas profesorius. Buvo Prano Gerardo mokinys. Kaip klasikinio meno atstovas savo kūriniams temas imdavo iš antikinės senovės. Labiau žinomas kaip portretininkas ir iškilmių paveiksluotojas.

Brodovskis 1) Bonifacas statytojas, perstatęs Kėdainių collegium nobilium mokyklą.

2) Bonifacas raižytojas XIX a. pirmoje pusėje. Raižybos mokėsi Vilniaus universiteto meno mokyklos raižybos skyriuje. Buvo laikomas iš geriausiųjų prof. Saunderso mokinių Vilniaus universitete. Kelerius metus dėstė topografinę paišybą.

Brodovskis Jokūbas (apie 1692 Goldapėje — 1744 Trempuose, Darkiemio aps.). 1710 IV 24 stojo į Karaliaučiaus universitetą, bet jo nebaigęs, išėjo mokytoju (precentoriumi) į Trempus (Darkiemio aps.) ir čia mokytojavo ligi mirties. Iš gyvosios kalbos, iš dalies ir iš knygų mokytojaudamas, rinko medžiagą lietuvių kalbos žodynui ir paruošė 1½ tūkstančio puslapių žodyną: Lexikon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico Germanicum, kuriame atskiri žodžiai aiškinami ne vien literatūriniais (iš Biblijos ir kt.) pavyzdžiais, bet ir iš gyvosios kalbos surinktąja tautosaka. O joje yra per 2000 patarlių (nors ir nemaža paimtų iš Biblijos). Žodynas nebuvo išspausdintas. Iš Žilių mokytojo Wilhelmo Teodoro Šimelpenigio jį gavo L. Rėza, o šiam mirus, atiteko Karaliaučiaus slaptajam archyvui. Visą B. žodyno medžiagą plačiai sunaudojo K. G. Milkė, 1800 leisdamas Ruigio žodyno papildytą leidimą. 1857 leisdamas Litauisches Lesebuch, iš B. žodyno A. Schleicher pakartojo 531 patarlę, 137 mįslių ir 100 kitų kalbos pavyzdžių.

Brodskij Izaak (1883 — 1939) žydų kilimo, rusų tapytojas, mokęsis meno akad. Petrapilyje iš Repino tapybos meno. Geriausi paveikslai yra piešti prieš I pas. karą: Žiema, Nubyrėję lapai, Vasaros sodas. Po bolševikų revoliucijos piešė tik vadų portretus. 1934 — 1939 Leningrado meno akad. direktorius. Išsp. Moj tvorčeskij put' 1940.

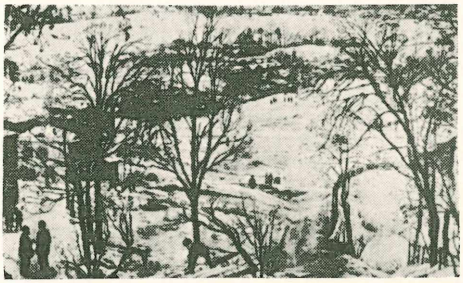

I. Brodskij Žiema

Brodziński Kazimierz Maciej (1791–1835) lenkų poetas ir kritikas. Napoleono žygyje Rusijon dalyvavo kautynėse prie Smalensko 1812. Nuo 1814 įsikūrė Varšuvoje. 1821 — 1832 Varšuvos licėjaus (nuo 1822 univ.) prof. Po 1830 — 1831 sukilimo, kurį jis palaikė patriotine poezija, straipsniais ir prakalbomis (O narodowości polskiej ir kt.), netekęs katedros, išsikėlė Krokuvon, o 1835 Drezdenan. Mickevičiaus Księgi narodu polskiego įtakoje ten parašė mesianistinį Posłanie do braci wygnańców.

K. Brodziński

Poezijoje B. ėmė reikštis nuo 1808. B. buvo vienas iš svarbiųjų lenkų romantizmo pirmatakų, savo literatūrines pažiūras išdėstęs 1818 Pamiętnik Warszawski išsp. reikšmingame straipsnyje O klasyczności i romantyczności. Kad ir nesikratė klasikų poezijos ir sakėsi prieš fantazijos palaidumą, jis praromantikas, jieškojo poezijai originalių pradų, ypač sekdamas Herderiu, iškėlė liaudies dainas kaip poezijos šaltinį. 1819 išleido Pieśni rolników, atvaizduodamas jose ir taip pat savo išgarsėjusioje idiliněje poemoje Wiesław 1829 sodžiaus gyvenimą, šiek tiek pasigaudamas ir liaudies dainų. 1821 išleido savo poezijos rinkinį Pisma, 1826 išleido lenkiškai išverstas čekų, serbų, ukrainiečių dainas. Pieśni ludów słowiańskich. Vertė ir lietuviškas dainas. 1821 savo poezijos rinkinyje išsp. 2 lietuviškas dainas, verstas iš Herderio. 1822 Pamiętnik Warszawski žurnale išsp. O poezyi ludu litewskiego (sutrumpintą L. Rėzos straipsnio iš Beiträge zur Kunde Preussens 1817—1818 vertimą), čia pateik-

damas 10 lietuviškų dainų vertimą. Iš 1825 Rėzos dainų rinkinio B. išvertė dar 16 dainų. Iš viso yra išvertęs 29 dainas (3 iš Herderio ir 26 iš Rėzos). B. raštai buvo išl. 1842—1844 Vilniuje (10 tt.) ir 1872—1874 (8 tt.). 1910 A. Lucki išl. K. Brodzińskiego nieznane poezje i nieznane pisma prozą. 1844 išsp. Wspomnienia mojej młodości (²1901, ³1928).

Gubrynowicz K. B., życie i dzieła I 1917.

Brodzki Viktor (1825—1904) kilimo žydas, skulptorius, mokėsi Petrapilio meno akademijoje, gyveno Romoje. Koperniko,

V. Brodzki Aktas

Batoro, Sobieskio, Mickevičiaus, J. I. Kraševskio biustai; Amūras, Miegas Kauše ir kitos skulptūros.

Broekhuizen Joan (1649 — 1707) olandų poetas, rašęs lotyniškai ir olandiškai. Svarbesnieji jo komentarai Propercijui (1702) ir Tibului (1707). Jo lotyniškosios poemos spausdintos 1684 (Carmina) ir 1711 (Poemata), olandiškosios poemos išsp. 1677 ir 1712. Visas raštų rinkinys pasirodė 1889 ir 1893.

Broga (sl. braga) bravoruose užraugtieji miltai spiritui varyti ir palikę tų miltų išspaudos.

Broglie iš Piemonto kilusi, nuo XVII a. Prancūzijoje įsigyvenusi didikų giminė:

1) Achilles Charles Léonce Victor (1785—1870) prancūzų politikas. 1830 ministeris pirmininkas ir švietimo ministeris, taip pat 1834 — 1835 ir užsienių reikalų ministeris. Su naujais konstitucijos ribojimais nesutikdamas, iš politikos pasitraukė. Napoleono III laikais vertėsi vien religinėmis ir filosofinėmis studijomis. Nuo 1856 prancūzų akademijos narys. Išspausdino Écrits et Discours 1863, Souvenirs 1886.

2) Jacques Victor Albert (1821 — 1901) prancūzų politikas ir istorikas, politikoje griežtas monarchistas ir katalikų bažnyčios teisių gynėjas. Išsp. L'histoire de l'Église et de l'Empire romain au IV siècle 1856—1869. Nuo 1871 parlamento narys ir Prancūzijos atstovas Londone. 1873 — 1874 ministeris pirmininkas ir teisingumo ministeris; taip pat ir 1877. Pasitraukęs iš politikos, atsidėjo istorijai, skelbdamas Le Secret du Roi 1878, Frédéric II et Louis XV 1885, Mémoires 1926.

3) Louis Victor (g. 1892) prancūzų fizikas, nuo 1928 teorinės fizikos prof. Paryžiuje (Sorbonoj). B. pirmasis paskelbė medžiagos bangų pažiūras, sudarė pagrindą medžiagos bangų mechanikai, kurią išplėtė Schrödinger. Išsp. Recherches sur la théorie des quanta 1924, Ondes et mouvements 1926, Introduction à l'étude de la Mécanique ondulatoire 1929, L'Électron magnétique 1934, Matière et lumière 1937, Continu et discontinu au physique moderne 1941, Physique 1947, Ondes, corpuscules, mécanique ondulatoire 1945.

Brokarda (brocardica) glosatorių patarlių forma suredaguoti trumpi teisės taisyklių rinkiniai. 1025 miręs Wormso vyskupas Burhardas buvo surinkęs bažnytinės teisės taisyklių patarles — Brocardicorum opus.

Brokatas puošni raštuota sunki šilko medžiaga, įaustais aukso ar sidabro siūlais, vartojama iškilmių drabužiams bei baldų apmušalams.

Brokeris, makleris Anglijos biržose, perkąs ar parduodąs vertybių popierius savo klientų įgaliojimu ir už tai gaunąs atlyginimą (komisą).

Brokoffi 1) Jan (1652 — 1718) čekų skulptorius. Žymiausias jo kūrinys šv. Jono Nepomuko statula Prahos Karolio tilte.

2) Jan Ferdinand (1688 — 1731) čekų skulptorius, Jono (1) sūnus. Žymiausioji skulptūra šv. Marijos kolona Hradčanuose Prahoje.

Brolava vienoje šeimoje gyvenąs ir drauge šeimininkaująs brolių-seserų šeimos arba jų vaikai. Seniau B. buvo palyginti gana dažna, ir buvo skiriamos trys B. lytys — mažoji, didžioji ir skystėjanti, arba irstančioji. Mažąją B. paprastai sudarydavo tikrieji broliai ir seserys, prie kurių kartais prisiglausdavo ir vienas kitas senesnis giminaitis (netekėjusi teta, senelis). Tokioje B. dažniausiai šeimininkaudavo vyresnysis brolis ir viena sesuo, nors būdavo ir išimčių. Ūkį tvarkąs brolis paprastai sėdavo bandas kitiems šeimos nariams. Didžiąją B. vadino išsiplėtusią mažesniąją B., t. y. kai veda daugiau brolių ir visos šeimos toliau gyvena drauge. Skystąją B. paprastai nusako jau beirstančią kelintos kartos B., kai vieni jų išsiskiria, o kiti ir toliau pasilieka B.

Broliai bendrojo gyvenimo, bendrojo gyvenimo broliai—krikščionių bendruomenė, XIV a. atsiradusi Olandijoje Gerardo Grooto iniciatyva. Jos nariai, nesirišdami

vienuolių apžadais, bendrai gyveno, tam reikalui atiduodami visas savo lėšas, bendrai dirbo, daugiausia perrašinėdami ir platindami Šv. Raštą. Nors paplito ir šiaurės vokiečių kraštuose, bet spaudą išradus, XV a. išnyko, nes jų perrašinėjimo darbas liko nebereikalingas.

A. Hyma The Christian Renaissance.

Brolijos arba sodalicijos — religinės draugijos, kurių tikslas yra viešas kultas: pvz. Šv. Sakramento garbinimas, Škaplierių, Rožinio, atskirų šventųjų ir kt. B. turinčios teisę įjungti kitas tos pačios rūšies B., vadinamos arkibrolijomis.

Lietuvoje B. labiausiai buvo paplitusios XVII ir XVIII a., o XIX a. vysk. — Valančiaus laikais. Daug jų rūpindavosi ir bažnytinio giedojimo ugdymu. Šioms brolijoms buvo ruošiamos atitinkamos knygutės, o nuo XVIII a. pabaigos dažniausiai viename lape būdavo spausdinama brolijos įsirašymo taisyklės, maldos ir įsirašiusiųjų pasižadėjimai.

Jau XVII a. jėzuitas Jonas Jaknavičius, jo biografų žiniomis, buvo paskelbęs net trijų brolijų knygutes — 1630 lietuviškai ir lenkiškai šv. Jėzaus kūno B., tais pačiais metais lenkiškai Vilniaus šv. Juozapo ir Nikodemo B., 1639 taisykles ir giesmes šv. Izidoriaus B. Tačiau nė vieno tų leidinių nėra išlikta. Tos pačios B. pradėtos kurti ir Žemaičių vyskupijoje. Šiaipjau B. skaičius Lietuvoj nuolat didėjo: jos buvo kuriamos beveik kiekvienoje parapijoje, o 1749 net buvo lietuviškai išspausdinta beveik visoms B. skiriama Kninga Juzupa S. apey wisokies Broctwas. 1856—1863 ypač Žemaičių vyskupijoje pasklido Blaivybės B., kurioms buvo pagaminta ir plati literatūra ir kurios Žemaitijoje girtavimą beveik visiškai buvo panaikinusios. 1863 sukilimo metu Muravjovas uždraudė ne vien Blaivybės draugijas, bet ir kitas brolavas, išskyrus tokias, kurioms administacija buvo išdavusi atskirus leidimus. Po to uždraudimo brolijoms tekdavo veikti slaptai, bet jos negalėjo spausdinti įsirašymo lapų ir kitos literatūros Po 1905 tolerancijos manifesto jos tuoj pradėjo atvirai veikti ir plėstis.

Brolių kapų paminklas

Brolių kapai (Brālu kapi) — taip Latvijoje vadinami jų karių kapai. Didžiausi ir gražiausi B. K. yra Rygoje. B. K. tvarkydavo tam tikras komitetas, kuris gaudavo lėšų iš visuomenės ir valstybės iždo.

Brom 1) Eduardus 1862—1935) olandų lyrikas, sonetų rašytojas. Išsp. Felice en andere Gedichten 1892, Opgang 1896, Verzen 1909, Dantens Opgang 1923.

2) Gerard (g. 1882) olandų meno kritikas ir rašytojas. Nuo 1923 meno istorijos profesorius. Išsp. Vondels Bekering 1907, Areopaag 1923, Katholiek 1924, Romantiek en Katholicisme in Nederland 1926. Įsteigė žurnalą De Beiaard.

Broma atverta ing viečnasti — viena pirmųjų lietuviškų originaliųjų asketinių knygučių, pirmą kartą kun. Mykolo Ališauskio (Olševskio) išspausdinta Vilniuje Pranciškonų spaustuvėje 1753. Kad ir smarkiai peikiama tiek teologų, kam suprastino įvairius teologinius klausimus, tiek kalbininkų dėl pilnos polonizmų kalbos, betgi ji visą šimtmetį lietuvių žmonių labai mėgiama tikybinė knyga. Todėl tarp 1753—1851 susilaukė 20 leidimų, t. y. kas penkti metai ji buvo kartojama: XVIII a. dažniausiai Vilniaus akademijos ir bazilionų spaustuvių, XIX a. bazilionų, Rommo ir Dvorčiaus spaustuvės. 1851 dviem leidimams pasirodžius, vyskupas M. Valančius buvo B. perredagavęs ir buvo manęs ištaisytą spausdinti, bet nuo tos minties atsisakė. Vėliau ją atstojo iš lenkiško perdirbti ir daug kartų draudimo metu spausdinti Vartai dangaus. Visi B. leidimų spausdinimo metai nurodomi teksto viduje atsakymu į klausimą, kiek metų sukako nuo Kristaus gimimo. Tiktai 1824 ir vienas 1851 leidimas toje grafoje palieka 1799.

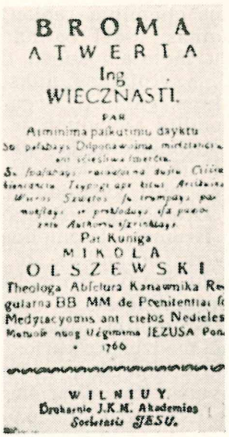

BROMA
ATWERIA
Ing
WIECZNASTI.
PAR
Atminima paskutinių daykty
Pat Kuniga
MIKOLA
OLSZEWSKI
WILNIUY
Drukarnie J.K.M. Akademiey
Societatis JESU.

Bromalinas. Bespalviai, saldoko skonio kristaliniai milteliai, sergant nervų ligomis, vartojami kaip vidiniai vaistai. Tai švelnus kalio bromido pakaitalas.

Broman 1) Ivar (1868—1946) švedų anatomas, Lundo universiteto profesorius, daugiausia dirbęs embriologijos srityje. Leido apžvalgą Normale und abnormale Entwicklungen der Menschen, paskiau nuo 1911 Grundriss der Entwicklungsgeschichte des Menschen. Išsp. Människokroppen 1934—1936, Människokropens topografiska anatomii 1941.

2) Carl Natanael (g. 1887) švedų pianistas, kompozitorius. Koncertuodavo Skandinavijoje ir Vokietijoje. Komponavo simfonijas, sonatas, romansus smuikui,

Bromas cheminis elementas, jo ženklas Br. Rudai raudonas ėdąs skystis iš halogenų grupės. Atominis svoris 79,916, atominis numeris 35, valentingumas 1—7. Virimo temperatūra 58° C, lydimo temperatūra —7,36, lyginamasis svoris 3,14.

B. aptiko 1826 Balard. B. labai veikiąs. Gamtoje jo palaido nėra, tačiau jo junginių yra vandenyje. B. randamas B. karnalito ($KBr . MgBr_2 . 6 H_2O$) pavidalu.

B. yra tamsiai raudonai rudas lakus skystis, aštraus erzinančio kvapo, lengvai jungiąsis su metalais. B. ardo organinius audinius, nes, kaip chloras, B. yra labai godus cheminių reakcijų. B. veikia oksiduodamas, todėl balina organinius junginius. Su metalais duoda druskų, vad. bromidų. B. vartojamas auksui išskirti, B. junginiams gaminti, organinėje chemijoje vandeniliui pavaduoti ir kt.

Bromatologija (gr.) mokslas apie maistą, nustatąs, koks ir kokio kiekio maistas gali būti vartojamas.

Bromberg ž. Bydgoszcz (II t. 491 psl.).

Bromel, Bromelius Olus (1639—1705) švedų botanikas. Jo vardu pavadinta augalų gentis Bromelia L. ir augalų šeima Bromeliaceae.

Bromelija, arba Nerolinas II, yra dirbtinė medžiaga, kurios kvapas primena karčiųjų apelsinų (Citrus bigaradia) žiedų kvapą. Chemikai šią medžiagą vadina beta-naftil-etil eteriu. Ji gaminama iš betanaftolo ir etilo alkoholio. Tai balti kristalai, kurie lydosi 37,5° C, verda 282° temperatūroje; lyginamasis svoris skystu pavidalu $d\frac{50}{50}$: 1.051; tirpsta daugumoje organinių tirpiklių. B. vartojama muiluose ir odekolonuose.

Bromeliniai (Bromeliaceae) augalų šeima iš vienaskilčių (Monocotyledones), iš eilės Liliiflorae. B. auga Amerikos atogrąžos miškuose, dažnai medžių šakose. Jų yra apie 100 rūšių. Svarbiausios rūšys: Fillandrija, Ananasas, Bilbergija. B. tarpe yra svarbių kultūrinių augalų, pvz. ananasas, ir visa eilė įdomių dekoracinių augalų šiltnamiuose.

Bromfield Louis (g. 1896) JAV rašytojas ir žurnalistas. Po I pas. karo daugiausia gyvena Prancūzijoje. Savo romanuose vaizduoja Amerikos ir Indijos gyvenimą. Išsp. The Green Bay Tree 1924 (dramatizuota — The House of Women), The Farm 1933 (nufilmuota), The Rains Came 1938, Night in Bombay 1940, Wild is the River 1941, Mrs. Parkington 1943, What Became of Anna Balton? 1944, The World we live in 1944, Pleasant Valley 1945, Mr. Smith 1951.

Bromidai ž. Bromo vandenilio rūgšties druskos.

Bromidrozė dvokiąs prakaitas, dažniausiai kojų. Atsiranda suskilus ir susimaišius prakaitui, riebalams ir suragėjusių odos ląstelių liekanoms. Nuo jų greit permirksta kojinės ir apavas, ir jau iš tolo dvokia.

Brominimas organinės chemijos procesas, kuriuo vienas ar daugiau vandenilių pakeičiami bromo atomais. Geležis, jos halogenų druskos ir kitos medžiagos čia veikia kaip katalizatoriai.

Bromley pietryčių Anglijos miestas Kento grafijoje, į pietvakarius nuo Londono; 65.000 gyventojų (1952). Elektros reikmenų ir batų pramonė.

Bromo acetonas — ašaras varantis preparatas (lakrimatorius).

Bromo junginiai ir druskos. Bromo vandenilis, bromo vandenilio rūgštis, arba hidrobromidas. Formulė HBr. Vandeny tirpstančios dujos. Ore „rūksta" (sudaro debesis). Stiproka rūgštis. Pagaminama arba iš elementų H_2 ir Br_2, arba ją fosforo rūgštimi išstumiant iš jos druskų.

Bromo preparatai: bromidai — kalio, natrio, kalcio, stroncio, nervus raminą vaistai. Perdidelį jų kiekį paėmus, galima apsinuodyti.

Bromo saligeninas, bromsalizolis, $C_7H_7 Br O_2$, perliniai žvyneliai, 0,3—0,6 g dozėmis vartojami kaip vaistas nuo spazmų.

Bromo vandenilio rūgšties druskos arba bromidai, pvz. natrio bromidas NaBr, kalio bromidas KBr. Medicinoje vartojamos vaistu nervams raminti. Sidabro bromidas AgBr jautrus šviesai ir vartojamas fotografijoje. Natrio hypobromitas, NaBrO veikia balindamas. Kalio bromatas, $KBrO_3$, 0,01% koncentracijos, vartojamas kviečių kepamajai vertei pagerinti.

Bromuralis — miegą varą švelnūs, raminantieji vaistai. Tai yra balta, silpno kartumo kristalinė medžiaga. Mažai tarpi vandenyje. Vartojant nėra perdaug žalingas, bet jo vartojimas kartais gali ir įpročiu virsti.

Bronchai (bronchus) — kvėplės — kvėpuojamosios gerklės (trachėja) atšakos, kurios, įėję į plaučius, suskyla į daugiau atšakėlių. B. yra dešinysis ir kairysis, kurie atsiskiria ketvirtojo krūtinės stuburkaulio augštumoje. Dešinysis B. yra trumpesnis, platesnis ir storesnis už kairįjį; ilgis apie 3 cm. Kairysis B. plonesnis, ilgesnis, daugiau išlenktas; ilgio 4—5 cm. B. sienoms pamatą daro kremzliniai nesusieiną žiedeliai, užimą tik $^2/_3$ viso apskritimo (forma raidės C). Žiedelių plotis 3—4 mm, storis 1,0—1,5 mm. Tokių žiedelių dešiniajame B. yra 6—8, kairiajame 9—12. Vienas su kitu žiedelius riša raiščiai. B. vidus išklotas gleivine.

Bronchiektazė difuzinis arba lokalizuotasis bronchų išsiplėtimas. B. dažniausiai pasitaiko chronišku bronchitu, ypač bronchiolitu sergant, emfisematoziniams plaučiams susitraukiant, pleuritu ir plaučių uždegimu sergant. Nors B. pasitaiko ir mažiems vaikams, bet dažniausiai būva pagyvenusiems, ir dažniau vyrams, negu moterims. Bronchų išsiplėtimas būva cilindrinis arba varpsties pavidalo, o išsiplėtoja, užsikimšus smulkiems bronchams, arba alveoloms įdegime, arba hipostazei susiaurėjime, arba pleuritiniams suaugimams per didelį kosulį. B. dažniausiai pasitaiko vidurinėse arba apatinėse plaučių dalyse nuo žirnio ligi vištos kiaušinio didumo.

Bronchinė astma, arba kvėplinis dusulys — susirgimas dusulio priepuoliais, ypač atsikvėpiant, ir dažniausiai nakčia. Priepuolyje plaučiai išsiplėtę. B. A. priepuoliai, manoma, atsiranda dėl bronchų muskulatūros susitraukimo ir dėl bronchų gleivinės sekrecijos anomalijų. Liga gali atsirasti, įkvėpiant įvairios medžiagos, kvapų, dulkių. B. A. priklauso alerginių ligų grupei.

Bronchinės, arba kvėplių liaukos yra bronchų sienelėse, jos gleivinėje.

Bronchinė tuberkulozė tuberkulozinis bronchinių liaukų susirgimas; vaikų amžiaus tuberkulozė. Liga nesunki, paprastai baigiasi visišku pasveikimu.

Bronchiostenozė broncho susiaurėjimas. Broncho spindis gali susiaurėti, spaudžiant kaimyniniams organams (limfinių liaukų padidėjimas, procesai mediastinume, aortos aneurizmai, abscesai, plaučių navikai). Parietalinių susiaurėjimų duoda randai (sifilis, malėjas). Dažniausių susiaurėjimų duoda pašaliniai kūnai, pakliuvę į patį bronchą. Simptomai — dusulys, cianozė, stenotinis skambus, švilpiąs ūžesys.

Bronchitas bronchų gleivinės uždegimas. Paprastai B. užgriebia abu plaučius. Stambiųjų bronchų gleivinės uždegimas vadinamas tracheobronchitu, smulkiųjų vadinamas bronchiolitu. B. būva aštrios formos ir chroniškas. Aštrusis tracheobronchitas suaugusiems nėra pavojinga liga: gydant, kartais ir visai be gydymo paprastai, po kelių dienų arba savaičių pati savaime praeina. Įsigali dažnai po slogos, laringito, infekcinių ligų, nuo kaikurių vaistų, metalinių arba mineralinių dujų ir dulkių. B. būva išsiskleidęs abiejuose plaučiuose. Iš pradžios pasireiškia sausais karkalais, vėliau gali atsirasti ir jų drėgmių.

Chroniškasis B. dažniausiai pasitaiko vyresniame amžiuje ir plaučių išplėtimo (emfizemos) lydimas. Chroniškajam B. reikšmingi staziniai reiškiniai mažajame kraujo apytakos rate (kaklo venų išsiplėtimas, cianozė, dešiniosios širdies padidėjimas). Ligos eiga ilga, su pagerėjimai vasaros metu ir pablogėjimais rudenį ir žiemą. Skreplių būva arba labai maža, bet didelis kosulys su astminiais priepuoliais, arba su gausiu skreplių kiekiu. Kaikada chroniškiems bronchitikams pasidaro bronchų išsiplėtimas — bronchiektazė. B. capillaris (bronchiolitis) paprastai atsitinka vaikams arba vyresniame amžiuje. Sumažėjus bronchų spindžiui dėl gleivinės pabrinkimo, skreplių padaugėjimo, tokiems ligoniams lengvai užsikemša bronchai ir atsiranda dusulys, kvėpavimo padažnėjimas, cianozė. Kartais gali būti ir temperatūra pašokusi. Galutinai B. neretai pereina į plaučių uždegimą.

B. serga ir naminiai gyvuliai, ypač arkliai. Būva chroniškas ir smarkus, dažnai lydįs limpamąsias ligas, pvz. geležuonis, gripas ir kt.

Bronchoplastika chirurginė operacija broncho fistulai uždaryti.

Bronchopneumonija lobarinis—kataralinis plaučių uždegimas, būdingas tuo, kad procesas eina atskirais židiniais. B. atsitinka dažniausiai vaikams ir vyresniame amžiuje po tymų, kokliušo, difterito, gripo.

Bronchito priežastimi yra bakterijos (strefo stafylo — pneumokokai), o temperatūra esti augšta — 40° C ir daugiau. Liga prasideda abiejuose plaučiuos. Trunka 4—6 savaites, kartais ir ilgiau.

Bronchoskopas medicininis įrankis, kuriuo galima tiesioginiai bronchus apžiūrėti.

Bronchoskopija bronchoskopo įleidimo į bronchas aktas. Medicinoje ja ne tik bronchas tiria, bet ir iš jų šalina netikėtai patekusius pašalinius kūnus, pvz. vaisių kaulelius, sagas.

Bronchotomija bronchų pravėrimas, — tokia chirurginė operacija. Ji reikalinga į bronchas patekusiam pašaliniam kūnui pašalinti arba naujam takui padaryti, kad oras į plaučius patektų, jei trachėja būva neprieinama ir tracheotomijos keliu tikslas nepasiekiamas.

Brong. Taip gamtininkai trumpina A. Brongniart'o pavardę.

Brongniart 1) Adolphe Téophile (1801—1876) prancūzų botanikas. Veikale Énumération des genres de plantes cultivées au Musée d'histoire naturelle de Paris 1843 sudarė jo pavadintą natūraline augalų sistemą. Išsp. Histoire de végetaux fossiles 1828—1837.

2) Alexandre (1770—1847) prancūzų geologas, 1797 École de France profesorius, 1800 Sévres porcelano fabriko direktorius. Išsp. Traité élémentaire de minéralogie 1807, Classification et caractères minéralogiques des roches homogènes et hétérogènes 1827, Traité des arts céramiques ou des poteries 1844.

3) Alexandre Théodore (1739—1813) prancūzų architektas, nuo 1781 architektūros akademijos narys. Žymiausias jo pastatas neograikinio stiliaus Paryžiaus biržos rūmai, Hotel de Condé.

Broniewski Władyław (g. 1898) lenkų poetas ir rašytojas. Jo poezija kovinga, bet kultūringa. Išspausdino Wiatraki 1925, Trzy salwy 1925, Dymy nad miastem 1927, Troska i pieśn 1932, Krzyk ostateczny 1938, Bagnet na broń 1944.

Bronikowski Ksawery (1797—1857) vienas iš 1830 metų sukilimo organizatorių Lenkijoje. Išsp. Les griefs nouveaux des cabinets européens contre le cabinet russe 1832.

Broniowski Marcin (m. apie 1620) XVI a. lenkų istorikas ir keliautojas, Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro sekretorius. Nusiųstas 1579 į Perekopo totorius, apie metus išbuvo ten nelaisvėje ir 1595 išsp. Tartariae descriptio.

Bronislova (apie 1213—1259) palaimintoji (šventė VIII 30). Lenkijoje buvo laikoma globėja nuo bado ir maro.

Bronislavskis vienas sukilėlių vadų 1863 Lietuvoje, veikė drauge su Dluskiu-Jablonovskiu ties Stempliais 1863 V 11—12 ir Draginėnais.

Bronskis Kristupas XVI a. Lenkijoje ir Lietuvoje veikėjas, arionas, autorius 1595 išsp. Apokrisis, nukreiptos prie Petrą Skargą.

Bronte trys anglų rašytojos seserys:

1) Anne (slapyvardis Acton Bell; 1820—1849) rašė romanus ir religinę lyriką. Išspausdino Agnes Grey 1847, The Tenant of Wildfell Hall 1848.

2) Charlotte (slapyvardis Currer Bell; 1816—1855). Kovotoja dėl moterų teisių. Pirmąjį romaną parašė iš savo studijų atsiminimų. Išgarsėjo romanu Jane Eyre 1847. Visi jos romanai paremti siauru jos gyvenimo patyrimu, bet atvaizduotu stipriai ir gyvai. Išsp. Shirley 1849, Villette 1853.

3) Emily (slapyvardis Ellis Bell; 1818—1848) poetė ir romanistė. Garsiausias jos romanas Wuthering Heights 1847.

Bronthotherium, Titanotheridae šeimos, Perissodactyla būrio dideli žinduoliai (apie 2½ m). gyvuliai, primeną raganosius. Jie gyveno trečiaeilėje gadynėje. Sprendžiant iš dantų, B. galėjo misti sultingais augalais. Dabar randama likučių viršutiniojo oligoceno sluogsniuose Š. Amerikoje (pietų Dakotoje ir Nebraskoje). Jų svarbiausias pažymys — pora didelių išaugų (ragų).

Brontometras aparatas, registruojąs žaibus kartu su oro slėgimo, vėjo greitumo ir kritulių pasikeitimais. 1890 sugalvojo G. I. Symons.

Brontosauras Marsh. (Apatosauras) išmirusiųjų roplių gentis, dinosaurų būrio, sauropodų pobūrio. B. kūnas siekęs ligi 22 m ilgio. Griaučiai užtikti apatiniosios kreidos sluogsniuose Š. Amerikoje (Wyominge ir Coloradoje).

Bronza vario (Cu) su alvu (Sn) lydinio bendras pavadinimas. Vario jame būva nuo 94 ligi 80%. Kaikada B. būva dar ir kitų metalų. Ryšium su B. sudėtimi žymiai keičiasi ir B. savybės. Paprastai B. metalas geltonos spalvos, standus, labai gerai apdirbimas ir svidinamas, gerai tinka lieti (lydymo temperatūra 800—900°). Dabartiniu laiku technika vartoja šių rūšių B.: a) minkšta B. (94% Cu+6% Sn); b) B. mašinoms (90% Cu+10% Sn), apdirbama pjovimu ir liejimu; c) patrankų B. (86% Cu +14% Sn) kietas standus metalas, kol nikelinio plieno nebuvo išrasta, kaikuriose valstybėse vartotas patrankų tūtoms gaminti; d) varpų B. (80% Cu+20% Sn), dar kietesnis metalas su gražiu skambėjimu, vartotas anksčiau varpams lieti. Dabar dideli varpai gaminami plieniniai. Be šių normaliosios B. rūšių, technikoje vartojamas nemažas kiekis vad. specialių B.: e) aliuminio B. (93% Cu+7% Al); f) manganinė B. (apie 95% Cu+5% Mn). Specialia B. vadinama taip pat ir g) fosforinė B., h) silicio B. ir kt.; raudonoji B.; fosforinė B. normaliųjų B., tačiau sulydyta, su fosforo pagalba nuvalyta nuo vario oksido (Cu_2O) tai didina metalo stiprumą; silicio B. — varis su nedidele silicio įmaiša (apie 0,02%) vartojamas telefono ir telegrafo laidams; raudonoji B. su cinko priemaiša (nuo 2 ligi 7%).

B. žmonijai žinoma nuo tolimos senovės. Iškasenose ir Lietuvoje randama įvairių daiktų iš B. Toji senovės B. kaip rodo padarytosios analizės, turėjo truputį kitą sudėtį, negu mūsų dabar vartojamoji B.

Bronzinė liga ž. Addisono liga (I t. 31 psl.).

Bronziniai vekseliai, arba išpūstieji vekseliai, yra tokie vekseliai, kuriuos duoda ar pramanyti asmenys, ar tokie, kurie tų vekselių apmokėti negali.

Bronzino Angiolo (Agnolo di Cosimo; 1503—1563) italų tapytojas, Pontormos mokinys, vienas žymiausiųjų Florencijos manieriškumo atstovų. Religinėmis temomis paveikslus (Kristus pragare, Šv. Lauryno kankinimas, Kristus ir Magdelena) piešė, nusižiūrėjęs Mykolą Angelą. Itin mėgo apnuogintų kūnų kompoziciją, kur kūnus vaizduodavo skulptūriškai. Pagarsėjo portretų tapyba (portretai: Lukrecijos Panciatichi Cosimos Medici, Toledo kunigaikštienės Elenoros). Jo darbo portretai padaryti su dideliu tikslumu ligi smulkiausių akcesorijų dalių, šaltais spalvų tonais,

nesigilinant į vaizduojamų asmenų psichiką.

Bronzitas piroksenų grupės mineralas; (Mg, Fe) SiO_3. Kietumas 4–5, spalva bronziniai ruda, žalsva, gelsva; lyginamasis svoris 6. B. dažnai randamas uolienose kaip viena iš jas sudarančiųjų medžiagų drauge su olivinu, noritu, serpentinu ir gabru. Atmainos: bastitas, festinas, diaklozitas.

Bronzos amžius ž. Žalvario amžius.

Brook Alexander (g. 1898) rusų kilmės JAV tapytojas. Vadovauja Cross River tapybos mokyklai. Jo paveikslų subtilios spalvos, šviesos bei šešėliai įspūdingi. Svarbiausi paveikslai: Mano žmona, Mano sūnus Sandy, Sargybiniai, Vėjuotas dangus.

Brooke Rupert (1887—1915) anglų poetas. I pas. karo metu dalyvavo Dardanelų ekspedicijoje, kur nuo kraujo apsikrėtimo mirė. Išsp. Poems 1911, Other Poems 1915, melodramą Lithuania ir Collected Poems 1915.

Brook Farm (Institute of Agriculture and Education) viena stambesniųjų furjeristinių kolonijų JAV, įkurta 1841 transcendentinės bendruomenės West Roxbury, Mass. B. R. turėjo apie 200 akrų žemės ir išsilaikė ligi 1847. Bendruomenės tikslas buvo savo nariams duoti progos dirbti protinį ir fizinį darbą. Be kitų, B. F. nariais buvo teologas W. Channing ir rašytojas N. Hawthorne, pavaizdavęs B. F. gyvenimą Blithedale romance 1852.

Brookhaven pajūrio vietovė į rytus nuo Brooklyno, pietų Long Islando pakraštyje. 1952 čia įrengta valstybinė atominių tyrinėjimų laboratorija su didžiausiu atomų skaldytoju—betatronu.

Brooklyn viena iš penkių (didžiausioji) New Yorko dalių. Administracijos atžvilgiu B. apima Kings County, apie 202 km^2 su 2.716.000 gyventojų (1950), bet geografiškai B. priklauso ir žymiai didesnė Queens County su daugeliu naujai susikūrusių priemiestinių centrų: Maspeth Little Neck, Bayside, White Stone, Flushing, Elmhurst, Hollis, Forest Hills, Richmond Hill, Jamaica, Far Rockaway. Toks B. turi arti 5 milionų gyventojų ir plečiasi į rytus, nes iš kitų pusių yra supamas vandens. B. užima vakarinę Long Island salos dalį, nuo Manhattano salos (New York City) skiriamas East River sąsiaurio, per kurį su ja jungiamas 5 tiltais ir 12 požeminių tunelių. Ties siauriausia East River vieta, kur yra seniausioji B. dalis, pastatyti kabantieji B. ir Manhattano tiltai. Nuo čia į šiaurę yra B. dalis Williamsburg, o į pietus South B. Williamsburge įsikūrė daugumas pirmųjų (ligi 1914) lietuvių imigrantų, apsigyvenusių didžiajame New Yorke. Čia kūrėsi ir pirmieji tremtiniai 1946—1949. Tirščiausiai lietuvių gyvenamas rajonas yra abipus Grand Street ir Union Avenue su dviem katalikų bažnyčiomis (Angelų Karalienės ir Apreiškimo), laikraščių redakcijomis, parapine ir šeštadienine (nuo 1949) mokyklomis, knygų leidyklomis (Gabija), klubais ir verslų įmonėmis. Prasigyvenusiems lietuviams išsikėlus į nuošalesnes rezidencines B. vietas, Williamsburg pasiliko ir toliau didžiojo New Yorko lietuvių kultūrinio gyvenimo centru.

B. senamiestyje koncentruojasi administracinės įstaigos ir prekybos bei bankų veikla. Čia yra lietuvių katalikų šv. Jurgio bažnyčia. Pramonės svarbiausios šakos: mašinų gamyba, drabužių, siuvyklos, vaistų, chemikalų, dažų, spaudos, cukraus, saldainių, biskvitų, konservų. 1824 įkurtas karo laivynui New York Navy Yard apima 144 akrus su 4 sausaisiais dokais (ligi 210 m ilgio). Bendras krantinių ilgis prekybos laivams apie 55 km. B. uostas gali sutalpinti 500 didelių laivų.

B. yra per 30 parkų. Iš jų didžiausias (526 akrų su 61 akro ežeru) Prospect parkas su botanikos ir zoologijos sodais. Prie jo yra B. biblioteka (2 milionai tomų) ir B. muzėjus. Mokslo įstaigos: 3 universitetai, 1854 įsteigtas politechnikumas, meno ir mokslo institutas, muzikos akademija, kelios kolegijos, iš kurių didžiausia B. College (15.000 studentų), daugybė įvairių specialiųjų ir augštesniųjų mokyklų. B. esama (1953) per 1000 įvairių tikybinių maldnamių. Iš ligoninių didžiausia yra Brooklyn State ir Kings County.

B. vietoje senovėje gyveno indėnų canarsie gentis. 1636 čia olandai ateiviai įkūrė Breuckelen miestelį, kuris 1777 turėjo ligi 3500 gyventojų; iš jo išaugo B., 1834 gavęs miesto teises. Atskirai susikūręs Williamsburg 1851 taip pat gavo miesto vardą, o 1855 jis drauge su Bushwicku ir Greenpointu buvo sujungtas su B. 1898 sujungtas su New York.

B r o o k l y n o l i e t u v i a i. Jie pradėjo čia kurtis apie 1870. 1954 Brooklyne (Kings ir Queens cnts.) esama ligi 40.000 lietuvių, kurių ligi 75% gimę JAV, o apie 2000 atvykę po 1946. Oficialūs gyventojų surašymo duomenys rodo visame New Yorke kartu su Brooklynu buvus 1920 26.818, 1930 31.173 (iš jų Lietuvoje gimusių 5005), 1940 16.060. Tačiau tie duomenys nėra tikslūs, nes daug lietuvių tokie neužsirašo; kita vertus, į lietuvių skaičių kartais yra įtraukiami ir nelietuviai, gimę Lietuvoje. Brooklyne gyvena per 90% visų New Yorko lietuvių, ir čia koncentruojamas New Yorko lietuvių kultūrinis veikimas.

Pirmaisiais įsikūrimo dešimtmečiais lietuviai daugiausia spietėsi Williamsbourghe, kur ir po 1949 laikosi daugumas lietuvių verslo įmonių ir kultūrinių institucijų. Po

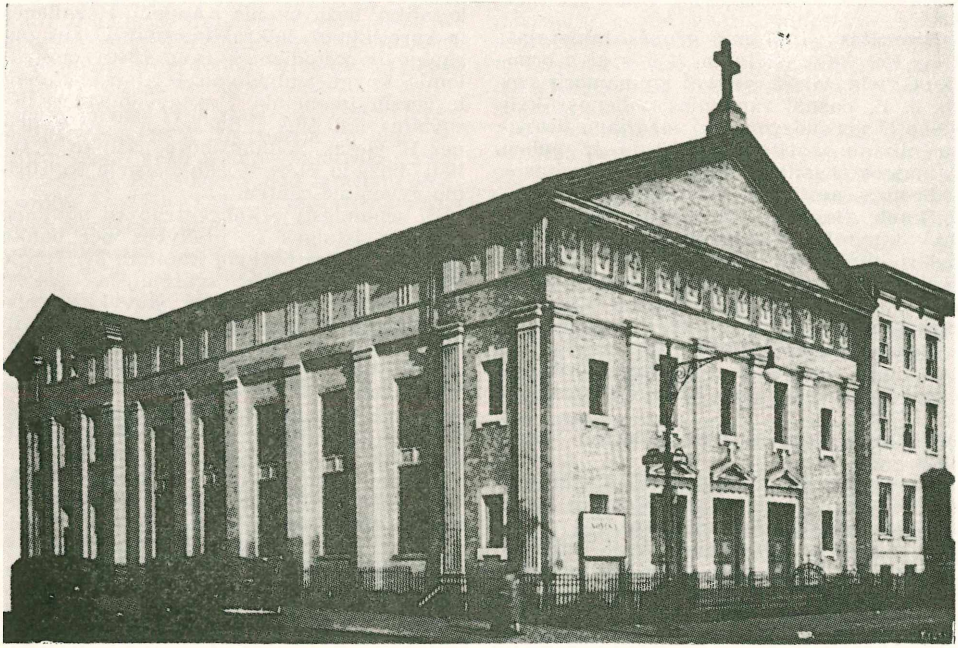

Angelų karalienės parapijos bažnyčia Brooklyne

II pas. karo lietuviai pasinešė į naujesnius B. rajonus — Woodhaveną, Richmondą, Hillį, East New Yorką, Jamaicą, Maspethą ir kt. Šiuo metu daugumas lietuvių tuose rajonuose ir gyvena. Kita sena lietuvių kolonija yra B. senamiesčio (Central B.) rajone ir Sooth B., kuri buriasi apie šv. Jurgio lietuvių parapiją.

Parapijos. Apie 1882 buvo kilęs sumanymas čia kurti lietuvių parapiją, bet kliudė lenkai. 1884 bendras New Yorko ir Brooklyno lietuvių susirinkimas įkūrė Šv. Trejybės draugiją, kuri ir suorganizavo to paties vardo parapiją. Savo bažnyčios įsigyti pradžioje neįstengta, ir pamaldos buvo laikomos iš Baltimorės pakviesto kunigo lenkų šv. Kazimiero bažnyčioje New Yorke. 1885 parapiją perėmė kun. A. Varnagiris, bet negalėdamas su lenkais sutarti, 1886 IV 11 išvyko. 1888 II 23 šv. Trejybės draugijos susirinkime nutarta kurti naują šv. Jurgio parapiją, kurios bažnyčiai nupirkta du sklypai. Klebonu buvo paskirtas kun. M. Juodišius, pastatydinęs bažnyčios rūsį, ir čia 1888 XII pradžioje buvo atliktos pirmosios lietuvių pamaldos. Kun. Juodišiui savo vardu užsirašius visą parapijos turtą ir jį pardavus (jam 1891 vysk. J. Loughlin atėmė teisę eiti kunigo pareigas), 1894 IV 8 visų B. lietuvių draugijų atstovų susirinkime nutarta pakeisti parapijos vardą į Šv. Mergelės Marijos, Angelų Karalienės, ir surasti kitą vietą bažnyčiai. Išrinktoji komisija rado atitinkamą vietą, ir ten salėje buvo įrengta laikinoji bažnyčia, kurioje naujas klebonas kun. V. Kriaučiūnas 1896 III 1 atlaikė pirmąsias mišias. 1898 II 28 parapiečių susirinkime nutarta pirkti bažnyčią S. 4 ir Roebling gatvių kampe. Iš mirusio kun. Kriaučiūno 1898 pabaigoje parapiją laikinai perėmė vėlesnysis kardinolas kun. G. Mundelein, o iš jo 1899 IV 9 kun. A. Milukas. Šiam klebonaujant, nupirkta kita bažnyčia, kurioje pirmosios pamaldos įvyko 1899 X 30. Nuo 1900 II 13 parapiją perėmė kun. A. Varnagiris, čia tarp kito ko įkūręs 1906—1923 veikusią parapinę mokyklą. 1914—1935 IV 12 čia klebonu buvo kun. S. Remeika, po jo kun. J. Aleksiūnas. Parapijoje veikia 11 draugijų. 1936 organizuotas vaikų choras, 1938 basebollo klubas, 1937 Angelo Sargo draugija, Vyčių 44-ji kuopa, 1938 kadečių klubas. Bažnytinis choras veikia nuo parapijos įsikūrimo. Jam 1927—1951 vadovavo P. Dulkė. Parapijos salėje 1952 įkurtas ateitininkų židinys.

1909 V įkurta antroji, šv. Jurgio parapija su bažnyčia. Tai mažiausia lietuviška parapija ir bažnyčia B., bet reikšminga lietuvybės gaivintoja Centriniame B. rajone. Klebonai A. Kuodis (pastatęs bažnyčią), N. Pakalnis, E. Paulionis, A. Petrauskas.

1913 pradėta rūpintis ir trečiosios para-

jos įkūrimu. Įteiktas apie 1000 lietuvių pasirašytas prašymas vyskupui, kuris ir pavedė jiems 1863 vokiečių įkurtą parapijos bažnyčią su mokykla, seselių vienuolynu ir klebonija, nes vokiečiams iš šio rajono išsikėlus, jų parapija buvo atsidūrusi sunkioje būklėje, bažnyčia ir mokykla apsunkintos skolų buvo apleistos. Ši Šv. Mergelės Apreiškimo parapija buvo 1914 lietuvių perimta už 80.000 dolerių. Bažnyčios vidus buvo iš naujo įrengtas, o mokyklos salė 1952 buvo gražiai išdekoruota. Ja naudojamasi koncertams, susirinkimams, suvažiavimams. Ši vieta virto B. svarbiausiu kultūriniu židiniu. Parapijos klebonai: N. Petkus (1914—1923), J. Pauliukas (1923—1926), A. Kuodis (1926—1929), E. Paulionis (1929—1934), N. Pakalnis (nuo 1934). Veikia įvairios parapinės draugijos ir Lietuvos Vyčių kuopa. Bažnytinis choras, nuo 1947 vadovaujamas muziko P. Sako.

Lietuvių protestantų tikybinius reikalus aprūpina 1951 X 23 įkurta New Yorko Lietuvių Protestantų parapija, kuri pamaldas atlieka evangelikų liuteronų šv. Jono bažnyčioje Brooklyne. 1905 III 5 čia buvo įkurta ir savarankiška lietuvių liuteronų parapija.

1927 buvo pradėta kurti ir tautinė lietuvių parapija.

Organizacinis gyvenimas. Įsikūrus 1875 New Yorke šv. Kazimiero draugijai, kurį laiką jai priklausė ir kiek tiek brooklyniečių. Seniausioji B. draugija yra 1886 IX 5 įsikūrusi šv. Juozapo. 1893 įsteigta šv. Jurgio ir Piliečių, 1894 Gedimino ir S. Maliauskio (Homolickio) įkurta socialistinė Apšvietos draugija; kiek vėliau dar ir Martyno Liuterio, 1896 Lietuvių respublikonų ir demokratų klubai, 1897 šv. Petro ir Povilo, 1898 Vytauto, Teatrališka-muzikališka draugijos, Lietuvių socialistų klubas. 1901 siuvėjų unijos (ACW) 54-sis lokalas, kuriam prieš II pas. karą priklausė ligi 1500 siuvyklose dirbančių lietuvių. 1903 X 9 įkurta Simano Daukanto dramatiška ir pašalpos, apie 1904 Lietuvaičių, 1905 II 15 Lietuvos Laisvės draugijos, 1907 Lietuvių ūkesų politiškas klubas, LSS 19-ji kuopa jau 1907—1908 organizavusi vad. Liaudies universitetą, 1909 D. L. K. Mindaugo dr-ja.

Prieš I pas. karą kurį laiką čia veikė Mildos, Harmonijos ir Vyturėlio chorai. Pastarasis 1913 statė Kornevilio Varpus (pelnas buvo paskirtas Tautos Namų Vilniuje fondui). 1911 įkurta K. Strumskio ir V. Bukšnaičio Scenos Mylėtojų draugija vertėsi daugiausia operečių statymu. 1912 M. Petrauskas čia buvo įkūręs lietuvių muzikos konservatoriją ir vadovavo Šviesos chorui. 1915 K. Strumskis su V. Bukšnaičiu organizavo iš anksčiau veikusiųjų chorų sudarytą dainininkų operetės chorą, kuris statė 34 operetes ir daug gastroliavo po lietuviškas kolonijas. Nuo 1952 jame daugiausia dalyvauja dainininkai iš naujųjų ateivių. Chorui vadovavo ar vadovauja K. Strumskis (1915—1936), V. Bukšnaitis, P. Bajoras, V. Tomkiūtė-Pranskienė, K. V. Banaitis, M. Liuberskis, J. Stankūnas. Jis ruošia savo metinius koncertus ir dalyvauja įvairiuose viešuose parengimuose. 1953 H. Kačinskas, J. Blekaitis ir A. Škėma įkūrė dramos studiją, pirmą spektaklį (Cronino Jupiteris juokiasi) suvaidinusią 1954 IV 6. 1952 įsteigtas Lituanistikos Institutas, virtęs Chicagos Lit. Instituto seminaru. 1949 įkurta šeštadieninė Maironio vardo lituanistikos mokykla, kurioje išeinamas lituanistinių dalykų kursas pagal nepriklausomosios Lietuvos gimnazijų programą. 1952 ji išleido pirmąją abiturientų laidą. 1949 Apreiškimo parapijos mokykloje pradėjo veikti D. Kunskaitės vadovaujama lituanistinė grupė. 1951 III 10 suorganizuota Lietuvių mokytojų draugija, 1951 XI 18 sušaukusi rytinių valstybių lietuvių mokytojų suvažiavimą ir įsteigusi to rajono lietuvių mokytojų sąjungą. 1953 prie Amerikos Lietuvių Bendruomenės New Yorko apygardos iš lietuvių kultūrinių organizacijų atstovų sudaryta kultūros taryba. Nuo 1949 veikia J. Matulaitienės vadovaujama tautinių šokių grupė. 1949 įkurtas Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungos skyrius. 1939 pradėjo veikti komitetas Dariaus—Girėno paminklui statyti, tam reikalui ligi 1954 sukaupęs aukų per 5000 dolerių. 1952 įkurta Lietuvių žurnalistų sąjunga. 1934 įkurta Moterų vienybės

Apreiškimo parapijos choras Brooklyne

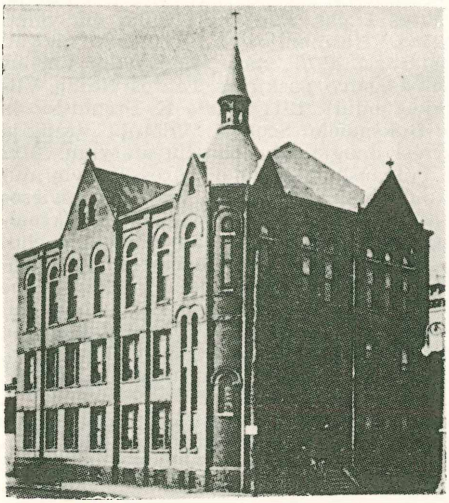

Apreiškimo parapijos mokykla Brooklyne

draugija, 1950 III Amerikos Lietuvių Karo Veteranų 18-sis postas. 1950 V 6 įkurta Lietuvių teisininkų draugijos skyrius. Nuo 1928 veikia J. Ginkaus vadovaujama Liet. radijo draugija. 1903 III 9 įsteigtas Lietuvių gimnastikos klubas, vėliau virtęs Lietuvių atletų klubu. Nuo 1949 veikia krepšinio, stalo teniso ir šachmatų komandos. 1938—1941 veikė New Yorko pirmenybėse dalyvavusi futbolo komanda. 1950 įsteigtas Lietuvių sporto klubas, kurio futbolo komanda 1952 laimėjo Rytų Amerikos vicemeisterio vardą. Ligi 1954 suorganizuotos 4 futbolo komandos. 1951 įkurta lietuvių karių Ramovė. 1951 XII įkurta Amerikos Lietuvių Bendruomenės New Yorko apygarda. 1952 XII 7 įsteigta Lietuvių dailininkų draugija, 1953 XII 13—23 surengusi B. lietuvių meno parodą. Šios draugijos pirmasis pirmininkas yra V. Vitkus. Prieš II pas. karą čia veikė E. Kulbokienės vadovaujamas lietuvių meno ratelis. 1950 įsteigta Lietuvių gydytojų korporacija Fraternitas Lituanica. 1951 pradėjo veikti Lietuvių Jūrininkų sąjunga užsienyje (pirmininkas R. Vilčinskas). 1949 organizuotas Lietuvių katalikų darbininkų klubas. 1951 II 17 įst. Lietuvių dantų gydytojų draugija, nuo 1950 veikia Lietuvių gydytojų draugija, 1950 XI 12 organizuotas Lietuvių tautinių akademinių korporacijų sambūris, į kurį įeina 18 nepriklausomojoje Lietuvoje veikusių studentų korporacijų. Nuo 1949 B. įsikūrė Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos centro komitetas, o nuo 1952 tos sąjungos skyrius. 1949 XI įsteigtas Lietuvių Fronto bičiulių skyrius. 1930 II 16 įsteigtas Amerikos Lietuvių Legiono Tado Kostiuškos vardo postas (nuo 1933 — Dariaus-Girėno pirmasis postas). 1953 V 16 įsteigtas Vilniečių sąjungos skyrius. 1954 IV 4 įsteigta Lietuvių filatelistų draugija, 1951 Lietuvių studentų sąjungos skyrius, 1954 VIII 30 Šviesos sambūrio skyrius. 1951 X 26 įsteigtas M. Lietuvos bičiulių sąjungos skyrius. 1950 I 6 įsteigtas Lietuvių skautų tuntas iš skautų Vyčių, Šarūno ir skaučių draugovių. 1951 III 1 įsteigtas Lietuvių rezistencinės Santarvės skyrius, 1954 IV 16 N. P. Seserų Rėmėjų Gildos skyrius. Nuo 1950 veikia K. V. Banaičio ir nuo 1951 Al. Mrozinsko pianino muzikos studijos. 1951 A. Šlepetytės klasikinio baleto studija, 1953 pradėjo veikti S. Modzeliausko baleto studija. 1951—1952 veikė V. Žukausko vaidintojų trupė.

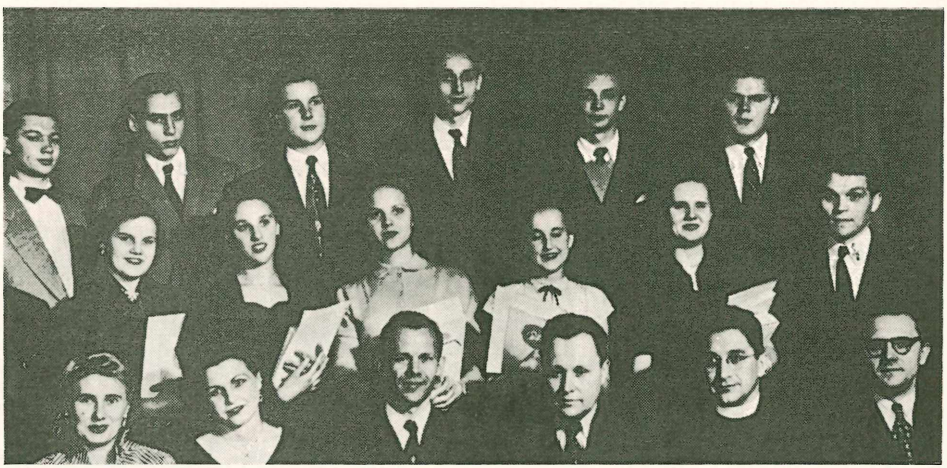

Brooklyno šeštadieninės Maironio mokyklos pirmosios laidos abiturientai su mokytojais

Nuo prieš I pas. karo veikia Tėvynės Mylėtojų Draugijos 3 kuopa, Lietuvių Socialdemokratų Sąjungos 19-ji kuopa, LRKSA keturios kuopos, SLA aštuonios kuopos, ALRK Moterų Sąjungos 29-ji kuopa, Lietuvių Darbininkų Sąjungos 7-ji kuopa, Amerikos Lietuvių Tautinės Sandoros skyrius. 1925 X 30 įsteigtas Lietuvių Vaizbos Butas (nuo 1953 Lietuvių Prekybos Rūmai). 1936 įsisteigė nuo SLA atskilęs prokomunistinis Lietuvių darbininkų susivienijimas. Tos pačios krypties Lietuvių darbininkų draugija ir Aidų choras.

1914 X 1 įvyko Amerikos Lietuvių antrasis visuotinis seimas. 1916 IX 28 įvykęs B. katalikų ir tautinių srovių atstovų seimelis buvo čia įkūręs Lietuvos Atstatymo Bendrovę ir vėliau Drobės bendrovę, veikusią Lietuvoje. Nuo 1944 čia veikia BALF centrinė.

S p a u d a. 1896 XI — XII M. Tvarauskas savo nedidelėje spaustuvėlėje leido Lithuanian Weekly Magazin, bet tikrai tai buvusi sąsiuviniais leidžiama jo parašyta Siberija arba kanczios nekaltuju. 1901—1903 kun. Varnagirio spaustuvėje buvo leidžiama Žvaigždė, 1904—1905 V. Karaliaus redaguojamas Spindulys. Nuo 1907 X 3 iš Plymoutho čia buvo perkelta Vienybė Lietuvininkų (nuo 1921 Vienybė). Žvaigždę ir Vienybę Lietuvininkų pradėjus Brooklyne leisti, atsirado ir daug spausdintų knygų (vis atmušų iš tų laikraščių). 1908—1909 II 24 ėjo iš Philadelphijos atkeltas kun. Drignačio redaguojamas lietuvių protestantų Tiesos Draugas. 1911 čia ėjo juokų laikraštis Tarka. 1916

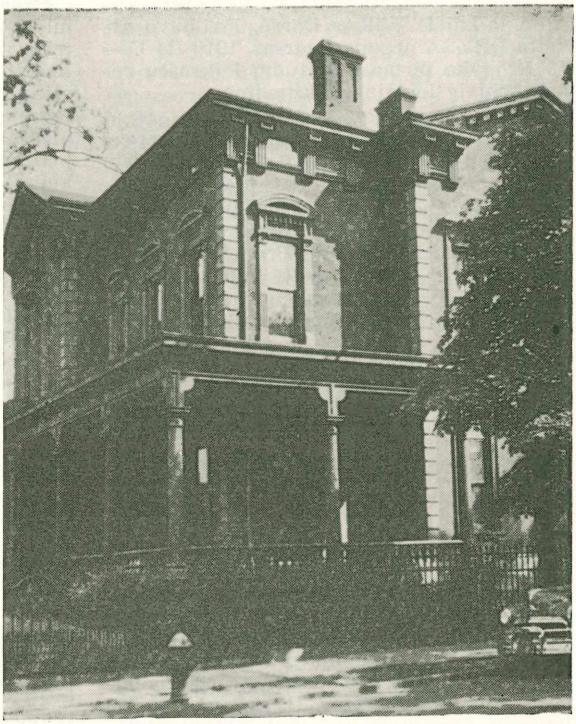

Pranciškonų namai Brooklyne

Brooklyno lietuviai lojalumo parade

S. Šimkaus redaguojama Muzika. 1917 kuriam laikui iš Wilkes Barre, Pa. buvo atkelta LRKSA organas Garsas. 1910 III 17—18 B. įvyko pirmasis lietuvių laikraščių redaktorių ir leidėjų suvažiavimas.

1920—1928 čia ėjo Biblijos tyrinėtojų mėnesinis žurnalas Sargybos Bokštas. 1933 XII 1 — 1951 IV 15 čia buvo leidžiamas savaitraštis Amerika. 1951 B. įsikūrus lietuviams pranciškonams, jų įsteigtoje spaustuvėje spausdinami iš Bostono atkeltas Darbininkas, Ateitis, Šv. Pranciškaus Varpelis, Aidai, Karys, Tėvynės Sargas, Į Laisvę. 1949 J. Sodaitis įsteigė Gabijos leidyklą, kuri leidžia žurnalą Gabiją. 1950 B. Jacikevičius įsteigė leidyklą Pašvaistę muzikos kūriniams leisti. Bet K. Strumskis su S. Šimkumi dar 1916 įsteigė leidyklą muzikos kūriniams leisti. Vėliau vienas K. Strumskis yra išleidęs Šimkaus, Naujalio, Vanagaičio, Gruodžio, Strolios, Banaičio, Žilevičiaus ir kt. kūrinius. 1951 D. Penikas su P. Ališausku įsteigė Vagos leidyklą. 1951—1953 veikė J. Kapočiaus knygų leidykla. B. leidžiama Lietuvos okupantus palaikanti Laisvė.

Brookline JAV Massachusetts valstybės miestas, Bostono priemiestis (už 3 mylių į pietų vakarus); 57.600 gyventojų (1950). B. įkurtas 1635 ir apima buvusias atskiras vietoves Cottage Farm, Longwood Coolidge Corner ir Reservoir. B. gyvena ligi 500 lietuvių. Organizacijos: 1941 XII 20 įsteigta SLA 308-ji kuopa, 1914 X 3 ALT Sandaros 7-ji kuopa.

Brooklyno tiltas, Brooklyn Suspension Bridge, jungia Brooklyną su Manhattanu per siauriausiąją East River sąsiaurio vietą. Suprojektuotas ir pradėtas statyti 1870 J. A. Roeblingo, baigtas 1883; 1825 m ilgio. Ligi 1904 B. T. buvo vienintelis tiltas per East River.

Brooks 1) Maria (Gowen; 1795–1845) JAV poetė. Išsp. Zophiel or the Bride of Seven 1833.

2) Richard Edwin (1865—1919) JAV skulptorius. Studijavo Paryžiuje. Jo darbo statulų yra įvairiuose JAV miestuose, pvz. Thomas Cass statula (Bostono sode), o vienas geresniųjų darbų — Bangų giesmė (Metropolitan muzėjuje).

3) Van Wyck (g. 1886) JAV literatūros kritikas. Pirmoje knygoje The Wine of Puritans 1909 teigia apie didelę puritonų įtaką Amerikos gyvenimui. Išsp. America's Coming of Age 1915, The Ordeal of Mark Twain 1920, biografijos H. James, Emerson 1932. 1937 už The Flowering of New England laimėjo Pulitzerio premiją. Indian Summer 1940, The Times of Melville and Whitman 1947, Essays Old and New 1948.

Brooks Kanados, Albertos provincijos miestelis; 3000 gyventojų. Daugiausia išaugusi su žemės ūkiu susieta pramonė — maisto konservavimas, malūnai, bulvių ir sėklų rūšiavimo įstaiga, pieninė. B. ir apylinkėje yra 24 šeimos lietuvių. 8 šeimos mišrios.

Broqueville (1860—1940) belgų politikas keliais atvejais ministeris pirmininkas (1911—1918, 1932—1934), 1919 senatorius.

Brosböll Carl (1816—1900) danų rašytojas. Slapyvardis Carit Etlar. Istorinių ir kitų romanų autorius. Išsp. Smuglerens sön 1839, Droningens Vagtmester 1855, Minder fortalt af ham selv 1896—1913, Viben Peter 1875.

Brosmius brosme Asc. menkių šeimos žuvys. Šviesiai durpinės spalvos. Savo verte lygsta menkei.

Brosse Salamon (1565—1626) prancūzų architektas, statęs daug įvairių pastatų karaliams Henrikui IV ir Liudvikui XIII. Žymiausi pastatai yra Luxemburgo rūmai Paryžiuje. Prancūzų renesanso atstovas, pavyzdį ėmęs iš Italijos, bet derinęs su hugenotišku griežtumu.

Brosses Charles (1709—1777) prancūzų geografas ir istorikas, pirmas paskelbęs žinių apie Herkulanumo iškasenas, pirmas pavartojęs Australijos Polinezijų vardus. Išsp. Histoire des navigations aux terres australes 1756, Histoire de la république romaine 1777.

Brosset Marie Félicité (1802–1880) prancūzų orientalistas. Jam paskelbus Chronique Géorgienne ir Grammaire des langues géorgiennes 1834, nuo 1836 buvo pakviestas Petrapilio universiteto gruzinų ir armėnų literatūros profesoriumi, 1838 Mokslo akademijos narys, nuo 1855 nuolatinis Petrapilio akademijos sekretorius. Paskelbė ligi 2½ šimto darbų iš gruzinų ir armėnų kalbos, literatūros, istorijos ir archeologijos, tarp jų Histoire ancienne de la Géorgie 1849, Histoire moderne de la Géorgie 1856—1858, Les ruines d'Ani 1860—1861, Collection d'historiens arméniens 1874—1876. Laikomas gruzinų kalbotyros kūrėju.

Brošė (pr. broche) ž. Sagė (sagtis, Filė (lot. fibula, vok. Fibel).

Brošiūra (pr. brocher — knygos lapus susiuvinėti) iš formos kiekviena nedaugelio puslapių knygutė, netinkanti įrišti (paprastai 48 psl.); iš turinio — tai trumpi raštai, dažniausiai politinio ar šiaip visuomeninio turinio. Kiekvieno krašto bibliografijoje B. daro žymiausią dalį, tačiau knygų produkcijoje vaidina nežymų kultūros vaidmenį, nes dažniausiai reikšminga tik tam momentui. Šiapjau B. turi daugiau rašytojų, kaip skaitytojų, ir platinamos nemokamai. Pasidaro reikšmingos labiau

įtemptais politiniais laikais (revoliucijos ir kt.).

Brošiūravimas darymas knygos iš palaidų knygos lankų, tuos lankus lankstant ir kitu būdu jungiant. Kad B. lankai nesipainiotų, pradžioje jie buvo žymimi eilinėmis raidynų raidėmis (išsibaigus raidynui, jie buvo žymimi dvigubai, trigubai ir t. t.) vadinamomis kustošiais. Be to, kiekvieno puslapio pabaigoje buvo žymima tolesnio puslapio pradžia. Iš to ilgainiui susidarė ir puslapių paginavimas, tačiau lankų žymėjimas neišnyko ligi šiol, tik raidės pakeistos skaitmenimis. Kai vienoje spaustuvėje spausdinama daug įvairių vieno formato knygų, tai lanko pirmo puslapio apačioje smulkiomis raidėmis dar pažymima ir trumpa knygos antraštė. Tai palengvina knygą pažinti ir tada, kai knygai susidėvėjus, yra dingęs antraštinis lapas.

Brotherhood religinis socialinis sąjūdis Anglijoje, prasidėjęs 1875. Žmonių visuomenės pagrindan B. nori padėti krikščioniškąją brolybę. B. remia kooperaciją, žemės klausimu remiasi Henry Georgo idėjomis, gina darbininkų interesus. B. išlaiko apsčiai labdaros įstaigų, kurios rūpinasi materialiaisiais, intelektualiaisiais ir moraliaisiais narių reikalais. Brolijų federacija įkurta 1919, jungianti apie 2000 draugijų daugiau kaip su milionu darbininkų.

Brotherus Viktor Ferdinand (1849–1929) suomių biologas, pažinęs ir aprašęs visų žemės rutulio kontinentų samanas. Pradžioje daugiausia tyrė Suomijos ir Europos samanas, nuo 1888 pradėjo gilintis ir į egzotinių kraštų augaliją. Englerio Prantlo veikale — Die Natürlichen Pflanzenfamilien — aprašė samanas. Išsp. Bryotheca Fennica 1910—1916, Die Laubmoose Fennoskandias. 1927 Bonno universitetas suteikė jam garbės daktaro laipsnį. Lietuvos universitete B. patikrino botanikos kabineto surinktus pirmuosius samanų rinkinius, iš viso 500 egzempliorių.

A. Minkevičius V. F. B. — Kosmos 1929.

Brouckère Louis (1870—1951) belgų politikas, Belgijos socialistų vadas. I pas. karo metu palaikė socialistų dalyvavimą koalicinėje vyriausybėje. Ligi II pas. karo socialistų internacionalo pirmininkas, dėl amžiaus atsisakęs 1940. Po I pas. karo Belgijos atstovas Tautų Sąjungoje. 1925—1932 senato narys. Briuselio universiteto profesorius, nuo 1926 akademijos narys. Paskiau Belgijos augščiausiojo teismo narys. Nuo 1907 Le Peuple redaktorius. Išsp. Le contrrévolution en Allemagne 1925.

Brougham Henry Peter (1778—1868) anglų politikas, nuo 1810 parlamento narys. Žymiausias XIX a. anglų kalbėtojas. 1829 įstatymo apie katalikų emancipaciją ir 1830 apie vergijos panaikinimą iniciatorius. 1832 rėmė Anglijos parlamento reformos reikalą, 1835 pravedė Municipal Reform Bill. Nuo 1830 lordas kancleris. Rūpinosi plėsti augštąjį mokslą plačiuose visuomenės sluogsniuose, organizuodamas vad. mechanics institutions. Londono universiteto steigimo pradininkas. Jo raštai išspausdinti ²1872—1873 (11 tomų).

Broumov, vok. Braunau; žiemryčių Čekijos miestas; 4557 gyventojai (1953). 1305 įkurtas benediktinų vienuolynas; išvarytieji vokiečiai vienuoliai įsikūrė Rohre. 1618 protestantų bažnyčią uždarius, kilo protestantų pasipriešinimas — sukilimas, kuriuo pras.dėjo trisdešimtmetis karas.

Brounov Petr (1852—1927) rusų meteorologas, nuo 1890 Kijeve, žemės ūkio meteorologijos iniciatorius. Nuo 1904 redagavo Trudy po selskochoziaistvennoj meteorologii.

Broussonetia papyrifera Vent. Moraceae šeimos Malajų salyno, Japonijos ir Didžiojo vandenyno salų medis, iš kurio plaušų dirbamas vad. kinų popierius. Lapai vartojami šilkaverpio vikšrams maitinti. Gali augti vidurinėje Europoje. Pavadintas prancūzų botaniko P. M. Broussonet (1761—1807) vardu.

Browder Earl Russel (g. 1891) JAV buvęs komunistų vadas, 1930—1945 komunistų partijos sekretorius. 1936 ir 1940 komunistų kandidatas į JAV prezidentus. 1944—1945 Daily Worker redaktorius. II pas. karo metu, Hitleriui užpuolus sovietų sąjungą, skelbė bendradarbiavimo būtinumą su kapitalistiniais kraštais. 1946 pasitraukė iš partijos. Išsp. The Communism in the United States 1935, The People Front 1938, The Second Imperialist War 1940, Victory and After 1942, War or Peace with Russia 1947.

Brouwer, Brauwer Andriaen (1606–1638) flamų tapytojas. 1620 pateko į Harlemą ir kurį laiką mokėsi iš Frans Halso. Greit ne tiktai pasireiškė genialus tapytojas, bet ir jo kūryba turėjo didelės įtakos olandų tapybai. 1631 Antverpene gyvena girtuoklio gyvenimą. Smuklių pažinimas duoda medziagos jo kūrinių siužetams, — vadinamajam „smuklės stiliui". Nedideli, nervingai daryti jo paveikslėliai — tai šiltų, sultingų dažų švelniausioji gama. Tuo jis veikė kitų kūrybą.

Brown 1) Addison (1830—1913) JAV teisininkas ir botanikas. Vienas iš New Yorko botanikos sodo steigėjų (1891). Išsp. Illustrated Flora of the Northen United States and Canada 1896—1898 (nauja laida su N. L. Brittonu ²1913), The Elgin Botanical Garden and its Relation to Columbia College and the New Hampshire Grants 1908.

2) Charles Brockden (1771 — 1810) JAV romanistas ir žurnalistas. Jo romanai prisisunkę liguistumo, pesimizmo. Išspausdino Wieland 1798, Ormond 1799, Arthur Mervyn 1800, Jane Talbot 1801, Alcuin 1798 (²1935), The Novels of Ch. B. B. ²1887.

3) Ernest William (1866—1938) JAV astronomas, 1907—1932 Yale universiteto profesorius. Nagrinėjo atskirus planetų teorijos klausimus ir saulės sistemos raidą. Tyrė mechaninio rezonanso atvejus asteroidų takuose. Taip pat dirbo potvynių bei atoslūgių teorijoje. Išsp. Lunar Theory 1896, Theory of the motion of the Moon 1897 — 1908, Celestial Mechanics 1922, Tables of the Moon (su H. B. Hedrichu), Theory of Trojan Group of asteroids 1923, Theory of the eight satelite of Jupiter 1930, Planetary Theory (su C. A. Shook) 1933.

4) Ford Madox (1821—1893) anglų tapytojas, piešė paveikslus istoriniais ir re-

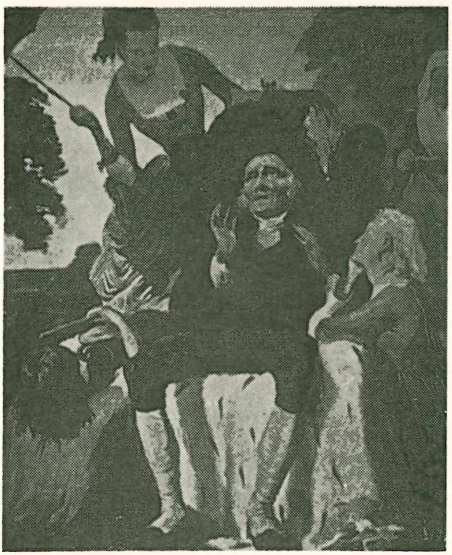

F. M. Brown: Daktaras Primrose ir jo dukterys

liginiais siužetais ir portretus. Jiems visiems duodavo XV a. italų tapybos dvasios ir natūralistinių tendencijų. Žymesnieji jo kūriniai: Kristus plauna kojas šv. Petrui, Našlės duktė, Darbas. Nors tiesiogiai nepriklausė anglų prerafaelitų grupei (Pre Raphaelite Brotherhood), bet savo ryškia individualybe, platesnio masto realizmu jos nariams likdavo didelės įtakos.

5) John (1800 — 1859) JAV aboliucionistas, kovotojas už negrų paleidimą iš vergijos dar prieš savitarpio karą. Virginijos kalnuose norėdamas įsteigti tvirtovę negrams bėgliams slėpti, 21 žmonių būrio priekyje 1859 X 16 užgriebė JAV arsenalą Harpers Ferry. Paimtas nelaisvėn, pakartas kaip išdavikas. Vėliau pasidarė tautiniu didvyriu.

6) Robert (1773—1858) skotų botanikas. Dalyvavo 1801—1805 Flinderso ekspedicijoje į Australiją. Aprašė daug naujų augalų. Išsp. Prodromus Florae Novae Hollandiae et Insulae Van Diemen 1810.

Brown Józef (1801—1879) jėzuitas, kilimo anglas, mokėsi Petrapilyje ir Polocke pas jėzuitus. 1817 stojo Polocke į jėzuitų naujokyną. Rusijos vyriausybei jėzuitus ištrėmus, 1820 išvyko Italijon, iš ten Galicijon , kur dirbo jėzuitų mokyklose, o nuo 1854 buvo Galicijos jėzuitų provinciolu. Išspausdino Biblioteka pisarzów asystencyi polskiej Tow. Jesusowego 1862, neoriginalų darbą, bet naują S. Rostovskio Lith. Soc. J. historiarum pars prima 1768 leidimą, kiek papildytą Pošakovskio rankraščiu. Parašė, bet neišspausdino jėzuitų istorijos Gudijoje ir Galicijoje.

Browne Robert (1550 — 1633) Anglijos kongregacionalizmo tėvas. Teologijos mokėsi Cambridge universitete. Suėjo su Olandijos anabaptistais ir pradėjo kovą prieš anglikonų bažnyčią. Pabėgo į Olandiją ir ten įsteigė Middelburge parapiją. Jo šalininkai buvo vadinami brovnistais. 1583 grįžo į Angliją, atgailavo ir 1586 gavo vietą anglikonų bažnyčioje. Brovnistai paliko nepriklausomi nuo valstybinės bažnyčios.

J. F. Powicke R. B., Pioneer of Modern Congregationalism 1910.

Brownell William Crazy (1851—1928) JAV literatūros kritikas ir rašytojas. Išspausdino French Art 1892, Victorian Prose Masters 1901, Criticism 1914, The Genius of Style 1924, Democratic Distinction in America 1927.

Brownhills vidurinės Anglijos miestas Staffordo grovijoje. 21.500 gyv. (1951). Akmens anglies kasyklos, geležies liejyklos.

Browning 1) Elizabeth, g. Barett (1806—1861) anglų poetė. 1846 ištekėjo už poeto Roberto B. Jos eilėraščių tematika meilė, užuojauta sociališkai nuskriaustiesiems. Italijoje gyvendama, suartėjo su italų kovotojais dėl laisvės. Išsp. Sonnets from the Portuguese 1847, Aurora Leight 1856 (meilės išgyvenimų knyga), The Cry of the Children 1841, Poetical Works 1897.

E. Browning

J. C. Clarke E. B. 1929; *J. Marks* The Family of the Barett 1938.

2) John Moses (1855—1926) JAV automatinių ginklų išradėjas (revolveris ir šautuvas). I pas. karo metu jo išradimo šautuvais buvo ginkluota JAV kariuomenė.

3) Robert (1812—1889) vienas žymiausųjų XIX amžiaus anglų poetų. Iš pat jaunystės domėjosi poezija, muzika, menu. Kaip nonkonformistas negalėjo stoti į universitetą. Nors augštojo mokslo studijų nebuvo ėjęs, tačiau laikomas vienu labai mokytu anglų poetu. Jo poezija pilna įvairių aliuzijų, įrodančių didelį jo prisiskaitymą.

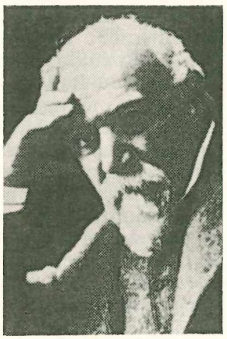
R. Browning

1846 vedė poetę Elizabeth Barrettą, ir abu gyveno Italijoje 15 metų. Italiją jis laikė antrąja savo tėvyne, ir jos įtaka žymi visoje jo kūryboje. Pirmąjį jo kūrybos laikotarpį charakterizuoja romantinės dramos. Žymiausias šio žanro kūrinys Paracelsus 1835 — lyrinė drama, giliai filosofinio pobūdžio, primenanti Goethės Faustą. B. jam pasinaudojo XVI a. gamtininko ir gydytojo Paracelso gyvenimu ir charakteristika. Ši poema B. įstatė į pirmaeilių poetų eiles, atkreipdama Wordswortho, Carlylio ir kitų dėmesį. 1837 išėjo istorinė drama Strafford, kurioje nagrinėja šio vyro tragišką likimą. 1840 pasirodė Sordello. Paskiau eina: Bells and Pomegranates su lyrine drama Pippa Passes 1841 ir rinkinys Dramatic Romances and Lyrics. Šitoje kūrinių serijoje B. parodė nuostabų psichologinio įsigilinimo sugebėjimą ir mokėjimą išpainioti aistrų ir motyvų susitelkimą. Tačiau jo dramos netiko scenai. Religinių poemų serija: Christmas Eve, Easter Day, Men and Women 1855, priklauso gražiausiems dramatinės poezijos kūriniams. Jo žmonai 1861 mirus ir jam iš Italijos grįžus Anglijon, buvo išl. Dramatis Personae 1864, The Ring and the Book ir dvi serijos Dramatic Idylls 1879—1880, dėl kurių jis virto populiariu Anglijos poetu. Nors ir vėliau jis nenustojo daug rašęs, tačiau, jei nežymėtumėm atsitiktinių lyrikos eilėraščių, žymesnio nieko nėra davęs. B. genijus yra savo pagrindais dramatinis. Mėgiamiausia problema — žmogaus gyvenimas. Todėl jis vadinamas ne masinio žmogaus, žmonijos, bet individualiojo žmogaus poetu. Užsidegęs žmogumi ir jo išgyvenimais, pamiršdavo savo kūrinių formą ir stilių, kuriems trūksta aiškumo ir išbaigimo. Betgi savo psichologiniu įsigilinimu, analiziniu subtilumu ir draminės interpretacijos sugebėjimu jis yra pirmaeilis XIX a. anglų poetas.

Be to, tarp šio laiko žymiausių moralistų ir religinių mokytojų B. stovi pirmoje eilėje. Mokslinio materializmo priešas, jis gyvenimo filosofijos pagrindan deda Dievą ir sielos nemirtingumą. Jo poezijoje yra daug optimistinės nuotaikos. Raštų rinkinys 1913, Shorter poems 1934.

A. Symons An Introduction to the study of B. 1886; *S. Brooke* The Poetry of R. B. 1902; *G. K. Chesterton* B. 1908; *W. H. Griffin and H. C. Minchin* R. B. 2 leid. 1938.

Brovnistai religinė sekta. Ž. Browne Robert.

Browno reiais aparatas, kuriuo padidinamas telefono garso stiprumas. Elektros srovė, veikianti telefone, iš karto eina pro specialų mikrofoną, paskiau sustiprinta siunčiama klausytojui iš didesnio atstumo.

Brown-Séquard Charles 1817—1894) praniūzų fiziologas, nuo 1869 prof. Paryžiuje, nuo 1858 redagavo Journal de la physiologie de l'homme et les animaux, nuo 1868 redagavo Archives de la physiologie normale et pathologique, nuo 1873 Archives of scientific and practical medicine and surgery. Daugiausia dirbo nervų ir raumenų fiziologijoje, kraujo sudėties ir kt. srityse. 1879 pradėjo vartoti ir propaguoti sperminą, ir tai buvo organoterapijos plėtotės pagrindas.

Brownson Orestes Augustus (1803–1876) JAV publicistas, kovotojas dėl socialiųjų ir auklybos dalykų. Nuo 19 metų amžiaus priklausė įvairioms religinėms organizacijoms — universalistams, unitarams, kurį laiką propagavo ir socializmą. 1844 virto katalikų. Įkūrė ir ilgai redagavo Boston Quarterly Review (vėliau pavadintą Brownson's Q. R.). Išsp. savo atsiminimus 1857, Liberalism and the Church 1875. T. Maynard 1943 išleido jo raštų rinkinį ir biografiją.

Brownsville JAV Texas valstybės miestas prie Meksikos sienos ir Rio Grande del Norte upės. 36.000 gyventojų (1950). JAV savitarpio karo metu vaidino žymų vaidmenį. Cheminės pramonės įmonės, cukraus fabrikas.

Broz, Bros Josip ž. Tito Josip.

Brožaitis 1) Jokūbas (1867 X 14 Vėveriškių k., Klaipėdos aps. — 1928 I 11). Mokėsi pradžios mokykloje, žemės ūkio mokykloje ir praktikavosi Klaipėdos apskrities valdyboje. Pradėjo bendradarbiauti Lietuvos Ceitungoje. 1896 su kitais įsteigė Lietuvišką Konzervatyvų Skyrimo Draugystę Klaipėdos apskrityje. 1911 susikūrus spaudos bendrovei Lithuania, pradeda leisti nuo vokiečių nepriklausomą lietuvišką laikraštį Apžvalgą. Karui pasibaigus, buvo nuolatinis Lietuvių Susivienijimo Tarybos vicepirmininkas, nuolatos renkamas į žemės ūkio rūmus, į apskrities seimelį, į aps-

krities tarybą, į prancūzų okupacinės valdžios sudarytą krašto tarybą ir pagaliau į krašto seimelį. Prancūzų okupacijos metu buvo Steputaičio direktorijos nariu ligi Klaipėdos atvadavimo.

2) Jurgis (g. 1872 XII 12 Vėveriškių k., Trušelių vl., Klaipėdos aps.) M. Lietuvos visuomenės veikėjas. 1894—1897 tarnavo Karaliaučiuje 16-me artilerijos pulke. 1899—1900 mokėsi augštesnėje Šilutės žemės ūkio mokykloje; 1916—1918 vokiečių armijos dalyvis vakarų fronte. Nuo 1889 drauge su vyresniuoju broliu Jokūbu pradeda dalyvauti lietuvių tautiniame darbe; prisideda prie Apžvalgos leidimo bendrovės įsteigimo. Aktyvus Lietuviškos konservatų partijos narys, kovojo dėl lietuvių teisių.

Brožik Vaclov (1854 — 1901) čekų istorinių temų tapytojas. Nuo 1893 Prahos meno akademijos profesorius. Žymesnieji paveikslai: Šv. Jurgis 1879, Karaliaus Vladislovo pasiuntinybė į Paryžių 1878, Jono Huso nuteisimas 1883, Kolumbas Ferdinando ir Izabelės rūmuose 1884.

Bruay en Artois šiaurės Prancūzijos miestas Pas-de-Calais departamente, 33.000 gyventojų (1952). Akmens anglies kasyklos, geležies pramonė.

Bruce 1) James (1730 — 1794) anglų keliautojas. Aptiko Nylo ištaką — Tano ež. Išsp. Travels to discover the source of the Nile 1790.

2) William Speirs (1867—1921) anglų poliarinių sričių tyrinėtojas. Apie savo ekspedicijas parašė veikalą Polar Exploration 1911.

Bruch Max (1838—1920) kilimo žydas, vokiečių kompozitorius, nuo 1890 Berlyno konservatorijos profesorius. Komponavo oratorijas, instrumentinius veikalus. Ypač garsus jo smuiko koncertas g-moll ir veikalas violončelei bei orkestrui Kol Nidrei (hebraiškoji melodija). Operos Lorelei, Hermione.

Bruchnalski Wilhelm (1859—1938) lenkų literatūros istorikas. Nuo 1907 Lvivo universiteto lenkų literatūros istorijos profesorius. Išsp. Wizja Krasińskiego 1913, Poezja polska średniowieczna, Geneza Gražyny, Źródła historyczne Konrada Wallenroda ir kt.

Bruchsal pievakarių Vokietijos (Baden-Württemberg) miestas pakeliui iš Mannheimo į Stuttgartą; 18.000 gyventojų (1953). Elektros motorų, popieriaus, baldų, siurblių pramonė. Dideli rezidenciniai Speyerio arkivyskupų rūmai (1722—1731) turi daug meno kūrinių. 1945 III 1 orinio puolimo metu ligi 65% viso miesto sunaikinta.

Brucinas alkaloidas, randamas strichnos (nux vomica) sėklose ir žievėje. Nuodinga medžiaga, savo veikimu panaši į strichniną.

Brucitas hidroksidų grupės mineralas, $Mg(OH)_2$. B. dažnai turi geležies ar mangano deginio priemaišų, yra plokštelinės formos; kietumas 2, spalva balta, melsva, žalsva. Randamas JAV, Urale, Švedijoje, Italijoje, Kaukaze.

Bruckner Anton (1824—1896) austrų kompozitorius ir vargonų virtuozas. Laikomas artimu R. Wagnerio sekėju. Wagnerio stilių yra mėginęs perkelti simfoninėn muzikon. Gausioje bažnytinėje kūryboje artimesnis Haydno oratorijų tradicijoms. Jo kūryba begalinės kūrybinės fantazijos, bet dažnai kiek chaosinė ir formiškai išplėsta. Instrumentavimas labai spalvingas, einąs Wagnerio pėdomis (misingo pučiamųjų instrumentų vartojimas). Beveik ligi 50 metų amžiaus B. niekam nežinomas Linzo vargonininkas. Vėliau tapo Vienos konservatorijos profesoriumi ir universiteto lektoriumi. R. Wagneriui mirus, vagnerininkų buvo laikomas savo dvasios vadu ir; leidžiamas prieš J. Brahmsą. Orkestrui parašė devynias simfonijas, chorui su orkestru 3 mišias, didžiulius Te Deum ir Requiem, 125 psalmes, 1 stygų kvintetą.

W. Wolf A. B. 1948.

Brückner 1) Aleksandr (1834—1895) vokietis, istorikas, 1867—1871 Odesos, 1872—1891 Dorpato (Tartu), 1891—1892 Kazanės universitetų profesorius. 1892—1896 Jenoje. Išsp. Die Europäisierung Russlands 1887, Materialy dlia žizneopisanija Panina 1888—1892, Istorija Petra Velikago 1882, Istorija Ekateriny II 1885.

2) Aleksander (1856 — 1939) lenkų slavistas filologas, 1891—1924 Berlyno universiteto profesorius. Plataus masto mokslininkas, savo potyriais apėmęs proistorę, etnografiją, kultūros istoriją, kalbotyrą ir literatūros istoriją, kituose savo darbuose nevengęs ir politinės tendencijos. Svarbiausioji jo tyrinėjimo sritis buvo senovinė lenkų kalba ir literatūra. Sinteziniai jo kalbinių potyrių veikalai — Cywilizacja i język 1901, Dzieje języka polskiego 1906 (^{3}1925), Geschichte des älteren polnischen Schriftsprache 1922, Słownik etymologiczny języka polskiego 1927. Ypač dideli jo nuopelnai senovinei lenkų literatūros istorijai. Ištyręs daug archyvų, jis surado daug nežinomų tekstų (Kazania Świętokrzyskie, daugybę pasaulinių ir tikybinių giesmių ir kt.), iškėlė aikštėn daug autorių ir veikalų, nušvietė senovinę lenkų epiką, dramą, kitatikių literatūrą. Išsp. Kazania średniowieczne 1895—1896, Apokryfy polskie 1900—1904, Psałterze polskie do połowy XVI w. 1902, Literatura religijna w Polsce średniowiecznej 1902 — 1904, Różnowiercy polscy 1905, Mikołaj Rej 1905 (^{2}1922). Savo sintezinę pažiūrą į visą lenkų literatūrą išdėstė veikaluose Dzieje literatury pols-

kiej 1903 (³1925), Geschichte d. polnischen Literatur 1901 (²1922); išsp. ir rusų literatūros apžvalgą — Geschichte der russischen Literatur 1905 (1922—1923 ir lenkų kalba). Dar išleido Mitologja słowiańska 1918, Mitologja polska 1924, Dzieje kultury polskiej 1930—1931. Be šių ir kitų atskirų monografijų, B. paskelbė ir daugybę smulkesnių studijų įvairiuose mokslo žurnaluose.

B. rūpinosi ir lituanistika. Šioje srityje jis paskelbė Die slavischen Lehnwörter im litauischen 1877, Mythologische Studien 1878 (A. f. sl. Ph.), Beiträge zur litauischen Mythologie 1889, Der litauisch-polnische Catechismus vom Jahre 1598, Starožytna Litwa 1904, Ein unbekannter litauischer Aesop (Z. f. vergl. Sprchf. 1910), Polacy a Litwini (Polska a Litwa 1914), Lituanica (A. f. sl. Ph. 1881—1891), Die lituslawische Spracheinheit (Z. f. vergl. Sprchf. 1914). Kad ir daug svarbių ir reikšmingų faktų aikštėn iškėlęs, betgi daug kur ir ypač publicistinėje polemikoje lietuviams yra gerokai parodęs nepalankaus šališkumo, dėl kurio ir kitus žinomus faktus sąmoningai iškraipydavo. Tokie buvo jo politiniai straipsniai Die litauische Frage, Die Wahrheit über Litauen, Litauische Polemik (Die Slaven und Weltkrieg 1916), Slaven und Litauer (A. Bertholet u. E. Lehmann Lehrbuch der Religionsgeschichte 1925).

Būdamas universalus tyrinėtojas, savo gausiais darbais gerokai praturtinęs polonistiką ir slavistiką, nemaža ir lituanistikai davęs, visdėlto B. daug kur rašė publicistiškai, šališkai ir nepastoviai, dažnai keisdamas savo prielaidas ir tuo pat metu nenurodydamas tų pakeitimų priežasčių.

Jo garbei lenkų mokslininkai 1928 išleido straipsnių rinkinį — Studja staropolskie, kur patiekta ir W. Wisłockio sudaryta B. darbų bibliografija.

J. Krzyżanowski A. B. — Pamiętnik Literacki 1946.

3) Eduard (1862—1927) vokiečių geografas, klimatologas. Susekė periodinius 35 metų klimato svyravimus. Išsp. Klimaschwankungen seit 1700, 1890, Die Alpen im Eisenzeitalter 1901—1909.

4) Ferdinand (Theodoro Taggero slapyvardis; g. 1891) austrų rašytojas, 1923 Berlyne įsteigęs Renaissance teatrą. Rašė ekspresionistinių eilėraščių, vėliau atsidėjo dramaturgijai. 1933 emigravo. 1936—1951 gyveno JAV, 1951 Paryžiuje. Išsp. Die Komödie vom Untergang der Welt 1920, Krankheit der Jugend 1926, Elizabeth von England 1930, Napoleon 1937, Simon Bolivar 1945, Jugendzwier Kriege 1948.

Bruckus 1) Beras (1874 Palangoje — 1938) žydų ekonomistas. 1898 baigė Pulavų žemės ūkio institutą. 1908 dėstė Petrapilio žemės ūkio institute, 1898—1907 Petrapilyje redagavo Jewish Colonization Association (JCA) skyriaus leidinius. 1922 iš Rusijos pašalintas, dirbo žydų mokslo institute Berlyne, nuo 1935 Jeruzalės universiteto žemės ūkio ekonomikos profesorius. Išspausdino Profesionalnyj sostav evrejskago naselenija Rossii 1908, Statistika evrejskago naselenija 1909, Agrarnyj vopros i agrarnaja politika 1922, Ekonomija selskago choziajstva 1924, Agrarentwicklung und Agrarrevolution in Russland 1925 — 1926, Die Lehren des Marxismus im Lichte der russischen Revolution 1928, Economic Planning in Soviet Russia 1934.

2) Julius (g. 1870 Palangoje) Bero (1) brolis, žydų visuomenininkas, publicistas, istorikas. Ligi 1902 dirbo Voschod redakcijoje, paskiau sioninninkų veikėjas. 1919—1922 Petrapilio žydų universiteto žydų istorijos profesorius. Po I pas. karo sionistas revizionistas. 1922 — 1923 gyvendamas Lietuvoje, buvo Steigiamojo Seimo nariu ir ėjo žydų reikalams ministerio pareigas. Nuo 1924 ligi Hitlerio perversmo dirbo žydų mokslo institute Berlyne ir Oze draugijoje. Išsp. Istorija evreev v Kurliandii 1896, Pismo chazarskago evreja X veka 1922—1924, Historische Schriften 1929.

Bručienė Valerija (g. 1903 Chicagoje) dainininkė, lyrinis sopranas. 1922 studijavo Milane. 1924 dainavo operose Šveicarijoje, Prancūzijoje.

Brudzewski 1) Pawel Wlodkovic (lot. Paulus Wladimiri sive de Brudzewo; apie 1370—1435) lenkų filosofas ir teisės mokytojas. Konstancos bažnyčios susirinkime pripažintas, prieš vokiečių ordiną nukreiptas svarbiausias jo veikalas — De potestate papae et imperatoris respectu infidelium — skelbė laisvų tautų, net ir nekrikščionių, lygias teises ir neleistinumą tikėjimą platinti prievartos keliu.

F. Koneczny Teorya Grunwalda — Przegląd Powszechny 1910.

2) Vaitiekus (1445 — 1497 Vilniuje) lenkų astronomas, Krokuvos akademijos dėstytojas. 1494 persikėlė į Vilnių Aleksandro Jogailaičio sekretoriumi. Parašė Commentarii utilissimi in theoreticas planetarum 1495 ir kitus neišspausdintus veikalus.

Brueghel, Breughel 1) Pieter vyresnysis (apie 1520—1569) olandų tapytojas. Davė daug paveikslų iš valstiečių gyvenimo. Todėl buvo vadinamas „mužiku" B. Paveikslai — Aklieji ir raišiai, Valstiečių vestuvės ir kt.

2) Pieter jaunesnysis (1564 — 1638) Pieterio (1) sūnus, tėvo žanro pamėgdžiotojas. Paveikslai — Jono Krikštytojo pamokslas ir kt.

P. Brueghel Aklieji

3) Jan vyresnysis (1568 — 1625) Pieterio (1) sūnus, vadinamas B. de Velours. Antverpene gyvendamas, piešė peizažus, gyvulius, gėles. Jo žemės dausai (Louvre) Rubensas nupiešė Adomą ir Jievą.

4) Jan jaunesnysis (1601—1678) Jano vyresniojo (3) sūnus. Jo peizažų ir būtovinių paveikslų yra įvairiuose muzėjuose.

Bruehl vakarų Vokietijos miestas į pietus nuo Kölno. 31.200 gyventojų (1953). Prie B. yra buvusiųjų kurfiurstų barokinė pilis Augustenburg (1725—1728).

Bruges, Bruegge, Belgijos miestas, vakarų Flandrijos administracinis ir kultūrinis centras; 52.000 gyventojų (1951), daugiausia flamų. Miesto išorinis vaizdas išlikęs viduramžinis su keliomis tų laikų bažnyčiomis: katedra (VII a., perstatyta XIV ir XVI a.), šv. Mergelės (su 122 m bokštu), šv. Kraujo koplyčia (XII a.), šv. Jono bažnyčia (XII a.). Miesto halė su 108 m bokštu ir varpų muzika (1743), rotušė (XIV a.), meno akademija. 1950 pradėtas kurti pirmasis Europos universitetas (Collège d'Europe). Metalo ir audinių pramonė. B. nuo 1093 buvo Flandrijos grafų sostinė, XIII—XV a. tarptautinės prekybos centras su svarbiausia hanzos kontora.

Brugger Walter (g. 1904) vokiečių filosofas, jėzuitas. Išsp. Philosophisches Wörterbuch [5]1953.

Brugmann Friedrich Karl (1849 — 1919) vokiečių kalbininkas. Nuo 1882 Leipzigo, Freiburgo ir vėl Leipzigo universitetų lyginamosios kalbotyros profesorius. Vienas iš žymiausiųjų naujagramatikių mokyklos atstovų. B. domėjosi lyginamosios kalbotyros problemomis. Drauge su B. Delbrücku paskelbė didžiausią indoeuropiečių kalbų lobyną — Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen 1886—1892 ([2]1897—1916). Anglų kalba išspausdintas 1888—1895. Šalia to veikalo buvo išleista jo parankinė santrumpa — Kurze vergl. Grammatik der indogermanischen Sprachen 1902—1904 ([3]1922). Kiti žymesni B. darbai: Griechische Grammatik (su A. Thumbu) 1885, Die Demonstrativpronomina d. idg. Sprachen 1904, Die distributionen und kollektiven Numeralia d. idg. Sprachen 1907, Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen 1925. Drauge su H. Osthoffu B. leido Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete d. idg. Sprachen 1878—1910, su W. Streitbergu Indogermanische Forschungen 1890—1919.

Lietuvių kalbos mokslui B. darbai yra didžiai vertingi, nes juose lyginamai panaudota apsčiai lietuvių kalbos duomenų. Norėdamas geriau išmokti liet. gyvąją kalbą, B. drauge su A. Leskienu buvo atvykęs M. ir D. Lietuvon ir Vilkyškiuose bei Garliavoje surinko nemaža tautosakinės medžiagos, kurią 1882 išleido kartu su Les-

kienu — Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen. Šio veikalo pirmojoje dalyje paskelbtos A. Leskieno Vilkyškiuose surinktos 143 liaudies dainos ir 2 pasakos, antrojoje dalyje B. apie Garliavą surinktos 106 dainos, 47 pasakos, 3 vestuvinės kvieslio kalbos ir trumpas Garliavos tarmės aprašas. Trečiojoje dalyje duodamas B. vokiškas pasakų vertimas su W. Wollnerio pastabomis.

W. Streitberg K. B. Schriften — Indogermanische Jahrbuch 1921.

Brugsch Heinrich Karl (1827—1894) vokiečių egiptologas, egiptologijos mokslo grindėjas. Nuo 1853 daug kartų vykęs į Egiptą jo praeities tyrinėti. Nuo 1868 Göttingeno, nuo 1879 Berlyno universitetų profesorius. 1864 įsteigė žurnalą Zeitschrift für ägyptische Sprache und Alterthumskunde. Išsp. Monuments de l'Égypte 1857, Grammaire démotique 1855, Geschichte Ägyptens 1877, Religion und Mythologie d. alten Ägypter 1884, Thesaurus inscriptionum aegypticarum 1881—1884, Hieroglyphisch-demotische Wörterbuch 1867—1882, Dictionnaire Égypte 1877—1880.

Brühl Heinrich (1700 VIII 13 — 1763 X 28) Saksonijos politikas, Augusto II ir Augusto III laikais daug svėręs Lenkijos ir Lietuvos gyvenime. Jau nuo 1730 virto Augusto II patikėtiniu. Dažnai lankydamas Lenkiją ir Lietuvą, čia ėmė varyti dinastinę Augusto politiką, kurios tikslas buvo Lietuvą ir Lenkiją paversti paveldima Augusto II šeimos monarchija. 1733 į Varšuvos seimą atvykusiam konstitucijos pakeisti Augustui II mirus, B. pradėjo rūpintis, kad karaliumi būtų išrinktas jo sūnus. Tuo pačiu metu atsiradus kitiems Habsburgų ir Prūsijos karaliaus palaikomiems kandidatams į sostą, Saksonijos naujo kunig. Fridricho Augusto pavedamas, Lenkijoje B. veikė jo naudai. 1733 IX 12 prancūzų pinigais karaliumi išrinkus Stanislovą Leščinskį, saksų šalininkai greitai atsigavo, o Leščinskis buvo priverstas pabėgti, ir 1733 X 5 karaliumi buvo išrinktas Augustas III. Tuo būdu B., nuo 1738 pašalinęs savo konkurentą Sulkovskį, ėmė savarankiškai valstybę valdyti.

H. Brühl

Jis troško ir vokiečių imperatoriaus vainiko Augusto III Vetinų dinastijai ir Lietuvą—Lenkiją paversti paveldima monarchija. Tačiau Prūsijai pasipriešinus, tų tikslų nepasiekė. Tuo pačiu metu ir pats asmeniškai krovė turtus tiek Saksonijoje, kur pristatė daug fabrikų, tiek Lenkijoje ir Lietuvoje (čia 1751 įgijo Palangos seniūniją. Karui su Prūsija nepavykus ir Saksonijai susmukus B. buvo apkaltintas suktybėmis, ir iš jo buvo atimti turtai. B. buvo plataus masto politikas, norėjęs iškelti Saksoniją, įsigalėti vokiečių kraštuose ir sunaikinti Prūsiją.

A. A. Boroviczeny — Graf v. Brühl 1929.

Bruhns Leopold Paul (g. 1884 Estijoje) meno istorikas. Nuo 1934 meno instituto Romoje direktorius. Išsp. Die Meisterwerke 1927 — 1934, Kunstgeschichte der Stadt Rom 1950.

Bruin Georg ž. Braun Georg (III t. 212 psl.).

Bruyne Edgar (g. 1898) neoscholastinės krypties olandų filosofas. Išsp. Inleiding tot de Wijsbegerte ⁶1948, Saint Thomas d'Aqin 1928, Kunstphilosophie 1929, Wat is Cultur 1937, Het Aesthetisch Beleven 1942, L'Estétique du moyen âge 1947.

Bruys, Bruis, Brusius Peter (m. 1126) XII a. Prancūzijos sektantas, Abélardo šalininkas, įkūręs petro-brusionų sektą, pripažįstančią tik keturių evangelijų doktriną, vienintelių keliu į išganymą laikiusią vidinį tikėjimą, atmetusią visą bažnytinių apeigų išorę, agitavusią už bažnyčių naikinimą ir kt. Po dvidešimt metų propagandos B. buvo 1126 suimtas ir lauže sudegintas. Jo šalininkai paskiau susijungė su Henriko iš Losanos vadovaujamaisiais henricionais.

Brukitas gelsvai raudonos spalvos mineralas (TIO_2).

Bruknė (Vaccinium vitis idaea) L.- viržinių (Ericaceae) šeimos augalas. Auga 10—40 cm stačiu, mažai šakotu, amžinai žaliuojančiu krūmeliu. Jai tinka šviesių augiaviečių derlingi smėliai. Uogienei vertingos raudonos, bet rūgščios uogos prinoksta rudenį. Lietuvos miškuose B. daug auga, ir nemaža jų uogų išveždavo į užsienį. Vaccinium macrocarpum B. rūšis savaime auga Š. Amerikoje. Ši B. rūšis derli.

Brukterai žinoma I a. po Kr. germanų giminė, gyvenusi Lippės upės krantuose. 4 Kr. gimus juos nukariavo romėnai. Apie 97 Kr. g. juos išnaikino kaimynai chamavai ir agrivarai.

L. Schmidt Deutsche Westgermanen II leid. 1940.

Brukų miškas Raseinių aps. Kražių vl. 121 ha ploto. Auga eglė su ąžuolu. Medynai vidutinio amžiaus.

Brumaire „miglotas mėnuo". Prancūzų didžiosios revoliucijos kalendoriuje antras mėnuo — 1792—1794 ir 1796—1798 nuo X 21 ligi XI 20; 1795—1799, 1800—1802 ir 1804—1805 nuo X 22 ligi XI 21; 1803 nuo X 13 ligi XI 22. Išgarsėjo Aštuonioliktasis B. — Sieyés'o ir Bonaparto perversmu.

Brumalės senovėsRomos šventės Bacho garbei, nuo XI 24 ligi XII 25.

Brunava, liet. ir Brunaviškis, taip pat ir Žem. Panemunė. Panemunės vl. Latvijos mstl. 15 km į pietryčius nuo Bauskės mst., Nemunėlio kair. šone, 7,5 km nuo Lietuvos sienos. Miestelis išaugo apie katalikų bažnyčią, kurią 1773 pastatė B. dvaro savininkė Mariona Komaraitė Brunavienė. 1900 perstatyta. Daugumas gyventojų latviai katalikai. Seniau B. parapija, kaip ir visi Latvijos katalikai, buvo valdoma Vilniaus vyskupijos, o nuo 1850 Žemaičių. Nuo to laiko čia buvo skiriami kunigai lietuviai. Pirmasis buvo kun. M. Miežinis, kuris čia paruošė latviškąją savo keturkalbio žodyno dalį, o nuo 1861 Aplankimo seniuko (1853) autorius kun. Petras Gomalevskis, kurio, kaip latviškai nemokančio parapiečiai nenorėjo priimti, bet vysk. Valančiui juos nuraminus, kad jis greitai latviškai pramoksiąs, jie nurimo.

Brundza 1) Andrius (1871 XI 7 Vilkaviškio aps. Paežerėlių vl. Domeikių k. — 1934 X 26 Marijampolėje). Veterinarijos gydytojas. Baigęs Marijampolės gimnaziją, atitarnavo kariuomenę, Veiveriuose įgijo pradžios mokytojo teises, ūkininkavo, buvo gminos teisėju. Aktyviai dalyvavo 1905 revoliucijoje, buvo kalinamas Vilniuje. Stojo į Dorpato universiteto veterinarijos fakultetą ir jį baigė 1908. Ligi 1922 vertėsi veterinarijos praktika Sibire. Lietuvon grįžęs, ligi 1933 buvo Marijampolės aps. veterinarijos gydytoju. Bendradarbiavo Veterinarijoje ir Zootechnikoje, Ūkininko Patarėjuje, Mūsų Rytojuje.

2) Antanas (1838 VI 17 — 1892) kunigas, 1862 baigęs Seinų kun. seminariją, buvo vysk. Valančiaus įšvęstas kunigu ir paskirtas Beržininkų vikaru. Aktyviai palaikęs sukilimą, 1864 turėjo pabėgti į M. Lietuvą ir apsigyveno Tilžėje, o nuo 1867 Varmės vyskupo buvo paskirtas Robkojų filijos (prie pat sienos) filialistu. Vysk. Valančiui sumanius spausdinti savo politines ar tikybines brošiūras M. Lietuvoje, B. buvo jo tarpininkas, o paskiau, išspausdinus tas knygas, padėjo jas gabenti į Lietuvą. Iškilus bylai dėl tų raštų ir paaiškėjus ir B. vaidmeniui, vokiečių policija 1870 VII 30 jį suėmė ir VIII 6 išdavė rusų policijai. VIII 29 atgabentas į Vilniaus kalėjimą, čia buvo išlaikytas 11 mėnesių, paskiau administraciškai ištremtas į Mezenę Archangelsko gub., 1876 III perkeltas į Pinegą, paskiau į Temnikovą, Tambovo gub.

3) Jonas (1890 V 19 Vilkaviškio aps. Paežerėlių vl. Parausių k. — 1927 VIII 21 Palangoje) gydytojas. Baigė Marijampolės gimnaziją ir 1916 Maskvos universiteto medicinos fakultetą. Mobilizuotas gydytoju į rusų kariuomenę, 1917 po revoliucijos Rumunijos fronte organizavo karius lietuvius. Lietuvon grįžęs, 1919 I 5 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Nuo 1920 dirbo Karo ligoninėje, 1922 specializavosi nervų ligų srityje Leipzigo universitete. 1924 XI 12 — 1927 LU nervų ir psichinių ligų katedros vyr. asistentas. Daug pasidarbavo, lietuvių medicinos terminiją nustatant. Išvertė A. Baranovo Anatomiją ir kelis sanitarijos vadovėlius. Bendradarbiavo Medicinoj, Lietuvoje, Lietuvyje, Karde Ūkininkų Balse.

4) Jonas (1889 VII 14 Marijampolės aps. Šunskų vl. Piliakalniškių k.) muzikas, kun. Mykolo B. (7) brolis. Muzikos mokėsi iš J. Bendoriaus Marijampolėje ir Varšuvoje. I pas. karo metu gyveno Voroneže ir ten mokėsi Muzikos mokykloje. 1918 grįžo Lietuvon. Pirmasis Kauno įgulos dainavimo mokytojas. Nuo 1923 V 1 atvykęs į JAV, yra vargonininkas Brooklyne ir veda chorus, su kuriais suruošė per 100 koncertų. Spaudoje bendradarbiauja J. Pabalinio, J. Piliakalnio, J. Kapso slapyvardžiais. 1936 išleido J. Žilevičiaus parašytą Č. Sasnausko biografiją.

J. Brundza

5) Juozas (g. 1915) veterinarijos gydytojas. 1935 baigė Marijampolės gimnaziją, 1936 Karo mokyklą, 1941 Veterinarijos Akademiją Kaune. Studentaudamas priklausė studentų varpininkų sąjungai, paskiau Lietuvos valstiečių sąjungai. 1942 — 1944 Žemės Ūkio Akad. zoohigienos katedros vyr. asistentas. Nuo 1944 tremtyje, 1945—1946 Giesseno ir Allmendfeldo stovyklos komendantas bei lietuvių bendruomenės pirmininkas ir stovyklos laikraštėlio Mūsų Aidas redaktorius. Nuo 1943 gilino žinias Giesseno universitete. Nuo 1943 valstiečių liaudininkų centro komiteto narys, 1947 studentų varpininkų sąjungos pirmininkas. JAV Detroite, Mich. įsteigė Žiburėlio draugiją. Lietuvoje bendradarbiavo Moksleivyje, Jaunime, Lietuvos Žiniose, Ūkininko Patarėjuje, Lietuvos Ūkininke, spausdindamas surinktus veterinarijos srities liaudies burtus ir prie-

J. Brundza

tarus. Vokietijoje studentų Varpo redakcijos narys, JAV Naujienų bendradarbis.

6) Kazys (g. 1903 IX 13 Vilkaviškio aps. Paežerių vl. Parausių k.) mokėsi 1917 — 1925 Marijampolės gimnazijoje, 1925 — 1926 Ž. Ū. Akad. miškininkystės skyriuje, 1926—1933 VDU gamtos matem. fakulteto biologijos skyriuje, 1930 pas estų mokslininką P. Thomsoną studijavo durpynų mokslo ir žiedadulkių tyrinėjimo metodą. 1943 Vilniaus universitete gavo gamtos mokslų daktaro laipsnį. Žemės Ūkio Akad. docentas. Iš fitopatologijos ir botanikos srities spausdino Žemės Ūkio Akademijos Metraštyje, Kosme 1930—1934, Gamtoje 1938, Mūsų Giriose, Ūkininko Patarėjuje. Atskirai išspausdino pagrindinę monografiją Kamanos 1937.

7) Mykolas (1884 VIII 10 Marijampolės aps. Šunskų vl. Piliakalnių k. — 1938 II 16 Newton, Pa., JAV). Mokėsi Marijampolės gimnazijoje ir Seinų kun. seminarijoje, kur 1902—1905 buvo seminarijos choro dirigentas, ir 1903 seminarijos koplyčioje klerikai pirmą kartą lietuviškai užgiedojo Pulkim ant kelių. Kunigu įšventintas 1907 XI 17. Vikaras Vižainyje, Plokščiuose, Ilguvoje, Šunskuose. 1914 karo metu už žmonių gynimą nuo vokiečių rekvizicijų vokiečių buvo 2 mėn. kalintas Isrūtyje ir 10 mėn. Güterloche, Vestfalijoje. Grįžęs buvo vikaras Simne, 1917 Paežerėlių bažnyčios rektorius, 1923 Sudargo klebonas, kur pradėjo statyti bažnyčią. 1931 už pamokslus turėjo 3 bylas, ir buvo nubaustas 2 mėnesius kalėti arba 500 litų pabaudos. Seminarijoje redagavo klierikų laikraštėlį Jaunuomenės Draugą, paskiau Bijūno ir Pabalinio slapyvardžiais bendradarbiavo Vadove, Šaltinyje, 1905 Lietuvių Laikraštyje, Viltyje. 1935 atvyko į JAV ir čia dirbo kazimieriečių akademijos Newton, Pa kapelionu.

8) Motiejus (1824 I 24 Marijampolės aps. Šunskų par. Talkiškių k. — 1869 III 10 Plutiškėse) kunigas, rašytojas. Mokėsi Seinų kun. seminarijoje. 1848 VII 16 įšventintas kunigu, 1849—1854 Griškabūdžio vikaras, 1854—1857 vikaras Vilkaviškyje, ligi 1862 Pilviškiuose, 1863 Prienuose, paskiau ligi mirties Plutiškių administratorius. Parašu K. M. B. 1859 Suvalkuose išspausdino iš senojo Mokslo skaitymo perredaguotą ir ištaisytą Lamentorių lietuwiszką diel mažu wajku, spaudos draudimo metu susilaukusį ligi 20 leidimų. 1862 išsp. Rimo mokslą arba graziausią dieną giwenime žmogaus, kuris buvo pakartotas 1878 m., o vėliau ir kun. M. Sidaravičiaus bei J. Antanavičiaus jo kiek sutrumpintą leidimą. J. Totoraičio tvirtinimu, B. 1859 buvo išleidęs ir maldų knygą. Bet greičiausiai, tai tik tebus buvęs jo paliktasis ir neišspausdintas rankraštis.

J. Totoraitis Iš mūsų atgijimo istorijos — Ateities Spinduliai 1916 N. 1.

Brundzienė-Vencevičiutė Bronislava (g. 1905 IV 28 Panevėžyje) dainininkė, Jono B. (4) žmona. 1913 atvyko į JAV. Mokėsi School of Musicianship for Singers. 1932 keletą kartų atstovavo lietuvius The Folk Festival Council of New York, 1933 švedų Meno, Muzikos ir Literatūros draugijos tarptautiniame parengime svetimtaučiams skaitė pranešimus apie lietuvių dainas, muziką, kultūrą. 1939 suorganizavo mergaičių tautinių šokių grupę ir per 10 metų su ja dalyvavo įvairiuose parengimuose. 1945 Chase National Banko New Yorke suruoštoje parodoje organizavo lietuviškos tautodailės skyrių. 1945 organizavo ir pirmininkavo Jaunųjų Moterų Draugijai Brooklyne, N. Y.

Brune Guillaume Marie Anne (1763 — 1815) prancūzų maršalas, profesijos spaustuvininkas, vėliau publicistas. Nuo 1792 pradėjo karo tarnybą, 1804 pakeltas maršalu. Paliko ištikimas Napoleonui, ir dėl nenoro pasiduoti naujai valdžiai, buvo nužudytas.

Bruneau 1) Alfred (1857—1934) prancūzų kompozitorius, Wagnerio muzikos skleidėjas Prancūzijoje. Operų Le Rêve, L'Attaque au moulin, L'Ouragan, L'Enfant roi autorius. Parašė baletų ir orkestrinių kūrinių. Meno akademijos narys.

2) Charles (g. 1883) prancūzų kalbininkas. Paskutiniųjų tomų Histoire de la langue française 1939 — 1943 redaktorius. Išsp. Précis de grammaire historique 1937.

Brunehilda (534 — 613) Atanagildo visigotų karaliaus Ispanijoje duktė, nuo 566 Sigiberto, Austrazijos karaliaus žmona, vėliau Merovenso žmona. Jai prikišama nužudžius 10 karaliaus šeimos narių ir daugybę bajorų. Galiausiai buvo priešų nužudyta.

Brunei D. Britanijos protektoratas Borneo saloje; 5790 km², 43.000 gyv. (1949). Klimatas karštas ir drėgnas: vidur. metų temperatūra 27° C, 2540 mm lietaus (vidurio augštumose 5080 mm). Auginama ryžiai, sago palmės, cukrinės nendrės. Išvežama naftos gaminiai, kaučukas ir brangmedis. Administracinis B. centras, turi per 10.000 gyv. (1951). Pastatytas ant sijų.

Brunel 1) Marc Isambard (1769 — 1849) inžinierius išradėjas. Prancūzų didžiosios revoliucijos metu emigravo į JAV ir ten suprojektavo perkasą tarp Hudsono upės ir Champlain ežero. 1799 persikėlė į Londoną. Išrado pantografą, apskritą piūklą. 1824—1843 jo projektu padarytas perkasas po Temze.

2) Isambard Kingdom (1806 — 1859) Marco (1) sūnus, anglų inžinierius, pasižymėjęs geležinkelių tiesimu tiltų bei garlaivių statyba.

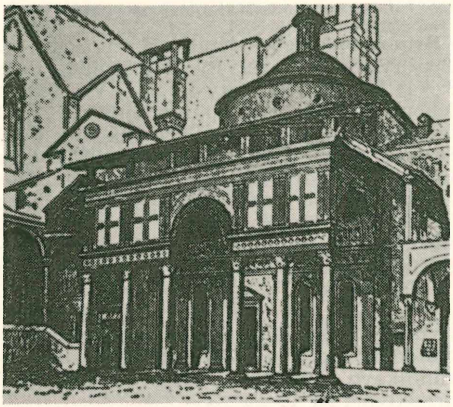

F. Brunelleschi koplyčia Pazzi

Brunelleschi Filippo (1377—1446) italų architektas, skulptorius ir auksakalys. Iš žymiausiųjų renesanso meno kūrėjų, Donatello draugas, genialus architektas. B. iš karto pradėjo kurti didelėmis ir grynomis formomis renesansinę architektūrą: 1420 Florencijos katedros bažnyčios (S. Maria del Fiore) bonią, 1430–1443 koplyčią Pazzi, nuo 1421 bažnyčią S. Lorenzo, nuo 1436 bažnyčią S. Spirito. Jo projektais pastatyti Pitti rūmai Florencijoje. S. M. del Fiore bonia buvo tiktai renesansinės architektūros fragmentas, nes pati bažnyčia yra gotiška. Bet savo didumu ji išsiskyrė visoje Florencijoje. Graikiško kryžiaus plane Pazzi koplyčia buvo pirmas išbaigtas renesansinis pastatas. S. Lorenzo ir S. Spirito bažnyčiose buvo atgaivinta senovės dvasia ir duotas naujas bažnytinės architektūros tipas. B. kaip skulptorius pasižymėjo Nukryžiuotuoju 1402 ir Abraomo auka 1402. Tomis skulptūromis jis mėgino konkuruoti su Donatello ir Ghiberti.

A. Cantoni B. 1930; *H. Folnesics* B. 1935.

Brunenieks Martinš (g. 1866) latvių rašytojas. 1888 — 1892 studijavo filologiją Maskvos universitete. Paskiau dirbo mokytoju Latvijoje. Žinomas savo mitologijos tyrinėjimais, kur gina animizmą ir kritikuoja natūralizmą. Išsp. Anglijos kultūras vėsture 1897, Māru—Laiminu 1926, Mūsu valodas krusts un bēdas 1928.

Brunet Jacques Charles (1780—1867) prancūzų bibliofilas, išleidęs didžios vertės Manuel du libraire et de l'amateur des livres 1810 (naujausias leidimas 1928), kur davė ligi 40.000 retų knygų sąrašą.

Brunetas (vok., pr.) — tamsiaplaukis.

Brunetière Ferdinand Vincent (1849 — 1906) prancūzų literatūros istorikas ir kritikas. Nuo 1875 bendradarbiavo Revue des deux mondes, vėliau tapęs jo redaktoriumi. Nuo 1886 École Normale prancūzų literatūros dėstytojas. Vėliau pakeltas prancūzų akademijos nariu. Išnaudojęs Taine'o rasės ir aplinkos teoriją, Sainte-Beuve'o fiziologiškai psichologišką metodą, pagautas darvinizmo, evoliucijos principų, B. įnešė į literatūros mokslą, į kritiką savotišką darvinizmą, evoliucijos principą. Kritikas pasiryžo parodyti literatūros istorijoje nuolatinę kovą dėl būvio, nuolatinę evoliuciją. Evoliucijos metodas išrodomas jo L'Évolution des genres 1890, L'Évolution de la poésie lyrique au XIX siècle 1894. 1894 atlankymas pas popiežių Leoną XIII, 1896, 1898 kalbos Besançone, 1900 Lille yra etapai jo pamažu ėjusio, moraliųjų ir socialiųjų motyvų nulemto „atsivertimo". 1897 jis paskelbė „mokslo bankrotą" ir tapo nuo pozityvizmo nusigręžiančios generacijos vadu. Jo apologetika gretino lygiomis moralę, sociologiją ir religiją. Metafizika ir antgamtybė jam dar buvo svetima. Jo paskutiniojo laiko darbai: įvadas Balfouro Les bases de la croyance, Sur les chemins de la croyance [7]1908, Discours des combat (1896 iki 1904), Discours académiques 1894—1908. Kiti darbai: Études critiques sur l'histoire de la littérature française (parašytų 1881—1906 straipsnių ir etiūdų bei paskaitų rinkinys), Les Époques du tréâtre française 1892, Manuel de l'histoire de la litt. française 1897.

Faguet Ferdinand B. 1907; *Giraud* Les Maitres de l'heure 1911—1914; *Belis* La critique française à la fin du XIX s. 1926; *Sire* L'altitude religieuse de B. 1914.

Brunhes Jean (1869 — 1930) prancūzų geografas, 1912—1930 Collège de France profesorius. Išsp. La Géographie humaine [4]1934, Géographie de la France 1920—1926, Géographie de l'histoire. 1927 prancūzų instituto narys. Pas jį mokėsi lietuvis Končia iš Lydos, žuvęs I pas. karo metu ekspedicijoje Himalajuose.

Brunhilda ž. Brunehilda.

Bruni Leonardo Aretino (1369–1444) italų humanistas, popiežių sekretorius. 1415 lydėjo popiežių Joną XXIII į Konstancos susirinkimą. Parašė istorinius veikalus: Historiarum Florentinarum libri XII (išsp. 1610). 1427 Florencijos kancleris. Vertė Aristotelį, Platoną, Plutarchą. Pedagoginiame veikale De studiis et litteris tractatulus kalba apie auklėjimo individualizaciją, asmenybės ugdymą, drausmės švelninimą, religinio auklėjimo reikšmę. Kiti veikalai: De bello italico adversus Gothos 1421, Libellus de temporibus suis 1485, Epistolae familiares. Italų kalba parašė Dantės ir Petrarcos biografijas.

Bruni Fedor (1800—1875) rusų tapytojas. 1834 Petrapilio meno akademija jam suteikė akademiko vardą. Profesoriavo Petrapilio akademijoje, o Ermitažo muzėjuje vedė tapybos skyrių. Svarbiausi tapybos

darbai: Amūrą girdanti Bachantė, Varinis žaltys, Kamilos mirtis. B. buvo monumentalaus stiliaus kūrėjas. Freskomis išgražino Kristaus Atpirkėjo katedrą Maskvoje.

Brüning Heinrich (g. 1885) vokiečių politikas, katalikų centro partijos vadas. 1920—1930 katalikiškų profesinių sąjungų veikėjas, 1924 — 1933 Reichstago atstovas, nuo 1929 katalikų centro partijos lyderis. 1930—1931 ministeris pirmininkas, valdė socialdemokratams jo politiką remiant. 1931 pabaigoje ir 1933 pradžioje vėl ministeris pirmininkas. Uždraudė hitlerininkų smogiamuosius dalinius, bet prezidento Hindenburgo greit buvo iš pareigų atleistas. 1934 emigravo į JAV ir nuo 1937 dėstė Harvardo universitete. 1938 nacinės Vokietijos valdžia atėmė iš jo pilietybę. 1948 grįžo į Vokietiją ir dėsto Koelno universitete.

H. Brüning

Brünings Christian (1736—1805) olandų inžinierius hidraulikas, perkasų statytojas. 1789 sukonstruktavo instrumentą tachimetrą upių greičiams matuoti.

Brunius August George (1879—1920) švedų rašytojas, literatūros, meno ir teatro kritikas. Išsp. Engelska profiler 1914, Shakespeare och scenen 1916, Shakespeare 1924. Dramatiški jo veikalai: Enfin seuls 1920, Nyckeln och ringen 1920, Dalin och drottningen 1925.

Brunn Heinrich (1822 — 1894) vokiečių archeologas, Müncheno Gliptotekos direktorius. Išsp. Griechische Kunstgeschichte 1893—1897.

Brunner Heinrich (1840—1915) vokiečių teisės istorikas, 1873—1915 Berlyno universiteto profesorius, vienas iš Monumenta Germaniae historica redaktorių. Išsp. Die Enstehung der Schwurgerichte 1872, Deutsche Rechtsgeschichte 1887—1892.

Bruno 1) (1032 — 1101) kartūzų vienuolijos steigėjas, šventasis (šventė X 6). 1057 — 1076 Reimso arkivyskupo pavedamas vadovavo katedros mokyklai, kurioje išugdė teologinius mokslus ir prisidėjo kunigijoje bažnytinės dvasios naujinti. 1084 Kartūzijos kalnuose įkūrė pirmą kartūzų vienuolyną — Grande Chartreuse. 1091 savo buvusio mokinio, popiežiaus Urbono II, pakviestas, atvyko Romon ir drauge su bėgančiu nuo Henriko IV popiežiumi atsidūrė pietų Italijoje. Čia Catanzaro provincijos La Torre vietovėje įkūrė naują kartūzų vienuolyną — Eramus Turria. Vienuolių skaičiui žymiai padidėjus, dar įkūrė ir šv. Stepono eremą. Popiežius Leonas X leido kartūzams garbinti B. kaip šventąjį, o popiežius Grigalius XV 1623 jo liturgiją išplėtė visai Bažnyčiai. Iš B. raštų yra tikri jo Expositio in Psalmos ir expositio in epistolas Pauli, o kiti jam tik priskirti, ir 1509 Kölne ir 1524 Paryžiuje išleistieji raštai yra ne jo, bet B. iš Segni.

F. A. Lefevre S. B. et l'Ordre des Chartreux 1883; *G. Desiderj* Vita di s. B. 1888; *H. Loebell* Der Stifter des Charträuser-Ordens 1899.

2) B. Didysis (925—965) šventasis (šventė X 10). Henriko I Paukštininko sūnus, Ottono I brolis. 940 valstybės kancleris, paskiau Lotaringijos kunigaikštis, 958—965 Kölno arkivyskupas. Valstybės valdyme dažnai pavaduodavo brolį Ottoną I. Reformavo vienuolynus, kėlė kunigų pasiruošimą, rūpinosi tinkamų vyskupų parinkimu.

A. Schroers B. von Köln 1917.

3) B. iš Querfurto (apie 970—1009) šventasis (šventė II 14). Benediktinas, misininkas, antrasis prūsų apaštalas. 988 Magdeburgo kanauninkas. 996 Romoje suėjo su šv. Vaitiekumi, ir stojo į vienuolyną. 997 Prūsų žemėje nužudžius šv. Vaitiekų, buvo norėjęs ten nuvykti, bet dėl karo tarp lenkų ir vokiečių turėjo tą sumanymą atidėti. 1004 Merseburge įšventintas prūsų arkivyskupu. Nuvyko į Kijevą ir čia vedė misijas tarp pečenegų. 1005 nuvyko pas lenkų Boleslovą Narsųjį, o 1008 su 18 vienuolių benediktinų išvyko į Prūsus krikščionybės platinti. Pasiekė Lietuvos sieną. Prūsai įspėjo jį mesti pamokslauti. Bet jis savo darbą ir toliau varė. Todėl jį kartu su palydovais suėmė ir nužudę. Vėliau lenkų Boleslovas nusiuntė į prūsus savo atstovus B. kūno išpirkti. B. buvo parašęs šv. Vaitiekaus ir penkių brolių vienuolių biografijas.

4) B. iš Segni (apie 1044/1048—1123) šventasis (šventė VII 18). Popiežiaus Grigaliaus VII paskirtas Segnio vyskupu. 1102 stojo į Monte Cassino benediktinų vienuolyną, ir 1107 jo abatas. Tačiau protestuodamas prieš popiežiaus Paskalio II investitūros privilegiją, 1111 grįžo į Segnį. Laikomas labai geru viduramžių egzegetu. Kanonizuotas 1181.

B. Gigalski B. Bischof v. Segni 1898.

5) B. iš Karintijos (miręs 1045) šventasis (šventė V 17). Karintijos hercogo Konrado sūnus. 1027—1034 imperatoriaus Konrado II kancleris Italijai. Würzburgo vyskupas. Rūpinosi vyskupijoje pakelti religinę dvasią ir auklėti dvasininkus. Mirė lydėdamas imperatorių Henriką III į Vengriją. Parašė katechetinių ir egzegetinių raštų, išleistų Migne Pat. latina.

J.Baier Der hl. B. von Würzburg als Katechet 1893; *J. Kempf* Zur Kulturgeschichte Frankens 1917.

Bruno Giordano Filippo (1548—1600) renesanso gadynės italų gamtos filosofas, poetas. 1563 stojo dominininkonų ordinan Neapolyje, 1572 kunigas. Dėl palinkimo į palaidą poeziją ir dėl abejotinų išsireiškimų apie krikščionybės pagrindines dogmas suėjęs į konfliktą su ordinu ir bažnyčia. 1576 iš ordino pabėgo ir aplankė daug Europos miestų. Venecietis Mocenigo parsikvietė jį į Veneciją, bet 1592 nurodė inkvizicijai dėl erezijos. 1593 nugabentas Romon. Po ilgos bylos, nesutikdamas atšaukti, buvo atiduotas pasaulinei valdžiai ir sudegintas Campo de Fiori aikštėje. B. savo raštuose ir paskaitose stengėsi sugriauti aristotelizmą su naujos sistemos pagalba. Paėmęs labai prieštaraujančių minčių iš Heraklito ir stoikų, iš Anaksagoro, neoplatonikų, iš Epikūro (Lukrecijaus), B. iš Koperniko astronominių pažiūrų vedė pasaulių begalybę estetinio panteizmo dvasioje. Daug jame randama ir aristotelinių elementų. Scholastikos įtaka jam pasireiškia, kada jis skelbia pasaulio vidinį vienumą. B. labai vertino Mikalojų Kuzietį, bet nuo jo labai skyrėsi. Atmetė Kristaus įsikūnijimą ir drauge viską, kas specifiškai krikščioniška, ir skelbė filosofijos visišką nepriklausymą betkuriam bažnytiniam autoritetui. Šiuo atžvilgiu jis yra Spinozos ir Shellingo (dialogas Bruno 1802) pirmatakas. Jo lotyniškųjų raštų daugumas yra apie Raimundo Lullo ars magna; itališkai parašytosios jo komedijos, kur reiškiama jo pasaulėžiūra.

G. F. Bruno

Iš B. raštų minėtini: La cena delle ceneri, Dela causa, principio ed uno 1584, Del l'infinito, universo ed mondi 1584, Spaccio della bestia trionfante 1584. Raštus išleido B. Croce ir G. Gentile 1907.

L. Karsavin G. B. 1923; *G. Gentile* G. B. 1920; *W. T. Fontaine* Fortune, Matter and Providence 1939.

Brunot Ferdinand (1860—1938) prancūzų kalbininkas, nuo 1900 Sorbonos universiteto profesorius. 1925 Académie des inscriptions narys. Išsp. Histoire de la langue française des origines à 1900 (1905), kurią po jo mirties tęsė Ch. Bruneau, La langue postclassique 1932, La pensée et la langue ²1936, Grammaire historique française ²1937.

Bruns Viktor (1884—1943) vokiečių teisininkas, tarptautinės teisės žinovas. Berlyno universiteto profesorius, užsienių reikalų ministerijos patarėjas ir Vokietijos atstovas Tarptautiniame teisme. Išsp. Völkerrecht als Rechtsordnung 1920, Der international Richter 1933, Völkerrecht und Politik 1935.

Brunsberga (lenkų, o vok. Braunsberg) 1241 M. Lietuvoje įkurta kryžiuočių pilis toje vietoje, kur, tik pagal padavimus, buvęs prūsų nužudytas šv. Bruno iš Querfurto, ir todėl jo garbei B. pavadinta. XVI a. paplitus reformacijai ir M. Lietuvoje nykstant šventųjų garbinimui, B. vardas buvęs vokiškai iškreiptas į Braunsberg, kas jau mūsų laikais kai kieno buvo lietuvinama į Rūdkalnį, nors tas vertimas neturėjo nieko bendra su tikruoju tos vietovės vardu. 1241 prūsai B. pilį sugriovė. 1251 atstatyta nauja, 1261 vėl prūsų pulta ir sudeginta. 1279 atstatyta. 1284 gavo mieto teises ir stojo Hanzos sąjungon. 1466 atiteko Lenkijai. 1626—1635 buvo užėmę švedai. 1568 kardinolas S. Hosius čia įkūrė jėzuitų kolegiją, greit paverstą teologijos-filosofijos akademija (Academia Brunsbergensis). Šioje akademijoje jau nuo 1580 ligi 1797 studijavo ir daug iš Lietuvos siunčiamų žmonių, daugiausia bazilionų, kuriems čia studijuoti buvo geresnės sąlygos, negu Vilniaus akademijoje. XVII—XVIII a. ši akademija davė rytų Lietuvai apie 15 unitų vyskupų ir arkivyskupų (Smalensko, Pinsko, Chelmo, Polocko, Kijevo). Čia ėjo mokslus ir Žemaičių vyskupas 1650—1659 PetrasParčevskis. XVIII a. iš 40 čia iš Lietuvos atvykusiųjų studentų ketvirtadalis pasisakė moką lietuviškai ir žemaitiškai. Čia 1690 studijavo ir Teofanas Kolbiečinskis, kurį 1705 rusų caras Petras I savo ranka nužudė Polocko bažnyčioje.

Brunschvicg Léon (1869—1944) prancūzų filosofas. Kanto priklausąs gnoseologinio idealizmo atstovas. Paskalio tyrinėtojas. Išsp. Introduction à la vie l'Esprit 1900, Idéalisme contemporain 1905, Les étapes de la philosophie mathématique 1912, Nature et liberté 1921, Le génie de Pascal 1924, De la connaissance du soi 1931, La raison et la religion 1939, Descartes et Pascal lecteurs de Montaigne 1944.

Bruožis 1) Ansas (1876 XI 10 Klaipėdos vl. Martynų k. — 1928 XII 27 Klaipėdoje) M. Lietuvos visuomenės veikėjas, rašytojas. Pradžios mokyklą išėjęs, Bitėnuose pas M. Jankų pramoko raidžių rinkėjo amato. Paskiau dirbo rinkėjo darbą Kauno, Vilniaus (1906—1914), Tilžės ir Klaipėdos spaustuvėse. Kurį laiką prekiavo lietuviškomis knygomis Klaipėdoje. Po I pas. karo prancūzų okupacijos metu tarnavo Lietuvos atstovybėje Klaipėdoje, paskiau gubernatūroje, kol išėjo į pensiją.

Dar visai jaunas būdamas, įsitraukė į M. Lietuvos tautinį sąjūdį, bendradarbiau-

damas įvairiose M. ir D. Lietuvos lietuvių organizacijose. Jo iniciatyva 1901 susikūrė Lietuvių Susivienijimas Prūsuose, rengęs susirinkimus su paskaitomis, leidęs įvairius lietuviškus raštus ir žadinęs tautinę sąmonę. Tuo pačiu laiku per Darbininkų Balsą redagavusį A. Janulaitį suėjo su Lietuvos socialdemokratais. Tuo būdu kurį laiką buvo LSDP M. Lietuvoje nelegaliai spausdinamų raštų technikiniu prižiūrėtoju ir korektoriumi. Prieš I pas. karą buvo vienas iš Jaunųjų draugijų organizatorių ir vienas iš 1912 sukurtos Jaunųjų Draugijų Santaros iniciatorių, o ši, jam skatinant, 1919 buvo atgaivinta. Rinko M. Lietuvos tautosaką ir medžiagą jos kultūros istorijai.

1900—1901 bendradarbiavo Saulėtekoje ir net iš dalies ją redagavo. Prieš I pas. karą dirbdamas Klaipėdoje Lituanijos spaustuvėje, kurį laiką buvo faktiškasis Apžvalgos redaktorius. Bendradarbiavo Naujojoje Lietuvių Ceitungoje, Kaimyne, Birutėje, Prūsų Lietuvių Savaitraštyje, Darbininkų Balse, Vienybėje Lietuvninkų, Vilniaus Žiniose, Kovoje, Lietuvos Žiniose, Viltyje, Draugijoje, pasirašydamas A. B. Klaipėdiškiu, Probočių Anūku, Jonu Pakalniškiu ir daugeliu kitų slapyvardžių ir daugiausia teikdamas medžiagos iš M. Lietuvos kovų ir praeities. Atskirai išsp. Apswaiginą gėrimai 1905, Byrutė 1905, Prūsų Lietuviai 1906, Pro gloria et patria 1907, Klaipėdiškių dainos 1908, Prūsų lietuvių raštija 1913, Prūsų lietuvių laikraščiai 1914 (atmušas iš Draugijos 1914), M. Lietuvos buvusieji rašytojai (Probočių Anūko slapyvardžiu) 1920, M. Lietuvos politinis veidrodis 1923, Vadovėlis po Klaipėdos Kraštą 1924. Po mirties išleista jo: Erkus Monte 1929, Mažosios Lietuvos amžių įvykiai 1929, Mažoji Lietuva 1929, Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos 1935.

Prieš mirdamas savo likusį turtą paskyrė lietuviškiems raštams leisti ir tai vykdyti pavedė Vydūnui. Jo biblioteka atiteko Aukurui.

2) (Bruažis, Brožaitis) Vilius (1843 V 17 Ragainės aps. Gaištauduose — 1909 VII 6 Tilžėje) vienas iš M. Lietuvos atgimimo pionierių, aušrininkas, gydytojas. Medicinos mokslus studijavo Karaliaučiaus universitete ir 1871 VIII 2 apgynė medicinos daktaro disertaciją (Bestimmung der absoluten Blutmenge im Tierkörper). 1870 — 1871 karo gydytoju dalyvavo prancūzų ir vokiečių kare. 1871 grįžęs iš karo apsigyveno Yluvoje, 1872 išsikėlė į Drezdeną, 1882 į Berlyną, 1885 apsigyveno Tilžėje ir čia tuojau stojo Birutės draugijon ir lietuvių tarpe pradėjo tautiškai veikti, tam vartodamas net ir fantastišką kalbotyrą. Pvz. skaitė pranešimą apie tai, ar rojuje lietuviškai kalbėję (išsp. Tilžės Keleivyje 1885 N. 22). Medicinoje buvo suradęs keletą naujų vaistų nuo nugarkaulio smegenų džiovos, rachito ir kt. Įsitraukęs į lietuvišką darbą, buvo skundžiamas vokiečių valdžiai, ir ši 1888 buvo jam iškėlusi bylą. Norėdama sutrukdyti jo tautinį darbą, jį kaltino medicinos šarlatanerija. Teisindamasis B. parašė brošiūras — Gewalt 1889 ir Aufklärung d. Arztes 1889, kur atrėmė jam prikišamus neteisingus kaltinimus. 1888—1889 vietos valdžia buvo jam uždraudusi verstis gydytojo praktika ir net globą paskyrė. Bet jo lietuviškiems ir vokiškiems bičiuliams užsistojus, šis draudimas buvo atšauktas. 1890 ir 1891 rinkimuose į Prūsijos seimą jis buvo kandidatu nuo Tilžės. Betgi pirmą ir antrą kartą tegavo po 100 balsų, ir nebuvo išrinktas.

V. Bruožis

1885 — 1886 B. bendradarbiavo Aušroje. Kurį laiką buvo atsakomasis Varpo ir Ūkininko redaktorius ir spaustuvininkui Mauderodei garantavo Varpo skolas už popierių ir spaudą. 1898 nuo tos garantijos atsisakė, bet pats sumokėjo likusią 800 markių Varpo skolą. Per jį ilgai ėjo ir visa Varpo —Ūkininko korespondencija. 1886 išspausdino atsišaukimą Mieli lietuvininkai; Aušroje išsp. eilėraštį Lietuviška tu gimtinėlė.

Probočių Anūkas M. Lietuvos buv. rašytojai 1920.

Brusilov Aleksej (1853—1926) rusų generolas. 1916 V, būdamas pietų vakarų fronto vadu, įvykdė sėkmingą austrų fronto pralaužimą ties Jazlovcu. 1917 V—VI vyriausias kariuomenės vadas. 1920 vyriausiojo bolševikų kariuomenės vado ypatingos tarybos pirmininkas. 1924 iš kariuomenės pasitraukė. Išsp. Vospominanija 1929.

Brusokas Jurgis (1899 IV 28 Marijampolės aps. Gudelių vl. Makrickų k. — 1942 II 14 nukautas Rusijoje) majoras, rašytojas. Po I pas. karo iš Rusijos grįžęs Lietuvon, stojo karo mokyklon, kurią pabaigė 1919. Tarnavo daugiausia 5 pėstininkų pulke. 1941 lietuviškojo korpo sudėtyje buvo priverstas trauktis su bolševikų kariuomene. 1941 VIII vokiečiams užėmus miestą, kuriame stovėjo ir B. dalinys, B. atsipalaidavo nuo bolševikų kariuomenės ir jau drauge su lietuvių kuopa dalyvavo vokiečių—bolševikų kare už Lietuvą.

Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1917 Lietuvių Balse Petrapilyje. Vėliau

spausdino eilėraščius, vaizdelius ir straipsnius kariniais klausimais Amerikos Vytyje, Karyje, Karde, pasirašinėdamas dažniausiai Jurgiu Daina.

Brustveris apkaso priekyje supilamas žemės pylimas šaulių priedangai nuo priešo kulkų iš priekio. B. vartojamas ir kaip šautuvo atrama šaudant.

Brutalus (lot.) — žiaurus, nuožmus.

Brutium, arba Calabria ultiore, pietų Italijos sritis, nuo 355 pr. Kr. Romos sąjungos narys.

Bruttan Andrius (1824—1893) mokytojas Estijoje, botanikas, samanų ir kerpių tyrėjas. Išsp. Lichenen Est—Liv—Kurlands 1870, Verzeichnis der in den baltischen Provinzen Russlands verkommenden Lebermoose 1890, Verzeichnis der in baltischen Provinzen aufgefundenen Laubmoose 1891.

Bruttiani Brutiumo, Italijoje, oskų giminės gyventojai senovėje. Už palankumą finikiečiams, kada romėnai nugalėjo Hanibalą, jie buvo paversti viešaisiais vergais, atliekančiais bjauriausias pareigas — nuteistųjų plakimą ir kt. Paskui B. vadinta ir ne tos giminės toms pačioms funkcijoms naudojamieji vergai.

Brutto, Bruto Joannes Michael (1515—1592) italų istorikas, 1573 Stepono Batoro Transilvanijon pakviestas Bonfinio vengrų kronikos toliau rašyti, vėliau su Batoru nuvykęs Krokuvon ir Flaminijaus slapyvardžiu parašęs De rebus gestis Stephani regis Poloniae contra Moschorum ducem narratio ir Philippi Callimachi vitae brevis descriptio 1582. Batorui mirus, grįžo Vengrijon.

Brutto (it.) 1) nešvarus, negrynas, neišdirbtas.

2) Prekių svoris su įpakavimu arba atskaitymų nenumažintos pajamos.

Brutto balansas, arba apyvartos balansas, yra sudaromas iš didžiųjų knygų sąskaitų įrašų. Jame nurodoma: saldo pradžioje, debito ir kredito apyvarta per tam tikrą laikotarpį ir saldo ateičiai. Įrašų teisingumui patikrinti jis turi būti daromas nerečiau kaip kartą per mėnesį.

Brutto biudžetas apima bendrąsias valstybės pajamas ir išlaidas, drauge su valstybės turtų ir jų eksploatavimo sumomis.

Brutto pajamos vadinamos visos pajamos, iš kurių (grynų / netto / pajamų gauti) reikia atskaityti visas su jomis susijusias išlaidas.

Brutto pelnas vadinamas gautas pelnas, iš jo darytųjų išlaidų įmonei išlaikyti neatskaičius, procentų, mokesčių nuo pelno ir kt. Parduotųjų prekių B. P. skiriasi nuo pirkimo ir pardavimo kainos.

Brutto registruotoji tona (B. Reg. T.) — laivų talpumo matas. Reiškia visą laivo erdvinį talpumą (priešingai netto registruotajai tonai, kuri reiškia tik važtai skiriamą laivo talpumą, t. y. atskaičius mašinų užimtas patalpas, skiriamas laivo įgulai). Laivo B. Reg. T. yra lygi 2,83 m^3.

Brutus 1) Decimus Iunius (apie 84—43 pr. Kr.) Cezario kariuomenės vadas, draugas, paskiau vienas iš Cezario žudikų. Cezariui žuvus, valdė Galiją Cisalpiną. Antonijaus buvo sumuštas ir jo įsakymu nužudytas. Plačiai pasklido ir ligi mūsų laikų išliko Cezario šūkis, matant B. savo žudikų tarpe: Et tu Brutus, contra me — ir Tu, Brutai, prieš mane. Kitų žemaičių bajorėlių buvo lenkiškai verčiama: I ty, bracie Kontrymie — ir tu broli Kantrime.

2) Marcus Iunius (85—42 pr. Kr.) Decimo B. sūnėnas. Pradžioje Pompėjo šalininkas, bet po 48 pr. Kr. Farsalos kautynių virto Cezario šalininku. 44 išrinktas pretoriumi, susidėjęs su Kasijumi sudarė sąmokslą prieš Cezarį. Priverstas apleisti Romą, užėmė Makedoniją ir Graikiją, 43 pr. Kr. sumušė Antonijaus brolio Gajaus kariuomenę, susijungė su Kasijumi, bet ties Pilypais Makedonijoje buvo Antonijaus ir Oktaviano kariuomenės sumuštas, ir nusižudė.

Bruun 1) Christian Walther (1831—1906) danų istorikas ir bibliografas, Kopenhagos valstybinės bibliotekos direktorius, paskelbęs monumentalią Bibliotheca Danica 1877 (baigtą spausdinti, autoriui jau mirus 1931).

2) Laurids (1854—1935) danų rašytojas, rašęs apysakas daugiausia iš pietryčių Azijos salų gyvenimo: Kronen 1902, Pan 1906, Bygernes Slaegt 1909, Fra Bosporus til Van Zantlens ö 1912, Under Livets Trae 1917, Alle Synderes Konge 1930.

Bruvelaitis Jurgis (g. 1900 II 24 Klaipėdos aps. Dinvėčių k.). Jaunuolis dalyvavo M. Lietuvos jaunimo draugijose. Mokėsi Tauragės mokytojų seminarijoje. 1921 XI 1 Šaulių Sąjungos V partizanų grupės (Klaipėdos krašte) vadas. 1922 — 1923 Vyriausio M. Lietuvos Gelbėjimo Komiteto reikalų vedėjas. Klaipėdos sukilimo metu paskirtas Šilutės apskrities komendantu. Nuo 1932 IV Klaipėdos krašto seimelio narys. Klaipėdoje organizavo Lietuvių Giedotojų Draugiją. 1934 XII sudarė naują krašto direktoriją, o 1935 buvo jos pirmininkas. 1939 nepasitraukė iš

J. Bruvelaitis

Klaipėdos krašto, bet prisitaikė nacių santvarkai ir nebedalyvavo lietuvių veikime.

Bruxelles ž. Briuselis (III t. 264 psl.).

Bruzdovičius Pranciškus, Lietuvoje gyvenęs XIX a., lenkų tapytojas, Jono Mateikos mokinys. Žymesnieji paveikslai: Kurganai, Pušelės, Lietuvos miškas. Vertėsi ir bažnyčių dekoravimu.

Bružas toks vaikų ir jaunimo žaidimas.

Bružas 1) (Bruožis) Antanas Gaurės vl. Zalatoriškių k., knygnešys, urmininkas. Priklausė Garšvių knygnešių organizacijai, veikė kartu su J. Bieliniu, K. Ūdra ir kt. 1895 suimtas su knygomis, 1896 5 metams ištremtas į Sibirą. Bausmę atlikęs, liko Sibire gyventi.

2) Antanas (g. 1893 V 4 Seredžiaus vl. Motiškių k.) publicistas. Mokėsi Seredžiaus pradžios mokykloje ir paskiau savamoksliu. 1915 — 1916 vargonininkavo Odesoje, Izmaile, Tiumenėje (Sibire), 1916—1920 dirbo Omske tremtinių komitete, paskiau Centrinio Sibiro Lietuvių Biuro reikalų vedėjas Tomske. Grįžęs Lietuvon, 1920 — 1924 Šaulių Sąjungos centro kultūros propagandos skyriaus vedėjas. Trimito redaktorius. 1925—1926 Klaipėdos muzikos mokyklos reik. ved. 1927—1934 Ūkininko Patarėjo, Mūsų Rytojaus steigėjas ir redaktorius. Talkos spaudos biuro vedėjas. Nuo 1935 IX 20 — Darbo Lietuvos redaktorius. Skyrium išsp. Bolševikų valdžia ir tvarka 1920, Kodėl lietuviai su lenkais nesusitaiko 1922.

A. Bružas

3) Antanas Pranciškus (g. 1897 Vilkaviškio aps. Pajevonyje) kunigas saletietis, M. S. Į JAV atvyko 1910. 1916 stojo į saletinų kongregaciją, 1920 M. A. laipsniu baigė filosofiją St. Mary seminarijoje Baltimorėje, Md. 1923 daktaro laipsniu baigė teologiją Romos Gregorianume. 1924—1931 dėstė filosofiją La Salette seminarijoje Altamont, N. Y., 1938—1941 šios seminarijos rektorius. 1931—1938 ir 1941—1943 lietuvių parapijos Nashua, N. H. klebonas. Nuo 1948 dėsto filosofiją La Salette seminarijoje Ipswich, Mass. 1943 — 1948 vedė misijas bei rekolekcijas lietuvių parapijose. 1953 išspausdintai S. Sužiedėlio Šv. Pranciškaus lietuvių parapijai parūpino anglišką lietuviško teksto vertimą, išspausdintą lygiagrečiai su lietuvišku.

Bružikas Jonas (g. 1897 V 20 Kauno aps. Garliavos vl. Tvarkiškių k.) kunigas jėzuitas. Baigęs Veiverių mokytojų seminariją, 1917 stojo į Žitomiro kunigų seminariją. 1918 grįžo į Lietuvą. 1922 baigė Žemaičių kunigų seminariją ir 1922 V 17 išventintas kunigu. Stojo į Lietuvos universiteto teologijos filosofijos fakultetą. Po trijų semestrų išvyko Olandijon ir ten stojo į jėzuitų naujokyną. Augštuosius filosofijos ir teologijos mokslus išėjo Olandijos ir Austrijos jėzuitų universitetuose. Lietuvon grįžęs, 1926—1931 buvo Kauno jėzuitų gimnazijos direktoriumi. Apaštalavimo Sąjungos platintojas, Vyrų Apaštalavimo organizacijos steigėjas. 1931 išvyko į JAV misijų vesti ir ten išbuvo ligi 1937. Grįžęs Lietuvon, tą darbą ten dirbo ligi pirmo bolševikmečio. Sasnavoje bolševikų 1940 buvo suimtas, uždarytas Marijampolės kalėjime ir nusmerktas visam amžiui kalėti. Išsivadavo 1941 VI 23, bolševikus iš Lietuvos vejant. Toliau dirbo misijų darbą Lietuvoje. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, nuvyko į P. Ameriką, kur tremtiniams vedė misijas Urugvajuje, Brazilijoje, Argentinoje. Su kun. V. Mikalausku S. J. Urugvajuje Montevideo mieste organizavo lietuvių parapiją.

Kun. J. Bružikas

Lietuvoje redagavo Žvaigždę ir Misijas. Bendradarbiavo Tiesos Kelyje. Išsp. Jėzaus Širdies Novena, Jėzaus Širdis ir šeimyna, Pasiaukojimas iki mirties. Išvertė Pamokymus jaunavedžiams.

Bružų miškas Mažeikių aps. Tirkšlių vl. 80 ha ploto. Dirvožemis priemolio ir molio. Auga eglė, pušis su lapuočiais.

Brzeziński Mieczysław (1858—1911) lenkų gamtos mokslų populiarizatorius. Būdamas Varšuvos universiteto studentu, buvo 1880 suimtas Proletariato byloje. Išleistas vertėsi mokytojo darbu. Iš jo populiarizacijų lietuviškai išsp. Apie žemės vidurius (vertė Beržas — A. Maciejauskis) 1896 (²1906), Saulės ir mėnesio užtemimas (vertė P. Vileišis) 1896, Naudingi skaitymai (perdirbo P. Vileišis) 1898.

Brzostovičius Jonas Mykolas Motiejus (1801 IX 1 Širvintų par. Pikūnų k. — 1882 XII 2 Krasnoufimske, Permės gub.) kunigas lietuvis. Baigęs Vilniaus dvasininkų seminariją, ilgai buvo kunigu Vilniaus vyskupijoje. 1862 I 30 iškeltas į Barboriškių filiją Trakų dekanate. Aktyviai palaikė 1863 sukilimą ir buvo suimtas ir ištremtas į Krasnoufimską, kur vėliau ir mirė.

Brzostovskiai XVII — XVIII a. Lietuvos viešajame gyvenime žymi šeima. Iš tos šei-

mos narių pirmas Lietuvon atsikėlęs buvo Jonas Ciprionas B. (m. 1638).

1) Adomas (1722—1790) D. L. K. kariuomenės pulkininkas, 1748 generolas leitenantas, 1758 Lietuvos vyriausiojo tribūnolo maršalas ir Polocko vaivada.

2) Ciprionas Povilas (1612 X 29 Mikoliškiuose — 1688 Varšuvoje) 1650 D. L. K. referendaras, 1657–1672 D. L. K. raštininkas. Devynis kartus buvo Lietuvos atstovu derybose su Maskva. 1667 pasirašė Andrusovo taiką. 1680 Trakų kastelionas, 1684 Trakų vaivada.

3) Jonas Vladislovas 1646 VIII 5 —1710 IX 29 Bistricijoje) Cipriono Povilo (2) sūnus, 1705—1710 Trakų kastelionas.

4) Karolis (1796—1854 VII 25) štabine, Suvalkų apylinkėje, įkūrė pavyzdingą ūkį, statė įvairius fabrikėlius, rūpinosi valstiečių buities pagerinimu ir jau 1853 savo dvaruose panaikino baudžiavą.

5) Konstantinas Kazimieras (1644—1722 X 24) Cipriono Povilo (2) sūnus, Vilniaus vyskupas. 1657 stojo į Vilniaus seminariją, 1661 Vilniaus kanauninkas. 1665—1668 studijavo Romos collegium Clementinum. 1668 įšventintas kunigu. 1669 Vilniaus kapitulos narys. 1671 D. L. K. sekretorius ir Trakų klebonas. 1684 Smalensko vyskupas, 1687 Vilniaus vyskupas. Pagarsėjo kova su Lietuvos hetmonu Sapiega. 1692 šiam pastačius kariuomenę dvasininkų dvaruose, B. iškėlė jam bylą. Sapiegai nenusileidžiant, B. 1693 kuriam laikui sustabdė katedroje pamaldas, o 1694 ekskomunikavo hetmoną ir jo šalininkus. Nors Sapiegą palaikė primas Radziejovskis, bet B. atsisakė pripažinti Radziejovskio viršenybę kaip Lenkijos, ne Lietuvos, primo. 1696 išvyko Romon. Mirus Sobieskiui, prieš naują elekciją B. per įgaliotinius susitaikė su Sapiegomis. 1697 grįžo Vilniun. 1717 sušaukė vyskupijos sinodą, Trinopolyje įkūrė trinitorius ir pastatė Verkių rūmus.

Dar 1689 III 4 jo iniciatyva ir rūpesčiu Varšuvos seimas nuteisė, esą, už ateizmą sudeginti K. Liščinskį (popiežius Inocentas XI tą sprendimą vėliau griežtai pasmerkė).

6) Mykolas (1722—1784 V 3) D. L. K. generolas leitenantas, 1758 D. L. K. raštininkas. Čartoriskių įrankis. 1764 D. L. K. generalinės konfederacijos maršalas. 1765 D. L. K. didysis paiždininkis, pasižymėjęs valstybinio iždo plėšimu.

7) Mykolas Jeronimas (1762 — 1806) 1794 sukilimo Lietuvoje metu buvo Laikinosios Lietuvos Vyriausybės narių, po 1794 lietuvišku atsišaukimu lietuviškai pasirašęs — Michalas Brastawskas Pisaris W. X. Litt.

8) Povilas Ksaveras (1739 III 30 Mosaže — 1827 Rukainiuose) 1755 Vilniaus kanauninkas. 1758—1762 studijavo Romoje Collegium Clementinum. 1762 D. L. K. raštininkas, 1763 įšventintas kunigu, 1774 — 1787 D. L. K. referendaras. 1794 — 1798 gyveno Drezdene ir Romoje. 1798—1824 Turgelių klebonas, ir čia pastatė bžn. 1823 Vilniaus prelatas arkidiakonas, 1825—1827 Rukainių klebonas.

Kan. P. Bžostauskas

1767 30 km nuo Vilniaus įsigijo Merkinės dvarą, jo pavadintą Pavlovu, ir čia įkūrė vad. Pavlovos respubliką. Valstiečius pavertė činšininkais, įvedė valstiečių savivaldą, tvarkė jų ūkį, organizavo jų kariuomenę ir tvarkė jų kultūros reikalus. 1795 iškeitė Merkinę į namus Saksonijoje. Jam išvažiavus, ir jo įkurtoji „respublika" sugriuvo. Daug rašė originaliai. Išsp. Pawłów od roku 1767 do 1795, 1811, Rozmyślania na wsi w Turgielach 1811, Wiadomości genealogiczne o domu Brzostowskich 1797 —1811, Lekarstwa dla wygodu gospodarzy w Pawłowie mieszkających 1770, Ustawa w Pawłowie 1771.

9) Stanislovas (1733 III 3 Vilkalotoje — 1769 IV 8) D. L. K. pulkininkas. Radvilų buvo 1767 statomas Lietuvos konfederacijos maršalu. 1767—1769 Livonijos vaivada.

Brzozowski 1) Kazimieras (1697 II 25 Pagiryje — 1756 XII 7 Vilniuje) Lietuvos jėzuitas. 1703 stojęs į jėzuitus, buvo Pinsko, Nesvyžiaus, Slucko kolegijų rektoriumi, 1755—1756 Vilniaus akademijos rektorius. Kurį laiką buvo Lietuvos jėzuitų provinciolu. Išsp. Legacya świętsza 1725.

2) Raimundas (1763 XII 7 Lietuvoje — 1848 VIII 23 Neapolyje) jėzuitas. Kada popiežius Klementas XIV panaikino jėzuitų vienuoliją, ji toliau veikė Gudijoje. B. buvo jėzuitų generolo Tado Brzozowskio asistentu, Polocko akademijos profesoriumi, 1817 VIII 1 — 1820 tos akademijos rektoriumi. Redagavo Miesięcznik Połocki. 1820 XII 20 carui Aleksandrui I ištrėmus jėzuitus, gyveno Romoje, Vokietijoje, Neapolyje.

3) Tadas (1749 Varmėje — 1820 II 5 Polocke) 1769 stojo į jėzuitus ir per 16 metų buvo Gudijoje išsilikusiųjų jėzuitų generolu — Lenkevičiaus, Kareno, Gruberio — asistentu. Gruberiui 1805 IX 2 mirus, buvo išrinktas Rusijos jėzuitų generolu. Prie jo jėzuitų kolegija Polocke buvo pakelta akademija. 1814 išrūpino iš popiežiaus Pijaus VII bulą Sollicitudo omnium

ecclesiarum, kuria buvo atgaivintas jėzuitų ordinas. Išsp. Dykcyonarz filozoficzny 1782, Kazania 1788.

Brzozowski Karol (1821 IX 28 Varšuvoje — 1904 XI 5 Lvive) lenkų rašytojas. Mokėsi pas piorus Varšuvoje. Tėvui gavus girininko vietą Bajokiškiuose Užnemunėje, B. nuo 1835 mokėsi Seinuose, nuo 1839 Suvalkuose ir čia besimokydamas, kaip pats autobiografijoje pasisako, gerai lietuviškai pramoko. 1840—1842 Marimonto žemės ūkio institute. Besimokydamas Seinuose, tarp kito ko užrašinėjo ir lietuviškas dainas. Kartu su keliais savo draugais, susektas dalyvaujant sąmoksle prieš rusų valdžią, 1843 IX pabėgo į Poznanės sritį ir 1844 Poznanėje išsp. Pieśni Ludu Nadniemeńskiego z okolic Aleksoty, kur šalia eiliuoto liaudies padavo atpasakojimo Mężobójczyni davė 51 lietuviškųjų dainų lenkiškus vertimus, o 8 dainų duotas ir pilnas lietuviškas tekstas. Kaikurios dainos imtos iš Rėzos. Iš tų dainų yra labai reta daina Verkė, verkė gegelė, susijusi su Strukbalio padavimu, težinomu iš A. Polujanskio Wędrówki po gub. Augustowskiej 1859.

K. Brzozowski

K. Brzozowskio knygos Jezioro Dusza antraštinis lapas

B. dalyvavo 1848 Poznanės sukilime. Pabėgo į Prancūziją. 1853 Paryžiaus lenkų organizacijos buvo išsiųstas į Konstantinopolį dirvos ruošti lenkų legionui organizuoti. Apsigyveno pastoviai Turkijoje. 1863 Lenkijos sukilimo metu dalyvavo Ježo-Milkovskio suruoštoje ekspedicijoje į Podolę. Paskiau vėl Turkijoje, Sirijoje, turkų dar valdomoje Bulgarijoje, Mesopotamijoje ir Kurdistane. Po 1877—1878 rusų turkų karo kurį laiką buvo Sirijoje ispanų vicekonsulu. Nuo 1884 apsigyveno Lvive. Išsp. poemas Noc strzelców w Anatolii 1856, Ognisty lew 1857, dramas Malek 1871, Oblężenie Lwowa 1884, Eryk XIV 1885. Apie 1900 parašė Jezioro Dusza, legenda litewska (Dusios ežero padavą) su Welnu, Woku, Perkunu, Milda. Šis veikalas nebuvo vaidinamas, Austrijos cenzūrai jo neleidus dėl jo krypties prieš kryžiuočius vokiečius. Rankraštis tebuvęs litografijos būdu išsp. 1901.

T. Pini Autobiografija K. B. — Pamiętnik Literacki VI 1907; *G. Korbut* Literatura polska III 1930; *T. Turkowski* K. B. — Polski Słownik Biog. III 1937.

2) Stanislaw Leopold (1878–1911) Galicijoje gyvenęs lenkų rašytojas. Kurį laiką smarkiai veikė lenkų visuomenę apysakomis Wiry 1904, Płomienie 1907, dramomis Mocarz 1902, Milczenie 1903 ir literatūros studijomis apie Wyspianskį, Żeromskį, Legenda młodej Polski 1910. Įgijo plataus garso, Burcevui jį apkaltinus nuo 1900 tarnavus rusų žandarmerijos slaptu agentu. Tai patvirtino ir po 1917 revoliucijos rasti Paryžiaus ochrankos archyvo dokumentai.

Bt anglų žodžio baronet santrumpa.

Bto žodžio Brutto santrumpa.

BTU santrumpa iš British Thermal Unit. Anglų matų sistemoje šilimos vienetas. 1 BTU yra lygus šilimos kiekiui, reikalingam vieno vandens anglų svaro temperatūrai pakelti vienu Fahrenheito laipsniu. 1 BTU lygu 0,252 kcal.

Bua, kroatų Čiovo, Jugoslavijos sala Adrijos jūroje. 29 km² ploto, 16 km ilgio. B. sujungta tiltu su sausažemio Trogiro miestu.

Buansu (Cyon primaevus) Indijos, Tibeto, Himalajų laukinis kalnų šuo. Minta mėsa ir augalais. Pagautas greit prijaukinamas.

Buantropija (gr.) graikų mitologijoje pusė jaučio, pusė žmogaus pavidalo būtybė. Iš čia medicinos terminas psichinei ligai žymėti, kai žmogus išsivaizduoja esąs jautis.

Buat Edmond Alphonsa Léon (1868–1923) prancūzų generolas. Taktikos ir strategijos profesorius karo akademijoje. I pas. karo metu vadovavo sunkiosios artilerijos brigadai, divizijai, korpui; 1918 5 armijos, ko-

vojusios ties Reimsu, vadas, paskiau generalinio štabo viršininkas. Po karo vyriausiojo teismo narys. Parašė Hindenburg et Ludendorff, L'armée allemande pendant la guerre de 1914—1918.

Buba Telšių aps. Plungės ir Rietavo vl. upelis, Jūros (Nemuno) kairysis intakas, 6,2 km ilgio, įteka į Jūrą 169,1 km nuo jos žiočių. Baseino plotas 16 km².

Bubak Alois (1824—1870) čekų tapytojas peizažistas. Nuo 1858 Prahos meno akademijos profesorius. Paveikslai: Iš Berdezo apylinkių, Ežeras Plökensee.

Bubalus dykaragių atrajotojų šeimos pagentė. Dideli, sunkūs galvijai, didelių ausų, plataus snukio, ilga kuokšte užbaigta uodega, dažniausiai plonų plaukų. B. depressicornis, anoa, panašus į antilopes, sudaro lyg tarpugrandį, jungiantį antilopes su galvijais. B. kaikurių prijaukintų rūšių, anoa yra mažiausia B. rūšis — turi apie 2 m ilgio ir apie 1 m augščio pečiuose. Gyvena Celebeso saloje. B. mindorensis — mindoro B., didesnis už anoa, gyvena Filipinų salose. B. bubalis — Indijos B. ar arni. Didelis galvijas ligi 1,8 m augščio. Gyvena drėgnuose miškuose, ypač žemupiuose ir lagūnų pakraščiuose; dažnai puola žmogų ir dramblį. Iš šios rūšies prijaukintu yra kilęs naminis B. Pastarasis yra paplitęs visoje pietų Azijoje, Japonijos ir Kinijos pietuose, Malajų salyne, Europos pietų rytuose, Balkanų pusiasalyje, Vengrijoje ir pietų Italijoje. Jis reikšmingas kaip naminis gyvulys, B. turi Nylo deltoje nuo to laiko, kada ištikęs maras sunaikino buvusią ten galvijų veislę. Europoje B. įveisti apie 500 po Kr. Mėgsta gyventi pelkėtuose žemupiuose (Nylo, Dunojaus). B. caffer — kafrinis B., didžiausias ir stipriausias šios pagentės galvijas, nedidelės galvos. Gyvena Kaplande ir kitur Afrikoje.

Bubarda (isp.) viduramžiais pilies sienoje angos akmenims į priešus mesti ir vandeniui ar dervai į juos pilti.

Bubastidai dvidešimt antroji Egipto faraonų dinastija, valdžiusi Egiptą 945—745 pr. Kr., perkėlusi savo sostinę iš Heraklepolio į Bubastį. Žymiausieji B. — Šošenk I, II, III ir IV ir Osorkon I ir II.

Bubastis senovės Egipto miestas Nylo žiotyse, egiptiečių vadintas Tell-Basta, šių dienų Zagazido apylinkėse. B. minimas XI faraonų dinastijos (2160–2000) laikais kaip XIX nomo centras. Iškilo Bubastidų laikais, tapęs XXII faraonų dinastijos sostine. B. dalį griuvėsių atkasė E. Naville 1887—1889, jų tarpe ir deivės Bubastis šventyklą.

E. Naville Bubastis 1891; *J. H. Breasted* Ancient records of Egypt 1906—1907.

Bubastis senovės egiptiečių deivė, garbinta devynioliktajame nome, ypač Bubasčio mieste, kur buvo didelė šventykla. B. buvusi moteriškės pavidalo su liūto ir katės galva. Jos kultas buvo paplitęs ir tarp romėnų. Jai buvo skirtos dvi metinės šventės, kurių viena buvo švenčiama Memfise, kita B. mieste.

J. H. Breasted Development of religion and thought in ancient Egypt 1912.

Bubbles (angl.) muilo burbulas, anglų terminas išpūstoms operacijoms, sandėriams, sudaromiems akims apdumti, beribei spekuliacijai pažymėti.

Bubelis Juozas (g. 1904 VII 7 Šiaulių aps. Lygumų vl. Sutkūnų k.). Mokėsi Šiaulių gimnazijoje ir Telšių kunigų seminarijoje. 1930 iš IV kurso išstojo ir dirbo įvairiuose Lietuvos Banko skyriuose. Tremtyje gyvendamas, buvo Lietuvių tremtinių bendruomenės ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Ravensburge valdybos narys. 1948 Čiurlionio ansamblio administratorius. 1950 išemigravo į Kolumbiją. Buvo bendradarbis, leidžiant Žemaičių kalendorių 1930. Rašė Ryte, Bendrajame Darbe, Suvalkietyje. Tremtyje bendradarbiauja Drauge ir Dirvoje.

Bubėnaitė-Čeponienė (g. 1892 IV 3 Šiaulių aps. Tryškių vl. Kiaulakiuose) gydytoja. 1922 Lietuvos universiteto histologijos katedros asistentė: 1923—1924 lektorės teisėmis dėstė farmaceutinę anatomiją ir fiziologiją. Lietuviškosios Enciklopedijos ir Medicinos bendradarbė.

Buber Martin (g. 1878) žydų religinis fifosofas ir rašytojas. 1924—1933 žydų religijos ir etikos profesorius Frankfurte a. M. universitete. Nuo 1938 Jeruzalės universiteto profesorius. Tyrinėjo judaizmo filosofiją ir daugelyje savo veikalų iškėlė chasidizmą. Išsp. Ich und Du 1923, Zwiesprache 1932, Königtum Gottes 1936, Moses 1946, Dialogisches Leben 1947, Das Problem des Menschen 1948, Glaube der Propheten 1950, Gog und Magog 1950, Israel und Palästina 1950, Gottesfinsternis 1952, Die chasidische Botschaft 1952. Nuo 1926 drauge su kataliku Wittigu, evangeliku Weizsäckeriu leido Die Kreatur.

Bubiai Šiaulių aps. Padubysio vl. dvaras ir vasarvietė, 14 km nuo Šiaulių. Prieš tiesiant Tauragės—Mintaujos (Jelgavos)plentą, B. buvo arklinio pašto sustojimo vieta. 1,5 km nuo plento yra B. piliakalnis, pro kurį teka Dubysos upė. XVI a. tebuvo Augštelkių vl. sodyba. XVIII a. pabaigoje B. atiteko Zubovams. D. Zubovas B. pakėlė gyvulių ir pieno ūkį. 1899 B. D. Zubovo iniciatyva įsteigta ir jo lėšomis laikoma pradžios mokykla. 1910 žemesnioji 3 metų gyvulininkystės ir pieninkystės mokykla. Abiejose mokyklose buvo išrūpinta dėstyti lietuvių kalbą. Anksčiau B. buvo tik dvaras. Lietuvos Nepriklausomybės metu

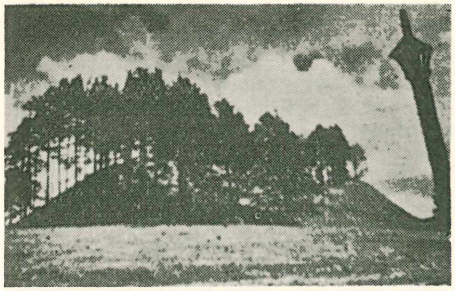

Bubių piliakalnis

buvo ir dvaro naujakurių, kurie gavo žemės dvarą parceliuojant. B. veikė šios įmonės ir įstaigos: plytinė, lentpjūvė, pieno perdirbimo bendrovė, pradžios mokykla, pašto agentūra, žemės ūkio draugija Vienybė, kurios iniciatyva įsteigti Poilsio namai — vasarnamis. XIX a. pabaigoje vaidino žymų vaidmenį lietuvių sąjūdyje: B. nemaža suruošta Šiaulių gegužynių. 1825—1830 pro B. buvo kasamas Dubysos—Ventos perkasas, kuris iš Kurtuvėnų slėnio eina čia dešiniuoju Dubysos slėnio šonu. Per perkasą greta B. mokyklos rūmų pastatytas plento tiltas. Perkasas apie B. išliko visai sveikas. Ties B., žemiau plento tilto, per Dubysą pastatyta vandens malūno 1,8 m paspyrio užtvanka.

Bubikopf (vok. — vaiko galva) mergaičių ir moterų plaukų kirpimo ir šukavimosi būdas be kasų, primenąs berniukų šukuoseną.

Bubilas ž. Babilos (II t. 21 psl.).

Bubinas iš vytelių pintas doklas žuvims vandenyje laikyti.

Bubinas (Bubėnas) 1) Antanas (1849 I 29 Gadūnavo vl. Duseikių k.—1912 XII) knygnešys, nuo 1883 kas mėnesį ėjęs į Tilžę ir Klaipėdą iš ten knygų atsinešti. Už lietuviškas knygas buvo kalinamas 1886 ir 1905.

2) Dominikas (1856 XI 18 Gadūnavo vl. Duseikių k. — po 1936) knygnešys. 1877—1882 atlikęs karo tarnybą, nuo 1883 pradėjo gabenti knygas per sieną ir jas platinti. Pirmą kartą už knygas suimtas 1884, 1899 V vėl suimtas, bet pabėgo. 1901 II—XII kalinamas. 1902 V 15 nuteistas 3 metams ištremti į Viatkos guberniją. 1904 IX 12 amnestuotas grįžo Lietuvon. Trumpam buvo išvykęs Skotijon, paskiau vėl grįžo. 1936 P. Rusecko Baudžiavai davė atsiminimus — Ir kunigavimas nuo ponų pareidavo.

Bubinas Kretingos aps. Salantų vl. upelis, Salanto (Minijos) kairysis intakas, 10 km ilgio. Įteka į Salantą 18,6 km nuo jo žiočių. Baseino plotas 16 km². Rusų ir vokiečių žemėlapiuose klaidingai vadinamas Dubovka.

Bubių girininkija Šiaulių miškų urėdijos, bendro ploto 3328 ha. Miškai yra Didžiosios lygumos vakariniame pakraštyje ties Žemaičių augštumomis — Kuršėnų, Kurtuvėnų, Kelmės srityse. Vyrauja mišrūs spygliuočiai: eglynai ir pušynai telkiasi dešiniajame Dubysos šone, lapuočiai su skroblo priemaiša kairiajame šone. Girininkijos ribose yra 9 ežerai ir didelės pelkės — Varnapelkė, Gužutpelkė, Didžioji, Gudprūdis. Paežerių liūnai — Raudeniuko, Šermukšninio, Barsukyno ir Niaukos. Per B. G. eina Šiaulių—Tauragės plentas. Prie Paraudžio miško nuo 1912 veikė kartono fabrikas. B. G. veisiasi ir kiaunių, ūdrų, juodųjų gandrų, griežlių.

Bubių miškas Šiaulių aps. Padubysio vl. 127 ha ploto. Medynai mišrūs — eglė, pušis, beržas.

Bubių vasarvietė 15 ha ploto Padubysio miške, 15 km nuo Šiaulių.

Būblys ž. Baublys (II t. 269—270 psl.).

Bublys Aleksandras (1872 V 1 Svėdasų vl. Salų k.—1938 IX 23 Reading, Pa. JAV). Baigęs 6 Šiaulių gimnazijos klases, 1889 stojo į Žemaičių kunigų seminariją Kaune. 1893 ją baigęs, metus mokytojavo Zaleskių dvare apie Veliuoną. Įšventintas kunigu 1894 XI 13. Vikaras Šeduvoje ir kitur, 1898 buvo policijos baustas už kryžiaus pašventinim. I pas. karo metu buvo Joniškio klebonu. 1926 stojo į marionų vienuoliją Marijampolėje. 1927 išvyko į JAV misiją. 1931 IX 12 padarė amžinuosius įžadus. Dėstė lietuvių kalbą ir tikybą Thomsono kolegijoje. 1933 Amerikos marionų provincijos tarybos narys. Snaudalio ir kt. slapyvardžiais nuo 1897 bendradarbiavo Tėvynės Sarge, 1904 Lietuvių Laikraštyje, paskiau Draugijoje, Šaltinyje, Viltyje, Tiesos Kelyje (kurį laiką ten redagavo Amerikos lietuvių skyrių). Išvertė rankraščiu likusią G. Schnuerro Viduriniųjų amžių kultūros istoriją.

Kun. A. Bublys

Bublių miškas Kėdainių aps. ir vl. 60 ha ploto. Baltalksnynas su 3 ha beržo.

Bubnov 1) Michail (1858—1934) rusų istorikas, paleografas, nuo 1871 Kijevo universiteto senovės istorijos profesorius. Po 1917 bolševikų perversmo emigravęs, nuo 1919 Belgrado universiteto profesorius, nuo 1921 Lublianos universitete. Išspausdino

Sbornik pisem Herberta 1888—1890, Herberti, postea papae Sylvestri II opera mathematica 1899, Legenda o pochode po prizyvu papy Silvestra II dlia osvoboždenija Jerusalima 1929.

2) Sergej (pasirašinėja vokiškai Bubnoff Serge; g. 1888 VII 15) geologas, nuo 1949 Berlyno universiteto profesorius. Išsp. Geologie von Europa 1926—1936, Grundprobleme der Geologie 1931, Geschichte u. Bau der deutschen Bodens 1936, Einführung in die Erdgeschichte ²1949.

Bubo ž. Apuokas (I t. 226 p.).

Bubona senovės romėnų deivė, galvijų globėja. Jos pavasarį švenčiamose šventėse būdavo ruošiami žaidimai, vad. ludi buberti.

Bucarmanga Kolumbijos P. Amerikoje Santadero departamento administracinis centras. 104.000 gyventojų (1951). Tabako, tekstilės, cemento pramonė. Didžiausi Kolumbijoje kavos sandėliai.

Buccaneers XVII a. Antilų salų ir Š. Amerikos pakraščių jūrų plėšikai.

Buccella Nicolao (m. 1610) italų gydytojas. Stepono Batoro asmeninis gydytojas. 1586 apdovanotas Žygimanto III žemėmis ir įbajorintas. Simonio kaltinamas dėl netikusio Batoro gydymo, jam atsakinėjo brošiūromis: Epistola generosi Domini Georgii Chiacor de morbo et obitu magni Stephani regis Poloniae 1588, Refutatio scripti Simonis Simonii 1588.

Bucchero keramikoje vadinami indai, kurių paviršiaus juoda spalva gaunama aprūkant.

Buccina senovės romėnų varinis, riestas pučiamasis instrumentas apie 3 m ilgio, vartojamas įvairiems signalams, sargyboms, susirinkimams skelbti.

Buccinum Gastropoda klasės moliuskų gentis. B. undatum gyvena Europos jūrose, vartojamas maistui; naikina austres.

Bucco kopikų (Scansores) būrio paukščių gentis, trumpo drūto kūno, didokos galvos, stipraus snapo, trumpų kojų. Šiai genčiai priklauso 18 rūšių, gyvenančių atogrąžų Amerikos miškuose. B. panašūs į tulžius. Spalvų būna juodų, rudų ar baltų. Tatai nepaslankūs paukščiai, nejudėdami tupi medžių šakose ir tik grobiui praskrendant, išjuda iš vietos.

Bucefalus trakėnų veislės Aleksandro Makedoniečio žirgas, kurį Aleksandras valdydavęs, dar vaikas būdamas.

Bucentauras Venecijos dožų laivas, kuriuo jie 1311—1789 kasmet Dangun Įžengimo dieną plaukdavo Adrijon susižieduoti su jūra, jūron simboliškai mesdami savo žiedą, tuo būdu norėdami parodyti jūros priklausymą Venecijai. B. liekanos saugojamos Museo Civico Corrrer Venecijoje.

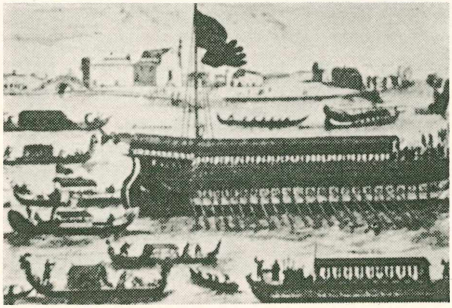

Bucentauras (piešinys 1693)

Bucer, Butzer Martin (1491—1551) olandų teologas. 1506 domininkonas. 1517—1521 Heidelberge ir Wittenberge besimokydamas, suėjo su Liuteriu ir Erazmu Roterdamiečiu, 1522 metė vienuolyną ir nuo 1530 skelbė reformaciją p. ir vak. Vokietijoje. 1541 mėgino sutaikinti protestantus su katalikais. 1549 buvo kviečiamas Anglijon padėti ten reformacijos įvesti. Slapyvardžiu Aretinus Felinus 1529 išsp. Dovydo psalmių vertimą. Jo raštų pirmąjį tomą 1577 išleido Hubert. Kiti nebuvo išspausdinti.

J. Courvoissier La notion d'église chez B. 1933; *G. Hopf* M. B. and the English Reformation 1946.

Bucerotidae — ragasnapiai, Insessores būrio paukščių šeima, gyvenanti kraštuose Afrikos ir Azijos kraštuose. Didelio lenkto snapo, su rago, šalmo, buožės ar plokštelės pavidalo atauga viršutinėje snapo pusėje. Didumo tarp šarkos ir kurkės. Kūnas laibas, kaklas ilgas, galva maža. Laikosi miškuose, maitinasi vaisiais, vabzdžiais, smulkiais stuburiniais gyviais. Kaikurios rūšys minta dvėselena. Gyvena poromis arba šeimynomis, kartais susiburia didesniais pulkais. Peri uoksuose. Kiaušiniai pailgi. Balsas panašus į trimito, o kaikurių rūšių į asilo riksmą. Šiai šeimai priklauso ligi 70 rūšių, suskirstytų į 16 genčių. Vyrauja juodos spalvos su baltu rėželiu.

Buceras

Bucevičius 1) Aleksandas (1849 Kvėdarnos vl. — 1885) rusų laivyno karininkas. 1882 VI 5 areštuotas Petrapilyje, kaltinamas priklausęs organizacijai Narodnaja Volia. 1883 II 2 nuteistas mirties bausme, bet ji buvo pakeista sunkiųjų darbų kalėjimu ligi gyvos galvos. Susirgęs džiova, mirė Šliselburgo kalėjime.

2) Bronislovas (1836 Kvėdarnos vl. Judrėnų dvare — 1917). Baigęs Kražių gimnaziją, stojo į Kijevo universitetą. 1861

kartu su Liudviku Grajauskiu, Antanu Montvilu ir knygnešiu Katučiu iš Geniotų kaimo buvo įtrauktas į pirmąją bylą dėl lietuviškų raštų. Bylą iškėlė rusų policija, Klaipėdos vokiečių policijos seržantui Albrechtui rusų konsului pranešus, kad Klaipėdos spaustuvininkui Horchui anie asmenys užsakę išspausdinti 10.000 nelegalių lietuviškų raštų. Suimtas B. aiškinosi, kad tai tik tebuvę norima išspausdinti Donelaičio Metus su lenkišku kun. M. Akelaičio vertimu. Tačiau per B. rankas ėjo ir kiti Akelaičio rašiniai, Horchui užsakyti išspausdinti — Gromata Vylniaus Senelio, Pasaka Senelio ir Giesmės nobažnos, kurių rankraščiai buvo pas Horchą surasti. Akelaičiui pavyko pabėgti į užsienį, o B. buvo 4 mėnesius išlaikytas Vilniaus kalėjime ir buvo ištremtas į Jaroslavlį policijos priežiūroje. Po 10 metų ištrėmimo B. apsigyveno Palangoje, paskiau Judrėnuose. Katutis pasislėpė, išleistas iš Vilniaus kalėjimo, Montvilas buvo paliktas slaptoje policijos priežiūroje. Grajauskis kurį laiką buvo kalinamas Kaune, bet jo dalyvavimas šioje byloje nebuvo įrodytas.

Archyvnye materialy Muravjevskago muzeja I 1913; *Vacl. Biržiška* Lietuvių Golgota — Mūsų Žinynas 1921 N. 2.

Buch Cristian Leopold (1774—1853) vokiečių geologas ir paleontologas. Pradžioje vad. neptūnininkų šalininkas, vėliau tapo įtakingiausiu vad. vulkanininkų atstovu. 1841 tyrinėjo Papilės juros sluogsnuis ir konstatavo, kad jie geologiškai yra įdomiausi Pabaltijy. Išsp. Über den Jura in Deutschland 1839. Jo Gesammelte Schriften išsp. 1867—1885.

Č. Pakuckas L. B. — Kosmos 1924.

Buchan 1) Alexander (1829—1907) anglų meteorologas, pirmas išaiškinęs atmosferos cirkuliacijos pagrindus. Išsp. Hand Book of Meteorology ²1868, The mean pressure and prevailing winds over the globe 1871, Oceanic Circulation 1895.

2) John (Baron Tweedsmoir; 1875 — 1940) anglų rašytojas ir politikas. 1935 — 1940 Kanados generolas gubernatorius. Išspausdino History of the Great War 1921—1922, romanus — Greenmantle 1916, Midwinter 1923, Dancing Floot 1926.

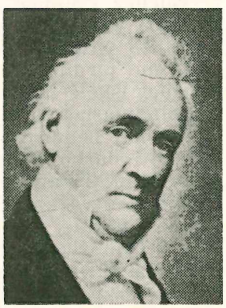

J. Buchanan

Buchanan 1) James (1791 — 1868) penkioliktasis JAV prezidentas, 1802 — 1812 mokėsi teisių Pennsylvanijoje, 1814 —1816 dirbo teisme. 1821—1831 kongreso narys. 1832 — 1833 Amerikos atstovas prekybos deryboms Rusijoje, 1834 — 1845 senato narys, 1845 — 1849 užsienių reikalų ministeris, 1849—1853 advokatavo, 1853—1856 Amerikos atstovas Londone, 1857—1861 demokratų partijos skirtas ir išrinktas JAV prezidentu, palaikė vergijos šalininkus. Abraomo Linkolno metu rėmė pietinių valstybių plantatorių politiką, 1861—1868 gyveno Pennsylvanijoje.

J. Bassett Moore The Work of James Buchanan 1908—1910; *R. F. Nichols* Disruption of American Democracy 1948.

2) George (1506—1582) anglų istorikas ir mokslininkas. 1519 nuvykęs į Paryžių susidūrė su renesanso ir reformacijos idėjomis. 1536 grįžo į Skotiją ir buvo paskirtas karaliaus Jokūbo V sūnaus auklėtoju. Pradėjo rašyti satyras prieš dvasininkus, tuo sukeldamas prieš save bažnyčios hierarchus ir karalių. Pabėgo į Prancūziją. Ispanijoje, Coimbroje profesoriavo, bet 1549 — 1551 kalėjo. Grįžęs į Angliją, skelbė reformacijos bei renesanso idėjas. Išsp. Detecto Mariae Reginae 1571, De jure Regni apud Scotos 1579, Rerum scoticarum historia 1582. Raštų rinkinys ²1725.

D. Macmillan G. B. 1906; *J. M. Aitken* The Trial of G. B. before the Lisbon Inquisition 1939.

3) George William (1854—1924) anglų diplomatas. 1908—1918 atstovas Rusijoje. Išsp. My Mission to Russia 1923. Jo duktė Merielė išspausdino biografiją — Diplomacy and Foreign Courts.

Buchara, Bochara, 1) Vid. Azijos sritis, apimanti p. Amu Darjos ir Sir Darjos tarpupio dalį. Rytuose B. pereina į Pamiro kalnus, vakaruose dykumos ir tyrumos, o pietuos drėkinama Zerafšano bei Amu Darjos upių, turi ligi 20 km pločio oazių juostą. B. turi per 200.000 km² ir ligi 4 mil. gyv. (turkmėnų, persų, tadžikų uzbekų). Klimatas griežtai kontinentinis ir sausas. Vasaros kaitros siekia ligi 60° C. Atmosferos kritulių esama tik žiemą ir anksti pavasarį. Upių vandens drėkinamose oazėse gerai auga vaismedžiai, medvilnė, alyvų medžiai, platanai, tabakas, šilkmedžiai, vynuogės, javai ir daržovės. Gyventojai verčiasi žemės ūkiu, kilimų audimu, odos ir metalo puošmenų gamyba.

Ligi XV a. galo B. buvo vadinama Transoksanija; VII a. pateko arabų įtakon, kurie čia įvedė Mahometo religiją. 1220 nukariavo Čingis Chanas. Timuro laikais (1369—1405) padaryta pagrindine didelės islamiškos valstybės dalimi. 1500 nukariauta uzbekų. XIX a. dėl jos varžėsi D. Britanija su Rusija, kuriai pavyko 1866—1868 palaužti buchariečių pasipriešinimą ir B. paversti Rusijos vasalu. 1924 padalinta tarp bolševikinių Turkmenijos, Tadžikijos ir Uzbekijos respublikų.

2) Senoji B. svarbiausias B. srities mst., prie Zerafšano upės kanalo; 51.000 gyv.

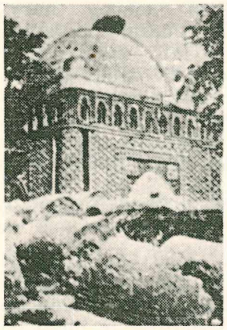

Izmail ben Achmedo antkapis Bucharoje

(1939). B. yra būdingas senovės mahometonų miestas su IX — XIV a. mauzolėjais, XII — XVI a. mečetėmis ir senoviniais islamiško stiliaus rūmais. B. pagarsėjęs savo kilimais ir karakulio kailiais. Drekinamose apylinkėse klesti sodų ūkis. Senamiestis VII — IX a. buvo apjuostas 12 km ilgio ir ligi 8 m augščio moliniu mūru. Prieš bolševikams įsigalint, B. mieste buvo 360 mečečių ir 140 mahometonų religinių mokyklų-medresių. Mahometonai B. laiko šventuoju miestu.

K. Arris Mano ekspedicija į vid. Aziją 1934; *R. Oluffen* The Emir of Buchara and his country 1911.

Buchari, Bochari, Abu-Abdallah-Muhammed (810–870) arabas, rinkėjas ir redaktorius legendų apie Mahometo darbus ir žygius. Šis B. rinkinys mahometonų dedamas greta Korano.

Bucharin Nikolaj (1888—1938) rusų bolševikas. Nuo 1905 dalyvavo revoliuciniame sąjūdyje. 1910—1911 kalinamas ir ištrėmime. 1911 pabėgo Vokietijon, 1912—1913 gyveno Vienoje. 1914 austrų policija jį ištrėmė Šveicarijon. 1916 New Yorke redagavo Novyj Mir, 1917 grįžo Rusijon, redagavo Pravdą, C. I. K. Izviestiją, buvo bolševikų centrinio komiteto narių. 1926—1929 komunistinio internacionalo pirmininkas. 1938 III 15 bolševikų buvo sušaudytas kaip dešiniosios opozicijos vadas. Redagavo Lenino raštų rinkinį, o jį sušaudžius iš visų egzempliorių antraštiniai lapai su B. pavarde buvo išpiaustyti. Išsp. daug politinių bolševikinių brošiūrų ir teorinių knygų.

Bucharos kilimai, uzbekų austi dar prieš Bucharos pavergimą, standrūs ir stiprūs, įvairaus rašto ir didumo.

Bucharos vilna iš karakulinių avių, veisiamų Turkestane ir Persijoje.

Buchau Daniel (1546—1608) vokiečių imperatorių Maksimiliono II ir Rudolfo II pasiuntinys Maskvoje pas Joną IV (1576 — 1578). 1577 parašė Moscoviae ortus et progressus (išsp. 1668).

Buchberger Michael (g. 1874) vokiečių katalikų vyskupas, nuo 1950 titulinis arkivyskupas. Leido Kirchliche Handlexikon 1904 — 1912 ir Lexikon für Theologie und Kirche 1930—1938. Išsp. Aufbruch zur Einheit im Glauben 1948, Kulturarbeit der kath. Kirche in Bayern 1949.

Buchenwald prie Weimaro (Türingijoje) Vokietijos vietovė, kur 1937 buvo įsteigta

Buchenwaldo koncentracijos stovyklos kaliniai

viena iš pirmųjų nacių koncentracijos stovyklų politiniams Hitlerio priešams naikinti. 1939 į čia buvo atgabentas didesnis skaičius čekų, kurie netrukus buvo sunaikinti. Iki 1945 IV B. koncentracijos stovykloje buvo nužudyta 51.000 kalinių, jų tarpe 300 lietuvių

J. Rudi Das war B. 1945.

Bücher 1) Adalbet (1826 — 1899) austrų meno istorikas. 1869—1880 Vienos pramonės ir meno muzėjų direktorius. Išspausdino Die Kunst im Handwerk 1872, Geschichte der technischen Künste 1875 — 1893, Reallexicon der Kunstgewerbe 1883.

2) Karl (1847 — 1930) vokiečių ekonomistas, istorinės mokyklos atstovas. Daugiausia pagarsėjo studijomis iš ūkio istorijos, ypač veikalu Die Entstehung der Volkswirtschaft 1893—1912, [2]1923. Kiti jo veikalai: Arbeit und Rhytmus 1896, [6]1924, Die Aufstände der unfreien Arbeiter 143—129 vor Chr. 1874, Die Frauenfrage im Mitelalter 1882, Die gewerblichen Betriebsformen in ihrer histor. Entwicklung 1892, Gesammelte Aufsätze zur Zeitungskunde 1925, Grundriss der Sozialökonomie 1924; 1903 — 1924 leido žurnalą Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

O. Leroy Les théorie de K. Bücher et l'ethnologie moderne 1925.

Buchez Philippe Joseph Benjamin (1796 — 1865 prancūzų socialpolitinis rašytojas, po 1848 vasario revoliucijos tautinio susirinkimo pirmininkas. St. Simono mokinys. Pirmas iškėlė mintį organizuoti darbininkų gaminamąsias bendroves. 1831 B. įkūrė pirmą tokią bendrovę, tikėdamasis per ją išvaduoti darbo klasę iš kapitalo priespaudos ir duoti pagrindą kooperatyvinei visuomenės santvarkai. B. tikėjosi pakelti visuomenės moralę, katalikų bažnyčios padedamas. Tam tikslui 1831 jis įkūrė filosofinį žurnalą L'Européen. Savo mokslą (biušeizmą) jis išdėstė veikale Essai d'un traité complet de philosophie au point de vue du

catholicisme et du progrès 1839 — 1840. Išsp. Introduction à la Science de l'histoire de la formation de la nationalité française 1859. Drauge su Reux-Lavergue išleido 40 t. Histoire parlamentaire de la Révolution française 1833—1838.

Castella Buchez 1910; *Jaurès* Histoire socialiste 1901 — 1908; *L. V. Stein* Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich 1850.

Buchholz XVIII a. Prūsijos diplomatas, 1776—1789 ir 1792—1794 Prūsijos rezidentas Varšuvoje, veikęs labiausiai padedamas Lucchesinio. Prūsijos politiką vairavo taip, kad net privedė prie Lietuvos ir Lenkijos padalinimo.

Buchholz Johannes (1882 — 1940) danų rašytojas, satyrikas, romantistas ir dramaturgas. Išsp. Clara v. Haags Mirakler 1916, De smaa Pile 1923, Under det gyldne trae 1925, Skersilden 1929, Gudrun og Simon 1927, Sussane 1931, Vanda Venzel 1939. Rašė daugiausia mažų miestelių istorijas. Lietuviškai išversta vieno vaiko meilė 1936.

Büchi Albert (1864—1930) šveicarų bžn. istorikas, nuo 1889 Freiburgo universiteto profesorius. Steigėjas ir red. (1907—1930) Ztschr. für schweiz. Kirchengeschichte.

Buchner Eduard (1860 — 1917) vokiečių chemikas. Tyrinėjo rūgimo procesus. 1907 gavo Nobelio chemijos premiją. Išspausdino Zymasegārung 1903.

Büchner 1) Georg (1813—1837) vokiečių rašytojas, revoliucionierius, 1834 įsteigęs slaptą radikalią, revoliucinę organizaciją Gesellschaft der Menschenrechte. Išsp. dramas Dantons Tod 1835, Leonore und Lena 1835, Woyzeck 1837, novelę Lenz 1835. Persekiojamas, išbėgo užsienin. 1836 parašė Geschichte der philosophischen System von Cartesius bis Spinoza. Jo raštų rinkinys išsp. 1879 (^{3}1940).

2) Ludwig (1824—1899) Georgo (1) brolis, vokiečių gamtininkas, gydytojas, vienas kraštutiniųjų materialistinės pasaulėžiūros atstovų. 1852—1855 dėstė Tübingeno universitete, bet dėl savo raštų turėjo iš ten pasitraukti, ir vertėsi gydytojo praktika Darmstadte. Išsp. Kraft und Stoff 1855 (^{20}1902) lietuviškai J. Šlūpo išversta Spėka ir Medega 1902, iš dalies Apszvietoje 1892 — 1893, Natur und Geist 1857, Der Gottesbegriff 1874, Liebe und Liebesleben in der Tierwelt ^{2}1885, Darwinismus und Sozialismus 1894, Im Dienste der Wahrheit 1899.

Buchovieckis Leonas Stepono Batoro pasiuntinys į Maskvą pas Joną Žiauruįjį 1576. Parašė šios kelionės reliaciją, išspausdintą 1838 Sbornike kniazia Obolenskago.

Buchser Frank (1828—1890) šveicarų tapytojas. Piešė gamtos paveikslus bei portretus. Žymesni portretai Lincolno, generolų Lee, Granto, Shermano.

Buciuta Kazimieras (g. 1860 III 5 Švenčionių aps. Papiliškių k. — ?) knygnešys. Dirbdamas Virbaliuje darbininku, per sieną gabeno lietuviškus raštus. 1886—1887 išlaikytas kalėjime. 1889 ištremtas 3 metams į vakarų Sibirą. 1892 VI grįžo į Lietuvą ir ligi 1903 buvo policijos priežiūroje.

Buck Dudley (1839—1909) JAV muzikas. 1863–1880 vargonininkas Chicagoje, Bostone, New Yorke. Komponavo bažnytinės muzikos ir kantatų Columbus 1876, Golden legend 1880, simfoninę uvertiūrą Light of Asia 1885, operą Serapis 1876, operetę Desert 1880, simfoninę uvertiūrą Marmion 1892.

Buck Pearl (gimusi Sydenstricker; g.1892 VI 26) rašytoja. Išaugo Kinijoje, kur jos tėvas dirbo misionoriaus darbą. Universitetinius mokslus išėjusi JAV, grįžo į Kiniją. 1921 — 1931 Nankino universitete dėstė anglų literatūrą. Gerai pažinusi kiniečius, savo veikaluose pavaizdavo ypač jų vargšų kasdieninį gyvenimą. Išsp. The good Earth 1931 (draminta ir nufilmuota), Sons 1932, A House divided 1935, East Wind: West Wind 1930, The Young Revolutionist 1931, Tle Mother 1934, This Pround Heart 1938, The Patriot 1939, Other Gids 1940, Dragon seed 1940, Pavilion of Women 1946, Peony 1948, Kinfolk 1949, The Hidden Flower 1952, Come my beloved 1953. 1938 gavo Nobelio literatūros premiją.

Pearl S. Buck

Lietuviškai išversta: Geroji žemė (vertė K. Boruta 1935—1937), Sūnūs (vertė K. Boruta 1937), Rytų vėjas — Vakarų vėjas (vertė K. Jakubėnas ir J. Lukoševičius 1938), Jaunas revoliucionierius (vertė K. Jakubėnas 1939), Motina (vertė V. Montvila 1937), Padalintieji namai.

Bückeburg šiaurės Vokietijos miestas tarp Hannoverio ir Bielefeldo; 12.000 gyventojų (1954). Buv. Schaumburg—Lippe kunigaikštijos rezidencija su puošniais XVII a. pradžios rūmais, liuteronų bažnyčia (XVII a.) su puikiu fasadu ir didingu vidaus suskliautimu. Audimo mokykla, cheminių tyrinėjimų laboratorijos. 1947—1948 tremtinių vaikų poilsio vieta.

Buckeye 1) Š. Amerikos medinio augalo šunkaštanio (Aesculus) skirtis, pvz. Ohio B. (A. glabra), A. californica. Apskritai, JAV yra septynios B. skirtys su gausiomis atmainomis.

2) Mažas, 3—15 tonų talpumo lėkštadugnis laivelis, Amerikos žvejų vartojamas austrėms žvejoti.

Buckevičius Adomas (1810—1895) gydytojas, ūkininkas. Savo dvare panaikino baudžiavą. 1863—1869 buvo ištremtas į Penzos guberniją. Išsp. Gavędy rolnicze między litwinami 1861, Księżka dla rolników litewskich, Sposób wyrabiania nawozów płynnych 1870.

Buckingham 1) Anglijos grafija.

2) Anglų grafų ir hercogų titulas. B. hercogų titulas 1444—1521 priklausė Staffordų šeimai, 1623—1687 Villiers šeimai ir 1822—1829 Grenville.

Buckingham George Villiers (1592—1628) anglų politikas, 1619 admirolas, 1623 hercogas. Kurstė prieš parlamentą karalių Karolį I. 1625 prancūzų vyriausybei skolino laivus prieš hugenotus kovoti. 1627 pats vyko malšinti hugenotų. 1628 nukautas.

H. Rors Williamson George Villiers. First Duke of B. 1940.

Buckingham Palace D. Britanijos karalių rezidenciniai rūmai (nuo 1837) Londono dalyje Westministery, prie St. James par-

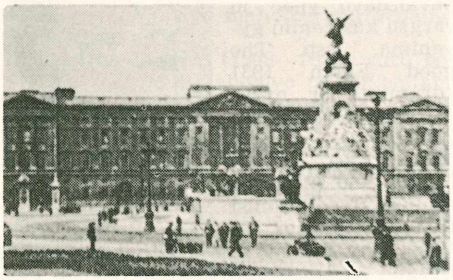

Buckinghamo rūmai

ko. Pradėti statyti 1703, praplėsti 1825, 1856, 1913. II pas. karo metu nukentėjo nuo oro puolimų bei 1944 nuo V_2 sviedinių. Garsi paveikslų galerija.

Buckis (Bucki) Vilhelmas (1585—1643 XII 24 Vilniuje) jėzuitas, misininkas Latvijoje ir Estijoje. Išsp. Institutiones vestonicae catholicae 1623 ir kelias latviškas tikybines knygeles.

Buckle Henry Thomas (1821—1862) anglų kultūros istorikas ir pozityvistinės krypties istorijos filosofas. 1840—1844 važinėjo Europoje, ten lankydamas bibliotekas. 1857 paskelbė History of Civilization in England, kuria pagarsėjo Anglijoje. 1861 išsp. tos knygos antrąjį tomą ir išvyko į Rytus. Jam mirus, išleisti jo Essays 1867, Miscellaneous and posthumous works 1872.

A. W. Huth Life and writings of B. 1880.

Bukovskij Nikolaj (1813—1873) rusų teisyno reformatorius, visuomenės veikėjas. 1861—1863 dirbo teismų ir teisyno komitete, 1864 — 1865 komandiruojamas užsienin su vakarų Europos teismais ir įstatymais susipažinti, 1865—1873 senatorius, dirbo baudžiamosios teisės reformos komitete. Visi B. raštai surinkti rinkinin Očerki sudebnych poriadkov po ustavam 20 Nojabria 1864 goda, 1874.

Bucuresti ž. Bukarestas.

Bučackis 1) Aleksandras (g. Suvalkų Kalvarijos aps. Makauščiznoje — 1918) Lietuvos totorius, 1863 sukilimo dalyvis Suvalkų apylinkėje. Vartojo slapyvardį Mulbas. Ilgai buvo kalinamas Kalvarijos kalėjime.

2) Samuelis (m. 1865) Lietuvos totorius, buvęs rusų kariuomenės kapitonas Kaukaze. Už dalyvavimą 1863 sukilime suimtas, bet mirė kalėjime, dar nenuteistas. Palaidotas Vinkšnupyje.

Bučas 1) Bernardas (g. 1903 Panevėžio aps. Smilgų vl. Naurašilių k.) dailininkas skulptorius. G. Petkevičaitės ir Jodinskaitės remiamas, baigė Panevėžio gimnaziją. 1923 monetų konkurse laimėjo daugumą premijų. 1924 laimėjo pirmąsias premijas pašto ženklų konkurse. 1926 išvyko studijuoti į Romą. Jo projektu pastatytas Chicagoje paminklas Šernui-Adomaičiui. 1928—1929 studijavo Belgijoje Académies des Beaux Arts. 1930 grįžęs į Lietuvą, įsikūrė Panevėžyje ir vertėsi laisvojo menininko darbu. Žymesnieji kūriniai: L. Didžiulienės paminklas, Žmogus po kumščiu, kan. Tumas-Vaižgantas, Mindaugas, Maironis.

2) Jonas (g. 1900 XI 11 Šiaulių aps. Pašvitinio vl. Puodžiūnų k.) ekonomistas. 1919 V 14 V 1921 XII 1 tarnavo savanoriu Lietuvos kariuomenėje. 1925 baigęs Linkuvos gimnaziją, stojo LU teisių fakulteto ekonomijos skyriun, kurį baigė 1929, kartu 1927—1929 būdamas Lietuvos Ūkio redaktoriaus padėjėjas. 1929—1931 švietimo ministerijos stipendininkas, ir gilino ekonomines studijas Frankfurto a/M ir Londono augštosiose mokyklose. Nuo 1931 VDU teisių fakulteto asistentas. 1933 apgynė disertaciją Ekonominio pajėgumo principas mokesčių paskirstymo teorijoje (išsp. 1935) ir gavo ekonominių mokslų daktaro laipsnį. Nuo 1934 XI privatdocentas, nuo 1939 XII Vilniaus universitete. Antrosios bolševikų okupacijos metu Vilniaus universiteto skirtinis rektorius. Ekonominiais klausimais ligi 1939 bendradarbiavo Ekonomikoje, Sveikatoje ir Darbe.

3) Julius (1893 XI 26 Panevėžio aps. Naujamiesčio vl. Papušių k. — 1932 III 7 Vilkaviškyje) gydytojas chirurgas. 1905—1912 mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje. 1913 stojo laisvuoju klausytoju į Saratovo universiteto medicinos fakultetą. 1913 pabaigoje išsikėlė į Maskvą, kur išlaikė lotynų kalbos egzaminus. 1914 stojo į Dor-

pato (Tartu) universiteto gamtos fakultetą ir tais pačiais metais persikėlė į medicinos fakultetą. Karui prasidėjus, 1914 liko Lietuvoje ir 1915—1919 mokytojavo Panevėžio realinėje gimnazijoje. 1919—1924 buvo Lietuvos kariuomenės karo valdininku. 1922 II 30 stojo į LU medicinos fakulteto IV kursą, 1925 fakultetą baigė ir 1927 III 23 gavo medicinos gydytojo diplomą. 1924 XI 1 — 1927 anatomijos katedros jaunesnysis asistentas, 1927 IV 1 — 1930 IV 1 Vilkaviškio apskrities ligoninės vedėjas. Universitete priklausė studentų socialistų draugijai ir buvo Lietuvių studentų susišelpimo draugijos steigėjuose. Bendradarbiavo socialistinėje spaudoje, paskiau Medicinoje.

Būčiai. Dvi lietuvių giminės, kurių viena, atkilusi nuo Gumbinės, įsikūrė Šakių aps., o kita augštaičiuose. B. pavardę sulenkinus, Užnemunėje atsirado ir nemaža Bučinskių.

1) Andrius (m. apie 1810 pirmasis, atvykęs nuo Gumbinės įsikūrė Šilgalių k.

2) Pranciškus (apie 1850 Šilgaliuose — 1923 IX 18 Gelgaudiškyje) Andriaus vaikaičio Jono (Švelnabūdžio) sūnus, kunigas. Išėjęs K. Naumiestyje ir Marijampolėje 4 klases, 1869 stojo į Seinų kunigų seminariją. 1874 II įšventintas kunigu, paskirtas Seinų katedros vikaru. Paskiau Prienuose, Alvite, Pakuonyje, nuo 1883 Gelgaudiškyje. Čia nuo 1895 klebonaudamas, sudarė platų lietuviškų knygų platinimo ratą, organizavęs net visą knygnešių būrį. Pirmas pradėjo platinti religinius paveikslėlius, spausdintus Krokuvoje. Angrabaitis, jų gaudamas Tilžėje, antroje jų pusėje išspausdindavo lietuviškas maldeles. B. beklebonaujant, buvo žymiai papuošta bažnyčia. 1911 Gelgaudiškyje buvo generalioji marionų kapitula, kurioje kun. J. Matulaitis-Matulevičius buvo išrinktas vienuolijos generolu.

3) Andrius Stanislovas (1875 XI 28 Šilgaliuose — 1900 IX pabaigoje Gelgaudiškyje) kun. Pranciškaus (2) brolio Jono (1844—1904) sūnus, kunigas. Baigęs Marijampolės gimnazijos 4 klases, stojo į Seinų seminariją, kurią baigęs, 1898 įšventintas kunigu, buvo vikaru Slavikuose. Dar klierikas su A. Civinsku, J. Narjausku, J. Šidlausku ir Paukšteliu vertė 1893 Smolikovskio Marijos mėnesį, išspausdintą 1900.

4) Juozas (1873—1927 IV 27 Šilgaliuose) kun. Andriaus Stanislovo (3) ir Pranciškaus Petro (5) brolis. Paveldėjęs ūkį Šilgaliuose, iš Prūsų smarkiai gabeno lietuviškas knygas, o į Prūsus įvairią politinę medžiagą. 1906 buvo gaudomas rusų policijos kaip 1905 Vilniaus seimo rezoliucijų platintojas ir žmogus, turįs nelegalių santykių su užsieniu. Dėl to du kartus turėjo slapstytis M. Lietuvoje. I pas. karo metu vokiečių buvo suimtas ir išgabentas į Cellės kalėjimą Hannoveryje, kur buvo išlaikytas trejus metus.

5) Pranciškus Petras (1872 VIII 20 K. Naumiesčio aps. Slavikų par. Šilgaliuose — 1951 X 25 Romoje) vyskupas, Jono (1844—1904) sūnus, Andriaus Stanislovo (3) ir Juozo (4) brolis. Nuo 1877 mokėsi namie, 1880 Slavikų pradžios mokykloje, 1883—1889 Marijampolės gimnazijoje, 1890 stojo į Seinų kunigų seminariją ir ją 1895 baigė. Jau seminarijoje žadino klierikų tautinę sąmonę, organizavo ir leido rankraštinius laikraštėlius Knapt 1891, Visko po Biskį 1892, taip pat bendradarbiavo 1891 Ūkininke, 1892—1894 Vienybėje Lietuvninkų, 1892—1895 Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje, 1894—1895 Varpe, su J. Laukaičiu ir Ilgūnu išvertė Fischerio Pamokslus ir ganytojo kalbas sodiecziams (išsp. 1894), suredagavo Smolikovskio Marijos mėnesio penkių klierikų atliktą vertimą (išsp. 1900).

Vysk. P. Būčys

Seminariją baigęs, 1895 stojo į Petrapilio kunigų akademiją, kurioje už darbą De papa Honorio et Sexto Consilio Oecumenico 1898 gavo teologijos kandidato laipsnį, o už darbą De S. Stanislao Episcopo Mortyre 1899 teologijos magistro liapsnį. 1895 III 25 įšventintas kunigu, tų pačių metų rudenį stojo į Fribourgo, Šveicarijoje, universitetą ir ten apgynęs istorinę apologetinę tezę apie šv. Stanislovą (lenkų kalba — Św. Stanisław buvo išsp. 1902 Krokuvoje), 1901 VII 27 gavo teologijos daktaro laipsnį. Studijuodamas Petrapilyje, nuo 1896 bendradarbiavo Tėvynės Sarge, nuo 1900 Žinyčioje. 1901 XI — 1902 III 31 vikaras Slavikuose, 1902 IV — VII Seinų kunigų seminarijos profesorius, nuo 1902 VIII 1 Petrapilio kunigų akademijos e. o. profesorius, nuo 1905 ord. profesorius. Šiuo laiku bendradarbiavo ir Dirvos Žinyne ir parašė De Summo Pontifice ir Historia Apologeticae Christianae. Nuo 1909 VIII 28 buvo marionų vienuolijos narys. Petrapilyje dirbdamas, skaitydavo apologetikos paskaitas ir kitų augštųjų mokyklų studentams, organizavo ir katalikų pedagogų draugiją. 1905 — 1906 redagavo Petrapilio Metraštį, arba Kalendorių. 1905 XII buvo vienas iš Vilniaus Didžiojo lietuvių seimo pirmininkų. 1912 Petrapilio kunigų akademijos prorektorius, 1913 V — 1914 ir 1914

IX 13 — 1915 III 1 ėjo tos akademijos rektoriaus pareigas, bet kaip nelenkas, nebuvo rektoriumi skiriamas. Mariono generolo, kun. prof. Matulaičio-Matulevičiaus buvo atšauktas į Marijampolės vienuolyną, bet dėl vokiečių okupacijos negalėjo ten sugrįžti, ir todėl 1915—1916 ėjo kunigo pareigas lietuvių tremtinių kolonijoje prie Maskvos (Izmailovskaja Rošča) ir mokė jų pradedamojoje mokykloje. 1916 grįžo į Petrapilį. Profesoriaudamas akademijoje, ir vėliau bendradarbiavo laikraščiuose ir žurnaluose Przegląd Katolicki, Vilniaus Žiniose, Lietuvių Laikraštyje, Nedėldienio Skaityme, Draugijoje, Šaltinyje, Vadove, Viltyje, Vienybėje, Wiadomości Archydyecezyalne, Wiadomości Kościelne, Ateneum Kapłańskie, Messager de Sacré Coeur (Belgijoje), New World (Chicagoje). Tuomet atskirais leidiniais išsp. Apie Dievo buvimą 1908, Švenčiausios Panelės Apsireiškimą Lourde 1909 ([3]1943, lot. sutrumpinimas 1907), Tikėjimo dalykus 1913.

1916 VIII 24, gavęs marionų vienuolijos generolo įsakymą vykti pas JAV marionus į Chicagą, per Suomiją, Švediją, Norvegiją, Angliją, Prancūziją ir Italiją (politiniais sumetimais nebuvo Šveicarijon įleistas) pasiekė Neapolį, iš kur išplaukė 1916 X 16 ir XI 3 pasiekė Brooklyną. 1917 II 1—VII 31, 1918 XII 1 — 1921 redagavo dienraštį Draugą. 1917 VIII 24 — 1918 V 31 Sheboygan, Wis., lietuvių parapijos klebonas, 1918 VI 1 — 1921 VII 30 Waukegan, Ill. klebonas. Chicagoje nuo 1918 XII 16 buvo ir šv. Kazimiero seserų vienuolyno kapelionu ir jų akademijos religijos mokytoju. Amerikoje 1920 įkūrė religinį savaitraštį Laivą ir atskirai išsp. Apie Apšvietą 1918, Tikėjimo kriterijus 1919, Žmogus ir gyvulys 1920, Katalikų tikyba sulig Apaštalų sudėjimo 1921. Marionų generolui vysk. Matulevičiui įsakius, 1921 VII grįžo Lietuvon, tarp kito ko atgabenęs į Lietuvą ir visą buvusią kun. Burbos ir J. Žilinsko surinktą lituanistinę biblioteką, kurią vėliau perdavė įkurtojo Lietuvos universiteto bibliotekai. Vysk. Karevičiaus pavestas, paruošė teologijos fakulteto planą ir, Romon nuvykęs, jį įteikė popiežiaus Studijų Kongregacijai. 1922 II 16 įkūrus Lietuvos universitetą, buvo paskirtas teologijos filosofijos fakulteto branduolin fundamentalės teologijos katedros vedėju, ord. profesoriumi, 1922 IV — 1923 VIII 30 to fakulteto dekanas, 1923 IX 1 — 1924 IX 1 universiteto prorektorius, 1924 IX 1 — 1925 IX 1 rektorius, 1925 IX 1 — 1926 IX 1 vėl teologijos filosofijos fakulteto dekanas. 1921 Kaune redagavo Laisvė dienraštį, 1922—1929 nuolat bendradarbiavo Ryte, Lietuvoje, Šaltinyje, Tiesos Kelyje, Kosme ir atskirai išsp.: Trumpa apologetika 1922 ([3]1926), Fundamentalinės teologijos kursas 1923 ([2]1926), Rekolekcijos kunigams 1925, Teologijos enciklopedijos kursas 1925, Trys pamokslai apie girtybę 1925 ([2]1939 — Pabuskite girtieji).

1927 I 27 mirus marionų atgaivintojui ir pirmajam generolui arkivyskupui Matulevičiui, B. nuo 1923 buvęs generolu pavaduotoju, 1927 VII 12 nepaprastajame vienuolijos kapitulos susirinkime Vilanuose (Latvijoje) buvo išrinktas marionų generolu, o 1928 IX 1 iš universiteto atsistatydinęs, išvyko Romoje gyventi. Jam einant marionų generolo pareigas, buvo įkurti nauji namai Panevėžyje, Žemaičių Kalvarijoje, Rėzytėje (Latvijoje), Washingtone ir Thomsone, Conn. Patvirtinti vienuolijos statutai, pati vienuolija buvo oficialiai suskirstyta į Lietuvos, Lenkijos ir Amerikos provincijas. Nuo 1928 treji namai Romoje yra tiesioginėje vyriausios kapitulos valdžioje. Tuo pačiu laiku B. parašė instrukcijas vienuolijos nariams parapijose, auklybos statutus, brolių pasauliečių apaštalavimo taisykles. Buvo sutvarkytos ir padidėjo medžiaginės vienuolijos pozicijos Marijampolėje, Drujoje, Rėzytėje, (Rėzėknėje), Bielianuose ir Marian Hills, Ill. Šiuo laiku B. kaip Lietuvos atstovas dalyvavo tarptautiniuose eucharistiniuose kongresuose Australijoje Sydney mieste 1928, Šiaurės Afrikoje Kartaginoje 1930 ir Airijoje Dubline 1932. Pirmasis iš Lietuvos buvo išrinktas tų kongresų nuolatinio komiteto garbės nariu. 1933 VII 19 antrą kartą buvo išrinktas vienuolijos generolu, bet Vatikanas buvo jį numatęs kitoms pareigoms. Nuo 1929 B. buvo popiežiaus komisijos Rusijai patarėju, 1930 VII 6 buvo Romoje konsekruotas rytų apeigų vyskupu. Kaip titulinis Olimpo vyskupas tais pačiais metais aplankė rusų emigrantus aštuoniose šalyse. Iš vizitacijos grįžo 1930 X 4. 1931, ligi 1931 X vizitavo marionų provinciją Amerikoje. Popiežiaus komisijos Rusijai pavestas, 1932 XI 28 vyko vėl Amerikon katalikų misijų organizuoti tarp tenykščių rusų. Grįžo į generalinę marionų kongregaciją 1933 VI 23. 1933 X 27 vėl išplaukė Amerikon katalikų rusų misijų baigti organizuoti. 1934 V 26 išvykęs iš Amerikos, grįžo Romon, o iš ten 1934 VI 27 grįžo Lietuvon ir nuo 1935 IV 28 gyveno Kaune, šv. Gertrūdos (Šaričių) bažnytėlėje, laikydamas pamaldas rytų apeigomis. 1935—1936 buvo Telšių kunigų seminarijos dvasios vadu. 1936—1939 buvo katalikiškosios misijos Lietuvos rusų tarpe vedėjas. 1939 VII gen. Cikotos vietoje vėl išrinktas marionų vienuolijos generolu, ligi 1951 pastoviai gyveno Romoje. 1949 aplankė Argentinos, Š. Amerikos, Anglijos marionus ir lietuvius. 1951 III marionų generolo pareigų atsisakė. Be anksčiau su-

minėtųjų darbų, parašė: Tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus 1927, Rapukus kaupiant 1928, XXIX Eucharistinis kongresas 1929, Dievas Sutvėrėjas 1929, Pasikalbėjimas apie sielą 1930, Jėzus Kristus, Pasaulio Išgelbėtojas 1930, Gyvenimo pagrindas 1931, Šventoji Dvasia 1932, Pamokslai 1936, Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje 1936, su Jakštu Per pikto laukus 1937, Straipsniai katalikams pasiskaityti (slapyvardžiu Žemaičių Prietelis) 1937, Lithuania Catholica (be pavardės) [2]1948. Tremties Tėvynės Sarge išspausdino savo plačių, daugiausia rankraščiu likusių, atsiminimų dalį.

Bishop P. F. B. 1934; *F. B(artkus)* Vysk. P. B. — Tėvynės Sargas 1949 N 2—3; *J. Vaišnora* Ecce Sacerdos Magnus — Aidai 1949 N 25; *Z. Ivinskis* Vysk. P. P. B. — Aidai 1952 N 1; *J. Sav.* In memoria di Mons. Būčys — l'Osservatore Romano 1951 N 288.

Bučinskas 1) Benediktas (g. 1905 III 27 Marijampolės aps. Krosnos vl. Naujavalakių k.) pedagogas. Nuo 1929 Prienų žiburio gimnazijos mokytojas, kurį laiką Kauno Simano Daukanto seminarijos mokytojas. Nuo gimnazijos laikų rašinėjo Šaltinyje, Pavasaryje, Skautų Aide, Ryte, Žvaigždutėje, Židinyje, Budėk, Ateityje ir Ateities Spinduliuose. Slapyvardžiai B. B., Bei-tas, Bentas B. Kurį laiką dirbo Dzūkų ateitininkų veikimo komiteto sekretoriumi ir pirmininku, pavasarininkų Marijampolės skyriaus valdyboje; nuo 1928 keletą metų Ateitininkų Sąjungos centro valdybos narys, nuo 1928 LGSF centro valdybos sekretorius, vicepirmininkas ir 1930—1932 pirmininkas; kurį laiką ir vyr. skautų štabo narys.

2) Juozas (g. 1872 Marijampolės aps. Padovinio vl. ir k.). Nuo 1887 pradėjo slaptai vaikus mokyti lietuviško rašto, nuo 1894 ėmė platinti lietuviškas knygas. Dirbo daugiausia Marijampolės, Kalvarijos, Alytaus ir Vilkaviškio apskrityse, bendradarbiaudamas su Kancleriu, Palkausku, Daunora ir kt. Buvo suimtas ir kalinamas.

3) Mykolas (Michael W. Bush; 1872 Gudupių k., Liudvinavo vl., Marijampolės aps. — 1926 III 7 Brooklyne JAV) amerikiečių lietuvių veikėjas, pramonininkas ir kultūrininkas, 1888 išvyko į JAV. 1898 — 1903 Los Angeles mieste Kalifornijoje turėjo drabužių siuvyklą. 1903 Brooklyne įsteigė siuvyklą, kurioje dirbo keli šimtai žmonių, daugiausia lietuvių išeivių. Dažnai pats savo lėšomis ruošdavo koncertus, nemaža pasidarbuodamas drauge su M. Petrausku. Buvo Vienybės Lietuvninkų ir Vienybės bendradarbis ir rėmėjas. Po I pas. karo prisidėjo prie Lietuvos Atstatymo Bendrovės, 1920 su kitais newyorkiečiais organizavo lietuvių banką, Baltic States Bank, kur buvo vicepirmininku.

Bučinskis Vincentas (1789 — 1853) rytų Lietuvos jėzuitas, teologinis rašytojas. Stojo į jėzuitus 1805 Polocke, kur baigė jėzuitų akademiją teologijos daktaru. Jėzuitus iš Rusijos teritorijos išvijus, gyveno Galicijoje, Austrijoje, Belgijoje, mirė Louvaine. Bendradarbiavo 1817—1818 Miesięcznik Połocki. Gyvendamas vakarų Europoje, išsp. Institutiones doctrinae religionis 1842, Institutiones philosophicae 1843—1844.

Būčys Juozapas (g. 1874 II 2 Lyduokių par. Gerklynės k.) kunigas. Baigęs 1890 Žemaitkiemio pradžios mokyklą, slaptai mokė kaimo vaikus. 1892 Vilniuje privačiai mokėsi. Vilniuje 1895 išlaikė 4 klasių egzaminus, bet paimtas kariuomenėn, tarnavo Maskvoje. Karinę prievolę atlikęs, 1901 stojo į Vilniaus kunigų seminariją. 1906 įšventintas kunigu. Seminarijoje pasireiškęs karštu lietuviu, vyskupijos lenkiškos vadovybės buvo paskirtas vikaru į Baltstogę, suprask, ten nuo lietuvybės atvėsti. Čia įkūrė katalikų darbininkų draugiją, nukonkuravusią lenkų endekų įkurtąją draugiją Mūzą. Draugija gyvavo ligi I pas. karo. Čia parašė šv. Barboros dramą, keletą kartų iš rankraščio suvaidintą. Lenkų skundžiamas, 1909 buvo perkeltas klebonu į Kiauklius, po 3 mėnesių į Gegužynę, kame išbuvo ligi 1928, pastatęs ten mūro bažnyčią ir atlietuvinęs anksčiau aplenkintą parapiją. 1928 pavasarį perkeltas į Kruonį. 1928 VI pakeltas Kaišiadorių vyskupijos kanauninku. Nuo 1935 Semeliškių klebonas. Bendradarbiavo Viltyje, Aušroje (Vilniuje), Lietuvos Aide (Vilniuje), Ryte. Pasirašinėjo slapyvardžiu P. Skiedra. Norėdamas pabrėžti Vilties katalikiškumą, lenkiškai vertė atitinkamas vietas iš ten ir jas spausdino Vilniaus lenkų kunigų organe Dwutygodnik Dyecezyalni. Išsp. vieno veiksmo dramą Šv. Barbora 1913, vaikų vaizdelį Gintarai, vieno veiksmo vaizdelį Kūčios, Amžiną pasaką.

Bučiūnų miškas Kėdainių aps. Baisogalos vl., 212 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Brandūs eglynai su pušimi, beržu, uosiu ir juodalksniu.

Bučius ž. Varža.

Būda 1) Marijampolės aps. Balbieriškio vl. kaimas, 5 km nuo Balbieriškio. 1863 sukilime čia buvo pasirinkę stovyklą Suzino vadovaujami sukilėliai, kurių buvo ligi 300. 1863 V 23 tarp sukilėlių ir maskolių čia buvo kautynės, kur žuvo 15 maskolių, o jų 20 buvo sužeista. Ir sukilėlių buvo sužeistų, patekusių į nelaisvę ir maskolių sukapotų.

2) Trakų aps. Kaišiadorių vl. kaimas, 9 km nuo Kaišiadorių. Čia 1863 maskolių buvo sugautas vienas sukilėlių vadas, Kletas Koreva, netrukus Kaune sušaudytas. Gi po kelių dienų čia įvyko kautynės tarp sukilėlių ir maskolių. Kiek tiek nuostolių tu-

rėję, sukilėliai pasitraukė į Būdos mišką.

3) Vileikos aps. miestelis (Budslav). Bažnyčia statyta 1504. Bernardinai buvo įkurdinti 1643. Barbora Skarulskienė 1756 prie vienuolyno įkūrė muzikos mokyklą. 1858 rusų valdžia vienuolyną uždarė.

Būda (sl.) 1) palapinė, pastogėlė, gurbas, sarginė.

2) Iš šakų surenta arba supinta palapinė, kurioje piemenys, arkliaganiai slepiasi nuo lietaus ir vėjo. Jos sarantoje galima įstebėti pirmykščių mūsų klojimų ir kitų trobesių konstrukcijos pradmenų.

3) Senovės Lietuvoje, nuo XVI a., B. buvo vieta, kur girios medžiai buvo apdorojami didžiojo kunigaikščio iždo naudai: ruošdavo lenteles statinėms, šiaipjau lentas, stiebus laivams, pelenus, dervą, degutą. Ilgainiui tose vietose susikūrė gyvenamosios vietovės, kurios nuo B. ir gavo vardą, ligi mūsų laikų išlikusį.

Buda pasilikęs Vengrijoje Atilos brolis, laikomas legendiniu Budapesto miesto kūrėju.

Budafok Vengrijos miestas į pietus nuo Budapesto, Dunojaus dešiniajame krante. 24.375 gyventojai (1941). Daug gyvenamųjų namų iškalta kalkakmenio uolų šlaituose.

Būdai Kėdainių aps. Baisogalos vl. viensėdis, 10 km nuo Baisogalos. 1863 sukilime rugpjūčio mėnesį čia buvo kautynės tarp kun. Mackevičiaus vadovaujamojo sukilėlių būrio ir rusų kariuomenės. Nustojęs 24 nukautų ir kelių nelaisvėn patekusių, kun. Mackevičius turėjo atsitraukti.

Būdakalnis Švenčionių aps. Daugėliškio vl. kalnas, 3,5 km į vakarus nuo S. Daugėliškio miestelio, ties Užušilės kaimu (Ažušilė; sulenkintas į Zaborce kaimą; nuo ano lenkiško vardo lietuvių vadovėliuose klaidingai vadinamas Zabarčių kalnu). B. viršūnė yra 285 m nuo jūros lygio, nedaug žemesnė už Jokaviškių kaimo kalną tarp Ceikinių ir S. Daugėliškio (289,3 m nuo jūros lygio). Tai augščiausias Švenčionių apskrities kalnas.

Budapestas, Budapest, Vengrijos sostinė, abiem pusėmis Dunojaus: dešiniajame krante — Buda, o kairiajame — Pest. Seniausioji ir augštame krante įsikūrusi B. dalis yra Buda; 1.058.000 gyventojų (1948; 1930 — 1,6 miliono). B. yra didžiausias kurortinis miestas su 50 radioaktyviųjų, sieringų karštų versmių (ligi 74° C), daugybe ligoninių ir sanatorijų. Ligi 1945 B. buvo laikomas vienu iš gražiausių Europos did-

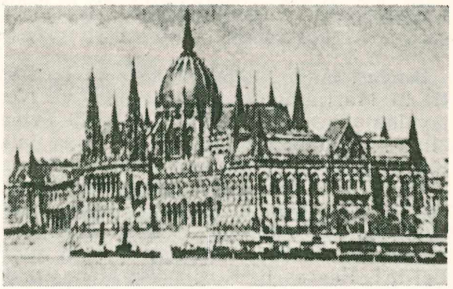

Budapestas. Parlamento rūmai

miesčių, bet per II pas. karą orinių puolimų ir rusų artilerijos (po 14 savaičių trukusios apsiausties užimtas 1945 II 13) 70% sunaikintas. Iš svarbiausiųjų žymenybių yra 1635 įkurtas universitetas, veterinarijos akademija, karo akademija, muzikos ir meno augštosios mokyklos, prekybos akademija, 21 muzėjus, 14 teatrų, šv. Stepono katedra (1851—1905), šv. Motiejaus (karalių vainikavimo vieta) bažnyčia.

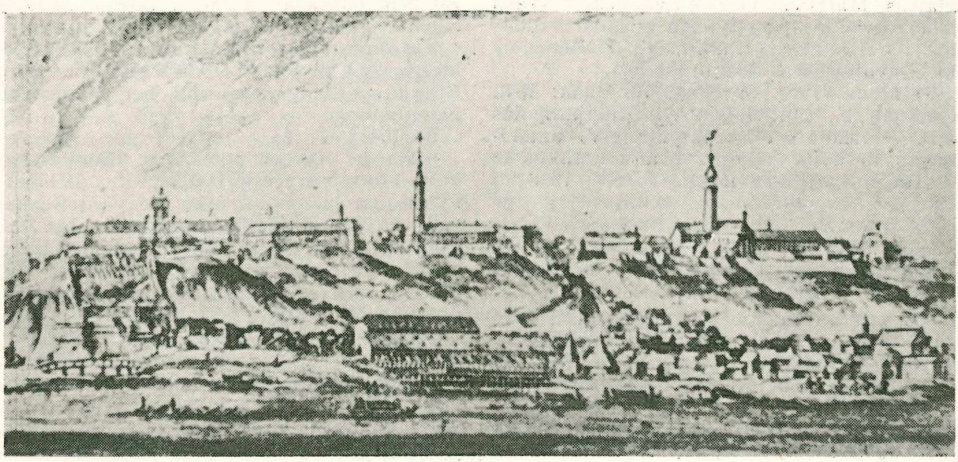

Buda 1780

Budą su Pestu jungia 6 tiltai per Dunojų. Iš upės keturių salų žymiausioji yra Margaritos sala (62 ha) su mineralinio vandens versmėmis, maudyklomis, sporto aikšte ir parku. B. yra žymus geležinkelio linijų mazgas Europoje. B. išaugo iš romėnų karinės stovyklos Aquincum (iš anų laikų amfiteatro ir maudyklų liekanos), 1241 sunaikintas totorių, 1526 sudegintas turkų. Labiausiai išaugo ir išgražėjo XIX a. Budoje koncentravosi administracinės įstaigos, o Pest prekyba. 1872 abu miestai sujungti į vieną.

Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių — 1845 išspausdintas S. Daukanto veikalas. 1822 S. Daukantas parašė Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių, kurių rankraštį nurašinėjo D. Poška ir S. Stanevičius ir kuris tebuvęs išsp. Kaune 1929. Vėliau, dar prieš 1838, S. Daukantas išplėtė Darbus į Istorije Žemaytyszka (pakeitus rašybą ir kalbą, išspausdinta 1892 — 1897 Amerikoje), paskiau Petrapilyje dar prieš 1850 sutrumpino į Pasakojimą apie veikalus lietuvių tautos senovėje (perdirbus rašybą ir kalbą, pradžia išsp. 1893 M. Lietuvoje). Savo 1838 Istorijos pirmuosius skyrius Simanas Daukantas apie 1844 perdirbo, padidino ir 1845 išsp. Jokūbo Laukio slapyvardžiu, knygą pavadinęs Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių. Ištaisius rašybą, jis buvo 1893 išsp. Plymouthe, Pa., o tretįjį kartą 1935, J. Talmantui pritaikius žemaičių tarmę bendrinei kalbai. Šį darbą rašydamas, S. Daukantas medžiagą ėmė iš Kotzebue Preussens ältere Geschichte 1808, T. Narbuto Badania strożytności litewskich 1817, K. Bagužio O początkach narodu i języka litewskiego 1808, J. Voigto Geschichte Preussens 1827, T. Lepnerio Der preussische Litauer 1690, (1744), Lasickio De diis Samogitarum 1615, Dusburgo, Luko Dawido kronikomis, Kojalavičiaus, Stryjkovskio istorijomis, T. Narbuto Dzieje 1835, Karamzino istorija. Būdo skyriai: krašto vieta, tikyba, ūkis, karyba, prekyba, pinigai. R. Podbereskio redaguojamas Rocznik Literacki 1849 išsp. Būdo karybos skyriaus lenkišką vertimą su V. Smokovskio 20 raižinių (tai 1921 pakartota Vilniuje — Jak walczyli dawni litwini). S. Daukantas stengėsi visa grįsti patikimais šaltiniais, betgi suklysdamas, kai šaltinis (pvz. Lasicikis) išaiškėjo nepatikimas. Savo tautos praeities karštas gerbėjas, svajodamas jos priminimu apmirusią tautą prikelti, kaip ir kituose savo darbuose, taigi ir šiame darbe S. Daukantas buvo ne tik tyrinėtojas, bet ir kovotojas dėl savo tautos. Nors ištisu senovės lietuvių gyrimu nebuvo patenkintas nei vysk. M. Valančius, nei vėlesnieji varpininkai, nors mokslo kritika daug kur vis suranda ko jam prikišti, bet patriotiškai auklėjamosios reikšmės Būdas nenustojo ligi mūsų laikų.

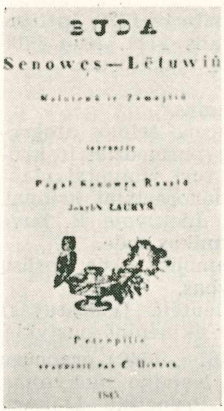
BŪDA
Senowęs—Lëtuwiû

S. Daukanto Būdo antraštinis lapas

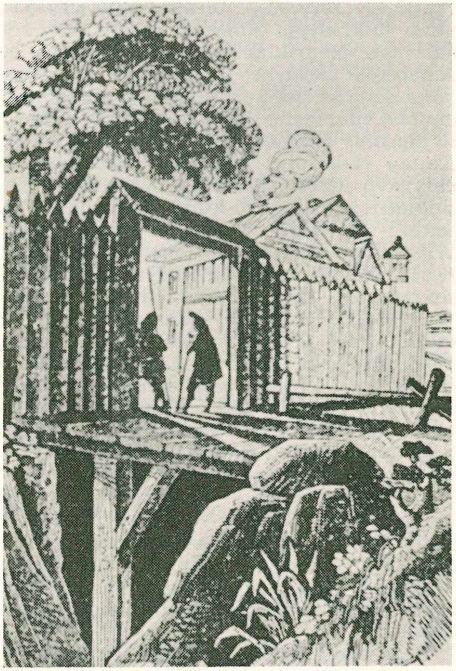

V. Smokovskis Senovės lietuvių apsaugos pilis (Iliustr. S. Daukanto Būdui)

Būdavas Stasys (g. 1908 III 5 Šiaulių aps. Papilėje) rašytojas. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, 1929—1933 VDU teologijos-filosofijos ir humanitarinių mokslų fakultetuose. Vikaravo įvairiose Lietuvos parapijose ir kapelionavo Kauno miesto augštesniosiose mokyklose. Pasitraukęs nuo bolševikų, gyveno Austrijoje ir Vokietijoje. Į Ameriką atvyko 1947. Dirba airių pa-

S. Būdavas

rapijoje. 1922 išsp. pirmąjį eilėraštį jaunimo laikraštyje Angelas Sargas. Bendradarbiavo Nepriklausomosios Lietuvos bei Amerikos lietuvių ir lietuvių tremtinių laikraščiuose bei žurnaluose, ten spausdindamas eilėraščius, beletristiką ir įvairius straipsnius literatūros ir kultūros reikalais. Kauno radiofone skaitydavo paskaitas ir dalyvavo literatūros vakaruose. 1946—1947 Vokietijoje redagavo kultūros žurnalą Pėdsakai (N 1—4). Mokytojo darbą dirbo Wiesbadeno ir Kasselio lietuvių gimnazijose. 1947—1950 Lietuvių Rašytojų Draugijos sekretorius. Išsp. Širdies stygoms virpant (eilėraščiai) 1926; apysakas — Už motinos meilę 1928, Broliuk, nevirkdink seselės 1928, Širdys ir gėlės 1932 (lenkišku vertimu Serca i kwiaty, išsp. Krokuvoje 1937), Našlaičių Kalėdos 1934; romanai — Mokytojas Banaitis 1935, Loreta 1936 (²1952), Sala 1939, Varpai skamba 1952, Uždraustas stebuklas 1954 (anglų kalba The Forbidden Miracle); novelės — Vidurnakčio svečiai 1943, pjesė — Laukų berniukas (1944 vaidinta Kauno Jaunajame Dramos Teatre). Dalyvavo rašytojų antologijose bei almanachuose — Pirmas Dešimtmetis, Motina, Mūsų Vilnius, Septyni, Žemaičiai, Tremties Metai.

B. veikalų forma realistinė su idealizmo nuotaika, kur teigiamieji žmonės varžosi su blogio atstovais. Pabrėžiamas tautinis motyvas.

Būdavonė Vilkaviškio aps. Bartininkų vl. kaimas ir giraitė (166 ha ploto). 1941 VI 22 B. giraitėje rusų bolševikai žiauriausiai nužudė lietuvius kunigus — V. Balsį, J. Dabrilą ir J. Petriką. Lankeliškiuose suimti, jie buvo nuvaryti į B. giraitę, prikalti prie medžių ir mirtinai nukankinti.

Paminklas bolševikų nužudytiems kunigams

Budde Karl (1850—1936) vokiečių protestantų teologas, S. Testamento tyrinėtojas, rašęs ir literatūros bei meno istorijos darbų. Nuo 1876 Bonnos, Strassburgo, Marburgo universitetų profesorius. Išsp. Biblische Urgeschichte 1883, Die Bücher Richter und Samuel 1890, Die Religion des Volkes Israel 1900, Geschichte der althebräischen Literatur 1906, Ludwig Richter 1922, Das alte deutsche Weihnachtslied 1924.

Buddeus Johann (1667 — 1729) vokiečių evangelikų teologas. Išsp. Historia Ecclesiastica Veteris Testamenti 1709, Institutiones theologiae dogmaticae 1728, Institutiones theologiae moralis 1711. Nuo 1709 redagavo Leipzigo Acta eruditorum.

Buddha ž. Gotamo.

Buddhizmas ž. Budizmas.

Buddleia L. Loganiaceae šeimos atogrąžos ir padausio kraštų pusmedžiai ir krūmai, kurių daugumas turi vilnuotai plaukuotų dalių. B. yra dekoraciniai krūmai. Žinoma per 70 rūšių. Lietuvoje B. buvo auginamos Kauno botanikos sode.

Budė 1) grybo, kremblio rūšis; prūsų Lietuvoje budis — grybas.

2) Smėliu aplieta lentėlė (galąstuvas) dalgiui galąsti, kitur ir akmeninė pustyklė.

Budé Guillaume (1467 — 1540) prancūzų filologas, humanistas, Kalvino mokytojas. B. paskatino karalių Pranciškų I įkurti Collège de France ir padėjo įkurti Fontainebleau biblioteką. Parašė Annotationes in XXIV pandectarum libros 1508, Commentarii linguae graecae 1529. Jo Oeuvres išl. 1557.

J. Bohatec B. und Calvin 1950.

Budegeide ž. Butigeidas, Butigeidis.

Budėjimas — kariuomenėje vidaus tarnyba, kai žiūrima, kad būtų laiduota kariuomenės vidaus ir viešojo gyvenimo tvarka, nustatyta statutais, įsakymais ir instrukcijomis.

Budejovice ž. České Budejovice.

Budėk! skautų šūkis, reiškiąs, kad skautas visada pasiruošęs tarnauti savo idealams — būti naudingas savo kraštui ir artimui.

Budėk—daug skautinių laikraštėlių vardas. Toks laikraštis 1929 buvo leidžiamas Marijampolėje, 1946 I 15 įsteigtas vakarų Vokietijos Doerverdene, tai pačiais metais Grevene rotatoriumi leistas dvisavaitis skautų laikraštėlis, 1947 Ansbache, 1947 III 15 Augsburge.

Budėkim 1951 VII 15 įsteigtas Lietuvos Skautų Brolijos Anglijos rajono vadijos skautų informacinis biuletenis, leistas Nottinghame Anglijoje.

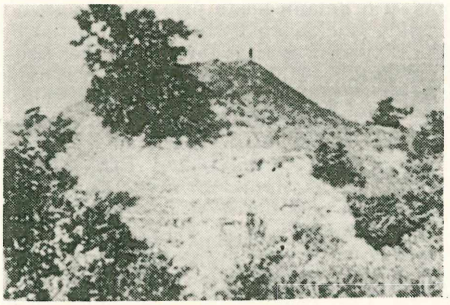

Budelių piliakalnis

Būdelės miškas Šakių aps. Plokščių vl. 49 ha ploto. Auga eglė, beržas, juodalksnis. Medynai brandieji ir priebrandžiai.

Budeliai Trakų aps. Žaslių vl. kaimas. Tarp jo ir Miciūnų kaimo, 3 km į pietryčius nuo Čiobiškio, Neries kairiajame krante yra B. piliakalnis su balno pavidalo viršūne. Viršūnės altituda 110,5 m nuo jūros lygio, 60,8 m nuo Neries vandens lygio. B. piliakalnis galėjo būti Kernavos pilies priešpiliu. Kaip ir daug kitų piliakalnių, ir B. piliakalnis turi padavimų apie ten paslėptus turtus.

Budelis (iš vok. Büttel, M. Lietuvoje bodel) mirties bausmės vykdytojas, pakardamas, nugalabindamas ar kitaip gyvybę atimdamas, tik nešaudydamas. Netiesiogine prasme B. vadinamas ir kiekvienas asmuo, kurio įsakymu, be jokio teismo, yra skiriama mirties bausmė žmogui, ypač potiniams priešams.

B. funkcijos vakarų Europoje atsirado viduramžiais, kai bausmės vykdymas buvo išimtas iš rankų nukentėjusiojo, kuriam anksčiau nusikaltęs buvo atiduodamas. Kiekvienas didesnis miestas gaudavo privilegiją laikyti B. kaip miesto valdininką. Valstybinei valdžiai stiprėjant ir teisenai keičiantis, už daugelį nusikalstamų darbų jau nebebuvo baudžiama mirties bausme, miestų B. išnyko: juos pakeitė valstybiniai B., kurie daug valstybių tas funkcijas ir ligi šiol tebeturi. Jie buvo ar yra specialiai apsirengę seniau raudonais drabužiais, dabar juodais, kartais su kauke, kad plačioji publika jų veidų nepažintų ir gyvenime jiems jų pelnytos neapykantos nereikštų. Dažniausiai B. rekrutuojami iš nuteistųjų nusikaltėlių. Mat, tokiems B. funkcijos leidžia išvengti bausmės.

Lietuvon B. buvo atėję drauge su Magdeburgo teise miestams, bet nuolatiniai B. buvo tik didesniuose miestuose (Vilniuje, Kaune). Rusų okupacijos laiku B. jau nebuvo. Bet jų atminimas išliko, B. vadinant visus vargintojus, kankintojus, engėjus. Tuo būdu per užgavėnes ir Velykas rodydavo specialiai apsirengusį B., vaikus begaudantį baubą. Vykdant bausmę, B. padėjėjas buvo iclis, kuriam buvo pavedamas ir palaidų šunų gaudymas mieste. Ši funkcija išliko, ir miestų B. išnykus.

Būdelių miškas Raseinių aps. Šiluvos vl. 57 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Auga eglė, drebulė, beržas.

Budelkiemis Klaipėdos aps. valsčiaus centras. B. valsčiui priklausė: Budrikai, Būdsargiai, Cenkūnė, Dumpiai, Dumpiškė, Ketvergiai, Laistai, Lypkiai, Mažeikiai, Pempininkai, Skrandžiai, Švepliai, Toleikiai, Vaidaugai, Žardninkai.

Budenz 1) Jozef 1836—1892) suomių-ugrų kalbų tyrinėtojas, nuo 1863 vengrų akademijos narys. Išsp. Finnische Grammatik 1874, Vergleichendes Wörterbuch d. magyarischen und ugrischen Sprache 1873 — 1881. Vengriškai parašė apie ugrų kalbų išsiskyrimą.

2) Louis Francis (g. 1891) JAV unijų veikėjas. 1921—1931 The Labor Age redaktorius. Ligi 1945 buvo komunistų partijoje ir Daily Worker red. Grįžo į katalikų bažnyčią. 1945—1946 Notre Dame, nuo 1946 Fordham univ. profesorius. Išsp. This Is My Story 1946, Men without Faces 1950.

Budėtojas 1) tam tikras pareigūnas kariuomenės vidaus tarnyboje: įgulos B., pulko B. ir t. t.

2) Stoties B. yra budįs geležinkelių stoties pareigūnas, savo budėjimo metu tvarkąs vienas visą technišką judėjimą stoties ribose. Paprastai B. pareigas eina stočių viršininkų padėjėjai pakaitomis, o kur jų mažiau trijų — ir stočių viršininkai. Didelėse stotyse kartu gali būti keli B., pasiskirstę stotį rajonais — keleivių, prekių stoties, arba sritinių darbų — traukinių važiavimas, manevrai. Lietuvos geležinkeliuose B. galėjo būti tik asmuo, išlaikęs stoties viršininko padėjėjo pareigų egzaminus.

Budėtuvės, žmonėse budynė, budėjimas, lietuvių laidotuvių apeigų dalis nuo velionies mirties ligi jo lydėtuvių, laidotuvių. Per jas velionies artimieji raudas rauda, samdytosios raudotojos graudenimus graudena. B. dalyviai vadinosi budėtojais.

Budge Ernest Alfred (1857—1934) anglų orientalistas. Britanijos muzėjaus Egipto ir Asirijos skyriaus vedėjas ir direktorius. Išsp. Babylonian life and history 1884, History of Alexandre the Great 1889, Egyptian literature, History of Egypt 1902, The Book of the Dead 1911, An Egyptian hieroglyphic dictionary 1920.

Budginas Antanas (XIX a. pradžioje — 1887 XI 8 Vilniuje) paskutinis karmelitas Lietuvoje rusų okupacijos laikais. Lankė Marijampolės mokyklą; Stanislovo vardu 1823 įstojo į Marijampolės marionus. 1827

Saturnino Elijošiaus vardu perėjo į karmelitus. 1830 įšventintas kunigu. Nuo 1863 rusų valdžios persekiojamas ir varinėjamas iš vietos į vietą. 1884 IV — 1886 I (karmelitų vienuolyną uždarius) buvo Visų Šventųjų vienuolyno prioru.

Wolyniak (Giżycki) Z przeszłości karmelitów 1918.

Būdinai Herodoto boudinoi — „didelė žydraakė, rudaplaukė" tauta, gyvenusi Dniepro ir Dono baseinuose, siekusi Ilmenio ežerą, turėjusi du didelius miestus — Geloną ir Gerą, kuriuose gyvenę atvykėliai, nepanašūs į B. Patys B. gyvendami tankiuose miškuose, vertėsi medžiokle. Tas Herodoto žinias aiškindami, vieni laikė juos slavais krivičiais, kiti suomiais, mongolais, o T. Narbutas — net iš Indijos atvykusiais lietuvių protėviais.

Büdingen vakarų Vokietijos miestas Hessene, vasarvietė. 6800 gyventojų (1953). Iš karolingų laikų išlikusi šv. Remigijaus koplyčia, grafų Isenburgų pilis, XV a. rotušė ir daug namų iš to paties laiko.

Budintoja viena iš daugelio Lasickio De diis Samagitarum rašte pramanytų žemaičių dievybių, tariamoji budinimo deivė. Iš Lasickio ją pakartojo Motiejus Pretoras (Deliciae Prussicae), taip pat ir Narbutas.

Budizmas pirmoji universali religija, atsiradusi Indijoje VI—V a. pr. Kr., didžioje epochoje, kai konfucionizmas atsirado Kinijoje, pitagorizmas Graikijoje, ir gal Zaratustros mokslas — Irane. B. paskelbė Gotama, veikęs Gango slėnio srityse ir vėliau gavęs „apšviestojo" ar „Budos" vardą. Pradžioje būdamas viena iš daugelio vietinių sektų, karaliaus Asokos įtakoje, III pr. Kr. B. pradėjo ekspansiją Azijoj: dar prie Asokos jis paplito visoje Indijoje, bramanizmą nustumdamas į antrą vietą, ir persimetė į Ceiloną ir Himalajų sritis; mūsų eros pradžioje jis atsirado Burmoje, Siame, Indonezijos salyne ir Kinijoje; IV a. jis pasiekė Korėją, VI a. atkilo iki Japonijos ir VII a. įsiviešpatavo Tibete ir Mongolijoje. Visuomet būdamas taikus ir tolerantus nevartojąs jokio smurto ar prievartos ir dažniausiai priimąs krašto valdovų ir augštųjų sluogsnių įtaką, B. savo ekspansijoje turėjo taikintis prie kitų kraštų dvasinių savumų, ir pradėjo tolintis nuo savo pirminių dėsnių, rodydamas silpnėjimo žymių. Pačioje Indijoje, VI—VII a. bramanizmas su bramanų kasta priešaky atsigavo ir pradėjo griežtą kovą su B., kol tas ten beveik išnyko. Bet B. išsilaikė Ceilone, Azijos pietryčiuose, Tibete, Mongolijoje ir iš dalies Kinijoje, Korėjoje ir Japonijoje. Prieš II pas. karą kaikurie mokslininkai sprendė, kad visų srovių budistų esą apie 400—500 milionų. Betgi atrodo, kad toks skaičius yra žymiai perdėtas, ir atsargesniu skaičiavimu jų buvo buvę ne daugiau kaip 100—150 milionų.

Gotama (Buda) statula I a. pr. Kr.

Kol B. buvo sukoncentruotas vienoje srityje, stengėsi išlaikyti savo dvasinį vieningumą. Tam reikalui buvo šaukiami visuotini susirinkimai, kurių buvo trys: pirmasis tuoj po Gotamos mirties; antrasis po 100 metų; tretysis Pataliputroje, Asokos laikais (III a. pr. Kr.). Kai B. išaugo ir aprėpė įvairius ir vienas nuo kito tolimus kraštus, visuotiniai susirinkimai pasidarė negalimi. Nors B. istorija mini dar tris susirinkimus II, IV, VIII a., tačiau tai buvo tik vietinio pobūdžio susirinkimai, kuriuos negalima vadinti visuotiniais.

P i e t ų B. (H i n a y a n a). Neturėdamas jokios pastovios ir bendros vadovaujamosios organizacijos, B. įvairiuose kraštuose vystėsi įvairiais keliais, ir dabar, nekalbant apie jo įvairias sektas, jis yra suskilęs į keturias pagrindines sroves: pietų B. (Ceilone, Burmoje, Siame), šiaurės B. (Nepale), Kinų B. (Kinijoje, Korėjoje ir Japonijoje) ir lamaizmas (Tibete ir Mongolijoje). Iš šitų srovių pietų B. yra savotiškiausias ir būdingiausias. Jo doktrina yra išdėstyta Palio kanone, — t. y. raštuose, surašytuose palio kalba, indoariečių kalba, gimininga sanskritui, nors ir už jį jaunesnė. Šis kanonas, rastas surašytas palmių lapuose, yra seniausias, labiausiai autentiškas Gotamos mokslo išdėstymas. Jo pagrindinė dalis susideda iš trijų „pitakų", arba krepšių: Vinaya pitaka, Sutta pitaka ir Abhidhamma pitaka. Vinaya pitaka duoda vienuolių gyvenimo taisykles; Sutta pitaka dėsto mokslo (dhamma) esmę, ir ji apima Gotamos kalbų bei pamokslų rinkinius, iš kurių svarbiausieji ara „ilgos kalbos" (Digha nikaya) ir „vidutinės kalbos" Majhima nikaya). Tretysis krepšys, Abhidhamma pitaka, yra palaidų minčių ir lyginimų rinkinys, kuris atvaizduoja B. mokslo psichologinę pusę. Greta su pitakomis Palio kanonas apima dar Dorovės Ke-

Gotama (Buda) XII a. medžio piaustinys

Budizmas

Šokąs Šiva

lią (Dhammapada), kuris yra pietų budistų populiariausias tekstas, ir Pitaka, mažų pamokančių istorijų rinkinį. Minėtini dar „Karaliaus Milindos Klausimai", dialogo formos filosofinis traktatas. Visos šios dalys atsirado dar Indijoje, bet savo galutinę formą gavo Ceilone, kur (Anuradhapuroje) daugiau kaip per tūkstantį metų buvo B. centras, savo rūšies universitetas, ir kur buvo dėstoma kraštui svetima Palio kalba. Ceilono istorinės kronikos, Dipavamsa (IV a.) ir Mahavamsa (V a.) ir didžiausio B. mokslininko Buddaghosa (V a.) raštai turi būti paminėti ryšium su Palio kanonu. Palio kanonas (Pitakos, Dhammapada ir Jataka) yra triskart ilgesnis, negu Biblija, Senąjį ir Naująjį Testamentus kartu paėmus. Tačiau anglų Pali Text Society pastangomis šis kanonas yra išleistas originalo kalba (106 tomai, 1882—1928) o visos svarbiausios dalys yra išverstos anglų, iš dalies vokiečių ir prancūzų kalbomis. C. Neumanno meniškas Gotamos kalbų vokiečių kalba vertimas išlaikė turinio gilumą ir formos grožį.

Besiskirdamas nuo bramanizmo su jo politeizmu, Palio kanono B. nežino Dievo sąvokos, išganymas pasiekiamas tik paties žmogaus pastangomis ir jėgomis. Taip pat šis kanonas nežino jokių stebuklų. Jis mini, kad į pasiūlymą daryti stebuklus Gotamo paaiškino, jog didžiausias stebuklas esąs teisingas ir dorovingas gyvenimas. Skirtingai nuo bramanizmo, B. nepripažįsta jokių kastų ir nežino dvasininkijos. Paneigdamas bramanų dvasinę monopoliją, B. sukūrė beturčių vienuolių broliją (sangha), nuo Gotamos laikų ir yra tokia organizacija seniausia pasaulyje. B. tikslas yra rasti kelią išsigelbėti iš kentėjimo ir skausmo, ir budistai tiki, kad Gotamai pasisekė šitą kelią rasti ir kitiems nurodyti. Sprendžiama, kad šios doktrinos pagrindai yra išdėstyti jau pirmame Gotamos pamoksle, kuris vadinamas Benareso Pamokslas, arba „Mokslo Rato Pamokslas", ir kuris budistams yra tas pats, kas Kalno Pamokslas yra krikščionybei. Šio pamokslo esmė yra išdėstyta „keturių kilniųjų tiesų" forma: tikėjimo tiesa, kentėjimo priežasties tiesa, kentėjimo pabaigos tiesa ir kelio tiesa. Dabartinis B. skelbia, kad kentėjimas yra nenutraukiamai susytas su pačiu gyvenimu, nes jis lydi gimimą, ligas, senatvę ir mirtį. Kadangi budistai tiki sielos transmigraciją, tai skausmų ir kančių eilė kartojasi be pabaigos. Kentėjimo priežastis yra mūsų prigimtas troškimas gyventi, turėti smagumų ir turtų. Kentėjimo pabaiga gali būti pasiekta, tik šitą troškimą nugalėjus, tik naujų gimimų grandinę nutraukus, ir ji ateina kaip nekintąs, neturįs formos amžinas ramumas, kurį budistai vadino nirvana (arba nibana). Kelias, einąs į kentėjimo nugalėmą, yra aštuonialypis: teisingas tikėjimas, teisingas sumanymas, teisinga kalba, teisingas veikimas, teisingas gyvenimo būdas, teisingos pastangos, teisingas galvojimas ir teisingas susikaupimas. Eidamas tuo keliu, kiekvienas žmogus galįs nugalėti troškimą egzistuoti, gali nutraukti gyvenimo grandinę ir pasiekti nirvanos amžiną ramybę.

Šiaurės B. (Mahayana). Pagal Palio kanoną, kiekvienas žmogus galįs pasinaudoti nurodymais Gotamos, kuris yra „Kelio Rodytojas" ir „Nesukurtojo Kelio Kūrėjas". Bet norint išsivaduoti iš skausmo ir kentėjimo ir pasiekti išganymą, kiekvienas turi šį kelią pats praeiti ir savo jėgomis ir pastangomis save išvaduoti. Tačiau jau I a. pr. Kr. pradėjo reikštis kitos tendencijos, ir susidarė mokslas, kad greta su individinėmis pastangomis išgelbėjimą gali atnešti ypatingos asmenybės, visų pirma Buda Gotamos asmenyje ir kiti anksčiau buvusieji arba būsimieji Budos, arba net žemesnio rango asmenys — Bodhisatvos. Jų pagalba pasinaudoti — tereikėjo tik juos gerbti. Šita nauja doktrina atsirado šiaurės Indijoje, ir ji vadino save Bodhisatva-yana, arba Mahayana, tai yra „di-

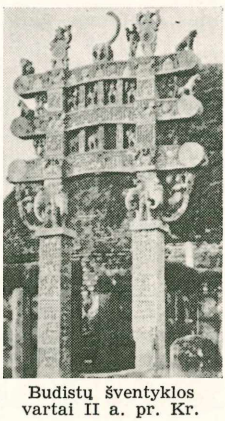

Budistų šventyklos vartai II a. pr. Kr.

Budizmas

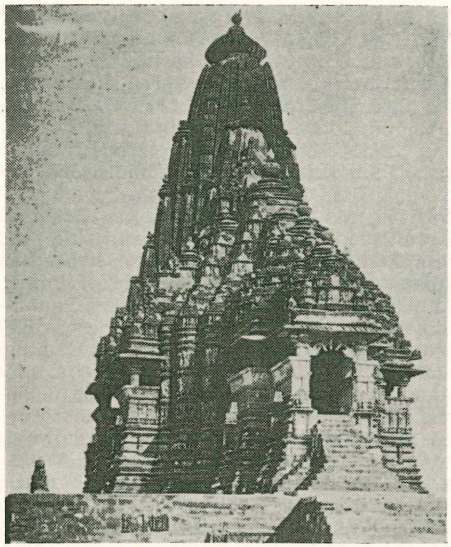

X a. budistų šventykla

dysis vežimas", save priešais statant Palio kanonui kaip „žemam vežimui" — Hinayanai. Mahayanos mokslas padėtas Sanskrito kanono pamatan, o jis galutinai buvo suformuluotas II a. ir buvo priimtas ketvirtojo budistų susirinkimo, sukviesto Kašmiro ir žiemvakarių Indijos karaliaus Kanišk os. Šis mokslas, pripažindamas ypatingas būtybes, pradėjo kelią ne tik patiesBudos dievinimui, bet ir neribotam Budų, Bodhisatvų ir dar žemesnių dievų, dvasių, angelų dievinimui, grįždamas atgal į primityvų politeizmą. Sanskrito kanonas yra europiečiams mažiau prieinamas. Jis turi 108 tomus, iš kurių tik maža dalis tėra išversta. Iš jo labiausiai yra žinomi „Lalita Vistara", fantastiška, pilna legendų ir stebuklų Budos biografija, ir „Lotos Sutra", šiaurės kanono pagrindins tekstas, labiausiai žinomas centrinės Azijos budistams.

K i n i j o s B. B. Kiniją pasiekė 67 po Kr. jau mahayanos forma. Ten jis gavo dar vietinių pažiūrų priemaišo, ir sudarė savotišką, elektišką doktriną, egzistuodamas greta su konfucionizmu ir taoizmu. Kinų budistų kanono didesnė dalis yra vertimai iš Sanskrito ir Palio kanonų, o mažesnę sudaro pačių kiniečių veikalai. Jame yra ir visos pitakos, Lalita Vistara ir Lotos Sutra. Jis yra 6700 tomų 1662 veikalų, ir sakoma, kad jis esąs 700 kartų ilgesnis už Naująjį Testamentą, būdamas ne tiek kanonas, kiek B. pagrindinė biblioteka. Kinijos B. ir jo santykiams su Indijos B. pažinti yra būdingi dviejų kiniečių vienuolių, Hiueng Tsiango (IV a.) ir Fa Hien (VII a.) kelionių aprašymai. Jieškodami tikros B. doktrinos ir jo autentiškų raštų, jie nukeliavo į Indiją ir aprašė B. jo gimtajame krašte. IV a. B. Indijoje buvo dar pilnas jėgų, bet VII a. jis jau rodė smukimo žymių. Iš Kinijos persimetė į Korėją (372), o iš ten į Japoniją (552), kur B. kanonas buvo priimtas kiniečių forma ir kiniečių kalba. Tik paskutiniaisiais laikais Japonijoje, konkurenijos su krikščionybe skatinami, pradėjo rūpintis kanoninių knygų vertimu japoniškai.

L a m a i z m a s. B. Mahayanos forma buvo įvestas Tibete tik VII a. Ten jis išsivystė į lamaizmą, tai yra į augšto rango vienuolių — „lamų" tikybą. Lamos daro griežtą organizaciją ir hierarchiją su Dalai Lama priekyje. Iki paskutinių dienų jiems priklausė Tibeto dvasinė ir pasaulinė valdžia. Sakoma, kad Tibete esą per 3000 vienuolynų, iš kurių didžiausias turi per 10.000 vienuolių. Lamaizme tikro B. jau beveik negalima pažinti: jis yra tiek sumaišytas su ritualu, magija, prietarais, įvairių rūšių politeizmo pradais ir senos vietinės priešbudistinės stabmeldybės liekanomis.

Be šitų keturių pagrindinių srovių, kiekvieno krašto budistai yra suskilę į daug įvairių sektų ir pakraipų, kurių yra šimtai: Palio kanono budistai dar nuo senų laikų skirstosi į 18 pagrindinių „mokyklų", ir net Japonijos B. yra suskilęs į 12 atskirų didesnių sektų. Kad ir daug srovių ir sektų su įvairiais skirtumais, bet visų dabartinio B. doktrinų pagrindas tėra įsitikinimas, kad kentėjimas yra nenutraukiamai susytas su gyvenimu ir kad kentėjimą tegalima nugalėti, tik patį gyvenimą nugalėjus ir nirvanos amžiną ramybę pasiekus. Šiuo atveju B. yra didžiausio pesimizmo reiškėjas. Tačiau tai dar nereiškia, kad B. iš pradžios buvo paremtas tokiu įsitikinimu. Suttos pitakoje nirvana (nibana) minima labai retai ir Gotamos kalbose ir pamoksle; greta su didžiausiu pesimizmu randame daug nepaprasto grožio ir gilumos tekstų, kurie skelbia, kad kentėjimas gali būti nugalėtas, pašalinus gyvenimo piktumą ir netobulumą. Be to, nors Palio kanonas yra seniausias budistų kanonas, betgi jis nėra seniausias ar tikriausias B. tekstas, nes seniausieji ir neginčytino tikrumo tekstai yra karaliaus Asokos ediktai, jo įsakymu buvę iškalti ant uolų ir stulpų III a. pr. Kr. ir išlikę iki mūsų laikų. Šitie tekstai nemini nirvanos nei kaip termino, nei kaip sąvokos, ir jie nežino gyvenimo neigimo. Antraip, visa jų ideologija yra paremta didžiausiu gyvenimo gerbimu ir troškimu jį tobulinti, padarant džiaugsmo ne tik žmonėms, bet ir gyvuliams. Tas troškimas lengvai tilpsta į aštuonialypio kelio gaires. Jis buvo Asokos valdymo programa, dėl kurios B. ir pradėjo plisti. Asoka gyveno tik už

200 metų po Gotamos, kalbėjo Gotamos kalba ir valdė ten, kur dar buvo gyvų Gotamos pamokslų ir veiklos tradicijų. Be to, B. istorijoje Asoka buvo tas pats, kas krikščionybei yra apaštalas Povilas ir imperatorius Konstantinas Didysis. Reikia manyti, kad jie suprato Gotamos mokslą geriau, negu dabartiniai vienuoliai ir lamos 2500 metų po Gotamos ir Asokos. Todėl galima prileisti, kad B. pradžioje skelbęs žmonių gyvenimo tobulinimą ir tuo gavęs pradinės ekspansijos impulsą, vėliau, nesugebėjęs savo užsimojimų įvykdyti, pakeitė savo ideologiją, ir veiklos entuziazmo vietoje prasidėjo nusiminimo meditacijos ir susikūrė nirvanos mokslas. Reikia pasakyti, kad B. studijos vos tik teprasidėjusios. Jos yra apsunkintos B. literatūros gausumu, jo kalbų įvairumu ir Azijos kraštų istorijos nepilnumu. Šioje srityje dar yra galimų didelių ir reikšmingų atradimų.

Didelės istorinės reikšmės turi klausimas apie B. ir krikščionybės santykius. Reikia manyti, kad pradžioje B. veikė krikščionybę, ir Rytų Išminčių legenda, puošianti Naujojo Testamento pradžią, būtų lyg karaliaus Asokos siunčiamųjų misionierių atgarsis. Be to, krikščionybės vienuolynai, buvę visiškai svetimi Izraelio ir Graikijos gyvenimui, labai panašūs į B. vienuolių organizaciją. Tačiau negalima paneigti, kad vėliau krikščionybė galėjo veikti ir B., ir pvz. Tibeto dvasinio valdovo, Dalai Lamos, suradimo ritualas yra lyg tos pačios Rytų Išminčių legendos modernus inscenizavimas.

B. nemažos įtakos turėjo vakarų filosofijai, ypač Schopenhauerio ir Hartmanno pesimizmo doktrinai ir dabartinių egzistencialistų (Jaspere) pažiūroms. Tačiau negalima nepastebėti, kad Schopenhauerio laikais B. dar visiškai nebuvo žinomas, nes, jau nekalbant apie Asokos ediktus, net Palio kanonas ne tik dar nebuvo išverstas, bet niekas dar nežinojo net jį esant. Antra vertus, vakarų civilizacija veikia B. Ji padarė budistų raštus prieinamus patiems budistams, ir savo studijoms bei susidomėjimu patį B. žadino iš jo letargo. Didelės reikšmės klausimas, kaip sovietinamųjų kraštų (Kinijos ir Tibeto) budistai išsilaikys naujoje padėtyje, gresiančioje B. egzistencijai.

J. J. M de Groot Le Code du Mahayana en China 1893; *R. F. Johston* Buddhist China 1913; *Kenneth J. Sauders* Epochs in Buddhist History 1924; *Edward J. Thomas* The Life of Buddha 1927; The History of Buddhist Thought 1933; *V. Stankevičius* Žvaigždė iš Rytų 1936; ('') Der Stern vom Morgenlande 1937; *V. Stanka* The Great Age of World History 1946; *Ch. Eliot* Japanese Buddhism 1935; *Glasenapp* Die Weisheit des Buddha 1946; *C. H. S. Ward* Buddhism 1947 — 1952; *E. Conze* Buddhism 1951.

Tekstai: Sacred Books of Buddhista I — XX 1889—1952, and the Sacred Books of the East; *W. E. Soothhill* The Lotus of the wonderful Law, or the Lotus Gospel 1930.

Budkevičius Konstantinas (1867 — 1923 III 3) kunigas, mokėsi Mohilevo kun. seminarijoje ir Petrapilio kunigų akademijoje. Klebonavo Petrapilyje prie šv. Kotrynos bažnyčios, dekanas ir arkivyskupo Ciepliako generalvikaras, 1923 III 21—26 drauge su Ciepliaku ir 14 kitų katalikų kunigų Maskvos revoliucinio tribūnolo teistas už bažnytinių indų neatidavimą ir vaikų mokymą religijos. 1923 II 30 (Didįjį penktadienį) sušaudytas.

Mc Cullagh-Kaspohl Verfolgung des Christentums durch die Bolschewiken 1926.

Budko Josel (1888 Lenkijoje — 1940) žydų tapytojas ir grafikas. 1905—1910 išėjo meno mokyklą Vilniuje. Nuo 1910 gyveno Berlyne, nuo 1933 Šveicarijoje. Svarbesni paveikslai: Mozė, Jokūbo sapnas, Siuvėjas. Iliustravo žydų rašytojų Pereco Šolome Aleichemo, Ašo, Bialiko knygas.

Budny 1) Benjamin (Bieniasz ; XVI a.—m. po 1624). Gimė ir gyveno Lietuvoje. 1588 įsimatrikuliavo Karaliaučiuje kaip Beniaminus Budneus, nobilis lithuanus. Manoma, kad buvęs Simono B. brolis ar sūnus. 1594 pradėjo tarnauti pas Kr. Radvilą. 1621 Lorichius išleido B. ir kt. laidotuvių giesmes, skirtas J. Radvilai. Išsp. Historyja Krotofilna o kupcu 1583, Apophtegmata 1599, Ksiągi o przyjazni 1603.

2) Simonas XVI a. arionizmo Lietuvoje skleidėjas. Bus gimęs rytų Lietuvoje. Mokslus ėjo Krokuvos universitete. Mykolui Radvilui Juodajam Šveicarijos reformacijos šalininku pasiskelbus, jo B. buvo pakviestas kunigu Kleckan. Nuo to laiko B. buvo Radvilos padėjėjas reformacijos idėjoms skleisti. Jis išvertė Liuterio katekizmą gudų kalba ir išleido Nesvyžiuje 1562. Iš katalikų pusės reformacijai gresiant, B. stengėsi sujungti įvairių krypčių disidentus. Sandomiro sinodo pasitarimų metu buvo susitarta su visais disidentais. Tik arionai, arba antitrinitoriai, buvo nesukalbami. Vėliau B. pats pasidavė ariono Blandratos įtakai. Pradžioje slaptai skleidė Arijaus mokslą, paskiau, išvertęs bibliją lenkų kalba, viešai stojo platinti naujojo tikėjimo. Arijaus mokslą B. išplėtojo iki kraštutinumo. Jis skelbė, kad Kristus buvęs tik žmogus, ir todėl jį garbinti ir jam melstis draudė. Iš čia ėjo ir menkas Naujojo Testamento vertinimas, palyginus su Senuoju Testamentu. B. Senajame Testamente matė tikrąją normą, kurios Naujasis Testamentas nepanaikinęs, tik išvadavęs nuo išorinių nereikalingų varžtų. Jo šalininkai žengė dar toliau: įsteigė „pusiau žydžiuojančią" atskalą (semiiudei, iudaisantes), kurių centras buvo Vilniuje ir kuriems priklausė net žymių Lietuvos bajorų. Būdamas šios sektos, B. mokė, kad siela esanti tik žmogaus gyvybė arba jo kūnas, o sielos pomirtinis

gyvenimas, vėlės kančios arba dangaus džiaugsmas — tai tik pasakos. Toks jo mokslas kėlė neįrodytą įtarimą, kad B. buvęs priėmęs žydų tikėjimą. 1574 Loske gyvendamas, jis išleido Naująjį Testamentą su pastabomis, kuriomis buvo norėjęs paremti savo naująjį mokslą. Sinode Luclave 1582 B. buvo arionų pasmerktas. Parašė daug religinno turinio veikalų lotynų, lenkų ir rusų kalbomis.

J. Lukaszewicz Dzieje kosciołów wyznania helweckiego w Litwie I 1842; *A. Brückner* Różnowiercy polscy 1905; *J. Puryckis* Die Glaubenspaltung in Litauen 1919.

Būdos girininkija Kaišiadorių miškų urėdijoje. Turėdavo 2472 ha. Miškų ligi pusės brandžių, o kiti jaunuolynai.

Būdos miškas 1) Alytaus aps., 1,5 km nuo Stakliškio, 319 ha ploto. Paviršius banguotas, dirvožemis priemolio. Vyrauja eglė, priemaišoje ąžuolas, drebulė, juodalksnis. Miškas III augštumo, 0,7 skalsumo. Medynai priebrandžiai ir brandūs.

2) Trakų aps. Kaišiadorių vl., 1285 ha ploto. Augiavietė drėgna. Dirvožemis priemolio. Medynai mišriųjų skirčių, 0,6 skalsumo. III augštumo.

3) Ukmergės aps. Gelvonių vl., 300 ha ploto. Dirvožemis molio, vietomis priemolio. Auga eglė, pušis, beržas, drebulė. Medynai III augštumo, brandūs.

Budreckas (g. 1905 X 24) kunigas ir muzikas. Kunigų seminariją baigė 1928. 4 metus studijavo Kauno konservatorijoje vargonus, choralą ir kompoziciją. Kauno kunigų seminarijoje ir VDU teologijos fakultete dėstė choralą ir bažnytinės muzikos istoriją. Vadovavo kunigų seminarijos ir Bazilikos choramš. 1937 buvo išsiųstas į Romą muzikos žinių gilinti Pontificio Instituto di Musica Sacra įstaigoje, kur po 4 metų studijų gavo Gregorinio choralo magistro laipsnį ir kompozicijos licenciatą. Parašė motetų chorams ir lietuviškų veikalų. Mišriam chorui parašė Cantatilla. 1949 atvyko į JAV. Dirba Brooklyno vyskupijoje.

Budrevičius 1) Jonas (apie 1796 Gardino srityje — 1865 VI 20 Metze Prancūzijoje) mokėsi Vilniaus universitete, 1830—1831 sukilimo Lietuvoje dalyvis; emigravo Prancūzijon, kur ir mirė.

2) Vincas (1795 Kėdainių apylinkėje — apie 1860 Tvėrės gub. Staricos aps. Panafidine) Vilniaus filomatas. Kaimiečio sūnus, Vilniaus universitete išėjęs matematikos mokslus. Filosofijos kandidatas. Vilniuje vertėsi pamokomis. 1820 priimtas studentų filomatų draugijon, veikliai dalyvavo jų darbuose, bendradarbiaudamas su A. Mickevičiumi, T. Zanu, J. Čečeta. Skaitė jiems pranešimų matematikos klausimais (pvz. 1820 IV 16 Prawidło Guldina), net eilėraščių (1821 I 28 — II 19), rašė apie Kėdainius, Biržus (jo laiškas 1820 VIII 15 —27). Be to, dalyvavo bičiulių (filadelfistų) ir filaretų draugijose. 1823 rudenį suimtas drauge su kitais filomatais ir filaretais, kurių per 100 buvo pripažinti kalti, bet nubausta 20, jų tarpe ir B. 1824 rudenį ištremtas iš Lietuvos, atsidūrė Maskvoje, kur 1825—1826 gyveno drauge su ištremtaisiais Mickevičiumi, Ježovskiu ir Malevskiu. Draugai paprastai jį Budriu vadino; 1828 jo vardu Mickevičius praminė savo baladę Trzech Budrysów, išsp. 1829 (ž. Budriai). Paskirtas Tvėrės gimnazijos matematikos mokytoju, senatvėje gyveno ir mirė pas savo mokinį Eug. Polikarpovą tos pat gubernijos Staricos apskrityje.

M. Biržiška Žemaitis Pr. Šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis XXVII knygų mėgėjų metraštis I 1933; *J. Czubek* Korespondencya filomatów — 5 tomai 1913.

Budriai. 1828 Adomas Mickevičius (1798 1855) parašė Trzech Budrysów baladę, kur lenkę vedusio XVI a. lietuvio trys sūnūs, tėvo išsiųsti dalyvauti žygiuose prieš kryžiuočius, lenkus ir rusus, ir vis kiekvienas prieš atskirą priešą, visi pasuko prieš Lenkiją, ir iš ten, kaip ir tėvas prieš pusamžį, parsivedė sau žmonas lenkes. Šiai baladei parašyti poetą paveikė ne vien Petrapilio įspūdžiai, bet ir Maskvos, kurioje jis gyveno 1825 XI — 1828 IV, sueidamas su ištremtaisiais draugais vilniečiais Malevskiu, Ježovskiu, Budrevičiumi, Petraškevičiumi, Daškevičiumi, su kuriais kartu svajojo apie Lietuvą ir ten tą savo ilgesį išreiškė Krymo sonetais ir ypač Konradu Valenrodu. Jiems visiems buvo viskas miela, kas Lietuvą jiems primindavo. Net ir savo pavardes jie lietuviškai trumpino — Budrevičius virto Budriu, Daškevičius — Daškumi. Gal Jonas ir Ignas Budrevičiai ir buvo Mickevičiui anų trijų Budrių prototipais. O toms iš Lenkijos parsigabentoms lenkaitėms iš dalies prototipu galėjusios būti ir Petrapilyje gyvenusios lenkų muzikės Šimanovskienės dukterys, kurių vieną, Celiną, vėliau vedė pats Mickevičius, o kitą Malevskis.

Trys Budriai buvo išspausdinti 1829 Mickevičiaus rinkinyje Poezje, o tuo pačiu laiku A. E. Odincas (Odyniec) Varšuvoje išspausdino baladę Branka Litwina, kur žudosi lietuvių nelaisvėn patekusi lenkaitė. 1859 S. Moniuška Mickevičiaus baladei parašė muziką. 1891 vokiškai išvertė dar iš Petrapilio laikų išlikusi viena Mickevičiaus simpatija, jau pasiekusi 81 metus amžiaus Karolina Jaenisch-Pavlovienė. Rusų kalba baladę 1833 išvertė A. Puškin. Lietuviškai išvertė L. Jucevičius ir išspausdino rinkinyje Wyjątki a nowoczesnych poetów polskich 1837 (Trins Budrisai) kartu ir su anos Odinco baladės vertimu (Belajswe Lietuwnika), Vėlesnieji lietuviški vertimai — S.

Dagilio Trys Budriai išsp. 1884 rinkinyje Lietuviszkas sziupinys, paskiau M. Davainio Silvestraičio (Vyturio) ir Petro Armino Trys Budriai 1892 Varpe.

Ši Mickevičiaus baladė ne tik buvo pamėgta kaip meno kūrinys, bet jai vėliau buvo skiriama ir istorinė reikšmė: buvo siejama su Lietuvai primestaisiais saitais su Lenkija. Budrių baladės savotišku atbalsiu buvo ir 1859 L. Kondratovičiaus-Sirokomlės parašytas eiliuotinis apsakymas Trzy córki Litwina, kur vokietis, rusas ir lenkas išvilioja tris lietuvio dukteris, kurių tėvas, jieškodamas savo išbėgusių dukterų, pats virsta krikščioniu. Visuomeninė B. sąvoka suskilo lyg dviem sąvokomis: Budriai kaip svetimųjų giriami kitataučių vyrai, sukūrę nelietuviškas šeimas ir tuo būdu aprūpinę svetimus tautinius ir net politinius reikalus, ir Trys Budriai — drauge besilaiką ir bedirbą, kitas kitą paremią broliai ir draugai. Šia antrąja prasme senatvėje A. E. Odincas Trimis Budriais vadino save ir savo bičiulius I. Chodzką ir J. Korsaką, o prieš I pas. karą Trimis Budriais vadino Vilniaus lietuvius veikėjus — brolius Petrą, Antaną ir Joną Vileišius.

P. Chmielowski Adam Mickiewicz 1886; *M. Biržiška* Žemaitis Pr. Šemeta — A. Mickevičiaus bičiulis — XXVII Knygų Mėgėjų Metraštis I 1933.

Budriai Kretingos aps. Kartenos vl. bažnytkaimis, 10 km nuo Kretingos. Atsirado 1763 čia pastačius medinę bažnyčią. Ji buvo perstatyta 1903, o 1926 buvo įkurta B. parapija. 1909 kun. Felicionas Lialis čia įsteigė lietuvišką pradžios mokyklą.

Budrienė-Kuršaitė Milda (g. 1916 I 14 Lawrence, Mass.) gydytoja, visuomenės veikėja. 1923 su tėvais išvyko Lietuvon. Ten mokėsi Tauragės ir Kauno gimnazijose, 1940 baigė VDU medicinos fakultetą. Nuo 1929 dalyvavo skautų sąjungos veikloje, 1935 — 1938 buvo VDU studenčių skaučių draugovės pirmininkė. Grįžusi 1946 į JAV ir gavusi teisę medicinos praktika verstis, vistiek nenutraukė ryšių su skautais: nuo 1954 yra akademinio skautų sąjūdžio Amerikoje pirmininkė. Medicinos ir visuomeniniais klausimais bendradarbiauja Drauge, Sandaroje, Mūsų Vytyje, Moterų Dirvoje.

Budrikas 1) Dominikas (1798 Žemaitijoje — 1873 IV 17/29 Zablotėje, Vilniaus vyskupijoje) kunigas rašytojas. Seminariją pabaigė Vilniuje. Kunigu įšventintas 1829. Paskirtas vikaru į Žaslius, 1842 —1844 Kėdainių vikaras, 1845—1846 Vandžiogaloje, 1848—1849 Šašuoliuose ir Žirmūnuose, 1850—1854 uždarytas Vilniaus domininkonų vienuolyne. 1855—1856 vikaras Labanore, 1857—1860 monsinjoras Vilniuje, 1860 vikaras Paberžėje, 1863 emeritas be vietos, nuo 1864 monsinjoras Svyriuose, 1869 ten pat vikaras, nuo 1871 ligi mirties vikaras Zablotėje, Vilniaus vyskupijoje. Per kunigo darbo 44 metus augščiau vikaro nepakilęs, matyti, ano laiko Vilniaus vyskupijos lenkiškose viršūnėse dėl savo lietuviškumo gero vardo neturėdamas.

Prieš 1856 buvo parašęs 4 lietuviškas knygutes ir jas Varnių seminarijos prof. kun. J. Račkauskui nusiuntęs susipažinti ir tarpininkauti spaustuvininkui Zavadzkiui, kad tas jas išspausdintų. Tačiau Račkauskui Zavadzkiui nurodžius, kad tai ne tikybinės, bet tik moraliojo ir mokomojo turinio knygutės, iš kurių leidėjas neturėsiąs didelio pelno, Zavadzkis jas spausdinti atsisakė, nors ir B. jam įrodinėjo, kad lietuviams esančios reikalingos ne vienos tik tikybinės knygos, bet ir tokios, kurios galėtų ir jų protą morališkai apšviesti. Zavadzkį čia veikė ir tai: tuo laiku jis pasaulietinio turinio lietuviškų knygų spausdinimą stengėsi kliudyti, kad jos nenukonkuruotų lenkiškų knygų. Po to Budrikas kreipėsi į kitą Vilniaus leidėją M. Orgelbrandą, kuris 1859 Sirkino spaustuvėje išspausdino B. vertimą iš lenkų kalbos — Namu Križius arba kajp rejkie suditi yr misliti apej gierima arielkas? Ši knygutė buvo paskleista Žemaitijoje vysk. Valančiaus vairuojamos blaivybės akcijos metu.

2) Juozapas Pranciškus (g. 1893 Telšių aps. Ylakiuose). 1910 atvyko į JAV. 1929 IX Chicagoje suorganizavo radijo valandelę. Dainininkams rengė įvairias radijo varžybas. Išleido S. Šimkaus 4 dainas solo su pianinu, lietuviškų liaudies dainelių ir šokių rinkinį 1930.

3) Pranciškus (1847 Kretingos aps. Skuodo vl. D. Palieknės k. — 1921 V 8 ten pat) aušrininkas. Prieš 1864 baigęs Skuodo pradžios mokyklą, visą savo amžių ūkininkavo savo ūkyje. Su savo kaimynais, S. Ašokliu ir Jurgiu Pabrėža, sudarė „trejukę" lietuviškiems laikraščiams ir kitiems spaudos draudimo laiko lietuviškiems spaudiniams platinti, J. Snapelio slapyvardžiu Aušros 1885 N 9 išspausdino korespondenciją iš Skuodo. Spaudą leidus, bendradarbiavo mūsų legalioje spaudoje.

V. J. Budrikas

4) Vincas (g. 1895 II 15 Švėkšnoje) mokėsi Palangos progimnazijoje ir Šiaulių gimn. 1912 atvyko Amerikon. Lankė paišybos ir muzikos kursus Yale universitete New Havene ir teisę New Yorko universitete. Nuo 1922 advokatas. Nuo 1912 bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų.

Palinkęs į teosofiją. Išspausdino Filosofijos straipsniai 1920, Pasaulio minčių šaltinis — knygos 1921, Pirmieji bandymai 1923, Puiki mintis 1923, Žingsnis prie savožinystės 1923, Pažadėtoji diena 1923, Puskepės idėjos 1940.

Budrio korespondencijos. 1885—1890 Petrapilio lenkų Kraj savaitraštyje Juozas Adomaitis, pasirašydamas Budriu, išspausdino apie 40 korespondencijų, parašymo vietą žymėdamas Tilžę, nors pats tuo laiku gyveno Varšuvoje. Tose korespondencijose jis plačiai informavo to laikraščio skaitytojus apie tautinę ir kultūrinę lietuvių veiklą, Aušra pradedant. Ramiomis informacijomis jis stengėsi paveikti lenkų visuomenę palankiau į lietuvius žvelgti. Lenkų visuomenei davė nemaža žinių apie tautinę lietuvių veiklą ir kėlė susidomėjimą nauju tautiniu reiškiniu. Nuo 1889 ėmęs redaguoti Varpą ir nuo 1890 įsitraukęs Varpo darban, jis nustojo Kraj laikraštyje bendradarbiauti.

Budrys 1) Antanas (1841 Raseinių aps. — 1864 III 15 Daugpilyje) vienas iš 1863—1864 sukilimo Lietuvoje sukilėlių vadų. Pradžioje buvo sutelkęs savarankišką sukilėlių būrį, paskiau susijungė su Špoku (slapyvardis). Veikė Marijampolės apskrityje. 1863 VII 3 pateko į rusų nelaisvę, buvo kalinamas Suvalkų kalėjime, paskiau buvo išgabentas į Daugpilio tvirtovę ir ten 1864 III 15 buvo sušaudytas.

2) Dzidas (g. 1903 V 25 Raseinių aps. Šimkaičių vl. Paskynų k.) ekonomistas. 1923 eksternu baigęs Kauno Aušros gimnaziją, stojo į LU teisių fakulteto ekonominį skyrių, kurį baigė 1927. Mokytojavo 1926—1927 augštesniojoje komercinėje mokykloje, 1928 — 1929 Aušros gimnazijoje, 1928—1935 dirbo Lietuvos Banke prie Lietuvos Banko Biuletenio leidimo. 1931—1932 Rockfellerio fundacijos stipendininkas Londono universitete. Nuo 1932 VDU teisių fakulteto jaunesnysis asistentas, 1933 vyresnysis asistentas. Redagavo moksleivių laikraštėlį Atžalą, jaunimo žiežirbą ir dirbo Socialdemokrato redakcijoje. Apgynęs disertaciją daktaro laipsniui gauti, nuo 1940 Vilniaus universiteto ekonominio fakulteto docentas. Bendradarbiavo Kultūroje, Aušrinėje, Lietuvos Žiniose, Švietimo Darbe, Mokykloje ir Gyvenime, Lietuviškojoje Enciklopedijoje. Atskirai išsp. Visuomenės ūkio istorija 1925, Kapitalistinis ūkis 1925, Politinės ekonomijos vadovėlis 1929 (²1936).

3) Ignas (1885 II 4 — 1943 V 14) Marijampolės apskrities agronomas. Už nacių išleistųjų ūkinių potvarkių sabotavimą vokiečių gestapininkų buvo suimtas ir išgabentas į Stutthofo koncentracijos stovyklą (kalinio N 21.334) ir ten mirė, dėmėtąja šiltine užsikrėtęs. Nuo 1912 bendradarbiavo Lietuvos Žiniose ir kt. laikraščiuose

4) Jonas (g. 1889 V 10 Kaune) baigė 1907 Kauno gimnaziją, 1900—1905 dalyvavęs ir Dainos draugijos chore. 1907—1915 tarnavo įvairiose Lietuvos ir Latvijos valdžios įstaigose. Nuo 1915 mobilizuotas, tarnavo rusų kariuomenėje, o 1920—1921 studijavo Vladivostoko rytų kalbų institute. Lietuvon grįžęs, nuo 1921 VII 21 buvo generalinio štabo kontražvalgybos viršininku. Vienas iš Klaipėdos sukilimo organizatorių ir vyriausias sukilėlių vadas. 1923 II 24 paskirtas Klaipėdos krašto augštojo Lietuvos įgaliotinio padėjėju, o nuo 1923 IV 1 augštuoju įgaliotiniu. 1924 X 27 — 1925 XI 8 Klaipėdos gubernatorius. 1927 I 12 — 1928 I 1 vidaus reikalų ministerijos patarėjas. 1928 I 23 — 1933 XI 15 Lietuvos konsulas Karaliaučiuje, 1933 XI 15 — 1936 XI 1 Lietuvos generalinis konsulas Rytų Prūsams. Nuo 1936 XI 11 Lietuvos generalinis konsulas JAV, 1940 gavęs New Yorko miesto garbės piliečio vardą. Išsp. Short economic outline of Lithuania 1938. Amerikos lietuvių spaudoje išspausdino savo atsiminimus iš Klaipėdos sukilimo laikų.

Jonas Budrys

5) Jonas (1882 III 8 — 1919 II 27 Jakabsmiestyje Latvijoje) kunigas. 1898–1902 pasimokęs Raseiniuose ir Kaune, 1903 stojo į Mogilevo kunigų seminariją. 1907 V 31 įšventintas kunigu, buvo 1907—1909 vikaru Samaroje, 1910—1911 Pabaiske, 1911—1912 III Obeliuose, nuo 1912 III 9 Aknystos filijos klebonas. Rūpinosi lietuviškų mokyklų kūrimu ir varė akciją už Aknystos apylinkės įsijungimą į Lietuvos respubliką. 1919 bolševikams Aknystoje įsiviešpatavus, B. akcijos priešai jį įdavė bolševikams, o tie jį sušaudė Jakabmiestyje.

6) Stasys (g. 1916 VII 14 Kauno aps. Vilkijoje) gydytojas. 1935 baigė Kauno Aušros gimnaziją ir 1940 VDU medicinos fakultetą. Nuo 1931 dalyvauja skautų veikloje, 1937 — 1940 ir 1950 — 1952 gydytojų korporacijos Fraternitas Lituanica valdybos narys. Nuo 1952 JAV Lietuvių Gydytojų Sąjungos narys. Medicinos ir visuomeniniais klausimais bendradarbiauja lietuvių periodinėje spaudoje.

Budriūnas 1) Antanas (g. 1902 Biržų aps. Pabiržėje) muzikas. Šiek tiek muzikos pasimokęs iš brolio Motiejaus (3), 1922 stojo į Kauno muzikos mokyklą. Mokėsi var-

gonavimo, dainavimo ir kompozicijos. Nuo 1927 Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos vargonininkas ir muzikos mokytojas. Nuo 1937 M. Pečkauskaitės vardo gimnazijos Kaune muzikos mokytojas, Šaulių Sąjungos muzikos instruktorius, studentų ateitininkų choro vedėjas, Kauno konservatorijos mokytojas ir inspektorius 1939 jam vadovaujant, buvo suruošta Šaulių Sąjungos dainų šventė Kaune, kur B. dirigavo jungtiniam chorui. Dalyvavo Muzikos Barų redakciniame kolektyve. Muzikos dėstytojo pareigoms 1942 vėl atsikėlė Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijon. Nuo 1945 Kauno konservatorijos mokslo dalies vedėjas. 1931—1933 Muzikos Baruose rašė muzikos istorijos bruožus. Parašė sonatą fortepionui, styginį kvartetą, chorui dainų ir giesmių, Lopšinę 1938, Našlaitės naktį 1938, fortepionui 15 lietuviškų liaudies šokių 1940. Bolševikinės valdžios įsakytas, 1953 chorui išleido įvairios muzikinės propagandinės makulatūros.

2) Bronius (g 1909 VII 29 Biržų aps. Pabiržėje) muzikas. 1925 — 1928 studijavo Kauno konservatorijoje vargonus, kompoziciją, tremtyje gilino muzikos žinias Regensburge ir Stuttgarte. 1928—1934 karo ligoninės Kaune vargonininkas, 1933—1935 Kauno moterų dailės darbų mokyklos, 1935 — 1936 Kaišiadorių gimnazijos, 1936—1938 Kauno IV gimnazijos mokytojas. 1938 — 1940 Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos lektorius, 1940—1941 Vilniaus Filharmonijos choro meno vadovas ir dirigentas, 1941 — 1944 Vilniaus muzikos mokyklos mokytojas ir tuo pačiu laiku šv. Jono bažnyčios vargonininkas. 1942—1944 Vilniaus operos vyr. chormeistras. 1944—1945 Regensburgo vokiečių parapijos vargonininkas Nuo 1949 JAV, 1949—1951 Amerikos Lietuvių radijo klubo Balsas Detroite chorvedys, nuo 1953 Los Angeles mieste šv. Kazimiero parapijos vargonininkas. 1945 — 1948 suorganizavo Lietuvių Meno Kolektyvo chorą tremtyje. 1951 organizavo ir vedė savo vardo vyrų kvartetą, koncertuodamas Detroite. 1946 buvo vyriausiu dirigentu Lietuvių Dainos Šventėje Würzburge Vokietijoje. Parašė per 40 kūrinių chorui, solo, jų tarpe 3 giesmes vienam balsui 1946, fortepionui fugų, variacijų, sonatą, styginį kvartetą, simfoninę poemą orkestrui, smuikui Raudą. 1948 Amerikos Lietuvių Vargonininkų kompozicijų konkurse už dainą O, Nemune gavo antrąją premiją.

Bronius Budriūnas

3) Motiejus (g. 1898 IX 22 Biržų aps. Pabiržėje) muzikas. 1924—1928 mokėsi Klaipėdos muzikos mokykloje ir tuo pat metu pradėjo dalyvauti spaudoje, bendradarbiaudamas Muzikos Mene, Muzikoje, Kultūroje, Muzikos Atžalose. 1927 — 1931 Kretingos vidurinio mokyklos muzikos mokytojas. 1931—1933 leido ir redagavo Muzikos Barus, muzikos kritikas spausdino Lietuvos Aide, Naujojoje Romuvoje, nuo 1938 redagavo Muzikos Barus. Su J. Kačinsku įsteigė Lietuvių muzikų progresistų draugiją ir Tarptautinės naujosios muzikos draugijos Lietuvos sekciją. 1933 Klaipėdos muzikos mokyklos reikalų vedėjas ir J. Kačinsko organizuoto simfoninio orkestro smuikininkas. Lietuvių muzikos draugijos valdybos narys ir reikalų vedėjas. 1940 švietimo ministerijos kultūros reikalų departamento muzikos inspektorius, paskiau Vilniaus meno reikalų valdybos muzikos skyriaus viršininkas. 1940—1941 Kauno konservatorijos ir Vilniaus muzikos mokyklos estetikos lektorius. Vokiečių okupacijos metu pertvarkė ir susistemino gimnazijų ir pradžios mokyklų muzikos programas. Pradžios mokykloms išleido dainų rinkinį Pradinis dainynas 1944, chorui parašė dainų, išvertė R. Schumanno Muzikininkų auklėjimosi ir gyvenimo taisykles 1933. Tremtyje mokytojavo Scheinfeldo lietuvių gimnazijoje ir muzikos kursuose, redagavo Patrios leidžiamus muzikinius dalykus.

Budrius Endrikis (1783 Lankos aps. Gastose — 1852 Briedausiuose prie Pilupėnų) M. Lietuvos poetas ir dainų rinkėjas. Pats vienas pasimokęs stojo Žydkiemio (į pietus nuo Pilupėnų) bažnyčios vargonininku. Paskiau išsikėlė į Briedausių dvarą prie Pilupėnų pradžios mokyklos mokytoju ir vargonininku. Čia gyvendamas, rinko dainas ir rašė eilėraščius. Apie 1820 L. Rėzai nusiuntė eilėraščius Budraus Pasikalbėjimas, Ant Brolio Swodbos, Apraudojimas, Pawasaris, Lapė be uodegos, kurie pirmą kartą buvo išsp. Vac. Biržiškos Nežinomuose senuose lietuviškuose tekstuose 1931 ir Myk. Biržiškos L. Rėzos Dainose II 1937. Rėzai nusiuntė penkių jo užrašytų dainų rinkinėlį, iš kurio Rėza savo 1825 dainyne teišspausdino vieną — Išėjo tetužis, iškūprino (N 18). Prieš 1829 buvo sudaręs didesnį lietuviškų dainų rinkinį, patekusį į E. Gisevijaus rankas. Pridėjęs Hageno prakalbą ir dainų vokiškai išvertęs, tas išspausdino 1848 N. Pr. Pr. Blätter žurnale. Betgi tarp tų dainų dvi (Szaltinatis ir Welijimas), greičiausiai, tebuvo B. parašyti eilėraščiai. Išlikusiųjų B. rinkinio dainų dalį 1886 ir 1889 išsp. K. Bartsch Dainų Balsuose. Rėza 1827 siūlė B. lietuviškai para-

šyti Lietuvos istoriją, ir B. buvo sutikęs tai padaryti. Bet jokio to darbo pėdsako nėra išlikę.

M. Biržiška Lietuvių dainų literatūros istorija 1919.

Budte tariamoji M. Lietuvos lietuvių išminties ir saugumo deivė, kurios vardą T. Narbutas nugirdęs iš vietos Kuršių marių žvejo. Be abejo, ir toji deivė tiek bendra teturėjo su senovės lietuvių religija, kiek ir kitos Narbuto pramanytosios ar ir iš Lasickio pakartotosios lietuvių tariamosios dievybės.

T. Narbut Dzieje starożytne narodu litewskiego I 1835.

Buduaras (pr.) elegantiškai įrengtas kambarys, analogiškas kabinetui, bet skirtas specialiai buto šeimininkei, jos svečiams, darbui ir tualetui. Atskiru kambariu tedaromas tik dideliuose butuose, dažniausiai šalia miegamojo kambario. Mažuose butuose B. atstoja atitinkamai įruoštas miegamasis kambarys: B. baldai, moteriškas rašomasis stalas, minkštų baldų komplektas su staliuku, veidrodis, lentyna knygoms. Ant grindų tiesiamas kilimas, sienos puošiamos paveikslais.

Būdų girininkija Jonavos vl. Tai Būdų 2846 ha ploto miškas. Daugiausia eglynai su juodalksniu, drebule, ąžuolu, uosiu; vietomis ir pušynai. Medynai priebrandžiai, dirvožemis molio, priemolio. Laikosi briedžių, perisi juodųjų gandrų.

Budulis Hermanis (g. 1882) latvių psichiatras, 1924—1944 nervų ligų profesorius Rygos universitete. Nuo 1944 Würzburgo universiteto profesorius. Išsp. Pėtijis malarijas, insulina un kardiozola terapiju gosa slimimās.

Būdų miškas. 1) Kėdainių aps. 6 km nuo Grinkiškio, 110 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Beržynai su drebule, egle, juodalksniu. Medynai viduramžiai, IV augštumo, 0,6 skalsumo.

2) Kėdainių aps. Krakių vl. 25 ha ploto. Mišrūs beržo, ąžuolo, drebulės medynai. III augštumo.

3) Raseinių aps. Šiluvos vl. 185 ha ploto. Dirvožemis priemolio, priesmėlio, vietomis durpžemio. Vyrauja eglė ir drebulė, priemaišoje beržas, juodalksnis.

Būdupė dvi M. Lietuvos upės: 1) vok. Budup (Osaičio) Argės, Lauknės, Nemuny no dešinysis intakas, 27,3 km ilgio. Argės raiste jungiasi su Osaičiu, 3 km nuo jo žiočių. Kairysis intakas Šilupė — 9,9 km ilgio.

2) (suvok. Buduppe) Įsros (Priegliaus) kairysis intakas, 19,0 km ilgio. Dešinysis intakas Ragupė — 2,2 km ilgio.

Budutis, kukutis, lukutis, kuodagalvis (Upupa epops) kukučių šeimos (Upupidae) paukštis. Ilgo, laibo, lenkto snapo, trumpų kojų. Turi dviejų plunksnų eilių augštą kuodą. Tik viena B. rūšis gyvena Europoje ir Azijoje, o visos kitos Afrikoje. Europoje, taip pat ir Lietuvoje gyvenanti rūšis yra ligi 31 cm ilgio, rusvos spalvos, juodų sparnų ir uodegos su plačiomis baltomis skersinėmis juostomis. Kuodas puošnus, didelis, ryškiai rudas su juodais plunksnų galais. Žiemai išskrenda į šiaurės Afriką. Lietuvoje daugiausia laikosi plačiose ganyklose, besimaitindamas smulkiais gyvūnėliais, ypač sliekais. Lietuvoje ir Latvijoje vadinamas ir bado paukščiu. B. peri vaikus uoksose arba lizde ant žemės. Deda 4—7 kiaušinius. B. Europoje bepradedąs nykti paukštis. Todėl 1935 V tarptautinis kongresas paukščiams globoti nutarė paskelbti visokią B. globą.

Būdvyčių miškas Tauragės aps. Švėkšnos vl. 270 ha ploto. Dirvožemis priesmėlio, molio. Eglynai su pušimi, ąžuolu, juodalksniu, skroblu, drebule. Vyrauja brandūs medynai.

Būdviečiai Klaipėdos aps. Aglonėnų vl. bažnytkaimis. Grynai lietuviška parapija. Bažnyčia statyta 1665. Čia 1701—1750 klebonu buvo P. Z. Šusteris, kartu su S. Bitneriu 1701 išleidęs pirmąjį lietuviškai išspausdintą Naująjį Testamentą ir 1705 šeštąjį oficialaus lietuviško giesmyno leidimą. 1778—1792 čia buvo vad. precenteriumi L. Rėzos bendradarbis, renkant dainas ir ruošiant naują Biblijos vertimą. Tai Kristionas Danielis Hassensteinas, vėliau paskelbęs ir lietuviškų knygelių. 1827—1846 čia ėjo kunigo pareigas Natanielius Pridrikis Ostermejeris, 1823 ir 1824 išleidęs pirmojo lietuviško laikraščio — Nusidawimų Diewo Karalystėje du numerius.

Būdvietis Seinų aps. Rudaminos (ligi 1933 Būdviečio) vl. bažnytkaimis, 17 km nuo Lazdijų. Nuo 1820 B. dvare buvo medinė koplyčia, padidinta 1884 ir 1906. Ligi 1917 Rudaminos filija, 1917 čia įkurta iš dalies Rudaminos ir Punsko parapijų kaimų parapija, 1918 valsčiaus savivaldybė, tačiau nuo 1933 B. valsčius buvo panaikintas ir prijungtas prie Rudaminos valsčiaus. B. buvo 6 metų pradžios mokykla, smulkaus kredito draugija.

Būdvytis Pranas Vytautas (g. 1900 X 6 Tauragės aps. Kvėdarnos vl. Kalniškių k.) žurnalistas. 1915 — 1918 tremtiniu gyveno Rusijoje. Tuomet pradėjo bendradarbiauti Rygos Garse, Lietuvių Balse, Vadove Petrapilyje, Ateities Spinduliuose. Lietuvon grįžęs, 1918 tvarkė Lietuvos Aido Vilniuje jaunimo skyrių — Laisvininkų žodį. Kaune dirbo Trimito ir Lietuvos Žinių redakcijose. 1924 leido satyrinį laikraštėlį Liežuvis, o 1925—1935 leido ir redagavo Spaktyvą. 1925 vienas iš žurnalistų klubo steigimo iniciatorių. Atskirai išsp.: Ištrėmimo keliais (eilėraščiai) 1922, Klystantis lapas 1923, „Vyčių" Tautos pasaka 1923, Ant marių krašto 1925, Palangos vaizdų albu-

mas. Išvertė Cavalerią rusticaną, Hauptmanno Nuskendusį Varpą, Ostrovskio Mišką, Fuldos Širdžių keistenybes. 1938—1939 išvertė J. Verno Paslaptingąją salą.

Budzeika 1) Ignas (g. 1881 Punsko vl.) Vilniaus lietuvių veikėjas. Pradžios mokslą baigė Punske, paskiau gimnaziją ir buhalterijos kursus Varšuvoje. 1911 apsigyveno Vilniuje ir dirbo įvairiose lietuvių organizacijose. 1912 su dr. J. Basanavičiumi, J. Jasaičiu, Smilgevičiumi buvo žemės ūkio mašinų Vilijos fabriko steigėjas ir jos vyr. buhalteris. 1915 kartu su fabriku buvo evakuotas į Smalenską. 1919 grįžo į Vilnių. Lenkų okupacijos laikais aktyviai dalyvaudamas lietuvių visuomenės veikloje, 1925 kartu su kun. A. Viskanta, kun. M. Raštučiu, A. Palevičiene buvo šv. Kazimiero jaunimo draugijos steigėju. Ši draugija po kelerių metų turėjo skyrių beveik kiekviename rytų Lietuvos kaime su ligi 20.000 narių.

2) Jurgis (g. 1921 Vilniuje), Igno (1) sūnus. Ekonomistas. 1939 baigęs Vytauto Didžiojo gimnaziją Vilniuje, 1939 — 1943 studijavo Vilniaus universitete ekonomiką ir matematiką. Tremtyje 1945 baigė Innsbrucko universitetą ir 1947 gavo ekonominių mokslų daktaro laipsnį. 1946 — 1949 Innsbrucko lietuvių stud. sambūrio Lithuania pirmininkas. Nuo 1949 gyvena JAV. Čia su kitais parašė Where Are We Going, kur nagrinėjamos ūkiškos JAV problemos. Ekonominiais klausimais bendradarbiauja lietuvių ir amerikiečių spaudoje.

Jurgis Budzeika

Bruzdylų miškas Trakų aps. 3 km nuo Semeliškių, 577 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Vyrauja eglė su ąžuolu, priemaišoje juodalksnis, beržas, pušis, skroblas, klevas. Medynai III augštumo, 0,6 skalsumo, brandūs. Laikosi šernų, perisi juodųjų gandrų.

Budzynski 1) Konstantinas (1807 Lietuvoje — po 1861) filosofijos magistras, pedagogas. Mokėsi Svisloties gimnazijoje, 1823—1826 Vilniaus universiteto fizikos matematikos fakultete, kurį baigė filosofijos kandidatu. Uždarius Vilniaus universitetą, B. magistro egzaminus laikė 1836 Kijevo universitete. 1834—1838 Nežino institute skaitė teorinę ir taikomąją matematiką ir botaniką. Girių ir matininkų instituto matematikos mokytojas. Paliko savo kursų rankraščių.

2) Stanislovas XVI a. Jono Lasickio, Jeronimo Filipovskio, Pranciškaus Lismanino asmens sekretorius. Pradžioje buvo arionas, paskiau grįžo katalikybėn. Paliko rankraščiu Historyja kościelna w rzeczach religii w Polsce i w sąsiednich krainach.

Budziszyn, vok. Bautzen, vendų Budissin, serbų-lužičėnų autonominės srities sostinė (nuo 1948) Saksonijoje, Spree dešiniajame krante, ligi 50.000 gyventojų. Sena slavų tvirtovė prieš besiveržiančius germanus, kurie apie 1000 pasistatydino Ortenburg pilį (XV a. perstatyta). 1429 ir 1431 apsuptas husitų, 1620 ir 1634 saksų, 1633 užimtas Wallensteino, 1639 švedų.

Buellia kerpių gentis, apie 200 rūšių, kurios auga ant medžių žievės, ant negyvų augalų. Lietuvoje ant medžių žievės dažnai pasitaiko B. parasema (Arch.) Th. Fr. ir B. Myriocarpa DC.

Buenos Aires 1) Argentinos sostinė, didžiausias Pietų Amerikos žemyno miestas; ligi 4 mil. gyv. (1954), 34° 34′ pietų pločio,

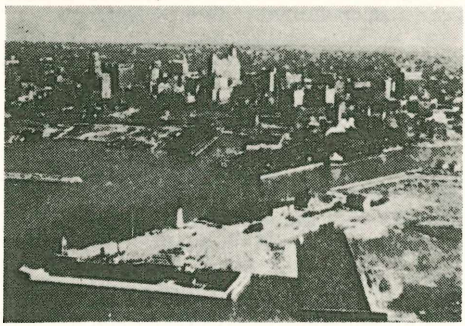

Buenos Aires uostas

Rio de Plata žemupio (šioje vietoje 45 km platumo) dešiniajame krante. Iš nežymaus miesto B. A. greitai išaugo į didmiestį: 1880 — 200.000, 1931 — 2,2 miliono gyventojų. B. A. yra 240 km nuo Atlanto vandenyno, svarbiausias Argentinos uostas (su metine prekių apyvarta ligi 20 milionų tonų), pramonės ir prekybos centras. Drauge su artimaisiais Avellanedos, Quilmes, Adrogue, Tigre, San Fernando, San Isidoro, San Martino, San Justo, Lomas de Zamora ir kt. priemiesčiais turi 1709 km² ir per 6 milionus gyventojų. Pro B. A. uostą išvežama javai, mėsos gaminiai, odos, pieno gaminiai, quebracho medis; įvežama mašinos, akmens anglis, naftos produktai, geležis, baldai, audiniai. Pramonė — žemės ūkio gaminių, automobilių, gėrimų, popieriaus, cukraus, naftos, metalų, chemikalų, trąšų, galanterijos. Miestas išplanuotas taisyklingais kvadratais, turi apsčiai dangoraižių, nors

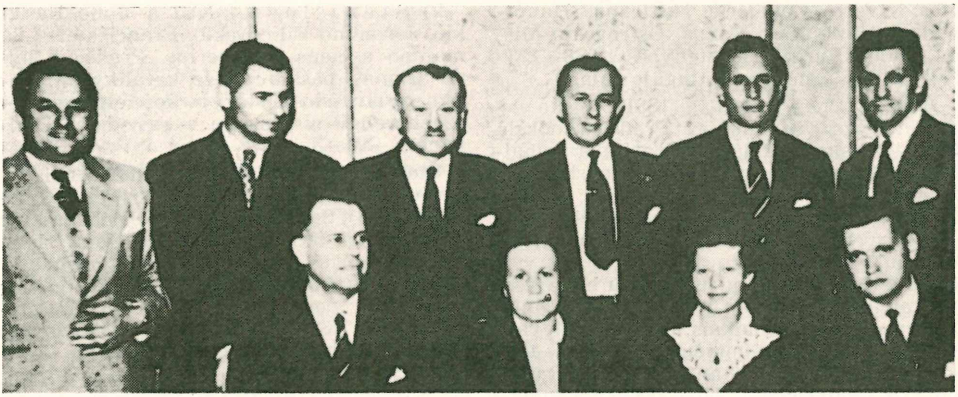

Buenos Aires miesto centro Liet. Bendruomenės apyl. valdyba ir revizijos komisija

namai daugiausia žemi. Mokslo ir meno institucijos: universitetas, teatras Colon, meno akademija, meno galerija, keli muzėjai, kelios žymios bažnyčios. B. A. įsteigtas 1536, XVIII a. buvo puolamas indėnų, prancūzų, portugalų, danų ir anglų.

B. A. ir jo priemiestis Avellaneda yra lietuvių kultūrinio gyvenimo centrai. Ypač turi didelės svarbos įkurtoji Lietuvių Bendruomenė. Ž. Argentinos lietuviai (I t. 256—258 p.).

2) Rytų Argentinos provincija, 301.274 km² su 4,41 miliono gyventojų (1951); administracinis centras Eva Peron. B. A. užima drėgno klimato Pampos dalį ir yra svarbiausioji žemės ūkio Argentinos dalis.

3) P. Amerikos ežeras Patagonijos Anduose tarp Chilės ir Argentinos, 2240 km².

Buferis (vok. Puffer, pr. tampon — technikoje vartojamas žodis) yra mašinų dalis, skirta smūgiams priimti ir juos nepavojingus daryti. Geležinkelių ūkyje B. įtaisyti vagonų ir garvežių galuose jų susidūrimo smūgiams lėtinti, kai daromas traukinio sąstatas arba kai traukinys ima mažinti greitį ar nori sustoti.

Bufetas 1) indauja; 2) įrengimai geležinkelio stotyse, restoranuose gėrimams ir valgiams laikyti.

Buff. — šitaip trumpinama Buffon pavardė.

Buff bizono odos ar kitokios išdirbtos odos drabužiai; apdangai skiriamoji oda; kareivių odinė uniforma Anglijoje; spalva dvyla; dvylos spalvos nešiojamoji medžiaga.

Buffalo JAV New Yorko valstybės miestas Erie ežero rytiniame krante, 45 km nuo Niagaros krioklių; 580.000 gyventojų (1951). B. yra didžiausias JAV vidaus vandens uostas. Pramonė: plieno ir geležies, kaučuko, naftos, lėktuvų, automobilių, odų, mašinų, muilo, malūnų, mėsos gaminių ir kt. Per metus įplaukia apie 10.000 laivų. Universitetas (įsteigtas 1845), meno akademija, institutas vėžio ligai tirti. Lietuvių esama (1953) ligi 200. Veikia SLA kuopa.

Buffalo miestas

Buffo (it. — juokingas, lengvas) komiškoji opera.

Buffon George Louis Leclerc (1704–1788) prancūzų gamtininkas. Nuo 1739 Paryžiaus botanikos sodo vedėjas. Domėjosi ypač gyvių biologija. Išsp. Histoire naturelle 1749—1788 36 (tomai), išverstą ir kitomis kalbomis. Jo Oeuvres complètes išsp. 1810 ir 1825—1828.

Bufonija senovės graikų šventė Atėnuose, kurioje buvo aukojamas jungo jautis.

Būga 1) Juozas (g. 1921 I 21 Zarasų aps. Dusetų vl. Pažiegės k.) tautosakos rinkėjas. 1940 baigė Zarasų gimnaziją, 1940—1944 studijavo Vilniaus universitete ir 1942 1944 dirbo Lietuvių tautosakos archyve.

Nuo 1949 JAV, kur iš lietuvių surinko ir fonografu užrašė 4000 lietuviškų liaudies dainų ir ligi 50.000 kitos tautosakos. Bendradarbiauja Naujienose, Drauge, Sandaroje, Tėviškės Žiburiuose, Keleivyje, Darbininke. Muzikas J. Kreivėnas rotatoriumi išsp. 100 B. surinktų augštaitiškų sutartinių.

J. Būga

2) Kazimieras (1879 XI 6 Zarasų aps. Dusetų vl. Pažiegės k. — 1924 XII 1 Karaliaučiuje) vienas didžiausiųjų lietuvių kalbininkų, savo darbais didžiai nusipelnęs ne tik lietuvių kalbos mokslui, bet ir bendrajai kalbotyrai. Pradinę mokyklą lankė Dusetose ir Zarasuose. 1892 nuvežtas į Petrapilį, ten 1896 baigė progimnaziją prie šv. Kotrynos bažnyčios. Ligi 1899 privačiai mokytojavo Mosaryje. Grįžęs į Petrapilį, gavo skaičiuotojo darbą prie fizinės observatorijos. Jau tuo laiku pradėjęs studijuoti lietuvių kalbą, kartu įsitraukia į Petrapilio lietuvių visuomeninį darbą. 1900—1901 su P. Paškoniu paruošė hektografuoto laikraštėlio Žiburio tris numerius. Nuo 1900 yra Petrapilio savitarpinės pagalbos draugijos valdybos narys, artistų ratelio sekretorius, dalyvauja sufleriu lietuviškuose spektakliuose ir tuo laiku su M. Palioniu ir J. Stepolionyte parašė 1902 išsp. komedijas Dėdė atvažiavo ir Geriau vėliau negu niekad. Nuo 1900 įvairiais slapyvardžiais bendradarbiauja Tėvynės Sarge, Varpe, Naujienose, Žinyčioje, Dirvoje-Žinyne, ne vien rašydamas korespondencijas, bet liesdamas ir įvairius lietuvių kalbos klausimus. 1905 eksternu įsigijo brandos atestatą ir stojo į Petrapilio universiteto istorijos-filologijos fakultetą, kuriame tuo laiku profesoriavo žymūs mokslininkai — J. Baudouin de Courtenay, F. Fortunatov, A. Šachmatov, A. Sobolevskij. Jau 1908 už darbą O slovach zaimstvovannych litovcami ot slavian gavo univ. aukso medalį. 1911 X 6 gavo univ. baigimo liudijimą (vypusknoe svidetelstvo), bet valstybinius egzaminus išlaikė 1912 ir tuojau buvo paliktas prie universiteto ruoštis profesūrai. Jau 1913 rudenį išlaikė magistro egzaminus. O dar 1912 X Mokslo Akademija jam pavedė redaguoti Juškos žodyno K ir L raides. 1914 jis gavo stipendiją ir buvo komandiruotas į užsienį specializuotis, bet vos kelis mėnesius dirbęs Karaliaučiuje, kilus karui, netrukus turėjo grįžti į Petrapilį. Čia jis, 1916 gavęs magistro laipsnį, buvo paskirtas privatdocentu, o 1917 Permės universitete ekstraordinarinu profesoriumi. Revoliucijai prasidėjus, jis išvyko į Tomską, kur aktyviai dalyvavo lietuvių tremtinių visuomeninėje veikloje ir faktiškai 1919 IX—XII suredagavo Centrinio Lietuvių Biuro Sibire organo Sibiro Lietuvių Žinių devynis numerius. 1920 VIII grįžęs į Lietuvą, dirbo pradžioje Švietimo Ministerijoje, o nuo 1922 II 16 Lietuvos universitete ordinariniu profesoriumi. Tuo laiku jis labai daug dirbo ir ruošdamas didįjį lietuvių kalbos žodyną, profesoriaudamas universitete ir įvairius mokslišKus darbus rašydamas. Visa tai pakirto jo sveikatą. Išvežtas gydytis į Karaliaučių, ten mirė, o jo kūnas buvo parvežtas į Lietuvą ir palaidotas Kaune.

Kazys Būga

Mokslinis B. darbas yra labai įvairus ir vingiuotas. 1903 paskirtas K. Jauniaus sekretoriumi, jis buvo didžiai susižavėjęs Jauniaus kalbotyrine išmintimi ir dėl to buvo pasiryžęs ją visą rūpestingai surašyti. Jo užrašai sudarė 4 tomus. Iš jų 1908 buvo išspausdinta tik viena knyga Aistiškų studijų vardu. Kita, jau parašyta, nepasirodė, nes B. įsitikino, kad to rašto esama „kiaurai klaidingo". Be to, jis spaudai paruošė K. Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką, kuri buvo pradėta spausdinti 1908, o buvo baigta 1911, o jos rusiškas, B. atliktas vertimas (Grammatika litovskago jazyka) tebuvo užbaigtas spausdinti 1916.

Vėliau, susipažinęs su vakarų Europos mokslininkais, B. pradėjo vis daugiau reikštis kaip gilus mokslo darbininkas. Jam visų pirma rūpėjo lietuvių kalbos žodyno dalykai. Jau nuo 1902 pradėjęs surašinėti žodyninę medžiagą, nuo 1909, ypač J. Endzelinšo paskatintas, jis dar daugiau tam darbui atsidėjo. Ypač apsčiai jis gavo progos susidurti su žodyno reikalais, kai rusų mokslų akademija 1912 jam pavedė suredaguoti antrąjį A. Juškos žodyno tomą. Visiškai į žodyninį darbą B. įsitraukė, kai 1920 švietimo ministerija jam pavedė suorganizuoti lietuvių kalbos žodyno leidimą. Tą darbą jis buvo pasiryžęs padaryti lietuvių kalbos lobynu, apimančiu šių dienų ir senovinius žodžius, visus skolinius ir naujadarus, bendrines ir terminines lytis, žodžių kilmę ir istoriją, jų reikšmę ir įvairią vartoseną, kirčiavimą, žodžių geografiją ir kt. Bet prieš savo mirtį B. tesuspėjo 1924 išleisti tik vieną sąsiuvinį, o kitas, nepilnas, pasirodė jam mirus, 1925. Žymia dalimi B.

surinkta medžiaga atsirėmus, J. Balčikonis išspausdino Lietuvių kalbos žodyno I tomą 1941 ir II tomą 1947.

Kita jo nagrinėtoji sritis buvo slavų skoliniai lietuvių kalboje. Apie tai jis jau rašė savo 1908 diplominiame darbe, kuris atskiru atmušu iš rusų mokslų akademijos Izvestija buvo Lithuanica vardu išsp. 1912. Vėliau tai jis plačiau aprašė straipsnyje Litauisch-weissrussische Beziehungen und ihr Alter 1924 (Ztschr. f. sl. Phil.). Čia jis nustato ankstyvesnių ir vėlyvesnių skolinių chronologiją.

Anksti pradėjęs domėtis ir lietuvių kalbos kirčiavimu, savo ilgamečio tyrinėjimo išdavas išdėstė Kirčio ir priegaidės moksle (Lietuvių kalbos žodyno įvade), kuriame jis aprašė lietuvių kalbos kirčius bei priegaides, jų skirtumą ir kaitą, jų dabartinę ir senovinę vartoseną, įvairių kirčių kilnojimą žodžiuose ir kt. Savo straipsnyje Die Metatonie im Litauischen und Lettischen 1923–1925 (atmuše iš Ztschr. f. vergl. Sprachw., LI—LII) jis lyginamai aprašė lietuvių ir latvių kalbų priegaidžių kaitą. Šiais darbais jis padėjo pagrindus tolimesniems akcentologiniams lietuvių kalbos tyrinėjimams.

B. yra plačiai tyrinėjęs ir lietuvių asmenvardžius ir vietovardžius. Tai buvo viena mėgiamiausiųjų jo sričių. Rašte Apie lietuvių asmens vardus 1911 (Iš Lietuvių Tautos I) jis, remdamasis istoriniais šaltiniais ir žmonių kalbos pavyzdžiais, pirmas vykusiai išaiškino lietuvių dvikamienių vardų darybos senoviškumą ir nustatė tikrąsias didžiųjų Lietuvos kunigaikščių vardų lytis, pvz. Jogaila, Mindaugas, Švitrigaila, Treniota, Vytautas ir kt. O su vietovardžių pagalba jis mėgino susekti senovinės lietuvių ir kitų baltų gyventąsias vietas ir jų vėlyvesnį kitimą. Jis buvo priėjęs išvadą, kad lietuvių, latvių ir kitų rytinių baltų pradžioje turėję būti gyvenama žymiai toliau į rytus, į šiaurę nuo Dniepro intako Pripeties, kuris juos skyręs nuo slavų. Dabartinėse gyvenamosiose vietose lietuviai, kaip ir latviai, įsikūrę VI—VIII a. po Kr. Šias savo teorijas jis išdėstė raštuose Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje 1924, Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje (Tauta ir Žodis II), Lietuvių tauta, kalba bei jos artimieji giminaičiai (Lietuvių kalbos žodynas II 1925) ir kt. Kaip rodo vėlyvesni kalbotyriniai ir archeologiniai tyrinėjimai ši B. teorija nėra kaip reikiant pagrįsta ir turės būti žymiai modifikuota.

B. daug rūpinęsis ir žodžių kilme. Nuo 1903 pradėjęs domėtis etimologijomis, jis buvo pasiryžęs parašyti etimologinį lietuvių kalbos žodyną, kuriam jis buvo apsčiai medžiagos surinkęs. Dalis jo etimologijų buvo išspausdinta straipsnyje Slaviano baltijskija etimologii (Russ. Fil. Vestnik), dalis Kalboje ir Senovėje 1922, be to, dar apsčiai jų duodama kitų mokslininkų lietuvių kalbos dalykų recenzijose ir kt.

Pagaliau B. visą laiką yra rūpinęsis ir praktiniais kalbos dalykais. Jo įvairūs Kalbos dalykai nuo 1908 buvo spausdinami Draugijoje, Vadove, Viltyje. Atskira knyga jo Kalbos dalykai buvo išleisti 1909, Rašybos mažmožiai 1913, Kalbos mažmožiai 1914. Nemaža apie praktinius kalbos dalykus yra nuo 1920 rašęs Švietimo Darbe, 1923 tai atspausdinęs Kalboje ir Senovėje.

Būdamas didelio masto kalbininkas teoretikas ir istorikas, jis savo autoritetu sugebėjo apginti nemaža tariamųjų svetimybių, kurios vieno kito savo laiku buvo pradėtos guiti iš rašomosios kalbos, kaip buitis, keliauninkas, liaudis, prosenelis, sarmata, skriauda.

1938 Dusetose buvo įsteigtas B. vardo muzėjus ir 1935 Pasarčių kraštotyrinė draugija.

P. Skardžius K. B. — Vairas 1934 XII; (") K. B. ir rašomoji kalba — Gimtoji Kalba 1934; *A. Salys* K. B. rašto palikimas — Tauta ir Žodis III; *V. Biržiška K. B. raštų* bibliografija — Tauta ir Žodis III; *A. Mažiulis* K. B. tautosakininkas — Židinys 1940 N 3; *P. Jonikas* Lietuvių kalbos istorija 1952.

Bugaev 1) Ž. Bielyj Andrej (II t. 494 psl.).

2) Nikolaj (1837—1903) rusų matematikas, nuo 1866 Maskvos universiteto profesorius. B. stengėsi sukurti naują matematikos discipliną, jo pavadintą aritmologija. Savo matematiškai pagrįstomis idėjomis B. parėmė savo Maskvoje sukurtąją grynai metafiziškosios linkmės mokyklą. Tačiau jo matematiškoji filosofijos sistema nerado platesnio atgarsio ir teturi istorinę reikšmę. Jo matematikos darbai buvo spausdinami žurnaluose Vestnik Matematičeskich Nauk ir Matematičeskij Sbornik.

Bugaila Mykolas (vienuolyne Feliksas; 1801 Šiaulių aps. — 1884 IV 7 Vilniuje) karmelitas. Mokėsi Panevėžio mokykloje, 1823 stojo į karmelitus Vilniuje, 1833 įšv. kunigu, 1878—1881, 1883—1884 vienuolyno prioras. Paskutinis 1864 panaikinto karmelitų noviciato magistras.

Wolyniak (Giżycki) Z przeszłości karmelitów I 1918.

Bugailiškis Feliksas (g. 1883 XII 3 Panevėžio aps. Šimonių vl. Juodžiūnų k.). 1894—1902 mokėsi Liepojos gimnazijoje. Būdamas 4 klasės gimnazistu, dalyvavo J. Biliūno organizuotame lietuvių moksleivių būrelyje, kurio nariai platino lietuviškus raštus, skleidė ir lipdė atsišaukimus. Nuo 1901 pradėjo bendradarbiauti Ūkininke. 1902 stojo į Petrapilio universiteto teisių fakultetą. 1904—1905 universitetinių streikų metu ir vėliau gyveno Vil-

niuje, kiek plačiau ten ir protarpiais ir Šimonių vl. įsitraukdamas ir į politinį darbą. 1907 buvo kalinamas Vilniaus Lukiškių kalėjime, o 1908 Petrapilyje už santykiavimą su Šiaulių socialdemokratais. Petrapilyje aktyviai dalyvavo lietuvių studentų draugijos valdyboje ir buvo lietuviškų vakarų organizatorius. Vilniuje buvo gegužynių, chorų, draugijų, spektaklių organizatorius. 1906 sukūrė Lietuviškų knygynėlių draugiją, išplatinusią kaimuose, daugiausia Vilniaus krašte, keliasdešimt bibliotekėlių. Nuo 1904 bendradarbiavo Lietuvių Laikraštyje, nuo 1905 Vilniaus Žiniose ir Lietuvos Ūkininke. 1907 buvo nuolatinis Vilniaus Žinių korespondentas iš Petrapilio, informuodamas apie dūmos darbus. Išsikėlęs į Vilnių, buvo 1906 Naujosios Gadynės, 1907 Skardo, 1907—1908 Žarijos redakcijos narys. Tuo laiku skyrium pasirodė jo parašytos ar verstos knygutės: Rusova Kaip bulgarai už laisvę kovojo 1905, Žmogaus ir piliečio teisės 1906 (²1908), Lietuviškų knygynėlių draugija 1906, Ivanovo Kas tai yra politiška partija 1906 (²1908).

F. Bugailiškis

1909 valstybinius egzaminus Maskvoje išlaikęs, nuo 1909 Šiauliuose dirbo prisiekusiojo advokato padėjėju. Šiauliuose dirbo Varpo draugijos sekretoriumi ir reikalų vedėju, 1912—1913 su kitais rūpinosi išleisti lietuvišką savaitraštį, kuriam nebuvo duota leidimo, ir knygoms leisti bendrovę Sietyną, kurios darbas, pradėjus pirmąją knygą Tilžėje spausdinti, nutrūko, prasidėjus I pas. karui. Karui prasidėjus, išsikėlė į Vilnių, kur dirbo Lietuvos Žinių redakcijoje, Lietuvių agronomijos ir teisinės pagalbos draugijoje, Lietuvių nukentėjusiems dėl karo šelpti draugijoje, Suvalkų gubernijos piliečių komitete, Lietuvių globos prūsų lietuviams šelpti įgaliotiniu Suvalkų pafrontėje, rūpindamasis maitinimo reikalais. Nuo 1915 rudens Šiauliuose vertėsi teisiniais patarimais ir lietuvių gyventojų reikalais tarpininkavo vokiečių karo administracijos įstaigose. Šiauliuose, Papilėje, Viekšniuose įkūrė mokyklas su maitinimo punktais, Vokietijos reichstago socialdemokratų frakcijai teikė medžiagą interpeliacijoms dėl vokiečių okupacinės valdžios veiksmų Šiaulių apygardoje. 1917—1918 Vilniuje dirbo Lietuvos Aido ir Darbo Balso redakcijose. Kaip Šiaulių atstovas dalyvavo 1917 lietuvių konferencijoje Vilniuje, būdamas jos prezidiumo narys. Nuo 1918 gyvendamas Šiauliuose, aktyviai dirbo, kuriant savivaldybes, kooperaciją, valstybines ir visuomenines įstaigas. Nuo 1918 XII 15 pirmasis Nepriklausomosios Lietuvos teisėjas, ilgesnį laiką atstodamas tardytoją, notarą, valstybės gynėją. 1922 IX 19 pasitraukė iš teismo, bet nuo 1923 XII 1 grįžo Šiaulių apygardos teismo vicepirmininku. Šiaulių savivaldybėje buvo valdybos ir tarybos nariu, Šiaulių apskrities tarybos pirmininku. Įsteigė Žiburėlį moksleiviams šelpti, Kanklių ir Lopšelio draugijas, kooperacinę Skalsos valgyklą, Šiaulių žemės ūkio draugiją. 1921 įsteigė Kultūros draugiją su Kultūros žurnalu ir knygų leidykla ir plačia Kultūros būrelių organizacija; 1926 įsteigė Kultūros Švietimo draugiją, 1927 Šiaulių kraštotyros draugiją su Aušros muzėjumi, kurį daugiausia jis pats išplėtė ir pavertė žymiausiu Lietuvos kraštotyros muzėjumi. 1919—1922 redagavo Šiaulių srities vartotojų bendrovių leidžiamą žurnalą Sietyną, 1923—1933 redagavo Kultūrą, 1930—1938 Šiaulių Metraštį, Sodžiaus kalendorius. Bendradarbiavo Lietuvos Žiniose, Šiaulių Naujienose, Bibliografijos Žiniose, Lietuviškojoje Enciklopedijoje. 1934—1940 redagavo Gimtąjį Kraštą. Skyrium išleido Aritmetikos uždavinyną 1919 (⁴1926), Kaip gyvena norvegai 1921, Kaip Italijos valstiečiai tvarkosi savo gyvenimą 1923, Žemės ūkio kooperaciją 1924, Šveicarijos prievolių teisę (vertimas) 1926, Vokiečių imperijos civilinį kodeksą (vertimas) 1927.

Buganda rytų Afrikos negrų karalystė ir Ugandos (D. Britanijos) kolonijos administracinė provincija; 1.317.000 gyventojų (1948), iš kurių 547.000 katalikų ir 419.000 evangelikų. Paviršius yra plokštakalnė; klimatas drėgnas. Auginama medvilnė, kava, cukrinės nendrės, bananai. Sostinė Kampala.

Bugas 1) P i e t i n i s—Vakarų Ukrainos upė, Juodosios jūros intakas, 935 km ilgio. Teka iš Podolės augštumų pro Vinicą ir žemiau Nikolajevo įteka į bendrąjį su Dnieprų limaną, 34 km nuo Juodosios jūros. Žymesni dešinieji intakai Siniucha ir Ingulis. Baseino plotas 63.740 km², vidutinis debitas ties Aleksandrovka 84, prie žiočių 120 m³/sek.

2) V a k a r ų — rytų dabartinės Lenkijos upė, Vyslos dešinysis intakas, 822 km ilgio. Daug kas B. laiko Narvies kairiuoju intaku; kartais 37 km žemupio vadina Bugo Narvimi. Mat, dešiniojo ir kairiojo krantų gyventojai nesutaria dėl vardo. Už B. pirmenybę sako faktai: B. ligi Narvies 785 km, Narvis 442 km ilgio, baseino plotas 38.379 km², Narvies 28.361 km², nors Narvis savo 155 m³/sek. debitu kiek pralenkia B. su 141 m³/sek. Teka iš vakarų Ukrainos

pro Lietuvos Brastos miestą ir ties Modlinu įteka į Vyslą 389 km nuo jos žiočių. Žymesni intakai: Muchaucas, Narvis, Vikra. Baseino plotas 73.383 km², vidutinis debitas ties Lietuvos Brasta 85, žemiau Narvies 296, prie žiočių 320 m³/sek. Karalinis perkasas jungia B. su Dniepro baseinu per Muchaucą ir Pripeties Piną, o Augustavo sistema su Nemuno baseinu per Narvies Bebrą ir Juodąją Ančią.

Bugatti Ettore (1881—1947) prancūzų automobilių konstruktorius, turėjęs savo įmones.

Bugeaud Thomas Robert (1784—1849) prancūzų maršalas, Isly kunigaikštis. 1804—1815 tarnavo Napoleono kariuomenėje, 1836—1837 nukariavo Alžirą. 1840—1847 Alžiro gubernatorius. 1848 gynė nuo sukilėlių Liudviką Pilypą. Respublikos metu kandidatavo į prezidentus. Jo Oeuvres militaires išleista 1883, Lettres inédites 1923.

Bugenėlių miškas Ukmergės aps. Pabaisko vl. Ploto 200 ha. Augiavietė banguota. Dirvožemis smėlio, molio. Auga pušis, ąžuolas, beržas, drebulė. Medynai įvairiaamžiai.

Bugenhagen Johann (1485–1558) vokiečių reformatorius, lotyniškai pasivadinęs Pomeranus. Skelbė Liuterio mokslą šiaurės Vokietijoje. 1522–1535 Wittenbergo, 1538—1539 Kopenhagos universiteto profesorius. Išsp. Interpretatio in librum psalmarum 1523.

Bugenis Telšių ir Šiaulių aps. upelis, Virvytės (Vento) kairysis intakas, 12,1 km ilgio. Baseino plotas 57 km².

Bugenis 1) Benediktas, Žemaitijos kilimo, kunigas, Rogačevo apskrities Čečeros administratorius. 1863 sukilimo metu apkaltintas sukilime dalyvavęs. 1863 buvo nuteistas sušaudyti, bet šioji bausmė buvo pakeista ištrėmimu į Tobolsko guberniją.

2) Tadas ir ligi šiol nepaaiškėjęs žemaičių XVIII — XIX a. pradžios poetas, težinomas iš dviejų jo eilėraščių ištraukų, kurias žodyno rankraštyje davė D. Poška (Petras — apasztalas didis, nors su plika kakta; 1) Wienok tikra teisybe, jog tur dangaus rakta ir 2) Atkielauk arkleli baltas su puykiu balneliu, Sweykink alu, arielka, skaniu tabakielu).

M. Biržiška Iš D. Poškos raštų — Liet. Taut. II 3 1914.

Bugenis paragvajiškis (Ilex Paragvayensis Lamb.) buginių (Aquifoliaceae) šeimos diržingų lapų medelis, savaime augąs Paragvajuje. B. paparastasis (Ilex aquifolium L.) ligi 6 m augščio užaugąs medis, turįs amžinai žalius, stangrius, plikus, blizgančius lapus. Auga vakarų ir pietų Europoje. Dažnai dekoraciniu krūmokšniu auginamas parkuose ir soduose.

Bugge 1) Alexander (1870—1929) norvegų istorikas, Oslo universiteto profesorius. Rašė apie vikingus ir viduramžių ūkio istoriją. Išsp. Vikingerne 1904—1906, Norges historie 1910—1916, Den norske traelasthandels historie 1925—1933. Leido Diplomatarium Norvegicum.

2) Sophus (1833—1907) norvegų filologas. Lyginamosios kalbotyros Oslo universiteto profesorius. Išskaitė daug runų įrašų. Kritiškai nagrinėjo mitologinius padavimus. Išsp. Studien über die Entstehung der nordischen Götter — und Heldensagen 1881—1889, Norröne Skrifter af sagnhistorisk inhold 1864—1873, Norges indskrifter med de aeldre runer 1891—1924.

Bugiardini Giuliano (1475—1554) italų dailininkas, po paveikslais pasirašydavo Julianus Florentinus. Svarbesnieji paveikslai: Šv. Kotrynos sužieduotuvės, Šventoji šeima, Madona su Kristumi.

Buginiai ž. Aquifoliaceae (I t. 228 psl.).

Buginiai Biržų aps. ir vl. kaimas, kur 1911—1913 veikė slapta kaimo jaunimo kuopelė knygynėliui ir lietuviškų laikraščių skaityklai įsteigti ir vaidinimams ruošti. Suvaidino Nesipriešink, Kvailą suprasi, aklą pamatysi, Ekspropriatorių.

Buglizitas mineralas — gipso ir anglizito mišinys, randamas Meksikoje.

Būgnas (it. tamburo, cassa, pr. tambour, rus. ukr. baraban) mušamasis instrumentas. Garsas gaunamas, lazdelėmis B. mušant. Jo garsai neturi tiksliai nustatyto augščio: daugiau reikšmingi ritmui. B. daromi iš molio, lenkto arba sukto medžio, metalo ir skobto medžio kamieno. B. forma būna vazos, katilo, cilindro pavidalo. Vazos ir katilo formos B. turi tik vieną galvą (oda aptemptą mušamąją vietą); cilindriniai turi 2 galvas (abiejuose galuose). Didieji B. turi 2 mušamąsias metalines lėkštes, žvangančių skambalėlių; mažieji B., kaip lengvi, vartojami kariuomenėj. Cilindrinių B. su žvangučiais atšaka yra tamburinas; vazos formos B. atšaka yra „svogūninė fleita" (drebinami oro bangomis svogūno galvos lukštai vartojami membranos vietoje) ir taurės pavidalo ragas (rago ar taurės pavidalo su membranomis lenktinės sidabro plokštelės, drebinamos iš burnos einančių oro bangų arba žandų virpėjimo). B. galvos esti aptemptos odos arba plonų metalo plokštelių. B. tėvynė buvo Egiptas, Iranas, Indija ir Kinija. Arabai iš rytų at-

Žemaitis — būgnininkas

nešė B. Europon, ir pirmosios apie juos žinios siekia X—XI a. Europoje labiausiai paplito cilindro ir katilo formos B., kitokios B. rūšys aptinkamos Azijoje ir Afrikoje, Amerikoje ir dar gamtos gyvenimą tebegyvenančiose tautose.

Lietuvoje B. daugiausia mediniai, pailgi, statinėlės pavidalo, aptraukti veršio arba šunies oda. Jie vartojami bendruomeniniams arba kulto reikalams (gegužinių pamaldų kviesti, nelaimei pranešti ir per bažnytines pamaldas). Į Lietuvos bažnyčias B. daugiausia buvo patekę iš senosios Lietuvos kariuomenės karo grobio. Ypač daug jų ten pateko po Jono Sobieskio laimėjimo 1683 ties Viena.

Lietuvos būgnamušiai mokėję ritmiškai B. mušti. Kiekvienos parapijos būgnamušys skirtingai vartodavo ritmą ir ekspresiją.

Ch. Bartsch Dainų Balsai 1889; *J. Žilevičius* Lietuvių tautiniai muzikos instrumentai (rankr.); (") Native Lithuanian Musical Instruments — The Musical Quarterly 1935 I.

Būgnas architektūroje 1) kolonos sudėtinė dalis, blokai, iš kurių statoma kolona. Jei kolona statoma ne iš monolito, tai ji sustatoma iš kelių vienas ant kito dedamų būgnų.

2) Bokšto B. statmeniškas cilindro ar daugiašonio pavidalo mūras, jungiąs bokštą su apatine pastato dalimi ir iškyla viršum trobesio skliautų ar stogo. B. riša pastato apatinę erdvę su bokštu.

Būgnelis — membrana tympani. Ausies dalis ausies išorinės landos dugne, daranti ribą tarp išorinės ir vidinės ausies. Gana elastinga membrana, kuri vaikų apvali, suaugusiųjų šiek tiek ištempta per vertikalųjį skersmenį (išilginis skersmuo 9 mm, skersinis 8,5 mm). B. galima sužaloti, kokiu nors kietu daiktu valant, krapštant, išimant iš ausies išorinės landos pašalinį kūną, gautu į ausį smūgiu, cheminiais ar šiliminiais vietiniais pakenkimais.

Būgninė plėvė (membrana tympani) plona (0,1 mm), elastinga membrana tarp išorinės ir vidinės ausies. Ji padalinta į dvi dalis — pars flaccida ir pars tensa.

Buguntai Ptolomėjo minima tarp Vartos ir Nočios (lenkų Notec, vok. Netze) gyvenusi tautelė. Vieni ją laiko burgundų pirmuonimis, kiti Pamario slavų tautele, dar kiti — baltų atšaka.

Buhalterija, arba sąskaitybos mokslas, nagrinėja įmonių ekonominės bei finansinės veiklos žymėjimą piniginiu vienetu, to žymėjimo organizavimą, analizavimą ir aiškinimą. Tiksliai nustato metodus įmonių veiklos eigai, pačios veiklos analizei ir galutinėms išvadoms apie reikalo būklę.

Siaurąja prasme B. įprasta vadinti sistemingą įrašymą specialiai skirtose įmonės transakcijų fiksavimo knygose.

. B. k n y g o s yra dvi pagrindinės knygos — žurnalas ir didžioji knyga; arba abiejų kombinacija. Pagrindinės knygos paprastai turi pagalbinių. Žurnalas vadinamas ir pirmųjų įrašų knyga, o didžioji knyga antrųjų įrašų knyga. Pagalbinės knygos yra rašomos greta didžiosios knygos, o didelėse įmonėse ir greta žurnalo. Pagalbinių knygų paskirtis — smulkiai žymėti visus įrašus, įrašytuosius pagrindinėse knygose bendromis sumomis, pvz. didžiojoje knygoje yra debitorių sąskaita, kur saldą rodo visų debitorių saldas, o pagalbinėje knygoje debitoriai pavardėmis surašomi. Visų pavienių debitorių suma turi atitikti debitorių sumą ddžiojoje knygoje.

Yra vartojamos ir B. mašinos B. įrašams pagreitinti, klaidoms ir išlaidoms sumažinti. Be įvairių skaičiavimo mašinų, modernioji B. vartoja ir mašinas, automatiškai apskaičiuojančias (sudeda, atima, daugina ir dalina), tuo pačiu metu žurnaluose didžiojoje ir pagrindinėse knygose atspausdinančias debetų ir kreditų saldą.

B. elementus leidžia suprasti įmonių veiklos apyskaitos dvi pagrindinės lentelės: balansas ir pelno bei nuostolių sąskaita. Pirmojoje lentelėje skaičiais yra išreikštas finansinis įmonės reikalų vaizdas tam tikru laiku (šiuo laiku paprastai yra imama paskutinė kalendorinių arba finansinių metų diena), o antrojoje atitinkamai sugrupuoti pajamų šaltiniai ir padarytos išlaidos per tam tikrą periodą, kurio baigminė data paprastai atitinka balanso datą. Balansas turi dvi šalis: kairioji vadinama aktyvu, dešinioji — pasyvu. Aktyve yra rodomos turimosios vertybės: kasa, prekės, debitoriai, pastoviosios vertybės (žemė, namai, mašinos). Pasyve rodoma, kiek kam iš turimo aktyvo įmonė turėtų atiduoti. Pasyvo yra dvi pagrindinės dalys — visų rūšių trumpalaikės ir ilgalaikės skolos ir netto vertė, atstovaujanti įmonės savininkų dalį. Ją daro savininkų įmokėtasis kapitalas ir nepaskirstytasis įmonės pelnas. Pagrindins visiems balansams bendras reiškinys, patį balanso vardą atitinkąs, yra jų abiejų šalių lygybė, t. y. visų aktyvo elementų bendra vertės suma iš vienos šalies turi atitikti pasyvo obligacijų sumą iš kitos.

B. i s t o r i j a. 2285 pr. Kr. babiloniečiai jau rašydavo buhalterinius užrašus; taip pat ir senovės romėnai, finikiečiai, egiptiečiai, kinai. Pirmąją knygą apie B. parašė 1494 italas Luca Paciolo, pirmas susistemines B. užrašus. Per Augsburgo ir Nürnbergo prekybos namus B. iš Italijos prasiplėtė vokiečių kraštuose, paskiau ir kitose valstybėse.

L i e t u v o j e 1924 buvo išleistas prekybos ir pramonės ir kreditų įstaigų sąskaity-

bos įstatymas, smulkiai nustatęs, kurios įmonės kokias knygas turi kaip tvarkyti. Vėliau buvo paskelbtas viešojo atsiskaitymo įstaigų ir įmonių sąskaitybos ir atskaitomybės įstatymas.

J. Ilgūnas Buhalterijos vadovėlis 2 leid. 1928; *W. Kalveram* Doppelte Buchhaltung und Kontenrahmen 1948; *H. A. Finney* Principles of Accounting 1951; *Cecil Gillespie* Accounting Systems: Procedures and Methods 1951; *J. K. Lasser* Handbook of Accounting Methods 1951; *J. Greifzu* Das neuzeitliche Rechnungswesen 1951; *F. L. Kohler* A Dictionary for Accountants 1952.

Buhalterija žemės ūkio ž. Žemės ūkio sąskaityba.

Buhalteris — asmuo, dirbąs buhalterijos darbą.

Bühler 1) Charlotte (g. 1893) psichologo Karlo B. (2) žmona, vaikų ir jaunuomenės psichologijos tyrėja. Nuo 1929 Vienos univ. profesorė, 1939 Londone, vėliau įsikūrė Californijoje. Išsp. Das Seelenleben des Jugendlichen [5]1929, Kindheit und Jugend [3]1931, Praktische Kinderpsychologie 1937, Kind und Familie 1938.

2) Georg (1837—1898) vokiečių kalbininkas, sanskritologas, Bombėjaus universiteto profesorius. Tyrinėjo, leido ir vertė, ypač indų teisių literatūrą. Surinko ligi 33.000 rankraščių. Išsp. A digest of Hindu law [3]1884, The sacred laws of the Aryans 1879—1882, The law of Manu 1886, Three new edicts Açoka 1878, Die indische Inschriften u. das Alter der ind. Kunstpoesie 1890.

3) Karl (g. 1879) vokiečių psichologas, nuo 1922 Vienos universiteto profesorius. Pasitraukė iš Austrijos ir gyvena Californijoje. Išsp. Die geistige Entwicklung des Kindes [6]1930, Die Krise der Psychologie [2]1929, Sprachtheorie 1934, Handbuch der Psychologie 1922 ir kt.

Bührer Jakob (g. 1882) šveicarų rašytojas, dramaturgas ir kritikas (socialistas). Išsp. Das Volk der Hirten 1918 (komedija, [2]1925), Galileo Galilei 1935, Perikles 1940, Judas Ischariot 1947, Dschingis Khan 1950, Im roten Feld 1935—1951, Der Saumpfad 1952.

Bujack Georg (1835—1891) M. Lietuvos archeologas, 1872—1891 Karaliaučiaus Altertumsgesellschaft Prussia pirmininkas. Žurnale Altpreussische Monatsschrift ir anos draugijos organe išspausdino daug studijų iš M. Lietuvos archeologijos ir istorijos. Atskirai išsp. Preussische Steingeräte 1875, Das deutsche Orden und Herzog Witold von Litauen 1869, Zur Bewaffnung und Kriegsführung der Ritter d. Deutschen Orden in Preussen 1888.

Bujak Franciszek (g. 1875) lenkų ūkio istorikas ir sociologas, 1909—1919 universiteto profesorius Krokuvoje, 1919—1921 Varšuvoje, nuo 1921 Lvive. Išsp. Studya nad osadnictwem Małopolski 1905, O naprawie ustroju rolnego 1918, Dwa bóstwa prusko litewskie Kurche i Okkopirmas 1924, Historja kultury polskiej.

Bujalskis Antanas Bonaventūra (1726 — 1782) XVIII a. Lietuvos pranciškonas, kurį laiką Lietuvos pranciškonų provinciolas, Valkininkų konvento gvardionas. Išsp. Disputatio theologica de reali Christi praesentia 1764, Grzesznik zachęcony 1776.

Buick David (1854—1929) automobilių gamintojas. 1903 įsteigė B. Motor Car Company, kurią vėliau perėmė General Motor Company.

Builis (Anthriscus) augalų gentis iš sketinių (Umbelliferae) šeimos. Yra 13 rūšių Europoje ir Rytų kraštuose. B. paprastasis (A. silvestris Hoffm.) auga Lietuvos miškuose ir krūmynuose arba piktžole soduose ir daržuose. B. kervelis (A. cerefolium Hoffm.) iš vakarų Azijos. Yra vartojamas kaip daržovė. B. krūminis (Chalrophyllum silvestre L., A. silvestris Hoffm.).

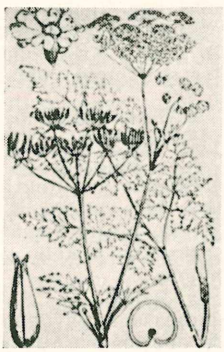

Builis

Builis Cottus (Myoxocephalus) scorpius kaulingųjų (Teleostei) būrio, Scorpaenidae šeimos žuvis. Apie 20—30 cm ilgio, oda be žvynų. Tamsios durpinės spalvos, šonai gelsvi, išmarginti netaisyklingų dėmių. Gyvena nuo Biskajos ligi Lediniuotojo vandenyno, vislus. Lietuvos pakraščiuose priklauso paprasčiausioms žuvims. Mūsų pakraščiuose didžiausias pagautas egzempliorius turi 27 cm ilgio. Lietuvos pajūrio žvejai dažnai B. pagauna plekšnės vilkstiniu tinklu, nes B., kaip ir plekšnė, yra dugninė žuvis. B. pagaunami ir blizgėmis. B. minta įvairiomis žuvimis, ypač vilkų ar kūjagalvių (Globus) rūšimis. B. yra mažos vertės žuvys.

Buina (Baina?) Naugarduko aps. Nalibokų girių upė, Nemuno dešinysis intakas; visas kanalizuotas; 27,0 km ilgio; prasideda ties Derevnos bažnytkaimiu; įteka į Nemuną 779,3 km nuo jo žiočių, ties Gnesičių kaimu, žemiau Sčersų dvaro; baseino plotas 84 km^2.

Buinevičius Kazimieras (1872 XI 16/28) Černigove, Ukrainoje — 1953 VIII 19 Innsbrucke, Austrijoje) 1898 baigė Maskvos universiteto medicinos fakultetą, 1901 gavo medicinos daktaro laipsnį. 1903—1912 Maskvos universiteto privatdocentas, 1912 —1918 e. o. profesorius ir nuo 1910 Maskvos Augštųjų Kursų profesorius. 1918—1922

Ekaterinoslavo universiteto profesorius. 1923 VIII 17 — 1938 LU (vėliau VDU) terapeutinės klinikos katedros profesorius. 1944 pasitraukė į Vieną, paskiau į Innsbrucką, kur ir mirė.

Bendradarbiavo rusų medicinos žurnaluose Medicinskoe Obozrenie, Archiv Podvysockago, Vračebnyj Vestnik, lietuvių — Medicinoje nuo 1923 (N 12) ir Medicinos Fakulteto Darbuose. Rusijoje gyvendamas, B. išsp. Kliničeskija lekcii 1903, Častnaja patologija [6]1916, Kliničeskaja semiotika i diagnostika vnutrennich boleznej 1922. Be atskirų atmušų iš Medicinos, Lietuvoje išspausdino Kliničeskija lekcii I—V 1924—1938, Klimato ir balneoterapijos lekcijos 1925, Klinikos lekcijos 1927—1928, Klinikos stebėjimai VI 1938, Klinikos uždaviniai 1928, Vidaus ligų klinikos vadovėlis I—V 1928—1930, Wykłady kliniczne 1933, Klinische Vorlesungen 1933.

Bujnicki Kazimieras (1788—1878 Latgalijos Dagdoje) lenkų rašytojas, daugiausia gyvenęs Latvijos Latgalijoje. 1842—1849 Vilniuje išleido periodinį leidinį pavaduojančio rinkinio Rubon 9 tomus. Bendradarbiavo žurnaluose Tygodnik Petersburski, J. I. Kraševskio Athenaeume, Kronika Rodzina. Atskirai išsp. Wędrówki po małych drogach 1841, Pamiętniki księdza Jordana 1852. Jo parašytųjų Monografja narodu łotewskiego ir Historja Polocka rankraščiai 1863 sudegė.

Buiničiai Gudijos kaimas ties Mogilevu, kuriame iš Kuteino išsikėlęs Spiridionas Sobolis apie 1635 buvo įtaisęs trumpai teveikusią spaustuvę, išleidęs 1635 jos vieninteli spaudinį Psaltyr. 1636 Sobolis savo spaustuvėlę perkėlė į Mogilevą.

Bujno Eustachas (1835—1879 VII 25) Vilniaus pranciškonas, už dalyvavimą 1863 sukilime ištremtas į Tomsko guberniją, kur po 16 ištrėmimo metų ir mirė.

Buinovskis Mykolas (1632 III 7 — 1690 X 20 Nesvyžiuje) Lietuvos jėzuitas, Polocko ir Nesvyžiaus kolegijų rektorius. Išsp. Droga do domu wieczności 1688, Ratio status eligendi 1689, Ratio status ecclesiastici 1690.

Bujokas Stasys (g. 1910 X 1 Ukrainoje) laikraštininkas. 1922 atvyko Lietuvon. 1942 pabaigęs Pavasario gimnaziją, stojo į Dotnuvos Žemės ūkio akademiją. 1945—1948 Vokietijoje. Lietuvoje bendradarbiavo Žemės Ūkyje, Žvaigždutėje, Pieno ir Gyvulių Ūkyje, Ūkininke, Ūkininko Patarėjuje, Mūsų Krašte, Panevėžio Balse, XX Amžiuje. 1945—1948 Vokietijoje Meerbecko stovykloje redagavo biuletenius Vilti ir Rytojų. Išsikėlęs Kanadon, bendradarbiauja Drauge, Tėviškės Žiburiuose, Darbininke, Nepriklausomojoje Lietuvoje ir ukrainiečių spaudoje. Lietuvių žurnalistų sąjungos narys. Atskirai išspausdino Galvijų viesimo pagrindai 1937.

Buys Ballot Christophorus (1817—1890) olandas meteorologas, organizavęs vėtrų pranešinėjimo įstaigas. Jis meteorologijoje nustatė taisyklę: žiūrint į tą pusę, kurion vėjas pučia, tai žemas slėgimas bus iš kairės ir kiek į priekį, o augštas slėgimas iš dešinės ir kiek į užpakalį.

Buisson Ferdinand Édouard (1841–1932) prancūzų pedagogas ir politikas, 1866–1871 Šveicarijoje Neuchatelio akademijos profesorius, 1896—1902 Paryžiuje Sorbonos universiteto pedagogikos profesorius, 1902 — 1914 parlamento atstovas, 1919—1924 radikalų socialistų partijos atstovas parlamente, 1914—1930 Žmogaus Teisių Lygos pirmininkas. 1927 gavo Nobelio taikos premiją. Išsp. Dictionnaire de pédagogie 1882—1893, Religion, morale et science [3]1904, Le fond religieux de la morale séculière 1873, Principe du christianisme libéral 1896, Les transformations des idées de la guerre et de la paix 1927, Le vote des femmes 1911, Condorcet 1929. B. parinktiniai raštai — Un moraliste laïque 1933.

Buytendijk Frederik Jacobus Johannes (g. 1887) olandų fiziologas, gyvulių psichologas ir biofilosofas, vitalistinės krypties atstovas psichologijoje. Nuo 1919 Amsterdamo laisvojo universiteto biologijos profesorius, nuo 1925 Groningeno universiteto fiziologijos profesorius, paskiau Amsterdamo valstybinio universiteto, nuo 1946 Utrechto universiteto profesorius. B. įkūrė ir vedė vieninteli Europoje gyvulių psichologijos institutą. Savo biofilosofines pažiūras B. formavo Bergsono, P. Claudelio, Husserlio ir M. Schelerio įtakoje. Išsp. De wijsheid der mieren (vok. 1925), Psychologie der dieren [2]1932, Leerboek alg. Physiologie 1827, Reakcionszeit und Schlagfertigkeit 1932, Wesen und Sinn der Spiels 1933, Sporthygiene 1934, Wege zum Verständnis der Tiere 1939, Over de pijn 1943.

Buitis leistas Oldenburge Vokietijoje mimografuotas laikraštis, kurio N 1 pasirodė 1946 I 12.

Buivydaitė 1) (Mičiulienė) Bronė (g. 1895 XII 17 Svėdasuose) poetė ir vaikų rašytoja. 1918 baigė M. Yčo gimnaziją Voroneže. Grįžusi Lietuvon, pradėjo mokytojos darbą dirbti. 1925—1928 Panevėžio mokytojų seminarijoje. Eilėraščius pradėjo spausdinti dar prieš I pas. karą Tyrų dukters slapyvardžiu. 1930 Panevėžyje įsteigė Vaikų teatro skyrių. Pirmasis rinkinys Vasaros šnekos 1921. Bendradarbiavo Skaitymuose, Vaire, Židinyje, Naujojoje Romuvoje, Naujojoje Vaidilutėje. Išsp. Mėlynas drugelis 1927, Anykščių baladės 1930, Skudučiai 1933, Atversti lapai 1934, Stebuklingoji radasta 1934, Lapė gudragalvė 1935,

Auksinis batelis 1936, Trys bičiuliai 1937, Po žilvičiais 1939, Pagiry maža trobelė 1940. 1930 suredagavo almanachą Aukštyn. Parašė operetę Šviesutė (muzika M. Karkos).

2) (Kutorgienė) Elena (g.1888 VII 28 Samarkande, Turkestane). 1912 Maskvoje baigė medicinos fakultetą. 1924 V 16—1927 V 16 Lietuvos universiteto akių klinikos asistentė, nuo 1928 Kauno miesto ligonių kasos gydytoja ir nuo 1923 Vaikelio Jėzaus draugijos prieglaudų ir mokyklų akių ligų konsultantė. Išsp. Ob operacii Elliota (Otčet o zasiedanijach 1-go Sjezda russkich vračej), O pozdnej infekcii poslie trepanacii sklery po Elliotu (Vestnik oftalmologov 1914 N. 7—8), Trachoma akių klinikos 1920—1925 daviniais (Medicina 1926 N 11).

3) Marija (g. 1896 IX 27 Tuloje, Rusijoje). 1919 baigė Maskvos universiteto fizikos chemijos skyrių. Nuo 1922 II 16 Lietuvos augštuosiuose kursuose neorganinės chemijos jaunesnioji asistentė, vėliau Lietuvos universitete tose pat pareigose. 1925 vyresnioji asistentė. Išsp. Zur Kenntnis der Reduktion des Ammonium ruthenates (Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie 1935) ir kt.

Buivydas, arba Budivydas — kunigaikščio Burdikido brolis, drauge su juo pasirašęs 1289 sutartį su Valuinės kunigaikščiu Mstislavu.

Buivydas 1) Antanas (1856 II 20 Šiaulių aps. Žagarės vl. Juodeikiuose—1919 II 20 Tuloje, Rusijoje) gydytojas, aušrininkas. Mokėsi Žagarės pradžios mokykloje, Šiaulių gimnazijoje ir Maskvos universiteto medicinos fakultete, kurį pabaigė 1884. Studentaudamas arčiau susėjo su J. Šliūpu, su kuriuo laikė ryšius ir šiam išvykus Aušros redaguoti, o paskiau ir Amerikon. Baigęs mediciną, B. apsigyveno Žagarėje, kur su vargonininku A. Baranausku ir felčeriu Marcinkumi platino lietuviškus raštus, skleidė tautinį susipratimą, populiarino medicinos žinias. 1884—1885 slapyvardžiais Ant. B. ir A. J. B. Žagaras bendradarbiavo Aušroje, A. B. ir Daktaras A. B. 1884—1885 Unijoje ir 1885 Lietuwiszkame Balse. Policijai įskųstas už lietuviškų raštų ir socializmo skleidimą, turėjo apleisti Žagarę ir išsikelti į Rusiją, kur gyveno Turkestane, Kaukaze. Bet ir ten gyvendamas, nenutraukė ryšių su Lietuva: ne tik gaudavo uždraustą lietuvių spaudą, bet ir pats retkarčiais joje bendradarbiavo (pvz. 1901—1902 Ūkininke). Pagaliau išėjęs dimisijon, 1911 grįžo Lietuvon ir apsigyveno Kaune, kur Saulės mokykloje dėstė higieną, skaitydavo populiarias paskaitas Mergaičių ruošos amatų mokykloje ir Blaivybės draugijoje. 1914 karui prasidėjus, su tomis mokyklomis buvo evakuotas Rusijon. 1919 gavęs leidimą grįžti Lietuvon, apsikrėtė dėmėtąja šiltine ir mirė Tuloje.

A. Buivydas

A. B. laiškas — Mūsų Senovė II 3 1938.

2) Antanas (g. 1878 Kuldingos aps. Namikiuose, Latvijoje) lietuvių pedagogas Latvijoje. 1895—1899 mokėsi Kuldingos mokytojų seminarijoje. Ją baigęs, buvo prie Alūkstos Dvieto pradžios mokyklos, nuo 1903 pradžios mokyklų Rygoje mokytojas, vienoje iš jų įvedęs ir lietuvių kalbos dėstymą. 1915—1916 organizavo lietuviškas pradžios mokyklas Petrapilyje. Nuo 1916 vėl Rygoje, 1919—1929 lietuvių atstovas Rygos miesto švietimo skyriuje. 1922 padėjo kurti lietuvių gimnaziją Rygoje ir kurį laiką joje mokė.

3) Jonas (g. 1894 VIII 15 Seredžiaus vl. Armeniškių k.) visuomenės veikėjas. 1911 atvyko į JAV ir stojo į Amerikos lietuvių socialistų sąjungą. 1939—1954 LSS centro komiteto sekretorius. Profesijos siuvėjas, veikė drabužių siuvėjų unijoje, eidamas duoklių rinkėjo, delegato ir kt. pareigas. Prisidėjo organizuojant Amerikos Lietuvių Tarybą ir ypač jos skyrių New Yorke. Bendradarbiavo lietuvių socialistų spaudoje (Keleivyje, Naujienose) korespondencijomis, straipsniais ir grožinės literatūros vaizdeliais.

4) Odo (Adomas; 1857 XI 30 Vilniuje—1942 XII 26 Krokuvoje) gydytojas. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje ir Varšuvos universitete, paskiau dar studijavo pas Kochą Berlyne ir pas Pasteurą Paryžiuje. Grįžęs iš užsienio, Varšuvoje įsteigė bakteriologijos institutą, 1890 jį praplėtė į higienos stotį su nuo pasiutimo ligos skiepijimo institutu. Nuo 1893 ligi mirties Krokuvos universiteto higienos profesorius ir nuo 1897 valstybinio higienos instituto direktorius. Išsp. Pięć odczytów o bakteryach 1887, Rys zasad bakteryologii 1888, Wścieklizna u ludzi i leczenie jej według metody Pasteura 1892 ir daug kitų darbų lenkų rusų, prancūzų, vokiečių ir esperanto kalbomis. Kurį laiką redagavo lenkų esperantininkų organą — Pola Esperantisto. 1898 P. Vileišis išleido B. populiarios brošiūros vertimą — Pirmutinė pagalba, ūmai susirgus.

Buividonių miškas Trakų aps. 6 km nuo Žiežmarių, 33 ha ploto. Dirvožemis molio. Eglynas su ąžuolu, drebule. Medynai vidutinio amžiaus, skalsumo 0,6; augštumas III.

Buivydžiai Vilniaus aps. bažnytkaimis ir dvaras prie Buivydės upelio. 1653 leno tei-

se B. dvarą valdė Ciprionas Brzostovskis. Paskui jį pavedė reguliariųjų kanauninkų vienuolijai. 1782 Brzostovskių įpėdiniai, Livonijos vysk. J. Kossakovskio padedami, B. atgavo. Čia buvo pastatyta architektūriškai graži bažnyčia, o dvare L. Stuokos-Gucevičiaus projekto rūmai. 1793 įkurta parapija.

Apylinkė grynai lietuviška. 1903 prancūzų kalbininkas R. Gauthiot išleido studiją apie B. lietuvių tarmę — Le parler de Buividze.

Buivolas ž. Bizonas (III t. 60 psl.).

Buižių miškas Šakių aps. Plokščių vl. 42 ha ploto. Dirvožemis molio. Vieta drėgna. Eglė ir beržai.

Buka (Buga, Utena) Utenos aps. Tauragnų vl. upė, pro 12 ežerų tekančios upės grandis. 6,5 km ilgio, įteka į Baluošo ežerą.

Bukantas 1) Dominikas (1873 VIII 11 Šiaulių/Mažeikių/ aps. Viekšnių vl. Kegrių vs. — 1919 I 19 Zarasuose) gydytojas, visuomeninkas. 1893 baigęs Šiaulių gimnaziją, stojo į Petrapilio universiteto gamtos matematikos fakultetą, kurį 1897 baigė; tada į Charkovo universiteto medicinos fak. III kursą. 1900 baigęs, dirbo 1901 — 1903 gydytoju Dusetose, nuo 1903 pabaigos Ilūkstoje. 1904 IX 7 mobilizuotas gydytojas rusų ir japonų kare, tarnavo Sibire. 1906 išleistas į atsargą, įsikūrė Zarasuose ir buvo miesto ligoninės vedėju. I pas. kare 1915 IX 17 vėl mobilizuotas. Buvo karo gydytoju latvių šaulių batalione, Tukumo batalione, antrojoje latvių šaulių brigadoje. 1917 dalyvavo lietuvių seime Petrapilyje. 1918 grįžęs į Zarasus, organizavo gimnaziją, bet netrukus mirė užsikrėtęs šiltine.

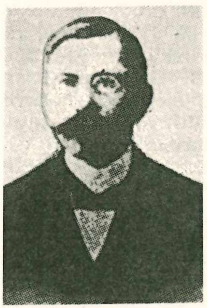

D. Bukantas

Nuo pat universiteto laikų aktyviai dalyvavo lietuvių sąjūdžiuose. Gyvendamas Zarasuose, suvaidino sprendžiamąjį vaidmenį, miestą ir jo apylinkes atlietuvinant, organizuodamas ir dalyvaudamas kiekviename lietuviškame kultūros darbe. Dalyvavo ir lietuvių spaudoje. 1904 E. Volteris Liet. Chrestomatijoje II išspausdino iš B. Viekšnių gautų tarmės pavyzdžių. 1910 Lietuvių Tautoje (ir skyrium) išsp. Iš Ežerėnų apylinkės lietuvių antropologijos. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke, Vilniaus Žiniose, Viltyje nuo 1908, Rygos Garse, Medicinoje ir Gamtoje (Antropologinė lietuvių galvos kaušo struktūra). 1925 VI 2 jam buvo pastatytas paminklas Zarasų kapuose, o 1938 XI 25 buvo pašventintas paminklo kertinis akmuo Zarasų aikštėje.

J. Žagrakalys Dr. D. Bukantas 1939.

Kun. K. Bukantas

2) Kazimieras (g. 1872 III 2 Viekšnių vl. Kegrių vs.) Domininko (1) brolis, kunigas. 1889 — 1892 išėjęs Kauno kunigų seminariją, 1893 įšventintas kunigu ir paskirtas Užvenčio vikaru, paskiau daug metų buvo Židikių klebonu. Bendradarbiavo Šaltinyje.

Bukaprotybė (lot. Imbecillitas) protinis defektas, žemoji silpnaprotybės forma.

Bukaprotis defektyvaus proto žmogus, stačiai silpnaprotis.

Bukarestas, Bucuresti, Rumunijos sostinė ir didžiausias pietryčių Europos miestas; 1.200.000 gyventojų (1951, 1931 — 650.000, 1888 — 240.000), pralenkęs Budapestą. B. įsikūręs vidurio Valakijos žemumos Dambovilos upės slėnyje, pusiaukelyje tarp Dunojaus ir Karpatų. Klimatas kontinentinis su karštomis vasaromis (vidutinė temperatūra 23° C) ir šaltomis žiemomis (vidutinė temperatūra – 3,6° C). Senamiestis išaugo iš kelių susijungusių kaimų, ir todėl gatvės labai susiraizgiusios. Savo moderniais ir daugiaaugščiais pastatais naujamiestis pralenkia betkurį kitą Europos miestą. Naujoji miesto architektūra yra būdinga horizontalinėmis linijomis. Tarp modernių monumentalių rūmų yra išlikę ir senoviškų šiaipjau pastatų ar bažnyčių. B. yra svarbus kelių mazgas (7 geležinkelių linijos), turi Baneasa aerodromą ir autobusų susisiekimą su įvairiomis krašto vietovėmis. Svarbiausios įžymenybės: karališkoji pilis, Ateneumas, teatras, universitetas (1864), meno akademija, keli muzėjai, centrinė biblioteka, botanikos sodas, augštoji technikos mokykla, žemės ūkio akademija, karo akademija, kasyklų ir architektūros akademija. Pramonė — chemikalų, mašinų, maisto dalykų, audinių, odos dirbinių, naftos produktų. B. yra Rumunijos ortodoksų patriarcho ir katalikų arkivyskupo rezidencija. Viduramžiais B. buvo vadinamas Cetatea Dambovitei, XV a. gavo dabartinį vardą, nuo 1659 Valakijos sostinė, nuo 1861 sujungtosios Rumunijos sostinė. 1848 čia kilusi liberalioji revoliucija buvo užslopinta rusų ir turkų kariuomenių. 1916—1918 ir 1941—1944 VIII 23 vokiečių okupuotas. 1944 VIII 25 vokiečių orinis puolimas buvo priežastis Vokietijai karą paskelbti. B. sutartys: 1812 V 28 Rusijos ir Turkijos taikos

Bukaresto Bratianu gatvė

sutartis, kuria Rusijai buvo perleista Besarabija; 1886 III 3 Bulgarijos ir Serbijos; 1913 VIII 10 Graikijos, Juodkalnijos, Rumunijos ir Serbijos; 1918 V 16 Rumunijos, Vokietijos, Austrijos ir Vengrijos.

Bukas (Fagus) Fagaceae šeimos medžiai. Žiedai vienalyčiai. Vaisius minkštadygliame gvilde; riešutėliai trikampiški, rusvi,po 1—3. Išplitęs šiauriniame žemės pusrutulyje, 10 skirčių. B. savaime auga Š. Amerikoje, vidurinėje Europoje, Kaukaze, M. Azijoje, Tolimuosiuose Rytuose. JAV viena savaiminės skirtis — F. grandifolia Ehrh. rytinėse valstybėse. Vidurinėje Europoje F. silvatica L. išplitęs pietuose, siekdamas Siciliją, šiaurėje pietį Skandinaviją, nuo čia per M. Lietuvą pasuka į pietų rytus. Lietuvoje savaiminio B. nėra. Veisiamas auga gerai. Pavieniais atvejais B. išauga ligi 45 m augščio ir 2 m skersmens. Pilka žievė. Mediena rausvai balta, be branduolio, kieta, sunki, elastinga, graži. Tinka namų vidui puošti, baldams, sviesto statinaitėms, braižomiesiems įrankiams. Iš jo taip pat gaunama deguto vaistams ir technikos reikalams, iš riešutėlių spaudžiamas valgomasis aliejus. Dažnos B. atmainos: F. silvatica atropurpurea tamsiai raudonais lapais, F. silvatica laciniata karpytais lapais, F. silvatica pendula — svyruoklis, F. silvatica fastigiata yra plačios piramidiškos. Atsimindami B. vardo išsiplėtimo liniją, kiti mokslininkai jieškojo indoeuropiečių protėvynės ir tuo būdu sprendė, kad, eidama iš vakarų į rytus, B. linija pasibaigianti sulig Karaliaučiaus riba. Bet B. vietovardžių esama ir į rytus nuo Karaliaučiaus ribos.

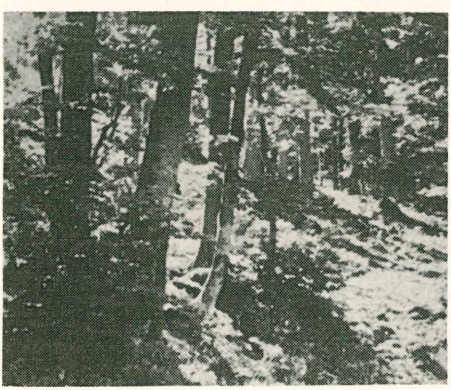

Buko miškas

Bukaveckas 1) Kazys (1855 III 4 Vilkaviškio aps. Pilviškių vl. Obšrūtų k. — 1940 XII) aušrininkas. Mokėsi slaptoje lietuvių mokykloje. 1866 stojo į Marijampolės gimnaziją, kur baigė 4 klases. Apsigyveno ūkyje. Kurį laiką dirbo Paežerių vl. raštiniku, valsčiaus teismo posėdininku. 1876 trumpam buvo kariuomenėje. 1885 vedė Mariją Grigaliauskaitę, per kurios patėvį, Kazimierą Pietarį, susigiminiavo su dr. Vincu Pietariu. 1888—1890 išbuvo JAV. 1895 pardavęs ūkį apsigyveno Gižuose, paskiau Marijampolėje. Jau nuo gimnazijos laikų laikydavo ryšius su žymiausiais lietuvių veikėjais (V. Kudirka, J. Bulota, J. Jesulaičiu, J. Šliūpu, K. Griniumi), savo ūkyje įkūręs nuolatinę slėptuvę lietuviškiems raštams, priglausdavo lietuvių tautinių darbininkų suvažiavimus. Slapyvardžiais Bks, Bkv, K. Bukavietis bendradarbiavo 1885 Aušroje, 1887—1888 Lietuviškame, Balse, 1887 Šviesoje. 1897 Tėvynėje ir atskirai išspausdino 1885 Jankaus Žiemos vakaro adynėlėje spausdintą vertimą iš Sirokomlios-L. Kondratavičiaus — Jonas iš Kempės ir šilka ir tais pačiais metais atmušu iš Garso Amerikos Lietuvių vertimą A. Mickevičiaus Ucieczka — Baltas karžygys (²1906). Taip pat buvo išvertęs dalį Pono Tado ir visą Konradą Valenrodą, kurį buvo nusiuntęs Tėvynės Sargui. Jam patekus į J. Žiliaus rankas, šis jį ištaisė ir įdėjo į savo raštus. Domėjosi ir technika ir daug bandė perpetum mobile sukonstruktuoti.

2) Kazys Vytautas (g. 1891 III 20 Pilviškių vl. Obšrūtų k.) Kazio (1) sūnus, mokytojas. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Prieš I pas. karą įsigijęs mokytojo teises, mokytojavo Lenkijoje, paskui Kalvarijos valsčiuje. Karo metu išėjo Petrapilio pedagoginį institutą. Nuo 1924 Marijampolės gimnazijos ir mokytojų kursų mokytojas. Bendradarbiavo pedagoginėje spaudoje.

3) Vladas (g. 1889 VII 17 Obšrūtų k.) Kazio B. (1) sūnus. Teisininkas, poetas. Baigė Marijampolės gimnaziją ir Maskvos universiteto teisių fakultetą. Dėl Marijampolės Mokinių Draugo 1908 buvo kartu su J. Papečkiu, A. Naujokaičiu ir J. Civinskiu suimtas, bet išteisintas.

Slapyvardžiais Kadagys, V. Kadugys rašinėjo eilėraščius ir straipsnius Aušrinėje, Vilniaus Žiniose, Lietuvos Žiniose, Lietuvos Ūkininke. I pas. karo metu mobilizuotas ir dalyvavo Rumunijos fronte. Grįžęs į Lietuvą dirbo Marijampolės apygardos teismo tardytoju, prokuroru ir ligi 1944 apygardos teismo teisėju. 1944 išvyko į Vokietiją, paskiau į JAV.

Bukėjo orda chano Bukėjo vardu pavadinta kirgizų orda, įsikūrusi Volgos upės kairiajame krante. Dalis kirgizų 1749 išsirinko savo chanu Bukėją, kuriam rusų caras Povilas I davė leidimą su savo orda pavolgyje apsigyventi. Nuo 1876 B. O. buvo paversta paprastu rusišku administraciniu vienetu.

Bukėnas Jurgis (g. 1890 VIII 4 Panevėžio aps. Kupiškio vl. Bukonių vs.) visuomenininkas. Jau prieš I pas. karą buvo policijos persekiojamas už jaunimo organizavimą. Vokiečių okupacijos metu už politinę veiklą sėdėjo kalėjime — kam platino parašytus atsišaukimus bei laikraštėlį. 1918 vedė slaptą Kupiškio jaunimo ratelį. Lietuvos Nepriklausomybės metu daugiausia veikė kooperacijos ir savivaldybių srityje. 1920—1924 Panevėžio apskrities valdybos pirmininkas. Nuo 1908 pradėjo rašinėti į lietuvių spaudą — Lietuvos Ūkininkui, Lietuvos Žinioms, Jaunimui. Leido ir redagavo jaunimo laikraštėlius — Gojelį, Jaunimėlį, Liuosą Kelią, Laisvės Kelią.

Buketas 1) gėlių puokštė. B. sudedamas iš gyvų, sausų ir dirbtinių gėlių.

2) Vyno kvapas ir skonis, pareinąs nuo vynuogių rūšies, vyno darymo būdų ir laikymo laiko bei priemonių.

Bukevičius 1) Romanas (g. 1890 VII 8 Vilkaviškio aps. Gražiškiuose). 1909 baigė Veiverių mokytojų seminariją. 1914 karui prasidėjus, mobilizuotas, 1916 Maskvoje baigė karo mokyklą, 1929 LU teisių fakultetą. 1905 dalyvavo Veiverių mokytojų seminarijos mokinių streike, kur buvo reikalaujama visus dalykus dėstyti lietuviškai. Už tai 1906 sėdėjo Marijampolės kalėjime. Paskiau buvo Naujamiesčio Panevėžio aps. ir Bilaišių Zarasų aps. pradžios mokyklų mokytojas. Karo metu tarnaudamas rusų kariuomenėje, 1917 Tambove suorganizavo lietuvių karių sąjungą ir buvo jos atstovu lietuvių seime Petrapilyje. 1920 grįžęs į Lietuvą, stojo į Lietuvos kariuomenę. 1929 pulkininkas leitenantas. Spaudoje dalyvavo nuo 1906, įvairiais slapyvardžiais bendradarbiaudamas Vilniaus Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose, Nepriklausomojoje Lietuvoje, Karyje, Mūsų Žinyne, Karde, XXVII Knygų Mėgėjų Metraštyje, Lietuvos Praeityje. 1940 bolševikų išvežtas į Sibirą.

2) Sergijus (g. 1888 XI 7 Marijampolėje) karininkas. 1907 baigė Veiverių mokytojų seminariją ir kartu su kitais už dalyvavimą seminarijos mokinių streike 1906 sėdėjo Marijampolės kalėjime. Mokytojavo Pumpėnuose ir Gargžduose. Įvairiais slapyvardžiais 1905—1914 bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Lietuvos Ūkininke. Už dalyvavimą Vilniaus Aušros draugijoje ir ypač už darbą kaimo jaunimo tarpe, jų slaptas bibliotekėles steigiant, rusų administracijos buvo pašalintas iš mokytojų ir ištremtas iš Kauno gubernijos. 1909—1914 mokytojavo Švėkšnos privačioje lietuvių mokykloje. 1914 karui prasidėjus, pasitraukė į rytus ir ligi 1917 buvo lietuvių tremtinių mokyklų mokytoju Tambove ir Kinešmoje. Mobilizuotas 1917 baigė Poltavon evakuotą Vilniaus karo mokyklą. Ligi karo pabaigos tarnavo rusų kariuomenėje. 1919 grįžo į Lietuvą ir stojo į Lietuvos kariuomenę. Baigė Vytauto Didžiojo augštuosius karininkų kursus. Nuo 1929 majoras.

Bukh Niels (1880—1950) danų gimnastas, Fiunų saloje Ollerupe įkūręs plačiai išgarsėjusią gimnastikos mokyklą.

Bukinistas (pr.) senų knygų prekiautojas, senų, vartotų knygų prikėjas, maininkas. Šių verslininkų atsirado XVIII a. Italijoje ir Prancūzijoje, o iš ten jų paplista ir kitur. Nuo antikvarų B. skiriasi tuo, kad prekiauja visokiomis vartotomis knygomis.

Bukiškis Šiaulių aps. Gruzdžių vl. upelis, Švėtės (Mūšos—Lielupės) dešinysis intakas, visas kanalizuotas, 11 km ilgio. Į Švėtę įteka 103,6 km nuo jos žiočių. Kairysis intakas Višpuolis.

Bukolika (gr.) idiliškas eilėraštis, vaizduojąs paprastų žmonių, dažniausiai piemenų, kasdieninio gyvenimo scenas. Žymiausias graikų B. rašytojas buvo Teokritas.

Bukolinė poezija ž. Pastoralės.

Bukonys Ukmergės aps. Panoterių vl. bažnytkaimis ir dvaras. Bažnyčia statyta 1790, atstatyta 1916—1917.

Bukonių miškas Ukmergės aps. Panoterių vl. 28 ha ploto. Eglynas su ąžuolu.

Bukota 1) Antanas Tamošius (1808 Marijampolės aps. Liudvinavo vl. — 1876 IX 19 Paryžiuje). Mokėsi Seinų vaivadinėje mokykloje, Lomžoje ir Varšuvos universiteto teisių fakultete. Grynas lietuvis, kuris savo gimtąja kalba telaikė lietuvių kalbą. 1830—1831 dalyvavo Lenkijos sukilime, ir ties Grochovu buvo sužeistas. Po to emigravo į Prancūziją, kur, gyvendamas ir tikėdamasis Lietuvon grįžti, pasiėmė savo jaunesniojo brolio, vėliau į Rumuniją emigravusio, Antano (1827—1892) vardą. Prancūzijoje baigė tiltų ir plentų mokyklą ir tiesė geležinkelius Kanadoje. 1841 su-

projektavo garinį tanką. Išsp. Sprawa polska wywołna przed sąd miecza i polityki w 1830 r. — 1833, Polska w apostazyi 1842, Hoene Wroński 1842, O eliminacyi i ewaluacyi narodów 1842, Déduction de trois lois primordiales par Wroński 1873, Lettres sur l'opuscule de P. J. Proudhon 1864. Buvo laikomas vienu iš žymiausiųjų lenkų filosofų. Parašė ir kelis veikalus iš augštosios matematikos ir astronomijos. 1849 buvo lenkų augštesniosios mokyklos Paryžiuje direktoriumi.

Rocznik Tow. hist. liter. w Paryżu 1873—1878 II.

2) Juozapas Tadas (apie 1740–1795 XII 16 Siemkave, Minsko srityje). Baigęs Vilniaus akademiją. 1767 paskirtas Šiluvos klebonu, 1768 Smalensko kanauninkas ir Žemaičių vyskupo J. D. Lopacinskio kurijos auditorius, 1773 Žemaičių vyskupijos kanauninkas, 1775 IV 4 — 1778 II generalinis Žemaičių vyskupijos oficiolas, nuo 1775 ligi mirties pirmasis Šiluvos infulatas. 1778 mirus Lopacinskiui, B. buvo išrinktas Žemaičių vyskupijos administratoriumi, o ją valdė, kol atvyko naujas vyskupas Steponas Giedraitis. 1786 baigė pradėtą 1760 statyti Šiluvos bažnyčią, 1786 IX 8 vainikavo Šiluvos Motinos Šv. paveikslą ir IX 10 bažnyčią konsekravo. Išmūrijo Šiluvos infulato rūmus, įkūrė dvi altarijas, laikė senelių prieglaudą. Buvo Lietuvos Tribūnolo nariu, diplomatinės misijos važinėjo į Londoną, kur jo brolis Pranas buvo Lietuvos ir Lenkijos atstovu. 1794 sukilime buvo Raseinių Tvarkos Komisijos pirmininku, bet jau 1794 VIII pripažino rusų okupaciją. 1794 pabaigoj kartu su kun. J. A. Giedraičiu ir kun. Mykolu Dluskiu dalyvavo Žemaitijos bajorų delegacijoje pas maskolių carę Kotryną II. Bet ten nieko nelaimėta. 1772 išsp. Objaśniene o Bractwie 1772, kurią greičiausia jis pats ir žemaitiškai išvertė — Knigiale apraszanti Broctwa Pamoksla Krikscioniszka 1773.

Polski Słownik Biograficzny III 1937; *P. Vėblaitis* Šiluvos bažnyčia ir jos infulotai 1940.

3) Juozapas Liudvikas (g. 1896 XI 8 Marijampolės aps. Krosnos vl. Išlandžių k.) 1917 baigė Voronežo lietuvių gimnaziją, 1919, Lietuvos karo mokyklą, ligi 1922 tarnavo Karo Mokslo valdyboje. Dirbo K. Būgos žodyno redakcijoje. Paskiau Paryžiaus universitete studijavo lyginamąją kalbotyrą pas prof. Meilletą. 1931 gavo licenciatą. Bendradarbiavo 1928 Ateityje, Mūsų Žinyne. A. Scholzo vokiečių kalbos gramatikai 1931 paruošė lietuvišką tekstą. Išvertė Jungtinių Tautų Chartą 1946. Gyvena JAV.

4) Kazimieras Aloizas (m. 1793) Juozapo Tado brolis, jėzuitas. Jėzuitų vienuoliją panaikinus, buvo Vilniaus kanauninku, Šiaulių klebonu ir nuo 1782 Žemaičių vyskupijos prelatu kustošiu. Išsp. Kazanie o czci domów Bożych 1783—1784.

5) Pranciškus (1747 VIII — 1797 VI 15) Juozapo Tado brolis, Lietuvos ir Lenkijos diplomatas. 1771 Lietuvos ir Lenkijos atstovo Anglijoje Burzynskio sekretorius, 1772 jo pavaduotojas, nuo 1789 įgaliotasis ministeris. 1792 rusų kariuomenei Lietuvos teritorijon įžygiavus, Anglijos vyriausybei įteikė notą, reikalaudamas užsistoti. 1789 įteikė Pittui prekybos sutarties su Anglija projektą, siūlydamas atstatyti Šventosios uostą. Rūpinosi Anglijoje atsiradusiais politiniais emigrantais. 1794 buvo iš Anglijos atšauktas, gyveno Minsko srityje.

P. Bukota

Dembiński Ostatni poseł W. Brytanii 1936.

Bukovac Vlaho (1855—1922) čekų dailininkas. Mokėsi JAV ir Paryžiuje, paskiau buvo Paryžiaus meno akademijos profesorius. Paveikslai: Juodkalnietė, Aurora, Karalius Milanas, ir tai daugiausia antikos ir vakarų slavų mitologijos temomis.

Bukovina šiaurės rytų Rumunijos ir vakarų Ukrainos sritis Sereto, Pruto ir Moldavos augštupių baseinuose, rytų Karpatų pakraštyje; 10.442 km², 900.000 gyventojų (1951) — daugiausia rumunų ir ukrainiečių huculų. Vakarinė dalis Karpatų kalnai su pušų ir eglių miškais, o rytinė — upių išvagotas plokštakalnis su derlingomis priemolio ir lioso dirvomis. Dirbamos žemės 28% viso ploto, ganyklų 25%, miškų 43%. Mažiau kalnuotos vietos tirštai apgyventos. Auginama kukurūzai, kviečiai, bulvės, tabakas, vaismedžiai. Išplitęs paukščių ūkis. Klimatas žemyninis, šiurkštus, karštų vasarų ir šaltų žiemų (ligi –30° C). Svarbiausias miestas Cernauti (Černovicai); Radauti, Suceva (Sučevas), Botosanis, Neamtu. Randama sidabro, švino, mangano. Ties Okna didelės kalėjimu paverstos druskos kasyklos.

Romėnų laikais Dakijos provincijos dalis, vėliau Moldavijos, su kuria drauge atiteko Turkijai. 1775 Austrijos, 1919 St. Germaino sutartimi didžioji dalis priskirta Rumunijai. 1940 VI 27 Maskvos ultimatumu šiaurės dalis prijungta prie bolševikinės Ukrainos. 1941—1944 valdė vėl Rumunija.

Bukovskis 1) Henrikas (1839 I 6 Panevėžio aps. Kiaukliuose — 1900 III 1 Stockholme), 1857 baigęs šiaulių gimnaziją, stojo į Maskvos universitetą, kur studijuodamas ligi 1861 priklausė J. Koncevi-

čiaus organizuotam lietuvių studentų rateliui. Ryšium su Akelaičio byla 1861—1862 turėjo slėptis. 1863 sukilimui prasidėjus, stojo į Jablonovskio-Dluskio būrį, dalyvavo jo veiksmuose ir kautynėse ties Papile buvo sužeistas. Šį būrį rusams likvidavus, 9 mėnesius slėpėsi Žemaitijoje ir tik 1864 per Rygą ir Kopenhagą jūra pabėgo į Stockholmą. Ten pradžioje dirbo viename antikvariate, o 1870 įsteigė savo antikvariatą Stockholme, kurį turėjo ligi mirties. Jis skelbė įvairių senienų katalogus, jį plačiai išgarsinusius kaip senienų žinovą. Švedijoje daug rasdamas įvairių Lietuvos ir Lenkijos istorinių senienų, švedkarių laikais švedų karių Lietuvoje ir Lenkijoje prisigrobtų, siuntė į Šveicarijoje įkurtą po 1863 sukilimo muzėjų. To muzėjaus vienu iš direktorių ir jis buvo nuo 1875. Kad ir nustojęs tiesioginio ryšio su Lietuva, su ja moraliojo ryšio nenutraukė; slapyvardžiu vartojo lietuvišką savo pavardės formą Bukaitis; šeimoje auklėjo meilę Lietuvai (jo duktė ištekėjo už lietuviškos želmens draugijos Paryžiuje steigėjo dr. Geršinskio); viename Rappersvilio muzėjaus valdybos posėdyje pareiškė, kad visos jo lietuvą liečiančios dovanos muzėjui tik laikinai dedamos Rappersvilyje, o kai patys lietuviai savo muzėjų įkursią, visi tie daiktai turės būti lietuviams atiduoti. Tik, aišku, tokios sąlygos lenkai nesilaikė, ir atsistačius Lenkijos valstybei, visą Rappersvilio muzėjų kartu su visomis lietuviškomis B. dovanomis nugabeno į Varšuvą ir II pas. karo metu kartu su visu savo tautiniu muzėjumi pražudė.

Vėliau B. savo aukas siuntė jau ne į Rappersvilį, bet į Krokuvą. O dar prieš savo mirtį sužinojęs, kad lietuviai ruošia 1900 Paryžiaus parodoje savo lietuvišką paviliona, savo iniciatyva šį sumanymą tuojau parėmė stambia auka.

K. Asplund Bukovskis Ett konsthandelshus i Stockholm 1870—1945, 1945.

2) Mykolas (apie 1846 Panevėžio aps. — 1888 IV 15 Maurecourt ties Paryžiumi). Mokėsi Panevėžio gimnazijoje, iš jos 1863 išėjo į sukilėlius ir dalyvavo Ludkevičiaus, Jablonovskio, kun. Mackevičiaus būriuose. Sukilimą likvidavus, emigravo Prancūzijon.

Bukranionas (gr.) jaučio galva. Senovės Graikijoje dievams aukojamos galvijų kaukolės, primenančiais senesnes kruvinąsias aukas. Ilgainiui B. išvirto kaukėmis, vartojamomis švenčių žaidimuose ir ornamentais, vartojamais namams, paminklams, antkapiams papuošti.

Buksyras ž. Vilkikas.

Buksmedis (Buxus) Buxaceae šeimos amžinai žaliuoją medžiai ir krūmai. Lapai panašūs į bruknės. Esama 30 skirčių. Buxus sempervirens L. išauga ligi 15 m augščio, 50 cm storio. Mediena geltona, labai sunki, tanki, kieta. Vartojamas tekinamiesiems, raižomiesiems dirbiniams, muzikos instrumentams (klarnetams). B. mėgsta ūksminę, drėgną, labiau kalkingą augiavietę. Auga ir įvairiose dirvose. Galima auginti vegetatyviškai. Labai vertinamas gyvatvorėms. Lietuvoje atsparus. Savaime išplitęs pietų Europoje, Juodosios jūros srityje, šiaurės Afrikoje. Yra daug B. atmainų, pvz. var. arborescens L., var. suffrutisesa L.

Buksnapis, taip pat dantsnapis, skujokas, storsnapis, svilikas (Coccothraustes coccothraustes) žvirblinių (Oscines) būrio, kikilių (Fringillidae) šeimos paukštis. Apie 17 cm ilgio, didelės galvos, labai storo kūgelio pavidalo snapo. Patino galva rusva su šviesesne kakta, nugara bronzinės spalvos, sparnuose baltas laukelis. Patelės spalvos netokios ryškios. Gyvena Europoje ir Azijos rytuose. Žiemai iš šiaurės kraštų pasitraukia į pietus ar pietvakarius. Iš Lietuvos, kur B. gana paplitęs, daugumas jų rudenį išskrenda, bet atskiri egzemplioriai dažnai ir žiemai palieka. Lietuvoje daugiausia laikosi maišytuose ar lapuotuose miškuose. Ypač mėgsta mišku apaugusius Nemuno skardžius. Minta medžių, ypač skroblo ir guobos grūdais. Vyšnioms bręstant, pridaro daug žalos sodams, daug vyšnių sunaikindamas. Lizdą krauna medžiuose, deda 4—5 žalsvai išmargintus kiaušinius.

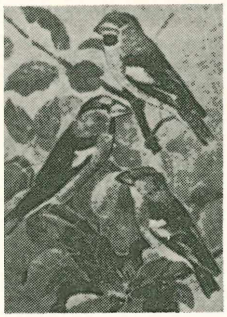

Buksnapiai

Buksva į rato stebulę įdedamas geležies žiedas, kad stebulė mažiau diltų. Seniau geležies vietoje vartodavo dar ir ąžuolo ritulėlius.

Bukša Mykolas (g. 1869 IV 4 Vilniuje) dirigentas, kompozitorius. 1888 baigęs Vilniaus gimn., stojo į Petrapilio konservatoriją, kurioje 1900 pabaigė fortepiono ir kompozicijos klasę. Teatruose dirīguoti pradėjo 1897 Vilniuje. Konservatoriją baigęs, dirigavo 1900 — 1911 Petrapilyje, 1914—1924 Maskvoje ir kaikuriuose kituo-

M. Bukša

se Rusijos miestuose. 1924—1926 buvo Vladikaukazo konservatorijos direktoriumi ir profesoriumi. Iš viso yra muzikiškai paruošęs ligi 75 operų ir joms dirigavęs. 1927 atvyko į Lietuvą. Pirmasis jo statymas Kauno teatre buvo Verdi Aida, o po to jis statė dar ligi 20 operų. Be to, B. yra dirigavęs ir simfoninių koncertų. Lietuvos operos teatre B. pagyvino ir išplėtė operos repertuarą, žymiai pagerino operos orkestrą. Muzikiškai paruošė ir dirigavo J. Karnavičiaus Gražiną, Radvilą Perkūną ir A. Račiūno Tris Talismanus. Parašė kantatą Rai ir Peri, sonatą smuikui, uvertiūrų ir dainų chorui ir solo.

Bukšnaitis Pijus (g. 1881 X 9 Šakių aps. Jankų vl. Laukiniškės k.) visuomenininkas, muzikas. Mokėsi Veiverių (1896) ir Žitomiro mokytojų seminarijoje. Muzikos mokėsi pas vargonininką Bendoraitį Griškabūdyje, 1902 kun. Gruberskio muzikos kursuose Plocke. 1899—1904 vargonininkavo Ukrainoje, nuo 1904 Skriaudžiuose. Kaip revoliucijos dalyvis 1905 buvo atleistas iš vargonininkų ir turėjo bėgti į JAV, kur įsikūrė New Yorke ir gavo vietą banke. Spaudoje bendradarbiavo Kovoje 1905—1909, Vienybėje Lietuvninkų nuo 1908, Tėvynėje, Lietuvoje. Trumpam redagavo Keleivį, 1912—1918 juokų laikraštį Tarką, 1934–1937 buvo Vienybės redakcijos narys. Dalyvavo viešajame Amerikos lietuvių gyvenime, sakydamas prakalbas, mokydamas chorus, rengdamas spektaklius. 1909 buvo LSS sekrerius, 1918—1920 Amerikos Lietuvių centrinio komiteto sekretorius. Parašė ir išvertė eilėraščių bei komedijų — libretai M. Petrausko operetėms Velnias išradėjas 1915, Šventoji naktis, komedijas — Mulkiai ir mulkinyčios, Literatas, Kajetonas, Anupras, Čebatai išėjo. Jo išverstos operetės: Silvija, Kornevilio varpai, Raganius, Laima, Mieganti karalienė, Cukrinis kareivis, Bailus daktaras, Gražioji Galatėja.

P. Bukšnaitis

Bukšnys Vincas (g. 1858 Marijampolės aps.) šaltkalvis, dirbęs Varšuvoje. Ryšium su Proletariato narių pasikėsinimu 1886 VI 23 nužudyti provokatorių Pinskį buvo Varšuvoje suimtas, 1888 buvo 10 metų ištremtas į rytų Sibirą. 1897 pabėgo iš Orenburgo gubernijos.

Buktos girininkija Marijampolės miškų urėdijoje, ploto 3200 ha. Miškai daugiausia drėgni, mišrūs — beržo, juodalksnio, eglės, drebulės, ąžuolo, uosio, skroblo, liepos. B. G. yra ir Naujavalakių Palios dalis, 1254 ha ploto.

Buktos miškas 1) Marijampolės miškų urėdijos, Liudvinavo ir Krosnos vl. prie Marijampolės—Alytaus plento. 2916 ha ploto. Atskiros jo dalys: D. Bukta, Barsukai, Vartai, Vartai-Papaliai, Degimai, Degimai-Papaliai. Be to, visas šis miškas kitų vadinamas Žalioji. Dirvožemis molio, daugiausia drėgnas. Sudėtis — beržas, drebulė, eglė, juodalksnis, uosis, skroblas, vietomis ir ąžuolas, guobos, liepa.

2) Alytaus aps. Birštono vl., palei Nemuno dešinįjį krantą, 349 ha ploto. Augiavietė smėlio, pelkėta. Labiausiai pušynai, bet yra ir eglių. Medynai III augštumo, brandūs, vidutinio amžiaus.

Buktos Palios Liudvinavo, Krosnos, Simno ir Gudelių vl., 3519 ha ploto. Vakarų dalis šliejasi prie Buktos miško, rytų prie Žuvinto ežero. Tai yra pelkėtas ir dar netikras durpynas, apaugęs skurdžiomis pušaitėmis, berželiais, juodalksniais.

Bukutis (Bukys), vilkuties Sitta europea) žvirblinių (Oscines, Passeriformes) būrio paukštis, su trimis kitomis gentimis sudaras nedidelę Sittidae šeimą. Ligi 15,5 cm ilgio, maždaug žvirblio didumo. Viršutinė kūno dalis žiba, per akį ligi sprando eina juoda juostelė, apačia balta ar balkšva. Šiaurės Europos B. turi grynai baltą apačią. Tai Sitta europaea europaea. Vidurinės Europos B. turi šviesiai rūdą apačią. Tai Sitta europaea caesia. Lietuvos B. pereinamojo laipsnio tarp tų dviejų formų. Tai Sitta europaea homeyeri. B. gyvena miškuose, soduose ir sodybose. Nereti ir miestuose. Minta vabzdžiais, juos daugiausia rinkdami medžių žievės plyšiuose. Jie yra naudingi žemės ūkiui, naikindami daug sodų bei miškų kenkėjų. B. lesa ir kanapių, aguonų ir riešutų grūdus. Lizdą krauna uoksose. Deda 6—9 balsvus kiaušinius pilkomis ir rudomis dėmėmis.

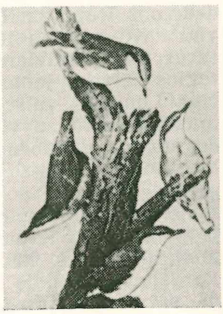

Bukučiai

Bukvar (raidynas, abėcėlė) rusų kalbos elementorių pavadinimas. Spaudos uždraudimo metu lietuviams maskoliškąsias raides brukant, 1865 J. Krečinskio iš Zolotovo išverstas elementorius buvo pavadintas Bukvars žemaitiškai rusiškas.

Bukvyčia (Betonica L.) lūpažiedžių šeimos žolės su netaisyklingu vainiku. B. didžiažiedė (Betonica grandiflora W.) augi-

nama kaip dekoracinis medis. B. vaistinė (Betonica officinalis L.) ilgametis augalas, Lietuvoje augąs pamiškėse, krūmynuose, šlaituose, sausose pievose. Ligi 60 cm augščio. Vaistinė B. medžiaga vad. Herba Betonicae. Auginama ir darželiams puošti.

Bula (lot. bulla) iškilmingiausias popiežiaus raštas. Šiandien B. rašoma lotyniškai dideliame ir storame pergamente, leidžiama popiežiaus vardu ir pradžioje dedamas popiežiaus vardas be skaitmens, tik su priedu „servus servorum Dei". B. turi tam tikrą antspaudą, seniau vadintą lotyniškai bulla, o dabar vadinamą plomba. Tai tam tikras medalis. Plomba paprastai yra švino. Tik imepratorių tvirtinimo B. seniau būdavo ir auksinės. Vienoje plombos pusėje yra šv. Petro ir šv. Povilo galvų paveikslai, jų tarpe kryžius ir apačioje parašyta: S. Paulus—S. Petrus; antroje pusėje—popiežiaus vardas su skaitmenimi, viršuje kryžius. Šiandien plomba bevartojama svarbesniems reikalams. Jos vietoje dedamas tam tikras raudonas antspaudas, kur yra šv. Petro ir šv. Povilo galvų paveikslai, jų tarpe kryžius ir viršuje popiežiaus vardas. Svarbesnėse B., pvz. kanonizacijos, pasirašo kardinolas kancleris.

P. Malakauskis Bažnytinių teisių šaltiniai 1931.

Bulaka Mečys (g. 1907 IX 12 Seinų aps. Kapčiamiestyje) dailininkas, grafikas. 1926 baigė Leipalingio vidurinę mokyklą. Čia besimokydamas, vadovavo moksleivių aušrininkų organizacijai. 1926—1931 Meno mokykloje mokėsi grafikos ir teatro dekoracijos meno. Padarė dekoracijas Pivošos pjesei Palangai, G. Puccini operai Il tabarro.

M. Bulaka Kauno prieplauka

Iliustravo K. Borutos Duoną kasdieninę, H. Lukauskaitės Brangiausias pėdas, J. Biliūno Parinktus raštus. Yra nupiešęs gamtos vaizdų iš Dzūkijos krašto. Dalyvavo Kauno menininkų parodose ir 1935 grafikos meno parodoje Čekoslovakijoje. II pas. karo metu dėstė Meno akademijoje Vilniuje.

Bulat (ind. pulad — plienas) tam tikros rūšies kietas, standus, lamstus plienas. Senovėje gamintas Persijoje, Japonijoje. Iš Persijos atklydo Europon. B. plieno vardas vėliau buvo perkeltas ir į iš B. gamintus ir į galą platėjančius kardus.

Bulava (tot. — lazda) trumpa geležinė ar kokio brangaus metalo lazda viename gale su buože. Brangiaisiais akmenimis nusagstyta B. buožė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenėje buvo vartota jau XVI a. kaip hetmonų valdžios ženklas. Be karinių, ir didesniems miestams buvo suteikiamos teisingumo B.

Bulawajo, Buluwajo, Pietų Rodezijos (p. Afrikoje) aukso ir akmens anglies kasyklų miestas; 54.000 gyventojų (1953), iš kurių ligi 33.000 baltųjų. Geležinkelių mazgas, aerodromas, cukraus rafinerijos, metalo pramonė, kasyklų mokykla ir technikumas.

Bulavų miškas Raseinių aps. Šiluvos vl. 335 ha ploto. Dirvožemis priemolio, drėgnas. Brandūs eglynai. Miškas rezervatinis.

Bulbariniai nervai nervinių skaidulų pluoštai, prasidedą galvos smegenų branduoliuose ar išorėje esamose ganglijose, simetriškai išeiną ar įeiną į galvos smegenų paviršių ir išsišakoję galvos ar vidaus organuose, tuos organus su galvos smegenimis siedami į glaudų funkcinį ryšį.

Bulbinavos miškas Panevėžio aps. Krekenavos vl., 50 ha ploto. Drebulynas su beržu, uosiu, ąžuolu, klevu, skirpstu.

Bulbophyllum (Bolbophyllum) orchidėjos iš atogrąžos kraštų. Apie 100 rūšių. Kultūroje B. Lobbii Lindl. iš Javos.

Bulbul turkų ir persų poezijoje lakštingalos epitetas.

Bul-Bul (Bül-Bül) žvirblinių Pycnonotidae šeimos paukščių bendrasis pavadinimas. Panašūs į strazdus, maždaug varnėnų didumo. Pakaušyje arba sprande ilgos šeriu pavidalo plunksios. Apie 30 genčių, suskirstytų į 260 rūšių. Gyvena Afrikoj, atogrąžos Azijoje. Kaikurios rūšys veisiasi ir š. Kinijoje bei Japonijoje. Gyvena miškuse minta vabzdžiais ir uogomis.

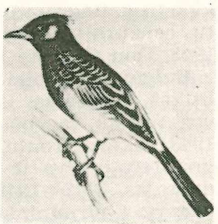

Bul bul

Bulbus oculi akies obuolys. Ž. Akis (I t. 66 psl.).

Buldogas, angl. bulldog. Seniau Anglijoje bulių vaikymo sporte turėtas sargybinis šuo. Neaugšti, ligi 25 kg sverią stiprūs šunys, tinką lokių, šernų ir šiaipjau pavojingų žvėrių medžioklei. Storo, trumpo snukio, plokščios nosies, perkirstos kartu su viršutine lūpa.

Bulduriu konferencija. 1920 VIII 3—IX 4 Bulduriuose, Latvijoje, įvykusi konferencija, Suomijai, Estijai, Latvijai, Lietuvai, Lenkijai ir neoficialiai Ukrainos bei Gudijos atstovams dalyvaujant. VIII 31 čia buvo pasirašyta sutartis, kuri dėl Vilniaus okupacijos ir Lietuvos kovų su Lenkija nebuvo ratifikuota. Ta pati B. K. buvo paruošusi Pabaltijo valstybių delegacijų tarybos statutą. Ši taryba veikė 2 metus, bet Lietuva joje nedalyvavo. Teisinė B. K. komisija buvo paruošusi ir teisinių konvencijų projektų, pvz. konsularinę, pašto ir telegrafo, civilinio proceso, kurių kiti vėliau buvo priimti ir pasirašyti.

Bulė (gr. boulé) patarėjų susirinkimas, senovės graikų valstybėlių seimai. Monarchijos laikais B. buvo renkamos burtais iš seniausių ir kilniausių žmonių, o tais laikais B. turėjo tik patariamąjį balsą valdovui. Atėnų B. buvo vadinama areopagu. Čia per B. valstybėje įsigalėjo aristokratai. Archontų laikais B. narių buvo 401. Klisteno laikais visa vykdomoji valdžia priklausė B., 50 atstovų komitetą sudariusiai. 462—400 pr. Kr. B. įtaka, reikšmė ir galia pašlijo. B. išnyko, Pilypui Makedoniečiui nukariavus Atėnų valstybę.

V. Busolt u. H. Swoboda Griechische Staatskunde 1920—1926.

Bulfinch Charles (1763 — 1844) Bostono architektas, pastatęs daug viešų bei privačių pastatų New England, Beacon Hill monumento Bostone autorius. 1818 Capitolio Washington, D. C. artitektas, suprojektavęs jo vakarinę dalį su portiku. Jo paprastas, bet įspūdingas stilius turėjo daug įtakos Amerikos architektūrai.

Bulgakov Michail (1891—1940) rusų rašytojas, dramaturgas. Dramose palietė sovietinio gyvenimo neigiamybes ir buvo užsitraukęs valdžios nemalonę. Išsp. Belaja Gvardija 1924, Dni Turbinych 1926, Zoikina kvartira, Bogrovyj ostrov (alegorija sovietų cenzūrai), Moljer 1936, Poslednie dni 1943, Don Quixote 1940.

Bulganin Nikolai (g. 1895) bolševikų politikas, maršalas. Iškilo iš čekistų. Maskvos miesto tarybos pirmininkas, 1941 — 1943 vakarų fronte, 1944 valstybės gynimo komiteto narys ir karo ministerio pavaduotojas, 1947—1949 karo ministeris ir ministerio pirmininko pavaduotojas. Nuo 1948 politinio biuro narys.

Bulgarai pietinių slavų tauta, iš viso apie 7.300.000 gyventojų Bulgarijoje, Trakijoje, Makedonijoje, Rumunijos Valakijoje (Bukaresto apylinkėje), Besarabijoje (Ak-Kermano apylinkėje), Dobrudžoje, Banate ir M. Azijoje. Antropologiškai B. yra mišriakraujė tauta: turi šiaurės (rytų Pabaltijo), viduržemio, dinariškų, mongoliškų bruožų; etnologiškai susidėję iš slavų, romanizuotų trakų ir tiurkų. Tiurkiškieji B. (Volgos B.) IX—XIII a. Volgos žemupio srityje buvo sukūrę didelę valstybę su sostine Bolgary. Viena jų giminė V a. užėmė Ukrainą, Moldaviją, Muntaniją ir 678 Asparucho vadovaujama, persikėlusi per žem. Dunojų, užėmė visą šalį ligi Balkanų ir sudarė valdančiųjų sluogsnį (Dunojaus B.), kuris, susiliejęs su ankstyvesniais čiabuviais, sukūrė dabartinius B. Vakarinė B. skirstoma į daug genčių, kurių svarbiausioji barzacai (tarp Vardaro ir Ochridos ežero). Apie 80% yra žemdirbiai, daugiausia smulkūs ūkininkai ir mažažemiai. Gyvenamieji namai lipdomi iš molio, dažniausiai per pusę iškasti žemėje; gyv. namai kalnuose dviem augštais: apatiniame laikomi gyvuliai, viršutiniame gyvena žmonės. Plačiai garsėja jų tautodailė, ypač audiniai, nėriniai, mezginiai ir pjaustiniai. Kaimuose, miesteliuose (šventadieniais ir miestuose) visur dėvima tautiškais drabužiais. Vyrai nešioja trumpus marškinius, liemenę, palaidinį be rankovių arba su trumpomis rankovėmis, plačias baltas arba tamsiai rudas kelnes, juostą, sandalus, kojų vyturius, kailines kepures. Moterys dėvi plačiais raštuotais sijonais, margai siuvinėtomis (kaišytinėmis) ar raštuotomis austinėmis pajuostėmis, margomis vilnonėmis kojinėmis, raštuotais marškiniais ir puošniais galvos gaubtuvais; mėgiamos ryškios spalvos. Moterys audžia kilimus ir įvairius audeklus. Plačiai įsigalėjusi bitininkystė. Charakteringas švenčių šokis choro, šokamas kintamu taktu.

Bulgarės

J. Mishev The Bulgars in the past 1916; *K. Kasner* Bulgarien, Land und Leute 2 leid. 1918; *G. Tzenoff* Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven 1930.

Bulgarų kalba slavų kalba, vartojama pačioje Bulgarijoje ir iš dalies Makedonijoje, Trakijoje bei Dobrudžoje. Drauge su serbų, kroatų ir slovėnų kalbomis ji sudaro pietinę slavų kalbų grupę. Dabartinė B. K. yra savotiškiausia iš visų slavų kalbų. Jau pats jos pavadinimas yra neslaviškas: bulgarais pradžioje vadinosi ne slavai, bet hunams gimininga turkų totorių padermė, kurios atkilusi iš Rytų viena atšaka VI—VII a. pr. Kr. įsikūrė šių dienų Bul-

garijoje ir gretimose šalyse, nukariavusi ankstyvesnius vietos gyventojus slavus ir įkūrusi savo valstybę. Ilgainiui nukariautojai sumišo su pirmykščiais gyventojais, priėmė nugalėtųjų slavų kalbą ir tuo būdu pamažu išvirto slavais, kalboje bei papročiuose palikdami tik menkus pėdsakus.

K. B. randama nemaža tokių dalykų, kurių kitose slavų kalbose arba visai nėra, arba tik retkarčiais kur nekur tepasitaiko. Pvz.: 1) senovinis indoeuropiškas vardažodžių linksniavimas yra visai išnykęs; jo tėra išlikę tik menkų pėdsakų liaudies kalboje ir šiaip atskiruose specialiuose posakiuose. Pirmykštės sintezinės linksnių lytys buvo pakeistos analizinėmis, t. y. linksniniai santykiai ilgainiui buvo pradėti žymėti ne kaitmenimis, bet, panašiai, kaip romėnų kalbose. žodžių tvarka ir prielinksniais. Pvz. prielinksniu n a žymimas kilmininkas ir naudininkas: duch na čovek — žmogaus dvasia, piša pisma na roditele — rašau laišką tėvams ir t. t.

2) Panašiai kaip romanų kalbos, B. K. vartoja skirtis, kurios čia dedamos ne prieš linksniuojamuosius žodžius, bet po jų, pvz. vodata — vanduo, peroto — plunksna, učitelite — mokytojai. Šios skirtys yra ne kas kita, kaip senoviniai parodomieji įvardžiai. Jomis pažymimi žinomi, išskirtiniai daiktai ar dalykai. Tuo būdu, pvz. beskirčiai daiktavardžiai masa — stalas, selo — kaimas, skiriami nuo skirtinių daiktavardžių masata, seloto, panašiai kaip lietuviškieji įvardžiuotiniai būdvardžiai gerasis, gražusis nuo geras, gražus. Šita B. K. būdinga gramatinė priemonė yra istorijos būvyje savarankiškai susidariusi, ne iš kitų kalbų paskolinta.

3) B. K., turėdama labai painią veiksmažodžių sistemą, pvz. iš senovės vartodama aoristą, imperfektą, esamąjį ir būtąjį atliktinį laiką ir kt. (nosich — nešiau, chodili sme — esame ėję, bil chodil — buvo ėjęs, bili sme chodili ir kt.), yra netekusi senovinių bendratinių lyčių su galūne -ti (plg. sen. sl. nesti — liet. nešti) ir jų vietoje dabar vartoja jungtuką d a — ir, kad, drauge su atitinkamomis asmeninėmis veiksmažodžio esamojo laiko lytimis, pvz. dj mi da az pija voda — duok man gerti vandens (pažodžiui — duok man, taigi aš geriu vandenį), zabraneno da se vod'at kučeta v gradinata — draudžiama sode vedžiotis šunis ir kt. Panašiai nusakomas ir siekinys, pvz.: otivam da lov'a ribi — einu gaudyti žuvų.

Iš kitų B. K. žymesnių ypatybių paminėtina: kirčio vieta yra laisva, kilnojama, panašiai kaip rusų ar serbų kalbose; proslaviški priebalsių junginiai — tj, kt ir dj yra pavirtę į št ir žd, pvz. svešt (svešč) — žvakė, nošt — naktis, mežda — ežia ir kt.; būsimasis laikas reiškiamas dalelyte — sče (iš pradžios — jis nori) su atitinkama esamojo laiko veiksmažodine lytimi, pvz. šče dojda — ateisiu, šče čekam — lauksiu, šče četem — skaitysiu, šče sme pročeli — būsim perskaitę.

Visa B. K. yra suskilusi dviem didžiomis tarmėmis — rytine ir vakarine. Vakarinėje tarmėje senovinis jat' visur yra išvirtęs į e (pvz. delo, deli, delim, mleko, mlečen...), o rytinėje tarmėje to balsio likimas nevienodas; pietinėje jos dalyje jis visur yra išvirtęs į 'a (pvz. d'alo, d'alim, ml'ako, ml'ačen...), o šiaurinėje dalyje vienur į 'a, kitur į e, dėstis užpakaliniai ar priešakiniai balsiai yra tuoj kitame skiemenyje, pvz. d'alo, ml'ako, bet delim, mlečen ir kt.). Bendrinė B. K. yra susidariusi šiaurinių rytinių tarmių pagrindu, bet XX a. jai pradėjo turėti įtakos ir vakarinės tarmės.

B. K. paminklai prasideda nuo IX—X a. ir yra susiję su slavų apaštalų Kirilo bei Metodijo veikla. Būdami kilimo graikai, jie išmokę slavų kalbą, veikiausiai tada Solonikuose (Solunėje) vartotą, pirmieji ėmė versti atskiras Šventraščio vietas ir kitas tikybines knygas rašyti senovine slavų kalba, turinčia kaikurių panašių ypatybių, kaip dabartinė B. K., pvz. št. ir žd iš tj, kt dj, plačiai, kaip a ar ea, tariamą jat' ir kt. Todėl ši kalba mokslininkų vadinama senovine bulgarų, arba, pagal savo paskirtį, senovine bažnytine slavų kalba. Ilgainiui, pačių bulgarų vartojama, ji gavo vis daugiau specifiškų bulgariškų ypatybių. Ypač ji gerokai apkito XII—XV a., ir todėl, norint ją atskirti nuo senovinės, ji vadinama viduramžine B. K. Naujosios B. K. paminklai prasideda nuo XVI a. pabaigos. Nuo to laiko bulgarų raštų kalba kaskart vis daugiau ėmė artėti prie liaudinės kalbos. Pvz. 1762 pasirodžiusi Paisijo Istorija slaveno — bolgarskaja, kad ir parašyta vad. bažnytine slavų kalba, šalia serbybių bei rusybių jau gana daug turi ir gūdnų bulgarybių. Tai buvo pirmasis balsas, mėginęs sužadinti tautinę pavergtųjų bulgarų sąmonę. Todėl šis veikalas daug kartų buvo perrašinėjamas.

Pirmoji knyga, pasirodžiusi naująja B. K. ir 1805 Bukareste išspausdinta, yra Vracos vyskupo Sofronijo iš rusų ir graikų kalbų verstas pamokslų rinkinys Kyriakodromion. Tuo būdu buvo padėtas pagrindas dabartinei bulgarų bendrinei ir literatūrinei kalbai.

B. K. rašyba ilgą laiką buvo kirilinė, vartota taip pat ir kitų slavų (serbų, rusų...) bažnytiniuose raštuose. Dabartinė bulgarų rašyba yra beveik tokia pat, kaip rusų (graždanka), tik daugiau pritaikinta pačiai bulgarų kalbai.

G. Weigand Bulgarische Grammatik 2 leid. 1917; *S. Mladenov* Istorija na bulgarskija ezik 1935; *S. Mladenov i S. Vasilev* Gramatika na bulgarskija ezik 1939; *R. Trautmann* Die slavische Voelker und Sprachen 1947.

Bulgarų literatūra. Rašytinė B. L. prasidėjo IX a., veikiant Bulgarijoje slavų apaštalams Kirilui ir Metodijui, gi ji suklestėjo caro Simeono valdymo metu (888—927). Tada buvo verčiamos bizantiečių kronikos, perdirbinėjamos Senojo Testamento legendos. Nusižiūrint į bizantiečius ir graikus, buvo parašyta Trojos karo istorija. Senoji B. L. atstovaujama daugiausia teologinių bei liturginių veikalų, iš kitų kalbų verstų arba perdirbtų. Turkų okupacija sustabdė B. L. normalią pažangą 400 metų. Bulgarai buvo spaudžiami ne tik turkų, bet ir graikų bažnytinių hierarchų. Naujoji B. L. prasideda XVIII a. pabaigoje. B. L. veikalai buvo spausdinami užsienyje. 1762 vienuolis Paisij Chilander parašė bulgarų tautos istoriją (išsp. 1844), J. Sapunov 1828 išvertė Šventąjį Raštą į bulgarų kalbą ir parašė pirmąją bulgarų kalbos gramatiką. Betgi B. L. gyvesnis sąjūdis prasidėjo 1860—1878 — Bulgarijos nepriklausomybės prieaušryje ir tarnavo bulgarų tautos laisvės kovoms. Šio meto įžymesni rašytojai: poetas Chr. Botev (1848—1876), L. Karavelov (1837—1879), prozinės literatūros pradininkas, G. Rakovski (1821—1867) parašęs kelis artimos praeities romanus. P. R. Slaveikov (1827—1895) žymus patriotinėmis, satyrinėmis poemomis. J. Vazov (1850—1921) išgarsėjo romanu Pod Igoto, išverstu į daug svetimų kalbų.

B. L. palietė Europos literatūriniai sąjūdžiai. Prancūzų ir rusų simbolistų įtakoje rašė P. Javorov (1876—1914), T. Trajanov (m. 1944), N. Lilijev (g. 1885), P. Todorov (1879—1916). Po I pas. karo bulgarų prozininkai pasuko realizmo kryptimi. Žymesni jų atstovai: Elin Pelin—D. Ivanov (1876—1949), J. Jovkov (1880—1937) D. Šišmanov (1889—1945).

J. Vazov La formation d'un écrivaine bulgare 1850—1921, 1938; *B. Penev* Istorija na novata balgarska literatura 1930.

Bulgarų menas prasideda drauge su krikščionybės įvedimu. 864 priėmus bulgarams krikščionybę iš Bizantijos, B. M. pateko bizantinio meno įtakos orbiton. Iš prieškrikščioninio periodo yra išlikęs vad. Madaro raitelis — uoloje iškaltas žmogaus didumo karaliaus Krumo (m. 814) bareljefas.

Architektūra. IX—X a. prie caro Simeono D., architektūra reiškėsi bažnytinių pastatų pavidalu. Ababoje buvo pastatyta didelė bazilika, kurios, be cokolio, nieko neišliko, ir Ochridoje šv. Sofijos cerkvė. Antrosios imperijos metu (XII a.) Tirnove buvo pastatyta šv. Dimitro cerkvė, kurios išliko tiktai absida, ir Keturiasdešimt kankinių cerkvė, šv. Petro ir Povilo cerkvė, statyta XII a. pabaigoje, per 1913 žemės drebėjimą buvo sunaikinta. Tada taip pat buvo sunaikinta ir šv. Jono cerkvė Mezemboje, statyta irgi XII a. Tų cerkvių liekanų tyrinėjimai parodė, kad bulgarų architektūra pasižymėjo fasadų dekoravimu, polichromija, kurią daro besikeičiančios eilės akmenų ir plytų. Sienų plokštumos buvo suskaldomos plokščiomis nišomis, viršuje baigtomis apvaliais lankais. Pastarosios neturėjo jokio ryšio su pastato struktūra, arba, kitaip sakant, sienų plokštumose buvo išdėstytos laisvai, tiktai kaip dekoracinis motyvas.

Skulptūra. Monumentaliosios skulptūros B. M. nevartojo. Išimtį daro skulptūra medyje, kurios pavidalo čia keli žymūs paminklai sukurti, pvz. šv. Mikalojaus bažnyčios Ochridoje medinės durys XIII a. ir tokios pat durys XIV a. šv. Jono vienuolyne Riboje.

Tapyba yra žymiai vertingesnė. Ja buvo puošiama cerkvių pastatų visas vidus. Ji buvo atliekama ne freskos, bet vadinamuoju „skysčiuoju būdu". Tai menininkui buvo progos labai niuansuoti spalvas. Iš pirmosios imperijos laikų nė vieno tapybos paminklo neišliko. Komnenų ir Paleologų renesanso laikai atstovaujami įdomių paminklų. Mažos cerkvės Bojanoje (ties Sofija) freskos yra darytos 1259. Sienose atvaizduotos legendos iš cerkvės patrono šv. Mikalojaus Taumaturgo gyvenimo. Moterims skirtojo nefo įėjimą saugo šv. Barbora ir šv. Nedelia. Tai yra ikonografinis savumas. B. tapybos XV a. įžymiausiu paminklu laikomos freskos šv. Petro ir Povilo cerkvėje Tirnove. Miniatiūros neprilygsta freskų tapybai: yra daug menkesnės vertės. Įdomesnės miniatiūros Manasijo kronikoje (Vatikano bibliotekoje) ir bulgarų evangelijų knyga Britų muzėjuje Londone. Naujasis B. M. atgijo XVIII a.

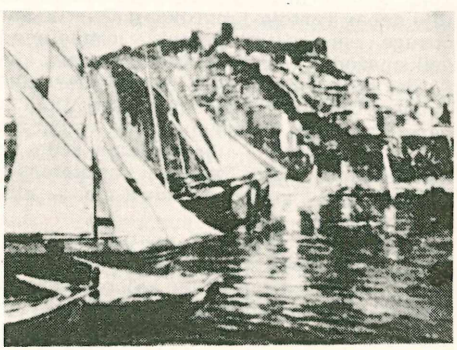

B. Denev Kavalos uostas

pabaigoje. XIX a. pirmoje pusėje pasižymėjo savo portretais ir peizažais V. Dospevskij. XIX a. antroje pusėje B. M. augo prancūzų ir vokiečių menininkų ir jų srovių įtakoje. Angelovui ir Michailovui daug įtakos turėjo Böcklin ir Stuck. Naujojoje bulgarų tapyboje reikšmingas Bulgarijoje gyvenęs čekas J. Mrkvička (m. 1938). Savarankiškai augo tik istorinė tapyba. XX a. įsigali impresionizmas, bet netrūksta savitų motyvų ir tapyboje. Skulptūroje didelių laimėjimų B. M. neturi. Svarbesni portretininkai: N. Marinov (m. 1948), St. Ivanov, peizažininkas N. Petrov (m. 1916), Chr. Stancev (m. 1950), B. Denev.

Bulgarija pietryčių Europos valstybė, Balkanų pusiasalyje, tarp Dunojaus upės, Juodosios jūros, Jugoslavijos, Graikijos ir europinės Turkijos. Plotas 110.800 km^2.

P a v i r š i u s. Balkanų kalnynas skiria kraštą į dvi skirtingas dalis: padunojo B. ir pietų B. Balkanų kalnynas yra Karpatų kalnyno tęsinys, beveik krašto viduriu nusitęsiąs iki pat Juodosios jūros. Į šiaurę nuo Balkanų yra padunojo B., o į pietus — pietų B. Jas abi jungia Šipkos perėja (1330 m), viena iš nedaugelio Balkanų perėjų. Balkanų kalnynas yra ne tik B. upių takoskyra, bet ir klimatiškai B. skiria į švelnesnio ir daugiau kontinentinio klimato sritis. Jo šlaitai į šiaurę yra pamažėli nuolaidūs, bet į Dunojų nusileidžia stačiais krantais. Visa ši dalis ir sudaro padunojo plokštakalnę, išvagotą daugybės upių, sudarančių slėnius. Pietinė B. paviršiaus formomis yra daug įvairesnė: žemumos, plokštakalnės, kalnai čia suformavę skirtingų žemėvaizdžių. Į pietus nuo Sofijos miesto yra vienišas kalnų masyvas Vitoš (2290 m). Toliau į pietus iškyla Rilo Dag kalnai. Šioje srityje savo versmes turi visos trys didžiausios B. upės: Marica, Iskra ir Sturma. Tarp Balkanų ir Rodopės kalnynų yra derlinga žemuma su lioso dirvožemiu.

V a n d e n y s. Didžiausioji B. upė yra Marica, 530 km ilgio ir 35.000 km^2 baseino. Jos žemupys teka Graikijos ir Turkijos bendru pasieniu. Marica įteka į Aigėjo jūrą. Marica žemupyje teka plačia tėkme, vasarą po ilgų sausrų susiskaidančia į daug srovių, tarp kurių esama įvairaus didumo salų. Graikai jas vadina pagal savo raidyną: Alfa, Beta, Gama... Upės tėkmė kasmet keičiasi. Tad salos nepastovios. Sunku nustatyti ir upės vidurys. Kai tenka derlių nuimti, tarp B. ir Graikijos gyventojų iškyla ginčų, kam kuri sala priklauso. Struma yra kalnų upė. Ji teka į pietus, o žemupys Graikijoje vadinamas Strimon. Iskra, prasiveržusi pro Balkanus, teka per padunojo B., įteka į Dunojų. Didesnių ežerų B. neturi.

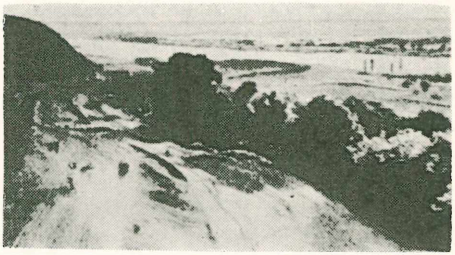

Dunojaus slėnis

K l i m a t a s į šiaurę nuo Balkanų yra daugiau žemyninis su griežtesnėmis žiemomis ir giliu sniegu. Pietinės B. klimatas yra švelnus, sveikas (ypač Maricos ir Tundžos žemumose).

A u g a l a i i r ž e m ė s ū k i s. Balkanų kalnyno šiauriniai šlaitai apaugę ąžuolų, bukų, spygliuočių miškais, o pietų šlaite miškų maža, bet gerai auga turkiškųjų riešutų, alyvų medžiai. Miškai užžėlę per 25% viso krašto ploto. B. auginami šie kultūriniai augalai: Javai (kviečiai, rugiai, avižos, miežiai, kukurūzai), aliejiniai augalai (linai, kanapės, saulėgrąžos, rapsai, aguonos), vaisiai (ypač slyvos, vyšnios), vynuogės, rožės, valgomieji kaštanai, riešutai, medvilnė, ryžiai, cukriniai runkeliai, soja. B. yra žemės ūkio kraštas. Aliejinių rožių kultūros centras yra Kazanliko apylinkė, Tundžos upės slėnyje (Tundža teka tarp Balkanų ir Antibalkanų kalnų lygiagrečių grandžių). Iš rožių žiedų gaunamas rožių aliejus — brangi eksportinė prekė. Krašto ūkinis centras yra Plovdiv. Plečiamas šilkaverpių auginimas. Gyvulininkyste verčiamasi šalia žemės apdirbimo.

Ž e m ė s t u r t a i i r p r a m o n ė. Žemės turtai ir turimoji vandens energija mažai naudojami. Daugumas kasyklų priklausė ir priklauso valstybei. Pirmauja minkštosios anglies kasyklos. Anglies iškasama ligi 1.750.000 tonų per metus. Geležies rūdos kasimas ką tik pradėtas. Yra nedideli kiekiai boksito, aukso, sidabro, mangano, vario, švino, chromo, marmoro. Druskos B. gauna Juodosios jūros pakraštyje. Krašto pramonė remiasi žemės ūkio produktų paruoša ir perdirbimu.

P r e k y b a su užsieniu palaikoma, eksportuojant tabaką, kviečius, kiaušinius, pieno produktus, kukurūzus, vynuoges, vyną, žemuoges, slyvas, rožių aliejų, kiaules, odas. Įvežama mašinos, įvairūs metalo gaminiai ir metalai, vilna, medvilnė, chemikalai, susisiekimo priemonės, audiniai.

S u s i s i e k i m a s krašte vyksta geležinkeliais (3200 km), kelių tinklu (30.000 km), Dunojaus upe ir Juodąja jūra. Geležinkelių trys pagrindiniai ruožai jungia

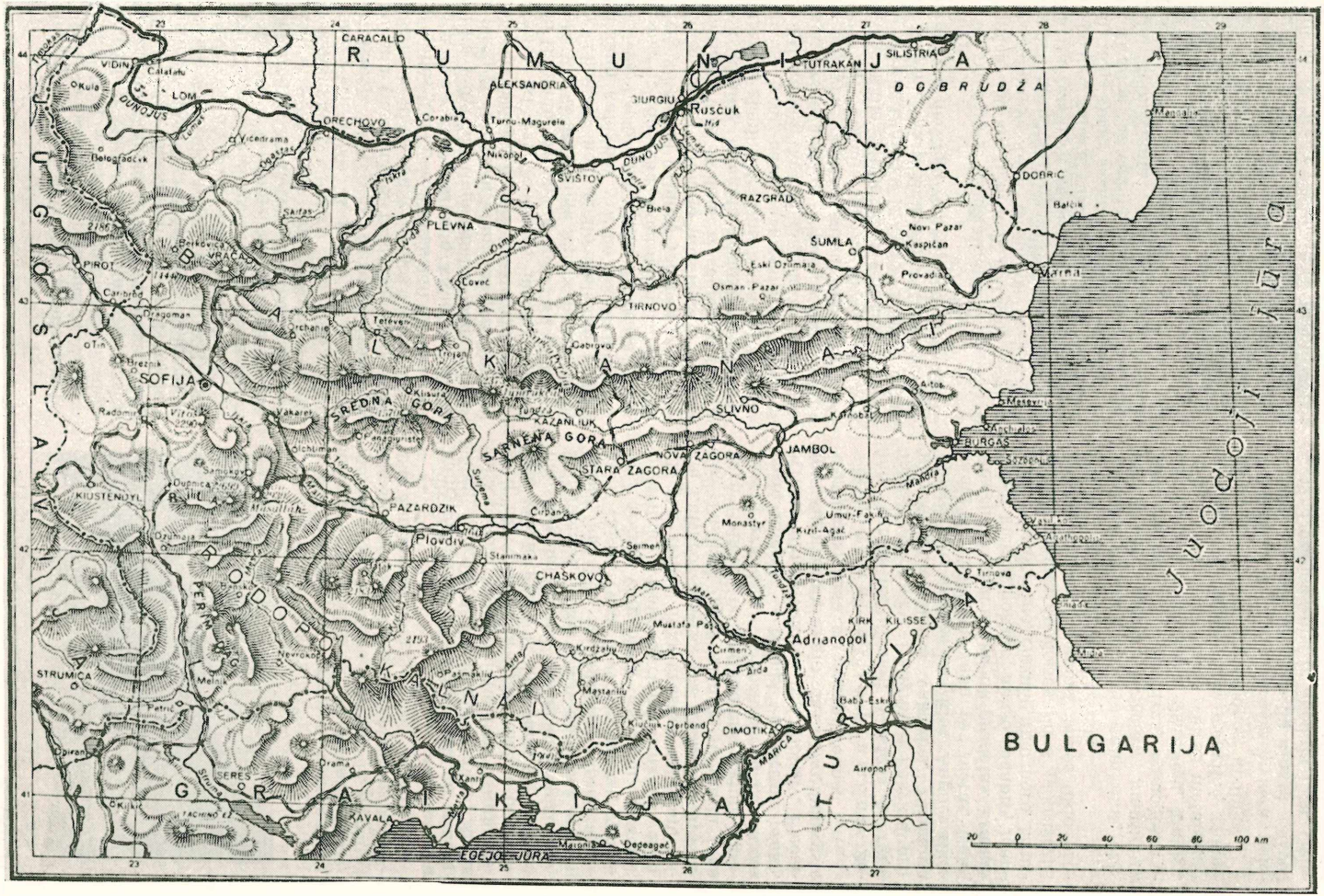
BULGARIJA
RUMUNJA
JUGOSLAVIJA
GRČKA
TURKIJA
JUŽNA JUGOJ
DOBRUDŽA
BALKAN
SREDNA GORA
SARNENA GORA
RILA
RODOPI
PERIN PLAN
SOFIJA
PLEVNA
VIDIN
LOM
VRAČA
PIROT
ORECHOVO
ALEKSANDRIA
GIURGIU
Ruščuk
TUTRAKAN
SILISTRIA
DOBRIČ
RAZGRAD
ŠUMLA
Varna
TIRNOVO
SLIVNO
JAMBOL
BURGAS
NOVA ZAGORA
STARA ZAGORA
PAZARDŽIK
Plovdiv
CHASKOVO
Adrianopol
KIRK KILISSE
DIMOTIKA
SERES
KAVALA
STRUMICA
KIUSTENDYL
EGEJO JURA
DUNOJUS
MARICA
20 0 20 40 60 80 100 km

krašto vakarus su rytais, o tik vienas B. šiaurę su pietine jos dalimi.

Miestai. Sostinė Sofija yra rytinėje valstybės dalyje, nuo vėjų apsaugotoje žemumoje, prie Berlyno—Istanbulo geležinkelio linijos. Plovdiv yra svarbus susisiekimo mazgas, pramonės, prekybos, žemės ūkio centras. Krašto didžiausieji uostai yra Varna, Burgas (prie Juodosios jūros), Rusė (prie Dunojaus). Varna dar ir žinomasis kurortas, kurį išplanuoti daug kuo prisidėjo ilgus metus čia gyvenęs lietuvių nepriklausomybės kovotojas dr. J. Basanavičius. Krašto viduryje dar minėtini šie miestai: Stara Zagora, Kazanlik, Pleven. Gyventojų šie miestai turi: Sofija—500.000, Plovdiv (Philippopol) — 110.000, Varna — 70.000, Rusė (Rusčuk) — 50.000, Kazanlik — 15.000. Pleven (Plevena) lietuviams žinoma: čia 1877 rusų turkų karo mūšiuose žuvo daug lietuvių karių (Rusijos armijoje).

Gyventojai. B. turi ligi 7,3 miliono gyventojų (1852). Didžioji jų dalis bulgarai (arti 85%). Nemaža bulgarų gyvena Jugoslavijoje, Rumunijoje, Graikijoje. Iš kitų gyventojų didžiausią procentą ima turkai, po to graikai, rumunai. Bulgarai yra graikų ortodoksų tikybos. Muzulmonų tikybos gyventojų krašte yra ligi 800.000. Kitos tikybos tesudaro mažumas. Maždaug $^4/_5$ visų gyventojų verčiasi žemės darbu. Tokio didelio žemdirbių procento kita Europos valstybė neturi. Po I pas. karo bulgarai įrodė savo darbštumą, pasiekė nemaža ūkinių ir valstybės sutvarkymo laimėjimų. Jie pirmieji Europoje buvo įsivedę privalomą viešųjų darbų tarnybą: tiesė geležinkelius, nusausino nemažus plotus, naikino krūmynus, valė laukus, didindami dirbamosios žemės plotus, statė valstybei reikalingus pastatus.

Valstybinė santvarka. Iki 1878, veik per penkis amžius, B. buvo turkų valdoma, o atgavusi nepriklausomybę, buvo monarchija. Pastarieji dešimtmečiai, jų karai ir B. vidiniai krašto persitvarkymai karaliaus valdžią labai susilpnino, o II pas. karas atnešė didesnį kaimynų, nukariautojų ir kitų susidomėjimą. Įvairių įtakų ir vidaus kovų spaudžiama, B. 1946 pasiskelbė respublika, kuri atsidūrė Sovietų Sąjungos (Rusijos) kontrolėje. B. tapo naujų politinių problemų židiniu. Jos nepriklausomas ir sėkmingas politinio bei ūkinio gyvenimo vystimasis susitrukdė. Dabar B. pasiskirsčius į 14 administracinių vienetų. B. yra „liaudies respublika". 1947 Velikoje Sobranije (1946 išrinktoji vienybės bloko) priėmė vad. Dimitrovo konstituciją. Pagal tą konstituciją B. yra liaudies respublika, kur „socializuota" nuosavybė ir įvestas tariamai planingas ūkis. Bažnyčia atskirta nuo valstybės, krašto valdymas centralizuotas ir panaikintos pilietinės laisvės ir pristeigta priverčiamųjų darbo stovyklų. Į „tautos" susirinkimą atstovus, komunistų partijos siūlomus, verčiami rinkti visi sulaukę 18 metų amžiaus. Paskui tas susirinkimas renka prezidiumo pirmininką, 2 pavaduotojus, sekretorių ir 15 narių, ir tai yra augščiausia „liaudies" respublikos valdžia. Prezidiumui suteikta teisė leisti įsakus. Kraštas suskirstytas į 14 apygardų (okragi), 2 apygardas daro Sofijos miestas, o į 12 apygardų suskirstytas visas kraštas. Naujas baudžiamasis statutas įvestas 1951. 1944 panaikinta bažnytinė santuoka ir pakeista privalomomis civilinėmis jungtuvėmis. 1945 įsigalėjus komunistų partijai, visi per 20 ha ūkiai buvo suvalstybinti ir įvesta kolektivizacija, palietusi ir daugelį smulkių ūkių, pirma sudariusių krašto ūkinio gyvenimo branduolį. 1952 jau 52% B. ūkininkų buvo suvaryti į kolektyvinius ūkius. Kartu buvo pakeista ir daugybė geografinių vardų: Varna pavadinta Stalinu, kalnas Mussalah — V. Stalin, Rakovski miestas — Dimitrograd. Krašto piniginis vienetas leva lygi 100 stotinkų.

Švietimas. Yra apie 6000 pradžios mokyklų, 110 vidurinių mokyklų. Nuo 1904 universitetas Sofijoje, nuo 1945 universitetai Plovdive ir Varnoje. Analfabetų tarp vyrų 20%, tarp moterų 43%.

Bulgarijos istorija. Seniausieji B. gyventojai buvo trakai, kuriuos pradžioje buvo pavergę Makedonijos karaliai, I a. po Kr. romėnai. V a. į kraštą įsiveržė gotai, po jų slavai. V—VI a. atėjo į B. uralo-suomių tautelė bulgarai. VI a. baigiantis juos pavergė avarai, betgi kurių imperija greitai suiro. Iš avarų jungo išsivadavę, bulgarai pasiglemžė slavų tauteles ir apie 679 po Kr. įsteigė pirmąją B. karaliją. Pirmas jų chanas Asparochas buvo įsibrovęs į Bizantijos žemes ir savo sostinę įkūrė Prieslave netoli nuo Šumbos. Jam mirus, karalija apiro. Ją 802—807 atgaivino Krumas, 811 nugalėjęs Bizantijos imperatorių Nikiforą, paskiau apsiautęs Konstantinopolį, bet jo negalėjęs paimti. Krumo įpėdinis Omartagos nukariavo Panoniją. Bogoris (Borisas, 852—888) pats apsikrikštijo (apie 864, gavo Mykolo vardą) ir krikštijo savo tautą. Metodijaus mokiniai pradėjo vartoti B. slavų liturgiją. Patys B. greit suslavėjo, o Mykolas-Bogoris net paliko vienuoliu. Jo sūnus Simeonas (888—927) praplėtė ir sustiprino B., nukariavo Makedonijos pajūrį ligi Solunės, Valachiją, dabartinės Vengrijos dalį, apkrovė duokle Serbiją ir Bizantiją. Jis vadino save ciesoriumi (imperatoriumi), arba caru. Simeono laikais ėmė klestėti ir B. literatūra: pats caras išvertė į slavų kalbą kelis Jono Auksaburnio pa-

mokslus. Tačiau Simeono sūnui Petrui (927—928) valdant, B. vėl pairo. Politinė suirutė susijo su religine (bogomilų) erezija. Buvo įsibrovęs į B. rusų kunigaikštis Sviatoslovas ir niokojo ją, kol 971 Bizantijos imperatorius Jonas I Cimischijus išvijo rusų Sviatoslovą ir pats prijungė Bizantijai rytinę Bulgariją. 1014 Bizantijos imperatorius Vosylius II paglemžė pietų B. Broliai Petras ir Jonas Asenijos 1186 išlaisvino B. iš Bizantijos priklausomybės ir paskelbė Tirnovo B. sostine. Jonui II Asenijai (1218—1241) valdant, B. vėl gyveno žydėjimo metą, kol turkų sultonas Bajazedas II 1393 nukariavo B. ir panaikino jos nepriklausomybę. B. buvo prietiltis tolimesniems turkų nukariavimams (Konstantinopolio 1453 ir Vienos 1529, 1683). B. slėgė ne tik pagalvių mokesčiai, krikščioniams specialūs mokesčiai, grobimas į janičarus ir visi kiti krašto apiplėšimo būdai. Visų pirma turkai išnaikino vadovaujančius B. gyventojų sluogsnius. Jų bažnyčia pateko svetimųjų įtakon.

Tik XVIII a. pusėje prasidėjo tautinis bulgarų atgijimas. 1762 Atoso vienuolis Paisij parašė B. istoriją, kuri daug kam bulgarų kėlė tėvynės meilę. 1835 Gabrove buvo įsteigta pirmoji bulgarų mokykla, o po 1840 tokių mokyklų ir daugiau atsirado. 1844 imta leisti pirmas bulgarų laikraštis. Tas tautinis sąjudis buvo susijęs su bulgarų bažnyčios kova už nepriklausomybę Konstantinopolio patriarchui ir apskritai graikų bažnyčiai, vadovautai Konstantinopolio fanariotų-kunigų. 1870 II 28 turkų sultonas pripažino bulgarų bažnyčią nepriklausomą nuo Konstantinopolio patriarcho ir valdoma B. vyskupų renkamo egzarcho.

Tuo pačiu laiku šiek tiek priaugo ir bulgarų šviesuomenės, kurios dalis ėjo mokslus Rusijoje ir Austrijoje, leido ten knygas, brošiūras ir laikraščius. Emigrantus rėmė draugijos Rusijos slavams gelbėti. 1867 vietomis buvo iškilę ir turkų numalšinti sukilimai. 1875 Bosnijos ir Hercegovinos sukilimas davė ir atskirų sukilimų B. Juos turkams žiauriai numalšinus, prasidėjo tam tikra reakcija ir Europoje. 1876 XII didžiųjų valstybių atstovai Konstantinopolyje pasiūlė sultonui padalinti B. į dvi provincijas, kurių valdymas būtų patikėtas valstybių atstovų ir sultono renkamiems gubernatoriams — krikščioniams. Turkams tą pasiūlymą atmetus, 1877 IV Rusija paskelbė Turkijai karą. Karui užsibaigus, 1878 II 19 San Stefano ir 1879 VII 13 Berlyno traktatais B. teritorija tarp Dunojaus ir Balkanų kalnagūbrių buvo paskelbta vasaline Turkijos kunigaikštija, o Rytų Rumelija autonomine Turkijos provincija. Tačiau rusų kariuomenės okupuotoji B. faktiškai tapo Rusijos vasalu. Rusai sutvarkė kunigaikštijos valdymą ir kariuomenę ir 1879 II 10 Tirnove sušauke tautos susirinkimą, kuris, kiek pakeitė rusų parašytą valstybės organų statutą ir paskelbė ji B. konstitucija. Antrasis tautos susirinkimas B. kunigaikščiu išrinko rusų carienės sūnėną Aleksandrą Battenbergą, kuris, gavęs iš sultono Abdul Hamido investitūrą, 1879 VII 9 Tirnove prisiekęs konstitucijai, įžengė kunigaikštijos Sofijos sostinėn.

Aleksandras buvo priverstas remtis Rusija, o 1881 IV 27 padarė perversmą, sustabdė konstitucijos veikimą, ir jis valdė be konstitucijos, visai pasidavęs rusų įtakai. Bet norėdamas rusais nusikratyti, 1883 IX 7 jis konstituciją atgaivino ir pavedė Cankovui sudaryti ministerių kabinetą. Cankovas pasirašė su Rusija konvenciją, kuria buvo sumažintas rusų karininkų ir valdininkų kišimasis į B. reikalus. Rusų caras Aleksandras III visai nenorėjo, kad B. atsikratytų Rusijos įtakos. Rusų pinigais buvo rengtas B. sąmokslas prieš bulgarų kunigaikštį Aleksandrą. 1886 IX 3 jis išsižadėjo sosto ir Stambulovo vadovaujamą valdžią pavedė regentų tarybai. 1887 VII 7 tautinis susirinkimas Tirnove kunigaikščiu išrinko princą Ferdinandą Sachsen-Coburgą.

Ferdinandas pradžioje valdė Stambulovo padedamas, bet mokėjo įsigyti populiarumo, o Stambulovą 1895 nužudžius, ir tikrąją valdžią. Savo sūnų ir įpėdinį Borisą pakrikštijo stačiatikiu, ir šiek tiek susitaikė su Rusija. Susitaręs su Austrija, 1908 X 5 paskelbė B. nepriklausoma, o save jos caru. 1912 Turkijos karo su Italija ir Albanijos sukilimo metu pasirašė slaptą sutartį su Serbija Adrianopolio vilaetui Makedonijai ir senajai Serbijai iš turkų jungo išvaduoti, paskiau su Juodkalnija ir Graikija, kovojusia su Turkija dėl Kretos salos. Du balkanų karus, 1912 IX 30—XI 28 ir 1913 II 3—V 30, sąjungininkai laimėjo, bet kadangi negalėjo susitarti, kaip nukariautąsias žemes pasidalinti, o Rusija stengėsi nuskriausti B. Juodkalnijos ir Serbijos labui, tai 1913 VII prasidėjo naujas Serbijos, Rumunijos, Graikijos ir Turkijos karas su B. Turkai atkariavo B. užimtąjį Adrianopolio vilaetą, o su kitais priešais B. turėjo 1913 VIII 1 pasirašyti Bukaresto taiką ir atsisakyti nuo Rumunijos užimtosios Dobrudžos. Betgi savo teritoriją šiek tiek praplėtė Austro-Vengrijoje. Nepasisekė pakeisti Bukaresto taikos sąlygų B. naudai, nes tam pasipriešino kitos didžiosios valstybės. Dėl to I pas. karo metu B. pirma laikėsi centrinėms valstybėms palankaus neutraliteto, o 1915 Ferdinandas nesutiko gelbėti amžinojo B. priešo Serbijos. 1915 X 6 jis, priešingai, susidėjo su centrinėmis valstybėmis ir drauge su jų kariuomene įsibrovė Serbijon, paskiau ir Rumunijon. 1918 IX 29 nau-

jasis Malinovo ministerių kabinetas pasirašė Priliepo sutartį su Antante, X 3 Ferdinandas išsižadėjo sosto — atidavė jį savo sūnui Borisui. B. net Stambulijskio (radikaliosios valstiečių partijos atstovo) kabinetui (1919—1923) nepasisekė pagerinti sunkiųjų taikos sąlygų: Neuilly sutartimi (1919 XI 27) B. neteko Caribrodo, Stumicos, Dedeagačo uosto (tuo būdu buvo atkirsta nuo Aigėjo jūros), turėjo sumažinti savo kariuomenę ligi 20.000 žmonių ir sumokėti didelę kontribuciją. Vidaus politikoje Stambulijski rėmėsi valstiečiais ir prievartos priemonėmis vykdė savo socialinę programą. 1923 VI 9 jis buvo sukilusių karininkų nuverstas ir nužudytas.

Nuo 1935 B. caras Borisas III pradėjo pats diktatoriškai kraštą valdyti. B. turėjo teritorinių pretenzijų į savo kaimynus. 1940 B. atgavo iš Rumunijos Dobrudžą. 1941 susidėjo su Berlyno ašies valstybių bloku ir savo teritorijon sutiko įsileisti vokiečių kariuomenę. II pas. karo metu dalyvavo Graikijos bei Jugoslavijos okupacijoje ir paskelbė karą Anglijai bei JAV, bet su Sovietų Rusija palaikė santykius. 1943 caras Borisas, spėjama, buvo nunuodytas. B. sostą užėmė nepilnametis jo sūnus Simeonas. 1944 IX 5 Sovietų Rusija paskelbė B. karą. Netrukus B. buvo nuversta pronaciška vyriausybė ir 1944 X 28 sudarytos paliaubos. 1943 Teherano konferencijoje Anglija ir JAV B. atidavė Sovietų Rusijos įtakai. 1946 VIII 9 buvo panaikinta monarchija ir paskelbta „liaudies respublika". Paryžiuje su sąjungininkais 1947 B. pasirašė taikos sutartį, pagal kurią turėjo atsisakyti vakarų Trakijos ir mokėti karo nuostolius Graikijai bei Jugoslavijai. 1947 B. buvo pradėta sovietinti: panaikinta opozicija (opozicijos vadas N. Petkov pakartas), įsteigta vienos partijos vyriausybė. Pramonę, prekybą, bankus nacionalizavo, žemes ir žemės turtus nacionalizavo. Po Dimitrovo mirties ir Kostovo pakorimo B. valdo Sovietų Rusijos statytinis V. Červenkov, kuris iš B. 250.000 turkų iškeldino. 1950 JAV nutraukė santykius su B.

V. N. Zlatarski u. N. Stanev Geschichte d. Bulgar 1918—1927; *A. Hajek* B. unter der Türkenherrschaft 1925; *G. Stadtmüller* Geschichte Südosteneuropas 1950; *H. Seton-Watson* Eastern Europe between the wars 1918—1945, 1945; *A. Gyorgy* Governements of Danubian Europe 1949; *R. Ristelhueber* Histoire des Peuples Balkaniques 1950.

Bulhakas 1) (Bulhak) Jonas (1876—1950) 1912 įsteigęs Vilniuje meninę fotografijos įmonę, išgarsėjo Vilniaus ir Lietuvos vaizdų reprodukcijomis, kurių buvo padaręs per 10.000, išleidęs eilę tų reprodukcijų albumų, kurių daugelis buvo panaudota ir įvairiems lietuviškiems leidiniams. Išspausdino Moja ziemia 1919, Fotografika 1931, bendradarbiavo lenkų periodinėje spaudoje Vilniuje.

2) Juozapas (1758 Slanimo aps. — 1838 II 25) unitų metropolitas Lietuvoje. 1768—1777 mokėsi Žirovicuose, 1782—1788 Romoje kolegijoje de propaganda fide. Stojo į bazilionus. 1786 Polocko ir Turovo unitų vyskupas koadjutorius, 1795 Lietuvos Brastos vyskupas, 1814 Lucko arkivyskupo pareigas einąs, nuo 1817 I 12 unitų metropolitas Vilniuje, bet būdamas kartu ir unitų kolegijos pirmininku, turėjo gyventi Petrapilyje.

3) Jurgis (XVII a. pabaigoje — 1769) unitų vyskupas. Mokėsi Žirovicuose ir Romoje. 1728 Supraslio vienuolyno archimandritas, 1730 Pinsko ir Turovo vyskupas. Išplėtė Supraslio vienuolyno spaustuvę.

Bulhakov 1) Jakov (1749—1809) rusų diplomatas, Nuo 1764 buvo Rusijos misijos Varšuvoje sekretoriumi. 1781 — 1789 Rusijos atstovas Konstantinopolyje. 1790 III 19 —1792 XII 22 Rusijos atstovas Varšuvoje. Rusijai okupavus Lietuvą ir Lenkiją, 1796 —1799 buvo Vilniaus ir Kauno civiliniu gubernatoriumi.

2) Sergei (1871 — 1944) rusų ekonomistas, teologas, religijos filosofas ir mistikas. 1901—1906 Kijevo politechnikos, 1906 —1911 Maskvos universiteto profesorius. 1918 emigravo Bulgarijon ir įšišventė pravoslavų dvasininku. Vėliau profesorius Prahoje, o nuo 1935 Paryžiaus pravoslavų teologijos instituto profesorius. Pradžioje grynai marksistas savo veikalu O rynkach pri kapitalističeskom proizvodstve 1897, o savo veikalu Kapitalizm i zemledelie 1900 perėjo į revizionistus, įrodinėdamas, kad Markso kapitalo koncentracijos dėsnis nepritaikintinas žemės ūkiui. Savo perėjimą nuo marksizmo prie idealizmo atvaizdavo rinkinyje Ot marksizma k idealizmu 1903. Likęs dvasininku, paskelbė religinius veikalus: Svet nevečernij 1919, De l'ortodoxie 1932, Agnec Božij 1934, Utešitel 1936, La sagesse divine et la théantropie 1943, Du verbe incarné 1943.

N. O. Lossky History of Russian Philosophy 1951.

Bulharin Tedeusz- Faddej (1789 — 1859) iš Gudijos lenkų kilimo, rusų rašytojas. Jo tėvas dalyvavo 1794 sukilime ir buvo ištremtas į Sibirą. 1806 baigęs Petrapilio karūnų mokyklą, 1806—1807 dalyvavo karo žygiuose Prūsijoje. Už girtavimą buvo 1811 pašalintas iš rusų kariuomenės, stojo į lenkų legioną Ispanijoje, 1812—1814 kapitono laipsniu dalyvavo prancūzų karo žygiuose Oudinoto korpe ir pateko prūsų nelaisvėn. 1819 gyveno Vilniuje. Čia susėjo su studentais filomatais. Persikėlė į Petrapilį ir leido 1822—1828 Severnyj Archiv laikraštį, kurį 1829 suliejo su Syn Otečestva. Drauge su Gretschu redagavo Syn Otečestva ir Severnaja Pčela. Petrapilyje gyvendamas, palaikė santykius su Lietuvos lenkais, susi-

rašinėjo su Leleveliu ir laikraštyje Severnyj Archiv spausdino Lelevelio Karamzino Istorija russkago gosudarstva X ir XI tomuose kritiką. Bendravo net su dekabristais, bet 1825 palikęs Severnaja Pčela leidėju, pasidarė didelis valdžios šalininkas. Valdžiai išdavė pasislėpusį dekabristą Küchelbeckerį. Ypač didelę bičiulystę palaikė su III (žandarų) skyriaus viršininku A. Beckendorfu ir jo padėjėju L. Dubeltu. Jis žandarams įskundė Puškiną, Krajevskį. B. parašė nešvankų straipsnį prieš sukilusius lenkus. Rusų šviesuomenėje buvo labai nemėgiamas, ir jo adresu buvo paleista pilna kandžių epigramų. Išsp. Sočinenija [4]1839—1844, Ivan Vyžigin [3]1830, Dmitrij Samozvanec [3]1842, Mazepa 1834, Pamiatnyja zapiski tituliarnago sovetnika Čuchina 1835, Kartinki russkich nravov 1845, Suvorov 1843, Vospominanija 1846—1849.

M. Lemke Očerki po istorii russkoj cenzury i žurnalistiki XIX stoletija 1904.

Bulič Frane (1846—1940) katalikų kunigas, kroatų archeologas, ištyrinėjęs romėnų ir ankstyvosios krikščionybės laikų senienas Dalmatijoje. Išsp. Dioklecijan 1916, Stridon, rodno miesto sv. Jeronima 1920.

Bulygin Aleksandr (1851—1919) rusų politikas, 1906—1916 valstybės tarybos narys. Pagarsėjo vad. B. dumos, patariamojo valstybinio organo, projektu.

Bulimija (gr.) skrandžio neurozė, liguistai padidintas noras valgyti („vilko apetitas"), pasitaikąs psichiškai nesveikiems ir cukrine liga sergantiems arba rekonvalescentams.

Bulimus pilvakojų (Gastropoda) klasės sausumoje gyvenančių moliuskų gentis.

Buljonas (pr.) sultinys, tai viralas, ilgai virta sriuba iš kaulų, daržovių, grybų. Tam tikru būdu pagamintas B. yra maitinamoji medžiaga bakterijoms auginti.

Bulių kova. B. K. kilmė jieškotina senovės religinėse žemdirbių apeigose, kuriose bulius, seniausias darbinis, laukų darbams vartotas galvijas, buvo svarbiausias religinių apeigų veikėjas. Bulius laimėtojas buvo iškilmingai vainikuojamas ir paskui aukojamas dievams, derliaus ir žemdirbių globėjams. Religinė apeiga, kur buliai kovoja su buliais, plačiai žinoma Azijoje ir Afrikoje. Iš Azijos šis paprotys atklydo į Europą ir paplito Vidužemio jūros pakraščiuose, o iš čia ir į ispanų bei portugalų kolonijas. B. K. prarado sovo religinę reikšmę ir prasmę.

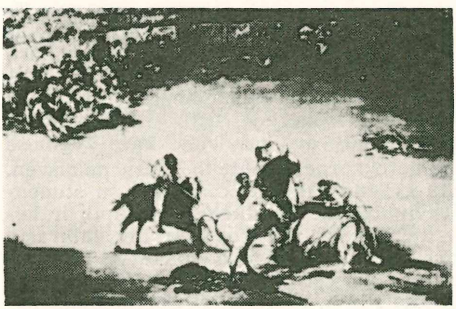

F. Goja Bulių kova

Senovės romėnų paliktas B. K. paprotys ir dar arabų panaujintas virto vieša pramoga B. K. su žmonėmis. Ispanijoje ši pramoga vadinama Corrida de toros. Jos daromos specialiose aikštėse, kurių Ispanijoje yra apie 225, o didžiosios aikštės gali talpinti ligi 12.000 žiūrovų. Cirko arenoje pat pradžioje raiti jietininkai (picadoros) bulių įerzina, paskiau strėlininkai (banderilleras) įsiutina ir paskiausiai matadoras trumpą durklą turi įsmeigti jaučio sprandan. Matadorų menas sunkus ir rizikingas, nes nevienas miršta nesava mirtimi.

Bull (angl.) Anglijoje ir JAV vadinamas biržos spekuliantas, perkąs vertybę su tikslu ją parduoti didesne kaina. Tos pačios reikšmės turi prancūziškas žodis Haussier.

Bull 1) Edward (1881—1932) norvegų istorikas, nuo 1917 Oslo universiteto profesorius. Išsp. Karl Marx 1918, Den rusiske arbeider — og bon de revolution 1922, Kristianias historie 1922—1936, Det norske folks liv og historie gjennem tiderne 1931.

2) Jacob Breda (1853—1930) norvegų poetas ir rašytojas, rašęs patriotinių ir religinių giesmių, istorinių romanų. Išsp. Folk fra Dalem 1897, Eline Vangen 1906, Glomdalsbruden 1908, Hr. Samuel 1920.

3) Olof Jacob (1883—1933) norvegų poetas, žymus lyrikas. Išsp. Digte 1911, Nye digte 1913, Digte og noveller 1916, Stjernerne 1924, Oinos og Eros 1930, Ignis ardens 1932. Raštų rinkinys 1942.

Bulla dėžutė su amuletu prieš kerus. Ją romėnų berniukai ligi subrėstant nešiodavo ant kaklo, o mergaitės — ligi ištekant.

Bulla pilvakojų (Gastropoda) klasės moliuskų gentis, gyvenanti Atlante.

Bulla aurea ž. Aukso bulė (I t. 423 psl.).

Bulla in coena Domini ekskomunikacijos ištarmių rinkinys, pradžioje sudarytas iš nedaugelio posakių, vėliau žymiai praplėstas ir popiežiaus Pijaus V padarytas bažnytinių bausmių įstatymu. Pradžioje ji skaityta Kristaus Dangun Žengimo ir šv. Petro dedikacijos šventėse, o vėliau tik Didžiajame Ketvirtadienyje. Seniausio savo pavidalo jos būta jau popiežiaus Grigaliaus IX laikais. Seniausios, dar iš XII a. jos sentencijos nukreiptos prieš eretikus, popiežių bulų falsifikatorius. Schizmos laikais jon įtraukti antipopiežiai, vėliau husitai, Feliksas V, Grigas iš Heimburgo. Leonas X jon įtraukė M. Liuterį. Nuo XV a. joje iš-

reiškiama ir kova su bažnytinių teisių siaurinimu. B. in C. D. tekstas galutinai nusistojo popiežiaus Urbono VIII laikais. Nuo antrosios XVI a. pusės prieš ją pradėjo kovą Habsburgai, Burbonai. Jos skelbimą 1770 sustabdė Klemensas XIV. Kaikurie jos posakiai dar kartojami 1869 buloje Apostolicae sedis ir iš dalies yra perėję į Codex juris canonici.

Seniausias žinomas lietuviškas B. in C. D. vertimas buvo išlikęs Šiluvos bažnyčios Liber processum tarp raštų, atsiųstų 1641—1643. Tai popiežiaus „Grigaliaus Trečiojo lieko" bulės vertimas, o kadangi popiežius Grigalius XIII mirė 1585, tai, greičiausiai, ji buvo išversta lietuviškai dar prieš 1585, o 1641—1643 jos tebuvęs pasiųstas vėlesnysis nuorašas. Greičiausiai, ją bus išvertęs Mikalojus Daukša, dar 1579 žadėjęs popiežiaus nuncijaus auditoriui Pakului ją paskelbti. 1633 Vilniaus sinodo nutarimuose buvo išspausdintas lotyniškas popiežiaus Urbono VIII analogiškas bulos tekstas, o Žemaičių vyskupijos ketvirtojo sinodo nutarimų rinkinyje, išspausdintame 1647 (Synodus Quartus Diocesis Samogitiae), buvo duotas ir lietuviškas jos vertimas (Gromata arba istatimas Urbono Aszmoio Popiežiaus). Jo vertėjas dar nėra nustatytas, bet, spėjama, kad ją būsiąs galėjęs išversti tuo laiku buvęs Lietuvos jėzuitų provinciolas kun. Jonas Gruževskis ar kuris iš kitų jėzuitų žemaičių — D. Butvila, Z. Liauksminas, S. Tupika. Šis vertimas, kiek trumpintas ir vietomis kiek pakeistas, 1690 buvo pakartotas rinkinyje Collectanea Constitutionum Synodalium Diocesis Samogitiensis, vad. Constitutiones Pacovianae.

E. Göller Geschichte der päpstlichen Pönitentiarie I—II 1907—1911; *Vac. Biržiška* Nežinomi senieji lietuviški tekstai 1931; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I 1953.

Bullant Jean (apie 1510—1578) prancūzų architektas. Nuo 1557 karaliaus rūmų architektas. Jo projektais pastatyti rūmai: Chantilly, Tuilerier, Fontainebleau, Chambord. Išsp. Règle générale d'architecture 1564.

Bullarium, bulariumas 1) bulų rinkinys. 2) Popiežių raštų (ne vien bulų) rinkinys, pradėtas rankioti nuo XVI a. vidurio.

Bullatus — paskirtas, pramintas, pavadintas daktaru, magistru ne universitetui išrinkus, bet bulomis paskelbtas karalių, valdininkų, palatinų. Jie paprastai būdavo menkos inteligencijos, siauro proto, vidutiniško išsilavinimo žmonės, kuriuos pajuokdami ir vadindavo bullati doctores, bullati magistri, — atseit, visai užimamai vietai netinką. Būdavo ir bullati profesores. Iš dalies šitaip tinka ir įvairiems ne už mokslo nuopelnus renkamiems garbės daktarams, niekada neprofesoriavusiems „profesoriams".

Bulletin 1) mėnesinis žurnalas, nuo 1934 leidžiamas Šv. Vardo dr-jos Šv. Juozapo par. Waterbury, Conn., anglų ir lietuvių kalbomis.

2) The Bulletin — mėnesinis laikraštis, leidėjas Lietuvių R. Katalikų Studentų Sąjunga. N. 1 išleistas 1943 Chicagoje.

Bulletin Lithuanien. Nuo 1951 IV : V Paryžiuje Lietuvos pasiuntinybės leidžiamas informacijų ir dokumentacijos biuletenis, S. Bačkio redaguojamas.

Bullinger Heinrich (1504—1575) šveicarų reformatorius, laikęs santykius su kitų kraštų reformatoriais ir stengęsis išlyginti nesutarimus reformatorių tarpe. 1563 su savo globojamais Tübingeno universiteto studentais lietuviais jį buvo aplankęs ir Jurgis Zablockis.

B. išsp. Confessio Helvetica 1536 (naujas leidimas vokiečių kalba — Das zweite Helvetische Bekenntnis 1936). 1549 su Kalvinu sudarė Consensus Tigurinus (Baselio sandorą), kur išlyginti Kalvino ir Zwinglio mokslo prieštaravimai.

Bull John pašiepiamas anglų prievardis, reiškiąs anglą, anglų tautą. B. J. yra kilęs iš Arbuthnoto veikalo History of John Bull 1712, kur buvo pašiepiamas kunigaikštis Malborough, teisinęs Johno Bullinbroko nuomonę, kad neišsimoką kariauti su Prancūzija. B. J. čia buvo vaizduojamas smarkus, ūmus, ambicingas, siauraprotis, užsispyrėlis, lengvai suvedžiojamas, plačiaveidis, storas. B. J. vardą itin išpopuliarino žurnalas Punch.

Bullit William Christian (g. 1891) JAV diplomatas. 1919 dalyvavo Versailles taikos konferencijoje. 1933 — 1936 JAV atstovas Sovietų Rusijoje, 1936—1941 Prancūzijoje, 1941 — 1942 Viduriniuose Rytuose. 1942 — 1943 laivyno sekretoriaus padėjėjas, 1944—1945 prancūzų armijos majoras, 1945 karinis Baden—Badeno gubernatorius. Savo raštuose atskleidė Sovietų Rusijos teroro sistemą ir laisvajam pasauliui nurodė bolševikinį pavojų. Išsp. The Bullit Mission to Russia 1919, It's not done 1926, Report to the American People 1940, The Great Globe Itself 1946.

Bullock Charles Jesoe (1869—1941) JAV ekonomistas. 1908—1935 Harvardo universiteto profesorius. Išsp. Introduction to the study of Economies 1900, Essays on the Monetary History of the United States 1900, Politics, Finances and Consequences 1939.

Bulnezija (bulnesia) Zygophyllaceae šeimos augalas, augąs P. Amerikoje.

Bulota 1) Andrius (1872 XI 16 Marijampolės aps. Igliškėlių vl. Putriškių k. — 1941 VI vokiečių nužudytas Vilniuje) advokatas, visuomenės veikėjas. 1884 — 1892 mokėsi Marijampolės gimnazijoje. 1892

A. Bulota

su V. Kudirka, J. Kriaučiūnu, P. Matulaičiu dalyvavo varpininkų suvažiavime Skardupiuose. 1892—1897 išėjo Petrapilio universiteto teisių fakultetą. Priklausydamas slaptai liet. studentų draugijai, kurį laiką buvo jos pirmininku ir surašė jos įstatus. Studentaudamas nuo 1893 bendradarbiavo Varpe ir Ūkininke, rašydamas A. B. P. slapyvardžiu daugiausia eilėraščius ir korespondencijas. Atostogomis dalyvavo Sietyno veikloje. 1898–1903 tarnavo Taline apygardos teismo kandidatu, sekretoriumi, tardytojo e. p. Taline gyvendamas, J. Jablonskiui šiek tiek padėjo redaguoti A. Juškos žodyną. 1902 dalyvavo steigiamajame Lietuvių demokratų partijos susirinkime Dabikinės Vl. Zubovo dvare. 1903 — 1907 prisiekusiuoju advokatu dirbo Taline ir dalyvavo 1905 revoliuciniame sąjūdyje, o 1905 pabaigoje Didžiajame Vilniaus seime. Iš Vilniaus seimo sugrįžęs, Taline buvo suimtas. 1907—1912 kaip atstovas nuo Suvalkų gubernijos buvo II ir III valstybės dumos narys. Dumoje priklausė valstiečių frakcijai ir vadovavo tos frakcijos žmonių (trudovikų) grupei. III dumoje buvo tos frakcijos pirmininkas ir lyderis. Kartu su kitais Lietuvos atstovais daug kartų gynė įvairius Lietuvos reikalus, reikalavo savivaldybės institucijų Lietuvoje, lietuvių kalbos mokyklose, Dotnuvoje žemės ūkio mokyklos. Drauge su P. Leonu buvo paruošęs Lietuvos autonomijos projektą, reikalaudami Suvalkų guberniją išskirti iš projektuotosios Lenkijos autonomijos ir ją sujungti su Lietuva. Visada buvo lietuvių atstovų kuopos pirmininku. Dumoje per visą savo veikimo laiką B. tekdavo kalbėti keletą šimtų kartų ne vien Lietuvos, bet ir Rusijos klausimais. Kaip dumos atstovas 1908 dalyvavo tarpparlamentinėje konferencijoje Vilniuje. Išėjęs iš dumos, 1912—1915 gyveno Vilniuje prisiekusiu advokatu. Tuo laiku buvo Lietuvos demokratų partijos komiteto narys, bendradarbiavo Lietuvos Žiniose ir Lietuvos Ūkininke.

Karui prasidėjus, buvo pabėgėlių šelpimo draugijos iniciatorius ir pirmininkas. Vokiečiams atsitraukus, karo sunaikintame Suvalkų gubernijos pasienyje steigė gydymo ir maitinimo punktus. Iš Amerikos gavęs Lietuvos šelpimo fondo kvietimą, 1915 rudenį su žmona ir rašytoja Žemaite išvyko Amerikon aukų rinkti nukentėjusiems nuo karo šelpti. Vykdamas per Petrapilį, čia užtruko ligi 1916 II, ir padėjo organizuoti laikraštį Naująją Lietuvą, kur ir pats bendradarbiavo. 1916 III — 1917 IV aplankė apie šimtą JAV ir Kanados miestų, sakydamas prakalbas apie karo kankinamą Lietuvą, kartais prabildamas ir politinėmis temomis, nevengdamas ir agitacijos prieš Lietuvos Centrinį Komitetą ir jo pirmininkus. Lietuvos šelpimo fondui surinko aukų apie 50.000 dolerių.

Rusijoje revoliucijai prasidėjus, 1917 V per Sibirą grįžo Petrapilin ir tuojau buvo kooptuotas darbininkų ir kareivių atstovų tarybos centro komitetan. Paskiau dirbo įvairiose rusiškose komisijose ir buvo politiniuose pasitarimuose. 1917 buvo išrinktas Vitebsko gubernijos atstovu į Rusijos steigiamąjį susirinkimą. 1917 I bolševikams steigiamąjį susirinkimą išvaikius, nuvyko į Taliną, o šį miestą vokiečiams užėmus, 1917 V atvyko Vilniun, 1917 VI persikėlė Marijampolėn, kur vertėsi advokato praktika. Vokiečiams iš Lietuvos dar neišėjus, Marijampolėje įsteigė realinę gimnaziją ir joje mokytojavo. Skaitė viešas paskaitas, Padovinio valsčiuje įsteigė valstiečių kredito banką. 1921 buvo gynėju peoviakų byloje Kaune. 1921 dalyvavo Paryžiuje buvusio Rusijos steigiamojo seimo atstovų pasitarime, kuriame kartu su kitais balsavo už Rusijos atstatymą carinėse jos sienose, nors Lietuvai ir kitoms buvusioms Rusijos pakraščių valstybėms apsisprendimo teisę pripažįstant.

1929 V 31 kartu su žmona B. visam karo stovio laikui buvo ištremtas į Varnių koncentracijos stovyklą, bet po trijų mėnesių išleistas su sąlyga užsienyje gyventi. Ligi 1930 gyveno Čekoslovakijoje. 1930 dalyvavo Čekoslovakijos penologų kongrese. 1931 dalyvavo II internacionalo kongrese Vienoje. 11 metų būdamas Lietuvos advokatų tarybos nariu, parašė Lietuvos advokatūros įstatymo projektą. 1921 karšinęs Žemaitę, išleido jos raštus. 1926 išleido Lietuvos socialistų partijos programos projektą. 1909 rinktinėje A. Kasteliansko knygoje Formy nacionalnago dviženija parašė straipsnį Litovcy (atmuštas ir skyrium). Bolševikai, pirmą kartą Lietuvą okupavę, B. nelietė ir net traukė bendradarbiauti. O Lietuvon įsiveržusių vokiečių buvo suimtas kartu su žmona ir, savo nedraugų įskųstas, žiauriai nužudytas.

2) Jonas Jurgis (1855 IV 18 Marijampolės aps. Igliškėlių vl. Klevinės k. — 1942 II 6 Žiežmarių vl. Bulotų k.) veterinarijos gydytojas, visuomenininkas, generolas. 1864 — 1869 mokėsi privačiai namie, Iglaukoje, Menštrakyje. 1869 stojo į Marijampolės apskrities pradžios mokyklą, 1870 į Marijampolės gimnaziją,

kurią baigė 1878. 1878—1882 studijavo Petrapilio Medicinos Chirurginės akademijos veterinarijos skyriuje. Studentaudamas aktyviai dalyvavo liet. studentų ratelyje (su Petru Vileišiu, J. Kimantu, Sidabru, J. Spuduliu). 1883 apsigyveno Prienuose laisvai praktikuojančiu vet. gydytoju, 1884 Vilkaviškyje. Nuo 1885 Suvalkų gubernijos valdybos gydytojas Vilkaviškio ir Naumiesčio apskritims. 1886 Vilkaviškio pasienio brigados veterinarijos gydytojas su būstine Lomžoje. Nuo 1885 besinaudodamas diplomatiniu užsienio pasu, lietuvių spaudos reikalais dažnai lankydavosi M. Lietuvoje. Lomžoje vietos lietuvius subūrė slapton organizacijon. Nuo 1890 vėl Vilkaviškyje. 1891 dalyvavo Petrapilio komisijoje priemonių surasti, kaip kovoti su arklių įplaučiu. 1890—1893 gyvendamas Vilkaviškyje, buvo Varpo—Ūkininko leidimo komiteto nariuose, dalyvavo varpininkų suvažiavime Skardupiuose, administravo Varpo—Ūkininko leidimą. Pats nerašydamas, varė lietuvišką akciją gyvu žodžiu ir platindamas lietuviškus raštus, iš Tilžės laisvai gabendamas, pasinaudodamas savo diplomatiniu pasu. Padėdavo ir kitiems knygnešiams, pernešdamas jų ryšulius per sieną ir atiduodamas spaudinius į paštą. Šį jo veikimą vėliau žandarmerija išaiškino, bet jam pavyko nuo bausmės išsisukti. 1893 iškeltas į Kišinevą Besarabijos muitinės apygardos veterinarijos gydytoju.

J. Bulota

J. Bulota, V. Kudirka, S. Vaičekauskas

1896 skiriamas Talino (Revelio) ir Arensburgo brigadų arklių sanitarinių reikalų žiūrėti. Taline išgyveno ligi 1918. Ten suorganizavo vietos darbininkus lietuvius. 1900 bakteriologijos specializavosi prie Dorpato (Tartu) veterinarijos instituto.

1913 X pasitraukė pensininku, nuo 1914 III dirbo veterinarijos gydytoju prie pradėtos statyti Talino tvirtovės, nuo 1915 III 18 tos tvirtovės vyr. veterinarijos gydytojas, 1917 IV 36 artilerijos brigados vyr. veterinarijos gydytojas Daugpilio fronte. 1917 pabaigoje grįžęs Talinan, pirmininkavo Talino lietuvių draugijai. Vokiečiams okupavus Estiją, vykdė lietuvių evakuaciją Lietuvon.

1918 XI atvyko Vilniun. Nuo XII 1 skiriamas žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos veterinarijos specialistu. 1919 ligi lenkams Vilnių užimant, žemės ūkio komisariato veterinarijos skyriaus vedėjas. Išsikėlęs Kaunan, 1919 VII 1 stojo Lietuvos kariuomenėn, ligi 1921 III 14 karo veterinarijos skyriaus viršininkas, vėliau ypatingųjų reikalų karininkas. Nuo 1924 III 8 Lietuvos universiteto medicinos fakulteto veterinarijos skyriaus vyr. asistentas, 1927 V 18 einąs docento pareigas. 1927 VI 15 vėl krašto apsaugos ministerijos karininkas ypatingiesiems reikalams. 1930 VI 21 pakeltas generolu, 1930 VII 1 išėjo į atsargą. Specialiojoje veterinarijos spaudoje rusų kalba išspausdino eilę straipsnių žurnale Archiv Veterinarnych Nauk 1906, 1910, Veterinarnyj Vrač 1911—1913. Lietuviškai — Arklių įplautis arba įnosės 1921, taip pat Medicinoje 1923, Židinyje 1935 (Atsiminimai). Buvo vienas iš Verslas žurnalo sumanytojų, Tėvų Žemės bendradarbis ir atsakingasis redaktorius.

Nuo 1922 buvo Kauno šaulių būrio pirmininkas ir garbės narys, vienas iš LFLS sporto sąjungos organizatorių, Gyvulių globos draugijos pirmininkas ir garbės pirmininkas, vienas iš Lietuvos Atgimimo draugijos steigėjų, pirmininkas ir garbės pirmininkas, vienas iš Tautininkų organizacijos organizatorių ir ilgai jos centro valdybos narys, Pažangos bendrovės revizijos komisijos narys, vienas iš verslininkų sąjungos steigėjų ir garbės narys, Amatbanko tarybos narys, vienas iš Jono Jablonskio fondo steigėjų ir valdybos pirmininkas, Medicinos draugijos garbės narys, Veterinarijos gydytojų sąjungos garbės narys, Kauno miesto tarybos narys. D. L. K. Gedimino ordino tarybos narys.

3) Juozas (1870 Marijampolės aps. Igliškėlių vl. Putriškių k. — 1927 Birštone) Andriaus (1) brolis. Spaudos draudimo laiku Sietyno, Artojo narys. Putriškiuose buvo Artojo draugijos skyrius, kuriam priklausė ir Juozas, Vincas bei Vladas Ambra-

ziejai, Vincas Kisielius, Petras, Viktoras ir Pijus Virkauskiai. Organizacija platino laikraščius ir atsišaukimus Daukšių apylinkėje. B. buvo įsteigęs Padovinio liaudies banką, buvo Padovinio valsčiaus viršaičiu.

4) Juozas (g. 1909 VII 5 Utenos aps. Leliūnų vl. Gulelių k.) ginklų ir mechanikos inžinierius. 1930 baigė augštesniąją technikos mokyklą Kaune, 1932 pirmą ginklavimo karininkų laidą. Lankė VDU technikos fakultetą, 1935—1937 taikomąją artilerijos mokyklą Fontainebleau Prancūzijoje, 1937—1939 augštąją ginklų fabrikacijos mokyklą Paryžiuje. 1932–1935 dėstė karo mokykloje ir jėzuitų gimnazijoje, 1929—1940 ginklavimo laboratorijoje Kaune, 1940—1941 Linkaičių ginklų dirbtuvių techninis direktorius, 1943—1944 Bakelito fabriko direktorius. Nuo 1946 L'Air Liquide bendrovės pradžioje Paryžiuje, paskiau Montrealyje, Kanadoje, tyrimo laboratorijos inžinierius.

J. Bulota

1933—1934 Kariūne išsp. Pasaulinė ginklų apžvalga. Nepriklausomojoje Lietuvoje (Kanadoje) veda skautų skyrių. 1948—1952 įpatentavo naujus plieno apdirbimo būdus.

5) Kęstutis (g. 1896 XI 16 Taline) diplomuotas inžinierius, 1930 baigęs Charlottenburgo augštesniąją technikos mokyklą Berlyne. 1930—1940 tarnavo Lietuvos geležinkelių žinyboje, paskiausiu metu ėjo Geležinkelių valdybos direktoriaus pareigas. Žymus sportininkas ir daugelio sporto šakų pionierius Lietuvoje. 1917 laimėjo Talino dviračių meistro titulą, 1922 Lietuvos dviračių lenktynių meistras. 1922—1929 greitojo čiuožimo lenktynėse laimėjo 20 pirmųjų vietų. Lietuvos sporto lygos steigėjuose. 1930—1933 LFL Sąjungos pirmininkas. 1941 VI 14 išvežtas į Sibirą.

6) Vytautas (g. 1898 XII 9 Taline, Estijoje) Jono Jurgio (2) sūnus. Teisininkas. Gimnaziją baigė Taline. 1922—1926 teisių mokslus studijavo Karaliaučiaus universitete ir 1928—1929 Lietuvos universitete. 1933—1944 buvo Šiaulių apygardos teismo prokuroro padėjėju, Kauno apygardos teismo prokuroru, Apeliacinių rūmų prokuroru. 1934 tardė Klaipėdos nacių vadus Neumanną ir Sassą. 1947—1948 Flensburgo DP jūrų mokyklos dėstytojas ir 1949 International Refugee Organisation 918 regiono juriskonsultas. Vienas iš Lietuvos sporto lygos steigėjų ir 1927—1928 jos vicepirmininkas. 1927—1928 Lietuvos Fizinio Lavinimosi Sąjungos pirmininkas.

Bulotienė-Steponovaitė Aleksandra (1891 III 22 Omske Sibire — 1941 VI vokiečių nužudyta Vilniuje) visuomenės veikėja. Baigusi gimnaziją Omske, studijavo Petrapilyje Augštajame moterų politechnikos instituto chemijos fakultete. Paskiau Šveicarijoje, iš kur 1913 atvyko į Vilnių ir ištekėjo už A. Bulotos. Rašytojos Žemaitės padedama, pramoko lietuviškai ir paskiau pati Žemaitę globojo. Nuo 1914 priklausė beveik prie visų Vilniaus lietuvių pažangiųjų organizacijų. Ypač daug dirbo Žiburėliui, kurio daug metų buvo pirmininkė. Karo metu jos rūpesčiu Žiburėlio draugija gavo lėšų iš Tatjanos komiteto. 1916—1917 su vyru važinėdama Amerikoje, Žiburėliui buvo surinkusi ligi 5000 dolerių. 1917 grįžusi iš Amerikos Petrapilin, kurį laiką dirbo Rusijos steigiamojo seimo rinkimo komisijoje ir paties steigiamojo seimo soc. rev. frakcijos sekretore. Grįžusi į Marijampolę, 3 metus buvo mokytoja Marijampolės realinėje gimnazijoje. 1928 stojo į LU teisių fakultetą. 1929 3 mėnesius buvo koncentracijos stovykloje Varniuose ir paskiau metus užsienyje ištremta. 1930 baigė universitetą ir buvo prisiekusio advokato padėjėja, nuo 1933 Marijampolės apygardos teismo kandidatė. Nuo 1927 Lietuvos Vaiko Draugijos Marijampolės skyriaus pirmininkė. Dar prieš I pasaulinį karą rusų kalba išvertė ir žurnale Sovrennik išspausdino kelias Žemaitės apysakas. Amerikoje bendradarbiavo Naujienose ir kt. 1926 pradėjo redaguoti lietuvių kalba laikraštį Socialistas, tačiau jo pirmas numeris 1926 pabaigoje nebuvo iš spaustuvės išleistas. Vokiečių ir rusų bolševikų karui prasidėjus, kartu su vyru Vilniuje buvo suimta ir vokiečių nužudyta.

Bülow Bernhard (1849—1929) vokiečių politikas, labai išsimokslinęs diplomatas. Dėl politinio takto daug metų galėjo sugyventi su Vilhelmu II. Nuo 1888 pasiuntinys Bukarešte, 1893—1897 pasiuntinys Romoje. 1897—1900 užsienio reikalų ministeris. 1900—1909 kancleris. 1905 gavo kunigaikščio titulą. Savo patarėjo F. A. Holsteino įtakoje pablogino Vokietijos politinę padėtį, nes nesugebėjo sukliudyti susidaryti vad. Entantei. Nenuosekli B. politika buvo ir 1905 Marokos krizės metu. Ypač pablogino santykius su Rusija, nes B. 1908 rėmė Austriją, prisijungusią Bosnijos ir Hercegovinos provincijas. 1909 Vokietijos parlamente B. finansinės reformos projektas buvo atmestas, ir jis turėjo atsistatydinti. 1914—1915 Romon buvo siųstas vokiečių atstovu, italus palenkti vokiečių ir austrų pusėn. Bet ir šio uždavinio jam ne-

pasisekė įvykdyti. Išsp. Deutsche Politik 1916, Denkwürdigkeiten 1930–1931, Grundlagen der diplomatischen Verhandlungen bei Kriegausbrüche 1920, Reden 1903–1909. *E. Brandenburg* Vom Bismarck zum Weltkrieg 3 leid. 1939.

Bulutas Stasys (g. 1875 Kauno aps. Raudondvario vl. Iščionių k.) knygnešys. Pasienio sargybos buvo suimamas, sumušamas ir kalinamas. Kartą peršautas. bet pabėgo nuo sargybinių. Išvažiavo į JAV.

Bulvaras (pr. boulevard) viduramžiais kiekvienas pylimas, supąs miestą. Miestams augant, pylimai buvo naikinami, o jų vietoje pradėta sodinti medžiai alėjomis. Dabar B. vadinama medžiais apsodinta aikštė.

Bulvarinė literatūra. B. L. sąvoka atsirado Prancūzijoje antrosios imperijos metu. Tai tuo vardu imta vadinti liaudies literatūra, pritaikinta bulvarų ir pigiųjų teatrų lankytojų skoniui. Vėliau B. L. sąvoka gavo neigiamą reikšmę, ir dabar ji taikoma menišku atžvilgiu menkaverčiams literatūros raštams. B. L. tikslas patraukti skaitytoją pigiais efektais, nusikaltėlių, seklių žygiais, gatvės sensacijomis.

Bulvė 1) Karklavijas (Solanum dulcamara L.) džiugmiečių (Solanaceae) ilgametis augalas, savaime augąs apydrėgniuose krūmynuose ir paupiais. Jo jaunesni stiebeliai vartojami medicinos reikalams. Jokių į bulvę panašių sustorėjimų savo šaknyse neturi, ir dėl to paprastai tevadinamas karklaviju.

2) Kiauliauogė (Solanum nigrum) daržuose ir dirbamoje žemėje savaime auganti vienametė piktžolė. Jos vaisiai panašūs į juodas uogas. Seniau buvo laikoma vaistiniu augalu, dabar tik vietomis vartojama liaudies medicinoje.

Bulwer Henry Lytton (1801—1872) anglų diplomatas ir rašytojas. Išsp. France: Social, Literary and Political 1834—1836, An Autumn in Greece 1826, Historical Characters 1867, Byron 1835, Palmerston 1870—1874.

Bulwer-Lytton George Edward (1803 — 1873) anglų rašytojas ir politikas. 1831—1841 ir 1852—1866 parlamento narys, 1858—1859 kolonijų ministerio sekretorius. Išsp. poemas The new Timon 1846, King Arthur 1848, Saint Stephens 1860, dramas The lady of Lyons 1838, Richelieu 1838, Money 1840, apysakas Falkland 1827, Pelham 1828, Ernest Maltravers 1837, Night and morning 1841, The Caxtons 1850, My novel 1853, istorines apysakas Last days of Pompeii 1834 (Pompėjos paskutinės dienos, — išversta beveik į visas kalbas), Leila, or the siege of Granada 1838, Harold 1848, Pausanius 1876, eilėraščių rinkinius The pilgrims of the Rhine 1834, The haunted and the haunters 1859, fantastinius romanus A strange story 1862, The coming race 1871, The Parisians 1873.

T. H. Escott E. Bulwer 1910.

Bulvės priklauso Solanum genties Tuberarium sekcijai. Ši sekcija apima ne tik auginamąsias formas, bet ir daug laukinių rūšių, — iš viso gal net per 100. Seniau buvo manyta, kad visos kultūrinės B. yra Solanum tuberosum rūšies. Iš tikrųjų buvo rasta, kad kultūrinių B. grupė yra 14 rūšių. Europoje ir Š. Amerikoje auginamos B. yra S. tuberosum rūšies. Daugumas, auginamų P. Amerikos Andų kalnuose, priklauso S. andigenum rūšiai. Kitos 12 kultūrinių rūšių tereikšmingos Andų kalnų srityje.

P. Amerikos bulvės piešinys 1579

Kada kultūrinės B. formos yra sudarytos, tiksliai nežinoma. Bet kai ispanai 1524 atvyko į P. Ameriką, jie rado vietinius gyventojus auginant daug B. veislių, kurių gumbai buvo vartojami valgiui. Kur kultūrinės formos sudarytos, taip pat gerai nežinoma. Spėjimas, kad jų gimtinė bus Amerikos kontinentai, daugiausia patikimas, nes kultūrinėms gimininges laukinės B. dar ir šiandien auga augštumose nuo JAV pietvakarių ligi P. Amerikos pietinės dalies, ypač Bolivijoje ir Peru žemėje. Visos šios rūšys auga vėsiame klimate: prie pusiaujo jos auga tik didelėse augštumose, bet neauga atogrąžinėje srityje.

Manoma, kad B. pateko Europon per Airiją arba per Ispaniją. Manomasis B. išsiplėtimo kelias Europoje būtų toks: iš Ispanijos B. pateko Italijon, iš ten XVII a. į Austriją, toliau į Vokietiją, Šveicariją ir Prancūziją. Pačioje pradžioje B. buvo auginamos tik botanikos soduose. Vėliau jos imta auginti maisto reikalams. Betgi europinė liaudis pradžioje B. priėmė tik labai nenoriai, ypač kai vyriausybė ėmė jas prievarta brukti. Fridrichas Didysis nekartą siuntė savo dragūnus į M. Lietuvą malšinti ūkininkų, kurių nenoras tuos „Teufelsapfel" auginti dažnai išsiveržda vo sukilimu. Tokių sukilimų būta ir Rusijoje.

Lenkijon, o iš jos Lietuvon pirmą kartą B. pateko po 1683 Sobieskio žygio į Vieną. Augusto III laikais jas plačiau pradėjo veisti Lenkijoje kolonistai iš Saksonijos, o ligi Augusto III valdymo pabaigos 1763 jos paplito ir Lietuvoje. Dar apie pusę XIX a. B. buvo Lietuvoje įvairiais vardais vadinamos. M. Valančius savo Antano Tretininko

Pasakojimuose įrašė šiuos žemaitijoje vartojamus vardus: bulbės, kartopelės, roputės, dūlės, erčiukai, pumpučiai.

Dabar B. yra auginamos visuose kontinentuose. Jų svorio centras yra vidurio Europoje — Belgijoje, Olandijoje, Airijoje, Vokietijoje, Lenkijoje ir Čekoslovakijoje, kur išauginama apie 40% visų žemynų B. derliaus. Lietuvoje 1934—1938 B. buvo apsodinama vidutiniškai 6,6% ariamosios žemės ir vidutiniškai buvo gaunama 120 dvigubų centnerių iš 1 ha. Šis derlius buvęs kiek mažesnis už Europos vidurkį ir kiek didesnis už visų kontinentų vidurkį.

B. sudėtis priklauso nuo veislės ir nuo sąlygų, kuriose jos auga, — būtent, nuo fizinės ir cheminės dirvos sudėties, trąšų rūšies ir kiekio, klimato, auginimo būdo. Dėl tų priežasčių B. sudėtis yra labai nepastovi. Betgi vidutiniškai B. gumbas susideda iš 75—80% vandens, 11—20% (kartais daugiau) krakmolo, 1,5—2,0% proteinų ir 2—3% medienos bei pelenų. Cukraus normaliame gumbe būva tik labai mažas procentas. Sausos medžiagos procentas B. gumbe esti augščiausias išoriniuose sluogsniuose ir krinta, eidamas į centrinę dalį. Įvairiose B. dalyse randama nedidelis kiekis nuodingos medžiagos solanino, kurio yra daugiausia vaisiuose, jaunų ūgių akelėse. B. verdant, ypač nuluptas, solanino nebelieka.

B. yra vienametis augalas, išaugąs iš sėklų ar gumbų. B. gumbas yra sutrumpėjęs ir sustorėjęs požeminis stiebas, kurio akelėse paslėpti pumpurai su būsimųjų stiebų pradmenimis (centrinių ir keliais šoniniais). Dėl to viena akelė gali išauginti kelis stiebus. Akelės gumbe išdėstytos spirališkai. Viršūninė akelė paprastai dygsta pirmoji. Žiedynai išauga lapų pažastyse. Žiedai tame pačiame žiedyne išsiskleidžia palaipsniui, pradedant nuo apačios. Vabzdžiai žiedų veik nelanko, nes juose nėra nektaro. Žiedo vainikėlis yra penkialapis, baltos, geltonos, violetinės ar mėlynos spalvos. Vaisius yra žalia uoga, išauginanti daug smulkių sėklų.

B. veislės surandamos arba jų selekcija daroma keliais būdais. Seniausias žinomas būdas yra vad. klonų selekcija, t. y. gumbų atranka iš turimosios medžiagos. Šiuo metodu dirbant, B. savybės iš esmės nepakeičiamos: genotipas lieka tas pats, nebent kokia priimtina somatinė mutacija gali būti atrinkta (šiuo atveju genotipas būtų pakeistas per mutaciją). Klonų selekcija turėjo nemažos reikšmės, apvalant B. veisles nuo virusinių ligų. B. selekcijos moderniškoji kryptis — kryžiavimo būdu pakeisti genotipą, o vėliau atrinkti pageidaujamąsias formas. Visos B. veislės yra heterozigotinės dėl daugelio faktorių. Todėl jas sukryžiavus, gautosios pirmosios kryžiavimo generacijos augalai vienas nuo kito daugiau ar mažiau skiriasi. Kiekvieno tokio augalo gumbai gali duoti pradžią naujai veislei, jei tas augalas pasirodytų pranašesnis už kitus. Kryžiavimui imta vartoti ir kaikurios laukinių B. rūšys, pvz. S. demissum, kurių hibriduose randama atsparių B. marui augalų. Kryžiavimo būdu yra gautos ir B. vėžiui atsparios veislės. Įvaisos metodas B. selekcijoje irgi bandomas vartoti, bet gerokai veislių neapsivaisina savomis žiedadulkėmis, o kaikurių kitų veislių žiedadulkės abortuoja.

B. veislės klasifikuojamos įvairiomis sistemomis. Pagrindiniai klasifikavimo būdai: 1) pagal sunaudojimo būdą, 2) pagal ankstyvumą ir 3) pagal morfologines savybes. Pagal sunaudojimo būdą B. veislės skirstomos į 1) valgomąsias (geras skonis, negilios akelės), 2) pramonines (daug krakmolo), 3) pašarines ir 4) ūkines (tinkančias pašarui, valgiui, net pramonei). Pagal ankstyvumą bulvių veislės skirstomos į 1) ankstyvąsias, kurių vegetacijos periodas yra 70—100 dienų, 2) vidutinio ankstyvumo — 100—120 dienų, 3) vidutinio vėlyvumo — 120—140 dienų, 4) vėlyvąsias 140—160 dienų ir 5) labai vėlyvas daugiau kaip 160 dienų. Morfologinis B. veislių klasifikavimas daromas pagal 1) šviesos daigų spalvą, 2) gumbų spalvą, 3) mėsos spalvą, 4) gumbų formą, 5) akelių gilumą, 6) stiebų statumą, 7) lapų suskaldymą, 8) žiedų spalvą.

B. geriausiai tinka vidutinio šiltumo klimatas. Geriems derliams gauti reikia, kad vasaros pradžia būtų šilta, kad vandeniu būtų vienodai aprūpinta augimo metu ir kad peržydėjus būtų pakankamai saulės. Užsitęsusios sausros ar kritulių perteklius sumažina derlių ir jo kokybę. Persausais metais B. derlius mažas, bet gumbai labiau krakmolingi. Perdrėgnais metais derlius dažnai būva nemažas, gumbai turi palyginti nedaug krakmolo, ir nemažas pavojus gumbams dirvoje supūti.

Pačios geriausios dirvos B. yra humingi, purūs priesmėliai bei priemoliai. Gerai išdirbti durpynai taip pat tinka. B. šaknys nėra labai stiprios. Todėl tik puriame dirvožemyje jos tesugeba pasiekti gilesnius sluogsnius ir paimti pakankamai vandens. Dėl šios priežasties sunkios, supuolančios dirvos B. nelabai tinka. Labai sausi ir neturtingi smėliai B. mažai tetinka, nes derliai gaunami permenki palyginti su auginimo išlaidomis. Neperdidelį dirvos rūgštumą B. pakelia gerai, o šarminės reakcijos dirvose, nors B. auga ir patenkinamai, kaikurios ligos kiek dažniau pasireiškia.

Sėjomainoje B. turi nevisada pastovią vietą. Galima auginti net kelerius metus iš

eilės toje pačioje vietoje. Jei B. trešiamos mėšlu, sėjomainoje joms tinka betkuri vieta, bet ypač po lubinų, dobilų ir kitų ankštinių. Netrešiant B. mėšlu, geriau parinkti priešvaisių, jau gavusį mėšlo, arba po gerai pasisekusių ankštinių. Po B. ypač tinka sėti javai, net ankštiniai.

Dirva B. reikia išdirbti giliau, kaip javams, nors jų reikalavimai šiuo atžvilgiu nėra tokie dideli, kaip šakniavaisių. Iš rudens laukas reikia supurinti bei suarti. Juo lengvesnė žemė, juo mažiau ji tenka judinti pavasarį prieš sėją, nes drėgmė pravartu taupyti. Mėšlo duodant pavasarį, neišvengiamai tenka arti. Sunkesnėse dirvose mėšlu geriau rudenį trešti, o lengvesnėse — pavasarį. Mėšlo mažoka turint, ar jei dirva nederlinga, reikia trešti mineralinėmis trąšomis. Kalio trąšos ypač reikalingos lengvose ir durpinėse dirvose. Azotinės ir fosforinės trąšos naudingos visose dirvose.

Sodinti geriausiai tinka vidutinio didumo gumbai (60—80 g). Dideli gumbai galima pjaustyti, bet taip, kad bent viena

Bulviakasis Lietuvoje

sveika akelė būtų kiekvienoje dalyje. Ankstyvąsias B. gera padaiginti šviesoje prieš sodinimą. Sodinti tik į pradžiuvusią ir įšilusią dirvą. Sodinama įvairiais būdais: kastuvu, plūgu, Jordano žymėtoju bei kaupiku, specialiomis mašinomis. Atstumas tarp eilių 50—60 cm, eilėse 30—50 cm; sodinimo gilumas 5—10 cm.

B. derlius nuimamas bulvinėmis šakėmis, išariama plūgu, ar nukasama specialiomis bulviakasėmis mašinomis. Derlių renkant, reikia surūšiuoti: pačios mažosios B. sušeriamos, o didieji gumbai laikomi per žiemą ar kol sunaudojama. Geriausia B. laikymo temperatūra yra 3—5° C. Žiemą B. laiko rūsiuose arba kaupuose. Kad ir kažkur būtų B. laikomos, svarbu, kad temperatūra būtų maždaug pastovi, kad vandens iš dirvos ar kitur nepribėgtų, kad oras laisvai keistųsi. Taip pat reikia pasirūpinti, kad didžiųjų šalčių metu B. neperšaltų.

Žemės Ūkio Vadovas II 1935; *Th. Remy* Handbuch des Kartoffelbaues 1928; *H. A. Jones* and *J. T. Rosa* Truck Crop Plants 1928; *W. Stuart* The Potato 1937.

B. ligos. B. serga dėl parazitinių grybų, dėl bakterijų, dėl vad. virų. Nuo parazitinių grybų pareina B. puvinys, arba maras, B. rauplės, B. šašai, B. vėžys, B. lapų sausligė. Bakterijos sukelia vad. juodąją kojelę, apskritą bakteriozę ir kt. B. lapų susisukimas, B. mozaika ir B. dryžligė yra virinės B. ligos. B. maras pareina nuo grybo bulviakasio paprastojo (Phytophthora infestans), dėl kurio B. pasidaro dėmėti pūvančiomis dėmėmis ir apauga dėmių pakraščiais apatinėje lapų pusėje grybo konidijakočiais su konidijomis. Pastarosios apkrečia B. gumbus žemėje, ir jie taip pat pasidaro dėmėti, švino spalvos įdubusiomis dėmėmis — pradeda pūti. Apsauga: sodinti tik gerai atrinktus sveikus gumbus, B. laikyti gerai vėdinamuose, sausuose ir nešiltuose rūsiuose arba kitokiose panašiai prižiūrėtose patalpose, bulviakasyje nedangstyti B. nesveikomis pūvančiomis virkščiomis,prieš pat ligai prasidedant, nupurkšti virkščias Bordeaux skystimu. B. vėžys, pareinąs nuo rupiojo bulvinio grybo (Synchytrium endobioticum). Šio grybo veikiami, B. gumbai apauga nelygaus paviršiaus supūvančiomis karpomis. B. apsikrečia iš dirvos, kur grybas daug metų išsilaiko nežūdamas. Paprastosios B. rauplės, pareinančios nuo laibagrybių (Actinomyces), B. gumbus paprastai nedaug tesužaloja. B. jomis serga šarmiškos reakcijos dirvose. Piktosios B. rauplės, kurių priežastis pinčiasporė (Spongospora subterranea), yra labiau nuostolingos. Kai B. gumbai apauga tamsiai rudais lengvai nuskutamais Hypochnus solani grybo sukietėjimais, sakome, B. šašais sergant. Šis grybas gali pakenkti ir B. diegams, ir aptraukti baltu arba rusvu valkčiu stiebų žemgalius prie žemės. B. lapų sausligė, dėl kurios ant lapų atsiranda sausų rudų dėmių, pasirodo kiek anksčiau, kaip B. maras. Ši nuo grybo Alternaria solani pareinanti lapų liga yra retesnė, kaip B. maras. Gelsvų dėmių B. lapuose susidaro dėl Cercospora concors. Kovai su sausligė ir B. cercospora gali būti pavartotas Bordeaux skystimas. Apatiniai, vėliau ir kiti B. lapai nugelsta ir visas augalas nyksta ir paruduoja, kai vedamuosiuose augalo induose apsigyvena grybas Verticilium alboatrum. Vedamuosiuose induose gali apsigyventi ir lielių (Fusarium) rūšys. Rūsiuose dėl šių grybų gali sausai arba šlapiai supūti nemažas B. gumbų nuošimtis. B. stiebų žemgaliai pajuoduoja, o visas augalas lieka mažo ūgio ir nugeltusiais, kiek susisukusiais lapais dėl bacilos Bacillus phytophthorus. Kitos bakterijos labiau pūdo gumbus lauke arba rūsyje (Bacterium sepedonicum, Bacillus carotovorus ir kt.). Nuostolius gali sumažinti rūpestinga nesveikų gumbų atranka, B. į rūsius pilant

ir sėklinę medžiagą pavasarį paruošiant, iš lauko nesveikų augalų pašalinimas, sėjomainos prisilaikymas, sveikai užaugintų augalų derliaus sėklai vartojimas. Ypač svarbu sėklai nevartoti gumbų tokių B., kurios serga virinėmis ligomis: mozaika, lapų susisukimu, dryžlige, lapų garbanotumu.

Žemės Ūkio Vadovas 2 leid. 1935; *T. P. Dykstra* Potato Diseases and their Control, U. S. Dep. Agr. Farmers' Bull. No. 1881, 1941.

Bulvičius 1) Juozas (1876 Bartininkuose — mirė vokiečių okupacijos metu) knygnešys, Bartininkuose ir Gražiškiuose įkūręs Sietyno skyrius. 1897 daugelį sietyniečių suėmus ir juos paskiau iš Lietuvos ištrėmus, ar privertus į JAV pasitraukti, B. ir toliau platino knygas ir laikraščius ne vien savo apylinkėje, bet ir daug toliau. Spaudą leidus, bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke 1908 ir kt. Nepriklausomybės laikais buvo Vilkaviškio žemės ūkio kooperatyvų Žemdirbių Vienybė ir Grūdas steigėjuose.

2) Petras (g. 1874 VI 29 Bartininkuose) Juozo (1) brolis, kunigas. 1881—1886 mokėsi Bartininkų pradžios mokykloje, 1886—1893 Suvalkų ir Marijampolės gimnazijose. 1893—1898 Seinų kunigų seminarijoje. Ten besimokydamas, platino laikraščius ir knygas. 1898 nuvyko į Varšuvą kunigu įšventinti, tačiau ryšium su Vonsiackio iškelta Sietyno byla, tik ten atvykęs, tuojau buvo suimtas, kalintas Varšuvoje X paviljone ir už lietuviškų laikraščių platinimą bei Sietynui priklausymą gavo 6 mėnesius kalėjimo ir 2 metus ištrėmimo. Įnešęs užstatą, buvo paleistas, o 1898 XII 1 vysk. Baranausko įšventintas kunigu. Bet vėl buvo suimtas ir uždarytas į Petrapilio kalėjimą. Vysk. Baranauskui užtarus, buvo iš kalėjimo išleistas, bet tuojau ištremtas Sibiran į Blagoveščenską prie Amūro. Nuo 1900 buvo Vladivostoko kuratu ir Vladivostoko katalikų parapiją padarė dekanatu su 6 bažnyčiomis. Nuo 1909 Irkucko kuratas. Čia įkūrė bažnyčias Zimoje ir Inokentjevskoe. 1905 parvykęs Lietuvon atostogų, 1906 už pasakytą Pajevonyje pamokslą vėl buvo ištremtas. 1913 ėjo kunigo pareigas Petrapilyje, 1914 klebonas Posinyje, Latgalijoje. Nuo 1918 Lietuvoje. Buvo vikaru Virbalyje, 1920—1921 buvo Kauno Šančių karo kapelionu, 1921 įsteigė Aleksoto parapiją, buvo klebonu Veiveriuose, Bartininkuose, nuo 1931 Endriejave. Nuo 1905 bendradarbiavo Lietuvių Laikraštyje, Vilniaus Žiniose, Šaltinyje, Viltyje, Lietuvos Mokykloje, Pavasaryje, Trimite, Draugijoje, Ganytojuje, Sargyboje. Atskirai: Alus, vynas ir degtinė 1908, Pamatinės ūkio žinios 1912.

3) Vytautas gen. štabo majoras. Vilniaus universiteto sporto instruktorius, atskiru leidiniu išleidęs Karinį valstybės rengimą 1939. Pirmojo bolševikmečio metu paskirtas 179 šaulių divizijos štaban Vilniuje, 1941 išvežtas į Sibirą.

Bulviečiai (Solanaceae) dviskilčių (Dicotyledones) šeimos, Tubiflorae eilės augalų šeima. Yra ligi 1700 rūšių, augančių daugiausia atogrąžos kraštuose, bet ir vidutinio klimato kraštuose. Žolės arba sumedėję augalai. Tarp jų yra daug vaistingų ir nuodingų augalų, pvz. drignė, durnaropė, šunvyšnė, mandragora.

Bulvikio ragas Kuršių kopų kyšulys tarp Preilos kaimo ir Nidos, 10 km į vakarus nuo Ventės rago.

Būmanis Aleksandrs (1881—1937) latvių teisininkas, 1915 centrinio latvių komiteto pabėgėliams šelpti juriskonsultas. 1918 grįžęs Latvijon, nuo 1920 Rygos apygardos teismo pirmininkas, nuo 1921 Latvijos universiteto civilinės teisės docentas, nuo 1931 profesorius. 1920 žurnalo Tieslietu Vēstneša redaktorius, nuo 1928 Latvių enciklopedijos vyriausias redaktorius. Išvertė G. Merkelio Die Letten. Blaumanio pjesėms Skroderdienas Silmačos ir Trines grėki sukomponavo muziką bei dainas.

Bumbliavaisiai (Saliceae) ž. Gluosniečiai.

Bumblių miškas Kretingos aps. Kartenos vl., 649 ha ploto. Šiaurės dalyje augiavietė banguota, vidurinėje augštutinio tipo. Pietuose esama žemų šlapių vietų. Dirvožemis priemolio, durpžemio. Eglynai su pušų priemaiša. Medynai III–IV augštumo, brandaus amžiaus; skalsumas 0,6.

Bumerangas sviedžiamasis ginklas, vartojamas australiečių ir Didžiojo vandenyno salų gyventojų paukščių ir smulkių žvėrių medžioklėje. Grįžtamasis B. paplitęs Australijoje. Jo savumas toks: pasiekęs taikinį, jis atšoksta ir vėl grįžta į sviedėją. XX a. Europoje paplito kaip sporto įrankis.

Bumke Ostwald (1877 — 1950) vokiečių psichiatras, nuo 1924 profesorius Münchene. Išsp. Kultur und Entartung ²1922, Lehrbuch der Geisteskrankheiten ²1924, Psychoanalyse 1931, Erinnerungen und Betrachtungen 1952.

Bumšas Bronislovas (g. 1888 VI 13 Rietavo vl. Labardžių k.) kunigas visuomeninkas. Baigęs Petrapilio dvasinę seminariją ir akademiją, 1913 įšventintas kunigu. 1914 Bobruisko kapelionas. Vadovavo Lietuvos komitetui nukentėjusiems nuo karo šelpti, įkūrė Bobruisko, Baranovičių ir Rogačevo apskrityse lietuviškų mokyklų, prieglaudų, dirbtuvių. 1917 dalyvavo lietuvių seime Petrapilyje. Suformulavo pasilikusią neigyvendintą Lietuvių katalikų tautininkų programą. 1917—1918 Pskovo gimnazijos kapelionas ir lenkų gimnazijos direktorius. Karui baigiantis, per frontą gabenc

grįžtančius į Lietuvą lietuvius. Lietuvoje 1918 Kauno Saulės mokytojų seminarijos kapelionas, nuo 1919 Kauno įgulos kapelionas, įkūręs Kareivių prietelių draugiją. Kauno įgulos kareivių klube drauge su K. Glinskiu įkūrė dramos teatro Vilniaus studiją. Kelių bažnyčių Kaune rektorius. 1921 išvyko į JAV, kur katalikų universitetui kurti ir moksleiviams šelpti surinko ligi 75.000 dolerių, Šaulių Sąjungai apie 8000 dolerių. Jo iniciatyva ir planu buvo pastatyta Grand Rapids, Mich. lietuvių bažnyčia. Keletą metų buvo Laivo ir Draugo redaktorius, Amerikos Lietuvių katalikų laikraščių sąjungos pirmininkas. 1925 grįžęs Lietuvon, buvo Šaltinio redaktoriumi, paskiau vikaru Anykščiuose, Šeduvoje, Kaune, nuo 1936 Vadaktų klebonas. 1930 išvyko į P. Ameriką išeivių reikalais Argentinoje, Urugvajuje ir Brazilijoje. Argentinoje redagavo Švyturį ir įsteigė katalikų žurnalą Tiesą. 1935 grįžo Lietuvon. Bendradarbiavo Ateityje, Draugijoje, Vadove, Vade (Petrapilyje), Tiesos Karde, Laisvėje, Ryte, Panevėžio Balse, Tiesos Kelyje. Skyrium: Be Bažnyčios nėra išganymo 1913, Disputas su biblistais, Katalikų Veikimo Centras.

Buna sintetinė guma butadeno pagrindo. B. pavadinimas sudarytas iš žodžių **but**adenas ir **na**tris pirmųjų dviejų raidžių. Pradžioje jis buvo vartojamas katalizatoriumi. B. gamyboje prie butadeno primaišoma arba stireno, arba akrilonitrilo. Pirmuoju atveju gautoji sintetinė guma vadinama B.–S., antruoju B.–N., arba perbunanu.

B.–S. pradėta gaminti Vokietijoje 1935. Ji daugiausia naudota automobilių padangoms ir kameroms. Jos sudėtin įeina ligi 75% butadeno ir ligi 25% stireno. Tam tikromis aplinkybėmis šie du junginiai polimerizuojasi, t. y. jungiasi į milžiniškas molekulas. Polimerizacija atliekama emulsiniu būdu. Į garais šildomus dengtus katilus pilama nustatyto kiekio vandens ir dedama muilo, stireno, butadeno, katalizatoriaus ir reguliatoriaus. Muiluotame vandenyje atsiranda šių visų medžiagų emulsija ir gaunamas reakcijai reikalingas glaudus reagentų sąlytis. Ši emulsija maišoma 12—14 valandų 50° temperatūroje. Muiluotame skystyje gaunama sintetinės gumos molekulų dispersija, panaši į natūralų gumos lateksą. Pridedama tam tikro antikatalizatoriaus reakcijai sustabdyti, ir gautoji guma stabilizuojama kuriuo nors antioksidantu. Atskiriamas į gumą nepaverstas butadeno ir stireno likutis. Emulsijon pridėjus valgomosios druskos ir rūgšties arba aliuminio sulfato, guma atsiskiria nuo vandens ir iškyla į paviršių smulkių grūdelių pavidalu. Grūdeliai nugriebiami, plaunami, džiovinami ir presuojami tam tikro svorio ir formos gabalais.

Panaši į B.–S. Amerikoje gaminama sintetinė guma, vadinama GR–S guma.

Panašiu būdu B.–N. arba perbunaną, gaminant, stireno vietoje prie butadeno primaišomas akrilonitrilas. Dideliais kiekiais B.–N. pradėta gaminti 1939 Vokietijoje. Ji sunkiau apdirbama, bet yra atspari alyvai ir svarbi tokių dalykų gamybai, kuriems tas atsparumas yra būtinas: vamzdžiams benzinui pilstyti, spaustuviniams velenams, konvejerių diržams, kaikurioms automobilių ir lėktuvų dalims. Panašios (B.–N.) sudėties Amerikoje gaminama sintetinė guma, vadinama GR–A guma.

II pas. karo metu bendra metinė sintetinės gumos gamyba buvo prašokusi 900.000 tonų. Taikos metu ši gamyba perpus sumažėjo.

Bunche Ralph J. (g. 1904) JAV diplomatas, kolonijų klausimų specialistas, juodosios rasės. Antropologijos profesorius Harvardo universitete. 1946 pradėjo dirbti Valstybės departamente. 1947 Jungtinių Tautų paliaubų komisijos tarp Izraelio ir arabų valstybių generalinis sekretorius. Žuvus Bernadotte, tos komisijos pirmininkas. 1950 gavo Nobelio taikos premiją. 1954 Bostono universitetas suteikė jam garbės daktarą. Išsp. A World View of Race 1936.

Bunčukas poros metrų ilgio nendrinė lazda su auksiniu bumbulu viename jos gale (Turkijoje su mėnulio ragu). Iš Turkijos buvo paplitusi ir kituose kraštuose. Lietuvoje ir Lenkijoje B. buvo hetmonų, augštų valdininkų valdžios ženklas.

Turkų bunčukas

Bundas (vok. — sąjunga) žydų darbininkų sąjunga ir politinė partija Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje. Ši socialdemokratų žydų organizacija susidarė XIX a. 80-siais metais Vilniuje, Minske, Varšuvoje. 1897 Vilniaus suvažiavime ji buvo įkurta B. vardu. Ilgai veikė kaip Rusijos socialdemokratų partijos dalis, 1903 iš jos išstojo, 1906 atgal grįžo. Ligi 1920 Rusijoje laikėsi socialdemokratų ideologijos ir taktikos, bet 1920 virto komunistų partijos dalimi. Tik dalis B. narių Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje veikė ir vėliau, nepareidami nuo komunistų.

Bundinis ežeras Utenos Švenčionių aps. Pliaušės baseine (Almajo ežero, Almajos, Ašeko ir Linkmeno ežero, Unksties, Asalnų, Lūšio, Šakarvo ir Žeimenio ežero, Žeimenos, Neries), 2 ha ploto, ties Papliaušio kaimu.

Bundza 1) Davids (1871—1901) latvių veikėjas JAV, 1898 IV—1900 IV Bostone, Mass. leidęs ir redagavęs socialistinį mėnesinį laikraštį Auseklis. J. Šliūpo 1900 išleistai Latvių tautai kitkart ir šiandien parašė dalį apie latvius svetur.

2) Motiejus (1848 Šakių aps. Paežerėlių vl. Liepalotėlių k. — 1931) knygnešys, pradėjęs šį darbą nuo 1876, skleidęs knygas labai plačioje apylinkėje, pasiekdamas ir Babtus. Už knygų platinimą keletą kartų buvo kalintas Kalvarijos kalėjime.

3) Stasys Algimantas (g. 1907 II 11 Viduklėje) žurnalistas. Išėjęs Raseinių gimnaziją, nuo 1925 pradėjo bendradarbiauti Lietuvoje, paskiau Lietuvos Žiniose, Ryte, Ūkininke, Mūsų Momente, Lietuvos Aide, Mūsų Balse, Šiaurės Lietuvoje. Nuo 1933 III buvo Šiaurės Lietuvos redaktoriaus pavaduotoju ir Mūsų Balso, Biržų Žinių, Mūsų Krašto techniniu redaktoriumi. Yra redagavęs Šiaulių Žinias, Šiaulių Aidą, jaunųjų literatų kolegijos Šiauliuose žurnalą Tašką. Išsp. eilėraščių rinkinį Ties žydinčiais veidais 1932.

Bungalow 1) europiečių gyvenamosios vietovės, kvartalai Indijoje. Seniau taip pat vadintos anglų valdžios Indijoje laikytos įstaigos, viešbučiai ir pastotės turistams iš Europos.

2) JAV vieno buto namas.

Bungar, bungarum, Colubridae šeimos, Elapinae pošeimio didelių pavojingų gyvačių grupės Indijoje vardas, iš kurio sudarytas mokslo terminas Bungarum šių gyvačių genčiai žymėti. Rūšis Bungarus fasciatus yra ligi 1,75 m ilgio, juoda arba juodai melsva su geltonais skersiniais žiedais. B. coeruleus ligi 1,4 m ilgio, juodo, su siaurutėmis balsvomis skersinėmis juostomis. Abi rūšys minta mažais žinduoliais, žalčiais, driežais. Jų įkandimas gali būti mirtinis žmogui, šunims, vidutinio didumo gyvuliams.

Bunge 1) Friedrich Georg (1802—1897) teisės istorikas, daugiausia tyrinėjęs Latvijos ir Estijos teisės praeitį. 1831—1842 Tartu universiteto profesorius. Vėliau komisijos narys Taline Pabaltijo teisei kodifikuoti. Nuo 1865 dirbo Vokietijoje. Išsp. Geschichte d. liv-esth und curländisches Privatrechts 1862, Das Herzogtum Esthland im XIII u. XIV Jhrh. 1879, Liv-esth und curländisches Urkundenbuch nebst Regesten 1859—1890, Liv-esth und curländische Urkundenregesten 1881 ir kt. 1842—1854 redagavo Archiv für Geschichte Liv-Esth-und Curlands.

2) Gustav (1844—1920) chemikas ir fiziologas. Tartu ir Baselio universiteto profesorius. Neovitalizmo atstovas, abstinentų sąjūdžio veikėjas. Išsp. Lehrbuch der physiologischen und pathologischen Chemie 1887, Lehrbuch der Physiologie der Menschen 1901, Lehrbuch der organischen Chemie für Mediziner 1906 (²1913; J. Krasausko lietuviškas vertimas 1923), Alkoholfrage 1887 (kun. K. Marmos lietuviškas sutrumpintas vertimas — Kova su alkogolizmu 1912).

Bunyan John (1628—1688) anglų rašytojas, profesijos skardininkas, Bedfordo baptistų bendruomenės pamokslininkas. Smerkė gyvenimo malonumus ir linksmybes ir visus šaukė atgailauti. Už pamokslų sakymą be leidimo kelis kartus buvo kalinamas. Išgarsėjo savo plačiai skaitoma knyga—The Piligrim's Progress 1678 — 1684. Išspausdino The Holy War 1682. Lietuviškai išversta jo Szwents Karavimas 1812 (P. Kuršaičio naujai ištaisytas 1852), Krikszczionės Kelione i aną iszganitingą Amžių 1804, 1818, 1859, 1860, 1864, 1877, 1878 (Matukačio naujas vertimas), 1882, 1905, 1906, Tikras Dangun Bėgimas 1818, 1870, 1899.

J. Bunyan

J. Lindsay J. B. 1937.

Bunikevičius Volk Mykolas (g. 1831 Seredžiuje — m. XX a. pradžioje) rusų karininkas, dalyvavęs Lietuvos ir Lenkijos 1863 sukilime Micevičiaus ir kituose būriuose. Sužeistas emigravo į Prancūziją.

Bunin Ivan (1870—1953) rusų rašytojas. Pirmoji jo eilėraščių knyga išspausdinta 1891. Vertė vakarų Europos rašytojų veikalus rusų kalba (J. Byrono, Tennysono, Longfellow) ir 1903 už vertimus gavo Puškino premiją. Nuo 1909 Rusijos akademijos narys. 1919 emigravo Prancūzijon. 1933 gavo Nobelio literatūros premiją. Jo romanų ir apysakų temos iš rusų kaimo ar dvarų gyvenimo, kurį pavaizduoja realistiškai, bet su rezignuojančiu pesimizmu. Išsp. Gospo-

I. Bunin

din iz San Franciska 1921, Mitina liubov' 1924, Žizn' Arsenjeva, Božje drevo 1931, Istoki dnej, Temnyja alei 1943, Vospominanija 1950. Atsiminimuose yra daug taiklių rusų rašytojų kūrybos bei jų asmeninio išgyvenimo apibūdinimų. Raštų rinkinys 11 tomų 1934—1936.

Lietuviškai P. Povilaitis išvertė Ponas iš San Francisco (Naujoji Romuva 1933), Sūnus 1933, Mitės meilė 1938. Jo eilėraščių kaikuriuos vertimus spausdino Naujojoje Romuvoje 1940 L. Švedas.

Bunis Longinas (Leonardas; g. 1889 Mažeikių aps. Sedoje) muzikos mokytojas, kapelmeisteris. 1909 atvyko į JAV. Mokėsi muzikos. Cambridge, Mass. įsteigė muzikos studiją ir suorganizavo vaikų simfoninį orkestrą. Parašė pučiamųjų instrumentų rinkinį orkestrui — Liberty Bell of Lithuania 1922, smuikui tris šokių rinkinius — Album — 1926, 1927 ir 1930 ir Silver Bell March akordeonui 1941.

Bunium skėtinių (Umbelliferae) šeimos, dviskilčių augalų gentis. Daugiametės žolės. Turi bulvės pavidalo požeminį stiebą. Yra ligi 30 rūšių. B. Bulbocastanum L. auga vidurinėje Europoje. Daugiausia sulaukėjęs kultūrinis augalas. Požeminės bulvės yra valgomos. Radix Bulbocastani buvo vartojamas vaistams.

Bunkeris (vok.) 1) dažniausiai žemėse įrengta slėptuvė nuo šaudymo apsisaugoti. B. būna sunkieji — statomi iš gelžbetonio sienų ir storų lubų, kartais su tarpiniu minkštesnės medžiagos sluogsniu ir gelžbetoninėmis grindimis.

Lengvieji, arba lauko tipo, B. yra iškastojoje žemėje padarytos slėptuvės iš rąstų, lentų, karčių, maišų su smėliu. Lubos apipilamos storu žemės sluogsniu. Jos daro užuovėją ir apsaugo nuo kulkų, silpnesnių granatų, nuo skeveldrų arba granatų sprogimo, tačiau neatlaiko tiesaus artilerijos granatų pataikymo.

Įrengti giliai po žemėmis nedideli 10—12 žmonių B., kad ir lauko tipo, yra gera apsauga, ir II pas. karo metu išsaugojo daugybės žmonių gyvybę.

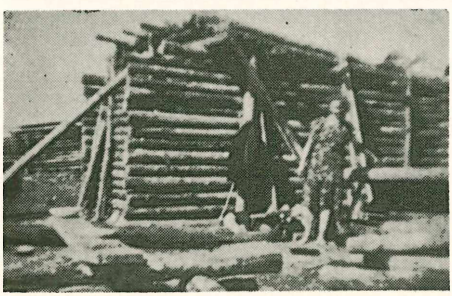

Lietuvos pasienyje tremtinių pasistatytasis bunkeris

2) Patalpos laive šalia katilinės, kur kraunamas laivo kuras.

Bunker Hill aukštuma Charlestono pusiasalyje ties Bostonu, Mass. Čia kovų dėl nepriklausomybės metu, 1775 VI 17, įvyko pirmosios žiaurios kautynės: anglai buvo nugalėję sukilusius amerikiečius. 1843 čia pastatytas paminklas.

R. Frothinham The Battle of Boston 1895.

Bunkiškės miškas Mažeikių aps. Sedos vl., 169 ha ploto. Rytų dalyje daugiausia pušis, eglė, beržai. Vakarų dalis šlapia su skurdžiais berželiais, pušaitėmis. Perdėm jaunuolynai.

Bunokiškės miškas Šiaulių aps. Padubysio vl., 3 km nuo Kurtuvėnų, 245 ha ploto. Dirvožemis smėlio. Labiausiai eglė su pušimi, priemaišoje beržas, drebulė. Augštumas III, skalsumas 0,7. Medynai brandūs, priebrandžiai. Miške esama 100 ha durpyno. Per B. M. eina Ventos—Dubysos perkasas. Netoli miško yra Girnikų kalnas.

Bunsen Robert Wilhelm (1811—1899) vokiečių chemikas. Nuo 1838 profesoriavo įvairiose Vokietijos augštosiose mokyklose, nuo 1852 Heidelbergo universitete. Čia padarė svarbiausius savo atradimus ir atliko svarbius mokslo tyrimus. Mokslo darbais pasižymėjo ypač organinių junginių srityje ir aptiko kakadilą. Vėliau perėjo į neorganinės ir fizinės chemijos sritį. Nustatė daug paprastų bei tikslių metodų dujoms tirti, analizinę chemiją aprūpino B. degikliu. Su Kirchhoffu aptiko spektro analizę medžiagoms tirti ir, tuo metodu naudodamiesi, jie atrado cezį ir rubidį. Elektrolizo būdu pagamino gryną aliuminį, magnį, natrį ir litį. B. vardu pavadintas ledo kalorimetras. B. buvo didelės erudicijos mokslininkas, geras eksperimentininkas. Išsp. Gasometrische Methoden 1857.

R. Bunsen

Bunseno degiklis R. Bunseno vardu pavadintas dujų degiklis iš metalinio vamzdelio, į kurį leidžia metano, benzolio ar kitų degančių dujų. Pro plyšelį, esantį ties ta vieta, kur į vamzdelį įeina dujos, gali įeiti oras, ir todėl dega ne grynos dujos, bet dujų ir oro deguonies mišinys. Jis greitai visiškai sudega ir duoda karštą liepsną. Metano dujoms degant, liepsna turi ligi 1500—1800° C temperatūros. B. D. principu įtaisyti ir žibaliniai virimo aparatai.

Bunzlau, lenk. Boleslawiec. Žemutinės Silezijos miestas, 31.000 gyventojų (1946). Nuo XVI a. žinomas keramikos dirbiniais—

ąsočiais, puodynėmis. II pas. kare 80% sunaikintas. Nuo 1945 prijungtas prie bolševikinės Lenkijos.

Buojų miškas Panevėžio aps. Pušaloto vl., 166 ha ploto. Dirvožemis priemolio. III augštumo brandūs minkštieji lapuočiai.

Buojus Panevėžio aps. Pušaloto vl. upelis, 11 km ilgio. Iš kairiojo šono jungiasi su Girnupiu ir daro Meškerdį. Visas upelis kanalizuotas. Baseino plotas 34 km².

Buonaiuti Ernesto (1881—1946) italų religijos ir filosofijos istorikas, katalikų kunigas. 1914—1932 Romos universiteto profesorius. Modernizmo atstovas. 1924 ekskomunikuotas dėl modernizmo, o visi jo spaudiniai 1924—1944 yra įtraukti į indeksą. 1932 dėl priešfašistinio nusistatymo atleistas iš profesoriaus vietos. Išsp. Le Gnosticismo 1907, Le origini dell'ascetismo cristiano 1928, Lutero e la Reforma in Germania 1926, Gioacchino da Fiore ²1936, Storia del cristianesimo 1942—1943.

Buonaparte ž. Bonapartai (III t. 121 psl.).

Buonarotti Filippo Michele (1761—1837) italas, prancūzų revoliucijos dalyvis. 1795—1796 Babeufo sąmokslo sumanytojas. Išsp. Histoire de la conspiration pour l'égalité ²1830.

Buontalenti Bernardo (1536—1608) italų architektas, vėlyvojo renesanso atstovas, daug dėmesio kreipęs į dekoracinę pastato pusę. Garsėjo ir tvirtovių bei teatrų statyba. Svarbiausi pastatai: Vecchio ir Nonfinito rūmai.

Buožainė (lot. Knautia) karšuliečių (Dipsacaceae) šeimos augalų gentis. Ligi 40 rūšių. Lietuvoje sausose pievose auga B. dirvinė (Knautia arvensis /L./ Coult.), pašarui menkos vertės žolė, smulkių violetinių žiedų.

Buožė pailgo daikto storas, bukas galas; senovinis svėrimo prietaisas, iš sl. bezmėnas; perkeltine reikšme stambus ūkininkas, dvarininkas.

Buožėnų miškas Telšių aps. Alsėdžių vl., 100 ha ploto. Eglynas priebrandis.

Buožgalvė (Cottus gobio), kitaip vilkas, vilkutis, puntagalvė. Scorpenidae šeimos, kaulingųjų žuvų būrio, Acanthopterygii pobūrio žuvis, plačios didelės galvos, storo apvalaus liemens, tik uodegos srityje suplotais šonais; ligi 20 cm ilgio. Gyvena visoje Europoje, Lietuvoje nereta. Didesnės B. vartojamos maistui, gaudomos rankiniais samteliais ar mažais žeberklais. B. vartojamos kaip striegtas palaidinėms ir kt. rūšių meškerėms.

Buožgalvis, kūjagalvis, puntagalvis — varliagyvių raidos stadija. Ž. Amfibijos (I t. 149 psl.).

Bupthalmus (gr.) nenormaliai padidėjęs akies obuolys.

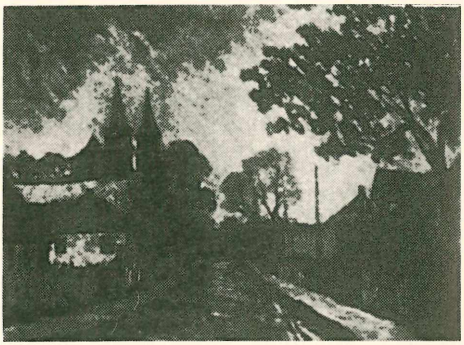

J. Buračas Užpaliai

Buračas 1) Balys (g. 1897 I 18 Šiaulių aps. Sidarų vs.) menininkas. 1920–1921 mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje ir 1921—1928 buvo pradžios mokyklų mokytoju. Nuo 1929 studijavo grafiką Kauno meno mokykloje. 1924 Žiburėlio laikraštėlio iliustratorius grafikas, paskiau ir daugybėje kitų laikraščių. Nuo 1922 dirbo periodinėje spaudoje lietuvių liaudies meno ir kitais klausimais (Gimtajame Krašte, Trimite, Ūkininko Patarėjuje, Pavasaryje, Naujojoje Romuvoje, Lietuvos Žiniose, Lietuvos Aide). 1931 Aušros muzėjaus Šiauliuose konservatorius. Nuo 1918 rinko liaudies meną ir tautosaką Čiurlionio galerijai, Aušros muzėjui ir kt. Buvo surinkęs per 3000 dainų, apie 2000 lietuviškų kryžių nuotraukų. Išsp. Lietuviškų juostų raštų albumą 1928.

2) Donatas (g. 1923 V 5 Šiaulių aps. Gražvydų k.) skulptorius. 1949 atvykęs į JAV, baigė Baltimorės School of Rineheart. Sukūrė E. A. Poe antkapį Baltimorės kapuose, Lozoriaus prisikėlimo reljefą. Dirba ir kaip knygų bei žurnalų iliustratorius.

3) Jonas (g. 1898 VII 8 Šiaulių aps. Sidarų vs.) grafikas ir tapytojas, Balio B. (1) brolis. 1920—1921 mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje ir mokytojų kursuose, 1921—1923 paišybos kursuose Kaune, 1924 baigė meno mokyklą. 1929—1930 meną studijavo Paryžiuje. 1919—1922 surinko Lietuvos kryžių ir ornamentikos piešinių rinkinį. 1923 ir 1924 laimėjo pašto ženklų konkursus, 1925 žyminių ženklų konkursą. Gamino viršelius ir iliustravo daugybę knygų bei žurnalų. Nuo 1930 kūrė daugiausia akvarelinę, temperinę ir aliejinę tapybą, piešdamas įvairių Lietuvos vietovių gamtos vaizdus.

Buračevska Stanislava lenkų autorė, kurios istorinę apysaką iš XIII a. Lietuvos giriose lietuviškai išvertė Adolfas Vėgėlė (A. Musteikio slapyvardžiu) 1913 (²1920).

Buračevskis Juozapas (1868 Adutiškyje—1927 Krokuvoje) chemikas. Mokėsi Vilniaus realinėje mokykloje ir Petrapilio

technologijos institute. Už politinę veiklą nuteistas 2 metus kalėti, bausmę atlikęs, studijavo chemiją Züricho universitete. Mokytojo darbą dirbo Krokuvos pramonės mokykloje. Įsikūrus Lietuvos universitetui, buvo kviečiamas profesoriauti, bet dėl šeimyninių priežasčių kvietimo nepriėmė. Išspausdino Jodowe pochodne strychniny i brucyny.

Buragas (buraginė) Suvalkijoje (Vilkaviškio aps.) nuošalesnėje vietoje statoma lentų daržinė, kur sudedamas kuras, įvairiausi ūkio dalykai: staklės, mintuvai, brauktuvės, o žiemą ir bičių aviliai.

Burai (ol. boers — ūkininkai) XVII a. olandų emigrantai, nuo 1652 dėl religinių persekiojimų emigravę pietų Afrikon ir ten dabartinėje Cape Towno apylinkėje įkūrę savo koloniją. Ji augo, pasipildydama naujais emigrantais — ne tik olandais, bet ir prancūzais bei vokiečiais hugenotais. XVIII a. ėjo B. kovos su anglų emigrantais, ir jų spaudžiami turėjo trauktis iš Cape Towno kolonijos. B. buvo beįkurią Natalį, Orange, bet anglai juos ir iš čia išstūmė. 1856 įkūrė Transvaalį, kuris 1864 pasiskelbė nepriklausoma respublika, bet 1899—1901 paversta anglų kolonija. Dabar Transvaalis įeina į Pietų Afrikos valstybių sąjungą. Iš pietų Afrikos 2,5 miliono gyventojų daugiau kaip vienas milionas yra burų.

E. H. Walker A History of So. Africa 2 leid. 1941.

Buranas (turkų bura) didelė sniego pūga, o vasarą smarkus viesulas, nešiojąs smėlį.

Būras (vok. žem.) M. Lietuvos laukininkas, ūkininkas, sodietis. Kr. Donelaičio būrai ir lietuvininkai-lietuviai.

Burattini Titus Livius (apie 1615—1682) italų mechanikas, architektas, gyvenęs Lietuvoje. Apie 1672 paruošė projektą, kaip išmatuoti paralėlės lanką, aprašytą savo knygoje Missure universale 1675 Vilniuje.

Burba 1) Aleksandras (1854 X 30 Šiaulių aps. Kruopių vl. Pailių vs. — 1898 III 27 Plymouthe, Pa., JAV) kunigas visuomenininkas, rašytojas, publicistas. 1864—1865 mokėsi Žagarės pradžios mokykloje, 1870—1873 Kruopių pradžios mokykloje. 1877 Šiauliuose „švedu" mokėsi ir nevykusiai mėgino išlaikyti 4 klasių gimnazijos egzaminus. Po to nuvyko į Vilnių, ten išgavo atitinkamą liudijimą ir stojo į Vilniaus kunigų seminariją, kurią baigęs, 1882 X 13 buvo įšventintas kunigu. Jau seminarijoje būdamas, pradėjo rašyti eilėraščius, vėliau išspausdintus atsiradusiuose lietuviškuose laikraščiuose. Paskirtas 1882 X 30 Žaslių vikaru, vos vienerius metus teišbuvęs, įvedė lietuviškus pamokslus ir lietuvišką giedojimą. Kartu čia rinko dainas, pasakas, burtus, kuriuos nusiuntė rusų geografinei draugijai. Vietos dvarininkų ir rusų administracijos įskųstas Vilniaus vyskupui, 1883 IV 16 buvo iškeltas Vidiškių filialistu. 1884 V 26 vysk. Hrinievieckis jį paskyrė Labanoro klebonu. Už lietuviškų knygų platinimą ir lietuviškumo gaivinimą gerokai aplenkintoje parapijoje 1886 XI policijos buvo suimtas ir nugabentas į Gardino vienuolyną. Labanore gyvendamas, pradėjo bendradarbiauti Aušroje spausdindamas eilėraščius (Viltis, Lūkėkim, Raginimas), korespondencijas. Aušrai buvo nusiuntęs ir daugiau savo ir kun. A. Bortkevičiaus eilėraščių, bet jie buvo dingę ir teišspausdinti 1901 Žvaigždėje. Labanore surinktąsias dainas teišspausdino 1894—1895 Valtyje. Tuo pačiu metu paruošė Lietuviszkas Miszias su gaidomis, kurias kun. Pailiaus slapyvardžiu išspausdino 1887 Tilžėje su Vilniaus ir rusų cenzūros kontrafakciniu pažymėjimu, kitų tai laikoma tikra šio leidinio spausdinimo vieta. Betgi, savaime aišku, tuomet dėl spaudos uždraudimo jokie lietuviški tekstai Vilniuje nebuvo spausdinami.

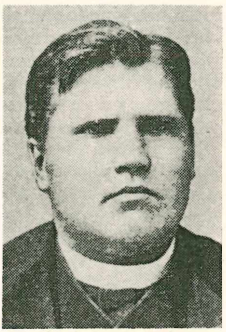

Kun. A. Burba

Ligi 1888 XI 29 laikomas Gardino prancūzkonų vienuolyne, šiek tiek lietuviškai rašinėjo. Iš čia siuntė Pasveikinimą Lietuwiszkam Balsui, parašė poemą Vilniaus tauta ir visokių kitų eilėraščių, kurių kiti buvo išsp. Vienybėje Lietuvninkų 1889; poemą Senkaus Jurgis išspausdino Tilžėje 1889.

Iš vienuolyno kalėjimo išleistas, 1880 II 6 buvo paskirtas Švenčionių aps. Adutiškio vikaru, bet dvarininko Bortkevičiaus buvo įskųstas gubernatoriui. Šiam reikalaujant, 1889 VI 14 nukeltas į Valkininkus. Iš Adutiškio užmezgė ryšius su Varpu ir varpininkais ir Varpui palaikyti iš parduotųjų 3000 Senkaus Jurgio egzempliorių paskyrė pelną. Tuo laiku su juo ėmė koresponduoti ir J. Šliūpas iš Amerikos, kviesdamas jį atsikelti, nes ir ten lietuviai irgi lenkinami per bažnyčias, kai nesą lietuvių ir lietuviškai nusistačiusių kunigų. Nors kiti varpininkai (pvz. J. Gaidamavičius-Gaidys) ir įspėdavo B. nepasitikėti Šliūpo kvietimu, bet dėl nuolatinių policijos persekiojimų, jis, keliamas į Valkininkus, ten nenuvyko: slapta perkeliavo sieną ir išvyko Amerikon. Liverpoolyje laukdamas garlaivio, parašė Atsisveikinimą, atskiru lapeliu išspausdintą 1889 Tilžėje.

1889 VIII 6 atvyko į JAV, pradžioje į Shenandoah, Pa. Bet bendrojoje lenkų ir lietuvių parapijoje negalėdamas susigyventi su lenkais, išsikėlė į Hazletoną, o iš čia 1889 X 9 į Plymouth, Pa., kur po kun. Varnagirio paėmė lietuviškai lenkišką parapiją. Bet ir čia jam buvo sunku susigyventi su iš seno įpratusiais šeimininkauti lenkais katalikiškose JAV emigrantų parapijose. Tai B. raginami lietuviai sukūrė čia 1890 lietuvišką parapiją, pasistatydami ir bažnyčią. Tos parapijos klebonu B. išbuvo ligi mirties.

Amerikoje gyvendamas, o jau ir Vilniaus vyskupijoje dirbdamas patyręs lenkiškos agitacijos lietuvių tautai kenksmingumą, B. pradėjo varyti didelę agitaciją už visišką lietuvių išsiskyrimą iš lenkiškųjų parapijų. Kadangi visos mišrios bažnyčios anksčiau buvo kuriamos vien lenkų vardu, tai iš senųjų bažnyčių pradžioje lietuviams tepavyko savo vardu įrašyti tik Freelando, Hazletono ir Pittstono bažnyčias. Kitur jau teko kurtis jas naujas, grynai lietuviškas. Daugiausia dėl B. agitacijos atsirado lietuviškos parapijos Mahanoy City, Pa., Mt. Carmelyje, Shamokine, Wilkes Barre, Pa., Scrantone, Pa., Philadelphijoje, Pa., Pittsburge, Pa., Chicagoj, Ill., Waterbury, Conn. Gyvuoju ir spausdintuoju žodžiu agituodamas, B. 1890—1893 atskyrė Amerikos lietuvius nuo lenkų, paskelbė juos atskira tauta, kuri nuo to meto pradėjo savarankiškai dalyvauti ir Amerikos ir Lietuvos gyvenime.

Savo tikybinę agitaciją visur remdamas tik tautiniais motyvais, B., ką tik Amerikon atvykęs, iš karto įsitraukė ir į visuomeninį Amerikos lietuvių darbą. 1890—1894 pirmininkavo Susivienijimui Lietuvių Katalikų Draugijų Amerikoje. Ligi 1892 dar bendradarbiavo su J. Šliūpu ir ji, einantį medicinos mokslus, materiališkai rėmė. Bet paskiau dėl prieštikybinės J. Šliūpo agitacijos su juo pradėjo griežtai kovoti.

Amerikoje B. dar ir uoliai bendradarbiavo spaudoje — Vienybėje Lietuvininkų, Bostono Lietuvių Laikraštyje, Garse Amerikos Lietuvių, Tėvynėje, Valtyje. Bet ir kitus laikraščius savarankiškai tvarkė. Keletą metų jis faktiškai tvarkė Vienybės Lietuvininkų redakciją, 1894 IV 4 — 1895 IV 24 Plymouthe, Pa. leido savaitinę Valtį. 1891 su J. Šliūpu išleido Bestiality of the Russian Czardom, o 1892 Trumpą peržvalgą lietuvystės darbų (nukreiptą prieš Šliūpo agitaciją). Išvertė pagarsėjusį kun. Petravičiaus aplinkraštį (išsp. 1891); su kun. Abromaičiu išleido S. Gimžausko išverstą Wapplerio Istoriją Katalikų Bažnyčios 1892; išl. Stacijas 1897; parašė Konstituciją Lietuvių Parapijos Wilkes Barre 1892. Savo poeto bandymus pradžioje spausdindamas Vienybėje Lietuvininkų 1890, 1892, 1893. Kaikuriuos išleido ir skyrium — Lietuva 1890, Lietuvio sapnas 1890, Ponas Bartkus (Senkaus Jurgio tęsinys) 1890. 1893 perredagavo ir žymiai išplėtė 1889 Paukščio išleistas Lietuviškas Dainas. Amerikoje pradėjo rašyti ir spausdinti originaliuosius ir iš latvių kalbos išverstuosius ar perdirbtuosius trumpus beletristinius vaizdelius ir apysakas. 1892 pakartojo kalbiškai visiškai perdirbtą Daukanto Būdą, o 1893 jo Lietuvos istoriją. 1897 su kun. Miluku išleido Donelaičio raštus, išsp. Davainiaus Silvestraičio paruoštą Medegą S. Daukanto biografijai. B. Prozaiški Raštai buvo išleisti 1899—1901, jau jam mirus.

Ir. Jonas Kun. A. Burba 1898; *J. Tumas* Raštai XIV.

2) Aleksandras (1800 Raseinių aps. Kelmės par. — 1877 Prancūzijoje) gydytojas. Baigęs Kražių gimnaziją, 1824—1826 studijavo mediciną Vilniaus universitete, 1827 medicinos daktaras. Sukilimui prasidėjus, 1831 IV 13 su Vilniaus jaunuomenės būriu išėjo į sukilėlius ir ėjo gydytojo pareigas. Emigravo į Prancūziją. Bourges mieste stojo į emigrantų Demokratinę draugiją. 1860—1865 dirbo bibliotekininku ir rinko emigraciją liečiančią archyvinę medžiagą. Bronikowskio 1845 išleistam rinkiniui Pamiętniki Polskie davė atsiminimus iš sukilimo — Stan młodzieży wileńskiej.

3) Jonas (1853 Šiaulių aps. Kruopių vl. Pailių vs. — 1915 Švenčionyse) kunigas, Aleksandro (1) pusbrolis. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, 1878 įšventintas kunigu. 1878—1879 Tverečiaus, 1885—1893 Daugėliškio, Vievio klebonas, nuo 1903 Švenčionių parapijos administratorius, o daugiau klebonas ligi mirties. 1909 skiriamas Dysnos klebonu, atsisakė, ir kuriam laikui buvo paskirtas Gardino pranciškonų parapijos klebonu. Spaudos draudimo laikais buvo uolus lietuvių knygų platinimo organizatorius. Kovojo su girtavimu. Bendradarbiavo lietuvių spaudoje (pvz. Viltyje 1909 išsp. Kas tai buvo „metelinga"). Buvo laikomas geru Vilniaus vyskupijos pamokslininku.

4) Juozas (m. 1916) veikęs Vilkaviškio aps. Bartininkų vl. Pašeimenių k., knygnešys. Keletą kartų už knygų platinimą kalintas.

5) Juozas (m. 1921 III 3 Raguvoje) mokytojas, publicistas. Prieš I pas. karą mokytojavo pradžios mokyklose, karo metu buvo Rusijoje. Grįžęs Lietuvon, 1918 XI 24 pradžioje buvo Andrioniškio pradžios mokyklos mokytoju, Raguvos vidurinės mokyklos vedėju. Nuo 1905 bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, 1907—1914 Lietuvos Ūkininke, nuo 1909 Lietuvos Žiniose, 1907 Lietuvyje, Mokykloje, Draugijoje.

Burbank Luther (1849—1926) JAV selekcininkas. Bandymus su augalais pradėjo Luneburge, Mass., o nuo 1875 Santa Rosa, Cal., kur išdirbo ligi mirties. Darė bandymų su daugybe augalų rūšių, neturėdamas tikslo kurių mokslinių teorijų įrodyti ar patikrinti ar norėti kokių mokslinių atradimų: tenorėdamas pagaminti daugiau geresnių kultūrinių augalų veislių, 40 metų jis darė bandymus su slyvomis, 35 metus su vaiskrūmiais Rubus. Paruošė daug obelių, vyšnių, persikų ir kt. veislių. Iš gėlių daugiausia dirbo su lelijomis. Darbe su daržovėmis jis išgarsėjo savo bulvių veislėmis, taip pat naujomis pomidorų, kukurūzų, arbūzų, šparagų, žirnių veislėmis. Tuo pačiu laiku Stanfordo universitete dėstė evoliuciją. Iš savo patyrimų augalų selekcijos srityje parašė du 20 tomų veikalus.

H. S. Williams L. B. His life and work 1915; *W. L. Howard* L. B. 1945.

Burbinės miškas Seredžiaus vl., 674 ha ploto. Dirvožemis daugiausia priemolio. Daug klampynių ir pelkių. Auga eglė, uosis, juodalksnis, beržas.

Burbis Aleksandras (m. 1922 III 20) gudų politinis veikėjas, sugudėjęs lietuvis. Nuo 1903 dirbo Bielarusskaja Revoliucionnaja Hromada veikėju. Aktyviai dalyvavo 1905 revoliuciniame sąjūdyje. 1905 naujai organizuotos Bielarusskaja Socialističeskaja Hromada centro komiteto narys. 3 metus kalintas Vilinuje už Maišiogalos valsčiaus revoliucinės valdžios sudarymą. Nuo 1910 dirbo gudų kultūrinio darbo srityje, Vilniuje kurdamas gudų draminį ratelį, baletą, gudų chorą, kilnojamąjį teatrą, gudų muzikos dramos ratelį. 1915 pasitraukė į Minską. Po 1917 revoliucijos Gudų tautinio komiteto ir Centrinės gudų tarybos narys. Po bolševikinio perversmo kartu su dalimi Hromados perėjo prie bolševikų ir buvo gudų bolševikinės respublikos atstovu Maskvoje.

Burbiškės Vilniaus pietinis priemiestis tarp Kaminų, Vilkpėdės, Panerių priemiesčių ir Eišiškių plento. Augščiausia Vilniaus apylinkių vieta. Kadaise priklausė kunigams misionoriams. Čia 1831 IV 29 susirinko išėjusi į sukilimą Vilniaus jaunuomenė, atrėmusi staigų rusų kariuomenės puolimą ir patraukusi į Rudnikų girią.

Burbiškis Utenos aps. Anykščių vl. bažnytkaimis, 8 km nuo Anykščių. 1933 I 8 kun. Pr. Zabiela dvaro centro rūmuose įrengė bažnyčią. Parapija įkurta 1933 IX 27. Čia buvo ir pradžios mokykla.

Burbiškių miškas, Utenos aps. 11 km nuo Anykščių mst., 49 ha. Eglynai su lapuočiais. Medynai III augštumo, brandūs.

Burbiškių piliakalnis Tauragės aps. Laukuvos vl., Paršo ež. gale, iš visų pusių apsuptas pelkėto slėnio. Kryžiuočių veržimosi

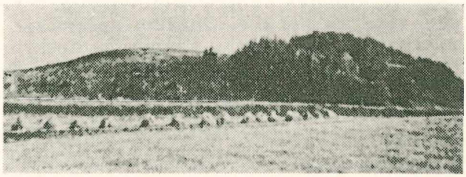

Burbiškių piliakalnis

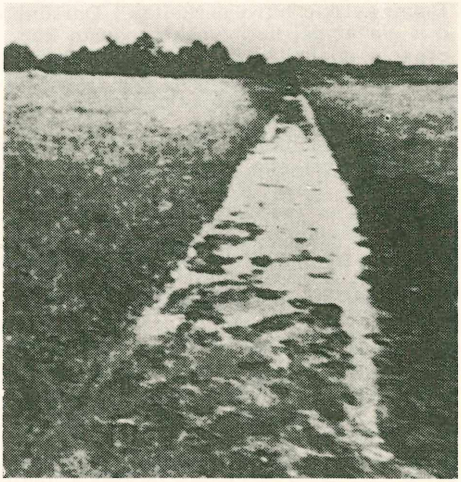

Burbiškių piliakalnio kulgrinda

metu B. P. buvo svarbi žemaičių atspara. Pirmas A. Mierzyński nurodė, kad kryžiuočių šaltiniuose minimas P a r s e n p i l vardas sietinas su Paršo ežeru, o L. Krzywicki tą Persenpil, Parsen ar Barsepile tapatino su B. P.

Apie 200 m nuo B. P. yra Sargų kalnas, apie kurį pasakojama, kad čia senovėje buvusi sargybos vieta. Nuo B. P. Medvėgalio link per Sietuvos pelkę eina slaptas vingiuotas, akmenimis grįstas kelias, vadinamas kulgrinda. Jis yra 0,5 km ilgio ir 4 m pločio.

A. Mierzyński Źródła do mytologii litewskiej II 1896; *L. Krzywicki* Żmudź starożytna 1906; *Vac. Biržiška* Kryžiuočių keliai į Lietuvą — Praeitis I 1930.

Burblys, burbulis ž. Tetervinas.

Burbulis, bumbolas (Trollius) vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos augalų gentis. Ligi 50 cm augščio. Europoje vienintelė skirtis B. paprastasis (Tr. europaea L.). Lapai penkiasklypiai. Žiedai kamuoliški iš 5 — 15 vainiklapių, su medaus liaukomis, kvapūs. Lietuvoje auga drėgnose pievose, pamiškėse. Amerikoje auga Tr. Iaxus.

Burbulis Povilas (1867 Panevėžio aps. Stumbriškio vl. Sodelių k. — 1917 III 16 Nemaniūnuose Alytaus aps.) kunigas, spaudos draudimo laiku lietuvių literatūros platintojas. Mokėsi Mintaujos gimnazi-

joje ir Vilniaus kunigų seminarijoje. 3 metus vikaras Nočioje, Gardino apskrityje, 9 metus Bagaslaviškyje, Ukmergės apskrityje. Steigė blaivybės draugijos skyrius. Per geležinkeliečius iš M. Lietuvos gaudamas lietuviškų knygų, pats jas skleidė plačiojoje apylinkėje. 1905 dalyvavo Vilniaus Didžiajame seime. Bendradarbiavo 1906–1908 Šviesoje, Vilniaus Žiniose, Lietuvių Laikraštyje, Vadove, Šaltinyje, Vienybėje. Iš Bagaslaviškio buvo perkeltas į Darsūniškį, o iš čia už dėl lietuvybės nubausto kun. S. Stakelės globojimą buvo iškeltas klebonu į Nemaniūnus. Organizavo gerus bažnytinius chorus, globojo kaimo vaidinimus.

Burbuolė ž. Žiedynas.

Burcev Vladimir (1862—1942) rusų visuomenės veikėjas, žurnalistas. 1885—1888 ištrėmime Sibire, 1888 — 1890 emigrantas Šveicarijoje, Paryžiuje, ligi 1905 Londone. Leido užsienyje laikraščius Svobodnaja Rossija, Narodovolec, pavestą Rusijos revoliulijos istorijai Byloje. Grįžęs į Rusiją, 1905—1907 legaliai Petrapilyje leido Byloje. 1907—1915 vėl emigrantas Prancūzijoje, 1915—1917 Rusijoje, po bolševikų perversmo vėl emigrantas, leidęs Paryžiuje Obščee Delo. Pasižymėjo aikštėn iškėlęs eilę slaptų Rusijos politinių agentų — Azefą, Hardingą-Landeiseną, Bakajevą. Išsp. Vospominanija 1923, V borbe s bolševikami i nemcami 1923, Protokoly sionskich mudrecov 1938.

Burchardt 1) Carl Jacob (g. 1891) šveicarų diplomatas ir istorikas. 1927—1932 Züricho universiteto, 1932—1937 Genevos universiteto profesorius. 1937—1939 Tautų Sąjungos komisaras Danzige, 1944—1948 Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus pirmininkas, 1945—1949 Šveicarijos atstovas Prancūzijoje. Išsp. Kleinasiatische Reise 1923, Richelieu [1]21947, Gestalten und Mächte 1941, Reden und Aufzeichnungen 1952.

J. Burckhardt

2) Jacob (1818 — 1897 šveicarų kultūros istorikas, pasižymėjęs gražiu stiliumi, kritikavęs tuometinę pažangos teoriją. Profesoriavo Züricho ir Baselio universitetuose. Išsp. Die Zeit Constantins des Grossen 1853 ([2]1925), Der Cicerone 1855 ([5]1925), Kultur der Renaissance in Italien 1860, Geschichte der Renaissance in Italien 1867, Griechische Kulturgeschichte 1898 — 1902, Welgeschichtlichen Betrachtungen. Laiškai išspausdinti 1949—1952.

K. Joel J. B. als Geschichtsphilosoph 1910; *W. Kraegi* J. B. 1946—1950.

Burchardtas Mykolas Inocentas (1838—1907). Mokėsi Kėdainiuose, Ukmergėje ir Vilniuje, mediciną studijavo Dorpato ir nuo 1861 Maskvos universitete. 1863 išėjo į sukilėlius, kuriuos veikė Telšių apskrityje drauge su Arturu–Severinu Grosu (Aleksandraičiu), gydydamas sužeistuosius sukilėlius ir parūpindamas jiems ginklų. Buvo suimtas ir ištremtas į Orenburgą be teisės verstis gydytojo praktika. 1867 toji teisė buvo jam suteikta. Tada įgijo ūkį, jo pavadintą Lietuvaitė. 1878 amnestuotas, grįžo į Vilnių.

Burchfield Charles Ephraim (g. 1893) JAV tapytojas. Meno mokyklą baigė Clevelande. Yra gavęs už savo kūrinius daug premijų. Jo kūrinių yra svarbesniuose JAV muzėjuose. Piešė aliejiniais dažais ir akvarėle. Paveikslai nuotaikingi. Žymesnieji paveikslai: Kalvė, Apleistas namas, Atodrėkis, Kasyklų kaimas žiemą, Saulėtas spalis, Daržinė, Pramonės miestas.

Burčakų miškas Trakų aps. Kruonio vl., 2 km nuo Kruonio. 415 ha ploto. Dirvožemis priesmėlio su akmenimis. Brandūs eglynai su besimaišančiais (ligi 300 metų amžiaus) ąžuolais. Medynai II ir III augštumo. Skalsumas 0,6.

Burčikas 1) Alfonsas (g. 1906 I 16 Rygoje) ir 2) Jonas (g. 1912 I 16 Rygoje) broliai lietuvių rašytojai Lietuvoje, pasivadinę Broliais Tomdykais ir rašę iš vieno. 1929 Rygos lietuvių spaudoje išsp. Knygnešių tragediją, atskirai Laimė ir skausmai 1931, Pirmoji meilė 1932, Aistros ir garbės sukūry 1933, Kentėjimų naktis 1934 ir kt.

Burdach Konrad (1859—1936) vokiečių literatūros istorikas, 1902—1936 Mokslo akademijos narys. Išsp. Vom Mittelalter zur Reformation 1913—1934, Reformation, Renaissance, Humanismus [2]1926, Das religiöse Problem in Goethes Faust 1932, Die Wissenschaft vordeutscher Sprache 1934.

Burdikidas Lietuvos kunigaikštis, pasak rusų Valuinės metraščio, sutartimi perleidęs Valuinės kunigaikščiui Mstislavui rytų Vilkaviškį, arba Volkoviską. Jo vardas yra, greičiausiai, iškraipytas Butigeido vardas.

Burdingierius (angl. boarder — valgytojas) JAV lietuvis įnamis, kambario su valgiu nuomotojas.

Burdiukas turkų odinis (per galvą numauktos odos) maišas, vartojamas skysčiams (vandeniui, vynui) vežioti. B. buvo vartojami Sibire, Uralo kalnų, Turkestano ir Kaukazo kalnų gyventojų. Seniau B. buvo vartojami ir karo reikalams: oro pripūstų B. darydavo pontoninius tiltus per upes ar tiesiog jais per upes plaukdavo. Yra žinių, kad ir lietuviai senovėje per upę keltis vartoję šikšninius kūlius.

Burdulis Jonas (1804 Punsko par.—1886 III 3 Bartninkuose). Kunigas. Mokslus išėjo Smalėnų vienuolyne. Nuo 1838 ligi mirties buvo Bartninikų klebonu. Atlietuvino bažnyčią, lenkiškuosius pamokslus, giesmes pakeitęs lietuviškaisiais. Kūrė parapijos mokyklas, prieglaudas.

Burė audeklas, ištemptas laive taip, kad kliudytų vėją, o tas vėjas pats laivą varytų. B. laive yra pritvirtintos prie stiebų ir skersinių bei išilginių karčių.

B. audžiamos iš kanapių, linų, medvilnės, o dabar mėginama iš nilono. Audeklas B. turi būti stiprus, bet lengvas. Audeklo rietimo standartinis plotis 58 cm. Sukirptos audeklo juostos susiuvamos dviguba siūle, dviejų juostų kraštus viena ant kitos užleidžiant. B. kraštai apsiuvami sutvirtinamąja kanapine virve, iš kurios kartu išsiuvamos ir kampinės bei kraštinės kilpos B. pritvirtinti.

Didžiosios B. tvirtinamos skersinėmis juostomis, prie kurių prisiuvami raiščiai B. plotui sumažinti stipriame vėjuje.

Yra trys B. pavidalai: trikampis, keturkampis ir trapecija. Trikampės B. išskleidžiamos temprėmis laivo išilginės ašies kryptimi; skirstomos tarp pasvirusio stiebo, išeinančio iš pat laivo priekio, ir priekinio stiebo, tarp kitų stiebų. Išilginės laivo ašies kryptimi ištempiamos ir didesnės trapecinės B., o keturkampės B. — išilgai laivo statmenai. Trikampės B. yra pagalbinės, jei pagrindinės B. yra keturkampės arba trapecinės. Dažnai ir pakeičiama: vienam stiebui skiriamos keturkampės B., kitam trapecinės ir dar viršum jos pridedama trikampė. Sportiniai laivai (jachtos) dažniausiai vartoja trikampes B., ir ne vien pagalbines, bet ir didžiąsias. Motorizuotieji žvejybos laivai ištempia vieną didesnę ar net kelias trikampes B. laivo stabilumui padidinti.

Buren Martin ž. Van Buren Martin.

Burės (lot.; Vela) Lietuvoje niekada nematomas pietų dangaus žvaigždynas.

Burgailis (Bergailis) Telšių aps. Alsėdžių vl. ežeras, 8,8 ha ploto. Per ežerą teka Uošna.

Burgas Bulgarijos uostas prie Juodosios jūros. 44.000 gyventojų (1952). 1931—1939 modernizuotas. Metalo ir audimo pramonė.

Burgdorf, pr. Berthoud, Šveicarijos miestas Berno kantone. 11.600 gyv. (1951). 1798 Pestalozzio įsteigta auklėjimo įstaiga. Pilyje iš XIII a. įkurtas sodžiaus meno muzėjus.

Burgenland Austrijos provincija 3972 km² ploto, 270.000 gyventojų (1952). Administracinis centras Eisenstadt.

Bürger Gottfried August (1747—1794) vokiečių poetas, vienas iš romantizmo kūrėjų. 1784—1793 Göttingeno universiteto profesorius. 1778—1794 redagavo Göttingener Musenalmanach. Anglo poeto Percy įtakoje pradėjo rašyti balades, kurių labiausiai išgarsėjo Lenore. Pirmą poezijos rinkinį Gedichte išleido 1778. Paskiau Wunderbaren Reisen des Freiherrn von Münchhausen 1786. Jo raštai išleisti 1796—1802 ir 1829—1833.

Burgess 1) Albert Franklin (1873—1953) JAV entomologas. 1933—1942 Entomologijos skyriaus vyriausias vadovas.

2) Frank Gilett (1866—1951) JAV novelistas ir iliustratorius. Leido žurnalą The Lark. Išsp. Burgess Unabridged 1914, Why Men Hate Women 1927, Look Eleven Years Yonger 1937, Ladies in Boxes.

2) Giovanni Ernest Watson (g. 1886) JAV sociologas. Nuo 1921 Chicagos universiteto sociologijos profesorius. Buvo American Sociological Society ir Sociological Research Association pirmininku. 1936—1940 redagavo American Journal of Sociology. Drauge su R. E. Parku laikomas socialinės ekologijos studijų pradininku. Drauge su kitais išsp. The Belleville Society 1915, The Lawrence Social Society 1916, Introduction to the Science of Sociology 1921, Predicting Success or Failure in Marriage 1939, The Family 1945.

4) John William (1844—1931) JAV istorikas, 1876—1913 Columbia universiteto profesorius. Įsteigė Political Science Quarterly. Europos augštųjų mokyklų pavyzdžiu stengėsi reformuoti JAV augštųjų mokyklų programas. Išsp. Political Science and Comparative Law 1890—1891, The Civil War and Constitution 1903, The Sanctity of Law 1927, The Foundations of Political Science 1933.

Burghausen Augštutinės Bavarijos miestas Austrijos pasieny, prie Salzbacho upės. 11.000 gyventojų (1953). Daug išlikusių senovinių pastatų — XIII—XV a. pilis, XIV a. rotušė, XIII a. pilies koplyčia, XIV a. bažnyčia. Elektrocheminė pramonė. Didelė jėgainė Alzwerke.

Burghley, Burleigh William Cecil (1520—1598) anglų politikas, 40 metų vadovavęs anglų politikai. Nuo 1558 karalienės Elzbietos I patarėjas. Įtvirtino protestantų bažnyčią Anglijoje. Žiauriais įstatymais beteisius paliko katalikus. Jo įtakoje buvo nužudyta karalienė Marija Stuart. Kituose kraštuose palaikė hugenotus. Jo laikais Anglija, sumušusi Ispanijos armadą, iškilo pirmaujančia valstybe Europoje.

A. G. Smith W. C. B. 1934.

Burgis Telšių aps. Alsėdžių vl. ežeras, 11,2 ha ploto. Iš šiaurės įteka Šilinė, iš rytų Uošnos augštupys, į pietus į gretimą Burgailio ežerą išteka Uošna.

Burgmair Hans (1473—1531) vokiečių tapytojas ir raižytojas, įvedęs renesanso

H. Burgkmair Jonas Patmos saloje

stilių Vokietijoje. Vad. Augsburgo mokyklos kūrėjas. 1512—1518 padarė daug medžio raižinių imperatoriui Maksimilionui. Vėliau piešė vėl paveikslus religiniais siužetais (šv. Marijos vainikavimas, Marija su kūdikiu).

Burgos 1) šiaurės Ispanijos provincija Senosios Kastilijos plokštakalnėje. 14.337 km², ligi 300.000 gyventojų (1954). Paviršius 800—900 m nuo jūros lygio. Klimatas šiurkštus; šaltos, ilgos žiemos, sausos ir karštos vasaros; dirvos nederlingos. Vyrauja ekstensyvus žemės ūkis, daug auginama merinosų veislės avių; retai apgyventa.

2) B. provincijos administracinis centras su 75.000 gyventojų (1953). B. įkurtas 885 kaip karo tvirtovė prieš arabus, ligi 1087 Kastilijos sostinė, 1706 laikinoji Pilypo V sostinė, 1808 prancūzai prie B. sumušė ispanus. 1936—1939 gen. Franko vyriausybės būstinė. B. yra išlaikęs viduramžių išvaizdą su siauromis gatvėmis, daugybe senų namų ir bažnyčių, iš kurių XII–XVI a. katedra su dviem 84 m augščio bokštais yra laikoma žymiausiu Ispanijos gotinės architektūros XIV a. kūriniu; arkivyskupo rūmai, rotušė, pilies ir miesto mūrų griuvėsiai. Naujamiestis plačių gatvių, erdvių aikščių.

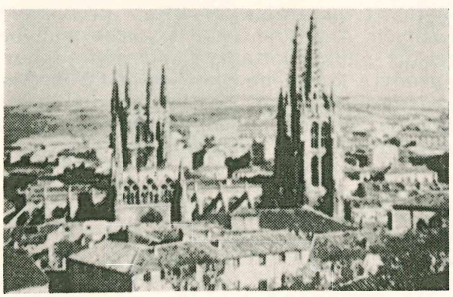

Burgos katedra

Burgrafas viduramžiais Vokietijoje dažniausiai imperatoriaus skirtas miesto valdovas. B. ėjo karo vado bei teisėjo pareigas mieste ir miestui priklausančioje apylinkėje.

Burgsteinfurt vakarų Vokietijos miestas Vestfalijoje. 12.000 gyventojų (1953). XII a. pilis. 1591—1810 čia veikė pirmasis Vestfalijoje universitetas.

Burgundija, pr. Bourgogne, rytų Prancūzijos sritis iš Ain, Saone et Loire, Cote d'Or ir Yonne departamentų. Skiriama į šiaurės B. — augštumų ir pietų B. — žemumų.

B. istorija. Burgundai (burgundii, burgundiones) vandalams giminiška rytų germanų tauta. 413 jų kunigaikštis Gundikaras įsteigė karaliją Pareinyje ir savo sostine padarė Vormsą. Tą karaliją 437 sugriovė hunai, ir išlikusiems B. Etijas leido įsikurti Sabaudijoje (Savojoje, Savoie). B. pasikrikštijo 516 ir apromėjo. 534 B. buvo frankų nukariauta, ir tapo jų valstybės provincija. Pastarajai suskilus, čia buvo atskira valstybė, čia susydavo su Austrija ar Neustrija. Po Karolio mirties frankų imperijai baigtinai suskilus, 880 Viennės grafas Bosos (Boso) buvo B. didikų paskelbtas Cisjurinės B. karaliumi, kuri plito nuo Alpių ligi Ronos upės ir nuo Saonės upės ligi Viduržemio jūros, ir vadinosi savo sostinės (Arles) vardu Arelato karalija. 887 Welfų giminės grafas Rudolfas I buvo paskelbtas Transjurinės B. (Augštutinės B. = vakarų Šveicarijos) karaliumi. Jo sūnus Rudolfas II 934 prie savo karalijos prijungė ir Cisjurinę B.; Rudolfas III (993—1032) pripažino savo įpėdiniu vokiečių imperatorių Konradą II, kuris B. paskelbė imperijos feodu. Paskutiniajam vainikuotam B. imperatoriui Karoliui IV mirus 1378, Arelato karalija subyrėjo keliomis valstybėmis.

B. dukatą ligi 1361 valdė šalutinės Kapetingų linijos valdovai. Jai išmirus, Prancūzijos karalius Jonas Gerasis Valois B. dukatą paskyrė savo sūnui Pilypui Drąsiajam (1363), kuris, su vienintele Flandrijos duko dukterimi Margarita susituokęs, paveldėjo ir Flandriją bei Franche-Comté (Freigrafschaft). Pilypui Gerajam valdant, B. teritorija dar padidėjo. Buvo prijungta Hennegau, Olandija, Zelandija, Brabantas, Luksemburgas, o 1435 Arraso taika kelios Prancūzijos provincijos. Pilypo Gerojo sūnus Karolis Patrakėlis iš tėvo gautąsias

valdas dar panoro plėsti ir, kovodamas su Prancūzijos Liudviku XI, 1477 žuvo prie Nancy. B. duko Karolio žemės buvo išgrobstytos: Liudvikas XI gavo B. dukatą, Franche-Comté ir Artois, o kitas žemes paėmė imperatorius Maksimilionas, vedęs jo dukterį Mariją. Paskutiniųjų B. dukų laikais jų valstybė buvo turtingas ir kultūringas Europos kraštas.

J. Calmette Les grands Ducs de Bourgogne 1949; *J. Huizinga* Herbst der Mittelalters 6 leid. 1952.

Bury 1) Anglijos pramonės miestas Lancasterio grafijoje. 59.000 gyventojų (1952). Medvilnės verpyklos ir audyklos.

2) B. Saint Edmund's Anglijos miestas, vakarų Suffolko grafijos administracinis centras. 20.000 gyventojų (1952). Viduramžių benediktinų vienuolyno griuvėsiai.

Bury John Bagnell (1861—1927) anglų istorikas, Dublino ir Cambridge universitetų profesorius. Išsp. History of Greece to the Death of Alexander the Great 1900 (naujausias leidimas 1953), Ancient Greek Historians 1909, History of Freedom of Thought 1913 (lietuviškai J. Šliūpo vertime 1923), The Idea of Progress 1920, The Invasions of Europe by the Barbarians 1928, Selected Essays 1930.

Burian von Rajecz Stephanus (1851 — 1922) austrų politikas, 1915—1916 ir 1918 užsienių reikalų ministeris. Išsp. Erinnerungen 1919, Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung 1923.

Buriatai mongolų giminė, gyvenanti Sibire abipus Baikalo ežero. Jų ligi 300.000. Dalijami į daug padermių. Nuo 1628 Sibiran įsiveržę rusai kaikurias B. gimines privertė mokėti jiems duoklę. Rusų kolonizacijai spaudžiant, dalis B. buvo net pabėgusi Mongolijon. Kildavo ir sukilimų, rusų numalšintų, ir ligi XVII a. pabaigos visas B. kraštas buvo galutinai nukariautas ir pradėtas kolonizuoti.

Seniau B. religija buvęs šamanizmas. Rusams nukariavus, buvo jiems prievarta brukama pravoslavija. Bet prasiskverbdavo ir budizmas (lamaizmas), kuris į XVIII a. pabaigą visai išstūmė šamanizmą. XIX a. B. pradėjo veržtis į mokslą. Bet jiems nebuvo leidžiamos mokyklos savo kalba: tebuvo kuriamos vien rusiškos pradžios mokyklos. Į XIX a. pabaigą didelė B. dalis vertėsi gyvulių auginimu, medžiokle, žūkle. XX a. pradžioje pradėta atiminėti jų žemės. Atsiradus pasipriešinimui, įtakingesnieji B. buvo ištremti. Bet tuo pačiu laiku prasidėjo ir tautinis B. atgimimas ir net jų literatūros užuomazga. Po 1917 net mėginta sukurti sava valstybė teokratiniais pagrindais. Po bolševikų revoliucijos 1923 buvo sudaryta iškamšinė Buriatų-mongolų tariamoji autonominė sovietinė respublika, kurioje visi B. buvo paversti vergais, naudojamais turtingų to krašto žemės turtų (aukso, volframo, molibdeno, geležies, naftos, mangano, švino, brangakmenių) eksploatacijai.

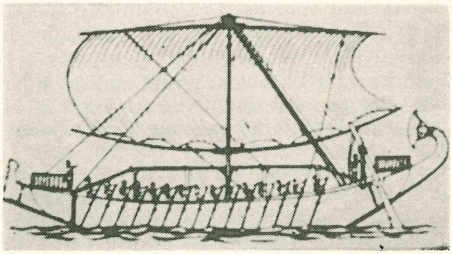

Sen. Egipto burinis laivas

Buriavimas. Laivo plaukimo greitis pareina nuo vėjo ir nuo pasipriešinimo jam. Iš vandens iškilusioji laivo dalis nedaug turi įtakos plaukti. Visa tai pareina nuo reikiama kryptimi nustatytų burių. Visų burių ploto suma daro laivo burinį paviršių, nuo laivo svorio centro pagal burių padėtį vadinama priekiniu ir užpakaliniu.

Burių vartojimas prekybinėje laivininkystėje dabar yra labai mažas. XIX a. pabaigoje metalinių laivų statybai išsiplėtojus, imta didinti laivų dydis, ir todėl nebebuvo įmanoma kiek reikiant plėsti takėlaža laivinės takoskyros ir burinio paviršiaus. Ir vėjo jėgos nepastovumas bei nepatikimumas nulėmė garo mašinų įsigalėjimą prekybiniuose laivuose. Dideli daugiastiebiai laivai su įvairiais dalykais ir dideliu buriniu paviršiumi jūrininkų tebevartojami mokymo tikslams.

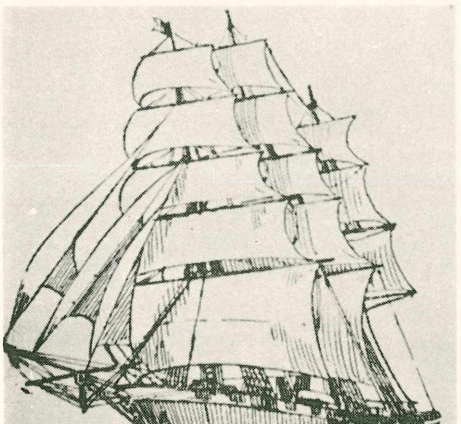

Vidur. amžių burinis laivas

Buriavimo sportas. Pramoginis ir sportinis B. yra atsiradęs XVI a. Olandijoje. Ir pats žodis „jachta" yra atėjęs į Angliją iš Olandijos. 1588 Cowes Wight saloje buvo pastatyta pirmoji jachta Anglijoje. B. S. pradžia JAV siejama su New Yorko jachtklubo įsteigimu 1844.

Senosios statybos jachtos buvo gana didelės: nuo kelių šimtų ligi kelių tūkstančių tonų. Naujasis jachtų statybos laikotarpis prasidėjo, pastačius jachtą America, kuri, perplaukusi Atlantą, 1851 dalyvavo pirmojoje tarptautinėje regatoje. 1906 Londone įvyko pirmoji tarptautinė buriuotojų konferencija, padalinusi jachtas į 11 klasių ir nustačiusi matavimo taisykles. Vėlesnės IYRU (International Yacht Racing Union) konferencijos priėmė naujus ir pakeitė senuosius regatų ir matavimo nuostatus. JAV buriuotojai neprisidėjo prie IYRU, 1925 sudarydami North America Yacht Racing Union. Kad ir tos dvi tarptautinės organizacijos daug kur sutartinai veikė, bet į vieną nesusiliejo.

Naujausiais laikais dėl aerodinamikos pažangos žymiai pasikeitė jachtos ir jų takelažas. Jachtų liemuo gavo lengvesnių formų. Keturkampes ir trapecines bures bei atitinkamą įrengimą pakeitė augštasis, arba Marconi, įrengimas (takelažas) su augštu stiebu ir trikampėmis burėmis. Prekinėms burėms pradėta vartoti pagelbinė trikampė burė, vad. Genovos foka. Naujoviškųjų jachtų įrengimų svoris sumažėjo: jos pasidarė lengviau aptarnaujamos, padidėjo greitis, ir jos gali eiti 44^0—45^0 kampu prieš vėją. Mėgiamiausios jachtos yra 9—12 m (30—40 pėdų) vandens linijoje. 1930—1940 B. S. ypač išpopuliarėjo beveik visuose kraštuose. Svarbiausios tarptautinės regatos: Britanijos taurės, Amerikos taurės, Transatlantinė, Newport, R. I.—Bermuda, Californija—Honolulu Cowes, Baltijos jūroje apie Gotlando salą.

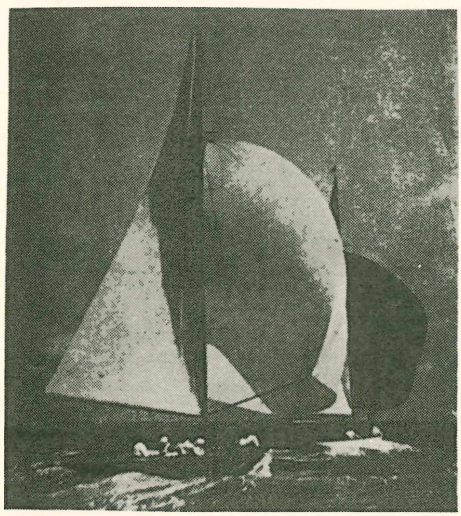

Naujųjų laikų burinis laivas

B. Lietuvoje. Puikias B. S. sąlygas Lietuvoje davė Baltijos jūra, Kuršių marios, daugybė ežerų. Šio sporto pionieriais buvo 1922 susiorganizavę jūrų skautai. Maždaug tuo pačiu metu Lietuvos ežeruose ir upėse pradėjo rodytis ir primytivės burinės valtys. 1926 Lietuvos Moterų Tautinio Laivyno Rėmimo Draugijai padedant, jūrų skautai įsigijo 1919 statytą burinį kuterį Malaja, 14,5 m ilgio, 4,3 m pločio, 1,75 m gremzlės, 90 m^2 burių ploto, su pagalbiniu motoru. Atremontuotas jis gavo vardą Budys. Juo plaukdami, atlikdavo praktiką būsimieji B. S. vadovai. 1928 Klaipėdoje įsisteigė Jachtklubas (steigėjas inž. Vysockis, pirmasis komodoras kpt. L. Stulpinas). 1931 Klaipėdos Jachtklubas įsigijo jachtą Vytis, o V. Didžys pirmą kelionių jolę Aušrinę. 1933 VII 15 plaukdamas į Liepoją, Budys sudužo, ir tada žuvo jūrų skautai Jasiukaitis, Šidlauskas ir Amulevičius. Vėliau dar šių jachtų įgyta: Argus, Rūta. Skautai vėl įsigijo jachtas Budys I ir Budys II. Buvo įsteigta Lietuvos Buriuotojų Sąjunga, įsiregistravusi į IYRU ir gavusi ženklą T.

1935 Švedijos jachtklubas Faeresunde surengė prie Baltijos jūros prieinančiųjų valstybių susiburiavimą, kur ir Lietuva dalyvavo. Toje tarptautinėje regatoje dalyvavo A. Pato, B. Buntino, kpt. Marcinkaus ir Kaminsko vadovaujamos jachtos Tegu, Gintaras, Vytis ir Aegus.

1936 Klaipėdoje buvo įkurta Buriavimo mokykla (vadovai kpt. R. Vilčinskas, B. Buntinas, kpt. Andžejauskas), kur buvo apmokyta keliasdešimt jaunuolių, daugiausia jūrų skautų. Mokyklos reikalams įsigyta jachta Žalčių Karalienė. Mokslo metu žuvo mokiniai J. Garmus ir S. Nemcinavičius.

B. S. plečiantis, regatos buvo pradėtos rengti ir Lietuvos vandenyse: 1937 VIII Palangoje, VIII 29 plačioje jūroje, 1938 VI 19—20 įvyko Lietuvoje pirmoji tarptautinė regata jūroje ir Kuršių mariose. Jachta Šaulys laimėjo savo klasės pirmąją vietą ir Budys I Hay klasės antrąją vietą. 1938 regata buvo surengta ir pirmosios tautinės olimpiados proga, kur Didžio vairuojama Rūta laimėjo Hay klasės pirmąją vietą. Olimpinių jolių varžybose pirma vieta atiteko Kalvaičiui. Klaipėdos netekus, nukentėjo ir B. S. Daugumas jachtų turėjo persikelti į Šventosios uostą. II pas. karui kilus, buriavimas jūroje visai nutrūko.

B. S. pagyvėjo, atgavus Vilniaus kraštą. 1940 VI—VII studentų Jūra korporacija Skaisčio ežere netoli Trakų surengė dvejus buriavimo kursus (vadovai B. Stundžia ir M. Martynaitis). Bolševikų okupacijoje buriavimas nutrūko, bet okupantus išvijus, 1942 prie Kūno Kultūros Rūmų buvo sudarytas buriavimo komitetas (vadovai D. Didžys, nariai kpt. Z. Domeika, S. Dagys, jachtų vadai P. Dėdinas, V. Petukauskas, B. Stundžia). Šis komitetas suorganizavo Vilniaus, Kauno, Šiaulių apygardų komitetus ir buriuotojų klubus Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose. 1942 IX 27 įvyko pirmoji vidaus vandenų buriavimo regata Rėkyvos ežere prie Šiaulių. Pereinamąją taurę laimėjo Šiaulių klubas, o 1943 ji atiteko Kauno klubui.

B. Stundžia Jūrininkystė ir buriavimas 1953.

Buridan, Buridanus Johannes (g. prieš 1300 — m. po 1358) prancūzų scholastikas, Paryžiaus Sorbonos profesorius, 1337—1346 rektorius. 1356 ištremtas iš Prancūzijos, gyveno Vienoje. Vienos universiteto įkūrimo iniciatorius. Occamo mokinys, savo raštais — Summula de dialectica, Compendium logicae, Questiones in VIII libros physicorum, Questiones in X libros ethicorum Aristotelis ir kt. iškilęs žymus nominalizmo atstovas — valios laisvės tyrinėjimais, nearistoteliniu judėjimo supratimu fizikoje.

Buridano asilas. Buridano raštuose neminimas, greičiausiai, Buridano mokinių sugalvotas palyginimas determinizmui įrodyti: jei asilas stovėtų vienodame nuotolyje tarp dviejų vienodos kokybės kūgių šieno ar tarp dviejų kibirų vandens, tai, turėdamas laisvą valią, vienon ir kiton pusėn lygių motyvų skatinamas, negalėtų nuspręsti, kurį kūgį šieno ar kurį kibirą vandens turėtų pasirinkti, ir šitaip besvarstydamas, liktų ir neėdęs, ir negėręs.

Būrininkas Lietuvos kariuomenėje būrio vado padėjėjas ir pavaduotojas, savo būrio kareivių tiesioginis viršininkas, skiriamas iš vyresniųjų puskarininkių.

Būrys — kariuomenės organizacinis dalinys. Lietuvos kariuomenėje pėstininkų šaulių kuopa buvo skirstoma trimis B., kulkosvaidininkų kuopa keturiais B., raitininkų eskadronas keturiais B., artilerijos baterija dviem B. Apie 40—60 kareivių B. esti. Jo vadu skiriamas karininkas, padėjėju vyresnysis puskarininkis — būrininkas. B. vadas prižiūri vidaus tvarką, žmonių, arklių, ginklų ir kito valstybinio turto apyskaitą, B. žmonių tarnybos eilę.

Burka (iš turkų burk — iš kupranugario vilnų austas apsiaustas) turkų ir totorių iš seno vartotas viršutinis apsiaustas, per karus patekęs Ukrainon, Lietuvon, Lenkijon. B. būdavo siuvamas arba iš gero milo, arba iš avių vilnų ir su pamušalu. Lietuvoje liaudyje B. išliko ligi XIX a. 80-jų metų pradžios. I pas. karo metu paplito neperlijamos kaukazinės B. Jų gamybos centras buvo Dagestanas Kaukaze.

Burke Edmund (1729—1797) anglų politikas, laikomas žymiausiuoju anglų politikos filosofu. 1756 išsp. Bolinbrokui taikomą satyrą A Vindication of Natural Society ir On the Sublime and Beautiful. Nuo 1766 parlamento narys. Raštu The Present State of Nation 1769 užtarė sukilusius Amerikos kolonistus, o raštu Thoughts on the Cause of the Present Discontents 1770 stojo prieš stiprėjančią karaliaus įtaką valdyti ir palaikė Airijos lygių teisių reikalavimą. Savo prakalbomis prisidėjo prie Anglijos ir Amerikos karo baigimo (Conciliation with America 1775). Vėliau palaikė Foxo politiką ir kovojo su Pittu. Rašte Reflections on the Revolution in France 1790 (naujausias leidimas 1952) pasisakė prieš prancūzų revoliuciją. Jo raštai — Collected Works išsp. 1792 (²1898), rinktiniai raštai — Selected Works 1897 (²1952), korespondencija išl. 1852.

E. Burke

A. M. Osborn Rousseau and B. 1940; *Fr. Meinecke* Historismus 2 leid. 1946.

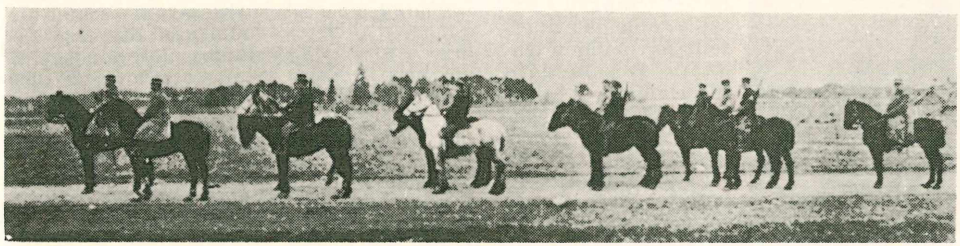

Iš Lietuvos Nepriklausomybės kovos laikų — žvalgų būrys

Burkevičius Vilhelmas (g. 1885 XI 23 Ringene, Latvijoje) teisininkas, pedagogas, Lietuvos mokyklų istorikas. 1905 baigęs Liepojos vidurinę mokyklą, 1906 ir 1911 įgijo pradžios ir vidurinės mokyklos mokytojo cenzą. 1907—1914 Šiaulių ir Raseinių apskrityse pradžios mokyklų mokytojas. 1913 Liepojoje išlaikęs gimnazijos kurso egzaminus, stojo į Petrapilio universiteto teisių fakultetą, kurį baigė 1917. 1918 grįžo Lietuvon, o nuo 1918 XII 10 pirmasis Vilniaus apskrities taikos teisėjas, 1919 Vilniaus Mašiotienės gimnazijos mokytojas. Vėliau teisėjas ir tardytojas Rokišky, Ukmergėje, 1920—1921 tarnavo Teisingumo ministerijoje, 1920 XI 9—X 13 Vilniaus miesto ir apskrities taikos teisėjas, 1921—1924 Kauno apygardos teismo narys, nuo 1924 advokatas, nuo 1926 ligi 1944 su pertraukomis notaras. XXVII Knygų Mėgėjų Draugijos narys. Išsp. Kauno notariato archyvas 1927, Globa ir jos organai civilinėje teisėje 1932, Lietuvos mokykla prieš Didįjį karą 1938, 1918—1920 metai 1938, Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklos (1863 — 1915) 1939, Iš mūsų mokyklų praeities 1940. Bendradarbiavo Teisėje, Karo Archyve, Lietuvos Praeityje.

Burkitt Miles Crawford (g. 1890) anglų proistorikas, tyrinėjęs Europos ir Afrikos senąjį akmens amžių. Išsp. Prehistory ²1925, South Africa's Past in Stone and Paint 1928, The Old Stone Age ²1949.

Burkotis ž. Burnotis.

Burkus 1) Jonas Mykolas (1839 IX 29 Biržų aps. Vaškų vl. Norių k.—1919 ten pat) liaudies dainius. Vaškuose skaityti ir rašyti pramokęs, liko prie ūkio. Per kelis apskričius garsėjo savo dainomis ir dainuškomis. Dažnai jis jas bežiūrint sukurdavo kur nors per krikštynas, vestuves ar kitomis progomis. Per 70 jo dainų buvo padėta VDU rankraščių skyriuje. Iš B. dainų reikšmingesnės: Spaudos atgavimo daina 1904 (Tūkstantis devyni šimtai ant ketvirtų metų sulaukė Lietuva linksmo publikato), Japonų karo daina 1905 (Lietuva mūsų, tu šventa žemė, tu mus užmiršai svetimoj šalyj). Ju tarpe ir pati populiarioji emigrantų daina — Užaugau Pasvaly, apleidau miestelį. Savo dainų žodžiams B. sukurdavo ir originalią melodiją, o gaidas žymėdavo savaisiais ženklais.

Kun. J. Burkus

2) Jonas (g. 1913 XII 3 Linkuvos vl. Barysų k.) kunigas. 1935 baigė Linkuvos gimnaziją, 1940 VDU teologijos filosofijos fakultetą. 1940 V 18 įšventintas kunigu. Dirbo Viešintų, Aluntos ir Obelių parapijose, nuo 1944 Vokietijoje tremtinių stovyklose, nuo 1949 JAV. 1947—1948 redagavo Misionieriaus laiškus. Atskirai išsp. Viešpats mums kalbėjo 1939 (²1944), Šv. Rožančiaus Karalienė Fatimoje 1946 (²1947), Eisiu pas Tėvą 1946, Mažųjų dienelės 1948, Teresė Neumanaitė 1953. Išvertė Eucharistinius pašnekesius (Žvaigždėje 1949—1951). Lotynų kalba Lithuania catholica.

Burleska (pr. burlesque iš it. burla — pasityčiojimas; burlesco — juokingas) draminis ar šiaip literatūrinis kūrinys, kur perdėtai ir naiviškai sekami rimti beletristikos veikalai arba vaizduojami būdinamųjų veikėjų juokingi prieštaravimai jų elgsenai. Nuo parodijos ir satyros B. skiriasi tipų ryškumu ir mosto platumu, nuo farso — intrigos ir siužeto gilumu ir nepaprastumu. Literatūron B. įvedė italas Berni.

Burletta (it.) operetė, vodevilis, gaižaus ir juokingo turinio muzikalinė pjesė.

Burlington 1) JAV Yowa valstybės miestas prie Mississippi upės. 30.639 gyventojai (1950). Ligi 1839 Yowos sostinė. Baptistų universitetas. Metalo ir amunicijos pramonė.

2) JAV New Jersey valstybės miestas prie Delaware upės. 12.000 gyventojų (1950). Kvakerių įkurtas 1677. Javų išvežimo uostas.

3) JAV Vermonto valstybės miestas prie Champlaino ežero. 33.000 gyventojų (1950). 1791 įsteigtas valstybinis universitetas. Žemės ūkio akademija.

Burliokas, burlokas. Rusų kalbos žodis, Rusijoje reiškęs sezoninius, artelėmis organizuotus Volgos upės darbininkus, savo pečiais vilkusius prekių prikrautas laives. Lietuvoje B. vadindavo rusus ar Nemuno sielių plukdytojus nelietuvius. Dabar šitaip vadina įvairius iš Rusijos atgabentus kolonistus Lietuvoje, kurių vien 1863—1893 Lietuvoje buvo įkurdinta 2093 šeimos, gavusios 33.566 dešimtines žemės. Kaikur Lietuvoje B. vadinamas ir katinas, vasarą išeinąs iš namų, taip pat ir kiekvienas bastūnas — žmogus ar gyvulys.

Burma pietų Azijos jungtinė respublika Indokinų pusiasalyje. Kaimynai — šiaurėje Kinija ir Tibetas, vakaruose Asamas (Indija), rytuose Pakistanas, pietryčiuose Indokinija ir Tajas (Siamas). Plotas 680.000 km².

Paviršius. Didesnė krašto dalis kalnai. Tarp jų eina didžiųjų upių slėniai. B. topografiškai skirstoma į tris regionus: Arakan Yuoma, Šan plokštakalnė ir centrinė B. Pirmoji yra daugiausia kalnuotoji šalis, kurios kalnų grandys skiria B. nuo Indijos ir pajūriu nusitęsia į pietuose esan-

tį Negrais pusiasalį. Šan plokštakalnė daro B. rytinę dalį, kuri Tenaserimo pajūrio ruožu nusitęsia į Malakos pusiasalį. Tai yra Kinijos Juano plokštakalnės tęsinys. Tarp tų dviejų B. dalių yra centrinė dalis — žemuma, Iravadžio ir Sitango upių baseinų tęsinys.

Arakan Youma ir Tenaserim ruožuose pajūriai uolėti, išraižyti, su daugybe salų ir salelių. Tarp jų yra derlingoji B. upių deltų sritis — žemuma.

K l i m a t a s. Didelėje B. dalyje klimatas pareina nuo musono, nuo spalio ligi gegužės mėnesio pučiančio iš šiaurės ir žiemryčių. X—II mėnesiais esti vėsu ir sausa, III—V mėnesiais karšta ir sausa. Lietų sezonas prasideda gegužės pabaigoje ir trunka ligi spalio pabaigos. Vėjai iš jūros atneša daug kritulių, mažai pasiekiančių krašto centrines dalis. Pajūryje temperatūros svyravimas didelis. Tropiškiausią klimatą turi B. pietinė dalis, ypač Tenaserimo pajūris.

A u g a l a i i r ž e m ė s ū k i s. Didesnę krašto dalį užžėlę miškai, duodą išvežimui svarbų teako medį, kurio kirtimą tvarko vyriausybė. Apie 20% viso ploto tinka žemės ūkio darbui: ilgieji upių slėniai, kaikurie pajūriai ir kalnų šlaitai. Didžiausią derlių duoda ryžiai, kurių laukams skiriama 65% viso dirbamo ploto. Kiti kultūriniai augalai — žemės riešutai, medvilnė, kukurūzai, tabakas, gumos medžiai. Iš naminių gyvulių pirmauja jaučiai (drėgnose vietose laikomi vandens jaučiai, sausose vietose maža, kuprota jaučių veislė). Jie labai praverčia darbams. Nemaža auginama ir ožkų. Miško darbams prisijaukinama ir dramblių.

K r a š t o t u r t a i, p r a m o n ė. Žemės turtai mažai naudojami. Čindvino upės slėnyje ir Šano plokštakalnėje dideli naftos ištekliai. Kasama švinas, antimonis, alvas, geležis, sidabras, auksas, cinkas, varis, nikelis, druska, uranas, toris. B. pramonės pagrindas yra ryžių malūnai, naftos valyklos, tekstilės fabrikai, lentpjūvės, maisto fabrikai. Tekstilės fabrikams žaliava (ypač šilkas) įvežama. Svarbų vaidmenį krašto ūkyje vaidina pajūrio ir upių žvejyba.

P r e k y b a. Daugiausia prekiaujama su Indija ir Didžiosios Britanijos padaliniais. Išvežama ryžiai, gumos žaliava, nafta, švinas, alvas, teako medis, medvilnė, odos. Įvežama akmens anglis, geležis ir plieno gaminiai, šilko žaliava, audiniai, maisto produktai.

S u s i s i e k i m a s. Kelių yra 16.900 km. Geležinkelių 3540 km. Svarbiausios geležinkelių linijos eina iš Rangoono uosto į šiaurę. Šį tinklą papildo upės ir perkasai. Svarbiausią vaidmenį susisiekime vaidina Burmos kelias, kuris jungia Rangoono uostą su Kiniją.

M i e s t a i. Didžiausias uostas ir B. sostinė Rangoonas (apie 0,5 miliono gyventojų). Tai yra politinio, kultūrinio, ūkinio gyvenimo centras, taip pat gausiai lankomas maldininkų dėl garsiosios Budos auksinės pagodos, su Budos ir jo pirmatakų relikvijomis. Kiti miestai — krašto centre Mandalay, paskiau Muolmein, Bassein.

G y v e n t o j a i. B. yra 17.000.000 gyventojų. Didžioji jų dalis yra mongolų kilmės, kiti daugiausia indų kilmės. Burmiečių apie 60% visų gyventojų. Iš kaimynų B. skaičiumi pirmauja kiniečiai, indai. Burmiečiai gyvena derlingose žemumose, kitos vietinės grupės daugiausia kalnuotose srityse. Burmiečių kalba priklauso vienskiemenių kalbų grupei, o jos raidynas kilęs iš palio kalbos. Daugumas gyventojų budistai. Budizmas yra ne tik tautos ir krašto religija, bet jis yra giliai įsiterpęs ir į tautos kultūrą, meną, literatūrą, tautosaką. Budistų vienuolynai švietimui kaimų vadovauja, turi ir augštesniųjų mokyklų. Augštąsias mokyklas ir mokslą tvarko 1920 įst. Rangoono universitetas.

V a l s t y b i n ė s a n t v a r k a. B. istorija prasideda nuo to laiko, kada British East India Company pradėjo Rangoono miesto aplinkoje su B. prekiauti. XVII a. pradžioje. 1886 buvusioji B. karalija buvo įjungta į Indijos dominiją, 1937 ji tapo britų kolonija, 1948 nepriklausoma jungtinė respublika, priimta į Jungtinių Tautų Organizaciją. Jungtinėn B. respublikon įeina valstybės — Karen, Šan ir Kachin.

J. L. Christian Modern Burma 1942; *J. R. Andrus* Burmese Economic Life 1948; *G. G. E. Hall* B. 1950.

Burman Paul (1888—1934) estų tapytojas, kartu su Konradu Mägi estų impresionizmo vadas. Vienodai stiprus kaip peizažistas ir animalistas. Jo tapybos maniera yra nervinga, greitai fiksuojanti šviesos ir šešėlių įspūdžius, o vietomis dėl savo dramiškumo artinasi prie ekspresionizmo. Sukūrė daug peizažų, gyvulių, nature morte ir medžio raižinių.

Burmistras (vok. Bürgermeister) vykdomasis miestų savivaldybės organas, paprastai miestų tarybos renkamas. Paplito iš Vokietijos drauge su Magdeburgo teise. Lietuvoje atsirado nuo XV a. 1536 Žygimanto II privilegija suteikė Vilniui teisę rinkti 6 metams 12 B. Žygimantas Augustas 1558 suteikė Vilniaus B. ir magistratui bajorų teises ir teisę siųsti savo atstovus į seimą. XIX—XX a. rusų okupacijos laikais B. buvo vadinami miesto galvomis. 1931 V 2 Lietuvos savivaldybių įstatymu miesto tarybos B. buvo renkamas 7 metams. Pirmaeilių miestų išrinktuosius B.

turėjo tvirtinti vidaus reikalų ministeris, o antraeilių — apskrities viršininkas. B. galėjo atstatyti Kaune ministerių kabinetas, o kituose miestuose vidaus reikalų ministeris.

Prancūzijoje B. vadinamas maire, JAV ir Anglijoje mayor.

Burmos kelias, Burma Road. 1996 km ilgio sausumos kelias nuo Rangoono ligi Junano provincijos Kinijoje. Pirmoji B. K. dalis yra 896 km geležinkelis nuo Rangoono ligi Lashio, antroji 200 km ilgio anglų nutiestas kelias ir trečioji 911 km ilgio 1938—1942 nutiestas kinų kalnų kelias, kuriuo japonų ir kinų karo metu kinams buvo teikiama karinė pagalba.

E. Burnand:
Šv. Petras ir šv. Jonas skuba prie Kristaus kapo

Burnand Eugène (1850 — 1921) šveicarų tapytojas ir iliustratorius. Piešė paveikslus iš Šveicarijos kaimiečių gyvenimo, jos istorijos ir religinėmis temomis. Iliustravo George Sand, Mistralio veikalus.

Burney Frances (1752—1840) anglų rašytoja, keliautoja. Parašė apysakas Eveline 1778, Cecilia 1782, Camilla 1796. Savo kelionės Europoje įspūdžius aprašė atsiminimuose The Wanderer of femal difficulties 1814, Early diaries 1839, Diary and letters 1842—1846.

Burne-Jones Edward (1833—1898) anglų tapytojas prerafaelitų grupės atstovas. Kad ir veikiamas XV a. italų menininkų, ypač Botticellio, bet sukūrė savą, dekoracinių elementų nesišykštintį stilių. Jo paveiksluose žmonių figūros yra idealizuojamos, melancholiškai švelnios, romantiškai svajingos ir lyriškos. Svarbiausieji paveikslai — Aukso žvaigždės, Betliejaus žvaigždė, Karalius Capet ir elgeta mergaitė.

Burnet Gilbert (1643—1715) anglų bažnyčios istorikas. Išsp. History of the Reformation of the Church of England 1679—1714, History of his own Time 1724—1734.

Burnett Frances (1849—1924) JAV rašytoja, rašiusi sentimentalių romanų bei jaunuomenės veikalų. Išsp. Louisiana 1880, Through one administration 1883, Sara Crewe 1888, The Secret Garden 1909, The I Knew Best of All 1893 (autobiografija), Little Lord Fauntleroy 1886, — dramintos ir 1935 filmuotos. Little Saint Elizabeth 1870. Lietuviškai išversta: Mažoji Sara 1931, Mažasis lordas Fontlerojus 1937, Karalaitis Jonas Kvailutis 1938.

Burnevičius Stanislovas XVII a. pradžios Kėdainių miestietis, arionas, 1618 kartu su kitais Lietuvos arionais — Andriumi Ro-

Ed. Burne-Jones Kristaus prisikėlimas

kiškiečiu, Petru Blastu Kmita, Elijošiumi Gintautu ir Jonu Okelevičiumi Rakove aplankęs anuomet Lenkijos arionų vadą Liubieniecki ir įrašęs jo albume lietuviškus įrašus. Juos surado Ch. S. Stang ir paskelbė Archivum Philologicum III 1932.

V. Biržiška Senųjų lietuviškų knygų istorija II.

Burnham 1) Daniel Hudson (1846—1912) JAV architektas ir urbanistas. Be kitų darbų, 1893 suplanavęs Chicagos Pasaulinę Parodą.

2) Harry Lawson (1862—1933) anglų politikas, konservatorius. 1914—1916 slaptosios karaliaus tarybos sekretorius, 1916—1927 Empire Press Union pirmininkas, leidęs savo tėvo 1855 įsteigtą konservatyvų dienraštį Daily Telegraph.

3) James (g. 1905) JAV sociologas, nuo 1929 New Yorko universiteto dėstytojas. Leido The New International. Atsimetė nuo bolševizmo. Išsp. Menagerial Revolution 1941, Macchiavellians 1943, The Struggle for the World 1947, The Coming Defeat of Communism 1950, Europe Thinks of America 1953, The Web of subversion 1954.

4) Sherburne Wesley (1838–1921) JAV astronomas, Chicagos universiteto astronomijos profesorius. Dirbo Dearborno, Licko ir Yerkės observatorijose. Tyrinėjo dvilypes žvaigždes. Išsp. General Catalogue of Double Stars 1906.

Burnickis Antanas (1715—1770) Lietuvos šv. Kazimiero provincijos pranciškonas, nuo 1769 Tytuvėnų vienuolyno gvardionas. Ketverius metus gyveno Palestinoje misininku ir išleido knygą apie Šventąją Žemę.

Burnių miškas (vad. ir Brunaviškių, Brunoviškų mišku) Telšių aps. Luokės vl. 200 ha ploto. Dirvožemis smėlio, priesmėlio, pajaurėjęs. Vidutinio amžiaus pušynas su jaunuolynu.

Burnley Anglijos Lancasterio grafijos miestas, 85.000 gyventojų (1952). Akmens anglies kasyklos, metalo, medvilnės verpyklų pramonė.

Burnonitas sulfidų grupės mineralas, $PbCuSbS_3$. Svarbi rūda švino ir vario gauti. Randamas Harce, Meksikoje, Anglijoje, Pietų Amerikoje.

Burnosas (ar. burnus) ilgas apsiaustas be rankovių, su snapu galvai pridengti. Baltos spalvos. Vartojamas šiaurės Afrikos arabų. Iš jų perimtas ispanų, prancūzų. Iš ten paplitęs ir kitur Europoje, pasiekdamas ir Lietuvą. Dėl panašumo B. vardu pradėta vadinti ir šiaipjau apsiaustas su rankovėmis.

Burnos liaukos (Glandulae oris) yra didžiosios ir mažosios. Mažosios yra išmėtytos burnos gleivinėje ir pagal vietą vadinamos lūpų, skruostų, liežuvio, gomurio liaukomis. Didžiosios — trys poros seilių liaukų.

Burnos organai vabzdžiams yra graužiamieji (tiesiasparnių vabalų), duriamieji arba siurbiamieji (blakių, amarų, uodų), čiulpiamieji (drugių), laižomieji (naminės musės).

Burnotis (Amarantus) burnotinių (Amarantaceae) šeimos augalų gentis. Daugiausia vienamečiai su žiedais puokštėse ir su smailiais arba kiaušinio formos lapais. 55 rūšys, paplitusios visuose žemynuose. Soduose auginami A. caudatus L. ir kt., piktžolės B. paprastasis (A. retroflexus). A. prostratus Bulbis kaikur vartojamas kaip daržovė.

Burnouf Eugène (1801—1852) prancūzų orientalistas, 1832—1852 Collège de France profesorius. Išsp. Essai sur le Pali 1826, Introduction à l'histoire du boudisme indien 1844.

Burns 1) John (1858—1943) anglų politikas, darbininkų veikėjas, vadovavęs darbininkų streikams ir kovojęs už susirinkimų laisvę. 1892—1918 parlamento narys nuo liberalų partijos. 1903—1914 ministerių kabineto narys. Dėl pacifistinio nusistatymo 1914 pasitraukė iš ministerių. Išsp. The Unemployed 1893, Labour and Free Trade 1903.

2) John Horne (g. 1916) JAV rašytojas, Europos kultūros gynėjas. Smarkiai kritikavo JAV kolegijų mokymo programas. Išsp. The Devil with the Book, The Gallery.

3) Robert (1759—1796) skotų poetas, vargingo valstiečio sūnus. Jo pirmieji eilėraščiai, išspausdinti 1786, turėjo didelio pasisekimo, nes jie buvo muzikiški, jausmingi, nuoširdūs. Daug B. eilėraščių yra paveikti skotų liaudies dainų. B. tiems eilėraščiams davė daug gyvumo, ypač meilės eilėraščiams. Jo poezijoje žymus ir revoliucinis elementas, reiškęsis prancūzų revoliucijos šūkių pritarimu. Išspausdinò Poems chiefly in the Scotish dialect 1786, dainos James Johsono rinkinyje Scots Musical Museum 1887—1903, The poetry of R. B. 1896—1897.

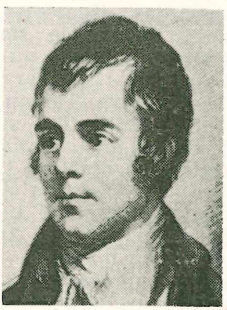

R. Burns

D. Daiches R. B. 1952.

Burokai ž. Cukriniai runkeliai, pašariniai runkeliai, cikliniai runkeliai.

Burokaraistis Alytaus aps. Merkinės ir Nedzingės vl. ežeras, tarp Burokaraisčio ir Burokaraistelės kaimo, 38,5 ha ploto. Ežė-

ras 2,5 km ilgio, bet siauras ir stačiojo kampo formos.

Burokas 1) Mykolas (m. 1924 IX 10 Zarasų aps. Dusetų vl. Padustėlio k.) spaudos draudimo laiko knygnešys. Iš M. Lietuvos pats knygas gabeno ir platino Dusetų apylinkėse. Buvo suimtas ir kalinamas. Profesijos keliaująs siuvėjas. Rašė tarmiškai eilėraščius ir dainas. Pasirašydavo slapyvardžiu Baltasis.

2) Romualdas (g. 1893 V 1 Švenčionių aps. Mielagėnų vl. Peršukštų k.) pulkininkas leitenantas. Gimnaziją baigė Maskvoje. 1914 mobilizuotas, 1915 baigė praporščikų mokyklą Kijeve, 1924 augštuosius karininkų kursus Kaune, 1935 VDU teisių fakultetą. 1917—1918 tarnavo atskirame lietuvių batalione Vitebske, 1919–1928 Lietuvos kariuomenėje (nuo 1924 karių mokymo dalies vedėjas). Nuo 1928 perėjo į teismo tarnybą ir dirbo teismo tardytoju, viceprokuroru, apygardos teismo tardytoju svarbesniosioms byloms, paskiau teisėju. Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1914 Aušroje (Vilniuje), Šaltinyje, Prūsų Lietuvių Balse, Moteryje, Pavasaryje, Ryte, Trimite, Vaire, Karyje, Karde, Mūsų Žinyne. 1922 suredagavo šapirografuoto laikraštėlio 2 numerius 7 pulko Sargas. 1926 VI 30—1927 III 15 ir 1927 IX 7—1928 III 6 Kario redaktorius. Bendradarbiavo ir Teisėje, Kriminalistikos Žinyne, Židinyje. Išspausdino 1 pėstininkų D. L. K. Gedimino pulkas 1928, išvertė Beccaria Apie nusikaltimus ir bausmes 1935.

Burroughs 1) Edgar (1875–1950) JAV rašytojas, išgarsėjęs fantastiškais romanais, ypač apie žmogbeždžionį Tarzaną. Daug jo romanų nufilmuota ir išversta 56 kalbomis. Išsp. Tarzan of the Apes 1914, The Return Tarzan 1916, The Beats of Tarzan 1917, The son of Tarzan 1917, A Fighting men of Mars 1922 (²1951), Syntetic men of Mars 1940. Lietuvių kalba J. Trečiokas Tarzaną vertė 1924—1927, J. Kusa — Pelusidarą 1938, P. Grigonis su J. Rizvanavičiumi — Žmogus N. 13 1938.

2) John (1837—1921) JAV rašytojas, gražiai aprašąs gamtą ir rodąs didelę meilę gyvuliams. Išsp. Walt Whitman 1867 (²1896), Winter sunshine 1875, Birds and Poets 1877, The Summit of the Years 1913, Field and Study 1919, My Boyhood 1922 (autobiografija).

Bursa, arba Brusa, šiaurės Turkijos miestas, 30 km į pietus nuo Marmoro jūros. Ligi 100.000 gyventojų (1954). Geležinkeliu sujungtas su Mudanijos uostu. Šilko pramonės centras, avių merinosų vilnos ir tabako prekyba. Apylinkėje gyvojo sidabro kasyklos. Daugybė mečečių su XIV a. 25 bonių Ulu Džamid mečete. Armėnų uniotų vyskupo rezidencija.

B. II a. pr. Kr. įsteigė Bitinijos karalius Prusijas II ir pavadino Prusa. 1326 po 10 metų apsiausties paėmė turkų sultono Osmano I sūnus Orchanas. 1402 sunaikino Timuro sūnus Mirza. Vėliau daug šimtmečių B. buvo turkų sultonų rezidencija.

Bursa (lot., pr. la bourse) — kišenė, kasa, piniginė. Viduramžiais B. reiškė bendrąją studentų bendruomenės kasą, bendrabutį, labdarių ar įstaigų papildomą studentų bendrabučio kasą. Kitur B. buvo vadinamos kolegijomis. Gyvenantiems B. studentams buvo privaloma tam tikra drausmė ir nustatytoji uniforma. B. labiausiai buvo paplitusios Prancūzijoje, kur vyriausybė jas lėšomis aprūpindavo.

XIV a. pabaigoje karalienė Jadvyga, Jogailos žmona, B. buvo įkūrusi lietuviams studentams Prahoje. Ja tepasinaudojo tik trys lietuviai — 1381—1387 Drohičino kugaikštis Jonas, arba Butautas (D. L. K. Kęstučio vaikaitis), 1401 Kristupas iš Lietuvos ir 1404—1408 pirmasis Medininkų vyskupijos vyskupas Motiejus iš Vilniaus. Šiaipjau visą šios B. turtą buvo pasisavinęs Prahos universitetas, ir XVI a. pačią B. panaikino. B. buvo ir prie Vilniaus akademijos (pavadinta vysk. Valeriono Protasevičiaus vardu).

Rusijoje B. buvo vadinami pravoslavų kunigų seminarijų auklėtinių bendrabučiai, kurių pirmasis buvo įkurtas Kijeve XVIII a. antroje pusėje, o paskiau paplito visoje Rusijoje. Jų papročius aprašė N. G. Pomialovskij veikale Očerki bursy.

Buršas (vok. Bursch) vokiečių vadinami studentai, studentų organizacijų tikrieji nariai, nuo naujokų-fuksų uniforma ir teisėmis juos atskiriant.

Buršenšaftai (Burschenschaft) vokiečių studentų korporacijos, išaugusios iš viduramžių bursų. Jie buvo paplitę Vokietijoje po 1812. Pirmieji Jenos universiteto studentai 1815 įkūrė korporaciją Allgemeine Burschenschaft, kuri buvo pavyzdys kitoms korporacijoms. Pradžioje B. buvo gana liberališkos organizacijos. 1817 minėdami Wartburge 300 metų reformacijos sukaktį, studentai sudegino Codex Gendarmerie ir daug kitų reakcinių knygų, o 1819 III 23 Mannheime B. narys Sand nužudė rusų tarnybon perėjusį šnipą vokiečių rašytoją A. Kotzebue. 1818 Jenoje buvo įsteigtas Allgemeine Deutsche Burschenschaftenbund, bet 1819 valdžia sąjungą uždarė. Vėliau B. jau nesikišo politikon ir tedygo įvairiais vardais, o 1874 buvo atgaivinta senoji B. sąjunga 1881—1896 visiems Vokietijos universitetams. Nuo 1923 B. suskilo politine ir apolitine srovėmis, o 1935 X 8 buvo sulikviduota.

C. Herr Geschichte der deutschen Burschenschaften 1927—1929.

Burt 1) Alfred (g. 1875) anglų gen. štabo karininkas, po I pas. karo (1919 — 1920) vadovavęs anglų militarinei misijai Latvijoje ir Lietuvoje.

2) Cyril Lodovic (g. 1883) anglų pedagogas, sudaręs testus galvotumui tirti. Išsp. Mental Tests 1921, Handbook of Tests 1923, The Young Deliquent [3]1938, The Subnormal Mind [2]1937, How the Mind Works 1933, The Factors of the Mind 1941. J. V. Gudaitis išvertė Binet'o-Burto testus lietuvių kalba — Švietimo Darbe 1927.

Burtai — tam tikri tikėjimai ir jais pagrįsti veiksmai, kuriais žmogus savo valiai nori palenkti jį supančią aplinką, gamtinį ir antgamtinį pasaulį priversti tarnauti žmogaus reikalams. Tokių elgesių nepateisina gamtos mokslų surastieji dėsniai, o įsigalėjusios religijos juos laiko niektikiais arba prietarais, su kuriais paprastai kovoja ar bent juos niekina. B. yra daromi norint 1) apsisaugoti nuo piktų antgamtinių jėgų arba jas priversti žmogui tarnauti, 2) įsigyti turto ar gauti gerą derlių, atitinkamai paveikiant laukų, gyvulių ir žmonių vaisingumą, 3) išvengti ligų arba jas pagydyti, 4) atspėti ateitį.

Yra skirtumo tarp B. ir prietarų. B. yra aktyvūs, o prietarai pasyvūs. Pastarieji yra daugiau profilaktinė priemonė nelaimių, ligų ir visokių nepasisekimų išvengti. Žmogus kartais tikisi galėsiąs priversti net saulę anksčiau nusileisti, jei tik atitinkamai pasielgsiąs. Tai jau aiškus B. Paprastas prietaras bus toks tikėjimas: jei rytą iš lovos išlipsi, pirma dėdamas kairę koją, tai tą dieną viskas nesiseks, ir todėl šito reikia vengti.

B. gali būti neutralūs kito asmens atžvilgiu ir gali būti kam nors kenkią. Neutralus B. bus: pirmąkart griaustinį išgirdęs, persiversk per galvą, — turėsi visus metus laimę. Kenkiantysis B. bus toks: audroje reikia kalbėti maldelę „Perkūne dievaiti, nemušk žemaitį, bet mušk gudą, kaip šunį rudą (arba: mušk vokietuką, kaip velniuką)". Jei kitas asmuo tau nemalonumą daro, tai gali jam atkeršyti. Pvz. plačiai tikima, kad, jei kitas žmogus tave apkalba, tai liežuvis nupūslija. Kitas rimtesnis atvejas: piktas žmogus žada tam tikru laiku nušauti savo priešininką iš didelio atstumo; burtininkui padedant, ano iššautoji kulka grįžta atgal ir nudeda patį šovėją. Piktas B. bus pieno kaimyno karvėms ar jo laukams derliaus atėmimas, magišku būdu tą pieną ir derlių perleidžiant į savo karves ir į savo lauką.

Dar yra omenys, arba spėjimai. Esą, iš tam tikrų reiškinių gamtoje, iš gyvulių elgesio arba fiziologinių reiškinių žmogaus organizme ir iš sapnų galima numatyti, kas bus artimoje ateityje: koks būsiąs oras, kokių ypatingų įvykių galėsią nutikti. Pvz. jei kur nors eidamas iš ryto pirmiausia sutiksi moterį, arba katė perbėgs skersai per kelią, tai grįžk atgal, nes žygis nepasiseks. Daugiausia spėjama, norint sužinoti, koks bus oras, derlius, apie vedybas ir mirtį. Kartais tinkamai pasielgus, tokios gresiančios nelaimės galima išvengti. Pvz. jei višta troboje gieda — nelaimės lauk, o kad ji neištiktų, reikia nuo stalo iki slenksčio su ta višta grindis matuoti: jei ant slenksčio uodega pateks, nukirsk uodegą, jei galva — kirsk galvą. Rugiapjūtėje merginos paskutinio pėdo vengia rišti, nes susigriebsiančios pavainikį. Tačiau yra ir iš anksto pranašaujamų nelaimių, kurių žmogus negalįs išvengti. Pvz. jei šuo dažnai kaukia, augštyn galvą iškėlęs — tuose namuose bus gaisras, o jei žemyn galvą nuleidęs — mirs šeimininkas.

Atskira B. šaka yra vadinamieji užkalbėjimai. Tai magiškos formulos, galinčios išgydyti, bėgantį kraują sustabdyti, vagį prie daikto ar vietos pririšti ir pan. Jie remiasi tikėjimu paslaptingąja tam tikrų žodžių galia, ir tai esą labai galingi B. Tokių užkalbėjimų yra gana daug, jų kilmė įvairi. Dažnai yra grasinama, pvz. sakant: Išdilsi, kaip delčios mėnuo, sudžiūsi, kaip liekno švendrė. Gyvatės įkandimą užkalba, jai grasindami. Nuo gyvatės užkalbėdami, kitose formulose pagalbos šaukiasi žemės deivę Žemyną ir Perkūną. Maldelė į jauną mėnulį vartojama ir bėgančiam kraujui sustabdyti, taip užbaigiama: Duok jam pilnystę, man — Perkūno karalystę (Antalieptė ir Rokiškis). Kaikuriose tokių maldelių dar yra stabmeldiškų laikų ryškių atgarsių. Tačiau visokių užkalbėjimų didžioji dalis yra paveikta naujosios įtakos: remiamasi krikščioniškomis sąvokomis, pvz. Trejybe, šventaisiais. Paprastai pradžioje yra epinė įžanga: Buvo toks atsitikimas su Kristumi ar šventaisiais; jie pasakė ar padarė šitaip ir išvijo blogybę ar ligą; aš tą patį darau ar sakau; tad eik šalin, nelabasis, nustok kankinęs tą ar kitą žmogų (gyvulį), bijok manęs; aš tai darau vardan Dievo Tėvo ir t. t. Dažnai pučiama kvapu ir pažodžiui įsakoma: Jei nebijai manęs, bijok kvapo mano. Šitas „kvapas", greičiausiai, reiškia užkalbėtojo sielą, kurios piktos būtybės turi bijoti. Mūsų burtininkas šiuo atveju elgiasi panašiai, kaip šamanas, turįs savyje kelias geras jam pagelbstančias dvasias, arba sielas, o šitos jam padeda nugalėti blogąsias. Seniausias magiškas gydymo būdas yra išvarymas demono, besislepiančio žmoguje ar gyvulyje ir esančio visos blogybės ar ligos priežastimi. Dar senas būrimo būdas yra atspėti demono (gyvatės, ligos ar ugnies) vardą: jei žinai jo vardą, tai ir jį patį turi savo

valdžioje, gali jam įsakinėti. Gyvatės įkandimą užkalbant, užtat sakoma: Vardus aš jūsų žinau, arba tiesiog išvardijama: gyvatė pilka, gyvatė marga, gyvatė ruda...

B. ir prietarai paprastai yra paremti analogijos, arba panašumo, dėsniu. Galima sakyti, kad visa „burtologija" tėra iki kraštutinumo išplėsta analogija. Jei žmogų kartėlis (rėmuo) ėda, tai reikią 9 kartus neatsikvėpiant sukalbėti: Mane ėda kartėlis, kaip vilkas avį, kaip katė pelę, kaip šuva mėsą (Daugėliškis).

Yra ir maldos pobūdžio formulų. Norint išprašyti sau sveikatos ir grožio, reikia, pamačius jauną trijų vakarų mėnulį, kalbėti: Tegul bus pagarbintas, jaunas mėnesėlis. Tau ant dangaus su žvaigždelėmis, man ant žemės su žmonėmis; tau ant dangaus su šviesybe, man ant žemės su linksmybe; tau pilnatis, man sveikata (Šeduva). Kita dažna formula į mėnulį yra: Tau pilną ratą, o man sveikatą. Čia žmogus gera linki dievystei, ją pasveikina ir pagerbia, o už tai, kaip paprastai santykiuose tarp žmogaus ir dievų, prašo ir tikisi iš jų gauti tai, ko žmogui reikia: sveikatos, gražumo, turto, laikantis dėsnio „aš tau, tai ir tu man". Lietuviai dar turi gana daug maldos pobūdžio formulų į saulę, kad ji šviestų ir nuvytų debesis, į debesis, kad jie nustotų lyti, ir į ugnį, kad nesudegintų. Kaikurie užkalbėjimai yra gana poetiški.

Žymi užkalbėjimų dalis yra keliaująs lobis. Kaikurie jų yra labai seni ir siekia antikinius laikus. Daug užkalbėjimų yra ištisai tarptautiniai, pvz. formulos tekančiam kraujui sustabdyti ir nuo nikstėrėjimo. Apie lietuviškus užkalbėjimus Mansikka taip sako: Šiuo atveju lietuviai arčiausiai susisiekia su savo slaviškaisiais kaimynais, pirmiausia su lenkais ir gudais, su kuriais jie ištisus šimtmečius gyveno netoli vieni kitų. Yra ir vokiškosios kilmės užkalbėjimų. Tie panašumai kartais tokie ryškūs, kad lietuviškąjį užkalbėjimą reikia laikyti vertimu pažodžiui iš slavų kalbų. Tokių užkalbėjimų yra ypač nuo rožės. Dažnai lietuviai užkalbėjimą ir tiesiog svetima kalba pasako, nors dažnai tų žodžių reikšmės nesupranta ir juos iškraipo. Jie pasitenkina, lietuviškai pasakydami tik pradžią ir pabaigą, persižegnojimą ir pan. Tai dažnas reiškinys burtų pasaulyje: svetima kalba ir kitatautis burtininkas šiuo atveju turi pirmenybę, nes atrodo paslaptingesni, ir todėl manoma, kad jie yra galingesni. Jei taip, tai ir tokie B. geriau galį veikti. Nevisada lengva nustatyti, kurie užkalbėjimai yra tikrai skolinti ir kurie turi tik idėjinį panašumą, bet tiesioginio ryšio tarp jų nesama. Originalios atrodo lietuvių maldelės į ugnį, žemę ir saulę. Ir vokiečiai turi giesmelių į saulę. Tačiau tos jų Sonnenliedchen yra visiškai skirtingos nuo lietuvių. Vokiškosios maldelės į jauną mėnulį, arba Mondsegen, yra kitokios, negu lietuvių. Nuostabu, kad labai panašios į lietuviškąsias yra mordvos maldelės į jauną mėnulį. Atrodo, kad lietuviškos kilmės maldelių yra užkalbėjimuose nuo gyvatės įkandimo, nuo kartėlio, nuo grižo ir pūslių ant liežuvio.

Yra ir magiškųjų ženklų (pentagrama, arba laumės kryžius), raidžių sudėstymų (garsioji „sator" formula), daiktų, kurių bijąpiktosios dvasios (šermukšnis) arba kurie duoda žmogui nepaprastą žinojimą (paparčio žiedas). Pasakose minimi gyvybės ir grožio vanduo, stebuklingoji žolelė, atrakinanti visus užraktus arba žmogų užmigdanti. Dar žinomi stebuklingasis šikšnosparnio kaulelis meilės burtams daryti ir stebuklingasis akmenėlis, daręs žmogų nematomą. B. reikalams plačiai vartojami ir krikščionybės simboliai: kryžiaus ženklas, šventintas vanduo ir ugnis, žvakė, jau nekalbant apie visokias „maldas", nesančias maldaknygėse.

Kodėl visokios B. formulos taip atkakliai laikosi, nei švietimo bei visokios pažangos nepriveikiamos išnaikinti? Žinoma, kultūriškai atsilikusiuose kraštuose jos yra daugiau vartojamos. Užtat jų gana daug turime iš Vilniaus krašto. Bet ir suvalkiečiai jų dar gana daug išlaikė iki paskutiniųjų dešimtmečių. Svarbiausia išsilaikymo priežastis, berods, bus ta, kad tie B. „veikia", ir žmogus pagyja. Lietuvos krašto gyvatės nėra tokios nuodingos ir dėl jų įkandimo žmogus nemiršta. Be to, medicina irgi pripažįsta, kad daugybė ligų, ypač odos ligos, kaip karpos, dedervinės ir „rožė", iš tikrųjų gali būti pagydomos savitaigos (autosugestijos) būdu: jei tik žmogus tvirtai tiki, kad tatai turi jam padėti, tai dažnai jis ir pasveiksta. Tokiam tikrai galima pasakyti: Tavo tikėjimas tave išgydė. Žmonės ilgiau ir geriau prisimena kelis pavykusius pagydymus, negu šimtus nepavykusių gydymų.

Didelę gausybę B. galima suskirstyti į 22 stambius skyrius: dangaus skliautas, žemė, ugnis, oras, gamta (negyvoji — vanduo ir mineralai, gyvoji — augalai ir miškas), smulkieji gyviai (šliužai, žuvys, vabzdžiai), paukščiai, gyvuliai (laukiniai ir naminiai), žemės darbas, gyvulių ūkis, žmogaus kūnas, maitinimasis, apdangalas ir apavas, darbas, žmonių santykiai, vaikystė ir jaunystė, subrendėlių amžius, senatvė ir mirtis, liaudies medicina (gydymas vartojant medikamentus ir gydymas žodžiais arba užkalbėjimai), kalendoriniai prietarai ir burtai, mitologinės būtybės, burtininkai ir raganos. Kiekvieną tokį skyrių galima padalinti į poskyrius. Nėra vienos visų priimtos arba tarptautinės B. klasifikacijos.

Nuo B. negalima griežtai atskirti liaudies papročių, kurie paprastai yra ne kas kita, kaip praktikoje pritaikinti tikėjimai ir B.

B. ir prietarai yra labai seni, bet ir nepasenstą Keičiasi tik prietaringumo reiškimosi formos, bet žmogaus prigimtis, linkusi į paslaptingumą, misticizmą ir norą valdyti visą pasaulį, lieka ta pati. Prietarų yra visur: religijoje, moksle, mene, politikoje. Tik jie vadinami kitais vardais: teorijomis, hipotezėmis, principais, dogmomis, herezijomis, idėjomis, fikcijomis.

E. Wolter Litauische Zauberformeln u. Besprechungen — Mit. d. Lit. Lit. Ges. II 1886; *G. Petkevičaitė* Materialy po narodnoj medicine litovcev — Živaja Starina 1911; *A. Jaunulaitis* Iš Lietuvos folkloro — Tauta ir Žodis I 1923; *J. Elisonas* Burtai — Tauta ir Žodis III 1925; (") Keletas dalykų apie mūsų krašto varles — T. ir Ž. IV 1926; (") Mūsų krašto ropliai — Mūsų Tautosaka III 1931; (") Gyvi numirėliai — Vairas 1936; *J. Miškinis* Trys šimtai dzūkų burtų ir prietarų — T. ir Ž. IV 1926; *J. Mansikka* Litauische Zauberspr̈uche 1929; *J. Balys* Kalėdų papročiai ir burtai — Mūsų Tautosaka I 1930; (") Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose—Tautosakos Darbai III 1937; (") Ugnis ir jos gerbimas — Kūryba 1943—1944; (") Žemdirbystės papročiai ir prietarai — Žemės Ūkis 1943; (") Lietuvių tautosakos skaitymai II 1948; (") Lietuvių tautosakos lobynas II 1951; *J. Cicėnas* Daugeliškėnų burtai 1934; *T. Łozalewski* Czarownice litewskie 1933; *P. Stukėnaitė-Decikienė* Švenčionių apylinkės užkalbėjimai — Gimtasai Kraštas 1941 N. 29; *M. Alseikaitė-Gimbutienė* Mūsų protėvių pažiūros į mirtį ir sielą — Tremties Metai 1947.

Burtininkas asmuo, turįs ypatingą žinojimą ir galėjimą santykiauti su antgamtinėmis jėgomis ir jas palenkti norima kryptimi. Tuo jis išsiskiria iš aplinkos žmonių ir savo sugebėjimus gali suvartoti, arba kitiems žmonėms pagelbėdamas, arba jiems kenkdamas. Kronikos mini, kad senovės lietuviai turėję krivius, žynius, vaidilas, tulisonius ir lygasonius. M. Praetorijus XVII a. rašė, kad buvę kažkokių žaltonių, vaidilučių (veidulut ar weideler), maldininkų ir monininkų. Gero ir blogo B. funkcijos dabar dažnai yra kartu sujungtos ir priskiriamos tam pačiam asmeniui. Bet atrodo, kad senovėje jos buvo aiškiai skiriamos: B. buvo žmonių draugas, pagalbininkas, patarėjas ir gydytojas. Jis tarpininkavo tarp žmonių ir dievų, o jo priešingybė buvo monininkas, arba raganius, kuris tik pikta žmonėms darydavęs.

XVI a. pravedant valakų reformą, 1562 pavyzdiniame Karšuvos inventoriuje lovininkams nurodoma ir pareiga žiūrėti, kad nebūtų ten burtininkų ir raganių, kad visi tikėtų vieną Dievą ir nejieškotų ir neišgalvotų kitų dievų.

B. gali būti toks apsigimėlis arba vėliau išmokęs šito amato ir jo paslapčių. Ir dabar tikima, kad, jei kuris vaikas gimsta su „marškinėliais", tai jis būsiąs labai laimingas, jo ranka būsianti pagalbi, gera, ir jis galėsiąs kitiems padėti. Kaimo daktarai ir B. mūsų žmonių dabar yra vadinami įvairiais vardais: (at)žadėtojas (tai dažniausias pavadinimas), žavėtojas, (už)vardytojas arba vardininkas, užkalbėtojas arba atkalbėtojas, (nu)kerėtojas, šnabždūnas, monininkas, juokais sakant — pusdaktaris. Iš slavų skolintieji pavadinimai yra čerauninkas ir šeptūnas. Pats būrimo veiksmas vadinamas: užžadėti arba atžadėti, (už)vardyti, apvardoti, užkalbėti arba atkalbėti, (at)kerėti, žodžiuoti, numonyti. Jų vartojamos magiškos formulos vadinamos taip: maldelės (dažniausiai), užkalbėjimai, užžadėjimai, užvardijimai.

Blogas asmuo, galįs pakenkti žmogui ar gyvuliui, yra vadinamas raganius arba ragana, apkerėtojas, čerauninkas, nužiūrėtojas, nuodininkas. Jis turi „blogas akis": vien tik nuo jo pažiūrėjimo žmogus ar gyvulys gali susirgti, pradeda „džiūti", žmogų sutraukia (suparaližuoja). Tokio žmogaus akys kenkią net ir be jo piktos valios. Jie jau tokie apsigemą. Dažnai sakoma, kad raganiai tik užgimę jau turį dantis. Ypač pavojingas esąs „atžindis" arba „atžinda". Tai žmogus, kurį motina nustojusi maitinti, bet po kelių dienų, pasigailėjusi verkiančio kūdikio, vėl davusi krūtį. Toks visada turįs „blogas akis", kenkįs, net ir nenorėdamas. Atrodo, kad tikėjimas „blogomis akimis" atsirado dėl kaikurių žmonių įgimto galėjimo hipnotizuoti kitus. Tikėjimas apie „blogas akis" yra randamas visur šioje žemėje tiek pirmykščių, tiek ir kultūringųjų tautų tarpe. Mansikka pastebėjo, kad mūsų B. šiuo tuo išsiskiria iš savo kaimynų tarpo: kaikurie yra pajėgūs hipnotizuoti, kiti yra energingi, stiprios valios, aštraus proto arba ypatingai jautrūs. Yra ir tikrų apgavikų, tačiau jų daugumas tiki savo žodžių ir veiksmų paslaptinga galia.

Užeina monininkui tokia valanda, kad jis būtinai turi ką nors bloga padaryti, „užnuodyti". Jei jis nenori žmonėms ar gyvuliams kenkti, tai turi nors kokį medį ar akmenį „apžavėti". Jo „blogos akys" ypač pavojingos jauniems gyvuliams ir kūdikiams. Jei toks asmuo pasigrožės ir pagirs juos, tai jie pradės sirgti, džiūti ir mirs. Užtat seniau mažus gyvulius ir kūdikius labai slėpdavo nuo svetimų žmonių, nes negali žinoti, kas turi blogas akis. Pradėjus labai girti kūdikį, kad jis toks gražus ir sveikas ir kt., motina turi nusispjauti ir pasakyti: Fui, ką čia giri negiriamą daiktą. Tada nebus pakenkta. Yra daug pasakojimų apie nužiūrėjimą.

Asmenys, apšauktieji turį „blogas akis", arba vadinamieji „kalbamieji žmonės", seniau turėdavo daug kentėti: visi jų vengdavo, nenorėdavo draugauti, nekviesdavo į svečius, nenorėdavo giminiuotis, būdavo

tiesiog išskirti iš visos bendruomenės ir, savaime aišku, kitiems jausdavo tam tikro kartumo. Jei kuris sugebėdavo hipnotizuoti, gal todėl ir iš pykčio pasinaudodavo.

Yra sakoma, kad buvę B., mokėjusių sušaukti gyvates, išvesti iš namų peles, namuose svirplius išnaikinti. Jie žinodavę tam tikrus žodžius, kurių tie gyvūnai klausydavę. Visa jų galia glūdinti tų paslaptingų žodžių žinojime. Šiaipjau tie asmenys ir ligų užkalbėtojai galį niekuo ypatingu nepasižymėti: kas tas magiškas formulas žinos, tas ir galės burti. Bet burtų „maldelės" ne taip jau lengva sužinoti. Mat, plačiai yra įsigalėjęs tikėjimas, kad B., neišlaikęs paslapties ir pasakęs kam kitam paslaptinguosius žodžius, nustosiąs galėjęs pats juos vartoti, nes jie nebeveiksią. Užtat tik prieš savo mirtį B. perduoda tas paslaptis vyriausiajam ar jauniausiajam savo vaikui. Kartais tikima, kad išduoti paslaptį už save jaunesniam nepavojinga. Jauni tautosakos rinkėjai tuo ir pasinaudodavo.

Visdėlto dabar dažnai yra sakoma, kad visokie B. turį ryšių su velniais, veikią jų padedami. Aišku, tai jau tikras raganius, veikiąs, velnio padedamas. Šitokios pažiūros yra vėlyvesnės kilmės, atsiradusios, įsigalėjus tikėjimui velniais ir raganomis (raganiais).

Dar esą dvasiaregių. Tai žmonės, galį matyti dvasias. Dvasiaregiu, esą, galima būti arba iš prigimimo (Jei vaikas gimsta per Visus Šventus arba Vėlines, gimsta ketvirtadienį ir ketvirtadienį pakrikštytas, — tai, kai suaugęs nueina į šermenis, matąs dvasias), arba tyčiomis tokiu pasidaręs dėl įdomumo: pasižiūri pro šuns ausis, kai jis dvasias mato ir loja; per šermenis, saulei nusileidus, atsigula ant slenksčio ir žiūri į numirėlį tol, kol pamato dvasias prie lavono, arba pasižiūri į grabą per skylę, atsiradusią lentoje šakai iškritus. Jei taip žmogus elgiantis kartą pasiseką dvasių pamatyti, tada jau jis ir nenorėdamas jas matysiąs visada, jei tik kur dvasios maišytųsi. Apskritai, tikima, kad žmogus geriau, jei jis dvasių nematąs. Be to, žmonėms, tyčiomis pasidarantiems dvasiaregiais, dvasios keršijančios. Todėl jis turįs joms duoti kelią, jas nešioti ir kt. Vadinami dvasiaregiai paprastai yra psichiškai nevisai sveiki žmonės. Kaikurie prisipažįsta, kad dvasias pradėję regėti dėl girtavimo.

Būva B. arba raganių, susimanančių padaryti patį didžiausią stebuklą — nugalėti mirtį.

Šitokių pasakojimų ir lietuviuose dažnokai užtinkama. Jie turi gilių etnologinių šaknų. Esą, mirtį galima nugalėti tik prisikėlimu. Sibiro šamanai pasakoja, kad dar prieš šamanu pasidarant, dvasios tokiam nukertančios galvą, sukapojančios jo kūną, į smulkius gabalėlius ir išsidalinančios ar suvalgančios. Paskum visos tos kūno dalys vėl sutampančios, ir atsirandąs sveikas žmogus. Tada jau jis galįs burtauti ir įsakinėti visoms dvasioms, jo kūno gavusioms.

B. negalės pakerėti, jei, jį sutikdamas, laikysi kišenėje špygą, arba jei būsi apsivilkęs išvirkščiais marškiniais. B., arba raganių, esą, galima pažinti, pasižiūrėjus į jo akis: žmogus jo akių vyzdyje atsispindįs ne stačias, bet skersas.

J. Kibort Burtininkas — Wisła XI 1897; *K. Būga* Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mitologijai II 1909; *J. Tumas* Kalbamieji žmonės — Švietimo Darbas 1921 NN. 3—4, 5—6; *V. J. Mansikka* Litauische Zauberspruche 1929; *P. Šinkūnas* Lietuviškieji žavėtojai — Mokykla ir Gyvenimas 1930.

Burtininkas 1925—1926 J. Žilinsko Chicagoje leistas mėnesinis juokų laikraštis.

Burtmedis ž. Tysas.

Burtniekų ežeras šiaurės Latvijoje, Valmieros apskrityje, 40 km² ploto, 13,5 km ilgio, ligi 5,5 km pločio. Senasis suomiškas B. E. vardas Astijarto.

Burton Richard Francis (1821 — 1890) anglų keliautojas, geografas. 1854 ir 1855 tyrinėjo rytų Afriką. Išsp. First Footsteps in Eastern Africa 1856, Zanzibar 1872, Personal Narrative of Pilgrimage 1893.

Burton upon Trent vidurinės Anglijos miestas, 50.000 gyventojų (1953). Alaus gamybos centras.

Burundukas (Eutamias asiaticus) voverių šeimos graužikas. Gana trumpo, išilginiais šviesiais dryžais išmarginto plauko. Gyvena rytų Europos ir Azijos miškuose, kur dažniausiai po šaknimis pasidaro sau urvą. Visą žiemą B. tūno savo urve, misdamas prisirinktu maistu. B. kailiukai ypač Kinijoje vartojami.

Burzyński Stanisław (1701 IV 27 — po 1773) 1742 Lietuvos Brastos kastelionas, 1754 Smalensko kastelionas. 1763 stojo į jėzuitus, 1773 profesų namų Vilniuje bažnyčios rektorius. Ryšium su kova tarp jėzuitų ir piorų Vilniuje dėl mokyklinio jėzuitų monopolio dar 1738 paskelbė raštą Academia et Universitas Vilnensis.

Buržinskis Jonas (apie 1877 Skuodo vl.— 1907 X 7/20 Vilniuje) slapyvardžiu Vytis žinomas socialdemokratų veikėjas Rygoje ir Liepojoje, kur dirbo fabrikų darbininku. Dalyvavo 1905 Vilniaus seime. 1907 IV agitatoriumi pasiųstas į Telšių apskritį. Paskiau apsiėmė likviduoti Joniškio provokatorių, felčerį Jurgį Bartkų, ir 1907 VIII 13 kartu su Liaugminu veikdamas, Bartkų nužudė, bet suimtas, visą kaltę sau prisiėmė. Vilniaus karo teismo sprendimu buvo 1907 X 7/20 Vilniuje pakartas, o Liaugminas gavo 20 metų katorgos.

Buržuazija (pr. bourgeoisie) visuomeninis sluogsnis, miestams išsiplėtus, atsiradęs viduramžiais šalia dvasininkų, bajorų, valstiečių. Prancūzijoje nuo XVI a. B. buvo vadinti pasiturį miestiečiai, juos nuo liaudies (peuple) norint atskirti. B. kovojo prieš teisines bajorijos ir dvasininkijos privilegijas, skelbdama luomų lygybės šūkius. Vėliau socialistai B. ėmė vadinti visus valdančiuosius sluogsnius.

Busch 1) Fritz (1890—1951) vokiečių muzikas, moderniosios muzikos atstovas. 1922—1933 Stuttgarto ir Dresdeno, Buenos Aires operų dirigentas. 1933 emigravo iš Vokietijos. Išsp. Aus dem Leben eines Musikers 1949.

2) Wilhelm (1832–1908) vokiečių tapytojas, grafikas ir poetas. Taikliu piešiniu bei žodžiais mokėjo pajuokti siaurą miesčioniškumą, netikrą dorovingumą bei dirbtinį šventumą. Atsispindi Kulturkampfo meto įtaka. Svarbesni paveikslai: Šv. Antanas iš Padovos, Tėvas Filucius, Šv. Elena. Išsp. Kritik des Herzens 1874, Zu guter Letzt 1904.

Buschan Georg (1863—1942) vokiečių etnologas. Nuo 1928 Stettino etnologiškojo muzėjaus direktorius. Išsp. Illustrierte Völkerkunde 1910—1926, Die Sitten der Völker 1914—1920, Im Anfang war der Weib 1927, Über Medizinzauber und Heilkunst im Leben der Völker 1943.

Büsching Anton Friedrich (1724—1793) vokiečių geografas ir istorikas. 1759—1761 protestantų kunigas Göttingene, 1761–1766 Petrapilyje, 1766—1793 Berlyne. 1767–1793 redagavo Magazin für Historie und Geographie der neuen Zeiten. 1772 H. E. Thunmanno darbui Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker davė prakalbą su žiniomis ir apie lietuvių kalbą ir kilmę. Išsp. Erdbeschreibung oder Universal-Geographie 1754—1787, Neueste Geschichte der evangelisch beiden Confessionen in Polen und Litauen 1784—1787, Eigene Lebensgeschichte (autobiografija) 1789.

Busenbaum Herman (1600 — 1668) vokiečių jėzuitas, kurio parašytas moralinės teologijos vadovėlis Medulla theologiae moralis 1645 ligi 1776 buvo pakartotas per 200 kartų.

Busilas ž. Gandras.

Busilas Antanas (g. 1889 V 2 Rokiškio aps. Obelių vl. Augštakojų k.) pedagogas, rašytojas. 1912—1916 studijavo Petrapilio Frebelio draugijos augštesniuosiuose kursuose, Petrapilio agronomijos kursuose, 1920 Kauno konservatorijoje. Mokytojavo 1906—1912 Kriaunų pradžios mokykloje, 1913—1916 Petrapilio pradžios mokykloje, paskiau Kauno I vidurinėje, Vilniaus I vidurinėje mokykloje (1919—1920 jos vedėjas), 1921—1929 Fredos sodininkystės mokykloje ir Kėdainių mokytojų seminarijoje. 1919—1920 Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos sekretorius. Redagavo 1912 Draugijos priedą Mokytojas, 1919 Švietimo Darbą, 1920 Trimitą, 1920—1922, 1934 Mokyklą ir Gyvenimą. Bendradarbiavo Žarijoje, Draugijoje, Vienybėje, Lietuvos Žiniose, Darbo Lietuvoje. Atskirai išspausdino Trumpi patarimai, kaip sveikatą užlaikyti 1909 (vertimas), Blaivybės apaštalas kun. Metju 1910 (vertimas), Artabano dovanos 1913 (vertimas), Aritmetika 1921—1922, Matematikos uždavinynas 1927, Jaunas matininkas 1920—1921, Sparneliai 1929, Žemės ūkio klasėms vadovėlis 1930—1932, Pirmieji žingsniai 1927 (elementorius), Karalaitis Jonas kvailutis ir paukštelis auksasparnis 1933 (²1938), išvertė H. Sudermanno Nedalią 1938.

Busiris, Buziris 1) graikų mituose minimas Egipto valdovas, savo svečius aukojęs Dzeusui. Jį užmušęs Heraklis.

2) Senovės žemutinio Egipto vienos apygardos svarbiamiestis, Ozirio būstinė. Liekanos dar neatkastos.

Busley Karl (1850—1928) vokiečių laivų konstruktorius ir laivų statybos istorikas. Išsp. Die Schiffsmaschine ³1901, Entwicklung des Segelschiffs 1920.

Busolė aparatas kampams matuoti, vartojamas geodezijoje ir artilerijoje. Dažnai sujungiama su teodolitu.

Busolt Georg (1850 Kepuriuose ties Įsruties miestu — 1920) vokiečių istorikas, 1879—1897 Kielio universiteto profesorius. Išsp. Griechische Geschichte 1884—1904, Die griechische Staats- und Rechtsaltertümer 1920—1926.

Busoni Ferrucio Deuoto Michelangelo Benvenuto (1866–1924) italų muzikas, pianistas virtuozas ir kompozitorius. Daug metų gyveno Berlyne, kur buvo Meno akademijos kompozicijos klasės vedėjas. Be daugelio muzikinių veikalų (Berceuse élégiaque 1910, Nocturne Symphonique, D-dur smuiko koncertas), dar parašė operas Turandot, Arlechino, Dr. Faust, Die Brautwahl. Išleido 1920 pilną Bacho veikalų leidinį. Išsp. Entwurf einer neuen Ästhetik der Tonkunst 1907 (²1916), Von der Einheit der Musik 1923. Jo Briefe išsp. 1935.

Busse Herman Eris (1891—1947) vokiečių rašytojas, Freiburgo universiteto profesorius. Išsp. apysaką Der grosse Los 1942.

Bussov Konrad (m. 1617) vokiečių keliautojas. 1601—1612 tarnavo Borisui Godunovui, lankėsi Lietuvoje. Parašė atsiminimus ir įspūdžius Chronicon Moscoviticum 1584—1612, išsp. rusišku vertimu 1831, originalas rinkinyje Rerum Rossicarum scriptores exteri 1851.

Bussum Olandijos miestas į pietryčius nuo Amsterdamo, 34.900 gyventojų (1951). Šokolado pramonė.

Busta Christine (g. 1915) austrų poetė. 1950 gavo valstybinę premiją. Eilėraščių rinkiniai: Fischwunder 1947, Jahr um Jahr 1950, Der Regenbaum 1951.

Buszczyński 1) Stanisław (1822 — 1903) lenkų literatas. Aktyviai dalyvavo 1863 sukilime, turėjo emigruoti Šveicarijon, paskiau Vokietijon ir Prancūzijon. Galiausiai atvyko į Krokuvą, kur buvo išrinktas mokslų akademijos nariu.

2) Stefan (1821—1892) lenkų rašytojas. 1863 sukilimo metu buvo lenkų laikinosios vyriausybės nariu. Po to emigravo nuo 1882 gyveno Krokuvoje. Išsp. Podole, Wołyń, Ukraina 1862, La decadence de l'Europe 1867, La Pologne et les provinces méridionales 1863, Znaczenie dziejów Polski i walk o niepodległość 1883.

Buželis (Bushel) anglų tūrio matas. Vartojamas Anglijoje ir jai priklausančiuose kraštuose. Imperial Bushel lygus 36,3476 litro, JAV — U. S. arba Winchester Bushel lygus 35,2383 litro.

Bušinskis Ignas (1806 Šaukote — 1873 X 30 Mintaujoje). Mokėsi Kražių gimnazijoje ir Vilniaus universitete. Prieš 1863 sukilimą buvo Raseinių apskrities bajorų vadu. Už dalyvavimą sukilime buvo ištremtas. Vėliau tarnavo vidaus reikalų ministerijoje, galiausiai Mintaujoje.

B. parašė ir, pasirašydamas slapyraide J. B., Vilniuje išspausdino istoriniai geografinių knygelių apie Žemaitiją: Historyczne opisanie Kościoła Szydłowskiego na Żmudzi 1859 (pabaigoje davė ir lietuvišką Giesmės Szydlawos vertimą), Dubissa główna rzeka w dawnem księstwie Żmujdzkiem 1871, Kroże, ich przeszłość i stan obecny 1872, Brzegi Niewiaży 1873, Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rosieńskiego 1874. Rankraščiu liko Opisanie dawnego starostwa Żmujdzkiego. B. visi raštai yra gausiai dokumentuoti ir pateikia nemaža iš kitur nežinomų istorinių faktų.

Bušir, Bushire, Busher — Irano uostas rytų Persų įlankos krante. 30.000 gyventojų (1951). Išvežama opiumas, javai, vilna, datulės, tabakas. Medvilnės verpyklos ir audyklos. Tarptautinio orinio susisiekimo linijos iš Londono į Karachio aerodromą.

Bušmenai (ol. bojesman — krūmų gyventojas) hotentotų giminės tauta, gyvenanti pietų Afrikoje Kalahario ir Namibo dykumų srityje. Gyventojų 8000—10.000. Mažo ūgio. Vyrų vidutinis ūgis 150 cm, moterų 140 cm; odos spalva rausvai ruda, rečiau tamsiai geltonai ruda. Plaukai juodi ir susisukę. Gyvena olose, žemėje iškastuose rūsiuose ir krūmuose primityviose palapinėse. Drabužių vietoj vartoja juosmens prijuostę iš gyvulių kailių. Puošiasi gyvulių dantimis, ragais. B. geri medžiotojai. Maitinasi mėsa ir augaliniu maistu. Moterys renka augalinį maistą. Jų religija pažįsta augščiausiąją Būtybę (Kaang) — gyvybės ir mirties viešpatį, kuriam duodamos aukos. Neatsižvelgiant į žemą kultūrinį lygį, B. menas, išlikęs urvuose, prilygsta Europos paleolito menui, tačiau ryškesnis savo spalvomis. Yra išlikę medžioklės, karo, šokių, apeigų ir šiokiadienių gyvenimo scenų.

Butada (pr.) improvizacija, kaprizas. Prancūzijoje šiuo vardu ėmė vadinti XVI a. pabaigoje trumpus ir pačioje scenoje improvizuotus baletus ir muzikines fantazijas simfoniniam orkestrui. Prancūzijoje B. klestėjo Henriko IV ir Liudviko XIII metu. Žymiausias B. autorius buvo Jonas Mattheson, sukūręs keliasdešimt B.

Butadienas yra neprisotintas angliavandenilis (hidrokarbidas), kurio molekulą sudaro keturi anglies atomai ir šeši vandenilio: C_4H_6. Yra du B. izomerai: simetriškasis 1,3-B. ($H_2C{=}CH{-}CH{=}CH_2$) ir asimetriškasis 1,2-B. ($H_2C{=}C{=}CH{-}CH_3$). Technikoje svarbus tik simetriškasis B., vadinamas dar ir divinilu, viniletilenu, eritrenu.

1,3-B. yra bespalvės dujos, spaudžiamos ar šaldomos virstančios skysčiu. Skystas B. verda –4,4°. Atšaldytas iki pakankamai žemos temperatūros, B. susikristalina. Kristalai lydosi –109° C. B. netirpsta vandenyje, bet gerai tirpsta alkoholyje ir betkuriuo santykiu maišosi su eteriu.

B. galima gauti įvairiais būdais iš benzeno, fenolo, butilo alkoholio, acetileno. Šiuo metu B. ekonomiškiausiai gaunamas iš etilo alkoholio ir iš natūraliųjų žibalinių arba žibalo destrukcinės distiliacijos dujų paprastai dehidrogenacijos būdu. JAV maždaug $^2/_3$ B. šiuo metu gaunama iš žibalinių dujų ir $^1/_3$ iš etilo alkoholio.

B. vartojamas sintetinės gumos (Bunos) gamybai. Nemažą reikšmę B. turi ir cheminei sintezei, kur, pagal Diels-Alderio reakciją, iš B. galima pagaminti didelį skaičių įvairių žiedinių (ciklinių) junginių.

Butaforija yra vartojamieji scenoje daiktai (baldai, indai, ginklai, šarvai, auskarai, papuošalai, tariamieji veidrodžiai, spintos, krosnys, sostas, valgiai, gėrimai, pinigai), daromi iš pigios medžiagos (kartoninio popieriaus, skardos, vilnonės medžiagos, storos drobės, auksuotos ar sidabruotos skardos ir kt.) ir scenoje vartojami efektui sustiprinti.

Butanai C_4H_{10} — dujų pavidalo padarai, kaip šalutiniai produktai, gaunami iš naftos gaminant benziną arba skaldymo būdu. Yra keletas B. izomerų. Jie vartojami bu-

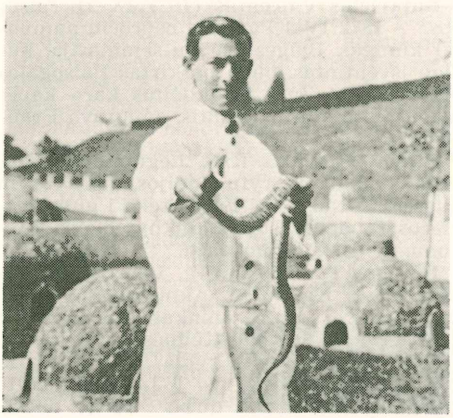

Butantano institutas

tadeno gamybai ir kaip degamosios dujos motorams varyti.

Butantano institutas 1899 dr. Vidalio Brazilo įsteigtas Sao Paulo priemiestyje, Brazilijoje. Jis turi 300 ha dydžio gyvačių farmą. B. I. gaminamas serumas nuo nuodingųjų gyvačių įkandimo.

V. Brazil La défense contre l'ophidisme 1914.

Butas skirtoji gyventi patalpa. Pirmuoju B. žmogui buvo gamtos padarytas urvas, gal prieš tai net ir žvėrių gyventas. Civilizacijai augant, atsirado žmogaus rankomis padarytas B. palapinė, turėjęs apskritą formą, kad išeitų mažiau medžiagos sienoms. Tokio B. viduryje būdavo iš akmenų sukrautas žaizdras — laužas valgiui virti ir patalpai apšildyti. Ilgainiui žmogus tą primityvų B. iš įvairių pusių ėmė apstatinėti kitais kambariais, palikdamas pirmykštį viduje (mūsų kaimo „kaminai") B. Atsirado B. iš kelių kambarių, kurių forma jau pasidaro stačiakampė, patogesnė sudurti, nekaip apskritoji. Dabar B. būva įvairių, atsižvelgiant į savininko padėtį visuomenėje, į jo profesiją, skonį ir kt. Mažiausias normalus B. turi du kambarius, kurių vienas skiriamas vien tik miegoti, o kitame atliekamas visas dienos darbas, net ir valgio gaminimas. Higienos reikalavimu, B. plotas nustatomas toks, kad vienam žmogui tektų po 8—10 m^2 ploto arba 25—30 m^3 oro, o normalus lubų augštumas yra 3,0—3,2 m (mažiausias 2,5). Normalus higieniškas B. turi turėti pakankamai didelius langus. Langų plotas turi būti ne mažesnis kaip ⅛ kambario ploto. B. langai turi būti atkreipti į saulės pusę, t. y. į pietryčius, pietus ar pietvakarius. Į šiaurę gali būti atkreipti virtuvės ir kitų ūkio patalpų langai, į rytus ar pietryčius miegamojo kambario langai, nes, jei jie būtų į vakarus, vasarą būtų sunkus, tvankus oras naktį ilsėtis. Gyvenamųjų namų išorinės sienos turi būti pakankamo storumo, kad jos šalčių metu negalėtų peršalti, t. y., kad nebūtų sienų rasojimo iš vidaus. Lietuvos klimato sąlygomis plytų sienos neturi būti plonesnės kaip dviejų plytų (0,51 m), rąstų sienos — neplonesnės kaip 15—16 cm. Sienos stropiai apsaugomos nuo dirvos drėgnumo, nes dėl drėgnų sienų B. būva nesveikas ir dėl didesnio šilimos laidumo šildymas brangiau atsieina. Lubos pastogėje izoliuojamos nuo nereikalingo šilimos nuostolio iš B.

Geriausias gyvenamosios statybos tipas yra vienos šeimos namas, kuris, kad ir atsieina brangiau, bet jis yra higieniškesnis, kadangi tokiuose namuose langus galima daryti visose sienose, kambariams šviesą duodant iš pageidaujamos ar norimosios pusės. Tokių namų normalus tipas yra 2 augštų namai: pirmajame augšte būva valgomasis, virtuvė, antrajame miegamieji kambariai.

Norėdami statybą atpiginti ir medžiagos sutaupyti, žmonės, ypač amerikiečiai, vis labiau ima mėgti rėminę konstrukciją, t. y. pastato konstruktyviųjų dalių griaučinę santvarką. Patys griaučiai duodami metaliniai ar mediniai, atsižvelgiant į trobesio dydį.

Tuomet sienoms vartojama nebe masyvioji medžiaga, kaip degtos molio plytos, bet lengva korėta ir daug pigesnė medžiaga (pvz. lengvojo betono blokai), turinti ir mažesnį šilimos laidumą. Mediniai griaučiai iš oro apkalami dažniausiai lentomis, o iš vidaus tam tikromis tinko plokštėmis arba pjautinių kartelyčių nukalinėjus, tiesiog tinkuojama. Šaltesniame klimate tarp griaučinių stulpų dedama izoliacija, kad ne tiek šilima iš vidaus eitų.

Duris, langus ar net ir konstruktyviąsias dalis sustandartinus, galima organizuoti masinę jų gamybą, kad statyba būtų pigesnė. Toks statybos būdas labai palengvina vad. B. klausimo sprendimą.

Moderniška B. projektuojant, labai žiūrima virtuvės planavimo, kad šeimininkėms būtų mažiausia gaišcio ir vargo. Modernioji technika tą darbą leidžia visiškai sumechanizuoti, padarant virtuvę, panašią į savotišką laboratoriją.

Moderniosios technikos svarbiausias uždavinys yra taip suprojektuoti B., kad jis būtų ne tik pigus, bet jaukus ir sveikas gyventi. Dabar jau ima rastis B. su reguliuojamuoju oru (air conditioning), t. y. oras šildomas ar šaldomas pagal reikalą, kad jis būtų sveikatai geriausias, t. y. kad turėtų tam tikrą drėgnumo nuošimtį (apie 70%).

Pramonei beaugant, miestų gyventojų skaičius smarkiai ir staiga padidėjo. Tai ėmė ir atsirado B. krizė. Privačiai iniciatyvai nesugebėjus B. paklausos patenkin-

ti, reikėjo kas nors daryti jau platesniu mastu, betgi nesumažinant B. sveikumo, patogumo ir tų butų perdaug nepabranginant.

Tuo būdu atsiranda vad. nausėdijos, vok. Siedlung, Vokietijoje ir Housing Amerikoje, kai ištisi kvartalai iš karto užstatomi gyvenamaisiais namais su daug pigių, bet sveikų B.

Platesniu mastu suorganizavus pigiųjų, bet patogių baldų gamybą, ir mažiau pasiturintieji jau gali savo B. padaryti jaukų ir malonų.

Butautas (Henrikas; m. 1380 V 7 Prahoje), spėjama, iš eilės trečias Kęstučio sūnus. Pirmą kartą jį mini Dlugošas, aprašinėdamas 1336 lietuvių žygius į Mozūrus ir laikydamas jį Gedimino sūnumi. Bet atrodo, kad jis tada būtų buvęs perjaunas, kad būtų galėjęs tame žygyje dalyvauti. Tikros žinios apie B. prasideda 1365, kai, Algirdui su Kęstučiu į Valuinę išvykus Liubartui padėti, B., susimokęs su kaikuriais kitais bajorais, padedamas vokiečių ordino, ruošėsi užgrobti valdžią Lietuvoje. Tai sužinojęs, Vilniaus vietininkas Dirsūnas B. buvo suėmęs ir uždaręs į rūsį. Survilos vedami sąmokslininkai B. išvadavo, o Dirsūną nužudė. Valdžios paimti nepajėgęs, B. su Survila ir 15 palydovų 1365 VII 25 atbėgo į Įsrutį ordino globos prašyti. Pakviestas Karaliaučiun, buvo pakrikštytas Henriko vardu drauge su savo palydovais. 1365 VIII jis Lietuvon vedęs magistrą su kariuomene ligi Ukmergės ir Vilniaus. Po šito žygio B. išvykęs Prahon pas imperatorių Karolį IV. 1368—1369 jis lydėjo Karolį IV Italijon. 1370—1372 gyveno imperatoriaus dvare Prahoje, 1374 Tangermündėje. 1377 V 19 drauge su Karoliu atvyko į Jerichovo vienuolyną. Savo gyvenimą pabaigė Prahoje 1380 V 7. 1413 Vytautas užpirko egzekvijas už brolio vėlę, ir dėl to 1413 dažnai klaidingai buvo laikoma B. mirties data.

Lietuvoje B. buvo palikęs sūnų Vaiduti, kuris 1381 nuo senelio Kęstučio taip pat pabėgo į vakarus, 1381–1387 studijavo Prahos universitete ir 1401 buvo antrasis Krokuvos akademijos rektorius.

B. bastymasis po Europą davė temą XIV amžiaus galo austrų poetui Schondochui poemai, kurioje atvaizduojamas vieno Lietuvos „karaliaus" perėjimas krikščionybėn. Ši poema pirmą kartą buvo išspausdinta 1826, tik neteisingai jos autoriumi pažymėjus H. v. Laugensteiną.

J. Wolff Ród Gedymina 1886; *J. Fijałek* Wnuk Kiejstuta — Kw. Hist. II 1914; *P. Šležas* Ko bėgo Kęstučio sūnus iš Lietuvos—Židinys 1932 N. 2.

Butautų miškas Biržų aps. Nemunėlio Radviliškio vl. 60 ir 38 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Augštumas III. Auga beržas, drebulė, juodalksnis, baltalksnis.

Butavičius Vincentas (1827 IX 21 Telšių aps. — 1872 IV 4 Paryžije bepročių namuose) kunigas. Baigęs Varnių seminariją, kunigų išventintas, buvo paskirtas Baisogalos vikaru. 1863 išėjo į sukilėlius karo kapelionu. Sukilimui baigiantis, emigravo Prancūzijon.

Butea Frondosa Rxb. Leguminosae šeimos augalas iš rytų Indijos, apie 14 m augščio. Iš sužeistos žievės teka į gumą panašios raudonos sultys. Šaknys duoda raudonų, žiedai geltonų dažų.

Būtėnas 1) Jonas (g. 1892 III 27 Raseinių aps. Kražių vl. Akmenių k.) dainininkas. 1907 baigęs Kelmės dviklasę mokyklą, 1909 emigravo į JAV. Ligi 1916 dirbo fizinį darbą, kartu mokydamasis vakarinėje mokykloje ir muzikos pas šv. Juozapo parapijos Scrantone, Pa. vargonininką dainininką Antaną Sodeiką. Nuo 1919 pradėjo organizuoti lietuvių chorus, kurių įvairiose vietose organizavo keletą dešimčių, ir kartu koncertavo įvairiose lietuvių kolonijose. 1923 išvyko dainavimo studijuoti Italijoje. 1925 debiutavo operoje Fauste Palermoje Garibaldi teatre, atlikdamas Valentino vaidmenį. Tuo pačiu laiku gastroliavo įvairiuose Italijos miestuose. Nuo 1928 pabaigos ligi 1944 dirbo Lietuvos operoje, dainuodamas Rigoletto, Kaukių baliuje, Pajacuose, Trubadūre, Carmen, Madonnos brangenybių ir kt. operose.

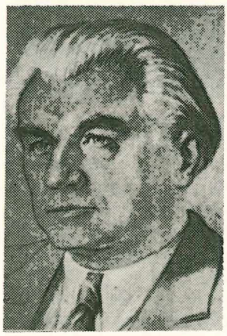

Jonas Būtėnas (N. Rybakovo piešinys)

Nuo 1941 pradėjo dirbti Kauno konservatorijoje ir dar savo privatinėje studijoje. Tremtyje gyvendamas, rengė koncertus, mokė dainavimo meno. 1947 atvyko į JAV. 1950 Chicagoje įsteigė dainavimo studiją. B. į plokšteles ir į kaspinus yra įdainavęs apie 100 dalykų ir daug kartų koncertavęs įvairiuose radiofonuose.

2) Julius (g. 1908 XI 17 Alytaus aps. Merkinės vl. Galintėnų k.) rašytojas. Gimnaziją baigė 1929 Alytuje. 1929—1934 studijavo VDU humanitarinių mokslų fakultete lietuvių kalbą ir literatūrą. Nuo 1925 rašė Jaunime, Kultūroje, Lietuvos Žiniose, Trimite apysakas, publicistinius ir literatūrinius straipsnius. 1940 Revoliucinio muzėjaus Kaune direktorius. Atskirai išsp. Sciklinės gonkos 1932 (novelės dzūkų tarme), Prikąstas liežuvis 1933, Mėlyni kareiviai 1936, Povilas Višinskis 1936, Vincas Kudirka 1937, Žemaitė 1938, Napoleonas

1938, Prūsų lietuviai Sibire (iš F. Bortkevičienės atsiminimų) 1939, Lietuvių teatras Vilniuje (1900—1918) 1940 (atmušas iš Mūsų Senovės 1937—1940), Žemaitės gyvenimas 1947. Spaudai paruošė J. Gurausko apysakas 1947. Redagavo Moksleivių Varpus, Jaunimą, bendradarbiavo 1939—1940 Prošvaistėje. Lietuviškosios Enciklopedijos bendradarbis.

3) Vladas (g. 1923 XII 2 Biržų aps. Vabalninke). Rašytojas. Baigė Panevėžio gimnaziją ir pedagoginius pradžios mokyklos kursus Flensburge, Vokietijoje. Dalyvavo ginkluotoje rezistencijoje prieš okupantus vokiečius ir bolševikus. Lietuvių visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo klausimais nuo 1945 bendradarbiauja Žingsniuose, Žibinte, JAV lietuvių spaudoje. Išsp. eilėraščių rinkinį Nuėję plotai 1952.

Buteniškių miškas Šiaulių aps. Šiaulėnų vl. 107 ha ploto. Augiavietė drėgna. Dirvožemis priemolio, vietomis molio. Mišrūs medynai.

Buteogallus suopių šeimos plėšrūs paukščiai, gyveną Centrinėje ir Pietų Amerikoje.

Buteola artima suopiams plėšrių paukščių gentis.

Butigeidas, Butigeidis XIII a. pabaigoje gyvenęs lietuvių kunigaikštis, vokiečių šaltiniuose vadinamas rex Butegeyde. Apie jį tėra išlikusi vienintelė žinia: 1290 naujai išrinktas Livonijos ordino magistras Halt von Hohenbach parašė laišką vokiečių ordino magistrui Prūsuose Meinhardui iš Querfurto, pareikšdamas savo pasiryžimą artimiausią žiemą visomis savo kariškomis jėgomis pulti karaliaus Butigeido žemes, jei Prūsų ordinas tuo pačiu laiku išves savo kariuomenę prieš Žemaičius. Istorinėje literatūroje iškilo skirtingų nuomonių dėl žemių, kurias valdė B. J. David, I. Danilavičius, J. Voigt laikė B. Žemaičių kunigaikščiu. Kiti sprendžia jį augštaičių valdovą buvus. Galimas daiktas, kad tai bus buvęs tas pats 1289 minimas kunigaikštis Burdikidas. Kiti vėl spėja, kad Vytenis galėjęs būti B. sūnus.

Butileno glikolis ž. Glikolis.

Butilo alkoholiai — alifatinės eilės alkoholiai brutto formulės C_4H_4OH. Jų yra keturi izomerai. Normalų B. A., arba butanolį, galima gauti sintetiniu būdu iš acto aldehido. Jis verda 117° C, lyginamasis svoris 0,814. Kitą izomerą — pirminį izobutiloalkoholį galima gauti iš vandens dujų CO ir H_2 mišinio, kobalto katalizatoriui padedant. Jis vartojamas svarbiu tirpikliu organinėms medžiagoms. B. A. esteriai su acto ir propiono rūgštimis naudojami dirbtiniams vaisių kvapams gaminti. B. A. esteriai su saliciline bei cinamonų rūgštimis įeina į kvepalų sudėtį. Patys B. A. turi nemalonų kvapą.

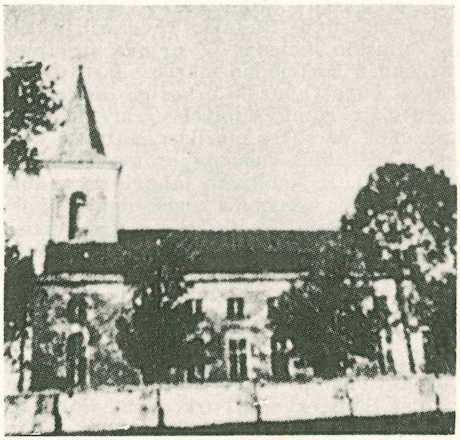

Butingės evangelikų bažnyčia

Būtingė Kretingos aps. Darbėnų vl. bažnytkaimis, 10 km nuo Darbėnų geležinkelio stoties, 13 km nuo Palangos, 4 km nuo Latvijos sienos, prie Šventosios upės. Protestantų mūro bažnyčia statyta 1824. 1931 Pašventyje kun. J. Galdikas pastatė ir katalikų medinę bažnyčią. 1923—1924 čia veikė vandens matavimo stotis.

Butirinė rūgštis ž. Sviesto rūgštis.

Butirometras stiklinis prietaisas, vartojamas pieno ir jo produktų riebumui nustatyti. B. išrado 1889 švedas Lindström.

Butkaitė Ona (g. 1870 Kurtuvėnuose) knygnešė, nuo 1893 besivertusi knygų platinimu. Policijos buvo suimama ir tampoma. Profesijos buvo škaplierninkė.

Butkevičius 1) Aleksandras (gimęs apie 1780 — miręs po 1823) dar neišaiškintos biografijos Lietuvos bazilionas, apie 1824 lietuviškai parašęs Kalbriedą Lietuwiszkay Lenkiszka Ležuwia mieylesiems Žemaycziams. Kun. Vincentas Valmikas (Vilmikas) šį rankraštį jau 1824 buvo Vilniaus lenkų cenzūrai įteikęs, norėdamas jį išleisti, bet toji cenzūra, nusistačiusi prieš lietuviškų pasaulietinių tekstų spausdinimą, 1825 XII 7 leido jį spausdinti su sąlyga, jei bus išbraukti kaikurie išsireiškimai, paimti iš lenkiškos Kopčinskio gramatikos. Kai ir po Valmiko kartoto reikalavimo cenzūra neleido spausdinti, Vilniaus cenzūrą Valmikas apskundė vyr. cenzūros komitetui Petrapilyje, kuris po ilgų susirašinėjimų su Vilniaus įstaigomis, galop, leido spausdinti. Bet siunčiant iš vienos įstaigos į kitą, rankraštis buvo pražudytas ir neišspausdintas. Greičiausiai to paties B. buvo parašytas ir Dykcyonarius Liežuwia Lietuwiszka su pridieimu nekuriu žodžiu Lenkiszku, kurio rankraštis buvo saugojamas L. M. draugijoje.

V. Biržiška Senųjų lietuviškų knygų istorija II.

2) Aloyzas (apie 1841—1896) Oginskio urėdo sūnus Rietave. Tėvui mirus, buvo Oginskio išsiųstas į Varšuvą studijuoti vargonų ir fortepiono muzikos institute. Jį baigęs, buvo Oginskio orkestro Rietave dirigentu ir rūmų koplyčios vargonininku. Apie 1889 Varšuvos muzikos institutui konkursą paskelbus vargonų profesoriaus vietos užimti, B. konkursą laimėjo iš kelioliktos varžovų, vargonais sugrieždamas Volkmaro simfoniją. Profesoriavo ligi mirties, savo mokinių tarpe turėdamas ir lietuvių senesniųjų muzikų.

3) Bolesłovas (1883 X 31 Dabikinėje, Mažeikių /tuo metu Šiaulių/ aps. — 1934 VIII 31 Skaudvilėje). Gimnaziją baigė Šiauliuose. Teisę studijavo Petrapilio ir Dorpato (Tartu) universitetuose. Buvo tardytojas Samarkande Turkestane. Po I pas. karo grįžo Lietuvon. 1923 Lietuvos seimo narys lenkų frakcijoje. 1926—1934 Kaune redagavo Dzień Kowieński.

4) Bonoventūra (1794 VI 16 Kretingoje — 1871 Prienuose) Seinų vyskupijos prelatas. Vėlesniojo Augustavo vyskupijos sufragano Marciejevskio sesers, žydės iš Kretingos, ir buv. jėzuitų klieriko sūnus. Mokėsi Kretingos parapinėje mokykloje, paskiau Seinų licėjuje. 1817 jį pabaigęs, dėdės Marciejevskio buvo išsiųstas į Tikocino kunigų seminariją. 1818 stojo į Varšuvos universitetą, 1819 XII 8 įšventintas kunigu ir paskirtas vysk. Golaševskio sekretoriumi, 1820 vysk. Čiževskio sekretorius, 1821 VII 23 gavo Varšuvoje teologijos magistro laipsnį. 1822 sudarytosios Augustavo kapitulos kanauninkas. Sugebėjęs prisigerinti rusų valdžiai, 1823 X paskirtas valdinės religinių konfesijų ir švietimo komisijos Varšuvoje referentu. 1825 Lomžos klebonas, 1826 Suvalkų klebonas ir Augustavo kapitulos prelatas. 1829 Augustavo vyskupijos oficiolas ir Naumiesčio klebonas (ligi mirties), parapiją valdęs per administratorius. 1842—1861 Varšuvos kunigų akademijos rektorius, 1843 iš akademijos be disertacijos sau išreikalavęs teologijos daktaro laipsnį. 1846 nuvykęs į Petrapilį, carui Mikalojui I asmeniškai įteikė memorandumą apie katalikų bažnyčios būklę Lenkijoje, kur palaikė rusų valdžios prieš katalikų bažnyčią nukreiptą politiką. Ryšium su tuo memorandumu ir su jo visa ankstyvesne, katalikų bažnyčiai politika rusų valdžia, norėdama atlyginti jo nuopelnus Rusijai, 1848 jį popiežiui pristatė kandidatu į Seinų vyskupus, numatydama jį vėliau pravesti ir Varšuvos arkivyskupu. Nežiūrėdamas Rusijos atstovo prie Vatikano Butenevo tarpininkavimo, popiežius Pijus IX B. kandidatūrą atmetė. Tuomet 1850 VIII rusų valdžia patį B. nusiuntė į Romą, kad jis ten pats pasiteisintų dėl jam daromų priekaištų, kurių svarbiausias yra buvęs pataikavimas Rusijos valdžiai. Romoje jis praleido 3 metus, nieko nelaimėdamas, nors, jam ten besant, mirė Seinų vyskupijos administratorius Blockis ir 1851 II 28, rusų valdžios spaudžiama, Seinų vyskupijos kapitula B. vienbalsiai išrinko Seinų vyskupijos administratoriumi. Audiencijoje pas popiežių jis gavo iš jo išgirsti, kad jis niekada nebus paskirtas vyskupu. Tačiau rusų valdžiai reikėjo duoti bent kokios nereikšmingos satisfakcijos. Tai 1852 popiežius B. suteikė apaštališko protonotaro titulą. Kiti, rašydami apie B., tvirtino, kad jis buvęs net kalinamas šv. Angelo kalėjime Romoje. Bet tai, greičiausiai, pasaka, nes tai jis savo atsiminimuose visai nemini.

Trejus metus Romoje praleidęs, B. grįžo į Varšuvos akademiją ir nuo 1853 X pradėjo faktiškai valdyti Seinų vyskupiją, tuo pačiu metu eidamas ir Varšuvos valdinės švietimo komisijos nario pareigas. 1853 X 30 B., paimdamas vyskupijos reikalus tvarkyti, paskelbė ir savo ganytojinį laišką, išspausdintą lenkų kalba, bet jis pats jį buvo ir lietuviškai išvertęs ir tokį išsiuntinėjęs parapijoms. 1856 X jis atsisakė Seinų vyskupijos administravimo, aiškindamasis, kad jis nenorėjęs valdžiai padėti bažnytinių turtų nusavinti, nors iš tikrųjų valdžia, to nusavinimo siekdama ėjo kaip tik keliu, jai patiems B. memorandume carui nurodytu. Ligi gyvos galvos gaudamas vyskupo algą, B. liko tarnauti akademijoje, kur jis paskaitų neskaitė ir pačios akademijos nevaldė, tuo būdu pasivaduodamas kitais profesoriais. 1861 pasitraukęs ir iš akademijos, B. buvo pradžioje Lomžos klebonu, nuo 1861 III 19 Vilkaviškio klebonu, vis laukdamas, kad vyskupu paskirtų. 1864 Seinų vyskupu tapus vysk. Konstantinui Irenėjui Lubienskiui, B. savavaliai apleido Vilkaviškio par. ir apsigyveno Varšuvoje, kur buvo vietinės rusų administracijos informatoriumi apie Seinų vyskupijos bažnytinius reikalus ir apie politinį tos vyskupijos kunigų ištikimumą. Jo informacijomis pasirėmusi, administracija nepatvirtino daug vysk. Lubienskio kunigų paskyrimų. Kai nusavindama bažnytines žemes, rusų valdžia B. atsiklausė, ar klebonams užtektų mokėti 1200 rublių algos metams, o vikarams 600 rublių, tai B. patarė klebonams mokėti tik 300 rublių, o vikarams 150 rublių. Kai norėdamas nutraukti jo kenksmingą Bažnyčiai veiklą Varšuvoje vysk. Lubienskis pareikalavo, kad jis grįžtų į savo parapiją, jis grįžo tik tada, kai vyskupas tuo pačiu reikalu kreipėsi į Varšuvą, į kunig. Čerkaskį. 1870 valdžia patvirtino jį prelatu dekanu. B. mirė cholera. Tais sunkiais katalikų bažnyčiai laikais, B. buvo vienas iš nedaugelio valdžiai atsidavusiųjų kuni-

gų karjeristų, kurių buvo gausiu ano laiko Vilniaus vyskupijos viršūnėse.

B. lenkiškai surašė savo atsiminimus, kuriuos rusiškai išvertė E. Gilius ir kurių ištraukos buvo spausdintos rusų žurnaluose Čtenija 1870, Russkij Archiv 1875, Russkaja Starina 1877 ir 1878. Jų ištrauka apie Napoleono žygiavimą per Lietuvą 1812 lietuviškame vertime buvo išspausdinta Mūsų Žinyne 1921 N 1.

P. A. (P. Augustaitis) Vygrių ir Seinų diecezijos istorija — Vadovas 1910; *R. Łubieński* K. I. Łubieński Biskup Sejneński 1898; *A. Boudou* Le Saint Siège et la Russie II 1925; *J. Totoraitis* Sūduvos Suvalkijos istorija 1938.

5) Bronius (1897 Vilkaviškio aps. Alvite — 1919 III 18 Gelvonuose) savanoris. 1918 XI stojo į Gelvonų srities komiteto apsaugos būrį. Jam vadovaudamas, trukdė lenkų komiteto veikimą, legionierių verbavimą, ginklų jiems rinkimą. Veikė ir bolševikams Gelvonus paėmus. Vokiečių rinktinei bolševikus iš Gelvonų išvijus, Liukonių dvaro lenkai prieš B. užsiundė vokiečius, ir tie jį nužudė, kojomis galvą sutriuškinę.

6) Juozapas (m. 1851 XII 2 Šiluvoje) kunigas. Baigė Varnių seminariją. Buvo Kurtuvėnų klebonas ir kanauninkas. Aktyviai dalyvavo 1831 sukilime Lietuvoje, tačiau kitų neįskųstas, nenukentėjo, ir buvo ligi mirties Šiluvos altarista.

7) Juozapas (g. Telšių vl. Notėnų k. — 1878 X 17 Bikove, Rėzytės dekanate, Latvijoje) kunigas. Mokėsi Žem. Kalvarijos domininkonų mokykloje ir 1837—1841 Kraslavos kunigų seminarijoje. 1841 įšventintas kunigu, skiriamas Marjenhauzo vikaru, 1850—1870 Latvijoje Bolovo klebonas, 1870—1875 Prezine, paskiau ligi mirties Bikove. Iš lenkų ir lietuvių kalbų latviškai vertė tikybines giesmes, kurių dalį apie 1860 išspausdino.

8) Kęstutis Marija (krikšto vardas Juozapas; g. 1919 III 24 Kretingos aps. Darbėnų vl. Akmenalių k.) kunigas pranciškonas. 1938 stojo į pranciškonus. 1940 baigė Kretingos gimnaziją, studijavo Vokietijos pranciškonų seminarijose. 1946 įšv. kunigu. 1947 baigė pranciškonų teologijos fakultetą Warendorfe, Westfalijoje. Metus buvo kapelionu Seedorfo lietuvių stovykloje. 1948 atvyko į JAV. Būdamas pranciškonų provincijos ekonomu ir sekretoriumi, 1952—1953 Kennebunk Port, Me. vienuolyne pastatė architekto J. Muloko projekto šv. Antano šventovę ir lietuviško stiliaus Liurdą. Bendradarbiauja Darbininke, Šv. Pranciškaus Varpelyje.

9) Liudvikas g. 1881 X 28 Vilkaviškio aps. Alvite), Broniaus (5) brolis, Lietuvos kariuomenės pulkininkas. 1902 baigė Veiverių mokytojų seminariją ir ligi 1914 buvo pradžios mokyklos mokytoju. Už dalyvavimą mokytojų sąjungoje ir reikalavimą sutautinti mokyklas, 1904 buvo nubaustas 3 mėnesius kalėti, jam ir mokytojo teises atimant. Jos tik vėliau jam buvo vėl grąžintos. I pas. karui prasidėjus, mobilizuotas. Pabaigė Vilniaus karo mokyklą, evakuotą į Poltavą, Ukrainoje. Rusų kariuomenėje tarnavo ligi 1917 pabaigos. 1918 VI grįžęs į Lietuvą, buvo Gelvonų srities komiteto pirmininku, kartu su broliu Broniu organizavo srities miliciją ir apsaugos būrį. 1918 XI 14 stojo Lietuvos kariuomenėn. Buvo III karo apygardos intendantu, nuo 1926 karo ūkio inspektoriumi. 1944 paliko Lietuvoje ir buvo kalintas Šiauliuose.

Spaudoje bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Viltyje, Lietuvoje, Karyje, Karde. Nuo 1900 bendradarbiavo lenkų ir rusų pažangesniuose laikraščiuose ir žurnaluose (Oniwo, Zaranie, Vestnik Znanija).

10) Napoleonas Pranciškus (1866–1944 VI). Baigęs Kauno kun. seminariją, 1889 įšventintas kunigu, buvo vikaru ir klebonu Panevėžyje, Joniškyje, Laukuvoje. Silezijoje atlikęs noviciatą, 1932 stojo į pranciškonų vienuoliją Kretingoje, imdamas Antano vardą. Nuo 1923 buvo Troškūnų vienuolyno viršininku. Uolus blaivybės idėjos skelbėjas. 1909 XII 28—1910 I 6 Joniškio klebonas. Dalyvavo pirmajame Rusijos veikėjų kovos su girtavimu suvažiavime Peterburge ir tais pačiais metais atskiru iš Draugijos N 39 atmuštu leidiniu jį aprašė.

11) Pilypas Apolonijus (1887 V 1 Tveruose, Telšių aps. — 1934 I 1 Kaune) chemikas, VDU profesorius. 1863 sukilimo vieno vado Žemaitijoje Jono B. sūnus. 1901—1907 išėjo Šiaulių gimnaziją. 1907 stojo į Petrapilio elektrotechnikos institutą, paskiau perėjo į universitetą, kur studijavo chemiją. Universitetą baigė 1915. 1916 — 1918 dirbo fronte V armijos štabo nuodingųjų dujų organizacijose. 1918 grįžo į Petrapilio universiteto chemijos laboratoriją. 1919 IV 28 buvo paliktas prie Petrapilio universiteto profesūros ruoštis. 1920 Petrapilio Medicinos instituto asistentas. 1920 pakviestas Permės universiteto chemijos dėstytoju, 1920 VIII grįžo į Lietuvą.

1921 I Lietuvos Augštųjų Kursų chemijos lektorius, 1922 II 16 paskirtas matematikos gamtos fakulteto branduolin, III 23 docentas, 1922 VII e. o. profesorius. Organizavo ir vedė neorganinės ir analizinės chemijos laboratoriją. 1926 XI 18 — 1930 VIII 31 gamtos matematikos fakulteto sekretorius. 1929 Kosme išspausdino lietuviškus cheminius terminus. Nuo 1922 buvo Deutsche Bunsen Gesellschaft, Deutsche Chemische Gesellschaft nariu, nuo 1930

American Chemical Society. 1921—1929 bendradarbiavo Kosme. Skyrium išspausdino: Elementarinis kokybinis analizis 1929, Neorganinės chemijos praktikos darbai 1930, Retųjų elementų kokybinis analizis 1921, Įvadas į analizinę chemiją 1932.

12) Pranciškus (1821 IX 1 — 1896 VIII 20 Kaune) kunigas, kanauninkas. 1837—1841 mokėsi Telšių apskrities mokykloje, 1846—1850 Varnių seminarijoje. 1850 V 18 įšventintas kunigu. Pradžioje Telšių vikaras, 1851—1858 Pajūrio filialistas, 1858 — 1870 Žvingių klebonas, nuo 1868 Rietavo dekanas. Vysk. Valančiui 1868 M. Lietuvoje išspausdinus savo politines tikybines brošiūras ir organizavus jų platinimą, B. šiame darbe buvo uolus Valančiaus padėjėjas. Rusų administracijai visą organizaciją susekus, 1870 B. buvo suimtas, apie metus išlaikytas kalėjime ir 1871 nuteistas ištremti į Tobolsko gubernijos Kurhaną. Ištrėmime išbuvo 10 metų ir tik 1882 amnestuotas grįžo į Kauną. Keletą metų buvo benediktinų vienuolyno kapelionu. 1887 — 1888 šv. Kryžiaus bažnyčios filialistas, paskiau karmelitų klebonas. Pakeltas Žemaičių katedros garbės kanauninku. Kaune klebonaudamas, slaptai mėgino atgaivinti vysk. Valančius blaivybės darbą. Ištrėmime gyvendamas, parašė tikybinių lietuviškų knygų, tik rankraščiais teišlikusių: Atlaidu Knyga, arba Surinkimas Maldu, Karunku, Giesmiu, Litaniu ir Atsiduksejimu 1872, Naujas Giegužies Mienow 1877, Katekizmas arba Iszguldimas wožniausiu Artikulu szwęnta Kataliku Tikieima 1878.

M. Biržiška Pirmoji byla dėl lietuviškų raštų — Visuomenė 1910 N 3; *J. Tumas* Raštai XI 1929.

Butkienė 1) (Zapolskaitė) Nina (gimusi 1899 VIII 23 Petrapilyje) vaikų rašytoja. Baigė Petrapilio gimnaziją. Studijavo Odesos universiteto ekonominiame skyriuje (baigė 1921). Teatro meno mokėsi Prahoje Maskvos dailės teatro studijoje. Lankė Frebelio kursus Berlyne, Sorbonos universitete Paryžiuje studijavo žurnalistiką ir ekonomiką. Nuo 1927 Kaune pradėjo kurti vaikų teatrą. 1930 įsteigė Vaikų Namelio draugiją, 1930—1934 redagavo vaikų žurnalą Vaikų Žodį. Nuo 1929 Lietuvių žurnalistų sąjungos narė, nuo 1933 Inter-Press žurnalistų sąjungos Paryžiuje narė. Nuo 1951 JAV. Išsp. Kalėdų eglutė 1921, Mokinys Tinginys, Išdykėlis Petriukas 1928, Galas žaislams 1929, Žiemą, Nauji Metai, Miške, Tėvams išvažiavus, Velykų pasakos 1933 (²1953), Tėvas raštininkas ir Gudrus katinėlis.

2) (Čekonytė) Vladė (g. 1917 I 19 Šiaulių aps. Gruzdžių mstl.) diplomuota lituanistė. 1936 baigė Šiaulių mergaičių gimnaziją. Mokėsi VDU ir Vilniaus universitete, kurį 1943 baigė. 1942—1943 dirbo Lietuvių Mokslo akademijos bibliotekoje. Dalyvavo skautų organizacijoje. 1946—1947 studijavo Bonnos universitete. 1949 įsikūrė N. Zelandijoje. Skaito paskaitas apie Lietuvą. Bendradarbiauja Dirvoje, N. Zelandijos skautų spaudoje. Nuo 1951 N. Zelandijos Lietuvio redaktorė.

Butkys 1) Adolfas (1863 Rokiškio aps. Kamajuose — 1936 VIII 24) teisininkas. Baigė Demidovo licėjų Jaroslavlyje. Ilgesnį laiką advokatavo Rygoje ir kurį laiką buvo Žvaigždės draugijos pirmininkas. 1918 buvo paskirtas Gardino apygardos teismo pirmininku. Joniškio ir Zarasų apylinkės teisėjas, paskiau advokatas Zarasuose. Trumpam buvo 3 seimo nariu.

2) Česlovas (g. 1894 VII 29/VIII 10 Rygoje) teisininkas. 1916 baigė Maskvos universiteto teisių fakultetą. 1920 — 1922 Odesoje lankė žemės ūkio akademiją. 1921 gubernijos statistikas. 1922—1925 Kauno miesto teisėjas, 1925—1933 Kauno apygardos teismo teisėjas, 1927—1933 Žemės tvarkymo komisijos nuolatinis narys, 1933 — 1940 Vyriausiojo Tribūnolo teisėjas. Nuo 1933 VDU, paskiau Vilniaus universiteto civilinio proceso dėstytojas. Tuo pat metu Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoje dėstė miškų teisę. 1946—1950 Pabaltijo universiteto Hamburge ir Pinneberge civilinės ir darbo teisės profesorius. Tuo pat metu 1945—1950 Braunschweigo, vėliau Watenstedto lietuvių gimnazijos mokytojas, nuo 1949 IX direktorius. Nuo 1951 JAV.

Nuo 1924 Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungų narys, 1938—1944 Lietuvos teisininkų draugijos pirmininkas. 1924—1928 Kauno miesto tarybos narys. Nuo 1931 Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos pirmininkas ir Lietuvos Sporto Olimpiados rengimo prezidiumo narys.

Bendradarbiavo Trimite, Skautų Aide, Lietuvoje, Ūkininko Patarėjuje, Zarasų Krašte, Taikoje, Teisėje, Lietuvos Teisininke. Rašė mokslinės populiarizacijos straipsnių, teisės patarimų, apysakaičių, feljetonų. Išsp. Sovetskaja Rossija v satire 1923, Suvalkijos civiliniai įstatymai 1935, Civilinė teisena 1937, Ipoteka 1937, Civilinės teisenos įstatymas (redagavo) 1938, Ipotekos įstatymo aiškinimai 1938, Vokiečių civilinio proceso kursas (vokiečių kalba, Pinneberge), komedija jaunimui Trys draugai (slapyvardžiu S. Meilutis), Milinis apdaras (slapyvardžiu (A. Ninuta), romanas Seklio meilė.

Butkiškė Kauno aps. bažnytkaimis, 4 km nuo Ariogalos. Pirmoji medinė bažnyčia statyta 1566, atnaujinta 1748. Ariogalos artumas trukdė B. miestelių išaugti.

Butkių miškas Šiaulių aps. Šiaulėnų vl. 484 ha ploto. Dirvožemis priemolio, smėlio, vietomis durpžemio. Vyrauja eglė su pušį-

mi, priemaišoje beržas, drebulė. Medynai vidutinio amžiaus ir brandūs. Augštumas III.

Butkūnas (ligi 1933 Butkevičius) Andrius (g. 1890 V 1 Šiaulių aps. Radviliškio vl. Gražionių vs.) pulkininkas. Mokėsi Liepojos gimnazijoje. I pas. karo metu mobilizuotas, 1917 baigė Žitomiro karo mokyklą. 1919 pirmosios bolševikinės okupacijos metu išėjo partizanauti. 1919 III 24 stojo į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavo beveik visose svarbesnėse kautynėse dėl Lietuvos laisvės. 1940 buvo atleistas iš pulko vado pareigų ir iš kariuomenės. 1949 atvyko į JAV.

Butkūnų girelė Panevėžio aps. Šimonių vl. 149 ha ploto. Augiavietė pelkėta su mažais upeliais. Dirvožemis molio su šlynu, vietomis priesmėlio. Vyrauja eglė su drebule, priemaišoje beržas, juodalksnis, pušis. Medynai brandūs, III augštumo.

Butkų durpynas Telšių aps. Žarėnų vl. 60 ha ploto. 5,3 m gylio, vidutinio sudurpėjimo, didelio kelmingumo. Pelkė 70 ha augštutinio tipo.

Butkų miškas Telšių aps. Žarėnų vl., 684 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Vidutinio amžiaus, III augštumo eglynas.

Butkus 1) Adolfas (g. 1906 XII 11 Kėdainių aps. ir vl. Melninkų k.) baleto artistas. 1925 baigė Kaune gimnaziją ir baleto mokyklą. 1933 baigė VDU teisių fak. ekonomijos skyrių. 1925 dalyvavo pirmame baleto statyme — Coppelia. 1935 vadovavo baleto gastrolėms Monte Carlo ir Londone. 1935 — 1944 valstybiniame balete buvo režisoriaus padėjėju ir režisoriumi. 1947 suorganizavo Coppelia baleto statymą Augsburge bei baletų gastrolių tremtinių stovyklose. Nuo 1949 JAV.

Adolfas Butkus

2) Antanas (g. 1918 VI 20 Kėdainių aps. Baisogalos vl. Pepalių k.) agronomas. 1939—1942 mokėsi Dotnuvos Žemės Ūkio akademijoje. 1943 gavo diplomą Hallėje. 1946 — 1948 studijavo Bonnos universitete ir baigė agronomijos daktaro laipsniu. 1943 —1945 Lietuvių pabėgėlių globos įstaigos vedėjas. 1945—1946 Oldenburgo apygardos lietuvių sąjungos sekretorius. 1949—1953 Naujosios Zelandijos lietuvių bendruomenės pirmininkas.

3) Juozas (Butkų Juzė; 1893 VII 9 Kretingos aps. Kulių vl. Pažvelsio k.—1947 IV 22 Klaipėdoje) poetas. Neturtingo valstiečio vaikas. Ligi 15 metų amžiaus ganė svetimus gyvulius ir mokė kitus vaikus skaityti. Gargždуose baigė pradžios mokyklą. Vėliau Liepojoje pas vyresnįjį brolį išmoko kurpiaus amato ir mokėsi savimokos keliu. Buvo artistų būrelio narys ir dalyvavo mokinių veikloje. Vasaros atostogomis Pažvelsiuose rengdavo vaidinimus, organizuodavo jaunimą ir redaguodavo bei daugiausia pats prirašydavo kaimo jaunimo rankraštinius Kibirkštėlė, Žadintojas, Upelis laikraštėlius. 1910 stojo į Telšių progimnaziją, kur tuojau įsitraukė į slaptą mokinių veikimą.

Butkų Juzė

1912 sunkiai susirgo: buvo paraližuotos kojos ir kalbos organai. Po poros metų gydymo kojos sustiprėjo, bet liko nesveikas: negalėjo laisvai kalbėti.

I pas. karo metu išvyko į Rusiją ir lankė Voronežo lietuvių gimnaziją. 1917 ją baigęs, stojo į Maskvos universiteto istorinį filologinį fakultetą. Telšiuose ir Voroneže aktyviai dalyvavo moksleivių aušrininkų organizacijos veikloje ir simpatizavo socialistams revoliucionieriams.

1918 grįžo Lietuvon ir įsitraukė į visuomeninį darbą. 1918 rudenį vokiečių buvo areštuotas ir uždarytas Kauno kalėjime. 1919 stojo į Berlyno universitetą, 1922 išsikėlė į Jenos universitetą, kurį baigė 1924, parašęs diplominį darbą apie senovės tikybos liekanas lietuvių dainose.

Grįžęs į Lietuvą, kurį laiką dėstė Palangos mokytojų kursuose, suorganizavo Palangos vidurinę mokyklą, vėliau mokytojavo Klaipėdos suaugusiųjų kursuose, bet buvo iš tų pareigų atleistas. Tada išsikėlė į Ameriką. Gyveno New Yorke ir Chicagoje ir dirbo alaus fabrike. 1926 grįžo Lietuvon ir mokytojavo Tauragės komercinėje mokykloje, organizavo Dionizo Poškos liaudies universitetą, bet po 1926 XII 17 perversmo buvo suimtas ir išvežtas į Varnių stovyklą. Trumpam mokė lietuvių kalbos Ukmergės lenkų gimnazijoje.

Negalėdamas gauti darbo mokykloje, nusipirko ūkį Augštakalviuose ir pradėjo ūkininkauti. Ūkininkavo, kol areštai ir skolos B. privertė jieškoti darbo kitur. Dirbo Klaipėdos Ryto leidykloje, koregavo Jablonskio raštus, redagavo Darbininkų Balsą, bendradarbiavo kituose laikraščiuose ir savo ūkyje suorganizavo liaudies teatrą. Suorganizavęs literatų-artistų grupę, su ja važinėjo po Žemaitiją, pats režisuodamas,

vaidindamas ir monologus sakydamas. 1937 paskirtas Palangos viešosios bibliotekos vedėju, o 1939 paskirtas į Vilniaus biblioteką. Vokiečių okupacijos metu mokytojavo Telšiuose, suaugusiųjų gimnazijoje ir aktyviai dalyvavo teatro darbuose.

Pirmą kartą bolševikams Lietuvą okupavus, B. buvo kviečiamas dirbti švietimo ministerijoje, bet atsisakė. Buvo paskirtas Prienų gimnazijos mokytoju. Antrosios bolševikų okupacijos metu B. tvarkė Telšių muzėjų, vėliau buvo perkeltas į Klaipėdą, kur mokytojų institute dėstė lietuvių kalbą. Klaipėdoje miręs, buvo palaidotas Telšiuose.

Nuo 1911 B. pradėjo rašinėti straipsnius lietuvių spaudoje, vėliau rašinėjo eilėraščius, kritikas, politines apžvalgas, dramos veikalus. Dažniausiai pasirašydavo Butkų Juze, taip pat slapyvardžiais J. Velėnaitis, B. Jurginas, Buteika.

Atskirai išsp. Kalėdų vakaras 1917, Žemės liepsna 1920, Verkiančios rožės 1921, Paparčio žiedas 1923, Palaidūnas 1925, Užsipelnė diplomą 1926, Audronė 1920 (Kultūroje), Darbas ir prakaitas 1928. Išspausdinta, bet bolševikų sulaikyta knyga Žemaičiai. Daug darbų liko rankraščiais.

4) Juozas (g. 1870 Vilkaviškio aps. Griškabūdžio vl. Gailiūnų k. — ?) knygnešys, daugiausia veikęs 1890—1900, kada pats iš Prūsų per sieną nešdavo knygas ir laikraščius ir juos platindavo plačioje apylinkėje.

5) Juozas (g. 1904 XI 1 Svėdasuose) mokytojas, rašytojas. Baigęs 1924 dvimečius mokytojų kursus, nuo 1925 mokytojavo Rokiškio aps. pradžios mokyklose. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke, Jaunime, Mokykloje ir gyvenime, Jaunųjų Pasaulyje. 1932 išsp. dramą Šauliška meilė.

6) Petras (g. 1890 XI 18 Panevėžio aps. Šeduvos vl. Vaidulionių k.) visuomeninkas. 1909—1911 Šeduvos blaivybės draugijos pirmininkas. 1912—1915 Šeduvos Pavasario pirmininkas, 1920—1929 Panevėžio apskrities tarybos pirmininkas. Nuo 1928 Žemės Ūkio Rūmų narys, nuo 1935 valdybos narys. 1915—1917 redagavo slaptą Šeduvos pavasarininkų leidžiamą rankraštinį laikraštėlį Darželis. Išsp. Ekskursija į Švediją 1924. Savivaldybės 1934 konkurse laimėjo I premiją už straipsnį Lietuvos savivaldybininkas.

7) Petras (g. 1914 I 9 Raseinių aps. Nemakščių vl. Lekavo vs.) kunigas. 1933 baigė Raseinių gimnaziją, 1938 Telšių kunigų seminariją. Ligi 1944 kapelionavo Tauragės ir Telšių mokytojų seminarijoje. Tremtyje Vokietijoje studijavo Tübingeno universitete ir drauge buvo Tübingeno-Pfullingeno lietuvių gimnazijos kapelionas. 1950 išvyko į Australiją, kur dirba Sydney lietuvių kolonijos kapelionu, drauge būdamas skautų sąjungos ir Australijos lietuvių katalikų kultūros draugijos dvasios vadu. 1951—1952 Australijos lietuvių bendruomenės krašto valdyboje pirmininko pavaduotojas. Nuo 1951 vadovauja savo įsteigtam Lietuvių savišalpos komitetui. 1950 redagavo ir leido Užuovėją. Bendradarbiauja Mūsų Pastogėje. Yra sukūręs beį sukomponavęs per 20 dainų (Tėviškės pasiilgimas, Liūdnos valandos, Mamos gričioje, Klajūno daina).

8) Stasys (g. 1897 III 13 Šiaulių aps. Kurtuvėnuose) žurnalistas. 1918 XII 13 savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 I 1 dalyvavo, pirmą kartą pakeliant Lietuvos vėliavą Gedimino pilyje Vilniuje. 1922—1928 lankė suaugusiųjų gimnaziją Kaune. 1927 — 1940 Lietuvos kariuomenės savanorių kūrėjų sąjungos centro valdybos narys. 1922 — 1940 Kario redakcijos narys Kaune, 1941 — 1944 Vilniuje, 1950 — 1952 ir nuo 1954 JAV. 1940 Karių Tiesos bei Raudonarmiečio redakcijoje Kaune. 1944—1945 Ateities bei Lietuvių redakcijose Tilžėje ir Berlyne. 1946 — 1947 lietuvių tremtinių stovykloje Talko (Schleswige) redagavo Nemuno Aidą ir skautų leidinį Šarūno Kelias.

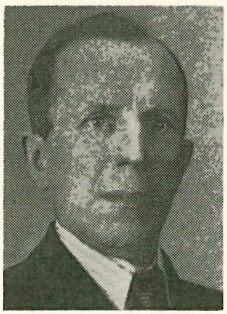

St. Butkus

Redagavo leidinius: Savanoris 1918–1920 (1929), 5 pėstininkų D. L. K. Kęstučio pulkas 1919—1934 (1934), Savanoriai kūrėjai. Bendradarbiavo leidiniuose — Laisvės takas 1938, Karo invalidas 1938.

9) Vladas (g. 1897 VI 12 Telšių aps. Žarėnų vl. Smilgių k.) mokytojas. 1909 — 1915 mokėsi Telšių gimnazijoje, 1922—1931 LU humanitarinių mokslų fakultete. Gimnazijoje ir universitete priklausė aušrininkų organizacijai. Kauno esperantininkų draugijos bei Lietuvos esperantininkų sąjungos pirmininkas. Bendradarbiavo Švietimo Darbe, Kultūroje, Jaunime, Aušrinėje.

Butlegeris (amerikonizmas) svaigiųjų gėrimų spekuliantas, svaigiųjų gėrimų pardavinėtojas draudžiamose vietose prohibicijos laikais.

Butler 1) Howard Crosby (1872—1922) JAV archeologas, 1901—1922 Princetono universiteto profesorius. Kasinėjo M. Azijoje. Išsp. Architecture and other Arts 1903, Sardis: the Excavations 1922, The Temple of Artemis 1925.

2) Josephine (1828 — 1906) anglų moterų veikėja, rašytoja. 1875 Londone

įsteigė International Association of Women Movement, 1877 Genevoje įsteigė tarptautinę jaunųjų mergaičių globos draugiją. Ypač pagarsėjo savo kova prieš prostitucijos reglamentaciją. Keliasdešimt metų ta linkme agituodama, sukėlė reglamentacijos panaikinimą ir aboliucionizmo sąjūdį. Tos kovos etapus aprašė daug kalbų išverstame veikale Essay on a Great Crusade 1896. Išsp. The Constitution Violated 1871, Hour before the dawn 1876.

3) Murray Nicholas (1862—1947) JAV humanistas. Columbia universiteto New Yorke filosofijos ir pedagogikos profesorius, 1902—1945 to universiteto prezidentas. 1889—1920 Educational Review leidėjas, kultūrinio tautų bendradarbiavimo bei tarptautinės taikos idėjų skleidėjas, 1925—1945 Carnegie Endowment for International Peace pirmininkas. 1931 kartu su Jane Addams gavo Nobelio taikos premiją. Išsp. True and False Democracy 1902, The International Mind 1913, A World in Ferment 1918, Building the American Nation 1924, Governement and Liberty 1932, Looking Forward 1932, Between Two Worlds 1934, The Family of Nations 1938, Liberty, Equality, Fraternity 1942, The World Today 1946, Education in the United States 1910, Scholarship and Service 1921.

4) Samuel (1835—1902) anglų kritikas, satyrikas, reformatorius. Kurį laiką gyveno Naujojoje Zelandijoje. Išsp. Erewhon or Over the Range 1872, kur pajuokė Angliją, jos religines tradicijas ir Darwino evoliucijos teoriją. 1901 išleido jos tęsinį Erewhon Revisited. Jo kelionė po Italiją davė medžiagos knygoms—Alps and Sanctuaries Piedmont 1881. Vertė Iliadą ir Odisėją. Išsp. autobiografinio pobūdžio The Way of all Flesh, kur iškėlė socialines problemas apie tėvų ir vaikų santykius, auklėjimą, moterystės problemą. Jo Collected Works išleisti 1923—1925.

C. D. H. Cole S. B. 1952.

Butleris 1) Tadas (1822 Ukmergės aps. Traupio vl. Repšėnų dv. — 1910 Dysnos aps. Juknavoje) susisiekimo inžinierius, prieš 1861 tiesęs per Lietuvą einantį Petrapilio—Varšuvos plentą. 1861 paskelbus baudžiavos panaikinimą, buvo Ukmergės apskrityje taikos tarpininku santykiams tarp valstiečių ir dvarininkų tvarkyti. Ryšium su 1863 sukilimu buvo ištremtas į Civilską Kazanės gubernijoje, o jo dvarai buvo sekvestruoti. Po keliolikos metų grįžo iš tremties į savo žmonos dvarą ir ten pasimirė.

2) Vladas (1887 IV 23 Civilske Kazanės gub. — 1945) Tado (1) sūnus. Baigė Petrapilio komercinę mokyklą ir Tverės junkerių mokyklą. 2 metus tarnavęs karininku, 1893 perėjo į policijos tarnybą. Ligi 1914 tarnavo pristavu ir policmeistriu Ekaterinoslavo, Kutaiso gubernijose, Jakucko srityje Sibire. 1914 ligi karo pradžios dirbo Lenos aukso kasyklų administracijoje. Paskiau ligi karo pabaigos karininkas fronte. Po revoliucijos Lietuvon atvykęs, 1919 stojo į Lietuvos kariuomenę. Išėjęs iš kariuomenės, atsidėjo literatūrai. Kurį laiką gyveno Rygoje. Išsp. kelių dalių romaną Za čto?, lietuviškai Už ką? 1930, kurio tęsinys buvo Gyvenimo erškėčiais 1930, Vampyro naguose 1935, Pabėgimas ir vijimasis 1938, Teismas ir teisingumas 1939. Leido seriją Gyvenimo mokykla.

Butleriškių I ir II miškas Panevėžio aps. Troškūnų vl. I miško plotas 6 ha, II 220 ha. Šiaurinėje jo dalyje prasideda Nevėžio balos, per miško vidurį. Čia klampu. Teauga skurduoliai beržai, juodalksniai. Sausesnėse augiavietėse vyrauja eglynai su drebule, beržu, juodalksniu, pušimi, ąžuolu.

Butlerov Aleksandr (1826 — 1886) rusų chemikas, nuo 1868 Petrapilio universiteto chemijos profesorius. Daugiausia tyrinėjęs organinę chemiją. B. buvo aptikęs ir tyrinėjęs daug organinių junginių (butileną, kaikuriuos amilenus). B. pirmas iškėlė mintį, kad organinių junginių savumai pareina ne vien nuo kiekybinės ir kokybinės junginio sudėties, bet ir nuo to junginio struktūros. Eksperimentiniu būdu bandė aiškinti cukraus sintezę. Savo darbais turėjo daug įtakos jaunajai rusų chemikų kartai. Išsp. Lehrbuch der organischen Chemie 1868. Domėjosi ir bitininkyste ir išspausdino Pčela 1871 (jos ištrauką lietuviškai išvertė S. Baltramaitis — Kaip bites kopti 1907).

Butmir žymi Jugoslavijos neolitinė sodyba, užtikta Ilidže, netoli Sarajevo. Rasta daug tūkstančių akmens ir molio dirbinių liekanų.

Butniūnų durpynas Biržų aps. Vabalninko vl. 110 ha ploto, 3 m gylio. Vidutinis sudurpėjimas ir kelmingumas. Pelkė 130 ha augštutinio tipo.

Buto senovės Egipto miestas (dabar Tell -el Farain), žemutinio Egipto sostinė. Čia buvo garbinama gyvatės pavidalo deivė Uto.

Butonas neprasiskleidęs gėlės žiedas.

Butrimas, vėliau pavarde virtęs senovės lietuvių vardas. Iš to paties vardo yra kilę ir Butrimavičiai.

1) B. (m. 1382) Kęstučio žmonos Birutės giminaitis, kaip buvęs Kęstučio rūmininkas ir Vaidilos mirties kaltininkas kartu su Birutės dėde Vydmantu 1382 buvo nužudytas.

2) Jonas (m. 1426) galimas daiktas pirmojo sūnus. 1410 drauge su Vytauto sekretoriumi Cebulka buvo Vytauto delegatu pas imperatorių Vaclovą, kai šis ėmė spręsti Vytauto bylą su vokiečių ordinu.

Nuo 1412 Vytauto dvaro maršalka. Horodlės unijos akte jo prikabintame antspaude jis vadinamas „de Zirmuni", taigi Žirmūnų valdovu. Nuo 1422 nešioja ir Smalensko vietininko titulą.

3) Jurgis (m. po 1440) Jono (2) sūnus. 1414 kovoje ties Hollandu jis buvo patekęs ordino nelaisvėn. Vytautui prašant, buvo paleistas ir ištisus metus tarpininkavo tarp Vytauto ir ordino belaisvių pasikeitimo reikalu. Paskiau jis vyko į ordiną su kitomis diplomatinėmis misijomis. Dlugošas laiko jį vienu iš šviesiausiųjų XV a. pradžios Lietuvos bajorų, daug keliavusį ir ėjusį mokslus kažkur vakarų Europoje, nors jokiose vakarų Europos universitetų matrikulose jo pavardė neminima, jei bent 1409 Leipzigo universitete studijavęs Georgius de Litwania gal ir bus buvęs tas pats Jurgis B. 1428—1429 jis buvo Vytauto rūmų maršalka, 1435 jis minimas Smalensko vietininku, nors, greičiausiai, jis čia bus buvęs vietininku nuo tėvo Jono B. mirties 1426. Švitrigailos ir Žygimanto kovų metu jis palaikė Švitrigailą. 1435 jis išardė sąmokslą Švitrigailai Smalenską išplėšti. Dėl to sąmokslo, suruošto Vilniaus vysk. Motiejaus, susitarus su pravoslavu metropolitu Herasimu, pastarasis buvo lauže sudegintas. Po Šventosios upės (Pabaisko) kautynių B. apleido Švitrigailą, ir toliau jo vardas dokumentuose nebeminimas.

B. tėviškė Žirmūnai perėjo jo giminėms Mantautams, Daugėloms ir pagaliau Radviloms. Žirmūnų apylinkėse išliko iš B. vardo kilusių sodybų: Butrimai, Butrimaičiai. Iš jų pavardės yra atsiradęs vietovardis.

Butrimas (Butrimavičius) Matas (1745—1814 XII 20) finansų žinovas Lietuvoje. Mokėsi Pinske pas jėzuitus. 1775 III—1782 generalinis Lietuvos kariuomenės iždininkas. 1781 Pinsko apskrities atstovas Lietuvos tribūnole. Hetmono Mykolo Oginskio raginamas, ėmė sausinti Pinos balas ir daug prisidėjo, pilant kelią iš Pinsko į Slanimą ir Valuinę ir kasant Oginskio perkasą. Nuo 1788 ketverių metų seimo atstovas, pasižymėjęs savo veiklumu finansų dalykuose. 1789 paskirtas atstovu į komisiją Ukrainos reikalų tirti. Buvo nariu tarybos, prižiūrėjusios ir tikrinusios Lietuvos iždo komisiją. 1791 projektavo dideles finansines reformas Lietuvoje. Išsp. Sposób uformowania żydów polskich w pożytecznych krajowi obywatelów 1789.

T. Korzon Wewnętrzne dzieje Polski II.

Butrimas 1) Edvardas (g. 1909 V 9 Kardimove Smalensko gub. Gudijoje) gydytojas, rašytojas. 1930 baigė Šiaulių gimnaziją, 1935 VDU medicinos fakultetą. Be savo profesijos darbo, išleido populiarią knygą Kad augtum sveikas 1938, paskelbė

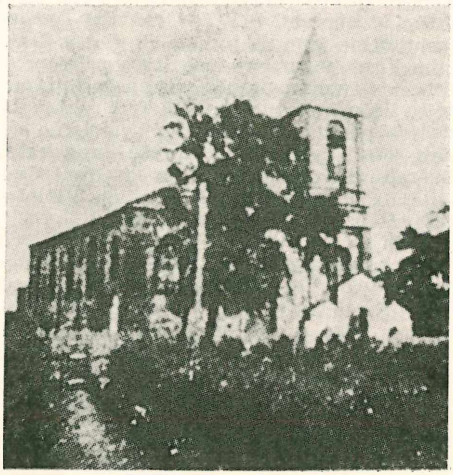

Butrimonių bažnyčia

straipsnių iš medicinos srities Medicinoje 1944, Scholare 1947. Išsp. dvi dramas bendra antrašte Tėvų kaltė 1947, kur kėlė paveldėjimo ir negimusios gyvybės nužudymo problemas.

2) Petras (g. 1897) inžinierius geodezininkas. 1908—1915 mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, 1915—1921 Maskvos matavimo institute (baigė geodezijos inžinieriumi). 1921–1922 Kaune dirbo žemės tvarkymo departamente, 1922—1925 Rokiškio apskrities revizorius, 1925—1926 Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoje geodezijos dėstytojas. Nuo 1926 buvo karo topografijos skyriaus geodezininkas, tvarkęs precizinę niveliaciją ir trianguliaciją. Bendradarbiavo Mūsų Žinyne, Žemėtvarkoje ir Melioracijoje.

Butrimonys Alytaus aps. miestelis ir valsčiaus centras, 54 km į pietryčius nuo Trakų. Plasaupės upelio augštupyje. Ligi 1850 priklausė Tiškevičiams. Bažnyčia statyta 1843, nauja mūro 1906.

Butrimonys

Bütschli Otto (1848—1920) vokiečių zoologas. Pagarsėjo ląstelių ir branduolio tyrimais. Išsp. Untersuchungen über mikroskopische Schäume und das Protoplasma 1892, Mechanismus und Vitalismus 1903.

Butte JAV Montanos valstybės miestas. Uolų kalnuose. 33.250 gyventojų (1950). Aukso, sidabro, vario, cinko kasyklos. Kasyklų valstybinė mokykla. Iškastą metalų rūdą lydant, apylinkių kalnuose buvo išnaikinti miškai.

Buturlin Dimitrij (1790—1849) rusų karo istorikas. 1848—1849 cenzūros komiteto pirmininkas. Išsp. Voennaja istorija pochodov rossijan v XVIII veke 1819—1823, Istorija smutnago vremeni 1846—1847, Istorija našestvija imp. Napoleona na Rossiju 1823—1838.

Butvydas Vincentas (1841 Žvingių par.—1912 XI 13 Vilniuje) kunigas. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje ir Varnių kunigų seminarijoje, 1868 įšventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Pagramantį. Čia stojo į vysk. Valančiaus sudarytą slaptą organizaciją lietuviškiems spaudiniams platinti. Policijai ją susekus, 1870 XII 28 buvo areštuotas ir išgabentas į Vilniaus kalėjimą. Dėl to platinimo iškeltoje byloje jis buvo įtrauktas, bet dėl įrodomosios medžiagos trūkumo po kelių mėnesių iš kalėjimo buvo išleistas, tik, administracijai reikalaujant, bausmės buvo iškeltas iš Žemaičių į Vilniaus vyskupiją. Čia jis buvo Žiežmarių vikaru, Marcinkonių filialistu, nuo 1879 Birštono klebonu, 1883—1912 Stakliškių klebonu.

Butvila 1) Danielius (1600 Žemaitijoje — 1682 I 10 Naugardėlyje) Lietuvos jėzuitas. 1631 stojo į jėzuitus. 1648 Vilniuje įgijo teologijos daktaro laipsnį. 1661 buvo Kražių kolegijos rektorius, 1663—1666 Vilniaus akademijos rektorius. Išsp. Oratio in laudem primorum decem Patrum S. J. 1640. Parašė mokyklinę dramą Architectura fraudium 1670 ir keletą kitų tikybinių raštų ir prakalbų. Jam besant akademijos bibliotekininku, iš bibliotekos buvo pavogta vad. „Tvardovskio biblija", vėliau atsiradusi Krokuvoje, dėl kurios buvo sukurta eilė įvairių legendų.

2) Vladislovas (g. 1891 Raseinių aps. Juodeikių k.) kunigas visuomenininkas. Mokėsi 1904—1908 Telšių vidurinėje mokykloje, 1910—1915 Kauno kunigų seminarijoje. 1915 įšventintas kunigu. I pas. karo metu būdamas Utenos vikaru, per 10 lietuviškų mokyklų suorganizavo. 1918 įkūrė Saulės progimnaziją, kurioje buvo mokytoju, vėliau direktoriumi, nuo 1923 dvejų metų mokytojų kursų prie tos progimnazijos vedėju. Keletą metų dirbo Utenos apskrities švietimo komisijoje ir buvo Utenos apskrities tarybos pirmininku. 1919 Panevėžio atskiro bataliono kapelionas, 1920—1921 Lietuvos Gynimo Komiteto Utenos skyriaus pirmininkas, 1923 Šaulių Sąjungos Utenos rinktinės pirmininkas. Vedė chorą, Šiaulių ir Panevėžio pavasarininkų kongresuose laimėjusį pirmąsias premijas. 1926—1927 S. Daukanto Kaune seminarijos dėstytojas ir kurį laiką kunigų seminarijos prefektas. 1927 baigė teologijos filosofijos fakultetą. Nuo 1928 K. V. C. Panevėžio rajono vedėjas. 1930 — 1932 Panevėžio katedros klebonas, nuo 1932 Panevėžio katedros kapitulos kanauninkas ir vyskupijos kurijos kancleris. Bendradarbiavo Laisvėje, Ganytojuje, Panevėžio Garse, Panevėžio Balse, Tiesos Kelyje, Ryte. Išsp. Katalikų veikimas K. V. C. skyriuose 1930, Katalikiškoji Akcija parapijose 1932, Tiesos fronte (straipsnių rinkinys) 1936, Ką Dievas sujungė, žmogus neperskiria 1938.

Butzbach vakarų Vokietijos miestas Hessene, 9500 gyventojų. Stovi Taunaus kalnyno pakraštyje su iš romėnų laikų išlikusiais įtvirtinimais. Miestą supa XII a. mūro siena. 1947 VI 20 iš Frankfurto į B. kareivines buvo perkelta pereinamoji tremtinių stovykla. Per ją išvyko pirmosios lietuvių tremtinių grupės į Australiją, Kanadą, Venecuelą ir daug lietuvių į JAV.

Buxhövden Albert (miręs 1229) Bremeno kanauninkas, 1198 atsikėlęs į Livoniją, nuo 1199 buvęs pirmasis Livonijos vyskupas. 1201 įkūrė Rygą. 1202 įkūrė kardininkų ordiną ir naujas vyskupijas Latvijoje, Žiemgaloje ir Saaremaa (Ezelio) saloje. Organizavo kryžiaus karus prieš Pabaltijo tautas.

Buxtehude žiemvakarių Vokietijos miestas į pievakarius nuo Hamburgo. 14.000 gyventojų (1953). Didelės skerdyklos, dažytojų mokykla, XIII a. gotikos bažnyčia; 1273 gavo miesto teises. Buvo DP stovykla su amatų mokykla.

Buxton Anglijos Derby grafijos kurortas; 19.500 gyventojų (1951). Radioaktyvūs mineralinio vandens šaltiniai (28° C), požemio urvai. 1948 B. ir apylinkėse įsikūrė koks 20 lietuvių. 1948 IV 4 įsteigtas D. Britanijos Lietuvių Sąjungos skyrius. Nuo 1953 jam vadovauja Alf. Norvaišas.

Buzaraisčio durpynas Vilniaus aps. Nemenčynės vl. 110 ha ploto, 2 m gylio, gero durpėjimo, vidutinio kelmingumo. Pelkė 222 ha augštutinio tipo.

Buzau 1) Rumunijos upė, Sereto dešinysis intakas; 300 km ilgio, teka per Valakiją.

2) Rumunijos miestas prie B. upės, 43.400 gyventojų (1948). Naftos rafinerijos, metalo, spirito, malūnų pramonė.

Buzdiganas (turk.) geležinė ar plieninė, turkų kilmės lazdelė-ginklas su bumbulu gale. XV—XVII a. ją vartojo Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės rotmistrai ir kiti karininkai, dalims vadovaudami ir įsakymus siuntinėdami. B. bumbulas būdavo kampuotas arba kriaušės pavidalo, papuoštas ąšutais ir plunksnomis.

Buzek Jósef (1873—1936) lenkų mokslininkas, nuo 1905 Lvivo universiteto ad-

ministracijos ir statistikos profesorius. 1919 delegatas Versailles taikos konferencijoje. Išsp. Studya z zakresu administracji wychowania publicznego 1904, Pogląd na wzrost ludności ziem polskich w XIX w. 1915.

Buzelis Juozas (g. 1888 VIII 8 Zarasų aps. Dusetų vl. Sodūnų k.) gydytojas, visuomenės veikėjas. 1908 baigė Mintaujos gimnaziją, 1915 Dorpato (Tartu) universiteto medicinos fak. Dar gimnazijoje priklausė aušrininkų organizacijai, Dorpate ilgai lietuvių studentų draugijos valdybos narys. Karui prasidėjus, buvo Tulos gubernijos žemietijos ligoninės gydytojas. 1915 Prienų rajono gydytojas, paskiau ligoninės vedėjas Bialyničose, 1916—1918 Agluonoje, Latvijoje Latgaloje, miestų sąjungos ligoninės vedėjas. Vokiečiams užėmus Daugpilį, visą Agluonos ligoninę su visu inventoriumi 1918 B. atgabeno į Vilnių ir perdavė lietuvių komitetui nukentėjusiems dėl karo šelpti. 1918—1919 B. buvo Gelvonų ligoninės vedėju ir Širvintų apskrities gydytoju. 1919—1920 Zarasų apskrities gydytojas. Zarasuose įsteigė progimnaziją ir nuo 1919 X 20 buvo jos direktoriumi. 1920—1922 Steigiamojo Seimo narys (valstiečių liaudininkų frakcijoje). 1922—1927 Zarasų apskrities gydytojas ir mokytojas vidurinėje mokykloje, nuo 1930 Salako sveikatos centro vedėjas. Nuo 1931 valstybinės akių ambulatorijos vedėjas. Bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Aušrinėje, Viltyje, Lietuvos Žiniose, Zarasų Krašte, Medicinoje. Atskirai išsp. Daktarą Dominiką Bukantą prisiminus 1938.

Buzeskul Vladimir (1858—1931) rusų istorikas, 1885—1921 Charkivo universiteto profesorius, nuo 1910 Petrapilio mokslų akademijos narys. Išsp. Afinskaja politika Aristotelia 1895, Vvedenie v istoriju Grecii 1903, Istorija afinskoj demokratii 1909, Vseobščaja istorija i jejo predstaviteli v Rossii v XIX i načale XX veka 1929—1931.

Buzuluk Rusijos miestas Samaros (Volgos intako) upės krante. 31.000 gyventojų. Į pievakarius nuo Saratovo (Kuibyševo).

Bužia Brėslaujos aps. ir vl. ežeras, Drivėtos ežero (Grujos, Dauguvos) baseine, 389 ha ploto, ligi 3,5 km ilgio, ligi 2,2 km pločio. Ežere yra 8 salos. Į B. įtekama upelių iš Savanorių ir Čekučio ežerų. Išteka Bužytė. Paviršiaus altituda 144,8 m nuo jūros lygio.

Bužinskas Jonas (1917 Kaune—1948 Vokietijoje) Lietuvos sportininkas futbolistas. Mokėsi Aušros gimnazijoje. Žaidė LGSF futbolo komandoje centro puolėju. 12 kartų atstovavo Lietuvą tarpvalstybinėse rungtynėse Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Olandijoje, Lenkijoje. 1944 pasitraukęs su šeima į Vokietiją, 1948 žuvo motociklo nelaimėje.

Bužys — vietinis (kaikur Vilniaus krašte) vandeninio vabzdžio dusios geltokrašės (Dytiscus marginalis) pavadinimas.

Bužytė Brėslaujos aps. ir vl. upelis, Drivėtos ežero (Drujos, Dauguvos) vakarų intakas, 7,1 km ilgio, su augštupiu ligi 16,7 km ilgio. Augštupys teka pro Lokučio ir Savanorių ežerus ir įteka į Bužios ežerą iš vakarų. Vidurinė B. dalis prasideda iš Bužios ežero ir teka į Rako ežerą, į kurį įteka iš šiaurės. Žemupys 1,2 km ilgio ir jungia Rako ežerą su Drivėtos ežeru. Šį ruožą kerta siaurasis Dūkšto—Brėslaujos—Drujos geležinkelis. B. kritimas tarp Bužios ir Drivėtos ežero 15 m. Baseino plotas 87 km². Baseino ribose yra 14 ežerų ir 4 upeliai.

Bzikas (lenkybė) — pakvaišimas, kvaišulys, vienos kurios minties galvon įstrigimas.

Bzura kairysis Vyslos upės Lenkijoje intakas, 155 km ilgio.

C

C, c trečioji lotyniškosios abėcėlės raidė, atitinkanti graikų g (gama). C vartojo dusliajam k priebalsiui žymėti, tačiau kurį laiką dar, rodos, ir g priebalsiui. Bet, pagaliau, pastarajam skardžiajam priebalsiui buvo priimta G raidė. C santrumpa, vartojama žymint skaičius lotynų žodžio centum vietoje: CC — du šimtai. Prie kalendorinių datų = currentis (anni arba mensis) einamųjų metų ar mėnesio; fizikoje C trumpina pavardę Celsijus, žymint šilimos laipsnį, ar pavardę Coulomb; zoologijoje trumpina Cuvier pavardę; chemijoje — žodį carbo, carboneum — anglis ir žymi šį elementą; monetose — žodžius centas, centavo, centime, centesime; buhalterijos knygose — žodį currentis (anni) einamųjų metų (mėnesio, dienos) conto; muzikoje — gamos pirmasis pagrindinis garsas: C-dur akordas c-es-g.

C — žvaigždės yra beveik išimtinai retos milžiniško didumo klasės žvaigždės, kurių šviesumas yra ligi kelių tūkstančių kartų didesnis už saulės šviesumą. Pvz. Canopus yra 2000 kartų šviesesnė už saulę, Rigel apie 20.000 kartų. To didelio šviesumo pagrindinė priežastis yra šių žvaigždžių dydis. Dėl to ir jų sūdrumas, ypač jų atmosferose, yra labai mažas. Tai daro palankias sąlygas ryškioms spektro linijoms susidaryti. Milžiniški išspinduliuojamos energijos kiekiai yra didesni už atominiais procesais gaminamos energijos kiekius, ir dėl to šio tipo žvaigždės pamažu traukiasi, o jų temperatūra kyla. Dėl didelio spinduliavimo šių žvaigždžių amžius yra žymiai trumpesnis už vidutinių žvaigždžių amžių, ir todėl jų yra nedaug.

Ca cheminio elemento kalcio (calcium) santrumpa. Ž. Kalcis.

ca lot. circa — apie, apytikriai žodžio santrumpa.

CAB — Civil Aviation Board — JAV civilinės aviacijos tvarkymo vyriausioji įstaiga.

Cab ž. Kabroletas.

Caballero 1) Fernan (1796—1877) ispanų rašytojos Cecilijos de Arrom slapyvardis. Laikoma moderniojo ispanų romano pradininke. Rinko liaudies pasakas ir dainas, o savo romanus rašė iš ispanų kaimo gyvenimo. Išsp. La Gaviota 1849, La familia Alvareda 1852, Pobre Dolores 1877. Raštų rinkinys 1893—1910.

2) Francesco Largo (1869—1946) ispanų politikas, publicistas ir socialistų partijos lyderis. 1919 profesinių sąjungų generalinis sekretorius. Kovojo dėl monarchijos panaikinimo. Respublikos pradžioje buvo darbo ministeris, pilietinio karo metu darbo ministeris ir ministeris pirmininkas. Gyveno emigracijoje Prancūzijoje.

Caballos urvas Ispanijos provincijoje Castellon tarp Albocacero ir Tirigo. Čia 1917 užtikta 15 uolų pakriaušių su daugybe paleolito laikotarpio tapybos paminklų.

Cabanel Alexandre (1823—1889) prancūzų tapytojas. Už paveikslą Kristus šventykloje 1845 gavo vad. Romos prizą. Iš Romos sugrįžęs, Paryžiaus rotušės rūmams nupiešė „12 mėnesių". Kiti jo žymesnieji darbai: Krikščionių kankinimas 1855, Prarastoji dausa, Francesco di Rimini mirtis 1869. Jo istorinio turinio kūriniai pasižymėjo piešinio ir kompozicijos tobulumu ir kolorito grakštumu. Savo kūryboje C. atstovavo akademizmui, jo metu kovojusiam su gęstančiu romantizmu ir kylančiu realizmu.

Cabat Louis (1812—1893) prancūzų tapytojas, natūralistinės krypties atstovas, dirbęs peizažinės tapybos srityje, vienodai vaizdavęs Paryžiaus priemiesčius ir Italijos reginius. 1879–1885 buvo prancūzų akademijos direktorius Romoje.

Cabell James Branch (g. 1879) JAV rašytojas. Rabelais ir A. France įtakoje rašė fantastiškus ir nuotykinius romanus, nuo 1930 rašydamas Branch C. vardu. Išsp. Gallantry 1907, Jurgen 1919, Figures of the Earth 1921, Something about Eve 1927, The White Robe 1928, The Certain Hour 1931, The First Gentlemen of America, There were two Pirates 1946, Devils own Dear Son 1949.

Cabet Étienne (1788—1856) prancūzų socialistas utopistas. 1832 įkūrė žurnalą Le Populaire. 1834 buvo priverstas bėgti Anglijon. 1839 Prancūzijon grįžęs, parašė Histoire de la Révolution française 1840 ir išspausdino Londone parašytą romaną Voyage en Icarie, kur išdėstė savo pa-

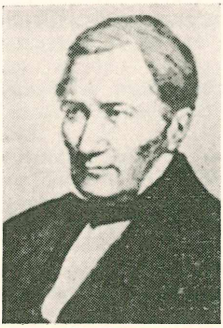
E. Cabet

žiūras į būsimąją visuomenės santvarką ir Prancūzijoje nurodė vad. ikariečių komunistų kryptį. Savo idėjas mėgino ir praktikoje įgyvendinti. Nupirko žemės Texas JAV ir 1848 ikariečių būrys plaukė į JAV C. paskelbtaisiais dėsniais kurti naują bendruomenę. Šiam bandymui nepasisekus, C. kūrė naują bendruomenę mormonų mst. Nauroo, Ill. 1856 dėl vidaus nesutikimų C. iš tos bendr. pasitraukė į St. Louis. Išsp. Le vrai christianisme suivant Jésus Christ 1846, Réalisation d'Icarie 1849, Colonie icarienne aux Étát-Unis dAmérique 1856.

F. Bonnaud Cabet et son oeuvre 1900.

Cabinda, Kabinda Portugalijos kolonija vakarų Afrikoje į šiaurę nuo Kongo upės žiočių. 7300 km², apie 50.000 gyventojų (1953). Administracinis centras C. miestas turi per 10.000 gyventojų. Seniau garsėjo kaip vergų išvežimo uostas.

Cabinet ž. Kabinetas.

Cabinet Noir ž. Juodasis kabinetas.

Cable George Washington (1844 — 1925) JAV rašytojas, novelininkas. Rašė trumpas apysakas iš juodukų ir kreolų gyvenimo, taip pat socialinius ir istorinius romanus. Išsp. Old Creole Days 1879—1895, The Grandissimes 1880, Lovers of Louisiana 1918, Strange True Stories of Louisiana.

Cable transfer santrumpa C. T., c. t. — telegrafinis perlaidų išmokėjimas pvz. į New Yorką. C. T. kursas paprastai augščiausias ir trumpai vad. kabelis. Telegrafinis išmokėjimas į kitas užjūrio vietas vad. Telegraphic Transfer, sutrumpintai T. T.

Caboche Simone XV a. Paryžiaus kailialupys (écorcheur), drauge su budeliu Capeluche vadovavęs mėsininkams ir Paryžiaus varguomenei 1411—1413 revoliucinio sąjūdžio metu. Juos kurstė Burgundijos kunigaikštis Jean Sans Peur. Visi sąjūdžio dalyviai buvo vadinami kabošininkais (cabochiens). C. vardu buvo pavadintas ir įstatymas Ordonnance Cabochienne, kurį paskelbė 1413 V 26 maištininkų verčiamas karalius Karolis VI ir kuris reformavo valdymą. Tačiau armanjakams padedant, sąjūdis buvo užgniaužtas ir 1413 IX 5 šis įstatymas buvo panaikintas.

L. Karsavinas Europos kultūros istorija V.

Cabo Froward toliausiai į pietus išsikišęs Pietų Amerikos ragas Brunswicko pusiasalyje, į vakarus nuo Ugnies Žemės, prie Magelano sąsiaurio. Pirmasis pro C. F. 1587 praplaukė jūrų plėšikas Cavendish, pramintas Frowardu.

Cabotage ž. Kabotažas.

Caboto (angl. Cabot) 1) Giovanni (1425—1498) italų keliautojas jūrininkas, pirmutinis aptikęs Šiaurės Amerikos žemyną. Apie 1490 prekybiniais sumetimais persikėlęs gyventi Bristolin, kelis kartus bandė surasti tiesesnį kelią jūromis į Kiniją; 1497 VI 24 savo sūnaus Sebastiono lydimas, anksčiau už Kristupą Kolumbą pasiekė Š. Amerikos krantus maždaug ties Labradoru. Atrastą žemyną pavadino Terra de prima vista. 1498 jo vadovaujamoji ekspedicija buvo pasiekusi Floridos krantus.

2) Sebastiano Giovanni (1) sūnus (1472—1557) tarnavo kaip vadovas Ispanijos ir Anglijos prekybinėms laivų ekspedicijoms, 1544 Sevilijoje sudarė savo pasaulio žemėlapį. 1547 Edvardo VI paskirtas vyriausiuoju Anglijos laivyno patarėju. 1555 vadovavo Merchants Adventurers ekspedicijai į Archangelską, kur pradėjo prekybinius Anglijos ir Rusijos santykius.

J. A. Williamson The Voyages of the Cabots 1929.

Cabrāl Alvarez Pedro (1468—1526) portugalų jūrininkas atradėjas. 1500 paskirtas Rytų Indijos laivyno viršininku, išplaukė savo tarnybos vieton, atokiai laikydamasis nuo vakarų Afrikos krantų. Tuo būdu norėjo aplenkti Gvinėjos sritį, bet, pagautas pusiaujo srovės, buvo nublokštas į rytinius Pietų Amerikos pakraščius, ir netikėtai atrado dabartinę Braziliją. Pavadinęs ją Terra da Santa Cruz (Šv. Kryžiaus Žemė), paskelbė Portugalijos kolonija. Vieną laivą išsiuntęs tėvynėn šio atradimo pranešti, pats pasuko Indijon ir po didelių nelaimių pasiekė vakarų Indijos krante Calcutą. Čiabuvių neįsileistas, apšaudė miestą ir išlipo Cochine, kur jį draugiškai priėmė vietos radža. Pradėjęs prekybinius santykius ir prisikrovęs laivus Indijos prekių, 1501 grįžo Lisabonon. Vėliau rytų pietų Afrikoje atrado Mozambiko kraštą.

Cabrera y Bosch Raimundo (1852—1923) kubietis rašytojas. Išsp. Cuba y sus jueces (Kuba ir teisėjai) 1887, Mis buenos tiempos (Mano gerieji laikai) 1891.

Cabrillo Juan Rodriguez (m. 1543) portugalų jūrininkas, dalyvavęs 1520 Cortes ekspedicijoje prieš Meksikos miestą. Balbo atradimų suragintas, pradėjo tyrinėti Didžiojo vandenyno kraštus, pradedant Panama. 1533 atrado augštutinę Kaliforniją.

Cabrini Francesco Saveria (1850 — 1917) šventoji (šventė XII 22). 1880 įkūrė Švč. Širdies Misionorių seserų vienuoliją. 1887 įsteigė pirmąjį vienuolyną Romoje. Popiežiaus Leono XIII paraginta, savo vienuolijos veiklą nukreipė Amerikon emigravusiais italais rūpintis. 1889 atvyko į JAV. Čia kūrė vienuolynus, mokyklas italams

emigrantams, prieglaudas, ligonines. C. aplankė ir Centrinės bei Pietų Amerikos kraštus ir ten steigė savo vienuolynus. Italų emigrantai ją vadina emigrantų šventąja. 1946 kanonizuota. New Yorke yra mokykla C. vardo.

A. Martignoni Madre C. la Santa delle Americhe 1945.

Cabrol Fernand (1855—1937) prancūzų benediktinas, liturgininkas ir istorikas, 1903—1937 Farnborougho Anglijoje abatas. Su D. Leclerq'u redagavo Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie ir Monumenta Ecclesiae liturgica. Išsp. Étude sur la Peregrinatio Sylvae, Les origines liturgiques, L'Angletere chrétienne avant les Normands.

Caca vaikų žodyno žodis, reiškiąs ką gerą, malonų, gražų; net ir suaugusiųjų kalboje vartojamas konkretaus ir vaizduojamo žaislelio sąvokai. Kitur tariama ir cėcė, cici, net cacka. Tam tikrais variantais vartojamas slavų ir germanų kalbose.

Caca Aca Pietų Amerikos vidurio Andų viršūnė vakarų Bolivijoje į rytus nuo Titicaca ežero; 6270 m augščio. Nuo C. A. šlaitų išteka Rio Negro upė.

Cacatuidae, kakadu kuosos ligi varnos didumo papūgų šeimos. Jos 6 gentys (Licmedis, Cacatua, Lophochroa, Callocephalon, Calytorhynchus ir Microglossus), turinčios apie 30 rūšių. Paplitusios daugiausia Australijoje, Naujojoje Gvinėjoje, į vakarus ligi Celebeso. Viena rūšis gyvena Filipinų salose.

Caccabis (Alectoris) kalnų slampos (kurapkos) vištinių paukščių gentis, labai panaši į pilkąją slampą. Apie 15 rūšių pietų Europoje, vidurinėje Azijoje, Kanarų salose, šiaurės ir žiemryčių Afrikoje. Kiaušiniai balti, rausvai išmarginti. Patelė krauna 2 lizdus. Deda dešimt kiaušinių į vieną lizdą, paskiau apie tiek pat į kitą. Grįžta perėti į pirmąjį lizdą, o patinas išperi antrojo lizdo kiaušinius.

Caccamo Sicilijos miestas Palermos provincijoje, apie 15.000 gyventojų (1953). Berilų, agatų, jaspių kasyklos.

Cáceres 1) Ispanijos provincija šiaurės Estramaduroje, abipus Tajo upės. 19,940 km², 550.000 gyventojų (1953).

2) C. provincijos administracinis centras. 50.000 gyventojų (1953). Senovės romėnų Castra Caecilia. VIII a. užėmė maurai, 1229 atkariavo Leono karalius Alfonsas IX. Viduramžiais karo tvirtovė. Maurai buvo praminę Cazires. Apylinkėje fosfatų kasyklos.

Cachet ž. Lettres de cachet.

Cachin Marcel (g. 1869) prancūzų komunistų partijos vadas, 1914—1935 parlamento narys, 1936—1940 senatorius. 1945 vėl parlamento narys ir komunistų frakcijos garbės pirmininkas. 1920 suskaldė socialistų partiją ir sukūrė komunistų. Redagavo Humanité.

Cachoeira Brazilijos miestas Bahijos valstybėje prie Paraguassu žemupio. 30.000 gyventojų (1952).

Cadamosto Alvisio (1432—1511) italas (venecietis) jūreivis atradėjas. Būdamas portugalų tarnyboje, 1546 aptiko Žaliojo Rago (Cap Verde) salas ir lankėsi vakarų Afrikos pakrantėse ligi Gambijos upės.

Cadikas (hebr.) teisingas, doras. Žydų chasidų C. yra vyriausias savo bendruomenės vadovas. C. įtaka ir Lietuvos žydų visuomeniniame gyvenime XVIII—XIX a. buvo žymi.

Cadillac Antoine de la Mothe (1660—1720) prancūzų karininkas, 1701 su 50 kareivių ir 50 naujakurių įkūręs Detroitą (Mich.). 1762—1717 Louisianos gubernatorius.

Cadiz, Cadix, pietų Ispanijos uostas prie Atlanto vandenyno, 90 km į žiemvakarius nuo Gibraltaro; 101.000 gyventojų (1953). Įkurtas 1100 pr. Kr. finikiečių siaurame 8 km ilgumo sąsiauryje, o senamiestis apjuostas gerai išlikusiu storu, augštu mūru. Būdamas svarbioje strateginėje vietoje, per savo 3000 metų amžių yra patyręs daug okupacijų ir karų. Įkūrėjų pavadintas Cadir (pilis), 500 pr. Kr. atiteko Kartagenai, III a. pr. Kr. po antrojo Punų karo užimtas romėnų ir pavadintas Gades. V a. užimtas gotų, VIII a. maurų, iš kurių atimtas 1262. Atradus Ameriką, labai praturtėjo iš ispanų jūrinės prekybos su vakarų pusrutuliu. 1587 čia anglas Drake sunaikino Ispanijos laivyną, o 1596 anglai (lordas Essex) mst. apiplėšė ir sudegino. 1800 bombarduotas Nelsono, 1810—1812 atsilaikė prieš prancūzų apsiaustį. 1812 čia posėdžiavę kortezai priėmė naują Ispanijos konstituciją. 1953 sutartimi JAV gavo teisę čia įsirengti karinę bazę. C. turi patogų uostą, pro kurį išvežama alyva, vaisiai, mineralai, druska, vynas, korkas, namų pramonės dirbiniai. Daug senovinių architektūros meno kūrinių sunaikino 1526 gaisras ir karai. Senoji (XII a.) katedra, anglų 1596 sunaikinta, atstatyta renesanso stiliaus. Sevilijos universiteto medicinos fakultetas.

Cadman Charles Wakefield (1881—1946) JAV kompozitorius. Išgarsėjo dainomis, parašytomis indėnų dainų melodijomis. Jis užrašinėdavo indėnų dainas fonografu. Apie indėnų muziką skaitė paskaitas. Parašė koncertų, poemų ir operų: Shanewis 1918, The Sunset Trail 1925, A Witch of Salem 1926.

Cadmium ž. Kadmis.

Cadmus, Kadmus graikų mitologijoje pusdievis, Finikijos karaliaus Agenoro sūnus, Europos brolis. Kai Dzeusas pavogė Europą, C. buvo siųstas jos ieškoti. C. nu-

Cadmus užmuša slibiną

kovęs slibiną, ir iš pabertųjų dantų išaugę spartiečiai, drąsūs ir stiprūs žmonės.

Cadogan Alexander (g. 1884) anglų diplomatas, 1936—1946 pasekretoris užs. reikalų ministerijoje, 1946—1950 Anglijos atstovas Jungtinių Tautų saugumo taryboje ir 1952 Britų radijo stočių direktorius.

Cadorna Luigi (1850—1928) italų maršalas. 1914 vyriausiojo štabo viršininkas. 1917 X pralaužus frontą prie Caporetto, buvo nuo vietos pašalintas, bet dar liko santarvės karo tarybos nariu. 1923 pakeltas maršalu. Išsp. Il generale Refaelle Cadorna vel risorgimento Italiano 1921, La guerra alla fronte italiana 31934, Altre pagine sulla grande guerra 1924.

Cadoudal Georges (1771—1804) vadinamųjų prancūzų šuanų vadas, rojalistas, dalyvavęs 1793 Vandėjos sukilime, organizavęs sukilimą Bretanėje. 1794 suimtas, iš kalėjimo pabėgo ir nesėkmingai toliau kovojo su respublikos valdžia. Emigravo Londonan, 1800 ir 1803 organizavo pasikėsinimus prieš Napoleoną. Paryžiuje suimtas, nuteistas mirti ir giljotinuotas.

Caduceus, kadukėjas senovės romėnų buriamoji lazda, kurios galvoje dvi rangytos gyvatės. C. buvo Hermio lazda, kuria jis gaudydavęs vėles ir nešdavęs jas požemin. Ilgainiui ji pasidarė pirklių simboliu ir sandoros ženklu.

Caducus (lot.) kadukas, niekingas, negaliojąs. Terminas vartojamas teisėje, patekęs iš romėnų teisės, kurioje veikė vadinamieji kadukiniai įstatymai — lex Julia ir lex Pappia Poppaea.

Caecia XIV a. atsiradusi italų muzikos rūšis, kur tekstas (medžioklės, paskiau ir turgaus scenos) dainuojamas. Į tą muzikos rūšį yra panašūs ir lietuviškieji vestuviniai apdainavimai, taip pat ir rugiapjūtės—rugio kančios dainos.

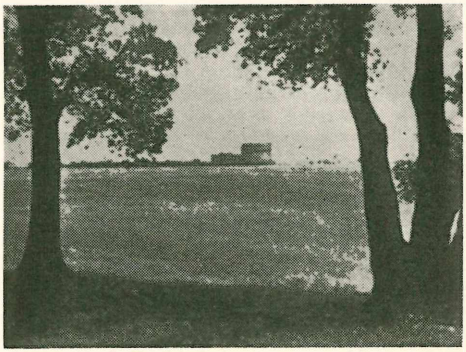

Caecilia Metella kapas

Caecilia Metella (m. 55 pr. Kr.) Krasso žmona. Jai pagerbti Via Appia Romoje buvo pastatytas 20 m skersmens įvairiais bareljefais išpuoštas jos kapo paminklas.

Caedmon (m. 680 po Kr.) vienas iš seniausiųjų anglų religinių poetų. Jis buvęs visiškas bemokslis ir eiliuodavęs tai, ką jam kiti paskaitydavę. C. buvo priskiriami ir kitų poetų kurtieji religinių temų eilėraščiai. Visi C. eilėraščiai nuoširdūs.

Caelum žvaigždynas, ž. Kaltas.

Caen šiaurės Prancūzijos miestas Normandijoje, 16 km nuo jūros, prie Ornės upės. 58.000 gyventojų (1953). Kelios XI—XIV a. bažnyčios, XIII a. teisingumo rūmai, 1431 įsteigtas universitetas, normanų ir miesto muzėjai. Geležies rūdos tirpyklos, chemikalų, audinių, baldų pramonė. C. garsi pirštinių gamyba. Metinė uosto apyvarta ligi 1.500.000 tonų. Viduramžiais Cadomum, 1346 užėmė anglai. 1944 VI—VII amerikiečių invazijos metu C. buvo kautynių centras, ir dėl to 90% namų buvo sugriauta. Po karo atstatomas. Apylinkėje akmens laužyklos.

Caesalpinus (it. Cesalpino) Andreas (1519—1603) italų gydytojas, botanikas, filosofas. Nuo 1592 popiežiaus Klemenso VIII gydytojas ir medicinos profesorius Romoje. C. buvo Aristotelio filosofijos sekėjas. Botanikos srityje parašė De plantis libri XVI 1583, kur pirmas suskirstė augalus klasėmis. Dar parašė Appendix ad libros de plantis 1603. Medicinos srityje tyrinėjo kraujo apytaką. C. vardu pavadinta augalų gentis Caesalpinia L.

Caesar Cajus Julius (Gajus Julius Caesar), Cezaris (100—44 pr. Kr.) Romos imperatorius. Priklausė senai patricijų Julių Cezarių giminei. Trejus metus tarnavęs pas Maž. Azijos propretorių M. Minucijų Termą, C. ten gerai susipažino su heleninių monarchijų santvarka, politika ir kultūra. 78 pr. Kr. grįžęs Romon, isitraukė į politinę Romos partijų kovą ir

tapo varguomenės įtakingu vadu. 74 buvo išrinktas pontifiku, paskiau karo tribūnu. Gaivino Marijaus bei Cinos demokratinę programą, bet nenutraukė ryšių su aristokratija. Tuo metu troško valstybėje pirmauti karo žygiais išgarsėjęs Pompėjas ir turtingasis Krasas. 70-jų metų gale C. su jais ir susidėjo. Jiems padedant, 69 gavo Ispanijos kvestūrą, o Romon grįžęs, buvo edilas. Tačiau Pompėjo laimėjimai rytuose padarė jį C. pavojingu sąjungininku. C. su Krasu bijodami, kad Pompėjas nepasidarytų naujuoju Sula, 65 sumanė pašalinti konsulus, kad galėtų paskirti Krasą diktatoriumi, o C. jo padėjėju. Bet tai jiems nepavyko. Pralaimėjęs kovą su senatu, C. persimetė Pompėjo pusėn. 60 pr. Kr. išrinktas konsulu. Paskiau C. su Pompėju ir Krasu sudarė vad. pirmąjį triumviratą. Tuo metu didelė valstybės žemių dalis buvo išdalinta bežemiams, o Pompėjo veteranams, buvo sumažinta provincijų valdytojų galia. C. suvaržė senatą visuomenės kontrole. Tautos susirinkimas 5 metams davė C. provincijas Galiją Cizalpiną ir Ilirikumą ir prokonsulo valdžią. Galijos nukariavimas buvo C. priemonė laimėti kovą dėl valdžios Romoje. C. pradėtoji politika sustiprino Romą ir nulėmė kultūrinį bei politinį vėlyvesnės imperijos dualizmą. Savo karą su galais C. aprašė 51 pr. Kr. savo Commentarii de bello Gallico veikale. Čia jis įrodinėjo, kad buvęs priverstas ginti respubliką nuo germanų bei galų ir kad pats jokių nukariavimo planų nesiekęs. Galijoje sukilimams prasidėjus, Pompėjas Romoje susidėjo su senatu prieš C., ir buvo išrinktas konsulu. Kova su galais C. virto ir kova dėl visų jo planų. Po ilgos kovos 51 jam su Vercingetoriksu pavyko numalšinti Galiją ir ją aptvarkyti. Bekariaudamas C. teisino ir garsino savo politiką senatui, o liaudį viliojo dovanomis ir naujais pastatais. Politinis Romos gyvenimas virto kovų arena. Tai ir C. buvo pavojinga, nes senatas susiartino su Pompėju, kuriam buvo duota prokonsulo valdžia. Bet Pompėjas nenorėjo laužyti triumvirato. 56 pavasarį Luccos mieste susivažiavę Pompėjas, Krasas ir C. nustatė savo veikimo gaires. Senatas suprato, kad, norint savo valdžią nuo galiūnų apginti, reikia jam pačiam su galiūnu susidėti ir išrinkti sau pirmininką (princeps), arba vadą. 52

J. Caesar

Pompėjas buvo išrinktas konsulu be C., negalėjusio pasipriešinti, nes tuo metu sukilo Galija. Senatas C. uždraudė gauti prokonsulatą anksčiau 5 metų po konsulato. 49 I senatas C. atėmė valdžią ir įgalino magistratus ir prokonsulus tėvynę ginti. Tuo būdu prasidėjo C. pilietinis karas su senatu ir Pompėju. Pats C. vėliau aprašė tą karą savo Commentarii de bello civili veikale, kur visą kaltę suvertė savo priešams. Po ano senato nutarimo C. 49 I 10—11 su nedidele kariuomene perėjo savo provincijos sienas per Rubikono upę ir ėmė šaukti naujokus. C. kariuomenė vis daugėjo, nes jis iš Galijos buvo pasikvietęs savo legionus, ir vyriausiuoju vadu paskirtas Pompėjas nedrįso priešintis ir drauge su senatu išplaukė į Graikiją. C. pasigrobė valstybės iždą, pretoriui Lepidui pavedė valdyti Romą, o M. Antonijui šaukti naujokus Italijoje. Curionui pavedęs kariauti su pompėjininkais Sicilijoje ir Afrikoje, pats nužygiavo Ispanijon, kur privertė pasiduoti Pompėjo legatus. Romon grįžęs, C. buvo paskelbtas diktatoriumi. 49 jis nuo diktatūros atsisakė, o pats buvo išrinktas konsulu. Šiek tiek Romos gyvenimą aptvarkęs, su 12 legionų išvyko kovos baigti su Pompėju. 48 VI 8 ties Farsalu Pompėjas kautynes pralaimėjo ir pabėgo į Egiptą, kur faraono Ptolemėjo XIV buvo išdavikiškai nužudytas. Tuomet C. nuvertė Ptolemėją, atidavė sostą jo žmonai Kleopatrai, kurią pats greitai vedė ir jos vardu ėmė valdyti Egiptą. Iš Egipto nuvyko Sicilijon ir M. Azijon ir tik 47 IX atsidūrė Romoje. C. greitai nuramino subruzdusius legionus, pats save ir Lepidą išrinko konsulais, papildė senatą ištikimais žmonėmis ir 47 rudenį išlipo Afrikoje ir 46 IV 6 ties Tapsu sumušė pompėjininkus. Užėmė Numidiją ir įsteigė ten provinciją Africa nova. 45 III 17 ties Munda Ispanijoje sumušė naują pompėjininkų kariuomenę. Pilietinis karas buvo baigtas. Reikėjo sutvarkyti respubliką. Senato oligarchijos priešai rėmė C. Po Afrikos karo C. buvo 10 metų išrinktas diktatoriumi. Po Ispanijos karo jis pasidarė amžinuoju diktatoriumi, 10 metų konsulu ir amžinuoju cenzoriumi ir gavo teisę skirti net konsulus bei prokonsulus. Jis buvo vyriausias kariuomenės vadas, arba imperatorius ir vyriausias vaidila (pontifex maximus). 46 VII 28 grįžęs iš Afrikos Romon, C. pradėjo vykdyti savo programą. Pinigais ir žemėmis apdalino savo veteranus, davė pilietybę Galijai Cizalpinai, išleido įstatymus prieš prabangų gyvenimą, apgynė laisvųjų darbą nuo vergų darbo konkurencijos. Po Ispanijos karo senatorių skaičių padidino ligi 300. Įsteigė daug naujų kolonijų. Pradėjo imperiją jungti ir teisiškai. Įvedė aukso valiutą ir 47 reformavo kalendorių.

Romą pagražino puikiais pastatais, ėmė didinti Ostijos uostą, sausinti pelkes, tiesti naujus kelius. Padidino provincijų skaičių ir tiksliai nusakė jas valdančiųjų prokonsulų ir propretorių pareigas. Dėl atsargumo C. pradžioje nepanaikino respublikinių valdžios formų ir respublikos nepakeitė monarchija. C. troško tapti tokiu pat karalium, kaip Egipto faraonai ir kiti heleninių rytų absoliutieji monarchai. Tautos susirinkime M. Antonijus jam siūlė karaliaus vainiką, bet liaudžiai sumurmėjus, C. nuo jo atsisakė. Tačiau leido save garbinti su kitais dievais. Bet savo troškimais absoliutinės valdžios siekti jis prieš save sukurstė senatą ir iš dalies liaudį ir įdrąsino savo politinius priešus. Respublikos tradicijų gynėjai M. Junius Brutas, C. Casius, C. Trebonius, Kasėja ir kiti, iš viso apie 60 žmonių, susimokė ir 44 III 15 senato posėdyje C. nužudė.

G. Ferrero La grandezza e decadenza di Roma 1902—1902; (") Julius Caesar 1925; *F. Gundoll* Cäsar 2 leid. 1925; *R. Syme* The Roman Revolution 1939; *M. Gelzer* Cäsar 3 leid. 1941.

Caesar Jonas Andrius ž. Kaizeris Jonas Andrius.

Caesarea, Cezarėja 1) senovės Kapadokijos miestas. Dabar Mazaka.

2) I a. pabaigoje Herodo I įkurtas miestas senovės Palestinoje (anksčiau ten buvo Turris Stratonis). Vespasianas čia įkūrė Flavijos koloniją. 638 užėmė mahometonai. Kryžiaus karų laikais C. buvo kelis kartus paimta kryžeivių. Turkams galutinai atiteko 1265.

3) C. Philippi Palestinoje, kurią įkūrė Herodo Didžiojo sūnus Pilypas. Šiandien arabų miestelis Pānijās.

4) Romėnų laikais Mauritanijos sostinė. Šiandien Cherchel miestas.

Caesura ž. Cezūra.

Caetani Gaetani ž. Bonifacas VIII (III t. 125 p.).

Cafasso Giuseppo (1811—1860) šventasis. Nuo 1848 Turino kunigų seminarijos rektorius. Šv. Jono Bosko padėjėjas salezie-čius kuriant. Rūpinosi vargšų ir kalinių globa.

Café chantant ž. Kafešantanas.

Caffi Ippolito (1809—1866) italų tapytojas. Jo kūryba primena Canaletto kūrybą. Pasižymėjo ir kaip batalistas. Žuvo karo laive per kautynes, kurias rengėsi atvaizduoti.

Caffieri Jean Jacques (1725—1792) prancūzų skulptorius. Karalių rūmams dirbo įvairias skulptūras, ypač marmoro. Savo darbuose atstovavo rokokinei dvasiai. Padarė daug rašytojų biustų (Théâtre Française).

Cagayan Mindanao salos miestas Filipinuose. Ligi 50.000 gyventojų (1952). Aukso kasyklos.

Cagliari, senovėje Carales, Italijos miestas pietų Sardinijos pajūryje. 137.000 gyventojų (1953). 1596 įsteigtas universitetas, XIII a. katedra. Cinko ir švino kasyklos. 90 m augščio kalne sena pilis, muzėjus, botanikos sodas. C. įkūrė kartaginiečiai, 455 užėmė vandalai, 533 Bizantija. Vėliau saracėnai, Genova, Piza.

Cagliero Giovanni (1838—1926) šv. Jono Bosko šalininkas, kardinolas, salezietis. 1875 išvyko į Argentiną, 1879 į Patagoniją misijų. 1884 popiežius Leonas XIII įsteigė Patagonijos vikariatą, paskirdamas C. pirmuoju Patagonijos vyskupu. C. yra pakrikštijęs ligi 47.000 Patagonijos gyventojų. 1904 paskirtas arkivyskupu ir kaikurių Italijos vyskupijų apaštališkuoju vizitatoriumi. 1915 pakeltas kardinolu ir Frascati vyskupu. Yra sukomponavęs keletą dalykų jaunimo chorams (L'Esule, Il Marinaio).

G. Cassano Il card. Giovanni C. 1935.

Cagliostro Alexander ž. Balzamo Giuseppo (II t. 155 psl.).

Cagniard de la Tour Charles (1777–1859) prancūzų inžinierius fizikas. Išrado sireną, pirmąjį instrumentą, leidžiantį nustatyti garsą keliančio kūno virpėjimų skaičių. Nustatė pirometrinį vamzdžių ilgio kelią koeficientams nuo šilimos plitimo nustatyti. 1882 pradėjo tyrinėti kritiškąjį skysčių būvį.

Cagnola Luigi (1762 — 1833) klasikinės krypties italų architektas. Pastatė Arco della Pace, šv. Marcelino kapelą šv. Ambraziejaus bažnyčioje Milane.

Cagoulards prieš II pas. karą slaptosios dešiniųjų organizacijos pavadinimas Prancūzijoje. Valdant liaudies fronto vyriausybei, ji pradėjo vykdyti terorinius aktus.

Cahan Abraham (1860 Vilniuje—1951 IX New Yorke) žydų socialistas, rašytojas ir kritikas. Baigė Vilniaus žydų mokytojų institutą. 1882 nuo caro žandarmerijos atbėgo į New Yorką. 1897 įsteigė dienraštį Forward ir jį redagavo ligi mirties. Išsp. White Terror and the Red 1904, atsiminimus 5 tomuose ²1947—1948.

Cahier Charles (1807—1882) jėzuitas, viduramžių religinio meno, tautosakos ir liaudies papročių tyrinėtojas. Išsp. Monographie de la Cathédrale de Bourges 1841—1844, Mélanges d'Archéologie, d'Histoire et de Littérature sur le Moyen âge 1848—1856, Nouveau Mélanges 1874—1877, Caractéristiques des Saints dans l'Art populaire 1867.

Cahiers des États généraux 1789 Prancūzijos luomų memorandumai (pageidavimai) karaliui Liudvikui XVI. Jie buvo paruošinėjami provincijoje atskirų luomų susirinkimuose ir siunčiami su jų išrinktaisiais atstovais. Svarbesni buvo trečiojo luomo memorandumai. Juose buvo reikalau-

jama asmens ir turto neliečiamybės, mokesčių skyrimą luomų atstovams pavesti, Anglijos pavyzdžio konstitucijos ir kt.

Cahors, sen. Divona, pietvakarių Prancūzijos Loto departamento miestas; 15.400 gyventojų (1951). Daug senų architektūros paminklų: XII a. katedra su romanišku kupolu, 1321 įsteigtas universitetas (1751 sujungtas su Tuluzos universitetu), mūrinis 6 arkų su 4 bokštais tiltas per Loto upę. Nuo III a. vyskupo rezidencija, viduramžiais europinis pinigų keitimo (bankinių operacijų) centras. C. yra Gambettos gimtinė.

Cajal Santiago Ramon (1852—1934) ispanų gydytojas, pasižymėjęs centrinės nervų sistemos tyrinėjimais. 1906 drauge su Golgiu gavo medicinos Nobelio premiją.

Schuman The Life of Santiago Ramon y Cajal 1949.

Cajamarca Peru valstybės miestas prie San Pedro upės, 2814 m nuo jūros lygio; 25.000 gyventojų (1952). Čia 1533 Pizarro pasmerkė mirti indėnų inkų vadą Atahualpą. C. miesto apylinkėje išlikę inkų rūmų griuvėsiai.

Cajander Aimo Kaarlo (1879—1943) suomių botanikas, miškininkas ir visuomenininkas. 1907—1908 augšt. miškininkystės mokyklos Evo direktorius. 1908—1934 miškų kultūros profesorius Helsinkio universitete. 1918 Suomių miškų direkcijos vedėjas. 1921—1922 Suomių mokslų akademijos vicepirmininkas ir 1922—1923 pirmininkas. 1922 ir 1934 ministeris pirmininkas ir 1929 krašto apsaugos ministeris. 1929–1933 Kansallinen Edistyspuolue (tautinės pažangos) partijos atstovas seime. 1909 C. iniciatyva Suomijoje įsteigta miškininkystės draugija, leidžianti žurnalą Acta forestalia fennica, o 1918 pagal C. planą įsteigtas miškininkystės tyrimo institutas, leidžias Communicationes ex Instituto quaestionum forestalium Finlandiae editae. C. yra žinomas savo miškų tipų teorija: Ueber Waldtypen 1909. Čia jis miškininkystės mokslų pagrindan deda augalų geografijos duomenis. C. vardu pavadintos kelios augalų rūšys. Išsp. Studien über die Moore Finnlands 1913, Beiträge zur Kenntnis der Vegetation der Alluvionen des nördlichen Eurasiens 1903—1909, Les chemins de pérégrination des plantes en Finlande 1914, Metsättyppiteoria—The Theory of Forest Types 1925, Wesen und Bedeutung der Waldtypen 1927, 1930, 1943.

Cayenne 1) P. Amerikos pakraščio sala netoli Prancūzų Gvajanos. 420 km² ploto, apie 50.000 gyventojų (1950). 1793—1946 Prancūzijos kriminalinių nusikaltėlių trėmimo vieta.

2) Cayenne kolonijos administracinis centras. 14.000 gyventojų (1950). Išvežama pipirai, kava, kakava, cukrus.

Caietanus (Gaetano) Tomas de Vio (1463—1533) domininkonas filosofas ir teologas. 1508 vienuolijos generolas. Aktyviai dalyvavo V Laterano susirinkime. 1517 kardinolas. 1518 kaip popiežiaus legatas dalyvavo Augsburgo seime prieš Liuterį. 1519 Frankfurto seime rėmė Karolio V kandidatūrą į imperatorius. 1519 Gaetos vyskupas. Iš Vokietijos grįžęs, padėjo popiežiui redaguoti prieš Liuterį nukreiptą bulą Exurge Domine. 1523 — 1524 popiežiaus legatas Vengrijoje. 1527 pateko Romoje į kalėjimą, bet ištrūkęs apsigyveno Gaetoje. Grįžo į Romą 1529. Parašė komentarus šv. Tomo Summai, Aristotelio kaikurių knygų aiškinimą ir Šv. Rašto komentarus.

J. F. Groner Kardinal Caietan 1951.

Caillaux Joseph (1863—1944) prancūzų politikas. 1892 École des sciences politiques finansų mokslo profesorius. Nuo 1898 parlamento narys. 1899—1902 Waldeck-Rousseau, 1906—1909 Clemenceau ir 1911 III—IV Monis kabinetuose finansų ministeris. 1911 VI — 1912 I ministeris pirmininkas ir vidaus reikalų ministeris. Jis stengėsi įvesti Prancūzijoje bendrąjį pajamų mokestį. Bet jis tebuvo įvestas tik I pas. karo metu. Kai jis 1913 XII Doumergue kabinete vėl tapo finansų ministeriu, Figaro laikraščiui smarkiai jį puolant, jo žmona 1914 III 17 nušovė Figaro redaktorių Calmette. C. turėjo atsistatydinti, o jo žmona buvo išteisinta. I pas. kare C. buvo taikos šalininkas su vokiečiais. Dėl to buvo apkaltintas krašto išdavimu ir 1920 IV nuteistas 3 metus kalėti. Įskaičius ligi teismo atkalėtąjį laiką, buvo paleistas, tik ištremtas iš Paryžiaus. 1924 Herrioto amnestuotas. 1925 IV—X vėl finansų ministeris Painlevé kabinete. Su JAV sudarė karo skolų likvidavimo sutartį, kabineto atmestą. 1926 finansų ministeris Briando kabinete. Nuo 1926 senatorius. 1935 trumpam vėl finansų ministeris. Išsp. L'impot sur le revenu 1910, Les impots en France ²1911, Mes prisons 1920, Ma doctrine 1926, Mes mémoires 1942–1947.

Caillebotte Gustave (1848—1894) prancūzų tapytojas impresionistas ir impresionis-

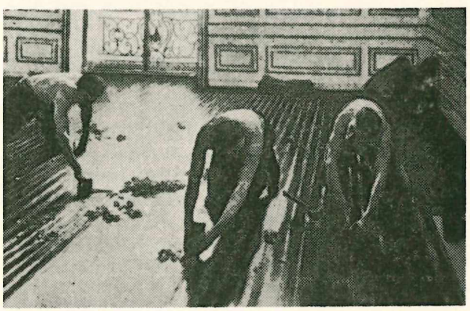

G. Caillebotte Grindų skutikai

tinių paveikslų rinkėjas, savo paveikslų kolekciją padovanojęs Louvro muzėjui.

Cailletet Louis (1832—1913) prancūzų fizikas ir chemikas. Įvedė naują metodą dujoms skystinti ir suskystino vadinamąsias pastoviąsias dujas.

Caylus Anne Claude Philippe (1692—1765) prancūzų archeologas, meno kūrinių rinkėjas, nuo 1742 Académie des Inscriptions narys. Jo rinkiniai sudarė Paryžiaus Nationalinės bibliotekos pagrindą. Išsp. Recueil d' antiquités égyptiennes, étrusques 1752—1767, Recueil de peintures antiques trouvées à Rome 1783—1787.

Cain Auguste Nicolas (1822—1894) prancūzų skulptorius, mėgęs vaizduoti žvėrių dramiškas pozas. Svarbesni darbai: Tigrų kova su jaučiu, Liūtų grupė, Karolio Braunšveigiečio statula.

Caine Thomas Henry Hall (1853—1931) anglų rašytojas. Rašė biblinėmis temomis, skelbė socialinių reformų būtinumą. Yra nuotykių romanų. Išsp. The Shadow of a Crime 1885, The Deemster, The Manxman 1894, The Christian 1897, The Master of Man 1921, The Eternal City 1901, The Woman of Knockaloe 1923.

Cajophora Loasaceae šeimos vijoklinių augalų gentis.

Ça ira (sk. sa ira) Didžiosios prancūzų revoliucijos meto revoliucinė dainelė. Lafayettui pavedus, jos tekstas parašytas dainininko Ladré, o gaida imta iš Becourto šokių dainelės Carillon national.

Caird Edward (1835—1908) skotų filosofas, atstovavęs hegeliškajam idealizmui ir nagrinėjęs religijos filosofijos problemas. Glasgowo ir Oxfordo universiteto profesorius. Išsp. Hegel 1888, The Critical Philosophy of I. Kant 1889, The Evolution of religion 1893, The Evolution of theology in the Greek Philosophers 1903.

Cairina moschata ligi 75 cm ilgio muskinė antis. Juoda su žaliu ir violetiniu plunksnų atspalviu. Gyvena Centrinėje atogrąžos Amerikoje miškų balose. Minta daugiausia augaliniu lesalu. Ši ančių rūšis gali ne tik medžiuose tupėti, bet ir krauti lizdus šakose ir medžių uoksose. Atogrąžos kraštuose ją mėgina prisijaukinti. Europoje ji kaikur paplito turkiškosios anties vardu. (Šis vardas gal bus atsiradęs iš anglų turkey — kalakutas, taigi kalakutinė antis). Ji lengvai myšta su namine antimi.

Cairngorm Skotijos kalnas 1225 m augščio. Randama rausvų ir gelsvų kalnų kristalų, vadinamų C. vardu. Juos skotai mėgsta kaip papuošalus.

Cairns Australijos uostas Queenslande. 16.000 gyventojų (1950). Apylinkėje iškasama sidabro, alvo, vario, akmens anglies.

Cairo 1) Egipto sostinė. Ž. Kairas.

2) JAV Illinois valstybės miestas Ohio ir Mississippi upių santakoje. 14.500 gyventojų (1950). Medžio ir geležies pramonė. Uostas.

Cayrol Jean (g. 1911) prancūzų rašytojas, poetas. II pas. karo metu buvo atsidūręs koncentracijos stovykloje. Išsp. eilėraščių rinkinius: Les phénomènes célestes 1939, Le dernier Homme 1940, Poèms de la nuit et du Brouillard 1946, Les mots sont aussi des demeures 1952. Romanai: Le vivrai l'amour des autres 1947, La Noire 1949.

Caissa, Kaisa — deivė, šachmatininkų globėja.

Cal. JAV Californijos santrumpa.

Cal kilogramkalorijos (kcal) santrumpa; cal — gramkalorijos santrumpa.

Calabar, Old C., arba Duke Town, Calabaro provincijos Nigerijoje, vakarų Afrikoje, administracinis centras ir uostas su apie 35.000 gyventojų (1952). Aerodromas. Išvežama kaučukas, alyva, kakava.

Calabaro pupa ankštiečių (Leguminosae) eilės vijoklinio krūmokšnio Physostigma venenosum nuodinga sėkla. Dėl beladonai (atropinui) savo priešingo veikimo vartojama kaip jos antidotas. C. P. randami alkaloidai eserinas ir kalabarinas, vartojami medicinoje.

Caladium Araceae šeimos augalas iš atogrąžos Amerikos. Yra apie 20 rūšių. Jo tėviškėje šaknys vartojamos maistui, o patys augalai auginami kaip dekoraciniai. Svarbiausias C. bicolor Willd., iš kurio gauta ligi 150 atmainų. Auginti tinka tik šiltnamyje. Dauginami šakniagumbių dalinimu.

Calahorra, sen. Calagurris, šiaurės Ispanijos miestas; apie 16.000 gyventojų (1951). C. yra vienas iš seniausiųjų iberų miestų, kurio gyventojams Augustas suteikė Romos pilietybę; Quintiliano gimtinė. Nuo V a. vyskupo rezidencija. XI a. katedra

Calais šiaurės Prancūzijos pajūrio miestas prieš anglų Doverį. 70.000 gyventojų (1952). C. yra Prancūzijos adinių, mezginių ir audinių pramonės centras. XIV—XV a. Notre Dame bažnyčia, XVI a. rotušė (perstatyta 1750) su 1214 statytu bokštu Tour de Guet. Muzėjus.

Svarbus uostas tarp Anglijos ir Prancūzijos susisiekti. 1639 prie C. olandai sunaikino „sidabrinį" Ispanijos laivyną. 1940 V anglams ir prancūzams 4 dienas ginant C. nuo vokiečių, miestas smarkiai nukentėjo.

Calamus palminių šeimos augalų gentis. Yra apie 100 palminių rūšių atogrąžos kraštuose ir padausyje. Dažnai stiebas plonas ir ilgas, šliaužiąs kitų medžių liemeniu. Lapai plunksnėti, kartais su akuotais, kuriais prisikabinėja prie kitų medžių.

Caland Wilhelm (1859—1932) olandų indologas, nuo 1906 Utrechto universiteto profesorius; tyrinėjo indų ritualinę literatūrą, redagavo ir išvertė daug senovinės Indijos ritualinių tekstų. Taip pat tyrinėjo ir prūsų, lietuvių bei latvių religinius papročius (Die vorchristlichen baltischen Totengebräuche. — Archiv f. Religionswissenschaft XVII, 1914).

Calando muzikoje — palaipsniui lėtinant slinktį ir silpninant garsą. Santrumpa c a l.

Calapatá urvas, prie Cretas (rytų Ispanijos provincijoje Teruel), su paleolito tapybos pats pirmutinis urvas, surastas Ispanijoje. Jį užtiko Juan Cabre 1903. Vienoje urvo vietoje (Roca del Moros) tamsiai raudonais dažais yra nupiešti trys gražūs briedžiai, kitoje uolos vietoje (Barranco del Gascons) atvaizduoti du medžiotojai su lankais ir du briedžiai.

Calatayud (ar. Jobo pilis) Ispanijos miestas tarp Madrido ir Saragosos; 17.000 gyventojų (1951). VIII a. arabų pilis, XII a. Santo Sepulcro bažnyčia yra buvusi pagrindinė ispanų templininkų ordino bažnyčia. C. yra įsikūręs buvusio sen. Bilbilio vietoje, kur gimė romėnų epigramininkas Marcus Valerius Martialis.

Calatrava, Kalatrava Ispanijos karinis religinis ordinas, įsteigtas 1158 cistersų vienuolių Raimundo ir Diego Velasquezo su arabais kovoti. Per tris šimtus metų vaidino žymų vaidmenį Ispanijos karuose, bet vėliau pradėjo smukti, Ispanijos karaliams besistengiant C. ordiną paversti savo politikos įrankiu vidaus kovose.

Calceola (lot. calceolus — kurpelė) išmirusiųjų keturspindulių koralų forma, — kurpės formos koralai, vokiečių vidurinio devono pagrindinės fosilijos (Calceola sluogsniai).

Calceolaria Scrophulariaceae šeimos augalai iš P. Amerikos, vadinami čebatėliais. Gražiausioji daugybės atmainų C. hybrida baltais, rausvais ir geltonais aukso spalvos žiedais.

Calceus senovės romėnų įvairūs ir įvairiai išpuošti odiniai pusbačiai.

Calcium ž. Kalcis.

Calcium carbonicum ž. Kreida.

Calcium sulfuricum ž. Gipsas.

Calcutta ž. Kalkuta.

Caldara Antonio (1670—1736) italų kompozitorius, nuo 1716 gyvenęs Vienoje. Parašė 66 operas, 29 oratorijas, mišias (jo 16 balsų Crucifixus išgarsėjo) ir kt. kompozicijų.

Caldarium, kaldarus — senovės romėnų maudyklose karštų maudyklių kambarys, kur stovėjo alvėjas (alveus — karšta maudyklė) ir labras (labrum — drungno vandens maudyklė).

Calder Alexander (1870 — 1945) JAV skulptorius. Daug jo skulptūrų yra parkuose, muzėjuose, kapuose bei visuomeniniuose pastatuose. Svarbesni darbai: Šokanti Najadė, Narcizas, Angliakasis.

Caldera (isp. katilas) platus išorinis ugnikalnio krateris, atsirandąs po užakusio ugnikalnio eksplozijos, vidiniam kūgiui suirus; gali būti ir erozijos sudarytas. C. viduryje paprastai susidaro kitas mažesnis vidutinis krateris.

Calderon de la Barca Pedro, Kalderonas (1600—1681) ispanų dramaturgas, literatūrinio Europos baroko svarbiausias atstovas, kurio veikaluose atsispindi XVII a. Ispanijos gyvenimas su jo religiniu karščiu, monarchine nuotaika bei etiketu, su savotiškomis keistomis formomis, politiniu susmukimu ir visuomenės intrigomis.

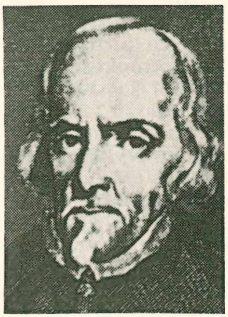

P. Calderon

C. mokėsi jėzuitų kolegijoje Madride ir Salamancos universitete. Ten baigęs teisės mokslus, 1620 — 1622 dalyvavo Madride suruoštuose literatūros turnyruose, kur laimėdavo premijų.

1625—1635 tarnavo ispanų kariuomenėje ir dalyvavo karuose Flandrijoje ir Lombardijoje. Lope de Vegai mirus, nuo 1636 ligi 1665 buvo karaliaus Pilypo IV rūmų dramaturgu. 1640—1642 dalyvavo Katalonijos sukilimo malšinime. 1650 įšventintas kunigu. 1663—1681 garbės kapelionas karaliaus rūmuose. C. parašė apie 250 dramų, kurių 130 yra ispanų mėgiamojo žanro autos, ir 120 komedijų. Iš pirmųjų minetinos: La cena de Baltasar, A Dios por razón de Estado, religinės dramos — El mágico prodigioso, La devocion de la Cruz, El Principe constante, tragedijos — El alcalde de Zalamea, filosofinės dramos — La vida es sueño, komedijos — La dama duende (yra lietuviškai išversta — Nematomoji), Casa con dos puertas mala es de guardar. Jo raštų rinkiniai: Comedias 1636—1672 ir 1683—1691, Autos 1759—1760, Poesias 1845, Poesias ineditas 1881.

A. Parker The Allegorical Drama of Calderon 1943; *E. Frutos C.* 1949.

Caldwell 1) Erskine (g. 1902) JAV rašytojas. Savo veikaluose vaizduoja socialinius gyventojų santykius pietų valstybėse. Išsp. Tobacco Road 1932, God's Little Acre 1933, Journeyman 1935, American Earth 1935, You've seen their Faces 1937, House in the Uplands 1946, The Sure Hand of God 1942, This very earth 1952. Raštų rinkinys 1953.

2) Janet Taylor (g. 1900) JAV rašytoja. 1907 atvyko iš Anglijos į Buffalo. Išgarsėjo romanu Dynasty of Death 1938. Išsp. The Eagles Gather 1940, The Earth is the Lord's 1941, The Strong City 1942, This Side of Innocence 1946, Melissa 1948, Let Love Come Last 1949.

Caledonia, Kaledonija — senovės romėnai šiuo vardu vadino Skotiją.

Calefactor, kalifaktorius — krosniakurys, sargas mokiniams prižiūrėti ir bausti (senovės mokyklose kas šeštadienį nusikaltusiems krėsdavo paskirtą rykščių skaičių).

Calendae (daugiskaitos vardininkas calendos) vardu romėnai vadino kiekvieno mėnesio pirmąją dieną. Kadangi tą dieną reikėjo mokėti mokesčius, skolas ir procentus, tai jos buvo vadinamos C. tristae — liūdnosios C. Kadangi graikai C. neturėjo, tai, vilkindami skolų mokėjimą ar pasižadėjimų vykdymą, siųsdavo ad Calendas graecas — ligi graikų C., t. y. niekada.

Calendula ž. Medetka.

Calepino, Calepinus Ambrogio (1435 — 1511) italų žodynininkas, augustinionų vienuolis. 1502 išleido lotynų kalbos žodyną (Cornucopiae Ambrosii Calepini), kur paaiškinimuose daugkur duodama ir graikų kalba. C. mirus, tas jo darbas buvo tęsiamas ir kitų autorių, nuo XVI a. antros pusės įvedant ir kitas kalbas. Pilniausias leidimas, apimąs 11 kalbų, pasirodė 1590 Baselyje. Geriausias, apimąs 7 kalbas, leidimas pasirodė Padovoje 1772.

Calgary vakarų Kanados Albertos provincijos miestas prie Bow upės. 120.000 gyventojų (1950). Kelių mazgas prie Canadian Pacific geležinkelio linijos. Augštoji technikos mokykla, meno akademija. Įkurtas 1884, XX a. pradžioje išaugo dideliu žemės ūkio produktų pramonės ir prekybos centru. Didelės skerdyklos, malūnai, medžio, cemento ir geležies pramonė. Apylinkėje naftos ir dujų versmės.

Calhoun John (1782—1850) JAV politikas. 1807—1817 kongreso narys, 1817—1825 karo ministeris, 1825—1833 viceprezidentas, 1833—1850 senato narys. 1828—1832 stengėsi panaikinti kongreso priimtus muitų tarifų aktus. 1832—1850 gynė pietinių JAV valstybių separatizmą ir priešinosi visiškam visos JAV susijungimui. Jo kalbos ir raštai: Works of Calhoun 1853—1855, Letters 1900.

M. L. Coit J. C. American Portrait 1950.

Cali Kolumbijos P. Amerikoje Valle de Cauca departamento arministracinis centras. 1014 m nuo jūros lygio. 180.000 gyventojų (1952). Įkurtas ispanų 1536 derlingoje vietoje. Apylinkėje vario, geležies ir akmens anglies kasyklos.

Calycanthaceae dviskilčių (Dicotyledones) klasės augalų šeima, panaši į magnoliečių šeimą. Yra ligi 10 rūšių Š. Amerikoje, Kinijoje, Japonijoje.

Calycanthus Calycantaceae šeimos 2 — 4 m augščio krūmas. Žiedai tamsiai ar šviesiai raudoni, bet rusvo atspalvio. C. tėvynė JAV. Gražiausias C. floridus. Kiti C. fortilis, C. occidentalis.

Calicium Taureninių šeimos kerpių gentis. Yra maždaug ligi 80 rūšių. Lietuvoje žinomos rūšys: C. hyperellum Ach., C. turbinellum Ach., C. minutum Krb.

Calicut vakarų Indijos pajūrio uostas Madraso provincijoje; 1500.000 gyventojų (1952). Didelė medvilnės pramonė, arbatžolių, kavos, koko riešutų, ryžių, cukraus išvežimo uostas. C. yra pirmoji Indijos vietovė, 1486 aptikta portugalų jūreivio Covilhamo. Miestas 1500 ir 1509 atsigynė nuo portugalų, bet 1792 okupuotas anglų.

California ž. Kalifornija.

Californium naujas cheminis elementas. Ž. Kalifornis.

Caligari (Caligario) Joannes Andreas (1527 X 14 — 1613 I 19) nuo 1578 popiežiaus nuncijus Lietuvai ir Lenkijai. Stengėsi palaikyti Stepono Batoro politiką, stiprinti katalikus prieš protestantus, priešinosi evangelikų bažnyčios statybai Vilniuje. Dvasininkijos tarpe griežtai pravedė Tridento susirinkimo nutarimus. Jo auditorius Tarkvinijus Pekulas, C. pavestas, vizitavo Žemaičių vyskupiją, kur rado didelę netvarką. 1579 C., pasilikdamas nunciju, buvo paskirtas Bertinorės vyskupu. 1581 grįžo savo vyskupijon, pakeltas nuncijaus Bolognetto. 1584—1587 nuncijus Graze, 1588—1593 popiežiaus sekretorius. 1593 grįžo Bertinoron.

Caligula Caius Caesar, Kaligula (12—41 po Kr.) Romos imperatorius, Germanico ir Agripinos sūnus. 37 po Kr. mirus imperatoriui Tiberijui, kariuomenės veikiamas, senatas buvo priverstas imperatoriumi paskelbti C. Pradžioje bandė prisivilioti liaudį ir senatą, bet greitai virto žiauriu tironu. Karo vado garbės trokšdamas, 39 po Kr. nužygiavo kariauti su germanais, o grįžęs ėmė vadintis Germanicu. Išeikvojęs visus iždo pinigus, mėgino jų gauti konfiskacijomis, keldamas bylas dėl imperatoriaus įžeidimo. Liepė save dievu pripažinti. Pagaliau pretorionų tribūnai Cassius Chaerea ir Cornelius Sabinus sudarė sąmokslą ir nužudė C., jo žmoną ir dukterį. Imperatoriumi buvo paskelbtas C. dėdė Claudius.

Calinescu Armand (1893—1939) rumunų politikas. Nuo 1926 parlamento narys, 1937—1938 ministeris, 1939 III ministeris pirmininkas. Buvo nužudytas teroristų.

Calypogeia Trigonantae šeimos, Kerpsamanių klasės samanų gentis. Lietuvos augštuose durpynuose ir miškuose rasta C.

Neesiana (Moss. et Carest.) ir C. Trichomanis (L.).

Calippus, arba Callipus, Kalipas, IV a. pr. Kr. graikų astronomas. Pataisė Eudokso iš Knidos planetinę teoriją ir patikslino saulės bei mėnulio temimų skaičiavimo būdą.

Calypso Orchidaceae šeimos augalų gentis. C. borealis auga šiaurės Europos miškuose. Nedidelis augalas su vienu rausvos spalvos žiedu.

Calystegia Convolvulaceae šeimos vijokliniai, arba šliaužiamieji, ilgamečiai augalai iš vidutinio klimato ir padausio kraštų. 7 rūšys. Gražiausioji C. pubescens Lindl. var. iš Kinijos.

Calistemon Myrtaceae šeimos iš Australijos kilę augalai. Apie 12 rūšių.

Calixtus (Callisen) Georg (1586—1656) vokiečių protestantų teologas, norėjęs sujungti krikščioniškąsias konfesijas. 1614 — 1648 Helmstädto universiteto teologijos profesorius. 1645 dalyvaudamas dispute su katalikais Torne iš kitų protestantų teologų buvo susilaukęs priekaištų, kam ten katalikams nusileidęs. Išsp. Disputationes de praecipuis religionis Christianae capitibus 1613, Epistoma theologiae 1619, Theologia moralis 1634. Jo darbai davė pradžią protestantų teologijos sinkretizmo krypčiai, toliau varytai Spenserio, Thomasijaus, Semlerio.

Callamagrostis ž. Posmilgė.

Callao P. Amerikos Peru valstybės modernusis uostas, 103.400 gyventojų (1952). Metinė uosto apyvarta per 3.000.000 tonų prekių. Išvežama cukrus, medvilnė, vilna, brangieji metalai, mineralai, odos, kakava. C. įkurtas 1537. P. Amerikos kolonizacijos laikais buvo žymiausias P. Amerikos vakarų uostas. 1746 X 28 buvo žemės drebėjimo sunaikintas. Naujasis C. uostas buvo atstatytas į šiaurę nuo senojo, bet 1940 nuo žemės drebėjimo nukentėjo.

Calles Plutarco Elias (1877—1945) Meksikos politikas, generolas, su katalikų bažnyčia kovojęs radikalų vadas. 1924—1928 Meksikos prezidentas, 1932 parlamento pirmininkas. Pravedė radikalią žemės reformą, rėmė gamybinę kooperaciją, kovojo prieš JAV kapitalistų koncesijas. 1936 buvo ištremtas prezidento Cardenos. Gyveno JAV ir 1941 vėl grįžo į politinę veiklą. Išspausdino Mejico ante el mundo 1927.

Callicebus (Callithrix) Cebidae šeimos plačianosių beždžionių gentis, gyvenanti mažomis, kelių šeimų bendruomenėmis P. Amerikos miškuose. Pagauti greitai prijunksta.

Callier Edmund (1833—1895) žymus 1863 sukilimo Lenkijoje vadas, prieš tai tarnavęs Prūsijos kariuomenėje ir prancūzų svetimšalių legione Alžire. Sukilime zuavų pulkininkas. Atsisakęs vadovauti, organizavo sukilėlius Poznanės krašte, ir dėl to 1864 buvo vokiečių areštuotas. Paskiau gyveno Poznanėje, dirbdamas geografijos ir geografinės istorijos srityje. Žymiausias jo darbas, svarbus ir Lietuvos sukilimo istorijai, — Bitwy i potyczki stoczone w 1831, išspausdintas 1887.

Callières François (1645–1717) prancūzų diplomatas, buvęs siuntinėjamas laikinoms diplomatinėms misijoms. 1670 atsiųstas į Lenkiją, stengėsi į Lietuvos ir Lenkijos sostą pravesti kunigaikštį de Longueville, 1674 rėmė Jono Sobieskio kandidatūrą. Paskiau žymų vaidmenį vaidino Prancūzijos derybose su olandais.

Calliergonella cuspidata (L.) Loesk. (Acrocladium cuspidatum Lindb.) Amblystegiaceae šeimos samanų rūšis, labai išsiplėtusi Lietuvoje, kur auga durpynuose, pelkėtose pievose, balotuose miškuose, grioviuose, kartais ant senų šiaudinių stogų.

Callistachys Leguminosae šeimos augalų gentis iš Australijos. 27 rūšys. Auginami šiltnamiuose.

Callistephus chinensis L. Compositae šeimos vienmečiai augalai iš Kinijos ir Japonijos. Mėgėjams žinomi astrų vardu.

Callitris Coniferae šeimos spygliuotieji augalai iš Afrikos ir Australijos. 15 rūšių. C. quadrivalvis Vent iš š. Afrikos duoda sandarako dervą-resiną, arba gummi sandaraceae, vartojamą pokostui gaminti. Mediena vartojama statybai.

Callmander Karl (1840—1922) švedų tapytojas. Pradžioje tapęs karikatūras, būtovinius paveikslus ir portretus, vėliau dekoracijas, taip pat ir lubas tapydavo motyvais iš pasakų. Nuo 1882 buvo pasiskyręs ypač bažnyčių langų tapybai.

Callot Jacques (1592—1635) prancūzų menininkas. Piešė valstiečius, čigonus, elgetas, kareivius, religinius paveikslus, dekoracijas komedijoms. Iš viso nupiešė ligi 1500 paveikslų. Pagarsėjo Liudvikui XIII pagamintais Paryžiaus vaizdais.

Calloza, kalozė — pagrindinė medžiaga tinklėtų indų kalo (callus) sudėtyje. Į žiemos poilsį augalams rudenį pereinant, daugumos daugiamečių augalų visi tinklėtieji indai savo tinklelius užkemša kalu, ir medžiagos išnešiojimas tuo būdu sustabdomas.

Calluna ž. Viržis.

Calluna vulgaris ž. Šilojai, viržiai.

Callus, kalas 1) embrioninio audinio puri masė, išauginta aplink augalo žaizdą, kurios uždavinys yra išlyginti žaizdos padarytus nuostolius. C. atsiranda visais augalų suaugimo atvejais, pvz. medelius skiepijant, persodinant. Labai dažnai C. formuojasi nauji augimo viršeliai, o jie duoda pradžią naujiems augliams arba šaknelėms.

2) Kaulo lūžimo vietoje naujai pasigaminęs audinys, stipriai sujungiąs lūžusio kaulo galus.

Calmette 1) Albert Léon Charles (1863—1933) prancūzų bakteriologas. 1883 baigęs jūrų mokyklą, keletą metų dirbo prancūzų laivyno sanitarijos tarnyboje. 1890 dirbo Pasteuro institute, o vėliau kurį laiką buvo to instituto Saigono skyriaus vedėjas. 1893 grįžo Prancūzijon. 1895—1917 buvo Lille Pasteuro instituto skyriaus vedėjas. Tuomet išrado serumą nuo gyvačių įkandimo ir nuo gyvulių maro. Mirus Mečnikovui, 1917 Paryžiaus Pasteuro instituto direktorius ligi mirties. 1901 suorganizavo Lille džiovininkų dispanserį, kurio pavyzdžiu panašios įstaigos buvo kuriamos ir kituose kraštuose. Kartu su Guérinu pagamino skiepus nuo džiovos, pavadintus B. C. G. — Bacillus Calmette Guérin. Jie visur labai vartojami. Išsp. Les venins et les animaux venimeux 1920, L'infection bacillaire et la tuberculose chez l'homme et chez les animaux 1922, Vaccination préventive de la tuberculose de l'homme et des animaux par BCG 1932.

2) Joseph (1873—1953) prancūzų istorikas. Toulouse universiteto profesorius. Europos susijungimo šalininkas, viduramžių istorijos specialistas. Išsp. Le monde féodal [4]1946, Charlemagne 1945, Histoire de la France au moyen âge 1947, La société féodale [6]1947, Le Rois de France 1948—1950, Le Reich allemand au moyen âge 1951, Trilogie de l'histoire de France 1948—1950, Napoléon 1952.

Calmon Marie Antoine (1815—1890) prancūzų ekonomistas. Išsp. Histoire parlamentaire des finances de la Restauration 1868—1870, Histoire parlamentaire des finances de la monarchie de Juillet 1899.

Calo (it.) nuostolis dėl prekių nudžiuvimo transporto metu. C. di peso — svorio trūkumas, C. di prezzo — nuolaida nuo kainos.

Calochortus Liliaceae šeimos svogūninių augalų gentis iš Š. Amerikos. Vad. Mormono tulpėmis.

Calophaca vulgarica Leguminosae šeimos krūmas apie 1 m augščio. Tinka soduose akmeningoms vietoms apsodinti.

Calophyllum Guttiferaceae šeimos medžiai iš atogrąžos kraštų. Apie 80 rūšių. C. calaba Wild iš Vakarų Indijos duoda Calabą balzamą ir aliejų. Iš C. inophyllum L. iš rytų Afrikos ir Polinezijos gaunamas žalsvai geltonas balzamas.

Caloplaca Caloplacaceae šeimos kerpių gentis. Per 100 rūšių. Lietuvoje: C. pyracea (Ach.) Th. Fr., C. cerina (Ach.) Th. Fr. gausiai pasitaiko ant akmenų, kelmų, medžių žievės.

Calopsitta (Calopsittacus) plokščiauodegių (Platycercidae) papūgų šeimos gentis (papūga nimfa). Gyvena Australijoje.

Caloria (lot.) ž. Kalorija.

Calosoma Web. Carabidae šeimos vabalų gentis. Vabalai ir vikšrai gali slinkinėti medžiais. Naudingi, nes maitinasi drugių vikšrais ir lėliukėmis. C. sycophanta L. maitinasi vienuolio drugio (Lymantria monacha L.) ir kitų stambiųjų kenkėjų vikšrais ir lėliukėmis. C. inquisitor L. maitinasi smulkiais sprindžių vikšrais.

Calovius Abraham ž. Kalau Abraham.

Caltagirone Sicilijos miestas Katanijos provincijoje. 35.000 gyventojų (1952). Keramikos pramonė. 1693 žemės drebėjimas C. buvo sugriovęs.

Caltanissetta vidurinės Sicilijos miestas 60.000 gyventojų (1951). 1622 katedra. Didžiausios Sicilijoje sieros kasyklos. Kasyklų inžinerijos mokykla.

Calumet JAV Illinois valstybės miestas, pietų Chicagos pakraštyje. 15.780 gyventojų (1950). Išaugo iš Hammondo rezidencinės kolonijos.

Calvados šiaurės Prancūzijos departamentas Normandijos pajūryje. 5700 km² ploto, per 400.000 gyventojų (1953). Administracinis centras Caen. Vyrauja gyvulininkystė. Iš obuolių gaminamas vynas.

1944 VI 6 C. pajūryje išsikėlė vakarų sąjungininkai. Per du mėnesius trukusias kautynes sunaikinta 150 miestų ir miestelių, o iš viso nuo karo veiksmų nukentėjo 670 vietovių.

Calvados panaši į konjaką degtinė, gaminama destiliuojant obuolinį vyną Prancūzijos Calvados departamente.

Calvaert Dionisio Flammingo (1540—1619) flamų ir italų tapytojas, išsikėlęs iš Antverpeno Italijon. Bolonijoj buvo įsteigęs savo tapybos mokyklą. Pats daugiausia kūrė gražaus kolorito ir realistinių bruožų paveikslus religinėmis temomis. Jo žymesnieji paveikslai yra išlikę įvairiose Bolonijos bažnyčiose.

Calvin Jean ž. Kalvinas Jonas.

Calvo Carlos (1824—1906) Argentinos valstybininkas ir diplomatas, savo tarptautinės teisės raštuose pagrindęs vad. Calvo doktriną, paskiau įjungtą į Drago doktriną. Išsp. Annales historiques de la révolution de l'Amérique latine depuis 1808, 1864—1867, Le droit international théorique et pratique 1887—1896, Manuel de droit international public et privé 1892.

Calvo doktrina ž. Drago doktrina.

Camaguey Kubos miestas, seniau Ciudad del Principe ir Puerto Principe; turi 186.000 gyventojų (1952). Cukraus, cigarų, odos dirbinių pramonė; aerodromas. Ispanų įkurtas 1515, C. buvo svarbi jų karinė

bazė, o po 1800 kurį laiką Vakarų Indijos administracinis centras.

Camargue pietų Prancūzijos pajūrio sala tarp Ronės upės deltos šakų; 566 km² ir apie 25.000 gyventojų. Seniau ištisai pelkėta, dabar paversta dirbama žeme su vynuogynais. C. yra vienintelė Europoje vieta, kur laikosi flamingų.

Camarilla ž. Kamarilė.

Camarosaurus Cope (Morosaurus Marsh) Dinosaurų būrio, Sauropodų pobūrio išnykęs milžinas gyvulys, 17 m ilgio, gyvenęs mesozoiniame laikotarpy. C. griaučių liekanų randama juros ir kreidos sistemų sluogsniuose Š. Amerikos vakarinėje dalyje.

Camassia Liliaceae šeimos augalų gentis iš Š. Amerikos. 2 rūšys svogūninių augalų — jų C. esculenta Lindl. (randama dažniausiai soduose) turi violetiškai mėlynus žiedus, surinktus į kekes. Lietuvoje žiemą yra reikalinga apsaugos nuo šalčio.

Cambacérès Jean Jacques (1753 — 1824) prancūzų teisininkas ir politikas. Nuo 1792 konvento narys. Sudarė civilinio kodekso projektą. Direktorijos metu teisingumo ministeris, po 18 brumaire perversmo Bonaparto paskirtas antruoju konsulu, vėliau valstybės tarybos narys, Parmos kunigaikštis. Parašė teorinį įvadą Napoleono civiliniam kodeksui. 1814 regencijos tarybos narys. Po antrosios restauracijos, kam balsavęs už Liudviko XVI nugalabinimą, nuteistas ištremti. 1818 bausmė buvo dovanota. Drauge su Oudotu išspausdino Constitution de la République Française 1798.

Cambay vakarų Indijos pajūrio uostas į šiaurę nuo Bombėjo, buv. C. vasalinės valstybės sostinė, prie C. įlankos; 35.000 gyventojų (1952). Viduramžiais žymus uostas, minimas XIII a. Marco Polo, bet vėliau Mahi upės apneštas sąnašomis. Prie C. yra pagarsėjusi požeminė džainų maldykla.

Cambert Robert (1628—1677) prancūzų kompozitorius. Tautinės operos kūrėjas. Parašė operas La pastorale, Pomone.

Cambiasio, Cambiaso Luca (1527—1585), vad. Luchetto da Genova italų tapytojas ir skulptorius. Tapybiniais darbais atstovavo Venecijos mokyklai ir vėlyvajam renesansui. Dirbo Genovoje, nuo 1583 Ispanijoje, kur freskomis papuošė Eskorialą. Italijoje kūrė paveikslus religinėmis temomis. Jie išliko Genovos bažnyčiose: Kristaus dėjimas graban (Santa Maria di Carignano bažnyčia), Prisikėlimas (S. Bartolommeo bažnyčia).

Cambium, kambis ž. Brazdas (III t. 216 psl.).

Camblak Gavriil, Grigas (1364—1451) Lietuvos pravoslavų arkivyskupas metropolitas 1415—1419, Konstancos bažnytiniame susirinkime iškėlęs rytų ir vakarų bažnyčių unijos klausimą. Kilęs iš Bulgarijos, kurį laiką Konstantinopolyje gyvenęs, paskiau Moldavijoje. 1406 jo dėdė, Lietuvos ir Rusijos metropolitas Kiprionas, matyt, norėdamas jį matyti Lietuvos, o gal ir Rusijos metropolitu, jį iš Moldavijos pas save iškvietė. C. išvyko Maskvon per Lietuvą, bet pakeliui gavo žinią apie Kipriono 1406 IX 16 mirtį. Kiek pabuvęs Lietuvoje, C. išvyko į Serbiją, kur gyveno 1407—1408, o 1409 atsirado Kijeve.

XIII—XIV a. labai daug ukrainietiškų, gudiškų ir rusiškų pravoslaviškųjų žemių atsirado Lietuvos valstybės sienose, o pravoslavų metropolitas 1299 buvo išsikėlęs į Vladimirą prie Kliazmos upės. Nuo Gedimino laikų Lietuvos valdovams rūpėjo Lietuvos pravoslavų bažnyčią atskirti nuo Maskvos—Vladimiro kunigaikščių politinės įtakos. 1414 Vytautas sušaukė visų Lietuvos pravoslavų vyskupų suvažiavimą bažnyčios reikalams aptarti. Šis suvažiavimas nutarė prašyti Lietuvos valdovą Lietuvai išrūpinti atskirą nuo Maskvos metropoliją. Tų pačių 1414 rudenį Vytautas sušaukė naują bažnytinį suvažiavimą, išrinkusį C. Lietuvos metropolitu. Konstantinopolin buvo nusiųsta Lietuvos delegacija ir pats C. ten įšventinti. Tuo pačiu laiku Maskvos metropolitas Fotijus nusiuntė Konstantinopolin savo pasiuntinius, kurie paveikė patriarchą, kad tas C. nepripažintų. Patriarchas Eutemijus ir jo sušauktasis sinodas atsakė į C. prašymą jo iškeikimu ir išmetimu iš dvasininkų luomo. Patriarcho elgesys pastūmėjo Vytautą ir vyskupus nutarti naujai sušauktame vyskupų susirinkime pakelti C. metropolitu prieš patriarcho valią. Po šio nutarimo Vytautas patriarchui dar kartą nusiuntė prašymą Lietuvai paskirti atskirą metropolitą. Nesusilaukęs atsakymo, Vytautas Lietuvos vyskupams liepė įšventinti C. 1415 XI 15 C. įšventinus, Lietuvos pravoslavų vyskupai savo elgesiui pateisinti paskelbė aplinkraštį. Naujas Konstantinopolio patriarchas Juozapas, remdamasis Maskvos prašymu, taip pat iškeikė C. ir kartu su Konstantinopolio imperatoriumi net oficialiai prašė Vytautą C. nepripažinti. Tačiau C. ramiai ėjo savo pareigas. 1418 jis drauge su Lietuvos ir Lenkijos delegacijomis dalyvavo Konstancos visuotiniame bažnyčios susirinkime, kur ir iškėlė pravoslavų ir katalikų bažnyčių susijungimo klausimą. Iš to laiko išliko C. dvi pasakytos kalbos — viena 1418 II 25 pasakyta iškilmingoje audiencijoje pas popiežių Martyną V ir kita pasakyta katalikų vyskupams.

Iš Konstancos Kijevan C. grįžo per Krokuvą 1418 V. Apie jo tolimesnį darbą Lietuvoje neliko žinių. Dėl nepasisekimų C. savo noru apleido Kijevą, išvyko į Molda-

viją ir ten stojo į Niamcu vienuolyną, kuriame ir gyveno ligi mirties.

A. Prochaska Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły — Przegląd Powszechny 1896 VI; *A. Lewicki* Sprawa unii kościelnej za Jagiełły — Kwartalnik Historyczny 1897; *E. Golubinskij* Istorija russkoj cerkvi 1900; *A. Jacimirski* G. Camblak 1904.

Cambon 1) Jules Martin (1845—1935) prancūzų diplomatas, brolis Pierre. 1907—1914 pasiuntinys Berlyne. Išsp. Le diplomate 1925.

2) Pierre Paul (1843—1924) prancūzų diplomatas. 1898—1920 Prancūzijos pasiuntinys Anglijoje. 1904 jo pastangomis buvo sudaryta Entente Cordiale ir 1907 išlyginti nesutarimai tarp Anglijos ir Rusijos.

Camborne Anglijos miestas Cornwall grafystėje; 36.000 gyventojų (1952). Vario, alvo, volframo ir arseno kasyklos; sena kasyklų inžinerijos mokykla.

Cambrai žiemvakarių Prancūzijos miestas tarp Amienso ir Belgijos sienos, prie kanalizuotos Schaldto upės. 28.600 gyventojų (1952). Nuo VI a. vyskupo rezidencija, muzėjus, teatras. Lininio batisto pramonė. XIII a. pilis. Senovės romėnų Cameracum, V—IX a. frankų, 1007 Reimso vyskupo, XVI—XVII a. olandų, nuo 1678 Prancūzijos. 1917 XI 20–29 anglų tankų korpas prie C. pralaužė vokiečių frontą, bet laimėjimas nebuvo tinkamai išnaudotas. 1918 IX ir X čia įvyko lemiamos kautynės su vokiečiais, privertusios vokiečius taikos panorėti.

Cambridge 1) Vidurinės Anglijos miestas už 57 mylių į šiaurės rytus nuo Londono; 82.000 gyventojų (1952). C. yra universitetinis miestas su kolegijomis, internatais, biblioteka, muzėjais, laboratorijomis, sporto aikštėmis, botanikos sodu, spaustuvėmis, astronomijos observatorija. Universitetas įsteigtas 1229, turi apie 9000 studentų, iš kurių trečdalis užsieniečių. Bibliotekoje per 1 milioną tomų. Nuo XIV a. universitetas turi savo plačią savivaldybę ir ligi 1871 buvo didelėje anglikonų bažnyčios įtakoje. Humanizmo metu čia veikė Erazmas Roterdamietis, vėliau pasidarė žymus reformacijos centras (Tyndale, Crammer, Bucer). Nuo XVIII a. pasižymi ypač matematikos (Newtonas) ir gamtos moksluose (Cavendish). Ligi 1948 universitetas turėdavo parlamente du savo atstovus.

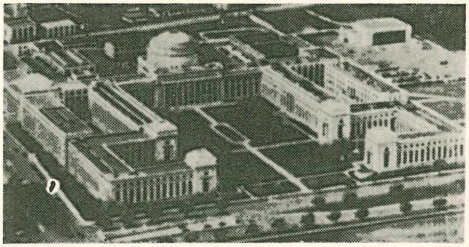

Massachusetts technologijos institutas Cambridge

2) JAV Massachusettso valstybės miestas, Bostono priemiestis; 120.740 gyventojų (1950). Seniausias (įsteigtas 1636) ir garsiausias JAV Harvardo universitetas su maždaug 10.000 studentų ir 3000 mokomojo personalo narių; biblioteka su 5.750.000 tomų. Garsumo antroji C. mokykla yra 1861 įsteigtas Massachusetts Institute of Technology, apie 5000 studentų ir 800 mokomojo personalo narių, biblioteka 470.000 tomų. Ši institucija ypač garsėja chemijos, fizikos mokslų šakose. Radcliffo kolegija (įsteigta 1879) turi apie 1400 studentų.

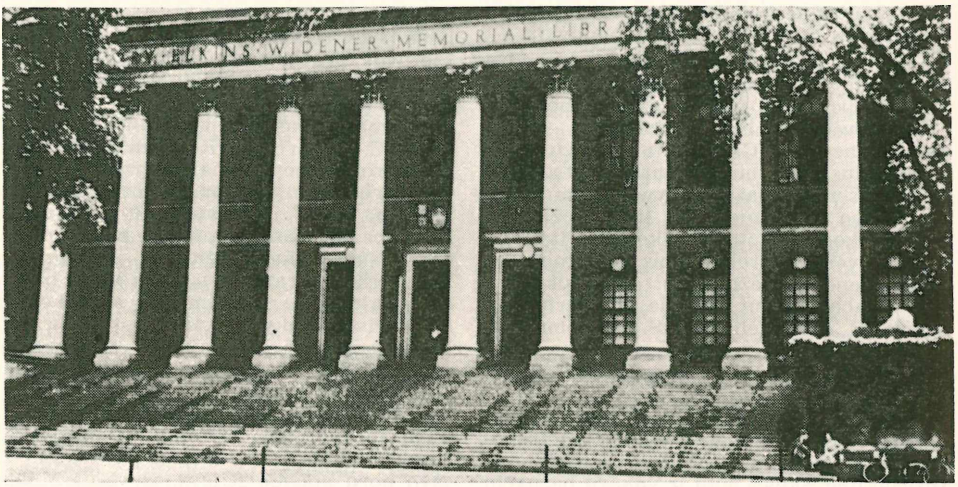

Harvardo universiteto biblioteka Cambridge

Cambridge

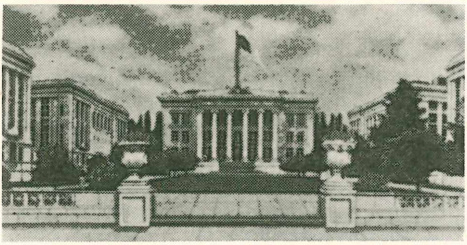

Harvardo medicinos mokykla Cambridge

C. lietuviai. Esama žinių, kad jau 1888 lietuviai pradėję kurtis C. Pirmasis lietuvis buvęs Motiejus Lemberis. Apie 1896 lietuvių jau buvę ligi dešimt šeimų ir gal dvi dešimtys viengungių. 1954 C. lietuvių esama ligi 2000.

Kai South Bostone organizavo lietuvių parapiją, daugumas C. lietuvių rašėsi į organizuojamą parapiją. Betgi 1905—1908 lietuvių skaičius žymiai paaugo, tai C. lietuviai pradėjo rūpintis steigti atskirą lietuvių parapiją C. 1909 atvyko į Bostono vyskupiją kun. J. Krasnickis. Jis ir buvo paskirtas parapijos ir bažnyčios C. statyti. Pat pradžioje pamaldos vyko portugalų bažnyčioje. Lietuvių parapijos knygose pirmasis krikštas įrašytas 1909 XII 19. Bažnyčia pradėta statyti 1910. Galutinai baigta ir pašventinta 1913 V 30. Apačioje bažnyčios yra įrengtos patalpos mokyklai. Ligi 1918 klebonavo kun. J. Krasnickis. Nuo 1918 klebonauja kun. Pr. Juškaitis, kuris išgražino bažnyčią, 1926 įsteigė mokyklą (buvo daugiau kaip 200 mokinių), nupirko Jėzaus Nukryžiuotojo seserims mokytojoms namą. Kunigai vikarai — J. Petrauskas ir Aloyzas Klimas.

Greta lietuvių parapijos veikė ne tik bažnytinės katalikų draugijos, bet ir pašalpinės bei ideologinės. 1954 veikė šios draugijos: Nekalto Prasidėjimo (moterų), šv. Juozapo (vyrų), šv. Stepono (vyrų), šv. Teresėlės, Susivienijimo Lietuvių Romos Katalikų Amerikoje 127 kuopa, Lietuvių Romos Katalikų (Pilnųjų) Blaivybės 7 kuopa, Lietuvių Darbininkų Sąjungos 8 kuopa, Lietuvos Vyčių 18 kuopa, Amerikos lietuvių klubas, Lietuvių Romos Katalikų Federacijos skyrius. Religinės organizacijos— šv. Jėzaus vardo, Trečiojo Ordino Tretininkų Šv. Pranciškaus, Maldos Apaštalavimo, Marijos Vaikelių, Mergaičių ir Moterų Sodalicijos, Amžinojo ir Gyvojo Rožinio, Tikėjimo Platinimo, Tėvų Marionų, Jėzaus Nukryžiuotojo seserų rėmėjų skyriai, Moterų Sąjungos dvi kuopos — 4 ir 22.

Laicistinės organizacijos pradėjo kurtis gana anksti. Pirmoji pašalpinė organizacija—Lietuvos sūnų draugystė pradėjo veikti 1905 I 8. Draugystė buvo išaugusi ligi 350 narių. Jos įkūrėjai A. Babilius ir J. Plokštys. 1954 draugystė dar turėjo 145 narius. Pirmininkas L. Silkinis, vicepirmininkas J. Andriukaitis. Lietuvos Dukterų ir Sūnų draugystė įsteigta 1913 XII 13. Pradžioje draugystė vadinosi tik Dukterų draugyste, bet nepajėgė veikti, tai persitvarkė į Dukterų ir Sūnų draugiją. Yra turėjusi ligi 367 narių, dabar 181. Daug metų vadovauja V. Radvilas. Jaunuomenės Vyrų ir Moterų pašalpinė draugija išaugo iš choro ir 1913 paliko tik pašalpinė draugija. 1913—1928 turėjo iki 150 narių. 1954 teturi tik 75 narius. Vadovauja L. Silkinis.

Amerikos Lietuvių piliečių klubas buvo suorganizuotas 1916 politikos reikalui. Ilgainiui klubas liko paprasta užeiga, kur

Lietuvių parapijos bažnyčia Cambridge

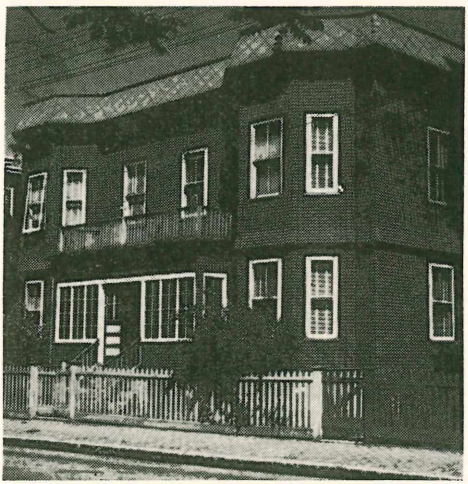

Lietuvių parapinės mok. mokytojų seselių vienuolynas Cambridge

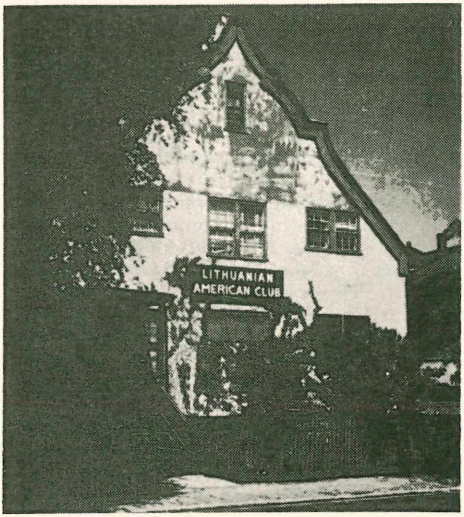

Lietuvių piliečių klubas Cambridge

galima išgerti svaigalų. 1930 turėjo 300, dabar turi 500 narių. Dėl narių neapdairumo klubo vadovybė pateko Lietuvos okupantų bičiuliams.

1930 įsikūrė C. SLA 371 kuopa.

1907 III 24 buvo įkurta socialistų 71 kuopa. Ligi 1916 kuopos narių išaugo apie 135. Socialistų kuopos pastangomis buvo suorganizuotas ir veikė 1912—1920 iš 50 narių Laisvės choras, kuriam vadovavo Br. Simonavičius. 1918 maskviniai komunistai suskaldė socialistus ir nusilpnino jų veiklą.

Veikė C. scenos mėgėjų kuopos Cūdas ir Aidas. 1914 C. pažangieji lietuviai įsteigė kooperacinę maisto krautuvę, pradžioje turėjusią didelį pasisekimą, bet vėliau bankrutavo.

Yra lietuvių profesionalų, biznio įstaigų, broliai Puzinai turi Cambridge Bottling Co.

Cambridge mokykla XVII a. filosifijos kryptis Anglijoje, priešinga prasidedančiam natūralizmui ir empirizmui, ypač Hobbes, gynusi gamtos tikslingumą, etiką ir krikščionybę, atstovavusi naujam platonizmui su mistiniu-teosofiniu ir stoikiniu atspalviu. Jai pradžią davė Cudworth, jos centras buvo C. universitetas.

F. I. Powicke The Cambridge Platonists 1925.

Cambridge University Press seniausioji Anglijos spaustuvė, įkurta karaliaus Henriko VIII privilegija 1534. Išgarsėjo savo leidiniais, apie kuriuos informuoja periodiškai leidžiamas The Cambridge Bulletin.

Cambrium, kambris ž. Kambrio formacija.

Cambronne Pierre Jacques Étienne (1770 1842) prancūzų generolas. 1812 vieno gvardijos pulko vadas. 1813 Leipzigo kautynėse išgelbėjo prancūzų armijos liekanas. Pakeltas brigados generolu. 1814 su Napoleonu išvyko į Elbos salą, kur buvo jo gvardijos viršininku. 1815 III 1 su Napoleonu grįžo į Prancūziją ir ėjo jo avangardo priekyje. Kautynėse ties Waterloo su gvardijos likučiais mėgino sulaikyti visą anglų armiją. Pakviestas pasiduoti, atsakė posakiu „senoji gvardija miršta, bet ne pasiduoda". Sužeistas buvo paimtas į nelaisvę, o pasveikęs grįžo į Prancūziją. Du kartus buvo karo teismo išteisintas. 1820—1824 Lille forto viršininkas.

Camden William (1551—1623) anglų istorikas ir senienų rinkėjas. Išsp. Britannia 1586–1605, Annales rerum anglicarum 1615—1625, Annals of the Reign of Elizabeth 1615—1623.

Camden JAV New Jersey valstybės miestas ir uostas Delaware kairiajame upės krante prieš Philadelphią; 125.000 gyventojų (1950). Mašinų, televizijos ir radijo aparatų, laivų statybos, elektros instrumentų, spaudos, naftos rafinerijos pramonė. 1926 sujungtas tiltu su Philadelphia. Lietuvių esama ligi 280. 1913 įkurta šv. Jurgio parapija. Veikė 4 draugijos.

Camela ž. Kamelija.

Camelina ž. Judra.

Camelopardalis ž. Žirafa.

Camelot (pr.) šūkaują turgaus ir gatvės prekiautojai, ypač laikraščių pardavėjai Paryžiuje. Camelots du roi augštesnių luomų fašistuojanti prancūzų draugija, prieš I pas. karą už monarchijos grąžinimą demonstravę rojalistai.

Camera obscura ž. Fotografijos aparatas.

Camera oculi ž. Akis (I t. 66 psl.).

Camerlengo (it. iš lot. camerarius — iždo kambarys, saugotojas) 1) italų miestų respublikose ir popiežiaus valstybėje augščiausias finansų valdininkas, ėjęs ir teisėjo pareigas.

2) Popiežiaus augščiausios finansų įstaigos kardinolas viršininkas.

3) Kardinolų kolegijos turtų valdytojas, kas metai vis naujas asmuo iš kardinolų.

Cameron Verney Lovett (1844–1894) anglų keliautojas, Afrikos tyrinėtojas. Dalyvavo Livingstono ekspedicijos gelbėjimo kelionėse ir surado žuvusios ekspedicijos liekanas. Padarė daug geografinių atradimų Afrikoje. Išsp. Across Africa 1878—1879, Our Future High Way 1880, To the Gold Coast for Gold 1883.

Camillus Marcus Furius, Kamilas (miręs 365 pr. Kr.) romėnų karžygys. 396 nukariavo Vėjų miestą, nugalėjo volskus, sumušė ekvus, 384 nuvertęs vyriausiąją Romos valdžią uzurpavusįjį M. Manlijų, kariavęs su Romon įsiveržusiais galais, penkis kartus buvęs diktatoriumi.

Camisards (camise, chemise — valstiečių marškiniai) Cévennes Prancūzijoje valstiečiai protestantai, 1702 sukilę prieš hugenotus persekiojusią Liudviko XIV valdžią. Jų vadui J. Cavalier'ui 1704 karaliui pasidavus, C. buvo nugalėti, bet atskiri jų būriai temaištavo ligi 1715.

H. M. Baird Huguenots and the Revolution of the Edict of Nantes 1895.

Cammaerts Émile (g. 1878) belgų poetas, nuo 1908 gyvenęs Londone. 1933 Londono universiteto profesorius. I pas. karo metu parašė patriotines poemas: Chants patriotique 1915, Messines et autres poèmes 1918, A ma patrie enchainée 1918, Poèmes intimes 1922, The Laughing Prophet 1937, The Keystone of Europe 1939, Upon This Rock 1943, The Peace That Was Left 1945.

Camões Luis Vaz de (1524—1580) portugalų poetas, epikas, Vergilijaus sekėjas, apgiedojęs portugalų tautos ir jos jūreivių atradėjų bei nukariautojų žygius. Augštuosius mokslus ėjo Coimbros universitete, 1542 Lisabonoje prie karaliaus rūmų, bet buvo greitai iš Lisabonos ištremtas. Po to užuot meilės lyrikos dalykus rašęs, C. rašo ilgesio elegijas, kurių III elegijoje save lygina su iš Romos ištremtuoju Ovidijumi. Pirmaisiais tremties metais pradėjo rašyti savo epopėją Os Lusiados (Luziadà). Jos branduolys — Vasco de Gamos jūros kelio į Indiją aptikimas, epizodiškai apipintas portugalų istorijos žygdarbiais. Taip pat vaizduojama žmogaus kova su jūra, išgarbinami vandenynas ir gamta. Visą C. gyvenimą lydėjo kalėjimai, trėmimai, karai. Mirė visų užmirštas. Paliko 356 sonetus, 15 idilijų, 27 elegijas, 12 odžių, 164 smulkesnius eilėraščius, 3 komedijas. Visi jo kūriniai buvo išleisti 1860—1871, Obras completas 1949.

Loiseau Histoire de la litterature portugaise 1885; *K. Schneider* Die Leiden des C. 1930.

Camoglio Constantino italų rašytojas, 1930 išspausdinęs La questione lituana (lietuviškai Lietuva kankinė 1929).

Camorra slaptoji organizacija senajame Neapolyje ir Sicilijoje, XVI—XIX a. turėjusi žymią įtaką Neapolio politikai ir viešajam gyvenimui, veikusi šantažu ir žudymais. Kurį laiką valdžios buvo imama slapton policijos tarnybon. Padoresniems elementams iš jos pasitraukus, tapo plėšikų organizacija, betgi dažnai panaudojama ir politinės kovos tikslams. C. teroras pasiekdavo ir italų emigrantus ir JAV.

Camouflage (pr.) karinėje terminologijoje reiškia pozicijos maskavimą dūminėmis užtvaromis ir kitais būdais. Priešui klaidinti I pas kare buvo statomi dirbtiniai miestai su fabrikais, norint nuo bombardavimų išgelbėti tikruosius miestus. Toks apgaulės būdas buvo C. vadinamas.

Campagna Girolamo (apie 1549 — apie 1626) italų skulptorius, atstovavęs barokiniam menui. Žymiausiu jo darbu laikoma Pieta San Giuliano bažnyčioje Venecijoje. Padovos ir Venecijos bažnyčioms dirbo marmoro ir bronzos altorius, šventųjų statulas, o rūmams įvairius skulptūrinius pagražinimus.

Campagnia 1) Senoji romėnų Campania — šalis Italijoje apie Neapolio įlanką; jos ribos šiaurėje siekė Volturno upę, rytuose Samnijaus kalnus, pietuose baigėsi Sorrento pusiasaliu.

Dadar C. di Roma vidurinės Italijos sritis (apie 3000 km²). Mažai kalvota žemuma, susidariusi iš ugnikalninių padermių ir aliuvinių nuosėdų; šiaurėje siekia Sabinų kalnus, vakaruose ir pietuose pereina į pajūrio pelkynus, kurie dabar verčiami derlingais kviečių laukais. Kadaise tirštai gyvenama žemės ūkio sritis, žlugus Romos imperijai, buvo apleista ir virto pelkėtomis stepėmis — malarijos plitimo vieta. Viduramžiais (nuo VIII a.) popiežiams nepavyko grąžinti pirmykščios ūkinės reikšmės, ją naujakuriais kolonizuojant ir pelkes nusausinant. Tik nuo 1923 planingi meloracijos ir kolonizacijos darbai pavertė dirbama žeme. C. turi daug išlikusių senosios kultūros paminklų: vandentiekio dalių (aquaeducto), kelių, sodybų griuvėsių. Žemėvaizdį dar labiau puošia ugnikalnių kilmės Bolzenos, Bracciano, Vico, Albano ir kt. ežerai, Tiberio, Anienės upės, užgesęs Cimino uknikalnis ir Soractės kalkinis uolynas.

G. ir F. Tomassetti La C. romana 1909—1926; *O. Kaemmel* Rom und die C. 4 leid. 1925; *L. Villari* On the Roads from Rome 1932.

Campagnola Domenico (1500—1562) italų tapytojas, raižytojas medyje ir varyje, piešėjas. Iš 1517 yra žinoma 16 jo darbo raižinių varyje ir to paties laiko raižiniai medyje. Jo piešiniai plunksna saugojami Uffizio muzėjuje Florencijoje, British Museum Londone.

Campana Giacinto XVII a. italų tapytotojas, dirbęs Vilniuje ir piešęs šv. Kazimiero koplyčioje. Yra išlikęs 1639 D. L. K. Vladislovo IV įsakymas už atliktą darbą C. sumokėti 400 talerių.

Campanella Tommaso, Kampanela (1568 X 5 — 1639 V 21) italų domininkonas, filosofas ir poetas. Domininkonų Alberto Didžiojo ir Tomo Akviniečio garbe sužavėtas, 15 metų amžiaus įstojo domininkonų ordinan, studijavo filosofiją įvairiose ordino mokyklose, aplankė Romą, Florenciją ir Padovą, bet nerasdamas laukto sutikimo, 1598 grįžo į Neapolį, o iš čia į savo Stilo gimtinę. Apkaltintas sukilimui vadovavęs prieš ispanų valdžią, Neapolyje buvo suimtas, 7 kartus tortūruotas

Th. Campanella

ir 27 metus, kaip valstybinis kalinys, kalintas (1599 — 1626), kol pop. Urbonas VIII jį išvadavo, sudarydamas jam tariamąją inkvizicijos bylą. Popiežius jį ir pensija aprūpino. Nuo tolesnių ispanų pasikėsinimų C. 1634 pabėgo į Paryžių, kur jis susidraugavo su to meto žymiais vyrais (Gassendi). Čia ir mirė. Savo filosofija C. pasireiškia aristotelizmo priešininku. Jo gnoseologija yra sensualistinė, bet metafizika tik idealistinė. C. panteistinės idėjos paliko įtakos Spinozai. Savo valstybės mokslą C. išdėstė valstybiniam romane Civitas solis (Saulės valstybė) ir rašte De monarchia hispanica. Šiuose raštuose C. reiškia iš dalies socializmu dažytas pažiūras, iš dalies svajoja apie katalikišką universalinę monarchiją su hierarchine viršūne ir valstybės palenkimu bažnyčiai. C. „Saulės valstybėje" yra daug ir originalių pedagoginių minčių, pasilikusių aktualių ir įdomių: giliai suprastas produktyvaus darbo principas, lygiagrečiai einąs su mokymu, kūno kultūra, mandagumas, berniukams ir mergaitėms būtina karinė mankšta, nors karinis auklėjimas pradedamas tik nuo 12 metų amžiaus. Mokymas grynai realus, daug vietos užleidžiama gamtos mokslams, amatams bei technikos mokslams. Kiti C. veikalai: Universalis philosophiae seu methaphysicarum rerum juxta propria dogmata partes III 1638, De sensu rerum et magia 1620, Atheismus triumphans 1630. Veikalus leido A. d'Ancona 1854, D. Berti 1878. Saulės valstybė išversta ir kitomis kalbomis.

F. Meinecke Die Idee der Staatsraison 3 leidimas 1929; *A. Testa* T. C. 1941; *N. Valeri* C. 1941; *L. Firpo* Ricerche campanelliane 1947.

Campania ž. Campagna.

Campbell 1) Thomas (1777–1844) anglų poetas, pasižymėjęs vertimais iš graikų kalbos. 1798 paskelbė poemą The Pleasure of Hope. Kitos poemos: Gertrude of Wyoming 1809, O'Connor's Child, Theodoric 1824. Anglijoje labiausiai išgarsėjo patriotiniais kariniais eilėraščiais: Ye Mariners of England, The Battle of the Baltic, Hohenlinden. Literatūrinės kritikos srityje išsp. Specimens of the British Poets 1819. Parašė ir keletą kompiliacinių istorinių veikalų: Annals of Great Britain. Prieš 1831 buvo kviečiamas profesoriauti į Vilnių, bet neatvyko.

2) William Wallace (1862—1938) JAV astronomas, 1923–1930 California universiteto prezidentas. Tyrinėjo žvaigždžių judėjimą ir dvilypes žvaigždes.

3) William Wilfrid (1860 — 1919) Kanados poetas, rašęs baltosiomis eilėmis. Išsp. Beyond the Hills of Dream 1899, Lake Lyrics 1899, Sagas of Vaster Britain 1906. Novelė A Beautiful Rebel 1909.

Campbell Bannerman Henry (1836 — 1908) anglų politikas. Nuo 1868 ligi mirties parlamento narys. 1886 karo ministeris. 1898 vadovavo liberalų partijai parlamente, buvo priešingas karui su pietų Afrika, viešai pareiškęs: „Kada karas ne karas? Kai jis kariaujamas barbariškais metodais pietų Afrikoje". 1906 ministeris pirmininkas, o jo kabinete buvo Asquit, Haldane, Grey, Morley, Lloyd George. Jo valdžioje Transvaaliui ir Oranžo valstybei buvo suteikta dominijų teisė. 1925 išsp. jo laiškai.

Campe Joachim Heinrich (1746 — 1818) vokiečių pedagogas ir rašytojas. C. paliko daug praktiškų metodinių nurodymų, vadovėlių vaikams mokyti. Jis paskelbė ir gausią vaikų literatūrą, taigi ir 1779 vaikams perdirbtą Defoe Robinzoną (1857 S. Daukantas pagal C. Robinzoną parašė savo Palągos Petri, tik neišspausdino). C. Allgemeine Revision des gesamten Schul- und Erziehungswesens ligi šiol nenustojo savo reikšmės pedagogikos istorijoje.

Camphora, kamfora, kamparas, gaunamas iš r. Azijoje augančio medžio, Cinnamonium Camphora, jo žievę ir medieną vandens garais destiliuojant. Medicinoje vad. vardais Camphora officinalis, C. raffinata ir sintetinė C. synthetica. Vartojama širdies veiklai sustiprinti, įtrinamas iš iviršaus, aliejuje ar spirite ištirpinus, nuo įvairios kilmės skausmų.

Camphora officinalis

Campignien vidurino akmens amžiaus—mezolito kultūra, pavadinta nuo Campigny vietovės prie Blagny sur Bresle Prancūzijoje. Tą sodybą 1897 tyrinėjo P. Salmon, L. Capitan ir G. d'Ault du Mesnil. C. kultūrai būdingi dirbiniai yra apvalūs arba kampuoti apvaliniai kirviai ir įstrižaašmeniai pleištiniai kirviai. Smulkieji titnaginiai dirbiniai (skustukai, gremžtukai, trintukai, muštukai) ir kitos titnaginės atplaišos savo viršine forma primena panašius paleolito įrankius. C. stovyklų randama vidur. ir š. Prancūzijoje, Italijoje, Belgijoje, Olandi-

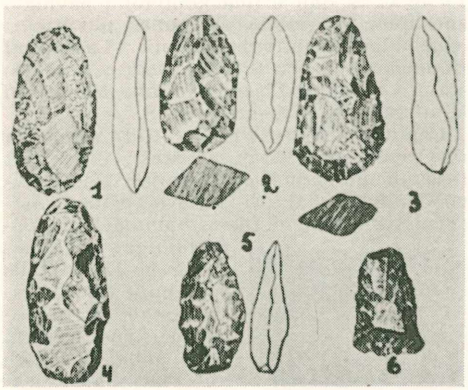

Titnaginiai Campignien kultūros dirbiniai Lietuvoje: 1 — iš Rudnios, 2, 3, 6 — Kašėtų, 4, 5 — Dubo ež.

joje, ir š. ir r. Europoje. Archeologai spėja, kad ta kultūra esanti atėjusi iš žiemryčių ar iš pietryčių. C. kultūros dirbinių daugiausia rasta žiemv. Lenkijoj. Ten šiai kultūrai skiriami ir elnio rago kapliai.

C. kultūrai gimininių titnaginių dirbinių surasta ir Lietuvos mezolitinėse bei ankstyvojo neolito stovyklose palei Kauną (Drąseikiai, Eiguliai) ir Merkio pakrantėse (Joniony, Pamerkinė, Merkinė, Maksimonys). Lietuvoje randami C. kultūrai giminiški dirbiniai, greičiausiai, neturi tiesioginių ryšių su C. kultūra, būdami išsivystę iš vietinių stambiųjų titnaginių dirbinių.

Ph. Salmon, G. d'Ault, L. Capitan Le Campignien — Revue d'Anthropologie VIII 1898; *F. Birkner* Steinzeitliche Funde in Litauen 1923; *W. Antoniewicz* Czasy przedhistoryczne i wczesnodziejowie ziemi wileńskiej 1930; *J. Puzinas* Poledinio Lietuvos gyventojo kultūra — N. Romuva 1935 N. 12—13; *R. Jablonskytė* Mezolit Litvy 1952.

Campylium Amblystegiaceae šeimos samanų gentis. Auga žaliomis, gelsvomis arba rusvomis vejomis. Lig 25 rūšių. Lietuvoje auga: C. hyspidulum (Brid), Mitt., C. Helodes (Spr.) Broth., C. chrysophyllum (Brid.) Bryhn., C. protensum Brid. Broth., C. stellatum (Schreb) Lang et C. Jens.

Campinas Brazilijos miestas į žiemv. nuo Sao Paulo 148.000 gyv. (1952). XIX a. buvo kavos plantacijų centras. Įkurtas 1797. Žemės ūkio institutas, cukraus, audinių ir kt. pramonė. Gyvena šimtas lietuvių.

Camping (nuo lot. campus — laukas) populiarus atostogų ir savaitgalių poilsio būdas, keliaujant ar stovyklaujant gamtoje. Maistas gaminamas ugniakure ar lauže, nakvojama lauke ar palapinėse. C. tikslas grįžti prie gamtos iš miesčioniško lepumo, gaivinti sveikatą, pažinti gamtą ir saugoti jos grožį. Lietuvoje C. platino mokyklinis jaunimas, skatinamas krašto ir žmonių pažinti; ypač skautai, rengdami iškylas, stovyklas ir keliones baidarėmis. Paplitęs iš Amerikos, ten C. išsigimsta dėl jo industrializacijos: įrengtos viešos stovyklavietės (camping grounds) su visais patogumais — elektra, dujomis, telefonais, kanalizacija, samdytaisiais valytojais, daromos ištaigin-

Lietuviai skautai Pan Pacifice jamborėje (Australijoje)

gos automobilių priekabos, specialūs nakvynių namai — moteliai. Miestiečiai įsitaiso ugniakurus savo kiemuose ir „stovyklauja", kepdami mėsą skardinėse (barbecue).

R. Gardi Mit Rücksack, Zelt und Kochtopf, 14 leidimas 1946.

Campion Edmund (1540–1581) anglas jėzuitas. Studijavo Oxforde ir Douai. Parašė History of Ireland 1580, Rotiones decem 1580, kuriame pasmerkė anglikonus. Dėl savo katalikiškosios veiklos buvo suimtas, kankintas, apkaltintas dalyvavęs sąmoksle ir teismo pasmerktas mirti kaip išdavikas. 1886 XII 29 beatifikuotas (šventė XII 11).

J. Spillmann Geschiche der Katholiken Verfolgung in England 1910.

Campoamor y Camposorio Ramón (1817—1901) ispanų poetas, filosofas ir politikas. Literatūrinę veiklą pradėjo pjese Una muger generosa 1838, paskiau išsp. Ternezas y flores 1840, Ayes del Alma 1842, Doloras 1846, Pequeños poemas 1874, Humoradas 1886—1888. Žymus jo kūrinys poema El licenziado Toralba. Ispanų poezijai davė naują žanrą — filosofinę, transcedentinę poeziją, simbolizuojančią amžinąsias tiesas. Filosofijos srityje išsp. Lo absoluto 1862, El idealismo 1883. Politiniai jo raštai — Polemicas con la democracia 1862. Raštai Obras completas išsp. 1901—1903.

Campo Formio Italijos kaimas Udino provincijoje, kur 1797 X 17 buvo pasirašyta Prancūzijos taika su Austrija, atsisakiusia nuo Olandijos, Milano ir Mantovos, o už tai gavusia Venecijos žemes, Dalmatiją, kairįjį Adigos krantą ir Veneciją, o slapta sutartimi sutiko Prancūzijai atiduoti ir Reino kairįjį krantą. Ta pačia sutartimi Austrija turėjo gauti Salzburgą ir Bavariją. Prancūzija įsigijo Venecijos žemės Albanijoje ir Jonėnų salas.

Campo y Zabaleta Conrado (g. 1879) ispanų kompozitorius. Laikomas ispanų „Straussu". Jo kūryba moderniška, vietomis ekstravagantiška. Parašė operas Don Alvaro, Dies Irae, Leonor Teller, orkestrui La divina Comedia, Granda, poemų ir styginių kvartetų.

Camporesi Francesco (1747—1831) italų architektas, nuo 1782 dirbęs Rusijoje, kur rusų empiro stiliumi pastatė rūmų.

Campos 1) Brazilijos dausos prerijos su šiurkščia žole, krūmokšniais ir retais medžiais.

2) Brazilijos miestas prie upės Parahyba, Rio de Janeiro valst.; 64.000 gyv. (1950). Įkurtas 1634. Perkasu sujungtas su Macae. Aliuminio fabrikas.

Campo Santo (it.) šventasis laukas — kapinės, kapai. Italijoje C. S. paprastai yra labai meniški. Aplinkui eina graži arkada, kurioje laidojami buvę pasiturį žmonės, ant jų kapų statant marmorinius paminklus. Vieną C. S. dalį užima koplytėlių pavidalo antkapiai, o centras skiriamas buvusiems mažiau pasiturintiems laidoti. Labiausiai žinomos C. S. prie Pisos katedros, kuriuos statė Giovanni Pisano, Milane Cimitiero Monumentale ir Genovos C. S.

Camus 1) Albert (g. 1913) prancūzų rašytojas, žurnalistas, artistas. Nuo 1941 rezistencinio sąjūdžio kovotojas ir jų organo Combat redaktorius. Savo raštuose moderniškam žmogui Dievo buvimą laiko nereikalingą: esą, žmogus ir be Dievo galįs šventuoju tapti. Šaukia kovon su despotizmu, su visokia priespauda ir su viskuo, kas kliudo asmens laimei. Išsp. Le Mythe de Sisyphe 1942, L'Homme révolté 1949, romanai L'Étranger 1942, La Peste 1947, dramos— Caligula 1938, Le Malentendu 1944, Les Juste 1950.

A. Camus

H. Perruchot A. C. 1951.

2) Jean Pierre (1583—1652) prancūzų teologas, asketas, beletristas. 1608—1628 Belley vyskupas, šv. Pranciškaus Saleziečio draugas. Parašė daug religinių romanų. Išsp. L'esprit de saint François de Salles 1641 (lietuviškas A. Šmulkščio-Paparonio vertimas — Šv. Pranciškaus Saleziečio dvasia. 1909—1910).

Canadian National Railways valstybiniai Kanados geležinkeliai, apie 40.000 km ilgio. Turi dvi transkontinentines linijas.

Canadian Pacific Railways privati Kanados geležinkelių bendrovė, turinti ligi 28.000 km glžk. linijų. Transkontinentinė linija jungia rytų krantą (St. John) pro Montraelį su vakarų krantu (Vancouver).

Canadian River JAV upė, Arkanso dešinysis intakas, apie 1400 km ilgio. Išteka iš Rocky Mountain kalnų.

Canale, Canaletto Antonio (1697—1768) italų tapytojas, peizažininkas ir raižytojas, iš žymiausiųjų Venecijos grožio ir iškilmių vaizduotojų. Žymesni paveikslai: Prancūzų pasiuntinybės atvykimas į dožų rūmus, Ambasadoriaus grįžimas iš pirmosios audiencijos, Regata, Venecijos vaizdas, Šv. Marijos bažnyčia. C. paveikslų yra Washingtono, Chicagos, Bostono bei Metropolitan New Yorke muzėjuose.

Canaris Wilhelm (1887—1945 IV 9 pakartas) vokiečių admirolas II pas. karo metu (1940), kontražvalgybos viršininkas. Slėpė savo antihitlerišką nusistatymą, bet 1944 VI 23 areštuotas ir pakartas.

A. Canale Šv. Morkaus aikštė

Canberra, Kanbera — Australijos sostinė, 1913 priimtu įstatymu nutarta steigti atskirame šiam tikslui sudarytame distrikte (2400 km²); 23.000 gyv. (1952; 1922—200). Išplanuota W. B. Griffino 1916 plačiam kalvotame klonyje su Capitol Hill centru, iš kurio į šalis išvestos 7 alėjos po 70 m pločio. Visas miestas susideda iš dviejų skirtingų dalių: šiaurinė išplanuota taisyklingais keturkampiais, o pietinė — sudaryta iš 4 ratilų. Tarp jų teka Molonglo upė, kurios abiem šonais tęsiasi dirbami laukai ir pievos. Tuo būdu į miesto centrą įvestas žemės ūkis. Miestas turi atskirus administracijos, prekybos, pramonės rajonus. 1929 įsteigtas universitetas, gamtos muzėjus, observatorija, karo akademija.

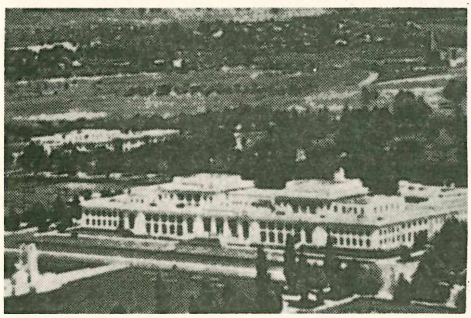

Canberra

Canby Henry Seidel (g. 1878) JAV literatūros kritikas, Yale universiteto profesorius. 1924—1936 leido Saturday Review of Literature. Išsp. Definitions, Classic Americans 1931, W. Whitman an American 1943.

Cancer ž. Vėžys

Cancionero subtilaus turinio rinktinis dainynas. Viduramžių pabaigoje jie buvę Ispanijos valdomuose kraštuose.

Cand. — lot. candidatus — kandidatas.

Candelaria Parmeliaceae šeimos kerpių gentis, auganti ant medžių žievės, medienos ir ant samanų. Iš viso 3 rūšys. Labiausiai paplitusi C. concolor (Dicks) Wainio.

Candelariella Lecanoraceae šeimos kerpių gentis. Apie 40 rūšių. Lietuvoje žinomos: C. vitellina (Ehrb.) Müll. ant akmenų ir medžių žievės ir C. xanthostigma (Pers) Th. Fr. ant pušų žievės.

Candolle 1) Augustin Pyramus (1778—1841) prancūzų botanikas. Po 1816 Bourbonų grįžimo dėl savo liberališkų pažiūrų turėjo apleisti Prancūziją ir išvykti Genevon. Čia buvo profesoriumi ir botanikos sodo direktoriumi. C. yra žymus sistematikas, fiziologas, morfologas ir augalų geografas. Jis sudarė augalų sistemą, pašalindamas Jussieu sistemos trūkumus. Išsp. Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis 1824—1839; jį toliau leido jo sūnus Alphonce de C., kitiems botanikams bendradarbiaujant. Iš viso išleista 17 tt. Dar platesniu mastu pradėjo leisti Regni

vegetabilis systema naturale 1813—1821, kurio išėjo tik 2 tt. Žymiausias C. floristinis veikalas yra perdirbta Lamarcko Prancūzijos flora Flore Française 1805 — 1815. Išsp. Théorie élémentaire de la botanique 1813, 1819, Organographie végétale 1827, Psychologie végétale 1832, Essai élémentaire de géographie botanique 1820, Plantarum historia succulentarum 1799 — 1829.

2) Alphonce Louis Pierre Pyramus (1806—1893) Augustino (1) sūnus, prancūzų botanikas, pasižymėjęs augalų geografijos srityje. Paveldėjo ir papildė tėvo herbarą ir toliau leido jo pradėtą Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis. Žymiausias jo veikalas Géographie botanique raisonnée 1855. Veikale origines des plantes cultivées 1883 aprašė kultūrinius augalus ir jų atsiradimą pavartodamas ne vien tik botanišką, bet ir archeologinę bei lingvistinę medžiagą.

Canella Canellaceae šeimos augalų gentis. Yra 2 rūšys. C. alba Murr iš Antilų salyno ligi 15 m augščio medis. Jo žievė vartojama kaip baltas cinamonas (Cortex cannellae albae).

Canes Venatici ž. Skalikai.

Canete Manuel (1822—1891) ispanų poetas, literatas, senojo ispanų teatro kritikas, 1858 paskelbė Poesias, eilę dramatinių veikalų, bet labiausiai žinomas kaip draminės literatūros istorikas: Escritores españoles y hispano-americanos 1884. Teatro espagnol del siglo XVI 1885.

Canis (žvaigždynas) ž. Šuo.

Canisius Petrus (1521 — 1597) jėzuitas, vadinamas ir antruoju Vokietijos apaštalu. 1547 dalyvavo Tridento susirinkime. 1549 skiriamas Ingolstadto univ. profesoriumi, nuo 1552 Vienoje, nuo 1556 ypač kaip pamokslininkas veikia Augsburge, Vienoje, Kölne, Prahoje, Regensburge, Innsbrucke, Strassburge ir kt. Tuo pačiu laiku ten steigė ar perorganizavo kolegijas, bursas, (bendrabučius studentams). Prisidėjo ir prie Collegium Germanicum Romoje įsteigimo. Dažnai būdavo pasiuntiniu ir tarpininku tarp Romos ir vokiečių kunigaikščių. Produktyvus rašytojas, labiausiai išgarsėjęs savo katekizmu, kuris dar prie jo gyvos galvos yra buvęs per 200 kartų perspausdinėjamas ir į keliolika kalbų išverstas. Jo latviškas ir gudiškas vertimai buvo išspausdinti Vilniuje 1585. O ne tiek jau seniai paaiškėjo, kad prieš 1590 buvo Vilniuje išleistas ir jo neišlikęs lietuviškas vertimas, dar nepaaiškėjusio vertėjo lietuviškai išverstas ir skiriamas Vilniaus vyskupijai, iš dalies ir M. Lietuvai. 1864 XI 20 popiežiaus Pijaus IX beatifikuotas, 1925 V 21 pop. Pijaus XI kanonizuotas ir paskelbtas Bažnyčios mokytoju. Jo laiškus 8 tomais išleido O. Braunsberger Beati P. C. Epistolae et Acta 1896—1923.

P. Canisius

L. Michel Vie du P. C. 1897; *O. Braunsberger* P. C. 3 leid. 1921; *J. Metzler* Deutschlands zweiter Apostel 1925; *J.Broderick* Saint Peter Canisius 1935; *V. Biržiška* Senųjų lietuviškų knygų istorija I 1953.

Cankar Ivan (1876—1918) slovėnų rašytojas ir poetas. Rašė epinius bei lyrinius eilėraščius, dramas ir romanus. Moderniojo slovėnų prozos stiliaus kūrėjas. Jo veikaluose daug užuojautos nuskriaustiesiems. Išsp. Na klancu, Križna Gori, Za križem, dramos — Jakob Ruda. Raštų rinkinys 1925—1936.

Cankov Dragan (1830 — 1911) bulgarų politikas. Bulgarijai nepriklausomybę atgavus, 1879 su Karavelovu sukūrė liberalų partiją. 1880 ministeris pirmininkas ir užsienio reikalų ministeris, 1881—1883 internuotas, 1883—1884 vėl ministeris pirmininkas, turėjęs užleisti vietą Karavelovui. Stambulovui įsigalėjus, gyveno Petrapilyje, bet Stambulovui griuvus, 1894 grįžo Bulgarijon ir įkūrė rusofilinę cankoviečių partiją.

Canlassi, Cagnacci Guido (1601 — 1681) italų tapytojas, savo mokytojo Guido Reni sekėjas. Ilgai buvo imperatoriaus Leopoldo I rūmų tapytojas Vienoje. Tapė paveikslus religinėmis ir mitologinėmis temomis: Magdalena, Kleopatros mirtis. Jo paveikslų turi Müncheno, Dresdeno, Madrido, Romos muzėjai.

Cannabiceae ž. Kanapiniai.

Cannabina ž. Čivylis.

Cannae p. Italijos senovinė tvirtovė. Čia 216 pr. Kr. buvo kautynės tarp romėnų ir Hanibalo vadovaujamųjų kartaginiečių. Romos kariuomenė buvo sumušta, netekdama apie 60.000 karių ir tik nedidelė jos dalis, konsulo Varono vadovaujama pabėgo. C. mūšio taktika daugiau kaip po 2000 metų atsiliepė ir 1914 mūšiui ties Tannenbergu, kur vokiečiai sumušė rusų kariuomenę.

H. Delbrück Geschichte der Kriegskunst 3 leid. 1920.

Cannan 1) Edwin (1861—1935) anglų ekonomistas. 1907—1926 Londono universiteto profesorius. Išsp. History of the Theories of Pruduction and Distribution in English Political Economy 21923.

2) Gilbert (g. 1884) anglų dramaturgas ir romanistas, idėjišku požiūriu paveiktas S. Butlerio ir į jį panašus revoliucininkas. Išsp. romanus: Round the Corner

Cannes

1913, Old Mole 1914, Young Earnest 1916, Mendel 1916, The Stucco House 1918, Annette and Benett 1922, Sembal 1922, The House of Prophecy 1924, draminius veikalus Mary's Wedding 1912, A Short Way with Authors 1913 ir kt. Kritikos — The Joy of the Theatre 1913, Samuel Butler 1915, Letters from Distance 1923.

Cannes Prancūzijos Rivieros kurortas, 35 km nuo Nicos. 49.000 gyv. Senienų, gamtos ir meno muzėjai. Vietinių gyventojų daugumas kalba itališkai.

Canning George (1770—1827) anglų politikas. 1793 parlamento narys, 1796 Pitto kabinete užsienio reikalų ministeris. 1804—1805 Pitto kabinete laivyno iždininkas. Vadovavo opozicijai prieš Grenville kabinetą, 1807—1809 užsienio reikalų ministeris. 1816—1820 Liverpoolio kabinete kontrolės viršininkas Indijai, bet susivaidijęs su karaliumi Jurgiu IV dėl jo skyrybų su žmona, iš kabineto pasitraukė. Nuo 1822 užsienio reikalų ministeris po nusižudžiusio Castlereagho, ligi 1827 vadovavo Anglijos užsienio politikai. Atgaivino tradicinę Anglijos politiką nesikišti į kontinento politiką, kur tik nėrapačiai Anglijai naudinga, ir siekė politinės kontinentinių valstybių pusiausvyros. Pripažino nuo Ispanijos atskilusių Amerikos kolonijų nepriklausomybę, drauge su Rusija rėmė sukilusius graikus prieš Turkiją. Svarbiausiuoju savo uždaviniu laikė saugoti taiką ir didinti Anglijos galią ir gerovę.

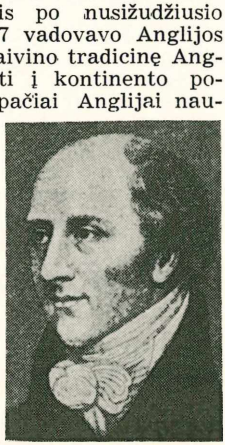

Temperley G. C. 1925. G. Canning

Cannizaro, Cannizzaro Stanislao (1826—1910) italų chemikas, 1851 chemijos profesorius Aleksandrijoje, 1858 Genovoje, 1861 Palermoje, 1871 Romoje. Pasižymėjo nustatydamas atominius svorius, surado benzilo alkoholį ir kt. Tarptautiniame chemikų kongrese Karlsruhe 1860 C. davė akstino jauniems kongreso dalyviams Meyeriui ir Mendelejevui, kad tie surastų periodinę elementų sitemą.

Ostwalds Klassiker der exacten Wissenschaften N 30 1891.

Cannock Anglijos miestas, Staffordo grafijoje, 40.927 gyventojų (1951). Geležies ir anglių kasyklos.

Cannon Annie Jump (1863—1941) JAV astronomė. Nuo 1897 Harvardo observatorijos astronomė. Harvardo universiteto garbės daktaras. Sutvarkė dabar visur priimtąją spektrų klasifikaciją, vad. Harvardo klasifikacija.

Caño 1) Alonso (1601—1667) ispanų tapytojas ir architektas, nuo savo gimimo vietos vadinamas El Granadino. Jo projektais yra pastatytas Granados katedros barokinis fasadas. Kaip tapytojas savo paveikslus sudarydavo iš Tiziano, Corregio ir Veronese skolintų elementų. Tokiais yra jo darbo Madonna Sevilijos katedroje, Septyni šv. Marijos džiaugsmai (ciklas) Granados katedroje. Skulptūroje atstovavo barokui, kuri kartais privesdavo prie realizmo. Visi skulptūriniai kūriniai religiniais siužetais.

2) Melchior (1509—1560) ispanų domininkonas, katalikų teologijos klasikas, naujosios teologinės gnoseologijos grindėjas. 1551—1552 Karolio V teologas Tridento bažnyčios susirinkime. Buvo besikuriančios Jėzaus draugijos (jėzuitų) priešininkas, uoliai gynė popiežiui nedraugišką Pilypo II politiką. Išsp. De locis theologicis libri XII 1563.

F. Caballero M. C. 1871; *A. Lang* Die Loci theol. des M. C. 1925.

Cañon ž. Kanjonas.

Canonica Pietro (g. 1869) italų skulptorius, sukūręs daug pasaulinio ir bažnytinio pobūdžio paminklų.

Canope urnos su žmogaus atvaizdu, daugiausia randamos Chiusi Italijoje apylinkės kapų kamerose. Sudeginto žmogaus likučiai būdavo supilami į antropomorfines urnas, kuriose, greičiausiai, buvo atvaizduojami mirusiųjų atvaizdai. Urnos buvo statomos ant medinio suolo, o priešais pastatydavo žemą stalą su maistu. Kapai priskiriami etruskams VII a. po Kr.

F. Duhn Italische Gräberkunde I 1924.

Canopus po Sirijaus ryškumo antroji žvaigždė dangaus skliaute. Vadinama ir Alpha Argus, arba Alpha Carine. Lietuvoje nėra matoma.

Canosa di Puglia pietų Italijos miestas Apulijoje, Ofanto upės dešiniajame krante, 35.000 gyventojų (1952). XI a. katedra. Sen. romėnų Canusium. Anų laikų miesto mūrų ir amfiteatro liekanos. Vyno pramonė.

Canossos pilies griuvėsiai

Canossa augštutinės Italijos kaimas ir pilis, 20 km į pietų vakarus nuo Reggio. Tuscijos margrafų kilimo vieta. 1077 į C. atgailaudamas atvyko vokiečių karalius Henrikas IV prašyti popiežiaus Grigaliaus VII nuimti ekskomuniką. Šis karaliaus žygis yra laikomas jo politinės taktikos vykusiu manevru. 1255 sunaikinta pilis, 1878 paimta valstybės globon kaip tautinis paminklas. Bismarck vad. Kulturkampfo su katalikų bažnyčia metu nuolatos kartodavo — „Nueisiu į C."

R. Wahl C. 1935.

Canova Antonio (1757–1822) italų skulptorius, gyvenęs daugiausia Romoje. Drauge su Thorvaldsenu Europos skulptūrą iš barokinio manierizmo nuvedė į klasicizmą. Savo skulptūros dėsnius, formą ir dvasią rėmė antikiniais pavyzdžiais. Tai skulptūrai davė reiškimo paprastumą, technikos švelnumą, bet nuslopino galimumą didesnei individualybei reikštis ir privedė prie akademizmo. C. žymesni kūriniai: Amuras ir Psichė (Louvre muzėjuje Paryžiuje), Bonaparte — Borghese galerijoje Romoje, antkapiniai paminklai popiežiams Klementui XIII ir XIV (Romoje), kunigaikštienei Marijai Kristinai (Augustinionų bažnyčioje Vienoje).

E. Barsi C. 1943.

A. Canova Polina Bonaparte

Canrobert François Certain (1809—1895) prancūzų maršalas. 1851 XII 2 perversme laimėjo kovas su Paryžiaus gyventojais. Napoleono III 1854 paskirtas rytų armijos vadu Krymo kare. 1856 maršalas, 1859 kare su Austrija korpo vadas, 1865 Paryžiaus komendantas. Prancūzų ir prūsų karo metu 6 korpo vadas, laimėjęs ties SaintuPrivatu ir Gravelotte, bet užsidaręs Metze, pateko nelaisvėn, iš kurios išleistas 1871. Nuo 1876 senatorius.

Cantagalo rytų Brazilijos miestas, 150 km nuo Rio de Janeiro; 22.000 gyv. (1951). Kavos gamybos ir prekybos centras.

Canterbury pietų Anglijos Kento grafijos miestas į pietryčius nuo Londono. Turi 28.000 gyventojų (1952). Anglikonų bažnyčios primo ir arkivyskupo rezidencija. Kelios senos bažnyčios: VII a. šv. Martyno, VI a. šv. Augustino, XII—XV a. katedra, žinoma Christchurch Cathedral vardu, pastatyta toje vietoje, kur VI a. stovėjo katalikų bazilika. 601 po Kr. benediktinas šv.

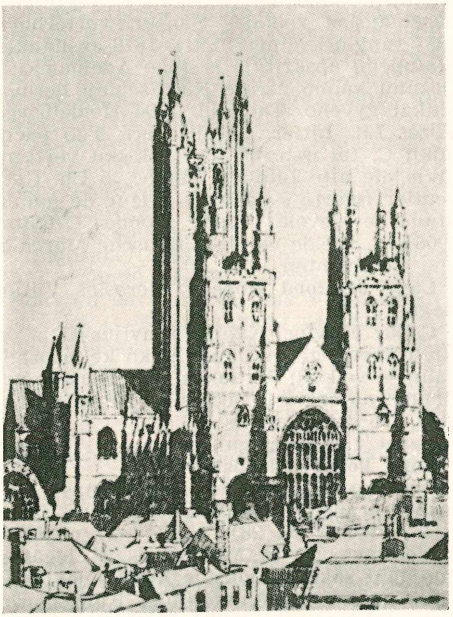

Canterbury katedra

Augustinas buvo įkūręs C. arkivyskupiją. XVI a. ji atiteko anglikonams. C. yra seniausios anglosaksų arkivyskupijos būstinė ir nuo VII a. Anglijos religinio gyvenimo židinys.

A. H. Read History of C. 1949.

Canth Minna (Ulrika Vilhelmina; 1844—1897) suomių rašytoja, moderniosios suomių dramos pionierė. Jos scenos veikalai yra Ibseno bei radikaliųjų Europos srovių paveiktos socialinės dramos, dažnai beveik revoliucinės tendencijos prisunktos, bet dėl savo draminio intensyvumo priklauso nuolatiniam Suomijos teatro repertuarui. Išsp. Työmiehen vaimo 1885, Hanna 1886, Lehtori Hellmanin vaimo 1890. Dramos — Murto vorkaus 1882, Anna Liisa 1895. Raštų rinkinys 1917—1920.

Cantharis Cantharididae šeimos vabalų gentis. Vidutinio didumo, juodos arba rudos spalvos, plėšrūs, skraido karštomis vasaros dienomis. Vikšrai judrūs, trumpais juodais plaukeliais apaugusių kūnų. Žiemą per atodrėkius kartais masėmis ropliněja sniegu. C. r u s t i c u s raudona krūtinė ir raudonais pilvelio šonais. C. f u s c u s L. juodos spalvos, krūtinės krašteliai geltoni.

Canticum (lot.) giesmė, himnas. Canticum canticorum — giesmių giesmė Senajame Įstatyme. Breviorjuje C. vadinami bibliniai ne iš psalmių paimti himnai. Labiausiai žinomi C. Magnificat, Benedictus, Nunc dimittis, Benedicite.

Canton 1) JAV Ohio valstybės miestas; 117.000 gyventojų (1950). Akmens anglies kasyklos, degančių dujų šaltiniai. Plieno, geležies, gumos ir naftos rafinerijos pramonė.

2) Kinijos miestas, ž. Kantonas.

Cantor, kantorius — protestantų bažnyčiose bažnytinio choro dirigentas, žydų sinagogose ritualinio giedojimo vedėjas, solistas. Lietuvoje žymiausias kantorius nepriklausomybės laikais buvo Aleksandravičius.

Cantor 1) G e o r g (1845—1918) vokiečių matematikas, Hallės universiteto profesorius. 1873–1897 sukūrė ir išplėtojo naują matematikos discipliną — aibių teoriją. C. į matematiką įvedė vad. transfinitinius skaičius. Daugiausia liečią aibių teoriją jo darbai buvo išspausdinti žurnale Mathematische Annalen. Jų tarpe Über unendliche lineare Punktmannigfaltigkeiten 1879—1884, Grundlagen einer allgemeinen Mannigfaltigkeitslehre 1883, Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre 1895—1897.

2) M o r i t z B e n e d i k t (1829—1920) vokiečių matematikas, Heidelbergo universiteto profesorius. Svarbiausieji jo darbai liečia matematikos istoriją. Heidelbergo universitete buvo įkurta M. C. vardo matematikos istorijos katedra. Išsp. Mathematische Beiträge zum Kulturleben der Völker 1863, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik 1880—1908, Contributions to the Theory of Trasfinite Numbers 1915.

Cantu Cesare (1804—1895) italų istorikas ir literatas. Už 1833 paskelbtą Sulla storia lombarda nel secolo XVIII gavo 13 mėnesių kalėti. Išėjęs iš kalėjimo, išsp. romaną Margherita Pusterla 1837. Taip pat išleido 35 tomų Storia universale 1837 — 1847. Kiti jo darbai pavesti Italijos istorijai — Storia degli Italiani 1854. Taip pat rašė jaunimui ir liaudžiai.

Cantus (lot., it. canto) daina, gaida, vadovaująs balsas choruose. C. gregorianus, C. firmus kontrapunkte vadovaujamoji melodija.

Canuleius Gaius, Kanulėjas Gajus senovės Romoje liaudies tribūnas, 445 pr. Kr. pravedęs įstatymą — Lex Canuleia, kuriuo plebėjams buvo leista vesti patricijų luomo žmonas.

Canusium ž. Canosa di Puglia (III t. 413 p.).

Canuti Domenico Maria (1620–1684) italų tapytojas, palikęs daug paveikslų Romos ir Bolognos bažnyčiose ir vienuolynuose. Geriausias paveikslas Nuėmimas nuo kryžiaus.

Canzone, kancona (it.) daina; lyrinė, daininė gaida. XV—XVI a. taip vadino

daugiabalsį muzikos veikalą dainuoti, liaudies dainų forma.

Canzonetta, kanconetė — mažoji kancona, trumpa dainelė.

Caodaizmas 1926 Indokinijoje įsteigta religinė sekta, sudaryta iš rytų religijų ir katalikų bažnyčios mokslo. Šalininkų turi apie 25 milionus. C. yra antikomunistinio nusistatymo.

Capablaca José (1888—1942) Kubos šachmatininkas. 1921 iš Laskerio laimėjo pasaulinį šachmatų čempiono vardą. 1927 jį prarado Alechinui. Išsp. My chess career 1920, Chess fundamentals 1931, A Primer of Chess 1935, Holombek išleido jo žaistųjų partijų rinkinį — Hundred Best Games 1947.

Cape Breton rytų Kanados pakrančių sala, 11.900 km², apie 140.000 gyventojų. Svarbiausias uostas New Sydney. Dideli akmens anglies ir geležies rūdos ištekliai. Daugumas gyventojų verčiasi žvejyba.

Cape Coast Afrikos uostas D. Britanijos Aukso Kranto kolonijoje. 23.400 gyventojų (1948). Palmių aliejaus, kaučuko, kavos eksportas.

Cape Cod rytų JAV pajūrio pusiasalis, toliausia į vandenyną išsikišęs Massachusettso valstybės ragas, apie 100 km ilgio, ligi 12 km pločio. 1909—1914 ties Sandwichu perkirstas 13 km ilgio perkasu, kuris ligi 113 km sutrumpina jūros kelią iš Long Island Sound į Bostoną.

Cape Girardeau JAV miestas Missouri valstybėje prie Mississippi upės. 22.000 gyventojų (1950). Medvilnės ir batų pramonė.

Cape Horn ž. Horno ragas.

Cap Haitien Haiti respublikos uostas ir didumo antras miestas. 25.000 gyventojų (1952). Cukraus, kavos, tabako, ananasų, kakavo eksportas. 1492 ties V. H. vieta išsikėlė į Hispaniolos salą Kolumbas. Miestas įkurtas 1670. Žemės drebėjimas 1842 buvo jį sunaikinęs.

Capella, kapela ž. Koplyčia.

Capella žvaigždynas ž. Ožka.

Capella Pontificia bendras vardas katalikų Bažnyčios dignitorių, turinčių teisę dalyvauti pamaldose, laikomose paties popiežiaus, arba bent jose asistuoja. C. P. sudaro kardinolai, vyskupai, prelatai, vienuolijų generolai. Annuario Pontificio kasmet spausdina tokių dignitorių sąrašą. Ligi 1870 C. P. susirinkdavo 32 kartus per metus.

Capeller Karl Johann Wilhelm (1840 III 2 Alekskiemyje M. Lietuvoje — 1925 VII 17 Jenoje) vokiečių kalbininkas sanskritologas ir lituanistas. Nuo 1860 studijavo kalbotyrą ir lietuvių kalbą Berlyne, Leipzige, Paryžiuje, Londone. 1869 doktorizavosi Leipzige. 1872 Jenos universiteto priv. docentas, 1875 e. o. profesorius, 1908 valstybės tarėjas. Paskelbė daug sanskritiškų tekstų, iš dalies su vokiškais C. vertimais. Svarbiausias veikalas Sanskritwörterbuch 1887 (anglų leidimas 1891). 1876 apsilankęs Stalupėnų apskrityje iš Jono Adomaičio iš Dozūnų kaimo užrašė Kaip senieji lietuviininkai gyveno. Tai išsp. 1904 Heidelberge Tilžės Lit. Litter. Gesellschaft. Tuo pačiu laiku C. tai išsp. ir savo vokišku vertimu (Wie die alte Litauer lebten), o Ch. Carpentier išvertė švediškai — Hur de gamla litauerne levele) išsp. Monde Oriental 1906). C. išleido dar ir Litauische Märchen und Geschichten 1924.

Cape of Good Hope ž. Gerosios Vilties Ragas.

Caper Flavius, Kapras Flavijus II a. po Kr. romėnų gramatikas. Išliko kelių originalių jo veikalų ištraukos su vėlesniais nežinomo autoriaus priedais — De orthographia, De verbis dubiis.

Capet ž. Kapetingai.

Cape Town ž. Kapstadt.

Capistranus Giovanni, Kapistranas (1386–1456) pranciškonas pamokslininkas, šventasis (šventė III 28), 1426—1431 popiežių Eugenijaus IV ir Mikalojaus V legatas, nuo 1451 sakė pamokslus Austrijoje (ypač prieš husitus) ir Vokietijoje. Kaip popiežiaus inkvizitorius veikė prieš fratricelus, žydus ir saracėnus. 1454 ir 1455 ragino kovoti su turkais.

Capitan Joseph Louis (1854—1929) prancūzų archeologas ir etnologas. École d'Anthropologie ir Collège de France profesorius. Tyrinėjo akmens amžių. Išsp. La caverne du Font de Gaume aux Eyzies 1901.

Capitani viduramžiais Italijoje augštesniojo rango karių titulas. Lombardijoje ir Toskanijoje C. del popolo — miesto tarybos nariai.

Capitatus augalų pavadinimuose vartojamas apibūdinimas, reiškiąs — su galvele, arba galvelės pavidalo, pvz. Dianthus Capitatus.

Capitis deminutio romėnų teisėje reiškė vienos kurios iš trijų pagrindinių asmens teisių, — status libertatis — asmens laisvės — C. D. maxima, pilietybės — status civitatis — C. D. media, šeimos teisės — C. D. minima aprėžimą arba panaikinimą. Didesnis teisių aprėžimas įimdavo ir mažesnį — taigi, asmens laisvės nustojęs, tuo pačiu nustodavo ir pilietybės bei šeimos teisių.

Capitol, Kapitolis JAV parlamento rūmai Washingtone D. C. Kertinį akmenį padėjo 1793 IX 18 G. Washington. Statyta W. Thorntono planu, baigta 1811. 1814 anglai išdegino vidų, 1818 atstatytas, ligi 1829 praplėstas, pristatant centrinę dalį. 1851—1859 pristatyti šoniniai senato ir atstovų rūmų pastatai. C. užima 3,5 akrų ploto, 262 m ilgio, 123 m pločio, yra 87,5 m augščio ligi Laisvės statulos viršaus. C.

Laisvės statulą sukūrė T. Crawford. Ji laikoma Amerikos demokratijos simboliu. Iš rytų pusės F. L. Olmstedo planu įruoštos laiptinės terasos, kurių viršuje stovi aikštė, iš kurios išrinktasis prezidentas duoda iškilmingąją priesaiką.

Capitolium, Kapitolis 1) graikų Akropoliui analoginė Romos miesto dalis, kur dar yra Piazza Campidoglio, o vietos užstatymą įvykdė Michelangelo.

2) ž. Kapitolis.

Capitula, Capitulare, kapitula Merovingų ir Karolingų VI—IX a. leistųjų įstatymų ir įsakymų pavadinimas nuo žodžio caput — skyrius. C. buvo skiriami valstybiniams ir bažnytiniams reikalams. Pirmąjį C. rinkinį sudarė abatas Ansegis 823 ir kiek vėliau Benediktas Levita. Naujausią ir geriausią mokslinę laidą parūpino A. Boretius su V. Krause — Capitularium Regum Francorum leidinyje Monumenta Germaniae Historica — Leges II 1883—1897.

Capo d'Istria Joanes Antonios (1776 — 1831) graikų patriotas. Prancūzams užėmus Jonijos salas, C. iš ten pasitraukė į Rusiją, kur 1809—1815 tarnavo užsienių reikalų ministerijoje. Už 1813 šveicarų sukurstymą prieš Napoleoną ir 1815 Vienos kongrese rusų interesų apgynimą, caras Aleksandras I jį paskyrė užsienio reikalų ministerio padėjėju, kuriuo jis buvo ligi 1822. 1822—1827 gyvendamas Šveicarijoje, rėmė graikų tautinę kovą dėl nepriklausomybės. 1827 renkamas Graikijos prezidentu. 1828 atvyko į Graikiją, kur, rusų padedamas, Graikiją ėmė diktatoriškai valdyti. Tuo būdu prieš save sukėlė visus savo asmens ir rusų priešininkus, ir 1831 jo kalinamo graikų kovų didvyrio Mavromichalio sūnų Petro ir Jurgio ir brolio Konstanto buvo nužudytas. Jo laiškai — Correspondance du comte Capo d'Istria išl. 1839, Portofolio papers relative to the affairs of Greece 1838—1842.

J. Gobineau Jean Capo d'Istria 1905.

Caporetto šiaurės Italijos kaimas prie Ysonzo upės. I pas. karo metu 1917 X 24 ties C. vokiečių—austrų Belowo vedama armija pralaužė italų frontą, ir nuo čia prasidėjo visiškas italų armijos pralaimėjimas ir traukimasis.

Capotekai, zapotekai senovės Meksikoje gyvenusi inkų tautelė, turėjusi savitą kultūrą, skirtingą nuo aztekų ir tehualtepekų. Jų religija ir mitologija buvo gimini aztekams, menas ir keramika gimini Maya tautos menui ir panaši į egiptiečių piešinius faraonų kapuose.

Cappadocia ž. Kapadokija.

Capparis Capparidaceae šeimos krūmai ir medžiai iš atogrąžos ir padausio kraštų. Apie 170 rūšių. C. spinosa L. iš Viduržemio jūros srities. Šiaurės Afrikoje ir pietų Europoje augina dideliais kiekiais. Pumpurėlius (gemmeae capparidis) marinuoja ir deda į valgį pagardinti. Šaknų žievė seniau buvo vartojama vaistams.

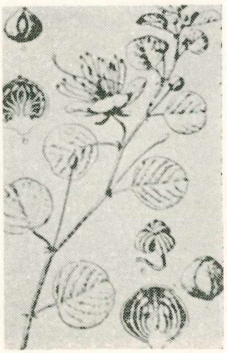

Capparis Spinoza

Cappelli (Vilniuje rašėsi Capelli) Aloyzas Liudvikas (1777 — 1868) italų teisininkas Vilniaus univ. profesorius. Mokslus išėjęs Italijos universitetuose, 1797—1801 Pisos universiteto teisių fakulteto profesorius, 1801—1803 Florencijos policijos ministerio sekretorius, 1803 — 1804 Volterros miesto paižditininkis. Vilniaus universiteto garbės nario Florencijos gamtos muzėjaus direktoriaus Fabbroni rekomenduotas Vilniaus universiteto rektoriui Stroinovskiui, 1804 buvo pakviestas Vilniaus universiteto senosios ir naujosios civilinės ir baudžiamosios teisės ordinariniu profesoriumi. Nuo 1805 pradėjo dėstyti. Be to, 1808 jam buvo pavesta dėstyti italų kalba ir literatūra, o nuo 1815 ir kanonų teisė. Dėstė lotynų ir šiek tiek prancūzų kalba. Kanonų teisei paruošė vadovėlį — Manuale iuris canonici 1819. Viešuose universiteto posėdžiuose lotyniškai arba prancūziškai skaitydavo pranešimus, lenkiškai išverstus jo klausytojų Valeriono Petkevičiaus ir Leono Rogalskio ir spausdintus Vilniaus žurnale Dziennik Wileński 1806—1827. 1806 teisių fakultetan buvo įnešęs Project pour l'organisation de la faculté legale, 1820 siūlė įsteigti krašto teisės katedrą. Literatūros fakultete, kur pats dėstė itlų kalbą ir literatūrą, jis 1811—1817 ir 1827—1831 buvo dekanu. 1823—1824 filaretų byloje C. stengėsi kaltinamiesiems padėti, bet vėliau jau stengėsi prisiderinti prie globėjo Novosilcevo ir valdžią remiančio rektoriaus Pelikano reikalavimų. 1831 sukilimo metu jis jau jį smerkė. Universitetą uždarius, C. 1833—1838 tebedėstė kanonų teisę Vilniaus kunigų akademijoje. 1838 likvidavęs Vilniaus krašte įsigytąjį ūkį, grįžo Italijon.

J. Bieliński Uniwersytet Wileński III 1899—1900; *Mykolas Biržiška* Senasis Vilniaus universitetas 1940; *L. Janowski* Słownik bio-bibliograficzny uniwersytetu Wileńskiego 1939.

Capri senovės romėnų Capraca, Italijos sala Viduržemio jūros Neapolio įlankoje, 6,25 km ilgio, ligi 3 km pločio, 10,4 km² ploto. Augščiausioji viršūnė Monte Salaro 589 m nuo jūros lygio. Vidutinė žiemos temperatūra apie 10° C. Auga alyvos medeliai, vynuogės, apelsinai, citrinos, oleandrai, migdolai, orchidėjos. Apie 9500 vieti-

Capri

nių gyventojų (1953), besiverčiančių turistų aptarnavimu, žvejyba, daržininkyste. Turistų labai lankoma vieta. C. yra dvi prieplaukos: šiaurės krante Marina Grande, pietų krante Marina Piccola. 4 km į vakarus nuo Marina Grande yra 54 m ilgio, 30 m pločio, 15 m augščio, 16 m gylio Grotta Azzura — Mėlynoji Grota, į kurią galima įplaukti tik ramiai jūrai esant pro 130 cm augščio angą.

Spėjama, kad 1000 pr. Kr. pirmieji čia apsigyveno graikai. 26—37 po Kr. čia buvo imperatoriaus Tiberijaus rezidencija. Išliko senovės romėnų statybos griuvėsiai, jų tarpe Tiberijaus vilos.

I. Friedländer Capri 1938.

Capriccio (it., pr. caprice) iš lot. capra — ožka, ožiavimasis, įnoris, užgaida, kaprizas. Muzikoje reiškia nelauktų momentų pilną laisvą kompoziciją.

Capricornus žvaigždynas ž. Ožiaragis.

Caprifoliaceae ž. Šeivamedžiniai.

Caprimulgus ž. Lelys.

Caprivi Leo (1831–1899) Vokietijos kancleris. 1883—1888 viceadmirolas ir admiraliteto viršininkas. Nuo 1890 III 20 Vokietijos kancleris ir Prūsijos ministeris pirmininkas bei užsienių reikalų ministeris. C. mėgino geruoju gyventi su parlamentu, atsisakė nuo vad. „reptilijų fondo" (specialiųjų sumų spaudai papirkinėti) ir nuo įstatymo prieš socialistus. 1891 pasirašė prekybos sutartis su Austrija ir Rusija, kur sumažino muitus javams. Bet 1890 ir 1893 padidino karo biudžetą. 1892 atsisakė Prūsijos ministerio pirmininko pareigų, o 1894 X 26 buvo Vilhelmo II pašalintas iš kanclerių.

E. Eyck Das persönliche Regiment Wilhelms II 1948.

Caproni Giovanni (g. 1886) italų inžinierius, lėktuvų konstruktorius, 1910 sukonstruktavęs pirmą savo konstrukcijos lėktuvą ir tais pačiais metais įsteigęs bendrovę didžiuliams lėktuvams statyti. 1914 pastatė pirmą lėktuvą bombonešį „Ca 3". Po I pas. karo konstruktuodavo hidroplanus ir pritaikindavo bombonešius civiliniam susisiekimui.

Caprotina Iuno romėnų deivės Junonos pavadinimas. Jos garbei Romos moterys 7 liepos švęsdavo šventę Nonae Caprotinae.

Capsien senojo ir vidurinio akmens amžiaus kultūrinė grupė, pavadinta nuo vietovės Gafsa (senasis vardas Capsa) pietų Tunise, Afrikoje. C. kultūra yra daloma į senąjį ir naująjį C. Senasis maždaug atitinka vidurinio Europos Aurignacien periodą, o naujasis Solutreen ir Magdalénien periodus. C. kultūros išsiplėtimo centras buvo Alžiras ir Tunisas. Iš čia ji persimetė į pietų Europą.

Capua 1) Italijos Casertos provincijos miestas; 18.000 gyventojų (1952). Katedra, muzėjus.

2) Didžiausias Kampanijos miestas senovėje netoli nuo Volturno upės, 4 km nuo dabartinio C. miesto (1). Manoma, kad C. bus įkūrę 600 pr. Kr. etruskai. 312 pr. Kr. buvo nutiestas puikus kelias iš Romos į C. — Via Appia. C. buvo garsios gladiatorių mokyklos. Čia prasidėjo Spartako vadovaujamas vergų sukilimas. 59 pr. Kr. Cezaris įkūrė 20.000 romėnų koloniją. Iš romėnų laikų išliko termų, amfiteatro ir miestų sienų liekanų. Rasta oskų ir estruskų įrašų.

Capuana Luigi (1839—1915) italų poetas ir kritikas, psichologinės pasakojimo krypties atstovas. 1895—1915 literatūros profesorius Catanijoje. Išsp. Profili di donne 1878, Giacinta 1879, La sfinge 1892, Le paesane 1894, Teatro italiano contemporane 1895, Studi sulla letteratura contemporanea 1882—1887, Cronache letterarie 1899.

Capus Alfred (1858—1922) prancūzų rašytojas, dramaturgas. Išsp. Notre Jeunesse 1904, La Traversel 1920, Théâtre complet 1910—1913.

Caput (lot.) — galva, gyvybė, Senoje romėnų teisėje asmenybė, teisių ir prievolių subjektas.

Caput Serpentis ž. Gyvatės žvaigždynas.

Car Stanisław (1882—1938) lenkų teisininkas, pilsudskininkas. Keliais atvejais buvo teisingumo ministeriu, nuo 1933 seimo narys, nuo 1935 jo pirmininkas. Nuo 1923 redagavo teisės žurnalą Palestra, 1935 lenkų quasi konstitucijos autorius.

Carabidae vabalų (Coleoptera) šeima. Daugybė rūšių, pasklidusių visoje žemėje. Dieną C. slapstosi po akmenimis, po medžių žieve. Medžioja naktimis, minta vabzdžiais ir dvėsena, o augaliniu maistu retai.

Carabinieri ž. Karabinieriai.

Carabus L. Carabidae šeimos vabalų gentis. Daugumas ryškių metalinių spalvų. Lietuvoje didžiausias C. coriaceus L. juodas, C. cancellatus femonelis Geb., vadina-

mas džiogu, boba, bronziniu viršumi. C. nitens L. auksine nugara, C. clathratus randamas palose.

Caracalla (176—217 po Kr.) Romos imperatorius 211—217. Tikras jo vardas Bassianus, oficialusis — M. Aurelius Antoninus. Jo tėvui Septimijui Severui Eburacume (Yorke) mirus, sostą paveldėjo C. ir jo brolis Geta. 212 C. pats nužudė savo brolį, liepė iššudyti jo šalininkus ir pasigrobė visą valdžią. 216 pradėjo pulti partus, bet tiems vengiant kautynių, 216 — 217 žiemojo Edesoje. 217 IV 8 pretorionų prefekto Macrino sukurstytas, Julius Martialis C. nužudė. Romą C. pagražino milžiniškomis termomis (pirtimis) ir kitokiais pastatais.

Caracalla

Fr. Altheim Niedergang der Alten Welt 1952.

Caracallos termos (Karakalos pirtys), įrengtos Caracallos Romoje, užėmė 36.660 m² plotą. Jose buvo teatras, salės deklamacijoms, aikštės pasivaikščioti, bibliotekų salės,1600 marmorinių suolų pristatytas didžiulis baseinas, kur iš karto galėjo maudytis 3000 žmonių. Centre buvo mozaikuota ir dengta žemų skliautų didžiulė salė — Cella solaris. Ligi 537 jos buvo dar naudojamos. 847 sunaikino žemės drebėjimas.

Caracallos termos

Caracas Venecuelos sostinė, 9 km į pietus nuo La Guairos uosto, 980 m nuo jūros lygio, derlingame klonyje, kurį supa 2600 m augščio kalnai; apie 480.000 gyventojų (1953; 1930 — 155.000). Vidutinė metų temperatūra 22° C. 1722 įsteigtas universitetas, karo akademija, observatorija, keli teatrai, bulių kovų arenos, muzėjus, aerodromas. Bananų, kavos, kakavos, naftos gaminių, odų eksportas. Įkurtas 1567, greit pasidarė turtinga kolonijos sostinė, 1595 sunaikinta anglų, 1766 apiplėštas prancūzų. Per 1812 žemės drebėjimą sugriauta pusė miesto ir žuvo 12.000 žmonių. Kitas smarkus žemės drebėjimas buvo 1900.

Lietuvių esama kelių šimtų. Jie atvyko po 1947. Veikia Pasaulio Lietuvių Bendruo-

Caracas

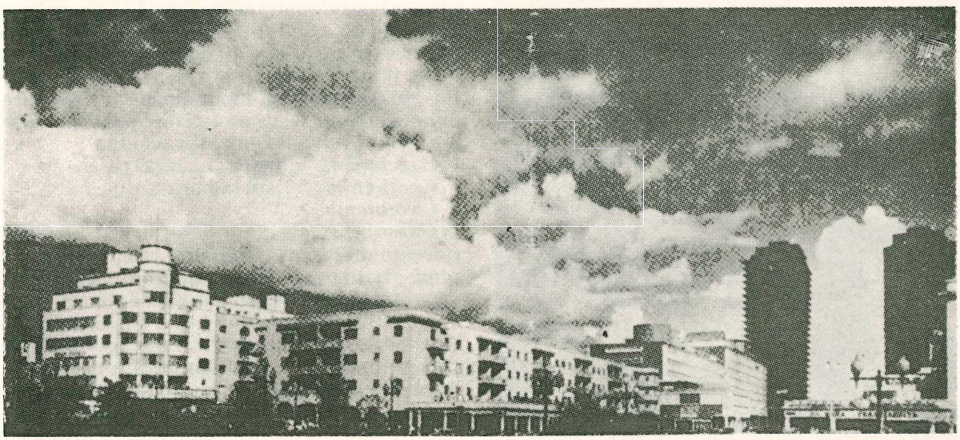

Caracas miesto centras

menės C. apylinkė, vargo mokykla, leidžiamas žurnalas Tėvų Kelias.

Caraci ž. Carraci (III t. 427 p.).

Caraffa, Carafa 1) Giovanni Pietro popiežius Povilas IV (1559—1559).

2) Vincentus (1585—1649) jėzuitų generolas. Jo veikalas Fascetto di mirra, iš lenkų vertimo, 1750 išverstas ir lietuviškai — Pedelis Miros.

Caran d'Ache (rus. karandaš — pieštukas) (1859—1909) prancūzų karikatūristas ir iliustratorius. Bendradarbiavo rusų ir prancūzų satyros žurnaluose. Tikroji pavardė Em. Poire.

Carangas Bolivijos Andų ugniakalnis, 6000 m augščio.

Caras (lot. caesar) daugelio slaviškų valstybių valdovų pavadinimas praeityje. 1547 Jonas Žiaurusis pasiskelbė Maskvos caru. Ilgainiui caro titulas paliko imperatoriaus žodžio sinonimu. 1724 Rusijoje Petras I greta caro titulo vartojo ir imperatoriaus titulą.

Carassius ž. Karpinės žuvys.

Caravaca Ispanijos miestas Murcios provincijoje. 22.000 gyv. (1953). Odų, popieriaūs ir vyno pramonė.

Caravaggio 1) Michelangelo (apie 1560—1610) italų tapytojas, vad. ir Merisi, Amerighi. Jis vėlyvojo baroko meną prisunkė natūralizmo. Kūrė buities scenas, mitologinių ir religinių siužetų paveikslus ir portretus. Žymesnieji kūriniai: Kortų lošikai, Šv. Matas su angelu, Šv. Magdalena, Madonna su rožiniu, keli autoportretai.

M. M. Caravaggio Aguonos

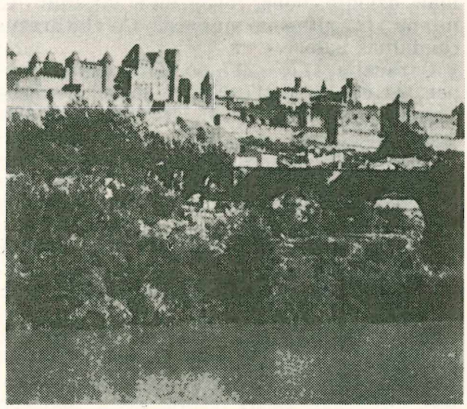

Carcassone pilis

2) Polidoro arba Caldara (1492—1543) italų menininkas, Rafaelio mokinys. Puošė namų fasadus Florencijoje ir Romoje, dekoravo Palazzo Lancelotti Romoje. Svarbesnieji paveikslai: Kristaus nukryžiavimas, Kristaus laidojimas. Jo paveikslų daugumas yra Neapolio, Romos, Vienos muzėjuose.

Carbo — anglis.

Carbonado, juoda deimanto rūšis.

Carbondale JAV Pennsylvanijos mst. į žiemv. nuo Philadelphijos. 16.000 gyv. (1950). Antracito kasyklos, kurioms išsisėmus, mažėja ir gyventojų skaičius.

Carborundum, karborundas — silicio karbidas, SiC, labai kietas junginys, vartojamas tekylėliams.

Carcassonne p. Prancūzijos miestas prie Aude upės ir Canal du Midi perkaso, tarp Toulouse (Tulūzos) ir Vidurželmio jūros; 38.000 gyv. (1952). Senamiestis upės deš. krante, augštumoje, apsuptas gerai išsilaikiusio dvigubo mūro su 53 kuorais ir daugiabokšte pilimi iš XI—XIII a. Išoris miesto mūras 1500 m ilgio. Žemutinė mst. dalis įkurta 1247 upės kair. krante. Iš kelių senų bažnyčių įdomiausia St. Nazaire. Sen. romėnų Carcaso, 418 užimtas vestgotų, 725 buvo užėmę saracėnai.

Carcharius glaucus ž. Ryklys.

Carchemis ž. Karkemišas.

Carcinoma ž. Vėžys.

Carco Francis (g. 1886), t. y. François Carcopino-Tusoli, prancūzų rašytojas ir poetas, bohemos bei padugnių gyvenimo vaizduotojas. Išsp. La Bohème et mon coeur 1912, Scènes de la vie de Monmartre 1919 (²1944), L'homme traqué 1922, François Villon 1927, Les hommes en cage 1936, Verlaine 1939, Mémoires 1942, La dame des mortes 1945, L'Équipe ²1951.

Carcopino Jérome (g. 1881) prancūzų istorikas, Sorbonos univ. profesorius,

1941—1942 Vichy vyriausybės narys. Išsp. Histoire de l'ostracisme athénien ²1934, Virgile et les origines d'Ostie 1919, Autour des Gracques 1928, Points de vue sur l'impérialisme romain 1934, La vie quotidienne à Rome 1939, Aspects mystiques du Paganisme romain. 1941.

Cardamine ž. Kartenė.

Cardamon ž. Elettaria Cardamon.

Cardano Hieronymus 1501—1576) italų filosofas, matematikas, filologas, astrologas ir gydytojas. Nuo 1534 matematikos profesorius Milane, 1547—1562 dėstė mediciną Padovos universitete, 1562—1570 Bolonijoje. 1571 išsikėlė į Romą, kur gyveno kaip popiežiaus pensininkas. Išleido Encomium Geometriae 1535, Practica Arithmeticae Universalis 1539, Exaereton Mathematicorum 1540—1545. Veikaluose De subtilitate rerum 1552 ir Opus novum 1570 nagrinėjo mechanikos problemas. Kaip gydytojas C. stengėsi būti nepriklausomas nuo Galeno, bet dažnai vaidindavo stebuklingo gydytojo vaidmenį. Kaip matematikas C. laikomas tikimybių teorijos pirmataku. Veikale Ars magnae seu de regulis algebrae 1545 pirmą kartą paskelbė kubinės lygties sprendimo metodą. C. įvedė skaičius, vėliau menamaisiais pavadintus. 1550 Bazelyje buvo išleisti C. veikalai — Opus novum de proportionibus, De regula Aliza.

Cardenas Lázaro (g. 1895) Meksikos politikas. 1934 — 1940 valstybės prezidentas. Vykdė žemės reformą ir nusavino anglų ir amerikiečių bendrovių naftos šaltinius. Kėlė švietimą. 1942—1943 karo ministeris.

Cardenas Kubos salos šiaurės pajūrio miestas; 40.000 gyv. (1951). Cukraus ir tabako eksportas. Cukraus rafinerijos bei odų dirbtuvės.

Cardiazolis pentametilentetrazolio patentinis pavadinimas. Vaistas, vartojamas širdies veiklai sustiprinti.

Cardiff pietv. Anglijos uostamiestis prie Taffo upės žiočių; 244.000 gyv. (1953). Akmens anglies eksporto uostas (ligi 25 milionų t per metus). Laivų statyklos, plieno ir geležies pramonė. Universitetas, inžinerijos mokykla, tautinis Wales muzėjus. XI a. pilis. 1940 vokiečių aviacijos apgriautas.

Cardinalis — kardinolas, kikilių (Fringilidae) šeimos nedidelių paukščių gentis. Turi kūgelio pavidalo snapą ir augštą kuoduką viršugalvyje. Gyvena Š. ir C. Amerikoje. Laikosi tankiuose miškuose. Žinoma 20 rūšių: jų paprasčiausi C. cardinalis, C. phoeniceus. Lengvai prijungsta.

Cardium plokštėtažiaunių (Lamellibranchiata) klasės moliuskų gentis, paplitusi Europos jūrų pakraščiuose.

Cardozo Benjamin Nathan (1870—1938) JAV teisininkas, Augščiausiojo teismo teisėjas. Išsp. The Nature of the Judicial Process 1921, The Growh of Law 1924, The Paradoxes of Legal Science 1928.

Carducci Giosuè (1835—1907) italų poetas, literatūros istorikas, romantizmo priešas, antikinio tautiškumo dvasios revoliucininkas respublikonas. 1860 — 1904 Bolonijos universiteto literatūros profesorius. 1876—1881 parlamento narys, 1881—1890 švietimo tarybos narys, 1890—1907 senatorius. 1906 gavo literatūrinę Nobelio premiją. Išsp. Inno a Satana 1865, Poesie 1871, Nuove poesie 1872, Satana e polemiche sataniche 1879, Odi barbare 1877—1889, Studi letterari 1874, Bozetti 1877, La poesia barbara nei secolo XV e XVI 1881, Storia filosofica della letteratura italiana 1897, Sritti e studi 1889 — 1909. Raštų rinkinys ²1944.

B. Croce La letteratura della Nuova Italia 3 leid. 1943.

Carducho arba Carducci 1) Bartolommeo (1560–1608) italų tapytojas, nuo 1585 dirbęs Ispanijoje. Paveikslai: Nuėmimas nuo kryžiaus, Paskutinė vakarienė (Prado muzėjuje Madride), Šv. Pranciškaus stigmatizacija.

2) Vincenzo (1578—1638) (1) brolis ir mokinys. 1585 drauge su broliu Ispanijon atvykęs, buvo karaliaus rūmų tapytoju. Bažnyčioms kūrė šventųjų bei religinių siužetų paveikslus. Parašė Dialogos de la pintura 1633.

Carduelis ž. Dagilis.

Carduus ž. Dagys.

CARE — Cooperative for American Remittances to Europe — 1946 JAV įsteigta nepelninė organizacija. C. siuntiniai (maisto, drabužių ir kt.) siunčiami į karo ir skurdo paliestus kraštus. Tremtiniai vak. Europos stovyklose gaudavo C. siuntinių.

Carey Henry Charles (1793—1879) JAV ekonomistas, iš laisvosios prekybos šalininko tapęs griežtu muitų apsaugos šalininku. Išsp. Principles of Political Economy 1837 — 1840, Principles of Social Science 1859, The Unity of Law 1878.

Caretta caretta jūrose gyvenąs vėžlys. Liemens ilgis ligi 1 m. Gyvena šiltesnėse jūrose. Deda apie 100 kiaušinių, iš kurių per 50 dienų išsirita jaunikliai. Minta įvairiais jūrų gyviais. Dėl savo ėdrumo kartais esti kenksmingas, nes belandydamas žvejų pastatytuose plaukiojamuose tinkluose, suėda ten įsivėlusias žuvis ir sudrasko pačius tinklus.

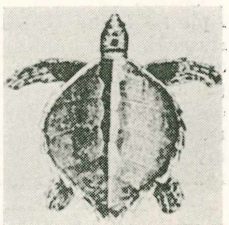

Caretta caretta

Carex ž. Viksvos.

Carfine Skotijos Anglijoje anglių rajono mstl. Prieš I pas. karą čia buvo lietuvių emigrantų centras — 1914 594 lietuviai.

Cary Arthur Joyce (g. 1888) anglų rašytojas, 1913—1920 anglų valdininkas Nigerijoje. Parašė romanų daugiausia iš Afrikos gyvenimo: Aissa Saved 1932, The African Witch 1936, Mister Johnson 1939, Power in Men 1939, Charley is my Darling 1940, A House of Children 1941, Herself Surprised 1941, Case for African Freedom 1941, To be a Pilgrim 1942, Moonlight 1945, Prisoner of Grace 1952.

Carya ((Hicoria Rafn.) riešutinių (Juglandaceae) šeimos gentis. Apie 17 skirčių Kinijoje, Indokinuose, Meksikoje. JAV savaime auga 14 skirčių, vad. hickory(amerikinis riešutmedis). Dideli medžiai. Vaisius riešutas. Mėginama auginti ir Europoje. C. o v a t a šiaurėtažievė hikorija (shagbark hickory) medis ligi 36 m augščio, 1,5 m skersmens. Mediena geros kokybės ir tinka padaryneï. Riešutai saldūs, valgomi. Indėnai iš jų gamina gėrimą, vadinamą „powhohiccora", iš kur ir augalo vardas Hicoria. C. p e c a n ligi 54 m augščio, ligi 3 m skersmens. Jo riešutai valgomi. Mediena mažiau vertinga. Savaime auga JAV vidurinėse valstybėse.

Cariama, kariama, seriema. Gervių šeimos maždaug pilkojo garnio didumo paukštis trumpu riestu snapu, apaugęs ilgais stačiais šeriaïs. Gyvena P. Amerikos stepėse. Nepaprastai greitų kojų, skardaus, už kelių km girdimo, balso. Dvi rūšys: C. c r i s t a t a palšos spalvos, juodais banguotais dryžiais išmargintu viršumi. Gyvena Brazilijoje, Paragvajuje. C. b u r m e ï s t e r i pilkai durpinės spalvos, gyvena Argentinoje.

Cariama cristata

Cariani (Busi) Giovanni (1508 — 1541) italų tapytojas, Giorgione mokinys ir šalininkas. Kūrė religinius paveikslus (Kristus neša kryžių) ir portretus.

Carica Caricaceae šeimos augalų gentis. Apie 20 rūšių. C. p a p a y a L. iš P. Amerikos žinoma kaip aguruočių medis Papaya arba Mamongmedis. Augalo sultyse yra papaino, baltymus virškinančio enzimo. Medis ligi 7 m augščio. Neprinokę vaisiai marinuojami acte. Sėklos vartojamos gardumynams. Dideliais kiekiaïs auginama atogrąžos ir padausio kraštuose.

Caricyn Rusijos miestas prie Volgos, bolševikmečiu pavadintas kruvinojo caro vardu — Stalingradu.

Caricyno Nepriklausomojoje Lietuvoje Raseinių aps. Kražių vl. Naujininkai, buvusi rusų pašto stotis prie Tauragės — Šiaulių vieškelio,, kurio ir kitos pašto stotys buvo maskoliškai pavadintos pvz. Neskučnoje, Milovidovo ir kt., perkeliant į Lietuvą rusiškų vietovių vardus. Nepriklausomojoje Lietuvoje vietovėms buvo grąžinti lietuviškieji vardaï, o bolševikinėje okupacijoje senoji carinė tradicija vėl atnaujinta.

Carillon iš senų laikų Europoje, ypač Olandijoje ir Belgijoje žinoma varpų muzika. Būna ligi 70 chromatiškai suderintų varpų. Skambinama ranka paspaudžiant klaviatūros tvarka sutvarkytas rankenas. 1922 IX 29 Kaune Karo Muzėjuje buvo įtaisytas C. iš 9 varpų. 1937 IX 7 pakeista 35 Kovų Varpais. Kiekvienam varpui buvo duotas istorinis vardas: Vilnius, Klaïpėda, Širvintos - Giedraičiai, partizanas - šaulys, Klaipėdos vaduotojas, Amerikos lietuviskovotojas. Tautinėse šventėse beï nuleidžiant ar pakeliant vėliavą prie Karo Muzėjaus, C. buvo skambinamas Tautos Himnas, giesmė Marija, Marija. C. skambino specialią C. mokyklą Belgijoje baigęs J. Vaičaitis.

Carina pietų dangaus žvaigždynas, seniau buvęs laikomas Argonautų Laivo žvaigždyno dalimi. Pirmą kartą Locaille's 1752 tiksliai apibrėžtas.

Caryophyllaceae ž. Gvazdikiniai.

Caryophyllaeus mutabilis Rud. kaspinuočių (Cestodes) būrio kirmėlė, žuvų vidurių parazitas.

Caryophyllus aromaticus L. Myrtaceae šeimos tikri gvazdikai iš Molukų salyno, auginami Antilų salyne ir P. Amerikoje. Išauga ligi 12 m augščio. Žiedo pumpurėliai vartojami prieskonims, aliejus vartojamas vaistams.

Caryota apie 10 rūšių palmių iš atogrąžų Azijos. Pvz. C. Urens L. dilginančioji palmė išauga ligi 15 m augščio. Mediena vartojama statybai, lapų plaušai virvėms, šepečiams, šluotoms, pintinėms, kupurėms.

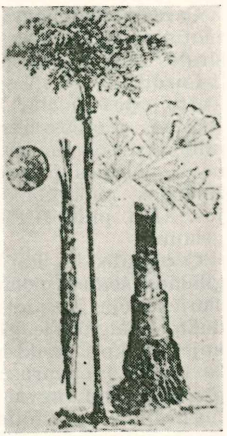

Caryota urens

Caritas — meilė, artimo meilė, gailestingumas.

Caritas Catholica. Labdaros veiklai įvairiuose kraštuose katalikų vyskupų vadovybėje imta kurti specialūs organai. 1924 Amsterdame suvažiavę įvairių kraštų karitatyviosios veiklos atstovai išrinko tarptautinį C. ko-

mitetą. 1928 C. konferencija Baselyje, popiežiaus Pijaus IX paraginta, pasivadino C. C. Tarybą sudaro 4 prezidiumo nariai ir Tarptautinis Komitetas, į kurį kiekvienas kraštas ir kiekviena specialioji organizacija siunčia po vieną atstovą. Prie komiteto veikia 6 specialios sekcijos, kurių įstaigos yra įvairiuose Europos kraštuose. 1930 C. C. savo globoje turėjo 29.000 įstaigų su 1.420.600 lovų ir 206.000 personalo. Be pastovių įstaigų, C. C. turi ir daugybę kilnojamųjų ir vietos reikalams įsteigtųjų punktų. Visoje C. C. veikloje dirba 350.000 seserų, 32.000 brolių vienuolių, 120.000 tarnautojų ir 6.500 savanorių patarnautojų.

Carlen Emilie ž. Flygare Carlen.

Carleton William (1794—1869) airių rašytojas. Žymiausias jo veikalas — Traits and Stories of the Irish Peasantry 1830 — 1832.

Carlgren Oskar Henrik (1865 — 1930) švedų zoologas, koralų, ypač aktinijų žinovas. Nuo 1906 švedų mokslų akademijos narys.

Carlyle Thomas (1795—1881) skotų kilmės anglų rašytojas, istorikas, filosofas. Baigęs mokslus, 1826—1834 gyveno ūkyje ir čia parašė Life of Schiller 1825, Sartor Resartus 1833 — 1834. Vėliau nusikėlė gyventi į Londoną ir čia parašė The History of French Revolution 1837, kuria įgijo originalaus rašytojo vardą. 1837 turėjo populiarių paskaitų apie vokiečių literatūrą, Europos kultūros laikotarpius ir kt. Po to išsp. Chartism 1839, Past and Present 1843, Oliver Cromwell's Letters and Speeches 1845, Later Day Pamphlets 1850, Life of John Sterling 1851. Paskiau išsp. savo didžiausią darbą The History of Frederick the Great 1858 — 1865. 1865 Edinbourgho universiteto rektorius. Jo kūrybai būdingi atvirumas, griežta moralė, nelankstumas ir netolerancija. Anglų raštijoje jis išsiskiria savo individualiu, stipriu stiliumi, plačia fantazija, įsigilinimu, dideliu humoru, skaudžiu sarkazmu. Raštų rinkinys išsp. 1896—1899.

Th. Carlyle

D. A. Wilson Life of C. 1923—1934; *O. Burdett* The Two C. 1930; *A. C. Tylor* C. et pensée latin 1937.

Carlisle š. Anglijos miestas prie Edeno upės; 68.000 gyv. (1952). XI a. pilis, kurios bokšte 1568 buvo uždaryta Maria Stuart. XIV a. katdra.

Carlsbad caverns — Carlsbado urvai, aptikti 1901 JAV New Mexico valstybėje. Ligi 1954 ištirta apie 56 km ilgio urvų, bet spėjama juos turint 200 km ilgio. Didžiausias urvas Big Room yra 1202 m ilgio, 188 m pločio ir 180 m augščio. 1930 C. C. paskelbti tautiniu gamtos apsaugos 20.000 ha parku. Lankytojų patogumui įrengtas keltuvas, išlyginti takai, įtaisyta elektros šviesa. Didžiausias stalagmitas Giant Dome yra 20 m augščio. Vienoje tuštumoje prie išėjimo angos veisiasi 7 rūšys šikšnosparnių, kurių ten gyvena keli milionai. Apie 95% visos urvo erdvės yra neaktyvi, nes pro tuštumų lubas vandeniui nesisunkiant, stalagmitai ir stalaktitai nesiformuoja. Geologai apskaičiuoja, kad C. C. susiformavo

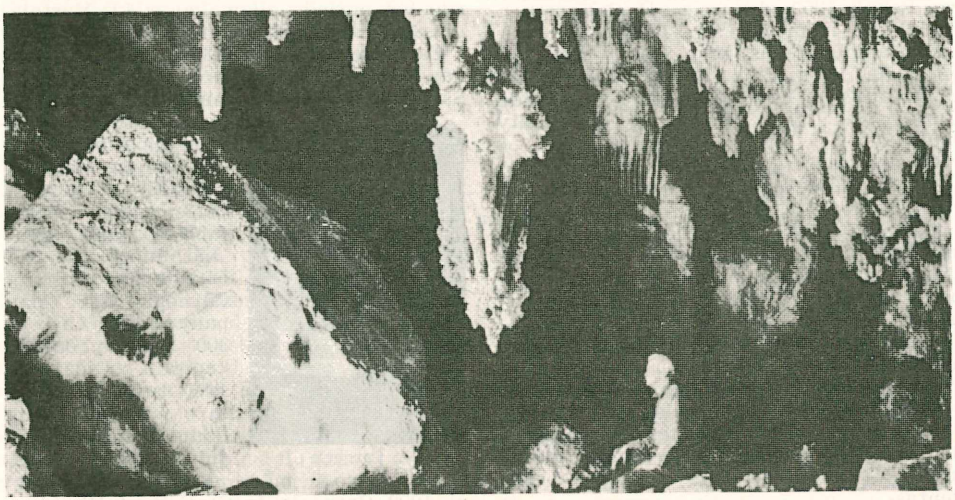

Carlsbado urvas

prieš milionus metų, vandeniui ištirpinus apatinius kalkakmenių klodus.

Carlsson Oskar (g. 1889) švedų istorikas, Lundo universiteto profesorius, reformacijos laikų tyrinėtojas, švedų mokslo akademijos narys. Išsp. Sveriges historia till vara dagar 1941, Lunds domkyrkas historia 1946.

Carlton Nottinghamo Anglijoje priemiestis, 34.000 gyventojų (1951).

Carludovica Cyclanthaceae šeimos į palmes panašūs augalai. Vardas duotas Ispanijos karaliui Karoliui IV ir jo žmonai Liudvikai pagerbti. C. palmata Ruïz. et Pav. auga Naujojoje Granadoje, vadinama Panamos palme. Iš C. lapų daromos skrybėlės.

Carmagnola Francesco Bussone (1390 — 1432) kilęs iš valstiečių italų kondotjeras, iškilęs Milano kunigaikščio F. M. Visconti kariuomenėje, jai vadovaudamas nugalėjęs genoviečius ir šveicarus. 1425 persimetęs į Veneciją, sumušė to paties Visconti kariuomenę. Paskiau jai pralaimėjęs, veneciečių buvo nugalabytas.

Carmagnola Didžiosios prancūzų revoliucijos daina, sukomponuota 1792, paėmus Carmagnolos miestą, ir nukreipta daugiausia prieš karalienę Mariją Antoinettę. Kartu buvo dainuojama ir šokama.

Carman 1) Harry James (g. 1884) JAV istorikas. Nuo 1931 Columbia universiteto profesorius, 1943–1950 Columbia College dekanas. JAV katalikų istorikų veikėjas. Išsp. Social and Economic History of the United States 1930—1932, Agricultural Reformer 1947, History of the United States 1932, Lincoln and the Patronage (drauge su H. Luthinu), History of the American People 1952 (drauge su H. C. Syrettu).

2) William Bliss (1861—1929) Kanados anglų poetas. Išsp. Songs from Vagabundia 1894—1901, Ballads and Lyrics 1923, Talks on Poetry and Life 1926, Wild Gardens 1929, The Making of Personality 1908.

Carmarina Duobagyvių (Coelenterata) tipo hidroidinė medūza. Gyvena šiltose jūrose.

Carmen (isp.) — moterų vardas. G. Bizet opera. Iškilmių progos eilėraštis, daina.

Carmen Sylva rumunų karalienės Elzbietos (1843 — 1916) literatūrinis slapyvardis.

Carmenta, Carmentis romėnų deivė, gimdančiųjų moterų globėja. Jos šventykla buvo Romoje prie Porta Carmentalis.

Carmona Oscar Antonio de Fragoso (1869—1951) 1926 nuvertęs Portugalijos demokratinę vyriausybę portugalų maršalas (1947) ir 1935—1949 valstybės prezidentas.

Carnaco menhirai naujojo akmens amžiaus ir ankstyvojo žalvario amžiaus akmenų sustatytos alėjos Prancūzijos Morbihano departamente Bretanijoje ir yra patys žymiausieji megalitinės kultūros paminklai vakarų Europoje. Dar yra išlikę 2730 C. M. Sprendžiama, kad C. M. buvo žymi kulto vietovė.

Z. le Rouzic Les monuments mégalitiques de Carnac et de Locmariaquer 7 leid. 1935.

Carnalitas, karnalitas — rombipiramidinis mineralas $KCl \cdot MgCl_2 6H_2O$. Baltas arba rausvas. Svarbi kalio druska. Randamas šiaurės Vokietijoje.

Carnap Rudolf (g. 1891) vokiečių filosofas, neopozityvizmo srovės atstovas. Nuo 1936 dirba Chicagos universitete. Išsp. Der Raum 1922, Scheinprobleme in Philosophie 1928, Logische Syntax der Sprache 1934, Foundations of Logic and Mathematics 1939, Introductions to semantics 1942, Formalization of Logic 1943, Meaning and Necessity ²1948, Logical Foundations of Probability 1952, The Continuum of Inductive Methods 1952.

Carnarvon George Edward (1866 — 1923) anglų archeologas, drauge su kitais 1922 aptikęs Egipte Tut-Ank-Ammon'o, arba Tutankamono, kapą. 1906 kasinėjo Tebuose, dirbo drauge su H. Carteru Asasifo klonyje netoli Derel Bahri šventyklos. 1908 atkasė XVIII-sios dinastijos princo kapą. Vėliau kasinėjo Karalių klonyje. Išsp. Five Years Exploration at Thebes 1912.

Carnarvon Anglijos C. grafijos administracinis centras. 9300 gyventojų (1952). Gerai išlikusi pradėta 1283 statyti pilis.

Carnauba vaškas, gaunamas iš Brazilijoje augančios Carnauba palmės. Jo sudėtin įeina cerotininė bei karnaubos rūgštys, cerilo bei miricilo alkoholiai ir kt. Vartojamas grindžių vaškui gaminti.

Carnegie Andrew (1835—1919) Amerikos kapitalistas filantropas. 1848 atvyko iš Skotijos į JAV. Pasinaudojęs 1861—1864 karu, susikrovė medžiaginio turto. Įsteigęs bėgių fabriką, garvežių fabriką, 1873 plieno bėgių fabriką, tapo plieno „karaliumi". 1899 Pittsburghe įkurtoje Carnegie Steel Company C. dalyvavo su 300 milionų dolerių kapitalu. Didžiausią savo turtų dalį, ligi savo mirties 333 milionus dolerių, C. sudėjo į įvairias fundacijas mokslo ir labdaros tikslams. Jis įkūrė 1902 Carnegie Institution of Washing-

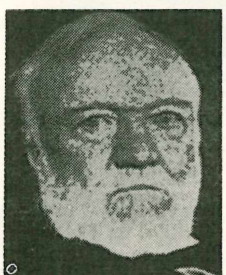

A. Carnegie

ton su 10 milionų kapitalo mokslo ir meno remti, išradimų skatinti, 1905 Carnegie Foundation for the Avancement of Teaching su 10 milionų kapitalu švietimu ir auklėjimu rūpintis ir augštųjų mokyklų nusipelniusių profesorių remti. 1910 skyrė 10 milionų fondą Carnegie Endowment for International Peace — priemonių studijoms taikai tautų tarpe palaikyti. 1911 įsteigė Carnegie Corporations of New York suaugusiųjų švietimui remti, bibliotekininkams profesionalams ruošti, viešosioms bibliotekoms kurti, kurių ir buvo įkurta 2800. 1913 paskyrė 1,5 miliono dolerių Hagos Taikos Rūmams ir 10 milionų dolerių Tarptautiniam Taikos Institutui Haagoje. 1895 įsteigė Pittsburghe Carnegie Institute su milžiniška biblioteka ir mokslo muzėjais. Institutas nuo 1899 ruošia įvairias mokslo ekspedicijas. 1904 C. lėšomis buvo įkurta Mount Wilson observatorija.

Išsp. Triumphant Democracy 1886, Gospel of Wealth 1900, Autobiography 1920.

F. M. Lester Forty Years of C. Giving 1941.

Carnegie Hall A. Carnegie 1891 įsteigtas New Yorke teatras, kuris talpina 3000 klausytojų. Į šį teatrą koncertuoti patenka tik gerų kvalifikacijų menininkai. 1930 per D. L. K. Vytauto minėjimą koncertavo lietuvių jungtinis choras (dirigentas kompozitorius J. Žilevičius). Kelis kartus koncertavo pianistas V. Bacevičius, Čiurlionio ansamblis (A. Mikulskio vadovaujamas), Agirdas Brazis, Dainavos ansamblis (St. Sodeikos vadovaujamas), Baltijos tautų simfoninės muzikos koncertas, J. Kačinsko vadovautas, lietuvių kompozitorių veikalus griežiant.

Carneolas, karneolas — rausvas mineralas, chalcedono atmaina.

Carnival ž. Karnavalas.

Carnivora galudai, plėšrieji, skerdikai. Žinduolių būrys, daugiausia besimaitinąs kitų stuburinių mėsa ir krauju. C. yra kilę iš eoceno laikotarpyje gyvenusių Creodonta žinduolių grupės.

Carnot 1) Lazare Nicolas (1753—1823) politinis prancūzų revoliucijos, konsulato ir imperijos meto veikėjas. Liudviko XVI laikais buvo karo inžinierius, pasižymėjęs veikalais Essai sur les machine 1784, Sur l'utilité des places fortes à la frontière. Dėl karo ministeriui įteikto memorialo 1788 buvo uždarytas kalėjime Bethune. Kelis memorandumus jis įteikė ir konstituantai. 1791 legislatūros narys, 1792 konvento narys. 1793 I gynimo komiteto narys, 1793 III šiaurės armijos komisaras. 1793 VIII 14 stojo į Comté du Salut Public, kur jam buvo pavesta kariuomenės organizacija. Ligi 1795 III 5 buvo du kartus karo ministeriu ir vyriausiuoju kariuomenės vadu. Jis sudarė 14 armijų. 1795 išrinktas direktoriumi. Sužinojęs, kad kiti trys direktoriai — Barras, Reubell ir La Revellière— nori jį kaltinti rojalizmu, C. pabėgo į Šveicariją, o iš ten į Vokietiją.

Bonaparte pasikvietė jį grįžti ir paskyrė karo ministeriu (1800 IV), bet C. negalėjo su juo susigyventi ir ministerio pareigų atsisakė. 1802 III tapo tribūnato nariu, kur priešinosi konsulato ligi gyvos galvos ir imperijos projektams. 1814 C. pats pasisiūlė talkon Napoleonui. Būdamas ištikimas savo respublikinėms pažiūroms, C. drąsiai kovojo su prasidėjusia reakcija ir išleido brošiūrą (Mémoire adressé à S. M. Louis XVIII, roi de France), kur gynė revoliucionierių darbą ir kėlė aikštėn karaliaus bei karalininkų klaidas. Grįžęs iš Elbos, Napoleonas paskyrė jį vidaus reikalų ministeriu ir davė jam grafo titulą. C. ligi galo rėmė Napoleoną ir, laikinosios vyriausybės narių išrinktas, mėgino neįleisti sąjungininkų į Paryžių. 1815 VII 24 karaliaus dekretu C. buvo ištremtas iš Prancūzijos. Išsp. Réfléxions sur la métaphysique du calcul infinitésimal 1797, Géometrie de position 1803, Principes fondamentaux de l'équilibre et du mouvement 1803, De la défense des places fortes 1810, Opuscules poétiques 1820, Télémaque dans l'ile de Calypso 1822.

H. Carré Le Grand C. I, 1950.

2) Marie François Sadi (1837—1894) Prancūzijos respublikos prezidentas. Baigė École Polytechnique ir École des ponts et chaussées. 1870 laikinoji vyriausybė jį paskyrė Seine Inférieure departamento prefektu ir respublikos komisaru trims departamentams. Havre fortifikacijų planus sudarė. 1871 II 8 išrinktas į tautinį susirinkimą, jis balsavo prieš Frankfurto taiką. 1876 parlamento atstovas, 1880 IX — 1881 XI viešųjų darbų ministeris Ferry kabinete ir 1885—1887 Brissono kabinete. 1883 — 1885 parlamento vicepirmininkas, 1887 išrinktas respublikos prezidentu, 1894 VI 25 buvo nužudytas Lyone italų anarchisto Caserio.

E. Zévort La présidence de S. C. 1901.

3) Nicolas Léonard (1796—1832) prancūzų fizikas, Lazare Nicolas (1) sūnus. Veikale Réfléxions sur la puissance motrice du feu et les machines propres à developper cette puissance 1824 davė antrojo termodinamikos principo pagrindus, nagrinėdamas ciklines atmainas.

K. Šliūpas Antrasis termodinamikos dėsnis — Technika 1925 N 2.

Carnutum senovės romėnų tvirtovė prie Deutsch-Altenburgo ir Petronello Žemutinėje Austrijoje, kurioje gyveno Panonijos provincijos valdytojas. Pro C. ėjo žymus gintaro prekybos kelias iš Baltų (Aisčių) į p. Europą. Pastaruoju metu vykdomi kasi-

nėjimai ir randama daug romėnų laikų liekanų. Baltų ryšiai su Panonija yra pagrįsti archeologiškai: Lietuvoje surasta I a. pabaigos ir II a. pradžios panoniškosios kilmės sparninių segių, o pačiame C. — baltiškų akinių segių.

W. Heydendorff Carnutum 1947; *J. Puzinas* Die Flügelfibeln in Litauen und ihre Bedeutung für die Handelsgeschichte — Festschrift E. Wahle 1950.

Caro 1) Elme Marie (1826—1887) prancūzų filosofas, 1864—1885 Sorbonos universiteto profesorius, nuo 1874 Académie Française narys. Išsp. Le mysticisme au XVIII siècle 1854, Le matérialisme et la science 1868, Le pessimisme au XIX siècle 1878, George Sand 1887, Mélanges et portraits 1888.

2) Jakob (1836—1904) žydų kilmės istorikas, nuo 1869 Vroclavo universiteto profesorius. Išsp. Geschichte Polens 1863—1875.

Carolina — Constitutio Criminalis Carolina santrumpa. Imperatoriaus Karolio V 1532 paskelbtas baudžiamasis kodeksas. Išgarsėjęs bausmių žiaurumu.

Carolina ž. North Carolina ir South Carolina.

Caron Antoine (1520—1595) prancūzų tapytojas, Kotrynos Medici rūmų tapytojas. Jo paveikslų yra Louvre.

Caroni P. Amerikos upė Venecueloje Orinoko dešinysis intakas; 600 km ilgio, išteka iš Brazilijos pasienio augštumų, turi daug smarkėtakių ir slenksčių. Žemupys tinka laivybai.

Caro vartai rytų apeigų (pravoslavų) bažnyčiose altoriaus vartai, arba durys, pro kuriuos šventikas išeina prie altoriaus. C. simbolizuoja dangaus vartus. Pro juos pasauliečiams vaikščioti draudžiama.

V. Carpaccio: Jaunas riteris

Carpaccio, Carpaggio Vittore (apie 1460 — 1526) italų menininkas, piešęs daugiausia istorinių siužetų mitologinius ir šventųjų paveikslus. Jo paveikslų ramios, jaukios ir švelnios spalvos. Svarbesni paveikslai: Šv. Uršulė (9 paveikslai), Šv. Jeronimas, Jaunasis riteris.

Carpeaux Jean (1827 — 1875) prancūzų skulptorius. Meną studijavo Paryžiuj ir Romoje. Jo kūriniai pasižymi ryškumu, didele jėga ir nepaprastu grakštumu. Žymesnieji kūriniai: Ugolino, Flora, Šokis, Luxembourgo parko fontanas. Sukūrė ir daug biustų.

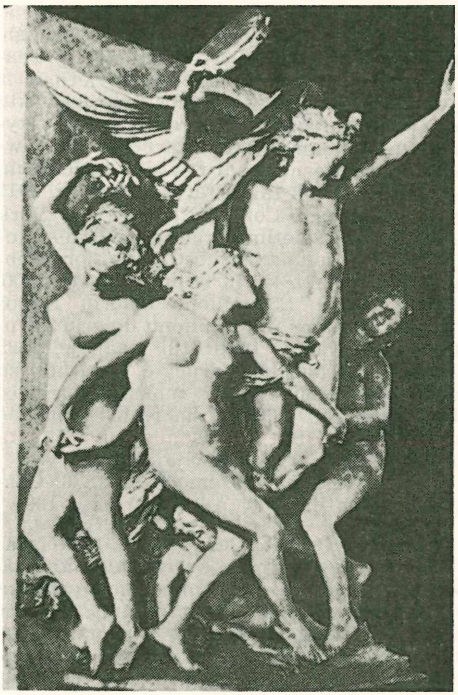

J. B. Carpeaux Šokis

Carpe diem (lot.) posakis iš Horacijaus odų — skink dieną, taigi ją gerai leisk.

Carpentaria ž. Karpentarija.

Carpenter 1) Edward (1844—1929) anglų rašytojas ir filosofas, anarchistas ir mistikas. Buvo Whitmano Blakės bei indų filosofų stiprioje įtakoje. Dirbo pramonės įstaigose, nuo 1881 vertėsi daržininkyste. 1883—1902 išleido savo poemų seriją Towards Democracy. Išsp. Civilization; Its Cause and Cure 1889, Loves Coming Age 1896, The Art of Creation 1904, The Drama of Love and Death 1912, My Days and Dreams 1916, The Story of My Books 1916, Pagan and Christian Creedes, their Origin and Meaning 1920, The Psychology of the poet Shelley 1925.

2) Francis Bicknell (1830—1900) JAV tapytojas, daugiausia piešęs portretus. Žymiausieji paveikslai — Lincoln, Išlaisvinimo paskelbimas.

3) John Alden (g. 1876) JAV kompozitorius, kuriąs prancūzų impresionistų įtakoje. Sukūrė baletus Krazy Kat 1921, Skyscrapers 1926, The Birthday of the Infanta 1920, orkestrui suitą Adventures in a Perambulator 1915, smuikui koncertų, 1937, dainų.

4) Mary (1807—1877) anglų filantropė ir pedagogė. Jos iniciatyva buvo organi-

zuojamos prieglaudos apleistiems vaikams, mokyklos mažamečiams nusikaltėliams ir gatvės vaikams.

Carpi Italijos miestas Modenos provincijoje. 38.000 gyventojų (1952). XVI a. pilis, tvirtovės liekanos. Šilko pramonė.

Carpine Giovanni (1200–apie 1252) pranciškonų vienuolis, misininkas. Popiežiaus Inocento IV siųstas pas totorius jų nuo krikščioniškų kraštų puldinėjimų atkalbėti. 1245—1247 per Ukrainą buvo pasiekęs net Karakorumą ir Džungariją, o grįžo per Kijevą ir Lietuvą. Kad ir nepasiekęs savo misijos tikslo, savo kelionę aprašė knygose Liber Tartarorum ir Historia Mongolorum quos nos Tartaros apellamus, kurių dalis pirmą kartą buvo išsp. 1473, o visas kelionės aprašymas 1839. Šiose knygose C. pirmas davė tikslių žinių apie to laiko totorius.

Carpinus ž. Skroblas.

Carpodacus ž. Sniegena raudongalvė.

Carpophagidae karvelių šeima. Daugiausia laikosi medžio šakose. Apie 200 rūšių atogrąžos kraštuose.

Carr Edward Hallet (g. 1892) anglų diplomatas ir rašytojas. 1922—1936 užsienio reikalų ministerijoje. Nuolaidų politikos rėmėjas. Profesorius College of Wales. Išspausdino The Romantic Exiles, K. Marx 1934, M. Bakunin 1937, A Study in Fanaticism 1937, Twenty Years Crisis 1939, Conditions of Peace 1942, Studies in Revolution 1950, German Soviet Relations 1951, The Bolshevik Revolution 1951—1953.

Carracci 1) Agostino (1557 — 1602) italų menininkas. Su savo broliu Annibale ir brolėnu Lodovico darė freskas Bolonijoje ir Palazzo Farnese Romoje. Dekoravo Palazzo del Giardino Parmoje. Sukūrė keletą šimtų vario raižinių.

2) Annibale (1560—1609), Agostino (1) brolis. Padaręs daug freskų Bolonijoje, 1595 išvyko Romon, kur Raffaelio įtakoje piešė paveikslus — Kristus su apaštalais, Marijos žengimas dangun, Santa Maria del Popolo, Kristus ir samaretės.

3) Lodovico (1555 — 1619) italų menininkas. Mokėsi Bolonijoje, Florencijoje, Parmoje, Mantovoje iš žymių to meto menininkų. Grįžęs į Boloniją, su brolėnais Agostino ir Annibale įkūrė mokyklą. Jo paveikslai: Madona, Jonas Baptistas, Šv. Jeronimas, Šv. Cecilija, Šv. Benediktas.

Carranza 1) Bartolomé (1503—1576) ispanų domininkonas, 1554—1557 vizitatorius Anglijoje, 1557 inkvizitorius Olandijoje, nuo 1559 Toledos arkivyskupas. Išsp. Commentarios sobre el catechismo cristiano 1558, Summa conciliorum et pontificium 1546.

2) Venustiano (1859 — 1920) 1917 — 1920 Meksikos prezidentas, kuris I pas. karo metu laikėsi griežto neutraliteto. 1920 generolo Obregono šalininkų nužudytas.

Carrara šiaurės Italijos miestas Apuos Alpių klonyje, 7 km nuo Ligurijos įlankos. 28.000 gyventojų (1953). Plačiai žinomas dėl balto marmoro laužyklų, kur 400 skaldyklose jo per metus išimama apie 300.000 tonų. C. marmoras vartojamas skulptūros kūriniams. Daugumas C. gyventojų verčiasi marmoro pramone. Veikia skulptūros akademija, muzėjus, kelios marmoro dirbinių amatų mokyklos.

Carré (pr.) ketvirtainis, kvadratas. Ketvirtainiškai sustatytas kariuomenės dalinys.

Carrel Alexis (1873–1944) prancūzų chirurgas. 1903—1906 dirbo Chicagos universiteto laboratorijoje, 1906—1939 New Yorke Rockefellerio institute — Institute for Medical Research. Pasižymėjo gyvulių kraujo indų ir organų transplantacija bei kraujo transfuzija. Už darbą Suture of Blood, Vessels and Transplantations of Organs gavo 1912 Nobelio medicinos premiją. Išsp. Man the Unknown 1935, su Lindbergu The Culture of Organs 1938, Reflections on Life, La prière 1944.

Carreño de Miranda Juan (1614—1685) ispanų tapytojas; Velasquezo mokinys ir padėjėjas, nuo 1660 karaliaus tapytojas. Paliko daug portretų, primenančių Velasquezo ranką, ir todėl kartais šiam priskiriamų, religinių paveikslų Toledo ir Madrido katedrose.

Carrère John Merven (1858—1911) JAV architektas, nuo 1882 dirbęs New Yorke su Thomasu Hastingsu. Svarbiausieji jo pastatai: New Yorko Public Library, Manhattano tiltas, Carnegie Institution Washingtone, D. C. Rotušės Portlande, Me. ir Patersone, N. J. Yale Memorial Building New Havene, Conn. Buvo vienas iš steigėjų Fin Arts Federation ir Art Commission New Yorke.

Carriera Rosalba (1675—1757) italų tapytoja, portretininkė. Savo darbo pasteliniais portretais (labiausiai Venecijos diduomenės ponių) įsigijo didelės menininkės vardą. Gi iš tikrųjų buvo rokoko gadynės „elegancijos ir pudros" reiškėja. Jos darbų daugiausia Dresdeno galerijoje: 157 pasteliniai portretai ir 17 miniatiūrų.

Carrière Eugène (1849—1906) prancūzų tapytojas ir litografas, impresionistinės—ekspresionistinės krypties; jautrių ir švelnių šeimos, motinystės gyvenimo scenų ir psichologinių portretų autorius. Labai savotiškas C. kaloritas ir meninės priemonės: pilksvomis spalvomis darytos scenos ir portretai minkštaformiai. Geriausi jo kūriniai yra Luxembourgo muzėjuje Paryžiuje: Poeto Verlaine portretas 1891, Motinystė

1892, Pabučiavimas. Žinomi ir Musseto ir Daudeto, Rodino, Verlainės portretai.

Carrington Richard Christophe (1826 — 1875) anglų astronomas. Pasistatydino nuosavą observatoriją. Nustatė saulės dėmių judėjimą ir saulės sukimosi greitį. Išspausdino Observations of the Spots on the Sun from 1853—1861, 1863.

Carrol 1) John (1735—1815) Baltimorės pirmasis katalikų vyskupas ir nuo 1808 arkivyskupas. Įsteigė Georgetowno kolegiją.

2) Lewis (1882 — 1892) anglų rašytojo ir matematiko Ludwige Charles Dodgsono slapyvardis. Išsp. Euclid and His Modern Rivals 1879, bet išgarsėjo vaikų literatūra: Alice's Adventures in Wonderland 1865, Through the Looking-Glass and What Alice Found There 1872. Abi apysakaitės žinomos vardu — Alice in Wonderland.

Carstens Asmus Jacob (1754—1798) danų tapytojas, iš Kopenhagos persikėlęs į Vokietiją ir nuo 1790 buvęs Berlyno akademijos profesorius. Turėjo įtakos vokiečių istorinei tapybos mokyklai. Paliko daug portretų.

Carta del lavoro (it.) — darbo charta. Italijos fašistų tarybos 1927 IV 21 paskelbtas įstatymas, nustatęs darbo, gamybos, darbininkų, darbdavių bei jų organizacijų reikalus valstybėje ir jų tarpusavius santykius.

Cartagena 1) P. Ispanijos miestas, karo tvirtovė ir uostas; 115.000 gyventojų (1953). Miesto viduryje 70 m augščio uolos kalva su sena pilimi. Uostas turi 600 ha; šalia jo karo uostas Darsena su dideliais dokais, arsenalu, torpedų fabriku ir kt. karo laivyno įtaisymais. Jūrų mokykla, navigacijos technikumas, XIII a. gotikos katedra, muzėjus, povandeninių laivų mokykla. Švino ir geležies rūdos tirpyklos. C. įkūrė 225 pr. Kr. Hasdrubalas, nuo 109 pr. Kr. romėnų (Carthago Nova), VIII—XIII a. maurų. Nuo 1953 JAV karo laivyno bazė. 1873—1874 C. buvo ispanų respublikonų revoliucijos centras.

2) Kolumbijos uostas, 120.000 gyventojų (1953), vadinamas „Vakarų Indijos Karaliene", kanalu sujungtas su Magdalenos žemupiu. Pro C. išvežama: cukrus, ryžiai, tabakas, nafta, auksas, platina. Įkurtas 1533, greit pasidarė pirmaeiliu ispaniškosios Amerikos miestu. 1585 apiplėštas ir sudegintas anglų (Drake), 1697 išsipirko iš prancūzų piratų, 1741 atlaikė anglų apsiaustį, 1821 užimtas sukilusiųjų kolumbiečių.

Cartago 1) Kostarikos (Costa Rica) miestas, 1417 m nuo jūros lygio; 15.000 gyventojų (1953). Įkurtas 1563, šalies sostinė, kol 1821 sunaikino žemės drebėjimas.

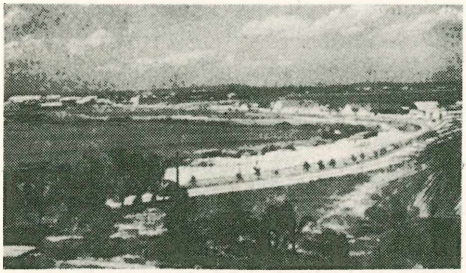

Cartagenos turistų uostas Kolumbijoje

Kelis kartus skaudžiai nukentėjo nuo Irazu ugnikalnio. Čia yra C. Amerikos arbitrinio teismo būstinė.

2) Kolumbijos miestas į vakarus nuo Bogotos. 23.000 gyventojų (1950). Kavos, kakavos, tabako, mėsos konservų eksportas. Įkurtas 1540.

Cartai Klaipėdos aps. piliakalnis, vietos žmonių vadinamas Pilalė. Kairėje Akmenos (Dangės) upės pusėje.

Cartailhac Édouard Philippe Émile (1845—1921) prancūzų archeologas. Tulūzos gamtos muzėjaus direktorius, 1906—1920 Tulūzos universiteto antropologijos profesorius. Laikomas proistorės mokslo kūrėju Prancūzijoje. Išsp. Les âges préhistorique de l'Espagne et le Portugal 1887, La France préhistorique 1889, Les grottes de Grimaldi 1912, La caverna d'Altamira 1908.

Carte Blanch (pr.) balto popieriaus lapas su parašu to, kuris ką įgalioja — taigi nesąlyginis įgaliojimas.

Cartellieri Alexander (g. 1867) vokiečių istorikas, Jenos universiteto profesorius. Išsp. Philipp II August von Frankreich 1899 — 1922, Weltgeschichte als Machtgeschichte 1927—1941.

Carter Howard (1873—1939) anglų archeologas. 1907—1923 Tebų nekropolyje atkasė daugelio faraonų kapus: Amenhotepo I, Tutmosio, karalienės Hatšepsut ir 1922 gausų radiniais Tut-Anchamono kapą. Išspausdino The Tomb of Tut-Anch-Amen 1923—1933.

Cartesius ž. Descartes.

Carthago ž. Kartagina.

Carthamus tinctorius L. iš rytų Indijos. Compositae šeimos vienametis augalas, ligi 60 cm augščio. Auginamas Egipte, Persijoje (Irane), Amerikoje ir Europoje Flores carthami gaminti. Jie žinomi vardu safloras ir vartojami šilkiniams ir kitiems audiniams geltonai arba raudonai dažyti. C. dažai (kartaminas) vartojami pudroms ir šafrano surogatui gaminti. Egipte iš C. sėklų spaudžiamas valgomasis ir degamasis aliejus.

Cartier Jacques (1491 — 1557) prancūzų jūrininkas atradėjas. 1534 vadovavo ekspe-

dicijai į Š. Ameriką, ištyrė New Foundlandą, Šv. Lauryno upės baseiną ir rytų Kanadą, kur 1541 įkūrė prancūzų koloniją, betgi kuri dėl žiemos šalčių negalėjo išsilaikyti.

S. Martin J. C. 1938.

Carton de Wiart Henry Victor (1869 — 1951) belgų politikas, rašytojas, parlamento atstovas ir keliais atvejais ministeris. 1920—1921 ministeris pirmininkas. 1928—1935 Belgijos atstovas Tautų Sąjungoje. Krikščionių demokratų partijos steigėjas. Išsp. La cité ardante 1905, Les Vertus bourgeoises 1916, La politique de l'honneur 1917, Marguerite d'Autriche 1935, Terres de Débats 1942, Souvenirs politiques 1878—1918, 1948.

Cartuoche (pr.), it. cartoccio. Architektūroje vartojamas fasadams puošti specialus gėlių bei simbolinių figūrų ornamentas apie kurį nors užrašą.

Cartwright 1) Edmund (1743—1823) anglų mechanikas. 1784 pradėjo konstruktuoti mechaniškas audžiamas stakles, kurioms 1786 gavo patentą. Jo staklės XIX a. pradžioje visai išstūmė rankines stakles ir davė pradžią modernei tekstilės pramonei. 1790 C. išrado ir vilnų karšiamąją mašiną.

2) Thomas (1535—1600) anglų puritonų vadas, davęs nuostatus presbiterionų bažnyčiai. Už veiklą prieš anglikonų bažnyčią buvo kalinamas ir ištremtas.

Carum ž. Kmynas.

Carus Marcus Aurelius — Romos imperatorius 282—283 po Kr. Kilęs iš Ilirijos pretorionų gvardijos viršininkas. Imperatorių Probą nužudžius, kareivių buvo paskelbtas imperatoriumi. Sumušė sarmatus prie Dunojaus, žygiavo į Mesopotamiją prieš persus. Paskiau buvo savo paties kareivių nužudytas.

Carus Paul (1852—1919) JAV filosofas, monistas. Daug metų leido Monistą. Išsp. Fundamental Problems 1889, The Religion of Science 1893, The Gospel of Buddha 1900, The History of the Devil 1900, The Principle of Relativity 1913.

Caruso Enrico (1873—1921) italų dainininkas, garsusis tenoras. Nebaigęs konservatorijos, 1895 pradėjo dainuoti Neapolio operoje. 1899 — 1903 Petrapilio ir Buenos Aires operoje. 1904 — 1921 Metropolitain operoje. Jo repertuaras buvo ligi 50 operų. Buvo gabus karikatūristas. Išsp. Caruso's Book, Being a Collection of Caricatures 1906. P. Key ir S. Fucito išleido C. autobiografiją— Il ricordo e modo del canto 1923.

E. Caruso

Lietuvis skautas stebi Vilniaus gatvės parašą
Casablankoje

F. Tiess C. Der Roman einer Stimme 4 leid. 1950.

Carvel statyba orinis medinių laivų lentinis dengimas, suleidžiant lentų kraštus taip, kad orinis laivo paviršius būtų visai lygus.

Carver Thomas (g. 1865) JAV ekonomistas. Nuo 1910 dirbo Harvardo universitete. Išsp. The Distribution of Wealth 1904, Sociology and Social Progress 1905, Elementary Economics 1920, This Economic World 1927.

Casablanca, arab. Dar-el-Beida, didžiausias Maroko miestas ir svarbiausias krašto uostas, prie seklios Atlanto įlankos; turi 725.000 gyventojų (1953; 1935 — 165.000). Moderniai įrengtas uostas per metus praleidžia ligi 6 milionų tonų prekių: fosfatų, mangano ir geležies rūdos, vyno, odų, tabako, kilimų, vaisių. Didelis aerodromas Cazes, įvairi pramonė. Įkurtas portugalų 1515 senosios arabų Anfos vietoje, iškart buvęs pavadintas Casa Branca. 1755 sunaikintas žemės drebėjimo. 1907 užimtas prancūzų ir išugdytas visos žemės miestu. 1943 I čia įvykusioje sąjungininkų konferencijoje Roosevelto iniciatyva buvo nutarta kariauti ligi nesąlyginės Vokietijos kapituliacijos.

Casale Monferrato Italijos miestas Alessandrijos provincijoje prie Po upės. 37.200 gyventojų (1951). Cemento, šilko, vyno gamyba.

Casals Pablo (g. 1876) ispanų violončelininkas, dirigentas ir kompozitorius. Laikomas naujosios violončelininkų mokyklos kūrėju. 1919 suorganizavo simfoninį orkestrą Barcelonoje. 1937 emigravo į Prancūziją. Parašė simfoninės ir kamerinės muzikos kūrinių.

Casanova 1) Francesco (1727–1802) gyvenęs Anglijoje, Prancūzijoje, Austrijoje, Italijoje italų dailininkas. Piešė arklius ir kautynių paveikslus. Nuo 1783 gyvendamas Vienoje, maskolių carės Kotrynos II užsakymu piešė rusų kovų su turkais paveikslus.

2) Giovanni (1725—1798) Francesco (1) brolis, italų avantiūristas. Pašalintas 1743 iš kunigų seminarijos, pradėjo savo avantiūras, lankydamas įvairius kraštus, apsimesdamas žurnalistu, vienuoliu, turistu, pamokslininku, diplomatu, arbitru. Apkaltintas šnipinėjimu, 1755 buvo kalinamas Venecijoje, iš ten pabėgo į Paryžių, kur tapo valstybinės loterijos direktoriumi ir visokiomis suktybėmis prisigijo turtų. 1765 lankėsi Petrapilyje ir Varšuvoje, bet dėl dvikovos turėjo bėgti. 1782 buvo ištremtas iš Venecijos, nuo 1785 ligi mirties gyveno Čekijoje kaip kunigaikščio Waldsteino bibliotekos direktorius. Išsp. Istoria delle turbulenze delle Polonia 1774, Histore de moi même 1788, Icosameron 1788—1790. Jo Mémoires išsp. 1826—1838 (lietuviškame vertime trumpa ištrauka išsp. 1929).

Casati Giovanni (g. 1881) italų rašytojas, kunigas. Spausdino lyrinę poeziją ir romanus. Redagavo Scrittori Cattolici Italiani viventi 1928 (rašytojų žodyną), Dizionario degli scrittori d'Italio 1926. Maždaug nuo 1912 redaguoja žurnalą Rivista di Letture. Bibliotekoms ir mokykloms yra parašęs Maunale di Letture.

Cascada Range kalnų grandinė vakarų JAV (Oregone, Washingtone, Kalifornijoje). Šiaurėje pereina į Britų Kolumbijos ir Aliaskos kalnynus, pietuose į Sierros Nevados kalnus. Augščiausios viršūnės Mt. Tacoma 4500 m nuo jūros lygio, Mt. Shasta 4450 m nuo jūros lygio.

Casel Odo (1886—1948) vokiečių benediktinas, liturgininkas ir teologas. 1911 įšventintas kunigu. 1921—1941 redagavo Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. Išsp. De philosophorum Graecorum silentio mystico 1919, Das Gedächtnis des Herrn in der altchrist. Liturgie 1918—1922, Die Liturgie als Mysterienfeier 1922—1923, Die Stellung des Kultmysterium in Christentum 1923 (lietuviško vertimo — Antikinės ir krikščioniškos misterijos. Epifanija religijų istorijos šviesoje — Soter 1928).

B. Neunheuser Biographie d. C. O. — La Maison -Dieu 1948.

Casella Alfredo (1883—1947) italų kompozitorius ir pianistas, moderniosios muzikos atstovas. Paryžiuje garsėjo pianistu ir kritiku. Nuo 1917 šv. Cecilijos konservatorijos Romoje direktorius. Parašė baletą La Giara 1924, orkestrui veikalus (Elegia eroica, Pagina di guerra, La Donna serpente — operos fragmentas), mišias, koncertus. Išsp. Evoluzione della musica 1919, Igor Stravinski 1923, Il pianoforte 1937 ir autobiografiją 1932.

Casement Roger (1864—1916) airių politikas, I pas. karo metu Vokietijos pagelbimas, mėgino sukilimą Airijoje, bet pateko į anglų rankas ir už valstybės išdavimą buvo sušaudytas. Ch. E. Curry išleido Roger C. Diaries 1922.

Caserta Italijos miestas, 30 km į šiaurę nuo Neapolio, apie 45.000 gyventojų (1953). 1752—1774 Vanvitellio projektu statyti buvusieji karalių rūmai, vadinami Neapolio Versailles. Čia 1945 V 2 vokiečių armijos Italijoje vadovybė pasirašė kapituliacijos aktą.

Casgrain Henri Raymond (1831 — 1904) Kanados istorikas, rašytojas, baigęs Quebeco kunigų seminariją. Išsp. Légendes canadiennes 1861, Histoire de la Mère Marie de l'Incarnation 1864, Les pionniers canadiens 1876, Pélegrinage au pays d'Evangeline 1887.

Casimiri Raffaele (1880—1943) italų dirigentas ir kompozitorius, bažnytinės muzikos propagatorius. 1822 įkūrė vad. Siksto kapelos chorą ir su tuo choru keliavo po įvairius kraštus. Parašė daug kūrinių bažnytiniams chorams. XV—XVII a. polifoninės muzikos gaivintojas.

Casimir-Périer Jean Paul Pierre (1847—1907) prancūzų politikas, penktasis Prancūzijos respublikos prezidentas. 1876—1894 parlamento atstovas, 1890—1892 parlamento vicepirmininkas, 1893—1894 ministeris pirmininkas ir užsienių reikalų ministeris. 1894 išrinktas prezidentu tuojau po jo pirmatako Sadi-Carnoto nužudymo. 1895 I 16 dėl kairiųjų opozicijos prieš jį atsisakė, užleidęs vietą naujai išrinktam prezidentui Feliksui Faure'iui. 1895—1907 C. P. vengė kištis politikon, tik dalyvavo liudytoju Dreifuso byloje.

Caslon William (1692—1766) anglų raidžių liejėjas, sugalvojęs savo raidžių ir spaudmenų stilių, vartotą Anglijoje ir JAV ligi XIX a. pabaigos.

Caspar Erich (1879—1935) vokiečių istorikas, popiežių istorijos tyrinėtojas. Išsp. Geschichte des Papsttums 1930—1933, Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordenstaats 1924.

Caspiolosa Kessleri ž. Silkės.

Cassa ž. Kasa.

Cassadó Gaspar (g. 1897) ispanų violončelistas, Casalso mokinys. Parašė eilė veikalų violončelei ir orkestrui.

Cassat Mary (1845—1926) JAV tapytoja, impresionistinės srovės atstovė. Gyveno Prancūzijoje ir buvo tapytojų Degas'o ir Manet'o įtakoje. Daug paveikslų nupiešė iš moterų gyvenimo: Jauna motina, Motina ir vaikas, Moderni moteris, Arbatos metas.

M. Cassat Arbatos metas

1953 buvo surengta jos paveikslų paroda Chicagoje.

Cassel Gustav (1866—1945) švedų ekonomistas, nuo 1904 nacionalekonomijos ir finansų mokslo profesorius Stockholme. Žymus jo darbas Theoretische Sozialekonomie yra išverstas į daug kalbų; iš vokiško vertimo P. Šalčiaus 1931 išverstas lietuviškai. Keli jo memorandumai Tautų Sąjungai buvo išsp. The World's Monetary Problems, Two Memoranda 1921. Kiti jo veikalai: Deutschlands wirtschaftl. Widerstandskräfte 1916, Das Geldwesen nach 1914, 1925, Neuere monopolistische Tendenzen in Industrie und Handel (memorandumas tarpt. ūkio konferencijai Genevoje 1927), Socialism eller framätskridande 1928, The Downfall of the Gold Standard 1936.

Cassianus Joannes (apie 360 po Kr. — apie 430—435) yra davęs akstinosemipelagionizmui. Tai bažnyčios veikėjas, rytų vienuolių pavyzdžiu steigęs vienuolynus Galijoje ir Ispanijoje.

Cassia Via senovės romėnų karo kelias iš Romos į Arretiumą, Florenciją ir Luką.

Cassicus (Cacicus) Icteridae šeimos paukščių gentis, panaši į varnus. Gyvena C. ir P. Amerikoje. Lizdai augalinių plaušų. Krauna po keliasdešimt lizdų viename medyje. Minta iš dalies gyvuliniu iš dalies augaliniu maistu.

Cassini 1) Giovanni Domenico (1625—1712) prancūzų astronomas, 1650 Bolonijos universiteto profesorius. 1669 prancūzų mokslo akad. narys ir Paryžiaus observatorijos direktorius. Tiksliai išmatavo ekliptikos pražulnumą ir tyrė atmosferos refrakciją. Atrado Jupiterio ir Marso sukimąsi, Saturno 4 palydovus ir Saturno spragą.

2) Jaques (1677 — 1756) Giovanni (1) sūnus, Paryžiaus observatorijos direktorius. Sutaisė Tables astronomiques 1740.

3) César François (1714—1784) prancūzų astronomas ir geodezininkas, Jaques (2) sūnus, Paryžiaus observatorijos direktorius. Padarė Prancūzijos žemėlapį.

4) Jaques Dominique 1748—1845) prancūzų astronomas Césario François (3) sūnus. Atliko kometų stebėjimą. 1793 jį valdžia atstatė nuo Paryžiaus observatorijos direktoriaus pareigų. Trumpą laiką net kalėjo. Leido Paryžiaus observatorijos atliktųjų stebėjimų santrauką.

Cassino, ligi 1871 San Germano, Italijos miestas pakeliui iš Romos į Neapolį, prie Rapido upės; 19.000 gyv. (1952). Čia 1230 Grigalius IX ir Fridrikas II pasirašė taikos sutartį. Prie C. 1815 III 16 austrai sumušė Murato armiją. 1944 III amerikonų ir anglų aviacijos visiškai sunaikintas, o po karo iš naujo atstatomas. Prie C. ant kalno yra benediktinų vienuolynas Monte Cassino.

Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius (apie 480 — apie 575) romėnų didikas. 507—537 ostrogotų valstybėje augštas pareigūnas. Bizantijos imperatoriaus Justiniono kariuomenei nukariavus ostrogotų valstybę Italijoje, C. savo rūmuose Kalabrijoje įkūrė vienuolyną Vivirium. Čia jis su savo vienuoliais ėmė rinkti senovės rankraščius ir juos nurašinėti. Pats C., būdamas valstybės pareigūnu, surinko savo paties karalių vardu surašytuosius valstybinius raštus ir tokią knygą pavadino Variae. Jis parašė dingusią gotų istoriją, iš trijų graikų autorių sukompiliavo bažnyčios istoriją ligi 439 — Historia Tripartita. Susirūpinęs suliedinti antikinį mokslą su krikščionybe, C. kėlė mintį steigti Romoje universitetą ir parengė veikalą Institutiones Divinarum et Humanarum lectionum, kur, be šventraščio aiškinimo, dėstomas ir romėnų autorių paskolintas trivium ir quadrivium mokslas. Viduramžiais šis veikalas buvo visur naudojamas ir buvo elementarinio septem artes liberales mokslo pagridu. C. raštus išsp. Migne Patrologia latina 69, 70 tt. Variae išsp. Monumenta Germaniae Historica 1894.

A. van de Vyver Cassiodore et son oeuvre 1931; *E. Sh. Ducket* The gateway to the middle ages 1938.

Cassiope Ricaceae šeimos augalai iš šiaurės kraštų: 7 rūšys. Tai nedideli sumedėję augalai. Kultūroje randama C. tetragona D. Don. panašiais Convalaria baltais žiedais ir C. Martensiana iš Š. Amerikos.

Cassiopea (žvaigždynas) ž. Jukštandis.

Cassiopeium, santrumpa Cp. — toks cheminis elementas.

Cassirer Ernst (1874 — 1945) filosofas, 1919—1933 filosofijos profesorius Hamburgo universitete. Po 1933 emigrantas Göteborge ir paskui New Yorke. Jaunosios neokantiečių grupės atstovas. Išsp. Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und

Wissenschaft ³1922—1923, 4-asis tomas The Problem of Knowledge 1950, Kants Leben und Lehre ⁴1921, Philosophie der Aufklärung 1932, Determinismus und Indeterminismus 1937, Descartes 1939, Essay on Man 1945, ³1948, The Myth of the State 1946.

Cassius Caius Longinus (m. 42 pr. Kr., susimokęs su Brutu ir kitais, nužudė Cezarį.

Cassou Jean (g 1897) prancūzų rašytojas, Paryžiaus moderniojo meno muzėjaus direktorius. Rašė meno kritikas ir romanus. Išsp. Le Greco 1931, Pour la poésie 1935, Raoul Dufy 1946, romanus — Éloge de la Folie 1925, Les Harmonies viennoises 1926, Le centre du monde 1945.

Catagnettes ž. Kastanjetės.

Castagno Andrea del (1410—1457) italų tapytojas, florentietis. Paliko paveikslus, kaip Dangun žengimą, daug Florencijos mokslininkų ir karių portretų, freskų, kaip Paskutinę vakarienę šv. Apolonijos refektoriume, žymių vyrų ir moterų portretų Pandolfinio viloje.

Castaldi Pamfilio (1398—1472) italų laikomas kilnojamųjų raidžių išradėju, greta Costero ir kitų vienas iš daugelio tariamųjų

A. Castagno Jaunas Dovydas

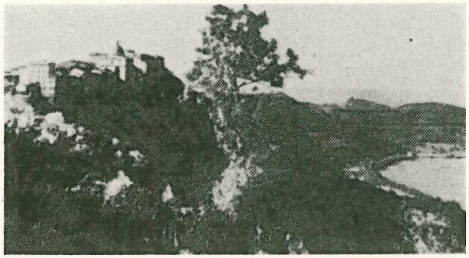

Castel Gandolfo

Gutenbergo pirmatakų, pagal padavimus, supažindinęs Fustą su spausdinimo menu.

Castanea ž. Kaštanas.

Castelar Emilio (1832—1899) ispanų rašytojas ir politikas. Nuo 1858 istorijos profesorius Madride, bet už revoliucinę veiklą atleistas iš pareigų. 1866 iš ispanijos turėjo emigruoti. 1873 — 1874 respublikos metu užsienio reikalų ministeris ir ministeris pirmininkas. Atgaivinus monarchiją, emigravo į Paryžių. Išsp. Cuestiones politicas y sociales 1870, Historia del movimiento republicano en Europa 1873—1874.

Castel Gandolfo miestelis 27 km į pietus nuo Romos, prie Albano ežero; 3500 gyv. (1954). Čia senovėje buvo Albos Longos centras. Imperatorius Konstantinas šią vietovę dovanojo Laterano bazilikai. Dabartinis pavadinimas atsirado 1218, kai tos vietos šeimininkais buvo Gandolfai. Jiems patekus į finansinius sunkumus, 1596 perėjo popiežiui ir buvo paskirta vasarine popiežių rezidencija. 1929 Laterano sutartimi Italijos valdžia grąžino popiežiui C. G. popiežių rūmus ir Barberinio vilą. Popiežių rezidencijos rūmuose yra daug didelės vertės meno kūrinių. 1936 iš Vatikano į popiežiaus rūmus buvo perkelta astronomijos observatorija, aprūpinta naujais instrumentais, ir modernia astrofizikos laboratorija.

1943 aliantams išsikėlus prie Anzio, popiežius savo rezidenciją užleido pabėgėliams, kurių čia buvo ligi 12.000 Per C. G. bombardavimą jų žuvo ligi 500 ir daug buvo sužeistų. Po karo viską atstačius ir sutvarkius, nuo 1946 čia popiežiai praleidžia vasaras.

L. Castelli La residenza papale di C. G. 1934.

Castellammare, C. di Stabia, p. Italijos mst. prie Neapolio įl., 25 km į pietv. nuo Neapolio; 46.000 gyv. (1953). C. yra senas karo uostas, kurortas, senovinė tvirtovė su arsenalu ir laivų statyklomis. XVI a. katedra, Fridricho II pilis, mineralinio vandens versmės. C. stovi vietoje sen. Stabiae miesto, Sulos sunaikinto romėnų vidaus karuose, o 79 paskendusio Vezuvijaus lavoje.

Castellane Esprit Victor Boniface (1788 — 1862) prancūzų maršalas, malšinęs 1848 revoliuciją ir rėmęs Louis Napoleono perversmą. 1852 gavo maršalo titulą.

Castelli Benedetto (1577 — 1644) italų matematikas, Galilėjo (Galileo Galilei) mokinys. Veikale Della misura del'acque correnti 1628 nustatė tekančio vandens teorijos pagrindus ir išrado prietaisą vandens greičiui matuoti.

Castellio (Chatillon) Sébastian (1515 — 1563) šveicarų humanistas, teologas, tolerancijos gynėjas. Dėl susidūrimų su Kalvinu turėjo pasitraukti į Baselį. Jis iš pirmųjų kovotojų už sąžinės laisvę.

Castello Branco (1826—1890) portugalų romanininkas, realistinės srovės atstovas. Savo satyriniais romanais gavo pirmesnę vietą portugalų literatūroje. Išsp. Amor de perdiçao 1862, A queda dum anjo 1866, Eusebio Macário 1879. Raštų rinkinys 1902.

Castellon de la Plana r. Ispanijos miestas į žiemr. nuo Valencijos; 58.000 gyv. (1953). Technikos institutas, 2 muzėjai, teatras. Uostas Grao de C.; pro jį išvežama vynas, vaisiai, lininiai audiniai, laivų burės, popierius.

Castellum (lot.) nedidelis castrum (ž.).

Castelnau Édouard (1851–1944) prancūzų generolas I pas. kare, 1915—1916 generalinio štabo viršininkas, kelių armijų vadas, patriotų lygos pirmininkas.

Castelnuovo Don Bosco, anksčiau C. D' Asti š. Italijos miestelis 29 km nuo Torino, apie 2000 gyv. (1954). Šv. Jono Bosco gimtinė. 1952 V 8 saleziečių vienuolijos vadovybė lietuviams saleziečiams pavedė čia esančią vienuolijos įstaigą, kur jie 1952 rudenį įsteigė lietuvių vyrų gimnaziją, 1954 turėjusią per 50 mokinių, daugiausia tremtinių vaikų iš Anglijos, Vokietijos, Skotijos, Š. ir P. Amerikos. Gimnazijos kursas 5 metų, lituanistinius dalykus išeinant pilnosios gimnazijos programa. Gimnazijos direktorius kun. dr. J. Zeliauskas; 9 mokytojai, iš jų 7 lietuviai. Mokomos šešios kalbos — lietuvių, italų, anglų, vokiečių, lotynų ir graikų. Prie gimnazijos veikia spaustuvė, kuriai vadovauja salezietis dailininkas Vincas Aleksandravičius. Visa įstaiga išsilaiko lietuvių aukomis.

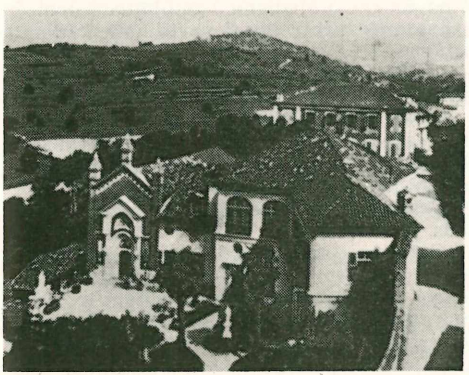

Castelnuovo Jono Boskos lietuvių saleziečių įstaiga

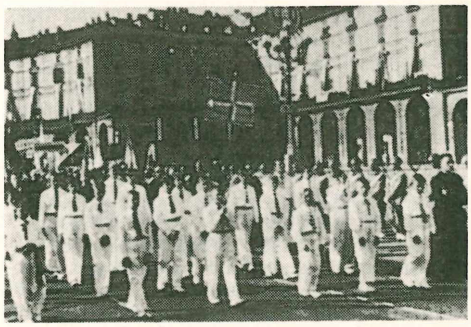

Lietuviai procesijoje

Casti connubii (lot.) popiežiaus Pijaus XI 1930 XII 31 bulos apie krikščioniškąją moterystę pirmieji žodžiai. Lietuviškas E. Turausko vertimas išsp. Tiesos Kelyje 1931 N. 1.

Castiglione 1) B a l d a s s a r e (1478—1529) italų diplomatas ir poetas, ilgai gyvenęs pas Urbino kunigaikštį di Montefeltro, 1496—1500 gyveno Milane, 1504—1508 Urbine, nuo 1509 Romoje, nuo 1524 Ispanijoje Karolio V sekretorius ir popiežiaus Klemenso VII atstovas. Parašė Il libro del Cartegiano 1528, kur pašnekesių Urbino kunigaikščio rūmuose forma dėstomos C. pažiūros apie auklėjimą, gerą elgesį, švietimą, inteligentų pareigas. Ši knyga italų buvo vadinama il libro d'oro — aukso knyga ir buvo kaip koks vadovėlis atgimimo šviesuoliams. C. Poesie vulgari e latine išsp. 1760, Lettere 1769—1793.

W. Andreas B. C. und die Renaissance 3 leid. 1940; *J. Cartwright* B. C. the perfect courtier 1908; *R. Roeder* The Man of the Renaissance 1933.

2) G i o v a n n i B e n e d e t t o (1616 — 1670) vad. il Grecheto italų tapytojas. Jo paveikslų pagrindinis motyvas įvairūs gyvuliai, stovį ir jo religinių paveikslų centre — Pasaulio įkūrimas, Medžioklė, Iš Nojo laivo išeiną gyvuliai.

Castiglione — kelios Italijos vietovės:

1) C. d e l L a g o vak. Trasimeno ežero krante 17.000 gyv. (1953). Sena pilis.

2) C. d e l l e S t i v i e r e į pietus nuo Gardo ežero; 9000 gyv. (1953). Čia 1796 VIII 5 Bonapartas sumušė austrus. 1859 VII 27 Napoleonas III laimėjo vad. Solferino mūšį.

Castilho Antonio Feliciano (1800—1878) portugalų rašytojas. 1807 apakęs, rašė liūdnus lyrinius ir romantinius eilėraščius. Išsp. A primavera 1822, Amor e Melancholia

1828, Ciumes do bardo 1838, O outono 1865. Visi 80 tomų raštai išleisti 1903—1910.

Castillejo Cristobal (1490—1556) ispanų poetas, lyrikas ir satyrikas, Austrijos valdovo Ferdinando sekretorius. Pilnas jo raštų leidinys (Biblioteca de autores españoles) išsp. 1832.

Castilloa Moraceae šeimos medžiai iš atogrąžos Amerikos. 3 rūšys C. elastica Cerv. iš Meksikos ir P. Amerikos daug kur auginama geros rūšies kaučuko gauti.

Castillo urvas netoli Santandero š. Ispanijoje. Tai vienas iš svarbiausiųjų paleolitinių urvų Europoje, kur atskirų periodų kultūriniai sluogsniai užtikti visai nesuardyti ir kur gausu archeologinių ir paleontologinių radinių. C. U. yra svarbus paleolito meno raidos istorijai, nes čia surasta savo stiliumi skirtingų įvairių periodų piešinių. Be archaiškų kontūrinio ledlaikio gyvulių piešinių bei polichrominės tapybos, nemaža surasta archaiškų ir natūralių uolų graviūrų. Žmonės išgraviruoti ar raudonai tapyti labai schemiškai. Be šių jau kituose paleolito urvuose įprastinių paveikslų, C. urve gausu pieštųjų rankų siluetų, taškų serijų, raudonų diskų ir įvairios formos tektiforminių piešinių, pvz. „palapinių".

H. Alcalde del Rio, H. Breuil ir L. Sierra Les Cavernes de la Région Cantabrique (Espagne) 1911.

Castle (angl.) — pilis. Castlebar (airių Caisleau) Airijoje, Castle Doninghen vidur. Anglijoje, Castlemaine p. Australijoje (Viktorijoje), Castletown Man saloje.

Castleford vidur. Anglijos Yorko grafijos miestas Aires upės deš. krante. 44.000 gyv. (1952). Akmens anglies kasyklos, stiklo, molio, keramikos pramonė.

Castlereagh Robert Steward (1769–1822) anglų politikas. 1797—1804 būdamas sekretorius Airijai, stengėsi ją visiškai įjungti Anglijon. 1804—1806 ir 1807—1809 Anglijos karo ir kolonijų ministeris, 1812 — 1822 užsienių reikalų ministeris, sudaręs koaliciją prieš Napoleoną. Atstovavo Anglijai Vienos kongrese, kur Anglijai patikrino visas jos turimas kolonijas. Pradžioje rėmęs vad. Šventąją Sąjungą, 1821 patarė Anglijai ja nusikratyti. Jo atsiminimai, laiškai, prakalbos — Correspondence, despatches and other papers išsp. 1847—1853.

R. Castlereagh

E. Webster The foreign policy of lord C. 3 leid. 1948.

Castor ž. Bebras (II t. 322—324 psl.).

Castor žvaigždynas ž. Kastoras.

Castre pietvakarių Prancūzijos miestas prie Agout upės, 33 km į rytus nuo Toulouse. 30.000 gyventojų (1952). Vienas pirmutiniųjų Prancūzijos miestų, priėmęs kalvinizmą, o XVI a. nuo religinių karų smarkiai nukentėjęs. Gyventojų daugumas protestantai, kurių čia yra konsistorijos būstinė. Senoji romėnų Castra Albiensium. Muzėjus.

Castrén Mathias Alexander (1813—1852) suomių etnologas ir kalbininkas, Helsinkio universiteto suomių kalbos ir literatūros profesorius. Išsp. Elementa grammatices Syrjenae et Tscheremissae 1844, Versuch einer ostjakischen Sprachlehre 1849, De affixis personalibus linguarum Altaicarum 1850.

Castro Américo (g. 1885) ispanų mokslininkas, Madrido universiteto profesorius. Ispanijoje Francui įsigalėjus, emigravo į JAV. Išsp. El Pensamiento de Cervantes 1925, Glosarios latino españoles 1936, La peculiaridad linguistica rioptlatense 1941.

Castrop-Rauxel vakarų Vokietijos miestas į vakarus nuo Dortmundo; 77.000 gyv. (1953). Akmens anglies kasyklos, cemento, chemikalų, spirito, plytų pramonė.

Castrum Romanum romėnų kariuomenės stovyklos, buvusios pradžia daugeliui dabartinių vakarų Europos miestų. C. R. turėjo stačiakampį planą su dviem svarbiausiomis gatvėmis — Cardo ir Decumanus, kurių susikirtime buvo vad. Pretorium aikštė. Stovyklos buvo apsuptos siena su ketveriais vartais. Daugkur dabartinių vakarų Europos miestų senojo miesto plane įstebimas tas pats taisyklingas romėnų planavimas, nors miestų plana. daugiausia yra netaisyklingi su radialinės krypties magistralinėmis gatvėmis.

Casuarina Casuarinaceae šeimos augalas, apie 30 rūšių, daugiausia iš Australijos. C. equisetifolia Forst. daro didelius miškus Australijoje. Jie lapų visai neturi, tik į asiūklį panašias šakas, nė kiek neduodančias ūksmės. Mediena vartojama kurui ir įrankiams dirbti. Žievė vartojama kailiams raugti.

Casus (lot.) įvykis, nuotykis, atsitikimas, proga, atvejas, dingstė, pragumas.

Casus belli (lot.) techinškas terminas tam atvejui, kai valstybės suranda pakankamą pagrindą kitoms valstybėms karą skelbti.

Casus conscientiae (lot.) — sąžinės dalykas, klausimas.

Catalina (santa) sala Didžiajame vandenyne prie p. Kalifornijos krantų, šv. Barboros salų grupėje. 25 mylių ilgio ir 4 mylių pločio. Salą atrado 1542 Juan Rodriguez Cabrillo ir pavadino San Salvador, bet 1602 S. Vizcaino pakeitė į Santą Cataliną. Vienintelis miestas Avalon — garsus kurortas.

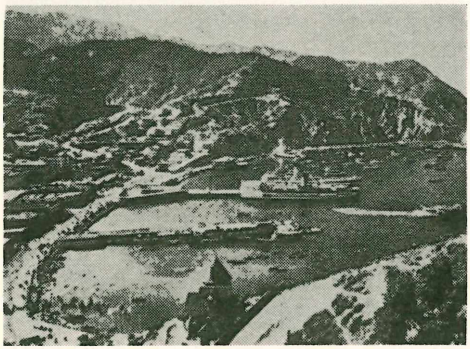

Catalino salos

Catalpa Bignoniaceae šeimos medžiai ir krūmai. Apie 12 dekoracinių skirčių. C. speciosa ligi 30 m augščio medis, Š. Amerikoje čiabuvis. C. bignonioides (C. syringaefolia) 15 m aukščio medis, Š. Amekos pietų rytuose. Lietuvos pietuose žiemos šalčius pakenčia nedangstomas ir žydi.

Cataluna ž. Katalonija.

Catamarca Argentinos miestas, įkurtas 1683, C. provincijos administracinis centras. 33.000 gyventojų (1951). Audinių, odos pramonė. Archeologijos muzėjus, meno galerija.

Cataneo Pietro di Giacomo (m. 1569) italų architektas, garsus savo knyga Quattro Libri di Architettura 1554 (²1567), kurioje duoda ir idealių miestų pavyzdžių.

Catania, Katanija — Sicilijos miestas apie 300.000 gyventojų (1954) Etnos pietinėje pakalnėje, prie Jonijos jūros. C. įkurtas jonėnų 729 pr. Kr., 476 pr. Kr. atiteko Sirakuzams, 263 pr. Kr. užėmė romėnai, 1071 užėmė saracėnai. XIII—XIV a. Aragonijos karalių sostinė. 1169 ir 1693 sunaikino žemės drebėjimai. 1943 skaudžiai nukentėjo nuo oro puolimų.

1444 įsteigtas universitetas su vulkanologijos institutu, jūrų institutas, archeologijos muzėjus. XI a. katedra, po 1693 žemės drebėjimo XVII a. naujai atstatyta. Šv. Mikalojaus 1518 vienuolynas. 1232 statyta pilis Castel Ursino. Uosto metinė apyvarta ligi 3,5 miliono tonų.

Catanzaro pietų Italijos miestas Kalabrijoje, 60.000 gyventojų (1953). Šilko pramonė, muzėjus, pilis. Kelis kartus nukentėjo nuo žemės drebėjimų. Už 10 km uostas Marina di C.

Cataphracti ž. Kūjagalviai (galvožiai).

Catarrhinen ž. Beždžionės (II t. 460 psl.).

Catawba JAV upė pietų Karolinos valstybėje; teka iš Blue Mountains kalnų; 575 km ilgio, 240 km tinka laivams plaukioti.

Catawbiensis, t. y. iš Catawba upės krašto Š. Amerikoje. Terminas vartojamas augalų pavadinimuose, pvz. Rhododendron Catawbiense.

Catch as catch can ristynių ir bokso forma, kur savo partnerį galima griebti už betkurios vietos nuo galvos ligi kojų. Ši sporto forma šiandien paplitusi Anglijoje, Amerikoje, Kanadoje, pietų Afrikoje ir Australijoje.

Catechismus romanus vad. katekizmas, išleistas Tridento Susirinkimo nutarimu ir popiežiaus Pijaus V 1566 patvirtintas tikėjimo tiesų mokyti. Jam suredaguoti popiežius Pijus IV paskyrė 4 teologus, kurie šv. Karolio Boromėjo priežiūroje paruošė projektą italų kalba, o ji klasikine lotynų kalba išvertė humanistai Julius Poggiani ir Paulus Manuzzio. Jis buvo išverstas daug kalbų. C. R. neprilygsta Tridento Susirinkimo nutarimams ir nėra tikėjimo dekretas. Tai yra reikšmingas krikščioniškojo mokslo liudijimas, tačiau nėra neklystantis pažinimo šaltinis. Jo reikšmė yra daugiau praktiška. Žymūs homiletikai ji rekomenduoja kaip pagrindą katechetiniams pamokslams.

S. L. Skibniewski Geschichte des römischen Katechismus 1903.

Cathartidae Amerikos grifai, plėšriųjų paukščių šeima, bendrais bruožais panašūs į Senojo Pasaulio grifus. Mažosios rūšys yra maždaug vištos didumo, didžiosios — didumu pralenkia didžiausius erelius. Šiaipjau C. šiek tiek panašūs į kalakutus. Minta dvesena, kartais puola paliegėlius gyvulius arba jų jauniklius. Naikina daug lavonų ir atmatų. Todėl šiltuose Amerikos kraštuose atstoja sanitarus, ir laikomi naudingais paukščiais. Šiais sumetimais kaikurių P. Amerikos valstybių įstatymai juos naikinti draudžia. Daugiausia paplitusi gentis Cathartes, ypač rūšys C. urubu ir C. aura-urubu; gentis Sarcorhamphus yra 3 rūšių: S. gryphus-kondoras, S. aequatorialis ir S. papa. Kondoras vienas iš didžiausiųjų plėšriųjų paukščių.

Cather Willa Sibert (1876—1947) JAV rašytoja, vertėsi žurnalistika bei mokytojos darbu. Patraukė dėmesį O Pioneers! 1913 veikalu. Šis ir kiti, vaizduoją prerijų gyvenimą, turėjo daug pasisekimo. Išsp. The Song of the Lark 1915, My Antonia 1918, A Lost Lady 1923, rašė ir iš netolimos istorijos įvykių–Shadows on the Rock 1931, Sapphira and the Slave Girl 1943, The Old Beauty and others 1948.

Cathrein Viktor (1845 — 1931) vokiečių jėzuitas (nuo 1863), teologas (kunigas nuo 1877), moralistas ir gimtosios teisės skelbėjas. 1882—1930 filosofijos profesorius kolegijoje Valkenburge. Išsp. Moralphilosophie 1890 (⁶1924), Philosophia moralis 1893, (¹⁷1935), Recht, Naturrecht, positives Recht 1901 (²1909), Die Einheit des sittl. Be-

wusstseins der Menschheit 1914, Der Sozialismus 1890 (1923).

Catilina Lucius Sergius, Katilina (apie 109 pr. Kr. — 62 pr. Kr.) Romos patricijus ir sąmokslininkas. Tapęs Sulos šalininku, C. dalyvavo proskripcijose, iš kurių prisikrovė daug turtų, bet visus greit prašvilpė. 68 buvo išrinktas pretoriumi. C. susidėjo su kraštutiniaisiais demokratais ir, Pompėjui išvykus Azijon kariauti, susimokė su tokiais pat politikais intrigantais, kaip ir jis pats. Norėta įsteigti demokratijos vadų valdžia, panaikinti visi skolinamieji laiškai ir konfiskuoti politinių priešų turtai. Tą sąmokslą rėmė ir Crassas bei Caesaris. Pradžioje katilinininkai sumanė nužudyti 65 metų konsulus. Tam planui nepavykus, 63 konsulais buvo išrinkti Ciceronas ir katilininkas C. Antonijus. Crassas ir Caesaris atsimetė nuo C., o jis su savo šalininkais ėmė ruošti perversmą. Ties Fesulomis (Fiesole) sąmokslininkai šaukė kariuomenę, kurios vadu buvo paskirtas Manilijus. Pats C. buvo bemanąs vėl lenktyniauti dėl konsulato ir tautos susirinkime nužudyti Ciceroną. Tačiau Ciceronas sąmokslą susekė, išgavo iš senato ypatingus įgaliojimus, o į tautos susirinkimą atėjo karių lydimas. Nepasisekė ir naujas C. pasikėsinimas, o Ciceronas pirmąja savo kalba prieš C. visą dalyką išdėstė senatui. C. buvo priverstas bėgti iš Romos į savo kariuomenę, kur jis pasiskelbė konsulu ir sukėlė atvirą maištą. Tikėjosi ir savo šalininkų Romoje talkos. Bet Romos katilinininkų vadas Lentulas ėmė dėrėtis su galų alobrogų pasiuntiniais ir davė jiems laiškus jų tautelės vadams. Tie laiškai pateko į Cicerono rankas, kuris suėmė katilinininkus ir pasiūlė senatui nubausti juos mirtimi. Kad ir tai prieštaravo respublikos įstatymams, senatas sutiko su konsulo siūlymu (XII 5). Romoje katilininkai pralaimėjo, 62 pradžioje konsulas C. Antonijus ir Metellus ties Pistoriumu (Pistoija) sumušė du C. legionus. Pats C. žuvo.

Hardy The Catilin Conspiracy 1917.

Catillaria Skyviečių šeimos kerpių gentis daugiau kaip su 150 ant įvairių substratų gyvenančių rūšių. Lietuvoje žinomos: C. synothea (Ach.) Th. Fr., ant kelmų ir C. globulosa (Flk.) Th. Fr., ant medžių žievės.

Catinga Brazilijos augmenijos bendruomenė iš retų, sausros metu lapus metančių medžių (bombacaceae, leguminosae ir kt.) ir dygliųjų krūmokšnių. C. yra pereinamoji sritis iš savanų į miškus ir panaši į Afrikos Sudano savanas.

Catlin George (1796—1872) JAV tapytojas, rašytojas, keliautojas. 1832—1839 gyveno tarp indėnų ir yra palikęs apie 500 paveikslų iš jų gyvenimo. Paskiau išleido

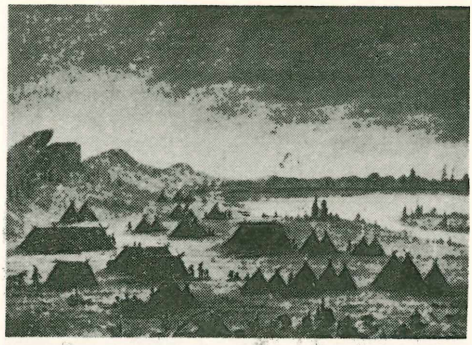

G. Catlin Apašų kalnas

knygą Illustrations of the Manners of the North American Indians 1857, paskiau My Life among the Indians. Sudarė didelę kolekciją indėnų atvaizdų, saugojamų National Museume Washingtone, D. C. ir American Museum of Natural History New Yorke.

Cato, Katonas 1) Marcus Porcius, pravardė Censorius, arba Priscus, Maior, Superior (234—149 pr. Kr.) senovės romėnų valstybininkas ir rašytojas. Kovojo su graikų įtaka, atstovavo senųjų romėnų paprastumui ir doroviniam griežtumui. Jaunas dalyvavo kare su Hanibalu. 199 Romoje edilas, 198 pretorius, 195 konsulas, 184 cenzorius. 157 Kartaginon nusiųstas kilusių nesusipratimų spręsti, priėjo išvadą, kad Kartaginą reiktų sunaikinti. (Jo garsus posakis — ceterum censeo Carthaginem delendam esse). Laikomas pirmuoju romėnų prozininku. Žymesnioji jo raštų ir prakalbų dalis neišliko. Teišniko De agricultura, Liber de re rustica, Origines (Romos istorija).

De Vries C. M. P. C. 1895; *Ribbeck* C. als Schriftsteller 1899; *Th. Birt* Romische Charakterköpfe 6 leid. 1924.

2) Marcus Porcius Uticensis (95—46 pr. Kr.) Catono (1) vaikaitis. 72 pasižymėjo kare su sukilusiais vergais, 67 karo tribūnas Makedonijoje. 65 kvestorius, 62 liaudies tribūnas. Kaip ir jo prosenelis, buvo karštas respublikonas ir kovojo dėl respublikos su Pompėju, Crassu ir Cezariu. Tapo vienu senato vadų. 58 jam buvo pavesta išvaduoti Kipro salą iš Ptolemėjo valdžios. Grįžęs Romon, toliau kovojo su Cezariu ir Pompėju, bet 52 pritarė, kad Pompėjas būtų konsulu išrinktas. Pilietiniam karui prasidėjus, palaikė Pompėją, kuriam žuvus, atsidūrė Afrikoje. Čia gynė Utiką, bet sužinojęs apie Tapso kautynes, nusižudė.

M. Gelzer Vom römische Staat 1944.

Catocala Schrk. drugių (Lepidoptera) būrio, pelėdukių (Noctuidae) šeimos gen-

tis. Lietuvoje 9 rūšys. C. fraxini L. didžiausioji rūšis 48—50 mm ilgio sparnais.

Catroux Georges (g. 1877) prancūzų generolas, ėjęs įvairias administracines pareigas Afrikoje ir Indokinijoje (1940 ten gubernatorius). II pas. karo metu de Gaulle šalininkas. 1941 prancūzų kariuomenės vadas Afrikoje, 1944 Alžiro gubernatorius. 1945—1948 pasiuntinys Maskvoje. Išspausdino Dans la bataille de Méditerranée 1949, 1945—1948, 1952.

J'ai vu tomber le rideau de fer. Moscou

Catskill Mountains New Yorko valstybėje kalnai į vakarus nuo Hudsono upės ir į pietus nuo Mohawko upės. Apima 12.000 km². C. M. yra Apalašų sistemos šaka, susidariusi iš devono smiltainių. Augščiausios viršūnės: Slide Mt. 1282 m, Hunter 1227 m, Black Dome 1217 m. Svarbiausios vietovės Catskill ir Kingston. Iš C. M. rezervuarų New Yorko miestas gauna vandenį, atitekantį 160 km ilgio akveduktu.

Cattaneo Carlo (1801—1869) italų rašytojas, politikas, filosofas. 1837—1845 ir 1860—1868 leido ir redagavo Il Politecnico. 1848 diktatorius Milane. Surinko ir išleido Italijos istorijos šaltinius — Archivio triennale delle cose d'Italia dall' avvenimento di Pio IX all' abbandono di Venezia 1850—1855. Jam mirus išleisti jo Opere edite e inedite 1881—1882 ir Scritti di filosofia 1902.

L. Poggi Di C. C. 1903.

Catullus Gaius Valerius, Katulas (84—54 pr. Kr.) romėnų lyrikas. Geriausiems jo eilėraščiams temas davė jo mylimoji Klodija, jo Lesbija vadinama. 75—54 pr. Kr. gyveno Bitinijoje. Parašė 116 įvairių eilėraščių, vietomis sekdamas, vietomis versdamas graikus. Viduramžiais buvo pamirštas, bet nuo XIV a. susidomėjimas C. eilėraščiais ėmė didėti. Pilnas jo eilėraščių rinkinys tebuvęs išleistas 1829.

Cauca Kolumbijos P. Amerikoj upė, kairysis Magdalenos intakas, 1100 km ilgio, kurių 600 km tinka laivybai. Baseino plotas 35.020 km².

Cauchy Augustin Louis (1789 — 1857) prancūzų matematikas. 1807 pabaigė politechnikos mokyklą, paskiau École des ponts et chaussées. 1810 dalyvavo Cherbourgo uosto statybos darbuose, atspėjamu laiku studijuodamas matematiką. 1816 gavo pirmą premiją už konkursinį darbą apie bangų sklidimą skysčių paviršiumi. 1816 išrinktas Paryžiaus akademijos nariu ir politechnikos mokyklos, Sorbonos ir Collège de France mechanikos, augštosios algebros ir matematinės fizikos profesoriumi. Šias disciplinas dėstydamas, išleido vadovėlių, turėjusių didelės įtakos matematinę analizę bedėstant Europoje. Po 1830 liepos revoliucijos išvyko į Šveicariją, daugiau į Turiną, kur universitete buvo sudaryta C. matematiškosios fizikos katedra. 1833 išsikėlė į Prahą, kur buvo Karolio X sūnaus, grafo Chambord'o auklėtoju. 1838 grįžo į Paryžių. C. paskelbė apie 800 darbų iš beveik visų griežtosios ir taikomosios matematikos sričių. C. praturtino beveik visas matematikos disciplinas, pritaikindamas naujų metodų, griežtai nusakydamas atitinkamas sąvokas, nustatydamas naujus dėsnius. Ir fizikoje atstovavo matematiškajai mechaniškajai linkmei, patobulino šviesos teoriją ir mokslinius metodus dangaus mechanikoje. Jo svarbiausieji veikalai: Cours d'Analyse 1821, Resumé des leçons sur la calcul infinitésimal 1823, Leçons sur le calcul différential 1829, Exercises de Mathématiques 1826—1830, Resumés analytique 1833, Mémoir sur la dispersion de la lumière 1836. Nuo 1882 Paryžiaus akademija leidžia visų C. veikalų rinkinį, kurio bus 27 tomai. Be matematinių veikalų C. išleido poemą Charles V en Espagne 1834, Considérations sur les ordres religieux 1843, Réflexions sur la liberté de l'ensignement 1844.

G. Kowalewski Grosse Mathematiker 2 leid. 1939.
G. Kowolewski Grosse Mathematiker 2 leid. 1939.

Caudilismus, kaudilizmas (iš ispanų caudillo — vadas) politinė sistema P. Amerikoje, kai partijos vadas turi neribotą valdžią. Dėl to labai padidėja partijų priešingumai.

Caudilio (isp. vadas) nuo 1936, Hitlerio ir Musolinio pavyzdžiu pradėjo save vadinti gen. Franco Ispanijoje.

Caulaincourt Armands Augustin Louis (1773—1827) prancūzų generolas, Napoleono karų dalyvis, 1801 Napoleono diplomatinis agentas Rusijoje, po to Napoleono adjutantas ir divizijos vadas, su Napoleonu dalyvavęs visuose jo karuose; 1808—1811 prancūzų atstovas Rusijoje, stengęsis išlyginti Napoleono prieštaravimus su Aleksandru I, bet įsitikinęs, kad Napoleonas vedąs prie karo, atsisakė nuo atstovo pareigų, veltui besisielojęs atkalbėti nuo žygio prieš Rusiją, numatydamas katastrofą. 1811—1813 dalyvavo žygyje Rusijon, 1813 — 1815 buvo Napoleono užsienių reikalų ministeris, stengėsi suskaldyti Napoleono priešininkus; už nuopelnus 1808 buvo Napoleono pakeltas Vicenzos kunigaikščiu. Prieš mirdamas parašė atsiminimus Souvenirs du duc de Vincence 1837. Jo karo žygių dienoraštis buvo išleistas 1928—1929, Mémoires 1933—1934 (²1946).

Caulerpa žaliųjų dumblių gentis su 60 rūšių, gyvenančių jūrose, daugiausia Didžiajame ir Atlanto vandenynuose. Toliausiai į šiaurę einanti rūšis C. prolifera, kurios gausu Vidurželmio jūroje.

Caulfield rytų Australijos miestas 10 km į pietvakarius nuo Melbourne'o. 81.000 gyventojų (1951).

Caune Valdemārs (1890—1944) latvių bibliografas ir bibliotekininkas. Nuo 1905 dalyvavo revoliuciniame veikime. 1914 ištremtas į Narimą. 1917—1919 dirbo Strādnieku Avīzes ir Strādnieku Balss redakcijose. 1919 Tautos Tarybos narys. 1919 — 1923 Liepojos miesto bibliotekoje. 1923 — 1934 Valstybinėje bibliotekoje Rygoje. 1934 pateko į koncentracijos stovyklą. Išsp. Decimālā klasifikacija 1920, Autoru tabulas [2]1927, Kā vadīt sapulces 1925, Bibliotekas iekarta.

Caus (Caux) Salomon (1576—1626) prancūzų architektas, inžinierius ir fizikas. Dirbo Anglijoje prie Greenwicho ir Richmondo rūmų statybos. Buvo Liudviko XIII karališku architektu ir inžinieriumi. Svarbiausias jo darbas nebaigti Heidelbergo rūmų sodai.

Causa (lot.) — priežastis, proga, pagrindas, byla. C. cognita — ištirtoji priežastis, C. efficiens — darybinė, skatinamoji priežastis, C. finalis — tikslo priežastis, C. incognita — nežinomoji, neištirtoji priežastis, C. movens — skatinamoji, judinamoji priežastis, C. proxima — artimoji, svarbioji priežastis, C. sufficiens — pakankamoji priežastis.

Causalitas ž. Priežastingumas.

Caussin de Perceval Armand Pierre (1795—1871) prancūzų orientalistas, Collège de France arabų kalbų profesorius. Išspausdino Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme 1847—1849, Grammaire arabe vulgaire [4]1858.

Cautio (lot.) — kaucija, garantija, laidavimas. Romėnų teisėje C. vadino ir rašto dokumentą, vartojamą darant žodines sutartis.

Cauwelaert Frans (g. 1880) belgų filosofas ir politikas, Belgijos katalikų partijos flamų sparno vadas. 1921 Antverpeno burmistras. Nuo 1931 ministeris daug kartų. Po II pas. karo parlamento pirmininkas. Laikraščio Vrij Belgie redaktorius.

Cavaignac Louis Eugène (1802 — 1857) 1824 karo inžinierius. Dėl respublikoniškų savo pažiūrų buvo priverstas palikt karo tarnybą, bet greitai paskirtas į Alžirą, kur pasižymėjo savo gabumais. Laikinoji 1848 vyriausybė jį paskyrė divizijos generolu ir Alžiro gubernatoriumi, pasiūlė net karo ministerio portfelį, bet nuo jo C. atsisakė. Išrinktas steigiamojo susirinkimo nariu, 1848 V 17 atvyko į Paryžių, sutiko būti karo ministeriu ir organizuoti armiją Paryžiuje. Paryžiečiams sukilus VI 23, C. buvo paskirtas vyriausiuoju kariuomenės vadu, paskiau diktatoriumi ir, numalšinęs sukilimą, atsisakė VI 29 nuo diktatūros. Susirinkimas išrinko jį ministeriu pirmininku. Tačiau daug buvo nepatenkintųjų jo represijomis, ir XII 10 respublikos prezidentu buvo išrinktas Liudvikas Napoleonas (C. gavo tik 1.448.107 balsus). Naujojo parlamento narys C. 1851 XII 2 buvo Napoleono suimtas, 1852 I paleistas, 1852 III išrinktas Paryžiuje parlamento nariu, bet, kaip ir vėliau, 1857, atsisakė prisiekti ir politiniame gyvenime nebedalyvavo.

E. Cavaignac

Cavalcanti Guido (1250—1300) italų poetas, naujo stiliaus kūrėjas (dolce stil nuovo), kanconų, albų ir kitokių lengvosios lyrikos rūšių kūrėjas. Jo Rimatori del dolce stil nuovo išleido Benedetto 1939.

J. E. Shaw G. C-s Theory of love. The Canzone d'amore and others related Problems 1949.

Cavalieri Bonaventura (1598—1647) italų matematikas ir astronomas. Nuo 1629 buvo matematikos profesorius Bolonijos universitete. C. 1629 sukurtas ir 1635 paskelbtas nedalomųjų metodas (methodus indivisibilium) turėjo neginčytinos įtakos Leibnizui ir Newtonui. Kreivių ir kreivinių paviršių savumų erdvėje C. gvildenimo vaisiumi buvo C. pradmuo Geometria indivisibilibus continuorum nova quadam ratione promota 1635, Rote planetaria 1640, Trigonometria plana et sphaerica 1635, Exercitationes geometricae 1647.

Cavalloti Felice (1842—1898) italų poetas, žurnalistas, kraštutinysis respublikonas. Išsp. Il Cantico dei Cantici. Opere Complete 1895—1896.

Cavatina muzikos terminas; vieno balso daina, trumpa arija.

Cavazzola Paolo (1486—1522) iš tikrųjų tai Moranda, italų tapytojas, piešęs Kristaus, šventųjų ir mitologinius paveikslus. Dekoravo daug bažnyčių freskomis.

Caveant consules ne quid respublica detrimenti capiat senovės romėnų posakis valstybės vyrams: tesaugoja konsulai, kad valstybei nebūtų žalos.

Cave canem (lot.) „saugokis šuns" mozaikinis įrašas senovės Romoje, paprastai rašytas slenkstyje ar duryse.

Cavedone Jacopo (1577—1660) italų tapytojas, Bolonijos mokyklos atstovas. Spalvų derinimo bei kompozicijos meisteris. Paveikslai: Trys Karaliai, Šv. Steponas, Šv. Cecilija.

Cave me Domine ab amico, ab inimico vero me ipse cavebo (lot.) — saugok mane Viešpatie, nuo draugų, o nuo nedraugų pats apsisaugosiu.

Cawén Alvar (m. 1886) suomių tapytojas. Vienas žymiausiųjų suomių meno kubizmo atstovų. Nors nėra prancūzų kubizmo aklas sekėjas, bet jis kubizmo priemonėmis sugebėjo išreikšti ne tiktai savo individualumą, bet ir tautinės psichikos savybes. Visi geriausi jo kūriniai prisunkti savotiškos mistikos, lyrikos, kompozicijos ir spalvų asketizmo bei aristikratiškumo. Žymiausi jo darbai yra surinkti Suomių tautiniame Ateneum muzėjuje Helsinkyje.

Cavendish Henry (1731 — 1810) anglų chemikas, daugiausia tyręs dujų savybes ir sprendęs fizikos dalykus. Svarbiausias jo fizikos darbas yra visuotinės traukos konstantos nustatymas. Flogistono teorijos šalininkas. 1766 atrado ir ištyrė vandenilį, pavadinęs jį „degamuoju oru" (inflammable air), nustatė vandens sudėtį, bandė tiksliai nustatyti kiekybinę oro sudėtį. Savo tyrimų rezultatus jis išdėstė žurnale Philosophical Transactions 1766—1792. Raštų rinkinys Electrical Researches and Chemical and Dynamical 1927.

Cavicornia ž. Dykaragiai, tuščiaragiai.

Cavite Filipinų karo uostas Luzono saloje, 33 km į pietvakarius nuo Manilos; turi 37.000 gyventojų (1952). JAV pagrindinė karo laivyno bazė Filipinuose. Čia 1898 V 3 išsikėlė į kraštą admirolo Dewey amerikiečių daliniai.

Cavour Camillo Benso (1810—1861) italų valstybininkas ir patriotas. Baigė Turine akademiją inžinierių korpo leitenantu. Karštas patriotas, C. tikėjosi, kad 1830 revoliucija sukurstys ir italų tėvynės meilę. Nusivylęs viešai stojo prieš tėvynės engėjus. 1831 buvo atleistas iš karo tarnybos ir ėmė ūkininkauti tėvo dvaruose. 1837 — 1839 įsteigė daug mokyklų bei prieglaudų, 1842 drauge su savo vienminčiais įsteigė Piemonto žemės ūkio draugiją; išspausdino daug straipsnių apie Angliją, žemės ūkio klausimą, javų prekybą, geležinkelius. 1847 su kitais reformų šalininkais Turine ėmė leisti laikraštį Il Risorgimento (Atgimimą). 1848 viešame susirinkime pareikalavo konstitucijos. Karoliui Albertui 1848 III paskelbus konstituciją, C. 1848 VI buvo išrinktas Piemonto parlamento atstovu ir buvo konservatyviosios grupės; 1849 ėmė vadovauti vadinamajam dešiniajam centrui. 1850—1852 buvo ūkio bei prekybos, finansų ministeris; 1852 XI 4 ministeris pirmininkas. Pirmininkaudamas ir finansų ministeriją valdydamas, C. susiartino su liberalais, reformavo baudžiamąją teisę, praplėtė geležinkelių tinklą, paskelbė javų prekybos laisvę. Bet labiausiai jam rūpėjo užsienių politika. Jis stengėsi paversti Piemontą patriotinio italų sąjūdžio centru ir pakelti tarptautinę Piemonto reikšmę. 1853 užstojo Austrijos persekiojamus italų emigrantus. Savo memorandumais apskundė Austriją kitoms valstybėms ir, pagaliau, nutraukė su ja diplomatinius santykius. Karalių Viktorą Emanuelį įkalbėjo dalyvauti Prancūzijos ir Anglijos kare su Rusija (1854—1855), o parlamentą nusiųsti į Krymą Piemonto kariuomenę. Tuo būdu C. galėjo dalyvauti ir Berlyno kongrese. Jis ruošėsi kariauti su Austrija Italiją sujungti, bet, gerai suprasdamas, kad viena Piemonto—Sardinijos karalija tam persilpna, prisikalbino Napoleoną III. 1858 VII Plombière jis pasimatė su Napoleonu ir pasirašė su juo sutartį, kur Napoleonas žadėjo padėti Piemontui prisijungti Lombardijos—Venecijos karaliją (Austrijai priklausančią šiaurės Italiją ligi Adrijos), o C. sutiko atiduoti Prancūzijai Nizzą ir Savoją (Piemonto karalių dinastijos lopšį). Tiesa, Napoleonas greit ėmė dvejoti ir, Rusijai tarpininkaujant, siūlė Piemonto ginčą su Austrija pavesti kongresui išspręsti. Bet C. padėjo čia pati Austrija, nesutikusi, kad kongrese dalyvautų Piemontas, ir todėl įteikė C. ultimatumą (1859 IV 23). C. ultimatumą atmetė (IV 26), ir tuo būdu prasidėjo Austrijos ir Italijos karas, kuriame sėkmingai dalyvavo ir Napoleonas III. Bet Napoleono Villafrancoje netikėtai sudarytoji taika (VII 12) nuvylė C. ir italų patriotus. C. tuoj atsistatydino, bet nuo savo planų neatsisakė. Jis susidėjo su patriotų sąjūdžiu, kovojusiu, kad prie Piemonto—Sardinijos karalijos būtų prijungtos Emilija ir Toskana. Italai patriotai savo ruožtu C. laikė savo vadu, ir 1860 I C. vėl sudarė savo ministerių kabinetą. Po kelių dienų visiems Piemonto atstovams užsienyje jis išsiuntinėjo laiškus, paskelbdamas, kad valdžia nebegalinti priešintis italų tautos sąjūdžiui, ir karaliaus dekretais (III 18 ir 22) Emilija bei Toskana buvo prijungtos prie karalijos. Kad ir negavo Napoleono pažadėtosios Venecijos, betgi C. (parlamentui sutikus ir po plebiscito) atidavė Napoleonui Nizzą ir Savoją. Jis tebebuvo reikalingas Napoleono, nes buvo manąs prie Piemonto prijungti ir kitas Italijos žemes. C. politika buvo nepaprastai drąsi. Jis pasinaudojo Garibaldžio laimėjimais: Turino parlamentui pritariant, Viktoras Emanuelis 1860 X 25 įžengė į Neapolio karaliją, o Turine susirinkę Italijos valstybių atstovai 1861 III 14 Viktorą Ema-

C. Cavour

nueli paskelbė Italijos karaliumi. Italijos sostine buvo pripažinta Florencija, ir C. įsakymu Piemonto kariuomenė atrėmė į popiežiaus valstybę įsibrovusį Garibaldį. C. pradėjo diplomatines derybas su Prancūzija ir dėl Romos, bet jų nepabaigęs mirė. Jo Discorsi parlamentari išleido 1932—1939 A. Omodeo ir L. Russo, Scritti 1892, Diario 1941.

M. Paléologue C. 1926; *F. Wagner* C. und d. Aufstieg Italiens im Krimkrieg 1940; *H. Tretschke* C. 2 leid. 1942.

Caxias Luis Alves (1803—1880) brazilų maršalas. Karo ministeris ir 1875—1878 ministeris pirmininkas. 1868 vyriausias kariuomenės vadas kare su Paragvajumi.

Caxton William (1424—1491) pirmasis anglų spaustuvininkas. Ilgai gyvenęs Brüggėje, kur pramokęs spaustuvininko amato. 1476 Londone įsteigė pirmąją spaustuvę ir išspausdino pirmąją Anglijoje knygą The Dictes and Sayings of the Philosophers.

C. P. Winship C. 3 leid. 1939.

Cazalis Henry (1840—1909) prancūzų rašytojas, poetas, dažniausiai rašęs slapyvardžiais Jean Caselli ir Jean Lahor. Budistų filosofijos įtakos C. eilėraščiai pesimistiški. Išsp. Chants populaires de l'Italie 1865, Le Livre du néant 1872, L'Illusion 1875 — 1893, Poésies complètes 1888, William Morris 1897.

CBD — Cash before delivery — prekyboje ši santrumpa nurodo, kad pinigai turi būti sumokėti prieš prekių išsiuntimą.

cbm kubinio metro, m^3, santrumpa.

CCI. — santrumpa Comité Consultatif Internationale des Communications à grande distance — tolimųjų atstumų telefono susisiekimo tarptautinis patariamasis komitetas.

ccm kubinio centimetro, cm^3, santrumpa.

c. d. colla destra (it.) — vien dešine ranka muzikoje santrumpa.

Cd. kadmio elemento santrumpa.

C-Dur durinės gamos (c, d, s, f, g, a, h) pirmasis garsas muzikoje.

Ce cerio elemento santrumpa.

Ceanothus L. šaltekšnių (Rhamnaceae) šeimos krūmai. Daugiausia auga Š. Amerikos vakarinėse srityse. Apie 50—60 skirčių ir nemaža atmainų. Indėnai valgo kaikurių šių augalų sėklas. Europoje vartojami kaip dekoraciniai krūmai. pvz. C. americanus L. (New Jersey Tea) ligi 1 m krūmas baltais žiedais. Lapai vartojami arbatai, šaknys vaistams. Europoje jie parkuose, atsparus šalčiams.

Cebidae ž. Beždžionės (II t. 460 psl.).

Cebu, kitaip Zebu; 1) Filipinų sala, 200 km ilgio, ligi 32 km dydžio; apie 700.000 gyventojų (1954). Paviršius kalnuotas, žemė derlinga;

2) C. salos svarbiausias miestas, 167.000 gyventojų (1954). C. yra seniausias Filipinų miestas, 1565—1571 buvęs salyno sostine. 1941 XII užimtas japonų, 1945 III 27 išvaduotas amerikiečių.

Cebulka Mikalojus kilimo lenkas, Sandomiro kanauninkas, D. L. K. Vytauto diplomatas, pasiuntinys, rūmų notaras, 1407—1430 Vytauto tarnyboje, D. L. K. raštinėje. Vytauto pavestas, C. paruošdavo dokumentų metmenis, o pačius raštus rašydavo žemesnieji valdininkai. Per C. rankas išduotųjų dokumentų yra išlikę keli originalai ir nuorašai. C. buvo keletą kartų Vytauto siunčiamas į vakarus. 1409 prieš pat karą su kryžiuočių ordinu C. kartu su Jonu Butrimu buvo nusiųstas į Prahą pas čekų karalių Vaclovą, o tas buvo mėginęs sutaikinti Vytautą ir Jogailą su kryžiuočių ordinu. 1415 C. lankėsi Romoje popiežiaus kurijoje. 1420 čekų karaliui Zigmantui nagrinėjus Lietuvos ir kryžiuočių ordino bylą dėl Žemaičių ir juos pripažinus ordinui, tos bylos ginti buvo nusiųsti Vytauto atstovu C. ir Jogailos atstovu Olesnickis. Karaliaus patarėjų ir augštosios dvasininkijos akivaizdoje C. pasakė griežtą kalbą prieš Zigmantą.

M. Cebulka

C. atstovavo Lietuvos reikalus vakaruose, bet ginčuose su Lenkija jis nebuvo Vytautui ištikimas, nes būdamas lenkas, rėmė Lenkijos nuomonę. C. nepalaikė lietuviškos Vytauto politikos ir nepritarė jo sumanymui vainikuotis karaliaus vainiku.

Cėcė musės Muscidae šeimos Glossina Wiedm. genties populiarus pavadinimas. C. M. gyvena atogrąžos Afrikoje ir yra panašios į mūsų kandančiąją musę (Stomoxys calcitrans L.). C. M. čiulpdamos kraują, nuo ligonių sveikiems perneša kraujo parazitus Trypanosoma Gruby rūšis, sukeliančias pavojingas ligas. Glossina palpalis Rob.-Dew. platina miego ligą.

Cechanaviškė Vilniaus aps. upelis, Neries dešinysis intakas, 7,8 km ilgio. Įteka į Nerį 136,6 km nuo jos žiočių.

Cechas (viduramžių vok. kalbos cechen —tvarkyti, rengti, ruošti) viduramžių pirklių ir amatininkų profesinė sąjunga pagal darbo rūšį. C. kūrėsi viduramžių miestams augant ir buvo būdingi to meto visuomenei, kur vyravo korporacinis polinkis. C. išugdė nuo kaimo skirtinga miesto ekonomika, kur vyravo amatai ir prekyba. Savo interesams apsaugoti ir amatams bei

prekybai geriau organizuoti amatininkai ir pirkliai jungėsi į draugijas-C.

Pradžioje amatininkai ir pirkliai įeidavo į bendruosius C., bet ilgainiui išsiskyrė, ir amatininkai kurdavo savo C. pagal amato rūšį. C. tikslas buvo rūpintis savo narių globa, gamybos tobulumu ir apsisaugoti nuo pašalinės konkurencijos. Tam reikalui buvo skelbiamos smulkios rašytos taisyklės ir žiūrima, kad daiktas būtų pagamintas pagal jas. Žiūrėta, kad visi C. nariai vienodai ir vienu laiku dirbtų ir buvo nustatomas darbo laikas. Svetimos konkurencijos saugotis buvo stengiamasi uždrausti svetimų C. gaminius mieste ir apylinkėj pardavinėti. C. buvo ne tik profesinės, bet ir tikybinės ir savitarpio pagalbos bendruomenės. Jie turėjo savo globėją šventąjį, savo šventes ir savo altorių bažnyčioje, rūpinosi mirusiųjų C. narių laidojimu, našlių ir našlaičių globa.

Kiekvienam amatininkų C. buvo trejopų narių: meistrai, jų padėjėjai (gizeliai) ir mokiniai. Pirmieji darbo vadovai, pačių dirbtuvių savininkai, vadovavo ir pačiuose C. Padėjėjai buvo mokslus baigę mokiniai, dar nepalikę meistrais. Jie atsirado tada, kada C. padaugėjus, meistrai ėmė kliudyti baigusiems mokslus mokiniams tapti meistrais ir vertė juos būti padėjėjais, o Vokietijoje dar juos įpareigodavo keliauti po svetimus kraštus geriau darbo pažinti. Mokiniai gyveno prie meistrų, buvo jų išlaikomi ir dirbo meistro vadovybėje. Mokėsi 5—7 metus. Mokslus baigę, turėdavo egzaminams pagaminti pavyzdinį darbą, kurį pripažinus, gaudavo amatininko vardą.

Naujaisiais amžiais mašinoms atsiradus ir masinei gamybai prasidėjus, C. ėmė nykti, o paskelbus pramonės laisvę, ir oficialiai buvo panaikinti Prancūzijoje 1781, Vok. Prūsijoje 1810, Anglijoje 1814, Švedijoje 1846, Danijoje 1862, Vokietijoje 1871.

L i e t u v o j e C. vystėsi tokia pat forma, kaip ir vakarų Europoje, bet atsirado vėliau, t. y. kartu su miestais ir jiems duodamąja Magdeburgo ar Kulmo teise. Galutinę jų organizacija nustojo XV—XVI a. Ilgainiui meistro titului paveldimam tapus, gizelių stojimas meistrais buvo apsunkintas, ir jie tebūdavo tik samdomaisiais darbininkais, o jų dalis pereidavo į vad. „partačus", t. y. nuo C. nepareinančius amatininkus. Betgi cechus labiausiai suardė vad. miestų „jurisdikos" (jursdikos) — miesto valdžiai nepriklausomos bajorų, vienuolynų, bažnyčių žemės miesto ribose, kur įsikurdavo C. nepriklausą amatininkai, atėję iš kaimo. Daug čia nulėmė ir pirklių konkurencija. Lietuvą okupavę rusai 1799 įstatymu C. atgaivino, ir tuo būdu C. Lietuvoje ištvėrė ligi I pas. karo, bet tik kaip savotiškos amatininkų egzaminų komisijos.

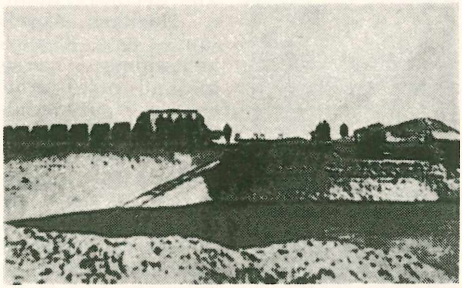

Cechšteino kasyklos Lietuvoje (Akmenės rajone)

G. Unwin Industrial organization in the XVI—XVII centuries 1904; *F. Klimenko* Zapadnorusskie cechi 1914; *M. Weber* Ūkio istorija (vertimas) 1929; *E. Wege* Die Zünfte 1930; *H. Sieveking* Wirtschaftsgeschichte 1935.

Cechsteinas Permės sistemos sluogsnių viršutinis skyrius iš kalkių, molio, skalūnų, smiltainių, gipso ir druskos sluogsnių.

Lietuvos C. eina kalkių ir dolomitų sluogsniais ligi 20 m storio, kurie Skuodo ir Vegerių apylinkėse Mažeikių aps., užnešti nestorų ledynų sąnašų, išeina į paviršių. Tų sluogsnių atodangos yra prie Klykuolių ir Vegerių miestelių. Toliau į pietus C. sluogsniai eina gilyn, pridengti jaunesnių sistemų sluogsnių. Gręžiniuose C. buvo aptiktas Klaipėdos krašte Purmaliuose 232 m gilumoje 28 m storio klodu, Kaune Ragučio gręžiny 257 m gilumoje apie 40 m storio su gipso ir druskos protarpiais. C. svarbių suakmenėjimų pasitaiko: Productus horridus, Fenestella retiformis, vario skalūne žuvys: Platysomus ir Palaeoniscus. Lietuvos C. kalkėse iš suakmenėjimų pasitaiko dažniausiai moliuskų: Gervilleia, Myalina, Schizodus ir kt.

E. Fulda Zechstein 1935.

Cecidomyidae Ilgaūsių (Uodinių) dvisparnių šeima (apie 1000 rūšių). Smulkūs dvisparniai uodai, kurių larvos gyvena įvairių augalų audiniuose ir ten jos savo veikimu daro augalo stiebo sustorėjimą, gumbą.

Cecil 1) R o b e r t (g. 1864) anglų politikas, nuo 1906 atstovų rūmų narys, nuo 1923 lordas. 1915 blokados ministeris. 1924—1932 Anglijos atstovas Tautų Sąjungoje, nusiginklavimo šalininkas. Su prezidentu W. Wilsonu, gen. J. C. Smutsu sudarinėjo Tautų Sąjungos nuostatus. 1937 gavo Nobelio taikos premiją. Išsp. Great Experiment 1941, The Way of the Peace 1928, All the Way 1949.

2) W i l l i a m ž. Burleigh (II t. 363 p.).

Cecilija šventoji (šventė XI 23). Pagal Passio iš V — VI a. ji buvusi Romos didi-

Cecilija Raffaelio pav.

kų Cecilijų giminės ir Morkaus Aurelijaus ar Komodo krikščionių persekiojimų metu drauge su sužadėtiniu Valerionu ir broliu Tiburcijumi buvo nuteista mirti pirtyje užtroškinant, bet paskiau nukirsta. Popiežius Urbonas ją palaidojęs Kaliksto katakombose, o jos rūmus pavertęs bažnyčia. Popiežius Paskalis (817—824) jos kūną iš katakombų perkėlė į C. vardo bažnyčią. Nuo viduramžių C. laikoma muzikos globėja dėl klaidingai suprasto Passio teksto „cantantibus organis", kur kalbama apie jos vestuvių muziką, bet ne apie jos sugebėjimą muzikos instrumentu groti.

J. Žilevičius Šv. Cecilija — Muzikos Žinios 1941 N 11; *P. Franchi de Cavalieri* Note agiografiche 1912.

Cecilija Renata (m. 1644 III 24) Austrijos imperatoriaus Ferdinando IV duktė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Vladislovo IV žmona, kurią jis vedė 1637 VIII 9, per ją norėdamas gauti imperatoriaus paramos kovoje dėl Švedijos sosto. Politikoje žymesnio vaidmens nevaidino, tik kartais mėgino remtis Lietuvos didikais prieš Vladislovui IV didelės įtakos turėjusius Lenkijos didikus.

Cecilijos šv. draugijos bažnytinei muzikai ugdyti pradėta kurti Romoje 1584. Nauja Confraternita di S. Cecilia įkurta 1622. Jos pavyzdžiu šv. C. D. pasklido po kitus kraštus. Lietuvoje šv. C. D. buvo įkurta 1924 X 31 (pradžioje šv. Grigaliaus vardu) Kaune. Steigėjas buvo T. Brazys, J. Bendorius, A. Kačanauskas, J. Naujelis, A. Sabaliauskas. Pirmininkavo J. Naujelis (ligi 1934). Nuo 1926 leido Muzikos Aidus, kuriuos ligi 1930 redagavo prof. T. Brazys.

Šv. Cecilijos vardais vadinosi daug lietuviškų chorų. Jų ypač daug veikė JAV:

1) 1904 Vlado Daukšos organizuotas šv. Kryžiaus parapijos Chicago, Ill. Nuo 1950 vadovas Stepas Sodeika.

2) 1900 įsteigtas Hartforde, Conn. Be bažnytinio giedojimo, dar koncertavęs, vaidinęs operetes.

3) 1901 įsteigtas Lowell, Mass. Vadovavo A. Grigolaitis.

4) Apie 1900 įsteigtas Haverhill, Mass. Dalyvaudavo jungtinių chorų koncertuose, kuriems vadovavo A. Grigolaitis.

5) 1916 įsteigtas Rochester, N. Y. 1925—1935 rengė koncertus K. Brazio vadovybėje. Nuo 1949 violončelistas P. Armonas meniškais parengimais dalyvauja ir radijo programose su lietuviškais koncertais.

6) 1915 įsteigtas Westfield, Mass., ir veikia tik savo kolonijoje.

7) 1912 įsteigtas Paterson, N. J. 1912—1913 vadovavo B. Nekrašius, 1913 — 1916 Jonas Banys, kurio vadovaujamas choras koncertavo įvairiose vietose. 1933 P. Petraičio vadovybėje rengė per lietuviškus radijo pusvalandžius. Nuo 1934 vadovavo V. Yustas.

8) 1912 įsteigtas Norwood, Mass. Buvo vadovaujamas A. Šlapelio. 1930 giedojo Bostono katedroje ir koncertavo Symphony Hall.

9) 1910 įsteigtas Amsterdam, N. Y. Statė daug operečių, rengė koncertų. Chorui vadovavo A. Visminas, V. Nickus, S. Rakauskas, J. Olšauskas.

10) 1910 įsteigtas Newark, N. J. 1912 įdainavo dainas į plokšteles. 1924—1930 už dainas gavo 3 sidabrines taures. 1910—1922 vadovavo A. Radzevičius, 1923—1925 A. Šlapelis, 1925—1938 A. Stanišauskas.

11) 1930 įsteigtas Buenos Aires Argentinoje. Veda V. Rimavičius. Yra plokštelių įdainavęs.

Apie 1890 Shenandoah, Pa. buvo įsteigta Szv. Cecilijos Draugystė Giesmininkų. 1892 15 narių. 1900 Baltimore, Md. įsteigta Szv. Cecilijos Giedorių Draugystė 1901 turėjo 42 narius.

Cecropia apie 36 rūšis atogrąžos Amerikos medžių. Jų C. peltata L. gyvena simbioze su skruzdėlėmis. Azteka arba Crematogaster giminės skruzdėlių motinėlė tuščiaviduriame stiebe deda kiaušinėlius ir maitinasi išgraužtoje angelėje augančiomis ląstelėmis. Išsiperėjusios skruzdėlės pragraužia jų tarpumazgius. Visas liemens vidus virsta skruzdėlių būstine. Prie lapkočių susidaręs sustorėjimas turi apysaldžio maisto, kuriuo skruzdėlės ir maitinasi. C. sultys yra mažavertis kaučukas, žievė — kailiaraugių medžiaga. Tušti liemens viduriai vartojami kanalizacijos vamzdžiams.

Cedant arma togae Cicerono posakis — tenusileidžia ginklo jėga (karo valdžia) civilinei valdžiai.

Cedar Creek daugelio JAV upių ir upelių vardas. Labiausiai žinoma Virginijos upė, Shenandoah intakas, 110 km į vakarus nuo Washingtono, kur 1864 X 19 buvo kautynės tarp pietiečių-konfederatų ir federalų. Jas laimėjo gen. Sheridano vadovaujami federalai.

Cedar Rapids JAV Iowa valstybės miestas prie Red Cedar upės. 72.150 gyventojų (1950). Įkurtas 1838. Didelės skerdyklos, Red upės užtvanka ir elektros jėgainė.

Cederborgh Frederik (1784—1835) švedų rašytojas, išspausdinęs humoristinius veikalus Uno v. Trasenberg 1809—1810, Ottar Tralling 1810—1818. Raštų rinkinys Ungdoms tidsfördrif 1834.

Cederschiöld Johann G. C. (1849—1928) švedų kalbininkas, 1894 — 1914 Göteborgo universiteto profesorius. Išsp. Om svenskan som skritsprák 1897, Om Erikskrónikan 1899, Studier ofver verbalabstrakterna i nutida svenska 1908, Framtidssvenska 1917.

Cederström Gustaf Olof (1845–1933) švedų tapytojas ir rašytojas. Paveikslai—Karolio XII lavonas, Lapkritis 1718, Po nugalėjimo prie Narvos, Lavono sargyba Tistedalene. 1878 Švedų meno akademijos narys, 1899—1911 Augštosios meno mokyklos Stockholme direktorius.

Cédille prancūzų kalboje ç rašmuo su kableliu, kuris prieš balsius a, o, u tariamas ne kaip priebalsis k, bet kaip priebalsis s, pvz. façon.

Cedramedis, kedramedis ž. Kedras.

Cedras ž. Kedras.

Cedrela Meliaceae šeimos medžiai iš atogrąžos kraštų. Apie 12 rūšių. Svarbiausios: C. odorata L. ir C. quineensis Andr., taip pat Gvianos Kedro eglė iš Brazilijos. Vartoja cigarų ir cukraus dėžėms gaminti.

Cedronas, Kidronas (hebr. Kidron) slėnys Palestinoje į rytus nuo Jeruzalės; augštupyje vad. Juozapato pakalne, išeina į Negyvąją jūrą (šiandien Wadi Sitti Marjam — Mergelės Marijos slėnys). C. slėnių teka C. upelis. Tuo vardu vadinami upeliai įvairiose Kalvarijose: 1) Vilniaus Kalvarijoje Neries dešinysis intakas, tekąs tarp Verkių ir Trinapolio bažnytkaimio; 2) Žemaičių Kalvarijoje Varduvos dešinysis intakas, kitaip vad. Gardė, Garda, Gardonas; 3) Veprių bžk. Ukmergės aps., Gelažės (Šventosios, Neries) žemupys, tekąs iš Veprių tvenktinės kūdros, kur stovi vandens malūnas, pro Veprių miestelį ir „Kalvarijos" koplytėlę pietų rytų link ir ties Slabados kaimu įteka į Šventąją 23,8 km jos žiočių. Matyti C. seniau vadinta Gelaže; 4) Suvalkų Kalvarijoje C. nežinomas,

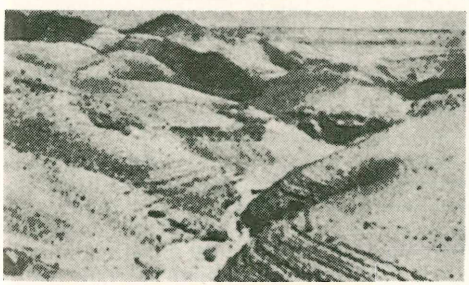

Cedrono slėnis

o apylinkėje yra Šv. Jono upelis. Liubavo mieste yra Cedra.

Cedroniškės miškas Šiaulių aps. Šaukėnų vl. 2 km nuo Šaukėnų. 114 ha ploto. Dirvožemis priemolio. Vyrauja eglės, priemaišoje pušys. Bonitetas II, brangumo laipsnis II.

Cedrovskis Jonas (1617 III 3 — po 1682) Radvilų rūmininkas. Studijavo Karaliaučiuje. 1637 ir 1644 su Boguslavu Radvila keliavo po užsienius. 1656 buvo Minsko vaivadijos pasiuntinybės dalyvis pas carą Aleksiejų. Jo atsiminimai buvo išspausdinti rusų žurnale Vremennik 1855.

Cedulė ž. Sedula.

Cefalomeras (Caephalometer) galvos matavimo aparatas.

Cefalonia ž. Kefalonija.

Cefalu šiaurės Sicilijos Italijoje miestas, 11.800 gyventojų (1951). 1145 katedra. Pilis, marmoro skaldyklos, žvejų uostas (sardelių žvejyba). Senovės Cephaloedium. 396 pr. Kr. sudarė sąjungą su Kartagina. Vėliau užėmė graikai, 858 po Kr. arabai.

Cefėjas (lot. Cepheus, gr. Kefeus) šiaurės žvaigždynas. Ž. Atšiaurio žvaigždės (I t. 382 psl.).

Cefeidos kintamųjų žvaigždžių rūšis, gavusi pavadinimą nuo žvaigždės Delta Cephei Cefėjo žvaigždyne.

Ceikiniai Švenčionių aps. bažnytkaimis tarp Švenčionių (pietuose), Kaltanėnų (vakaruose), Daugėliškio (šiaurėje) ir Mielagėnų (rytuose), 8 km nuo Ignalinos geležinkelio stoties, 18 km nuo Švenčionių. Buvo vadinami ir Keiziai, XVII a. ir Ceikin-Kozičyn. Buvo gavęs ir slavintą vardą Lipovčizna ir Jakovščizna. 1621—1700 čia buvo evangelikų bažnyčia. 1773 pastatyta medinė katalikų bažnyčia. Visa parapija grynai lietuviška. Čia veikė Ryto lietuvių švietimo ir šv. Kazimiero lietuvių jaunimo globos draugijų skyriai. Lenkai uždarė lietuvių pradžios mokyklą. Veikė lietuvių skaitykla. Buvo rengiami lietuviški vakarai. C. gimė 1886 Kipras Petrauskas.

Ceilonas, indų Silan arba Sihalana, sanskritų Lanká, sala į pietus nuo Indostano pusiasalio, nuo kurio skiria seklus, 55 km pločio sąsiauris. C. yra 65.608 km² didumo, savo išvaizda panaši į kriaušę. Šiaurinė dalis žema ir lygi, o pietų vidurio dalyje kalnai ligi 2500 m augščio. C. atsiskyrė nuo Indostano terciaro laikotarpyje. Randama grafito, rubinų, safyrų, topazų ir kt. brangiųjų akmenų. Krantai laivybai nepatogūs, nes yra pajūrio kopų ir seklių lagūnų. Klimatas karštas: gegužės mėnesį vidutinė temperatūra 28° C, sausio mėnesį 26° C. Drėgmenų krinta per metus ligi 3000 mm, kalnuose apie 5000 mm, šiaurės rytų dalyje apie 500 mm. Augalija ypač vešli vakarinėje dalyje. Miškuose daugiausia įvairių

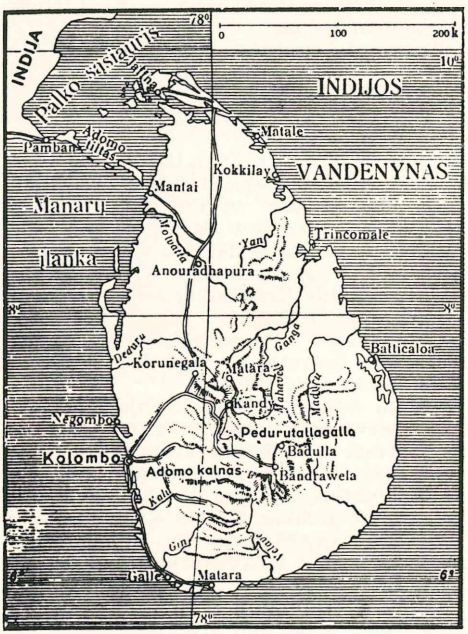

Ceilonas

palmių (koko, arekos, plunksnėtoji). Šiaurinėje dalyje dėl drėgmės trūkumo miškų vietoje yra savanų. Iš kultūrinių augalų svarbiausi: arbatmedžiai, kavos medeliai, kaučukmedžiai, kakavos medžiai, ryžiai, tabakas. Gyvuliai Indostano srities, tik nėra tigro ir hienos. Paukščių yra koks 3000 rūšių. Daugybė roplių, iš kurių žymiausias krokodilas.

Gyventojų 8.150.000 (1950). Iš jų apie 65% indoeuropiečių kilmės singalezai budistai. Indusų ligi 1,4 miliono, krikščionių per 600.000, o mahometonų ligi 450.000. Šiaurėje gyvena V a. atsikėlę tamilai. Pirmykščių gyventojų vedų yra išlikę keli tūkstančiai sunkiai prieinamose kalnų vietose. Daugumas gyventojų dirba plantacijose, kur pirmą vietą turi arbatžolių ūkiai. C. augina apie 15% viso žemės rutulio arbatžolių ir per metus išveža per 100.000 tonų. Daugiau eina kaučuko medžių ir koko palmių plantacijos. Išvežama arbatžolės, guma, koko aliejus ir riešutai, kava, kakava, tabakas, cinamonas, ryžiai. Nuo 1945 prasidėjo spartus šalies pramoninimas, ir veikia metalo apdirbimo, audinių, aliejaus, sodos, tabako, gumos gaminių, muilo, popieriaus, stiklo ir kt. fabrikai. Prie Laksapanos pastatyta 150.000 kv galingumo hidroelektrinė jėgainė. Sostinė ir svarbiausias uostas Colombo yra tirščiausiai gyvenamas ir ūkiškai reikšmingiausias pietvakarių dalies pajūryje, — apie 400.000 gyventojų. Svarbumu antras miestas yra buvusi sostinė Kandy (53.000 gyventojų) su žymiausia budistų šventykla Dalada Malagava. Šiaurėje yra Jaffnos uostas (70.000 gyventojų), o rytuose Trincomale.

Arbatos skinimas Ceilone

Švietimas sparčiai kyla. Yra tankus pradžios mokyklų (per 5000) tinklas, įvairių specialiųjų ir augštesniųjų mokyklų. 1942 įsteigtas universitetas. Jame mokslas nemokamas. Augštoji technikos mokykla ruošia inžinierius, o iš grynai mokslinių įstaigų ypač svarbus medicinos tyrimų institutas, ir dėl to C. turi pirmąją vietą kovoje su malarija ir kitomis atogrąžos ligomis. Miestuose įkurta muzėjų ir meno galerijų.

I s t o r i j a. VI a. pr. Kr. į C. įsiveržė iš šiaurės Indijos kilę singalezai, kurių karalius Vijaja čia įkūrė savo karalystę Pihiti su sostine Anuradhapura. Singalezai vidurio ir šiaurės C. įtaisė didelę irigacinę sistemą su daugybe perkasų ir dirbtinių ežerų-tvenkinių, ir ligi dabar išlikusių. III a. pr. Kr. įsigalėjo budizmas, kurio vienos hinajana šakos C. pasidarė centru. Ankstyvojo budizmo kultūros paminklų yra išlikusių Anuradhapuroje ir Polannaruvoje. 1517 C. užėmė portugalai, kurie įkūrė Colombo miestą ir pradėjo steigti misijas. 1638 portugalus išstūmė olandai, toleravusieji budistus, indusus ir mahometonus, bet skaudžiai persekiojo katalikybę. 1796 atiteko anglams. 1919 susirinko išrinktasis pirmasis seimas, 1931 sudaryta įstatymų leidžiamoji taryba, 1948 C. gavo D. Britanijos dominijos teises.

D. Hurrey Ceylon and World History 1936.

Ceilonitas ž. Pleonastas.

Cejnova Florjan (1817—1881) kašubų (slavų tautos), Pomeranijoje, tautinio atgimimo veikėjas. 1846 Pomeranijoje organizavo sukilimą prieš vokiečius, su sukilėliais puolė Stargardą, bet buvo suimtas ir 1847 XII 2 nuteistas mirti. Berlyno revoliucija 1848 III 21 jį išleido iš kalėjimo.

1851 Berlyne gavo medicinos daktaro laipsnį. Gyveno Bukovce (šiek tiek nuošaliau nuo kašubų) pagarsėjo kaip gabus gydytojas, bet labiausiai atsidėjo literatūriniam kašubų darbui. Reformavo jų rašybą, nutolinęs ją nuo lenkų ir priartinęs prie čekų. Rašė populiarių knygučių liaudžiai (ypač pagarsėjo Rozmòva Pòlocha s Kašebą), rinko etnografijos medžiagą (dainas, patarles): Sbiór piesni sviatovych 1878, Przesłovio kaszebskie (Petrapilyje 1853), Sbornik osnovnych slov kašubskago narečija (rinkinyje Materijaly dla sravnitelnavo jazyka i slovaria 1861), leido 1866—1868 periodinį rinkinį Skòrb kaszebsko-slovinskie mòve. Vokiškai ir kašubiškai 1879 išsp. Zaris do Gramatik kašebsko-slovinskie Mòve, kašubų klausimu parašė kelias politines brošiūras lenkų kalba. Kadangi kašubus stengėsi apsaugoti ne tik nuo suvokietėjimo, bet ir nuo lenkinimo, tam reikalui ieškodamas paramos rusų slavofiluose, tai lenkų buvo paskelbtas rusofilu, nors jam terūpėjo tik savo tautos reikalai.

W. Pniewski Przegląd literatury kaszubskiej 1929.

Ceizikas Ignas (apie 1775 Seinuose — po 1857 Irkutske, Sibire) Lietuvos keramikas, menininkas. XIX a. pradžioje gyveno Lietuvoje, nuomodamas Sapiegų dvarą. Vėliau mokėsi Vilniaus universitete ir studijavo tapybą pas Smuglevčių. Po 1812 tarnavo Vilniuje ir gamindavo netikras kontramarkes į Vilniaus teatrą. 1820 apsigyvenęs netoli Slucko, su broliu Feliksu pradėjo gaminti netikrus banknotus, kaip vėliau aiškinosi, tuo būdu norėdamas, kaip masonas daryti žalos caro valdžiai, bet greičiausiai, turėdamas palinkimą aplamai falsifikuoti. Buvo suimtas, bet iš Minsko kalėjimo pabėgo į užsienius. Jo brolis Feliksas buvo ištremtas į Sibirą. Gyvendamas Vienoje, irgi buvo pradėjęs verstis netikrų banknotų gaminimu. Buvo susektas, bet su netikru pasu pabėgo ir apie 1829 gyveno Padolėje, kur įkūrė net netikrų banknotų fabriką. Buvo suimtas su visa gauja, nuvarytas į Minsko kalėjimą, o čia išgarsėjo skulptūromis iš duonos. 1828 ištremtas į Tobolską. Čia savo keramikos darbais (indai, skulptūros, portretai ir kt.) taip išgarsėjo, kad net jam buvo leista laisvėje gyventi. Tuo pasinaudojęs, vėl pradėjo gaminti banknotus, ir vėl buvo suimtas ir ištremtas į Akatujo katorgą. Prieš 1855 buvo Berezove, gamindamas modelius stiklo fabrikui. 1857 iškeltas į Irkutską. Ten greit ir mirė. Geriausiais jo keramikos darbais buvo laikomi: Akatujo kasyklos, Aristotelis su knyga rankose, Vaikus laiminąs Kristus, Ceizikas kalėjime.

M. Janik Dzieje polaków na Syberji 1928.

Cekhauzas (iš vok. Zeughaus) trobesiai artilerijos įrankiams saugoti.

Ceklis (liet. būtų *Keklys) senojo Kuršo sritis dabartiniuose šiaurės vakarų Žemaičiuose tarp Ventos upės ir Baltijos jūros. C. vardas pirmą kartą, sykiu su kitomis trimis pietinėmis kuršių sritimis Mėguva, Pilsotu ir Duvzare, paminėtas istorijos šaltiniuose 1252 Livonijos mistro sutartyje su Kuršo vyskupu dėl Klaipėdos pilies statymo. 1253 jie pasidalina visų tų sričių žemėmis, kurių dvi dalys tenka ordinui ir viena vyskupui. Iš dviejų tų dalybų aktų vietovardžių gana tiksliai atsekamos ir sričių ribos. C. srityje minimos šios dabartinės vietovės: Alsėdžiai, Apuolė, Babrungėnai, Biržinėnai (Telšių aps. Luokės vl.), Duobėnai (Šiaulių aps. Raudėnų vl.), Dusai (Šiaulių aps. Papilės vl.), Imbradė, Gandinga, Gardė (dabartinė Ž. Kalvarija), Gargždai, Gegrėnai, Gelindėnai (Telšių aps. Alsėdžių vl.), Gesalai (Mažeikių aps. Ylakių vl.), Griežė, Grūstė, Kartena, Lekemė (Telšių aps. Plungės vl.), Liepžemis (dabartinė Lieplaukė), Luoba (Mažeikių aps., Sėdos vl.), Medingėnai, Mosėdis, Nevarėnai, Notėnai, Rietavas, Skuodas, Viešvėnai, Žarėnai, Žąsūgalas (Telšių aps. Varnių vl.); be to, dar XVI a. pažįstamos vietos: Apustėnai Šačių apyl., Ilgiai, dabar vadinami Grigaičiais (Kretingos aps. Platelių vl.), Pietvėnai prie Pietvės upelio Plungės apyl., Remtiniai ties Remtės ežeru (Kretingos aps. Platelių vl.), Viešetėnai, dabar Daubrai prie Viešetės upelio Mažeikių aps. Tirkšlių vl.), Virtytė prie to paties vardo upelio Latvijoje ties Skuodu, Žilkotai Saugų apyl. Šilutės aps., ir visai nerandami: Amelinge, Eykaswe, Kalveseme, Pilene, Pregetwe, Pomenie (prie Minijos upės?), Pretzitwe, Spermes bei Zekulmseme. Šiaurėj C. ribojasi su Duvzare ir Bandava ir pati riba, ypač tarp Skuodo-Griežės, sutapo maždaug su dabartine Lietuvos ir Latvijos valstybine siena. Ar trikampis tarp Vadaksties ir Ventos upių bus dar C. ar Skrundos Žiemgalos sričiai priklausęs, nėra aišku. Toliau nuo Ventos augštupio C. riba eina pietų vakarų kryptimi pro Luokę ir Rietavą iki Veiviržo upės ties Klaipėdos krašto siena, o šiauriau linija Kretinga — Įpiltis darė vakarinę C. ribą, skyrusią šią sritį nuo Pilsoto ir Mėguvos. Kadangi visos keturios sritys dalybų aktuose vadinamos dar nedirbamomis (terrae iam incultae) ir priešais sugretinamos su gyvenamomis šiaurinėmis Kuršo sritimis, tai, matyti, jų gyventojų skaičius XIII a. nebus buvęs didelis. Spėjama (Zajączkowski), kad C. Livonijos ordinas galėjęs nukariauti 1252 gale. 1291 vėl iškyla C. vardas, kai Kuršo vyskupas dali-

nasi su savo kapitula jam tekusia trečiąja anų sričių žemių dalimi, o 1328 visas pietinis C. kampas iki Minijos ir Salanto santakio ir ruožas į vakarus nuo Salanto ir Šventosios augštupio sykiu su Klaipėda Livonijos ordino perleidžiami kryžiuočiams. Vėliau nei apie C., nei apie kitas pietines sritis nieko nebegirdėti. Tik iš mainų akto, kuriuo Kuršo vyskupas 1392 savo dalį šiose srityse išmaino su ordinu į Valtaikių pilį, matyti, kad kraštas, greičiausiai dėl lietuvių vokiečių karų, buvo sunykęs ir ištuštėjęs. Po Tannenbergo pergalės ir Melno ežero taikos (1422) C. sykiu su Mėguva ir visais Žemaičiais atitenka Vytautui. XV a. senosios vietovės pvz. Gargždai, Gandinga, Medingėnai, Rietavas, Viešvėnai, Žarėnai..., pasidaro administraciniais valsčių centrais. Paskutinį kartą C. vardas paminėtas 1503 Kuršo vyskupo ginče su ordinu taip pat dėl žemių.

A. Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstammes 1892; *K. Būga* Aisčių praeities vietų vardų šviesoje 1924; (") Lietuvių kalbos žodynas I—II 1924; *S. Zajączkowski* Studya nad dziejami Żmudzi

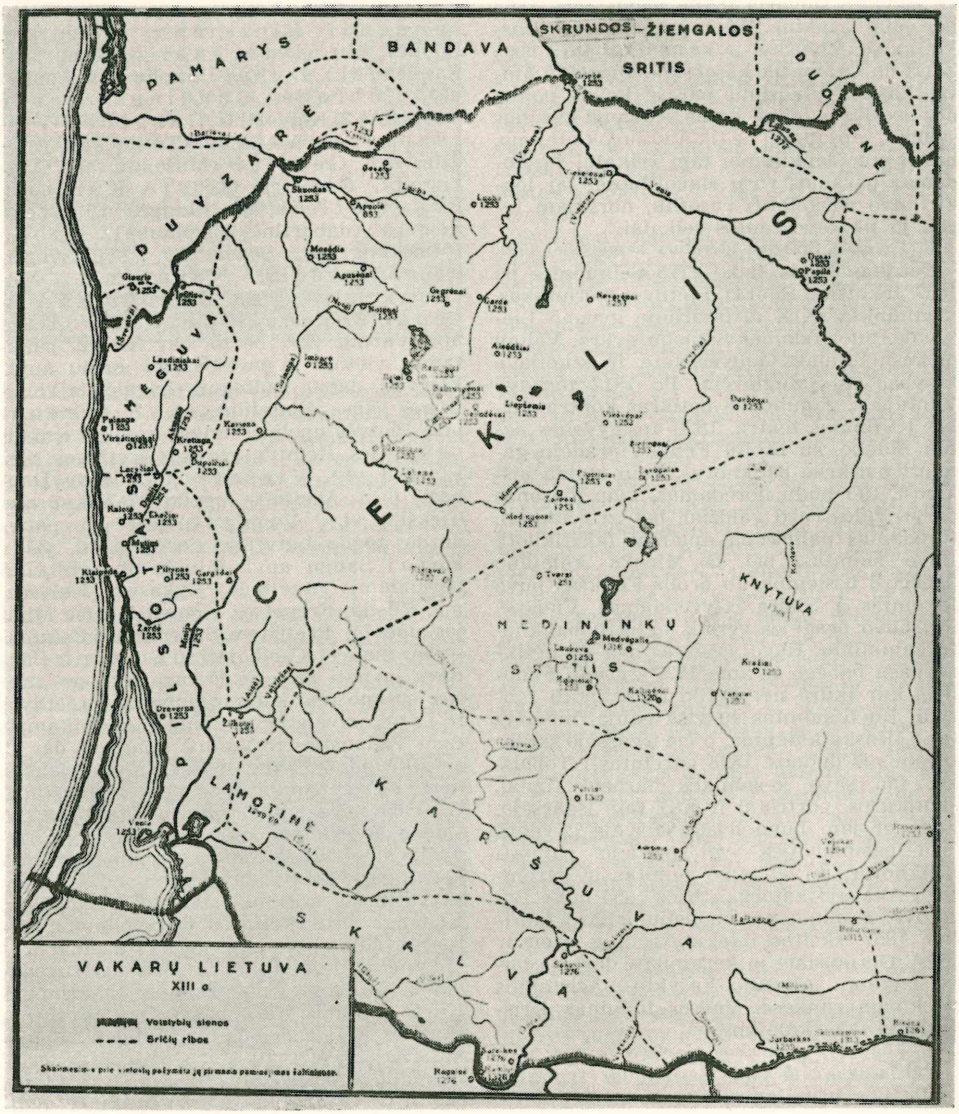

wieku XIII 1925; *A. Salys* Die žemaitischen Mundarten — Tauta ir žodis VI 1930; *H. Łowmiański* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I—II 1931.

Celafibra trumpas ir vingiuotas celulozės acetato pluoštas, iš kurio verpiami siūlai tokiu pat būdu, kaip iš medvilnės ar vilnos. Ž. Celulozės kiltiniai. Pluoštas.

Celaperma yra vadinamas celulozės acetato pluoštas, kuriam duodama spalva, pridedant dažų ar pigmentų į verpiamąją masę. Ž. Celulozės kiltiniai. Pluoštas.

Celcos yra specialus pluoštas, kurio šerdis sudaryta iš celulozės acetato, o paviršius iš atgaivintosios celulozės. Šio pluošto vingiuoti siūlai maišomi su vilna ir daugiausia vartojami kilimams austi. Ž. Celulozės kiltiniai. Pluoštas.

Celė (lot.) ž. Ląstelė.

Celebes, nuo 1949 Sulawesi — Zundo salyno didumo trečioji sala, nuo Borneo salos atskirta 4¼ ml Makasarų sąsiaurio. 186.000 km², apie 4 mil. gyv. (1950). Centrinėje dalyje yra Poso ežeras. Paviršius kalnuotas, o lygumų tėra tik pajūriuose. Kalnų viršūnės ligi 3500 m augščio. Daug veikiančių ir dar daugiau aprimusių ugniakalnių. Randama aukso, sidabro, vario, mangano, sieros, geležies rūdos. Dirvos derlingos; klimatas atogrąžinis, karštas, šiaurėje (Minahasoje) nėra sauso laikotarpio. Per metus prilyja 2000 — 3000 mm, bet vakarų pajūrio žemumose 500 mm. Auginama kavos medeliai (C. kava yra žinoma menado vardu), cukrinės nendrės, ryžiai, kokoso palmės. Miškuose auga bambukas ir daugybė kitokių medžių. Gyventojai malajų rasės, susiskirstę į 7 tauteles, iš kurių žymiausios yra makasarai, buginezai ir toradžai. Svarbiausi miestai: Makasar pietuose ir Menado šiaurėje, kuris yra salos administracinis centras.

C. aptiko portugalai 1512 ir 1540 čia įkūrė savo koloniją. 1660—1669 portugalus išstūmė olandai, kurie tik 1907 pabaigė salos nukariavimą. Atokiau nuo uostų, nuošalesnėse vietose išliko beveik nepriklausomų karalijų. 1942 C. užėmė japonai. Nuo 1950 Indonezijos respublikoje.

M. Kornrumpf Mensch und Landschaft auf Celebes 1935.

Celebeso jūra Australazijos vidužemio jūros dalis tarp Celebeso, Borneo ir Mindanao. 472.000 km² didumo ir ligi 6220 m gilumo.

Celebrantas (lot.) — kunigas, laikąs viešąsias pamaldas: mišias, mišparus ir kt.

Celebravimas iškilmingųjų mišių laikymas, iškilmingas šventimas.

Celebretas vyskupo, vienuolių viršininko ar Rytų Bažnyčios kongregacijos (rytų apeigų kunigams) išduotas rašytinis liudijimas, kad toks dvasininkas nėra užsitraukęs bažnytinės bausmės ir turi teisę mišias laikyti. Bažnyčių klebonai ir rektoriai negali leisti laikyti mišių C. neturinčiam svetimos vyskupijos kunigui. C. išduodant, įrašoma asmens žinios ir apribojamas C. galiojimo laikas.

Celesta 1886 Paryžiuje A. Mustelio sukonstruotos muzikos instrumentas, fortepionas plieno dangteliu su iš viršaus plaktukų mušinėjama mechanika.

Celestinai — Petro Celestino (popiežiaus Celestino V) 1240 Maiella kalnuose įkurta vienuolija, kuriai pop. Urbonas IV 1263 davė šv. Benedikto regulą, ir tuo būdu C. tapo benediktinų šaka. XIV a. C. turėjo 150 vienuolynų. Prancūzijos revoliucijos ir Napoleono laikais visi C. vienuolynai buvo uždaryti, ir C. vienuolija išnyko.

M. Heimbucher Die Order und Kongregation der kathol. Kirche 1933.

Celestinas penkių popiežių vardas:

1) C. I šventasis, popiežiumi buvo 423 — 432. Pasmerkė Nestorijų, 431 pasiuntė į Airiją pirmąjį Airijos vyskupą Paladijų.

2) C. II popiežius 1143—1144. Bažnyčią valdė Arnoldo iš Brescijos vadovaujamo Romos liaudies sukilimo metu.

3) C. III popiežius 1191—1198. Bažnyčią valdė tarp popiežiaus ir imperatoriaus didžiausios santykių įtampos metu. Jis patvirtino kryžiuočių ordiną.

4) C. IV popiežius 1241, valdės tik 17 dienų. Milanietis, Altakombos cistersų vienuolis, parašė Skotijos istoriją.

5) C. V šventasis, popiežius 1294. Jaunas įstojo į benediktinų vienuoliją. Įsteigė celestinų vienuoliją. Popiežiui Mikalojui IV mirus ir dėl Kolonos bei Orsinio kunigaikščių priešingų partijų įsikišimo per dvejus metus kardinolams nepavykus popiežiaus išrinkti, Neapolio karalius Karolis II kandidatu pasiūlė C., ir jis buvo išrinktas. Karolio II remiamas, C. paskyrė 12 kardinolų, kurių didesnė dalis buvo prancūzai. Neapolyje apsigyvenęs, ėmė dalinti visokių privilegijų, o Monte Cassino benediktinams įsakė priimti celestinų regulą ir įsijungti į tą vienuoliją. Pasijutęs nepajėgus valdyti Bažnyčios, 1294 XII 13 atsisakė popiežiaus vietos ir nustatė griežtas naujos konklavos taisykles, kuriomis tuojau buvo išrinktas Bonifacas VIII. Apgyvendintas Romoje, C. pabėgo ir stengėsi patekti į Dalmaciją, bet buvo pagautas ir Bonifaco VIII uždarytas į vieną pilį netoli Alatrio, kur 1296 V 19 mirė. Mat, Bonifacas VIII bijojo schizmos, jei C. šalininkams būtų pasisekę jį perkalbėti ir toliau popiežium pasilikti. 1313 pop. Klemensas V jį kanonizavo.

F. Baethgen Beiträge zur Geschichte Coelestins V 1934.

Celestinas mineralas iš sulfatų klasės $SrSO_4$. Rombinės sistemos, 3—3,5 kietumo,

3,9—4 lyg. sv. Bespalvis arba įvairių atspalvių melsvas. Vartojamas cukraus pramonėje, cheminiams bei medicinos preparatams gaminti.

Celestitas ž. Celestinas.

Celibatas (lot. caelebs — nevedęs, viengungis) visiškos skaistybės įpareigojimas, kurį Vakarų apeigų Kat. Bažnyčia skiria dvasininkams amžinojo ir iškilmingojo įžado forma per subdiakono šventimus. Taigi, Vakarų apeigų Kat. Bažnyčios augštesniųjų šventimų dvasininkai (subdiakonai, diakonai, kunigai, vyskupai) turi laikytis C. Čia įeina dvi pareigos: pozityvioji ir negatyvioji. Pirmoji įsako visišką ir amžinąją skaistybę, antroji draudžia tuoktis. Dvasininko moterystė bažnytinėmis teisėmis būtų netikra, ir tiek pats dvasininkas, tiek antroji šalis nusikalstų ir užsitrauktų bažnytinę bausmę. Jei kas jau būtų vedęs, tai be Apaštalų Sosto dispensos negali gauti dvasininko šventimų, o jei tokią dispensą gauna, privalo skaisčiai gyventi ir atsiskirti nuo žmonos. C. yra bažnytine teise įsakytas, nes antgamtinėje srityje yra vertesnis už moterystę dėl susilaikymo aukos ir širdies tyrumo. C. tikslas yra pakelti dvasininkus į augštesnį šventumo laipsnį, dvasinę jų tarnybą padaryti sėkmingesnę ir dvasiniam luomui duoti daugiau orumo.

C. įstatymas sutinka su Evangelijos principais ir Kristaus bei apaštalų pavyzdžiais. Jau apaštalų laikais šv. Paulius laiškuose (I Timot. III, 2; Tit. I, 6) randame įstatymą, kad vyskupas (tas tinka ir kunigui) gali būti tik tas, kuris buvo tik vieną kartą vedęs. Apaštalas savo įpėdinius ragina būti tokiems, koks jis pats yra — nevedęs. Nors ir pirmaisiais trimis krikščionybės amžiais dvasininkai galėjo būti vedę, bet daugumas jau laikė C., ir IV a. ši dvasininkų gyvenimo forma tapo įpročiu, arba įpročio teise. Nerašytoji įprotinė teisė paskui pakartota rašytaisiais įstatymais. Pirmąjį tokį įstatymą išleido Elviros susirinkimas 300—306, jį pakartojo Nikėjos I susirinkimas 325, pop. Siricijus 386, Inocentas I (401 — 417) nuskyrė Prancūzijai. To laiko Bažnyčios Tėvai Ambraziejus, Jeronimas, Augustinas gina C. nuo Eividijaus, Joviniono, Vigilancijaus ir kitų puolimų. Vėlesni popiežiai ir Bažnyčios susirinkimai tik primindavo ir pakartodavo C. įstatymą. Laterano II susirinkimas 1139 pirmasis išleido visuotinį įstatymą, kur augštesnieji šventimai aiškiai vadinami suardomąja kliūtimi moterystei.

Rytų apeigų bažnyčia ligi VII a. laikėsi maždaug to paties, ko laikėsi ir Vakarų apeigų Bažnyčia, nors po šventimų ne tiek griežtai reikalavo susiturėti. Imp. Justiniono kodeksas nustatė, kad negalima skirti vyskupu, kuris turi vaikų, ir kad yra geriau, jei vyskupas būtų nevedęs arba našlys; betkuriuo atveju vyskupas turi susilaikyti nuo moterystės. Kunigai, subdiakonai ir diakonai po šventimų negali vesti, bet, jei prieš tai yra vedę, tapę dvasininkais su žmona gali gyventi. Trulos susirinkimas 692 imp. Justiniono įstatymą patvirtino, ir jo Rytų apeigų Bažnyčia tebesilaiko su išimtimi, kad vyskupai turi būti nevedę. Pastaraisiais laikais daugelis Rytų apeigų Kat. Bažnyčios dvasininkų patys atsisako ar draudžia vesti, pvz. Propagandos Kongregacija 1913— VIII 18 įsakymu. Kanados ukrainiečiai unitai, jau į kunigų seminariją stodami, turi vyskupui pasižadėti C. laikyti. Panašiai privalo pasielgti ir Romos ukrainiečių kolegijos auklėtiniai.

B. D. Zimmermann Der Priesterzoelibat 1899; *E. Vacandart* Les origines célibat ecclésiastiques 1913; *F. Bruschali* Il celibato ecclesiastico 1911; *P. Malakauskis* Dvasiškių teisės, privilegijos ir priedermės 1931.

Celichowski Zygmunt (1845—1924) lenkų kalbininkas, 1869 — 1924 Kórniko prie Poznanės bibliotekos direktorius. Nuo 1876 paruošė spaudai Acta Tomiciana IX — XIII tt. 1890 išleido Dlugošo Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum. 1890 išleido M. Akelaičio Gramatyka języka litewskiego. 1897 vienos Kórniko bibliotekos knygos aptaisyme buvo surastas vienintelis išlikęs M. Mažvydo knygos Giesme S. Ambraszeiaus, bey S. Augustina kure wadin Te Deu laudamus 1549 egzempliorius, kuris fotokopija su jo paties paaiškinimais buvo išleistas tais pačiais 1897 metais.

Celje (it. Cilli, senovės Claudia) Slovėnijos Jugoslavijoje miestas, su 22.000 gyv. (1948). Cinko, akmens anglies kasyklos, keramikos pramonė.

Celiešius Petras (g. 1906 VII 1 Alytaus aps. Jiezno vl. Apušoto k.) kunigas. 1928 baigė Prienų gimnaziją, 1933 Kauno kunigų seminariją, 1950 Bonnos universitetą filosofijos daktaro laipsniu. 1933—1935 vikaras Giedraičiuose, 1935 — 1940 progimnazijos ir mergaičių ūkio mokyklos kapelionas Augštadvaryje, 1941—1944 klebonas ir dekanas Merkinėje. 1950 atvyko į JAV ir apsigyveno East Chicagoje, Ind., lietuvių parapijoje. Dalyvauja visuomeninėje veikloje ir mokytojauja parapinėje mokykloje, dėstydamas lietuvių kalbą. Filosofiniais ir literatūros bei meno

Kun. P. Celiešius

klausimais bendradarbiauja Aiduose, Drauge, Tėviškės Žiburiuose. L. E. bendradarbis.

Céline Louis Ferdinand (g. 1894) — tikroji pavardė L. F. Destouches. Prancūzų rašytojas, iš profesijos gydytojas. Parašė snsacinių veikalų: Voyage au bout de la nuit 1933, Mort à crédit 1936, Mea culpa 1937, Bagatelles pour un massacre 1938, Les beaux draps 1941. Už koloboravimą su vokiečiais ligi 1951 amnestijos gyveno Danijoje.

Celiński Sławomir (1852 — 1918) lenkų skulptorius, studijavęs Krokuvos meno akademijoje ir Italijoje. Už A. Mickevičiaus paminklo projektą gavo antrąją premiją. Kurį laiką buvo Grūžiuose Biržų aps. Povilo Puzino keramikos dirbtuvės vedėju. Nuo 1889 Petrapilyje buvo farforo dirbtuvių modelininku.

Celinskis Raimundas (m. 1831 VIII 2 Gardine) Pažaislio kamendulas, dalyvavęs 1831 sukilime. Sumtas mirė Gardino kalėjime.

Celitas (prekybinis pavadinimas) yra susidaręs iš mikroskopinių algių griaučių diatominės žemės-kizelguro. Tai yra balta ar pilka medžiaga, daugiausia iš silicio dioksido pasidariusi. C. vartojamas plastinių daiktų gamyboje ir kaip priemonė filtravimui pagreitinti. Vartojamas ir šilumineī garo katilų bei vamzdžių izoliacijai ir kaip gera gludinimo priemonė.

Cella 1) senovės Romoje maisto sandėlis — cella vinaria, C. olearia.

2) Romėnų ir graikų šventyklose svarbiausioji dalis, kur stovėjo dievų statulos.

3) Krikščionių bažnyčiose kankinių ir šventųjų palaidojimo vieta — C. cimiterialis.

4) Viduramžiais C. vadindavo tuos benediktinų vienuolynus, kurie turėjo ne daugiau kaip 6 vienuolius ir buvo įkurti daugiausia žemės ūkiams valdyti tam tikrame atstume nuo abatijų.

5) Vienuolio kambarys vienuolyne.

Celle Vokietijos mst. Žem. Saksonijoje su 60.100 gyv. (1950). Metalo, odos, tekstilės pramonė. XIII a. pilis. 1945 ten buvo lietuvių tremtinių stovykla, kurioje buvo išleisti ir du hektografuoti lietuviški laikraštėliai

Cellini Benvenuto (1500 — 1571) italų graveris, skulptorius, medalių dirbėjas. Nuolatos kaitaliojo savo gyvenamą vietą: nuo 1523 dirbo Romoje, po 1527 Florencijoje ir Mantovoje, paskiau vėl Romoje, 1537 Prancūzijoje. Grįžęs Romon, buvo įtartas pavogęs popiežiaus brangenybes ir todėl kalinamas šv. Angelo pilyje. Bet kardinolo d'Este užtartas, buvo paleistas. 1540 —1545 dirbo Fontainebleau mieste, paskiau Florencijoje. Iš C. kaip auksakalio darbų

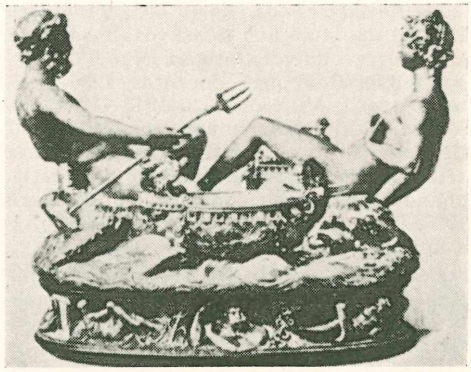

B. Cellini Druskinė

labiausiai žinoma Pranciškui I pagaminta druskinė; skulptūrinių darbų — bronzinė Nimfa Fointainebleau, Cosimo I Medici bronzinis biustas, bronzinė Persėjo statula su nukirsta medūzos galva, balto marmoro Nukryžiuotasis juodame marmoriniame kryžiuje. 1558—1566 C. buvo parašęs ir autobiografiją.

J. Friedländer Münzen und Medaillen des B. C. 1855; *E. Fabietti* B. C. 1948.

Cellitas ž. Celonas

Cello (iš it. violoncello) violončelės santrumpa.

Cellosolve etilenglikolio etileterio prekybinis pavadinimas. Gaunamas iš etileno oksido ir etanolio. Skystis be spalvos ir be kvapo, verdąs 135° C ir yra vienas geriausiųjų tirpiklių celulozės nitritams, acetatams ir natūraliosioms bei sintetinėms dervoms.

Celminš Hugo (g. 1877) latvių politikas. Tautos tarybos, Steigiamojo Seimo ir visų kitų seimų atstovas (ūkininkų frakcijos), 1920—1925 žemės ūkio, švietimo bei užsienių reikalų ministeris ir dviem atvejais ministeris pirmininkas. 1931—1935 Rygos miesto burmistras. 1941 ištremtas į Rusiją.

Celms 1) Julis (1879—1935) latvių politikas, žurnalistas, socialdemokratų veikėjas. 1898—1905 pradžios mokyklos mokytojas, dėl 1905 revoliucijos turėjo bėgti į užsienį. 1906 — 1907 redagavo emigracijoje Cin'ą. 1908 grįžo ir studijavo Maskvos prekybos institute. 1910—1912 redagavo Laika Balss. Steigiamojo Seimo ir visų Latvijos seimų narys. 1920—1927 Rygos miesto banko direktorius, nuo 1927 Latvijos banko tarybos pirmininkas. Po 1934 V Ulmanio perversmo 5 mėnesius buvo išlaikytas kalėjime ir kartu su kitais socialdemokratais karo teismo buvo teisiamas už ginklų slėpimą; kalėjime ir mirė, o laikraščiams buvo uždrausta dėti jo nekrologus.

2) Teodors (g. 1893) latvių filosofas. 1913—1929 studijavo Maskvos, Freiburgo, Heidelbergo universitetuose. Nuo 1927 Rygos universiteto priv. docentas, 1936—1944 ten pat ord. profesorius, o 1943—1944 filosofijos fakulteto dekanas. 1946—1949 dėstė Göttingeno ir Pabaltijo universitetuose (Hamburge ir Pinneberge). Išsp. Der phänomenologische Idealismus Husserls 1928, Tagadnes problemas 1933—1934, Aksiomatiska metode.

Celobiozė, $C_{12}H_{22}O_{11}$, angliavandenis, priklausąs disacharidų grupei, gaunamas iš dalies hidrolizuojant celulozę. Hidrolizuojamas duoda 2 molekulas gliukozės.

Celofanas nepralaidus, peršvytis celulozės darinys, vartojamas vynioti, kad patvertų drėgmė arba kad nuo jos būtų kas apsaugota.

Celonas, kartais vadinamas celitu, yra skaidri plastiška medžiaga, pagaminta iš celulozės acetato ir plastifikatorių, dažniausiai kamforos. C. sunkiai dega, todėl kartais vadinamas nedegamuoju celofanu. C. vartojamas kino bei foto filmoms ir lakams gaminti. Taip pat iš jo gaminamos šukos, papuošalai, akinių rėmeliai ir kitokie smulkūs daikteliai.

Celosfera astronomijos mokymo priemonė, rodanti dangaus koordinatas, žvaigždžių ir saulės regimąjį judėjimą ekliptikoje ir kt. Gaminamas iš metalinių lankų bei stiebų.

Celsius 1) Anders (1701—1744) švedų astronomas. Nuo 1740 Uppsalos observatorijos direktorius, išmatavęs Švedijos meridiano lanko ilgumą. Nustatė šimto laipsnių termometro skalę.

2) Olof (1716—1794) kunigas, Lundo vyskupas. Istorikas, nuo 1786 švedų akademijos narys. Jo žymesnieji istorijos veikalai apie karalius Gustavą I ir Eriką XIV.

Celsus 1) C. II a. po Kr. filosofas platonikas, seniausias mokslingas krikščionybės priešininkas, prieš krikščionius parašęs polemišką Teisingą Žodį (apie 179) kurį beveik visą galima atpažinti iš Origeno prieš jį nukreipto rašto (Contra Celsum). C. stengėsi įtikinti krikščionius atsisakyti nuo jų, kaip pagoniams rodėsi, priešvalstybinės pozicijos ir susitaikinti su imperatoriaus kultu, t. y. siekė krikščionybę įtraukti į sinkretinį procesą. C. rašto graikišką tekstą atstatė O. Glöckner 1924.

A. Cornelius Celsus

2) C. Juvencijus Romos teisininkas, buvęs pretoriumi, du kartus konsulu ir, pagaliau, imperatoriaus Adriano tarybos nariu. Išgarsėjo veikalu Digesta iš 39 knygų ir savo labai aštrios kritikos pastabomis. Gyveno nuo I a. pusės ligi II a. pusės po Kr.

Celtes Conrad vok. Pickel, lot. Protucius (1459—1508) vokiečių humanistas, klasikinių autorių leidėjas ir poetas. Keliaudamas propagavo humanizmą, kūrė literatūrines draugijas. Profesoriavo Ingolstadto ir Vienos universitetuose. Išsp. Amores 1502, Oden 1513.

Fr. Bezold C., der deutsche Erzhumanist 1918; *L. Forster* Selections from C. C. 1948.

Celtiberai senovės Ispanijoje gyvenusi giminė. Manoma, jog susidarė iš keltų ir vietos gyventojų iberų. C. gyveno centrinėje Ispanijoje.

Celuloidas vienas iš celulozės kiltinių. Plastinė medžiaga, sudaryta iš 70—75% celulozės dinitrato ir 25—30% kamforos. Iš seniausiųjų dar ir dabar vartojamųjų plastinių medžiagų. 80° C temperatūroje ją galima formuoti ir gaminti šukas, filmus, rankenas skėčiams, stikio pakaitalą. Neigiamoji C. savybė, kad jis lengvai dega. Dabar C. keičiamas kitomis sintetinėmis medžiagomis. C. tirpinys vartojamas kaip lakas „guminėms" apikakėms bei vandens nebijantiems klijams gaminti.

Celulozė plačiausiai gamtoje sutinkama augalinė medžiaga. Iš jos ir kaikurių priemaišų (lignino, pektinų, hemiceliulozių, riebalų, dervų, vaskų) yra sudarytos augalinių ląstelių sienelės. C. daro kaip ir augalo griaučius. Pagrindiniai C. šaltiniai yra medvilnės, linų bei kanapių pluoštas, mediena, šiaudai, nendrės. Natūraliajame medvilnės pluošte yra ligi 90% C., medienoje jos yra ligi 45—60%, šiauduose 30—40%.

C. yra linijinis polimeras-polisacharidas. Jos siūlo pavidalo molekula yra sudaryta iš didelio skaičiaus anhidrogliukozės vienetų $C_6H_{10}O_5$. Šių vienetų skaičius C. molekuloj vadinamas C. polimerizacijos laipsniu. Betkurios kilmės C. turi tą pačią sudėtį ir molekulinę struktūrą, bet gali skirtis polimerizacijos laipsniu savo siūlinių molekulų ilgiu ir pavienių molekulų susigrupavimu į didesnius kristališkus vienetus-miceles. Natūralaus medvilnės pluošto polimerizacijos laipsnio vidurkis yra didesnis kaip 3000, iš medienos išskirtosios C. apie 1000, o iš cheminių junginių atgaivintosios C. svyruoja tarp 150 ir 500. Juo labiau yra polimerizuota kristališka C., juo jos pluoštas yra stipresnis.

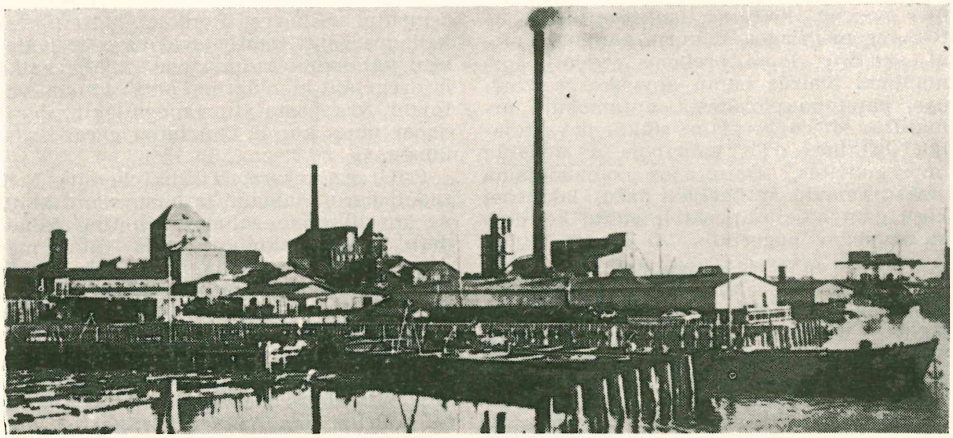

Celulozės ir popieriaus fabrikas Klaipėdoje

C. lyginamasis svoris svyruoja tarp 1,55 ir 1,57. Normaliomis aplinkybėmis C. būna 8—10% drėgmės. Tačiau vandenyje ji netirpsta. Juo C. labiau polimerizuota, juo labiau jos molekula yra didesnė, juo mažesnis yra jos tirpumas. Pramonėje didžiausią reikšmę turi šarmams ir oksidantams atspari vad. alfa-C., kuri netirpsta karštame 17,5% natrio hidroksido tirpale.

Atskiestos mineralinės rūgštys C. skaldo, prijungdamos vandenį. Grynos C. lengviausia gauti iš medvilnės. Pramonėje daugiausia naudojama iš medienos gaunamoji C. Tam reikalui geriausiai tinka nelabai sakingų spygliuočių mediena.

C. daro daugiau kaip trečdalis visos augmenijos sausosios masės. C. pluoštas vyrauja audimo pramonėje. Milžiniški C. kiekiai suvartojami popieriaus gamyboje. Be to, pramonėje didelės reikšmės ir įvairūs C. kiltiniai.

Celulozės kiltiniai. Kiekvienas anhidrogliukozės branduolys, iš kur yra sudaryta C. molekula, turi tris alkoholinius hidroksilus, kuriems reaguojant su rūgštimis, susidaro esteriai, o su alkoholiais eteriai. C. esterių svarbiausieji yra nitratai, acetatai, propionatai, acetatai-proprionatai ir acetatai-butiratai.

C. n i t r a t a i gaunami veikiant C. azoto ir sieros rūgštimis. Žemoje temperatūroje koncentruotomis rūgštimis nitruojant, gaunamas dinitrato ir trinitrato mišinys. Tai sprogstamoji medvilnė, kurios sudėtin įeina 12—13% azoto. Iš jos gaminamas bedūmis parakas. Augštoje temperatūroje ir dideliu slėgimu mažiau koncentruotomis rūgštimis nitruojant, gaunamas tų pačių nitratų mišinys, kur vyrauja dinitratas. Polimerizacijos laipsnio vidurkis čia nukrinta nuo 3000 ligi 175. Tokio polimerizacijos laipsnio C. nitratai vartojami lakų gamyboje.

Neaugštoje temperatūroje C. nelabai koncentruotomis rūgštimis nitruojant, gaunamas mono-, di- ir trinitrato mišinys, vartojamas celuloidui ir Chardonneto šilkui gaminti. C. nitratai lengvai suliepsnoja.

C. a c e t a t a s gaminamas, veikiant C. acto rūgštimis, acto anhidrido ir katalizatoriaus (cinko chlorido, fosforo rūgšties, sieros rūgšties) mišiniu. C. acetatai sunkiai dega, ir dėl to gaisrui nepavojingi. Iš C. acetatų gaminamas skaidrus plastikas celonas, arba celitas, ir gerai žinomas dirbtinis pluoštas. C. acetatai vartojami ir lakų bei klijų gamyboje.

C. p r o p i o n a t a s gaminamas tuo pačiu būdu, kaip ir acetatas, bet ligi šiol mažai tevartojamas.

M i š r ū s C. e s t e r i a i, acetatas-proprionatas ir acetatas butiratas gaunami, kai acto anhidrido vietoje vartojami abiejų anhidridų mišiniai. Jie yra brangesni už acetatą, bet yra atsparesni drėgmei, geriau tirpsta pigiuose tirpikliuose, geriau derinasi su įvairiais plastifikatoriais, geriau susimaišo su įvairiomis dervomis. Jie ypač tinka lakų gamybai, bet iš jų gaminami ir plastikai, fotofilmai, skaidrūs ploni lapai prekėms įvynioti. Iš acetato butirato galima sausai verpti siūlus, vien spaudimu pervarant masę per tūlę.

C. e t e r i ų svarbiausias yra etilo eteris arba etilcelulozė. Ji yra lengva (lyginamasis svoris 1,14), gerai tirpsta paprastuose organiniuose tirpikliuose, nelaidi elektros, išlieka plastiška ir elastinga ligi —40° C. Įvairius plastifikatorius ir įvairiose proporcijose vartojant, iš etilcelulozės gauna-

mos įvairaus kietumo, lankstumo ir plastiškumo medžiagos, iš kurių gaminami ploni, skaidrūs lapai prekėms vynioti, formuojami įvairūs namų apyvakos reikmenys, patefono plokštelės, automobilių armatūra. Iš jos verpiami siūlai, ji vartojama dirbtinės odos gamyboje ir audeklų impregnavime. Daug jos sunaudojama elektros laidų izoliacijai, dažų, lakų bei klijų gamyboje, taip pat ir vaškų bei dervų savybėms pagerinti.

M e t i l c e l u l o z ė gaunama panašiu būdu, kaip ir etilcelulozė. Ji netirpsta karštame vandenyje. Ji vartojama maisto gaminiams ir kosmetikos preparatams reikiamo tirštumo duoti ir emulsijoms stabilizuoti. Taip pat vartojama popieriaus apretūrai ir klijų gamybai.

B e n z i l c e l u l o z ė vartojama plastikų ir lakų gamyboje. Gaunama veikiant alkali-C. benzilo chloridu.

N a t r i o k a r b o k s i m e t i l c e l u l o z ė gaunama, veikiant alkali-C. natrio chloracetatu. Tai higroskopiška, nenuodinga balta medžiaga, naudojama kaip sutirštinimo priemonė maisto pramonėje, audeklams spausdinti skirtuose dažuose, metalų gręžimo tepaluose. Yra vartojama emulsiniuose dažuose, skalbimo milteliuose, klijuose.

H i d r o k s i e t i l c e l u l o z ė gaunama, veikiant alkali-C. etileno oksidu. Iš jos gaunama balta pluoštinės struktūros medžiaga, kuria apretuojami audeklai, ir jiems ji duoda gražią išvaizdą, nemažindama atsparumo plaunant. Kitos jos rūšys vartojamos tiems patiems tikslams, kaip ir karboksimetilcelulozė.

C. i r n a t r i o k s a n t a t a s gaunamas, veikiant alkali-C. anglies disulfidu. Jo tirpalas vandenyje vadinamas viskoze, iš kurios galima hidrolizo būdu atgaivinti celulozę skaidrių lapų (celofanas) arba siūlų pavidalu.

Cembal d'amour G. Silbermanno 1721 sukonstruktuotas muzikos instrumentas, patobulintas klavikordas, betgi kuris neprigijo.

Cementas svarbi rišamoji statybinė medžiaga. Iš įvairių C. rūšių statyboje labiausiai vartojamas portlandcementas. Tai yra hidraulinė rišamoji medžiaga, kietėjanti drėgmėje ir po vandeniu. Hidraulinio C. pradininku laikomas J. Aspden, 1824 gavęs portlandcmento patentą. Ši vardą tai medžiagai jis pasirinko, nes jo gamybai tinkamą natūralią uolieną jis rado Portlando saloje. 1813 su klinčių ir molio mišiniu plačius bandymus darė prancūzas Vicat, o dar prieš tai anglas Parker, degindamas mergelį-molingas klintis, gamino Romancementą. Senovės Romoje hidraulinėms kalkėms gauti įmaišydavo traso ar įvairių kitų ugnikalnio tufų, kurių įtakoje kalkės ir drėgmėje kietėdavo. Tokias kalkes vartojant, yra pastatytų vandentiekių, dar ir dabar daug kur iš anų laikų gerai išsilaikiusių.

P. C. g a m y b a. Tikslią cheminę P. C. sudėtį daro, maldami ir įmaišydami klintinę ir silikatinę žaliavą. Klintinę žaliavą daro kalkinis akmuo, kreida, tufas, mergelis, o silikatinę — riebus molis, smėlys bei kiti silikatiniai priedai, kartais ir įvairūs tirpikliai. Kietėjimui tvarkyti maldami prideda 3% žalio nedegto gipso. Stambiausią sudėtinę dalį daro klintinė žaliava. Molio ir kitų silikatinių medžiagų deda 15—25% visų sausų medžiagų mišinio. Paprastai skaičiuojama, kad $CaO : (SiO_2 + Al_2O_3 + Fe_2O_3) = 2,2$ (vidut. 1,9 — 2,4).

C. d e g i m a s daugiausia yra atliekamas sukamojoje krosnyje. Tai yra 50—125 m ilgio ir 2—4 m skersmens cilindras, stovįs rutuliniuose guoliuose ir palinkęs 3—4 cm į vieną išilginį metrą. Ta krosnis paprastai apsisuka 1 kartą per 40—100 sekundžių. Į augščiau iškeltą krosnies galą įeina paruoštas žaliavos mišinys, o iš jo degimo dujos išlekia pro kaminą. Į žemiau esantį krosnies galą yra pučiamos smulkios anglies dulkės, arba nafta, arba degamosios dulkės su oru. Krosnies karščiausiojoje srityje pasiekiama 1450—1500° C temperatūra, kuri ir pajėgia sukepinti žaliavų mišinį ir pagaminti reikalingus C. klinkerio mineralus. Sukepęs C. klinkeris išrieda iš krosnies ir greitai atšaldomas specialiuose aušintuvuose. C. klinkeris tris keturis mėnesius yra laikomas sandėlyje, kad netektų savo didelio kietumo, ir po to yra malamas cilindriniuose malūnuose. Pagamintas C. pakuojamas dažniausiai į popierinius trisienius maišelius po 50 kg ir laikomas sausoje vietoje.

Degimo metu pasigamina C. klinkeryje P. C. mineralai: t r i k a l c i o s i l i k a t a s, kuris sumaišytas su vandeniu hidrolizuojasi, išskiria daug šilimos ir duoda C. didelį pradinį atsparumą; b i k a l c i o s i l i k a t a s hidrolizuojasi iš lengvo. Nuo jo priklauso vėlyvesnis C. skiedinio atsparumo didėjimas. T r i k a l c i o a l i u m i n a t a s išskiria daug šilimos, ir C. kietėjimo procese jam neskiriama daug reikšmės. Kelių statybos C. stengiamasi turėti daugiau tetrakalcio uliuminio f e r i t o, kuris tinka didelėms kelių plokštėms lieti.

B a l t a s P. C. labai vartojamas dekoracinams dalykams. Jis yra gaminamas iš labai grynų klinčių, balto molio ir yra dukart brangesnis už paprastą P. C. Labai vartojamas augštųjų krosnių gargažių C.

Boksito, arba aliuminio deginio, C. gaminamas karo reikalams arba betonavimo darbams žiemą, bet nei užtvankoms lieti, nei keliams tiesti jis netinka.

P. C. normos: 1) lyginamasis svoris turi būti ne mažesnis kaip 3,05 (paprastai 3,1—3,2); 2) P. C. dulkelės turi būti ne didesnės kaip 40 mikronų, bet daugumas dalelių turi būti mažesnės kaip 20 mikronų; 3) kietėjimo pradžia 2—4 valandos, pabaiga 4—12 valandų nuo skiedinio paruošimo; 4) traukimui atsparumas skiedinio 1 : 3 cementas/smėlys po 7 dienų ne mažesnis kaip 18 kg/cm², po 13 dienų 30 kg/cm², po 28 dienų ne mažesnis kaip 350 kg/cm². Geraverčio C. atsparumas paprastai būva pusantro, du kartus didesnis.

Lietuvoje 1939 buvo įvežta portlandcemento daugiau kaip 120.000 tonų už 5,6 miliono litų. Vykdant intensyvinę statybą bei tiesiant kelius, Lietuvai jo kasmet reikėtų apie 100—150 kg vienam gyventojui, taigi 300.000 tonų kasmet. Tokiai gamybai žaliavų Lietuvoje užteks daugiau kaip 500 metų. 1939 Skirsnemunėje pradėtas statyti P. C. fabrikas 60.000 tonų metinės gamybos, planuojant ją išplėsti ligi 120.000 tonų. Pagrindinė klintinė žaliava čia yra kreidos mergelis, kurio Skirsnemunės — Jurbarko — Molynės rajone buvo rasta apie 50—55 ha. To kreidos mergelio klodų storis siekia daugiau kaip 50 m. Riebaus tinkamo molio yra Skirsnemunės rajone, geležies rūdos, kurios šiek tiek reikėtų, buvo numatyta atsivežti iš Kazlų Rūdos apylinkių.

Didžiausi kalkiniai klodai yra Lietuvos šiaurėje, Mažeikių apskrityje, Menčių — Karpėnų—Vegerių srityje. Ten yra susiklostęs kalkinių akmenų gausus Lietuvos cechsteinas. Ten rasta daugiau kaip 250 ha C. gamybai tinkamo kalkinio akmens. Jo klodų storis Menčiuose siekia 12—15 m, Kerpėnuose ligi 22 m, Vegeriuose per 30 m. Ten gali būti statomas antrasis Lietuvos P. C. fabrikas 120.000—200.000 tonų metinės gamybos.

Trečioji, P. C. gamybai tinkamos kreidos turinti vieta yra Merkio upės slėnyje. Nors dideliam C. fabrikui žaliavos ten nepakaktų, bet yra pirmasis Lietuvos C. pramonės lopšys. Ten ties Pamerkio ir Dzekciorių kaimais (tarp Valkininkų ir Varenos) 1912 prof. P. Jodelė buvo sukūręs „Lietuvos Portlandcemento fabriko bendrovę", pastatė cemento fabriką su šachtine krosnimi. Ką tik fabrikui pradėjus veikti, kilęs karas, paskiau ir vokiečių ir lenkų okupacija pastatus ir mašinas apgriovė. Taip pat ir II pas. karas sustabdė Skirsnemunės fabriko 1939 pradėtąją statybą. Du modernūs P. C. fabrikai — vienas Skirsnemunės — Jurbarko, kitas Menčių—Karpėnų srityse — patenkins Lietuvos P. C. paklausą.

P. Jodelė Statybos medžiagų technologija 1924; *F. M. Lea and C. H. Desch* Chemistry of Cement and Concrete 1935; *A. Damušis* Aliuminio ir geležies deginių santykių įtaka į portlandcemento susitraukimą 1940 (disertacija).

Cena (lot.) romėnų pietavimo laikas, apie vidudienį, vėliau apie 3—4 val. popiet. Coena Domini — Viešpaties valgis (Šv. Komunija), taip pat Didysis Ketvirtadienis.

Cendrars Blaise (g. 1887) prancūzų rašytojas, poetas, klajūnas, antimiestietiškas nuotaikas reiškęs savo kūriniuose: Le fin du monde 1919, L'or 1925, Un nuit dans la forêt 1929 (autobiografia), La main coupée 1946, Bourlinguer 1948, Construction 1949. Poésies complètes 1944.

Cenis Mont, it. Monte Cenisio, vakarų Alpių perėja Italijos—Prancūzijos pasienyje. 2098 m augščio, tarp Arc ir Dora Riparia slėnių. Viduramžiais tai buvo viena svarbiausiųjų Alpių perėjų. 1810 Napoleonas buvo išvedęs pro C. kelią, o 1871 buvo po ja iškastas 13 km ilgio tunelis.

Cenomanai keltų aularkų giminė, gyvenusi Marseille miesto apylinkėse. Viena šaka nusikėlė į šiaurės Italiją.

Cenomanas (lot. Cenomanum, dabar Prancūzijos vietovė Le Mans) viršutinės kreidos formacijos apatinis poskyris.

Censor senovės Romos magistratas, įkurtas 443 pr. Kr. Paparastai 5 metams būvo renkami du C. C. veiksmus galėjo vetuoti tik kitas C. Pagrindinė C. funkcija buvo gyventojų surašinėjimas klasėmis iš jų turto cenzo. Kiek vėliau C. buvo pavesta skirti ir senatorius, valstybės turtus prižiūrėti ir tvarkyti.

Census, lot. census 1) senojoje Romoje tam tikras nustatytas turto kiekis (anksčiau žemė, vėliau pinigai), pagal kurį piliečiams būdavo uždedamos karo tarnybos ir mokesčių prievolės. Kas penkeri metai turto C. būdavo patikrinamas ir surašomas. Anksčiau tai darydavo konsulai, vėliau specialūs magistratai, censores — cenzoriai, dar vėliau tas funkcijas perėmė imperatoriai. Kadangi Romoje karo tarnybos prievolės būdavo siejamos su politinėmis teisėmis, tai ilgainiui turto C. ėmė vaidinti svarbų politinį vaidmenį, nes pagal turto C. sugrupuoti piliečiai rinkdavo magistratus ir balsuodavo įstatymus; absoliutizmui įsigalėjus, kai pats imperatorius ėmė skirti valdininkus ir leisti įstatymus, turto C. nebedarė įtakos politinėms piliečių teisėms.

2) Anglijoje ir JAV vadinamas visuotinis gyventojų surašymas statistikos reikalui.

Centas (iš lot. centum — šimtas) smulkioji moneta 1) cent — JAV $^1/_{100}$ dalis dolerio, 1792—1856 varinė moneta 10,886 g svorio su laisvės galvos atvaizdu vienoje pusėje, 1857—1859 iš nikelio su erelio atvaizdu, nuo 1859 iš bronzos 3,11 g svorio su indėno galvos atvaizdu ligi 1907, vėliau su Lincolno atvaizdu.

2) Olandijoje nuo 1816 $^1/_{100}$ dalis guldeno, varinis, 3,845 g svorio. Nuo 1877 paleistos ir 2½ ir 1 C. bronzinės monetos.

Centas Lietuvos piniginio vieneto lito $^1/_{100}$ dalis (1 litas=100 centų). Priimtas Steigiamojo Seimo 1922 VIII 9 įstatymu ir į apyvartą paleistas nuo 1922 X 1. Pradžioje tebuvo pagaminti popieriniai 1, 5, 20 ir 50 C. Nuo 1925 III buvo įvestos Juozo Zikaro modeliu pagamintos Anglijoje vario-aliuminio 1, 5, 10, 20 ir 50 C. monetos, o nuo 1936 Lietuvoje gaminamos 10, 20, 50 C. vario-aliuminio ir 1, 2, 5 C. bronzinės monetos.

J. Karys Nepriklausomosios Lietuvos pinigai 1953.

Centauras ž. Kentauras.

Centaurea ž. Bajorė (II t. 59 psl.).

Centavo Portugalijoje ir kaikuriose C. ir P. Amerikos valstybėse smulki moneta, paprastai pagrindinio piniginio vieneto $^1/_{100}$ dalis.

Centesimo Italijoje $^1/_{100}$ liros dalis, Urugvajuje $^1/_{100}$ pezo dalis.

Centetes ž. Ežys.

Centezimalinė, centezimalinė sistema matematikoje vadinama skaičiavimo sistema, 100 imant pagrindu. Ji išliko prancūzų vartojamame kampų matavime. Status kampas dalinamas į 100 lygių dalių—laipsnių, arba gradų. Šimtoji laipsnio dalis vadinama minutė, šimtoji minutės dalis vadinama sekundė.

Centigramas šimtoji gramo dalis.

Centilitras šimtoji litro dalis.

Centime smulki vario ar bronzos moneta Prancūzijoje, Šveicarijoje, Belgijoje.

Centimetras absoliučiosios CGS matų sistemos pagrindinis vienetas, lygus šimtajai metro daliai. JAV ir Anglijoje 1 cm lygus 0,3934 incho.

Centimo Ispanijos pesetos šimtoji dalis.

Centlivre Susannah (1667 — 1723) anglų artistė, dramaturgė, parašiusi kelioliką draminių kūrinių: The perjured Husband 1700, The Busy Body 1709, The Wonder 1714, A Bold Stroke for a Wife 1717.

Centneris yra svorio matas, lygus 50 kg. Vienas kvintalas (1 q), arba dvigubas C., yra lygus 100 kg.

Centoso Luigi (g. 1883) arkivyskupas. 1920—1932 apaštališkojo nuncijaus Vokietijoje auditorius, 1932—1936 apaštališkasis nuncijus Bolivijoje, 1936—1940 Venecueloje. 1940 IV 24 kaip apaštališkasis nuncijus buvo atvykęs į Kauną.

Centralė, centrinė kiekvienas skirstomąjį tinklą aptarnaująs įtaisymas, pvz. telefono C., jėgos C.

Central Falls City JAV Rhode Island miestas prie Blackstone upės. 25.900 gyventojų (1950). Medvilnės, vilnų, geležies, vario pramonė.

Centralitas yra techniškasis kaikurių karbamido (šlapalo) kiltinių pavadinimas. C. įeina balistinio tipo bedūmio parako sudėtin (5—9%). Padidina parako pastovumą (juos stabilizuoja), sumažina higroskopiškumą, sulėtina parako degimą, sumažina liepsną, sulėtina patrankų susidėvėjimą.

Centralizacija yra vidinis kokio organizuoto socialinio junginio susitvarkymas, kai siekiama, kad didžiausia tokio junginio veikimo dalis būtų atliekama vienoje vietoje ir tik jo centre. Priešingos tendencijos vadinamos decentralizacija. Tas centras gali būti tiek vienas asmuo, tiek ir kolegija. C. arba decentralizaciją galima numatyti įstatymų leidime, administracijoje, teisme. Teritorinė C. yra ten, kur vienas ar daugiau priklausomų organų apima visą kraštą. Dalykinė C. yra ten, kur visi dalykai sprendžiami paties centro, nedalyvaujant žemesniems organams. C. ir decentralizacijos klausimas yra didelės reikšmės ypač federalinėse valstybėse ryšium su konfederalizmo ir unitarizmo problema, kuri įvairiose federacijose nevienodai sprendžiama.

G. Jellinek Allgemeine Staatslehre 3 leid. 1922; *M. Romeris* Valstybė ir jos konstitucinė teisė 1934—1939.

Centras (lot. vidurys) 1) politikoje reiškia tarpines politines partijas, tarp dešiniųjų ir kairiųjų. Vokietijos politikos gyvenime daug metų, ligi 1934, tokį vaidmenį vaidino katalikų partija, 1871 priėmusi C. vardą.

2) Žymesnė vietovė, reikšmingas miestas, vyriausioji valdymo institucija.

3) Matematikoje yra taškas, turįs simetrijos savybių kitų plokštumos arba erdvės baigtinio arba nepabaigiamojo taškų skaičiaus atžvilgiu. Betkuri geometrinė plokštumos arba erdvės figūra turi C., jei jos visus taškus galima sujungti po du taip, kad jungiančios atkarpos turėtų vieną ir tą patį C. Iš plokštumos kreivių, turinčių C., paprasčiausios yra kreivės — apskritimas, elipsė ir hiperbolė. Iš turinčių C. paviršių paprasčiausi yra rutulys, elipsoidas, vienašakis hiperboloidas ir dvišakis hiperboloidas. Yra paviršių, turinčių ne vieną, bet be galo daug C., pvz. sukimosi cilindras.

P. Katilius Analizinės geometrijos paskaitos 1932.

4) Sporte žaidimo aikštės vidurys, iš kurio pradedamas žaidimas kėlinio pradžio-

je ir kai kamuolys jau įspirtas, įmestas, įridentas.

Centrifūga 1) mašina skysčiams nuo kitų kūnų, bėralų, nuosėdų atskirti.

2) Pieninių mašinos, kurios išskiria grietinę iš pieno. Jas vadina ir seperatoriais. C. vartojamos ir medui iš korių išskirti.

Centrifūgaliniai nervai yra ties, krie duoda akstinus iš centrinės nervų sistemos į kūno paviršių. Kitaip juos vadina judinamaisiais, motoriniais arba iščentriniais nervais.

Centrinė Afrikos Federacija 1953 sudaryta iš buvusių anglų kolonijų pietų ir šiaurės Rodezijoje ir Niasolando. Plotas apie 1.300.000 km², apie 6 milionai gyventojų.

Centrinė Amerika yra sąsmauka, jungianti P. Ameriką su Š. Amerika. Pietuosevakaruose susisiekia su Didžiuoju vandenynu, šiaurėje rytuose su Meksikos įlanka ir Karaibų jūra. C. A. traukiasi nuo Kolumbijos—Panamos sienos (7⁰ šiaurės pločio) ligi Tehuantepeco siaurumos (22⁰ šiaurės pločio). 780.000 km². Platesniąja prasme C. A. priskiriama ir Didžiųjų Antilų salos Kuba, Haiti, Jamaika, Andras, Portorico su Bahamų salynu. Augščiausi kalnai Tacana 4064 m ir Tajamuko 4210 m.

P r a e i t i s. C. A. aptiko 1502 Kolumbas, 1510 ispanai įsigalėjo Panamos sąsmaukoje; ligi 1526 ispanai užėmė visą C. A. XVII a. įkūrė savo kolonijas D. Britanija. 1823 VII 1 sudarytos Jungtinės C. A. valstybės, kurios 1839 išsiskyrė atskiromis respublikomis. 1885 Gvatemalos diktatorius Barrios bandė prievarta sukurti vieną jungtinę C. A. valstybę, bet pralaimėjo prieš Salvadorą, Kosta Riką ir Nikaragvą. 1895—1898 gyvavo jungtinė Honduro, Gvatemalos, Salvadoro, Nikaraguvos ir Kosto Rikos valstybė Republic Mayor de Centro-America. 1921—1922 buvo susijungusios Gvatemala, Honduras ir Salvadoras. Vidaus nesutarimai ir dažnos revoliucijos davė progos C. A. ūkiškai ir politiškai JAV įsigalėti. Dėl to 1923 atsiskyrė nuo Kolumbijos Panama, per kurią amerikiečiai prakasė Panamos perkasą.

Schmieder Länderkunde Mittelamerikas 1934; *C. Pereyra* Historia de la America española 1924.

Centrinė Australija — Australijos žemyno centrinė dalis, 620.000 km², beveik vienų dykumų, tarp 20—26⁰ pietų pločio ir 129—138⁰ vak. ilgio. 1927—1931 C. A. darė savarankišką Australijos federacijos teritoriją, nuo 1931 įjungta į Šiaurės Australiją.

Centrinė Azija apima vidurinės Azijos sritį tarp pietų Sibiro kalnų, Didžiųjų Kinų kalnų, Hoangho vidurupio, Tibeto, Pamiro, Tienšanio kalnų. Turi ligi 10.000.000 km², t. y. didesnio ploto už Europos visą žemyną. Paviršius daugiausia kalnuotas, bet yra ir ligi 200 m žemiau jūros lygio nusileidžiančių žemumų (pvz. Luk-čano dauba). Didesnę C. A. dalį apima dykumos (Gobi, Karakorum, Kumtag, Kizilkum, Taklamakan, Mongolijos), mažesnę kalnai, savanos, stepės. Miškų beveik nėra. Klimatas šiurkštus, kontinentiškas.

C. A. skirstoma į 4 dalis: 1) šiaurės vakarų kalnų sritis, apimanti Pamirą, Transajanus, Hindukušą, Kašgarą, Tienšanį; 2) Mongolija tarp Kuenlunio ir pietų Sibiro kalnų; 3) Tarimo upynas tarp Kuenlunio ir Tienšanio kalnynų; 4) Kuenlunio sritis.

Sven Hedin Transhimalaja 1909—1912; *R. Ch. Andrews* Natural history of Central Asia 1933.

Centrinė Galvijų Kontrolės Sąjunga ž. Lietuvos Centrinė Galvijų Kontrolės Sąjunga.

Centrinė Lietuvos Pieno Perdirbimo Bendrovių Sąjunga ž. Pienocentras.

Centrinė nervų sistema ž. Nervai.

Centrinės Provincijos ir Beraras ž. Madhya Pradesh.

Centrinė Valstybinė Biblioteka Kaune buvo įkurta 1919 XII 20. Jos direktoriais buvo 1919—1922 II 1 prof. E. Volteris, 1922 II—1935 VIII 1 A. Škėma, 1935 VIII—1939 IX 1 Juozas Avižonis, Juozas Rimantas (Slapšinskas).

Centrinis Komitetas Revoliucijai Šelpti buvo susidaręs JAV materialiai šelpti 1905 Lietuvoje vykstantį revoliucinį sąjūdį. Komitetas veikė nepilnus 1905 metus. Aukų iš viso buvo surinkta ligi 2000 dolerių. Komitetą sudarė dr. A. Bacevičius, dr. J. Šliūpas (iždininkas), J. O. Širvydas (sekretorius), J. Baltrušaitis ir J. Naujokas. Ginčams kylant dėl tų aukų paskirstymo Lietuvoje, vieniems reikalaujant, kad aukos būtų siunčiamos vien tik LSDP, o kitiems (dr. Šliūpui) norint jas skirti ir Kapsuko vadovaujamai Draugo organizacijai ir Lietuvos Demokratų partijai, C. K. R. Š. greitai iširo. Šliūpas iš jo pasitraukė jau 1905 IX 24, daugiausia susiginčijęs su J. O. Širvydu ir su LSDP užsienio organo Darbininko Balso redaktoriumi A. Janulaičiu, veikusiu J. Lizdeikos slapyvardžiu.

Centrinis Masyvas, pr. Massif Central pietų vidurio Prancūzijos kalnynas Auvergne augštumų srityje. Daug aprimusių ugnikalnių, kurių augščiausias Puy de Sancy yra 1886 m augščio. Pakraščiuose dideli akmens anglies ištekliai. C. M. daro takoskyrą tarp Atlanto ir Vidurželmio jūros upių baseinų. Iš C. M. išteka Garonne, visi Loirės dešinieji intakai ir kitos upės. Klimatas drėgnas.

Centrinis Statistikos Biuras buvo įsteigtas Kaune 1921 V 20 įstatymu, kaip finansų ministerijos organas. Jis buvo vyriau-

sias Lietuvos statistikos organas. 1924—1940 jis leido Lietuvos Statistikos Biuletenį, 1924—1940 išleido 12 Lietuvos Statistikos Metraščių, 1937 Valstybinį Statistikos Kalendorių ir šiaipjau specialių monografijų.

Centrinis šildymas ž. Šildymas.

Centrinis vėdinimas ž. Vėdinimas.

Centripetaliniai nervai yra tie, kurie leidžia akstinus iš kūno periferijos į centrą, t. y. į galvos arba nugaros smegenis. Juos vadina ir juntamaisiais, sensibiliniais arba įcentriniais nervais.

Centroida. Jei standus kūnas juda lygiagrečiai su nejudamąja erdvėje plokštuma, arba jei plokščia nedeformuojama kreivė juda erdvėje, tai abiem atvejais kiekviename judamajame objekte judesio metu bus toks taškas, kurio greitis lygus nuliui. Šis taškas vadinamas judesio akimirkos centru. Jei judesys yra tolydus, tai akimirkos centro projekcija nejudamoje plokštumoje standaus kūno judesio atveju brėžia tolydžią kreivę, vadinamą nejudamąja C. Plokščiosios kreivės tolydaus judesio atveju jos judesio akimirkos centras brėžia kreivę, vadinamą judamąja C.

Centrozoma mažytis kūnelis ląstelių citoplazmoje, kuris dažniausiai būva arti branduolio.

Centumviri (lot.) Romoje buvo specialus teismas iš šimto, dažnai ir daugiau, teisėjų kolegijos. C. teismui buvo pavesta spręsti įpėdinystės bylos.

Centurija (lot.) šimtinė. Romoje pagal karaliaus Servijaus Julijaus reformą šimtinėmis buvo padalinta kariuomenė. C. respublikos gadynėje vaidino didelį politinį vaidmenį.

Centurija ž. Širdažolė, Skiauterėlė.

Centurio Romos kariuomenės centurijos vadas. Kadangi centurija turėjo savąjį ūkį, tai C. pareiga buvo ją aprūpinti ir maistu, prižiūrėti sužeistųjų išnešimą iš mūšio ir apskritai jos reikalais rūpintis. Tuo būdu C. lygo moderniajam kuopos vadui.

Cenzas (lot. census) visuma sąlygų, teikiančių žmogui tam tikras politines, tarnybines ar verslo teises. Turto C. turėjimas tam tikros vertės turto, kuris asmeniui duodavo aktyvią ar pasyvią rinkimų teisę. Mokslo C. tam tikros mokyklos baigimas, kuris duoda teisę apimti tam tikrą, pvz. mokytojo vietą, ar verstis kuria laisva profesija, pvz. gydytojo, advokato, inžinieriaus. Praktikos C. arba stažas yra veikimas tam tikrą nustatytą laiką išrinktoje specialybėje tos srities teorinėms žinioms praktikos darbais papildyti. Toks stažas daug kur reikalaujamas iš gydytojų, teisėjų ir kt. Amžiaus C. yra tam tikras amžius, kurį reikia pasiekti, norint įgyti tam tikrų politinių (pvz. rinkimo teisė), tarnybinių ar verslo teisių.

Cenzūra spaudos priežiūra neleisti plisti raštams, kurie valstybei ar tikybinei valdžiai atrodo kenksmingi. Taip pat ir ta pati įstaiga, kuriai toji priežiūra yra pavedama. Skiriama įspėjamoji C., taikoma dar neišspausdintiems ar kad ir išspausdintiems, bet dar nepaplitusiems raštams. Represinė C. taikoma bausmių forma raštams, jau iš spaudos išėjusiems ar kitu kuriuo būdu visuomenėje paplitusiems. Represinė C. buvo vartojama dar senovėje ir jau VI a. pr. Kr. Prieš tikybą ėjusias knygas Romoje degindavo. IV a. po Kr. krikščionybei isigijus viešąsias teises, katalikų bažnyčia laikė viena iš savo prievolių saugoti tikybos dogmų grynumą, smerkdama tam reikalui nusižengiančius visus raštus. Bažnytiniai susirinkimai Nikėjoje 325 po Kr., Efeze 431, Konstantinopolyje 536, Konstancoje 1414 pasmerkė daug raštų, kurie pasaulietinės vyriausybės įsakymu buvo deginami. Tik nuo 800 po Kr. nusmerktų raštų naikinimas pereina į bažnytinės valdžios rankas. Ilgainiui daug kur C. reikalas patenka į universitetų rankas. Bet spaudą išradūs, knygoms pradėjus smarkiai plisti, atsiradus ir politinio bei visuomeninio turinio knygų, atsirado ir valstybinė C., greitai bažnytinę paglemžusi ir sudariusi painią sistemą įvairių priemonių spaudai suvaržyti.

1479 popiežius Sikstas IV pirmas įvedė įspėjamąją C., kurią turėjo vykdyti vyskupai, dar prieš knygą atidavus spausdinti. 1501 popiežius Aleksandras VI draudė spausdinti knygas, prieš tai vyskupo leidimo negavus. 1559 popiežiaus Povilo IV įsakymu buvo išleistas pirmas uždraustų knygų sąrašas — Index librorum prohibitorum, kuris vėliau buvo nuolat kartojamas, nors naujaisiais laikais jis teapima daugiausia katalikų rašytojų rašytąsias religines knygas, neatitinkančias katalikų bažnyčios dogmos. Valstybinei C. augant, katalikų bažnyčia jau nepretenduoja į bendrą knygų priežiūrą, bet kaip ir kitos krikščionių bažnyčios, vien tikrina masių religiniams reikalams skiriamas knygas, ir tai pačiose knygose pažymima atitinkamu tam tikro prie kiekvieno vyskupo skiriamo bažnytinio cenzoriaus ir paties vyskupo parašu (nihil obstat, aprobatur, imprimatur, reimprimatur). Tai yra grynai bažnytinė C.

Valstybinė C. visų pirma kreipė dėmesį į spaustuves. Jau 1534 I 3 Prancūzijos karalius Pranciškus I buvo net visiškai uždraudęs visas spaustuves ir grasinęs visus spaustuvininkus iškarti. Nors šis įsakymas

ir buvo greitai atšauktas, tačiau ir daug vėliau geresnei knygų spausdinimo priežiūrai daug kur aprėžiamas spaustuvių skaičius, arba draudžiamos privačiosios spaustuvės (pvz. Rusijoje Povilo I laikais), o kitur spaustuvėms steigti įvedama specialių leidimų tvarka. Tiesiogi raštų priežiūra pavedama specialiems cenzoriams-valdininkams, kitur universitetams (Rusijoje ligi 1828) ar ir kitoms specialioms įstaigoms (pvz. Anglijoje Elzbietos laikais Žvaigždžių Rūmams — Star Chamber). Greta įspėjamosios C. daug kur veikė ir teisminė ir administracinė represijų sistema, kai autoriai ar leidėjai buvo baudžiami net ligi mirties bausmės. Įspėjamoji C. buvo panaikinta Anglijoje 1694, Prancūzijoje pirmą kartą 1789, o galutinai tik 1868, Rusijoje 1906 ir už nusikalstamuosius darbus spaudoje ji buvo pakeičiam atsakymu teisme tokiu pat, kaip ir už kitus nusikalstamuosius darbus. Tačiau kitur greta veikė ir administracinių represijų sistema. Kitur vėl valstybinė C. reiškėsi ir pozityvėmis priemonėmis — priversti spausdinti visą tai ir taip, kaip to nori valstybinė valdžia. Ilgainiui buvo įsivyravusi spaudos laisvė, aprėžiama vien atsakingumu teisme. JAV 1791 XII 15 pirmoji konstitucijos pataisa uždraudė kongresui skelbti įstatymus, kuriais būtų suvaržyta spaudos laisvė. Bet I pas. karo metu visose kariaujančiose šalyse buvo griežta karinė C. ne vien karo paslaptims apsaugoti. Iš dalies tai daug kur buvo įvesta ir II pas. karo metu. Karams pasibaigus, ji buvo naikinama, bet ilgainiui daug kur atsiradus diktatūriniam ar autoritetiniam režimui, spaudos C. atgijo ar visišku jos suvalstybinimu (Rusijoje), ar įspėjamosios C. forma privatiems leidėjams, taip pat spaudos varžymu administracinėmis represijomis ir tiesiogine įtaka periodiniams ir neperiodiniams leidiniams, nustatant priverstinį tekstą, draudžiamas liesti spaudoje temas ir kt.

Lietuvoje ligi XVIII a. pabaigos įspėjamosios C. nebuvo, o valstybinė spaudos priežiūra tesireiškė spaustuvėms kurti ar atskiriems spaudiniams spausdinti teikiamomis privilegijomis, taip pat ir išimtine knygrišių cecho teise prekiauti iš užsienio gabenamomis knygomis. Nuo XVII a. pabaigos Lietuvoje išnykus privačioms ir išlikus vienoms tik tikybinių organizacijų spaustuvėms, mūsų krašte nebuvo galima spausdinti knygų, neatitinkančių tų spaustuvių laikytojų tikybinių įsitikinimų. Kova su laikomomis kenksmingomis knygomis buvo kovojama be pasaulietinės valdžios pagalbos, surenkant ir paskiau deginant nepageidaujamas knygas.

Rusams Lietuvą okupavus, Lietuvoje buvo praktikuojama įspėjamoji C., pavesta iš dalies gubernatoriams ir iš dalies universitetui. Jau 1803 V 18 paskelbtas Vilniaus universiteto statutas universitetui pavedė ir visų knygų C. (išskyrus tikybines). Šiai C. nepriklausė valstybinių ir mokslo leidinių, tikybinių knygų, užsienio periodinės spaudos, katalogų ir medicinos knygų C. Nuo 1829 II 16 ir Vilniuje, kaip ir Rusijoje, C. buvo išimta iš universiteto, ir buvo sudarytas valdinis C. komitetas iš 4 profesūros cenzorių ir 4 atskirų cenzorių Minske, Gardine, Žitomire ir Kamence palaidiems spaudiniams cenzūruoti ir 2 žydų ir hebrajų knygoms cenzorių. Katalikų tikybinėms knygoms (prieš jas C. komitete cenzūruojant) buvo reikalaujama ir atitinkamo vyskupo aprobatos. Ilgainiui palaidų spaudinių (skelbimų, afišų ir kt.) C. gubernijos miestuose buvo pavesta vietos policijai. Tuo pačiu metu grynos administracinės represijos buvo vartojamos unitų knygoms, kurios masėmis buvo deginamos, kaip ir vėliau lietuvių knygos. 1865—1906 veikusios laikinosios C. ir spaudos taisyklės susilaukė ir įspėjamosios C. ir administracinės represijos atleidžiamai nuo C. periodinių leidinių daliai. Tačiau tos laikinės taisyklės Lietuvoje tebuvo reikšmingos tik nuo 1904, kai buvo panaikintas lietuvių spaudos uždraudimas. 1905 XI 24 ir 1906 IV 26 įspėjamoji cenzūra buvo panaikinta, o jos vietoje buvo pripažintas atsakingumas teisme už spaudoje padarytus nusikaltimus. Tačiau ligi 1914, o ir karo metu gubernatoriams buvo palikta teisė bausti spaudos darbininkus areštu, piniginėmis pabaudomis, leidinio konfiskavimu. 1914 karui prasidėjus, karo cenzūra išbraukdavo kitų laikraščių net didesnę teksto dalį. Vokiečiams Lietuvą okupavus, buvo paskelbti 1915 XII 5 ir 1916 VII 10 spaudos įstatymai, įvedę karinę ir politinę C., kuriai buvo suteikta teisė periodinių leidinių visai neleisti spausdinti.

Nepriklausomojoje Lietuvoje 1919 XII 17 pirmasis spaudos įstatymas įvedė teisminės represijos sistemą. 1919 III 5 ir IV 4 paskelbti ypatingieji valstybės apsaugos įstatymai karo komendantams davė teisę sustabdyti laikraščių leidimą, nustatyti, kas draudžiama spausdinti, o nusižengusius tiems draudimams bausti administratiškai kalėjimu ar piniginėmis baudomis. Toji karo cenzūra nebeveikė Lietuvoje tik 1926 VII 2—1926 XII 17. Po perversmo ji vėl buvo įvesta jau įspėjamosios C. forma: buvo galima reikalauti gauti karo C. leidimą dar prieš išleidžiant spaudinį iš spaustuvės. 1933 III 1 ir 1934 VIII 18 įsakymais įspėjamosios C. kaip ir panaikinimas tepasireiškė nereikalavimu dėti spaudinyje pažymėjimo, kad karo cenzūros leista. O spaudoje liesti draustinų klausimų sąrašai

dar labiau buvo išplėsti. 1935 XII 1 spaudos įstatymas, C. vardo neminėdamas, buvo įvedęs faktiškąją įspėjamąją C., pavedamą apskričių viršininkams, kuriems buvo pavesta tikrinti leidinio turinį prieš jį išleidžiant iš spaustuvės ir suteikiant jiems teisę spaudinį sulaikyti, kol autorius ar redaktorius pašalins iš spaudinio tai, kas jo leidinyje yra neleistino. Greta to veikė ir administracinių represijų sistema per C. perėjusiems spaudiniams, vidaus reikalų ministeriui duodant teisę tokį leidinį konfiskuoti arba uždrausti platinti. 1935 įstatymas išplėtė valdžios organų teisę periodinę spaudą pozityviai veikti, nustatant jos prievolę nurodytoje vietoje spausdinti, nurodytomis raidėmis, visa tai, kas jai ministerio pirmininko įgaliotojo asmens būtų atsiųsta spausdinti. Tuo pačiu įstatymu švietimo ministerijai buvo pavesta ir kalbos taisyklingumo ir grynumo C. Iš užsienio gabenamųjų spaudinių C. buvo jau nuo 1919 XII 17 pavesta vidaus reikalų ministerijos atitinkamiems organams. Lietuvą bolševikams 1940 okupavus, o nuo 1941 ligi 1944 ir vokiečiams okupavus, iš karto buvo įvesta ne tik griežčiausia įspėjamoji C., bet ir masinis naikinimas anksčiau išspausdintų knygų ir, pagaliau, nuo 1944 visos spaudos suvalstybinimas, tuo būdu faktiškai ją visą panaikinant.

Bažnytinė C. yra bausmių rūšis, kur baudžiant ypač norima nusikaltėlį pataisyti. Ši C. skiriama į ekskomuniką, suspensą ir interdiktą. Paskutiniosios dvi gali eiti vad. baudžiamąja arba paprastąja bausme.

Karo C. paprastai įvedama karo metu drausti skelbti karinio pobūdžio duomenis, įvykius ir kt., kurie galėtų pakenkti ginkluotų krašto jėgų reikalams.

Ceolitai bespalviai, balti arba spalvoti mineralai, kilę iš įvairių uolienų skilimo. Juos sudaro daugiausia Na ir Ca aliumosilikatai.

Cepelinas kietos sistemos orlaivis (dirižablis) vokiečio Ferd. Zeppelino sukonstruktuotas ir jo vardu vadintas ir statytas jo įsteigtose dirbtuvėse prie Bodeno ežero, kur 1900 buvo pastatytas pirmas kietos sistemos orlaivis L. Z. I 128 m ilgio, 11,6 m skersmens ir 11.300 m^3 tūrio. Jie buvo plačiai vokiečių pavartoti I pas. karo metu, ypač priešo teritorijai bombarduoti (Londoną, Paryžių, Minską ir kt.). Tose dirbtuvėse buvo pastatyta per 100 orlaivių. Versailles sutartimi buvo uždrausta C. statyti. Tačiau 1932 pastatytas C. apskrido žemės rutulį ir keletą metų palaikydavo pastovų susisiekimą tarp Vokietijos ir P. Amerikos. 1936 pastatytas L. Z. 129, pavadintas Hindenburgu, 20 kartų perskrido šiaurės Atlantą ir 14 kartų pietų Atlantą, 1937 V 6 sudegė, nusileisdamas JAV Lakehurst, N. J. Ilgainiui C. statyboje buvo padaryta daug tobulinimų, ir to tipo dirižabliai buvo plačiai vartojami ir statomi ir JAV, o II pas. karo metu jie ypač sėkmingai buvo JAV naudojami su povandeniniais laivais kovoti.

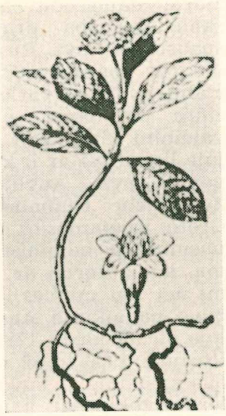
Cephaelis

Cephaelis Rubiaceae šeimos augalas, iš atogrąžos kraštų, apie 70 rūšių. C. Ipecacuanha šaknis Radix Ipecacuanha dažnai vartojama medicinoje.

Cephalantera ž. Garbenis.

Cephalanthus L. Rubiaceae šeimos augalas. 6 rūšys. Kilęs iš Azijos ir P. Amerikos. Jų tarpe C. occidentalis — ligi 2 m augščio krūmas.

Cephalopoda galvakojai, moliuskų tipo klasė, kuri tarp moliuskų yra augščiausioji organizacijos grupė. Gyvena šiltose jūrose, minta stambiais gyviais, ypač vėžiagyviais. Smulkieji C. būva vos kelių cm, bet yra ir gilumų milžinų, pvz. Architeuthis ligi 2½ m ilgio, neskaitant galvos ir čiuptuvų. C. yra skirstomi į Tetrabranchiata ir Dibranchiata būrius ir Decapoda ir Octopoda pobūrius.

Cepalotaxus S. et Z. Taxaceae šeimos amžinai žaliuoją spygliuotieji medžiai ir krūmai, išaugę ligi 15 m augščio.

Cephalopteridae ž. Rykliai.

Cephalotheca ž. Garbenis.

Cephalotus follicularis Labill Saxiphragaceae šeimos vabzdžiaėdis augalas, kilęs iš Australijos. Turi dviejų rūšių lapus. Lapai ąsotėlio formos guli ant žemės. Jie privilioja įvairius nesparnuotus vabalus, skruzdėles ir ten ąsotėlio skystyje prigirdo.

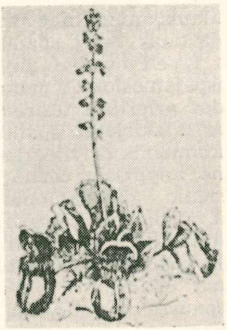
Cephalotus follicularis

Cephalozia Kerpsamanių klasės, Trigonatae šeimos samanų gentis. Tai smulkios samanos, kurios auga ir Lietuvos durpynuose.

Cephidae Plėviasparnių šeimos Hymenoptera būrio vabzdžiai.

Cephus pygmeus L. — pjūklelis javinis. Cephidae šeimos vabzdys, kurio larvos kenkia javams. Lietuvoje jų kenkimo nepastebėta.

Cepola rubescens kaulingųjų žuvų būrio Acanthapterygii pobūrio žuvys, ilgo kaspino pavidalo, ligi 50 cm ilgio, ryškiai raudonos spalvos su geltonu nugaros peleku. Gyvena Vidužemio jūroje.

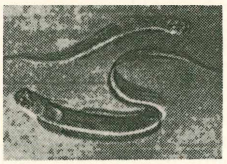

Cepola rubescens

Ceprinskaitė Elena (g. Slucko aps.) rašytoja. Užaugusi Gudijoje Lietuvos patriotinėmis tradicijomis, gyvendama Minske, išsp. Poezye 1907. 1908—1914 nuolat bendradarbiavo M. Davainiaus Silvestraičio lenkų kalba leidžiamojoje lietuviškoje Litwoje, kurioje išspausdino keliasdešimt lietuviškų patriotinių eilėraščių, dramos vaizdelius — Odstępca 1909, Piosnka ojcowa 1909—1910, Ofiara 1910, Wieniec miłości 1911, Dla niej 1911—1912, Serce 1912, apsakymėlį Niedźwiedź z Hłuszy 1910. Nuo 1910 pradėjo ir lietuviškai rašyti, 1910—1917 išspausdinusi daugiausia Rygos Garse keliolika lietuviškų vaizdelių ir apsakymėlių ir dvi apysakas — Baliaus karalienė 1912 — 1913 ir Debesys 1913—1914. Be to, ir gudų kalba spausdino eilėraščius 1907—1912 Vilniaus gudų savaitraštyje Naša Niva.

Cerae vašku (cera) dengtos medinės lentelės, kuriose senovės romėnai rašė metaline ar darmblio kaulo lazdele.

Cerambycidae Ilgaūsių vabalų šeima, turinti per 15.000 rūšių. Lietuvos miškuose jų didelės larvos gyvena medžių žievėje ir medienoje. Kaikurių rūšių larvos graužia ir sausą medieną. Gadindamos tebeaugančius medžius ir jau mirusių medžių medieną, C. larvos yra žalingos miškų ūkiui. Savo stipriais žandais grauždamos kietą medieną C. larvos girgžda.

S. Mastauskis Miškų kenkėjai 1928.

Cerambyx L. Ilgaūsių (Cerambycidae) šeimos vabalų gentis. Vikšrai graužiasi ąžuolų medienoje. Rūšys — C. cerdo L., C. scopuli Fuessl. ir kt.

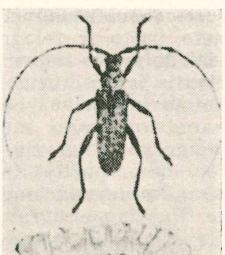

Cerambyc cerdo

Ceramo jūra tarp Celebo, Ceramo, Halmahero ir Naujosios Gvinėjos salų. 43.000 km², vidutinis gylis 3100 m, didžiausias 4710 metrų į vakarus nuo Ceramo salos.

Ceraskis 1) Mykolas (apie 1754 Nemunėlio Radviliškyje—1824 Biržuose) Lietuvos evangelikų reformatų kunigas, kilęs iš XVI a. pabaigoje iš Olandijos į Lietuvą atsikėlusios šeimos, davusios Lietuvoj dirbusių evangelikų reformatų kunigų. Mokėsi Slucke, nuo 1774 studijavo Berlyno universitete, 1777 — 1778 Marburge. 1778 Lietuvon grįžęs, kartu su kitais atnaujino reformatų mokyklą, Kėdainiuose (1786 ji buvo vėl uždaryta) ir buvo tos mokyklos mokytojas. Tuomet jis paruošė spaudai naują 1781 išspausdintą Kancionalo ir Summos su Maldomis leidimą. 1780 jis kunigavo Slucke, 1781 Kėdainiuose, 1782 Zabludove, nuo 1784 Biržuose. 1811 išrinktas Žemaičių senioru, 1803 Mintaujoje išspausdino Kozonį Padekawonies po Ataiemimuy warpu ir tais pačiais metais paruošė naują, pirmą kartą 1653 išspausdintą, Seano Katechizmo leidimą. 1818 Vilniaus katalikų konsistorijoje buvo iškėlęs A. Strazdui-Drazdauskui bylą dėl evangelikų įžeidimo eilėraščiu Numirė Palszis.

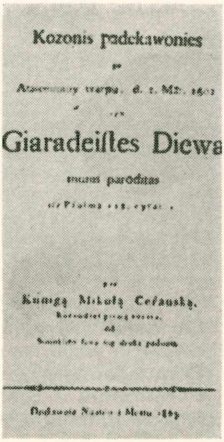

M. Ceraskio pamokslų knyga

2) Vytautas Mykolas Henrikas (1849 V 9 Slucke—1924 V 24) astronomas. Baigęs Slucko gimnaziją, studijavo Petrapilio ir Maskvos universitetuose. Nuo 1879 Maskvos universiteto docentas, 1889 e. o. profesorius. 1891—1916 Maskvos observatorijos direktorius. Daug nuveikė žvaigždžių fotometrijoje, sukonstruktavo naują žvaigždžių fotometrą. Atrado ir ištyrė kelias kintamąsias žvaigždes. Konstruktavo aparatą meteorų greitumui stebėti, helioskopą, astronominį binoklį ir kitką. 1874 ir 1888 stebėjo Veneros tranzitus. Buvo rusų mokslo akademijos narys korespondentas. Savo darbus spausdino observatorijos metraštyje. Jam mirus, buvo 1926 išsp. jo Méthode pour déterminer la déclinaison de l'aiguille aimantée.

P. Šernas V. C. — Kosmos 1927.

Cerastium ž. Glažutė.

Cerata — vaškytinė, retas audeklas iš vienos ar abiejų pusių natūralia ar sintetine lanksčia (plastine) vandens nepraleidžiančia mase klotas. Vartojama staltiesėms, baldams aptraukti ir kaip pigus odos pakaitalas.

Ceratites amonitų rūšis, pirmą kartą pasirodžiusi karbono periode.

Herakis ir Cerberis

Ceratopsidae išmirusiųjų milžinų roplių Dinosauria būrio šeima.

Ceratostomella ž. Mėlynligė.

Ceratozania Cycadaceae šeimos augalų gentis. 6 žemaūgių medžių skirtys, Meksikoje savaiminės.

Ceraukstė ž. Skaryčia.

Cerauskas Mykolas ž. Ceraskis.

Cerberis graikų mitologinis šuo, sergįs mirusiųjų požemio vartus, įleidžiąs visus įeiti, bet nieko neišleidžiąs išeiti. Perkeltine prasme vadinamas ištikimas, griežtas saugotojas, prižiūrėtojas.

Cercidiphyllum Hamamelidaceae šeimos medžių gentis. C. japonicum S. et Z. 35 m augščio medis, Japonijos čiabuvis. Europoje dekoracinis.

Cercis L. ankštinių (Leguminosae) šeimos medžiai ir krūmai. P. Europos, rytų Azijos ir Š. Amerikos čiabuviai. C. canadensis L. (Judo medis) JAV rytuose auga nedidelis. Vartojamas dekoracijai. C. siliquastrum L. sutinkamas Europoje Viduržemio jūros srityje.

Cerebotani Luigi (1847—1927) italų prelatas, fizikas, padaręs daug išradimų telegrafo ir telefono srityje.

Cerebralinė, cerebrinė sistema galvos smegenys su savo nervais.

Cerebritas ž. Encefalitas.

Cerebrospinalinė sistema visa nervų sistema su galvos ir nugaros smegenimis.

Ceremonialas katalikų bažnyčios knyga, nustatanti taisykles įvairiems religiniams veiksmams. Labiausiai žinomi C. — mišiolas, pontifikalas ir ritualas (Rituale Sacramentorum). Šiaipjau visuomeniniame gyvenime — visuma rašytinių ar nerašytinių tam tikrų taisyklių, nustatančių tam tikrą iškilmių tvarką. Diplomatinėje tarnyboje vartojamas vad. diplomatinis C.

Ceremoniarijus dvasiškis, tvarkąs religines apeigas ir prižiūrįs, kad jos būtų vykdomos pagal nustatytas religinių apeigų taisykles.

Ceremonijos (lot. caeremonia) liturginė prasme yra gestai, veiksmai, judesiai arba jų visuma, nustatyta bažnytinės vyriausybės vartoti prie maldų ir viešo kulto apeigų. C. tikslas — tobulesniu ir matomu būdu išorinėmis formomis Dievą pagarbinti, žmonių dėmesį į dvasinius dalykus atkreipti, jų pamaldumą didinti. Vidinę ir dvasinę maldų, mišių ir sakramentų esmę padaro suprantamesnę ir realesnę. Be šios realiosios prasmės, C. turi ir mistinę bei simbolinę prasmę, kuri ypač XVII a. buvo išvystyta iki perdėjimo.

Ceremonimeisteris ceremonijų, ivairių iškilmių tvarkytojas, žiūrėtojas, instruktorius, besirūpinąs, kad viskas būtų kaip reikiant, nustatytomis taisyklėmis atlikta, padaryta. Užsienio ministerijų tarnyboje ji atitinka vad. protokolo šefas.

Ceres

Ceres, Cerera, romėnų žemdirbių deivė, Sicilijos graikų įtakoje vėliau pradėta identifikuoti su graikų Demetra. V a. prieš Kr. buvo priimtas graikiškas kultas. C. ypač buvo garbinama plebėjų. Jos šventovė buvo palei Circus Maximus, josios žynys buvo ir javų prekyvietės globėjas bei viršininkas.

Ceresamas — beicas (fungicidas) kviečių ir kt. javų sėklas apsaugo nuo kūlių, rūdžių ir kitų parazitų. Jo sudėtin įeina etilmerkurichloridas (arba etilitas — gyvsidabrio chloridas).

Ceretelli Heraklas (g. 1870) gruzinų politikas. Rusijos II valstybinės dūmos atstovas, soc. demokratas. II dūmą paleidus, drauge su kitais atstovais socialdemokratais buvo ištremtas į Sibirą. Po 1917 vasario mėn. revoliucijos buvo Lvovo kabinete pašto ir telegrafo ministeriu. Aktyviai dalyvavo nepriklausomai Gruzijai kuriantis ir susikūrus, buvo jos Steigiamojo Seimo ir vyriausybės nariu. 1921 bolševikams okupavus nepriklausomą Gruziją, emigravo į Paryžių ir ilgai buvo gruzinų soc. dem. partijos atstovu socialistų darbininkų internacionalo vykdomajame biure. Paskiau emigravo į JAV.

Cereus ž. Kaktusas.

Cerezinas, ozokeritas — valytas ir išbaltintas žemės vaškas. Prekybinis C. daromas prie parafino, truputį žemės vaško primaišant. Vartojamas kaip vaškas grindims, tepalas batams, stačiai kaip tepalas,

kaip priemonė medžiagoms nuo drėgmės impregnuoti, modeliams gaminti ir kt.

Cerezitas statybos medžiaga, vartojama įvairiems pastatams bei įtvarams apsaugoti nuo vandens. C. yra tiršta, grietinės konsistencijos ir spalvos masė, vandenyje netarpi. Tam tikroje proporcijoje C. su vandeniu sudaro emulsiją.

Cerignola p. Italijos Apulijos pusiasalio miestas į pietus nuo Foggios; 51.000 gyv. (1951). XIII a. katedra. Apylinkėje marmoro skaldyklos.

Cerigo ž. Kythera.

Ceryle Alcedininae paukščių gentis, tulžių (žuvininkėlių) pošeimio, panaši į Lietuvoje gyvenančią tulžį. Minta žuvimis. Lizdams krauti išsikasa urvus stačiuose krantuose. Gyvena M. Azijoje, Irane, Palestinoje, Egipte. Atsitiktinai atskrenda į Europos kraštus. C. maxima gyvena Afrikoje į pietus nuo Saharos, C. Americana—P. Amerikoje, C. amazona — C. ir P. Amerikoje, C. torquata — Texase, C. ir P. Amerikoje.

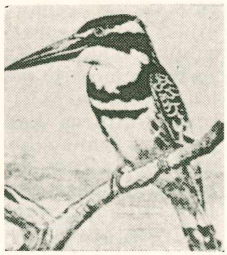

Ceryle rudis

Cerinas 1) $C_{30}H_{50}O_2$, kristalinė medžiaga, gaunama veikiant vandeninį kamščio ekstraktą karštu alkoholiu;

2) cerotininės rūgšties eteris, viena iš vaško sudedamųjų dalių.

Cerinth (Kerintas) gnostikas krikščionis iš žydų, apaštalo Jono amžininkas, kuris, Irenėjo liudijimu, prieš šv. Joną savo evangeliją rašęs.

Cerinthe Borraginaceae šeimos vienmečių ir ilgamečių augalų gentis. P. Europos čiabuvis: C. major, C. minor, C. alpina.

Cerio lydiniai turi 70—78% cerio, 17—28% geležies, truputį magnio, silicio, cinko ir vario. Vartojami žiebtuvų akmenėliams gaminti.

Ceris cheminis elementas, priklausąs „retųjų žemių" metalų grupei; chem. simbolis Ce, at. svoris 140.13, at. N. 58, lydymo temperatūra 775° C, verda 1400° C. Netaurus metalas, galįs lengvai jungtis ne tik su vandeniu, anglies dioksidu bei deguonimi, bet ir su azotu. Randamas cerito ir monacito mineraluose. C. gaminant, pirma gaunamas ceritinių metalų mišinys iš 50% cerio, 40% lantano, 7% geležies, o likusioji dalis kiti „lantanidai". C. lydiniai su geležimi vartojami žiebtuvų akmenėliams daryti, o smulkios jo dalelės užsidega ore (piraforinis metalas). C. junginiai 3 ir 4 valentingumų. C. dioksidas CeO_2 ore pastovus. Jo mišinys su torio dioksidu įkaitęs duoda stiprią šviesą („kojinaitės" dujinėms ir spiritinėms lempoms).

Keturvalenčio C. sulfatas $Ce(SO_4)_2$ vartojamas tūrio analize kaip oksidintojas.

Ceritiniai metalai retųjų žemių metalų pogrupė, kurion įeina europis, lantanas, neodimis, prazeodimis, samaris, toris, ir ceris.

Cerkospora (Cercospora) provizorinė grybų gentis, priskirta Grybšių, Fungi Impefecti, grupei. Kaikurios rūšys yra kultūrinių augalų parazitai. Lietuvoje svarbiausios C. runkelinė ir C. bulvinė. C. runkelinė (C. beticola Sacc.) gyvena runkelių lapuose. Nuo to lapuose atsiranda dėmių ir sumažėja derlius.

Cerkvė 1) suorganizuota did. kunigaikščio Jaroslavo krikščionių bažnyčia Rusijoje. Nuo pat rusų krikšto apie 988 C. buvo didž. kunigaikščių, vėliau carų globoje. Nuo pat pradžios per ją ėjo Bizantijos kultūros įtaka rusams.

2) Pravoslavų maldykla, bažnyčia.

Cerkvinė slavų kalba ž. Slavų bažnytinė kalba.

Cernauti ž. Černovice.

Cernuschi Enrico (1821—1896) italų politikas, ekonomistas, dalyvavęs revoliuciniame sąjūdyje 1848 Milane ir 1849 Romoje. 1850 pabėgo Prancūzijon. 1870 jis finansavo Thiers koaliciją prieš Paryžiaus sukilėlius, finansavo Napoleono III priešininkus. 1872 išvyko į rytus. Išsp. Silver Vindicated 1876, Illusions des Sociétés de coopératives 1886, Le grand procès de l'union latine 1884, Le bimétalisme en Angleterre 1888.

Ceroplastika menas daryti modelius iš vaško. C. jau buvo žinoma senovės Graikijoje ir Romoje, kur ja naudotasi ir įvairiems pagražinimams gaminti, ir portretavimui. Viduramžiais atgaivinta šventųjų atvaizdams daryti. Išaugo renesanso laikais, išgarsėdama vaškinėmis A. Verocchio, Orsino ir kt. skulptūromis. Naujaisiais amžiais vaškiniais portretais išgarsėjo italų, prancūzų ir vokiečių menininkai. Bet XX a. kaip atskira meno šaka išnyko. Kartais tevartojama pagaminti modeliui, pagal kurį skulptūra gaminama patvaresnėse medžiagose. Užtat tuo metu atsirado naujas C. vartojamas, gaminant gyvųjų garsenybių vaškines figūras įvairiems specialiems rinkiniams, pvz. Tussaudo kabinetas Londone, Grévin'o muzėjus Paryžiuje. Čia iš vaško daroma tik galva, kaklas ir rankos, o visa kita kūno dalis iš medžio ir net iš vielų. Tuo pat būdu daromi įvairūs manekenai muzėjams, anatominiai preparatai ir t. t. C. vaškas imamas sumaišytas su

terpentinu ir kaikuriomis kitomis priemaišomis.

Cerović Nevica (1806—1895) juodkalniečių nepriklausomybės kovų dalyvis, išgarsėjęs kovomis su turkais. Jo žygiai pateko į pietų slavų poeziją ir liaudies dainas.

Ceroxylon palmių gentis, P. Amerikoje vadinama miško palme; ligi 50 m augščio, 7 m ilgio lapais. Jų esama ir Vak. Indijoje. Lapai aptraukti vaško pavidalo medžiaga. Tokia pat medžiaga teka iš liemens. Europoje iš tos medžiagos gamina palmių žvakes.

Cerquozzi Michelangelo (1602 — 1660) italų tapytojas, dirbęs batalistinės, arba batalinės kovinės (iš to gavo pravardę delle Battaglie), ir žanrinės tapybos srityje (iš to jo pravardė delle Bambocciate). Jo kūrinių yra Romos, Paryžiaus, Vokietijos įžymesniuose muzėjuose.

Cerrezo Motiejus (1626—1666) ispanų tapytojas, tapybą studijavęs iš savo tėvo ir J. Carreno, vėliau persiėmęs Van Dycko ir Ticiano kūrybos dėsniais. Svarbiausieji jo kūriniai: Kristus Emause, Nukryžiuotasis, Šv. Magdalena, Šv. Mergelės dangun ėmimas. Laikomas žymiausiu Madrido mokyklos atstovu.

P. Lefort La peinture espagnole 1894.

Cerro Bolivar r. Venecuelos geležies rūdos kalnas, 600 m augščio, prie Caroni upės. Aptiktas 1947, pradėtas eksploatuoti 1953. Ištirtieji ištekliai turi per 500 mil. t geriausios rūšies geležies rūdos, lydinti gabenamos pro Puerto Ordaz uostą į Morrisville, Pa. ir Mobile, Ala. JAV. Rūda turi 63,5% grynos geležies.

Certa res (lot.) tikras, aiškus dalykas.

Certelev Nikola (1790 — 1869) pirmasis ukrainiečių etnografas. Išsp. Opyt sobranija starinnych malorusskich pesen 1819.

Certhia ž. Liputis.

Certifikatas ž. Liudijimas.

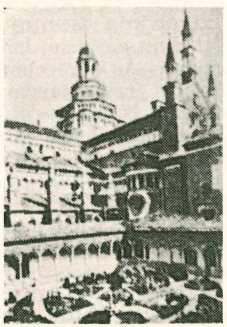

Certosa di Pavia bažnyčios kiemas

Certosa (pr. Chartreuse) kartūzų ordino vienuolynai, kurių žymiausias yra C. di Pavia Lombardijoje, įkurtas 1396 Jono Galeazzo Visconti. Bažnyčią 1473 pradėjo statyti Borgognone, vėliau prie jos dirbo apie 20 skulptorių ir dekoratorių. Dabar C. di Bologna kapinės įrengtos vienuolyno griuvėsiuose. C. di Val d'Ema ties Florencija, C. di Caregnano ties Milanu, C. di Val Pesio Piemonte, C. di Pisa ir kt.

M. Barelli Mailand u. die Pavia 1930.

Certosos mozaika — geometrinių formų raštų baldų mozaika iš dramblio kaulo plokštelių arba spalvoto medžio. Savo metu buvo labai paplitusi Persijoje ir iš čia renesanso laikais atnešta Europon.

Certowiczówna Anatolija (1860 — 1918) lenkų skulptorė. Žymesni darbai: Vaiko malda, Gerasis Ganytojas, Genijus.

Cerumen ausies siera — gelsvai rudos spalvos riebalinė masė, orinės ausies landos sekretas.

Cerusitas baltoji švino rūda, mineralas iš karbonatų klasės $PbCO_3$. Sistema rombinė, kietumas 3,5, lyg. sv. 6,4 — 6,6. Baltas, bespalvis, pilkas, rudas, juodas, rečiau raudonas ir žalias. Randamas JAV, Italijoje, Austrijoje.

Cervantes (de) Saavedra Miguel (1547—1616 IV 23) ispanų tautinės literatūros genijus, savo nepralenkiamu Don Kichotu sukūręs vakarų Europos prozinį romaną. Jo romanuose ir novelėse atsispindi Ispanijos gyvenimas XVI a. pavyzdinga renesansinės kultūros kalba. Kaip dramaturgas, jis stovi žemiau Lopes de Vegos. Gimė Ispanijoje, Alcala de Henares vietovėje. Jo biografija nėra gerai išaiškinta. C. vargo per visą savo gyvenimą, sunkiai kovodamas dėl būvio. Pirmą kartą C. vardas minimas 1568, kai jis parašė sonetą mirusios ispanų karalienės Izabelės garbei (sonetas rastas XIX a.). Dar vienas sonetas, elegija, keli kiti eilėraščiai yra iš tų pat metų. 1569 jis kardinolo Aquavivos tarnas. Aquaviva, popiežiaus legatas Madride, netrukus grįžo į Romą, pasiimdamas su savim ir C. Po metų C. tarnauja kareiviu Neapolyje ispanų kariuomenėje. Kaip tik tuo metu ispanų karalius Pilypas II sumanė paskelbti karą turkams. Don Chuanas, vyriausias laivyno vadas, prie Lepanto salos sumušė turkus. Tose kautynėse C. aktyviai dalyvavo ir buvo sužeistas į krūtinę ir į ranką, kuri pasiliko paraližuota. Pasveikęs, jis tęsė karo tarnybą. Rudenį 1575 jis kaip pėstininkų kapitonas Sol galera vyko į Ispaniją, iš kur su nauja kareivių kuopa turėjo grįžti į Italiją. Bet pakeliui Alžiro piratų laivai užpuolė galerą ir paėmė į nelaisvę visus laivo likusius gyvus ispanus, jų tarpe ir C. ir nugabeno į Alžirą. Kadangi pas C. buvo rasti jo vyresnybės rekomendacijos laiškai, kur jaunas karininkas buvo labai įvertintas, piratai alžyriečiai jį palaikė turtingu žmogum,

M. Cervantes

už kurį tikėjosi gauti gerų išperkamųjų. C. prasidėjo 5 sunkūs nelaisvės metai. Kelis kartus jis nesėkmingai bandė organizuoti belaisvių bėgimą. Tuo tarpu C. giminės stengėsi surinkti reikalingą sumą jam išpirkti, bet tik 1580 C. tebuvo išpirktas. Atvykęs į Madridą, C. karštai agituoja už reikalą galutinai sunaikinti Alžiro piratų lizdus ir griebiasi literatinio darbo. 1585 išleidžia savo Galatea romano pirmąją dalį. Po pastoralės jis bando rašyti teatro pjeses, davusias jam šiek tiek uždarbio. C. rašo ir stato dramas El Trato de Argel, Numancia, La Batalla Naval. Tuo savo gyvenimo metu C. buvo parašęs ir pastatęs 20 ar 30 komedijų. Išliko tik El Trato de Alger ir Numancia. Pirmoje pjesėje yra autobiografinių bruožų. Numancijoje autorius atvaizduoja baisų miesto žuvimą romėnų apsiaustyje.

Kai Pilypas II pradėjo prieš anglus rengti Nenugalimąją Armadą, C. gavo vietą valdininko intendanto, turėjusio rinkti maistą provincijose. Dėl to jis turėjo daug nesmagumo. Vėliau jis buvo įtartas pardavęs dalį javų savo naudai ir buvo kalinamas. Iš kalėjimo išleistas, nesėkmingai bando gauti vietą betkur kolonijose. Karkartėmis jis rašo poezijos dalykus, pjeses. Galiausiai jam pasiseka gauti menką muitų valdininko vietą Andaluzijoje. Tuo tarpu už laiku neapmokėtas skolas atsiduria vėl kalėjime. 1598 jis yra tokiam varge, jog neturi pinigų nusipirkti paprasčiausių drabužių. 1604 IX 20 gauna leidimą spausdinti knygą El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha.

Don Kichotas gimė kalėjime, kur taip dažnai sėdėdavo rašytojas. Jis savo romanui rinko medžiagos ne iš knygų, bet iš paties gyvenimo, per daug savo klajojimo metų po Ispaniją. Pirmoji Don Kichoto dalis turėjo didelį pasisekimą. Per vienerius metus (1605) išėjo 6 leidimai, bet materialiai jo neaprūpino. Nuolatiniam varge vien kūrybinis, literatinis darbas C. tebuvo vienintelė paguoda. 1613 pasirodo jo 12 novelių rinkinys: Novelas ejemplares. C. čia labai artimas Boccacciui. Per 2 metus Novelas susilaukė 9 leidimų. 1614 C. spausdina literatūrinę satyrą Viage del Parnaso. Tais pat metais kažinkoks rašytojas, prisidengęs slapyvardžiu licenciato Alonso de Avellaneda, išleido Tarragonoje padirbtą antrą Don Kichoto dalį. Tai paskatino C. greičiau baigti Don Kichotą, ir 1615 jis išleidžia antrąją Don Kichoto dalį, kurios gale verčia savo herojų mirti, kad kas vėl nebandytų savavališkai romano tęsti. Netrukus po to C. mirė.

Jis spaudai ruošė dar kitą nuotykių romaną Tralajos de Persiles y Sigismunda, kuris buvo išspausdintas tik 1617. Jo romanas buvo jau XVII a. verčiamas į daugybę kalbų. Lietuviška dalis buvo išversta 1904, dar spaudos draudimo metu. Vėliau vertė M. Rutkus (1920). 1943 P. Andriušis išsp. pilną vertimą. 1938 L. Viksvelė išvertė D. K. iš sutrumpinto L. Carenco leidimo, 1948 taip pat sutrumpintą vertimą išsp. P. Andriušis. Iš dramų 1911 Chicagoje M. Rastenio vertimu išsp. Perskyrų teismas.

L. Rius Bibliografica critica de las obras de Miguel de Cervantes Saavedra 1895—1899; *J. Fitzmaurice - Kelly* Miguel Cervantes Saavedra 1913; *Castro* Guia del Lector del „Quijote" 1926; *Marcel* La Rencontre de Cervantes et du Quichote 1927; *S. de Madariaga* Guida del lector del Quijote 1935; *F. Schürr* C. 1947.

Cervidae ž. Elniai.

Ces muzikoje pustonis žemiau C, gaunamas parašius bemolį iš kairės pusės.

Cesarini Giuliano (1398—1444) popiežių diplomatas, nuo 1426 kardinolas. 1431 organizavo kryžiaus karą prieš čekus husitus, 1431—1432 pirmininkavo Baselio susirinkimui. Būdamas popiežiaus legatu Vengrijoje, kurstė vengrus ir lenkus prieš turkus. Dalyvavo lenkų karaliaus Vladislovo kare prieš turkus ir kartu su Vladislovu žuvo ties Varna.

Cesáro Ernesto (1859—1906) italų matematikas, Neapolio universiteto matematikos profesorius. Nustatė naujus metodus diverguojančioms nepabaigiamoms eilutėms sumuoti ir išvystė vadinamąją natūrinę geometriją. Išsp. Intruduzione alla teoria matematica della elasticita 1894, Lezioni di geometria intrinseca 1896, Fondamento intrinseco della panglometria 1905.

Cesena vidur. Italijos miestas Emilijoje; 28.000 gyv. (1951). D. Malatestos Novello XIV a. įsteigta biblioteka. Popiežių Pijaus VI ir Pijaus VII gimtinė. Prie C. 1815 Murat sumušė austrų kariuomenę.

Ceseviičius Domas (g. 1902 XI 12 Panevėžio aps. Smilgių vl. Dapšionių k.) ekonomistas. 1924 baigė Panevėžio gimnaziją, 1924 — 1927 studijavo LU human. mokslų fakultete, 1928 — 1932 Kölno universitete ekonominius ir socialinius mokslus, 1933 už disertaciją Das Finanzsystem Litauens (išsp. 1934) gavęs ekon. mokslų daktaro laipsnį. 1933—1934 prekybos mokyklos Kaune vedėjas. Nuo 1933 VDU teisių fak. asistentas, 1935 XI 7 apgynęs habilitacijos darbą — ekonominės politikos katedros priv. docentas. 1929 Lietuvos konsulato Kölne sekretorius, 1933—1934 Lietuvos Aido ekonominio skyriaus redaktorius, nuo 1939 XI vyr. redaktorius. Bendradarbiavo Vaire, Ekonomikoje, Lietuvyje. Atskirai išsp. Visuomeniškumo argumentas mūsų laikų ūkio santvarkoje 1936.

Cesis (liet. Kėsys) Latvijos miestas (vokiečių laikais Wenden) 80 km nuo Rygos, Gaujos kairiajame krante, prie geležinke-

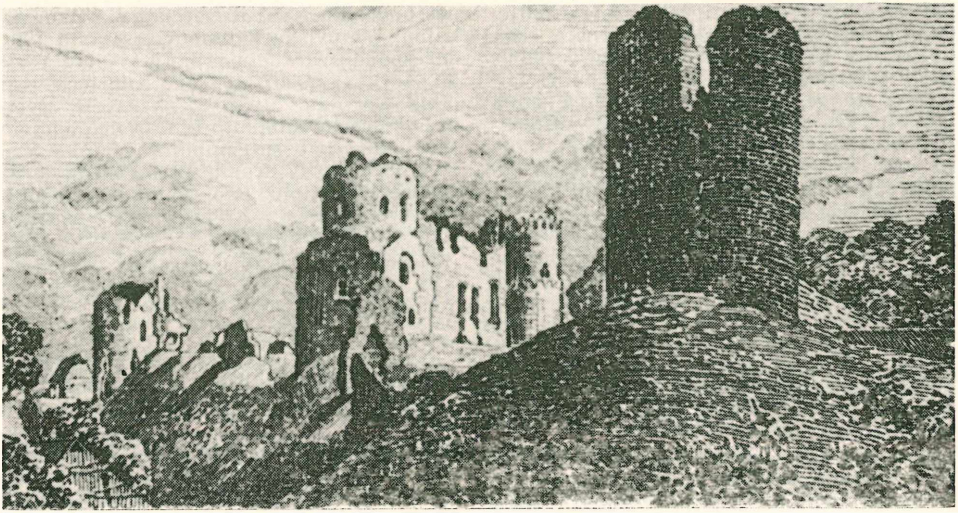

Cesio pilies griuvėsiai

lio Ryga—Valkas. Apie 8000 gyventojų. XIII a. šv. Jono bažnyčia. 1209 statytosios kardininkų pilies griuvėsiai.

Cesis cheminis elementas, ženklas Cs, atominis svoris 132,91, atominis N 55, lyginamasis svoris 1,17, lydimo temperatūra 28,45° C, virimo temperatūra 690° C. Gelsvo atspalvio minkštas metalas, nuo vandens garų ir anglies dioksido greitai ore gendąs. 1860 aptiko Bunsen Dürkheimo šaltiniuose su Kirchhoffo spektrų analizės pagalba. Junginiai panašūs į kalio ir natrio junginius.

Cespedes Alba (g. 1911) italų rašytoja, literatūros žurnalo Mercurio leidėja, psichologinių romanų autorė. Išsp. L'anima degli altri 1935, Nessuno torna indietro 1938, Fuga 1941, Il quaderno proibito 1953.

Cespedes y Valde Pablo (1538—1608) ispanų poetas, skulptorius ir architektas, 1577 viename Cordovos vienuolyne nupiešė geriausią savo paveikslą: Paskutinė vakarienė. C. įvedė Ispanijoje renesanso stilių. C. parašė eilėmis De arte de la pintura 1596.

Cessante causa, cessat effectus (lot.) — atpuolus priežasčiai, atpuola ir vaisiai — romėnų teisinis posakis, pagal kurį panaikinus sutartį, debitorius atleidžiamas nuo visų sutartimi jam atsirandančių prievolių, o kreditorius tuo patim nustoja ir visų tos sutarties jam numatytųjų jos teisių.

Cessio (lot.) kredito teisių perleidimas, kuriuo vietoje kreditoriaus, su debitoriumi sudariusio sutartį, atsistoja naujas kreditorius, kuris, kad ir nedalyvavęs sutartį sudarant, įgyja visas kreditoriaus teises. C. in jure ž. In jure cessio.

Cestodes kaspinuočiai, plokščiųjų kirmėlių (Plathelmintes) vidaus parazitų būrys. Ž. Kaspinuočiai.

Cestrum Solanaceae šeimos augalų gentis. Apie 140 rūšių P. Amerikoje.

Ceterach Šertvių šeimos paparčių gentis, auganti šiltuose kraštuose. Pietų ir vidurio Europoje žinoma rūšis C. officinarum L. (Asplenium officinarum Willd.).

Cethorinus maximus ž. Rykliai.

Cetilo alkoholis, arba heksadekanolis, $CH_3/CH_2/CH_2OH$. Vandenyje netirpi balta kristalinė medžiaga, vartojama kosmetikoje kaip emulsifikatorius. Iš jo gaminamas muilo vietoje tekstilės pramonėje vartojamas sulfo alkoholis.

Cetinje buvusi Juodkalnijos sostinė, nuo 1919 Jugoslavijos miestas. Apie 9000 gyventojų (1953). 1484 įkurtas Jono Juodojo, perkėlusio sostinę iš Žabliako.

Cetonia Fabr. Scarabaeidae šeimos, Coleoptera būrio vabalų gentis. Lietuvoje išrieda iš kiaušinėlių vasaros pabaigoje. Žiemoja žemėn įsirausę. C. aurata L. žalios žibančios spalvos.

Ceuta, ar. Sebta, ispanų Maroko uostas Gibraltaro sąsiauryje, prie įtvirtinto pusiasalio; 65.200 gyventojų (1952). Karo laivyno bazė. C. įkurtas finikiečių, romėnų Septa, 534 užimtas vandalų, 618 vestgotų, 711 arabų, kurie čia įsteigė popieriaus fabriką; iš jo popierius pirmą kartą pateko į Europą. Viduramžiais žymus mokslo ir meno centras. 1415 užimtas portugalų, o 1580 atiteko ispanams.

Cevenai, pr. Les Cévennes, pietų Prancūzijos kalnai, pietryčių Centrinio

P. Cézanne Kortininkai

Masyvo dalis į vakarus nuo Ronės žemupio. Augščiausia viršūnė Mont Mézenc 1754 m. Jau nuo XII a. C. sunkiai pasiekiamose vietose sau prieglaudos jieškojo įvairūs religiniai sektantai: albigiečiai, valdensai, kamisardai (camisards). Panaikinus 1685 Nantes ediktą ir persekiojant hugenotus, kilo C. karas. Gyventojų daugumas išliko protestantai.

Cézanne Paul (1839—1906) prancūzų tapytojas impresionistinės-ekspresionistinės krypties. Po trumpų teisės studijų 1862 nuvyko į Paryžių meno studijų ruoštis. 1863 stojo į Suisse akademiją, kurioje Zola, Pissaro, Guillaumin, Manet, vėliau Renoir ir Monet sudarė jaunųjų menininkų ratelį. 1866 pateko tarp impresionistų, su kuriais bendrai ruošė meno parodas 1874 ir 1877. Už didelį originalumą ir įprastinių klasikinių formų laužymą per parodas labiau už visus dailininkus buvo visuomenės pajuokiamas. Nuo to laiko per 20 metų niekur parodose nedalyvavo, išskyrus vieną paveikslą Guillemet'o išstatytą 1882 salione. Vėlyvesniuose C. darbuose matyti perėjimas iš impersionizmo į ekspresionizmą, nors pirmosios krypties jis nepametė ligi galo. Nuo 1900 C. jau pripažintas ir žinomas dailininkas. Piešė daugiausia nature morte, peizažus ir portretus. C. darbai yra stiprių spalvų ir lengvos tapybinės technikos.

L. Venturi C. son oeuvre, son art 1936; *B. Dovrival* C. 1948; *G. Schmidt* Aquarelle von P. C. 1952.

Cezario pjūvis (lot. Sectio Caesarea) operacinis pilvo ir gimdos ruimų atvėrimas gemalui išimti. Šis operacijos būdas C. P. pavadintas dėl to, kad Julijus Caesaris tuo būdu buvęs išimtas iš motinos įščios.

Cezarizmas senovės Romoje Julijaus Cezario sudarytoji valstybės valdymo forma. Dabar ano valdymo sekamasis būdas. C. gimininga diktatūrai, nes valstybės galva valdžion ateina ne teisiniu keliu — pavel-dėjimo keliu, kaip tai būva monarchijose, arba rinkimo būdu — demokratinėse valstybėse. C. įsiviešpatauja su jėgos pagalba: padedamas kariuomenės ar kitos ginkluotos pajėgos. C. dangstosi demokratijos išviršine forma: renka parlamentą, vykdo plebiscitus, bet visi tie rinkimai tetarnauja apgaulei. C. atsiranda valstybėse politinių krizių metu. C. variantai — bonapartizmas, autoritarinis valdymas.

Cezaropapizmas yra sistema, kada valstybė santykiuose su Bažnyčia turi persvarą, neatitinkančią Bažnyčios teisių ir tradicijų. Ši tendencija Bažnyčios teisėms paglemžti įvairiais laikais reiškėsi įvairiomis formomis. Tam tikrais momentais valstybė savo jurisdikciją išplėsdavo dalykuose, kurie yra mišrūs arba kurie priklauso tik Bažnyčios kompetencijai. Vakaruose feodalinė santvarka viduramžiais sukūrė įvairių santykių tarp valstybės ir Bažnyčios. Kaikur paskiros bažnyčios tapo valstybės elementais. Jei viduramžiais tie santykiai nevisuomet buvo taikūs, tai visdėlto imperija niekada nepaneigė Bažnyčios dvasinės nepriklausomybės. Renesanso laikotarpis, iškeldamas naujas santykių tarp valstybės ir Bažnyčios teorijas, vėliau visiškai paneigė matomąją ir kovojančiąją Bažnyčią žemėje. Naujoms tautinėms aspiracijoms beatsirandant, susidarė protestantiškosios bažnyčios, arti susijungusios su valstybės valdžia. Anglikonų bažnyčia norėjo išsaugoti hierarchiją ir bažnyčios išorinį aspektą. C. savo specifinį vaizdą įgijo Vakaruose katalikiškose valstybėse jei ir ne radikaline bizantiško C. forma, tai visdėlto su tendencija aprėžti Romos popiežiaus valdžią. Taip C. išsivystė į febronizmą ir jozefinizmą. C. stengiasi, kad vyskupai nepriklausyti nuo popiežiaus, nori aprėžti vienuolių teises, savo valia imasi tvarkyti bažnytines institucijas, vienuolynus, bažnytinius turtus, nustatinėja vyskupijų ir parapijų ribas, pasisavina išimtinę vyskupų ir kitų Bažnyčios pareigūnų nominavimo teisę, tvarko moterystės sakramentą, nustatydamas moterystės kliūtis. Apie C. negalima kalbėti tose valstybėse, kurios nepripažįsta jokios teisėtos dvasinės vyresnybės. Jose religija yra politikos reikalas.

Del Giudice Corso di diritto ecclesiastico 6 leid. 1946.

Cezūra (Caesura) senovės graikų ir romėnų eilėdaroje trumpas stabtelėjimas ilgesnėje eilutėje (dažniausiai eilutės viduryje). Ji esti ten, kur baigiasi žodis, ne pėda. C. žymima dviejų stačiųjų brūkšnelių ženklu ||. C. vadinama vyriškoji, kai stabtelėjimas po kirčiuotojo pėdos skiemens (vad. arsio), pvz.:

Árma virúmque canó || Troiáe qui prímus ab óris.

C. vad. moteriškoji, kai stabtelėjimas po nekirčiuotojo pėdos skiemens (vad. thesio), pvz.:

Práecipität suadéntque || cadéntia sídera sómnos.

C. vartojama ir naujojoje poezijoje, pvz.:

I (vyriškoji):

Jau niekas tavęs || taip giliai nemylės
(Maironis)

II (moteriškoji):

Máno jaunýstė || skréndantis sápnas
(Miškinis)

Cf (angl. Cost and freight) užjūrinėse prekybos sutartyse vartojama klauzulė, reiškianti, kad sutartoji kaina apima pakrovimo išlaidas ir frachtą. Jeigu į kainą įskaitomas ir prekių apdraudimas (insurance), tai žymima **cif.**

Cf. — lot. confer — palygink santrumpa.

Cg santrumpa — centigramas.

CGS sistema. Ilgis, masė ir laikas laikomi pagrindiniais mechanikos dydžiais. Susitarus dėl ilgio, masės ir laiko vienetų, kiti matavimo vienetai yra jau vienareikšmiai nustatyti. Pagrindiniai matavimo vienetai sudaro vadinamą agsoliutinę vienetų sistemą. Tarptautiniu susitarimu, mokslo reikalams vartojama absoliučioji vienetų sistema, kur ilgio vienetas — centimetras, masės — gramas ir laiko — sekundė. Ji vadinama CGS sistema: centimetras — gramas — sekundė — sistema.

C. G. T.—Confédération général du Travail santrumpa.

Ch dviženklė raidė, lotynų abėcėlėje žymėti tam garsui, kuri graikų kalboje žymėjo X. Naujosiose vakarų Europos kalbose ch tariama įvairiai. Vokiečių kalboje kaip bebalsis gerklės ar gomurio garsas (augšt. vok. tarmėje) ir kaip artimas k žem. vok. tarmėje, iš kur jis ir kilęs. Italų ir rumunų kalbose ch tariamas kaip k prieš balsius e, u, i, ispanų ir anglų kalbose kaip č, prancūzų ir portugalų – kaip š.

Chabanel Noel (1613 — 1649) nuo 1643 veikęs Kanadoje misijose jėzuitas, kankinys. 1930 paskelbtas šventuoju (šventė IX 16).

Chabarovsk rytų Sibiro miestas prie Usuri ir Amuro upių santakos. Apie 300.000 gyventojų (1954). C. srityje yra priverstinio vergų darbo stovyklų organizacijos Dalstroj administracijos centras. 1919 čia buvo įsikūrusi ir lietuvių draugija.

Chabas François Joseph (1817—1882) prancūzų egiptologas, 1876—1880 leidęs ir redagavęs žurnalą L'Égyptologie. Išsp. Recherches pour servir à l'histoire de la XIX dynastie 1873.

Chabot 1) François (1759 — 1794) prancūzų revoliucininkas. Vienuolis kapucinas, 1791 išrinktas į tautos susirinkimą, tapo karštu jakobinu (vad. pasiutusiu vienuoliu). Redagavo Journal populaire. Drauge su Dantonu ir kitais buvo Robespierres suimtas ir giljotinuotas.

2) Jean Baptiste (1860 — 1948) prancūzų orientalistas, kunigas, Louvaino universiteto teologijos profesorius. Nuo 1897 dalyvavo archeologijos misijose Sirijoje. Louvaino ir Washingtono universitetų paremtas, nuo 1903 drauge su kitais leido Corpus scriptorum christianorum orientalium. Pats redagavo jo skyrių Scriptores Syri, kuriame paskelbė daug senovės dokumentų.

Chabrier Alexis Emmanuel (1841—1894) prancūzų kompozitorius. 1877 sukūrė operetę Étoile, 1883 rapsodiją España, paskiau operas Gvendoline 1886, Le roi malgré lui 1887, Sulamite 1888, Briseis 1892.

Chabut ž. Chubut.

Chacham, chachamas 1) gerai nusimanąs žydų tikybiniuose raštuose talmudininkas, žydų rabinas.

2) Pasaulinis karaimų vyriausias ganytojas. Ligi I pas. karo buvo du Ch. — vienas Eupatorijoje Kryme, o kitas Trakuose. Nuo 1927 X 23 ligi 1940 tiktai vienas Trakuose.

Chackevičius (Hackevičius) Ignas (apie 1760 Lietuvoje—apie 1823 Viatkoje) Lietuvos avantiūristas. 1791 V 3 konstitucijos priešas, 1792 susidėjo su Targovicos konfederacija, bet 1794 dalyvavo Lietuvos sukilime J. Jasinskio adjutantu. Nusiųstas Varšuvon pranešti apie Lietuvoje įvykusį sukilimą, kurstė pakarti karalių Poniatovskį, kaip kad vilniečiai pakorė hetmoną Kosakovskį, siūlydamas „jei jums trūksta kanapių, duos jų lietuviai" (šis kurstymas pateko ir į lietuvių sukilėlių dainos tekstą—„Jau pakorėm Kossakovską, pakarkim ir Poniatovską"). Nuo 1798 gen. Lodoisko vardu dalyvavo lenkų legionų žygiuose Italijoje. Dar tarnavo slaptu prancūzų diplomatijos agentu. Paskiau gyveno ir ūžė Lietuvoje ir Valuinėje, kol buvo ištremtas į Viatką.

S. Morawski Kilka lat młodości mojej w Wilnie 1924.

Chaco – Gran Chaco P. Amerikos sritis tarp Andų kalnų ir Paranos–Paragvajaus upių. Ploto 662.000 km². Šiaurinė dalis Paragvajaus, o pietinė Argentinos valstybėse. Paviršius lygumos, klimatas labai šiurkštus, drėgmenų ligi 500—900 mm. Iš Andų ištekančios upės čia pradingsta, tik viena Pilcomayo upė pasiekia Paragvajų. Augalai daugiausia dygliakrūmiai. Paupiuose šiek tiek yra įsikūrusių ūkių ir mažų miestelių. Gyventojai indėnai ir metisai, o 1945 čia apsigyveno per 8000 vokiečių tremtinių.

Chacun à son goût — kiekvienas pagal savo skonį — prancūziškas posakis.

Chadidša (555 — 619) pirmoji Mahometo žmona, ištekėjusi už jo 595 ir su juo turėjusi 6 vaikus. Mahometonų laikoma tikinčiųjų motina.

Chadwick 1) George (1854 — 1931) amerikietis kompozitorius. Nuo 1897 Naujosios Anglijos konservatorijos Bostone direktorius. Parašė 20 simfoninių veikalų: 6 kamerinės muzikos, keletą operų, poemų ir odų chorams. Augštai iškėlė Bostono konservatorijos muzikinį lygį.

2) James (g. 1891) anglų fizikas, 1923 –1935 Cavendish laboratorijos direktoriaus padėjėjas. 1935 Liverpoolio universiteto profesorius. 1932 surado neutroną, ir 1935 už tai gavo Nobelio fizikos premiją. Savo darbais padarė didelį įnašą atominei bombai pagaminti. Britų delegatas prie A. Cadogano Jungtinėse Tautose ir Saugumo Taryboje.

Chadzinskas Jonas (1600 Vilniuje—1666 IV 22 Pašiaušėje) Lietuvos jėzuitų rašytojas. Mokėsi Vilniuje ir čia 1621 stojo į jėzuitų naujokyną, paskiau Vilniaus akademijoje studijavo filosofiją ir teologiją ir joje gavo filosofijos ir teologijos daktaro laipsnius. 1639 padarė 4 įžadus. Paskiau buvo Vilniaus akademijos poetikos ir iškalbingumo ir teologijos profesorius ir studijų prefektas. 1655 Lietuvą okupavus, pasišalino į Gdanską (Danzigą), kur ir disputavo su protestantais. 1657 buvo Naugardėlio jėzuitų rezistencijos superioru, apie 1662 Pašiaušės kolegijos prefektu. 1623 paskelbė pamfletą prieš liuteronus — Relacya oraz Supplika Zboru Wileńskiego Saskiego do Herrn Martyna Lutra 1623 (antras leidimas 1642 — Supplikacya), Rok Trybunalski 1625 (iš liuteronų pasityčiojinių rinkinys), Witanie na pierwszy wiazd z Królewca, kur yra įdėtas ir eilėraštis, parašytas šešių kalbų mišiniu; jų tarpe yra įmaišytą ir lietuviškų žodžių (Kaip ad nos il tes Hencher...). 1639 Vladislovo IV atvykimo į Vilnių proga Ch. savo akademijos mokinių vardu išleido sveikinimų rinkinį — Florae Luciscianae amoenitas, o 1648 tokia pat proga Ver Lukiscanum, kur įdėjo ir savo parašytą lietuvišką dvieilį (Dziaugias Ziedaliai) — vieną iš seniausiųjų lietuviškų eilėraščių.

S. Bednarski — Polski Słownik Biograficzny III 1937; *Vac. Biržiška* Senųjų lietuviškų knygų istorija II 1954.

Chadži-Murat (m. 1852) Kaukazo tautų kovotojas dėl jų laisvės ir nepriklausomybės. Rusijai nukariavus Avariją, Ch. M. buvo paskirtas avarų valdytoju, bet užmezgęs santykius su Šamiliu, buvo rusų suimtas. Iš kalėjimo pabėgo pas Šamilį, kuris 1843 jį paskyrė Avarijos vadu. Ch. M. kurį laiką sėkmingai kovojo su rusų kariuomene, tačiau po keleto pralaimėtų žygių 1851 perėjo į rusų pusę. 1852 mėgino vėl pas avarus pabėgti, bet buvo nušautas. Apie jį atsirado daug legendų ir dainų. L. Tolstoj parašė apysaką Chadži Murat.

Chaecyparis ž. Puskiparis.

Chaenomeles ž. Svairainis.

Chaenotheca ž. Taurenė.

Chaerofolium ž. Builis (III t. 328 psl.).

Chaerophyllum ž. Gurgždis.

Chaetodermata Amphineura klasės Aplocophora būrio moliuskų grupė. Gyvena įsirausę jūrų smėlyje įvairiais gilumais.

Chaetogaster žieduotųjų (Annelides) kirmėlių, Chaetopoda klasės, Oligochaeta būrio gentis. Gyvena žemėje, gėlame ir jūrų vandenyse.

Chagall Marc (g. 1887) žydų tapytojas ir grafikas. Mokėsi Petrapilio meno akademijoje. Nuo 1922 Paryžiuje suėjo su kubistais ir pasidavė jų įtakai. To laikotarpio svarbesni paveikslai: Adomas ir Jieva, Paryžius per langą. Rusijoje gyvendamas (1914 —1922) susikūrė savąjį stilių. Jo stiliui turėjo įtakos rusų liaudies menas ir chasidizmo mistika. 1941—1946 gyveno JAV. Jo būdingesni paveikslai: Tarp tamsos ir šviesos, Besimeldžiąs žydas, autoportretas, Trys žvakės. Iliustravo Gogolio Mirusias sielas ir Lafontaine pasakėčias.

M. Chagall Trys žvakės

Chagaso liga. Gavo vardą nuo pirmo ją aprašiusio brazilų bakteriologo Carlo Chagaso (1879–1934). Reiškiniai: karštis, miksoedema, blužnies, kepenų ir limfinių liaukų patinimai. Ilgiau užtrukus — proto sumenkėjimas. Sukėlėju laikomas Schizotrypanum Cruci. P. Amerikoje (Brazilijoje, Argentinoje) ja suserga kūdikiai, kuriems šią ligą perneša blakės.

Chagrin ž. Šagrinas.

Chaignon Pierre (1791—1883) prancūzų jėzuitas, asketinių raštų autorius. Išsp. Nouveau cours des méditations sacerdotales 1858, La bon mort 1865, La méditation ou le fidèle sanctirier 18 3—1864. Paskutinį veikalą iš lenkiško vertimo lietuviškai 1900 išvertė kun. Petras Legeckas (Dvasiszki apdumojimai arba meditacijos). Antras papildytas ir perdirbtas leidimas pasirodė 1907 (Meditacijos arba dvasiški apdumojimai), o kun. M. Vaitkus 1929—1936 paruošė 3 leidimą 5 dalyse(Dvasiški mąstymai).

Chailar ž. Hulum.

Chain Ernst Boris (g. 1906) biochemikas. Emigranto iš Rusijos sūnus, studijavo chemiją Berlyne. Naciams įsiviešpatavus, 1933 išvyko į Angliją, kur 1933—1935 dirbo tyrimo darbą patologijos srityje Cambridge universitete, nuo 1935 Oxfordo universitete. Drauge su A. Flemmingu ir H. Florey'u surado peniciliną, už ką 1945 su Flemmingu gavo medicinos Nobelio premiją.

Chairman JAV ir Anglijoje susirinkimų pirmininkas, katedros vedėjas universitete, parlamento prezidiumo ar posėdžių pirmininkas, lordų tarybos pirmininkas.

Chaise longue (pr.) — kušetė, sofa.

Chakasai pietvakarių Sibiro tiurkiškoji tautelė, seniau vadinta Minusinsko totoriais. 1939 jų būta ligi 53.000. Jų dalis šamanitai, kiti pravoslavai.

Chakasija chakasų gyvenamoji sritis Sibire į vakarus nuo Jenisėjo upės augštupio. 58.600 km² ploto, apie 300.000 gyventojų (1950), kurių tik 17% chakasų. Administracinis centras Abakan. Jau pr. Kr. čia būta valstybės, kuri patekdavusi hunams ir kt. IX—X a. buvo nepriklausoma, X a. Kinijos, XVII a. pavergė rusai, kurie, nustūmę chakasus į blogesnes vietas, čia kolonizavosi. Čia randama aukso, vario, geležies, akmens anglies.

Chaki (persų) Indijos kilmės pilkai gelsvai-žalsva spalva, pritaikinta ir vartota prisidengiamąja spalva anglų kariuomenei Indijoje ir ypač anglų ir burų kare (1899—1900) anglų kariuomenei Afrikoje ir iš čia paplitusi ir kitų valstybių kariuomenėse.

Chala (challa tešla) senovėje žydų savo kunigams skiriamoji auka; kiekvieno kepimo duonos pirmojo kepalėlio pavidalu. Ilgainiui Ch. imta deginti. Ch. aukojimą pradėjęs Mozė. Toji auka minima Šv, Rašte (VI Mos. 15, 17—21). Dabar Ch. kietos tešlos žydų pyragas.

Chalatas (ar. chilat) vakarų Azijoje paplitęs viršutinis šilkinis ar medvilninis apsiaustas ilgomis plačiomis rankovėmis, per liemenį sujuosiamas tos pat medžiagos juosta. Persijoje, Arabijoje, Turkijoje Ch. buvo garbės ženklas. Todėl ligi XIX a. būdavo dovanojamas pasižymėjusiems žmonėms ordinų vietoje, per totorius prigijęs Rusijoje, Ukrainoje, Lenkijoje, Lietuvoje. Šiandien Ch. bevartojamas naktinio ir rytinio apsiausto vietoje, taip pat prie darbo viršum drabužių, palaidinė laboratorijoje, ligoninėje, bibliotekoje, krautuvėje.

Chalazė sėklakiaušio bazalinė dalis.

Chalazogamija žiedadulkės vamzdelio praaugimas į gemalinį maišelį pro chalazę. Tikroji Ch. sutinkama lazdyno (Corylus), alksnio (Alnus) žieduose.

Chalcedonas mineralas, kvarco ir kristobalito atmaina. Kietumas 6,5—7, lyginamasis svoris 2,5. Švytintis, spalvotas arba bespalvis. Spalvotas vertinamas kaip pusiau brangusis akmuo.

Chaldai (gr. chaldoï) Vano ežero apylinkėje (pietų Armėnijoje, asir. Urartu) gyvenusi tauta, kurios kalba priskiriama jafetidų kalbų grupei. Kilimo Ch. Altajaus tautų grupės. X—VII a. pr. Kr. Ch. buvo didelė valstybė, kariavusi su Asirija ir įveikta Medijos. Armėnų išstumta į kalnus, kurį laiką ji buvo išlikusi alodų ir chalibų vardu. Ji paliko įrašų Vano ir kt. uolose, moliniuose induose ir bronziniuose dirbiniuose. Ligi 1933 surasta 237 įrašai. Tai pagrindas Ch. kalbai ir kultūrai pažinti.

C. F. Lehmann-Haupt Armenien einst und jetzt 1910—1929.

Chaldėjai (asir. Kaldai, hebr. Kasdim, gr. Chadaioi 1) semitiškos armėjiškos kilmės tauta, kuri apie 1000 pr. Kr. ėmė skverbtis į pietų Babiloniją ir babilonėti. Ch. įsisteigė daug valstybėlių, ir jų kunigaikščiai ilgai kovojo dėl Babilonijos sosto su Elamu ir Asirija. VII a. Ch. Ukin-Cizas, Merodah-Baladan (721—710), o VII Mušesib-Marduk (692—689) viešpatavo Babilone. 625 chaldėjas Nabopolasaras įsteigė naują Babilono karalių dinastiją, kuriai priklausė Nabuchodonosaras ir Nabonidas. Persų laikais Ch. buvo jau visai sumišę su babiloniečiais, ir nuo tada Chaldėja — jau Babilonija.

A. Scharff und A. Moortgat Ägypten und Vorderasien im Altertum 1950.

2) Krikščionių tauta Irake ir Persijoje (vad. ir aisori-aisorai, gal susidariusi iš senųjų Ch. palikuonių ir iš pietų Armėnijos bei Kurdistano pirminių gyventojų. Nuolat persekiojami ir iš savo pirminių gyvenamųjų vietų nustumti į Mosulo

apylinkes, jie vieni išsikėlė į Hakkiari kalnus, kiti į Persiją (Iraką). Ch. krikščioniai yra persiskyrę į dvi grupes: vieni vienybėje su Romos katalikais, kiti nestorionai. Ch. krikščioniai, esą vienybėje su Roma, yra rytinių sirišk̨ųjų apeigų krikščioniai Mesopotamijoje, Kurdistane ir Irake. Dabar jų skaitoma 60.000—100.000. Nuo 1869 vyskupai renka patriarchą, kurio būstinė Bagdadas. Ch. K. kulto kalba rytinė sirų kalba, — ta pati, kaip ir nuo Romos atsiskyrusių Ch. nestorionų. Su Roma jie susijungę nuo 1551. Prieš kryžiaus karus Ch. K. vadindavo Persų valstybės krikščionius nestorionus.

F. Lorch Die römische und griechische Kirche in Syrien und Palästina 1911; *R. Janin* Les églises orientales 2 leid. 1926.

Chaleckis (rečiau Haleckis) — dvi Lietuvos bajorų giminės: išnykusi ukrainiečių ir tebesanti totorių.

1) 1514 totorius Chalėjas Dimitras iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio Žygimanto I gavo Chalčios žemes Gudijoje (netoli Homelio), drauge ir Ch. pavardę. Jo brolis Mykolas 1496, 1500, 1501 buvo DLK pasiuntinys į Aukso ordą ir patraukęs ją (Šig-Achmatą) Lietuvos pusėn, su jos totoriais padarė žygį į Černigovo ir Sieversko žemes ligi Starodubo, paėmė Rilską ir kitas pilis, kuriose išskirstė lietuvių įgulas. 1506 Trakų miesto viršininkas (horodničius) 1511 Riečicos vietininkas.

2) Dimitras (m. 1598) 1579 Lietuvos kardininkas, 1588 iždininkas, 1590 DLK raštininkas. Be kitų, 1592 turėjo Vosyliškio ir Beržininkų, 1597 Jurbarko seniūniją. 1596 drauge su Trakų vaivada Mikalojumi Radvila ir kancleriu Leonu Sapiega, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto IV buvo nusiųstas Braston dalyvauti bažnyčių sujungimo susirinkime. 1582 — 1591 bazilionų vienuolyno administratorius.

3) Oskaras Lietuvos istorikas ž. Haleckis Oskaras.

4) Lucionas (g. 1873) kanauninkas. Išėjęs Vilniaus kunigų seminariją ir Petrapilio kunigų akademiją, 1899—1909 kapelionas Baltstogės realinėje gimnazijoje, 1915—1918 Rusijoje, 1919—1920 Baltstogės dekanas, 1920—1925 Vilniaus kapitulos kancleris (pakviestas vysk. Matulevičiaus, su kuriuo drauge ėjo akademijos mokslus), gynė lenkų endekų spaudos puolamą vyskupą. Popiežiaus šambelionas ir kapitulos kanauninkas, 1926—1935 viceoficiolas, nuo 1935 oficiolas. Prieš karą bendradarbiavo Varšuvos antisemitų laikraštyje Rola, po karo išl. Słowniczek najczęściej używanych terminów prawnych w kodeksie prawa kanonicznego.

5) Suleimanas (1903 Alytaus aps. Butrimonių vl. Reižių k.—1939 IV 3 Kaune) Lietuvos kariuomenės karininkas, baigęs augštųjų karininkų kursų inžinerijos skyrių. Tarnavo kapitonu 5 pėstininkų pulke ir I pionierių batalione. Uoliai bendradarbiavo Karyje ir kt. karo spaudoje.

Chalifas (kalifas) pranašo Mahometo vietininkas.

Chalifatas ž. Arabijos istorija (I t. 230 p.).

Chalkidike, Kalkidikė (n. gr. Madenchoria) šiaurės Graikijos pusiasalis, pietuose besibaigiąs trimis ragis: Aktis, kurio gale yra Atos kalnas, Sitonija ir Kasandra. Jis yra apie 50 km ilgio. Paviršius kalnuotas. Šiaurėje yra atskirtas nuo Makedonijos 2 ežerais ir upe. Ties Solonikais siaura sąsmauka jungiasi su žemynu. Nuo IV a. pr. Kr. priklausė Makedonijai, nuo II a. pr. Kr. Romai.

Chalkis Graikijos Eubėjos salos ir provincijos miestas prie siauriausios Euripos sąsiaurio vietos (35 km pločio), per kurią pastatytas sukamasis tiltas. 26.100 gyventojų (1951). Uostas.

Jau VIII a. pr. Kr. Ch. buvo žymus prekybos centras ir graikų kolonizacijos aplinkinėse salose židinys, tarpininkavęs tarp rytų ir vakarų kultūrų.

Chalkografija, kalkografija vario raižybos menas. Taip pat įstaiga, kurioje konservuojamos raižybinės lentos ir iš jų daromi nauji atspaudai.

Chalkolitas (Chalkolithicum) paskutinysis naujojo akmens amžiaus tarpinis laikotarpis, kada jau buvo žinomi varis ir alvas. Terminas daugiausia vartojamas Azijos proistorėje.

Chalkopiritas, kalkopiritas sulfidų grupės mineralas $CuFeS_2$. Dažnai turi aukso ir sidabro priemaišų. Spalva misinginė su margomis dėmėmis. Be piritų, Ch. yra labiausiai gamtoje paplitęs sulfidas. Randamas beveik visur, kur yra vario rūdos.

Chalkozinas, arba chalkocitas, vario rūdos rūšis, turinti ligi 79% gryno vario. Spalva tamsiai pilka. Randamas JAV Arizonoje, taip pat Meksikoje, Harco kalnuose Vokietijoje.

Chalk River Kanados vietovė Ontario prov., Quebeco pasienyje prie Ottawos upės. Kanados atominių tyrinėjimų centras.

Challengero ekspedicija — Atlanto, Antarkčio ir Didžiojo vandenyno tyrimo ekspedicija su anglų Challenger laivu 1872 — 1876. Ekspedicijai vadovavo Ch. W. Thomson, laivo kapitonas G. S. Nares. Iš viso nuplaukta 68.890 mylių. Ch. E. surinko didelį jūros gyvių rinkinį. Vien tiktai radiolarijų pririnko 3.508 rūšis. Ekspedicijos surinktai medžiagai moksliškai apdirbti Edinburge buvo įkurtas Challenger-Office institutas, paskelbęs W. Thomsono ir J. Murray'o suredaguotųjų Reports of the scien-

tific results of the voyage Challenger Expedition 1882—1895 50 tomų.

W. Thomson The voyage of the Ch. 1877.

Chalmers Thomas (1780—1847) anglų pamokslininkas, labdarys. 1820—1843 įsteigė Free Church of Scotland 387 parapijas. Išsp. Christian and Civic Economy 1826, Political Economy 1832, The Adoption of External Nature to the Moral and Intellectual Constitution of Man 1834. Raštų rinkinys 39 t. ²1849.

H. Watt Th. Ch. and the Disruption 1943.

Châlons-sur-Marne, sen. romėnų Catalaunum, r. Prancūzijos miestas prie Marnos-Reino kanalo, Marnos departamento administracinis centras; 33.000 gyv. (1951). XIII a. katedra, XII Notre-Dame-en-Vaux bažnyčia. Vyno prekybos centras. Prie Ch. vadin. Katalaunų laukuose 451 romėnai drauge su visigotais nugalėjo Atilos hunus.

Châlon-sur-Saone r. Prancūzijos miestas į pietus nuo Dijono; 34.160 gyv. (1951), sen. Cabillonium. Senamiestyje išlikę miesto mūrai su bokštais ir daug senovinių pastatų. Loire's-Saonos upių uostas, keramikos, skrybėlių ir kt. pramonė.

Chaltūra (tiurk.) visokių menkos vertės daiktų rinkimas, tokių daiktų laikymas; rinkinys visokių menkniekių, surinktų dėl šykštumo ar neišmanymo; didelės, bet menkos vertės beletristinės literatūros, lengvosios muzikos prigaminimas; mažos vertės ir nekokio paruošimo lengvosios muzikos atlikėjai. Žodis prigijo rusų visuomenėje.

Chalturin Stepan (1857—1880) rusų revoliucionierius, nuo 1875 dalyvavęs rusų revoliucinėse organizacijose. 1880 II 5, būdamas teroristinės Narodnaja Volia organizacijos narys, dirbdamas staliu caro rūmuose dinamitu mėgino susprogdinti caro rūmus su visa caro šeima. Vėliau už Odesos prokuroro nužudymą buvo pakartas.

Chałubiński Tytus (1820—1889) lenkų gydytojas. Studijavo mediciną Vilniaus med. chir. akademijoje, Dorpate ir Würzburge. 1859—1871 Varšuvos med. akademijos profesorius. Daugiausia prisidėjo, Tatrų kalnuose Zakopanės džiovininkų kurortą steigiant. Tyrinėjo ir botaniką ir išsp. Grimmicae tatrenses 1882, Enumeratio muscorum frondosorum tatrensium 1882—1886.

Chalupny Emanuel (g. 1879) čekų sociologas ir kritikas. Išsp. Uvod do sociologie 1905, Hus i Žižka 1924.

Chalva, skanėstas, gaminamas iš riešutų aliejaus, cukraus, sirupo. Ch. ypač mėgiama rytų tautų.

Cham ž. Noël Amédée.

Chamaedaphne ž. Bereinis durpyninis (II t. 405 p.).

Chamaedorea palmių gentis.

Chamaerops palmių gentis turi dvi rūšis: Europoje Ch. humilis L. auga krūmais Vidužemio jūros srityje.

Chamas (gal giminus su egipt. km. juodas, km-t Egiptas) vienas iš trijų prieš tvaną gimusių Nojaus sūnų, tėvo prakeiktas dėl jo pasijuokimo iš savo girto tėvo (1 Mos. 9, 20—23), visų chamitų pirmatakas. Slavai, ypač lenkai, rasiškai skirdami save nuo Nojaus sūnaus Semo giminės (semitų, taigi žydų), visuomeniškai taip pat skyrė bajorus kaip kilusius iš Nojaus sūnaus Jafeto ir bajorų pavergtus artojus (baudžiauninkus) kaip kilusius iš Chamo, tad chamus. Ilgainiui Ch. (Lietuvoje ir „kamu" virto) imta vartoti ir storžieviui, nepraustaburniui vadinti.

Chamavai Reino žemupio germanų tauta (vad. istveonų grupės), kuri vėliau susijo su frankais ripuarais. IX a. pradžioje Karolio D. įsakymu užrašyta teisė, kuria gyveno Ch. (Lex, arba Eva francorum chamavorum).

Chambal (sanskr Charmvati) Indijos upė, Jumnos deš. intakas, išteka iš Indoros; 1045 km ilgio.

Chambellan, šambelionas — karaliaus rūmų maršalo ir iždininko pavaduotojas senovės Prancūzijoje. Iš to ir kitų monarchų rūmų garbės titulas, pvz. popiežiaus.

Chambéry pietr. Prancūzijos miestas prie Leisse (Ronės) upės. Savojos depart. administracinis centras; 31.000 gyv. (1951). XIII a. pilis, kelios XI—XIV a. bažnyčios, archeologijos muzėjus, meno galerija. Ch. yra žymus turizmo centras.

Chamberlain 1) Arthur Neville (1869—1940) Josepho (2) sūnus. Nuo 1918 konservatorių partijos atstovas parlamente. Nuo 1924 su pertrauka sveikatos bei finansų ministeris. 1937–1940 ministeris pirmininkas. Muitais apsaugojo Anglijos pramonę, tvarkė varguomenės aprūpinimo reikalus, reformavo vietos savivaldybes. Sankcijų taikymo Italijai priešininkas ir susitarimo su hitlerine Vokietija šalininkas. Padaręs nuolaidų Hitleriui Münchene, galvojo išlaikysiąs taiką Europoje. Betgi Anglija turėjo Lenkijai duoti sienų garantijas, o užpuolus ją, skelbti karą Vokietijai. 1940 pasitraukė iš konservatorių partijos lyderio ir ministerio pirmininko pareigų. Išsp. The Struggle for Peace 1939.

A. N. Chamberlain

2) Joseph Joe (1836—1914) anglų politikas. 1874—1876 Birminghamo burmistras, 1876—1895 parlamento narys. Po 1880 liberalams laimėjus rinkimus, Ch. stojo radikalų priekyje, 1880 — 1885 Gladstono kabinete prekybos ministeris. 1886 nesutikdamas su Gladstono siūlomuoju Home Rule projektu, ėmė prieš jį veikti. Atskilęs su kitais įsteigė liberalų unionistų frakciją ir drauge su konservatoriais tam projektui priešinosi ligi 1895. Tapęs anglų imperializmo vadu, 1895 — 1903 Salisbury kabineto kolonijų ir dominijų ministeris, ir Britanijos imperijai stengėsi įvesti muitus, sutaikinti (1899) anglus su vokiečiais ir kolonijoms parūpinti kultūrinę autonomiją. 1899—1900 jo sukeltas karas su burais. Parlamentui atmetus muitų įvedimo projektą, Ch. atsistatydino, o nuo 1910, sunykus liberalų unionistų partijai, visai pasitraukė iš politikos. Ch. kalbos: Speeches 1914.

J. J. Chamberlain

Ch. Petrie The C. Tradition 1937.

3) Joseph Austen (1863 — 1937) anglų politikas. Pradžioje unionistų, vėliau konservatorių partijos, nuo 1892 atstovas parlamente. 1903 — 1905 finansų ministeris, 1905–1915 konservatorių partijos organizatorius ir vicepirmininkas. 1915 — 1917 Anglijos min. Indijoje, 1918—1921 finansų ministeris, 1921—1922 slaptojo antspaudo saugotojas, 1922—1924 unionistų partijos vadas, 1924—1929 užsienių reikalų ministeris (1925 Locarno garantijos paktas). Už politikos nuopelnus 1925 gavo lordo titulą ir už nuopelnus taikai 1926 Nobelio taikos premiją. 1931–1935 jūrų ir laivyno ministeris, 1933—1936 varė smarkią kampaniją prieš vokiečių ekspansijos planus kaip susiartinimo su prancūzais šalininkas. Išsp. Peace in Our Time 1928, Down the Years 1935, Politics from Inside 1936, Seen in Passing 1937.

J. A. Chamberlain

4) Houston Stewart (1855—1927) suvokietėjęs anglų filosofas. Vedęs Richardo Wagnerio dukterį, 1908 — 1927 gyveno Bayreuthe. Ch. rašė vokiškai, kėlė vokiečius ir I pasaulinio karo metu juos užstojo, puldamas anglus. Išsp. Richard Wagner 1894, Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts 1899, Immanuel Kant 1905, Goethe 1912, Lebenswege meines Denkens 1919, Mensch und Gott 1921, Rasse und Persönlichkeit 1925, Natur und Leben 1928, Ausgewählte Briefe 1928. Savuose, gražia kalba parašytuose, bet paviršutiniškuose veikaluose, Gobineau įtakoje stengėsi įrodyti, kad tik šiauriečių rasė tesanti mūsų kultūros kūrėja. Nacionalsocialistai laikė jį savo pirmataku.

Alfr. Rosenberg H. St. Ch. als Verkünder Begründer einer deutschen Zukunft 1927.

Chamberlain Charles Joseph (1863–1943) JAV botanikas. 1911—1929 Chicagos univ. profesorius. Išsp. The Living Cycads 1919, Methods in Plant Histology 51932, Elements of Plant Science 1930, Gymnosperms: Structure and Evolution 1935.

Chamberlin 1) Thomas Chrowder (1843—1928) JAV geologas ir kosmogonistas. 1885 Columbijos univ. profesorius, 1887 Wisconsino universiteto rektorius. 1892 geologijos skyriaus vedėjas Chicagos univ. Tyrinėjo ledo gadynės padarinius Š. Amerikoje. 1894 dalyvavo arktinėje ekspedicijoje keliautojui Peary padėti. Sukūrė planetizemalių hipotezę, pagal kurią žemė buvusi nuo pradžios kieta, o ne skysta; ji palaipsniui išaugusi iš meteorinių dulkių bei didesnių kietų gabalų, kadaise dideliu kiekiu skriejusių pasaulio erdvėje. Ch. nurodė, kad pasaulis turi būti senesnis, negu tai rodo senosios kosmogoninės hipotezės. Išsp. Outline of a Course of Oral Instruction 1872, Geology of Wisconsin 1877—1883, The Tidal and other problems 1909, The origin of the Earth 1906, The two Solar systems 1927.

P. B. Šivickis Th. Ch. Ch. — Kosmos 1929.

2) William Henry (g. 1897) JAV žurnalistas. Christian Science Monitor daug metų korespondentas. Išsp. Soviet Russia 1930, Russia's Iron Age 1934, The Russian Revolution 1935, Collectivism — A False Utopia 1937, America: Partner in World Rule 1945, America's Second Crusade 1950.

Chambers 1) Edmund (g. 1866) anglų literatūros istorikas, rašęs apie viduramžių teatrą bei renesanso laikotarpį. Išsp. The Mediaeval Stage 1903, The Elizabethan Stage 1923, William Shakespeare 1930, English Literature at the Close of the Middle Age 1945.

2) William (1800—1883) ir Robert (1802—1871) Anglijoje įsteigė knygų leidimo bendrovę ir 1860—1868 išleido 10 tomų Chamber's Encyclopaedia (naujausias leidimas 1950).

Chambon Henri (g. 1871 I 22) prancūzų žurnalistas. Baigęs Tulūzos universitetą, įsikūrė Paryžiuje ir vertėsi žurnalistika. 1905 įsteigė savaitinį Revue Parlementaire, kurį leido ir redagavo keliasdešimt metų. I pas. karo metu Ch. vadovavo Prancūzijos propagandai užsienyje, ypač JAV. Versailles taikos konferencijos metu Ch. rūpinosi spaudos delegacijomis. Tada susidomėjo Pabaltijo, ir ypač Lietuvos klausimais. Vėliau ne kartą lankėsi Lietuvoje ir kituose Pabaltijo kraštuose, 1920—1939 bendradarbiavo Lietuvos Aide, Brīva Zeme, Postimess laikraščiuose. Išsp. La Lithuanie pendant la Conférence de la Paix 21931, La Lithuanie Moderne 1933, Origines et Histoire de la Lettonie 1933, L'Estonie 1936, Aspects de la Finlande 1939, Problèmes Européens, et la Tragédie des Nations Baltiques 1946. Ypač daug Lietuvą liečiančių straipsnių išspausdino savo redaguotame Revue Parlementaire.

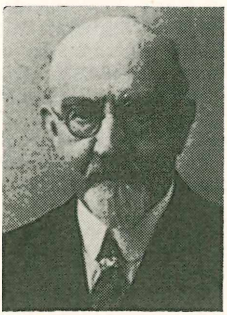
E. de Chambon

Chambord žiemv. Prancūzijos vietovė Loir-et-Cher departamente, šalia kurios yra 1523 — 1533 statyta pilis su 440 salių-kambarių ir 5407 ha didumo parku.

Chambre (iš lot. camera) pirkia, kamara (kambarys), rūmai: 1) Ch. garnie nuomojamasis kambarys su baldais (mebliuotas).

2) Ch. ardente 1535 Prancūzijoje įst. teismas heretikams teisti, 1679 Ch. buvo paverstas tam tikru teismu nuodytojams ir blogiems mokesčių rinkėjams teisti.

3) Ch. de commerce prekybos rūmai.

4) Ch. de députés atstovų rūmai, parlamentas.

5) Ch. des pairs augštieji rūmai.

6) Ch. civile civilinio teismo rūmai.

7) Ch. criminelle baudžiamojo teismo rūmai.

8) Ch. introuvable — nepakartojamieji rūmai. 1815—1816 Liudviko XVIII metu ultra rojalistinio parlamento pravardžiavimas.

Chambre of Commerce Prekybos rūmai. Ch. of C. of the United States įst. 1912, būstinė Washingtone, D. C., narių turi apie 1,5 mil. Nariai iš atskirų vietovių prekybos rūmų, firmų ir atskirų prekybininkų. Lietuviai verslo žmonės turi įsteigę savo Ch. of C. padalinius didesnėse kolonijose, pvz. Chicagoje, New Yorke.

Chameleonas 1) driežas, roplių gentis Rhiptoglossa pobūrio. Gyvena Afrikoje ir p. Europoje. Gerai laipioja medžiais ir ilgu savo liežuviu (10 cm) gaudo vabzdžius. Ch. sugeba keisti spalvą. Rytais Ch. kūnas dažniausiai žalios spalvos ir prisitaikęs medžių lapų spalvai, bet staigaus ir tikslaus savo kūno spalvų pakeitimo Ch. nesugeba padaryti.

2) Keltine prasme Ch. vadinamas žmogus, asmeniniais išskaičiavimais keičiąs savo pažiūras — kailiakeitys.

Chameleonas (Chamaeleon, sutr. Cha.) Pietų atšiaurio žvaigždynas, pirmą kartą pažymėtas 1603 Bayerio žvaigždžių atlase. Priklauso mažiausiems žvaigždynams.

Chamfort Nicolas Sébastian Roch (1741 — 1794) prancūzų rašytojas. Rousseau sekėjas. Išleido 1778 tragediją Mustapha et Zéagir, taip pat panegirikas 1769 Éloge de Moilière ir 1774 Éloge de La Fontaine, dėl kurių 1781 išrinktas akademijos nariu. Mirabeau bičiulis, pritarė revoliucijai (jo šūkis Guerre aux châteaux, paix aux chaumières — karas rūmams, taika lūšnoms), kuri jį pakėlė Bibliothèque Nationale dir. Bet buvo griežtas teroro priešas. Dėl to pateko į kalėjimą, iš kur paleistas mėgino nusižudyti ir dėl pasidarytų žaizdų netrukus mirė. Jam mirus, 1795 išl. Ouevres complétes, 1796 (1803) Pensées maximes, anecdotes, dialogues, kurie dar labiau jį išgarsino (naujas leid. 1950).

Chaminade Guillaume Joseph (1761 — 1850) kunigas, 1800 Bordeaux įsteigęs Marijos Dukterų kongregaciją ir 1817 Marijos Draugijos (Marianistų) vienuoliją, kurios tikslas jaunuomenės auklėjimas. 1918 pradėtas Ch. beatifikacijos procesas.

Chamisso Adelbert (iš tikrųjų Louis Charles Adelaide de Ch.; 1781–1838) prancūzų poetas, vokiečių kalba rašęs. Su tėvais emigravo iš Prancūzijos į Prūsiją. 1796 Prūsijos karalienės pažas, vėliau tarnavo Prūsijos kariuomenėje. Ch. išgarsino jo Peter Schlemihl's wunderbare Geschichte 1814, kur reiškė tėvynės nustojusio liūdną likimą. 1815—1818 kaip gamtininkas dalyvavo Kotzebue vadovaujamoje mokslinėje ekspedicijoje laivu Riurik ir ją aprašė Beschreibung d. Reise um die Welt. 1819 Berlyno botanikos sodo prižiūrėtojas.

A. Chamisso

Jo lyrikos ciklas Frauenliebe und Frauenleben turėjo didelį pasisekimą. Jam

Schumann parašė muziką. Taip pat sekėsi ir baladėms Riesenspielzeug. Ch. susidomėjo ir lietuvių dainomis, kurias gavo pažinti iš 1825 Rėzos dainyno vokiškų vertimų. Jis davė laisvą, poetišką vertimą dainų: Žvirblytis — Familienfest, Sirata — Die Waise, Marti serganti — Treue Liebe, Sesyčių raudojimas — Der Sohn der Witwe.

R. Riegel Ch. 1934.

Chamitai tariamosios Chamo giminės padermės (I. Mos. 10), gyvenusios M. Azijoje ir žiemr. Afrikoje. Senovėje Ch. ir semitai buvo vienos padermės žmonės, tačiau ilgainiui Ch. susimaišę su negrais ir su arijais, nuo semitų atskilo ir šiandien yra atskiros etninės grupės.

Chamonix Prancūzijos Alpių klonis į vakarus nuo Mont Blanc masyvo, Arvės augštupio. Čia įsikūręs kurortas, žiemos sporto vieta ir alpinio turizmo centras — Ch. Mont Blanc, 1034 m nuo j. l.; apie 5000 gyv. Alpinistikos augštoji mokykla.

Chomorro, čamorai Marianų salų (Didžiajame vandenyne, Mikronezijoje) beveik išnykę čiabuviai, kurių 1926 teliko 1700.

Champagne r. Prancūzijos sritis į rytus nuo Paryžiaus, tarp Oise, Meuse (Maas) ir Yonne upių. Paviršius kalvotas, daugiausia susidaręs iš kreidinių padermių. Rytinė dalis, vadinama Ch. humide (drėgnoji), yra tirštai gyvenama, turi nemažai miškų; vakarinė dalis — Ch. pouilleuse turi laidžias dirvas su giliau esančiu podirvio vandeniu. Šioje dalyje klesti vynuogių ūkis su pagarsėjusia šampano pramone. Žymiausi miestai: Reims, Éparnay, Châlons-sur-Marne, Troyes, St. Dizier.

Champaign JAV Illinois vlst. miestas; 39.560 gyv. (1950). Metalurgijos pramonė. Įkurtas 1855.

Champaigne (Champagne) Philippe (1602 — 1674) flamų tapytojas. 1621 įsikūrė Paryžiuje. Nuo 1628 akademijos narys, paskiau ir rektorius. Piešė religinio turinio paveikslus bažnyčioms ir vienuolynams. Svarbesni paveikslai: Karalius Liudvikas XIII, Mazarini, maršalas Turenne, Dangun ėmimas, Šv. Vincentas, Mirštanti vienuolė.

Champ-de-Mars — Marso laukas — pietv. Paryžiaus aikštė Seines kair. upės krante. Tarptautinių parodų vieta.

Champéry p. Šveicarijos kurortas Wallis'o kantone, Ronos intako Illiežo klonyje, prie Dents du Midi masyvo. 1052 m nuo jūros lygio.

Champetier George (g. 1905) prancūzų chemikas, Paryžiaus universiteto profesorius, Centre National de la Recherche Scientifique vicedirektorius. Išsp. Traité de Chimie Générale 1939, Les Éléments de Chimie 1943, La Chimie Générale ²1952, Dérivés cellulosiques ²1953, Les Molécules géantes 1948, Les Polyamides et le nylon 1949, La Grande Industrie organique 1950.

Champigny-sur-Marne š. Prancūzijos Seines dep. miestas Marnos kair. krante; 31.500 gyv. (1951). Optikos instrumentų, vaistų ir kt. pramonė.

Champignon grybas, kremblys. Ž. šampionas.

Championnet Jean Étienne (1762—1800) prancūzų generolas. Pasireiškė revoliucijos karuose, ir jau 1793—1794 divizijos vadas. 1798 armijos vadas, išvijo austrus iš Romos respublikos, 1799 paėmė Neapolį ir įkūrė Partenopėjos respubliką.

Champlain Samuel de (1567–1635) prancūzų kolonizatorius ir keliautojas. Atvykęs 1602 Kanadon, ištyrė Šv. Lauryno upės baseiną, 1608 įkūrė Quebecą; kolonijos gubernatorius. Aptiko Niagaros kriokl̨į, Ontario ir Ch. ežerus. Jo raštai Ouevres de Ch. išleisti nauju leidimu (ir anglų k.) 1930—1935.

C. Gravier Vie de Ch. 1900; *M. Constantin-Weyer* Ch. 1931; *J. B. Brebner* Die Erforscher von Nordamerika 1936.

Champlain ežeras JAV tarp Green-Mountains ir Adirondacks kalnų. 1982 km², 180 km ilgio, 0,5—24 km pločio, ligi 180 m gylio. Ch. kanalu (104 km ilgio) sujungtas su Hudsonu, turi apie 60 salų, tinka laivams plaukioti.

Champolion Jean François (1790–1832) prancūzų egiptologas. 1807 įteikė Grenoblio akademijai savo darbą, kuriame įrodinėjo, kad koptų kalba esanti senovinė Egipto kalba. Jis išskaitė Rosette akmens hieroglifinį įrašą, aprašė hieroglifų rašmenis, dalyvavo ekspedicijoje Egipto paminklams tirti. Buvo specialiai jam įkurtosios egiptologijos katedros prof. Collège de France. Ch. laikomas egiptologijos kūrėju. Išspausdino Précis du système hiéroglyphique 1824, Grammaire égyptienne 1836, Dictionnaire égyptienne 1841, Analyse méthodique du texte démotique de Rosette, Lettres écrites d'Égypte et de Nubie 1833 ir kt.

J. Champollion

H. Hartleben Ch., sein Leben und sein Werk 1906.

Champs-Elysées (Elizėjo laukai) vakarų vidurio Paryžiaus dalis prie Seines dešiniojo kranto aplink puošniausią Paryžiaus alėją Avenue des Champs-Elysées, kuri yra 1880 m ilgio. Nuo 1871 respublikos prezidento rezidencija.

Chamsinas (ar. cham=50), karštas, sausas vėjas, pučiąs šiaurės Egypte ir Libijoje iš pietų per 50 dienų, pavasariui prasidėjus. Ch. atneša debesis smėlio dulkių, slopindamas veikia gamtą ir žmones. Libijoje vadinamas gibli.

Chamskis Juozapas Tadeušas (1805 Panemunėje—1882) 1831 sukilėlis. Mokėsi Seinuose ir Lomžoje. 1823 stojo kariuomenę. Po 1831 sukilimo emigravo į Prancūziją ir ten priklausė konservatyviųjų srovei. Išsp. Wiersz na przybycie do stolicy Mikolaja I cesarza i króla 1830, Janoida czyli boje o niepodległość. Poemat z czasów ostatniej wojny narodowej 1830 i 1831, 1860, L'univers dévoilé ou observations sur la nature et le système des corps célestes par un compatriote de Kopernik 1862.

Chamson André (g. 1900) prancūzų rašytojas, archeologas, politikas, sukūręs bėgamojo laiko romanų rūšį. Išsp. Les hommes de la route 1927, Les quatre éléments 1935, La Galèrt 1939, Le puits des miracles 1945, L'homme qui marchait devant moi 1948.

Chamurapi ž. Hammurabi.

Chanaanas ž. Kanaanas.

Chanas (valdovas) totorių, mongolų, kinų, mandžūrų valdovų titulas senovėje. Nuo XII a. Ch. tapo mongolų valdovų nuolatiniu titulu (Aukso Ordos, Krymo). XIV—XVII a. Ch. buvo vartojamas turkų sultonų (Bajezeto I, Muhamedo I, Murado III ir kt.), Indijos valdovų ir mogulų, Persijos šachų. Be to, Ch. buvo prijungiamas prie pavardžių, pvz. Čingis-chan.

Chan-Chan žiemvakarių Peru vietovė, buvusi senovės chimų valstybės sostinė, XV a. inkų nukariauta. Išlikę griuvėsiai turi 1800 ha ploto.

Chandernagor miestas Prancūzijos kolonijos rytų Indijos pajūryje, 40 km nuo Kalkutos. 33.000 gyventojų (1950). Ligi 1752 buvo žymus prekybos uostas. 1949 balsavo už susijungimą su Indija.

Chandigarth Pandžabo Indijos sostinė, pradėta 1951 statyti pagal prancūzų architekto M. Le Corbussier planą po to, kai senoji sostinė Lehore atiteko Pakistanui.

Chanykow Nikolaj (1822 — 1878) rusų orientalistas. Išsp. Opisanie Bucharskago chanstva 1843, Mémoires sur la partie méridionale de l'Asie centrale 1861, Mémoires su l'ethnographie de la Perse 1866, Iran 1874.

Chanka 1) rytų Sibiro ežeras į šiaurę nuo Vladivostoko. 4380 km² ploto, 49 m nuo jūros lygio, 80 km ilgio, 60 km pločio, ligi 10 m gylio.

2) Taškento srities senovės miestas, buvęs turkų provincijos Šažo sostinė.

Channel Islands ž. Kanalo salos.

Channing 1) William Ellery (1780—1842) JAV teologas, 1803—1842 Bostono presbiterionų pamokslininkas, unitarionų vadas. Išgarsėjo savo pamokslais ir prakalbomis: Sermons 1812, On Self Culture ir Lecture on war 1839, taip pat veikalu prieš vergiją On Slavery 1835. Anglijoje ir šiaip Europoje jį išgarsino ypač The Christian examiner of Remarks on the Character and Writings of J. Milton 1826, Remarks on the Life and Character of Napoleon Bonaparte 1827—1828, Essay on the Character and Writings of Fenelon 1829.

W. H. Channing Memoires 1848; *J. W. Chodwick* William Ellery Ch. 1903.

2) Edward (1856—1931) JAV istorikas, Harvardo universiteto profesorius. Išspausdino The Jeffersonian system 1801—1811, 1906, The History of the United States 1905—1931.

Chanson, šansonà (pr.) daina, išpildoma vieno balso, dainuojama, bet instrumentu akomponuojant. Ch. atlikdavo trubadūrai ir truverai XI—XIII a. Apie 1300 Prancūzijoje ir Italijoje paplito daugiabalsė apdirbta dainų forma, irgi parašyta vienam balsui, bet meniškai yra lydima instrumentų. Nuo 1500 vien dainuoti parašytosios daugiabalsės dainos jau retesnės. Ch. panašūs į madrigalus, balades. Atsiranda naujų dainų forma, a cappella-Madrigal ir naujas prancūziškas stilius a cappella-chanson.

Chansonnette, šansonetė (pr.) linksma arba dviprasmiška dainelė, vokiečių, lenkų, rusų šviesuomenėje ir tokių dainuškų dainininkė (šansonetė).

Chansons de geste. XI—XIII a. tuo vardu Prancūzijoje ėjo herojinės poemos eilėraščių forma, o jų veiksmai vykdavo dažniausiai Karolio Didžiojo ir jo palikuonių laikais. Tų poemų išliko apie 80. Viduramžiais Ch. de G. dalindavo į tris ciklus; mūsų laikų medievistai nustato keturis ciklus. Seniausias ciklas yra vad. Karališkasis ciklas (la geste du roi), kurio išliko per 20 poemų; apie Karolio Didžiojo karus, žygius, dažniausiai pasakiškus, seniausiu to ciklo kūriniu yra laikoma Rolando giesmė (La Chanson de Roland). Yra kelios teorijos, aiškinančios Ch. de G. kilmę. Vad. kantilenų teorija (Gaston Paris) aiškina poemų atsiradimą iš mažų epinių ar epiškų lyrinių dainų (kantilenų), X a. profesionalų dainių sujungtų į epopėjas. Antra teorija yra germaniškos prancūzų epo kilmės ir aiškina jų kilmę frankų epiškosios poezijos pasisavinimu (Bédier), poemose mato savotiškas epines legendas ar epinius romanus, sukurtus žonglerių XI ir XII a. Poemos kilusios šalia vienuolynų, bažnyčių ir kelių, kuriais piligrimai eidavo į šventąsias vietas. Miniai, susirinkusiai į atlaidus ir prekyvietes, žongleriai giedodavo poemas, kuriose buvo garbinama kokia bažnyčios žymė — relikvija, kapas, parašas.

Ch. de G. buvo lyg priemonė piligrimų pritraukti. Medžiagą savo poemoms žongleriai imdavo iš lotyniškųjų chronikų, šventųjų gyvenimų, kunigų pasakojimų.

Chant, pr. — kantà 1) giesmė, melodija, motyvas, sutartinė; pvz. Ch. civique tautos himnas, Ch. royal (Chanson royale) senovinė 5 posmų daina.

2) Anglų bažnytinėje muzikoje psalmių melodijos ir psalmių motyvais sukurtosios giesmės. Seniausias tokių Ch. rinkinys yra J. Merbecke, Book of common prayers 1539.

Chantal Johanna Franciska, g. Frémyot (1572—1641) šventoji (šventė VIII 21), prancūzų mistikė, drauge su šv. Pranciškumi įkūrusi Atlankymo (vizitančių) vienuoliją vargšams globoti ir ligoniams slaugyti, nuo 1618 pertvarkytą, laikė ir pensionatų mergaitėms auklėti. Kanonizuota 1767.

Pranas Dovydaitis Šv. J. Pr. Šantalienė-Vaidilutė 1922—1923; *D. Mézard* Doctrine spirituelle de Ste J. Fr. Ch. 1928.

Chatavoine Jean (g. 1877) muzikų biografas. 1923—1928 Paryžiaus konservatorijos sekretorius, 1928—1936 muzikos istorijos profesorius. Nuo 1906 pradėjo leisti muzikos klasikų psichologines biografijas Les maitres de la musique: Beethoven 1907, Munich 1908, Liszt 1910, Musiciens et poetes 1912, De Couperin à Debussy 1921.

Chantecler 1910 Edm. Rostando satyrinė simbolinė drama iš gyvulių gyvenimo su svarbiausiu veikėju gaidžiu Ch. Iš Paryžiaus buvusioji paplitusi moteriškųjų skrybėlių à la Ch. mada.

Chantelauce Régis (1821—1888) prancūzų istorikas, Prancūzijos XVII a. istorijos žinovas. Išsp. Marie Stuart 1876, Le cardinal de Retz 1878, Louis XIV 1884, Portraits historiques ²1886.

Chantengri (mong. — dangaus valdovas). Vidurinės Azijos kalnas, augščiausioji Tiaršanės kalnyno viršūnė, 7200 m augščio. Pirmą kartą užkopta 1932.

Chantepie de la Saussaye (1848—1920) olandų teologas, lyginamosios religijos istorijos profesorius 1878 — 1899 Amsterdame, 1899–1916 Leidene, išgarsėjęs veikalu Lehrbuch der Religionsgeschichte 1887—1889, verstu daug kalbų (lietuviškai J. Laukio vertimas Visuotinė religijų istorija 1914). Jį 1925 naujai perredagavo E. Lehmann ir A. Bertholet. Ch. religijas ima grynai etnologiškai, nepaisydamas istorinės raidos fazių. Į primityviųjų tautų religiją žiūri gamtos-mitologinės mokyklos akimis. Kiti Ch. veikalai: Zekerheid en twijfel 1893, Die vergleichende Religionsforschung und der religiöse Glaube 1898, Geestelijke stromingen ²1914, Ilet christelijk leven 1910—1912.

Chantilly šiaurės Prancūzijos vietovė Oise departamente, į šiaurę nuo Paryžiaus. XVI a. renesansinė pilis, Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikais iš dalies apgriauta, 1876 — 1882 perstatyta, Instituto de France nuosavybė. Pilyje turtingas meno kūrinių muzėjus.

Chantrey Francis (1781—1841) anglų skulptorius ir tapytojas (portretininkas). Skulptūros mokslą išėjęs Londono meno akademijoje, tapo žymiausiu anglų skulptoriumi. Gražiausias jo kūrinys — dviejų miegančių ožkų grupė. Londone pastatė paminklus: Jurgiui III, Jurgiui IV, Jurgiui Canningui ir W. Pittui, Wellingtonui (1844) Westminsteryje.

Chanuka tautinė žydų šventė, švenčiama nuo 165 pr. Kr. kislev (maždaug gruodžio) mėnesį kasmet 8 dienas žydų sukilėlių vado Jehuda Makabi žygiams ir Bet-ha-Mikdaš šventykloje (168 karalius Antionchas Epifanas buvo uždraudęs melstis pagal žydų apeigas, pristatydinęs šventykloje stabų ir vertęs jiems melstis) pamaldų atnaujinimui paminėti.

Chanute Octave (1832—1910) prancūzas aviokonstruktorius JAV, brolių Wrightų mokytojas ir patarėjas.

Chaosas (gr.) 1) visiška netvarka, suirutė; taip pat suirutė, netvarka visuomeniniame ar valstybiniame gyvenime;

2) *mituose ir filosofijoje apie pasaulio sukūrimą* būklė, kai dar tuštuma arba kai dar nesusiformavusi medžiaga sukasi kaip pakliuvo, laukdama suformuojančios dvasios (šia prasme chaotiškas, nesutvarkytas).

3) *Šių dienų astronominėje kosmogonijoje* pirmykščia neorganizuota visatos būklė, kai medžiaga (materija) buvo lygiai išsklaidyta visoje erdvėje.

Chapala Meksikos Jalisco valstybės didžiausias ežeras; 1573 m nuo jūros lygio. 1685 km², 10 m gylio, 80 km ilgio.

Chapeau (pr.) skrybėlė; perkeltai—liurbis, žioplys. *Ch. bas* — skrybėlę laikant rankoje (XVIII a. po pažastimi, įeinant kambarin), taip pat: nusiimk. *Ch claque* sudedamasis cilindras (skrybėlė).

Chapel maldos namai, disidentų bažnyčia Anglijoje.

Chapelain Jean (1595–1674) prancūzų poetas ir kritikas. Artimas kardinolui Richelieu, 1634 akademijos šulas, oficialus kritikas, poemos Pucelle kūrėjas (12 giesmių išl. 1656, o 12 kitų 1882), valdžios pašalpų skirstytojas rašytojams. Jis suklasikino teatrą ir kanonizavo klasikinę draminę sistemą. Išsp. De la poésie représentative 1635, Opuscules critique 1936.

Chapel Hill JAV North Carolina valstybės miestas; 9177 gyventojų (1950). Čia 1789 įkurtas universitetas yra seniausias JAV valstybinis universitetas.

Chapelle, iš tikro L'Huillier Claude Emanuel (1626—1686) — prancūzų poetas, pasireiškęs sąmojingomis anakreontikomis ir sonetais bei eiliuotiniais laiškais. Drauge su Bachaumant'u 1663 išleido eiliuotąjį Voyage en Provence et en Languedoc (naujas leidimas 1927). Jo ir Bachaumont'o Ouevres išl. 1775.

Chapelle-aux-Saints Prancūzijos departamentas Corrèze. Netoli Ch. Bouffia urve 1908 rastas geriausiai išlikęs Neandertalio rasės suaugusio žmogaus skeletas, priklausąs vėlyvajam Moustérienco laikotarpiui.

M. Boule L'homme fossile de la C. 1911.

Chaperon (pr.) 1) galvą ir kaklą pridengiąs gaubtuvas, viduramžiais dėvėtas vyrų ir moterų; 2) senyva moteris, lydinti jauną merginą; 2) Ch. r o u g e raudona kepuraitė pasakose, pvz. Perrault pasakose Ch.

Chaplain Jules Clément (1839—1909) prancūzų skulptorius ir raižytojas. Pasižymėjo ypač medalių kūrimu: 1867 Paryžiaus parodos, Mac Mahono, Gambettos, Victoro Hugo, Renano.

Chaplin Charlie Spencer (g. 1889) suanglėjęs žydas artistas, kino tragikomikas ir režisorius. Londone baigė mokyklą, studijavo literatūrą ir istoriją. 1910 su operete atsidūrė New Yorke. Susidomėjęs filma, jai pasiskyrė, pirmą kartą pasirodydamas filmoje Making a living. 1912 suvaidino 40 trumpų filmų. 1915 Chicagoje dalyvavo 15 trumpų filmų. 1916 vėl dalyvavo 12 filmų. 1918 sutarė su First National studija suvaidinti aštuonius filmus per pusantrų metų. Pirmasis tos serijos filmas buvo 1918 Šuns dalia. Po to jis pagamino dar 3 filmus ir 1920 Vaikiūkščio (The Kid) filmą, kuris jį išgarsino. Čia jis parodė ir mažutį Jackie Cooganą. 1922 su Pickfordu, Fairbanksu ir D. W. Griffithu Hollywoode, Kalifornijoje, įsteigė studiją United Artists. 1924 statė Aukso karštinė filmą, 1942 naujas statymas, 1927 Cirką. Kurį laiką metęs darbą filmoje, 1931 vėl statė City Lights (Miesto žiburiai), Modernieji laikai 1936 (Modern Times), Didysis Diktatorius (The Great Dictator) 1940, Ponas Verdoux 1947 (Monsieur Verdoux), Rampos Šviesa (Limelight) 1952. Po to išsikėlė Anglijon.

Chapman Fredrik Henrik (1721 — 1808) kilmės anglas, Švedijoje išgarsėjęs laivų konstruktorius. Jis sukūrė Baltijos jūros švedų laivyną. Išspausdintasis Architectura navalis mercatoria 1768 veikalas turėjo reikšmės ir kitų kraštų laivų statybai.

Chappe Claude (1763–1805) prancūzų inžinierius. Sugalvojo optinio telegrafo sistemą, vad. semaforą. Ta sistema 1793—1794 buvo pavartota susisiekti tarp Paryžiaus ir Lilio.

Chapu Henry (1833—1891) prancūzų medalininkas ir skulptorius. Skulptūros mokėsi Paryžiaus meno akademijoje pas Pradierą ir Duretą. Pasižymėjo antkapiniais paminklais: tapytojui H. Regnaultui (alegorinė jaunuolio figūra, Jeunesse, 1875), rašytojui G. Flaubertui, Orleano Mergelės statula (1870).

D. Fidière C. sa vie et son oeuvre 1894.

Chapultepec Meksikos pilis 5 km į pietvakarius nuo Meksikos miesto. Senovės aztekų valdovų, ispanų vicekaralių, Maksimiliono ir Meksikos prezidentų rezidencija. Čia 1945 įvykusioje Ch. k o n f e r e n c i j o j e pasirašyta Amerikos valstybių tarpusavio solidarumo sutartis.

Chara ž. Maurabragis.

Charaban, Šarabonas iš pr. char à banes (vežimas su sėdynėmis) lengvas, atviras vežimas su daug sėdynių viduryje ir iš šonų, atsiradęs XIX a. pusėje Prancūzijoje, o iš ten paplitęs ir kitur.

Chara Choto vidurinės Azijos miesto griuvėsiai vakarų Gobyje, su XII—XIII a. kultūros likučiais. Ch. Ch., greičiausiai, bus Čingischano sugriautas. 1908 smulkiau ištyrė rusų keliauninkas P. Kozlov, suradęs ten pieštinių molio indų, monetų, moteriškų puošmenų, knygų, rašto liekanų, namų apyvokos daiktų ir budistinio kulto daiktų.

P. Kozlov Mongolija i Amdo i mertvyj gorod Ch. 1923.

Charadrius ž. Sėjikas.

Charakiri, harakiri savižudybės forma Japonijoje, kai žmogus žudosi, durklu sau pilvą persiskrosdamas ir žarnas išleisdamas. Ch. įprotis atsiradęs viduramžiais, kai šitaip žudydavosi nugalėtieji, nenorėdami gyvi nelaisvėn pakliūti.

Charakteris, arba būdas, dažnai vartojamas kaip asmenybės sinonimas. Aiškinama, kad dar nuo Teofrasto laikų Ch. buvęs kaip koks būdvardis, reiškiąs vyraujančią asmens savybę.

Didelė pedagogų dalis Ch. laiko asmenybės dalimi; asmenybė yra intelektas plus charakteris. Pagal tai Ch. yra nusistovėjusi psichofizinė dispozicija žemesniuosius impulsus moralinėms normoms palenkti. Ch. yra asmenybės atbaigtumo išraiška. Juo nurodoma, kad žmogus turi aiškų atsakomumo jausmą ir kad jo veiksmai yra paremti ne laikiniais ir paviršutiniais dilginimais, bet idealais. Ta prasme Ch. imamas moralistų, pedagogų ir dirbančių auklėjimo srityje didelės dalies psichologų.

T e o r i n ė p s i c h o l o g i j a išskiria valią ir Ch. Pvz. jei žmogus nepasiduoda pagundai, jei jis yra patvarus darbe, jei apsivaldo ir elgiasi garbingai — jis rodo stiprią valią ir gerų įpročių. Valia ir įpročiai yra asmenybės dalis. Bet stiprios valios žmogus nebūtinai visada atsako kil-

niems tikslams savo veiksmais. Kai jis savo valia apsivaldo dėl idealo ar dėl visuotinai priimto moralės kodekso, tai jo veiksmai gali būti apibūdinti Ch. Todėl, norint Ch. kaip volityvųjį asmenybės aspektą aptarti, modernieji psichologai pataria jį laikyti etiniu (moraliniu) asmenybės įvertinimu. Atseit, Ch. yra moralinis asmenybės įvertinimas, tuo tarpu kai asmenybė yra tas pats, kas Ch., nuošaliai paliekant moralinį jos apsprendimą.

I s t o r i š k a i, — biologija yra vartojusi Ch. kaip įgimtąją savybę. Modernioji biologija ir deskriptyvioji psichologija tą terminą išsaugojo būdvardinės formos. Charakteristika yra vartojama reikšti betkokiai psichofizinei savybei be jokio etinio atspalvio.

Charakteristika (gr.) pagrindinis nusakymas išsiskiriančiųjų bruožų tam tikro asmens, daikto, veikalo.

C h. m a t e m a t i k o j e vadinama teigiamojo skaičiaus logaritmo sveikoji dalis teigiamuoju pagrindu. Nustatant Ch., logaritmas transformuojamas taip, kad jo trupmeninė dalis, vadinamoji mantisa, būtų teigiamoji.

Charakterizavimas tam tikras menas taip pakeisti teatro artisto veido bruožus, kad jie labiausiai atitiktų jų vaizduojamą asmenį. Ch. vartojama ir slaptosios policijos, sekant nusikaltėlius ir nusikaltėliams vengiant policijos.

Charakterologija psichologijos šaka, mėginanti sudaryti mokslinę sistemą žmonių asmenybėms tyrinėti ir klasifikuoti. Senovėje Hipokratas, Galenas ir kt. iš žmogaus poelgių ir sielos gyvenimo reiškinių mėgino pažinti žmogaus būdą ir nustatyti tam tikrus dėsnius žmogaus būdui apibūdinti. J. K. Lavater, G. B. Duchenne, K. Carus, E. Jaensch skynė kelią Ch. mokslui. Pastaruoju metu žmogaus būdas pradedamas tyrinėti plačiu mastu ir moksliniu pagrindu, mėginant suvesti atskirus pažymius į tam tikrą sistemą ir nustatyti būdų tipus. Žmogaus būdui pažinti ir klasifikuoti pagrindan imami įvairūs sielos ir kūno pažymiai. Pvz. E. Kretschmer būdo ypatybes mėgina išvesti iš kūno sudėties ir sukuria teoriją apie vad. šizoidinius ir cikloidinius temperamentus, siejamus su įvairios kūno sudėties tipais: atletiškuoju, asteniškuoju ir pikniškuoju. Grafologija siauriau aiškina žmogaus būdą ir sieja jį tik su rašysena. L. Klagės mokslinius grafologijos tyrinėjimus pritaikė Ch. mokslui, pabrėždamas, kad žmogaus rašysena yra tik vienas iš pasireiškimo būdų iš daugelio kitų, pvz. eisena, kūno laikysena, mimika, drabužių pasirinkimas ir jų pobūdis, piešiniai ir kt. Dabar būdo pažinimas, kaip ir Kretschmerio,

Charbino lietuviai vasario 16 eitynėse

siejamas su temperamentu kaip tariamuoju žmogaus asmenybės branduoliu.

A. Kretschmer Körperbau und Charakter 20 leid. 1951; *L. Klages* Die Grundlagen der Charakterkunde 11 leid. 1951; *W. McDougall* The Energies of Men 3 leid. 1953; *Ph. Lersch* Der Aufbau der Person 5 leid. 1952; *E. Mounier* Traité du caractère 2 leid. 1947.

Charbinas, kitaip Harbinas, kinų Ha-erh-pin, Mandžiūrijos miestas prie Sungari upės ir transibirinio geležinkelio; turi apie 700.000 gyventojų (1954). Ch. išaugo, rusams nutiesus geležinkelį į Vladivostoką. Mieste prisikėlę daug rusų. Čia po 1917 spalio revoliucijos susirinko ligi 80.000 baltųjų rusų, mėginusių pulti bolševikus. 1911 įsikūrė lietuviška Aušros draugija, ruo 1919 veikė Lietuvos konsulatas. 1935 IV 11 buvo įkurta Lietuvos piliečių draugija, turėjusi savo chorą, skaityklą-biblioteką. Draugija turėjo ligi 500 narių. Buvo rengiami lietuvių kalbos kursai. Vasario 16 minėdavo net gatvių eitynėmis.

Charcot 1) J e a n B a p t i s t e (1867—1936) prancūzų gydytojas, Antarkčio tyrinėtojas, vadovavęs prancūzų antarktinėms ekspedicijoms 1903 — 1905 ir 1908 — 1910. 1910 aptiko anksčiau nežinomą jo vardu pavadintą žemyno sritį. Nuo 1911 buvo Laboratoire maritime des Hautes Études direktorius. Išsp. Autour du Pôle Sud ^{2}1912, Expédition antarctique française 1913, Christophe Colom vu par un marin 1928.

2) J e a n M a r t i n (1825—1893) prancūzų neurologas, Jean Baptiste (1) tėvas. Nuo 1860 Paryžiaus universiteto profesorius, 1862—1893 Salpêtrière ligoninės vedėjas. Moderniosios neurologijos kūrėjas. Aprašė daug nervų sistemos ligų, išaiškino afektų ir pergyvenimų reikšmę isterinių reiškinių kilmei. Isteriniams reiškiniams pašalinti mėgo hipnozę vartoti. Išsp. Leçons sur les maladies du système nerveaux 1874 (^{3}1880—1884), Leçons du Mardi à Salpêtrière 1889—1890. Jo ouevres Complètes išl. 1886—1890. Paryžiuje 1898 jam pastatytas paminklas.

D. Jasaitis J. M. Ch. — Kosmos 1926.

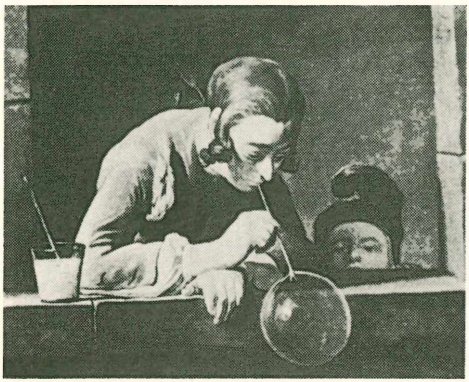

J. S. Chardin Muilo burbulas

Charcoto Žemė vakarų Antarkčio dalis į pietus nuo P. Amerikos ir Aleksandro I Žemės, ties 70° pietų pločio ir 75° vakarų ilgio. Aptikta 1910 Jean-Baptiste Charcoti; paviršius kalnuotas ir apledėjęs.

Chardin Jean Baptiste Siméon (1699 — 1779) prancūzų tapytojas, akademijos narys. Jo paveikslų temos imtos iš kasdienio gyvenimo — virtuvė, turgus — ir vaizduota natūrališkai. Betgi šviesų ir spalvų žavesys rodo poetiškumo paprastiems daiktams. Ch. laikomas XVIII a. spalvų meistru. Žymesni paveikslai: Iš turgaus grįžusi skalbėja, Jaunas smuikininkas.

E. Pilon Ch. 1942.

Chardone Jacques (iš tikrųjų J. Boutelleau; g. 1884) prancūzų rašytojas, nagrinėjęs meilės problemas ir daugiausia skeptiškai vaizduojąs moterystę. Išsp. Eva 1929, Claire 1931, Les destinées sentimentales 1934—1936, Chronique privé 1940—1941, Chimérique 1948.

J. S. Chardin Pirkėja

Chardonnet Hilaire (1839—1924) prancūzų chemikas ir fizikas. Yra atlikęs darbų ultravioletinių spindulių srityje. Išgarsėjęs kaip atgaivintosios celulozės dirbtinio pluošto pradininkas, 1884 pagaminęs pirmąjį dirbtinį šilką, išverpdamas nitrocelulozės tirpalą ir gautuosius siūlus denitruodamas. 1890 įsteigė Besançone pirmąjį dirbtinio šilko fabriką. 1919 mokslo akademijos narys.

Charente vakarų Prancūzijos upė, 355 km ilgio. Išteka iš Limousino augštumų ir įteka ties Rochefortu į Atlantą.

Charenton-le-Pont Prancūzijos miestas Marnos ir Seinės upių santakoje, 6 km į pietvakarius nuo Paryžiaus. 21.000 gyventojų (1951).

Charga, Kharga, pietų Egipto oazė Vakarų Dykumoje. 200 km ilgio, 20—50 km pločio, apie 6000 km² ploto su 150 šaltinių. Didžiausioji gyvenamoji vietovė Ch. turi 11.700 gyventojų (1950), sujungta geležinkeliu su Kairo—Assuano geležinkelio linija.

Chargé d'affaires diplomatinis agentas, siunčiamas į svetimą valstybę diplomatinių ryšių turėti su jos užsienių reikalų ministerija. Visi diplomatiniai agentai skirstomi į keturias grupes, kur Ch. de A. tenka paskutinė vieta. Ch. de A. siunčiamas ten, kur negalima ar nenorima dar siųsti augštesnio diplomatinio agento. Ch. de A. nuo kitų diplomatinių agentų skiriasi savo kompetencija ir pagarba bei etiketu, kuriuo diplomatiniai agentai svetimųjų valstybių vyriausybių priiminėjami. Eksteritorialumo teisės Ch. de A. lygios su visais kitais diplomatiniais agentais.

Charibdė graikų mitologijos jūros baisenybė, kuri kartu su Skile tykojusi jūrininkus: kas išsisaugodavęs Skilės, tą prarydavusi Ch. Ją lokalizuodavo Mesinos sąsmaukoje, kur dabar yra to paties vardo vandens sūkurys. Vėlesnės legendos Ch. pavertė Poseidono ir Gėjos dukterimi.

Charidžitai religinė ir politinė arabų mahometonų sekta, atsikilusi 657 po kovos prie Svifino. Be religinio griežtumo, askezės, Ch. skelbė, kad kalifas ir imamas turi būti renkamas tik dėl jo drąsos, ryžtumo ir kitų jo asmens nuopelnų bei dorybių ir tiek ilgai, kiek ilgai jis tinkamai eis savo pareigas. Priešingu atveju jis turi būti atstatytas.

Charisteria eleuterias (gr. padėkos šventė senovės Atėnuose įvesta paminėti 403 pr. Kr. įvykusiam miesto išdavimui. Tuo vardu dabar vad. ir mokslo straipsnių rin-

kiniai išleisti kokiam mokslininkui pagerbti.

Charisterium duoklė, geru noru tam tikromis aplinkybėmis dvasininkų sumokama savo vyskupui.

Charizma (gr. malonės dovana) krikščionių teologijoje nepaprasta antgamtinė dovana (kalbų, ligonių gydymo), suteikiama atskiriems krikščionims visos bendruomenės gerovei pirmiausiai bažnyčioje.

Sociologijoje tokia nekasdienė asmens savybė, — didvyriškumas, šventumas, nepaprastas pranašumas, — dėl kurios asmuo pripažįstamas natūraliu vadu ir klausomas. M. Weber charizminį autoritetą stato prieš tradicinį arba įsisenėjusių papročių šventumu paremtą ir prieš racionalųjį legalųjį arba teisinių nuostatų, nužymėtų autoriteto prerogatyvas, galios tikėjimu pagrįstą.

Charizminės asmenybės autoritetas pareina tik nuo asmens savybių ir jų pranašumo pripažinimo jo šalininkuose. Jis kaip tik dažnai išryškėja pasipriešinimu tradicijai ir įprastinei teisei. Revoliuciniai, reformų, rezistenciniai sąjūdžiai, religiniai perversmai, naujos srovės mene ir visuomeniniame gyvenime dažnai būva keliami ir paprastai vadovaujami charizminių asmenybių.

Ch. autoritetas labiausiai pripažįstamas socialinio kitimo laikotarpiais. Bendruomenės gyvenimui normalėjant, arba Ch. autoritetas įteisinamas ir virsta legaliu ar tradiciniu autoritetu, arba charizminės asmenybės pakeičiamos biurokratinėmis.

Charizminėmis asmenybėmis laikytini M. Liuteris, Napoleonas, Hitleris, o Lietuvoje — beveik visi svarbesni tautinio atgimimo vadovai.

Charitativum subsidum ž. Subsidum charitativum.

Charité (pr.) gailestingumas, labdara. Iš čia vienuoliai šaritai ir šaritės.

Charitės (gr. — maloniosios) graikų deivės, nešančios pavasario palaimą, linksminančios gyvenimą dainomis, šokiais, žaidimais, puotomis; Afroditės, Apolono ir Hermio palydovės. Nuo Hesiodo jų skaičius 3: Aglaja (Spinduolė), Eufrosina (Linksmuolė) ir Talija (Jaunuolė). Svarbiausios kulto vietos: Orchomenas, Atėnai ir Sparta. Apie jas dainuoja ypač Pindaras ir Horacijus (romėnų gracijos). Antikiniuose atvaizduose jos vaizduojamos apvilktos, nuo helenizmo laikų nuogos. Mėgiamas renesanso (Botticelli, Rafael) ir klasicizmo (Canova, Thorwaldsen) menininkų grupinis motyvas.

Chariton Missouri kairysis intakas JAV, 375 km ilgio; įteka į Missouri ties Glasgowu.

Charitonas (XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje) pravoslavų Chelmo vyskupas, dalyvavęs Vytauto kviestuose bažnytiniuose susirinkimuose: 1414 atskirti Ukrainai nuo Maskvos metropolijos ir 1416 renkant metropolitu Grigą Camblaką.

Charkevičius Valerionas (1890 Vilniuje—1952 Londone) lenkų žurnalistas ir literatas, želigovskininkas, dalyvavęs 1920 Želigowskio kariuomenės žygy, nuo 1931 dienraščio Słowo redakcijoje. Be poezijos ir scenos veikalų (Odpust w Żyrowicach 1929, Stefan Batory pod Pskowem 1933) išspausdino Placyd Jankowski 1928, Bez steru i busoli (apie M. Bobrowskį) 1929, Zmierzch unii kościelnej na Litwie ir Białorusi 1929, Ostatnie lata Alumnatu Papieskiego w Wilnie 1929, Żyrowice-łask krynice 1930, „Scypijon ruski" (K. Ostrogski) 1934.

V. Charkevičius

Charkiv Ukrainos miestas Charkivo ir Lopanos upės santakoje. 850.000 gyventojų (1950). Įsteigtas kazokų 1653, nuo 1765 ligi 1925 Ch. gubernijos administracinis centras. Skaudžiai nukentėjo II pas. kare, kada 1943 III mūšiuose jis ėjo iš rankų į rankas. Be 1804 įkurto universiteto, daug kitų bolševikmečiu įsteigtų mokslo įstaigų. Didelis pramonės centras.

Charlampovič Konstantin (1870 VII 18 Gardino gub. Ragačiuose — ?) rusų istorikas, 1900—1916 Kazanės universiteto profesorius. Beveik visi jo darbai liečia tikybinių santykių ir mokyklų istoriją rytų Lietuvoje. Išspausdino Zapadno-russkija pravoslavnyja školy XVI i načala XVII v. 1898. Kitus darbus spausdino periodikoje.

Charleroi 1) Belgijos miestas Prancūzijos pasienyje prie Sambre upės; 27.500 gyventojų (1953). Žymus metalo ir stiklo pramonės centras tarp Liège ir Mons; 75 km ilgio perkasu sujungtas su Briuseliu. Viduramžiais Charmoy, 1666 užimtas ispanų,

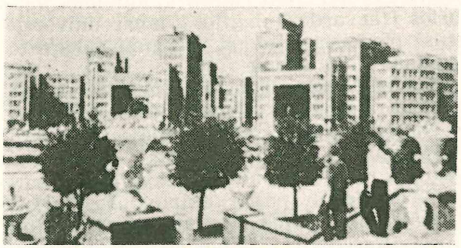

Charkiv

Karolio II garbei pavadintas Ch. Augštoji pramonės mokykla, meno galerija.

2) JAV miestas Pennsylvanijoje, 9872 gyventojai (1950); akmens anglies kasyklos.

Charles Jacques Alexandre César (1746—1823) prancūzų fizikas. Jis Prancūzijoje išpopuliarino Franklino ir brolių Montgolfierų išradimus, net ir pats sugalvojo vandenilio privaromą balioną (charlière), kuriuo 1783 XII pakilo ligi 3000 m. Sugalvojo megaskopą, psichometrą.

Charleston 1) JAV South Carolinos valstybės miestas; 70.174 gyventojų (1950), iš kurių 50% juodukų. Ch. yra žemame pusiasalyje tarp Ashley ir Cooper upių, 10 km nuo Atlanto vandenyno. 1770 įsteigta kolegija, nuo 1824 veikia medicinos augštoji mokykla, 1842 įsteigta karo mokykla, 1867 — episkopalinė karo akademija, 1905 atidaryta Gibbles meno galerija. Miestas įkurtas 1670 ir pavadintas Anglijos karaliaus Karolio II garbei. 1680 ir 1685 čia apsigyveno daug prancūzų hugenotų pabėgėlių. 1775 Ch. buvo didumo iš eilės trečias Amerikos uostas ir vienas iš svarbiausiųjų šalies miestų. Suvaidino svarbų vaidmenį JAV nepriklausomybės kovose. 1886 VIII 31 miestas labai skaudžiai nukentėjo nuo žemės drebėjimo. 1924 paskelbtas oficialiu South Carolinos uostu. Išvežama fosfatai, medvilnė, akmens anglis, naftos gaminiai.

2) JAV miestas, West Virginijos sostinė, prie Elk ir Kanawha upių santakos; 73.501 gyventojas (1950). Ch. yra žymiausias pietų Virginijos pramonės ir prekybos centras; stiklo ir kirvių fabrikai. Dar gaminami chemikalai, kasyklų įrengimai, mašinos, šarvų plokštės, įrankiai. Ch. buvo įkurtas 1788, Lee fortą pastačius. Mieste veikia muzikos bei meno akademija ir Morris Harvey kolegija.

Charleston ž. čarlstonas.

Charlestown ligi 1874 atskiras Massachusetso miestas, dabar Bostono dalis. Įkurtas 1629 atsikėlusių naujakurių iš Salemo, 1634 gavo miesto vardą. 1775 čia buvo Bunker Hill mūšis, kurio metu anglai padegė miestą. Sudegė 320 namų. Tam mūšiui atminti pastatytas paminklas. Ch. mieste gyveno John Harvard, anuomet veikusios Harvardo kolegijos (dabar universitetas) pirmasis rėmėjas. Čia gimė telegrafo išradėjas F. B. Morse.

Charlet Nicolas Toussaint (1792 — 1845) prancūzų tapytojas, Groso mokinys. Stiprino Napoleono kultą visuomenėje piešiniais, litografijomis, vaizduodamas Napoleono karo žygius bei scenas iš kareivių gyvenimo: Napoleono pasitraukimas iš Rusijos, Moreau persikėlimas per Reiną, Grenadierius. Iliustravo Napoleono atsiminimus. Taip pat piešė sodžiaus bei miesto varguomenės gyvenimo scenas.

Charlety Sébastian (1867—1945) prancūzų istorikas. 1897 Lyono universiteto istorijos profesorius, 1927 Paryžiaus akademijos rektorius. Išsp. Histoire de Saint-Simonisme 1896, Histoire de Lyon 1900, Restauration ir Monarchie de Juillet (2 t. Lavisse veikale Histoire de la France contemporaine) 1922.

Charleville šiaurės Prancūzijos Ardennes departamento miestas prie Meuse upės; turi apie 20.000 gyventojų (1945). Metalo, audinių, ginklų pramonė.

Charlier Carl Ludwig Wilhelm (1862—1934) švedų astronomas, Lundo observatorijos direktorius ir universiteto profesorius. Tyrė trijų kūnų problemą. Išsp. Mechanik des Himmels 1902—1907.

Charlot 1) Jean (g. 1898) prancūzų tapytojas, grafikas. 1921 išemigravo į Meksiką. Dalyvavo Chinchen-Itra kasinėjant. 1929 persikėlė gyventi į JAV ir profesoriavo įvairiuose universitetuose. Išsp. Art Making from Mexico to China 1950.

L. Charlot: Piemenaitė

2) Louis (g. 1878) prancūzų tapytojas, Bonnat mokinys, impresionistų srovės žymus atstovas. Svarbesni paveikslai: Ponios Ch. portretas, Piemenaitė, Brakonierius.

Charlotte JAV didžiausias North Carolinos valst. mst.; 133.220 gyv. (1951). Audinių pramonės centras, mašinų, chemikalų, trąšų ir kt. pramonė. 1867 įkurtas Smith universitetas juodiesiems ir medicinos kolegija baltiesiems; katalikų kunigų seminarija. 1857 įkurta presbiterionų moterims Queen's College; meno muzėjus. Čia paskutinį kartą posėdžiavo 1865 IV 10 konfederatų kabinetas.

Charlottenburg Berlyno dalis (nuo 1920) anksčiau atskiras miestas; 224.000 gyventojų (1952). 1945 Berlyną į 4 okupacinius sektorius padalinus, Ch. atiteko britų administracijai. Metalo, chemikalų, stiklo keramikos, odos, elektros aparatų, porcelano, popieriaus pramonė su didžiausiais Siemens-Halske ir kt. fabrikais. Augštoji technikos mokykla yra garsiausia visoje Vokietijoje. Miestas išaugo iš Lietzenburg kaimo, pastačius 1695 pirmajai Prūsijos karalienei Sofijai Charlottei karališkąją pilį, kurios parke yra Prūsijos karalių ir Vokietijos imperatorių mauzolėjus.

Charlottesville JAV Virginijos miestas; 26.000 gyventojų (1950). Audinių, mašinų, rašomųjų plunksnų, pieštukų, vyno pramonė. T. Jeffersono 1819 įsteigtas Virginijos universitetas, Jeffersono komercinė mokykla, Millerio amatų mokykla, tekstilės pramonės institutas.

Charlottetown rytų Kanados miestas, Princo Edvardo salos administracinis centras ir uostas; 16.000 gyventojų (1950). Universitetas, medžio, audinių, konservų pramonė. Ch. įkūrė prancūzai 1750, ir jų buvo vadinamas Port la Joie.

Charnay Claude Joseph Désiré (1828 — 1915) prancūzų archeologas-keliautojas, tyrinėjęs Meksiką, Madagaskarą, Š. Ameriką, 1878 Australiją. Kelionėse surinko didelius archeologinius ir etnografinius rinkinius, kuriuos atidavė Trocadéro muzėjui. Išsp. Les Anciennes Villes du Nouveau Monde 1884, Cités et ruines americaines 1863, À travers les Forêts Vierges 1890, Histoire de l'origine des Indiens.

Charnokitas pirminių uolienų rūšis, susidariusi archainiame laikotarpyje, būdinga granitais ir geležinga magnezijos priemaiša. Į paviršių išeina Indijoje, Ceilone, Australijoje ir Antarktyje. JAV Ch. yra Cortlando serija prie Peekskill, N. Y.

Charonas graikų mitologijoje Erebo ir Nakties sūnus, žilas vėlių kėlėjas per Acherono Stikso upę į vėlių karaliją.

Charondas VI a. pr. Kr. graikų įstatymų leidėjas iš Katanos (Sicilijoje). Jo įstatymai, priimti Sicilijoje ir Ž. Italijoje ir pasižymėjo griežtumu ir dorovine tendencija.

Charpentier 1) Alexandre (1856 — 1909) prancūzų skulptorius. Daugiausia dirbo projektus portretiniams medaliams ir plakatams. Kaip taikomojo meno srities darbuotojas pasižymėjo kambarių įrengimų ir baldų projektais. Šios rūšies jo darbai surinkti taikomojo meno muzėjuje Paryžiuje.

2) Eugène Louis (1811 — 1890) prancūzų tapytojas (batalistas): Bivouac de cuirassiers 1831, Mort de Caulaincourt 1843, L'armée française du sommet du Saint-Bernard 1844, Bataille de Tchernaia 1855 ir kt.

3) Gustave (g. 1860) prancūzų kompozitorius. Mokėsi Lille ir Paryžiaus konservatorijoje. 1887 gavo Romos premiją už Didon kantatą. 1898 sukūrė simfoninę poemą Couronnement de la Muse. Pasižymėjo savo suita orkestrui Impresions d'Italia. Vėliau parašė: La vie du poète solo, Les fleurs du mal, operą Louise (1900 Paryžiuje) ir 5 aktų lyrinę dramą Julien (1913 Paryžiuje). 1902 įkūrė Conservatoire de Mimi Pinson.

4) Jarl (1884—1935) švedų indologas. Uppsalos universiteto profesorius. Išspausdino Studien zur indischen Erzählungsliteratur I 1908, Budha 1910, Ur Indiens klassiska litteratur 1920, Indiska myter och sagor 1925, Indien, historia, religion, kastvasen 1925, The history of the Jains (veikale Cambridge history of India, 1922). Brahman 1932.

Charras Jean Baptiste Adolph (1810 — 1865) prancūzų karininkas ir politikas, 1830 revoliucijos dalyvis, 1833 artil. karininkas, 1848 tautos atstovybės narys, puolęs prezidento Napoleono valdymą. Šiam padarius perversmą, 1851 buvo suimtas ir ištremtas į Belgiją, paskiau išsikėlė į Olandiją ir Šveicariją. Napoleonui I nuvainikuoti parašė Histoire de la campagne de 1815, Waterloo 1857 (61869) ir Histoire de la guerre de 1813 en Allemagne 1866 (2 1870).

Charrière (g. Tuyll van Serooskerken van Zuylen) Isabelle Agnes Elisabeth (1741 — 1806) olandų rašytoja prancūzų kalba. Rašė romanus-laiškus: Lettres neuchâteloises 1784, Calliste ou lettres écrites de Lausanne 1788. Jos Oeuvres išl. 1801 5 tomais.

Charrin Albert (1857 — 1907) prancūzų bakteriologas, Pasteuro instituto laboratorijos vedėjas, paskiau Collège de France profesorius. Išsp. Défenses naturelles de l'organisme 1898, Pathologie générale infectieuse 1898.

Charron Pierre (1541 — 1603) prancūzų teologas, filosofas ir apologetas, gynęs katalikybę nuo reformatų. Filosofijoje jis yra Montaigne mokinys ir skeptikas. Išsp. Traité de la Sagesse 1601.

J. B. Sabrié De l'humanisme au nationalisme P. Ch. 1913.

Charta senovės romėnuose reiškė iš papyro padarytą popierių, kartais tokiu popieriumi parašytą knygą. Viduramžiais Ch. reiškė feodalų ir karalių duotąsias privilegijas miestams, bajorams, cechams, net ir valstiečiams. Naujaisiais amžiais Ch. reiškė ir laisvės bei teisių dokumentą, valdovo suteiktą tautai. Šios rūšies pirmoji Ch. buvo duota anglų karaliaus Jono Bežemio anglų tautai 1215, vadinamoji Magna Charta Libertatum. Nuo 1826 Portugalijoje karaliaus Don Pedro šalininkai vadino konstituciją karaliaus dovanotąja Ch. Liudvikas XVIII 1815, sėsdamas į Prancūzijos sostą, pasirašė konstituciją, vadinamą Ch. Constitutionelle. Naujausiais laikais Atlanto Ch. bei Jungtinių Tautų Ch.

Charter of the people anglų radikalų reformistų šešių punktų reikalavimai, suformuluoti 1838: a) kasmet renkamas parlamentas, b) visuotinė rinkimo teisė, c) slaptas balsavimas, d) rinkikams ir renkamiesiems turto ir mokesčių cenzo panaikinimas, e) atlyginimas parlamento atstovams ir f) lygios rinkimų apylinkės. Socialinis sąjūdis dėl šių reikalavimų vadinamas čartizmu.

Charterpartie sutartis tarp laivo savininko, laivo kapitono arba juos atstovaujančio maklerio iš vienos pusės ir krovinio siuntėjo arba jo maklerio iš kitos. Ch. gali būti visam laivui arba tik tam tikram kroviniui, vienai kelionei arba tam tikram laikui. Laivininkystės rūmai ir tarptautinės teisinės konferencijos yra nustačiusios įvairioms jūroms ir įvairiems kroviniams nusistovėjusius Ch. formuliarus tam tikrais vardais, pvz. Baltcon — Baltijos ir Baltosios jūros konferencijos sutartis anglies kroviniui.

Chartism ž. Čartizmas.

Chartres šiaurės Prancūzijos miestas į pievakarius nuo Paryžiaus, prie Eure upės; 26.000 gyventojų (1953). Ch. garsus savo XI—XIII a. statyta gotine katedra. Nuo III a. vyskupo rezidencija; senovės romėnų Autricum, vėliau Carnutum, viduramžiais Chartrain grafijos, 1528 hercogijos centras.

Chartreuse, La Grande — motininis šv. Bruno 1084 įsteigtas kartūzų vienuolynas. Dabartiniai vienuolyno rūmai statyti XVII a. Ligi prancūzų didžiosios revoliucijos vienuolynui priklausė plačios jo apylinkės. 1792 nusavintas valstybės, bet 1816—1902 vėl kartūzų vienuolijos centras. 1903 vienuolynas uždarytas, o išvaryti vienuoliai įsikūrė Ispanijoje, Italijoje ir Šveicarijoje. 1942 vienuolynas grąžintas kartūzų vienuolijai, kuri vėl čia turi savo centrinę būstinę.

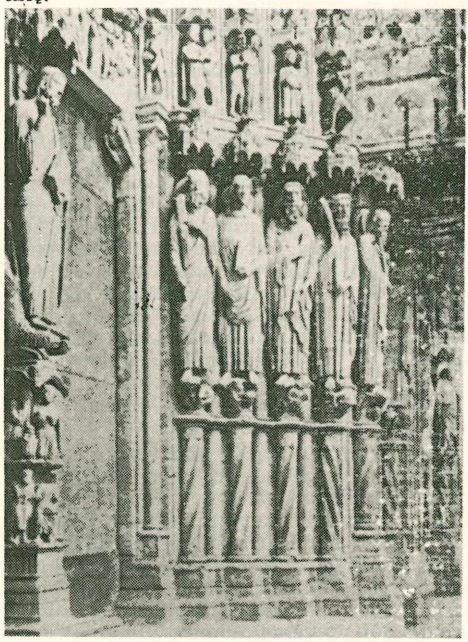

Pietinis Chartres katedros portalas

Ch. likeris gaminamas nuo XVII a. pradžios vienuolių kartūzų Ch. vienuolyne (seniau Fourvoirie vietovėje) ir laikomas geriausiu šios rūšies gėrimu. Jis gaminamas iš maždaug 150 rūšių kalnuose augančių augalų ūgių, sėklų, šaknų ir lapų. Gaminimo paslaptį žino tik du vienuoliai, kurie ją prieš savo mirtį kitiems dviem perduoda. Nuo 1903 ligi 1942 būdami tremtyje, kartūzai Ch. likerį gamino Ispanijos Tarragonoje. Ch. likeris gaminamas trijų rūšių (pagal stiprumą): žalias, geltonas ir baltas.

Chartum, Khartum, Anglų-Egipto Sudano centras, prie Baltojo ir Mėlynojo Nylo santakos, 1700 km į pietus nuo Kairo; turi 65.200 gyventojų (1951), o su Omdurman ir North Khartum priemiesčiais 230.000 gyventojų. Ch. yra svarbiausias rytų Sudano prekybos centras ir orinio susisiekimo linijų mazgas, upinis uostas. Įkurtas egiptiečių 1822, jau 1830 jų Sudano administracinis centras, vėliau reikšminga karinė bazė. 1885 sukilusiųjų mahdistų po ilgos apsiausties paimtas ir sunaikintas, o įgulos vadas gen. Ch. G. Gordon nužudytas. 1898 anglų vėl atsiimtas. Daug mečečių, koptų, maronitų ir kt. šventyklų. Apaštališkojo vikaro būstinė, universitetinė Gordono kolegija, zoologijos sodas. Čia 1848 mirė lietuvių misionorius Maksimilionas Rila.

Charuzin Aleksiej (1865—1900) rusų etnografas ir antropologas. 1891—1895 Revelio gubernatoriaus valdininkas ypatingiems reikalams, 1895—1902 redagavo Vremennik Estliandskoj Gubernii, 1902—1909 Vilniaus generalgubernatoriaus raštinės viršininkas. Išsp. K antropologii naselenija Estliandskoj gubernii 1894, Krestjanskoje zemlevladenije v Estliandskoj gubernii 1895, Slavianskoje žiliščе v severo-zapadnom kraje 1907.

Case Walter (Čekanauskas Vladas; (g. 1894 IX 6 Alytaus aps. Nedingės vl. Meškučių k.) visuomenės veikėjas. 1913 atvyko į JAV. 1923 baigė geležinkelių administracijos ir buhalterijos kursus Dodge Railway institute Valparaiso, Ind. 1924—1925 ALTS centro sekretorius ir Sandaros laikraščio administratorius, ALTS politinio iždo komiteto pirmininkas, 1929—1939 Vilniaus Vadavimo Sąjungos įgaliotinis JAV ir organizatorius, nuo 1951 Lietuvių Bendruomenės JAV laikinojo organizacinio komiteto narys, iždininkas, 1919—1920 Lietuvos Laisvė Sargų Worcesterio kuopos štabo vedėjas, 1948—1950 Tėvynės Mylėtojų Draugijos pirmininkas. Bendradarbiavo Amerikos lietuvių spaudoje — Vienybėje Lietuvninkų nuo 1916, Lietuvoje 1916—1920, Tėvynėje nuo 1922, Amerikos Lietuvyje nuo 1928, daugiausia pasirašydamas V. M. Klausučio slapyvardžiu. Parašė scenos vaizdelius — Lenkų konspiracija, Kova už laisvę, kurie buvo suvaidinti Hart-

forde ir Worcesteryje. Atskirai išsp. brošiūrą Mūsų Vilnius 1930.

Chasidai (chasidim pamaldieji) religinė žydų sekta, atsiradusi II a., buvo Sirijos valdovo Antiocho Epifano persekiojami dėl griežto šeštadienio šventės laikymosi.

Chasidizmas žydų pietistinė sekta, atsiradusi XVIII a. pusėje Podolėje. Kūrėjas buvo Podolės žydas Izraelis Baalšem Tob (1699—1760), kuris mokė, kad religingumas glūdi ne talmude, bet širdyje, jausmuose, maldoje, o toks religingumas pasiekiamas kiekvieno neišmanačio talmudo nei jo komentarų. Iš kalbos ir talmudo jis paėmė vietas, mokančias žmones širdimi, malda ir darbais bendrauti su Dievu. Bebendraudamas su Dievu žmogus gali tapti savasis žmogus Dievo šeimynoje, aiškiaregis, stebukladarys, pranašas, teisingas, c a d i k a s (tarpininkas tarp Dievo ir paprastojo žmogaus). Izraelio Baalšemo gerbėjai sklėidė jo aforizmais sakomąjį mokslą tarp kitų žydų. Izraeliui Baalšemui mirus, jo darbą tęsė 1760—1772 jo mokinys Ber. Iš jo mokinių išėjo Gudijos cadikai. Lietuvos žydai, būdami turtingesni, šviesesni už vakarų ir rytų Ukrainos žydus, buvo sunkiau palenkiami Ch. mistikai. Čia Ch. gavo daug racionalizmo ir, norint atskirti nuo Ukrainos Ch., buvo vadinamas chabadu. Prieš Ch. stojo Vilniaus Gaonas (Elijas Gaonas), griežtas judaizmo tradicijų saugotojas, kuris 1781 atsiradus pirmiesiems Ch. daigams Lietuvoje, su Vilniaus rabinų kolegija ėmėsi prieš Ch. griežtų priemonių: suėmė Ch. vadus, o visus chasidistus iškeikė (cherem). Iš Vilniaus išsiuntinėjo rabinų aplinkraštį, po kurio prasidėjo Ch. persekiojimas visoje Lietuvoje. 1781 Želvos mieste (Gardino gub.) iš įvairių Gudijos ir Lietuvos vietų rabinų susirinkimas siūlė visus Ch. šalininkus išmesti iš žydų bendruomenės, su jais nedraugauti, nesigiminiuoti, jų nelaidoti, į juos žiūrėti kaip į kitatikius. 1798 Lietuvoje ir Gudijoje buvo suimta 22 Ch. vadai su rabinu Šneuru Zalmanu priekyje, bet Petrapilyje išteisinti ir paleisti, tik Povilo I įsakymu buvo griežtai prižiūrimi. 1801 dar kartą suimti, Aleksandro I vėl paleisti.

Ch. dvasininkų neturi. Juos atstoja cadikai, kurių pareigas paveldi vaikai iš tėvų. Taip atsirado kelios galingos cadikų dinastijos. Cadikai buvo įtakingi, jų valdžia tokia neaprėžta Ch. šalininkams, o šie jiems duodavo tiek dovanų ir duoklių, jog daugelis cadikų gyveno lyg kokie didikai.

S. Dubnov Geschichte des Ch. 1931; *M. Buber* Die chassidische Botschaft 1952.

Chasins Abram (g. 1903) JAV žydų kilmės pianistas kompozitorius. 1926—1933 Curtis Institute Philadelphijoje mokytojas. 1931 parašė žuvusių Corregidore garbei simfoninį kūrinį Parade. Nuo 1940 Berkshire Music Center patarėjas. Sukūrė fortepionui 3 koncertus, taip pat kitų kūrinių smuikui, fortepionui ir kt.

Gdal Saleski Famous Musicians of Jewish Origin 1949.

Chasles Michel (1793 — 1880) prancūzų geometras ir matematikos istorikas. Chartres, Sorbonos universitetų profesorius. Ch. buvo sintetinės geometrijos kūrėjas. Išsp. Aperçu historique sur l'origine et le développement des méthodes en géométrie 1837, Traité géométrie supérieure 1852, Traité des sections coniques 1865, Rapport sur les progrès de la géométrie 1871.

Chasseloup-Labaut François (1754–1833) prancūzų generolas, karo inžinierius. 1812 Napoleono žygio į Rusiją metu fortifikavo Kauną ir Vilnių ir dengė prancūzų pasitraukimą.

Chassepot prancūzų mechaniko Alphonse Chassepot (1833–1905) sukonstruktuotas ir jo vardu pavadintas šautuvas. 1870—1871 kare tokiais šautuvais buvo visa prancūzų kariuomenė ginkluota.

Chassériau Théodore (1819—1857) prancūzų tapytojas, Ingres mokinys. Ilgainiui pateko Delacroix įtakai ir romantizmo srovei. Be portretų, piešė mitologinio bei alegorinio turinio paveikslus.

Chaškes Mozė (1848 Vilniuje—1908) žydų poetas. Hebrajų kalba išl. poezijos ir satyrų rinkinį Nite naamanim 1869, Nebel

Th. Chassériau žvejo žmona

ve-chinor 1871, Kol hator 1875, Sefer hajomi 1881 ir kt., žydų kalba Der litvak 1869, Die litvetške 1870, Lider fun'm harcen 1888, rusų kalba Jevreiskij litovec, Stichi i mysli 1888 ir kt.

Chata Rodzina — Gimtoji Pirkia, lenkų savaitraštis Kaune, leistas nuo 1922.

Chateaubriand François René (1768 — 1848) prancūzų romantizmo tėvas. 1789 pasireiškė savo idilija L'amour de la campagne, išsp. Almanach des muses. Patekęs sentimentalizmo įtakon ir pasidaręs griežtu Rousseau šalininku, tapo deistu ir revoliucijos pradžioje jos šalininku, bet vėliau stojo prieš ją. Nustojęs vilčių rasti sau tinkamą vietą tėviškėje, be to, bejieškodamas nuotykių ir stiprių įspūdžių, išsirengė į Ameriką, kurioje išbuvo 1791 IV —1792 I. Sugrįžęs į Paryžių, vedė, bet, palikęs žmoną, veikiai emigravo Vokietijon ir stojo į rojalistinę Condé kariuomenę. Ties Thionville sužeistas ilgai sirgo. Pasveikęs ir nusivylęs kontrarevoliucija, išvyko į Angliją, kur 1793—1800 gyveno Londone ir provincijoje, versdamasis prancūzų kalbos pamokomis ir vertimais, parašė Essai historique, politique et moral sur les révolutions anciennes et modernes, kurios I tomas išėjo Londone 1797, griežtai perdirbtas 1814. Remdamasis Amerikos kelionės įspūdžiais ir užrašais, rašė vad. gamtos žmogaus epopėją, egzotišką romaną, pavadintą Les Natchez. Į tą savotišką romaną kaip epizodiniai pasakojimai įėjo pasakojimai, novelės Atala ir René. Revoliucijoje nustojęs giljotinuotų brolio ir brolienės, o kalėjime nusikankinusių motinos ir sesers, 1798 jis pergyveno sunkią dvasios krizę ir atsivertė. 1800 grįžo į Prancūziją. 1801 Paryžiuje išl. novelę Atala ou les amours des deux sauvages; 1802 ją pakartojo savo veikale Le Génie du Christianisme (krikščionybės apologija). Čia jis dar įdėjo novelę René ou les effets des passions, kurią 1805 išl. ir skyrium. Toji novelė kaip pirmas tobulas „amžiaus ligos" išreiškimas ir prancūziško „pasaulinio sielvarto" grožinis manifestas, tapo pagrindiniu prancūzų romantizmo šaltiniu. Krikščionybės genijumi sau palenkęs Napoleoną, 1803 kartu su kardinolu Feshu buvo nusiųstas kaip diplomatas į Romą, bet, nužudžius kunigaikštį d'Enghieną, iš diplomatijos pasitraukė. 1806 —1807 keliavo po Rytus (Graikiją, Turkiją, Palestiną), iš kur grįžo per Ispaniją.

Fr. R. Chateaubriand

Kelionė davė medžiagos veikalams — Les martyrs ou le triomphe de la religion chrétienne 1809, Itinéraire de Paris à Jérusalem 1811, Les aventures du dernier Abencérage 1827 (įspūdžiai iš Ispanijos).

1814 pasisakęs prieš Napoleoną pamfletu De Buonaparte et des Bourbons, kuris, pasak karaliaus Liudviko XVIII, buvęs jam lygus visai armijai, ir 1815 pasekęs karaliumi, trumpą laiką buvo vidaus reikalų ministeriu. 1816 išsp. pamfletą Monarchie selon la charte, ir sukėlė prieš save karalių. Tik 1821 tegavo grįžti į tarnybą — pasiuntiniu į Berlyną, 1822 į Londoną. 1823—1824 užsienio reikalų ministeris. Tapo liberaliosios opoziciojs vadu, bet 1827—1829 vėl pasiuntinys Romoje. Po 1830 revoliucijos pasitraukęs iš politikos, dirbo vien literatūros darbą. 1826—1831 išl. savo Oeuvres complètes, kurių išėjo 32 tomai. 1849—1850 Mémoires d'outre-tombe (pomirtiniai memuarai), 12 tomų. Iš kitų jo senatvės veikalų pažymėtini: Voyages en Amérique, en France et en Italie 1834, Études historiques 1831, Essai sur la littérature anglaise 1836, vertimas Le Paradis pardu de Milton 1836, Les Congrès de Vérone 1838, La vie de Rancé 1844. Paties Ch. noru, jis palaidotas mažoje salelėje netoli Saint Malo. 1859—1860 Sainte Beuve parūpino jo Oeuvres complètes 12 tomų. Lietuviškai J. Jasinevičius išvertė Atalą 1930, René 1931. Periodinėje spaudoje buvo nemaža išsp. ir atskirų jo eilėraščių lietuviškų vertimų.

Villemain Ch. 1858; *Sainte Beuve* Ch. et son groupe littéraire sous l'empire 1860 (naujas leidimas 1948); *V. Dubas* Ch. 1925; *M. Levaillant* Splendeurs et misères de Ch. 3 leid. 1948.

Châteaubriant Alphonse (1877 — 1951) prancūzų rašytojas. 1948 už bendradarbiavimą su vokiečiais (už akių) nuteistas mirti. 1940—1941 redagavo vokiečiams palankų laikraštį. Rašė romanus iš sodžiaus gyvenimo. La Brière 1923 gavo prancūzų akademijos premiją. Išsp. La Gerbe des Forces 1937 (idealizuoja nacių auklėjimą), Ecrits de l'autre rive 1950, Lettre à la Chrétienne mourante 1951.

Château d'If senas fortas su maža pilimi ant uolų salelėje, esančioje Marseille įlankoje; kurį laiką buvęs kalėjimas. Šią vietą išgarsino Al. Dumas romanu Grafas Monte Christo.

Châteauroux vidurinės Prancūzijos miestas 130 km į pietus nuo Orleano; 36.100 gyventojų (1951). XIII a. bažnyčia. XIV a. pilis. muzėjus; vilnonių ir lininių audinių pramonė.

Château-Thierry rytų Prancūzijos miestas prie Marnos upės. 7700 gyventojų (1951). Senovės Casrum Theodorici. VIII a. pilies griuvėsiai. Mokslo aparatų ir mu-

zikos instrumentų pramonė. Vyno prekybos centras.

Châtellerault vakarų Prancūzijos miestas prie Viennes upės. 23.400 gyventojų (1951). Nuo XIV a. Prancūzijos peilių pramonės centras. Smulkiųjų ginklų dirbtuvės.

Chatham 1) Anglijos miestas Kento grafijoje prie Medway upės. 46.940 gyventojų (1951), suaugęs su gretimuoju Rochesteriu. Laivų statyklos, karo laivyno bazė.

2) Kanados miestas Ontario provincijoje. Apie 20.000 gyventojų (1954). Medžio, motorų, vielos tinklų ir kitokia pramonė.

Chatham House D. Britanijos Royal Institute of International Affairs būstinė su biblioteka ir archyvu. Institutas turi apie 2500 narių, studijuojančių tarptautinės politikos klausimus; jo vadovu yra A. Toynbee.

Chatham salos Didžiajame vandenyne apie 600 km į rytus nuo N. Zelandijos. Vadinamos ir Warekauri salynu. 970 km² ploto, apie 1000 gyventojų — maorių ir europiečių. Didžiausioji Ch. sala 60 km ilgio, ligi 36 km pločio. Čia yra ir uostas Waitangi. Gyventojai verčiasi avių ir galvijų auginimu.

Chatov Aleksandr (1780–1846) rusų kartografas. 1831 sudarė 9 lapų Vakarinės Rusijos žemėlapį, faktiškąjį Lietuvos žemėlapį. Išsp. Histoire militaire de la campagne de Russie en 1812, 1824.

Chattanooga JAV Tennessee valstybės miestas prie Tennessee upės. 130.000 gyventojų (1950). Pietinė miesto dalis siekia Georgia valstybę. Čia įkurtas Chickamauga Nat. Military Park.

Tennessee Valley Authority centrinė būstinė. 1886 įsteigtas metodistų Granto universitetas. Prie Ch. 1863 XI 22—25 gen. Granto vadovaujamai šiauriečiai įveikė pietiečius. Metalų, chemikalų, vaistų, baldų, audinių pramonė.

Chatterton Thomas (1752 — 1770) anglų poetas. Anksti susipažinęs su senais raštais. Ch. ėmė rašyti jų stiliumi. 1768 Bristolio laikraštis įdėjo jo senovės rašinį apie vienuolius, kuriuo atkreipė į save visuomenės dėmesį. Pasirašydavo Thomas Rowley. Ch. nuvyko Londonan, ėmėsi žurnalistikos, rašė Anglijos istoriją, bet neturtas ir nusiminimas jį privedė prie nusižudymo. Jo Rowley poems išl. 1911, Complete poetical works 1803 ir vėliau 1906—1909.

Chaucer Geoffrey (apie 1340—1400) anglų poetas. Mokslus išėjęs Cambridge ir Oxfordo universitetuose, Ch. susiartino su įtakingiausiais Anglijos žmonėmis. Dalyvavo diplomatinėse misijose Prancūzijoje (1377), Italijoje (1372 ir 1378), karo žygiuose Prancūzijoje (1359, buvo patekęs nelaisvėn). Literatūroje ligi 1872 Ch. pasireiškė kūriniais, kuriems aiški yra prancūzų įtaka, gauta jo prancūzų nelaisvėje ir anglų karaliaus rūmuose. Jis išvertė anglų kalba Jono Meungo Roman de la Rose I dalį. Tas vertimas yra dingęs. 1369 sukūrė The Booke of the Duchesse (poema paskirta Jono Gaunto žmonos mirčiai). Kitos jo vėlesniųjų laikų poemos Parlement of Foules 1382, House of fame 1383—1384, Legende of Good Women 1385. Atsilankius Italijoje (1372) ir susipažinus su jos literatūra, ligi 1384 eina itališkas jo kūrybos laiko tarpas. Sužavėtas Dantės ir Petrarkos kūryba, bet dėl talentų skirtumo jų įtakai mažai tepasidavęs, jis daugiausia buvo veikiamas Boccaccio. Čia priklauso Troilus and Criseyde 1382, saviškai sunaudojus Boccaccio poemą Il Filostrato. Betgi jo vardas pasaulinės literatūros istorijoje yra iškeltas jo pastarojo (1384—1400) laikotarpio eiliuotinio kūrinio Canterbury Tales (24 kenteberiškieji pasakojimai). Pradėti apie 1373, šie pasakojimai buvo jo tęsiami ligi pat mirties. Čia Ch. pasireiškė genialiu pasakojimu eilėmis, sąmoju, tiksliu vaizdavimu, jautrumu ir švelnia nuotaika. Anglų literatūros istorijoje jis laikomas pirmuoju poezijos menininku, kuriuo prasideda jos naujasis laikotarpis. 1867 F. J. Farnivally įsteigė Ch. society jo kūriniams leisti ir tirti. Paskutinis Ch. veikalų leidimas Complete works 1933.

G. Chaucer

F. P. Hammond Ch. (a bibliographical manual) 1908; *A. W. Pollard* A primer of Ch. 1893; *R. K. Root* The poetry of Ch. 2 leid. 1934; *G. L. Kittredge* Ch. and his poetry 1915; *J. M. Manly* Some new lights on Ch. 1925; *G. K. Chesterton* Ch. 2 leid. 1934; *J. Livingston* G. Ch., the writer and his background 1934; *E. Legouis* Ch. 1910; *M. Kaluza* Ch. Handbuch 3 leid. 1931.

Chaudet Antoine Denis (1763—1810) prancūzų skulptorius, veikė Davido ir Canovos įtakoje (klasikininkas). 1805 Académie des beaux-arts narys ir profesorius. Svarbiausi kūriniai: Karys, mirštąs už tėvynę, Jautrumas, Amuras ir plaštakėlė, Napoleono biustai — Pirmasis konsulas, Įstatymų leidėjas. Ypač didžiulė Napoleono statula ant Vendome kolonos, nuo kurios 1815 sąjungininkų įsakymu buvo nuimta ir sutirpinta.

Chaukai (Chauci), germanų tauta, vad. ingveonų grupės. Ch. gyveno Emso, Elbos ir Weserio slėniuose ligi pačios jūros. Su jais Augusto laikais (12 pr. Kr.) kariavo Drusas, Tiberijus ir Germanikas. Vėliau jų dalį asimiliavo fryzai.

Chaulieu Guillaume Amfreye (1639 — 1720) suprancūzėjęs anglų poetas. Mokslus išėjęs Collège de Navarre, turtingas Ch. abatas linksmai ir nerūpestingai Paryžiuje gyveno, bendraudamas su poetais Temple rūmuose, dėl kurių jie buvo praminti Société du Temple, o Ch. dėl savo poezijos garbinamas kaip Anacréon du Temple. Jo anakreontikos paliko įtakos pirmiesiems Voltaire kūriniams. Jo kūrinių rinkinys Oeuvres 1825. 1850 išl. jo Lettres indédites.

Chaulmoogra (Taraktagenos Kurzii) Flacourtiaceae šeimos medis. Savaiminis Tolimuosiuose Rytuose, žinomas Indijoje ir Kinijoje. Sėklų aliejus vaistingas. Vartojamas raupsams, limfiniams susirgimams ir kitoms odos ligoms gydyti. D. Britanijoje laikomas tinkamu vaistu nuo reumatizmo.

Chaumette Pierre Gaspard (1763—1794) prancūzų revoliucionierius. 1790 adv. raštininkas Paryžiuje. Kordelierų klubo narys ir žurn. Révolution de Paris red., 1792 Paryžiaus komunos sekretorius, paskui jos prokuroras, priėmęs Anaksagoro vardą. Jo vadovaujama komuna įtaisė revoliucinius tribūnolus, nustatė produktų kainas, panaikino kūno bausmes mokyklose, uždarė lošimo klubus, loterijas ir prostitucijos namus, kovojo su parnografija. Ch. griežtai veikė prieš katalikybę, uždarinėjo bažnyčias, keldamas proto kultą (proto kulto šventyklą, fêtes de la raison ir kt.). Žirondistų priešas ir hebertistų vadas, Robespierrui paėmus viršų, buvo suimtas ir giljotinuotas. 1892 F. Aulard išl. Mémoires de Ch. sur la révolution de 10 août 1792.

Chaumont rytų Prancūzijos miestas prie Marnos ir Suize upių santakos; 17.300 gyventojų (1951). Durero muzėjus, teatras ir Tour Hautefeuille su XI a. pilimi ir XIII a. bažnyčia. Čia 1814 III 1 D. Britanija, Prūsija, Austrija ir Rusija sutarė nedaryti separatinės taikos su Napoleonu.

Chautauqua JAV vietovė New Yorko valstybės vakaruose, netoli Erie ežero; vasarvietė su keliais šimtais nuolatinių gyventojų, pagarsėjusi čia įkurtu institutu suaugusiems šviesti. Į jį vasaros atostogomis suvažiuoja tūkstančiai norinčiųjų mokytis. Šis liaudies švietimo centras, vad. Ch. Institution, įsteigtas 1874 kaip metodistų biblininkų mokykla, vėliau išplėstas į pasaulinius mokslus ir aprėpia ligi 100 atskirų mokslo šakų, sujungtų į 4 fakultetus. Kiekvieną vasarą kursai trunka du mėnesius (VII—VIII), o juose negalintieji dalyvauti gali gauti namo siunčiamas paskaitas. Be to, čia viešoms paskaitoms kviečiami mokslininkai, visuomenininkai, politikai, kultūrininkai. Veikia teatras, dramos studija, muzikos mokykla ir orkestras. Per sezoną jis duoda 30 koncertų. Už akių mokymo skyrius, vadinamas Ch. Literary and Scientific Circle (C. L. S. C.), neturi gamtos, medicinos ir matematikos dalykų. Kursas išeinamas per 4 metus. Kartą per savaitę studijuojantieji susirenka į savo apylinkės grupės diskusijas, paskirto vadovo vadovaujamai. Ligi 1950 šį skyrių baigė per 80.000 asmenų. Ch. Institution įkurta prie Ch. ežero, apima 350 akrų plotą su 85 pastatais, iš kurių žymiausi yra amfiteatras (6000 vietų), Hall of Philosophy, Norton Memorial Hall (1400 vietų), biblioteka, konferencijų salė, kino teatras.

Chautemps Camille (g. 1885) prancūzų politikas, radikalsocialistų partijos veikėjas. Daug atvejų ministeris ir ministeris pirmininkas. Gyvena JAV. Už dalyvavimą Pétaino kabinete už akių buvo nuteistas 5 metams kalėjimo.

Chaux-de-Fonds, La vakarų Šveicarijos Neuchâtelio kantono miestas Juros kalnų slėnyje, 990 m nuo jūros lygio; 31.000 gyventojų (1950). Nuo 1705 laikrodžių ir precizinių mokslo priemonių pramonė, laikrodininkų mokykla.

Chavannes 1) Édouard (1865—1918) prancūzų orientalistas. Dirbo prancūzų atstovybėje Pekinge. 1893—1915 Collège de France profesorius. Sinologijos grindėjas. Išsp. Mémoires historiques de Sema Tsien 1895—1905, Mission archéologique dans la Chine septentrionale 1913—1915.

2) Ch. Puvis ž. Puvis de Chavannes.

Chavez Carlos (g. 1899) kompozitorius ir dirigentas. 1928 įsteigė Meksikos simfoninį orkestrą. Parašė Simfonia India, Sinfonia de Antigona ir baletą H. P.

Chazan 1) žydų bendruomenės kantorius; 2) karaimų bendruomenės dvasios ganytojas.

Chazarai, hazarai, chazirai, šiaurės Kaukaze iškilusi tautelė, paplitusi nuo Volgos žemupio ligi Azovo jūros ir šiaurėje ligi Volgos ir Dono darytos sąsmaukos. Kilmės jie buvo hunų, bulgarų, vengrų, gotų, slavų mišinys.

Ch. laikė Dono—Doneco ir Volgos upėmis ėjusius svarbius prekybos kelius, kuriais Skandinavijos pirkliai vyko į arabų ir Bizantijos kraštus. Iš prekybos pralobę, Ch. tapo sėsliais, įsikūrė miestų, kurių žymiausieji buvo Samandar netoli Tereko upės ir Itol prie Astrachanės. Jų miestai buvo prekybos centrai, kuriuose kūrėsi graikų, arabų ir žydų pirkliai. Ch. turėjo ryšių ir su kultūringais kraštais, su kuriais jie galėjo ir tiesiog bendrauti per Kaukazą ir Krymą. Visų pirmą Ch. susidūrė su Užkaukazę valdžiusiais persais. Kai VII a. arabai sugriovė persų valstybę, jie virto Ch. kaimynais ir priešais. Kovos su arabais artino Ch. prie bizantiečių, ir jųjų sąjunga kartais būdavo sutvirtinama Bi-

zantijos imperatorių ir Chagano valstybės šeimų narių vedybomis.

Kartu su pirkliais arabais, žydais ir bizantiečiais į Ch. kraštą smelkėsi ir jų tikybos. Misijų darbe pirmavo Bizantija ir jos misionoriai Kirilas ir Metodijus (būsimieji slavų apaštalai) 861 atsilankė į Samandrą, bet jų misija nepavyko, ir 862—866 čia paplito žydų tikėjimas.

Ch. valstybė laikėsi ligi Kijevo iškilimo, ir 968—969 Kijevo valdovas Sviatoslavas galutinai Ch. nukariavo.

M. B. Artamonov Očerki drevneišej istorii chazar 1936.

Chazer (hebr. vhazir) žydiškai kiauliena, kiaulė.

Cheb, vok. Eger; 1) Bavarijos ir Čekijos upė, Elbės kairysis intakas; 270 ilgio.

2) Čekoslovakijos miestas Sudetų krašte, 32.300 gyventojų (1945). Fridriko Barbarosos pilis, XIII a. bažnyčia, meno galerija, teatras. Keramikos, žemės ūkio mašinų, alaus, audinių pramonė. Nuo 1000 Vokietijos, 1919—1938 Čekoslovakijos, 1938—1945 Vokietijos, nuo 1945 Čekoslovakijos.

Chebrah (hebr.) draugija, brolija; draugavimas, broliavimasis. Ch. vardu iš seno žydų liaudyje yra religinės labdaros korporacijos, kurių labiausiai išplitusi ir veikliausia laidojimo arba šventoji draugija.

Chederis (hebr. cheder — kambarys) chederim — žydų tautinė tikybinė pradžios mokykla, kurios pradžia siekia senosios žydų valstybės laikus. Ch. buvo 3 laipsnių: skaitymo, biblijos ir talmudo. Ch. mokytojas vad. melamedu. Neturtingiems vaikams visuomenė steigdavo nemokamus Ch. Talmud Toras. Dabar Ch. vietoje įsigali pasaulinė pradžios mokykla.

A. Charitas Chederis (Žydų pradžios mokykla) 1934.

Chediv 1867—1914 XII 9 oficialus Egipto vicekaraliaus titulas.

Chef — šefas, galva, vadovas, viršininkas, pirmininkas.

Chef d'oeuvre (pr.) — šedevras, tobulas kūrinys.

Cheyenne JAV Wyomingo valstybės administracinis centras; 32.000 gyventojų (1950). Miestas įkurtas 1867. Apylinkėje dideli gyvulių ūkiai ir akmens anglies, geležies rūdos kasyklos, naftos versmės. Mėsos konservų, sporto ir medžioklės reikmenų pramonė.

Cheyney Edward Potts (1861—1947) JAV istorikas. Pennsylvanijos universitete ligi 1934 dėstė Europos istoriją. Išsp. Social and Industrial History of England 1901, European Background of American History 1904, A History of England 1914—1926, Freedom of Inquiry and Expression 1938.

Cheirotonija (gr.) 1) apskritai: balsavimas, rinkimai senovės graikų liaudies susirinkimuose rankos pakėlimu;

2) liturgijoje rankos uždėjimas, suteikiant šventimus. Todėl ir patys šventimai taip vadinami.

Chelčicky Peter (1390—1460) čekų rašytojas husitas, rašęs 1433—1443 religiškai filosofinius raštus. Svarbesnieji Ch. veikalai: Postilla 1435 (naujas leidimas Petrapilyje 1893, Sit very 1455, Replika proti Janovy z Rokycan 1436, Replika proti Mikolaši Biscupovi Taborskemu 1439, Reč o zakladu zakonuv lidskich 1442. Jis sakė biblija esant vieninteli tikėjimo šaltini, atmesdavo bažnytinį autoritetą, pasmerkdavo karus, mirties bausmę ir betkokią valdžią, karo tarnybą ir luomų skirtumus. Savo visuomenines teorijas jis grindžia idėja Corpus Christi mysticum ir reikalauja organiško solidarumu paremto visuomenės pertvarkymo. Ch. mokslo šalininkai 1453 subūrė religinę broliją (Ch. brolius), iš kurios atsirado čekų broliai, taboritų priešininkai. Rusų rašytojo L. Tolstojaus pažiūros daug kuo atitiko Ch. pažiūras.

C. Vogl P. Ch. Ein Prophet an der Wende der Zeit 1926; *E. Peschke* Die Theologie der Böhmischen Brüder in ihrer Frühzeit 1935—1940.

Cheleden Charles I. (Čeledinas Kazimieras), bankininkas, advokatas (g. 1899 II 17 Philadelphijoje, Pa.). 1921 Pensylvanijos universitete gavo mechanikos inžinieriaus B. S. laipsnį, 1934 įsigijo advokato teises. Nuo 1917 pradėjo dirbti Pirmojoje Lietuvių Statybos ir Paskolos Bendrovėje (dabar Liberty Federal Savings and Loan Association, Philadelphia, Pa.). Būdamas ilgamečiu prezidentu iš mažos bendrovės išugdė didelę finansinę įstaigą, kurios kapitalas 1954 siekia 15 milionų dolerių. Be bankininko darbo, aktyviai dalyvauja lietuvių visuomeniniame gyvenime (ilgametis SLA, ALT, BALF sk. pirmininkas ir lietuviškų reikalų rėmėjas. Be to, C. yra Tarptautinio Instituto direktorių taryboje ir Broad Street Trust Co. direktorius.

Ch. J. Cheleden

Chelicerata (Arachnomorpha) nariuotakojų klasė, kuriai priklauso vandenyje ir sausumoje gyvenanti gyvių grupė. Daugeliu atvejų panašūs į vėžius, o iš dalies ir į voragyvius. Merostomata išmirusi arba išmirštanti grupė. Gigantostraca išmiręs būrys. Limulus genties rūšys gyvena šiltose jūrose netoli pakraščių.

Chelidonium ž. Ugniažolė.

Chelydra Chelidridae šeimos vėžliai, gyvenantieji vandenyje. Galva gali būti visiškai įtraukta po šarvu. Žinomos keturios rūšys, kurių 3 Amerikoje ir viena N. Gvinėjoje. Užauga daugiau kaip 1 m ilgio ir 20 kg svorio. Ch. naikina antis, žąsis ir kt. didelius vandens paukščius ir grobia dideles žuvis. Smiltinguose krantuose patelės iškasa duobutes ir jose deda karvelio didumo kiaušinius.

Chelydra serpentina

Chelif, Sheliff, svarbiausioji Alžiro upė, apie 700 km ilgio. Išteka iš Džebel Amour kalnų ir, prasimušusi pro Atlaso kalnyną, ties Mostaganemu įteka į Viduržemio jūrą. Keliose vietose patvenkta, kur vanduo imamas laukams drėkinti. Žiemą vandeninga, vasarą išsenka.

Cheliferis Arachnoidea klasės Pseudoscorpiones būrio gentis, vad. knygų skorpionu. Nedidelis ligi 5 mm ilgio. Gyvena tamsiose vietose: samanose, po medžių žieve, medinių namų plyšiuose, ypač archyvuose tarp popierių ir bibliotekose tarp mažai vartojamų knygų. Minta smulkiais vabzdžiais.

Chelys senovės graikų lyra, daryta iš vėžlio kiauto ar medžio, lenkto panašiai į vėžlio kiautą. Ch. kilęs Egipte, iš kur paplito Balkanuose ir Aigėjo jūros salose.

Chelléen senojo akmens amžiaus kultūros tarpinis laikotarpis (paprastai vadinamas Abevillien), gavęs vardą nuo vietovės Chelles (Seine-et-Marne departamente Prancūzijoje), kur surasta svarbių paleolito radinių.

Chelm rytų Lenkijos miestas prie Bugo intako Uherkos. 23.400 gyventojų (1946). XIII a. atskiros kunigaikštijos sostinė.

Chelmiński Jan (1851—1925) lenkų tapytojas. Kurį laiką gyveno Amerikoje, vėliau įsikūrė Anglijoje, prieš mirtį vėl išsikėlė New Yorkan. Žymesni paveikslai: Napoleonas grįžta iš Maskvos, Napoleonas keliasi per Nerį. Vienas geriausiųjų kariuomenės aprangos žinovų. Paryžiuje leido L'armée polonaise du Douché de Varsovie.

Chelmo ž. Kulmas

Chelmoński Jósef (1850—1914) lenkų tapytojas. 1875—1884 gyveno Paryžiuje, kur ėmė garsėti savo peizažais ir žanriniais kūriniais. 1890 grįžo Lenkijon. Savo kūriniams temas imdavo iš Lenkijos gamtos, lenkų dvarelių ir kaimų gyvenimo. Geriausi jo kūriniai: Audra, Ketveriukė, Bobų vasara, Sukilėliai prie smuklės, Gandrai.

Chelone Scorphulariaceae šeimos augalų gentis iš Š. Amerikos. Ch. barbata Cav. ligi 1 m augščio.

Chelonia ž. Vėžliai.

Chelsea 1) šiaurės Bostono (JAV) priemiestis; 39.000 gyventojų (1950). Ch. yra pusiasalyje tarp Chelsea Creek ir Mystic upių. Šiaurėje jungiasi su Everett miestu. Su Charlestownu sujungtas tiltu per Mystic upę, o su Bostonu — keltu ir geležinkeliu. Litografijos, žuvų konservų, batų, baldų, dažų, chemikalų, gumos pramonė, pramoninių liekanų, atmatų ir sudėvėtų daiktų prekybos centras. Įkurtas 1624 ir ligi 1739 priklausė Bostonui.

2) Londono (Anglijoje) pietvakarių dalis; 51.000 gyventojų (1950). 1745—1784 čia veikė garsios porcelano dirbtuvės.

Cheltenham pietų Anglijos Gloucesterio grafijos kurortas Chelt upės klonyje; turi 63.000 gyventojų (1952). 1716 aptiktos mineralinės sieros-magnezijos versmės padėjo pagrindą išaugti Ch. kaip pirmaeiliam Anglijos kurortui. Dvi kolegijos, mokytojų institutas, kelios senos bažnyčios.

Chemija. Istorija. Žodžio Ch. kilmė visai aiški nėra. Gal jis turi ryšį su žodžiu „hemi" — juodas, tamsus, vartojamu egiptiečių raštuose IV a. pr. Kr. Kiti Ch. vardą veda iš graikų žodžio „chymos" — skystimas. Įvairiais laikais Ch. istorija skirstoma šiais laikotarpiais: senovės nuo seniausiųjų laikų ligi IV a. po Kr.; alchemijos laikotarpis (nuo IV a. po Kr. ligi XVI a.); jatrochemijos laikotarpis (XVI — XVII a.); flogistono teorijos laikotarpis (1700–1774); Lavoisier laikotarpis (1774—1828); organinės Ch. raidos laikotarpis (1828—1886); fizinės Ch. plėtojimosi laikotarpis ir naujųjų laikų Ch. nuo 1886 ligi šių dienų. Senovėje egiptiečiai pasižymėjo Ch. žinių gausumu. Egipte augštumas buvo pasiekusi metalurgija, stiklo gamyba, dirbtinių brangiųjų akmenų dirbimas, natūraliųjų dažų gamyba ir vartojimas (indigo, alizarino, purpuro) audiniams dažyti. Be to, egiptiečiai mokėjo gaminti ir vartoti daugybę nuodingųjų gydomųjų ir konservuojamųjų medžiagų. Ten buvo išplėtotas menas žmonių ir gyvulių lavonams balzamuoti. Egiptiečių Ch. žinias paveldėjo graikai ir romėnai. Graikai parodė daug didesnių sugebėjimų teorijoje, nepralenkdami savo mokytojų, vartodami praktines Ch. žinias. Dabar Ch. moksle teorija ir praktika viena kitą papildo, bet anais laikais tai buvo skirtingi dalykai. Graikų filosofai yra sukūrę nuostabių teorijų, kurios buvo ne patyrimo vaisius, bet grynai filosofinių spekuliacijų padarinys. Graikų filosofai pirmieji pareiškė mintį, kad nepaprasto įvairumo regimasis pasaulis esąs sudarytas iš nedidelio skaičiaus pagrindinių medžiagų-elementų. Thales iš Mileto (640—550 pr. Kr.) tokia pagrindine medžiaga (elementu) laikė vandenį, kiti — žemę, orą ar ugnį. Vaizduotasi, kad šių elementų, reiškiančių tam tikrus

kokybinius savumus, mišiniai daro įvairias medžiagas. Iš medžiagos šiokio ar kitokio elemento atėmimas yra susijęs su pagrindinės medžiagos pakitimu. Graikų filosofai sukūrė ir atominę teoriją. Leukipas ir Demokritas V a. pr. Kr. reiškė medžiagos dalomumo ribos pažiūrą. Pasak jų, kiekviena medžiaga negali būti neribotai dalinama. Mažiausią, jokiomis priemonėmis daugiau nebepriveikiamą dalinti medžiagos dalelę jie pavadino atomu. Atomai esą skirtingi savo dydžiu, svoriu, forma ir padėtimi ir visuomet esą pirmykščio judesio būklėje. Iš atomų esanti sudaryta betkuri medžiaga, kurios įvairumui nenumatoma jokių ribų. Tai buvo pradžia atominės teorijos, kuri beveik po pustrečio tūkstančio metų pasidarė svarbiausia Ch. tyrinėjimų atrama. Romėnų imperijai besiplečiant, graikai prarado savo politinę nepriklausomybę. Romėnai pateko graikų kultūros įtakon. Ch. srityje jie paveldėjo graikų sukurtas pažiūras, bet patys nieko naujo neįnešė. Grynai praktinio pobūdžio patyrimas vyravo ir romėnų viešpatavimo laikais: pagausėjo žinių apie kaikurių metalų bei naudingų mineralų gavimą ir vartojimą, pvz. potašo, druskos, alūno, vario, sieros.

IV a. po Kr. Ch. gauna būdingą kryptį. Ligi tol chemikų darbe jokios ryškios darbo linijos nebuvo, be kasdieninių reikalavimų tenkinimo. Pirmaeiliu ir svarbiausiu Ch. operacijų tikslu pasidarė jieškojimas būdų paprastiesiems metalams paversti tauriaisiais. Tas uždavinys atrodė išsprendžiamas pagal graikų išminčių samprotavimus. Nuo to laiko prasideda alchemijos laikotarpis. Jei alchemijos laikotarpiu Ch. tyrinėjo daugiausia dvasininkai (dažniausiai vienuoliai) ir gydytojai, tai, reformacijai prasidėjus, dvasininkai įsitraukė į religinių kovų sūkurį, ir Ch. tyrinėjimų srityje ėmė vyrauti gydytojai. Jie buvo labiau suinteresuoti Ch. žinias vartoti gydymo tikslams. Ch. gauna visiškai realią praktinio vartojimo kryptį. Tai jatrochemijos laikotarpis. Leukipas (1493—1541) laikomas jatrochemijos kūrėju. Be to, tuo laikotarpiu pasižymėjo Andrėjas Libavijus, Johannes Baptistus van Helmont, Franz de le Boe Sylvius, Otto Tachenijus, Teofrastas Paracelsas.

XVII a. Ch. pradeda virsti tikruoju Ch. mokslu. Robert Boyle (1627—1691) buvo jos pirmasis atstovas. Jis iškėlė grynai mokslinio tyrinėjimo svarbumą. Eilė mokslininkų Ch. pastumia: J. Black, H. Cavendish, C. W. Scheele, J. Priestley, J. Kunkel, N. Lemery. Šiuo metu pakito pažiūra į elementą. Buvo aptikta ir ištirta eilė naujų junginių ir elementų: fosforas, deguonis, vandenilis, chloras ir kt. Naujas Ch. laikotarpis pasižymėjo ir įdomiomis teorijomis.

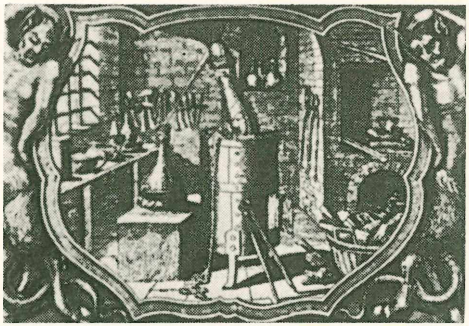

1663 cheminė laboratorija

Becher (1682) pareiškė nuomonę, kad degiųjų medžiagų sudėtyje esą tam tikros degios žemės (terra pinguis). G. E. Stahl (1702) sukūrė flogistono teoriją, kuria buvo aiškinami degimo procesai. Lavoisier (1743—1794) į Ch. mokslą įvedė kiekybinį metodą. Išaiškinęs svorio metodu degimo pracesų tikrąją esmę, jis sugriovė flogistono teoriją. Nustatęs eksperimentais medžiagos tvarumo dėsnį, tuo būdu jis padėjo tvirtą pagrindą Ch. reakcijoms kiekybiškai tirti, buvo nustatytas junginių sudėties pastovumas, kartotinių santykių dėsnis. Gautieji eksperimentiniai duomenys rado savo išraišką atominėje teorijoje (Dalton) ir Avogadro hipotezėje. Naujais metodais buvo surasta daugybė naujų junginių ir aptikta naujų elementų. Ta prasme labai dideli nuopelnai Berzelijaus, Devy, Gay-Lussaco. Vėliau Kirchhoffo ir Bunseno aptiktasis spektrų analizės metodas (1859) ir Lotharo Meyero ir D. Mendelejevo aptiktoji periodinė Ch. elementų sistema turėjo daug reikšmės neorganinės Ch. plėtrai.

XIX a. pradžioje pagyvėjo susidomėjimas organiniais junginiais. Buvo nustatyta daugelio augalinių ir gyvulinių junginių sudėtis. Vėliau buvo bandoma dirbtiniu būdu jie susintezinti, bet pastangos nedavė teigiamų rezultatų. Nesisekimai buvo aiškinami tuo, kad šitokios rūšies medžiagos atsirandančios gyvuose organizmuose, paslaptingoms gyvybės jėgoms (vis vitalis) veikiant, ir todėl buvo manoma, kad organinių junginių laboratoriniu būdu nė negalima pagaminti. 1828 F. Woehleriui pavyko sintezės būdu pagaminti charakteringas gyvulių organizmų disasimiliacijos produktas — šlapalas. Po to daug tos rūšies sintezių, pagamintų Liebigo, Chevreulio, Dumo, Mitscherlicho, Bertheloto. Tuo būdu buvo nustatyta, kad principinio skirtumo tarp organinių ir neorganinių junginių nėra. Beveik ligi 1886 buvo padaryta nepaprastai didelė pažanga organinių junginių tyrimo srityje. Susirinkus dideliam kiekiui grynai empirinės medžiagos, teko jieškoti

teorinio pagrindo pastebėtiems reiškiniams aiškinti ir jiems sisteminti. Ch. į pagalbą ateina fizika. Guldberg ir Waage (1867) aptinka masių veikimo dėsnį, kuris vėliau susilaukė visuotinio pritarimo ir gavo nepaprastai daug reikšmės Ch. pusiausvyrai nustatyti ir Ch. giminumui susekti.

Gerų rezultatų davė termodinamikos taikymas Ch. Didelės reikšmės turėjo Gibbso fazių taisyklės aptikimas, osmotinio metodo suradimas molekuliniam junginio svoriui nustatyti, Arenijaus elektrolitinės disociacijos teorija, Ostwaldo atskiedimo dėsnis, Wernerio kompleksinių junginių teorija — susikuria nauja mokslo šaka, fizinė Ch., kuri nepaprastai greitai plėtojasi ir stoja tarpinėn padėtin tarp Ch. ir fizikos. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje žymiai pakito pažiūros į medžiagos esmę. Radioaktyvumo aptikimas (Becquerel 1896) ir radioaktyviųjų elementų (radis ir kt.) suradimas (S. ir P. Curie, Hahno, Debierne ir kt. darbai) nebebuvo suderinami su nusistojusia pažiūra elementų sąvokai. Susekimas, kad radioaktyvieji elementai spinduliuodami savaime skyla (Rutheford ir Soddy) ir kad radioaktyviųjų medžiagų spindulių poveikiu galima neradioaktyvieji elementai, pvz. azotas, suskaldyti, vertė susidomėti paties atomo struktūra. Tyrinėtojų pastangomis (ypač Ruthefordo, Lenardo, Bohro, Moseley'o ir kt.) nustatyta elektrinė atomo struktūra. Su roentgeno spektrų pagalba buvo susektas atomų susigrupavimas molekuloje ir pačių molekulų struktūra. Pastaruoju laiku atomo ir molekulos struktūros tyrimas fizinėje Ch. yra centrinėje vietoje. Tie darbai iš pagrindų keičia nusistojusią pažiūrą į medžiagą ir jos savumus.

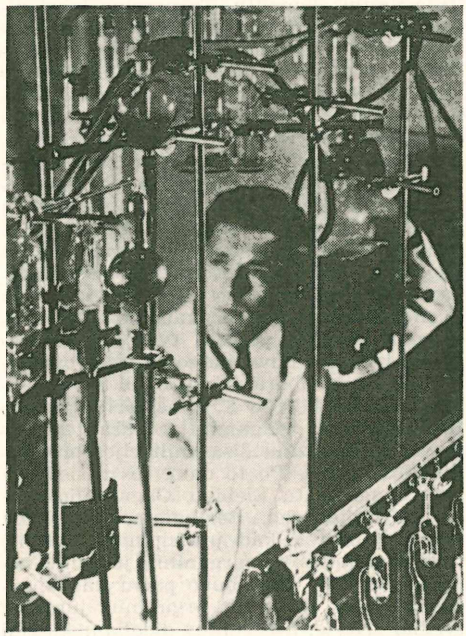

Moderniųjų laikų cheminė laboratorija

Chemija yra tiksli gamtamokslio šaka, tyrusi materijos savybes bei kitimus, turi daug bendrų klausimų su fizika, ir dėl to kartais pasidaro nelengva atskirti jų sąlyčio sritis. Ch. studijų svorio centrą daro sąvoka cheminės medžiagos, susijusios ne tiek su forma (pavidalu) ir judesiu, kiek su tam tikromis būdingomis ir nekintamomis savybėmis.

Ch. uždavinys yra tyrinėti materijos sudėtį, sudėtingą medžiagą suskaidyti į žinomas sudedamąsias dalis (analizė), arba ją pagaminti iš paprastesnių, jau žinomų medžiagų (sintezė) ir bendrai ištirti medžiagos kitimus. Ji skirstoma į grynąją ir taikomąją Ch.

Grynoji Ch. savo ruožtu vėl gali būti įvairiais atžvilgiais skirstoma į neorganinę Ch., apimančią visus cheminius elementus, išskyrus anglį, ir organinę Ch., arba anglies junginių Ch. Svarbų vaidmenį turi bendroji, arba teorinė Ch., drauge su fizine Ch. Jų tikslas surasti bendriausių cheminių vyksmų dėsnius bei sukurti teorijas, tuos dėsnius susiejančias bei aiškinančias. Be to, fizinė Ch. dar tiria fizinius elementų procesų reiškinius, — atseit, cheminių reakcijų sąlytį su elektra, magnetizmu, šviesa, šilima. Tuos reiškinius dar kruopščiau nagrinėja specialiosios fizinės Ch. šakos — elektrochemija, magnetochemija, fotochemija, termochemija.

Kristalų Ch. tiria kristalų struktūrą ir apskritai cheminę medžiagos prigimtį. Sintetinė, arba preparatyvioji, Ch. nurodo metodus bei būdus, kaip galima pagaminti komplikuotesnes medžiagas iš paprastesnių, arba net ir iš pačių cheminių elementų.

Taikomosios Ch. tikslai yra labiau praktiški. Biochemija nagrinėja biologinio tyrimo cheminius klausimus, o fiziologinė Ch. (kartais sutapatinama su biochemija) daugiau pačius procesus. Pramonės Ch. (industrinė Ch.) ir cheminė technologija aprašo įvairių produktų bei chemikalų gamybą pramoniniu mastu. Odų išdirbimo Ch., tekstilinė Ch., maisto produktų Ch., dažų Ch., — tai vis taikomosios Ch. šakos. Minėtinos žemės ūkio, arba agronominė, Ch., geochemija, astrochemija ir kt. Farmacinė Ch. yra Ch. sritis, besirūpinanti vaistų gamyba, jų tikrinimu ir sudėtimi.

M. Delacre Histoire de la chimie 1920; *F. J. Moore* A History of Chemistry 1939; *G. Testi* Storia della Chimica 1940; *P. Walden* Geschichte der Chemie 5 leid. 1950.

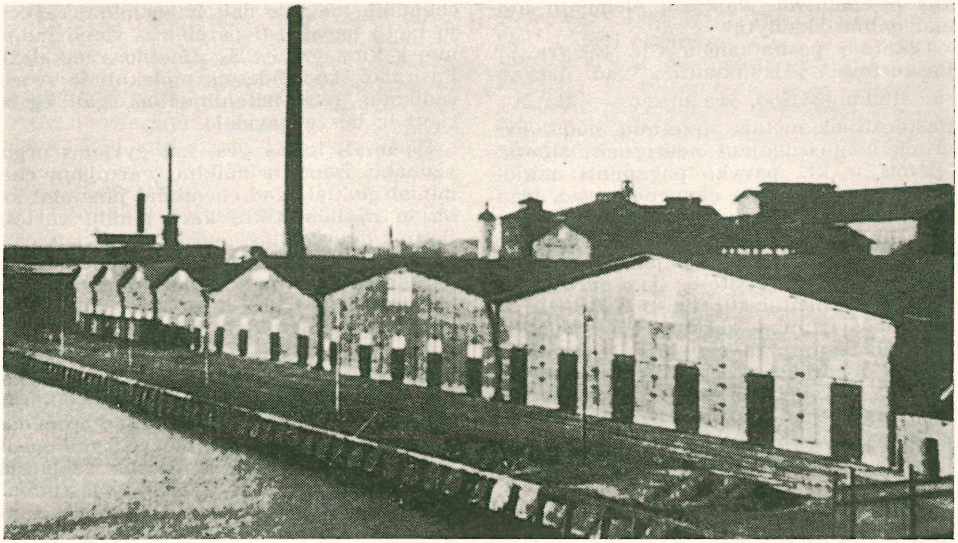

Cheminių produktų fabrikas (Union) Klaipėdoje

Chemikalai — cheminiai preparatai, — aplamai imant, visos medžiagos ir produktai, gaminami cheminės technologijos metodais, dažniausiai cheminėse dirbtuvėse (fabrikuose), pvz. sieros rūgštis, soda, dirbtinės trąšos, vaistai.

Chemikas vaistininkas – farmacijos laipsnis, Lietuvoje buvęs duodamas VDU medicinos fakulteto farmacijos skyriuje farmacijos kandidatams, išlaikiusiems valstybinius egzaminus ir atlikusiems diplominį darbą. Šis laipsnis Lietuvoje buvo pirmą kartą skirtas 1925 VI 19 10 pirmiesiems farmacijos skyrių baigusiems (7 vyrams ir 3 moterims). Ch. V. laipsnis prilygsta amerikiečių Master in Pharmacy ir anglų Pharmaceutical Chemist laipsniams. Lietuvos Ch. V. buvo susiorganizavę Chemikų-vaistininkų draugiją — savo profesinę organizaciją, kuri veikė ligi bolševikų okupacijos. Paskutinis draugijos pirmininkas buvo A. Gabrėnas, vicepirmininkas chemikas vaistininkas S. Kairys.

Chemiliuminiscencija — šaltos šviesos išsispinduliavimas cheminio proceso metu. Cheminės reakcijos metu atsirandanti energija šiuo atveju gali pereiti tiesiai į šviesos energiją, pvz. fosforui lėtai oksiduojantis.

Cheminė analizė ž. Analizinė chemija (I t. 157 psl.).

Cheminė fizika ž. Fizinė chemija.

Cheminė jungtis atomų laikymasis cheminiame junginyje. Ch. J. šaltinis yra atomo branduolį supančios elektronų orbitos. Nuo elektronų pasiskirstymo simetrijos laipsnio (ypač orinėje orbitoje) pareina įvairios jungčių rūšys ir maksimalusis skaičius kito elemento atomų, galinčių prisijungti (ž. Valentingumas). Ch. J. rūšys— poliarinė arba heteropoliarinė, pvz. druskose, kaip NaCl, kur natrio jonas „pritraukia" chloro joną, nepoliarinė, arba homopoliarinė — metalinė jungtis.

Cheminė kinetika — cheminė dinamika cheminių reakcijų greičio mokslas. Kad cheminė reakcija vyktų, reikalinga cheminė trauka, cheminis afinitetas, arba, kaip seniau sakydavo, „cheminis giminingumas" tarp reakcijoje dalyvaujančių medžiagų. Tačiau cheminės traukos buvimas dar nenusako reakcijos greičio. Jis pareina nuo medžiagos koncentracijos. Prieš reaguojant, medžiaga turi būti veiklios būklės. Katalizatoriai pagreitina cheminę reakciją, dažniausiai sumažindami vad. „aktyvinimo šilimą".

Cheminė nomenklatūra — vardų rinkinys cheminiams junginiams.

Cheminės reakcijos — kiekvienas vyksmas tarp cheminių junginių ar cheminių elementų. Dėl to vyksmo atsiranda nauja medžiaga. Ch. R. yra susijusios su (elektronų išsikeitimu) išorinių elektroninių orbitų pasikeitimu tarp reaguojančiųjų atomų. Tos paprastosios Ch. R. skiriasi nuo branduolio reakcijų, kurių energijos apyvarta yra milionus kartų didesnė už paprastą Ch. R.

Cheminiai elementai — medžiaga, kurios cheminėmis priemonėmis negalima suskaldyti į paprastesnes. Mažiausioji Ch. E. dalelė vadinama atomu (gr. — neskaldomas, nedalinamas). Tačiau energingomis fizinė-

mis priemonėmis kaikurių elementų atomai galimi skaldyti.

Gamtoje pasitaikančių Ch. E. yra 92. Paskutinysis ir sunkiausias, vad. didžiausio atominiosvorio, yra uranas — U^{328}_{92}. Pastaraisiais metais sintetiniu būdu, pvz. uraną bombarduojant neutronais, alfa-dalelėmis ir kt., pavyko pagaminti naujus, sunkesnius už uraną elementus, vad. transuranus. Tai dabar turime jau 98 elementus. Šis skaičius tikimasi pakelti ligi 103. Elementai NN 99 ir 100 jau „pagaminti" Californijos universitete, bet dar neturi vardų. Elementai 101 ligi 103, jei tik jie būtų, bus trumpo amžiaus, nepastovūs.

72 elementai yra metalai. Jie yra kieta žibanti medžiaga, išskyrus gyvsidabrį, kuris yra skystas. Likusieji yra nemetalai, vad. metaloidai, nežibą, beveik neleidžią elektros. Jie yra arba kieti, arba dujos. Tik bromas paprastoje temperatūroje yra skystas.

Žemės plutoje Ch. elementai yra pasiskirstę nevienodu kiekiu: 50% turi deguonis, 25% — silicis, 7,5% — aliuminis, 4,1% — geležis, 3,2% — kalcis, 2,3% — natris, magnis ir kalis, 1% — vandenilis, o visi kiti tesudaro 1% žemės plutos paviršiaus.

Kaikurie Ch. E. yra sudėti iš įvairaus atominių svorio dalių, iš vad. izotopų. Tai yra tokie elementai, kurie turi vienodas elektronų orbitas, bet skirtingą masę.

Ch. E. atsiradimas. Prieš kokius 4 milionus metų visa pasaulio medžiaga buvo sukondensuota labai mažoje erdvėje ir per labai trumpą laiką buvo realizuotos visos sąlygos Ch. E. atsirasti. Tai patvirtina metodai visatos amžiui nustatyti, spiraliųjų ūkų išsiplėtimo judesiai. švino izotopų reliatyvaus pasitaikymo tyrimai bei Ch. E. amžiaus nustatymo metodai.

Ch. E. atsirado, visatai (kosmui) staiga pereinant iš nepastoviosios būsenos į dar dabar tebetrunkančią pusiausvyros būklę, iš vad. „pirmykštės plazmos", sudėtos iš protonų, neutronų ir elektronų. Protonai ir neutronai susijungė, darydami didesnių atomų branduolius. Ir kai temperatūra krito žemiau vieno miliardo laipsnių, medžiagos (dabartine prasme) kūryba pasibaigė.

Šitą Ch. E., taigi ir dabartinės medžiagos, kūrimo teoriją patvirtina teorinės fizikos ir termodinamikos skaičiavimai, ypač elementų pasitaikymo dažnumas bei izotopų buvimas gamtoje. Ž. Atomas (I t. 359 psl.), Atominių svorių lentelė (I t. 364 psl.).

Cheminiai junginiai — medžiagos susidariusios iš cheminių elementų tam tikrais svorio santykiais. Tuo Ch. J. skiria nuo mišinių, tirpalų ir lydinių.

Cheminiai radikalai atomų grupės, ir nebūdamos savarankiškos molekulos, daro cheminio junginio dalį ir cheminių reakcijų metu nepakeisti pareina iš vieno junginio į kitą, pvz. CH_3 (metilo radikalas). Pasitaiko, kad didesnio molekulinio svorio radikalai, pvz. trifenilmetilas, gali egzistuoti ir laisvo pavidalo.

Cheminis karas yra, kai gyviems organizmams žaloti ir naikinti vartojami cheminiai ginklai. Kad cheminiai junginiai arba jų mišiniai tiktų karo ginklu vartoti, jie turi būti veiklūs, mažų kiekių, patvarūs, kad oro, drėgmės ir šviesos veikiami, jie nenustotų savo naikinamųjų savybių. Tokių medžiagų garai turi būti sunkesni už orą, kad ilgiau terene laikytųsi.

I pas. kare vartotos cheminės medžiagos pagal fiziologinį veikimą buvo skirstomos į: 1) ašaras varančias, labiausiai veikusias akis (bromo acetonas, ksililio bromidas, bromo benzilio cianidas, chloro acetofonas), 2) čiaudyti verčiančias, kurios labiausiai veikė nosies ir gerklės gleivinę odą (difenilio arseno chloridas, difenilio arseno cianidas), 3) dusinančias arba troškinančias, žalojusias labiausiai plaučius (chloras, fosgenas, difosgenas, chloropikrinas), 4) pūsles dariusias, veikusias visą žmogaus kūno paviršių ir lengvai prasiskverbiančias per drabužius (dichloro etilio sulfidas arba iperitas, chloro vinilio arseno dichloridas arba levizitas), 5) nuodijančias, kurios didesnės koncentracijos akivaizdžiai organizmo nesužalodamos, jį žudydavo (ciano vandenilis, anglies viendeginis).

Nuodingos medžiagos būdavo paskleidžiamos terene ar ore įvairiais būdais. Nuodingųjų dujų ar miglų banga buvo sudaroma, suskystintus dujinius junginius pavėju iššvirkščiant iš balionų ar iš minosvydžių paleistų minų, kurių kevalai pripildyti suskystintų dujų. Skysti lakūs junginiai buvo paskleidžiami cheminių sviedinių, cheminių bombų ar tiesiog iš lėktuvų padaromas nuodingų medžiagų lietus. Kietos nuodingos medžiagos paskleidžiamos degamaisiais užtaisais (žvakėmis) ar sviediniais ir minomis. Karščio ar sprogimo įtakoje jos paverčiamos smulkiausiomis nuodingomis dulkelėmis ar lašeliais.

Cheminiu ginklu laikomos ir įvairių rūšių kare vartojamos padegamosios ir dūminės medžiagos, paskleidžiamos tokiomis pat priemonėmis, kaip ir nuodingosios medžiagos. Taip pat ir radioaktyviosios dulkės. Šios gali būti mase paskleistos dabar kariuomenėse vartojamomis priemonėmis, ir jų veiksmingumas galėtų daug kartų viršyti jau vartotųjų medžiagų veiksmingumą.

I pas. kare, vien 1915—1918, cheminiais ginklais buvo sužalota 1.206.000 žmonių, iš jų 91.200 mirtinai.

1907 Haagos konvencija buvo uždraudusi chemines medžiagas vartoti karo ginklu, bet 1915 vokiečiai tą nutarimą sulaužė, ties Ipru pirmą kartą masiškai pavartoję chloro dujas kaip ginklą ir per 5 minutes nužudę 5000 sąjungininkų karių. Po I pas. karo nuodingųjų medžiagų vartojimas tarptautinių susitarimų buvo pasmerktas, bet 1938 italai, kariaudami su Abisinija, pavartojo iperitą.

II pas. kare abi kariaujančiosios pusės turėjo didelių veiksmingų cheminių medžiagų atsargų, kurias lengvai galėjo užfrontėje paleisti, bet, kadangi Anglijos ir Vokietijos gyventojų daugumas yra susibūręs miestuose, tai nė viena šalis neišdrįso nuodingųjų medžiagų vartoti.

Padegamosios medžiagos II pas. kare buvo labai vartojamos ir ypač Vokietijai padarė daug nuostolių. Padegamąsias medžiagas vartojo ir Korėjos kare.

Cheminis valymas yra „sausas valymas", nevartojant vandens: tevartojant organinius tirpintuvus, pvz. benziną, benzeną (arba „benzolą"), anglies tetrachloridą. Tuo būdu valomi jautrieji audiniai, pvz. marškiniai, drabužiai, skrybėlės. Į benziną dažnai įmaišomas amonio oleatas, t. y. amonio muilas, trientanolaminas. Valymą galima pastiprinti, truputėlį vandens pridedant. Benzinas tirpdo riebalines dėmes, sykiu pašalina ir prie riebalų prikibusias dulkes. Amonio muilo bei vandens priedas pašalina vandenyje tirpstančiuosius nešvarumus. Jodo dėmės galima išimti natrio triosulfatu, natrio bisulfatu arba ir amoniaku. Acetatinio dirbtinio šilko negalima valyti acetonu, nes pastarasis tuojau ištirpdo acetatinį šilką. Tačiau acetonas nekenkia nilonui ir rajonui.

Chemnitz Saksonijos miestas Rūdos kalnų klonyje, apie 550.000 gyventojų (1954). Ch. išaugo XII a. slavų gyvenamoje žemėje iš benediktinų vienuolyno, kuris čia veikė 1125—1546. 1618—1648 kare sunkiai nukentėjo, 1944—1945 per orinius puolimus sugriauta 45% visų trobesių. Po 1945 karo bolševikų okupuotas. Jau nuo viduramžių žymus audinių centras.

Chemotaksis ž. Taksis.

Chemoterapija apsauga nuo infekcinių ligų arba jų gydymas cheminėmis medžiagomis, kūne veikiančius ligų kėlėjus, ištirtose dozėse pačiam kūnui nekenksmingas, pvz. sulfonamidai, antibiotikai.

Chemotropizmas ž. Tropizmas.

Chemurgija vadinama nauja organinės chemijos technologijos tendencija, norinti suvartoti žemės ūkio liekanas ir žemės ūkio gaminių perteklių pramonės reikalams, arba žemės ūkio pajėgumo perteklių nukreipti į pramonei skirtųjų žaliavų auginimą. Ch. atsirado po I pas. karo, Ch. vardą davė 1919 W. J. Hale, kurio tikslas buvo gelbėti ūkininkus iš tuo metu juos ištikusios krizės. Per 1930—1932 ekonominę depresiją Ch. reikšmė dar labiau išryškėjo.

Iki šiol pagrindiniau tėra ištirtos žemės riešutų, kukurūzo ir sojos reikalas. Iš žemės riešutų gaminama daugiau kaip 300 įvairių dalykų. Iš kukurūzo, be šimtų kitų dalykų, gaminama maisto alyva, krakmolas ir dekstrozė maistui ir audeklų apretūrai, glutenas ir ceinas dirbtinio, į vilną panašaus, baltyminio pluošto (Vikara) gamybai ir pašarui; nuo krakmolo ir dekstrozės gamybos atliekančias nuovarvas rauginant tinkamai parinktomis mielėmis, gaunamas penicilinas ir daug kitų antibiotikų; iš kukurūzo pelų gaminamas furfuralis, kuris toliau perdirbamas į niloną, sintetines dervas, fungicidus, dažus. Iš sojos, be daugybės kitų dalykų, gaminami lyties hormonai, kortizona, alyva, baltymai. Iš sojos baltymų galima pagaminti į vilną panašų pluoštą. Sojos baltymų vartojimas, kaip priešgaisrinės priemonės: mišinys iš 6% sojos baltymų ir 94% vandens su 8—10 atmosferų slėgio, išpurkštus ant ugnies, smarkiai putoja, nuklodamas degančius daiktus 15—20 cm storio ištisiniu putų sluogsniu. Nuo oro izoliuota ugnis užgęsta. Ši priemonė II pas. kare buvo sėkmingai vartojama JAV karo laivyno.

Ch. kreipia dėmesį į medieną, kurios kasmet priauga apie 2 miliardus m^3. Tiktai 28% medienos tinka lentoms ar sijoms. Iš pušinių kelmų gaunama šimtai įvairių dalykų. Iš kelmų terpentino išskirtasis pinenas perdirbamas į kamforą. Kelmų kanifolis eina dažų, lakų, spaustuvinio rašalo, kvepalų, vaistų, insekticidų gamybai. Medžio atmatas hidrolizuojant mineralinėmis rūgštimis, o po to rauginant, iš kiekvienos tonos medienos gaunama 200—250 litrų pigaus etilo alkoholio, 5—6 litrai metilo alkoholio, 5—6 litrai furfuralio, 90 kg mielių (baltyminis pašaras) ir apie 300 kg lignimo; ligniną hidrinant dideliame slėgyje, gaunamas metilo alkoholis (apie 80 litrų iš kiekvienos tonos lignino) ir fenolai (120—130 kg iš tonos lignino), kurie toliau perdirbami į plastikus, tanidus, darylas, vaistus.

Ch. žemės ūkiui atskleidžia daug naujų progų, o pasauliniam ūkiui sutaupo kastinių žaliavų (metalų, anglies ir naftos), kurių ištekliai yra riboti ir negali būti periodiškai papildomi, kaip žemės ūkio gaminiai.

Chen Anser caerulescens, snieginė žąsis, žąsų rūšis, paplitusi Š. Amerikos vakarinėje dalyje. Traukimo metu ir žiemą užklysta į Europą. Snieginė žąsis balta su juodomis didelėmis plasnojamomis plunksnomis.

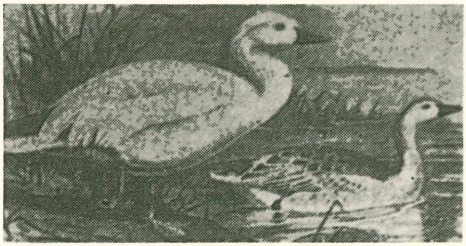

Chen hyperboreus

Chenab Indijos-Pakistano upė, apie 900 km ilgio. Teka per Kašmirą ir įteka į Indo intaką Sutlej. Iš jos užtvankų drėkinama apie 6 milionus ha laukų.

Chenavard Paul (1808—1895) prancūzų tapytojas Delacroix ir Ingreso mokinys. Svarbesnieji paveikslai Liudviko XVI teismas, Dieviškoji komedija, Tvanas, Atila prie Romos, Krikščionybė katakombose.

Chenevière Jacques (g. 1886) šveicarų rašytojas, rašęs fantastinius bei psichologinius romanus. Išsp. L'ile déserte 1918, Les Messagers inutiles 1926, Les captives 1943.

Chénier André Marie (1762 — 1794) didysis XVIII a. poetas lyrikas, kurio kūryba išvydo pasaulį tik po 25 metų nuo jo mirties. Racionalistas, enciklopedistas, filosofijos ir mokslų gerbėjas. Gimęs iš tėvo prancūzo ir motinos graikės. 1768 su tėvais iš Konstantinopolio atsikėlė į Prancūziją. 1784—1787 rašinėjo poezijos, likusios rankraščiais. 1787 prancūzų pasiuntinybės sekretorius Londone. Anglijoje jis rašė Bucoliques et Idylles, antikiškos (teokritiškos) dvasios ir formos. Jų tarpe yra L'Aveugle, Le Malade, La Liberté. Prasidėjusi revoliucija davė progos Ch. grįžti į Paryžių, kur jis pasinėrė politikoje. Jis rašinėja politinius straipsnius, neslėpdamas savo priešingumo kraštutinei kairiajai, tarp jų ir Robespierre'ui. Prasidėjus terorui, Ch. turėjo slapstytis, bet buvo suimtas ankstyvą pavasarį 1794 ir po 5 mėnesių kalėjimo giljotinuotas. Tik 1819 Latouche, kuris turėjo Ch. rankraščius, išleido kaikuriuos jo kūrinius, nors didesnė tų rankraščių dalis dingo. Kiti Ch. kūrinių leidimai rėmėsi Latouche'o leidimu. Nuo to laiko Ch. išpopuliarėjo ir įgijo lyriškiausio ir žymiausio XVIII a. poeto vardą, nors tame amžiuje buvo visai nežinomas. Tarp Ch. kūrinių pažymėtini Bucoliques et Idylles (91 eilėraštis); odų rinkinys — Odes; poemos L'Hermès fragmentai, kuriais Ch. apdainuoja žmonijos pažangą; lyrikos rinkinys Jambes. Daug Ch. eilėraščių liko nebaigtų. Jambai buvo parašyti kalėjime, prieš poeto mirtį, ir pasižymi dideliu nuoširdumu, tragizmu, pasipiktinimu dėl teroro įvykių.

P. Morillot A. Chénier 1894; *P. Dimoff* La vie et l'oeuvre d'A. Ch. 1936.

Chennault Claire Lee (g. 1890) amerikiečių karininkas, parašiutininkų dalinių sumanytojas. 1937 karo aviacijos patarėjas Kinijoje. Suorganizavo lakūnų korpą, išgarsėjusį Flying Tigers vardu, apsaugojusį Burmos Kelią nuo japonų aviacijos puolimų. 1944 kinų aviacijos štabo viršininkas. Išspausdino autobiografiją Way of a Fighter 1949.

Chenopodiaceae ž. Balandiniai (II t. 73 psl.).

Chenopodium ž. Balanda (II t. 73 p.).

Cheops, egiptiškai Chufu, senovės Egipto IV dinastijos faraonas, valdęs Egiptą 50 metų (apie 2900—2800 pr. Kr.), pastatęs savo vardo piramidę, didžiausią, reikšmin-

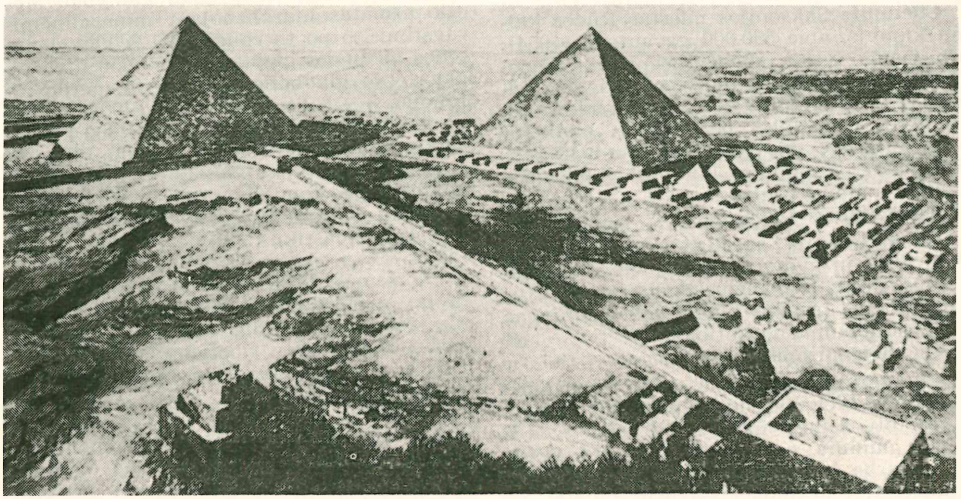

Cheopso piramidė (priekinė)

giausią ir seniausią trijų didžiųjų piramidžių prie Gizeh. Jos augštis 137 m, šonų ilgis 227 m. Jai pastatyti dirbę 100.000 darbininkų.

Borchardt Zahlenmystik an der Hauptpyramyde bei Gizeh 1921.

Chepere, Chepre — Egipto saulės dievas, prisikeliančio gyvenimo simbolis, vaizduojamas vabalo (skarabėjo) pavidalo.

Chephren, Chefren, egiptietiškai Chapre, (apie 2650 pr. Kr.) 2-sis didis Egipto valdovas iš IV dinastijos, gal Cheopso sūnus. Šalia Cheopso piramidės jis pastatydino mažesnę, jo vardu vadinamą piramidę, gal ir didįjį sfinksą prie Gizeh. Daug jo sėdimų statulų yra likę.

Hölscher, Borchardt u. Steindorff Grabmal des Ch. 1912.

Cher vidurinės Prancūzijos upė, Loire upės kairysis intakas; 320 km ilgio. 120 km tinka laivybai.

Chérau Gaston (1874 — 1937) prancūzų romanistas, antiklerikalinės ir antiburžuazinės krypties autorius: Les grandes Époques de M. Thébauld 1902, La Maison de Patrice Perrier 1924, Le flambeau des Riffault 1925, Le Vent du destin 1926. Nuo 1926 Goncourt akademijos narys.

Cherbonnel Alice (1858—1945) prancūzų rašytojos Jean de la Brète slapyvardis. Išgarsėjo romanu Mon Oncle et mon Curé 1889 (A. Vaičiulaičio išverstas lietuviškai 1934). Išsp. Badinage 1894, Un Caractère de Française 1917, Frédérique 1938.

Cherbourg — šiaurės Prancūzijos karo, prekybos ir keleivių uostas prie šiaurės Cotentin pusiasalio galo (Normandijoje) ir Lamanšo sąsiaurio; apie 40.000 gyventojų (1954). Karinis uostas pradėtas statyti Vaubano 1687. Dirbtiniais molais apsaugotas baseinas yra ligi 1600 ha dydžio. Laivų statybos ir remonto įrengimai, žuvų konservų, medžio apdirbimo, odos, chemikalų pramonė. Ch. įsikūrė ten, kur seniau buvo romėnų Coriallum stovykla; XI a. Carusbar, 1758 užėmę anglai sunaikino karo uostą ir tvirtovę. 1940 VI 18—1944 VI 26 užimtas vokiečių. Nukentėjo nuo vakarų sąjungininkų aviacijos ir 1944 VI 7—18 mūšiuose.

Cherchez la femme (pr.) — jieškokite moters, čia bus kalta moteris.

Cherefontas 1) atėnietis, graikas, Sokrato šalininkas; 2) Menandro komedijose ėdūno tipas, keltine prasme parazitas.

Cherem žyduose vartojama pati griežtoji prakeikimo forma. Ją skelbiant, sinagogos altorius aptraukiamas juoda medžiaga. Žmogus, kuriam buvo skirtas Ch., miręs laidojamas stačias, be įkapių ir po pačia tvora.

Cheribon Javos uostas šiauriniame salos krante, ligi 1947 olandų Ch. rezidencijos administracijos centras; 65.000 gyventojų 1952). Išvežama, ryžiai, arbata, cukrus, kava, teako medis, alyva.

Chermesidae straublinių (Rhynchota) būrio lygiasparnių Homoptera pobūrio smulkūs vabzdžiai. Gyvena eglių šakutėse ir siurbia iš jų sultis.

Cheronėja (Chaeronea) senovės Graikijos miestas vakarų Bojotijoje, netoli nuo dabartinio Koprenos kaimo. 338 pr. Kr. ties Ch. Pilypas II Makedonietis nugalėjo Atėnų ir Tebų armijas, o 86 pr. Kr. Sula sumušė Mitridato kariuomenę. Išliko miesto mūrai ir teatro griuvėsiai. Karių kapuose 1902 restauruotas didelis marmorinis liūtas. Plutarcho gimtinė.

Cherson, Chersonas, pietų Ukrainos miestas ir uostas Dniepro žemupio dešiniajame krante, per 100.000 gyventojų (1950). Perkasu (68 km ilgio, 7 m gylio) sujungtas su Juodąja jūra. Ch. kaip tvirtovę ir karo laivyno bazę įkūrė 1778 Potemkin. Ch. katalikų vyskupija buvo įkurta 1847 VII 22 (VIII 3), 1856 pavadinta Tiraspolio vyskupija.

Chersones, Chersonis senovinė Krymo vietovė 3 km į vakarus nuo Sevastopolio, įkurta VI a. pr. Kr. atėjūnų iš Heraklėjos turtingas graikų kolonijos centras; vėliau ligi Bizantijos laikų atskira valstybė. Pradėjo smukti, patekęs gotų, alanų, hunų valdžion, o IV a. užimtas Bizantijos. Iš čia į Rusiją ėjo kultūrinė įtaka. 1453 užimtas turkų ir visiškai sužlugdytas. Svarbus kaip archeologinė vieta.

Chertsey Anglijos vietovė, senoji romėnų Devana Castra, Surrey grafijoje; 31.000 gyventojų (1951). Senojo benediktinų vienuolyno griuvėsiuose surastos iš XIII a. antrosios pusės kilusios molinės plytelės su jose išdegintomis lotynų raidėmis, kurios būdavo įspaudžiamos medinėmis raidžių kaladėlėmis. Tai buvusios dar prieš Gutenbergą išrastos kilnojamosios raidės, iš kurių buvo daromi ištisi sakiniai bažnyčiose skaityti.

L. Wheeler Romance Tales of Chertsey Abbey 1913; Gutenberg Jahrbuch 1948.

Cherubinai dvasinės būtybės, angelų augščiausia klasė. Pavadinimas yra originalus hebrajų kalbos žodis (kerub), bet etimologiniu ir turinio atžvilgiu lygintinas su asirų ir babiloniečių ilu karibu ir ilu kuribu, o tuo vardu vad. tarpininkaujančios dievybės. Senajame Testamente Ch. eina Dievo garbės palydovais bei tarnais, todėl ir saugotojais šventose vietose. Ch. paveikslai buvo atvaizduoti prie Sandoros Skrynios, kur du Ch. savo sparnais gaubė skrynios antvožą. Ch. paveikslai stovėjo ir žydų bažnyčios šventvietėje. Iš aprašymo galima spręsti juos turėjus žmogaus pavidalą. Kitokio pavidalo Ch. pasireiškia Ezekieliaus vizijoje. Čia Ch. atvaizduotas su 4

veidais (žmogaus, liūto, jaučio ir erelio). Šitokiam keturveidžiui Ch. paveikslui galėjo turėti įtakos asirų vaizduotos mišrios (iš žmogaus ir gyvulių kūno dalių) būtybės.

S. Landensdorfer Der Baal Tetramorfos und die Kerube des Esechiels 1918.

Ch. krikščionių mene, pagal senosios Mesopotamijos pavyzdžius, Sirijoje pasirodo (Rabulos evangelijaras, 586) ir Bizantijoje (Kosmo Jndikopleisto rankr., IX a.). Ir čia Ch. atvaizduoti keturveidėmis būtybėmis prie Dievo vežimo su akimis nubarstytais 4 sparnais, nuo VIII a. ir su 6 sparnais. IX ir X a. menininkai iš 4 Ch. galvų padarė keturių evangelistų simbolius. XII a. susiformavo Ch. tipas: žmogaus paveikslas su nimbu, papuošti plaukai, akimis nubarstyti šeši sparnai, atviras veidas, rankos ir kojos, stovi ant sparnuoto rato. Nuo ankstyvojo renesanso reiškiasi vėlesnis bizantiškas motyvas: šešiasparnė angelo galvukė.

W. Neuss Das Buch Ezechiel in Theologie und Kunst 1912.

Cherubini Luigi (1760—1842) italų kompozitorius. Ligi 1779 rašė tik bažnytinę muziką. 1780 parašė operą Quinto Fabio, 1782 Armidą, Adriano in Siria. 1784 buvo pakviestas į Londoną rūmų kompozitoriumi, 1786—1787 buvo Paryžiuje, vėliau Turine. 1787 — 1788 parašė Ifigenia in Aulide. 1788 galutinai apsigyveno Paryžiuje. 1821–1841 Paryžiaus konservatorijos direktorius. Savo dramatiniu išsireiškimu jis stovi tarp klasicizmo ir romantikos. Jo pirmieji veikalai Paryžiuje buvo operos Démophoon 1788, Lodoiska 1791, Elisa 1794, Médée 1797, Pimmalione 1809, Crescendo 1810. 1833 parašė savo didžiausią veikalą Ali Baba. Kada konservatorija pradėjo nykti, jis buvo paskirtas karaliaus operos muzikos intendantu. Išsp. Cours de contrepoint 1835.

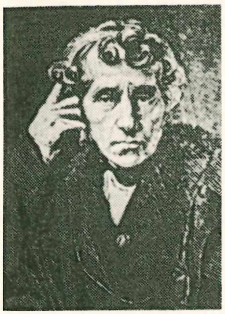

M. L. Cherubini

Hohenemser L. Ch. Sein Leben und seine Werke 1913; *L. Schemann* Cherubini 1925.

Chéruel Pierre (1809—1891) prancūzų istorikas, 1866 Strasburgo akademijos rektorius. Išsp. Histoire de Rouen au XV siècle 1840, Histoire de l'administration monarchique en France 1855, Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV 1879—1880, Histoire de la France sous le ministère de Mazarin 1882—1883 ir kt., paskelbė Saint-Simono memuarus 1856—1858, Mazarinio laiškus 1872—1895.

Cheruskai senovės germanų padermė, gyvenusi šių dienų Hannoverio plote. Kai imperatoriaus Augusto siųstasis karo vadas Varus nukariavo Ch. ir bandė juos paversti romėnų valdiniais, jie sukilo ir Arminiaus vadovaujami, 9 po Kr. sumušė Romos legionus Teutoburgo miške ir nusikratė romėnų jungo. Kurį laiką gyveno nepriklausomi.

L. Schmidt Geschichte der deutschen Stämme 2 leid. 1938.

Cherwell Frederik (g. 1886; ligi 1941 A. Lindemann) anglų fizikas ir politikas. Oxfordo universiteto profesorius. 1941—1945 ir nuo 1951 W. Churchillio patarėjas mokslo reikalais bei atomų tyrimo įstaigos vadovas.

Chesapeake and Delaware Canal 15 mylių ilgio vandens kelias, jungiąs Delaware upę su Chesapeake įlanka. Iškastas 1799, 1919 perimtas federalinės valdžios ir pagerintas. Plotis 30 m. Per metus praplukdoma ligi 6 milionų tonų prekių.

Chesapeake and Ohio Canal 296 km ilgio vidaus vandens kelias Potomaco slėnyje nuo Georgetowno D. C. ligi Cumberlando, Md.

Chesapeake Bay didžiausia Atlanto vandenyno įlanka JAV teritorijoje, giliai įsirėžusi į Virginijos ir Marylando valstybes; 321 km ilgio, nuo 6,4 ligi 64 km pločio. Žymiausi uostai, prieinami vandenyno laivams: Baltimore, Newport News, Norfolk, Portsmouth. Ch. įlankoje sugaunama daug krabų ir išplitęs austrių ūkis.

Chester 1) JAV Pennsylvanijos miestas prie Delare upės į pietvakarius nuo Philadelphios. 66.000 gyventojų (1950). Ch. 1644 įkūrė švedai, pavadinę Upland. Laivų statybos, amunicijos, garvežių, naftos rafinerijų ir kt. pramonė.

Ch. lietuviai. Pirmieji lietuviai į Ch. atvyko 1907. Pradžioje tik trys šeimos ir keletas viengungių. 1910—1912 lietuvių buvo jau 300, kurių daugumas dirbo iš Philadelphijos atkeltame Baldwino fabrike ir Ch. laivų statyklose. Ch. 1954 lietuvių gyvena apie 350.

1910 T. Stankus suorganizavo D. L. K. Vytauto vardo Lietuvių Pašalpinį Klubą, turintį savus namus su svetaine ir ligi 200 narių. 1917 J. Mikoliūnas ir M. Navickas organizavo šv. Jono Krikštytojo vardo Lietuvių Pašalpinę draugiją savo nariams finansiškai remti ligos atveju ir mirus mokėti laidojimo vienkartines pašalpas. Narių turi apie 100.

Lietuvių katalikų parapiją 1923 įsteigė kun. Tiškus. Pradžioje pamaldos buvo laikomos St. Michaelio parapijos bažnyčioje, 1924 nupirkus namą su žemės sklypu, buvo įrengta sava lietuvių parapijos Vilniaus Aušros Vartų Marijos vardo bažnyčia, prie

kurios pradžioje lietuvių vaikai buvo mokomi lietuvių kalbos ir kt. dalykų. Veikė parapijos choras, buvo ruošiamos įvairios pramogos bei tautiniai minėjimai. Nuo 1924 parapijos klebonas kun. E. Paukštys.

1947 į Ch. atvykus pirmiesiems lietuviams tremtiniams, 1949 XII 29 S. Gečo iniciatyva buvo įsteigta Pasaulio Lietuvių Bendruomenės apylinkė, vėliau perorganizuota į JAV Lietuvių Bendruomenės apylinkę. Jos kultūrinė veikla ir įvairūs tautiniai minėjimai išjudino senosios lietuvių kolonijos gyvenimą. Pastoviai Ch. įsikūrė apie 20 lietuvių tremtinių.

2) Anglijos miestas į pietryčius nuo Liverpulio (Liverpool). Ligi 50.000 gyventojų (1954). Senoji romėnų Deva Legionis išaugo iš romėnų kariuomenės legiono stovyklos. XIII a. katedra.

Chesterfield Anglijos miestas prie Peninų kalnų. Apie 68.000 gyventojų (1954). XIV a. katdra su 57 m augščio pakrypusiu bokštu. Apylinkėje švino, geležies kasyklos.

Chesterton Gilbert Keith (sutrumpintai G. K. C; 1874–1936) anglų rašytojas, žurnalistas, poetas, politikas, filosofas, eseistas ir detektyviųjų istorijų autorius. Kaip literatas turi svorio savo lyrika, baladėmis, satyromis ir biografijomis. Imperializmo priešininkas, kovojo su kapitalizmu ir su socializmu. 1922 konvertavęs į katalikybę; nuo to laiko katalikybės gynėjas Anglijoje ir „praktiškas mistikas". Jo raštai skaitytojus patraukia paradoksišku stiliumi. Romanai: The Napoleon of Notting Hill 1904, The man who was Thursday (Žmogus, kuris buvo ketvirtadieniu, 1908, lietuviškas vertimas), The ball and the cross 1910, Manalive 1912, The Flying Inn 1914, The Return of Don Quixote 1927. Trumpos apysakaitės: The Innocence of father Brown 1911, The man who knew too much 1922, Tales of the Long Bow 1925. Draminiai kūriniai: Magic 1913, Johnson 1928; poemos: Poems 1915, The ballad of St. Barbara 1922, Collected poems 1924; biografiniai raštai ir kritika: R. Browning 1903, Ch. Dickens 1906, G. B. Shaw 1901, St. Francis 1923, Chaucer 1932, St. Thomas Aquinas 1933, The Victorian Age in literature 1913, R. L. Stevenson 1927. Religiniais dalykais: Orthodoxy 1909, The catholic Church and Conversion 1926, The Thing 1929, Autobiography 1936, Stories, Essays and Poems 1935.

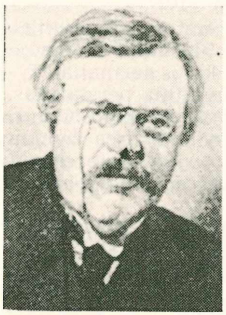

G. K. Chesterton

P. Braybrooke Ch. 1922; *S. W. Bullett* The Innocence of G. K. Ch. 1923; *J. West* G. K. Ch. a Critical study 1916; *K. Arns* G. K. Ch. 1925 (vok.); *M. Ward* G. K. C. 3 leid. 1947.

Chetitai ž. Hetitai.

Chevalier 1) Jonas (1732—1780) Lietuvos jėzuitas, 1755–1759 studijavo Vilniaus akademijoje, nuo 1765 profesorius ir vėliau kurį laiką akademijos rektorius.

2) Ulysse (1841—1923) prancūzų istorikas, Lyono katalikų universiteto profesorius. Išsp. Répertoire des sources hist. du moyen-âge 21905—1907, Repertorium hymnologicum 1892—1920.

Chevau-légers lengvieji raitininkai, pirmą kartą tuo vardu pasivadinę Prancūzijoje Henriko IV laikais, buvo jo apsaugos būrys. Paskiau vardas pasklido visoje Europoje.

Chevau-légers

Chevé 1) Emile (1804 — 1864) naujos muzikos metodikos skelbėjas, vad. skaičių muzikos metodu, nes pagrindiniai gamos tonai žymimi septyniais skaičiais. Šį metodą Ch. išmėgino mokykloje 1841—1860 ir parašė šios rūšies vadovėlį Méthode élémentaire de musique vocale 1860.

2) Charles (1813 — 1891) prancūzų politikas, socialistas, skatinęs socializmą jungti su katalikybe. Išsp. La Pologne, sa constitution, son histoire 1861, Histoire complète de la Pologne 1863—1864.

Chevenard Pierre (g. 1888) prancūzų metalurgas, École Nationale Supérieure des Mines de Paris profesorius, mokslų akademijos narys ir laureatas. Pasižymėjęs didelio mechaninio ir šiliminio atsparumo lydinių tyrinėjimais ir mokslo darbais metalų bei lydinių korozijos ir jų mechaninių savybių srityse.

Cheviot ž. Ševiotas.

Chevra Kadiša (šventoji draugija) nuo seniausių laikų veikianti žydų draugija, besirūpinanti ligonių slaugymu, numirusių pašarvojimu bei laidojimu ir liūdinčiai šeimai grįžus iš kapinių, pirmųjų užkandžių (seudat habraa) teikimu. Ch. K. narių visada yra 18 arba 18 padauginta iš kokio skaičiaus, o jų vyriausias yra jų gabaj. Žydų kapinės, visi jose esą pastatai ir dažniausiai prie kapinių stovįs nekdeš (nakvynės namai keleiviams) yra Ch. K. nuosavybė.

Chevreau ž. Ševro.

Chevreul Michel-Eugène (1786 — 1889) prancūzų chemikas, prancūzų mokslų akademijos ir britų Royal Society narys, Harvardo universiteto garbės daktaras. Pirma-

sis išaiškino gyvulinių riebalų prigimtį ir išskyrė daug riebalinių rūgščių. Už šiuos darbus jis gavo d'Argenteuil premiją. Atliko įdomių darbų augalinių dažų srityje ir sukūrė spalvų derinimo teoriją. Išspausdino Recherches chimiques su les corps gras d'origine animale 21889.

Chevrolet Louis (1879—1941) JAV pramoninin kas. 1911 sukonstruktavo Ch. automobilį.

Chevsurai Kaukazo kalnuose gyvenanti gruzinų kilmės giminė. Apie 8000.

Chézy Antoine (1718—1798) prancūzų inžinierius, hidrotechnikas, 1775 sugalvojęs hidraulikoje svarbią Ch. formulą.

Chézy formulė pagrindinė atvirosios vagos hidraulikos formulė vidutiniam vandens greičiui skaičiuoti pagal geometrinius vagos elementus; vidutinis skersinio profilio greitis $v = c\sqrt{Ri}$, kur R hidraulinis spindulys arba skersinio ploto santykis su panertu perimetru, reiškiąs skersinio profilio savybes, i išilginis vandens paviršiaus nuolydis, atstovaująs kinetinei srovės energijai, c daugiklis ($m^{1/2}/sec.$), kintamas su vagos šiurkštumu. Formulės autorius rado c = 31, vėliau (1801) Eytelwein nustatė c = 50,9, Tadini c — 50; tikslesnės c nustatyti formulės duotos Darcy, Bazin'o, Ganguillet ir Kutterio. C. F. tebevartojama, skaičiuojant kanalų ir vamzdžių profilį.

Chiabrera Gabriello (1552 — 1637) italų poetas, pramintas italų Pindaru, autorius daugybės epinių, lyrinių, satyrinių dainų, tragedijų, kurių daug žuvo. Ch. raštų rinkiniai buvo keliais leidiniais išleisti XVIII a.; jų geriausioji Opere di Ch. 1731—1757.

Chiala Luigi (1834—1904) italų poetas, rašęs karo motyvais, karo istorikas. Išsp. La battaglia di Custozza 1872, Le général La Marmora et l'alliance prussienne 1868, išl. Cavouro laiškus 1884—1887.

Chiang-Kai-šek ž. Čiang-Čung-čeng.

Chianti, Monti Ch., vidurinės Italijos Toskanos provincijos kalvota sritis į žiemryčius nuo Sienos. Auginama daug vynuogių, iš kurių gaminamas žinomasis tamsiai raudonas Ch. vynas, pardavinėjamas apipintais buteliais.

Chiapas 1) Meksikos upė, 350 km ilgio. Įteka į Meksikos įlanką, laivybai netinka.

2) Meksikos valstybė Gvatemalos pasienyje. 74.415 km^2 ploto, 903.000 gyventojų (1950). Randama vario, sidabro, aukso ir naftos. Gyventojai daugiausia indėnai actekų-zapotekų ir maja kilmės. Dar XV a. čia klestėjo savita kultūra, kurios paminklų yra išlikę.

Chiapelli Alessandro (1857 — 1934) italų filosofas, rašęs įvairiais filosofijos dalykais, betgi daugiausia apie Kantą ir Dantę. Pagal Kantą, kūręs spiritualistinį mokslą apie

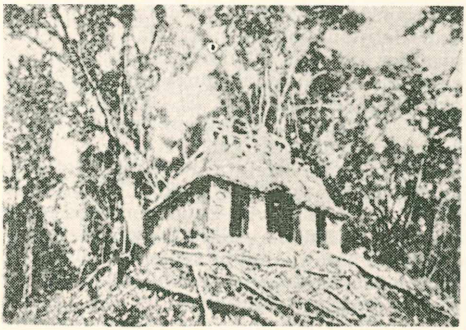

Chiapas saulės šventovės griuvėsiai

būties visybę. Išsp. Kant e la psichologia contemporanea 1880, Delle interpretazione panteistica di Platone e di Dante 1881, Nuovi studi sul criticismo 1885, Idee moderne 1913, Studi filosofice 1927.

Chiaveri Gaetano (1689—1770) italų architektas. Kurį laiką buvo rusų Petro I architektu, nuo 1720 Lietuvos ir Lenkijos karaliaus ir saksų kurfiursto Augusto II architektas. Svarbiausias jo kūrinys Dresdeno Hofkirche (baigta kitų).

Chiavette muzikoje perstatytasis raktas. Ch. gaidos pasilieka penkių linijų sistemoje toje pačioje padėtyje, kaip normaliai žymint (a). Bet raktas būva taip perstatytas, kad gaidos galima skaityti kaip C-dur. A-dur pažymėti raktas viena terca žemiau perstatomas (b), E-dur — viena terca paaugštiniams (c). Ch. atsirado, kai pradėjo nykti Musica ficta.

Chiba Japonijos Hondo salos svarbiausias miestas, 134.000 gyv. (1950).

Chibcha P. Amerikos indėnų tautelės, gyvenusios prieš XVI a. Kolumbijoje ir Ekvadore. Ispanams atvykus, Ch. pradžiojė suskilo, paskiau asimiliavosi su kitomis amerindų tautelėmis ir su ateiviais europiečiais. Prieš ispanams atvykstant, Ch. kultūra buvo gana augšta. Ypač pasižymėta metalų dirbiniais ir žemės ūkiu.

J. H. Steward Handbook of South American Indians 1946.

Chibinai vakarų Kolos pusiasalio dalies augštumų tundros. Milžiniškos atsargos apatito ir nefelino mineralų. Kraštas rusų bolševikų iš suomių pasigrobtas.

Chybiński Adolf (1880—1952) lenkų muzikologas. Išsp. Karłowicz, Słownik muzyków dawnej Polski, Śpiewnik krajoznawczy.

Chicago, čikaga didumo antras JAV miestas, iš eilės didumo penktas didmiestis pasaulyje; 5,5 miliono gyventojų (1950; 1830 — 100, 1840 — 4470, 1860 — 109.260, 1880 — 503.185, 1900 — 1.700.000, 1920 — 2.700.000, 1940 — 3.396.000).

Geografinė padėtis. Ch. išaugo prie Michigano ežero pietvakarių kranto. Čia susitinka didžiųjų ežerų srities vandens keliai su transkontinentiniais Š. Amerikos sausumos keliais, jungiančiais Atlanto uostus su Didžiojo vandenyno uostais. Centrinė padėtis palengvina gavimą reikalingųjų žaliavų gauti maisto pramonei: geležies rūdos, akmens anglies, medžio, gyvulių ir žemės ūkio gaminių. Dėl to Ch. pasidarė didžiausiu JAV pramonės miestu su maždaug 10.000 žymesnių įmonių ir didžiausiu viso žemyno susisiekimo arterijų mazgu su 38 geležinkelių linijomis, kuriomis per dieną į 8 geležinkelio stotis atvyksta apie 1400 traukinių. Prekių transporto 150 stočių gali sutalpinti 20.000 vagonų. 9 aerodromai aptarnauja visas žymesnes JAV oriniо susisiekimo linijas. Ch. yra apie 1450 km geležinkeliu į vakarus nuo New Yorko ir apie 3670 km į rytus nuo San Francisco. Michigano ežero pakrante miestas nusitęsia 44 km. Jis yra abipus Ch. upės, kuri čia skyla dviem šakomis ir kuri miestą suskirsto į 3 dalis: šiaurės, pietų ir vakarų. Ch. turi šaltas žiemas su vidutine sausio mėnesio temperatūra —4,6° C (kaip Kaune) ir karštas vasaras su vidutine liepos mėnesio temperatūra 22,4° C. Miesto plotas 540 km², o su priemiesčiais 4400 km², — atseit, 100 kartų didesnis už Kauno plotą.

Miesto dalys. Prekybinis gyvenimas daugiausia koncentruojasi pietinėje dalyje — South Side, arčiau ežero. Ši miesto dalis vad. Loop. Čia yra didžiausios geležinkelio stotys, viešbučiai, prekybos firmų kontoros, bankai, laikraščių leidyklos, teatrai. Žymiausi pastatai: City Hall — County Building (prancūzų renesanso stiliaus), Board of Trade rūmai, Merchandise Mart, Tribune Tower, Civic Opera, Court House. Turtingųjų rezidenciniai rajonai yra miesto pakraščiuose ir siaurame paežerės ruože. Didelius plotus užima vad. „slums" — pigiųjų, apleistų butų kvartalai, iš kurių didžiausias, negrų gyvenamas (turi apie 400.000 gyventojų), yra į pietus nuo Loopo. Kuklūs yra ir tie rajonai, kur daugiausia tautybėmis susispietę, gyvena Europoje gimę žmonės. Tokių čia esama per 700.000. Iš jų skaičiumi pirmąją vietą ima lenkai, toliau vokiečiai, italai, rusai, švedai, lietuviai, airiai. Skaitant su čia gimusiaisiais, lietuvių čia esama daugiau, nekaip betkuriame kitame mieste, o lenkų daugiau, nekaip Varšuvoje. Pažymėtinas gyventojų susibūrimas tautybėmis į aiškiai atribotus rajonus. Didžiausios lietuvių kolonijos yra Marquette parke, Bridgeporte, Cicero, Roselande, 18 gatvėje, Town of Lake, šiaurės Chicagoje.

Susisiekimas. Vietinis susisiekimas vyksta daugiausia autobusais, tramvajais ir elevatoriais. Požeminio pirmoji linija atidaryta 1943. Patogus susisiekimas įvairiomis judėjimo priemonėmis su užmiesčiais. Prekių transportacijoje Ch. užima pirmaeilę vietą: apie 10% visų JAV prekinių siuntų patenka į Ch. Uostas per metus praleidžia apie 25 milionus tonų prekių. Miestas 1933 sujungtas vandens keliu su Mississippi upe ir Įlankos uostais.

Chicagos paežeris

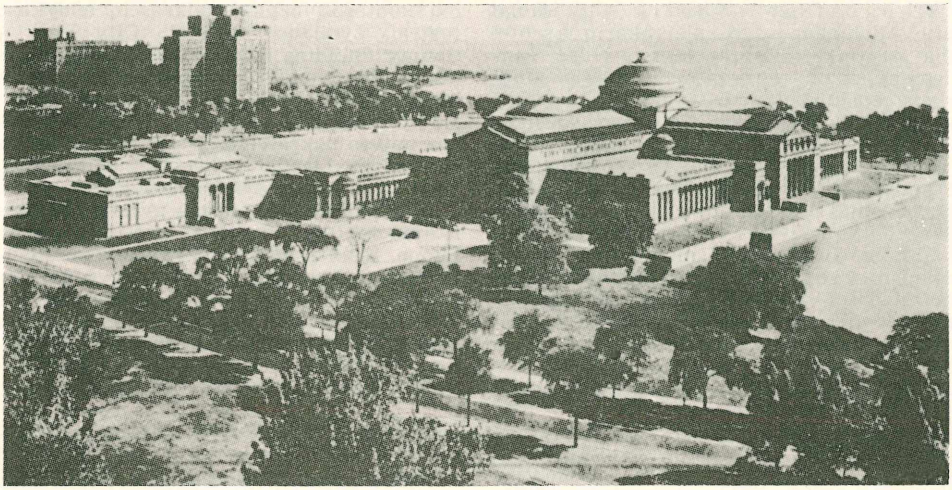

Chicagos Mokslo ir pramonės muzėjus

Pramonė ir prekyba. Ch. yra didžiausias žemės ūkio mašinų ir vagonų JAV gamintojas. Tik Pittsburghas daugiau pagamina geležies ir plieno, o II pas. kare čia veikė 3 lėktuvų fabrikai ir 2 lėktuvų statymo įmonės. Čia yra didžiausios gyvulių skerdyklos ir mėsos gaminių pramonė. Iš kitų pramonės šakų svarbiausios naftos rafinavimo, aliuminio gamybos, alaus, alkoholio, baldų, spaudos, muilo, chemikalų, muzikos instrumentų, mašinų, radijo, televizijos ir telefono reikmenų, automobilių ir jų dalių, audinių ir drabužių, saldainių, mokslo priemonių ir aparatų, malūnų, odos dirbinių, trąšų ir kt. pramonė. Ch. yra didumo antrasis JAV prekybos centras su didžiausia javų birža, milžiniškais javų sandėliais-elevatoriais ir pirmauja gyvulių prekyboje. Čia nustatomos javų ir gyvulių kainos.

Mokslo ir meno įstaigos. Ch. yra didumo antras (po New Yorko) JAV mokslo ir kultūrinio gyvenimo centras. Iš kelių dešimčių augštojo mokslo įstaigų žymiausios: Illinois universitetas, Northwestern universitetas, Chicagos univ., De Paul universitetas, Loyolos universitetas, Illinois Institute of Technology, Ch. City Junior College, karo akademija, Armouro politechnikumas, Mundelein College, George Williams College, Roosevelt College. Bibliotekos: Ch. miesto, Illinois universiteto, Ch. universiteto, Northwestern universiteto, John Crerario biblioteka, Newberry biblioteka. Adler planetariumas ir astronominis muzėjus (įsteigtas 1930) yra pirmutinė šios rūšies JAV institucija. Ch. meno institutas apima meno mokyklą, teatrą, biblioteką ir muzėjų-galeriją su olandų, flamų, prancūzų ir amerikiečių dailininkų kūriniais. Lincolno zoologijos parkas siekia 25 akrus. Gamtos istorijos muzėjus turi antropologijos, botanikos, geologijos ir zoologijos skyrius. Jame yra didžiausias meteoritų rinkinys. Įsteigtas 1919 orientalinis institutas tyrinėja Artimųjų Rytų senąją istoriją, rengia archeologines ekspedicijas ir kaupia jų sudaromus rinkinius, kurių tarpe pažymėtina faraono Tutankamono statula, žmogiagalvio sparnuoto buliaus skulptūra iš Chorsabado (sen. Asirijoje), auksinis lobis iš Persijos. Mokslo ir pramonės muzėjus stovi klasikiniuose dailiojo meno rūmuose (Fine Arts Building). Shedd akvariumas turi maždaug 10.000 vandens gyvūnijos pavyzdžių. Ch. mokslų akademijos gamtos muzėjus Lincolno parke skiriamas Ch. apylinkių gamtai vaizduoti. Iš muzikos meno institucijų pažymėtina Ch. opera ir simfonijos orkestras. Žymiausi dienraščiai: Ch. Tribune, Herald-American, Daily News ir Sun and Times. Mieste yra per 1500 bažnyčių, sinagogų ir kitokių maldos namų, iš kurių žymiausioji šv. Patriko katedra (statyta 1856). Mieste yra 135 viešieji parkai, kurių didžiausias Lincoln Park turi kokius 1000 akrų didumo. Granto parke (300 akrų) yra Shedd akvariumas, Buckinghamo fontanas, Abraomo Lincolno statula, o šalia jo įrengtas Soldier Field stadionas su 200.000 sėdimų vietų. Miesto pakraščius supa 33.000 akrų miškų-parkų juosta.

Istorija. Ch. vardas, spėjama, bus kilęs iš indėnų oživajų še-kag-ong (laukinių svogūnų vieta). Iš karto buvo Ch. upė taip vadinta. Pirmieji europiečiai į čia buvo atvykę 1673 prancūzų tyrinėto-

jai Louis Joliet ir Jacques Marquette. 1684 upė prancūzų buvo vadinama Chekagou. 1779 iš Santo Domingo atsikėlęs Jean Baptiste Point de Saible dabartinės Ch. vietoje pasistatė pirmąjį gyvenamąjį namą. 1803 čia įrengta Amerikos kariuomenės stovykla Fort Dearborn. 1812 užpuolę indėnai sudegino kariuomenės stovyklą-fortą. Kautynėse amerikiečiai turėjo didelių nuostolių. 1816 fortas buvo vėl atstatytas. 1830 šalia forto jau buvo įsikūręs 12 šeimų kaimelis, kuris 1833 turėjo 550 gyventojų ir gavo miesto vardą. Miestas sparčiai pradėjo augti po 1848, kai pro Ch. buvo nutiestas pirmasis geležinkelis. 1860 čia įvyko istorinis respublikonų partijos konventas, prezidentu nominavęs Abr. Lincolną. Nuo to laiko Ch. yra tradicinė šios partijos konventų vieta. 1871 X 7—9 gaisras sunaikino apie trečdalį miesto (17.450 namų), palikdamas per 100.000 žmonių be pastogės, 300 žuvusių ir padaręs už 200 milionų dolerių nuostolių. Tačiau miestas greit atsistatė ir pagražėjo. Ch. yra iš pirmųjų JAV miestų, kur kilo darbininkų uninis sąjūdis; čia pirmą kartą darbininkai pareikalavo 8 darbo valandų dienos, savo reikalavimus paremdami streiku. Nuo 1877 geležinkeliečių streiko prasidėjo ir kitų didelių streikų ir demonstracijų, iš kurių buvo ypač reikšminga 1886 V 3 McCormick Harvester Co. streikas. Jame policija nukovė 3 darbininkus. Dėl to prasidėjo darbininkų protesto demonstracija, žinoma Haymarket Square Riot vardu, kurioje demonstrantai užmušė 7 policininkus. Nors neturėta pakankamų įrodymų, bet 7 demonstracijos vadovai buvo nuteisti, iš kurių 4 pakarti. 1893 minint Amerikos atradimo 400 metų sukaktį, čia buvo surengta pasaulinė paroda. 1933 surengta kita pasaulinė paroda. 1944 čia įvyko Jungtinių Tautų konferencija.

Chicagos lietuviai. Pirmieji lietuviai (Jurgis Špokevičius, Liutkevičius, B.

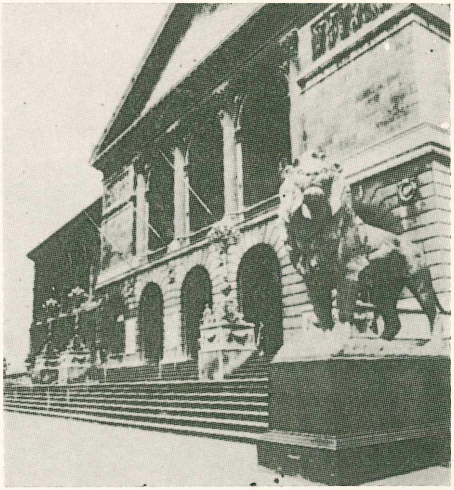

Chicagos Meno institutas

Špokevičius) Ch. įsikūrė apie 1870. Apie 1884 jau susidarė nemažas skaičius lietuvių, ir jie sudarė net atskirą nuo lenkų pašalpinę šv. Jurgio draugiją. 1891 Ch. gyventa 2000 lietuvių, 1892 apie 4000. 1894, chicagiečiai skaitė jų esant apie 5000, 1896 — 7000, 1898 — 8000. Tų pačių metų surašyme lietuvių buvo parodyta tik 2882. Netikslus lietuvių skaičius buvo parodomas dėl įvairių priežasčių: a) surašinėtojai lenkai lietuvius dažnai užrašydavo lenkais; b) kartais ir patys lietuviai, nemokėdami kalbos, nesugebėdavo savo tautybės nusakyti, tai juos užrašydavo rusais arba lenkais. Nuo 1893 pasaulinės parodos Ch. lietuvių skaičius pradėjo dar sparčiau augti. 1900 patys Ch. lietuviai skaičiuodavo jau 14.000. 1911 pasirėmęs Ch. lietuvių žiniomis, kun. J. Tumas rodė Chicagoje esant 50.000 lietuvių. 1925 K. Gineitis taip pat

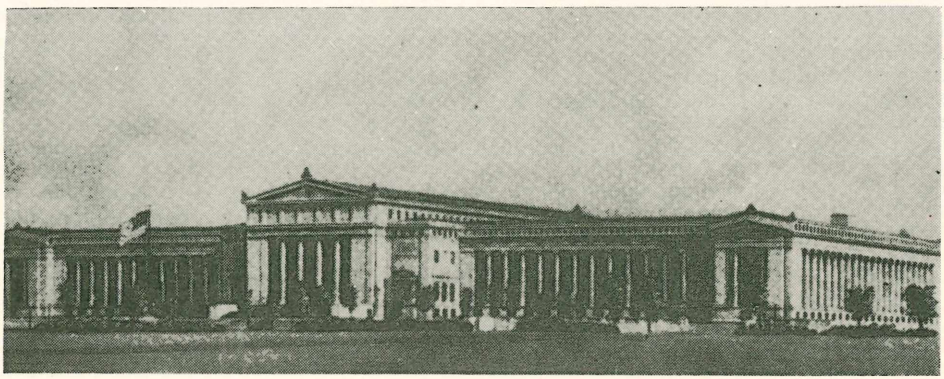

Chicagos Gamtos istorijos muzėjus

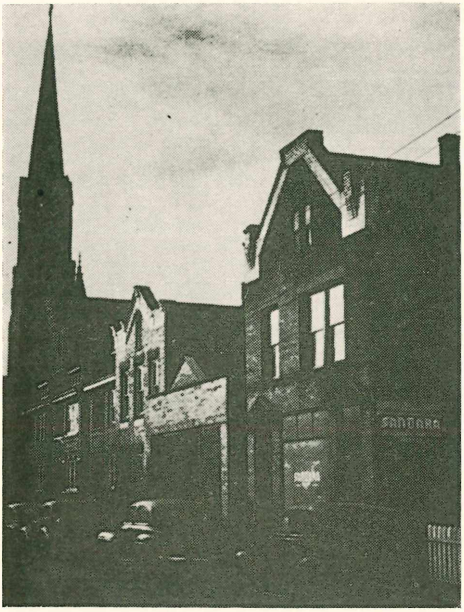

Šv. Jurgio bažnyčia Chicagoje ir greta Sandaros svetainė

rodo 80.000, o 1929 K. Pakštas jau 100.000. Tuo tarpu gyventojų sąrašai (cenzas) terodydavo tik kiek daugiau kaip pusę. Tad reikia daryti išvadą, kad daugelis JAV gimusiųjų jau nebebus rašęsi lietuviais. Po II pas. karo naujoji politinė emigracija Ch. lietuvių skaičių dar 10.000 padidino, bet jau ir su jais niekas neskaičiuoja daugiau kaip 100.000 lietuvių Chicagoje. Pirmoji emigracija spietėsi Bridgeporte ir Town of Lake Ch. miesto dalyse. Iš čia buvo arti gyvulių skerdyklos, ir ten galėjo gauti darbo. Net amerikietis rašytojas Upton Sinclair Raiste pavaizdavo ir lietuvio gyvenimą gyvulių skerdyklose.

Religinis gyvenimas. Jau 1887 lietuviai pradeda rūpintis steigti lietuvių R. katalikų parapiją. 1886 įkurtoji šv. Kazimiero karalaičio draugija kviesdavo susirinkimus ir svarstydavo parapijos steigimo reikalą. Betgi tik 1892 arkivyskupas paskyrė vienuolį kun. Čižauską rūpintis lietuvių religiniais reikalais. Pradžioje pamaldos buvo laikomos lenkų bažnyčioje. Pirmuoju lietuvių R. katalikų parapijos klebonu 1892 III 2 paskyrė kun. Jurgį Kolesinskį (1836—1911), kuris trumpai teklebonavo. Nuo 1894 I 28 paėmė klebonavimo pareigas kun. Matas Kriaučiūnas, kuris įkūrė Šv. Jurgio parapiją ir klebonavo ligi 1918. 1896—1902 pastatyta mūrinė gotiško stiliaus bažnyčia, vėliau pastatyti namai mokyklai. Klebonai: kun. M. Krušas, (1878–1950), prel. B. Urba. Parapijoje šeimų—1500 ir parapiečių—7000. Veikė bažnytinės organizacijos: Maldos Apaštalavimo, Tretininkų, Gyvojo Rožančiaus, Amžinojo Rožančiaus. Šv. Onos, Šv. Petronėlės ir kt.

Šv. Juozapo parapija įkurta 1900 XI. Klebonai kunigai: M. Pieža, A. Petraitis, B. Urba, Pr. Vaitukaitis, M. Švarlis ir V. Černauskas. Parapijoje šeimų — 200 ir parapiečių — 750. Organizacijos — Saldžiausiosios Jėzaus Širdies, Apaštalystės brolija ir Šv. Vardo draugija.

Šv. Kryžiaus parapija įkurta 1904 VI 30 . Klebonai kunigai: Aleks. Skripkus (1867—1941) ir A. Linkus. Bažnyčia mūrinė ir dekoruota lietuvių tautiniais ornamentais. Tai atliko dail. A. Valeška. Pastatyta ir didžiulė pradžios mokykla seselių kazimieriečių vedama. Parapija turi 900 šeimų ir 5000 parapiečių. 1954 parapija šventė auksinę sukaktį. Organizacijos: Šv. Kryžiaus mergaičių, Šv. Vardo, Sodalicijos, Charito, Maldos apaštalavimo, Tretininkų ir Šv. Monikos.

Dievo Apvaizdos parapija įkurta 1900 kun. M. Piežos. Klebonai kunigai: Edv. Steponavičius, M. Krušas, Ign. Albavičius ir A. Martinkus. Pradžioje buvo didelė parapija, bet naujoms kolonijoms (Brighton Park ir Marquette Park) kuriantis, dauguma išsikėlė, ir teliko 500 šeimų ir 1800 parapiečių. Bažnytinės organizacijos: Maldos apaštalavimo, Tretininkų, Šv. Onos, Šv. Antano brolių ir seserų.

Šv. Mykolo parapija įkurta 1904 IV 26. Klebonai kunigai: M. Pieža, V. Matulaitis, Bukaveckas, J. Staškevičius, N. Lukošius, J. Čižas, F. Kudirka, Pr. Meškauskas, A. Baltutis, Svirskas, Jaras ir P. Gasiūnas. Šeimų — 200 ir parapiečių — 500. Organizacijos: Tretininkų, Maldos apaštalavimo ir Šv. Vardo.

Aušros Vartų parapija įkurta 1906 I 17. Klebonai kunigai:K. Ambrozaitis, Pr. Serafinas, F. Kudirka, L. Draugelis, J. Mačiulionis, M. Urbonavičius, J. Vaškas ir Pr. Skrodenis. Šeimų — 300 ir parapiečių 1200. Parapiją veda tėvai marijonai.

Visų Šventųjų parapija įkurta 1906. Klebonai kunigai: Pr. Serafinas, P. Lapelis, J. Paškauskas ir J. Šaulinskas. Šeimų — 400 ir parapiečių — 1500. Organizacijos: Šv. Vardo, Tretininkų, Maldos apaštalavimo.

Šv. Kazimiero parapija įkurta 1911. Klebonai kunigai: J. Kleinauskas, M. Krušas, A. Baltutis, N. Pakalnis, Svirskas, J. Čužauskas, A. Martinkus ir P. Katauskas. Parapija tik 90 šeimų ir 400 parapiečių. Bažnyčia ir mokykla pastatyta 1912. Organizacijos: Tretininkų ir Šv. Vardo.

Šv. Petro ir Povilo parapija įkurta 1913. Klebonai kunigai: N. Lukošius, J. Paškauskas, J. Statkus, A. Linkus ir M. Švarlis. Šeimų yra 200 ir parapiečių 800. Organizacijos: Tretininkų, Šv. Vardo ir Maldos apaštalavimo.

Nekalto Prasidėjimo parapija įkurta 1914 IX kun. A. Briškos (vėliau prelatas, mirė 1953), klebonas prel. D. Mozeris. Šeimų yra 1200, parapiečių 3000. 1952 tremtinis kunigas P. Gedvila pradėjo leisti spaustuvėje spausdinamą savaitinį laikraštuką Žinių lapas. Pirmasis N išėjo X 26, — iš viso šeši numeriai. Vėliau pradėjo eiti rotatoriumi spausdinamas biuletenis, pusiau lietuvių ir pusiau anglų kalba. Tokius biuletenius leidžia kiekviena parapija, bet tik parapijų reikalams. Organizacijos: Maldos apaštalavimo, Tretininkų, Šv. Onos ir Šv. Vardo.

Šv. Panos Marijos Gimimo parapija įkurta 1927 V 3. Jauniausia Ch. lietuvių parapija. Klebonai: kun. A. Baltutis ir kan. J. Paškus. Statoma nauja bažnyčią, projektą paruošė inž. arch. J. Mulokas ir dekoratorius dail. prof. V. K. Jonynas. Bažnyčia bus lietuviško stiliaus. Parapija viena didesniųjų, nes apsigyveno daug tremtinių. Šeimų yra 2000 ir parapiečių 5000. Organizacijos: Šv. Teresės, Šv. Vardo, Šv. Barboros, Tretininkų ir Maldos apaštalavimo. Šios parapijos ribose yra: kazimieriečių vienuolynas, jų — Junior kolegija, Marijos vardo augšt. mokykla ir parapinė su lituanistikos klase (vedėjas kun. kan. Vac. Zakarauskas), Lituanistikos augšt. mokykla (pilnos) gimnazijos teisėmis, Šv. Kryžiaus ligoninė. Kiekviena parapija turi savo bažnytinį chorą.

Šv. Kryžiaus bažnyčia Chicagoje

Kongregacijos, ordinai. Lietuvių jėzuitų ordino centras šiuo metu Ch. turi 10 kunigų ir 2 broliu. Provincijos tėvas Br. Krištanavičius. Leidžia du laikraščius ir vasaromis mokykliniam jaunimui ruošia

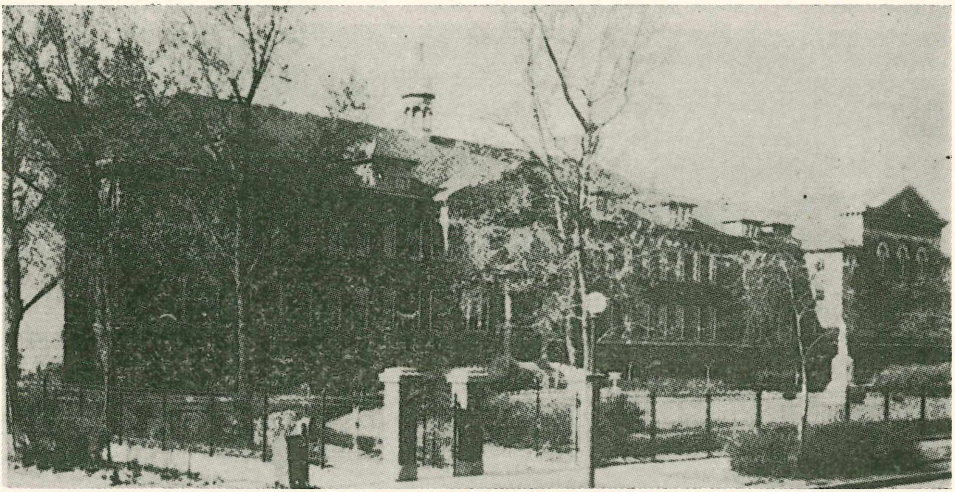

Šv. Kazimiero seserų vienuolynas Chicagoje

stovyklas. Seserų Kazimieriečių kongregacija įsikūrė Amerikoje, centras Ch. (įsikūrė 1907, įkūrėja Kazimiera Kaupaitė-Motina M. Marija; 1880—1940). Kazimierietės moko 35 pradžios, 5 augštesnėse, I juniorų ir katekizacijos mokyklose, išlaiko 4 ligonines ir 1 senelių prieglaudą. Iš jų Ch. pradinių mokyklų — 11, augšt. — 1, ligoninių — 2 ir seselių prieglaudą — 1. Kongregacijai vadovauja Motina M. Teofilė. Tėvai Marijonai Ch. turi parapiją, seminariją (įsikūrusi 1934) ir išleidusi apie 50 kunigų čiagimių, o 1954 seminarijoje buvo 12 teologijos studentų. Leidžia tris laikraščius: dienraštį, savaitraštį ir mėnesinuką, turi spaustuvę ir knygų leidyklą. Provinciolas tėvas V. Atkočius ir seminarijos rektorius tėvas K. Stadalninkas; spaudos reikalus tvarko tėvas P. Činikas ir tėvas Vyt. Bagdanavičius.

Lietuvių liuteronų Siono (Zion) parapija. Lietuviai liuteronai nuo 1903 pamaldoms rinkdavosi savo gimtąją kalba, bet parapiją įsikūrė tik 1910 XII. Parapijos organizatorius buvo kun. J. J. D. Razokas. J. Razokui (1922—1934) kunigaujant, parapija išleido 1927 giesmyną (150 giesmių) ir leido laikraštį Paslą. Nuo 1949 XII 18 parapijos klebonas teologijos licenc. kunigas Jonas Pauperas. Pirmoji bažnyčia buvo medinė, bet 1922 parapija nusipirko mūro bažnyčią. Prie parapijos nuo 1919 veikia Siono Dukterų draugija ir nuo 1923 III 18 Siono Brolių liuteriškoji draugija. 1899 buvo įkurta Lietuvių Evangelikų liuteronų parapijos draugystė. Veikia šeštadieninė ir sekmadieninė mokyklos, jaunimo ratelis. Parapija turi 450 parapiečių. 1950 išspausdino parapijos istoriją. 1951 X 31 kun. Ansas Trakis aptarnauja antrą lietuvių evangelikų liuteronų parapiją, vad. Tėviškės parapija. Kun. A. Trakis leidžia Evangelijos žodį.

Lietuvių Evangelikų reformatų parapija įkurta 1949 VI 5. Pamaldos laikomos kartą per mėnesį. Kunigai — superintedentas kun. St. Neimanas ir kun. P. Dilys. Parapija turi chorą (dirigentas M. Lacytis), dūdų orkestrą, sekmadieninę mokyklą. Veikia šios draugijos: Moterų draugija, Jaunimo ratelis.

Chiacgoje apie 15 metų veikusi Lietuvių Misijų Draugija (Baptistų bendruomenės) įst. Dr. Gilio, leido laikraštį Švyturį ir laikydavo radijo pamaldas. Minėtoji draugija sustabdė savo veiklą, kol atsikurs Nepriklausomoji Lietuva.

Ligoninės, prieglaudos, kapai. Ch. yra dvi seselių kazimieriečių vedamos lietuvių ligoninės: 1928 XII 19 įkurta Šv. Kryžiaus (1954 143 lovos), per pirmuosius 26 metus praleidusi 107.622 ligonius; 1938 XII 15 įkurta Loretto ligoninė (1950 150 lovų), 1938—1954 praleidusi 78.384 ligonius.

1943 VII 4 įkurta senelių prieglauda Lietuvių Labdaros Draugijos žinioje, seselių kazimieriečių vedama.

Šv. Kazimiero kapai įsteigti kunigo M. Kriaučiūno 1903, o ploto 523 akrai. Per 51 metus palaidota 29.209. Tautiniai kapai įsteigti P. Bračiulio, Norvaišos ir Palaimintos Lietuvos Draugijos 1912 V. Ligi 1954 palaidota per 6000.

Draugijos. Atvykę į JAV, lietuviai rado visišką politinę laisvę ir, ja pasinaudoję, pradėjo burtis į draugijas. Pirmosios draugijos buvo pašalpinės arba bažnytinės, nes reikalas vertė kurti savo parapijas arba apsidrausti ligos atveju. Pirmoji Ch. įsikūrė

Šv. Kazimiero kapai

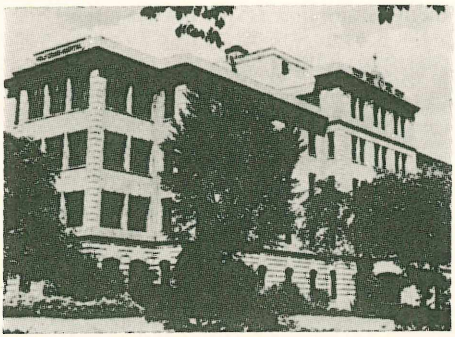

Šv. Kryžiaus ligoninė

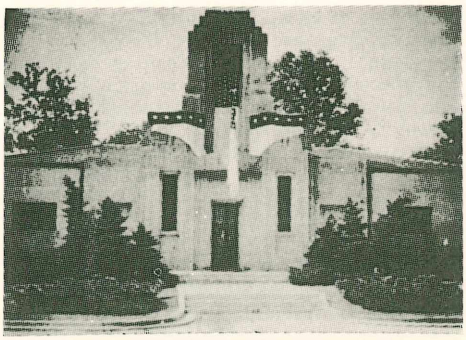

Lietuvių Tautinės kapinės Chicagoje

1884 Šv. Jurgio draugija. 1886—1900 Chicagoje buvo įsikūrę 39 draugijos ir tuo pat metu 5 jų susilikvidavo (Šv. Jurgio, Lietuvių mokslo draugystės kuopa, Aušros teatrališka draugystė, muzikontų Independent politiškas klubas). Be draugijų, buvo respublikonų (9) ir demokratų (2) klubai. Šitų politinių klubų veikla pagyvėdavo tik pareigūnų rinkimo metu, o paskiau jie vėl apmirdavo ligi naujų rinkimų. 1954 demokratų 9 klubai ir 1 respublikonų skyrius. Draugijų vardų parinkimas buvo ne atsitiktinis, bet sąmoningas. Tad vienos draugijos buvo vadinamos šventųjų vardais — tai daugiausia bažnytinės, kitos kunigaikščių vardais — tautinės. 1886 įst. Šv. Kazimiero Karalaičio pašalpinė, 1891 įst. D. Lietuvos kunigaikščio Gedemino, pašalpinė Dievo Apvaizdos, 1892 Kęstučio pašalpinė, Neprigulmingas (Independent) klubas, Unia Lubelska. Priklausė lietuviai ir lenkai. 1893 Susivienijimo Lietuvių Amerikos kuopa, Šv. Jono Krikštytojo, kuri pradžioje tenorėjusi tik žemaičius į draugiją priiminėti. Simano Daukanto moksliška, bet pradžioje grynai tik pašalpinė. 1894 Gvardija DLK Vytauto, pirma divizija raitelių, pašalpinė. Dėl uniformų patrauklumo įstojo daug narių, Šv. Onos, Šv. Marijos Rožancavos, Aušros draugystė (mokslo, teatro, 1895 Muzikontų ir Giedorių (Karaliaus Dovydo), Šv. Juozapo, Lietuvos sūnų, 1896 Motiejaus Volančausko, Šv. Mateušo, Šv. Petro ir Povilo, Teisybės Mylėtojų, 1897 Liuosybės Mylėtojų, Lietuvos Brolių, Keistučio N 1 paskolinimo ir namų statymo, 1898 Kalaliaus Jogailos (Kröla Władysława Jagiełły), Šv. Mykolo, Šv. Martyno, Šv. Stanislovo, 1899 Vytauto, Paskolinimo ir Namų Statymo draugystė, DLK Zigmanto, Saldžiausios Širdies Jėzaus, Tėvynės Mylėtojų, Politiška darbininkų draugystė (socialistiška), 1900 Šv. Izidoriaus pašalpinė, Šv. Franciškaus, Šv. Antano, Dainininkų, Akademinis šokių klubas, Lietuvių Siuvėjų Lokalas N 269, 1906 Lietuvos Ūkininkas, 1908 Lithuania Club. 1909 įst. Chicagos lietuvių d-ja kuriai priklauso keliolika draugijų su 5000 narių, Lietuvių prekybos butas, Lietuvių advokatų d-ja, 1915 įst. Krakiškių draugiškas klubas, Eržvilko draugiškas klubas, Lietuvių teatrališka draugystė Rūta, Zarasiškių klubas, Utenos apskrities klubas, 1938 įst. Žemaičių kultūros klubas, 1907 įst. Lietuvių moterų draugija Apšvieta, 1911 įst. Lietuvių Žagarės klubas, 1912 įst. Liet. baltos žvaigždės klubas, Lietuvių Kęstučio pašalpos klubas, Kupiškėnų kultūros klubas, 1938 įst. Chicagos lietuvių suvalkiečių d-ja su savo choru, Joniškiečių klubas, Draugystė susivienijimo brolių ir seserų lietuvių, Liet. kultūros d-ja, Šv. Kazimiero Akademijos Rėmėjų S-ga (10 kuopų), Tėvų Marijonų Bendradarbių d-ja, šv. Petronėlės d-ja, Lietuvos vyčiai ir Vyčiai sendraugiai (12 kuopų), Amerikos liet. Rymo katalikų federacijos Ch. apskritis (10 skyrių), Liet. Romos katalikų susivienijimas Amerikoje (14 kuopų), Susivienijimas Lietuvių Amerikoje (22 kuopos), Amerikos lietuvių R. K. Moterų S-gos Ch. aps. (8 kuopos), 1914 įst. Lietuvos seserų tautiška draugija, Chicago Lithuanian Woman's Club (1923, Mothers Club, Lietuvių Moterų Piliečių Lyga (įst. 1933), Lietuvių Brighton Parko Moterų Klubas (1935), 1923 įst. Amerikos lietuvių piliečių politikos ir pašalpos klubas, 1912 įst. Draugystė Lietuvių Kareivių, 1914 įst. Lietuvių Raudonos Rožės Pašalpos ir Sporto klubas, 1916 Morning Star Club, Lietuvių Piliečių Darbininkų Pašalpos klubas, Garfield Park klubas, Humbold Park lietuvių politikos klubas, Lietuvių exmainerių klubas, Ch. lietuvių laidotuvių direktorių asociacija, Tautinės sąjungos Sandaros (4 skyriai) Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos apskritis (5 skyriai), Dariaus-Girėno postas N 271 ir Don Varno postas N 986, BALF Chicagos apskritis (14 skyrių), Žiburėlio draugija.

Ir tremtiniai įkūrė Ch. daug organizacijų: Lietuvos valstiečių liaudininkų s-gos Chica-

gos skyr., 1949 įst. Lietuvių filatelistų d-ja, Lietuvos atgimimo sąjūdis, Lietuvos laisvės kovotojų s-ga, Lietuvių frontas (skyrius), Amerikos lietuvių prekybos dr-ja, Lietuvių agronomų s-ga, Lietuvių mokytojų s-ga, Lietuvių rašytojų d-ja, Ch. lietuvių rašytojų klubas, 1950 įst. Lietuvių gailestingųjų seserų d-ja, Lietuvių dantų gydytojų d-ja (įst. 1949),Pasaulio liet. inžinierių ir architektų s-ga, Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų s-ga (Ch. skyrius), Pasaulio lietuvių architektų ir dailininkų s-ga, Lietuvių Dailės instituto Chicagos skyrius, Lituanistikos institutas, Lietuvių profesorių d-ja, Lietuvių teisininkų draugija užsienyje, Ch. lietuvių sporto klubas Perkūnas, Ateities sporto klubas, Lietuvių paštininkų d-ja, Amerikos lietuvių rezistencinės santarvės Chicagos skyrius, Chicagos lietuvių literatūros draugija, Lietuvių tremtinių bendruomenės Ch. apygarda, Chicagos kultūros taryba, Mažosios Lietuvos d-ja, Mažosios Lietuvos bičiulių d-jos Ch. skyrius, Politinių kalinių s-gos Ch. skyrius, Vilniaus krašto lietuvių s-ga, 1950 įst. Amerikos lietuvių karių s-ga Ramovė, Liet. Kūrėjų Savanorių d-ja, DLK Birutės d-ja, Liet. krikščionių demokratų partija. Kunigų vienybės s-ga, Lietuvių R. K. vargonininkų s-ga, Illinois lietuvių mokytojų s-ga, Labdarių s-ga (4 kuopos), Lietuvių veterinarijos gydytojų d-ja, Vasario 16 lietuvių gimnazijai remti komitetas, 1949 įst. Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, Biržėnų klubas.

Jaunimo organizacijos. 1949 Ch. įsisteigė ateitininkai. 1954 buvo 4 kuopos jaun. ateitininkų ir 1 kuopa vyr. kun. Alf. Lipniūno vardo, studentų kuopa, sendraugių ir Kęstučio, Vytauto, Giedros, Birutės, Šatrijos, Gajos korporacijos.

Skautai. Nuo 1949 Chicagoje veikia pasaulio skaučių seserija, Akademinio sąjūdžio centras (Centrą sudaro korporacija Vytis, Akademinių skaučių draugovė Gražina), Lietuvių skaučių Aušros tuntas (9 draugovės), Skautininkų Ramovė, Lietuvių skautų Lituanikos tuntas. 1954 įst. dvi oro skautų skiltys. Jos priklauso Gedimino draugovei ir vandens skautai — kpt. Kukučio vardo laivas.

Vyčiai sena katalikiškos pakraipos organizacija, pačioje Ch. turinti 10 kuopų.

Studentų Varpininkų draugija ir Šviesos sambūris, 1931 įst. Lithuanian University Club ir Tautinių korporacijų sambūris, Lietuvių studentų sąjungos skyrius, Illinois universiteto Lituanicos klubas.

Mokyklos. Pirmoji šv. Jurgio parapija 1894 IX įsteigė mokyklą. 1897 pradėjo mokytojauti lietuvės vienuolės nazarietės, o nuo 1923 šv. Jurgio parapijos mokyklą perėmė lietuvės seserys kazimierietės. Vaikų susirinko 900, 1954 — 639 mokiniai. Dievo Apvaizdos parapijos mokykla įst. 1904; iki 1914 mokė seserys nazarietės, 1914 perėmė seserys kazimierietės. Mokinių 450, 1954 — 323 mokiniai. Šv. Kryžiaus parapijos mokykla įsteigta 1905, pradžioje nazarietės, 1924 perėmė kazimierietės, o mokinių buvo 750, 1954 — 409. Šv. Mykolo parapijos mokykla įst. 1906, mokė pasauliečiai, 1914 kazimierietės, o mokinių 48, 1954 — 64. Visų Šventųjų parapijos mokykla — nuo 1911 mokytojauja kazimierietės, o mokinių — 150, 1954 — 309. Aušros Vartų parapijos mokykla įst. 1913, kazimierietės, o mokinių — 158, 1954 — 275.

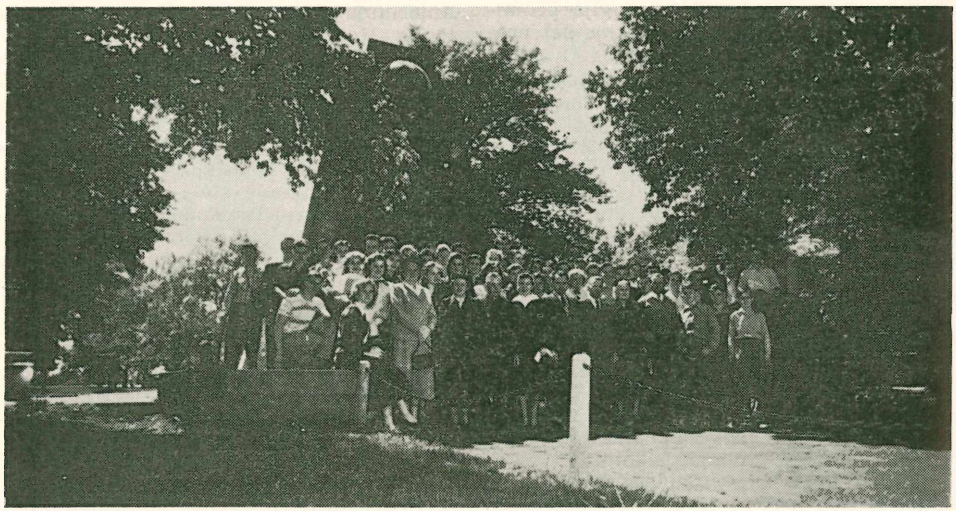

1954 Augštesnioji lituanistikos mokykla prie Dariaus ir Girėno paminklo

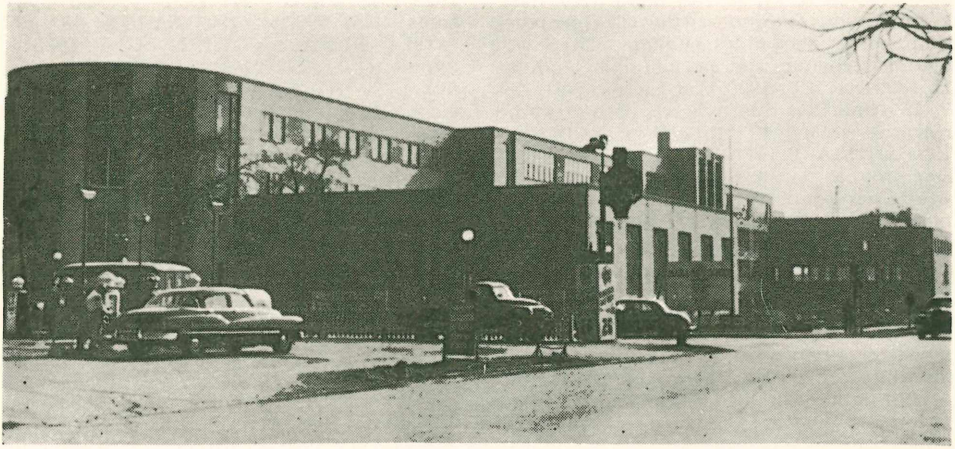

Marijos vardo augštesnioji mokykla

Nekalto Prasidėjimo Panelės Švenčiausios parapijos mokykla įst. 1915, mokytojos kazimierietės, o mokinių — 625, 1954 — 586. Šv. Petro ir Povilo parapijos mokykla įst. 1921, mokytojos kazimierietės, o mokinių — 123, 1954 — 124. Šv. Panelės gimimo parapijos mokykla įst. 1929, mokytojos kazimierietės, o mokinių — 300, 1954 — 729. Šv. Juozapo parapijos mokykla įst. 1930, mokytojos kazimierietės, mokinių 78, 1954 — 204. Šv. Kazimiero par. mokykla įst. 1917, mokytojai pasauliečiai, 1919 mokytojos kazimierietės, o mokinių—117, 1954—142. Šiuo metu visas Ch. parapines mokyklas veda kazimierietės. Be parapinių buvo ir privačių mokyklų. Tokių viena 1912 įst. Juozo Oleko, pavadinta Amerikos lietuvių mokykla. Mokė lietuvių, anglų kalbos, stenografijos, mašinraščio. Per 42 metus išleido 8000 mokinių. 1911 Šv. Kazimiero seserų kongregacija įkūrė augštesniąją mokyklą, pavadintą Šv. Kazimiero akademija. Mokinių 1911 — 5, mokytojų — 4. Mokosi tik mergaitės. Pirmąją laidą 1917 baigė 5. Akademija veikė iki 1952. Per 41 metus išleido 35 laidas, 2111 abiturienčių. 1952 rudenį naujose patalpose atidarė Maria High School (Marijos vardo augštesniąją mokyklą). 1954 išėjo antroji laida. Iš viso išleido 260 abiturienčių. Mokosi 1400 mergaičių. Dauguma svetimtaučių. Direktorė sesuo M. Anastazija. Prie vienuolyno veikia 1948 įst. seselių Junior kolegija, o kursas 2 metų Pirmoji laida — 1949, o 1954 išleista šeštoji laida. Mokinių — 25. Vedėja sesuo M. Liudvika. Visose parapinėse mokyklose dėstoma lietuvių kalba. Parapines lietuvių mokyklas lanko 70% mokyklinio amžiaus vaikų, 30% valdžios arba priv. svetimtaučių; Marijos vardo augšt. mokyklą lanko tik 40% lietuvaičių. Mokykla moderniškai įrengta. 1913 kun. Matulaitis (vėliau arkivyskupas) Ch. įkurdino kunigus marionus, nupirko žemės sklypą, pramines Marijos kalneliais (Marian Hills), 1925 įkūrė berniukams kolegiją, kuri vėliau buvo perkelta į Marianapolį (Thompson, Conn.). 1934 Marijos kalneliuose įkuriama marionų kunigų seminarija, kur mokosi 12 teologijos studentų. 1950 III 12 įkurta augštesnioji lituanistikos mokykla, Lietuvoje buvusia programa. Kursas pradedamas 5-ja klase, su 40 mokinių ir 4 mokytojais. Išleido 3 abiturientų laidas: 1952 — 15, 1953 — 5, ir 1954 — 10 mokinių. 1954 mokėsi 147 mokiniai. 1907 buvo pradėti lavinimosi kursai. Kas antra savaitė vykdavo populiaraus turinio paskaitos. Ilgainiui iš tų kursų išaugo Vinco Mišeikos pradžios mokyklos programa vadovaujama mokykla. 1914 mokėsi 70 mokinių vakarais ir 20 dienomis. Naujieji emigrantai pradėjo steigti įvairias specialybių mokyklas — braižybos, komptometro, buhalterijos.

Spauda. Pirmosios lietuviškos knygos Chicagoje buvo išspausdintos lenkiškose spaustuvėse — 1880 Graži Historija api kantriwa Helena ir Historyja Septiniu Mokitoiu. Ilgainiui, 1892 įsikūrus pirmajam lietuviškam čia Lietuva laikraščiui, vėliau tapusiam vieno A. Olševskio nuosavybe, ir nuo 1899 Katalikui, nuo 1901 tapusiam J. M. Tananevičiaus nuosavybe, atskirais atmušais iš tų ir kitų laikraščių Ch. buvo išleista daugumas JAV išspausdintų lietuviškų knygų, o naujausiai, atsiradus Ch. naujiems emigrantams, įsikūrė ir visai savarankiškų knygų leidyklų — 1951 Lietuviškas Knygos Klubas, 1951 Nemuno leidykla, 1952 Terra, Sūduva, Lietuvių Literatūros Draugijos leidykla, 1949 vaikų knygų lei-

dykla Vi-Vi ir kt. Ir tuo būdu JAV lietuviškų knygų leidimo srityje Ch. pirmauja. Taip pat ir periodinės spaudos srityje. Čia ėjo ir tebeina šie periodiniai leidiniai: 1) 1892 XII 10—1920 V 8 Lietuva; 2) 1897 V 18 Amerikos Lietuvis (iš viso 3 numeriai); 3) 1899 I 18—1917 IV Katalikas; 4) 1900 III 7—VI 14 Kūrėjas; 5) 1902—1903 Darbininkas (du numeriai); 6) 1906 VI Susitelkimas Lietuvių Amerikoje (vienas numeris); 7) 1907 Svieto Ateitis; 8) 1908 X—1909 Erelis; 9) 1909 VII—1912 Dagis; 10) 1909—1910 Tiesa; 11) 1910—1911 Amerikos Žinios; 12) 1911—1913 Laisvoji Žmonija; 13) 1911—1924 Giedra; 14) 1912 VII 4 — Draugas; 15) 1912—1914 Lietuvių Žurnalas; 16) 1912—1920 Moksleivis; 17) 1912 Spindulys; 18) 1913 Dievo Rykštė; 19) 1913—1914 Šakė; 20) 1914 Amerikos Lietuva (Lietuvos priedas); 21) 1914—1919 Darbininkų Balsas (spausdintas Ch., bet leidžiamas kitur); 22) 1914 Galvočius; 23) 1914 II 19 — Naujienos; 24) 1914—1916 Jaunimo Sapnai; 25) 1914—1915 Jaunoji Lietuva; 26) 1914–1920 Tikyba ir Dora; 27) 1914—1915 Veidrodis; 28) 1915 Laisvoji Mintis (nuo 1910 Ch. spausdinama, bet redaguojama Scrantone); 29) 1915—1916 Mūsų Draugija; 30) 1915 Nedėlios Naujienos; 31) 1915 Pažanga (nuo 1916 Bostone); 32) 1915—1916 Vaidyla; 33) 1915 XI 3 — Vytis; 34) 1916 X–1951 Moterų Dirva; 35) 1917 Moksleivių Keliai; 36) 1918—1923 Kardas; 37) 1918 Varpeliai; 38) 1919—1920 Amerikos Ūkininkas; 39) 1919 — 1920 Paieškojimų Žurnalas; 40) 1919—1920 VIII Pasiuntinys; 41) 1919—1923 Proletaras; 42) 1920 — Laivas (Kristaus Karaliaus Laivas); 43) 1920 — 1922 Meilė ir Šeimyna; 43a) 1921 — 1922 LSS Žinios, 44) 1921 — 1925 Gydytojas; 45) 1922 — 1934 Paslas; 46) 1922—1923 Piršlys; 47) 1922—1924—1933 — Šviesa; 48) 1922 X 10—1924 Telegramas; 49) 1923 XII 25—1926 Varpas; 50) 1923—1925 Gyvenimas; 51) 1923—1924 Lietuvių Žinios; 52) 1924 VII 24 Vadovas; 53) 1925—1926 Burtininkas; 54) 1925—1953 Šv. Kazimiero Akademijos Aidai; 55) 1925—1926 Taradaika; 56) 1926—1928 Šakė; 57) 1927 Chicagos Žinios; 58) 1928 V 16 Margutis; 59) 1929 Sandara (nuo 1918 XII 3 Bostone); 60) 1930 Liaudies Tribūna; 61) 1930 Vėtyklė; 62) 1930–1933 Žiniaraštis; 63)1933—1938 Aidutis; 64) 1933 The Furrow; 65) 1934—1935 Kvieslys; 66) 1934 Muzikos Žinios; 67) 1934 Skandalai; 68) 1934 Žinios; 69) 1934—1935 Pažanga; 70) 1936 Jaunimas; 71) 1936–1937 Lithuanian Americans; 72) 1937—1938 Concord; 73) 1938 Laisvamanis; 74) 1940 Švyturys; 75) 1949 Mūsų Vytis; 76) 1949 Žvaigždė; 77) 1950—1952 Girios Aidas; 78) 1951 Evangelijos Žodis; 79) 1951 Laiškai Lietuviams; 80) 1951 Mūsų Sparnai; 81) 1951–1954 Pelėda; 82) 1951 IV Technikos Žodis; 83) Tėviškėlė; 84) 1952—1953 Atspindžiai; 85) 1952 Teisininkų Žinios; 86) 1953 Jaunos Mintys; 87) 1953 Laisvoji Lietuva; 88) 1953 Sėja; 89) Dievo Karalystės Žinios. Be to, lietuvių kalba leidžiamų yra ir Lietuvos okupantų šalininkų laikraščių. Eina ir parapijų sav. biuleteniai (11 katalikų ir 2 evangelikų), kur tik parapinės žinios. Yra ir keletas anglų kalba leidžiamų lietuviams periodinių leidinių — The Maria Herald, The Marian, Voice.

Naujienų dienraščio namai

Bibliotekos, spaustuvės. Susikuria pirmosios lietuviškos organizacijos, paskiau mokyklos, laikraščių redakcijos, ir tuoj beveik prie kiekvienos jų būdavo daromi mažesni ar didesni knygų rinkiniai. Bet jie tepatenkindavo tik labai aprėžtą skaitytojų ratą. Šiaipjau Ch. lietuviai nebuvo sukūrę nė vienos lietuviškosios viešosios bibliotekos. Bet daugiausia lietuvių knygų turinti biblioteka (keliolika tūkstančių lietuviškų periodinių ir neperiodinių leidinių) yra Seserų Kazimieriečių. Nuo 1946 dar Europoje pradėjęs veikti Pasaulio Lietuvių Archyvas savo renkamą medžiagą siuntė į Ch., o paskiau ir pats ten įsikūrė — nuo 1951 Seserų Kazimieriečių Kongregacijos patalpose. Jis ima archyvą, biblioteką ir muzėjų. Platesnę biblioteką steigia ir Tėvynės Mylėtojų Draugystė. Veikiančios spaustuvės: Naujienų, Draugo, Sandaros, M. Morkūno, Gapšio, P. Paulio, A. Valinsko, V. Vijeikio, Butvilos, o knygynas yra Jono Karvelio.

Scenos menas lietuvių tautiniam atgimimui turėjo daug reikšmės ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir emigracijoje. 1892 J. Griniaus iniciatyva buvo įkurta lietuviš-

Chicagos Birutės choras, J. Byansko vadovaujamas

ka teatrališka draugystė. Nors ji veikė trumpai, bet jau 1892 Chicagoje vaidino Kovą po Grunvaldu, 1894 Genovaitę. 1894 Simano Daukanto draugija parengė Kražių skerdynių vaidinimą, 1896 Tris Šiaulėniškius Filosofus. 1896 Dovydo karaliaus draugija parodė Juozapą Egipte, 1897 Gedimino draugija Jonvaikius. Šv. Martyno draugija (vad. teatrališka) 1898 Genovaitę, 1900 parengė Kražių skerdynes, vieną lenkišką vaidinimą ir Kantriąją Aleną; 1898 Panų draugystę, Giminę Bumbulių. 1907 Birutės draugija, kuriai pradžioje vadovavo Mikas Petrauskas, vėliau Strumskis, Malinauskas, P. Sarpalius, St. Šimkus, A. Kvedaras, A. Vanagaitis, Jėzavitas, Steponavičius, Byjanskas, suvaidino žymų vaidmenį lietuviškoje teatro veikloje ir išaugino visą eilę teatralų. 1927 vaidino J. Vaičkaus trupė. 1910 M. Petrauskas įst. muzikos konservatoriją. 1909 įsisteigė naujas choras, vadovaujamas P. Sarpaliaus, vėliau Sal. Čerienės ir nuo 1929 K. Steponavičius, pasivadinęs Pirmyn vardu. Šis choras neapsiribojo tik koncertų rengimu: pasirinko ir operetinį žanrą. Statė: Šienapjūtę, Malūninką ir Kaminkrėtį, Pirmąjį degtindarį ir kt., taip pat ir eilę operečių. 1937 lankė Lietuvą, kur turėjo 20 spektaklių. Aplankė ir Amerikos stambesnes lietuvių kolonijas ir per tą laiką yra rodęs 25 operetes. Tuo metu veikė net 12 chorų, bet vienas dirigentas turėjo dirbti 3—4 chorams. Pirmyn chorui daug padėjo Alice Stephens. Ilgai veikė ir Vyčių choras, vedamas A. Pociaus ir L. Šimučio. 1915 A. Pocius ir A. Aleksis įsteigė Beethoveno konservatoriją ir 1932 turėjo 200 mokinių. Tačiau ji užsidarė. 1924 atvyko A. Vanagaitis, kuris pagyvino teatrinį gyvenimą. 1927 Ch. Alice Stephens įsteigė dainavimo studiją, turinčią moterų reprezentacinį chorą. Per metus duoda 30—34 koncertus. Grant Parke iš eilės 3 vasaras koncertavo su simfoniniu orkestru. Repertuare daugiausia lietuviški autoriai. Be šios studijos, 4 metus mokė Kęstučio chorą ir Marijos vardo augšt. mokyklos 300 mergaičių chorą. Turėjo kvartetų, oktetų. Studijos choras tik 18 asmenų. 1950 įsikūrė Alodijos Dičiutės-Trečiokienės ir Jono Būtėno dainavimo studijos. 1951—1952 pradėjo veikti prof. Vlado Jakubėno, A. Kučiūno, A. Nako ir P. Matiuko studijos. 1951 baletmeisteris St. Velbasis įkūrė baleto studiją, turėjusią daug pasirodymų Amerikoje ir Kanadoje. 1945 Vokietijoje Hanau mieste įsikūręs Dainavos ansamblis ir 1950 VIII 7 Ch. atsikūrė. Turėjo 78 koncertus Carnegie Hall New Yorke, Civic operoje ir Orchestra Hall Chicagoje. Kanadoje Torontą ir Amerikoje eilę miestų lankė su koncertais. 1952 įsikūrė vyrų choras, vadovaujamas Br. Jonušo, kuris jau dalyvavo daugybėje koncertų ir įdainavo dainų plokštelėse. 1954 įsikūrė ateitininkų choras, vadovaujamas Vl. Baltrušaičio, ir 1954 lietu-

vių tautinis ansamblis, vadovaujamas Balio Pakšto, o jų skyriai: dainos, šokiai, tautiniai muzikos instrumentai su kanklėmis (kanklininkams vadovauja A. Kirvaitytė).

Ch. buvo keturi teatrai. Pirmasis yra atsivežtas iš Vokietijos ir to paties repertuaro. Tai Atžalynas vedamas J. Blekaičio, kuris teveikė 1 metus, turėjęs 3 pastatymus. J. Blekaitis įkūrė Lietuvių teatrą Amerikoje. Pastatė A. Škėmos Živilę ir nustojo veikęs. 1949 įkurtas akt. St. Pilkos, K. Oželio Lietuvių teatras, kuris jau parodė 8 veikalus (režisoriai: St. Pilka — 5, V. Valiukas — 1, A. Rūkas — 1 ir J. Blekaitis — 1). Suvaidino J. Grušo — Tėvą, L. Fuldos — Gyveno kartą keturi draugai, P. Vaičiūno — Naujieji žmonės, A. Rūko — Bubulis ir Dundulis, A. Škėmos — Vienas ir kiti, O'Neill — Anna Christie ir Anouilh — Antigona. Chicagos lietuvių teatras, vadovaujamas A. Rūko, turėjo vieną pastatymą Putino — Valdovą. Veikia ir Jaunimo teatras, kuris kiekvieną sezoną parūpina vaidinimų.

Radijo valandos. Veikia 6 radijo valandos lietuvių kalba: 1932 įkurtas Margutis, duoda 8 kartus savaitėje, pradžioje vedė muz. A. Vanagaitis, po jo L. Vanagaitienė; Sofija Barkienė įst. 1932, duoda 8 kartus savaitėje, Povilas Šaltimieras — 5 kartus; J. Budrikas — 1 kartą; Draugas nuo 1954 (vedėjas kun. dr. J. Prunskis) 5 kartus; Ona Kubilienė įst. 1954 — 1 kartą ir 1954 žiemą įsisteigęs radijas Banga, po trijų mėnesių užsidarė. Prieš keliolika metų veikė Draugo ir Naujienų radijo valandos.

Keletas senosios kartos lietuvių yra baigę Chicagos meno institutą (Ant. Dulbis, J. Šileikis, M. Šileikis, Ant. Skupas). Jie dalyvavo Chicagos meno parodose. Po 1949 meno parodas surengė šie dailininkai: V. Petravičius, Ad. Galdikas, V. K. Jonynas, sudėtinėse parodose dalyvavo J. Pautienius, Ig. Šlapelis, M. Šileikis, Br. Murinas, Vl. Stančikaitė, A. Kairys ir latvis Purvinš. Be to, 1954 minint spaudos atgavimo 50 metų sukaktį, buvo suruošta grafikų paroda, kur dalyvavo V. Petravičius, P. Augius, T. Valius, Alf. Dargis, A. Vaičaitis, V. Ratas, V. Vilimas, A. Kurauskas, Vyt. Virkau, A. Bielskis, Ž. Mikšys ir Ed. Krasauskas. Dailininkai lietuviai dalyvauja ir amerikiečių parodose. Veikia dail. A. Valeškos bažnytinio meno studija. 1954 minint spaudos atgavimo 50 metų sukaktį, buvo suruošta spaudos paroda, kurios rengėjai buvo Kultūros Taryba su spaudos parodos komisija.

Verslas (biznis) ir profesionalai. Pirmieji lietuviai emigrantai daugiausia buvo iš žemės ūkio. Nemokėjo amato ir neturėjo specialaus pasirengimo. Trūko inteligentinių pajėgų, galėjusių vadovauti lietuviškam gyvenimui. 1900 pažymėtini Chicagai, nes tais metais jau baigė mokslus pirmasis lietuvis advokatas Pr. Bračiulis ir gydytojas Andrius L. Graičiūnas. Daug energingo lietuviško jaunimo vasinaudojo palankiomis sąlygomis ir ėjo mokslus Valparaiso universitete ar kitose augštose bei specialinėse mokyklose. P. Varkala 1934 tvirtino, kad Chicagoje buvę 126 advokatai, medicinos gydytojai, inžinieriai, vaistininkai. 1954 profesionalų skaičių jau tektų bent kelis kartus padidinti, nes tą skaičių gerokai padidino senųjų Amerikos lietuvių mokslus įgiję vaikai bei naujieji politiniai emigrantai profesionalai. Pati paprasčiausia biznio šaka buvo saliūnai bei valgomųjų dalykų krautuvės. Sprendžiama, kad 1954 į šio biznio šaką bus įsitraukę ligi 3000 žmonių. Vaistinių priskaitoma ligi 30 (vaistininkų 71), automobilių ir baldų parduotuvių 10, laikrodžių parduotuvių 9, gazolino stočių, draudimo agentų 15, kepyklų 7, ge-

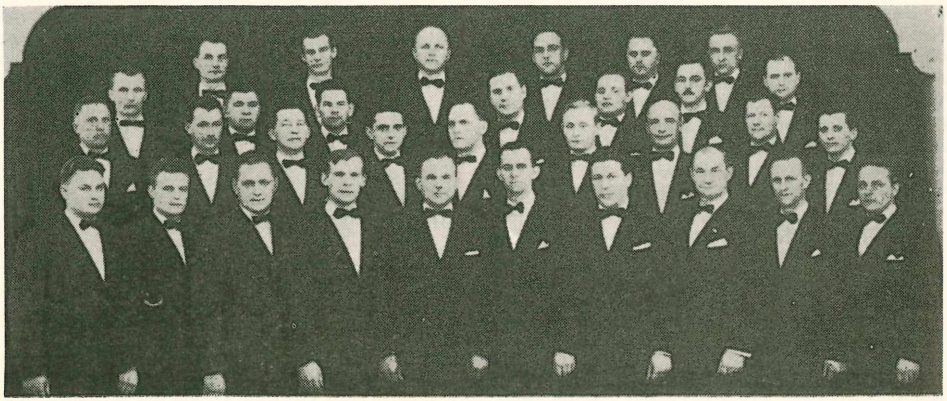

Chicagos vyrų choras, vadovaujamas Br. Jonušo

ležies, dažų krautuvių, elektros įrengimų, namų statybos kontraktorių ir kt. taip pat siekiama ligi kelių šimtų. Pabrėžtinas lietuvio taupumas. 1954 taupymo ir skolinimo bendrovių 10, kurių kapitalas siekia 60.000.000 dol. Pramonės šakoje pirmauja plieno apdirbimo įmonė, vadovaujama inž. A. Rudžio, ir alaus fabrikas Baltoji Meška (ved. Ild. Šadauskas).

Tautinis ir politinis lietuvių centras. Lietuvių organizuotosios visuomenės gausumas, jos spauda, mokyklos, teatrai, salės Chicagai aiškiai skiria vyraujantį vaidmenį JAV lietuvių visuomeniniame gyvenime. Nuolat vyksta politinių bei visuomeninių organizacijų suvažiavimai Chicagoje. Čia veikia Amerikos Lietuvių Taryba, kovojanti kovą dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Veikia Lietuvos Respublikos konsulatas (konsulas dr. P. Daužvardis), dirba Lietuvių Rašytojų d-ja. Iš senosios lietuvių kartos nevienas čia yra atsakingose valstybės ir miesto administruojamose pareigose (adv. Ant. Olis, teisėjai Zuris ir Wells).

1910 Chicagos visuomenininkų delegacija aplankė prezidentą Taftą ir išrūpino lietuvių rubriką 1910 visuotiniame JAV gyventojų sąraše. 1933 Dariaus ir Girėno transatlantinis skridimas į Lietuvą yra didžiai paremtas Chicagos lietuvių. Jų tragingam žygiui pagerbti viena Chicagos gatvių pavadinta Lithuanica Ave. Taip pat 1935 lakūno Vaitkaus skridimas suorganizuotas Chicagoje. Dariui ir Girėnui Marquette parke pastatytas paminklas. Jų žygiui prisiminti ir paminėti kasmet čia būna didelės iškilmės.

M. Biržiška Amerikos lietuviai (Lietuviškoji Enciklopedija I); *V. K. Ražkauskas* Amerka 1915; (Red. P. Jurgėja) Antanas Olšauskas ir Lietuva 1934; Istorija Chicagos lietuvių 1900; Chicagos Vadovas 1952.

Chicago Heights JAV miestas 27 mylios į pietus nuo Chicagos; 25.000 gyventojų (1950). Plieno, trąšų, chemikalų pramonė. Lietuvių Romos katalikų bažnyčiai 1908 buvo nupirkta žemė, bet parapija teįsisteigė tik 1911. Bažnyčia ir mokykla pastatyta 1912. Klebonas kun. P. Katauskas. Lietuvių vaikus moko seserys kazimierietės. 1914 lietuvių buvo apie 800. Mokyklą lankė ligi 60 lietuvių vaikų. 1954 apie 500 lietuvių. Ch. H. veikia šios draugijos: SLA 255 kuopa, LRKSA kuopa, P. T. Club, šv. Vardo Apaštalystės Maldos.

Chichen Itza šiaurės rytuose Yucatano pusiasalio majų tautelės žymaus miesto griuvėsiai. Miestas buvęs įkurtas VI a. po Kr., bet ypač suklestėjęs XI—XIII a. Yra išlikę šventovių piramidžių, griuvėsių su kolonomis. Rasta papuošalų ir žmonių skeletų.

S. G. Morley The Ancient Maya 2 leid. 1947.

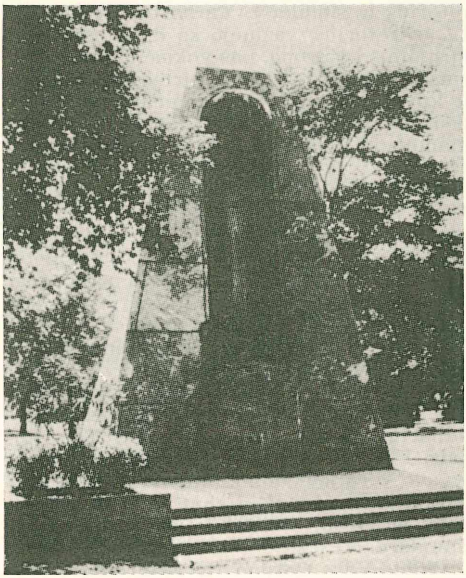

Dariaus ir Girėno paminklas (Marquette Parke Chicagoje)

Chiclayo Peru valstybės miestas, Lambayeque departamento administracinis centras; 36.500 gyv. (1950). Ch. yra cukraus pramonės ir prekybos žymus centras.

Chico, Rio Ch., pietų Argentinos upė Patagonijoje, 400 km ilgio. Išteka iš Lago Nanzen ežero.

Chicopee JAV Massachusetts valstybės miestas prie Connecticut upės, 49.200 gyventojų (1950). Gumos, elektros reikmenų, audinių pramonė. Įkurtas 1652, kurį laiką vadintas Cabotville.

Chicoutimi Kanados Quebeco provincijos miestas prie Saguenay upės, 18.000 gyventojų (1950). Prie Ch. yra Š. Amerikoje viena didžiausiųjų hidroelektrinių jėgainių (1.500.000 a. j.), kurios energija varomos apylinkės popieriaus ir celulozės įmonės.

Chiem ežeras (Chiemsee) Bavarijos augšmose 519 m nuo jūros lygio; 80 km² dydžio, 14 km ilgio, 11 km pločio, ligi 74 m gylio. Susisiekimas garlaiviais. Didžiausioje Herreninsel saloje buvo vienuolynas ir architekto Doilmanno Versalės stiliumi pastatyta pilis Liudvikui II (1885).

Chihuahua didžiausioji ir ūkiškai reikšmingiausioji Meksikos valstybė; 245.612 km², apie 900.000 gyventojų (1952). Ch. duoda apie 40% visame krašte iškasamų aukso, sidabro, cinko, švino, vario ir kt. Administracinis centras Ch. miestas su 66.000 gyventojų (1952), kuris 1864 laikinai buvo Meksikos sostinė.

Chilchen, Hilchen, Dovydas (1554—1609) teisininkas, dirbo Rygoje (magistrato sek-

retorius ir sindikas), Varšuvoje Žygimanto IV sekretorius, važinėjo su diplomatinėmis misijomis į Europą, pas vokiečių kunigaikščius. Rygoje Ch. įsteigė pirmąją spaustuvę ir knygyną. Išsp. Jus Livonicum 1607, Clypeus innocentiae et veritatis 1604, Rhodemanologia 1608, Vita Georgii Farensbach 1609.

Child 1) Francis James (1825 — 1896) amerikiečių mokslininkas, Harvardo universiteto profesorius, senosios anglų kalbos, ypač Amerikoje baladžių tyrinėtojas. Yra išleidęs 130 tomų anglų poetų, anglų ir skotų baladžių. Chaucero tyrinėtojas: Observations on the Language of Chaucer 1863 ir Observations of the Language of Gower's Confessio Amantis.

2) Lydia Marie (1802—1880) šiaurės Amerikos rašytoja. Parašė keletą populiarių apysakaičių: Hobomok, The Rebels, Philothea. Su savo vyru aktyviai dalyvavo vergijos panaikinimo reikale, o 1833 paskelbė An Apeal of that class of Americans ir 1840 — 1884 lei-do Anti-Slavery Standard.

Childe Vere Gordon (g. 1892) anglų proistorikas. 1927—1946 Edinburghe'o universiteto ir nuo 1946 Londono universiteto profesorius. Išsp. The Dawn of European civilization [4]1949, The Bronze Age 1930, Man Makes Himself 1936, What happened in History 1941, Progress and archeology, History 1947.

Childerich (m. 1481) saliečių frankų karalius, Merovecho sūnus, valdęs maždaug nuo 457, romėnų sąjunginin̄kas, 463 ir 469 gynė Romos imperijos žemes nuo besiveržiančių visigotų ir saksų. Ch. perkėlė frankų karalių rezidenciją iš Cambray į Tournai.

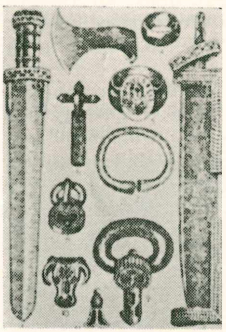

Childericko kapo radiniai

Ch. kapas buvo surastas 1653 Tournai mieste Belgijoje, šv. Briksijaus bažnyčios kapuose. Jame surasta: platus geležinis kalavijas (spatha), kurio rankena ir makštis dekoruota auksu bei almandinais, peilio formos kalavijas (saska) taip pat papuoštas auksu ir almandinais, geležinis kovos kirvis (francisca), jietgalis, drabužių liekanų, auksinių almandinais inkrustuotų diržo sagčių, auksinė romėnų provincijos lankinė fibula, jaučio galvos pavidalo kabutis, apie 200 auksinių bitelių (cikadų), 200 sidabrinių romėnų pinigų, 100 auksinių Bizantijos pinigų ir kt. Ypač išsiskiria antspaudinis žiedas. Aplink išgraviruotas įrašas: Childerici Regis. Dalis radinių žuvo, kiti pateko į St. Denis ir pagaliau į Louvre muzėjų Paryžiuje. C. K. svarbus merovingų-frankų kultūrai pažinti ir tautų kraustymosi laikotarpio chronologijai patikrinti. Išlikę C. K. radiniai saugomi Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje.

Chifflet Anastasis Childerici illustratus 1655; *Cochet* Le tombeau de Childéric I 1859; *Babelon* Le tombeau du roi Childéric 1923; Bonner Jahrbuch 1948.

Chile ž. Čilė.

Chiliazmas Apokalypsės aiškinimu paremtas mokslas, būsią, pasaulio pabaigoje prieš paskutinį teismą Kristus su savo šventaisiais įkursiąs šioje žemėje 1000 metų (millenium, — dėl to ir milenarizmu dar vadinamas) taikos karaliją, prikeldamas iš numirusiųjų teisinguosius; jos pabaigoje būsiąs ir piktųjų prisikėlimas bei paskutinysis teismas. Ch. šalininkai yra kaikurios protestantų sektos, k. a.: baptistai, darbistai, mormonai, adventistai, taip pat atsimetusi katalikų bendruomenė. Ch. eina iš senovinės pagonybės svajonių apie auksinę gadynę, o pirmaisiais krikščionybės laikais ji pakurstė krikščionių kentėta priespauda ir greitos pasaulio pabaigos laukimas. Ankstyvojoje krikščionybėje Ch. palaikė judaizuotos ebionitų, cerintionų, nazarėjų ir montanistų sektos, taip pat kaikurie atskiri bažnyčios mokytojai: Justinas Kankinys, Irenėjas ir Laktancijus. Be gnostikų, prieš Ch. buvo Origenas, Dionisas iš Aleksandrijos, Bazilijus, Grigas iš Naciankos, Jeronimas ir ypač Augustinas, kuris Ch. ilgam nutildė, Apokalypsės 20 skyrių aiškindamas alegoriškai. Viduramžiams baigiantis, Ch. vėl atgijo įvairiose sektose (apaštalininkų), flagenlantų, taboritų, čekų brolių ir kt.), bet scholastikų buvo griežtai atmestas. Protestantizmo kūrėjai taip pat buvo Ch. atmetę, betgi jis iš naujo suklestėjo protestantų sektose.

L. Gry Le millenarisme dans ses origines et son développement 1904; *Algermissen* Konfessionskunde 1950.

Chilinskis Samuelis Boguslovas (apie 1631 Raseiniuose — 1668 Londone) Biblijos vertėjas lietuvių kalba. Iš Lenkijos Lietuvon atsikėlusio reformatų kunigo Adriono Ch. sūnus. Iš mažens augdamas lietuviškoje aplinkoje, gerai lietuviškai pramoko. Ligi 1654 mokėsi Kėdainių reformatų mokykloje. 1654 pradžioje Kėdainių sinodo stipendininku jis buvo komandiruotas į užsienį augštųjų teologijos studijų. 1654 V 5 stojo į Frenekero universitetą Olandijoje. 1655 ruošėsi grįžti į Lietuvą. Kadangi tuomet Lietuva buvo okupuota rusų ir švedų, tai sinodas jam į Dancigą nusiuntė įsakymą grįžti atgal į Olandiją mokslo eiti. Ch. grįžo į Frenekerį ir čia studijavo ligi 1657 IV, vietos tikybinių organizacijų šel-

piamas. 1657 IV, tų pačių organizacijų sušelptas, Ch. išvyko į Angliją, 1657 IV 28 atplaukęs į Londoną, o po kelių mėnesių išvykęs į Oxfordą. Tuo metu pastebėjęs didelį Anglijos visuomenės susidomėjimą Biblijos vertimais įvairiomis kalbomis, Ch. 1657 X 20 pradėjo versti Bibliją lietuviškai, tam vertimui pasinaudojęs lenkišku Biblijos vertimu. Šiame darbe jį parėmė apsčiai įtakingi anglų šviesuomenės atstovai. Per dvejus metus Ch. vertimą baigė, o 1659 anglų kalba paskelbė brošiūrą — An Account Of The Translation Of The Bible Into The Lithvanian Tongve, kurią jis painformavo anglų visuomenę apie savo atliktąjį darbą ir apie savo sumanymą lietuviškai dar išversti ir anglikonų tikybos išpažinimą, didesnįjį ir mažesnįjį katekizmą ir psalmes. Skubotai atliktas darbas nebuvęs tobulas. Bet Anglijoje nebuvo asmens, mokančio lietuviškai ir galinčio tą vertimą įvertinti. Tai ir pačioje anoje brošiūroje buvo išspausdintas teigiamas Ch. darbo įvertinimas, duotas virtinės atsakingų anglų visuomenėje mokslininkų. Ir Ch. darbą anglų visuomenė parėmė, ir tuojau jis buvo pradėtas spausdinti Londone E. Tyloro spaustuvėje. Tuo tarpu 1660 į Angliją Vilniaus evangelikų sinodo buvo atsiųstas Jonas Krainskis rinkliavos organizuoti Lietuvoje kare sugriautųjų evangelikų bažnyčių atstatyti. 1661 VIII 27 išgavęs anglų karaliaus Letters Patent, kuriuo anglų visuomenė buvo raginama aukomis tą reikalą paremti, Ch. sumanė ta rinkliava pasinaudoti ir iš jos lėšų gauti jo išverstai Biblijai išspausdinti, juo labiau, kad ir už jos išspausdintąją dalį spaustuvei dar nebuvo sumokėta. Kadangi reikėjo gauti Lietuvos reformatų sinodo pritarimą, tai Ch. 1661 vasarą, pasiėmęs jau išspausdintą Biblijos dalį ir likusios dalies rankraštį, išvyko į Lietuvą. 1661 VIII Kėdainių sinodas suteikė Ch. katecheto vardą, o jo vertimą pavedė patikrinti kunigams Jonui Božimovskiui ir Jurgiui Skrodzkiui. Ch. grįžo į Angliją studijų tęsti, o 1662 V 21, slaptajai karaliaus tarybai pritarus, buvo sutarta senąją spaustuvei skolą apmokėti ir iš surinktųjų lėšų ir toliau apmokėti spausdinimą ir pačiam Ch. mokėti mėnesinę algą. Tačiau greitai iš Lietuvos į Angliją atėjo griežtai neigiamas Božimovskio ir Skrodzkio Ch. vertimo įvertinimas, ir tuomet Krainskis iš slaptosios tarybos sekretoriaus R. Browno išgavo įsakymą spausdinimą sustabdyti, o atmuštus lankus sudėti Londono Dutch Church pastogėje. Ch., pasinaudodamas savo pažintimis anglų visuomenėje, mėgino savo spaudos bylą laimėti. Kadangi tai neigiamai galėjo atsiliepti ir Lietuvos reformatų bažnytinei rinkliavai Anglijoje, tai Krainskis pasiuntė Lietuvon siūlymą Ch. vertimo spausdinimą tęsti. Sinodas principe sutiko tęsti tik Ch. vertimo vien Senąjį Testamentą, o Naująjį Testamentą spausdinti jau ne Ch., bet Božimovskio vertimo, korektūrą prižiūrint tam reikalui specialiai į Angliją siunčiamam Mikalojui Minvydui. Ch., pats jau buvęs išvertęs visą Bibliją, su tuo pasiūlymu nesutiko. Nors jo reikalus slaptoje taryboje rėmė R. Boyle ir J. Wallis, tačiau jis nieko čia nelaimėjo: spausdinimas buvo sustabdytas, nespausdinta ir Božimovskio vertimo, o Ch. buvo atimta jam iš kolektos mokama alga. Greitai jis mirė, didelį vargą vargdamas. 1681 Londonan atvykęs Minvydas kaip makulatūrą pardavė visus likusius išspausdintus Biblijos lankus. Išspausdintos Biblijos dalies buvo išlikę trys egzemplioriai: vienas paties Ch. nuvežtas Lietuvon, 1805 patekęs į Vilniaus universiteto biblioteką, o iš jos į Vilniaus, paskiau Petrapilio dvasinės akademijos biblioteką, kurioje jis buvo ligi 1918. Kitas egzempliorius 1661 pateko į A. Müllerio rankas, 1894 į Berlyno valstybinę biblioteką, o trečią egzempliorių 1893 surado British Museum tarp makulatūros. 1932 tam pačiam muzėjui atsitiktinai pavyko įsigyti išlikusį Ch. Naujojo Testamento vertimo rankraštį su Ch. autobiografinėmis pastabomis, leidusiomis sugriauti seniau M. Stankevičiaus ir kitų sukurtas teorijas, kad, esą, ne pats Ch. tą vertimą buvęs atlikęs.

M. Stankiewicz Wiadmość o Biblii litewskiej 1886; *H. Reinhold* Die sogenannte Chylinskische Bibelübersetzung — M. d. Lit. Lit. Ges. IV 1895—1896; *L. C. Wharton* The Lithuanian Lord's prayer and Chylinski's Bible 1909; *J. Gerulis* Senieji lietuviški skaitymai 1927; *M. Biržiška* Rinktiniai mūsų senovės raštai 1927; *Ch. S. Stang* Archivalia — Arch. Phil. III 1932; *S. Kott* Anglo-polonica — Nauka Polska XX 1935; ('') Ch. B. — Polski Słownik Biograficzny V 1938; *Vac. Biržiška* Senųjų lietuviškų knygų istorija I 1953.

Chillan vidur. Chilės miestas į rytus nuo Concepcion; 68.300 gyv. (1953). Apylinkėse ugnikalniai: Volcan Viejo ir Nevado de Chillan (3180 m). Ch. įkurtas 1594; 1835 ir 1939 žemės drebėjimų sunaikintas. Batų, odos ir išdirbinių pramonė.

Chillon p. Šveicarijos pilis rytų Lemano ežero saloje tarp Montreux ir Villeneuve.

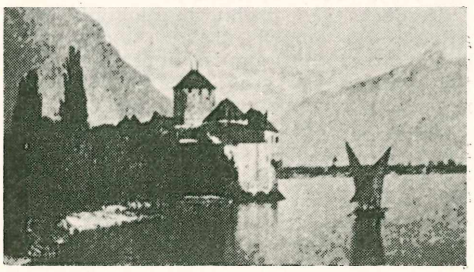

Chillon pilis

Ch. yra viena iš seniausiųjų (IX—XV a.) ir didžiausiųjų pilių Šveicarijoje. XII a. Savojos grafų, 1536—1733 Berno fogtų rezidencija, nuo 1798 karo kalėjimas ir karo muzėjus. 1897 restauruota ir paversta muzėjumi. Berno gyventojai, 1536 imdami pilį, požemiuose surado 10 metų kalėjusį Praną Bonivardą. Tas faktas paskatino Byroną parašyti poemą Chillono Kalinys.

Chiloe Didžiojo vandenyno sala prie p. Čilės krantų; 8395 km², gyvenama veik išimtinai indėnų.

Chilognata (Diplopoda) šimtakojų (Miriapoda) klasės, nariuotakojų tipo būrys. Gyvena tamsiose drėgnose vietose ant grybų, žemuogių lapų. Minta pūvančiomis organinėmis medžiagomis.

Chilok Selengos upės dešinysis intakas, apie 450 km ilgio.

Chilon, Cheilon (apie 556 pr. Kr.) graikų filosofas iš Spartos, vienas septynių Graikijos išminčių. Ch. priskiriami posakiai: gnoti se auton — pažink pats save ir meden agan — nieko perdaug.

Chilopoda šimtakojų (Miriapoda) klasės nariuotakojų tipo būrys. Ch. nuodai smarkiai veikia vabzdžius ir stuburinius, o kaikurių Ch. atogrąžos formų įkandimai pavojingi ir žmogui. Gyvena po akmenimis, samanose, Lietuvoje dažnai po supuvusių kelmų žieve.

Chiloscyphus kerpsamanių klasės, Lophosiaceae šeimos samanų gentis. Lietuvoje rasta tik viena rūšis, Ch. polyanthus (L.) Corda.

Chilperich frankų karalių vardas. Ch. I (m. 584) nuo 561 Paryžiaus, vėliau Soissono karalius. Ch. II (m. 720) Childericho II sūnus, nuo 715 Neusistrijos karalius, 719 Austrazijos karalius.

Chilurija riebalų pasirodymas šlapume. Dažniausiai atsiranda dausų srityje, į kraują patenkant Filaria sanguinis parazitui.

Chimborazo P. Amerikos užgesęs ugnikalnis vakarų Kordiljeruose; 6310 m augščio. 1802 Al. von Humboldt ir Boplan pasiekė 5882 m; 1831 Boussignault ir Hull užkopė ligi 6100 m. Viršūnę pirmasis pasiekė 1880 Ed. Whymper. Ch. yra augščiausias Peru valstybės kalnas.

Chimera (gr.) graikų mitologijoje liūto galvos, ožkos liemens, drakono uodegos baidyklė, prunkščiusi ugnies liepsnomis. Keltine prasme Ch. yra išgalvotas, nesamas, negalimas ir neįmanomas dalykas.

Chimeros vardu žymima žuvų grupė (Holocephali), artima rykliams. Senesniuose žemės perioduose Ch. buvo labai paplitusios, pradedant devono periodu. Ligi mūsų laikų išgyveno negausios jų gentys ir rūšys. Daugiausia žinoma rūšis Ch. monstrosa (ligi 1 m ilgio), kuri dėl labai ilgos ir laibos uodegos kaikuriose kalbose vadinama jūrų žiurke. Gyvena Europoje, Afrikos ir Azijos jūrose.

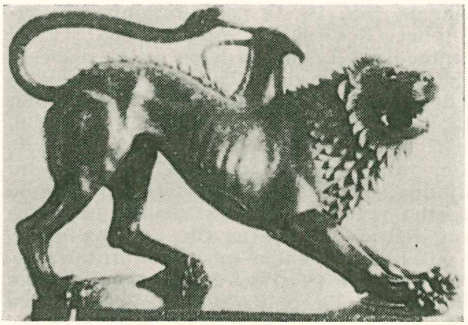

Chimera

Chimeros skiepijimu gauti dviejų augalų atmainų arba rūšių bastardai.

Chimonanthus dekoracinis krūmas, kilęs iš kinų, bet auga ir vidurinėje Europoje.

Chimosinas skilvio sultyse randamas fermentas, sutraukiąs pieno baltymą kazeiną, ir dėl to išrūgos atsiskiria nuo varškės. Kaime vartojamas veršio skilvelis varškei gaminti kaip tik turi to fermento.

Chimotripsinas ž. Tripsinas.

Chimu P. Amerikoje inkų kilmės amerindų tauta, gyvenanti Didžiojo vandenyno pakraštyje. Senovėje Ch. buvo didelė ir galinga valstybė su Chanchan sostine. XVII a. Ch. buvo prijungti prie inkos — Peru valstybės.

China ž. Kinmedis.

Chindwin pietų Azijos upė Burmoje, Irrawady upės dešinysis intakas, 800 km ilgio. Lietinguoju metu 600 km tinka laivybai.

Chin-Hills Indijos kalnai šiaurės Burmoje, 1500—2700 m augščio, susidarę iš smiltainių, kriauklių ir trečiaeilių uolienų.

Chinidinas, $C_{20}H_{24}O_2N_2 . 2H_2O$, Cinchonos medžių alkaloidas, chinino stereoizomeras. Cinchonos žievėje randama apie 0,2% Ch. Balti, be kvapo, kartaus skonio kristalai. Fiziologiniu veikimu panašūs į chininą, bet stipriau veikia širdį, ir tai riboja jų vartojimą nuo malarijos. Terapijoje vartojamas sieros rūgšties druskos (sulfato) pavidalu.

Chininas, $C_{20}H_{24}O_2N_2 . 3H_2O$, svarbiausias Cinchonos medžių alkaloidas. 1820 surado prancūzų farmacininkai Pelletier ir Caventon. Ch. sintetiniu būdu 1945 pirmieji pagamino amerikiečiai Woodvard ir Doering, bet jų metodas pramoninei gamybai yra perbrangus. Ch. yra gaunamas organiais tirpikliais ekstrahuojant Cinchonos žievės miltų ir ką tik gesintų kalkių mišinį. Ch. yra dvibazis chinolino darinys, duodąs neutralių ir rūgščių druskų. Ch. yra balti, mikrokristaliniai milteliai, be

kvapo ir kartaus skonio. Sunkiai tirpsta vandenyje, bet gerai tirpsta kituose organiniuose tirpikliuose. Ch. yra protoplazmos nuodas, pavojingas daugeliui bakterijų ir pirmuonių: Ch. slopina baltymus skaidančių ir oksidaciją skatinančių enzimų darbą. Jis žemina kūno šiliminės pusiausvyros tašką, ir todėl mažina karštį (antipiretikas), atima skausmą (analgetikas). Ch. specifiškai veikia nuo malarijos. Gydomosios dozės dažnai parodo silpnų apsinuodijimo reiškinių. Ch. terapijoje vartojamas dažniausiai savo druskų pavidalu: sulfato, bisulfato, hidrochlorido ar dihidrochlorido. Ch. sulfatas vartojamas nuo malarijos. Ch. ir ureos hidrochlorido dviguba druska vartojama ašt riais malarijos atvejais poodinėms injekcijoms.

Chiniofonas, 1—jodo—8—hidroxichinolino —5—sulfoninės rūgšties, jos natrio druskos ir natrio bikarbonato mišinys, turįs 26,5—29.0% jodo. Ch. šviesiai gelsvi milteliai, tirpstą 25 dalyse vandens. Vartojamas kaip amebocidas nuo dizenterijos, išviršiniai, kaip barstomieji milteliai chirurginėje praktikoje.

Chinnampo Korėjos uostas vakarų krante, bolševikų okupuotoje krašto dalyje; turi apie 70.000 gyventojų (1953).

Chinolinas, C_9H_7N, aromatinis tretinis aminas, randamas anglies dervoje. Cinchonos medžių žievės alkaloidai yra Ch. dariniai. Bespalvis skystis, veikiąs antiseptiškai. Vartojamas kaip tirpiklis ir taip pat sintezei įvairių darinių, terapijoje vartojamų taip antipirėtiniai ir antireumatiniai vaistai.

Chinon vakarų Prancūzijos vietovė Indre-et-Loire departamente, prie Vienne upės; apie 5000 gyventojų. XII a. pilies (Château de Saint Georges) griuvėsiai. Kitoje pilyje (Château de Millieu), statytoje XI a., pirmą kartą 1429 susitiko Joana d'Arc ir karalius Karolis VII.

Chinonai (angl. Quinone). Jų pavyzdžiu gali eiti benzochinonas $C_6H_4O_2$, geltoni, aštraus kvapo kristalai, gaunami oksidinant aniliną ir kt. su sieros rūgšties ir kalio bichromato mišiniu. Redukuojant gaunamas hidrochinonas.

Chinook 1) sausas, šiltas, stiprus vėjas, pavasarį pučiąs iš pietų ar vakarų žiemvakarių JAV ir Kanados vietose į rytus nuo Uolų kalnų. Atneša karštą sausrą. Kalnuose staigiai ima tirpti sniegas ir darosi potvynių.

2) Indėnų gentis vakarų JAV prie Columbijos upės. Išliko apie 600, apgyvendintų rezervatuose Washingtone ir Oregone.

3) Ch. lašiša ž. Lašišos.

Chinozolis 8—hidroxichinolino sulfatas, balti, kristaliniai, vandenyje tirpūs milteliai. Ch. yra veiklus baktericidas. Vartojamas išviršinai kaip antiseptikas 0,02—0,2% vandens tirpiniuose.

Chiocchetti Emilio (g. 1880) iš Šveicarijos kilęs italų prancūškonas, filosofas, kritikas italų neohegelinio idealizmo, atstovaujamo Gentilės ir Crocės. Nuo 1926 Milano katalikų universiteto profesorius. Išspausdino La filosofia di Benedetto Croce 31924, La filosofia di Giovanni Gentile 21925, Religione e filosofia 1921, Il prammatismo 1926, San Tomaso 1925.

Chioggia šiaurės Italijos žvejų uostas, 27 km į pietus nuo Venecijos, pastatytas lagūnoje ant polių ir žemos salos. Su žemynu sujungtas 235 m ilgio akmeniniu tiltu; 49.230 gyventojų (1951). Senovės romėnų Fossa Claudia; dar anksčiau ten buvo Portus Aedro miestas.

Chionanthus L. Oleaceae šeimos maži medeliai arba krūmai. Jų žiedai smulkūs, balti, surinkti į šluoteles arba kekes; vaisius kietas. Ch. retusa Lindl. iš Kinijos ir Japonijos ir Ch. virginica L. ir Š. Amerikos.

Chionanto žievė lupama nuo šaknų JAV augančio medžio Chionanthus virginica. Medicinoje vartojama ekstrakto pavidalu kepenų sutrikimams ir geltonligei gydyti.

Chionodoxa Liliaceae šeimos blodūstinis dekoracinis augalas iš M. Azijos.

Chios, it. Scio, turk. Sakiz Adasi Graikijos sala prie M. Azijos (Turkijos) vakarų kranto prieš Izmirą (Smirną); 830 km² ploto, 72.777 gyventojų (1951). Auginama vynuogės, vaismedžiai ir mastikso krūmai (dervai gauti); paviršius kalvotas ir uolėtas. Svarbiausias miestas Chios (kitaip (Kastronas) turi 26.617 gyventojų (1951). VI a. pr. Kr. užimta persų, vėliau Spartos, 355 pr. Kr. nepriklausoma. Vėliau dar kartą buvo atitekusi persams, makedoniečiams, romėnams, turkams. Viduramžiais Bizantijos, XIII a. Genevos, 1566 Turkijos, 1912 grąžinta Graikijai. Pirmykščiai gyventojai lelegerai ir karerai buvo išstumti jonėnų.

Chippendale Thomas (1709—1779) anglų menininkas, baldų dirbėjas, sugalvojęs savo baldų stilių junginį prancūzų rokoko su anglų baroko stiliumi. Ch. stilius buvo labai madoje XIX a. pabaigoje. Savo darbo baldų pavyzdžius Ch. sudėjo albuman The Gentleman and Cabinet Maker's Director 1754.

Chiquinquira šiaurės Kolumbijos miestas Boyaca departamente, arti Suarezo upės, 2570 m nuo jūros lygio (R. Kordiljeruose); 37.000 gyventojų (1950). Apylinkėje smaragdų kasyklos.

Chiquito P. Amerikos indėnų genčių grupė, gyvenanti rytų Bolivijoje tarp Mamoré ir Paraguay augštupių. Jų visų esama ligi

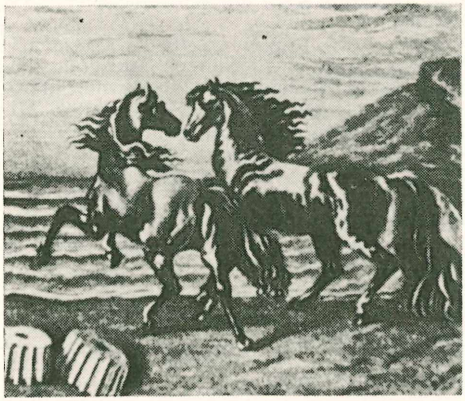

G. Chiriko Arkliai prie jūros

20.000. Verčiasi medvilnės ir cukrinių nendrių ūkiu.

Chirico Giorgio (g. 1888) italų tapytojas. Mokslus ėjo Atėnuose ir Münchene. Jam įtakos turėjo Nietzsche ir Böcklin. 1911 — 1915 gyveno Paryžiuje ir pasidavė kubistinės srovės įtakai, vėliau surrealistinės srovės atstovas, o nuo 1933 grįžo į akademizmą ir kovojo su moderniškomis srovėmis. Produktingiausias Ch. kūrybos periodas laikomas 1908—1917. Žymėtini paveikslai: Arkliai prie jūros, Didysis bokštas, Romėnų namai, Melancholija ir gatvės misterija. Išsp. Memore della mia vita 1945.

Chirogramatomantija spėjimas iš rašysenos apie žmogaus charakterį ir netgi pranašavimas apie žmogaus ateitį. Ch. prasmei artima grafologija, tik to skirtumo, kad grafologijos sąvoka šiandien įeina į psichologijos žinias ir nori gauti mokslinį pagrindą, o tuo tarpu Ch. yra senovės sąvoka, glaudžiai susieta su chiromantijos esme ir jos sąvoka, ir buvo vien spėjimo, pranašavimo dalykas. Tačiau Ch. spėjimas turėjo tam tikrus rašysenos dėsnius, iš kurių buvo daromos išvados.

Chirologija 1) terminas vartojamas fiziologijoje ir antropologijoje rankų ir pirštų, ypač delno struktūrai pažymėti.

2) Seniau šiaip vadintas mokslas apie rankos, delno bruožų bei linijų struktūrinę ir pranašišką reikšmę. Ta prasme Ch. vartota chiromantijai mokytis.

3) Pirštų kalba su nebyliais. Dar neseniai nebyliai būdavo mokomi susikalbėti su kitais žmonėmis pirštais, t. y. tam tikri piršto judinimai bei sudėjimai kelių pirštų reiškia tam tikrą garsą, iš kurių sudaromi žodžiai. Dar ir dabar kaliniai vartoja tokį susikalbėjimo būdą.

Chiromantija (iš gr. cheir—ranka, manteia — spėjimas(žmogaus gyvenimo, gabumų, charakterio ir jo ateities spėjimas iš rankos delno linijų, iš tų linijų pobūdžio, iš savitarpio santykio, iš santykių su pirštais, su visa ranka. Žiūrima ne tik į linijas, bet ir į kitus mažus bruoželius, rankos duobutes, iškilimus, dėmeles. Tariama, kad tų bruožų bei linijų pobūdyje ir santykiuose atsispindinčios tam tikros žmogaus psichinės funkcijos, sugebėjimai, temperamentas, o iš čia spėjama apie žmogaus pasisekimus gyvenime, darbe, meilėje. Buvo manoma, kad psichinės funkcijos atspindinčios žmogaus fiziologinėje ir anatominėje struktūroje, taigi ir rankoje, ar kad žmogus atvaizduoja savyje visą pasaulį, kurio kiekvienas organas yra kurios nors planetos įtakoje. Taigi, ji turėjo tiesioginį ryšį su astrologija, plačiai buvo vartota chaldėjų, žydų, asiriečių, egiptiečių, iš jų perėjo į Graikiją, kur ją tyrinėjo Ptolemėjas, Platonas ir kt. XIX—XX a., kaip ir kitos astrologijos liekanos, Ch. perėjo į pusiauinteligenčias, miesčioniškas sferas.

U. Mangoldt Das Schicksal in der Hand 1949.

Chiromegalija pirštų ir rankų deformacija, tam tikra nugaros smegenų liga (syringomyelia) sergant.

Chironas, Cheiron, graikų mitologijoje žmonėms draugiškas kentauras, pamokęs žmones gydymo meno. Galop Ch. buvo Herkulo sužeistas ir Dzeuso dangun tarp žvaigždžių nukeltas.

Chironomija (gr.) senovės graikuose rankų lankstumo, grožio ir harmonijos mokslas. Jos buvo žiūrima ypač atletikos, ritmikos, plastikos ir mimikos mene. Ch. turėjo ir savo sutartinius dėsnius ir reikšmę. Tam tikri judesiai, veido išraiška reiškė tam tikrus jausmus, mintis, posakius. Ch. buvo dar žinoma ir romėnams, ypač jų pantominoje. Dėl to ilgai laikėsi teatruose, kur dar XIX a. populiariuose teatruose buvo reikalaujama būtino rankų judesių sąryšio su pareiškiamomis mintimis. Ji taip pat ilgai buvo išlikusi žydų tikybinėse mokyklose.

Chironomus ž. Tendipedidae.

Chiroptera ž. Šikšnosparniai.

Chirurgas chirurgijos specialistas, gydytojas.

Chirurgija (iš gr. cheir — ranka, ergon — veiksmas) medicinos mokslas, kuris stengiasi gydyti išorės ir vidaus žmonių ir gyvulių ligas įvairiais mechaniniais veiksmais bei operacijomis. Ch. greta ginekologijos yra viena seniausiųjų empirizmu bei tyrimais paremtų medicinos mokslo šakų. Iškasenose randami akmens amžiaus bronzos ir geležies amžiaus Ch. instrumentai, daugiausia net labai panašūs į mūsų laikų instrumentus, rodo, kad Ch. buvo žinoma ne tik ankstyvaisiais istoriniais, bet ir priešistoriniais laikais. Randamos ir tais instrumentais padarytos kaukolės kaulų

trepanacijos, kurios gana gerai sugijusios ir t. t. Babilonijoje, Egipte, kaip ir kt. senovės kraštuose Ch., kaip ir visa medicina, daugiausia buvo dvasininkų bei žynių rankose. Gydytojai negalėdavo keisti nustatytų Ch. formų. Todėl nuo senovės dvasininkų ir priklausė visas tolimesnis Ch. likimas. Bet patys dvasininkai, laikydami save kilnesnio mokslo atstovais, nebenorėjo teršti savo rankų krauju, siūlais. Atsirado reikalas rengti kitus padėjėjus, kurie galėtų arčiau prieiti prie paprastos visuomenės ir galėtų daryti žmonėms operacijas. Tokiose sąlygose senovės Egipto Ch. buvo laikyta tik žemesniu amatu, ir jai sunku buvo pakilti ligi tinkamos augštumos. Kiek laisvesnė nuo dvasininkų įtakos buvo senovės Indijos Ch., kuri paliko mūsų laikams pvz. žarnų užsivėrtimo operaciją, žaizdų kraštų sukabinimą skruzdžių žnyplėmis, nosies plastiką ir kt. Augštai buvo iškilusi senovės graikų Ch., kuriai plėstis daug padėjo graikų gydytojų laisvė. Senovės Graikijos Ch. vadovavo dvasininkai, asklepiadai. Šie buvo vedėjai gydytojų mokyklų, įsteigtų Asklepiaus žinyčiose, jas baigę jaunieji asklepiadai prisiekdavo laikyti gydytojų meną tinkamoje augštumoje. Hipokratas (460 — 377 pr. Kr.), anų laikų mediciniškame veikale, vad. Corpus Hippocraticum, rašė apie kaukolės kaulų lūžimų diagnostiką, kaulų lūžimus ir sąnarių išnirimus apskritai ir jų gydymą, rando susidarymą, žaizdų gydymą, instrumentariumą, operacijoms prisirengimą ir asistavimą prie operacijų. Ch. mokslas iš Graikijos persikėlė į Aleksandriją, iš ten į Romą. Senovės Romoje visiems įvairių pavadinimų chirurgams buvo leista laisvai verstis praktika. Romos gimnastai ir masažistai ir jatroliptai turėjo gerai pažinti kaulų lūžimus ir sąnarių išnirimus. Gladiatorių mokyklų gydytojai turėdavo gerai išmokti žaizdų gydymo. Chirurgams imti už gydymą honorarą Romoje buvo laikoma negarbingu, nepadoriu dalyku. Tik VI a. po Kr. Justinianas buvo nustatęs bendrą gydytojų honorarą už jų darbą. Žymios reikšmės Ch. pažangai turėjo (pradedant nuo IV a. po Kr.) ligoninių steigimas pradžioje rytų kraštuose, o viduramžių pradžioje ir vakarų kraštuose (Hotel Dieu Paryžiuje, pirmą kartą minimas dokumentuose 829, šv. Konrado ligoninė Konstancoje 968 ir kt.), kuriose galėjo mokytis ir chirurgai. Tos ligoninės buvo dvasininkijos rankose, bet jai buvo draudžiama Ch. verstis. Ch. menas išsilikdavo tam tikrų šeimų žinioje, perduodamas iš tėvų vaikams. Tradiciniai žaizdų gydytojai bei chirurgai ypač buvo įsigalėję Italijoje XI—XIII a. Iš Italijos po visą Europą pasklisdavo trūkių, akmenligių ir kt. ligų operatoriai. Bet kartu su jais ateidavo ir bemoksliai ar mažamoksliai chirurgai: barzdaskučiai, pirtininkai. XII a. Ch. nusipelnė Salernos mokykla, kuri Ch. mokslą jau buvo pagrindusi anatomijos duomenimis. 1170 Roger Frugardi iš Salernos pagarsėjo vadovėliu Chirurgia magistri Rogerii. Bet Salerno mokykla medicinoje ir Ch. vadovavosi daugiausia senovės graikų bei romėnų mokslu; tik nuo 1180 laisvoji Montpellier mokykla mėgino ji derinti su rytų kraštų (arabų) Ch. mokslu. Įsisteigus daugeliui medicinos mokyklų XII ir XIII a., Oxforde, Cambridge, Bolonijoje, Paduvoje, Messinoje, Pavijoje, Valencijoje, Salamancoje, Lissabone, Coimbroje, Toledoje ir kt., Ch. vis tobulėjo ir vis didesnių skirtumų ir priešingumų atsirasdavo tarp chirurgų iš vienos pusės ir barzdaskučių, pirtininkų iš kitos. 1240 Fridrichas II nustatė gydytojams egzaminus. Tuo pačiu tikslu Prancūzijoje 1260 buvo įsteigta Collège de St. Come, kur tobulinosi prancūzų chirurgai ir kur buvo jų profesinio gyvenimo centras. Greitai ir kituose Europos kraštuose įsisteigė chirurgų sąjungos bei cechai, pavesti šv. Kosmo ir Domiono globai. Chirurgai galėjo tobulintis iš Ch. vadovėlių Vilhelmo iš Saliceto 1275, Lanfranc'o Chirurgia magna (apie 1300), Valesco de Taranta Philonium 1418 ir kt. XV a. ir XVI a. pradžioje visoje Europoje pasireiškia chirurgų kivirčai su jų konkurentais barzdaskučiais bei pirtininkais, nuo kurių ilgai chirurgai nesiskyrė. Net žymus prancūzų chirurgas Ambroise Paré pradžioje stojo mokytis Ch. pas vieną Paryžiaus barzdaskutį ir tik ilgainiui iškilo. Kivirčas tarp žaizdų gydytojų ir barzdaskučių neaplenkė ir anų laikų Lietuvos. 1552 Žygiman-

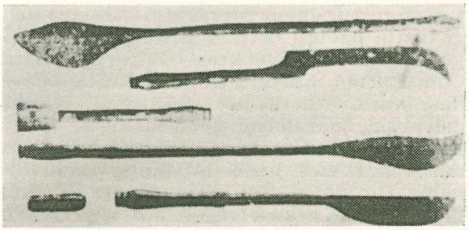

Sen. Babilonijos chirurginių instrumentų rinkinys

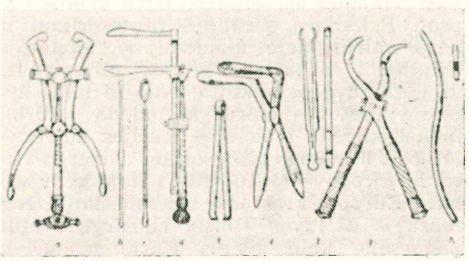

Chirurginiai instrumentai iš Pompėjos griuvėsių

tui Augustui davus privilegijų Vilniaus magistratui įsteigti cechus, įsisteigė ir chirurgų cechas: Universitas Chirurgorum s. Contubernia Chirurgorum, į kurią eidavo daugiausia lietuviai chirurgai. Cecho chirurgai, moksliškai nedirbdami, ir toliau nuolat ginčijosi su savo konkurentais barzdaskučiais. Bet jiems tobulintis Lietuvoje nebuvo ir kaip, 1579 įsisteigusioje Vilniaus akademijoje nesant medicinos skyriaus ir neįsteigus jo ir tada, kada 1641 Vladislovas IV davė leidimą jį įsteigti. Bet ir kituose Europos kraštuose, kur universitetuose buvo medicinos fakultetai, XVII a. Ch. mažai iš jų naudos turėjo, nes moksliškai pasirengę gydytojai save atskirdavo nuo chirurgų. Tik 1731 Prancūzijoje įsteigus Académie royale de chirurgie ir visoje Europoje pradėta daugiau Ch. vertinti. Desault, Heister ir kt. pakėlė Ch. vardą ligi viso kito medicinos lygmens. 1785 Vienoje buvo įsteigta mediciniška chirurgiška akademija. 1795 Berlyne įsteigta Collegium medico-chirurgicum. Nuo to laiko visur prasidėjo Ch. susiliejimas su bendra medicina. Lietuvoje medicinos fakultetas buvo įsteigtas tik jėzuitų akademijai perėjus į Eudukacinės Komisijos rankas. Žymus chirurgas Regneris buvo pakviestas medicinos skyriuje dėstyti anatomiją. 1785 jis buvo paskirtas vyresniuoju Lietuvos kariuomenės chirurgu. Tuo pačiu laiku buvo iš Lyono atkviestas prof. Gilberto 1775 įsteigta medicinos ir veterinarijos mokykla Gardine, kur Ch., pagrįstą anatomija, dėstė prof. Müntz, Virion. 1803 reorganizuojamas Vilniaus universitetas, kuriame 1807 buvo chirurgu patvirtintas Martynas Sulima. Jis išleido daug žymesnių gydytojų, jų tarpe ir chirurgų, rašiusių disertacijas Ch. temomis (Juozas Jankauskis 1812 disertacija De calculis viarum urinarium eorumque analysi chemica, Felicionas Derškus /Derszkof/ 1819 De hydrocephalo chronico, Jonas Kuleša 1821 De phthisis laryngea et tracheali, Jonas Boncevičius 1823 de extirpatione mammae ir kt.). 1806 įsteigtoje Vilniaus medicinos draugijoje buvo demonstruojami įvairūs patologiniai preparatai, gauti chirurginių operacijų keliu. Tais laikais Vilniaus universitete buvo žymus Ch. prof. Pelikanas, pasilikęs profesoriumi ir karo chirurginėje akademijoje, įsteigtoje Vilniuje ir uždarius Vilniaus universitetą. Ji 1842 buvo panaikinta. Nuo to laiko žymesni Lietuvos chirurgai galėdavo dirbti moksliškai tik įvairiuose Rusijos universitetuose, kur buvo profesoriaus chirurgo-virtuozo Pirogovo (1810—1881) įtakoje, ir vakarų Europos kraštuose bei Amerikoje. Nemaža iš Lietuvos kilusių chirurgų svetur pagarsėjo, kaip žymus Karaliaučiaus ir Breslavo Ch. prof. Mikuličas (1850—1905), kaip Krokuvos chirurgas Kaderis ar Dorpato chirurgas Valenta.

D a b a r t i n ė C h., kaip didžiulė medicinos šaka, dalinama į bendrinės, klinikinės arba specialiosios ir operacinės Ch. skyrius.

B e n d r i n ė C h., arba c h i r u r g i n ė p a t o l o g i j a bei p a t o l o g i n ė f i z i o l o g i j a, duoda pagrindinių žinių apie chirurginius susirgimus bei jų gydymą, neskirdama, kokiuose audiniuose bei organuose vyksta tokie susirgimai. Medikas, susipažinęs su bendrinės Ch. pagrindais, jau sėkmingai gali studijuoti atskirų organų įvairių susirgimų procesus, kurie dėstomi k l i n i k i n ė j e, arba s p e c i a l i o j o j e Ch. Klinikinės Ch. pavadinimas rodo, kad tas mokslas yra susijęs su chirurgine klinika arba su to mokslo dėstymu klinikoje. Bet bendrinei Ch. bendrus Ch. dėsnius bedėstant, tenka duoti konkrečius klinikos pavyzdžių aiškinimus. Lygiai ir klinikinė arba specialioji chirurgija negali būti be bendrinės Ch. faktų ir dėsnių. O p e r a c i n ė Ch. moko įvairiomis manipuliacijomis, kraujuotomis ir nekraujuotomis, vadinamomis operacijomis gydyti įvairius susirgimus. Kraujuotosios operacijos, atliekamos aštriais pabūklais, vad. a k u i g n i n ė m i s. Tiek kraujuotąsias, tiek nekraujuotąsias operacijas atlikus, dažniausiai reikalinga tam tikrais būdais aptvarstyti atitinkamas kūno dalis. Ch. mokslas apie tvarstymus vadinamas d e s m u r g i j a. Šių laikų augštosiose medicinos mokyklose dėstant visą Ch. sritį, tenka (be minėtų bendrinės, klinikinės ir operacinės Ch. bei desmurgijos skyrių) apimti dar atskirai išsirutuliojusius: k a r o Ch., n e l a i m i n g ų j ų a t s i t i k i m ų Ch., k a u l ų l ū ž i m ų i r s ą n a r i ų i š n i r i m ų Ch., o r t o p e d i j ą, u r o l o g i j ą, o n k o l o g i j ą, Ch. i s t o r i j ą, c h i r u r g i n ę d i a g n o s t i k ą ir kitas Ch. šakas.

M. Kirschner Operationslehre 2 leid. 1950.

Chirurginė siūlė sužeistųjų kūno audinių, ar organų susiuvimas. Paneriamoji siūlė yra tokia, kuri paliekama žaizdos gilumoje; nuimamoji arba paviršutinė siūlė tokia, kuri, žaizdai užgijus, nuimama. Pagal siuvimo būdą Ch. S. būva įvairių tipų: mazguotoji, nepertraukiamoji ir kt. Be to, yra specialios siūlės, pritaikintos atskiriems organams siūti: kraujo indų, nervų, sausgyslių, kaulų siūlės. Siūti vartojami siūlai: šilko, nailono, sidabro, plauko ir kitų medžiagų. Siuvamoji medžiaga turi būti gerai sterilizuota.

Chitarrone didelė gitara, boso gitara, labiausiai vartota XVII ir XVIII a. svarbiausiam bosui. Ji plieno stygų, skambinamų plectrumu (lazdelėmis).

Chitinas celulozei artimas, turįs azoto polisacharidas, iš kurio sudarytas nariuo-

takojų orinis skeletas, o augaluose bakterijų ir daugumo grybų sienelės.

Chitonas senovės graikų palaidi viršutiniai drabužiai, semitiškos babiloniškos kilmės, be rankovių, vyrams ligi kelių, moterims ligi kulnų, per juosmenį perrišami juostele. Homero metu Ch. dėvėjo tik vyrai, bet VII—VI a. pr. Kr. ėmė juos vartoti jau ir moterys. Ilgainiui Ch. buvo imti siūti trumpų rankovių.

Chitral žiemvakarių Indijos čiabuvių valstybė; 12.000 km² su 107.000 gyventojų. Gyventojai daugiausia mahometonai ir augina avis, kviečius, vynuoges, ryžius. Per 4600 m augščio Dorah perėją susisiekiama su Afganistanu.

Chittagong svarbiausias Rytų Pakistano uostas ir Ch. provincijos administracinis centras, rytų Bengalijos įlankos krante netoli Burmos sienos; 275.000 gyventojų (1952). Ch. išaugo į didmiestį per vieną dešimtmetį, 1941 teturėjo 92.000 gyventojų. Pro Ch. išvežama arbata, džuta, tabakas, cukrus, ryžiai; XVII a. žymus portugalų kolonijos komercinis centras, 1760 atitekęs anglams, 1947 priskirtas Pakistanui.

Chittenden Henry (1856 — 1943) JAV fiziologas, fiziologinės chemijos grindėjas. 1882—1922 Yale universiteto profesorius. Išsp. Physiological Economy in Nutrition 1904, The Nutrition of Man 1907, Development of Physiological Chemistry in the United States 1930.

Chittor Indijos miestas, Radžputanos srityje, Udaipuro (Mevar) provincijos senovės sostinė. Čia yra išlikę daug senovės paminklų. Ypač Pergalės bokštas (Jai Stambha) 37 m augščio, geltono marmoro, vidus ir išorė pagražinta įvairiomis scenomis iš padavimų. Pergalės bokštas statytas 1442 —1449 Rana Kumbhos mahometonų sultono Mahmud Khilji pergalei prisiminti.

Chiva 1) Užkaspijo dykumų oazė apie apie 200 km į pietus nuo Aralo ežero, netoli Amu-Darijos žemupio, kurio vandeniu ji naudojasi. Auginama medvilnė, ryžiai, arbatmedžiai. Pirmieji gyventojai iraniečiai chvarismai turėjo savą kultūrą, kuriai dariusi įtakos senovės graikų kultūra. 712 užimta arabų ir suislaminta. XII a. didelės valstybės centras, XIII a. mongolų tiurkų chanatas (užimta 1220), 1512 savarankiškas chanatas. Po ilgų karų (nuo 1717) 1873 užėmė rusai. 1924 padalinta tarp Usbekistano ir Turkmenijos. Po II pas. karo geležinkeliu sujungta su Cardžu ir Aralo ežeru.

2) Ch. oazės centras, apie 45.000 gyventojų (1953). Persiškų kilimų ir medvilnės audinių pramonė, daug senovinių griuvėsių ir mečečių. Ch. buvo įkurtas Amu-Darjos kairiajame krante, bet XVI a. pasikeitus upės tėkmei, atsidūrė už 50 km nuo jos į pietus.

Chladni Ernest Friedrich (1756—1827) slavų kilmės fizikas. Išgarsėjo savo gausingais tyrimais garso moksle, pagrindė akustikos mokslą, atrado garso figūras, vadinamas Ch. figūromis. 1790 padarė muzikos instrumentą klavicilinderį iš medžio ir eufoną iš vario. Išsp. Entdeckungen ueber die Theorie des Klanges 1787, Akustik 1802 —1809, Neune Beitraege zur Akustik 1817, Ueber Feuermeteore 1810, Beitraege zur praktischen Akustik 1822.

Chladni figūros. Garsą kelią kūnai virpa. Virpa ir plokštelės, kai jos yra priverstos kelti garsą. Garsą keliančiosios plokštelės virpėjimą stebėti galima šiuo būdu: gulsčią metalinę plokštelę aklai įtvirtina, apibarsto smėliu ir, braukydami jos briauną smuiko lankeliu, priverčia ją virpėti ir tuo būdu kelti garsą. Kaip tik plokštelė ima virpėti, tuojau buvęs lygus smėlio sluogsnis susiskirsto linijomis, darančiomis išsišakojusias, simetriškas figūras, kurių forma pareina nuo pritvirtinimo vietos ir kt. Juo sudėtingesnės linijos, juo daugiau primaišyta papildomųjų tonų prie pagrindinio tono. Smėlio linijos parodo, kaip plokštelė juda: kur smėlio linijos, ten plokštelė nejuda; kur smėlio nėra, ten plokštelė virpa. Matyti, panašiai susigrupuoja ir oro dalelytės prie plokštelės paviršiaus ir toliau, tik čia tos figūros ne dvimatės, bet trimatės, todėl dar sudėtingesnės.

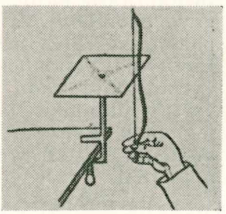

Chladni figūrų susidarymas

Chlamida (gr. chlamýs) senovės graikų viršutinis apsiaustas iš stačiakampės medžiagos vienu apskritu kampu, užmetamos ant pečių, siekiančios kelius ir paliekančios laisvas rankas. Kartais ji buvo vartojama ir apsiginti, taigi skydo vietoje. Iš Graikijos perėjo į Romą, kur ilgainiui Ch. imti buvo vadinti įvairūs viršutiniai apsiaustai.

Chlamidosfora (gr. chlamys—apsiaustas) daugelio grybų tam tikros storo apvalkalo dauginimosi ląstelės, arba sporos.

Chłapowski Dezydery (1788—1879) lenkų generolas. Ch. penkerius metus lydėjo Napoleoną visuose jo žygiuose. 1808 ties Eckmühliu gavo barono titulą; pasižymėjo 1809 VII 6 ties Vagramu. Eskadrono vadu dalyvavo žygyje į Rusiją, 1813 kampanijoje Saksonijoje papulkininkiu vadovavo dviem eskadronams, bet 1813 VI išėjo dimisijon, sužinojęs, kad Napoleonas norįs Varšuvos kunigaikštiją atiduoti rusams. Grįžęs tėviškėn ūkininkavo. Prasidėjus Lenki-

joje sukilimui, 1830 atvyko į Varšuvą, tačiau, kaip Vokietijos piliečio, generolas Chłopicki nepriėmė į lenkų kariuomenę. Ch. pateikė spartesnio kariuomenės formavimo ir partizaninio veikimo projektą Lietuvoje ir Valuinėje, tačiau ir šis jo pasiūlymas buvo atmestas. Paskiau naujai paskirtas kariuomenės vadas, kunigaikštis Radvila, paskyrė jį kavalerijos brigados vadu. Su kaikuriais kariuomenės daliniais buvo nusiųstas į Lietuvą sukilimo paremti. Už žygį į Lietuvą 1831 VI 13 pakeltas brigados generolu. Gen. Gelgaudui į Lietuvą atvykus, buvo pavestas jo valdžiai. VI 19 kautynėse ties Paneriais rėmė lenkų kariuomenės atsitraukimą. VII 17 drauge su Gelgaudu ties Ruduva (Klaipėdos krašte) turėjo nusiginkluoti. Būdamas nelaisvėje, gavo pavėluotą VI 28 įsakymą, kuriuo jis pakeliamas divizijos generolu ir skiriamas Lietuvoje veikiančios lenkų kariuomenės vyriausiuoju vadu. Iš nelaisvės paleistas, vertėsi ūkininkavimu. Jo raštai: Szlakiem legionów, Pamiętnik, Lettres sur les évenements militaires en Pologne et en Lithuanie 1831.

Sz. Askenazy Wczasy historyczne I 2 leid. 1902; *W. Kalinka* Pisma pomniejsze III 1900.

Chlebnikov Viktor (1885—1922) rusų poetas, vienas futuristų vadų, turėjęs įtakos Majakovskiui, Asiejevui. Išsp. Poščečina obščestvennomu vkusu 1912, Dochlaja luna 1913, Ošibka smerti.

Chlebowski Bronisław (1846–1918) lenkų literatūros istorikas. 1916 universiteto profesorius. 1885—1904 vyriausias Słownik geograficzny redaktorius. Taino krypties literatūros istorikas. Daugiausia pasiskyrė XVI ir XIX a. lenkų literatūrai: Jan Kochanowski w świetle własnych utworów 1883, Iryd̨jon i Nieboska 1884, Grażyna i jej stosunek do Jerozolimy Tassa ir kt. Jo rašiniai surinkti Pisma 1912. Svarbiausi veikalai: Rozwój kultury polskiej 1917, Literatura polska 1795—1905, 1923 (lietuviškai P. Vaičiūno išversta Lenkų literatūra 1795—1905 ir išl. 1926).

W. Barowy B. Ch. jako krytyk i historyk literatury 1919.

Chlevinskis 1) Antanas (miręs apie 1800) Lietuvos kariuomenės generolas. Su kitais drauge pripažino Targovicos valdžią. 1794 IV didžiojo Lietuvos hetmono Sim. Kosakovskio nusiųstas į Šiaulius sukilėlių paveikti, kad rusams nesipriešintų. Ginklu grasomas, pasirašė sukilimo aktą, iš Šiaulių kasos paėmė 85.000 auksinų ir su kariuomenės būriu nužygiavo į Raseinius ir kitur sukiliman kariuomenės dalių jungti. Vilniaus sukilėlių pašauktas valdžion (į vyriausiąją tarybą), vadovavo divizijai. Vadui Vielhorskiui apsirgus ir savo korpą pavedus Ch., šis gavo ginti Vilnių, bet neapgynė. Savo neveiklumu jis sukėlė įtarimų. Kostiuškos įsakymu buvo pašalintas nuo vadovavimo ir net suimtas; sukilimą pralaimėjus, tardymas nebuvo baigtas.

Ad. Wolański Wojna polsko-rosyjska II 1922; *H. Mościcki* General Jasiński i powstanie Kościuszkowskie 1917.

2) Vladislovas (apie 1825 Pagojyje, Kėdainių aps., apie Ariogalą — 1907 XI 12/25 Ilgižiuose, Raseinių aps., Betygalos vl.) Mykolo Ch. sūnus. 1844 baigęs Vilniaus bajorų institutą, Petrapilyje išėjo universiteto mokslus. 1863 revoliucinės valdžios Kauno, paskiau Raseinių aps. komisaras. Rusų vyriausybės suimtas ir ištremtas į Sibirą, iš kur po 10 metų buvo jam leista gyventi Mintaujoje. Gyveno Ilgižiuose, paskiau Pagojyje, kurį turėjo parduoti kam dalyvavo sukilime ir todėl buvo ištremtas. Ir vėl Ilgižiuose. Rašinėdavo lenkų spaudoje, pvz. Petrapilio savaitraštyje Kraj 1903 straipsnis Ze Żmudzi prieš tautinio lietuvių atgimimo vadus („litvomanus"), į kurį atsakė Jakštas-Dambrauskas, M. Biržiška ir kun. A. Ragažinskas, K. Pakalniškis ir Šidagis.

Chlystai pravoslavų sekta Rusijoje, atsiradusi apie XVII a. pusę, pripažįstanti savo vadovus įsikūnijusiu žemėje Dievu, atmetanti jungtuves, tikybines viešas apeigas, savo narių reikalaujanti griežto dorovingumo, betgi organizuojanti orgijomis virstančius bendrus susirinkimus. Steigėju buvo Danilo Filipovič. Oficialiosios pravoslavų bažnyčios ir rusų valdžios persekiojami, buvo apsilpę XVIII a. pabaigoje, bet XIX a. vėl smarkiai Rusijoje išplito.

A. M. Ammann Abriss der ostslavischen Kirchengeschichte 1950.

Chlodevech I, Chlodvig (Liudvikas; 466—511) Childericho sūnus, nuo 482 po Kr. frankų karalius, sujungęs savo valdžioje įvairius dabartinės Prancūzijos kraštus. 486 ties Soissons (Augusta Suessionum) sumušė Galijos frankus ir panaikino Romos valdų liekanas šiaurės Frankijoje. 493 vedęs Burgundijos Chlotildą gavo įtakos Burgundijai. 496 nukariavo alamanų kraštą, 507 užėmė žymią vestgotų krašto dalį. 496 priėmė katalikų krikščionybę, ir tuo būdu panaikino spragą tarp romėnų ir frankų. Valdė stengdamasis išžudyti visus savo ir savo vaikų galimus konkurentus.

F. Oppenheimer Frankish Themes and Problems 1952.

Chłopicki Grzegórz Józef (1771 — 1854) 1830—1831 sukilimo Lenkijoje diktatorius. Dalyvavo 1792 kare su rusais, 1793 rusų kariuomenėje, bet 1794 pavasarį pabėgo į Kostiuškos sukilimą. Sukilimą pralaimėjus, emigravo ir 1797 stojo į Dabrovskio legionus Italijoje ir dalyvavo Italiją malšinant. 1798 majoras. Kovėsi ties Nevi, Trebija (sužeistas), Novi. 1807 —

1812 Ispanijoje, kur iškilo, ties Epila vadovaudamas visai kariuomenei, pasižymėjo per Saragosos apsiaustį ir paėmimą. 1809 VII 18 brigados generolas. 1812 atkeltas į Napoleono avangardą Rusijoje. Ties Možaisku ir Borodinu sužeistas. 1813 XII 31 išėjo dimisijon. 1814 Lenkijoje pereina rusų tarnybon div. generolu, bet 1818 išėjo dimisijon. Jis tik karys, ne politikas, net atsidavęs Aleksandrui I, buvo numatomas būsimojo sukilimo vadu. Sukilimui prasidėjus, prieš savo norą ir netikėdamas laimėti, paėmė vyriausią kariuomenės vadovybę, o 1830 XII 5 paskelbtas diktatoriumi, suorganizavęs vyriausybę, pradėjo nereikšmingas derybas su Mikalojumi I. 1830 I 17 seimui susirinkus ir prieš tai nepavykus deryboms su Mikalojumi I, diktatūros atsisakė. Po to Radvilos valdžioje faktiškai vadovavo kautynėms ties Grochovu, kur buvo sunkiai sužeistas. Po to netrukus išsikėlė į Krokuvą, kur gyveno ligi mirties. Jo diktatūra ir dalyvavimas sukilime vertinamas neigiamai, nes netikėjo nei laimėjimu, nei galėjimu per visuotinį sukilimą ką nuveikti, tuo būdu prisidėdamas prie sukilimo entuziazmo išnykimo.

G. J. Chlopicki

J. S. Harbut J. Ch. 1930.

Chlopickis Edvardas (1826 Kražiuose — 1894 X 13 Varšuvoje) Jono sūnus, lenkų rašytojas, keliautojas, mokęsis Kražių gimnazijoje ir Paryžiaus Sorbonoje. Po to gyveno Varšuvoje, 1862 Tyg. Ill. rašė apie Mickevičių Naugardėlyje, 1879 davė Kijevo miesto, 1881 Kijevo gubernijos aprašymą; Notatki z różnoczasowych podróży po kraju 1863.

Chłop polski nežinomojo autoriaus XVIII a. pabaigos eiliuotas lenkiškas Vilniaus spaudinys, Dionizo Poškos pavartotas 1816—1823 savo žemaičių ir Lietuvos mužikui. Prieš didįjį karą buvo žinomas vienintelis šio spaudinio M. Brenšteino egzemplioriu, kurio K. Estreicherio Bibljografija XXV 1913 paskelbė 26 eilutes (iš 124) ir iš ten A. Brückner paminėjo kaip lenkišką Mužiko originalą 1914 rinkinyje Polska i Litwa w dziejowym stosunku. 1934 M. Brenšteinas išl. Dionizy Paszkiewicz davė daugiau žinių apie Ch. P. Vilniaus bibliotekose šio spaudinio yra net 4 egzemplioriai, netgi dviejų leidimų, kurių vienas išsp. drauge su 300 eil. kūrinių Dawidek (bendra antrašte Chłop polski y Dawidek), kurį tas pats autorius pra parašęs. Spaudinio popierius ir jo savybės daugiausia yra 1774—1794. Be to, 1788—1792 seimo gadynės tonas verčia jį priskirti XVIII a. pabaigos Vilniaus pioru ar bazilionų spaudiniams. Poška naudojosi tuo Ch. P. leidiniu, kur Ch. P. yra drauge su Dawideku. 1935 V. Maciūnas Krokuvoje rado Poškos rankraštį Pszczółka w Baublu, kuriame yra to pat P. padarytas Ch. P. nuorašas antr. Chłop Polski i Litewski ir Mužikas Žemaytcziu yr Lietuwos. Jis tiksliai išvertė apie 12 eilučių, kaikuriuos posmus apleidęs, laisvai išvertė apie 90 eilučių ir savų pridėjo apie 66 eilutes; Ch. P. 124 eilutės virto Ž. ir L. M. 166 eilutėmis. Poška apleido panegirinio stiliaus sodiečiams svetimus ir nesuprantamus posakius; vaizduodamas sunkią jų būtį, dar labiau sutirštino spalvas ir suprastino tekstą, odės kreipimąsi į valstietį paverčia poeto ir mužiko dialogu, įterpia ištisus smarkius posmus ir apskritai pakelia Ž. ir L. M. tokiu baudžiauninkų skausmo himnu, jog ligi Auszros laikų jis negalėjo būti išspausdintas; tik jo perdirbinys Vos aušra užšvit tevirto populiaria sodiečių daina. Laisvai naudodamas Ch. P. tekstą ir gavęs pažinti su juo šiek tiek susijusį smarkiai antisemitinį Dawideką, Poška žydą trumpai teatvaizdavo kad ir ėmusį iš mužiko kletys ką tykt pats norieje, bet visdėlto tikrai jam padėjusį. Lenkų literatūroje Ch. P. liko nepastebėtas kad ir du kartus išspausdintas.

Chloralis CCl_3CHO yra trichloris acto aldehidas. Jo junginys su vandeniu yra chloralhidratas $CCl_3CH(OH)_2$, vartojamas raminti ir kaip migdomoji priemonė.

Chloranilis, arba tetrachlorobenzochinonas, aktyvi medžiaga insekticidams gaminti ir kaip reaktyvas chemijos laboratorijose.

Chloras yra elementas. Cheminis ženklas Cl, atominis N 17, atominis svoris 35,46. Ch. yra žalsvai gelsvos dujos, 2½ karto sunkesnis už orą, verda —33,6° C, ir todėl nesunkiai suskystinamas. Litre vandens ištirpsta 2,2 litro Ch. dujų. Jo koncentracija 1/25000 jau veikia, ardydama akis ir švelnesnę odą. Stipresnės koncentracijos sukelia stiprų kosulį ir turi aštriai duriantį kvapą. I pas. karo metu Ch. buvo pirmos dujos, masiškai panaudotos kaip karo ginklas. Ch. gamtoje susideda iš dviejų izotopų. Jų vieno atominis svoris 35, kito 37.

Ch. priklauso halogenų šeimai ir yra vienas iš aktyviausiųjų elementų. Vandenilis ir daugelis metalų tiesiog jungiasi su Ch., palaisvindami daug šilimos. Atitinkamų sąlygų padarius, vandenilis, fosforas ir daug kitų elementų gali degti Ch. dujose.

Ch. plačiai vartojamas cheminėje pramonėje, ir jis dažniausiai gaminamas, valgo-

mą druską skaldant į Ch. ir natrį. Palaidas Ch. ir keletas jo junginių vartojami įvairių rūšių pluoštinių medžiagų baltinimui, popieriaus, celulozės ir daugelio neorganinių ir organinių junginių gamybai. Nors palaidas Ch. ardo visus gyvus organizmus, bet kaikurie jo junginiai, ypač valgomoji druska, yra būtinai reikalingi žmogui ir gyviams.

Chloro junginiai. Nemaža Cl organinių ir neorganinių junginių kasdien vartojama reikalams ir įvairiose pramonės šakose.

Cl su metalais ir organiniais radikalais būva vienvalentis, ir todėl jo junginiai vadinami chloridais.

Vandenilio chloridas (H Cl), — teisingesnis jo vardas būtų hidrochloridas; dar vadinamas druskos rūgštimi, — yra bespalvės, duriančio kvapo dujos, gerai tirpstančios vandenyje. Jų vandeniniame tirpale (druskos rūgštyje) lengvai tirpsta daug metalų. Druskos rūgštyje tirpdami metalai palaisvina vandenilį, ir jų pasigaminę jonai, susijungę su Cl jonu, gamina atitinkamų metalų chloridus. Druskos rūgštis kaip egras tarpintojas vartojamas kiekvienoje laboratorijoje. Pramonėje ji vartojama įvairių sintetinių junginių gauti. Dauguma metalų chloridų lengvai tirpsta vandenyje. Daug metalų chloridų vartojami ar kasdien gyvenime, ar pramonėje.

Chloro junginiai su deguonimi. Su deguonimi Cl junginių tiesiog negamina. Bet tarpinėmis reakcijomis galima gauti tris Cl junginius su deguonimi: dichloro monoksidą (Cl_2O), Cl dioksidą (ClO_2), dichloro heptoksidą (Cl_2O_7). Visi šie trys Cl oksidai yra lengvai sprogstami junginiai: pirmieji du yra dujos, o tretysis klampus skystimas. Cl oksidų formulos rodo, kad jis čia gamina kintamo valentingumo pozityviuosius jonus. Cl atomas išorinėje elektronų orbitoje turi septynis elektronus, tai jo pozityvus valentingumas gali pagal sąlygas kitėti nuo vieno iki septynių. Tiesiog iš Cl oksidų ar tarpiniu būdu pagaminamos keturios rūgštys, kuriose Cl oksidų radikalai elgiasi, kaip vienvalenčiai negatyvieji jonai. Todėl visos šios rūgštys yra vienabazės.

Chloro rūgštys su deguonimi: hipochlorinė (H Cl O), chloritinė (H Cl O_2), chloratinė (H Cl O_3) ir perchloratinė (H Cl O_4). Visos jos yra šiek tiek patvaresnės tik vandeniniuose tirpaluose ir lengvai palaisvina deguonį, — todėl yra stiprūs oksidintojai. Natrio ir kalcio hipochloritai vartojami įvairiems organiniams junginiams baltinti, o kaikurių metalų chloratai ir perchloratai sprogstamųjų ir stipriai degančių mišinių gamyboje.

Chlorosulfoninė rūgštis (H S O_3 Cl) gaunama iš sieros rūgšties, kai jos vienas hidroksilis pakeičiamas chloru. Ji yra tirštokas bespalvis skystimas. Išpurkšta ore, ji gamina tirštas miglas, ir pastaruosiuose karuose buvo plačiai vartojamą kaip pigi dūminė medžiaga dirbtiniams dūmams daryti.

Chloro organiniai junginiai. Atitinkamomis sąlygomis visokiuose anglies vandeniliuose Ch. gana lengvai gali pakeisti ar pavaduoti vieną, kelis ar visus vandenilio atomus. Tuo būdu gaunamas didelis skaičius anglies chloridų ir dar didesnis skaičius kitokių organinių junginių, kur chloras pakeičia tik vieną ar kelis vandenilio atomus. Taip pat vienu ar kitu būdu chlorą galima įjungti į organinius junginius, kurie sudaryti ne tik iš anglies ir vandenilio, bet ir iš kitų elementų. Cl. įjungimas į organinius junginius vadinamas chlorinimu. Cl. organiniai junginiai būna: dujos, skysčiai ir kietos medžiagos. Cl įjungimas į organinius junginius paugština jų lydinimosi ir virimo temperatūras, daro patvaresnius augštesnėse temperatūrose, didina lyginamąjį svorį. Daug chloruotųjų organinių junginių vartojami kasdieniame gyvenime ar vartojami cheminėje pramonėje kitų junginių gauti. Pvz. chloroprenas ($CH_2=CCl-CH=CH_2$) polimerizuodamasis gamina sintetinę gumą, kuri netirpsta nei benzine, nei mineralinėse alyvose. Vinilės plastinė masė gaunama, polimerizuojant vinilės chloridą ($CH_2=CHCl$).

Chloratinės sprogstamosios medžiagos vartojamos kasyklose, turi 70% $KClO_3$ kaliochlorato (vad. Bertoleto druskos). Nuo trinties ar sutrenkimo, kad nesprogtų, pridedama aliejaus bei organinių nitrojunginių.

Chlorintoji guma gaunama, chloru veikiant koloidinį nevulkanizuotosios gumos tirpalą anglies tetrachloride ar kuriame kitame tirpiklyje. Ch. G. yra atspari daugumui chemikalų — rūgštims, šarmams, vandeniui, druskų tirpalams, alkoholiams, alifatiniams hidrokarbidams ir mineralinėms alyvoms. Dėl savo atsparumo vandeniui, chemikalams ir ugniai Ch. G. yra vertinga žaliava įvairiems dažams ir lakams. Be to, ji vartojama popieriaus ir audeklų apretūrai, kuriems ji sutvirtina atsparumą vandeniui; taip pat ir dirbtinės odos bei spaustuvės rašalų gamyboje.

Chloris (jaunuoliškai žalia) graikų dievybė, žaliuojančios augmenijos globėja, mituose Zefyro žmona; mėgiamas piemenų poezijos vardas.

Chloritai aliuminio, geležies ir magnio vandeningi silikatai, giminingi žėručiams,

kristalizuojasi monoklinine sistema. Dažnai turi geležies deginio priemaišų. Skirstomi į ortochloritus (peninas, prochloritas, korundofilitas ir kt.) ir leptochloritus (šamozitas, turingitas). Kristalai yra plonyčių lapelių, rečiau stulpelių. Spalva žalia, rečiau gelsva ar rausva. Gamtoje plačiai paplitę. Jų sutrūnijimo produktai yra kvarcas, chalcedonas, opalai, limonitai ir kt. Didelio geležingumo Ch. naudojami kaip geležies rūda.

Chloroacetofenonas, C_8H_7OCl, obels žiedų kvapo, balti, kristalai; vartojamas karyboje kaip ašaras varanti medžiaga.

Chloroazodinas, $C_2H_2Cl_2N_6$, N : N — dichloroazo-dikarbamidinas, azochloramidas, geltonos kristalinės adatėlės ar plokštelės, vartojamas vandeniniuose tirpiniuose kaip baktericidas, nes iš lėto atpalaiduoja chlorą.

Chlorobenzenas, chlorobenzolas, C_6H_5Cl, organinis ciklinis junginys, gaunamas chlorinant benzeną (benzolą) C_6H_6.

Clorobutanolis, $(CH_3)_2 . C(CCl_3)OH$, chloretonas, trichloro tretinis butilo alkoholis, balti kristalai, charakteringo skonio ir kvapo. Vartojamas kaip migdantis, raminantis ir prieškonvulsinis vaistas, taip pat nuo jūros ligos. Išviršinai kaip vietinis anestetikas ir antiseptikas.

Chloro etilas ž. Etilo chloridas.

Chlorofilas, arba žalis, žaliasis augalų organinis dažas lapuose ir kitose žaliose augalo dalyse. Jis susijęs su vad. chloroplastais, t. y. su organizuotais dažo skleidėjais, esančiais ląstelių plazmoje. Jie yra bespalviai ir sužaliuoja tik šviesoje bei geležiai padedant. Wilstätter su kitais ištyrė Ch. sudėtį. Yra dvi jo sudedamosios dalys: Ch. a melsvai žalias ir Ch. b gelsvai žalias, 3 : 1 santykio. Ch. sudėtin įeina alkoholiai — fitolis $C_{20}H_{39}OH$ ir metilo alkoholis CH_3OH. Įeina ir metalas magnis. Gi šiaipjau chlorofilo pagrinde yra pirolis. Ch. a. formulė:

$C_{32}H_{30}ON_4Mg . (CO . CH_3) . (CO_2C_{20}H_{39})$

Ch. b:

$C_{32}H_{28}O_2N_4Mg(CO_2 . CH_3) . (CO_2 C_{20}H_{39})$

Prie Ch. būva prisimaišiusios dvi geltonos dažančios medžiagos — karotinas ir ksantofilas $C_{40}H_{56}O_2$. Ch. kiekis sausoje lapų medžiagoje svyruoja apie 0,5–1%. Ch. tikslas yra anglies dioksido asimiliacija saulės šviesoje. Šviesos energijai padedant, augalų lapai iš oro paima CO_2 ir iš jo pagamina krakmolą, cukrų ir kt. augaluose esančias medžiagas. Šviesos energija paverčiama chemine energija. Medicinoje Ch. padeda gamintis raudoniesiems kraujo rutuliukams bei pagreitina žaizdų gijimą.

Chloroformas $CHCl_3$. Sunkus, bespalvis skystis, turįs savotišką kvapą, verdąs 61°C. Didesnį jo garų kiekį įkvėpus, nustojama sąmonės, ir todėl Ch. vartojamas prie operacijų narkozei. Šiam reikalui vartojamas Ch. gaminamas iš chloralio ir natrio šarmų. Pridedama 1% alkoholio, kad Ch. neskiltų į nuodingąjį fosgeną ir druskos rūgštį.

Chloroformuoti ligonį užmigdyti operacijai, duodant jam uostyti chloroformo. Šiam tikslui pirmą kartą chloroformą pavartojo 1847 Simpson, ir nuo to laiko jis plačiai buvo pradėtas vartoti chirurgijoje kaip priemonė visiškam operuojamo ligonio nejautrumui pasiekti. Tačiau dabartyje, be chloroformo, tam pačiam tikslui vartojama ir daug kitų medikamentų, kurių daugelis mažiau pavojingi už chloroformą.

Chloroguanidino hidrochloridas, paludrinas, bespalviai kristaliniai milteliai, vartojami tablečių pavidalu nuo malarijos. Jo formula $C_{11}H_{16}ClN_5 . HCl$.

Clorokrezolas, $CH_3 . C_6H_3 . (Cl) . OH$, parachlorometakrezolas, bespalviai kristalai, — vartojamas kaip sterilizuojanti ar antiseptinė medžiaga chirurginėje praktikoje.

Chloroksilenolas, C_8H_9OCl, parachlorometaksilenolas, balti, savotiško kvapo kristaliniai milteliai. Stiprus baktericidas, vartojamas chirurginėje ir ginekologinėje praktikoje.

Chloromicetinas chloramfenikolas, neutralus antibiotikas, turįs azoto ir chloro, išskirtas iš Strepomicės mikroorganizmų šeimos. Aktyvus nuo daug infekcinių ligų.

Chloropikrinas, CCl_3NO_2, trichloronitrometanas, bespalvis, kvapus skystis, vartojamas kaip insekticidas, karyboje kaip ašaras varanti ir vemti verčianti medžiaga.

Chloroplastai, arba plastidai, yra įvairios formos kūneliai, augalų ląstelių citoplazmoje chlorofilo žaliai nuspalvinti. Žalioji spalva nustelbia karotinolo geltonąsias bei karotino raudonąsias spalvas. Bet šios spalvos pasireiškia rudens lapuose prieš jų kritimą, kada chlorofilo žalioji spalva nyksta, įsigalint karotinoliniams ir karotiniams dažams, kaip patvaresniems.

Chlorops taeniopus ž. Muselė žaliaakė.

Chlorotimolas, $CH_3 . C_6H_3(Cl) (OH), CH (CH_3)_2$ — balti, kristaliniai, būdingo kvapo ir aštraus skonio milteliai, vartojami kaip germicidas ir fungicidas.

Chlorozė yra toks nenormalus reiškinys, kai iš dirvos geležies, be kurios negali vykti chlorofilo gaminimas, negaunančiam augalui normaliai žalių lapų vietoje išauga nenormalūs balsvi, balsvai žalsvi, geltoni arba margi lapai.

Chlotaras Chlodovecho sūnus, frankų, 558—561 visos Prancūzijos, karalius.

Chmara Adomas Mykolas (1720 — 1810) D. L. K. instigatorius, nuo 1779 Minsko kastelionas, 1784—1793 paskutinysis Minsko vaivada. 1761, 1764, 1766, 1782 seimų narys, 1785 Lietuvos Tribūnolo maršalas.

Chmel Joseph (1798—1858) austrų istorikas. Išsp. Materialen zur öster. Geschichte 1837—1838, Regesta chron. dipl. Friderici IV Romanorum regis 1838—1840, Monumenta Habsburgica 1854—1858.

Chmiel Adam (1865—1941) lenkų istorikas, Krokuvos aktų archyvo direktorius. Išsp. Album studiosorum Universitatis Cracoviensis 1887—1891, Źródła do historji i cywilizacji w Polsce 1911.

Chmieleński 1) Ignacy (m. 1870) buvęs Kijevo universiteto studentas, nuo 1861 sukilimą rengiančių Varšuvoje slaptų organizacijų organizatorius, vienas iš vad. raudonųjų vadų. 1863 IX 16 stojo laikinosios vyriausybės priešakyje, paskiau pabėgo į užsienį ir žuvo Paryžiaus komunos metu.

2) Zygmunt (1833 — 1863) vienas iš geriausiųjų 1863 sukilimo partizanų vadų Lenkijoje. Buvęs rusų karininkas, veikė su Hauke-Bosaku. Patekęs į nelaisvę, 1863 XII 22 Radome rusų buvo sušaudytas.

Chmielevskis 1) Aleksandras (1814 Šiaulių aps. Daubališkiuose—1882 IV 13 Borkuose). 1830 baigęs Kražių gimnaziją, 1831 dalyvavo Lietuvos sukilime, bet nenukentėjo. Paskiau tarnavo Šiauliuose, Vilniuje (1842 Vilniaus generalinio gubernatoriaus sekretorius). 1855 Kauno bajorų išrinktas Kauno gub. teismo civilinių rūmų pirmininku, veikliai dalyvavo baudžiavos panaikinimo akcijoje. 1863 sukilime laikinosios vyriausybės buvo paskirtas slaptuoju Kauno gubernijos vaivada. 1863—1864 buvo ištremtas Orenburgo gub. Verchneuralske. 1864 buvo grąžintas į Lietuvą ir Vilniuje tardomas, bet kitų sukilimo vadų parodymų pridengtas, tebuvo ištremtas į Tomską. 1873 jam buvo leista apsigyventi Varšuvoje, paskiau Lietuvoje Borkuose. Spaudoje bendradarbiavo Tygodnik Petersburski ir 1836—1839 Encyklopedya Powszechna.

A. Chmielevskis

J. Gieysztor A. Ch. 1883; (") Pamiętniki I 1919.

2) Česlovas (1867 VII 20 Tiumenyje —1921 V 25 Panevėžyje) gamtininkas geologas, Lietuvos gamtos tyrinėtojas. Į Sibirą už 1863 sukilimą ištremtų tėvų sūnus. Paskiau tėvus amnestavus, su jais grįžo į Panevėžį. Nuo 1877 mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, 1890—1895 studijavo Rygos politechnikoje, 1897 — 1900 Karaliaučiaus universitete geologiją ir ten studijuodamas išsp. Die Leperditien d. obersilurischen Geschiebe d. Gouvernement Kowno u. d. Provinzen Ost- und Westpreussen 1900. Vieną iš tyrinėjamųjų sričių buvo jo bandymai su lamelibranchiatų klasės moliuskais, kad tie imtų gaminti natūraliuosius perlus. Šie bandymai buvo davę gerų rezultatų. Bandymams daryti Panevėžyje jis buvo įsteigęs biologinę stotį. Buvo surinkęs dideles paleontologines kolekcijas iš Papilės juros sluogsnių ir juos atidavęs į Müncheno ir Karaliaučiaus universitetų muzėjus. Šiomis kolekcijomis pasirėmęs, K. Boden 1911 išsp. savo Die Fauna d. unteren Oxford von Popilany in Litauen. Ch. tyrinėjo ir Lietuvos hidrografiją ir išsp. Bassein Venty 1907. I pas. karo metu Ch. gyveno Urale, kur buvo surinkęs didelę geologinę kolekciją. 1921 grįžo į Panevėžį.

3) Gasperas (apie 1823 — 1889 III 17/29 Ludzoje Latvijoje) kunigas, parsidavėlis rusų valdžiai. 1842—1846 mokėsi Varnių seminarijoje, paskiau vikaravo Kelmėje, Kvėdarnoje, Pašvitinyje, Šilalėje, Tryškiuose, Salantuose, Mosėdyje, Nemakščiuose, Panemunėje, Švėkšnoje, Ariogaloje,kaip nepataisomas girtuoklis, nuolatos kilnojamas. 1863—1864 sukilime buvo vieno sukilėlių būrio iždininku ir išeikvojo kelioliką tūkstančių jam patikėtų pinigų. Sukilimą likvidavus, norėdamas bausmės išvengti, tapo slaptu rusų karo viršininkų ir policijos agentu, labiausiai skųsdamas vysk. Valančių. 1865 vyskupas buvo norėjęs jį uždaryti Varnių pataisos namuose, bet Ch. su policijos pagalba nuo to apsigynė, o gubernatoriaus buvo paskirtas Žagarės altarista. Dėl parapiečių skundų konsistorija 1867 buvo nutarusi jį uždaryti Kęstaičių kunigų invalidų namuose ir uždrausti jam eiti kunigo pareigas. Generalgubernatoriaus užtartas, jis buvo iškeltas į Mohilevo vyskupiją, į Ludzą Latvijoje, o jo byloje daug kunigų administracijos buvo nubausta. Be savo politinės kovos su vyskupu Valančiumi, Ch. rinko ir medžiagą lietuvių kalbos žodynui, kurį jis Ludzoje (Liucine) baigė ir pavadino Liucine. Betgi šis darbas vėliau yra rankraščiu dingęs.

Vac. Biržiška Vysk. Valančius ir kun. G. Ch. — Mūsų Senovė I 2 1922; (") Vysk. Valančiaus biografijos bruožai 1952.

4) Konradas (1838 Vilniuje — 1899 VIII 15 Lenkijoje) Aleksandro (1) sūnus. Baigęs Vilniaus bajorų institutą ir mediciną Maskvos universitete, praktikavo Kaune. Už dalyvavimą 1863 sukilime kalintas

Daugpilio tvirtovėje, paskiau ištremtas į Sibirą. Po kelerių metų gavo leidimą gyventi Lenkijoje, kur įsteigė Nalenčovo kurortą ir ligi mirties buvo jo direktoriumi.

Chmieliauskas 1) Julionas (Chimes; g. 1892 III 22 Shenandoah, Pa.) visuomenės veikėjas. 1902 su tėvais grįžo į Lietuvą ir lankė Marijampolės gimnaziją. 1913 dirbo Tilžėje Birutės redakcijoje. 1914 atvyko į JAV ir įsikūrė Chicagoje. 1914 IV trumpai redagavo Jaunąją Lietuvą ir kurį laiką dirbo Draugo redakcijoje. 1915 trečiuoju redaktoriumi dirbo Lietuvos redakcijoje. 1916 redagavo Ateitį Chicagoje. 1916 buvo Kataliko redaktoriaus padėjėjas ir išleido savo išverstą Vėliavos Akivaizdoje 1917. 1916—1917 redagavo Tėvynės Mylėtojų Draugijos leidinius ir sulietuvino Technikos stebuklus 1916 ir Kultūros istoriją 1918. Paskiau išsikėlęs į Philadelphiją, Pa, iš visuomeninio ir literatūrinio darbo pasitraukė.

2) Marionas (g. 1886 IV 21 Ukmergės aps. Panoterių bžk.) matavimo inžinierius. Tarnavo Kaune ir Charkivo gubernijoje. Nuo 1920 Lietuvoje žemės ūkio ministerijos apygardos matininkas, revizorius, žemės tvarkytojas, nuo 1928 Žemės reformos departamento direktorius, 1924—1928 Panevėžio miškų mokyklos mokytojas. Nuo 1928 Matininkų ir kultūrtechnikų sąjungos pirmininkas ir Žemėtvarkos ir Melioracijos redaktorius.

Chmielnicki Bohdan Zenobij (1595 — 1657 VII 27) kazokų hetmonas. Dalyvavo įvairiose kazokų deputacijose. Vladislovui IV sumanius be seimo sutikimo kariauti su Turkija, Ch. naudojamas slaptoms deryboms su kazokais. 1646—1647 Ch. dėl asmeninių nesutikimų su vietos lenkų ponais (Čaplinskiu ir kt.) pradėjo organizuoti kazokus ir galiausiai 1647 XII 7 pabėgo į Zaporožę, kur išplėtė didžiausią agitaciją prieš lenkų didikus.

Bohdan Chmielnicki

Nuvykęs į Krymą, iš ten pagalbai atvedė Tuhan-bėjo ordą. 1648 IV išrinktas Zaporožės seniūnu ir IV 22 išėjo į žygį prieš lenkų kariuomenę. 1648 V 5 ties Geltonaisiais Vandenimis Ch. su Tuhan-bėju sumušė Stanislovo Potockio kariuomenenę, o V 16 ties Korsune sumušė hetmono Mikalojaus Potockio karuomenę ir patį hetmoną paėmė į nelaisvę. Po to sukilimas apėmė visą Ukrainą. Neišbėgioję ponai ir žydai buvo išpjauti. Tačiau tuomet mirus Vladislovui IV, Ch. sustabdė karo žygius ir siuntė savo pasiuntinius seiman, reikšdamas ištikimybę valstybei, bet kartu slaptai derėdamasis ir su rusų caru. Daryboms su lenkais nepavykus, vėl prasidėjo karo veiksmai, ir 1648 IX 20—22 ties Piliava Ch. vėl sumušė lenkus. Karaliumi išrinkus Ch. remiamą kandidatą Joną Kazimierą, Ch. atsitraukė į rytus. 1649 II 10 lenkų komisoriai įteikė jam hetmono ženklus, bet derybos nepasisekė, nes Ch. rėmė jau visišką Ukrainos nepriklausomybės reikalavimą. 1649 vasarą karo veiksmai atsinaujino. 1649 VIII 13 sumušė ties Zborovu ir patį Joną Kazimierą ir 1649 VIII 19 Zborovo sutartimi buvo leista Ch. laikyti 40.000 rejestrinių kazokų kariuomenė, pažadėta išvesti iš Ukrainos lenkų kariuomenė ir kitų kazokams lengvatų. Ch. nepavyko žygis tik prieš Lietuvos kariuomenę, kuri sumušė Ch. kazokus 1649 VII 31. Matydamas, kad taika ilgai neišsilaikys, Ch. slapta derėjosi su Maskva, su Krymu ir su turkais, pastarųjų protektoratui žadėdamas atiduoti visą Ukrainą. 1651 pradžioje prasidėjo vėl karas su lenkais. 1651 VII 19—20 ties Berestečku lenkai visiškai sumušė Ch. ir totorius. Lenkai užėmė didesnę Ukrainos dalį su Kijevu. Negaudamas lauktos pagalbos nei iš Maskvos, nei iš totorių, Ch. 1651 IX 17 Bilacirkove pasirašė naują taiką su lenkais: kad jis ir pasiliko hetmonu, betgi rejestrinių kazokų skaičius buvo sumažintas ligi 20.000, o beveik visos Zborovo taikos sutarties sąlygos buvo panaikintos. 1652 pabaigoje Ch. Maskvai siūlė paimti Ukrainą. 1653 IX 15 Maskvos atsiųsta delegacija sutiko Ch. ir visą Ukrainą įjungti į Maskvą. 1653 X 23 Maskva paskelbė Lenkijai karą. 1654 I 8 Ch. generalinėje kazokų taryboje paskelbė pasidavimą Maskvai. Pamatęs, kad Maskva žiūri į Ukrainą, kaip į savo valdą, Ch. pradeda varyti savarankišką politiką, neigdamas savo pasidavimo sąlygas. 1856 XII 26 jis sudarė sąjungą su Transilvanijos Rakociu, 1657 pradžioje su švedų Karoliu X. Tuo tarpu susirgęs, 1657 mėgino sudaryti naują federaciją iš Ukrainos, Moldavijos, Valakijos ir Transilvanijos ir tuo pačiu laiku pradėjo rengtis į karą su Maskva. Ir net atnaujino derybas su Lenkija. Bet po to netrukus pasimirė. Ch. asmuo ar vaidmuo labai nevienodai istorikų įvertinamas, pareinant nuo autorių politinių tendencijų ir tautybės. Ukrainiečiai jame mato vieną iš savo nepriklausomybės kovų didvyrių.

M. S. Hruševskij Istorija Ukrajiny—Rusy 1922—1931; *S. V. Vernadsky* Bohdan Hetman of Ukraine 1941.

Chmielowski 1) Adam (1846–1920) lenkų tapytojas. 1863 sukilimo dalyvis, tapybos mokėsi 1868 Münchene, 1874 Varšuvoje, 1880 apsigyveno Krokuvoje. Žymiausi kūriniai: Savižudos laidotuvės, Šv. Margari-

tos regėjimas, Meilės sodas. 1888 nustojo tapyti ir Kaliatuvkuose (Tatrų kalnuose) pasistatė vienuolyną, brolio Alberto vardu atsidėdamas pavargėliams.

2) Piotr (1848—1904) Adomo brolis, lenkų literatūros istorikas ir pozityvistinės krypties kritikas. 1881—1897 redagavo žurnalą Ateneum. Išsp. Geneza fantazji 1873, Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego [4]1894, Zarys najnowszej literatury polskiej [4]1898, Autorki polskie XX wieku 1885, Studja i szkice literackie 1886. Adam Mickiewicz [3]1901, Nasi powieściopisarze 1887—1895, Józef Ignacy Kraszewski 1885, Współczesni poeci polscy 1895, Nasza literatura dramatyczna 1898, Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi 1898, Estetyka Mickiewicza 1898, Historja literatury polskiej 1899—1900, Metodyka historji literatury polskiej 1900, Henryk Sienkiewicz 1901, Najnowsze prądy w poezji naszej 1901, Dramat polski doby najnowszej 1902, Dzieje krytyki literackiej w Polsce 1902, Stanisław Wyspiański 1902, Jan Kasprowicz 1904, Krytyczno-porównawczy przegląd dziejów pismiennictwa polskiego 1905. Be to, 1884—1887 redagavo Złota przędza poetów i prozaików polskich, 1895—1896 drauge su Edv. Grabowskiu Obraz literatury powszechnej. Tik 1903 tebuvo pakviestas lenkų literatūros istorijos profesoriumi Lvivo universitete.

W. Feldmann Współczesna krytyka literacka w Polsce 1905.

Chnumas, gr. Chnumis, Chnubis senovinio Egipto dievybė, buvusi avino pavidalo arba su avino galva. Kaip Nylo katarakto globėjas garbintas ypač Elefantinoje, vaizdintas ir kaip dievas kūrėjas, galop sulygintas su Ra ir Oziriu.

Chocano José Santos (1875—1935) peruiečių poetas P. Amerikoje. Kreolizmo reiškėjas, neoromantikas, vaizdinga kalba garbinąs ateities lotyniškąją Ameriką. Išl. poezijos rinkinius Iras sacras 1894 ir En la aldea (kaime) 1895, poemą iš Peru—Čili karo La epopea del Morro 1899, Bolivaro garbei el Canto del siglo (laimėjimo giesmė) 1900, Alma América 1906, rinkinį Fiat lux 1908, Primicias de oro de Indias 1934. Jo kūriniai surinkti 1906 Obras completas, Poesias escogidas 1941.

Chocim ž. Chotin.

Chodam Jonas 1769 Krokuvoje—1823 VII 19 Vilniuje) Vilniaus universiteto teologijos profesorius. Sulenkėjęs italas. 1804 atleistas nuo vienuolio apžadų, 1805 IV Vilniaus universiteto pakviestas šv. Jono bažnyčios pamokslininku. 1806 gavęs teologijos daktaro laipsnį už De verite religionis christianae, 1808 Vilniaus universiteto teologijos profesorius, 1814 kanauninkas. Krokuvoje būdamas, pasireiškė poezijos vertimais. Ch. parengtą vertimą Teologia pasterska išsp. prof. P. Sosnovskis. 1818—1822 (cenzūra 1822 IX 15) parūpino platų katalikų tikybos pagrindų išdėstymą Nauka chrześciańskiey katolickiey religii. Universitetas ją priėmė vadovėliu ne tik sau, bet ir savo prižiūrimoms gimnazijoms. Prof. J. Skydelis (Skidelł) surinko ir 1828 išsp. Ch. Kazania ([2]1832). Rankraštyje liko Myśli względem poprawienia edukacyi krajowej, Rzut oka na celniejsze zasady nauki obyczajowej (Garwe), O wymowie kaznodziejskiej (Maury), Historya biblijna dla młodzieży (K. Schmidt).

M. Bobrowski Kazanie o J. K. Ch. (J. K. Ch. Nauka chrześcianskiej katolickiej religii 1823; *Szyjkowski* Gessneryzm w poezji polskiej 1914.

Chodasevičius 1) Robertas Adolfas (1832 II 28 Vilniuje—1896 VIII 18 Argentinoje) karo inžinierius, už 1831 sukilime dalyvavimą iš Lietuvos ištremto į Naugardo guberniją sūnus. Ch. baigė Naugarde kadetų korpą ir Petrapilyje karo akademiją karo inžinieriumi. Krymo karo metu su Totlebenu vadovavo Sevastopolio gynimui. Griežtas rusų priešas, 1855 III 5 perėjo anglų pusėn: priimtas jų tarnybon ir paskirtas į karinę žvalgybą. Paskirtas į Indiją, betgi jis nuvyko į Turkiją, kur buvo organizuojami lenkų legionai prieš rusus. Išsp. A voice from within the walls of Sebastopol [2]1856. Turkijoje išbuvo 6 metus topografijos viršininku. 1863 nuvyko į JAV, kur dalyvavo kare su pietiečiais gen. Granto padėjėju. Karui pasibaigus, anglių kasyklų inžinierius. 1865 nuvyko Argentinon karo su Paragvajumi metu, kur, paskirtas karo inžinerijos viršininku, parengė Argentinos karines operacijas. Gavęs pulkininko laipsnį, ligi mirties pasiliko Argentinoje.

2) Vladislovas (1866 — 1939) Lietuvos tremtinio giminės kilęs rusų poetas (simbolistas). Nuo 1922 gyvena vakarų Europoje. Išl. poezijos rinkinius: Molodost 1908, Sčastlivyj domik 1914 ([3]1922), Putiom zerna 1920 ([2]1921), Tiažolaja lira 1922 ([3]1925) ir kt. 1923—1924 drauge su And. Bielyj, M. Gorkij ir prof. F. Braunu redagavo Berlyne leidžiamą žurnalą Beseda, kurioje išsp. savo tyrinėjimą Poetičeskoje chozeistvo Puškina.

Chodykiewicz Klemens (1715—1797) lenkų domininkonas ir rašytojas. Mokėsi ir dirbo Lvive ir 1746 — 1749 Romoje. Išsp. Dissertationes historicocriticae de utroque archiepatu metropolitano kijoviensi et haliciensi 1770, De rebus gestis in provincia Russiae ordinis praedicatorum 1780, kurio II d. (Historja klasztorów dominikańskich ruskiej prowincji) teišspausdino ir panaudojo Sadokas Barącz savo 1860—1865 Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce.

Chodynicki 1) Ignacy (1786—1847) karmelitas, istorinių žinių rinkėjas. Išsp. Historja miasta Lwowa 1929, Dykcyonarz uczonych polaków 1834, Wiadomość historyczna o fundacyach klasztorów zakonu karmelitańskiego 1849.

2) Kazimierz (1890—1942) lenkų istorikas. 1921—1927 Vilniaus universiteto profesorius, nuo 1928 Poznanės universiteto profesorius. 1923—1928 redagavo savo įsteigtą žurnalą Ateneum Wileńskie, kuriame, kaip ir Przegląd Historyczny ir kituose rinktiniuose darbuose, paskelbė daug straipsnių ir iš Lietuvos praeities (Geneza dynastyi Gedymina 1916, Geneza równouprawnienia schizmatyków na Litwie 1919—1920, T. zw. rękopis „Raudański" 1926, Legenda o zamordowaniu 14 franciszkanów w Wilnie 1927, Sprawa o spalenie zboru ewangielickiego w Giałowie na Żmudzi 1928, Geneza i rozwój legendy o trzech męczennikach wileńskich 1928, Geneza i rozwój podania o zabójstwie Zygmunta Kiejstutowicza 1928). Atskirai Reformacja w Polsce 1922, Kościół prawosławny a Rzeczypospolita polska 1934.

Chodynka, Chodynskoe pole, Maskvos užmiesčio laukas, kuriame 1896 V 18/30 po caro Mikalojaus II vainikavimo Maskvos generalinis gubernatorius Sergej Romanov surengė liaudies vaikštynes su dovanomis. Jų neapsaugojus, keli šimtai tūkstančių maskviečių traukė prie balaganų ir palapinių, kur buvo dovanų pridėta. Tuomet iš tos minios žuvo apie 2000 ir buvo sužeista keliasdešimt tūkstančių žmonių. Ch. įvykiai tebuvo nustelbti tik 1905 I 9/22 apšaudymu tūkstančių pas carą traukiančių Petrapilio darbininkų. Ch. dabar stovi Maskvos aerodromas.

Chodkevičiai (Katkevičiai, Katkai) Lietuvos didikų giminė, save kildinanti iš XIII a. Vytenio rūmininko Bareikos. Bet naujesniųjų heraldikų jie kildinami iš Kijevo bajorų, kurių seniausias minimas Jurgis Chodoras, arba Chodka, Švitrigailos šalininkas.

1) Jonas (apie 1420—1485) ano Chodkos sūnus. 1453 Parčevo suvažiavime lenkų reikalavo panaikinti senus unijos raštus ir grąžinti Lietuvai Podolę. Talkininkavo Kazimierui Jogailaičiui 1458 ir 1466 karuose su kryžiuočiais ir 1474 su vengrais. 1470—1477 D. L. K. Kazimiero maršalka, 1476 Vitebsko vietininkas, apie 1480 Kijevo vaivada. 1482 pateko totorių nelaisvėn, kur ir mirė.

2) Aleksandras (apie 1475—1549 V 28) 1506—1549 Lietuvos didžiojo kunigaikščio maršalka, 1522—1549 Vilkijos seniūnas, 1544 — 1547 Naugardėlio vaivada. Pirmas Ch. priėmęs katalikybę. 1509—1511 įtartas susitaręs su Mykolu Glinskiu, tai buvo kalinamas.

3) Jeronimas (apie 1500 — 1561) Aleksandro (2) sūnus. 1544—1559 Trakų, 1559—1561 Vilniaus kastelionas, 1545—1561 Žemaitijos seniūnas. Buvo pasiuntiniu siunčiamas pas popiežių Povilą IV ir pas imperatorių Karolį V. Pastarasis davė jam ir jo giminei Romos valstybės grafo titulą. 1560 vadovavo Lietuvos kariuomenei kare su rusais Lybių žemėje ir nuo Kėsio nuvarė 50.000 rusų. Linkęs į reformaciją, 1553 tapo evangeliku.

4) Grigas (Hrehoras; apie 1505—1572 XI 9) Jeronimo (3) brolis. 1554 Vitebsko ir 1555—1558 Kijevo vaivada, 1559—1564 Trakų, 1564—1572 Vilniaus kastelionas, 1563 Žemaitijos seniūnas, 1561—1566 Lietuvos rūmų hetmonas, 1566—1572 didysis Lietuvos hetmonas. 1558 Podolėje vaikė totorius, 1561 ir 1562 kovėsi su rusais Lybių žemėje, 1564 ties Ula sumušė Šuiskio vedamus rusus. Lietuvos kariuomenei tvarkyti 1564 paskelbė vad. hetmono artikulus—Articuli constitutionum bellicarum Magni Ducatus Lituaniae. Iš tėvo paveldėtą Zabludavą pavertė miestu. Čia iš Maskvos 1566 pabėgusius spaustuvininkus Ivaną Fiodorovą ir Petrą Mstislavcą priglaudė. 1568 įtisė jiems spaustuvę, kurioje 1568—1570 išspausdino kelias knygas gudų kalba. Ch. rėmė Lietuvos didikų priešinimąsi, kad nebūtų unija su lenkais sustiprinta ir net galvojo apie unijos nutraukimą ginklu. Bet paaiškėjus Lietuvai tam persilpnai esant, besisielodamas mirė. Sūnums Andriui ir Aleksandrui jauniems mirus, jo valdomos žemės per dukteris pateko į Sanguškų, Pacų, Sapiehų rankas.

5) Jurgis (apie 1505—1569 V 5) Jeronimo (3) ir Grigo (4) brolis. 1566—1569 Trakų kastelionas. 1562 ir 1565 atstovavo Lietuvai derybose su Maskva. Griežtas lenkų reikalautųjų unijos sąlygų priešas, staiga mirė prieš pat Liublino unijai prisiekiant.

6) Jonas (apie 1525 — 1579 VIII 4, ar VI 4 Vilniuje) Jeronimo (3) sūnus. 1547—1550 ėjo mokslus Karaliaučiaus, Leipzigo ir Wittenbergo universitetuose. Paskiau ligi 1555 imperatoriaus Karolio V rūmuose, dalyvavo jo karo žygiuose. 1564—1579 Žemaitijos seniūnas, 1566—1579 didysis Lietuvos maršalka, 1574—1579 Vilniaus kastelionas. 1559—1561 Lybių žemės pėstininkų hetmonas, 1566—1578 Lybių žemės administratorius, 1569 ją prijungė prie Lietuvos ir ją tvarkė ir gynė nuo švedų ir rusų.

Kad ir būdamas priešingas lenkų bajorų pastangoms Lietuvą pasiglemžti, turėdamas galvoje sunkią Lietuvos būklę ir išorės pavojus, 1562—1563 su kaikuriais kitais kėlė unijos sustiprinimo reikalą, bet apsidraudžiant nuo lenkų kišimosi į Lietuvos valdymąsi. Betgi vėliau savo politinius žygius

derino su griežtesne Radvilų politika. Norėdamas jį paveikti, Žygimantas Augustas suteikė jam Grusčių (Skuodo) valsčių, kuriame Ch. įkūrė Bareikių miestelį, Skuode įkurdino vokiečius ir praminė Johannesbergo miesteliu. 1569 Liublino seime Ch. atkakliai gynė Lietuvos teises ir net vadovavo Lietuvos opozicijai. III 1 jis su Radvila ir kitais buvo apleidęs Liubliną. IV 5 jis lenkų senatui paskaitė Lietuvos ponų tarybos reikalavimą grąžinti Lietuvai Palenkę ir Valuinę. To paties jis reikalavo ir VI 7, o VI 28, prieš pat unijos pasirašymą, pasakė visus sujaudinusią istorinę kalbą.

Žygimantui Augustui mirus, 1572 — 1573 ir ypač 1575—1576 tarpuvaldyje Ch. turėjo lemiamąją įtaką Lietuvos politikai. Užaugęs evangeliku, paskiau tapęs kataliku, ir 1570 parėmė vysk. Protasevičių, Vilniuje jėzuitų kolegiją steigiant.

7) Jurgis (m. 1595 X 26) kasteliono Jurgio (5) sūnus. 1594 Lietuvos Tribūnolo maršalka, 1590—1595 Žemaitijos seniūnas.

8) Jeronimas (m. 1617) Jurgio (7) brolis. 1564 dalyvavo Lietuvos delegacijoje derybose su lenkais Varšuvos seime. 1593—1595 Mstislavlio vaivada, 1595—1616 Vilniaus kastelionas. 1595 ir 1614 Lietuvos Tribūnolo maršalka.

Paveldėjęs Sofijos Olelkaitės globą, 1600 buvo nusistatęs net ginklu neleisti Jonušui Radvilai Sofijos vesti, kaip kad anksčiau buvo sutarta. Abi pusės į Vilnių buvo sutraukusios po kelis tūkstančius savo kariuomenės ir tik karaliaus, seimo ir kitų didikų įsikišimas Radvilas tesulaikė nuo ginkluoto Ch. namų puolimo. Po kelių mėnesių viskas baigėsi Jonušo ir Sofijos jungtuvėmis. Šis įvykis buvo atvaizduotas literatūroje — J. I. Kraševskio apysakoje Ostatni z książąt Słuckich 1841, L. Kondratavičiaus dramoje Možnowładcy i sierota 1858 ir B. Sruogos dramoje (Karnavičiaus operai librete Radvila) Perkūnas 1935.

9) Jonas Karolis (1560–1621 IX 24 Chotine) Jono (6) sūnus, žymiausias Lietuvos hetmonas. Mokėsi Vilniaus ir Ingolstadto jėzuitų akademijose ir 1589 Padovos universitete. 1590 grįžo į Lietuvą. Savo kariuomenės vėliavos priešakyje 1595 ir 1596 dalyvavo karuose su kazokais. 1599—1616 Žemaitijos seniūnas. 1600 talkininkavo Lenkijos hetmonui Zamoiskiui žygyje Moldavijon ir ypač pasižymėjo kautynėse ties Ploešti ir Telezina. Už tai 1600 Ch. buvo paskirtas Lietuvos lauko hetmonu. 1600—1601 talkininkavo Lietuvos didžiajam hetmonui Radvilai Perkūnui Estijoje ir Latvijoje prieš švedus. 1601 VII Ch. atėmė iš švedų Treidenės ir Siguldos pilis, IX 10—26 apgynė Daugavgryvą, o IX 16 — 26 Rygą nuo Karolio Sudermano puolimų. Karo vadovybėje Radvilą Zamoiskiui pakeitus, Ch. jam talkininkavo, ypač pasižymėjęs ties Talinu. 1602 Ch. buvo paskirtas Lybių žemės administratoriumi ir kariuomenės vadu. Savo pinigais sutraukęs Lietuvos ponų vėliavas, tesurinkdamas per 4000 karių, Ch. 1603 IV 13 paėmė Tartu, paskiau puolė Narvą.

1604 Karoliui Sudermanui tapus karaliumi ir į Estiją išsiuntus naujų jėgų, Latvijai ir Estijai ginti 1500 karių teturėdamas, Ch. IX 8 ties Weisensteinu sumušė Lindersoną, o IX 25 Erichtoną, iš kurio 7000 paklojo 3000, pats nustojęs 80 nukautų ir 100 sužeistų. Nesulaukdamas pinigų bruzdančiai kariuomenei apmokėti, Ch. pasitraukė į Beržonų pilį, o Lisovskio vedama didžioji jo kariuomenės dalis Kurše pradėjo plėšikauti. Mirus Kristupui Radvilai, 1605 Ch. buvo paskirtas didžiuoju Lietuvos hetmonu. Jam šiek tiek pavyko aptvarkyti savo kariuomenę ir gavus kiek Lenkijos ir Lietuvos ponų pulkų, pakelti savo kariuomenės skaičių ligi pusketvirto tūkstančio.

1605 VIII švedų laivynas atgabeno apie 14.000 švedų kariuomenės, kurioje buvo daug prancūzų, valonų ir vokiečių. Ch. su 2400 raitininkų ir 1000 pėstininkų ties Ryga nepavyko sukliudyti susijungti Karolio, Lindersono ir Mansfeldo jėgoms. Ch. XI 25 ir 26 atlikęs 80 km kelio, sustojo ties Kircholmu (Salapilis), 15 km nuo Rygos. Karolis pasiėmė nuo Rygos visą kariuomenę ir pastatė 14.000 švedų prieš nepilnus 4000 lietuvių. IX 27 buvo mūšis, kurį per 4 valandas laimėjo Ch., paklodamas 9000 priešų, laimėdamas 60 vėliavų, o pats nustodamas 100 nukautų ir 200 sužeistų. Tuo būdu Ch. išvadavo Rygą. Šis laimėjimas išgarsino Ch. ne vien Lietuvoje, Lenkijoje ir Švedijoje, bet ir vakarų Europoje.

Tačiau Ch. ir toliau buvo paliekamas likimui. Neatlyginama kariuomenė 1606 susimokė ir beveik visa jį apleido, ištraukdama į Lietuvos Brastą. Tuo tarpu šiek tiek atsipeikėję švedai vėl pradėjo puldinėti, o Ch. vos įstengęs surinkti 1000 karių, su kuriais vaikė švedus, o šiems sutraukus didesnes pajėgas, turėjo su jais daryti paliaubas ligi 1608 X 31. Tuo metu Lenkijoje kilus maištui prieš Žygimantą IV, Ch. atvyko 1607 į Varšuvą su 1600 Lietuvos kariuomenės ir VII 6 drauge su Žólkewskiu ties Guzovu maištininkus sumušė. Tuo tarpu Lybių žemėje Karolis pilis ėmė vieną po kitos. Tada Ch. 1608 X grįžo į Lybių žemę ir ėmė su švedais kautis. 1609 III 1 paėmė Pärnu, paskiau iš kelių pagautų ir pirktų laivų sudarė improvizuotą laivyną ir ties Saliu išvaikė švedų laivyną. Paskiau jam pavyko švedus apramdyti ir su jais padaryti paliaubas. 1611 sudaręs Rygoje su švedais naujas paliaubas ligi 1611 XII, karaliaus spiriamas sutiko vykti Maskvos lie-

tuvių ir lenkų įgulos ginti nuo jų apsupusių rusų.

Tačiau vadų tarpusavio nesutikimai, demoralizuotos kariuomenės palaidumas neleido Ch. ko benuveikti. Ch. pasitraukė į Gudiją, paskiau į Žemaitiją. Kretingoje, anksčiau jo pavadintoje Karolstadtu, jis 1610—1617 pastatė bažnyčią, 1614 VIII Kražiuose įsteigė jėzuitų kolegiją ir 1621 pastatė bažnyčią.

1616 IV 26 seimui nutarus karą su Maskva kariauti, kariuomenės vadovybė buvo pavesta Ch., kuris buvo pakeltas Vilniaus vaivada. 1617 karui prasidėjus, IX 2—X 12 apsiaustimi Ch. paėmė Dorogobužą, X 29 Viazmą. Nepavykus paimti Maskvos, prasidėjo derybos, kurios 1618 XII 1 baigėsi Lietuvai grąžinimu Smalensko ir Sieversko žemės.

1620 X 6 Moldavijoje ties Cecora kautynėse su turkais žuvus hetmonui Žólkewskiui, 1620 XII 5 Ch. buvo paskirtas vyriausiuoju lenkų ir lietuvių kariuomenės vadu. 1621 VII sujungęs Lietuvos kariuomenę ties Lvivu su lenkų kariuomene, jis VIII 1 peržengė Dniestrą ir sustojo ties Chotinu. IX 1—3 Ch. čia turėjo jau 70.000 karių prieš 220.000 sultono Osmano II turkų. Kad ir gyvai ir sumaniai vadovavo visai gynimo akcijai nuo puolančiųjų turkų, bet pats fiziškai silpo, IX 23 atidavė vadovavimą Liubomirskiui ir IX 24 mirė. Dar IX 25 ir 28 turkai smarkiai puolė, bet buvo atremti. Po to prasidėjo derybos, pasibaigusios turkų pasitraukimu. Ch. kūnas buvo palaidotas ne Kretingoje, kaip jis pageidavo, bet jo antrosios žmonos tėviškėje Ostroge Valuinėje.

A. Naruszewicz Historija Jana Karola Ch. 1781; *J. Bartoszewicz* Hetmani polscy koronni i W. Ks. Lit. 1862; *A. Boniecki* Poczet rodów 1883; (") Herbarz polski 1900; *J. Wolff* Senatorowie i dygnitarze W. X. L. 1885; *Vac. Biržiška* D. L. H. Jonas Karolis Ch.—Mūsų Žinynas I 1921; (") Lietuvos kariuomenės vadai — Mūsų Žinynas II 1922; *A. Śliwiński* Jan Karol Ch. 1922.

Chodkevičius 1) Aleksandras (1776 rytų Ukrainoje Černobiliuje—1838 Valuinėje Mlynave) lenkų literatas ir mokslo mėgėjas. Mokslus ėjo Varšuvoje, 1794 dalyvavo Kostiuškos sukilime, paskiau gyveno Valuinėje, Varšuvoje ir Vilniuje. 1812 savo lėšomis organizuoto pėstininkų pulko pulkininkas, 1814 gvardijos divizijos štabo viršininkas, 1818 iš kariuomenės pasitraukė brigados generolu. 1818—1831 Varšuvos senatorius. Rašė tragedijas Katon 1809, Teona 1816, Wirginija 1817. Fizikos ir chemijos mėgėjas, išleido Chemia 1816—1820, dėl kurios polemizavo su Vilniaus universiteto prof. A. Sniadeckiu, bet ir dėl jos pagerbtas Vilniaus universiteto garbės nario vardu. Išleido Nauka robienia piwa 1811, Rozprawa o ciężarze światła 1837.

2) Ignas (1810 XII—1854) 1828 baigęs Polocko piorų mokyklą, 1828—1831 Vilniaus universiteto studentas, dalyvavo 1831 sukilime Lietuvoje. Išėjo į Prūsus, 1838—1841 Paryžiuje baigė centrinę amatų mokyklą. 1848 nuvyko į A. Mickevičiaus legioną Italijoje, paskiau į Varšuvą, kur veikė prieš rusų vyriausybę. Vitebsko kariuomenės teismo nuteistas 3 metams ištremti į Riazanę. Bausmę atlikęs, grįžo į savo tėviškę Mohilevo gubernijoje.

M. Chodźko Żywot I. Ch. — A. Mickiewicz i legion polski we Włoszech 1862.

Chodorovskij Grigorij (1853—1927) ukrainiečių muzikas, pianistas. 1875—1919 Kijevo muzikos mokyklos profesorius. 1892—1893 išleido ukrainietiškų dainų rinkinių. Pianinui parašė Rapsodie ukrainienne, barkarolę, du valsus.

Chodowiecki Daniel Nicolaus (1726–1801) vokiečiams dirbęs lenkų tapytojas, raižytojas ir piešėjas. Pirklio sūnus, nuo 1743 dirbo Berlyne dėdės krautuvėje, gražindamas dėdės pardavinėjamas tabokines miniatiūras; nuo 1754 pasiskyrė vien menui. 1764 meno akademijos narys, 1790 vicedirektorius, 1797 direktorius. Didelio populiarumo įgijo savo raižiniais (per 2000), kuriais per 30 metų iliustravo Shakespeare'o, Sterno, Cervantes, Lessingo, Klopstocko, Goethės ir kt. veikalus. Paliko ir per 2000 piešinių, tarp jų 108 savo Reisetagebuche 1773 iš kelionės į Danzigą. Jo raižinius išleido W. Engelmann 1857 (naujas leidimas 1926), piešinius Oettingen 1907, Reisetagebuch Stübel ²1920.

D. Chodowiecki: Autoportretas

W. Engelmann D. Ch. sämtliche Kupferstiche 1926; *A. Kraushar* D. Ch. 1930.

Chodziński Kazimierz (1861—1919) lenkų skulptorius. Meno mokslus ėjo Krokuvoje ir Vienoje. Dirbo keliolika metų Chicagoje, paskiau Lvive. Reikšmingiausi kūriniai: Kostiuškos paminklas Chicagoje, Pulaskio paminklas Washingtone D. C.

Chodzka 1) Ignotas (1724 I 16 Ašmenos aps. — 1792) 1739 IX 8 stojo į jėzuitus. Studijavo Vilniaus akademijoje, paskiau ten dėstė filosofiją. 5 metus dirbo Romoje. Grįžęs buvo Naugardėlio kolegijos rektorius ir nuo 1773 Vilniaus kolegijos kapelionas. Išsp. tragediją Wzór szczerej przyjaźni Damon ir Fincya 1757, Fedra bajek ksiąg pięć' 1774 (lotyniškas tekstas su lenkišku ir prancūzišku vertimu).

2) Jonas (1777 VI 24 Vileikos aps. Kryvičiuose—1851 XI 10 Minske) Lietu-

J. Chodzka

vos veikėjas ir rašytojas. 1810 — 1824 Minsko vyriausiojo civilinio teismo pirmininkas. 1812 Napoleono kariuomenės įsiveržimo metu buvo Vilniuje sudarytos laikinosios Lietuvos Tarybos, paskiau laikinosios Lietuvos vyriausybės Minsko komisijos narys. Napoleonui pralaimėjus, Ch. kuriam laikui buvo iš Lietuvos pasitraukęs, bet po paskelbtos amnestijos grįžo. Nuo 1816 keletą metų buvo Radvilų palikimo dvarų vyriausias globėjas Vilniuje ir tuo pačiu metu Vilniaus labdarių draugijos pirmininkas, Nenaudėlių draugijos narys Vaižganto vardu. Nuo 1812 masonas, 1816 su kitais atgaivino ložę Uolusis Lietuvis, o Minske įsteigė ložę Pochodnia północna, 1818 Vilniuje įsteigė ložę Sokrato mokykla. 1812 Dysnos apskrities mokyklų garbės prižiūrėtojas. Nuo 1822 Lietuvos mokyklų vizitatorius. Kaip turįs ryšius su Lenkijos slapta patriotų organizacija, 1826 Ch. buvo suimtas, paskiau ligi 1830 buvo policijos priežiūroje. 1830 Lenkijoje sukilimui prasidėjus, Ch. buvo ištremtas į Permę, kurioje išbuvo ligi 1834. Lietuvon grįžęs, pasiskyrė vien literatūrai.

Jau 1812 Minske scenoje statė savo parašytą eiliuotą komediją Litwa oswobodzona czyli przejście Niemna, 1821 Vilniaus scenoje vaidinta jo tragedija Bolesław Krzywousty. Paskiau bendradarbiavo Dzieje Dobroczynności, Wiadomości Brukowe, Dziennik Wileński žurnaluose. 1821 parašė labiausiai jį išgarsinusią knygelę Pan Jan ze Swisłoczy kramarz wędrujący, universiteto pripažintą rekomenduotiną parapinėms mokykloms. 1821 IV 15 už ją universitetas jam suteikė garbės nario titulą. Jau 1823 buvo išleistas jo lietuviškas vertimas — Jonas isz Swisłoczes, kuriame vertėju pažymėtas Šiluvos klebonas Juozapas Rupeika, bet jis tėra davęs lėšų jai spausdinti, o išvertė, greičiausiai, jo giminaitis Simanas Stanevičius, pabaigoje pridėjęs Poškos šiek tiek studentų perdirbtą Artoją. Šis vertimas labai paplito, o vėliau turėjo įtakos ir J. S. Dovydaičio Sziauleniszkiam Seneliui, iš dalies ir Valančiaus Palangos Juzei. 1860 pasirodė to vertimo perdirbinys — Jonas Iszmisłoczius krominink as, kurio autoriumi nurodytas Juras Warnelis, laikomas anksčiau Akelaičiu. Tačiau paaiškėjo, kad čia lenkišką Ch. originalą lenkiškai perdirbo Rainoldas Tizenhauzas, o tai lietuviškai išvertė jo gydytojas K. Mikėnas-Michnevičius.

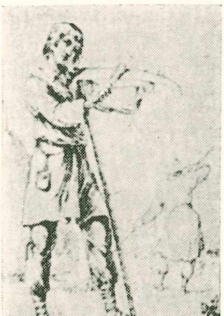

Jono isz Swisborės iliustracija: Lietuvininkas

Grįžęs iš ištrėmimo, Ch. išl. Pisma rozmaite 1837—1841 (12 tomų), kuriuose išspausdino komedijas, apysakaites ir vaizdelius iš netolimos praeities. Rankraščiu paliko istorijos ir statistikos žinių rinkinį apie Minsko vyskupiją.

3) Ignotas (1794 IX 29 Vileikos aps. Užbalyje — 1861 VIII 1 Užnerio aps. Dzevintinėse) Lietuvos apysakininkas. Mokėsi 1804 — 1810 Barūnuose, 1810—1814 ėjo mokslus Vilniaus universitete. 1812 Laikinosios Lietuvos vyriausybės vienas vertėjų. 1816 dirbo Vilniuje Radvilų globos komisijoje, veikė Nenaudėlių draugijoje Viršaičio (Vuršaitos) vardu. Paskiau apsigyveno Dzevintinėje, 1823—1826 Užnerio apskrities teismo pirmininkas. Nuo 1823 pradėjo spausdinti eilėraščius žurnale Dziennik Wileński, nuo 1829 pradėjo rašyti apsakymėlius iš XVIII a. Lietuvos bajorų gyvenimo. Išsp. Domek mojego dziadka 1836. 1840—1850 spausdino savo apsakymus bendra antrašte Obrazy litewskie, kurių pasirodė 5 serijos: I 1840 (Domek mojego Dziadka, Boruny, Samowar ir kt.), II 1842 (Brzegi Willi — J. Montvilos lietuvišku vertimu išsp. 1900—1901 Katalike), III 1844 (Pamiętniki kwestarza, lietuviškai jau 1860 M. Akelaičio išversta — Kwestorius po Lietuwą važinėdamas žmonis bemokinąsis, o sutrumpintas Piki vertimas Kvestoriaus užrašai 1924), IV 1849 (Duch opiekuńczy — apie Kęstučio mirtį, — Autor swatem ir kt.), V 1850 (Dworki na Antokolu). 1852—1860 išleido 4 serijas Podania litewskie: I 1852 (Wyklęty, Kamień w Olgienianach); II 1854 (Żegota z Milanowa Milanowski iš Šilalės parapijos XVIII a. gyvenimo, kur ir lietuviškai kaiką pakartojo, tarp kito ir lietuvišką dainą apie bajorų Rygos žygį); III 1858 (Putselnik w Proniunach); IV 1860 (Drugi pustelnik w Proniunach). Atskirai — Dwie konwersacye z przeszłości 1857.

Ig. Chodzka

Apysakose bevaizduodamas bajorų senovę ir tradicijas, Ch. tapo bajorų garbintoju ir 1859 patekęs Vilniaus bajorų komitetan baudžiavos panaikinimo reformos parengti buvo priešingas baudžiauninkams žemės duoti. O 1858 drauge su keliais kitais dalyvaudamas leidinyje V pamiat prebyvanija Aleksandra II v Vilne, ten išspausdino karštą caro sveikinimą, vadindamas jį tautos tėvu. Už tai jis vėliau buvo smarkiai puolamas Lietuvos lenkų bajorų visuomenės, o 1860 J. Kliaczko už tai išsp. prieš jį Paryžiuje brošiūrą Odstępca (išdavikas). Jo paskutinis veikalas — Nowe pamiętniki kwestarza išsp. 1862.

W. Syrokomla Życie i pisma I. Ch. 1861; *W. Borowy* I. Ch. 1914.

4) Juozapas (1800 XII 6/17 Kryvičiuose—1881 II 21/III 5 Tiflise) Jono (2) sūnus. 1820 baigęs Vilniaus universitete fizikos ir matematikos mokslus, daugiausia pasiskyrė astronomijai ir geodezijai. Nuo 1822 jis gvardijos karininkas atliko geodezinę ir astronominę trianguliaciją Vilniaus, Gardino, Minsko ir Kuršo gubernijose. 1830—1831 Vilniaus sukilimo komiteto numatytas miesto komendantu, buvo rusų įtartas ir iškeltas trianguliacijos darbams į Moldaviją ir Valakiją. 1840—1844 Kaukaze, paskiau Pulkovo observatorijoje, nuo 1847—1850 Kaukazo trianguliacijos viršininkas. 1854 baigė Užkaukazio trianguliavimą, 1860 trianguliavo šiaurės Kaukazą. 1862 generolas leitenantas. Išsp. savo darbų aprašymus ir Kaukazo orografiją ir geografiją.

Russkij biografičeskij slovar XXI 1901.

5) Aleksandras Edmundas (1804 VIII 30 Kryvičiuose—1891 XII 24 Prancūzijoje) Jono (2) sūnus, Juozapo (4) brolis.

A. Chodzka

Lietuvos orientalistas, poetas, slavistas. 1821 stojo į Vilniaus universitetą. Nuo 1819 rašė eilėraščius. 1823—1824 kartu su kitais filaretais kalintas Vilniaus bazilionų vienuolyne. 1825—1829 studijavo rytų kalbas Petrapilio Rytų institute. Savo eilėraščius išsp. Poezje 1829, kur įsidėjo ir lietuviškų dainų sekimus. 1830 priskirtas prie rusų atstovybės Persijoje, gyveno Teherane, Peste. Šį kraštą aprašė — Le Ghilan 1851. 1841 per Graikiją ir Italiją atvyko į Paryžių. 1843 virto Tovianskio šalininku. Išleido persų poezijos vertimus — Specimens of the popular poetry of Persia 1842. 1844 atsistatydino iš rusų tarnybos. 1852—1855 priskirtas prie Prancūzijos užsienių reikalų ministerijos. Išsp. Grammaire persanne 1852, paskiau turkų kalbos vadovėlį prancūzų kareiviams Le drogman turc 1854—1855. Ch. 1857—1883 buvo Collège de France slavų literatūrų profesorius. 1883 persų mokyklos direktorius Paryžiuje. Išsp. Légendes slaves du moyen âge 1859, Grammaire paléoslave 1869, Dokładny słownik angielsko polski i polsko angielski 1874.

5) Mykolas (1808–1879 V 2 Paryžiuje) poetas ir publicistas. Jono (2) sūnus. 1828 baigė Vilniaus univ. 1831 sukilime IV 14 paėmė Vileiką ir čia organizavo sukilėlių valdžią. Sukilimą pralaimėjus, emigravo Prancūzijon. 1833 Zalivskio sąmokslo dalyvis, pasiekė kaip emisaras Valuinę ir Minską. Grįžęs Paryžiun, išsp. Wyprawa do Polski 1835, poemą Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1841, skiriamą caro pakartam emisarui M. Valavičiui, poemą Dwa akty ir Szymon Konarski 1845. Susiartinęs su A. Mickevičiumi, 1848 stojo į Mickevičiaus Italijoje organizuojamą lietuvių ir lenkų legioną. Savo ir legiono žygius aprašė knygoje Adam Mickiewicz i legion polski we Włoszech 1862. Spausdino ir kitų raštų.

7) Leonardas (1800 X 26/XI 6 Ašmenos aps. Gruzdžiuose—1871 III 12 Poitiers Prancūzijoje) publicistas, istorijos populiarintojas, žemėlapių leidėjas. Filaretas. 1815—1818 ėjo mokslus Vilniaus universitete. 1826 išsikėlė į Paryžių. Išsp. Observations sur la Pologne et les Polonaise 1827, Biographie du général Kosciuszko 1827, Histoire des légions polonaises en Italie 1829—1832, 1830 Briuselyje išleido naują Malte Brune Tableau de la Pologne ancienne et moderne leidimą, žymiai jį papildęs ir išleidęs dar anglų, vokiečių ir italų kalbomis. 1830 parūpino Carte générale des États de l'ancienne République de Pologne, o tą žemėlapį paskiau daug kartų kartojo; Histoire politique de la Lithuanie 1831. Žymiausias jo leidinys buvęs La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque 1835—1843, kuriame plačių informacijų apie Lietuvą davė F. Vrotnovskis, o apie lietuvių dainas su jų vertimu iš Rėzos A. Sovinskis. Ir šis leidinys buvo išleistas ir italų, vokiečių ir anglų kalbomis. Paskiau Généalogie de famille des princes Oginski 1858. Gr. Angenbergo slapyvardžiu —Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques sur la Pologne 1862—1863.

L. Chodzka

8) Domininkas Cezaris (1796 Vilniaus aps. — 1863 VI 25/VII 7 Vilniuje) nuo 1838 Vilniuje gyvenęs rašytojas, bendradarbiavęs Ateneum, Teka Wileńska ir kituose leidiniuose. Atskirai išspausdinęs Aglona 1856, Jan Chodzko 1858, o leidinyje Pismo Zbiorowe Wileńskie 1862 reikšmingus Vilniaus universiteto istorijai — Zbiór niektórych wspomnień do dziejów b. Uniwersytetu w Wilnie.

Chodžent vidurinės Azijos miestas, bolševikų pavadintas Leninabadu.

Chojecki Edmund (1822—1899) lenkų ir prancūzų rašytojas, nuo 1844 gyvenęs Paryžiuje, 1849 A. Mickevičiaus redaguojamos Tribune des peuples redakcijos sekretorius, paskiau senato bibliotekininkas. Išsp. Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne w r. 1848 (1849, ²1864), La Pologne captive et ses trois poètes 1864. Prancūziškai rašė slapyvardžiu Charles Edmond: dramos La Florentine 1856, L'Africain 1860, Le fantome rose 1873, apysakos: Zéphyrin Cazvan en Egypte 1880, Harald 1881, La boucheronne 1883.

Chojnackij Andrej (1836 — 1888) rusų teologas ir bažnyčių istorikas. Išsp. Zapadno-russkaja cerkovnaja unija v jeja bogosluženii i obriadach 1871, Očerki iz istorii pravoslavnoj cerkvi na Volyni 1878, Pravoslavie na zapade Rossii v svoich bližaišich predstavlenijach 1888.

Chojnovski 1) Benediktas XVI a. Lietuvos architektas. Iš Vilniaus atkviestas, 1542 VII 28 pradėjo statyti Kauno rotušės rūmus.

2) Piotr (1885—1936) lenkų rašytojas. Išsp. Zdarzenie 1912, Historja naiwna 1913, Pokusa 1918, Kuźnia 1919, Dom w śródmieściu 1923, W młodych oczach 1933.

Choiński Jeske Teodor (1854—1920) lenkų rašytojas, neokonservatyvizmo krypties, antipozityvizmo ir antisemitizmo veikėjas. Išsp. Na schyłku wieku 1894, Rozkład w życiu i literaturze 1895, Seksualizm w powieści polskiej 1914, Historyczna powieść polska 1899. Kaip apysakininkas: Za winy ojców 1880, Stłumione iskry 1886, Majaki, istorijos apysakos—Gasnące słońce 1895, Ostatni rzymianie 1897 (liet. J. Strazdo vertimas Paskutinieji romėnai 1937), Tjara i korona 1898—1900, Demon Odrodzenia 1917.

Choinskis Jokūbas (1799 VII 14 Lomžos gub. —1869 VI Pilviškiuose) kunigas. 1825 baigęs Tikocino seminariją, įšventintas kunigu. Nuo 1831 Veisiejų klebonas, 1838 prelatas. 1856 IX 2 išrinktas Seinų vyskupijos administratoriumi, valdė vyskupiją iki 1863, kol vyskupu buvo paskirtas I. Lubienskis. Po to Pilviškių klebonas.

Choiromyces ž. Godūnas.

Choiseul didumo penktoji Salamono salyno sala Didžiajame vandenyne 7° pietų platčio ir 157° rytų ilgio. 5850 km²; paviršius kalnuotas, gyventojai daugiausia malajai. Svarbiamiestis Bambatani. Nuo 1899 priklauso Anglijai. Išvežama kopra, koko palmių aliejus.

Choiseul 1) Étienne François (1719—1785), Pompadour remiamas 1758 Prancūzijos užsienio reikalų, 1761 krašto apsaugos ministeris, 1759 laimėjo sąjungą su Austrija, 1761 pasistengė, kad būtų Bourbonų pacte de famille sudarytas, jėzuitų ordino panaikintas, simpatizavo jansenistams. Dėl Du Barry intrigų 1770 gavo pasitraukti. Išsp. Mémoires 1785 (²1790, naujas leidimas 1904).

2) Ch. Gouffier Sofija (Tizenhauzaitė; 1790 Lydos aps. Žaludke — 1878) Lietuvos rašytoja prancūzų kalba. Igno ir Marijos Pšezdzieckaitės Tizenhauzų duktė. Užaugo Taujėnuose (Ukmergės aps.). 1818 ištekėjusi už Mariono Gabrieliaus Florento Augusto Ch. G. sūnaus Oktavijaus. Vyrui mirus, drauge su sūnumi Aleksandru gyveno Plateliuose. Išl. apysaką Le polonais à St. Domingue ou la jeune Créole, iš lenkų legionų nuotykių 1818, po to kelias apysakas iš Lenkijos ir ypač iš Lietuvos istorijos: Barbe Radzivill 1820, Vladislav Jagellon et Hedvige ou la réunion de la Lithuanie 1824 à la Pologne, Paryžiuje Le nain politique 1827, Haline Ogińska ot les Suédois en Pologne 1830. 1829 Paryžiuje išl. Mémoires sur l'empereur Alexandre I et sur l'empereur Napoléon I.

Gabr. z Güntherów Puzynina W Wilnie i w dworkach wileńskich 1928.

Choisy, Ch.-le-Roi, Prancūzijos miestas prie Seine upės, 28.130 gyventojų (1953). 1682 statyta pilis. Čia palaidotas marseljetės autorius Ch. R. de Lisle. Skrybėlių, porcelano, chemikalų pramonė.

Choisia rūtinių (Rutaceae) šeimos augalas C. Amerikoje, augąs 2000—2600 m nuo jūros lygio, pavadintas J. D. Choisy (1799—1859) garbei.

Choisnin Jean (1530—apie 1600) prancūzų diplomatas. Kotrynos Medici rūmininkas, dar Žygimantui gyvam esant, buvo nusiųstas į Lenkiją dirvos rengti, kad karaliui mirus, būtų išrinktas Kotrynos sūnus Henrikas Valois. Tik atvykus Montlucui tepavyko laiduoti Henriko išrinkimą. Išl. Discours au vray de tout ce qui s'est fait et passé l'entière négociation de l'élection du roy de Pologne 1573 (Ad. Čartoriskio išv. lenkų kalba ir Vincento Turskio vardu 1818 Vilniuje išl. O elekcyi Henryka Walezyusza na króla polskiego).

Cholangitis smulkiųjų tulžies takų įdegimas kepenyse.

Cholecistektazija tulžies pūslės išsiplėtimas, įvykstąs dėl tulžies susilaikymo, jei nubėgimas per tulžies latakus nelaisvas.

Cholecistektomija chirurginė nesveikos tulžies pūslės pašalinimo operacija.

Cholecistenterostomija operacinis tulžies pūslės sujungimas su žarna dirbtiniam tulžies nutekėjimo takui iš tulžies pūslės į žarną padaryti. Tenka daryti tais atvejais, kada savo natūraliais takais tulžis į žarną nebegali praeiti.

Cholecistitas tulžies pūslės įdegimas.

Cholemija tulžies atsiradimas kraujuje. Jeigu tulžies priemaiša kraujuje būva didelė, tai pageltonuoja akių baltymai, oda ir gleivinės (geltligė), pakyla karštis.

Cholera 1) (asiatica) užkrečiamoji liga. Nors Ch. epidemijos neabejotinai nuo labai senų laikų platindavosi ir Europoje, bet ligi XIX a. jos buvo dažnai painiojamos ir su kitomis epideminėmis ligomis (džuma ir kt.) vienu bendru maro vardu. Tiksli jų registracija prasidėjo tiktai XIX a. Ch. nuolatinis židinys Azijos Indija. Iš čia įvairiais keliais Ch. epidemija išsiplatindavo artimuose Indijai kraštuose, o nuo XIX a. pradžios 6 kartus aplankė Europą ir net Ameriką. Pirmoji, 1817—1823, epidemija pasiekė tik pietryčių Europą, pačioje Indijoje per 3 metus paėmusi 3 milionus gyvybių. Antroji, 1827—1837, iš Indijos pasiekė visą Rusijos valstybę. Lietuvoje ypač žiauriai siautė 1831, nors palietė daugiausia miestiečius. Prancūzijoje 1832 Ch. nusinešė daugiau kaip 100.000 gyvybių, Airių emigrantai nunešė ją į Š. Ameriką. Trečioji epidemija prasidėjo 1841 Indijoje, po kelerių metų pasiekė Europą, o išnyko tiktai 1861. Rusijos pietuose pasirodė 1847 pabaigoje, 1848 pasiekė ir Lietuvą. Šiauliuose ji pasirodė (iš Petrapilio) 1848 VI 25. Iš viso ten Ch. mirė 339 žmonės, Panevėžyje 256, Joniškyje 316, Smilgiuose 25, Kelmėjė liepos-rugpiūčio mėn. išmirė 324, Žagarėje 979, Raseiniuose 877, Luokėje 25, Telšiuose 142, Tryškiuose 17, Sedoje 107, Ylakiuose 60, Šeduvoje 75, Plungėje 205, Veiviržėnuose 24, Gargždiuose 80, Gruzdžiuose 75, Varniuose 20, Darbėnuose 27, Pakruojyje 70. Lietuvoje ji pasibaigė gruodžio mėn. Tada Lietuvoje mėginta ir šiaip taip nuo Ch. gintis: Kaune buvo paskirti barakai 160 lovų, Panevėžyje 30, Zarasuose 30, kitur dar 30 lovų. Daugelyje miestelių žydai būrė specialias brolijas, kurios su šepečiais ir spiritu vaikščiojo iš namų į namus ir be tikybos skirtumo visus susirgusius bandė nuo Ch. gelbėti, kaikur sėkmingai trindami spiritu ir kraujo apytaką palaikydami. 1848 rusų administracijos pavestas, gyd. Stravinskis sudarė , o Jonas Ugenskis išvertė Regulas del skarbawu žmoniu kayp sawi reyk užleykiti nuog choleros (pakartota 1852: Parsiargieimas skarbawims žmonims nuog choleros), o Žemaičių vyskupijos valdytojas J. K. Gintila dar aplinkraščiais paskelbė specialias pamaldas. Lietuvą Ch. buvo aplankius ir 1853. Ketvirtoji epidemija truko 1863—1875, atskirais momentais aplankė visus Europos ir dalį Amerikos kraštų, bet ilgai niekur nesilaikė, o Lietuvą tik trumpam aplankė 1866, 1871, 1873. Penktoji, 1892—1895, epidemija pradėjo plisti jau nuo 1881 iš Arabijos. Rusijoje ypač siautė 1893, o tada pasiekė ir Lietuvą. Bet čia ilgai nesilaikė ir paėmė palyginti nedaug aukų, nes daug vietų dėl tinkamų sanitarinių priemonių organizacijos ir dėl pačios visuomenės iniciatyvos greitai nepaplitusi buvo išnaikinta. Keliose vietose buvo organizuoti specialūs Ch. sanitarams kursai: pvz. Šakiuose 2 savaičių Ch. sanitarų kursus vedė dr. V. Kudirka, o kursuose buvo 72 žmonės. Šeštoji epidemija prasidėjo 1900 ir su protarpiais laikėsi net ligi I pas. karo pabaigos. Iš Lietuvos ji didesnių aukų nepaėmė.

Ch. sužadina mažas 1,5 mikrono ilgio vibrionas (išlenktos lazdelės formos bakterija), kurį 1883 atrado Kochas. Ch. bakterijos veisiasi ligonių žarnose, iš kur su išmatomis išeina į lauką, patenka ant skalbinių ir šiaip drabužių, užteršia dirvožemį ir pro jį praeinantį vandenį, jei išmatos nebūva dezinfekuojamos. Su užterštu vandeniu ar maistu antkrytis patenka į skilvį. Vibrionai yra neatsparūs: greit žūva nuo karščio ir įvairių dezinfekuojančių preparatų. Skilvio sunkos rūgštis gali bakterijas užmušti, bet jei jos gyvos patenka į žarnas, po ½—5 dienų pasirodo Ch. simptomai: vėmimas, dažnas viduriavimas, kūno paviršiaus šalimas, silpnas pulsas, išblyškusi arba pamėlynavusi ir išdžiūvusi oda, galūnių mėšlungis kartais su dideliais skausmais ir kt. Priepuolis trunka 2—5 dienas. Dažnai ligonio jėgos nusilpsta, ir žmogus miršta. Persirgę Ch. įgyja tam tikro atsparumo, bet patys gali būti apkrėtimo šaltiniu. Kiti perserga lengvai, vaikščiodami, arba visai nesuserga, nors virškinamajame trakte nešiojasi bacilų. Kad organizmas būtų atsparesnis, vartojami atitinkami skiepai. Skiepijama (vakcinacija) 2—3 kartus su 5—8 dienų pertraukomis į poodinę narvelieną.

M. Valančius Pastabos pačiam sau 1929; Weltseuchenatlas 1953.

2) Paukščių Ch. (cholera gallinarum), aštraus pobūdžio, lengvai apkrečiama ir labai nuostolinga naminių paukščių liga. Sukelia bac. bipolaris avisepticus. Pasitaiko visose Europos valstybėse (atskirai atsitikimai taip pat ir Lietuvoje). Serga visi naminiai paukščiai: vištos, antys, žąsys, kalakutai, net ir karveliai. Susirgimų pa-

stebėta ir kaikurių laukinių paukščių (Varnų, žvirblių) tarpe.

Cholerikas vienas iš keturių temperamentų. Choleriškojo (gr. — tulžingo), karšto, staigaus temperamento žmogus yra kritiškas betkokio autoriteto atžvilgiu, nejausmingas, dažnai atsumiąs, bet jei jau kieno patrauktas, yra jam ištikimas ir kilniaširdis; susilaikąs ir gilus, net ko nekęsdamas; dažnai elgiąsis be atodairos ir smurtiškai, bet taip pat atkaklus, pasiryžęs ir narsus; gerai išauklėtas — pareigos atlikimo didvyris. Choleriškam vaikui auklėtojas turi imponuoti, nes jis pasiduoda tik dvasiškai viršesniam ir stipravaliui. Leistas kitiems įsakinėti, vaikas Ch. lengvai tampa kietasprandžiu tironu. Jam tevartotina nedaug, bet gerai apgalvotų įsakymų bei įspėjimų, apeliuojant į išdidumą ir vertingumą. Auklėdami veikia Ch. ir atitinkamai pasunkinti daiktiniai uždaviniai.

Cholesteatoma gėrybinis epitelinis navikas, susidedąs iš baltų, trupių, žvilgančių kaip šilkas, sluogsniuotų žemčiūgų pavidalo kūnelių, pasidariusių iš suragėjusių epidermės skujelių su riebalų ir cholesterino priemaiša.

Cholesterinas, $C_{27}H_{45}OH$, cholesterolas, monohidroksilinis sterolų grupės alkoholis, randamas visuose gyvulių audiniuose, riebaluose, aliejuose, tulžyje, tulžies akmenyse, kraujuje ir kartais riebalų degeneracijos židiniuose. Blizgą, balti kristalai, adatėlės ar rombinės plokštelės. Netirpus vandenyje. Tirpsta karštame alkoholyje, eteryje, acetone ir chloroforme. Lydimosi temperatūra 148,5° C. C. svarbus kūno medžiagų apykaitoje. Gaunamas iš raguočių stuburo smegenų, muilinant šarmais ir organiniais tirpikliais ekstraguojant nesumuilinamas dalis. C. vartojamas kaip emulsifikatorius kosmetinėje, farmacinėje, tekstilės, odos ir rašalo pramonėje.

Cholet vakarų Prancūzijos Maine-et-Loire departamento miestas; 26.400 gyventojų (1946). Tekstilės (linų ir medvilnės), batų ir mėsos pramonė.

Choletelinas tulžies dažo medžiaga, randama tulžies pūslės akmenėliuose.

Choleva 1) Jonas XV a. lenkų dominikonas. Jogailos kapelionas, nuo 1417 Chelmo (Cholmo) vyskupas.

2) Matas (m. apie 1166) Krokuvos vyskupas. Kaikurių tyrinėtojų (pvz. J. Lelevelio Uwagi nad Mateuszem i jego pierwszą księgą 1811) jis buvo laikomas XIII a. Vincento Kadlubko kronikos 3 dalių autoriumi.

Cholijambas (gr. cholos — šlubas) šešiapėdis jambas, betgi kur šeštoji pėda yra trochėjas arba spondėjas:

⏑ — ⏑ — / ⏑ — ⏑ — / ⏑ — — —

Pradžioje vartotas satyriniuose graikų Hiponakso ir Ananijaus jambuose, paskui didaktinėje Kalimacho ir kt. poezijoje.

Cholinas, $C_5H_{15}NO_2$, bazinis junginys labai paplitęs gamtoje, lecitino ir kitų fosfolipidų sudedamoji dalis. C. balti kristalai. Vartojamas kepenų ligoms gydyti.

Cholinacetilazė — enzimas, katalizuojąs acetilcholino pasigaminimą, esant adenozino trifosfatui kaip energijos šaltiniui. C. išskirta iš smegenų substancijos.

Cholinoesterazė enzimas, randamas kraujuje ir įvairiuose audiniuose, kuris katalizuoja acetilcholino skilimą į acto rūgštį ir choliną. C. tvarko acetilcholino kiekį nervų galūnėse ir svarbus, nervinius impulsus chemiškai perduodant.

Cholmogory šiaurės Rusijos vietovė Šiaurės Dvinos žemupio saloje, 70 km į pietryčius nuo Archangelsko; apie 2000 gyventojų. Ch. žinomi jau X a. ir manoma, kad jie suomių įkurti. XVII a. tvirtovė, 1613 III 6 atlaikė lietuvių ir lenkų puolimą. Jau nuo XVIII a. Ch. buvo politinio trėmimo vieta. XIX a. daug įtartų 1863—1864 Lietuvos sukilime dalyvavus buvo į ten ištremti.

Cholodkovskij Nikolai (1858—1921) rusų zoologas ir poetas vertėjas, miškų instituto zoologijos profesorius, 1887—1891 dar Petrapilio universiteto docentas. Išsp apie 100 darbų iš zoologijos srities, kurių žymiausi: Kurs entomologii 1890 (41927—1931), Učebnik zoologii i sravnitelnoj anatomii 1905 (61933), Biologičeskie očerki 1923. Vertė Hartwigo, Haakes ir gamtos mokslo veikalus. 1878 buvo rimtas Goethės Fausto vertėjas (naujas leidimas 1922); taip pat vertė Schillerį, Byroną, Heinę.

Choloepus ž. Tinginys.

Cholon ž. Saigon.

Cholševnikov Vladimir XIX a. rusų susisiekimo inžinierius, vadovavęs ekspedicijai tyrusiai Nemuną nuo Stolpcų ligi Smalininkų 1893—1897 (Nemanskaja opisnaja partija). Ekspedicija atliko menzulinę Nemuno vagos ir krantų nuotrauką 1 : 5000 skalėje (255 lapų), išilginę niveliaciją su skersiniais profiliais, 35 vietose Amslerio malūnėliu išmatavo vandens debitą, padarė 98 fotografijas. Tyrinėjimai buvo atlikti, palyginus su kitų Rusijos upių duomenimis, moderniškai. Jų rezultatai nebuvo išspausdinti, išskyrus menzulinės nuotraukos planšetus, kurie buvo nufotografuoti, sumažinus ligi 1 : 125.000. Trumpas Nemuno aprašymas paskelbtas Ch. Kostromoje 1902 (Neman, Opisanie gidrografičeskoe i navigacionno-statističeskoe).

K. Aleksandrovič K voprosu o materialach dlia opisi vodnoj sily r. Nemana 1911 — Trudy komissiji po elektrogidravličeskoj opisi vodnych sil Rossi; *S. Kolupaila* Nemuno tyrinėjimų istorijos bruožai — Židinys 1934; (") Kauno niveliacijų reperiai — Technika 1925; (") Nemunas 1950.

Cholurija šlapumo užsiteršimas tulžies dažo medžiaga geltligėje.

Chomętowski Władysław (1829 — 1876) lenkų rašytojas. Rašė eilėraščius (Legendy polskie 1862 ir kt.) ir istorijos apysakas (Synowie hetmańscy 1876 ir kt.). 1861 Krasinskių ir Svidzinskio rinkinių bibliotekininkas, išsp. savo sutvarkytą istorijos medžiagą. 1876 Jono Karolio Chodkevičiaus karespondenciją. 1870 išl. Dzieje teatru polskiego do r. 1750.

Chomiakov Aleksej (1804 — 1860) rusų poetas ir publicistas. Pravoslavas ir slavofilas. Jis pavyzdžiu rodo gaivų slavų pasaulį supuvusiems vakarams. Išsp. Jermak 1832, Dimitrij Samozvanec 1833, Stichotvorenija ²1861, O charaktere prosvesčenija Evropy 1852.

Chominskiai 1) Aleksandras (1859 VIII 10/22 Kaune—1936) Lietuvos lenkų veikėjas konservatorių-krajovcų krypties. 1907 II valstybės dumos narys. Politikos klausimais bendradarbiavo Vilniaus lenkų spaudoje ir Petrapilio Krajuje. 1907 išleido S. Ptašickio spaudai 1550 paruoštą lenkišką Lietuvos metraščio vertimą, žinomą Kodeks Olszewski Chomińskich vardu.

A. Chominskis

2) Algirdas (1884 VI 23 Mažeikių aps. Viekšnių vl. Boguslave — 1943 IX 7 Vilniuje) kalbininkas. Gimnaziją ėjo 1896 Gluchove, Ukrainoje, 1896—1903 Šiauliuose, 1903—1904 Charkove. Universiteto mokslus ėjo 1904—1911 Varšuvoje, Lvive ir Krokuvoje. 1912 — 1914 Krokuvoje gyvendamas, tyrinėjo lenkų kalbos tarmes Galicijoje. 1921—1922 Krokuvos universiteto slavistikos asistentas. Nuo 1922 ligi 1939 Vilniaus lenkų universiteto slavų filologijos profesoriaus pavaduotojas. Keletą metų tyrinėjo lenkų kalbos santykius su lietuvių kalba Vilniaus krašte. Išsp. Dialekty polskie okolic Rymanowa 1915, o kitus savo darbus paliko rankraščiais.

3) Liudvikas (g. 1890 II 1 Švenčionių aps. Olševe) Vilniaus lenkų veikėjas, rašytojas, publicistas. 1917 — 1918 slapto POW Biuletyn Wileński redaktorius ir 1917 Unija redaktorius. 1919 redagavo Nasz Kraj, 1921—1922 leido ir redagavo Gazeta Krajowa, 1925—1926 Kurjer Wileński. 1918 įsteigė Vilniuje spaustuvę Lux. Ligi 1928 aktyviai dalyvavo politikoje, 1922 — 1927 Varšuvos seimų narys Wyzwolenie grupėje.

4) Pranciškus Ksaveras (apie 1740—1809 VI Kučkuriškiuose ties Vilniumi). 1775 Lietuvos raitininkų brigadierius, 1783 II Lietuvos divizijos generolas majoras. Aktyviai dalyvavo Baro konfederacijoje. Nuo 1776 buvo beveik visų seimų Pinsko apskrities atstovu. 1786 Lietuvos tribūnolo maršalka. 1788 paskutinysis Mstislavlio vaivada, nors jau Mstislavlį buvo rusai užėmę. Politikoje svyravo tarp Oginskių ir Čartoriskių. Nesipriešino pradžioje Targovicai, paskiau virto rusų šalininkų. 1797—1801 už peticiją carui Povilui I buvo išlaikytas Petrapilio tvirtovėje. 1806—1807 palaikė A. Čartoriskio politiką, kad caras Aleksandras I sujungtų Lietuvą su Lenkija. Šiaip dirbo ir literatūroje, rašydamas eilėraščius ir versdamas Racine, Corneille, Delille ir kt. veikalus. Jam mirus, jo žemės ir kiti turtai šiaulių aps., Vilniuje ir kt. buvo pasidalinti jo kreditorių.

5) Stanislovas (1804—1886), 1824 baigęs Vilniaus universitetą, Petrapilyje stojo į kariuomenę. Baigęs generalinio štabo akademiją, dalyvavo 1828 Rusijos ir Turkijos kare. 1843 pasitraukė iš kariuomenės pulkininku, apsigyveno Švenčionių aps. Olševe ir kelis kartus buvo Švenčionių apskrities bajorų maršalka. 1857 VI Lietuvos apskrities maršalkų pasitarimuose baudžiavos reikalais pasisakė už žemės davimą baudžiauninkams. 1857 XI 1 paskirtas Kauno gubernatoriumi, rėmė mintį išpirkti ne vien baudžiauninkų sodybas, bet ir laukus. 1858 pakeltas generolu. 1861 prasidėjus Lietuvoje priešsukiliminiam sambrūzdžiui, nenorėdamas veikti prieš savo visuomenę, savo prašymu buvo iškeltas gubernatoriumi į Vologdą, kurioje išbuvo ligi 1878, paskiau gyveno Olševe. Jo atsiminimų dalis buvo išsp. leidinyje Kwartalnik Litewski VI 1911.

S. Chominskis

Chomutas, Kamatas Gardino aps. upelis 9,5 km ilgio, teka nuo Druskininkų geležinkelio stoties į Baltąjį ežerą.

Chomutov (vok. Komotau) Čekijos miestas Sudetuose, apie 30.000 gyventojų (1954). Čekų įkurtas, nuo XIII a. apgyventas vokiečių imigrantų. 1938 buvo užgrobtas vokiečių, nuo 1945 vėl Čekoslovakijos. Popieriaus, audinių, alaus, spirito ir kt. pramonė.

Chondrilla graižiažiedžių (Compositae) šeimos augalų gentis. Apie 25 rūšis Europoje ir Azijoje. Žolės su pieno indais ir geltonais žiedais. Vidurio Europoje auga rū-

šys Ch. juncea L., Ch. chodrilloides (Ard.) Fritsch., Ch. graminea Bieb. iš centrinės Azijos stepių turi savyje gumos.

Chonskis 1) Mykolas (1779 Vilkaviškio aps. Gražiškių vl. Triduonių dv. — 1885 II 1 Žitomire) Lietuvos ekonomistas. Mokėsi domininkonų mokykloje ir Vilniaus augštojoje mokykloje. 1805—1830 Kremenčiaus licėjaus prigimtosios teisės ir politikos ekonomijos profesorius. Išsp. O wpływie systematów podatkowania na stan zamożności i ich byt polityczny 1816.

2) Henrikas (1809 Kremenčiuje–apie 1860 Paryžiuje) ekonomistas, Mykolo (1) sūnus. Dalyvavo 1831 sukilime ir po to emigravo į Paryžių, kur tarnavo prekybos ir pramonės ministerijoje. Išsp. De la reconstitution rationelle des nationalités européennes 1841, Études sur les colonies hollandaises 1850, Des institutions du crédit foncier et agricole dans les divers états de l'Europe 1851.

Chonsu (Chons; egip. — dangaus perkeliautojas) Egipto dievas, Amono ir Mautos sūnus, buvęs garbintas ypač Tebuose. Pradžioje mėnulio dievas, vaizduotas su mėnulio lanku ir pjautuvu ant galvos. Jo šventykla buvo Karnake (pastatydinta apie 1180 pr. Kr.).

Chop Max (1862—1929) vokiečių kompozitorius ir muzikos dalykų rašytojas. Nuo 1920 leido Signale für die musikalische Welt. Parašė 2 suitas orkestrui, 2 koncertus fortepionui, daug giesmių. Išsp. Zeitgenössische Tondichter 1880—1890, F. Delius 1907, Verdi 1913, F. N. Reznicek 1923.

Chopin Fryderyk Franciszek (1810—1849 X 17 Paryžiuje) didžiausias lenkų kompozitorius. Jo tėvas buvo mokytojas prancūzas (tikriau, kilęs iš suprancūzėjusių lenkų išeivių Šopų). Devynerių metų Ch. jau gražiai skambino, o 10 m. atkreipė į save garsios Catalini dėmesį. Per 7 m. jo mokytojas buvo čekas A. Živny, po to vokietis Elsner. 1827 baigęs Varšuvos licėjų, viešai pasirodė koncerte, po to 1829 — 1830 sėkmingai koncertavo Vienoje. Šiam laikotarpiui priklauso jo rondo op. 1 ir 5, Don Juano variacijos op. 2 ir kt.; apskritai jauiystės įspūdžiai ir įtakos (Fieldo Hummelio) reiškėsi jo mozūruose, polonezuose, lenkiškose, lietuviškose (tarp kitko jis harmonizavo vieną lietuvių liaudies dainą, kurią atliko P. Viardot koncerte, Paryžiuje organizuotame kun. M. Čartoriskos) ir kt. dainose, nokturnuose. 1830 XI 1 jis išvyko iš Lenkijos pianistu virtuozu koncertuoti. Stuttgarte gavęs žinią apie Varšuvos sukilimą, sukūręs etiudą C-mol, preliudiją A-mol ir D-mol. Gyveno ir mirė Paryžiuje. 1832 Paryžiuje Ch. artimi draugai buvo Liszt, Berlioz, Heine, Balzac, Ernst, Meyerbeer. 1837—1847 Ch. ir garsios prancūzų rašytojos George Sand (Auroros Dudevant) meilė padarė įtakos abiejų kūrybai; gyveno Paryžiuje, vasarą kėlėsi į G. Sand dvarą Nohant. 1838—1839 dėl nesveikatos Ch. su G. Sand gyveno Mallorcoje, kur jis parašė polonezą A-dur, scherzo Cismol, nokturną op. 37, kaikurias dainas. 1839—1845 jis kūrė savo žymiausius kūrinius — preliudijų, fantaziją F-mol, polonezą As-dur, polonezą fantaziją, sonatas B-mol ir H-mol, nokturnų, impromptų, mozūrų, berceuse, barkarolę ir kt. Vis negaluodamas, 1848 pasijuto geriau ir, šalindamasis nuo kilusios revoliucijos, nuvažiavo į Londoną koncertuoti, buvo Skotijoje, grįžo 1849 ir po kelių mėnesių mirė džiova. Palaidotas Père Lachaise kapuose, tarp Bellini ir Cherubini, širdis laikoma šv. Kryžiaus bažnyčioje Varšuvoje. Paryžiuje Ch. pastatyti du paminklai (Luxemburgo parke 1909 ir Monceau parke), Varšuvoje 1926.

F. Chopin

Vienas iš šešių didžiųjų muzikos romantikų, gimusių per vieną dešimtmetį (1803 Berlioz, 1809 Mendelsohn, 1810 Schumann ir Ch., 1811 Liszt ir 1813 Wagner), jis pasireiškė tokia fantazija ir harmonijos įvairumu, jog tuo atžvilgiu sugretinamas su Bachu, betgi kuriam, kaip ir Beethovenui, kurio jis nemėgo, ir Mozartui, kurį nepaprastai kėlė, neprilygo savo kompozicijos visuotinumo atžvilgiu, apsiribodamas tik fortepionu. Kaip kompozitorius Ch. yra kūrėjas visai naujo fortepiono stiliaus žanro, Liszto perimto ir toliau tobulinto. Ch. buvo įgimtas virtuozas. Jo ritminis nujautimas yra švelnus. Ypač stebina jo stiliaus didelio liūdesio ir demoniškos aistros derinys. Iš jo šalininkų pažymėtini Skriabin, Rachmaninov, Szymanowski. Jo kūrinių yra: 2 koncertai op. 11 (E mol) ir op. 21 (F mol), op. 14, krakoviakas (su orkestru), Don Juan — fantazija op. 2 (su orkestru), Es dur-polonezas op. 22 (orkestrui), Fantazija op. 13, Duetas fortepionui su violončele; fortepionui: 3 sonatos, Marche funèbre, 4 baladės, 1 fantazija, 12 polonezų, 56 mozūrai, 25 preliudijos, 19 nokturnų, 15 valsų ir kt., — iš viso 74 op. numeruoti ir 12 nenumeruotų.

Fr. Liszt Frédéric Ch. 1852 (6 leid. 1923); *M. Karasowski* Ch. Leben, seine Werke und Briefe 1877 (4 leid. 1914); *Fr. Niecks* Frederic Ch. as a man and musician 1888 (2 leid. 1890); *J. Huneker* Ch. the man and his music 1900; *H. Leichtentritt* Fr.

Ch. 1905 (2 leid. 1920); *Henr. Opieński* Ch. 1909 (2 leid. 1925); *H. Weinstock* Ch. 1950; *H. E. Cherbuliez* Fr. Ch. 1948.

Choralas (cantus choralis) krikščionių bažnyčios liturginės giesmės (ž. Bažnytinė muzika — II t. 307 psl.).

Protestantų Ch. XVI a. Liuterio įvestas. Pasinaudojo senų katalikų bažnytinių giesmių melodijomis ir vokiečių liaudies dainomis. Pradžioje Ch. buvo skirtas giedoti išlavintiems giesmininkams ir buvo sudėtingos ritmikos. Ilgainiui Ch. buvo suprastinti ir vargonų pritariami galėjo giedoti visi bažnyčios dalyviai. Kaip gregorinis Ch. katalikų bažnyčios, taip ir Liuterio įvestasis ritminis Ch. yra protestantų bažnytinės muzikos pagrindas. Lietuvos protestantų Ch. giesmių melodijos dažnai paremtos liaudies dainų melodijomis. Jos yra įdomesnės, gyvesnės ir iškilmingesnės už vokiškąsias. Lietuvoje gregorinį Ch. įvedė J. Naujelis, plėtė kun. T. Brazys, Č. Sasnauskas.

P. Wagner Einführung in die Gregorianischen Melodien 1901; *W. Hoffheinz* Giesmių Balsai 1894; *J. Žilevičius* Martyno Mažvydo Giesmės — Muzikos Žinios 1947 N 2; *W. Banaitis* Prakalba — Lietuvių Evangelikų Giesmės 1951; *Vl. Jakubėnas* Protestantizmo įnašas į muziką — Mūsų Sparnai 1953; *T. Brazys* Choralo mokykla 1926; (") Gregorijoniško choralo rašyba ir jo ritmas 1926; (") Senovės ir viduramžių krikščionių choralas — Muzikos Barai 1938 N 9—10; (") Grigališkojo choralo likimas nuo XVI a. ligi mūsų laikų — Muzikos Barai N 11; (") Mažvydo giesmių kilmė ir jų santykis su lietuvių muzika 1924.

Choras 1) s e n o v ė j e buvo grupės žmonių ritminiai judesiai, lydimi muzikos, melodijos, dainų. Ch. senovėje ir gamtos tautose būdavo talkos darbuose, karo žygiuose, medžioklėje, darbo, karo ir medžioklės šokiuose, žaidimuose, kur Ch. dalyvaudavo arba visi, arba tik dalis dalyvių, savo judesiais, taktu, daina lengvinusių, smaginusių darbą, žygį. Didelį vaidmenį Ch. turėjo religinėse šventėse, apeigose, aukojimuose, žaidimuose. Pradžioje Ch. darydavo visi religinių apeigų dalyviai, savo norus, maldas pavaizdavusieji mimika, gestais, gaida.

2) Senovės graikuose dainavimas visada buvo siejamas su mimika (pantomimose ir kt.). Ch. dainos tragedijose, komedijose ir satyrose buvo unisono dainos su šokiu ir judesiais. Krikščionių bažnyčios seniausieji Ch. dainuodavo tik unisonu arba oktavomis. Tik daugiabalsei muzikai pasirodžius, žodis Ch. gavo šiandieninę prasmę. X—XII a. Ch. dainuodavo tik vyrai ir berniukai; moterys tik moterų vienuolynų Ch. Tik nuo XVII a. į bažnytinius Ch. imtos ir moterys. Iš Ch. sudėties skiriami vyrų Ch., moterų Ch. (vaikų Ch.) ir bendrieji Ch.

Lietuvoje bažnytiniai Ch. buvo žinomi nuo pat krikščionybės įvedimo Lietuvoje. Jie giedodavo lotyniškai, kaikur XVIII—XIX a. bažnytines giesmes kaikada ir lenkiškai. XIX a. pabaigoje vietomis giedojo ir lietuviškai, tik XX a. daugumoje Lietuvos bažnyčių įsigali lietuviškos giesmės. Apie 1880 vienoje kitoje vietoje (Veliuonoje, Joniškyje, Jurbarke, Seredžiuje) bažnytiniai kiek labiau išlavinti Ch. pradeda dainuoti ir nebažnyčios reikalams — klebono vardinėms padainuoja ad multos annos, didžiuosiuose atlaiduose klebono svečius palinksmina. Kartais net lietuviškai padainuoja Strazdo ar Vienažindžio dainų, vieną kitą liaudies dainą, naminių kompozitorių sukurtų gaidų. V. Kudirkai 1895—1899 išspausdinus Kankles, tų Kanklių dainos išpopuliarėjo ir Ch. XIX a. pabaigoje atsiradę nedideli lietuviški chorai kunigų seminarijose, universitetiniuose miestuose iš studentų ir nestudentų: Petrapilyje, kur vadovauja lietuvių Ch. Pranaitis, Č. Sasnauskas, M. Petrauskas, Varšuvoje (jau XX a.) vadovauja M. K. Čiurlionis, Maskvoje, Rygoje ir kitur. Apie 1901—1902 Dainos Ch. Kaune, J. Naujelio organizuotas; M. Petrauskas, be Petrapilio organizuoja Ch. ir Vilniuje. XX a., ligi I pas. karo, didelį veiklumą parodo S. Šimkus, J. Bendorius ir labiau prasilavinę vargonininkai. M. Lietuvoje Ch. tvarkė Vydūnas (Giedotojų draugija ir kt.). JAV lietuvių kolonijose Ch. organizavo Ereminas, paskui M. Petrauskas, St. Šimkus. Tada Ch. plėstis ypač padėjo pasirodžiusios naujai komponuotos Ch. dainos (M. K. Čiurlionio, M. Petrausko, Č. Sasnausko, S. Šimkaus, T. Brazio ir kt.).

Nepriklausomojoje Lietuvoje Kauno, Klaipėdos ir, pagaliau, Vilniaus konservatorijos rengė išmokslintų specialistų Ch. vadovauti. Be bažnytinių chorų, atsirado profesiniai operų chorai (Kaune, Klaipėdoje, Vilniuje), organizacijų chorai (Šaulių Sąjungos, Ateitininkų), mokyklų chorai (universitetų — VDU, Vilniaus universiteto, kunigų seminarijos narių, gimnazijų, pradžios mokyklų), įmonių Ch. Augti ir tobulėti juos skatindavo dainų šventės, kurios būdavo rengiamos ne tik laikinojoje sostinėje Kaune, bet ir šiaipjau įvairiuose Lietuvos rajonuose.

Senoji lietuvių emigracija Š. ir P. Amerikoje beveik visose didesnėse kolonijose turėjo augšto meninio lygio Ch. Jie suvaidino didžiai svarbų vaidmenį lietuviškumui palaikyti. Buvo pajėgių Ch., rodžiusių operetes, rengusių koncertus. Po II pas. karo tremtiniai, gyvendami Vokietijoje, buvo sudarę itin pažymėtino lygio Ch. (Mikulskio, St. Sodeikos, Štarkos, Liuberskio, Kutkaus, V. Baltrušaičio). JAV atvykę tremtiniai, be senųjų pajėgų chorų, subūrė naujų arba pagyvino senuosius Ch.

Choras — vieta bažnyčioje, skirta didžiajam altoriui ir kunigams. Iš čia ir kitas pavadinimas: presbyterium, sanctuarium. Ch. paprastai būna keliais laiptais

augščiau už bažnyčios grindis. Prie sienos aplink absidą yra viena ar kelios eilės meistriškai drožinėtų medžio suolų. Katedrose dar pakiliau stovi vyskupo sostas. Ypač puikus Ch. yra Vatikano bazilikos kanauninkų koplyčioje Romoje.

Dehio u. Bezold Die kirchl. Baukunst des Abendlandes 1892—1901; *G. Ferrari* Il legno nell'arte italiana.

Chorasan, Khorasan (sen. persų saulėtekio šalis), žiemryčių Irano (Persijos) provincija tarp Elburso ir Herrirudo kalnynų, 325.000 km². Paviršius kalnuotas. Klimatas griežtai žemyno. Apie 1 milionas gyventojų. Kalnuotose vietose gyvena žemdirbiai iraniečiai (persai), kurie drėkinamuose laukuose augina vaismedžius, medvilnę, ryžius ir kviečius. Plokštakalnėje ir šiaurinėje dalyje gyvena gyvulių augintojai klajokliai tadžikai, turkmenai, kurdai ir beludžiai. Svarbiausieji Ch. dirbiniai: kilimai, vilna, oda ir papuošalai. Miestai: Mešhed, Nišapur, Tun, Džumain, Chaf.

Chorda ž. Styga.

Chorda ž. Stygadumblis.

Chordaria ž. Virvynė.

Chordiniai, styginiai — vienas iš didžiųjų zoologijos sistematikos vienetų (tipas). Ch. turi dvišonę simetriją, nugaros pusėje, augščiau virškinamojo latako stovinčią ar patvarią skeleto dalį — chordą (stygą). Augščiau chordos glūdi centrinė nervų sistema. Pilvo pusėje širdis. Ch. kvėpuoja žiaunomis arba plaučiais. Skirstoma trimis mažesnėmis grupėmis: gaubtiniai arba tunikatai (Tunicata), bekaušiai (Acrania) ir stuburiniai (Vertebrata).

Chordonia, Chordata ž. Chordiniai.

Chorėja, šv. Vito šokis, liga, pasireiškianti netvarkingais trumpais trūkčiojimais raumenyse vaikams ir jaunuoliams, paprastai infekcinės kilmės (ryšium su angina, sąnarių reumatizmu arba endokarditu).

Chorėjas eiliavimo metrikos pėda iš vieno ilgojo ir vieno trumpojo skiemens (— ⏑).

Chereografija (gr. šokis, ratelis) „šokio raštas", t. y. šokio judesių, kojų, rankų ir viso kūno padėčių užrašymas, šokio metu, vartojant tam tikrą sistemą ženklų, panašių į gaidų ženklus. Pirmas spausdintas tos srities vadovėlis buvo Toinot Arbeau Orchesographie 1588, kuriame po kiekvienu šokio muzikos dalyku buvo parašomi p a s. Beauchamps, Liudviko XIV baletmeistras, plėtojo Ch. toliau. Naujausią žmogaus kūno judesių grafinės fiksacijos sistemą išrado R. Laban. Ji apima visus galimus (ne vien tik šokio) kūnų judesius erdvėje, vartodama specialiai sukonstruotą aparatą. Platesne prasme Ch. terminas pažymi šokio meno mokslą, apimantį visas šokio rūšis: klasikinį baletą, laisvąjį šokį, charakteringuosius šokius, tautinius šokius ir kt. Pirmieji rašytojai, palietę savo kūriniuose šokio problemas, buvo Apulėjas ir Lucianas. Šokio profesijos klausimus tyrinėjo XVIII—XIX a. baletmeistriai J. G. Noverre ir Ch. Blasis, savo veikaluose nagrinėję šokio sąryšį su muzika ir teatru, pabrėždami baletinio stiliaus savumus. XIX a. ypač išsiplėtoja Ch. meno kritika (T. Gautier). A. Volynskij bando filosofiškai pagrįsti baleto stilių. A. Levinson davė dabarties šokio formų analizę ir žymiausių jo atstovų charakteristikas. Kasdieniniame gyvenime Ch. terminu vadinama betkuri judesių meno rūšis.

R. Laban Choreographie 1928—1930; *A. Levinson* Les visages de la danse 1933; *Fr. Lopuchov* Puti baletmeistera 1925.

Choreologija (gr.) meniško šokio dėsnių mokslas.

Choreomanija (gr.) patologinė aistra šokti, pasireiškusi liaudies šventėse viduramžiais ir egzotinių tautų religiniuose papročiuose.

Choreosofija (gr.) šokių mokslas.

Chorezm ž. Chiva.

Choriambas eiliavimo metrikos pėda, susidedanti iš chorėjo ar trochėjo (— ⏑) ir jambo (⏑ —), būtent — ⏑ ⏑ —.

Ch. kilmė labai sena. Plutarchas nukelia ji net į muziko Olimpo laikus: Seneka naudojosi Ch. savo tragedijose, o Horėjas tuo ritmu parašė keletą gražiausių odžių.

Choripetala ž. Laisvavainikiai.

Chorisia atogrąžos Amerikos srityse augą medžiai. Ch. s p e c i o s a St. H i l l ir kitos skirtys P. Amerikoje duoda plaušų čiužiniams ir pagalvėms. Ch. pavadinti L. Choris garbei.

Chorley šiaurės Anglijos Lancashire grafijos miestas. 33.000 gyventojų. Akmens anglies ir švino kasyklos, tekstilės, dviračių pramonė.

Chorografija, chorologija — senovėje šiuo terminu buvo vadinama visuotinė geografija. Naujojoje geografijoje Ch. platesne prasme atitinka regioninę geografiją. Siauresniąja prasme Ch. biogeografijoje laikoma augalų ir gyvulių erdvinio pasiskirstymo mokslu.

Choromański Stanisław Kostka (1767 — 1838) lenkų vyskupas. 1827 Augustavo-Seinų vyskupijos sufraganas, 1829 Adrazijos vyskupas in partibus. Seinų vyskupui Manugevičiui mirus, 1834—1836 šios vyskupijos administratorius. Nuo 1837 pradžios Varšuvos arkivyskupas metropolitas.

Choromanskis Kazimieras (1812 — 1871 Kazanėje) kunigas. 1863 — 1864 sukilime Luokės klebonas. Vietinių žydų įskųstas, kad sukilimo metu duodavęs pagalbos sukilėliams ir padėjęs į užsienį pabėgti kunigui Antanui Narvoišui, buvo suimtas, uždary-

tas Šiaulių kalėjime ir, galop, ištremtas į Tobolsko guberniją, iš kur po kelerių metų buvo perkeltas į Kazanę, kur ir mirė.

Choronžickis Saliamonas (1877 Šiauliuose — 1939 XI 11 Kaune) teisininkas, žydų visuomenės veikėjas Lietuvoje. Baigė Šiaulių gimnaziją ir 1900 Petrapilio universiteto teisių fakultetą, po to dar studijavo Berlyne ir Heidelberge. Nuo 1903 buvo advokatu Petrapilyje ir dirbo draugijoje, kovojusioje už žydų lygias teises Rusijoje. Rinkimų į valstybės dumą metu lankydamasis Lietuvoje, daug prisidėjo, Kauno gubernijoje sudarant rinkiminį lietuvių ir žydų bloką. 1917 Petrapilio Lietuvių Komitete atstovavo Lietuvos žydus. Nuo 1920 advokatas Šiauliuose, nuo 1927 Kaune. Vienas iš žydų istorinės ir etnografinės draugijos steigėjų Lietuvoje. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje.

Chorsabad ž. Chorzabad.

Chorvatai ž. Kroatai.

Chorvatija ž. Kroatija.

Chorzabad, sen. Asirijos Dur-Šarrukin, Mesopotamijos vietovė 18 km į žiemryčius nuo Mosulo. Ch. įkūrė 722—705 pr. Kr. Asirijos valdovas Sargonas II ir padarė savo valstybės sostine. Karaliaus rūmų su 3 maldyklomis ir dalies miesto griuvesius pirmas aptiko ir pradėjo atkasinėti Prancūzijos konsulas Botta 1842—1844. Jo darbus tęsė 1852—1855 Place, 1928—1935 H. Frankfort ir G. Loud, apie 1934 Chicagos universiteto ekspedicija. Sostinė buvo apsupta beveik kvadratine (1760×1685 m) siena su 183 bokštais. Karaliaus rūmų puošmenys ir užrašai pateko į Londono, Paryžiaus, Chicagos muzėjus.

G. Loud, C. B. Altman Khorsabad 1936—1938.

Chorzów, kitaip Królewska Huta, vok. Königshütte, Lenkijos miestas Silezijoje, apie 60 km į žiemvakarius nuo Krokuvos; apie 120.000 gyventojų (1951). Metalo pramonės (geležies ir plieno liejyklos, cinko skardos) centras. Apylinkėse didelės akmens anglies kasyklos. Ch. įkurtas vokiečių 1797, 1869 gavo miesto vardą, po I pas. karo atiteko Lenkijai.

Choshi Japonijos žvejybos uostas, į šiaurę nuo Tokio; 71.000 gyventojų (1951).

Chotan, Khotan, vakarų Kinijos oazė Kašgarijoje, Chotan—Darijos upės (1040 km ilgio) baseine; 1600 km² dydžio, 1300—1500 m nuo jūros lygio; apie 250.000 gyventojų, kurie upės vandenimi laistomuose laukuose verčiasi žemės ūkiu, šilkaverpių ir avių auginimu, medvilnės kultūra, audiniais bei kilimų nėrimu. Centras Ch. miestas, iš kurio į Jarkendą eina vilkstinių kelias.

Chotek Sofija (1868—1914 VI 28 Saraeve) 1900 VII 1 ištekėjo už Austrijos sosto įpėdinio Pranciškaus Ferdinando ir drauge su juo 1914 VI 28 žuvo kaip serbų politinio atentato auka. Jos vyro ir jos mirtis buvo pradžia I pasauliniam karui.

Chotin (turkų Chutin, rumun. Hotin, lenk. Chocim) Besarabijos miestas. XIII a. Genovos italų tvirtovė, XVI—XVIII a. pakaitomis priklausė Moldavijai, Lenkijai ir Turkijai. 1812 — 1918 priklausiusi Rusijai, 1918 XI Rumunijos sau pasiimta. 1621 IX—X Lietuvos didžiojo hetmono Jono Karolio Chodkevičiaus lietuvių, lenkų ir kazokų-ukrainiečių kariuomenė čia užkirto kelią triskart didesnei sultono Osmano II turkų kariuomenei ir atrėmė visus turkų puolimus. Pats Chodkevičius čia mirė, bet turkai buvo priversti susitaikinti. Chodkevičius žygį apsakė J. Sobieskio, M. Tytlevskio, Prok. Zbignievskio ir kt. dalyvių užrašai ir atsiminimai, kurių svarbiausi 1853 išsp. Žegotos Paulio rinkinyje Pamiętniki o wojnie chocimskiej. 1673 XI 11 Lenkijos didžiojo hetmono Jono Sobieskio lenkų kariuomenė ir Lietuvos hetmonų Paco bei Radvilos lietuvių kariuomenė staigiu puolimu iš turkų laimėjo Ch. Tas laimėjimas suteikė Sobieskiui karaliaus vainiką.

Chotkowski Władysław (1843—1926) lenkų teologas ir bažnyčios istorikas. Krokuvos universiteto profesorius. Išsp. Przyczyny reformacji w Polsce 1883, Dzieje zniszczenia unji na Białorusi i Litwie 1898, Wyprawa trzemeszańska roku 1863, 1913.

Chouans, šuanai — rojalistai, Didžiosios Prancūzų revoliucijos metu (1792) kovoję su revoliucine armija. Ch. būrius sudarydavo sodiečiai, kuriems vadovavo bajorai.

Chowaniec Czesław (g. 1899) lenkų bibliotekos Paryžiuje vedėjas. Išsp. Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii 1686, Katalog rękopismów Bibl. Polskiej w Paryżu.

Chovanskij 1) Ivan (m. 1621) iš Lietuvos kilęs Maskvos didikas, dalyvavęs karuose su Lždemitriju II ir lenkais. Drauge su Mininu vadovavo rusų opolčenijai. 1615 veikė prieš lietuvius Seversko Ukrainoje, bet ties Belgorodu jiems pralaimėjo.

2) Ivan (m. 1682) Ivano (1) sūnėnas. 1659 ties Druja įveikė Valavičiaus vadovaujamą Lietuvos kariuomenę. Paėmė Naugardėlį, Gardiną, 1660 išdegino L. Brastą. 1660 VI 25 Slanimo apylinkėje ties Polonka buvo sumuštas Sapiehos vadovaujamųjų lietuvių ir S. Čarnieckio vadovaujamųjų lenkų. 1661 XI 4 Dysnos apylinkėje ties Kušlikais pralaimėjo Žeromskio vadovaujamiesiems lietuviams. Rusijai su turkais kovojant, 1678—1680 saugojo pietų sieną. Carui Aleksiejui mirus, palaikė Miloslavskius, sukurstė strielcus ir 1682 V 23 suteikė valdžią caraitei Sofijai. Paskiau apkaltintas sumanęs tapti caru, buvo suimtas ir nužudytas.

Chlapovickij Matvej (1783—1847) rusų generolas, visų rusų karų su Napoleonu dalyvis, ypač pasižymėjęs kautynėse ties Borodinu. 1830 XII 24 — 1831 III 23 Vilniaus ir Gardino karo gubernatorius, padėjęs numalšinti 1831 sukilimą. 1846 Petrapilio generolas gubernatorius.

Chrapovickis 1) Jonas Antanas (m. 1686) 13 kartų seimų atstovas. 1660 pasirašė taikos sutartį su švedais Olivoje. 1667 ir 1683 dalyvavo taikos derybose su rusais. 1670 Vitebsko vaivada ir Pilviškių seniūnas. Jo atsiminimų dalis — Zebranie ciekawości za panowania Jana Kazimierza i Michała Wiśniowieckiego išsp. 1787, o Dyaryusz 1845.

2) Juozapas (1731—1801) nuo 1764 seimų narys. Lietuvos kariuomenės generolas majoras. 1784—1786 nuolatinės tarybos maršalka, 1786—1792 Mstislavo kastelionas. Išsp. Projekta stanom zgromadzonym na sejm do uwagi podane 1786.

Chreptavičius 1) Jonas Liutavoras (m. apie 1514) ligi 1497 Lietuvos paiždininkis, 1492 Slanimo, 1498 Naugardėlio vietininkas. 1499 — 1508 po kautynių ties Vedroša rusų nelaisvėje. 1509 Lietuvos didžiojo kunigaikščio maršalka ir Dokšicos vietininkas.

J. Chreptavičius

2) Jurgis (1586 — 1650) 1639 Smalensko kastelionas, 1643 Žemaitijos kastelionas, 1645 Pernavos vaivada, 1646 Naugardėlio vaivada.

3) Jokimas (1729 I 4—1812 III 4) mokėsi Nesvyžiuje, Vilniuje ir Brunsbergoje. Daugelio seimų narys. 1764 Naugardėlio maršalka, 1764 XII 24 Lietuvos didysis raštininkas. 1773 IV 26 Lietuvos pakancleris. Popiežiui Klemensui XIV jėzuitų vienuoliją uždarius, Ch. pirmas seimui pasiūlė perimti buvusias jėzuitų mokyklas ir turtus ir įkurti Edukacinę komisiją. Toje komisijoje jis paėmė Lietuvos mokyklų tvarkymą. 1778 ir 1780 nuolatinės tarybos narys, 1791 užsienių reikalų ministeris. 1793 VI 14 Lietuvos kancleris, bet tuojau išvyko į užsienį ir grįžo tik 1794 sukilimo metu. Savo dvaruose Ščorsuose ir Vyšniavoje panaikino baudžiavą ir ten įkūrė išgarsėjusią didelę biblioteką.

4) Adomas (1768 — 1844) baigė Vilniaus akademiją. 1794 sukilime Naugardėlio srities generolas. Vėliau buvo Lietuvos mokyklų vizitatoriumi, o 1812 Lietuvos laikinosios vyriausybės nariu Vilniuje. Bendradarbiavo Vilniaus Wizerunki i roztrząsania naukowe.

Chrestomatija (gr.) įvairių autorių pavyzdingųjų kūrinių rinkinys, skiriamas mokyklai. Pirmoji Ch. buvo sudaryta Eladijaus IV a., kuris rinkinyje Pragmateia chrestomateion surinko pavyzdingų graikų raštų fragmentų. Antrąją Ch. V a. sudarė graikas Proklas: Chrestomateia grammatike. Terminas Ch. vėl imtas vartoti Vokietijoje XVIII a. graikų ir romėnų klasikų kūrybos fragmentų rinkiniams. Iš vokiečių terminą Ch. pasiėmė prancūzai, slavai, o iš slavų ir mes. Seniausios Ch. lietuvių kalba yra M. Lietuvai Šrederio Lietuviškos bei vokiškos skaitymo knygelės 1869, F. Beckerio Der kleine Litauer 1866, Jacoby Lit. Chrestomatie 1880. D. Lietuvai P. Armino neišspausdinta, 1883 paruošta Lietuviška Rankknygė, A. Miliuko Lietuviška Ch. 1901, Tumasonio (P. Branduko) Nauja Ch. dėl Lietuviškų Mokslainių Amerikoje 1904. Šiaip pradžios mokykloms labiausiai buvo paplitusi J. Jablonskio Vargo mokyklai, taip pat P. Klimo, J. Murkos, Z. Kuzmickio, J. Ambraškos, J. Ambrazevičiaus, I. Malinausko, J. Talmanto, S. Matijošaičio, M. Vasiliausko, A. Jakučionio, L. Dambrausko ir kt. Ch. Augštesniosioms mokykloms ir šiaip studijoms E. Volterio Lietuviška Ch. 1901 ir 1904, M. Biržiškos Rinktiniai mūsų senovės raštai 1927, J. Gerulio Senieji lietuvių skaitymai.

Chrétien de Troyes (apie 1140—1191) XII a. prancūzų rašytojas, truveras. Kilęs iš Trojes miesto, buvo gerai susipažinęs su romėnų literatūra. Išgarsėjo savo riteriniais bretoninio ciklo apvaliojo stalo romanais. Išliko 5 veikalai: Erec et Eniode 1168, Cligès 1170, Le Chevalier de la charrette ou Lancelot 1172, Le Chevalier au lion ou Yvain 1173, Perceval.

Cohen Ch. d. T. 1931.

Chrysander Fridrich (1826—1901) vokiečių rašytojas muzikos reikalais, parašęs biografijas Mozarto 1872, O. Jano 1884, sutvarkęs Haendelio muzikos kūrinius, kurių 1859—1894 išėjo 100 sąsiuvinių.

Chrysanthemum ž. Skaistžiedė.

Chrysididae plėviasparnių (Hymenoptera) būrio šeima iš 1500 rūšių. Lietuvoje randamos Chrysis ignita L. nedidelė vapsvelė žaliai mėlyna krūtine.

Chrysobalanus Chrysobalanaceae šeimos atogrąžos mediniai augalai. Ch. Icaco L., arba auksinė slyva, auga Antilų salose ir veisiama JAV.

Chrysomelidae Lapagraužiai, vabalų (Coleoptera) būrio šeima per 20.000 rūšių. Minta augalų lapais. Lietuvoje Donatia F. gentis ant vandeninių augalų. Clytra quadripunctata pavasarį gyvena lapuočių krūmuose. Chrysomela sta-

phylea L. gyvena ant žolių. Melasona populi L. minta drebulių ir karklų lapais.

Chrysophyllum šeimos Sapotaceae atogrąžos Amerikos medžiai. Ch. cainito L. arba aukso lapas, žvaigždžių obuolys, auga ir auginamas V. Indijoje. Obuolio didumo rausvos spalvos vaisiai.

Christaller Helene (g. 1872) vokiečių rašytoja. Romanai ir apysakos iš evangelikų gyvenimo. Išsp. Als Mutter ein Kind war 1927, Das Tagebuch der Annette 1926, Von grossen und kleinen Leuten 1940, Christine ³1942.

Christburg, liet. Kirsa, lenk. Dzierzgoń'. Rytprūsių Stumo apskrities miestas tarp Marienburgo ir Allensteino. 1247 kryžiuočių statyta pilis, 1288 paversta miestu. 1410 po Žalgirio mūšio lietuvių ir lenkų kariuomenės buvo paimta ir sunaikinta.

Christburgo taika. Tai buvo 1249 II 7 Christburgo pilyje Prūsų žemės Pamedės krašte sudaryta sutartis tarp vokiečių ordino ir prieš ordiną sukilusiųjų šiaurės vakarų prūsų pamedėnų, varmėnų, natangų ir kt. vardu veikusio popiežiaus Inocento IV legato — Liège arkidiakono Jokūbo. Tos sutarties dokumente yra fiksuotas vokiečių ordino žiaurus elgesys su prūsais ir stengtasi padėjusiems ginklą ir sutikusiems krikštytis prūsams grąžinti laisvę tam tikromis sąlygomis. Tačiau sutarties sąlygos iš naujakrikščių nieko nepatraukė. Varmėnai ir natangai ir toliau kovojo kovą su ordinu, o 1249 XI 29 ties Kriukų kaimu sunaikino beveik visą prieš juos pasiųstą vokiečių kariuomenę. Tačiau iš kitų kraštų popiežiaus atsiųstieji kryžiuočiai išgelbėjo ordiną nuo pražūties. 1253 kovos baigėsi visišku prūsų pralaimėjimu, ir Ch. sutartis nustojo galios.

J. Voigt Geschichte Preussens II 1927; *A. E. Ewald* Die Eroberung Preussens 1872—1886; *E. Maschke* Der Deutsche Orden u. die Preussen 1928.

Christchurch N. Zelandijos miestas pietinėje saloje su 175.000 gyventojų (1952). Jo uostas Lyttelton yra už 12 km nuo miesto. Mėsos konservų ir pakavimo, vilnos paruošimo ir verpimo, baldų, trąšų, odų ir įvairi kita pramonė. Universitetinė kolegija. Ch. įkurtas 1851 ir turi botanikos ir zoologijos parkus.

Christensen 1) Jens Christian (1856—1930) danų politikas, liberalų vadas, nuo 1890 parlamento narys. Daug kartų ministeriavo.

2) Hjalmar (1869—1925) norvegų rašytojas, literatūros istorikas, kritikas ir žurnalistas. Išsp. Det nittende aarhundredes kulturkanys i Norge 1905, Et liv 1909, Fogdegaarden 1911, Den gamle bygd og den nye 1913—1914, en Klostret pa Undrum 1924.

Christian science (krikščionių mokslas) panteistinio pobūdžio naujųjų laikų sekta, kurioje norima sujungti pasaulėžiūros bendruomenė ir gelbėjimo sistema. Įkurtas 1866 amerikietės M. B. Eddy. Ch. S. jieško glaudžios sąsajos dievybės pradmens su žmogaus fiziniu aš, ir net ligos aiškinamos kaip Dievo bausmė už žmogaus nuodėmes. Savo mokslą Eddy išdėstė knygoje Science and Health (mokslas ir sveikata) 1875. Ch. S. tikslas grąžinti žmones pirmųjų krikščionių nuotaikon. Jų centras ir maldos namai, pačios Eddy pastatydinti, yra Bostone. Ch. S. įvairiose šalyse turi 3000 bendruomenių (1952), kurių ¾ tenka JAV. Žurnalai: The Ch. S. Journal (nuo 1883), The Ch. S. Monitor (nuo 1908), The Herald of the Ch. S. (nuo 1903).

K. Algermissen Christl. Wissenschaft 1928; *M. Ramsy* Ch. S. and its Discover 1935; *K. Hutten Seher, Grübler* Entusiasten 1950.

Christiansen Sigurd (1891—1947) norvegų rašytojas ir dramaturgas. Savo veikaluose sprendžia įdomias psichologines problemas — laisvės ir atsakomybės, teisėtumo bei neteisėtumo. Išsp. Seireren 1915, Ved Golgota 1929, Trilogija — Inngangen, Sverdene, Riket 1925—1929, To levende og en dod 1931, Menneskenes 1945. Dramos — En reise i natten 1930, Dydens have 1932. Raštų rinkinys 1949—1950.

Christie William Malony (1845 — 1922) anglų astronomas, tobulinęs žvaigždžių fotografavimą. 1881—1910 Greenwicho observatorijos direktorius. Išsp. Manual of Elementary Astronomy 1875.

Christmas Island 1) Britanijos valdoma sala Indijos vandenyne, į pietus nuo Javos; 163 km². Aptikta J. Cooko 1777. Fosfatų klodai.

2) JAV administracijoje esanti Didžiojo vandenyno sala, vidurio Polinezijoje; 607 km². Aviacijos bazė, radijo stotis.

Christoffel 1) Elwin Bruno (1829—1900) vokiečių matematikas, Züricho, Berlyno, Strassburgo universitetų matematikos profesorius. Jo Gesammelte mathematische Abhandlungen išl. 1910.

2) Ulrich (g. 1891) šveicaras meno istorikas. Išsp. Altes Spanien 1937, Die Welt der grossen Maler 1938, Von Poussin zu Ingres und Délacroix 1945.

Christologija — mokslas apie Kristų ir jo veiklą.

Christus ž. Jėzus Kristus.

Christus (Cristus) Pieter (1420—1473) olandų tapytojas, kurio paveikslai pasižymi gerai suprasta perspektyva ir gyvumu, tikrumu. Žymesnieji kūriniai: Šv. Elegijus, Madona su šventaisiais, Paskutinysis teismas, Vienuolis.

Christus Šv. Eligijus

Chrizoberilas mineralas, berilo aluminatas, $BeAl_2O_4$. Spalva gelsva, žalia, rusva. Kietumas 8,5, žibesys stiklinis. Puošmenų prekyboje Ch. laikomas pusiau brangakmeniu, nors neturi stipraus blizgesio. Senovėje buvo vadinamas Rytų topazu, kuriuo dabar vad. geltonas safyras. Ch. kaip brangakmenis yra trijų atmainų: aleksandritas, gelsvai žalios spalvos atmaina ir cimofanas, arba katės akis, ir yra melsvos spalvos. Randamas JAV, Brazilijoje, Ceilone, Čekoslovakijoje.

Chrizogonas IV a. kankinys Akvilėjoje, šventasis (šventė XI 24).

Chrizolitas mineralo olivinio šviesiai gelsvos žalios spalvos atmaina.

Chrizologas Petras (400—451) šventasis (šventė XII 4). 425—451 Ravenos vyskupas, pamokslininkas, statybinio meno rėmėjas. Išlikusius jo 176 pamokslus išsp. Migne Patrologia latina 52.

Chrizoloras Manuelis (apie 1355—1415) graikų humanistas, pirmasis graikų literatūros skleidėjas Vakaruose, graikų kalbos profesorius Florencijoje ir Pavijoje. Jo parašyta pirmoji graikų kalbos gramatika, Vakaruose vartotoji Erotemata išsp. 1484.

Chrizostomas Jonas (apie 345 — 407) vienas iš keturių Rytų Bažnyčios daktarų, pripažintas šventuoju ir dėl nepaprasto iškalbingumo nuo VI a. gavęs Auksaburnio vardą. Jaunas teisininkas, krikščionės motinos išauklėtas, apsisprendė būti vienuoliu. Apie 369 pakrikštytas, 374—380 gyveno Antiochijos apylinkės uolose kietą asketinį gyvenimą. Sunykęs sveikatą, grįžo į Antiochiją. 386 įšventinamas kunigu, ir nuo to laiko pradėjo garsėti savo pamokslais. 389 išrenkamas Konstantinopolio arkivyskupu. Savo pamoksluose jis nesigailėjo aštrių žodžių turtingiesiems, priekaištaudamas jiems vargšus skriaudžiant. Neaplenkdamas ir imperatoriaus rūmų, ypač užrūstino imperatorienę Eudoksiją. Jo nesantaika su imperatoriaus rūmais pasinaudojo jo senas priešas Aleksandrijos arkivyskupas Teofilas. Tuo metu kilęs kivirčas dėl Origeno mokslo, Teofilo pasmerkto, paskatino jį į Konstantinopolį atvykti ir kaltinti Ch. globojant Origeno šalininkus. Su daugiausia iš Egipto atsivežtaisiais vyskupais Teofilas M. Azijos pakraštyje subūrė sinodą ir pasmerkė Ch. Šį nutarimą imperatoriui patvirtinus, Ch. buvo ištremtas į M. Aziją, bet greit grąžintas. 404 imperatorius antrą kartą jį ištrėmė į Kuko miestą Armėnijoje. Iš čia jis laiškais palaikė ryšius su savo šalininkais, ir todėl imperatoriaus valdžiai buvo pavojingas. Tad nutarė jį perkelti į Kaukazo kalnuose esančią Pitijaus vietovę. Pakeliui Ch. mirė. 438 jo palaikai esą buvę pervežti į Konstantinopolį.

Ch. pamokslai ir laiškai duoda nemaža vaizdų iš to meto rytų imperijos buities ir yra brangūs istorijos šaltiniai. Prieinamiausias jo raštų leidinys yra Migne Patrologia graeca 47—64.

1887 rusų pravoslavų sinodo lėšomis lietuviškai rusų raidėmis buvo išspausdinta Dieviška liturgija Švento Jono Auksaburnio, kurią išvertė Krečinskis ir spaudai paruošė E. Volteris, S. Baltramaičio padedamas. Bet leidinys lietuviuose nepaplito ir daugiausia buvo sunaikintas.

A. Puech St. J. Ch. 5 leid. 1905; *Ch. Baur* Der heilige J. Ch. und seine Zeit 1929—1930; *D. Attwater* S. J. Ch. the Voice of Gold 1939; *B. Altaner Patrologie* 3 leid. 1952.

Chrizotilas mineralo serpentino atmaina. Spalvos gelsva, šviesiai žalia, rusva, ruda. Struktūra skaidulinė. Plonytės, minkštos, lanksčios, pražiūrimos skaidulos yra didelio stiprumo, elastingumo, šilimos nelaidumo ir atsparumo ugniai, rūgštims ir šarmams. Tinka asbestiniams audiniams (ugniagesių aprangai), izoliacijai ir kt. techniniams reikalams.

Chromas — cheminis elementas, ženklas Cr, atominis N 24, atominis svoris 52,01. Sidabro spalvos žibąs, kietas, trapus mineralas, lyginamasis svoris 6,92, lydimo temperatūra 1766° C, verda 2300° C. Ore pastovus, azoto rūgštis jo netirpdo; chlorovandenilio (arba druskos) rūgštis bei sieros rūgštis tirpdo, išskiria vandenilį, ir gaunamos chromo druskos.

Cr vartojamas gaminti kietam plienui, nerūdijančiam plienui (su nikeliu ir geležimi), šaukštams aptraukti ir kitiems metalams nuo gedimo apsaugoti, chromo da-

žams taisyti. Cr druskos vartojamos odoms išdirbti.

Cr junginiai ir druskos. Cr valentingumas yra 2 (retai), 3 ir 6. Cr oksidas Cr_2O_3 yra žalias. Cr sulfatas $Cr_2(SO_4)_3$ ir Cr chloridas Cr Cl_3 vartojami chrominėms odoms išdirbti, taip pat ir Cr alūnas $CrK(SO_4)_2 . 12 H_2O$. Kaliobichromatas $K_2Cr_2O_7$ vartojamas odoms išdirbti ir beicų dažyklose. Bario ir švino chromatai $BaCrO_4$ ir $PbCrO_4$ yra geltoni dažai.

Chromatika (gr.) muzikoje, kai pustoniu keliama ar žeminama to paties vardo gaida: c-cis, g-gis, des-d-dis-disis, e-es. Gamos apimtyje diatoninius pustonius su chromatiniais sumaišius, gaunama chromatinė gama (skalė). Ch. vakarų Europoje sutinkama XIII a.

Chromatinas pagrindinė medžiaga ląstelės branduolio sudėtyje. Ląstelę nudažant karminu, hematoksilinu bei safraninu, Ch. išryškėja, ir jį galima išskirti iš achromatino arba linino. Ch. yra nukleoproteinas, sudarytas iš branduolinių rūgščių ir kaikurių baltymų. Branduolio protoplazmoje Ch. atrodo pasiskleidęs smulkiais grūdeliais, o ląstelės dalinimosi (mitozė) metu jis susimeta į siūlo, lazdelių, karolių pavidalo chromozomus. Ch. dalyvauja paveldėjimo procese (idiochromatinas) ir medžiagų apykaitoje (tropochromatinas).

Chromatizmas fizikoje šviesos savybė skirstysis spalvomis. Pvz. baltai šviesai pro prizmę einant, ši nevienaip nukreipia atskirus baltą šviesą darančius spalvotus spindulius.

Chromatoforas 1) Pigmentuota ląstelė (arba kūnas) dažnai teikianti savybę kaikuriems gyvuliams kaitalioti savo kūno paviršiaus spalvą, šviesos įtakoje šioms ląstelėms susitraukiant bei išsitempiant (išsipučiant), pvz. chameleonui, varlėms, kaikurioms žuvims. Ši savybė įgalina gyvulį prisitaikyti aplinkumoje ir apsiginti.

2) Botanikoje chromoplastai ir chloroplastai ž.Plastidai.

Cromatografija tam tikra adsorbcijos analizės rūšis. Dažai ir daugelis bespalvių medžiagų, organinių ir neorganinių medžiagų mišiniai gali būti išskiriami iš jų sugebėjimo adsorbuotis silicio oksido, aliuminio ir cinko oksido, kalcio karbonato, krakmolo ir cukraus pripildytose specialiose kolonose. Mišinių tirpalas pilamas per tų medžiagų prikrautą koloną. Vienos sudedamosios dalys pasilieka kolonos viršuje, kitos žemesnėse jos dalyse, ir tuo būdu galima išskirti ir labai komplikuotus medžiagų mišinius. Atitinkamų tirpintuvų parinkus, prikibusias medžiagas galima atgauti išplaunant. Kolonos vietoje galima vartoti ir popierių. Tas procesas vadinamas popieriaus chromofotografija, teisingiau — chromofotografija popieriuje. Tam reikalui vartojamas specialus geriamasis popierius.

Chromatopsija spalvotas bespalvių daiktų regėjimas arba spalvų rodymasis prieš akį. Atsitinka nuo akių apžlibimo, ilgai žiūrint į saulės apšviestus sniego plotus arba po kataraktos operacijos.

Chrominės odos ž. Odos.

Chromitas mineralas, vienintelė chromo rūda; $FeCr_2O_4$. Kitaip dar vadinamas chromo geležies akmuo. Kristalai kubinės sistemos, kietumas 5,5; spalva tamsiai ruda, o blizgesys pusiau metalinis. Randamas Turkijoje, N. Kaledonijoje, Jugoslavijoje, Rusijoje, Graikijoje, Filipinuose, pietų Afrikoje, JAV (Kalifornijoje). Per metus JAV iškasa apie 1000 tonų, įveža per 500.000 tonų.

Chromocentrai ž. Branduolys (III t. 204 p.).

Chromoforai atomų susigrupavimai, einą į organinius junginius ir teikią jiems dažančių savybių, pvz N=N(azo) grupė, NO_2 radikalų.

Chromomeros grandinės pavidalu sueiliuoti atskiri chromozomos nareliai. Ch. eilės tvarka chromozomoje yra tiksliai nustatyta. Ch. yra smulkiausias mendeliavimo vienetas. Toje pačioje Ch. esą genai negali būti perkirsti mendeliuojant.

Chromoplastas, plastidas citoplazmoje, kur reiškiasi karotino ir karotinolo raudoni, geltoni, oranžiniai pigmentai. Žiedams bei vaisiams Ch. duoda atitinkamų spalvų. Dauginasi skildamas pusiau.

Chromoproteidai sudėtingieji baltymai, kurių prostatinė grupė yra dažai, pvz. raudonasis hemoglobinas kraujuje. Čia priklauso ir citochromai, kvėpavimo fermentai ir kt.

Chromosoma, siūliškas, lazdeliškas, karoliškas kūnelis, chromatino ar jo derivatų padarinys ląstelės branduolyje. Šiuo vardu vadinama dėl dažymosi tam tikromis spalvomis. Ch. yra ryškios branduolio dalinimosi metu. Jos veikia paveldėjimą. Ch. forma, didumas ir skaičius yra saviški bei pastovūs skirčiai. Be to, Ch. yra visų paveldimų fizinių ir dvasinių savybių perdavėjos naujam organizmui, savyje turėdamos genus — paveldėjimo veiksnius. Pastarųjų esama ir branduolio protoplazmoje bei ląstelės plazmoje. Ch. ląstelių dalinimosi (mitozės) metu išilgai neskyla, bet tik padvigubėja. Surastas 1873.

Chromotipija būdas keliomis spalvomis spausdinti, daugiaspalvius paveikslus atmušti. Dažniausiai spausdinama trimis ar keturiomis spalvomis. Geltona, raudona ir mėlyna spalva sumaišytos duoda beveik visas kitas spalvas. Norint Ch. spalvingus paveikslus atmušti, kiekvienas paveikslas suskaldomas spalvomis, iš eilės atskirai išspausdinamomis. Ch. paplito nuo 1893.

KLAIDŲ TAISYMAS

I TOMO

Psl.	skiltis	eilutė	išspausdinta	reikėtų
22	II	16 iš a.	alogaritmas	algoritmas
31	II	12 iš v.	40.000	400.000
31	II	15 iš v.	1847	1874
453	I	5 iš v.	Australijos Lietuvių Katalikų draugija, kuri leidžia Mūsų Pastogę.	Australijos lietuvių bendruomenė leidžia Mūsų Pastogę.

II TOMO

7	I	17 iš a.	Baltų kalbotyra (Pranas Skardžius)	Baltų kalbotyra
24	II	29 iš a.	**Bacevičius** 4) V i n c a s	mirė 1952 XII 22 Kaune.
45	II	5 iš v.	pastatyta	pataisyta
51	I	19 iš a.	1819	1919
58	II	22 iš v.	Liubovskij	Liubavskij
59	I	34 iš a.	gražiažiedžių	graižažiedžių
60	I	6 iš a.	Baireuth	Bayreuth
75	II	4 iš v.	Balaninus mucum	Balaninus nucum
64	I	31 iš a.	Juozas Mauricijus	Jonas Mauricijus
125	II	18 iš v.	(Nymphea alba)	(Nymphaea alba)
125	II	19 iš v.	Nymphaceae šeimos	Nymphaeaceae šeimos
131	I	6 iš a.	pungžlys	pūgžlys
133	II	14 iš v.	prasaviškojoje	praslaviškojoje
134	I	3 iš v.	galsiai	balsiai
136	II	3 iš a.	metafizinėmis lytimis	metatezės, metatezinėmis lytimis
138	II	13 iš a.	Srhmittlein	Schmittlein
138	II	21 iš a.	Benderis	Brenderis
161	II	3 iš a.	**Bancevičius** Petras (1873–1949)	(1873 — 1948 X 7)
179	I	20–21 iš v.	eilutes išbraukti nuo žodžio Jo...	
197	I	2 iš a.	d'Aureville	d'Aurevilly
201	II	15 iš v.	—	mirė 1728.
299	I	13 iš v.	Martyno V	Eugenijaus IV
308	I	5 iš a.	Donstabl	Dunstable
335	II	20 iš a.	Eroicheia	Stoicheia
336	II	21 iš a.	G. Cantor	M. Cantor
372	I	1 iš a.	Kareivia	Kareivis
373	II	10 iš v.	1721—1778	1722—1795
412	I	20 iš v.	**Berggren**	**Berggreen**
423	II	12 iš v.	**Bernachi**	**Bernacchi**
524	I	4 iš v.	Homo sapens	Homo sapiens

III TOMO

34	II	31 iš a.	substratas	subnitratas
74	II	21 iš v.	Leonas	Zenonas
194	II	19 iš a.	mutacija	nutacija
282	II	28 iš a.	Crazy	Crary
410	II	5 iš a.	—	panaikintina visa eilutė
416	I	10 iš v.	Capablaca	Capablanca